ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

IV

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Volumul al IV-lea

SUFIXELE

Derivarea nominală şi adverbială

Partea 1

Lucrarea *Sufixele. Derivarea nominală şi adverbială*, Partea I, care reprezintă tomul al IV-lea din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* (FCLR IV), a fost elaborată în cadrul Sectorului de gramatică din Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" al Academiei Române, de un colectiv format din următorii cercetători:

ELENA CARABULEA
EUGENIA CONTRAŞ
BLANCA CROITOR
ANDREEA DINICĂ
CRISTINA GHERMAN
CARMEN MÎRZEA VASILE
MAGDALENA POPESCU-MARIN
MARINA RĂDULESCU SALA
LAURA VASILIU

Coordonator:

MARINA RĂDULESCU SALA

Referenţi ştiinţifici:

Prof.univ. GABRIELA PANĂ DINDELEGAN
membru corespondent al Academiei Române

Prof.univ. IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

Comisia de revizie:

BLANCA CROITOR
MARINA RĂDULESCU SALA

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN – AL. EXANDRU ROSETTI"

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Volumul al IV-lea

SUFIXELE

Derivarea nominală și adverbială

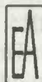
Partea 1

Coordonator:

MARINA RĂDULESCU SALA

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
2015

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sector 5
050711, Bucureşti, România
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Formarea cuvintelor în limba română. - Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1970-

vol.
Vol. 4 : Sufixele. Derivarea nominală şi adverbială. Partea 1 /
Academia Română. Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" ; coord.: Marina Rădulescu Sala. - Bucureşti : Editura Academiei Române, 2015. – ISBN 978-973-27-2552-8

I. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" (Bucureşti)
II. Rădulescu Sala, Marina (coord.)
811.135.1'373.611

Redactor: Adriana GRECU
Tehnoredactor: Mariana IONICĂ
Coperta: Mariana ŞERBĂNESCU

Bun de tipar: 15.10.2015: Format: 16/70 × 100
Coli de tipar: 46: Tiraj: 200 exemple
C.Z. pentru biblioteci mari:
C.Z. pentru biblioteci mici: } 459–54(021)=59

In memoriam
Mioarae Avram
(4 II 1932–11 VII 2004)

SUMAR

MONOGRAFIILE SUFIXELOR

PREFAȚĂ

1. Lucrarea intitulată *SUFIXELE. Derivarea nominală și adverbială* reprezintă prima parte a volumului al IV-lea din tratatul *FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ* a cărui elaborare a început în anii '60 ai secolului trecut, în cadrul Sectorului de gramatică al Institutului de Lingvistică din București, având-u-i ca redactori responsabili pe acad. Al. Graur și Mioara Avram. Acest tratat este un proiect ambițios, menit – în viziunea inițiatorilor săi – să prezinte o descriere de ansamblu a tuturor procedeelor de formare a cuvintelor din limba română, lucrare de analiză detaliată, dar și de sinteză, de care nu beneficiază nicio altă limbă. Până în prezent, la Editura Academiei s-au publicat trei volume din acest tratat: I. *COMPUNEREA* de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan (1970); II. *PREFIXELE* de Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Ficșinescu, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu, Laura Vasiliu (1978) și III. *SUFIXELE. Derivarea verbală* de Laura Vasiliu (1989).

Prezentul volum este, ca și cele precedente, o lucrare colectivă, elaborată în cadrul aceluiași sector din Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" al Academiei Române, autoare fiind Elena Carabulea, Eugenia Contraș, Blanca Croitor, Andreea Dinică, Cristina Gherman, Carmen Mîrzea Vasile, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu Sala și Laura Vasiliu, iar coordonator, Marina Rădulescu Sala. Volumul cuprinde, în ordine alfabetică, primele 53 de monografii ale sufixelor și seriilor de sufixe nominale (substantivale și/sau adjectivale) și adverbiale, începând cu seria *-abil, -ibil, -ubil* și terminându-se cu seria *-ciu, -giu* (celelalte sufixe nominale și adverbiale vor fi tratate, tot în ordine alfabetică, în volume ce vor apărea ulterior). Spre deosebire de sufixele verbale, sufixele adverbiale sunt puțin numeroase și nu pot face obiectul unui volum aparte; numai din acest motiv apar alături de sufixele nominale.

2. În structura volumului, secțiunea intitulată *Monografiile sufixelor* reprezintă partea centrală a lucrării. Acestea sunt precedate de un *Sumar,* în cuprinsul căruia se menționează capitolele volumului, precum și autorul (sau, în ordine alfabetică, autorii) fiecărei monografii, de o listă cu *Abrevieri* (întocmită de Carmen Mîrzea Vasile) și de două capitole introductive (*Prefață* și *Introducere*, redactate de Marina Rădulescu Sala), fiind urmate de doi indici (*Indice de afixe* și *Indice de cuvinte*), precum și de *Bibliografia generală* a lucrării (alcătuită de Carmen Mîrzea Vasile).

3. Lucrarea de față preia cadrul teoretic și metodologic general al primelor trei volume ale tratatului. Este vorba, în primul rând, despre caracterul descriptiv și istoric al lucrării, precum și despre opțiunea inițiatorilor acestei lucrări asupra modului de selectare a materialului supus cercetării, și anume faptul că se au în

vedere *toate* cuvintele derivate cu structură lexicală „transparentă” atestate în limba română, de la primele texte până în prezent. Este vorba, aşadar, despre toate acele cuvinte în componenţa cărora vorbitorii au putut sau pot distinge un cuvânt de bază (o *temă*, un sufix şi o desinenţă, indiferent dacă respectivul cuvânt a fost moştenit ca derivat din latină, dacă a fost împrumutat ca derivat dintr-o limbă cu care româna a intrat în contact (în diverse perioade ale evoluţiei sale) ori dacă a fost format în limba română (vezi *Introducere*, **1.**). În consecinţă, în lista de sufixe prezentate în această lucrare figurează nu doar sufixele productive, cu care s-au creat derivate în limba română (cum este, de exemplu, sufixul *-ar*), ci şi sufixe neproductive, care nu au creat niciun derivat în limba română, dar pot fi identificate în derivate împrumutate din alte limbi, derivate care sunt analizabile, pentru că în română există şi cuvântul-bază, împrumutat sau moştenit (de exemplu, sufixele din seria *-and, -end, -andă, -endă*).

Au fost, de asemenea, preluate din volumele anterioare conceptele de bază folosite în descriere: derivat analizabil vs semianalizabil vs neanalizabil, sufix lexical vs sufix gramatical (flexionar), sufix simplu vs sufix complex – compus sau dezvoltat, ca şi conceptele de dublă analiză, distribuţie, valoare semantică (vezi *Introducere*, **5.1.**, **5.3.**, **5.4.**, **5.7.**, **5.8.**). În volumul de faţă intervin însă unele modificări şi clarificări, în special în legătură cu conceptele de serie de sufixe şi variantă vs sufix autonom (vezi *Introducere*, **5.11.**), nuanţări referitoare la modalitatea de identificare a sufixului în raport cu tema (vezi *Introducere*, **5.5.**) şi precizări cu privire la criteriile folosite pentru distingerea sufixelor omonime (vezi *Introducere*, **5.10.**).

Structura monografiilor coincide cu cea din volumele precedente, consacrate derivării cu prefixe şi cu sufixe verbale (pentru unele diferenţe, vezi *Introducere*, **3.**).

4. Câteva monografii au fost redactate, într-o primă formă, în anii ’70 ai secolului trecut, de către alţi autori decât cei care le semnează în prezentul volum. Aceste monografii (pe care le voi menţiona cu grafia şi titlurile lor iniţiale) s-au găsit, în manuscris, în arhiva Sectorului de gramatică şi aparţin următorilor autori: Fulvia Ciobanu (*-AL (-ale, -aliu, -el); -AT*[1], *-IT*[1], *-ÎT, -UT; -AT*[2], *-IT*[2] *(-ită); '-AV ('-ăv), -AV, -AVĂ (-ava)*); Eugenia Contraş (*-ANT, -ENT, -INTE*); Finuţa Hasan (*-AC*[1], *-EAC, -AG, -EAG, -ACĂ, -EACĂ, -AGĂ, -EAGĂ; -ACI, -ECI, -ICI, -OCI, -UCI, -ACE, -ICE, -O(A)CE, -UCE; -ĂU (-ăul, -îu, -ou), -EU*[1]); Magdalena Popescu-Marin (*-AT*[3]); I. Rizescu (*-CĂ*); Laura Vasiliu (*-AC*[2], *-IAC; -ÎRCĂ, -ÎRŢĂ; -ÎRLĂ, -IRLĂ*). Autorii actuali au avut însă o contribuţie majoră în ceea ce priveşte aducerea la zi a textului, completând atât bibliografia cu lucrări apărute în ultimii ani, cât şi lista de derivate cu creaţii lexicale recente şi realizând o redactare originală, mult mai detaliată şi cu interpretări personale, adaptată noilor cerinţe şi norme de redactare, întrucâtva diferite, ale acestui volum (pentru care vezi *Introducere*, **4.**).

Acest al IV-lea volum al tratatului, care apare la 25 de ani după publicarea volumului al III-lea, a fost elaborat de un colectiv în componenţa căruia, alături de cercetătoare cu mare experienţă care au lucrat şi la redactarea volumelor referitoare la derivarea cu prefixe şi la derivarea cu sufixe verbale (Elena Carabulea, Cristina Gherman, Marina Rădulescu Sala, Magdalena Popescu Marin, Laura Vasiliu), au

fost cooptate trei tinere cercetătoare (Blanca Croitor, Andreea Dinică și Carmen Mîrzea Vasile) interesate de formarea cuvintelor, domeniu care se bucură în prezent de o atenție deosebită în lingvistica internațională (vezi, în capitolul *Bibliografie generală*, articolele ample privind formarea cuvintelor în limba română din lucrări de sinteză, apărute sau în curs de apariție la edituri prestigioase din străinătate: Fischer 1989, Vasiliu 2009, Rădulescu Sala 2012, Grossmann 2013). În calitate de coordonatoare a lucrării, mi-a revenit sarcina deloc ușoară de a realiza coerența de ansamblu a volumului, prin armonizarea unor texte redactate de autoare foarte diferite nu numai ca vârstă, dar și ca formație lingvistică. Responsabilitatea pentru exactitatea informației și a trimiterilor bibliografice aparține însă autoarelor.

Țin să mulțumesc în mod deosebit pentru ajutorul real oferit în vederea definitivării acestui volum atât dnei Adriana Grecu, redactorul lucrării, care s-a aplecat cu minuție și competență asupra textului, cât și dnei Mariana Ionică, pentru grija acordată tehnoredactării volumului.

martie 2015

Marina Rădulescu Sala

ABREVIERI

A / ac. = acuzativ
a. = an
adj. = adjectiv
adv. = adverb
alb. = albaneză
anat. = anatomie
ar. = (dialect) aromân
arg. = argou
arhit. = arhitectură
art. = articol
astron. = astronomie
Ban. = Banat
belarus. = belarusă
bg. = bulgară
biol. = biologie
bis. = (termen) bisericesc
bot. = botanică
Buc. = Bucovina
calabr. = (dialect) calabrez
cat. = catalană
cca = circa
ceh. = cehă
cf. = confer
chim. = chimie
col. = coloana
conj. = conjuncție
cor. = coregrafie
cors. = (dialect) corsican
cr. = croată
Criş. = Crişana
cuman. = cumană
D / dat. = dativ
d. = despre (în glosări)
dalm. = dalmată
dem. = demonstrativ
dial. = dialect(al)
Dobr. = Dobrogea
dr. = (dialect) dacoromân
ebr. = ebraică
eng. = (dialect) engadinez
engl. = engleză
entom. = entomologie
ex. = exemplu
expr. = expresie
f. = feminin
fam. = familiar
farm. = farmacie
fig. = figurat
fil. = filosofie
fin. = finanțe
fiz. = fizică
fiziol. = fiziologie
fr. = franceză
friul. = (dialect) friulan
G / gen.= genitiv
galic. = galiciană
geol. = geologie
geom. = geometrie
germ. = germană
gr. = greacă
gram. = gramatică
h. = harta
id. = idem (autor)
ibid. = *ibidem* (autor şi lucrare)
i.-e. = indo-europeană
iht. = ihtiologie
ind. = industrie; (modul) indicativ
inform. = informatică
interj. = interjecție
invar. = invariabil
ir. = (dialect) istroromân
iron. = ironic
ist. = istorie
it. = italiană
înv. = învechit
jur. = juridic
lat. = latină
lat. med. = latină medievală
lat. vulg. = latină vulgară
lingv. = lingvistică
livr. = livresc
loc. = locuțiune
loc. cit. = (în) locul citat (lucrare, pagină)
log. = logică
lucr. cit. = lucrarea citată (autor, lucrare)
m. = masculin
maced. = macedonean(ă)
magh. = maghiară
Maram. = Maramureş
mar. = (termen) marinăresc
mat. = matematică
med. = medicină
megl. = (dialect) meglenoromân
Mehed. = Mehedinți
mil. = (termen) militar
min. = mineralogie; minerit

mitol. = mitologie
Mold. = Moldova
ms. = manuscris
Munt. = Muntenia
muz. = muzică
N / nom. = nominativ
n. = neutru
n.pr. = nume propriu
neob. = neobişnuit
neol. = neologism, neologic
ngr. = neogreacă
num. = numeral
occ. = occitană
Olt. = Oltenia
ord. = ordinal
ornit. = ornitologie
p. ext. = prin extensie (de sens)
paleosl. = paleoslavă
part. = participiu
pecen. = pecenegă
peior. = peiorativ
pl. = plural
pol. = poloneză
pop. = popular
pos. = posesiv
pr. = pronume
prep. = prepoziţie
prez. = (timpul) prezent
pron. = pronunţat
prov. = provensală
ptg. = portugheză
refl. = reflexiv
reg. = regional
rel. = (termen) religios
ret. = retoromană
rom. = română
rus. = rusă
rut. = ruteană
s. / subst. = substantiv
săs. = (dialect) săsesc
scr. = sârbo-croată
sd. = sardă
sec. = secol
sg. = singular
sicil. = (dialect) sicilian
sl. = slavă
slavon. = slavonă
slov. = slovenă
slovac. = slovacă
sp. = spaniolă
srb. = sârbă
s.v. = sub voce
ş.u. = şi următorii (ani) / următoarele (pagini)
tăt. = tătară
tc. = turcă
tehn. = tehnică
text. = textile
tipogr. = tipografie
top.= toponim
tosc. = (dialect) toscan
Trans. = Transilvania
ţig. = (limba) ţigănească / romani
ucr. = ucraineană
v. (urmat de nume de idiom) = vechi
V / voc. = vocativ
var. = variantă
vb. = verb
ven. = (dialect) veneţian
vs = versus
zool. = zoologie

SEMNE ŞI CONVENŢII GRAFICE

< = provine din
> = devine
* = neatestat
~ înlocuieşte un element anterior
/ separă variantele
// separă grupuri de variante
[ ] încadrează porţiuni absente din text sau indicaţii de pronunţare
Ø notează desinenţa zero
sublinierea cu o linie a unei vocale = accent
cifrele „la umăr" = sufixe sau cuvinte omonime
$^{-i}$ după o consoană = *i* scurt, şoptit (ca în *pomi* [pron. pom^{i}])
ĕ, ĭ, ŏ, ŭ = semivocale în diftongi (ca *ĕa, ĭu, ŏa, iŭ*)
č, ğ = consoanele africate scrise *ce, ci,* respectiv *ge, gi*
ḱ, ǵ = consoanele palatale scrise *che, chi,* respectiv *ghe, ghi*

INTRODUCERE

1. Cadrul teoretic şi metodologic

Monografiile din acest volum al tratatului *Formarea cuvintelor în limba română*, în care sunt prezentate, în ordine alfabetică, primele 53 de sufixe şi serii de sufixe numite „nominale” în tradiţia gramaticală (= cele care creează substantive sau/şi adjective, rar pronume sau numerale) şi un sufix adverbial, au ***caracter descriptiv şi istoric*** (cf. Avram, M. 1970: XI). Materialul supus cercetării este constituit din *toate* cuvintele derivate cu sufixele respective, atât cele care circulă în prezent în limba română, cât şi cele ieşite din uz, care au circulat în trecut (de la primele cuvinte româneşti atestate în documente slavo-române anterioare secolului al XVI-lea). Este vorba, aşadar, despre (a) derivate moştenite din latină (ca *bătaie* < lat. *battuālia,* cf. REW 995), (b) derivate împrumutate din diverse limbi cu care româna a intrat în contact de-a lungul istoriei sale (ca *insomniac* < fr. *insomniaque*) şi (c) derivate formate pe terenul limbii române (ca *puşcăriabil* < *puşcărie* + *-abil*). Precizarea este necesară deoarece titlul tratatului, ***Formarea cuvintelor în limba română*** [sublinierea mea, M.R.S.], ar putea sugera ideea că interesează numai ultima categorie de formaţii amintite mai sus, respectiv doar sufixele productive, care au creat derivate pe terenul limbii române. Principalul argument care justifică această viziune mai largă este acela că, în cazul multor derivate care conţin elemente componente având aceeaşi origine (fie atât cuvântul de bază, cât şi sufixul sunt moştenite din latină, fie atât cuvântul de bază, cât şi sufixul sunt împrumutate din aceeaşi limbă), este greu de stabilit dacă derivatul a fost moştenit / împrumutat ca atare ori a fost creat în limba română (vezi Avram, M. 1970: XIII; cf. şi Coteanu–Sala 1987: 97–102). În afară de aceasta, considerăm că o privire diacronică de ansamblu asupra *tuturor* cuvintelor cu structură complexă (temă + sufix lexical + afixe gramaticale) existente în limba română este mult mai utilă pentru evidenţierea trăsăturilor tipologice ale românei în perspectivă comparativă (în cadrul familiei romanice) sau contrastivă (în raport cu limbi aparţinând altor familii lingvistice) şi, în consecinţă, deschide o cale generoasă pentru cercetări viitoare cu privire la raportul dintre, pe de o parte, „ospitalitatea” limbii române (pentru detalierea conceptului, vezi Mioara Avram, în ELR: 406–407) şi, pe de altă parte, capacitatea acesteia de a-şi îmbogăţi lexicul prin mijloace proprii, între care derivarea cu sufixe ocupă locul principal.

Lucrarea de faţă (ca şi precedentele volume referitoare la compunere, la prefixare şi la derivarea verbală) reprezintă, în principal, un ***demers taxonomic***, care vizează clasificarea unităţilor lexicale identificate ca derivate cu sufixe nominale sau adverbiale şi, implicit, a sufixelor respective, în funcţie de diverse criterii: clasa lexico-gramaticală a derivatului, clasa lexico-gramaticală a cuvântului-bază (= tema derivatului), valorile semantice ale derivatelor, originea temelor derivatelor, repartiţia stilistică a derivatelor. O clasificare mai detaliată a sufixelor în funcţie de structura lor internă (sufixe simple vs sufixe complexe), de origine (sufixe

moştenite vs sufixe împrumutate vs sufixe create pe terenul limbii române) şi de productivitate se va realiza în capitolele de sinteză cu care se va încheia secţiunea din tratat consacrată derivării cu sufixe nominale şi adverbiale, capitole ce urmează a fi elaborate după redactarea tuturor monografiilor.

2. Sursele lucrării

Principala sursă pentru stabilirea inventarului de derivate ale fiecărui sufix a fost, ca şi pentru lista derivatelor verbale, lucrarea *Dicţionar invers* (DI), care cuprinde toate cuvintele (şi variantele lexicale) înregistrate în seria veche a *Dicţionarului limbii române* elaborat sub egida Academiei şi coordonat de Sextil Puşcariu (DA), precum şi toate cuvintele din arhiva dicţionarului academic (DA ms), care au constituit materialul volumelor din *Dicţionarul limbii române* – Serie nouă (DLR). Pentru aducerea la zi a listei de derivate nominale şi adverbiale s-a apelat, în primul rând, la lucrarea *Dicţionar invers al limbii române* (DILR, apărut în 2007), unde se găsesc termeni care circulă în diversele registre ale limbii actuale, preluaţi din DEX, din dicţionare de neologisme şi din lucrări consacrate studierii inovaţiilor lexicale din ultimii ani. Materialul a fost îmbogăţit (vezi, în cadrul fiecărei monografii, inventarul formaţiilor adăugate la cele din DI) şi cu surse regionale sau populare, precum şi cu termeni excerptaţi din alte lucrări care se ocupă de formarea cuvintelor în limba română (cărţi, studii, articole), printre care şi cele interesate de creaţiile lexicale recente, în special din domeniul foarte deschis al presei postdecembriste (vezi capitolul *Bibliografie generală*). S-au avut, de asemenea, în vedere principalele lucrări de toponimie sau de antroponimie, dar numele proprii nu au beneficiat de o descriere exhaustivă, ci au fost doar aduse în discuţie, la sufixele productive şi pentru această clasă de substantive.

În ceea ce priveşte sensul / sensurile derivatelor, încadrarea lor în clase lexico-gramaticale, vechimea (conform atestărilor) şi originea derivatelor, informaţiile au fost preluate, în primul rând, din DA şi din DLR, coroborate cu datele din *Micul dicţionar academic* apărut în 4 volume (MDA), care completează cele două lucrări lexicografice de bază. Consultarea acestei lucrări a fost necesară pentru că în MDA se pot găsi glosarea, prima atestare şi etimologiile unor cuvinte vechi, chiar ieşite din uz, preluate din DI (publicat în 1957), care nu figurează însă în DA, dat fiind că manuscrisul dicţionarului academic a fost mult îmbogăţit după apariţia volumelor publicate de Puşcariu în perioada 1912–1949 (de ex. *baftagiu* „om cu noroc" < *baftă* + *-agiu, calamburgiu* „autor de calambururi" < *calambur* + *-giu, cealmagiu* „bărbat care purta *cealma* (= turban)" + *-giu, iangângiu* „pompier" < tc. *yangyngĭ* cf. *iangân* „foc, incendiu" etc.); tot în MDA figurează multe dintre derivatele adăugate la lista din DI după DILR, absente din primele volume ale DLR, pentru că în MDA au fost incluse cuvinte noi din DEX şi din dicţionarele de neologisme publicate după data apariţiei volumelor respective din DLR. Datele preluate din dicţionarele explicative au fost comparate şi completate cu cele oferite de lucrările „clasice" sau mai noi consacrate formării cuvintelor în limba română, care figurează în bibliografia specială plasată la începutul fiecărei monografii sau sunt citate în cuprinsul diverselor capitole (în special în cel referitor la originea sufixelor şi istoria derivatelor).

3. Structura monografiilor sufixelor nominale şi adverbiale

Schema generală de redactare a monografiilor din acest volum reproduce schema de redactare a celor din volumele consacrate derivării cu prefixe şi derivării cu sufixe verbale (vezi Avram, M. 1978: 20).

3.1. Spre deosebire de volumele anterioare, în prezentul volum am considerat util ca în cuprinsul fiecărei monografii capitolele să se distingă nu numai prin numere diferite, ci să se indice şi titlul capitolului, dat fiind că unele monografii (de exemplu, monografia sufixului *-âi*) conţin numai cele şase capitole de bază (*Inventarul derivatelor şi analiza lor formală, Valorile derivatelor, Originea sufixului şi istoria derivatelor, Originea temelor, Productivitatea sufixului* şi *Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor*), în timp ce alte monografii, mai ales cele care descriu serii de sufixe, încep cu alte două capitole (*Statutul afixelor* şi *Delimitarea de afixe omonime*) şi se încheie cu un capitol denumit *Sufixe complexe,* care cuprinde „micromonografii" ale sufixelor compuse şi/sau dezvoltate, redactate după aceeaşi schemă (vezi monografia sufixului *-aj* sau cea a seriei *-an*[1]*, -ean*[1]*; -ană, -eană*).

3.2. În capitolul *Inventarul derivatelor şi analiza lor formală* se prezintă pe rând, la fiecare sufix din serie, întâi inventarul derivatelor şi apoi analiza lor formală, adică „distribuţia" (vezi *infra* 5.7.). Secţiunea consacrată inventarului începe cu lista formaţiilor analizabile din DI ordonate alfabetic (care este completă numai dacă numărul lor nu depăşeşte 100 de unităţi lexicale) şi continuă cu lista formaţiilor adăugate din alte surse, în primul rând cele din DILR (care este completă în aceleaşi condiţii). Dacă derivatele din ambele liste sunt foarte numeroase (vezi inventarele sufixelor *-ar, -are*[2]*, -aş* etc.), se indică numărul lor cu aproximaţie şi se selectează un corpus reprezentativ de formaţii, astfel încât să fie ilustrate toate aspectele care interesează: derivate moştenite / împrumutate şi creaţii româneşti, toate clasele lexico-gramaticale ale derivatelor şi ale temelor, toate valorile derivatelor, cuvinte vechi şi cuvinte recente, teme de diverse origini, cuvinte din limba comună şi din registre stilistice speciale etc. În volumul consacrat sufixelor verbale, s-a dat lista completă a formaţiilor analizabile, dacă nu depăşea 100 de cuvinte, numai pentru cele adăugate; în ceea ce priveşte formaţiile analizabile din DI, se preciza doar *numărul* acestora, dându-se lista lor completă doar dacă erau mai puţin de 25 de cuvinte (Avram, M. 1989: 13), iar dacă depăşeau acest număr, formaţiile apăreau în diversele capitole ale monografiei, pentru ilustrarea problemelor specifice. Am considerat însă util ca, în capitolul referitor la inventarul derivatelor, să se găsească şi lista – completă sau cât mai bogată – a formaţiilor din DI, care constituie, de fapt, baza materialului cercetat.

3.3. Dacă inventarul derivatelor şi analiza lor gramaticală, ca şi originea sufixelor, sunt prezentate pentru fiecare sufix în parte, în ceea ce priveşte valorile toate sufixele din serie sunt discutate împreună, unitatea semantică fiind unul dintre principalele argumente pentru includerea unor sufixe diferite formal în aceeaşi serie. Tot împreună sunt tratate sufixele din aceeaşi serie şi în capitolul referitor la originea temelor.

4. Norme generale de redactare

În mare, s-au păstrat normele de redactare din volumele anterioare. Modificările operate au fost impuse de natură specifică a materialului cercetat.

4.1. În titlul fiecărei monografii, sufixele care constituie o serie figurează în ordine alfabetică (indiferent de numărul de formații în care se identifică fiecare), despărțite prin virgulă; dacă în monografie sunt tratate două sau mai multe serii de sufixe înrudite, acestea sunt despărțite prin punct și virgulă. În titlul monografiei și în titlurile capitolelor care cuprind inventarele formațiilor analizabile, afixele cu statut de „sufix” sunt scrise cu majuscule și bold, iar cele cu statut de „variantă” (vezi *infra* **5.11.**) sunt incluse între paranteze rotunde după sufixul căruia îi aparțin, scrise cu litere mici și bold, de ex. **-ATIC (-atec), -ETIC (-etec); -ATICĂ, -ETICĂ.** În restul textului, atât sufixele, cât și variantele lor sunt scrise cu litere mici, italice.

4.2. Deși majoritatea sufixelor din limba română sunt accentuate, există și unele sufixe neaccentuate; de aceea, în volumul de față, în titluri s-au marcat sufixele (și variantele) accentuate prin sublinierea vocalei care poartă accentul, de ex. **-ABUND (-abond; -ăund), -IBUND (-ibond),** chiar dacă sufixele sunt monosilabice, de ex. **-AST**; în cazul sufixelor neaccentuate (prezente în formații accentuate pe temă), sufixul este precedat de semnul ', de ex. **'-AT, '-ET^{1} ('-it)** etc.

4.3. Ca și în volumul consacrat derivării cu sufixe verbale, sufixele omonime au primit, pentru a putea fi deosebite, o cifră „la umăr” (de ex. **-AN^{1}** vs **-AN^{2}** vs **-AN^{3}**); s-a renunțat însă la numerotarea variantelor, care se diferențiază de sufixele omonime, scrise cu majuscule în titlul monografiei, prin scrierea lor cu litere mici, de ex. variantele **-ale** și **-el** (ale sufixului adjectival **-AL**) față de sufixul substantival **-ALE**, respectiv față de sufixul diminutival **-EL** – care va fi tratat în volumul următor (vezi și *Indice de afixe*). Au fost notate cu cifre „la umăr” și sufixele omografe care se diferențiază prin accent (de ex. **'-AV^{1}** și **-AV^{2}**, **-ERE^{1}** și **'-ERE^{2}** etc.), pentru că vocala accentuată este marcată prin subliniere numai în titluri, nu și în cuprinsul monografiei, unde sufixele apar scrise cu litere mici italice (de ex. *'-av^{1}* și *-av^{2}*, *-ere^{1}* și *'-ere^{2}* etc.).

De asemenea, am introdus semnul * înaintea sufixelor care se identifică, în conformitate cu procedeele de analiză din această lucrare (vezi *infra* **5.5.**), într-un singur derivat analizabil (de ex. **-bil, *-agă, *-icar, *-enat, *-olit* etc.); acestea figurează în note, fie în cuprinsul monografiei, fie la sfârșitul acesteia, dacă sunt sufixe complexe.

4.4. Dat fiind că, în ortografia limbii române, există litere (sau grupuri de litere) care au valori fonetice diferite, s-a operat dezambiguizarea lor prin introducerea unor semne diacritice.

4.4.1. Astfel, pentru a elimina confuzia dintre ***vocale*** și ***semivocale*** (notate cu aceeași literă), la prima apariție în text a sufixului (uneori și în cuprinsul monografiei, când s-a considerat necesar) se indică ***pronunțarea*** și ***silabația***, semivocalele fiind notate cu semne diacritice deasupra literei: *ĕ, ĭ, ŏ, ŭ*. Indicațiile de pronunțare, în cadrul cărora semivocalele sunt notate cu semne diacritice deasupra literelor, iar vocala accentuată este subliniată, permit diferențierea unor sufixe diferite care sunt omografe, de ex. *-ian^{1}* monosilabic [pron. -ĭan] (din formația ***plebeian*** cf. ***plebeu, plebe***) vs *-ian^{2}* bisilabic [pron. -i-an] (din formația ***atenian*** cf. *Atena*). Se poate, de asemenea, distinge între afixe omografe cu statut diferit (sufix vs variantă), ca *-agiu* [pron. -a-ğŭ] care este variantă învechită a sufixului *-aj* în ***limbagiu, martiragiu, peregrinagiu, vagabondagiu*** etc. (vezi monografia sufixului **-AJ (-agiu), 1.**) vs *-agiu* [pron. -a-ğiŭ] care este sufix

dezvoltat al lui *-giu* în *barcagiu, camionagiu, lampagiu, reclamagiu* etc. (vezi monografia seriei **-CIU, -GIU, 8.1.2.1.**).

4.4.2. Tot în indicațiile de pronunțare, consoanele africate (scrise în ortografia limbii române cu grupurile de litere *ce, ci, ge, gi*) sunt notate cu semnele grafice consacrate [č], respectiv [ğ]; la fel, consoanele palatale (scrise *che, chi, ghe, ghi*) sunt notate cu semnele [ḱ], respectiv [ǵ]. Indicarea pronunțării este necesară pentru a diferenția situațiile în care literele *e* sau *i* din componența grafemelor complexe cu care se scriu aceste consoane nu au valoare fonetică, sunt doar semne grafice (ca în *ceai* [pron. čai], *ciob* [pron. čob], *geam* [pron. ğam], *giuvaer* [ğu-va-er] sau în *ochean* [pron. o-ḱan], *chior* [pron. ḱor], *gheară* [pron. ǵa-ră], *ghiozdan* [pron. ǵoz-dan]) de situațiile în care literele *e* sau *i* au dublă valoare: semn grafic și vocală (ca în *cer* [pron. čer], *cinste* [pron. čin-ste], *ger* [pron. ğer], *gintă* [pron. ğin-tă] sau în *chem* [pron. ḱem], *chipeș* [ki-peș], *ghem* [ǵem], *ghinion* [pron. ǵi-ni-on]). Distincția este utilă pentru identificarea corectă a sufixelor care se atașează la teme terminate în una dintre aceste consoane (vezi *infra* **5.5.3.2.**).

4.4.3. În lucrarea de față, așa-numitul „pseudo *i* final” (sau *i* scurt / șoptit), care marchează, de fapt, muierea unor consoane, se notează cu ^{i} „la umărul” consoanei precedente, de ex. cuvântul regional *grajdi* [pron. grajd^{i}] care este tema derivatului *grăjdier* [pron. grăj-dier] (vs *grăjdar* cf. *grajd*, din limba standard). Acest „pseudo *i* final” apare în variante ale unor sufixe, de ex. *-ari* [pron. -ar^{i}] din derivatul regional *șalupari* [pron. șa-lu-par^{i}] sg. „luntraș” (la Tudose, D.S.: 28) sau din toponime care conțin forma de plural a sufixului *-ar*, de ex. *Cârjari* [pron. câr-jar^{i}], *Cepari* [pron. če-par^{i}] etc.

4.5. În acest volum, fiecare formație care apare într-una din cele două liste (cuvinte din DI și cuvinte adăugate) este glosată conform definițiilor din dicționarele generale (DA, DLR, MDA), din diverse dicționare de neologisme, surse regionale etc., pentru a se evidenția valoarea semantică a derivatului, chiar dacă e vorba de cuvinte uzuale, al căror sens este îndeobște cunoscut; glosarea nu reproduce însă întocmai definiția din dicționar a cuvântului, ci aceasta a fost reformulată, prin eliminarea detaliilor considerate neimportante pentru formarea cuvintelor. După glosare se menționează cuvântul prin care se analizează formația în limba română. Dacă formația este moștenită sau împrumutată, sursa lexicografică este indicată imediat după glosare, fiind urmată de cuvântul prin care se analizează, de ex. *furibund* „foarte furios” (DA) cf. *furie*; dacă derivatul este creat pe terenul limbii române, sursa apare după ce se menționează cuvântul de la care s-a format, de ex. *ducaci* „care pleacă mereu de acasă” cf. *(a se) duce* (DLR). S-a urmărit ca, în felul acesta, să se vadă, încă din inventar, care cuvinte sunt derivate românești și care sunt moștenite sau împrumutate. De multe ori însă această distincție se estompează, mai întâi pentru că mulți autori au inclus (pentru economia expunerii) cuvântul prin care se analizează formația în cuprinsul definiției, scriindu-l cu italice, de ex. *băltac* „*baltă* mică, mocirloasă” (DA), apoi pentru că, la unele sufixe, dicționarul explicativ de unde s-au preluat toate glosările (sau majoritatea lor) este indicat o singură dată, la începutul listei (vezi inventarul sufixului *-abil*). În volumele anterioare, glosarea formațiilor din DI figura la prima apariție în text a cuvântului (uneori în secțiunea rezervată distribuției, alteori în capitolul despre valorile derivatelor sau în cel consacrat originii sufixelor și istoriei

derivatelor etc.) şi numai dacă se presupunea că sensul cuvântului nu este cunoscut de majoritatea vorbitorilor limbii române. Am considerat însă că este mai util pentru cititor ca toate informaţiile legate de sensul formaţiei şi de analiza acesteia (vezi *infra* **5.1.** şi **5.8.**) să apară într-un singur loc, şi anume încă din inventar, care funcţionează, în felul acesta, ca un „glosar" al sufixului respectiv.

4.6. Etimoanele sufixelor sau ale formaţiilor împrumutate din slava veche, din slavonă sau din limbi slave moderne (care apar, mai ales, în capitolul referitor la originea unor sufixe şi la istoria derivatelor lor) au fost reproduse, în această lucrare, aşa cum figurează în sursele din care au fost preluate (dicţionare sau lucrări de gramatică, mai vechi sau mai noi), adică fie cu alfabet chirilic, fie în transliteraţie. Nefiind slavişti, autorii nu şi-au asumat responsabilitatea unificării lor, din acest punct de vedere.

De asemenea, trimiterile la operele din perioada veche sau mai nouă a limbii române, citate tot în capitolul privind istoria derivatelor, apar în această lucrare cu siglele cu care au fost menţionate în lucrările din care au fost preluate exemplele; de aceea, unele lucrări figurează cu sigle diferite, de ex. Iordan, L.R.A. – dacă trimiterea a fost preluată din DLR sau din MDA –, dar Iordan, LRA (ca în capitolul *Bibliografie generală* de la sfârşitul lucrării) – dacă trimiterea aparţine autoarei monografiei.

4.7. În DI şi în volumele din DLR apărute înaintea ultimei reforme ortografice, cuvintele sunt scrise, conform normelor în vigoare în momentul publicării lor, cu *î* în interiorul cuvintelor, de ex. *pîrpălac, mînzac* etc. În prezentul volum, pentru ca redactarea să aibă caracter unitar din punct de vedere ortografic, termenii respectivi, care apar în trimiteri, au fost scrişi cu *â,* conform normelor actuale.

5. Precizări asupra principalelor concepte folosite în descriere

Câteva concepte care au stat la baza redactării monografiilor din prezentul volum se cuvine a fi amintite şi clarificate.

5.1. Formaţie analizabilă / semianalizabilă / neanalizabilă

Conceptul central este acela de „formaţie lexicală sufixată", echivalat în majoritatea situaţiilor cu termenul de „derivat cu sufix" (acesta din urmă fiind însă folosit cu precădere pentru creaţiile pe teren românesc). Pentru ca un cuvânt să fie calificat drept ***formaţie analizabilă***, acesta trebuie să îndeplinească două condiţii:

– în componenţa sa să se poată recunoaşte o temă (identică formal uneori cu un cuvânt existent independent în limbă, vezi *infra* **5.5.1.**) şi un sufix lexical (afix purtător de sens lexical, intercalat între temă şi desinenţă / sufix gramatical);

– între temă şi cuvântul derivat să se poată identifica un tip de relaţie semantică cu caracter sistematic (care se întâlneşte şi la alte derivate, cu acelaşi sufix sau cu alte sufixe), cum ar fi relaţia dintre *blidar* „persoană care face oale" (< *blid* + *-ar*), *brânzar* „persoană care face / vinde brânză" (< *brânz(ă)* + *-ar*), *calamburgiu* „persoană care face calambururi" (< *calambur* + *-giu*), *miniaturist* „persoană care face miniaturi" (< *miniatur(ă)* + *-ist*), *zvonac* „persoană care răspândeşte zvonuri" (< *zvon* + *-ac*) etc., cuvinte care, dincolo de sensul lor lexical (glosat în dicţionarele explicative), sunt „nume de agent" = „persoană care face ceva" (vezi şi *infra* **5.8.**).

O ***formaţie*** este considerată ***semianalizabilă*** dacă se poate raporta, formal şi semantic, fie la o temă inexistentă în limbă ca un cuvânt independent, dar prezentă

în cel puțin un cuvânt derivat cu alt sufix (*absent* cf. *absență*), fie la un element de compunere (*octant* „(mat.) a opta parte din circumferință” cf. *oct-* „opt”).

Sunt calificate drept ***neanalizabile*** formațiile a căror structură (temă + sufix, în limba de origine) nu mai este „vizibilă” în română, ca în cazul unor derivate moștenite precum *găină* < lat. *gallina* sau *sălbatic* < lat. *silvaticus* (pentru că lat. *gallus* „cocoș” sau *silva* „pădure”, care constituie temele derivatelor, nu s-au transmis în limba română) sau al derivatului *bărbat* < lat. *barbatus* „cu barbă” care, în urma schimbării de sens produse în română, nu mai poate fi considerat analizabil semantic prin tema *barb(ă)*; tot neanalizabile sunt și derivate ca *postelnic*, *vornic* etc. împrumutate din slavonă, în care se recunoaște numai sufixul *-nic* (pentru detalii, cf. Avram, M. 1989: 6–7). Din punct de vedere etimologic, formațiile analizabile și cele semianalizabile pot fi moștenite din latină, împrumutate din diverse limbi (inclusiv din latina savantă) sau create în limba română, în timp ce formațiile neanalizabile sunt fie moștenite, fie împrumutate.

5.2. Analiză formală vs etimologie

Trebuie precizat că ***analiza formală*** a formațiilor sufixale întreprinsă în această lucrare, în cadrul capitolului intitulat *Inventarul derivatelor și analiza lor formală*, are caracter sincronic, vizând evidențierea structurii lexicale a derivatului (tema cuvântului de bază + sufix) și nu coincide cu ***etimologia*** cuvântului decât în cazul derivatelor formate pe terenul limbii române: *aplaudac* < *(a) aplaud(a)* + *-ac*, *cumințenie* < *cumint(e)* + *-enie*, *dughenar* < *dughean(ă)* + *-ar*, *înstrăinabil* < *(a) înstrăin(a)* + *-abil* etc. Dacă este vorba însă despre formații ca *degetar* < lat. *digitale* (analizabil prin *deget*), *rugăciune* < lat. *rogatio, -onis* (analizabil prin *(a se) ruga*), *soață* < lat. *socia* (analizabil prin *soț*) etc., analiza cuvântului și etimologia sa nu se suprapun, pentru că din punct de vedere etimologic toate aceste derivate sunt moștenite ca atare din latină; în mod similar, cuvinte ca *blagoslovenie* < slavon. *blagoslovenije* (analizabil prin *(a) blagoslovi*), *finisaj* < fr. *finissage* (analizabil prin *(a) finisa*), *nostimadă* < ngr. *νοστιμάδα* (analizabil prin *nostim*), *prusac* < rus., pol. *prusak* (analizabil prin *prus*) sunt din punct de vedere etimologic împrumuturi (mai vechi sau mai noi), iar sincronic sunt analizabile, pentru că în română s-au împrumutat și cuvintele-bază. De aceea, în inventarele formațiilor analizabile, între derivat și cuvântul la care se raportează nu figurează semnul < (= „provine din”), ci indicația cf. (= *confer* „compară cu”).

5.3. Sufixe lexicale vs gramaticale

Sufixele lexicale, care se atașează la tema unui cuvânt pentru a forma cuvinte noi (de ex. *copilaș* < *copil* + ***-aș***, *copilandru* < *copil* + ***-andru***, *copiliță* < *copil* + ***-iță***, *copilime* < *copil* + ***-ime***, *copilărie* < *copil* + ***-ărie***, *copilăresc* < *copil* + ***-ăresc***, *copilărește* < *copil* + ***-ărește***, *copilărime* < *copil* + ***-ărime*** etc.) se deosebesc de ***sufixele gramaticale*** (sau ***flexionare***). Acestea din urmă apar numai în anumite forme flexionare ale cuvântului și, în limba română, caracterizează doar paradigma verbelor: sufixele *-ind* și *-ând* ale gerunziului, sufixul *-se-* al timpului mai-mult-ca-perfect etc. (cf. Avram, M. 1989: 7). În prezentul volum figurează și un ***sufix lexico-gramatical***, și anume sufixul moțional *-ă* (singurul al cărui inventar a fost alcătuit după MDA): acesta îndeplinește sincretic o funcție lexicală (formează substantive feminine de la substantive masculine animate pentru a exprima opoziția semantică „ființă de sex feminin” vs „ființă de sex masculin” sau „termen generic”)

şi o funcţie gramaticală (este desinenţă de feminin, singular, nominativ-acuzativ), de ex. *copilă* < *copil* + *-ă*. În aceeaşi situaţie (cf. FCLRV: 61–64, 119–124) sunt şi sufixele verbale *-a, -i* şi *-î* din derivate ca *(a) arginta* < *argint* + ***-a***, *(a) albi* < *alb* + ***-i***, *(a) izvorî* < *izvor* + ***-î*** etc., care sunt şi mărci gramaticale ale infinitivului (formaţiile respective sunt denumite „derivate imediate" la Vasiliu 1989: 24–26; vezi, în acelaşi loc, şi bibliografia problemei).

Sufixele lexicale sunt „***simple*** când nu pot fi analizate în unităţi mai mici şi ***complexe*** când structura lor permite identificarea unor unităţi mai mici, dar întregul complex funcţionează ca un element unic de derivare. [...] Sufixele complexe sunt, la rândul lor, de două feluri: ***compuse,*** când rezultă din combinarea a două sufixe simple, şi ***dezvoltate,*** când rezultă din combinarea unui sufix (simplu) cu un element precedent nesufixal (desinenţă, articol, segment de temă lipsit de sens)" (Avram, M. 1989: 8), cu precizarea că „sufixele compuse, analizabile în bloc faţă de un cuvânt de bază, şi nu prin raportare la o formaţie anterioară cu primul dintre sufixele componente, nu trebuie confundate cu derivarea succesivă" (*loc. cit.*, nota 3).

Câteva exemple vor pune mai clar în evidenţă această distincţie: prin ***derivare succesivă*** s-au format cuvinte ca *ardeleancă* < *ardelean* (< *Ardeal* + *-ean*) + *-că*, *băietănime* < *băietan* (< *băiat* + *-an*) + *-ime* (aşadar, derivate a căror temă este un cuvânt derivat anterior), în timp ce cuvintele *copilărie* < *copil* + *-ărie* (< *-ar* + *-ie*), *copilăreşte* < *copil* + *-ăreşte* (< *-ar* + *-eşte*) sunt derivate cu ***sufixe compuse*** (formate de la un cuvânt nederivat, întrucât **copilar* nu există în limba română).

5.4. Formaţii cu dublă analiză

Conceptul de ***dublă analiză***, adus în discuţie prin exemplele de derivare succesivă de mai sus, are însă mai multe accepţiuni (cf. şi Avram, M. 1989: 9; Vasiliu 1989: 18–20).

a) Acesta se referă, în primul rând, la derivatele care pot fi analizate, formal şi semantic, prin două cuvinte-bază diferite; aşa sunt numele de agent raportabile fie la verbe, fie la substantive, de ex. *arendar* „arendaş (= persoană care ia în arendă / arendează un teren)" cf. *arendă* + *-ar* (explicaţie dată în DA) sau *(a) arenda* + *-ar* (cf. şi derivatele „verbale analizabile prin baze substantivale sau interjecţionale (*clămpăi*: *clampă* şi *clamp!*)", la Avram, M. 1989: 9).

b) În al doilea rând, dubla analiză se referă la derivatele care, din punct de vedere *formal*, pot fi raportate la:

– un cuvânt-bază derivat (*şovăielnic* cf. *şovăială* (< *(a) şovăi* + *-eală*) + *-nic*) sau o anumită formă flexionară a cuvântului-bază (*colţuros* cf. pl. *colţuri* + *-os*), analiză care conduce la segmentarea unui sufix simplu;

– cuvântul nederivat (*şovăielnic* cf. *(a) şovăi* + *-elnic*) sau la forma flexionară „prototipică" (vezi *infra* **5.5.1.**) a cuvântului-bază (*colţuros* cf. *colţ* + *-uros*), analiză care conduce la segmentarea unui sufix compus.

Acest tip de derivate, compatibile cu dublă analiză formală (uneori şi semantică), sunt utile pentru a explica originea sufixelor compuse (cele mai multe dintre ele fiind create în limba română); este vorba despre sufixe ca *-elnic* şi *-uros*, amintite mai sus, care se identifică însă şi în derivate cu analiză unică, de ex. *schitelnic* „călugăr care trăieşte într-un schit" < *schit* + *-elnic* (nu există cuvântul **schiteală*), respectiv *buburos* „bubos" < *bubă* + *-uros* (cuvântul-bază nu are pluralul **buburi*).

c) În sfârşit, dubla analiză se referă la cuvinte ca *fluieraş* care, cu valoare semantică diminutivală „fluier mic” se raportează la substantivul *fluier + -aş*, dar ca nume de agent „persoană care cântă din fluier” se raportează la verbul *(a) fluiera + -aş* (cf. Avram, M. 1989: 9). Deşi în dicţionarele explicative cuvintele de acest tip sunt tratate în cadrul aceluiaşi articol, ca şi cum ar fi vorba de o singură unitate lexicală, ele sunt de fapt două cuvinte, un substantiv neutru şi un substantiv masculin, ***parţial omonime*** (identice *numai* la forma-tip de nominativ-acuzativ singular).

5.5. Temă şi sufix

Stabilirea limitei dintre ***temă*** şi ***sufix*** în structura unui derivat pune, de asemenea, câteva probleme. Ne referim la *tema* cuvântului-bază, şi nu la *rădăcină / radical*, pentru că termenul *temă* este mai cuprinzător, înglobând şi situaţia derivatelor al căror cuvânt-bază este la rândul său derivat, aşadar cele a căror temă conţine nu doar rădăcina, ci şi sufixul lexical iniţial (cazurile de derivare succesivă, vezi *supra* **5.3.**).

În lucrarea de faţă, în componenţa sufixului s-a inclus şi vocala de legătură dintre sufix şi temă (numită şi „vocală tematică”), de ex. seria *-abil, -ibil, -ubil* (spre deosebire de sufixul *-bil*, la Iliescu 1959a: 85 ş.u.), seria *-are*[2], *-ere*[1], *'-ere*[2], *-ire, -âre* (spre deosebire de sufixul *-(a/â/e/i)re* în FCLRV: 166).

5.5.1. Se consideră că ***forma prototipică*** a cuvântului-bază este cea de nominativ-acuzativ singular la substantive şi adjective, iar la verbe, forma de infinitiv, dat fiind că, în cele mai multe situaţii, sufixele se ataşează la teme provenite din aceste forme.

În unele cazuri, tema derivatului este identică cu forma prototipică a cuvântului-bază (uneori, cu alternanţe fonetice, dintre care cele mai multe apar şi în flexiune, vezi *infra* **5.6.**); este vorba despre derivate formate de la adjective sau de la substantive care au la singular desinenţa Ø (cf. GALR I: 88–89), şi anume derivate formate de la:

– adjective terminate la masculin în consoană: ***bunătate*** *< bun + -ătate;*

– substantive terminate în consoană:

– masculine, care fac pluralul

– în *i* scurt/şoptit: ***pomişor*** *< pom + -işor;*

– cu desinenţa *-e*: ***piciorus*** *< picior + -uş;*

– neutre, care fac pluralul cu desinenţa *-uri*: ***podeţ*** *< pod + -eţ;*

– substantive neutre terminate în diftongi, care fac pluralul

– cu desinenţa *-e*: ***călcâieş*** *< călcâi + -eş*, ***crâmpeiaş*** *< crâmpei + -aş*, ***gunoier*** *< gunoi + -er*, ***cucuiat*** *< cucui + -at;*

– cu desinenţa *-uri*: ***mucegăios*** *< mucegai + -os;*

– substantive masculine terminate în diftongul *-ui*, care au pluralul identic cu singularul: ***puiuţ*** *< pui + -uţ;*

– substantive feminine terminate la N–A în *-a* sau în *-ea* (în alternanţă cu *e* la plural), la care se adaugă substantivul *zi*, care fac pluralul în *-le*: ***abagiu*** *< aba + -giu*, ***cafegiu*** *< cafea + -giu;* ***ziar*** *< zi + -ar.*

În majoritatea cazurilor însă, tema cuvântului-bază se obţine după ce se înlătură:

– desinenţa de gen, număr şi caz, la substantive şi adjective: ***mânuţă*** *< mân(ă) + -uţă*, ***iutac*** *< iut(e) + -ac* etc.;

– sufixul (lexico-)gramatical de infinitiv, la verbe: ***meditabund*** < *(a) medit(a)* + *-abund*, ***vedenie*** < *(a) ved(ea)* + *-enie*, ***batac*** „limba clopotului" < *(a) bat(e)* + *-ac*, ***stropan*** „soluție cu care se stropeşte temelia caselor" < *(a) strop(i)* + *-an*, ***târâş*** < *(a) târ(î)* + *-âş* etc.

Unele formații analizabile se raportează la cuvinte-bază care sunt împrumuturi neadaptate (xenisme) sau termeni ştiințifici internaționali preluați cu forma din latina savantă; pentru identificarea temei formației din română se înlătură desinența străină, de ex. ***opiaceu*** (< fr. *opiacé*) cf. *opi(um)* + *-aceu*, ***dipilidiază*** „boală provocată de parazitul *Dipylidium Canium*" (DMED) cf. *Dipylidi(um)* + *-ază*, ***heterofiază*** „boală determinată de paraziți din genul *Heterophyes*" (DMED) cf. *Heterophy(es)* + *-ază* etc.

5.5.2. Unele derivate nu se formează însă de la tema prototipică a cuvântului-bază, ci de la tema:

– de plural (***omenie*** < pl. *oamen(i)* + *-ie*, ***bunătățat*** „(înv.) bun" < *bunătăț(i)* + *-at* etc.) sau de genitiv-dativ (***multoratic*** „(gram., înv.) plural" < G–D *multor* + *-atic* etc.);

– de participiu, după înlăturarea sufixelor gramaticale *-at*, *-ât*, *-it*, *-ut* (***băubil*** < *bă(ut)* + *-ubil* etc.) sau cu păstrarea sufixelor gramaticale *-s* ori *-t* (***coruptibil*** < *corupt* + *-ibil*, ***arsură*** < *ars* + *-ură* etc.);

– de indicativ prezent (***pierzanie*** < *pierz(i)* + *-anie*, ***râzăreț*** < *râz(i)* + *-ăreț* etc.).

Unele derivatele formate de la tema de plural preiau parțial desinența bazei (*stelat* „în formă de stea" < *stel(e)* + *-at*, *stihurgiu* „poet" < *stihur(i)* + *-giu* etc.) sau, mai rar, total (*leiatec* „(om) rău din cale afară, furios ca un leu" < ***lei*** + *-atec*); cf. şi *boier* „proprietar de boi" < pl. ***boi*** + *-er*, cu dubletul *bouar* < sg. ***bou*** + *-ar* (ambele forme în DA s.v. *boar* < ***bo(u)*** / ***bo(i)*** + *-ar*).

5.5.3. În câteva situații punctuale, identificarea corectă a temei (şi, implicit, a sufixului) comportă unele dificultăți din cauză că grafia „ascunde" valorile fonetice diferite ale unor litere sau ale unor grafeme alcătuite din grupuri de litere.

5.5.3.1. Este vorba, de exemplu, despre derivate a căror temă se termină în *i* semivocalic. Ce sufix se segmentează din *craniat* „animal vertebrat care are *craniu*": *-at* sau *-iat*? Tema cuvântului *craniu* [pron. cra-nĭu], cu pluralul *cranii*, se termină cu semivocala *-ĭ-*, dar derivatul *craniat* (pron. *cra-ni-at*) conține vocala *-i-*, ceea ce înseamnă că temei *cranĭ-* i s-a adăugat sufixul dezvoltat *-iat* (nu are relevanță, din punctul de vedere al formării cuvintelor, faptul că vocala *-i-* a sufixului trece în ultima silabă a temei, suprapunându-se peste semivocala *-ĭ-*). Tot sufixe dezvoltate cu vocala *i* se identifică în derivate ca *amoniac* [pron. a-mo-ni-ac] cf. *amonĭ(u)* + *-iac*, *seleniat* [pron. se-le-ni-at] cf. *selenĭ(u)* + *-iat* etc.

În schimb, în derivatul parasintetic *afemeiat* [pron. a-fe-me-ĭat] cf. *femei(e)* – pl. *femei(Ø)*, cuvânt a cărui temă este *femeĭ-*), sufixul este *-at*, pentru că în derivat se menține *-ĭ-* semivocalic din temă (nu are relevanță faptul că semivocala *-ĭ-* a temei trece în silaba sufixului). Sufixul este *-at* şi în formațiile raportabile la teme terminate în vocala *-i-*, de tipul *labiat* [pron. *la-bi-at*] cf. *labi(e)* + *-at*. Se pot da exemple de acest tip şi cu alte sufixe: sufixul este *-adă* în *becaliadă* cf. *Becali* [pron. be-ca-li] vs sufixul dezvoltat *-iadă* în *balcaniadă* cf. *Balcani* [pron. bal-can^{i}] sau în *premiadă* „campanie publicitară pentru acordare de premii" cf. *premiu* [pron. pre-mĭu] etc.; sufixul este *-al* în *material* cf. *materi(e)* [pron. ma-te-ri-e] vs *-ial* în *epitelial* cf. *epiteli(u)* [pron. e-pi-te-lĭu] etc.

Conform metodei de analiză descrise mai sus, şi în derivate de la aceeaşi temă terminată în *-ĭ-* semivocalic se pot identifica fie sufixe simple, dacă în derivat se păstrează *ĭ* semivocalic (*pu-ĭuț* < *puĭ* + *-uț*), fie sufixe dezvoltate cu *-i-*, dacă în derivat apare *i* vocalic (*pu-i-şor* < *puĭ* + *-işor*).

În unele formații, vocala finală a temei se contopeşte cu vocala inițială a sufixului: *bălărit* „acoperit cu bălării" cf. *bălări(e)* + *-it*, *columbit* cf. *Columbi(a)* + *-it*, *mecenat* cf. *mecena* + *-at*, *zăgăraie* „blană de animal; garnitură de blană" cf. *zagara* „idem" + *-aie* etc.

5.5.3.2. Identificarea sufixului pune probleme şi dacă tema derivatului se termină în consoanele africate [č] scris *ce* sau *ci*, [ğ] scris *ge* sau *gi*, ori în palatalele [ḱ] scris *che* sau *chi*, [ǵ] scris *ghe* sau *ghi*. În anumite situații, literele *e* şi *i* din grafeme ca cele menționate pot fi doar semne grafice, fără valoare fonetică, dar în alte situații, literele *e* şi *i* din grafemele în discuție pot avea dublă valoare: semn grafic pentru notarea consoanei şi vocală (vezi *supra* **4.4.2.**). De aceea, în formația *conştiincios* [pron. con-şti-in-čos] (calc după fr. *conciencieux*) „care ascultă de *conştiință*" (cu alternanța [ț/č] în temă, vezi *infra* **5.6.**) analiza în română conduce la segmentarea sufixului simplu *-os* (litera *i* din derivat fiind doar semn grafic: *ci* = *č*), dar în *vicios* [pron. vi-či-os] cf. *vici(u)* [pron. vi-ču] se identifică sufixul bisilabic dezvoltat *-ios* (litera *i* din derivat având dublă valoare: *ci* = *či*). Tot sufixe dezvoltate cu *i* sau cu *e* se segmentează din formații ca *noviciat* [pron. no-vi-či-at] cf. *novic(e)* – pl. *novici* (tema este *novič-* + *-iat*), *matriceal* [pron. ma-tri-če-al] cf. *matric(e)* – pl. *matrici* (tema este *matrič-* + sufixul bisilabic dezvoltat *-eal*), pentru că derivatele citate se pronunță cu hiat (vezi DOOM² s.v.).

În mod similar, dacă tema se termină în consoană palatală, în derivat se identifică fie un sufix simplu, de ex. *unchiaş* [pron. un-ḱaş] < *unchi* [pron. unḱ] + *-aş* (pentru că şi în derivat litera *i* este numai semn grafic), fie un sufix dezvoltat, de ex. *unchişor* [pron. un-ḱi-şor] < *unchi* + *-işor* (pentru că în derivat litera *i* are dublă valoare, notând şi vocala *i*).

5.6. Alternanțe fonetice

Majoritatea ***alternanțelor fonetice*** (vocalice şi/sau consonantice) care apar în tema derivatului sunt identice cu cele care se produc în flexiunea cuvântului de bază: *a/e* (*masă* – *mesean* cf. *masă* – pl. *mese*), *a/ă* (*cană* – *cănuță* cf. *cană* – pl. *căni*), *ă/e* (*număr* – *numeros* cf. *număr* – pl. *numere*), *oa/o* (*floare* – *floral* cf. *floare* – pl. *flori*), *ea/e* (*ceartă* – *certăreț* cf. *ceartă* – pl. *certuri*), *d/z* (*umed* – *umezeală* cf. *umed* – pl. *umezi*), *s/ş* (*supus* – *supuşenie* cf. *supus* – pl. *supuşi*), *c/č* (*cântec* – *cântecel* cf. *cântec* – pl. *cântece*), *ĭa/ĭe* şi *t/ț* (*băiat* – *băiețoi* cf. *băiat* – pl. *băieți*) etc. Foarte puține alternanțe sunt specifice derivării, de ex. alternanța vocalică *o/u* care apare în derivatul *frumusețe* < *frumos* (în flexiunea cuvântului de bază se identifică alternanța vocalică *o/oa* în *frumos* / *frumoasă* şi alternanța consonantică *s/ş* în *frumos* / *frumoşi*) sau alternanța consonantică *ț/č* în derivate ca *pivnicer* < *pivniță* (în flexiunea lui *pivniță* nu se produc alternanțe). Sunt considerate analizabile şi formații de tipul *aluvionar* „referitor la *aluviuni*".

5 7. Conceptul de distribuție

Conceptul de ***distribuție*** ține de domeniul analizei morfosintactice şi se referă la clasa lexico-gramaticală a derivatului în raport cu clasa lexico-gramaticală a cuvântului-bază, în sensul că un sufix selectează teme ale unor cuvinte dintr-o

anumită clasă lexico-gramaticală (sau din anumite clase) şi creează derivate aparţinând unei anumite clase lexico-gramaticale (sau unor clase apropiate flexionar şi semantic, cum sunt substantivele şi adjectivele, între care se produc adesea treceri, mai ales de la adjectiv la substantiv). De aceea se spune, de exemplu, că *-andru* (din *băieţandru, căţelandru* etc.) este un sufix „substantival denominal" (= derivă substantive de la substantive). De altfel, pe baza distribuţiei au fost delimitate şi tratate într-un volum aparte sufixele verbale (care derivă verbe), de cele nominale (care derivă substantive sau/şi adjective). Fiecare sufix are însă o distribuţie proprie. Sunt puţine sufixele care creează derivate aparţinând unei singure clase lexico-gramaticale formate de la cuvinte-bază care aparţin unei singure clase lexico-gramaticale; cele mai multe sufixe nominale creează atât substantive, cât şi adjective (rar, şi derivate aparţinând altor clase: pronume, numerale etc.) de la cuvinte-bază care pot fi verbe, substantive, adjective, adverbe etc.

5.8. Conceptul de valoare semantică

Dacă „distribuţia" ţine de domeniul gramaticii, conceptul de ***valoare*** ţine de domeniul analizei semantice, privind raportul dintre sensul derivatului (moştenit, împrumutat sau format în limba română) şi sensul cuvântului prin care se analizează. Un sufix (sau o serie de sufixe) se identifică în derivate care au una sau două valori semantice principale, precum şi valori semantice secundare, unele apărând într-un singur derivat (vezi, de exemplu, capitolul respectiv din monografia sufixelor *-ant, -ent, -inte; -antă*); rar, derivatele sunt sinonime cu baza. Valorile semantice stabilite pentru derivatele substantivale (preluate, cele mai multe, de la Vasiliu 2002: 57–62, cu formulările propuse de autoare) se pot transpune, aproape în aceiaşi termeni, şi la derivatele adjectivale (date fiind apropierile dintre cele două clase şi frecventele „substantivări" ale adjectivelor), cu precizarea că substantivele în ansamblu exprimă o ***entitate***, iar adjectivele exprimă o ***proprietate*** atribuită unei entităţi (vezi, de exemplu, capitolul *Valorile derivatelor* din monografia seriei *-ar, -er[1]; -ară, -are[1]; -ariu*). Astfel, valoarea „nume de agent" de la substantive se găseşte şi la adjective, denumită „agent adjectival": să se compare *emigrant* „persoană care emigrează" cu [om] *perseverent* „care perseverează"; *mulgare* „oaie care este mulsă" („nume de pacient" / „agentul pasiv" de la substantiv) şi [gest] *remarcabil* „care este remarcat" („pacientul adjectival"). Se pot da şi alte exemple de valori asemănătoare: *moşier* „persoană care are o moşie" (substantiv care exprimă „posesorul") şi [rocă] *sedimentară* „care conţine sedimente" (adjectiv care exprimă „posesia"), *arcadă* „element arhitectural în formă de arc" (substantiv cu valoarea „purtătorul asemănării") şi [stil] *siropos* „dulceag, care seamănă cu siropul" (adjectiv care exprimă „asemănarea") etc. Unele valori sunt indicate chiar prin termeni identici la substantive şi la adjective: „diminutive" + nuanţă meliorativă (substantivul *pisicuţă* „pisică mică şi drăgălaşă", ca şi adjectivul *prosticel* „prost(uţ) simpatic"), „augmentative" + nuanţă peiorativă (substantivul *băietan*, ca şi adjectivul *lungoi*) etc.

5.9. Origine unică / multiplă

În ceea ce priveşte originea sufixelor, se poate constata că, alături de sufixe cu ***origine unică*** (de exemplu, sufixele *-ame, -ime* moştenite din latină, sufixele *-ciu, -giu* împrumutate din turcă, sufixul *-ai* creat în limba română din sufixul moştenit *-aie* etc.), există numeroase sufixe cu ***origine multiplă***:

– împrumutate din mai multe limbi, ca *-abil* şi *-ibil* (care au pătruns în română prin derivate preluate mai ales din franceză, dar şi din latină, italiană, mai rar din germană, iar în ultima vreme şi din engleză);

– moştenite şi împrumutate, ca sufixul *-ar* (moştenit prin derivate cu mai multe sufixe latineşti şi întărit prin împrumuturi vechi slave sau slave moderne, dar şi prin împrumuturi din greacă, precum şi, ulterior, prin împrumuturi latino-romanice);

– împrumutate şi create în limba română, ca sufixele din seria *-ac*^{1}, *-eac, -ag, -eag; -acă, -eacă*.

Unele sufixe au origine controversată (de ex. sufixele *-ăreţ* şi *-ăţână*) ori încă neelucidată (de ex. sufixele *-andru* şi *-ată*^{2}).

5.10. Sufixe omonime

După cum se poate constata din consultarea *Sumarului,* există câteva ***sufixe omonime,*** notate cu cifre diferite la umăr. Principalul criteriu pe baza căruia se decide că o anumită formă, de ex. *-an* sau *-at,* nu reprezintă un singur sufix, ci două, uneori chiar trei sufixe este ***originea diferită***, de ex. *-ac*^{1} (de origine slavă) şi *-ac*^{2} (împrumutat din greacă, franceză, italiană, latină, germană). Acest criteriu nu s-a putut aplica în cazul sufixelor *-iş*^{1} şi *-iş*^{2} a căror origine este controversată şi care au fost delimitate ţinând seama de distribuţia diferită: *-iş*^{1} formează adverbe, în timp ce *-iş*^{2} formează substantive sau/şi adjective. Originii diferite a sufixelor omonime i se asociază şi ***valori*** semantice diferite ale derivatelor: sufixele *-an*^{1}, *-ean*^{1} şi sufixele *-an*^{2}, *-ean*^{2} provin din sufixe de origine slavă diferite (*-an*^{2} şi *-ean*^{2} având şi un strat mai nou, de origine latino-romanică), iar din punct de vedere semantic derivatele cu sufixele *-an*^{1} sau *-ean*^{1} sunt „augmentative" sau/şi „depreciative", în timp ce valoarea derivatelor cu *-an*^{2} sau *-ean*^{2} este „purtătorul apartenenţei locale / personale". Aceeaşi combinaţie de criterii de delimitare a omonimelor (sufixe diferite, chiar dacă provin din aceeaşi limbă + valori diferite) există la sufixele moştenite *-are*^{1} şi *-are*^{2}. Pe lângă origine şi valori diferite, în delimitarea sufixului *-an*^{3} de *-an*^{1} şi *-an*^{2} intervine şi ***registrul stilistic*** diferit, ca şi în cazul sufixelor *-ată*^{1} şi *-ată*^{2} sau al sufixelor *-eu*^{1} (din aceeaşi serie cu *-ău*) şi *-eu*^{2} (care va fi tratat în volumul următor). Un argument solid pentru identificarea sufixelor omonime este şi ***distribuţia*** diferită (asociată cu alte criterii): sufixele „adjectivale" *-at*^{1} şi *-it*^{1} se delimitează şi pe baza distribuţiei de sufixele „substantivale" *-at*^{2} şi *-it*^{2}; la fel, *-eu*^{1} şi *-eu*^{2} sunt sufixe „substantivale" spre deosebire de *-eu*^{3} care este „adjectival" (vezi monografia din volumul următor).

Toate aceste aspecte sunt detaliate în capitolul referitor la *Delimitarea de **afixe** omonime,* astfel intitulat pentru că uneori se pune problema delimitării unor sufixe lexicale de afixe postpuse temei care au alt statut decât cel de sufix lexical, ca în cazul sufixelor adjectivale *-at*^{1}, *-ât, -it*^{1}, *-ut* care trebuie delimitate şi de sufixele de participiu omonime (vezi monografia respectivă, 2.3.).

5.11. Serie de sufixe vs variante

În primul rând originea comună, alături de asemănarea formală (care derivă din aceasta), la care se adaugă distribuţia similară şi valori comune au fost principalele argumente pentru constituirea ***seriilor***, alcătuite din sufixe care nu sunt identice ca formă. Criteriile se aplică diferenţiat la diversele serii de sufixe: dacă sufixele din seria *-abil, -ibil, -ubil* au, pe lângă originea comună şi asemănarea formală, distribuţie identică şi aceleaşi valori (şi nu este singura serie în această

situație), în cazul altor serii de sufixe nu toate aceste criterii concură în mod egal. Au fost încadrate în aceeaşi serie (a) sufixe vechi moştenite şi sufixe neologice împrumutate care, prin originea îndepărtată, trimit însă la acelaşi sufix latinesc, moştenit şi împrumutat (*-ant, -ent* şi *-inte; -anță, -ență* şi *-ință; -ar* şi *-ariu*); (b) sufixe cu origine multiplă (parțial comună) şi valori comune (*-adă* şi *-ată*[1]); (c) sufixe care provin unul din altul (*-ai* şi *-aie*); (d) sufixe cu origine comună, dar evoluție diferită (*-ame* şi *-ime*). Rar, au fost încadrate în aceeaşi serie sufixe cu etimoane diferite, care au însă distribuție similară şi creează derivate care prezintă unitate semantică (*-ale* şi *-alii*).

Asemănare formală, origine comună, aceeaşi distribuție şi valori comune au şi afixele calificate drept ***variante***, în lucrarea de față. Care este criteriul în virtutea căruia se poate spune despre un afix lexical postpus temei că este sufix autonom, spre deosebire de altul, foarte asemănător, considerat variantă? Lucrurile nu sunt simple. Între conceptul de „variantă lexicală" (= formă a unui cuvânt înregistrată în dicționare ca variantă a unui cuvânt-titlu, mai ales pe baza frecvenței în uzul actual al limbii sau a apartenenței la un registru stilistic special – popular / regional, familiar, ironic etc. – în raport cu limba literară standard) şi conceptul de „variantă a unui sufix" există deosebiri de nuanță. Cu privire la variantele sufixelor, părerile sunt împărțite şi diferă de la o lucrare la alta, în funcție de opțiunile autorilor sau de sufixul discutat, iar în volumele precedente ale tratatului lucrurile nu au fost detaliate şi clarificate din punct de vedere teoretic.

Într-un studiu care oferă o perspectivă de ansamblu asupra chestiunii variantelor (Moroianu 1998: 25–34), după ce se arată că „variantele *derivative*" (= sufixe şi prefixe) sunt „determinate în general etimologic, în funcție de modul şi momentul adaptării la corpul fonetic al radicalului", se afirmă următoarele: „În limba română există un număr considerabil de ***variante*** sufixale [sublinierea mea, M.R.S.] care, alăturate aceluiaşi radical, formează, implicit, variante lexicale: *-aj* (fr.) / *-agiu* (it.), *-ar, -ariu / -er, -eriu, -bil / -bel, -anie / -enie, -ant / -ent / -ente (-ante), -anță / -ență,* [...] *-ache / -achi, -inte / -ință* etc." (*lucr. cit.*: 30). În mod evident, autorul nu şi-a propus să distingă între o formă de bază considerată „sufix" şi altă formă considerată „variantă" a sufixului respectiv. Dat fiind că ordinea în care sunt menționate sufixele nu este consecvent alfabetică (vezi *-aj / -agiu* sau *-bil / -bel*), ar fi de presupus că prima dintre forme a fost „privilegiată", pentru că în mod evident forma *-agiu* poate fi calificată drept variantă învechită, ieşită din uz, a sufixului *-aj* în perechile de sinonime *arbitraj / arbitragiu, limbaj / limbagiu, sondaj / sondagiu, vagabondaj / vagabondagiu* etc.; la fel, se poate spune că *-(i)bel* este o variantă coruptă (incultă) a sufixului *-(i)bil* în perechea de formații semianalizabile *teribel / teribil* cf. *teroare,* alături de perechile de formații, neanalizabile în limba română, *posibel / posibil, capabel / capabil.* Putem însă spune că forma *-enie* din ***ijdărenie*** „(înv.) origine, naştere, început" este „varianta" sufixului *-anie* din ***ijdăranie*** „idem" (ambele în DA s.v. *(a) ijderi* „(înv.) a crea, a-şi avea originea în..., a se naşte din..."), numai pentru că, în MDA, *ijdărenie* este înregistrat ca variantă s.v. *ijdăranie*? Sau că *-er* din ***letopisițer*** „(rar) cronicar" (atestat la Călinescu, cf. Iordan, LRA 179) este „varianta" sufixului *-ar* din ***letopisițar*** (atestat în Arhiva II, 372), dat fiind că în DLR cuvântul-titlu este *letopisițar*? În prezenta lucrare, *-ar* şi *-er*[1], *-anie* şi *-enie* sunt considerate ***sufixe din aceeaşi serie***, la fel ca *-ache* şi *-achi, -ant, -ent* şi *-inte* sau

-anță, -ență și *-ință;* din lista inițială (Moroianu 1998:30), numai *-agiu* și *-ibel* au primit statut de „variante" ale sufixelor *-aj*, respectiv *-ibil*. Un motiv pentru care formele *-enie* și *-er*[1] n-au fost considerate variante a fost acela că nu apar *doar* în sinonime ale unor formații cu sufixele *-anie*, respectiv *-ar* (perechile de sinonime sunt, de altfel, puține), ci și în numeroase formații fără sinonime cu *-anie*, respectiv cu *-ar* (vezi monografiile seriilor în care figurează sufixele în cauză).

În alte lucrări, se vorbește despre „variante fonetice" ale unor sufixe, dacă vocala inițială a sufixului este „modificată" la jonctura cu tema datorită contextului fonetic. Astfel, *-er*[1] (din *albier, cănger, genuncher, privegher* etc.) este calificat de mulți autori drept „variantă fonetică" a sufixului *-ar(iu)*: „Precedat de sunet palatal, și fiind deja urmat de *ĭ*, *a* se schimbă în *e*" (Pascu, S.: 79; cf. și Vasiliu 2001: 72). În realitate, condiționarea fonetică a lui *-er*[1] nu este strictă, pentru că sufixul se identifică și în formații de la teme terminate în consoane nepalatale (*câiner, coliver, lăder* etc.), după cum și *-ar* apare după teme terminate în *-i* (*evangheliar, justițiar* etc.) sau chiar în consoană palatală (*cinciar* [pron. cinčar]). În plus, dacă *-er*[1] ar fi considerat variantă a sufixului *-ar*, forma *-eriu* din varianta lexicală învechită / regională *sărcineriu* (DLR s.v. *sărciner*) sau *-ăr* din *samașăr* – variantă lexicală regională de pronunțare după consoană dură (DLR s.v. *sameșer*) ar trebui calificate drept „variante ale unei variante" (cf. Vasiliu 2001: 73), ceea ce ar conduce la ambiguizarea conceptului. În consecință, în această lucrare, formele *-ar* și *-er*[1] (chiar dacă fiecare are contexte fonetice „predilecte" și chiar dacă, din punct de vedere etimologic, *-er*[1] provine din *-ar*, în contextele fonetice specifice) au fost considerate sufixe autonome (unități independente) grupate în aceeași serie pe baza genealogiei, a distribuției similare și a interferențelor semantice (vezi monografia seriei *-ar, -er*[1]*; -ară, -are*[1]*; -ariu*). Cf. și seriile: *-anie, -enie; -atic, -etic; -aș, -eș*[1]*; -ciu, -giu* etc.

Li s-a conferit statut de ***variante*** (diacronice, diatopice sau diastratice) doar unor forme sufixale învechite, populare sau regionale, inculte, uneori numai grafice, de ex. formele *-acos* și *-iacos* (din formațiile *zodiacos* și *ipohondriacos* vs *zodiac* și *ipohondriac*) sunt variante învechite (etimologice) ale sufixelor *-ac*[2] și *-iac;* formele *-aciu, -eciu, -iciu, -ociu* și *-uciu* (din *cârmaciu* vs *cârmaci, cârneciu* vs *cârneci, canariciu* vs *canarici, bătociu* vs *bătoci, gluguciu* vs *gluguci*) reprezintă variante învechite (în majoritatea situațiilor, numai variante grafice) ale sufixelor *-aci, -eci, -ici, -oci, -uci;* sufixul *-aie* are varianta grafică învechită *-ae* (cf. *bătae* vs *bătaie, vânătae* vs *vânătaie* etc.); *-ale* este o variantă ocazională de adaptare (după italiană) a sufixului *-al* (cf. *amicale* vs *amical(ă), naturale* vs *natural(ă)* etc.); sufixul *-enie* are varianta fonetică regională *-ănie,* după consoane pronunțate dur (cf. *curățănie* vs *curățenie, sfârșănie* vs *sfârșenie* etc.); sufixul neologic *-ariu* are varianta livrescă (neadaptată) *-arium* (cf. *lapidarium,* în DLR s.v. *lapidariu; lararium,* în DLR s.v. *larariu*); sufixul *-at*[1] are varianta regională de pronunțare *-et* (cf. *cucuiet* vs *cucuiat*); *-atec* este varianta etimologică a sufixului *-atic*, moștenită în *(i)ernatec* sau în *lunatec* și păstrată în variante lexicale învechite, populare ori regionale, ca *molatec, nebunatec, ușuratec* etc. În această lucrare, au fost încadrate la „variante", în mod convențional, și formele de plural sau cele articulate ale unor sufixe care se identifică în nume proprii, de ex. formele *-ari, -aru(l)* (cf. toponimele *Cârjari, Silistrarul* sau antroponimul *Crăsnaru* etc.) vs *-ar* din apelative.

Toate aceste chestiuni se discută pe larg, la fiecare serie de sufixe în parte, în capitolul intitulat *Statutul afixelor*.

5.12. Originea temelor

Originea temelor prezintă interes, în principiu, numai în cazul derivatelor formate pe terenul limbii române, pentru că la derivatele moştenite din latină, ca şi la cele împrumutate, tema şi derivatul au aceeaşi origine (vezi, de exemplu, capitolul respectiv din monografia sufixelor *-ac²*, *-iac*). În consecinţă, capitolul menţionat n-ar trebui să existe în monografiile în care se tratează sufixe neproductive. Totuşi, acesta figurează în monografiile unor sufixe neproductive ca *-and, -end, -andă, -endă,* unde se arată că formaţii împrumutate din germană (*dictandă* < germ. *Diktando, disponendă* < germ. *Disponenede, doctorand* < germ. *Doktorand, preparand* < germ. *Präparand, remitendă* < germ. *Remittende*) sunt analizabile în limba română prin cuvinte de origine latino-romanică; explicaţia este aceea că temele respective sunt în germană, ca şi în română, împrumuturi latino-romanice.

Cu acest argument au justificat autorii unor monografii de sufixe productive faptul că, în capitolul despre originea temelor, au adus în discuţie nu numai derivatele româneşti, ci şi împrumuturile.

6. Bibliografia

Capitolul final, intitulat *Bibliografie generală*, are două secţiuni. Prima cuprinde lucrările (cărţi, studii, articole) consultate şi citate în monografii, inserate în ordine alfabetică după numele autorilor şi, la acelaşi autor, în ordine cronologică. La articole şi studii se indică, după numele autorului, anul apariţiei; au fost indicate cu sigle mai ales cărţile (de ex. Pascu, S.; Iordan, LRA), dar şi unele articole, în special cele consacrate printre specialişti cu anumite sigle (Iordan, SRR etc.). A doua secţiune conţine sursele din care a fost extras materialul, atât dicţionare (generale sau speciale), cât şi atlase sau glosare regionale, cele mai multe înregistrate cu sigle. Unele periodice au fost menţionate cu titlul prescurtat, iar altele, cu titlul întreg.

Marina Rădulescu Sala

MONOGRAFIILE SUFIXELOR

[illegible] explicându-se de sufix în parte; în [illegible]

5.12. [illegible]

[illegible] în cazul derivatelor [illegible] din latină [illegible] de exemplu, [illegible]

[illegible]

6. Bibliografia

[illegible]

Marina Rădulescu Sala

-ABIL (-abile, -abilu; -abel), -IBIL (-ibile, -ibilu; -ibel), -UBIL

Pascu, S.: 421–422; Iordan, LRA: 168–170; Iordan, LRC: 345; Graur 1959a: 59–60; Iliescu 1959a: 85–99; Ştefan 1969: 309–334; Ursu, D. 1969: 131–154; Trifan, F.C.: 218–223; Gheorghe 2010: 257–268; Vârlan, S.N.: 170–174.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-abil* [pron. -a-bil], *-ibil* [pron. -i-bil], *-ubil* [pron. -u-bil] constituie o ***serie*** pentru că au origine comună (reprezintă corespondentele româneşti ale sufixului latinesc *-bilis,* adaptate prin intermediar latino-romanic – vezi *infra* **4.**), aceeaşi distribuţie (vezi *infra* **2.**) şi aceleaşi valori (vezi *infra* **3.**). Sufixul *-abil* se identifică în formaţii raportabile mai ales la verbe cu sufixul *-a* la infinitiv şi *-at* la participiu (vezi *infra* **2.1.2.1.**), sufixul *-ibil* apare la formaţii raportabile mai ales la verbe cu sufixele *-i* sau *-e* la infinitiv şi cu sufixele *-it, -s* sau *-t* la participiu (vezi *infra* **2.2.2.**), iar sufixul *-ubil* apare în formaţia *băubil* analizabilă printr-un verb cu sufixul *-ea* la infinitiv şi sufixul *-ut* la participiu (vezi *infra* **2.3.**).

1. Conform procedeelor de analiză din această lucrare, sufixul **-bil* s-ar putea segmenta numai din cuvântul, rar, *audibil* „care poate fi auzit" (la Marian-Ţiţeica, Fiz. II, 1, în MDA) împrumutat din fr. *audible,* lat. *audibilis*, prin raportare la cuvinte-bază în care *-i-* vocalic face parte din temă: cf. verbul *(a) audia* „a asculta (un inculpat, un martor; un curs, o conferinţă etc.; muzică)" (în raport cu care derivatul ar fi analizabil formal, dar nu şi semantic) sau elementul de compunere *audio-* (în raport cu care formaţia ar fi semianalizabilă); cf. şi dubletul *audiabil* (DILR, glosat tot prin „care poate fi auzit" în NDN) în care se identifică sufixul *-abil.* În mod curent, cu sensul menţionat se foloseşte formaţia sinonimă *auzibil* cf. *(a) auzi* (MDA s.v. *audibil*), în care se identifică sufixul *-ibil.*

2. În împrumutul analizabil *stabil* „trainic, bine aşezat" cf. *(a) sta* „a se aşeza sau a fi aşezat într-un anumit fel" sau în cuvântul neanalizabil (încă din latină) *mobil* „care se mişcă, care poate fi deplasat" accentul este pe vocala *i* a sufixului.

Există şi câteva ***dublete*** formate cu *-abil* sau cu *-ibil* de la aceeaşi bază, uneori şi cu acelaşi sens: *compactabil / compactibil* „care poate fi *compactat*" cf. *(a) compacta* (DEX²), *difuzabil* „care poate fi *difuzat*, care poate *difuza*" / *difuzibil* „care poate *difuza* în masa unui corp" (DLR), *perfectibil* (DLR) / *perfectabil* (internet) „care poate fi perfecţionat" cf. *perfect* etc.

1.2. Sufixele *-abil* şi *-ibil* au diverse variante.

Variantele învechite *-abile* [pron. -a-bi-le], *-ibile* [pron. -i-bi-le] (forme de singular, invariabile în funcţie de gen) cu pluralul *-abili, -ibili* (*preferabile – preferabili*) au fost create după model italian sau latin şi apar în exemple ca *onorabilele domnul Gregorie Costache Iepureanul* (la M. Kogălniceanu, în lucrarea *Îmbunătăţirea soartei ţăranilor* (1862), apud Ştefan 1969: 318) sau *impresiunea cea mai nesuferibile* (la T. Maiorescu, în lucrarea *Jurnal şi epistolar* (1857), apud Ursu, D. 1969: 138).

Există şi ***variantele grafice învechite*** *-abilu, -ibilu* (cu *u* final nepronunţat) în cuvinte ca *notabilu, pasabilu, reparabilu* etc. sau *preferibilu, nascibilu* (la I. Heliade Rădulescu, în lucrarea *Paralelism între limba română şi limba italiană* (1841), apud Iliescu 1959a: 93).

Sunt, de asemenea, înregistrate ***variantele corupte*** *-abel* [pron. -a̱-bel], *-ibel* [pron. -i̱-bel], în cuvinte neanalizabile, de tipul *posibel* (DI, DLR s.v. *posibil*) şi *capabel*, ca şi în semianalizabilul *teribel* cf. *teroare* şi *(a) terifia*, forme folosite de unele personaje semidocte din operele lui Caragiale; au fost explicate prin hiperurbanism (Iordan, LRA: 26).

1. La Ursu–Ursu (Î.L. I: 327) apar şi formele **-abl, *-ablă* (în *navigabl, -ablă; preferablă* etc.), sub influenţa formei din franceză.

2. Menţionăm şi încercarea, fără succes, a lui Simion Bărnuţiu de a introduce forma **-aver* [pron. -a̱-ver] în *responsaver* „responsabil" sau *neînstrăinaver* „neînstrăinabil", ca „un corespondent fonetic românesc al sufixului *-bil*" (Iliescu 1959a: 91).

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -A̱BIL

2.1.1. În DI sunt înregistrate cca 220 de ***formaţii analizabile*** (cele selectate sunt glosate după MDA): *acordabil* „care poate fi *acordat*", *acuzabil* „care poate fi *acuzat*", *administrabil* „care poate fi *administrat*", *admirabil* „demn de a fi *admirat*", *adorabil* „vrednic de *adorat*; drăgălaş", *afectabil* „care poate fi *afectat* (= atribuit)" cf. *(a) afecta* „a destina (o sumă de bani, o cantitate de materiale) unui anumit scop", *amendabil* „care poate fi *amendat*" cf. *(a) amenda* „a modifica prin amendamente", *amicabil* „prietenos" cf. *amic, amnistiabil* „care poate fi *amnistiat*", *amortizabil* „care poate fi *amortizat*", *anulabil* „care poate / trebuie să fie *anulat*", *apelabil* „împotriva căruia se poate face *apel*" cf. şi *(a) apela* „a face apel (în justiţie)", *apreciabil* „care poate fi *apreciat;* (destul de) mare, considerabil", *arabil* „(d. pământ) bun de *arat* şi cultivat", *asimilabil* „care poate fi *asimilat* (uşor)", *blamabil* „reprobabil" cf. *(a) blama*, *canalizabil* „care poate fi *canalizat*", *capitalizabil* „care poate fi *capitalizat*", *carbonizabil* „care poate fi *carbonizat*", *cenzurabil* „care merită să fie *cenzurat*", *circulabil* „pe care se poate *circula*", *clivabil* „care (se) poate *cliva* (= a se desface în plăci sau în lame cu suprafeţe plane)", *combinabil* „care se poate *combina*", *comemorabil* „care trebuie / poate fi *comemorat*", *comparabil* „care se poate *compara*", *comportabil* „care ştie să se poarte bine" cf. *(a se) comporta, comunicabil* „care poate fi *comunicat*", *comutabil* „care poate fi *comutat*", *conciliabil* „care se poate împăca uşor" cf. *(a se) concilia, condamnabil* „care merită să fie *condamnat*", *confiscabil* „care poate fi *confiscat*", *confortabil* „care oferă *confort*", *consumabil* „care poate fi / este *consumat*; rechizite", *contractabil* „care *se contractă*", *contribuabil* „persoană obligată prin lege să plătească impozit" cf. *(a) contribui, controlabil* „care poate fi *controlat*", *controversabil* „care poate fi obiectul unei *controverse*" cf. şi *(a) controversa, convenabil* „care convine" cf. *(a) conveni, criticabil* „care poate fi *criticat*", *culpabil* „(persoană) care a săvârşit un delict" cf. *culpă, debreiabil* „care poate fi *debreiat* (= decuplat)", *declinabil* „(gram.) care poate fi *declinat*", *deformabil* „care se poate *deforma*", *demascabil* „care poate fi *demascat*", *descifrabil* „care poate fi *descifrat* (uşor)", *detestabil* „care produce o senzaţie dezagreabilă; vrednic de ură" cf. *(a) detesta, difuzabil* „care poate fi *difuzat,* care poate *difuza*", *dilatabil* „care se poate *dilata*", *dirijabil* „care poate fi condus în orice direcţie; aerostat prevăzut cu o nacelă pentru călători" cf. *(a) dirija,*

disciplinabil „care poate fi *disciplinat*”, *disculpabil* „justificabil, care poate fi *disculpat*”, *discutabil* „care poate fi *discutat* (= pus în discuție); contestabil”, *disputabil* „care poate fi *disputat*”, *durabil* „îndelungat, trainic, viabil ; care *durează*”, *educabil* „care poate fi *educat*”, *evacuabil* „care poate fi *evacuat*”, *evaluabil* „care poate fi *evaluat*”, *evaporabil* „care se poate *evapora*”, *evocabil* „care merită să fie *evocat*”, *excitabil* „care poate fi *excitat*; (d. oameni) care *se excită* (ușor)”, *experimentabil* „care poate fi *experimentat*”, *exportabil* „care poate fi *exportat*”, *favorabil* „care este în *favoarea* cuiva sau a ceva”, *fecundabil* „care poate fi *fecundat*”, *flotabil* „care poate pluti pe suprafața unui lichid” cf. *(a) flota* „a îndepărta prin decantare substanțele care plutesc pe suprafața unui lichid”, *imaginabil* „care poate fi *imaginat* cu ușurință”, *impresionabil* „care poate fi ușor *impresionat*”, *imputabil* „care poate fi *imputat* cuiva”, *inflamabil* „care se aprinde ușor; care se înflăcărează” cf. *(a se) inflama, influențabil* „care poate fi *influențat* cu ușurință”, *interceptabil* „care poate fi *interceptat*”, *interpretabil* „care poate fi *interpretat*”, *inundabil* „care poate fi *inundat*”, *iritabil* „care *se irită,* se supără ușor”, *înstrăinabil* „care poate fi *înstrăinat*”, *justificabil* „care poate fi *justificat*”, *justițiabil* „(persoană) care trebuie să răspundă în *justiție*”, *lamentabil* „jalnic, deplorabil, care inspiră milă” cf. *(a se) lamenta, lăudabil* „care este vrednic de a fi *lăudat*”, *luabil* „care poate fi acostat” cf. *(a) lua, magnetizabil* „care poate fi *magnetizat*”, *manevrabil* „care poate fi *manevrat*”, *măsurabil* „care poate fi *măsurat*”, *memorabil* „demn de a fi *memorat*”, *mizerabil* „(om) care se află într-o stare jalnică; *mizer*”, *modelabil* „(rar) care poate fi *modelat*”, *moderabil* „(rar) care poate fi *moderat*”, *modificabil* „care poate fi *modificat*”, *multiplicabil* „care poate fi *multiplicat*”, *navigabil* „pe care se poate naviga”, *neglijabil* „care poate fi *neglijat*”, *negociabil* „care poate fi *negociat*”, *onorabil* „demn de stimă” cf. *(a) onora* și *onoare, orientabil* „care poate fi *orientat* de cineva”, *pardonabil* „care poate fi scuzat” cf. *(a) pardona, permutabil* „care poate fi *permutat*”, *pliabil* „care poate fi *pliat* ușor”, *practicabil* „care se poate folosi / realiza în mod concret; platformă mobilă” cf. *(a) practica, precipitabil* „care poate *precipita*”, *precizabil* „care poate fi *precizat*”, *predabil* „care poate fi *predat*”, *preferabil* „care merită să fie *preferat*”, *prejudiciabil* „care poate *prejudicia*”, *pretabil* „care *se pretează*”, *prezentabil* „care merită să fie *prezentat*”, *prezumabil* „care poate fi presupus” cf. *(a) prezuma, profitabil* „care aduce *profit,* de care se poate *profita*”, *pronunțabil* „care poate fi *pronunțat*”, *protestabil* „care poate fi *protestat* (= contestat în justiție)”, *publicabil* „care poate fi *publicat*”, *răscumpărabil* „care poate fi *răscumpărat*”, *regretabil* „vrednic de *regret;* care este *regretat*”, *remarcabil* „vrednic de luat în seamă” cf. *(a) remarca, rentabil* „care *rentează*”, *reparabil* „care poate fi *reparat*”, *reprobabil* „care merită să fie *reprobat*”, *reproșabil* „care merită *reproșuri,* care poate fi *reproșat*”, *respectabil* „care merită *respect* / să fie *respectat*”, *rezolvabil* „care poate fi *rezolvat*”, *scuzabil* „care poate fi *scuzat*”, *selecționabil* „care poate fi *selecționat*”, *solicitabil* „care poate fi *solicitat*”, *stimabil* „(om) vrednic de *stimă*” cf. și *(a) stima, studiabil* „care poate fi *studiat*”, *suspectabil* „care poate trezi suspiciuni” cf. *(a) suspecta, transpirabil* „care poate fi eliminat prin transpirație” cf. *(a) transpira, tratabil* „care poate fi *tratat*”, *uzinabil* „care poate fi supus uzinării (= prelucrării cu ajutorul mașinilor-unelte)” cf. *(a) uzina, variabil* „care *variază*”, *venerabil* „care este demn de considerație” cf. *(a) venera, vindecabil* „care poate fi *vindecat*”, *vinificabil* „care poate fi *vinificat*”, *violabil* „care poate fi încălcat cu ușurință” cf. *(a) viola, volatilizabil* „volatil, care (*se*) poate *volatiliza*” etc.

Maria Iliescu afirmă că în DI există circa 450 de adjective terminate în *-abil* (Iliescu 1959a: 94), număr în care sunt incluse, pe lângă derivatele analizabile, și formațiile semianalizabile sau neanalizabile, formațiile parasintetice, precum și numeroasele corespondente negative ale unor formații înregistrate în inventarul de

mai sus; conform normelor din această lucrare, nu am inclus în listă derivatele cu prefixele negative *in-* (*im-*, *i-*) sau *ne-*, rar şi cu *dez-*, create de la formaţiile atestate cu sens afirmativ, de ex. *inabordabil* / *neabordabil* cf. *abordabil*, *inadaptabil* cf. *adaptabil*, *dezagreabil* cf. *agreabil*, *neidentificabil* cf. *identificabil*, *impalpabil* cf. *palpabil*, *irealizabil* cf. *realizabil* etc.

Spre deosebire de autoarea citată, nu am avut în vedere nici cuvintele *mlădiabil*, *târşabil* şi *turnabil* (posibile creaţii româneşti), pentru că nu figurează în niciunul dintre dicţionarele explicative consultate şi, în consecinţă, nu li se cunoaşte sensul.

La acestea se pot adauga peste 200 de formaţii din DILR (în lista selectivă care urmează nu se indică sensul formaţiilor glosate numai prin „care poate fi + participiul verbului de bază"): *absorbabil, actualizabil, adresabil* „(inform., d. o memorie) care permite a se ajunge direct la singura informaţie căutată" (MDN), *antologabil, argumentabil, ascultabil, brevetabil, caracterizabil, colonizabil, congelabil, consemnabil, conştientizabil, creditabil, damnabil* „demn de condamnat sau de blestemat" (MDN) cf. *(a) damna, declarabil, decontabil, degradabil* „care *se degradează*", *delectabil* „care *delectează*", *democratizabil, demolabil, derogabil* „(d. legi etc.) care permite derogări" (MDN) cf. *(a) deroga, deşirabil* „care *se deşiră*", *dezagregabil* „care *se dezagregă*", *dezavuabil* „care poate / trebuie să fie *dezavuat*", *digerabil, dispensabil* „de care te poţi *dispensa*", *emoţionabil, enumerabil, epuizabil* „care *se epuizează*", *erodabil* „care *se erodează*", *examinabil, explorabil, expropriabil* cf. *(a) expropria, fermentabil* „care *fermentează*", *fixabil, frecventabil* „demn de a fi *frecventat*", *gonflabil* „care *se* poate *gonfla*", *hipnotizabil, iluzionabil, incriminabil, infirmabil, injectabil, încadrabil, încasabil, localizabil, manipulabil, mediatizabil, metamorfozabil* „care *se metamorfozează*", *mistificabil, numărabil, organizabil, pensionabil* „care *se pasionează*", *preconizabil, prelucrabil, prezidenţiabil* „persoană care aspiră la funcţia de preşedinte" cf. (înv.) *prezidenţie* „preşedinţie", *privatizabil, promovabil, reciclabil, reîncărcabil, remaniabil, revalorificabil, reziliabil, sacrificabil, sanctificabil, satirizabil, schimbabil, soluţionabil, surescitabil, şarjabil* „(d. metale) care poate fi folosit ca *şarjă* la încărcarea unui furnal" (MDN), *şifonabil* „care *se şifonează*", *tranzacţionabil, vacantabil, vulcanizabil* etc.

Din alte surse: *apărabil, bancabil* cf. *bancă, căruţabil* „carosabil" cf. *căruţă, cumpărabil* (în DI figurează numai *răscumpărabil*), *mâncabil, spălabil, tezaurizabil, vagonabil* cf. *vagon* (Iliescu 1959a: 99 şi *passim*); *camuflabil, invidiabil, liberabil, premiabil, procurabil, retehnologizabil, revendicabil, rezumabil, situabil* (Trifan F.C.: 218–219); *accizabil, cartografiabil, colecţionabil, contabilizabil, deportabil* „care putea să fie *deportat*", *desenabil, lotizabil, mansardabil* „care permite construirea unei *mansarde*" (verbul *(a) mansarda* nu este atestat), *puşcăriabil* „care poate ajunge în *puşcărie*", *şantajabil, tartinabil* (verbul *(a) tartina* „a face tartine" nu este atestat), *titularizabil, upgradabil* (Vârlan S.N.: 170–173; vezi şi *infra* **6.**); *aselenizabil, jucabil, lecturabil, medaliabil, schiabil* „(d. un loc) în care se poate schia" (DCR[2]).

2.1.2. Formaţiile în care se identifică sufixul *-abil* sunt adjective şi, foarte rar, substantive.

2.1.2.1. ***Adjectivele*** sunt analizabile în raport cu:

– verbe cu sufixul gramatical *-a* la infinitiv: *admirabil, amendabil, blamabil, brevetabil, comutabil, condamnabil, creditabil, dilatabil, disculpabil, experimentabil, explorabil, gonflabil, impresionabil, justificabil, lăudabil, localizabil, măsurabil, neglijabil, numărabil, organizabil, pardonabil, privatizabil, rezolvabil, sanctificabil, sancţionabil, satirizabil, schimbabil, tratabil, vacantabil* etc.;

– verbe cu sufixul gramatical *-i* la infinitiv (rar): *absorbabil, convenabil* etc.;
– verbe sau substantive: *apelabil, controversabil, onorabil, prejudiciabil, profitabil, regretabil, reproşabil, respectabil, stimabil* etc.;
– substantive: *amicabil, bancabil, căruţabil, confortabil, culpabil, puşcăriabil, şarjabil, vagonabil* etc.;
– un adjectiv: *mizerabil.*

Câteva dintre adjectivele cu *-abil* se pot folosi, prin conversiune, şi ca substantive care desemnează persoane (*justiţiabil, mizerabil, onorabil, pensionabil, puşcăriabil, stimabil* etc.); altele, prin acelaşi procedeu şi cu specializare de sens, au devenit substantive de genul neutru (*consumabile* – numai cu formă de plural, *dirijabil, practicabil*) sau masculin (*indispensabili* – numai cu formă de plural) care denumesc obiecte (la multe dintre ele valoarea de substantiv există şi în limba de unde cuvântul a fost împrumutat, cf. fr. *dirigeable,* fr. *praticable* – Robert s.v.).

2.1.2.2. ***Substantivele*** în care se identifică sufixul *-abil* (şi care nu au, în paralel, un adjectiv corespunzător) sunt masculine, analizabile în raport cu:
– un substantiv: *prezidenţiabil;*
– un verb cu sufixul gramatical *-i* la infinitiv: *contribuabil.*

Cuvântul *conciliabil* s.n. „consfătuire secretă în care se plănuieşte ceva abuziv; adunare de (preoţi) schismatici" (la C. Petrescu, C.V. 204, în MDA) pare a fi o formă coruptă (poate, greşeală de tipar) a cuvântului *conciliabul,* cu aceleaşi sensuri, împrumutat din lat. *conciliabulum.*

Formaţii parasintetice (care sunt atestate în scris numai în forma negativă): *improbabil* „care nu poate fi *probat* (= dovedit cu *probe*)", *interminabil* „care nu *se* mai *termină*", *nesecabil* „care nu *seacă*" (toate din DI); *neiertabil* cf. *(a) ierta, neînlăturabil* cf. *(a) înlătura, nerăsturnabil* cf. *(a) răsturna* (toate de la Iliescu 1959a: 99 şi *passim*); *imbatabil* „care nu poate fi bătut" cf. *(a) bate, increabil* „care nu se poate *crea*", *indenegabil* „incontestabil" cf. *(a) nega* (toate din DILR).

Formaţii semianalizabile (toate din DILR): *caritabil* „care manifestă *caritate;* generos, milos", *echitabil* cf. *echitate, execrabil* „care trezeşte repulsie" cf. *execraţie* „repulsie", *opozabil* cf. *opoziţie, repulsabil* cf. *repulsie, secabil* „care poate fi tăiat, divizat" cf. *secantă, sociabil* cf. *societate* şi *social, supozabil* cf. *supoziţie* (toate din DI) şi *buvabil* „băubil" cf. *buvetă* „bufet într-un local public; loc într-o staţiune unde se beau ape minerale", *indemnizabil* cf. *indemnizaţie, lavabil* cf. *lavaj* „spălare" şi *lavetă, maritabil* „de măritat" cf. *marital, predicabil* „(lingv.) care poate fi aplicat unui subiect" cf. *predicat, securabil* cf. *(a) securiza, şanjabil* cf. *şanjant, truvabil* „care poate fi găsit" cf. *truvai* „descoperire fericită, surprinzătoare a unui cuvânt / amănunt potrivit" (MDN) etc.

2.2. -IBIL

2.2.1. În DI sunt înregistrate 31 de ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-ibil* (glosate după MDA sau după sursa indicată între paranteze): *accesibil* „la care se poate ajunge cu uşurinţă, care poate fi uşor procurat, care se poate înţelege uşor" cf. *acces* (raportarea la verbul din domeniul informaticii *(a) accesa* „a apela date sau informaţii; a intra într-o reţea, într-un program etc." nu se justifică din punct de vedere semantic), *admisibil* „care poate fi *admis*", *auzibil* „care poate fi *auzit*", *călibil* „care poate fi *călit*", *convertibil* „care poate fi *convertit*", *corigibil* „care se poate *corija*" cf. *(a) corige* „a corecta" (MDA s.v. *corege*), *coruptibil* „care poate fi *corupt*", *credibil* „care poate fi

crezut" cf. *(a) crede, destituibil* „care poate fi *destituit*", *difuzibil* „care poate *difuza* în masa unui corp", *divizibil* „care se împarte exact cu alt număr" cf. *(a se) diviza, erozibil* „care se poate *eroda*" (cu altenanța *d/z* în temă), *exigibil* „(d. sume de bani) care se poate cere, scadent; (d. îndatoriri, obligații etc.) care trebuie îndeplinit neapărat" (DLR) cf. *(a) exige* „a cere imperios ceva, a pretinde (în virtutea unui drept)", *locuibil* „în care se poate *locui*", *pedepsibil* „care poate fi *pedepsit*", *perfectibil* „care poate fi perfecționat; care poate deveni *perfect*" (raportarea la verbul *(a) perfecta* „a duce la bun sfârşit, a desăvârşi, a definitiva, a încheia un acord, o tranzacție etc." nu se justifică semantic), *pipăibil* „palpabil" cf. *(a) pipăi, plătibil* „care trebuie / poate fi *plătit* la un anumit termen", *plutibil* „navigabil" cf. *(a) pluti, realegibil* „care poate fi ales din nou" (DLR s.v. *reeligibil*) cf. *(a) realege, remisibil* „care poate fi iertat" cf. *remis* (participiul verbului *(a) remite*), *reversibil* „care poate fi întors sau adus înapoi" cf. *revers, revizuibil* cf. *(a) revizui* (Iliescu 1959a: 99), *simțibil* „care poate fi receptat senzorial" cf. *(a) simți, stingibil* „care poate fi stins" cf. *(a) stinge, submersibil* „care este adaptat pentru a se scufunda şi a pluti, care submerge; submarin" cf. *submers, substituibil* „care poate fi *substituit*", *suferibil* „suportabil" cf. *(a) suferi, tânguibil* „vrednic de milă" cf. *(a) tângui, transmisibil* „care poate fi *transmis*", *unibil* cf. *(a) uni* (la Alexi, DRG, apud Iliescu 1959a: 99).

Maria Iliescu afirmă că în DI există circa 140 de adjective terminate în *-ibil* (Iliescu 1959a: 94), număr în care sunt incluse, pe lângă derivatele analizabile, formațiile semianalizabile (numeroase, vezi *infra* **2.2.2.**) sau neanalizabile, formațiile parasintetice (vezi *infra* **2.2.2.**) şi corespondentele negative ale unor formații înregistrate în inventarul de mai sus (acestea din urmă fiind considerate, în această lucrare, din perspectiva limbii române contemporane, derivate cu prefixele *in-* (*i*) sau *ne-* de la formațiile cu sens afirmativ: *inaccesibil* cf. *accesibil, inadmisibil* cf. *admisibil, inconvertibil* cf. *convertibil, incorigibil* cf. *corigibil, incoruptibil* cf. *coruptibil, incredibil* cf. *credibil, indisponibil* cf. *disponibil, indivizibil* cf. *divizibil, nelocuibil* cf. *locuibil, ireversibil* cf. *reversibil, nerevizuibil* cf. *revizuibil, nesubstituibil* cf. *substituibil, netransmisibil* cf. *transmisibil*).

La acestea se adaugă 13 formații din DILR: *atribuibil, combatibil, compactibil* „care poate fi *compactat*" cf. şi *compact, construibil* „(d. terenuri) pe care *se* poate *construi*", *contractibil* „care *se contractă*", *definibil* (în DI figurează numai formația parasintetică *indefinibil*), *extractibil* „care poate fi extras" cf. *extract* „substanță extrasă din diferite materii vegetale sau animale", *permisibil* „care este *permis*" (MDN), *folosibil* „care poate fi *folosit* / de *folos*", *imergibil* „care poate fi imers" cf. *(a) imerge* „a scufunda un corp într-un fluid", *omisibil* „susceptibil de a fi *omis*" (MDN), *restituibil* „care poate / trebuie să fie *restituit*", *rezistibil* „căruia i se poate *rezista*".

Din alte surse: *citibil* cf. *(a) citi, cunoştibil* cf. *(a) cunoaşte, găsibil* cf. *(a) găsi, înghițibil* cf. *(a) înghiți* (Iliescu 1959a: 95 şi 99); *domnibil* „care poate fi dominat" (Stanciu-Istrate 2006: 170) cf. *(a) domni*; *submergibil* „submersibil" (MDA) cf. *(a) submerge; reînnoibil* (Trifan, F.C.: 219); *intuibil* şi *îmbunătățibil* (Vârlan, S.N.: 171).

2.2.2. Toate formațiile în care se identifică sufixul *-ibil* sunt ***adjective*** analizabile în raport cu:

– verbe cu sufixul *-i* la infinitiv: *atribuibil, auzibil, călibil, citibil, construibil, convertibil, definibil, destituibil, folosibil, găsibil, înghițibil, locuibil, pedepsibil, pipăibil, plătibil, plutibil, restituibil, revizuibil, simțibil, substituibil, suferibil, tânguibil, unibil;*

– verbe cu sufixul *-e* la infinitiv (având temă de infinitiv / prezent diferită de participiu):
  – tema de infinitiv / prezent: *combatibil, corigibil, credibil, cunoştibil, exigibil, imergibil, realegibil, stingibil, submergibil;*
  – tema de participiu: *admisibil, coruptibil, omisibil, permisibil, remisibil, submersibil, transmisibil;*
– verbe cu sufixul *-a* la infinitiv (rar): *compactibil, contractibil, difuzibil, divizibil, rezistibil;*
– substantive (rar): *accesibil, extractibil, reversibil;*
– un adjectiv: *perfectibil.*

Formaţiile sinonime *submergibil* (de la tema de prezent / infinitiv) şi *submersibil* (de la participiu) sunt folosite, prin conversiune, şi ca substantive neutre, cu sensul de „submarin", ca şi în limba de origine, cf. fr. *submersible* (Robert, s.v.).

Formaţii parasintetice (înregistrate în scris numai în forma cu prefix): *indistinctibil* „care nu poate fi distins" cf. *dictinct* şi *repovestibil* cf. *(a) povesti* (ambele din DI); *neîmpărţibil* cf. *(a) împărţi* şi *neînchipuibil* cf. *(a-şi) închipui* (Iliescu 1959a: 99). Vezi şi formaţia semianalizabilă *impredictibil* (DILR) cf. *predictiv.* Unele formaţii parasintetice cu sens negativ în care se identifică sufixul *-ibil* sunt atestate înaintea celor cu sens afirmativ: *indefinibil* (DI) vs *definibil* (DILR), *irezistibil* (DI) vs *rezistibil* (DILR) etc.

Formaţii semianalizabile: *amortibil* „care poate fi *amortizat*", *cesibil* „care poate fi cedat" cf. *cesiune, coercibil* „(d. gaze) care poate fi comprimat" cf. *coerciţie* „constrângere", *combustibil* „(material) care are proprietatea de a arde" cf. *combustie* „ardere", *comprehensibil* „care se poate înţelege uşor" cf. *comprehensiune, compresibil* „care îşi poate restrânge volumul" cf. *compresie / compresiune, conceptibil* „de conceput" cf. *concepţie, conductibil* „conducător" cf. *conductor, descriptibil* „care poate fi descris" cf. *descriptiv* şi *descripţie, destructibil / distructibil* „care poate fi distrus" cf. *destructiv / distructiv, digestibil* „(d. alimente) care se poate digera (cu uşurinţă)" cf. *digestie, expansibil* „care tinde să ocupe un spaţiu din ce în ce mai mare" cf. *expansiune, explozibil* „(produs) *exploziv*" cf. şi *explozie, extensibil* „care se poate extinde" cf. *extensie, flexibil* „elastic, mlădios" cf. *flexiune, fuzibil* „(d. metale) care poate fi topit (uşor)" cf. *fuziune* „topire a unui corp la o temperatură mai mare decât a mediului ambiant", *inteligibil* „care poate fi (uşor) înţeles" cf. *inteligent, oribil* cf. *oroare, perceptibil* „care poate fi perceput" cf. *perceptiv* „care aparţine facultăţii de a percepe", *prescriptibil* „care poate fi prescris" cf. *prescriptiv* şi *prescripţie, punibil* „care poate fi pedepsit" cf. *puniţiune* „pedeapsă", *putrescibil* „care poate putrezi" cf. *putrescent* „care a intrat în putrefacţie", *reductibil* „care se poate reduce" cf. *reductor* şi *reducţie, reprehensibil* „care merită să fie condamnat / blamat" cf. *reprehensiune* „reproş, blam", *represibil* „care poate / trebuie să fie reprimat" cf. *represiune, reproductibil* „care poate fi reprodus" cf. *reproductiv, succesibil* „(d. un grad de rudenie) care dă drept la moştenire" cf. *succesiune* şi *succesor, tangibil* „care poate fi atins" cf. *tangent, traductibil* „care poate fi tradus" cf. *traducţie, vizibil* „care poate fi văzut" cf. *viziune* (toate din DI) şi *contractibil* „*contractil*", *deductibil* „care se poate deduce (cu uşurinţă)" cf. *deductiv* şi *deducţie, fisibil* „(d. elemente chimice) susceptibil de a suferi o *fisiune* nucleară", *procedibil* „care poate fi deschis ca *procedură*", *productibil* „care poate fi produs" cf. *productiv* şi *producţie, sugestibil* „sugestionabil (= receptiv la *sugestie*)", *teribil* „care inspiră groază" cf. *teroare* şi *(a) terifia* (toate din DILR).

Am considerat că sunt semianalizabile prin adjective sau substantive din aceeaşi familie formaţiile în care se recunoaşte tema latinească de participiu, deoarece prin raportare la verbele româneşti (tema de infinitiv, cea de prezent sau cea

de participiu) s-ar segmenta sufixele dezvoltate ***-tibil** [pron. -ti-bil] (*conceptibil* cf. *(a) concepe* sau *conceput*, *deductibil* cf. *deduc*, *perceptibil* cf. *(a) percepe* sau *perceput*, *reductibil* cf. *reduc*, *(re)productibil* cf. *(re)produc*, *traductibil* cf. *traduc*), ***-ptibil** [pron. ...p-ti-bil] (*descriptibil* cf. *(a) descrie* sau *descris*, *prescriptibil* cf. *(a) prescrie* sau *prescris*) ori ***-ctibil** [pron. ...c-ti-bil] (*contractibil* cf. *contras*, *distructibil* cf. *distrus*).

Tot semianalizabilă poate fi considerată şi formaţia din DI *cognoscibil* „care poate fi cunoscut" din care, prin raportare la *cognitiv* „referitor la cunoaştere", s-ar segmenta un sufix dezvoltat ***-oscibil** [pron. ...os-či-bil], identificat numai în acest cuvânt.

2.3. -UBIL

Sufixul *-ubil* se identifică într-o ***formaţie analizabilă:*** *băubil*, care este un ***adjectiv*** derivat de la tema de participiu *bă(ut)* a verbului *(a) bea*; cf. şi formaţia ***semianalizabilă*** *solubil* „care se poate dizolva într-un solvent" cf. *soluţie* şi *solvent*; cf. şi formaţia neanalizabilă *volubil* „schimbător, nestatornic, comunicativ".

3. Valorile derivatelor

3.1. Adjectivele formate cu sufixele din seria *-abil, -ibil, -ubil* exprimă o *proprietate* (atribuită unei entităţi, fiinţă sau „obiect" – în sens larg) a cărei existenţă este incertă (Gheorghe 2010: 257), manifestându-se fie ca posibilitate, fie ca necesitate de realizare a unui proces (codificat prin verbul de bază ori la care participă obiectul denotat prin substantivul de bază).

3.1.1. Majoritatea formaţiilor exprimă o proprietate care se actualizează ca ***posibilitate*** de realizare a unui proces.

Formaţiile au ***sens pasiv*** (corespunzător valorii de ***pacient*** de la derivatele substantivale), dacă verbul de bază este tranzitiv: *admisibil, amortizabil, argumentabil, băubil, carbonizabil, coruptibil, creditabil, criticabil, definibil, educabil, hipnotizabil, numărabil, pardonabil, precizabil, răscumpărabil, substituibil, transmisibil, vulcanizabil* etc.

Unele formaţii au o nuanţă semantică suplimentară, indicând faptul că procesul de care depinde actualizarea proprietăţii se poate realiza „cu uşurinţă": *asimilabil, descifrabil, imaginabil, impresionabil, influenţabil* etc.

Formaţiile au ***sens activ*** (corespunzător valorii de ***agent*** de la derivatele substantivale), situaţie în care ideea de proprietate „posibilă" este atenuată, cedând (uneori total) locul ideii de proprietate „reală" actualizată în urma desfăşurării unui proces. Această valoare apare dacă:

– verbul de bază este intranzitiv: *convenabil* „care poate conveni / care convine cuiva" (nu cu sensul „a cădea de acord asupra a ceva"), *clivabil, difuzibil, durabil* „care durează", *fermentabil, precipitabil, prejudiciabil, rentabil* „care rentează", *submergibil, variabil* etc.;
– verbul intranzitiv de bază este inerent reflexiv: *comportabil* „care se comportă bine" cf. *(a se) comporta* „a avea un anumit comportament" (faţă de *a comporta* „a necesita, a cere"), *contractibil* cf. *(a se) contracta* „a-şi micşora dimensiunile" (faţă de *a contracta* „a încheia un contract"), *dezagregabil, dispensabil, evaporabil, gonflabil, pretabil* „care se pretează la ceva" etc.;

– verbul de bază are reflexivitate dobândită contextual: *combinabil, degradabil, deşirabil, dilatabil, epuizabil, erodabil, inflamabil, iritabil, metamorfozabil, rezistibil* (cf. forma reflexiv-impersonală *se rezistă*), *şifonabil* etc.;
– baza este un substantiv (rar, un adjectiv) implicat în realizarea unui proces: *confortabil* „care oferă confort", *culpabil* „care are o culpă", *favorabil* „care este în favoarea cuiva", *perfectibil* „care poate deveni perfect", *profitabil, puşcăriabil* etc.

Câteva formaţii implică o circumstanţă locativă: *circulabil* „(locul) *pe* care / unde se poate circula"; la fel sunt şi derivatele *construibil, locuibil, navigabil, plutibil, schiabil.*

3.1.2. Unele adjective formate cu sufixele *-abil* şi *-ibil* exprimă o proprietate care presupune ***necesitatea*** realizării procesului denotat de verbul de bază (toate formaţiile se raportează la verbe tranzitive şi au, în consecinţă, ***sens pasiv***): *admirabil* „*demn de* a fi admirat", *blamabil, cenzurabil, damnabil, detestabil, evocabil, frecventabil, lăudabil, memorabil, onorabil, plătibil, preferabil, regretabil, remarcabil, reprobabil, respectabil, restituibil, tânguibil, venerabil* etc.

Există formaţii care exprimă atât posibilitatea, cât şi necesitatea realizării procesului codificat prin verbul de bază: *anulabil* „care poate fi / trebuie să fie anulat", *comemorabil, dezavuabil, restituibil* etc.

3.1.3. Unele valori semantice sunt foarte rare (se înregistrează într-un singur derivat). Astfel, formaţia *amicabil* exprimă ***asemănarea*** cu însuşirile caracteristice bazei substantivale, iar derivatul *mizerabil* este ***sinonim*** cu baza.

3.2. Substantivele în care se identifică sufixul *-abil* sunt ***nume de agent***:
– cu bază verbală: *contribuabil;*
– cu bază nominală (ca posibilitate): *prezidenţiabil*.

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Spre deosebire de limbile romanice occidentale, româna, care continuă latina dunăreană vorbită în extremitatea estică a Romaniei, fără legături cu Occidentul, nu a moştenit sufixul latinesc *-bilis* ale cărui derivate, cu caracter abstract, circulau mai ales în limbajul retoricii, al filosofiei şi al justiţiei, precum şi în cel eclesiastic.

În latină, sufixul *-bilis* forma adjective iniţial de la tema de prezent a verbelor (*amabilis, flebilis*), apoi şi de la cea de participiu a verbelor de conjugarea a III-a (*flexibilis* în loc de *flectibilis, plausibilis* în loc de *plaudibilis* – cf. Stolz–Leumann, p. 234 b, apud Iliescu 1959a: 85). Rar, apar şi derivate de la teme substantivale: *uoluptabilis* „care face plăcere, plăcut" < *uoluptas* (cf. Meyer-Lübke, G. II, apud Iliescu 1959a: 85). Formaţiile „negative" erau foarte numeroase (*incredibilis, indissolubilis* etc.), unele apărând chiar înaintea celor cu sens afirmativ (Leumann 1917: 39). Derivatele exprimau *posibilitatea,* cele mai multe având sens pasiv (*audibilis* „care poate fi auzit"), dar încă din latina arhaică apare şi sensul activ (*capabilis* „care poate conţine" şi „care conţine").

Datorită marii sale productivităţi în latina târzie, mai ales în cea eclesiastică, sufixul *-bilis* s-a păstrat, cu toate tiparele sale şi cu toate valorile semantice, în

> Romania occidentală, devenind fr. *-able* şi *-ible* (ultimul introdus pe cale savantă), it. *-evole* (din lat. *-ebilis*) şi *-abile, -ibile* (introduse pe cale savantă), sp. *-ble,* port. *-vel* etc. (Iliescu 1959a: 87).

În română, sufixele neologice din seria *-abil, -ibil, -ubil* sunt de origine latino-romanică. Ele au intrat pe cale scrisă sau orală, cu ambele valori adjectivale (posibilitatea şi necesitatea) şi cu valoarea substantivală (agentul) începând din secolul al XIX-lea, prin cuvinte (neanalizabile, semianalizabile sau analizabile) împrumutate în special din franceză, dar şi din italiană sau/şi din latina savantă (rar, şi din germană). În ultima perioadă, se înregistrează şi împrumuturi din engleză (Gheorghe 2010: 260–261). Deşi sursa principală a împrumuturilor a fost franceza, sufixele au fost, în general, adaptate în română după forma lor latinească sau italienească (Iordan, SRR: 28–29): *admirabil* < fr. *admirable,* lat. *admirabilis; admisibil* < fr. *admissible; agreabil* < fr. *agréable; alienabil* < fr. *aliénable; amicabil* < lat. *amicabilis; aplicabil* < fr. *applicable; blamabil* < fr. *blâmable; compensabil* < fr. *compensable; conciliabil* < fr. *conciliable; confortabil* < fr. *confortable; contribuabil* < fr. *contribuable; coruptibil* < lat. *corruptibilis,* fr. *corruptible; credibil* < lat. *credibilis; declinabil* < fr. *déclinable,* lat. *declinabilis; destructibil / distructibil* < fr. *destructible,* it. *distructibile; disputabil* < fr. *disputable; estimabil* < fr. *estimable; ignorabil* < fr. *ignorable,* it. *ignorabile; impresionabil* < fr. *impressionnable,* it. *impressionabile; imputabil* < fr. *imputable,* it. *imputabile; indubitabil* < fr. *indubitable; irecuzabil* < fr. *irrécusable,* lat. *irrecusabilis; irezistibil* < fr. *irrésistible; mensurabil* < lat. *mensurabilis; neglijabil* < fr. *négligeable; numerabil* < lat. *numerabilis; omisibil* < engl. *omissible; permisibil* < engl. *permissible; practicabil* < fr. *practicable,* germ. *praktikabel; pretabil* < fr. *prêtable; profitabil* < fr. *profitable,* it. *profitabile; reproductibil* < fr. *reproductible; scontabil* < it. *scontabile; solubil* < fr. *soluble,* lat. *solubilis; studiabil* < it. *studiabile; tolerabil* < fr. *tolérable; venerabil* < fr. *vénérable,* lat. *venerabilis,* it. *venerabile; volubil* < fr. *volubile,* lat. *volubilis* etc.

> În franceză, sensul pasiv modal al lat. *-bilis* a fost înlocuit prin sensul activ, în textele din secolele al XII-lea şi al XIII-lea, ceea ce a dus la o slăbire a noţiunii verbale şi la apariţia unor numeroase formaţii cu baze nominale, în limba veche. Sensul pasiv, menţinut în textele religioase şi juridice, se reactivează însă ulterior, înlocuind din nou sensul activ (cf. Iliescu 1959a: 87–88).

4.2. Primele derivate cu sufixele *-abil* şi *-ibil* au intrat în română la începutul secolului al XIX-lea, dar au început să fie folosite abia în a doua jumătate a secolului, când numărul împrumuturilor creşte, cele mai multe (peste 40) fiind atestate la Titu Maiorescu (Iliescu 1959a: 91–94). Formaţiile împrumutate cu aceste sufixe erau:

– neanalizabile (unele, încă din latină): *abil* (Maiorescu, D. I, 573, în MDA), *afabil* (Hasdeu, I.C. VIII, în MDA), *amabil* (Negruzzi, S. I, 310, în MDA), *capabil* (Hamangiu, C.C. 191, în MDA), *imobil* (Prot.–Pop., ND, la Iliescu 1959a: 93), *indomptabil* „de neîmblânzit" şi *instancabil* „neobosit" (Filimon, la Iliescu, *loc.cit.*), *miscibil* „care poate fi amestecat" (Costinescu, în MDA), *nobil* (AR

(1830), 356[2]/35, în DLR), *pasabilu* „acceptabil" (Heliade (1841), la Iliescu 1959a: 93), *posibil* (CR (1848), 9[1]/44, în MDA), *veritabil* (Heliade, D. J. 82/ 22, în DLR) etc.;

– semianalizabile: *execrabil* (Prot.–Pop., ND, în MDA), *oribil* (Heliade, D.J. 123/19, în MDA), *solubil* (Episcupescu, Practica, 226/11, în MDA), *teribil* (Heliade, D.J. 30/12, în MDA) etc.;

– analizabile: *admirabil* (Maiorescu, Cr. I, 17, în MDA), *demonstrabil* (Prot.–Pop., N.D., în MDA), *favorabil* (Negruzzi, S. I, 277, în MDA), *impresionabil* (Maiorescu, Cr. I, 171, în MDA), *inexprimabil* (Maiorescu, Cr. I, 73, în MDA), *mirabil* „de *mirat*" (G. Asachi, la Iliescu 1959a: 93 și Vasici, M. I, 22/16, în MDA), *notabil* (I. Golescu, C., în MDA), *onorabil* (a. 1853, Uricariul, VII, 119, în MDA), *reparabil* (Barcianu, în MDA), *rezonabil* (Negruzzi, S. I, 44, în MDA) cf. *rezon, venerabil* (Heliade, O. I, 351, în MDA) etc.

Se pare că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, unele împrumuturi cu aceste sufixe nu erau corect înțelese de vorbitorii români, de ex. ***memorabilul*** (= „memorialul") *focului întâmplat la București; semețule, asta-ți este* ***respectabilul*** (= „respectuos, cuviincios") *răspuns* (la Cazacu–Fischer 1956, apud Iliescu 1959a: 93).

În secolul următor, numărul formațiilor împrumutate cu *-abil* și *-ibil* crește considerabil.

Detașate din împrumuturile analizabile, sufixele *-abil* și *-ibil* au fost folosite, încă din secolul al XIX-lea, dar mai ales în secolul trecut, pentru formarea de derivate pe teren românesc sau pentru crearea de calcuri.

a) Formații cu *-abil: administrabil* (CADE, în MDA), *apărabil* (Iliescu 1959a: 99), *bancabil* (*ibid.*), *comportabil* (Stamati, D., în MDA), *consumabil* (Ralea, E. O. 37, în MDA), *cumpărabil* (Iliescu 1959a: 99), *demascabil* (Cod. Pen. R.P.R. 625, în DLR), *descifrabil* (Prot.–Pop., N. D., în DLR) după fr. *déchiffrable, disculpabil* (Pontbriant, D., în DLR), *identificabil* (Iorga, L. I, 421, în MDA) după fr. *identifiable, influențabil* (DN[3]) după fr. *influençable, luabil* (Bul. fil. VI, 28, în DLR), *magnetizabil* (Scriban, D., în DLR), *mâncabil* (Iliescu 1959a: 99) după fr. *mangeable, neînlăturabil* (*ibid.*), *neiertabil* (*ibid.*) după fr. *impardonnable, nerăsturnabil* (*ibid.*), *nesecabil* (Filimon, O. II, 138, în DLR) după fr. *intarissable, precizabil* (Iordan, L.R.A. 169, în DLR), *predabil* (DLRLC), *pronunțabil* (Șăineanu, D.U., în DLR) după fr. *prononçable, publicabil* (Contemp. 1948, nr. 108, 8/2, în DLR), *răscumpărabil* (Kogălniceanu, S.A. 165, în DLR), *reparabil* (Iliescu 1959a: 99), *rezolvabil* (Iordan L.R.A. 169, în DLR), *solicitabil* (Alexi, W., în DLR), *stimabil* (Iliescu 1959a: 99), *studiabil* (*ibid.*), *suspectabil* (Aristia, Plut., în DLR), *transpirabil* (Costinescu, în DLR), *uzinabil* (Orbonaș, Mec. 284, în DLR), *vagonabil* (Iliescu 1959a: 99), *vindecabil* (Cornea, E. I, 125/35, în DLR) etc.

b) Formații cu *-ibil: călibil* (LTR, în MDA), *citibil* (Iliescu 1959a: 99) după fr. *lisible, destituibil* (Costinescu, în DLR), *dovedibil* (Iliescu 1959a: 99) după fr. *prouvable, găsibil* (*ibid.*) după fr. *trouvable, înghițibil* (*ibid.*), *locuibil* (a. 1934, în DLR), *neînchipuibil* (Iliescu 1959a: 99) după fr. *inimaginable, pedepsibil* (Bul. Fil. VI, 28, 29, în DLR) după fr. *punissable, pipăibil* (Caragiale, O. VII, 191, în DLR)

după fr. *touchable*, *plătibil* (Climescu, A. 271, în DLR), *plutibil* (I. Ionescu, M. 77, în DLR) după fr. *flottable, repovestibil* (Iliescu 1959a: 99), *simţibil* (Marin, Pr. I, 81/29, în DLR), *stingibil* (Iordan L.R.A. 169, în DLR), *suferibil* (Codru-Drăguşanu C. 97, în DLR), *tânguibil* (Negruzzi, S. III, 65, în DLR), *traductibil* (Costinescu, în DLR) după fr. *traduisible*, it. *traducibile* (în latină cuvântul nu este atestat; a fost creat prin analogie cu alte derivate ale lat. *duco* formate de la participiu, introduse pe cale savantă din franceză, ca *reproductibil* sau *reductibil*, cf. Iliescu 1959a: 97) etc.

O serie de calcuri au în paralel împrumuturi (unele neanalizabile): *amicabil – amiabil, domnibil – dominabil, neaccesibil – inaccesibil, necapabil – incapabil, neiertabil – impardonabil, nenumărabil – inombrabil, nesăturabil – insaţiabil, simţibil – sensibil* etc. (Stanciu-Istrate 2006: 305–306); cf. şi *băubil – buvabil, citibil – lizibil, răspunzabil – responsabil* etc.

În formaţiile interne, sufixele *-abil* şi *-ibil* s-au ataşat la tema de infinitiv a verbelor de bază, după cum o dovedesc creaţiile româneşti de la verbe cu infinitivul în *-e* (care prezintă diferenţe între tema de infinitiv / prezent şi cea de participiu) *combatibil < (a) combate* (nu *combătut*), *cunoştibil < (a) cunoaşte* (nu *cunoscut*), *realegibil < (a) realege* (nu *reales*), *stingibil < (a) stinge* (nu *stins*), *submergibil < (a) submerge* (nu *submers*) etc. Tema de participiu apare în împrumuturi (*admisibil, omisibil, transmisibil* etc.); singura creaţie românească de la tema de participiu este calcul *băubil* cf. *băut* (nu *(a) bea*).

5. Originea temelor

În cazul împrumuturilor, temele sunt, fireşte, latino-romanice.

Şi în ceea ce priveşte derivatele româneşti şi calcurile, cele mai multe teme provin tot din cuvinte de origine latino-romanică (*acordabil, administrabil, afectabil, circulabil, comemorabil, destituibil, evacuabil* etc.), urmate de cele din cuvinte moştenite (*băubil, luabil, nesecabil, schimbabil, simţibil, stingibil, suferibil, vindecabil* etc.), de cele din cuvinte formate pe teren românesc (*conştientizabil, înstrăinabil, neînlăturabil, nerăsturnabil, plutibil, predabil, puşcăriabil, răscumpărabil* etc.) şi de cele din cuvinte de origine slavă (*călibil, citibil, dovedibil, pipăibil, plătibil* etc.); foarte rar, sufixele în discuţie se ataşează şi la teme de origine maghiară (*locuibil*), greacă (*pedepsibil*), germană (*aclimatizabil* cf. DEX^2, *selectabil* cf. MDN), engleză (*perfuzabil* cf. MDN).

6. Productivitatea sufixelor

Sufixele *-abil* şi *-ibil* au fost productive încă din secolul al XIX-lea (vezi *supra* **4.2.**), continuând să fie productive şi în româna actuală: *ascultabil, camuflabil, creditabil, invidiabil, liberabil, mediatizabil, pensionabil, preconizabil, premiabil, privatizabil, procurabil, reîncărcabil, reînnoibil, retehnologizabil, revendicabil, rezumabil, situabil, vacantabil* etc.; vezi şi *jucabil, schiabil* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 8), *universalizabil* („Dilema veche” 2008, nr. 244, 10) etc.

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Formaţiile cu sufixele discutate circulă în limba literară standard, cu precădere în stilul tehnico-ştiinţific (de unde unele au migrat în limbajul standard – cf. Gheorghe 2010: 264): limbajul juridic (*alienabil, amiabil, amendabil, apelabil,*

casabil, exigibil, impozabil, inatacabil, inderogabil, prescriptibil, punibil, reversibil etc.), domeniul chimiei (*absorbabil, călibil, maleabil, saturabil, solubil, şarjabil, termocontractibil* etc.), domeniul fizicii (*impenetrabil, instabil, ireversibil, necompresibil* etc.), limbajul informaticii (*adresabil, compatibil, compilabil, rectificabil, variabil* etc.), domeniul medicinei (*intransportabil, irecuperabil, rezecabil* etc.), lingvistică (*flexibil, invariabil, semianalizabil* etc.).

O serie de termeni aparţin limbajului familiar, în care se întâlnesc derivate cu caracter expresiv (unele ocazionale), glumeţe sau ironice, de tipul *căruţabil* (faţă de *carosabil*), *citibil* (faţă de *lizibil*), *înghiţibil, înflăcărabil, negrăibil* etc. (Iliescu 1959a: 96 şi 98); vezi şi formaţii recente ca *puşcăriabil* etc.

8. SUFIXE COMPLEXE

-IABIL

Sufixul dezvoltat *-iabil* [pron. -i-a-bil] se identifică în 3 ***formaţii analizabile*** din DI: *ministeriabil* „(rar) persoană care aspiră la demnitatea de ministru" (DLR) cf. *ministeriu* „funcţie / titlu de ministru" şi *minister, saţiabil* „care se poate sătura" (DLR) cf. *saţiu, serviabil* „amabil, îndatoritor, săritor" (DLR) cf. *(a) servi*.

Prima formaţie este substantiv masculin, iar celelalte două sunt adjective, toate fiind analizabile prin substantive.

Formaţiile sunt împrumuturi latino-romanice: *ministeriabil* < it. *ministeriabile, saţiabil* < lat. *satiabilis, serviabil* < fr. *serviable*.

Sufixul nu a fost productiv în limba română.

-ABUND (-abond; -ăund), -IBUND (-ibond)

Graur, SLG: 454; ILR II: 117, 120, 122, 175, 182.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-abund* [pron. -a-bund] şi *-ibund* [pron. -i-bund] se încadrează în aceeaşi ***serie***, având origine, distribuţie şi valori comune.

1.2. Sufixele *-abund* şi *-ibund* au ***variantele etimologice împrumutate*** *-abond* [pron. -a-bond] şi *-ibond* [pron. -i-bond] în formaţia *vagabond* < fr. *vagabond*, respectiv în formaţia *pudibond* < fr. *pudibond*.

Sufixul *-abund* are ***varianta etimologică moştenită*** *-ăund* [pron. -ă-und] (atestată şi în formele **-ăunt*, **-ăun*) în formaţia analizabilă *căscăund (căscăunt, căscăun)* < lat. **cascabundus* (REW 1732, DA, CDDE 283) cf. *(a) căsca,* acest cuvânt fiind probabil singurul reprezentant moştenit al sufixului latinesc *-bundus* (care a pătruns, mai târziu, în limba română şi prin împrumuturi neologice latino-romanice).

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -ABUND (-abond; -ăund)

2.1.1. Sufixul se identifică în 2 ***formaţii analizabile*** din DI (atestate numai cu variante ale sufixului): *căscăund* „persoană care *cască* gura la tot ce vede; tont" (DA) şi *vagabond* „(d. oameni) care umblă dintr-un loc în altul fără rost, rătăcitor" (DLR) cf. *(a) vaga* „(înv., rar) a se deplasa încet" şi, eventual, *vagant* „student care-şi schimbă mereu universitatea, poet rătăcitor" (prin care formaţia ar fi semianalizabilă).

La acestea se adaugă, din DILR: *meditabund* „adâncit în gânduri, visător" (DN^3) cf. *(a) medita.*

2.1.2. Formaţiile sunt ***adjective*** (uneori substantivate), analizabile prin verbe.

Formaţie semianalizabilă: *cogitabund* „adâncit în gânduri, visător" (DILR) cf. *cogitaţiune* „cugetare, gândire" şi *cogitativ* „referitor la cugetare" (deşi nu e înregistrat în dicţionare, nu este exclus ca, în anumite medii, să circule şi verbul *(a) cogita,* prin care formaţia ar fi analizabilă).

2.2. -IBUND (-ibond)

2.2.1. În DI sunt înregistrate 2 ***formaţii analizabile:*** *furibund* „foarte furios" (DA) cf. *furie* şi *muribund* „persoană în agonie" (DLR) cf. *(a) muri.*

Conform procedeelor de analiză din această lucrare, din formaţia *furibund* s-ar segmenta sufixul **-bund,* identificat numai în această formaţie; am preferat să o încadrăm în inventarul lui *-ibund,* considerând că vocala *-i-* din finalul temei s-a contopit cu vocala iniţială a sufixului.

La acestea se adaugă 3 formaţii din alte surse: *dormibund* (*Cum ar fi dacă aş muri cu un suflet dormibund în mine?* www.poezie.ro) cf. *(a) dormi*, *floribund* (DILR) „care are multe *flori*, care înfloreşte abundent" (DN^3) şi *suferibund* (*Lasă ameninţările de suferibund*, rum. novuslink. ro) cf. *(a) suferi*.

2.2.2. Formaţiile sunt ***adjective*** (uneori substantivate), analizabile prin:
– verbe: *dormibund, muribund, suferibund;*
– substantive: *floribund, furibund.*

Este ***semianalizabilă*** formaţia *pudibund* (*pudibond*) „care manifestă o *pudoare* exagerată; foarte *pudic*" (DLR).

Cuvântul *cogibund* (www.Pruteanu.ro) este neanalizabil în limba română.

3. Valorile derivatelor

3.1. Cele mai multe formaţii exprimă ***agentul*** adjectival: *căscăund, dormibund, meditabund, muribund, suferibund, vagabond.*

3.2. Formaţiile cu bază substantivală exprimă ***posesia*** (în cantitate mare): *floribund, furibund.*

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Limba română pare a fi singura limbă romanică unde s-au moştenit din latină cuvinte formate cu sufixul *-bundus;* în afară de *căscăund* (vezi *supra* **1.2.**), cf. şi *plăpând* < lat. *palpabundus* (REW 6174), *flămând* < lat. *flammabundus*

(REW 3351), dar în forma *-ând* sufixul este irecognoscibil şi neproductiv, pentru că *flămând* (denominativ în latină) şi *plăpând* sunt neanalizabile (ILR II: 181–182).

1. Sufixul lat. *-bundus* (dezvoltat din sufixul participial latinesc *-ndus*) era slab productiv în latina arhaică. Productivitatea lui creşte în latina imperială şi în ultimele secole ale literaturii latine. Sufixul era productiv în latina târzie, unde forma adjective de la verbe (*furibundus, moribundus, pudibundus*), dar el nu s-a transmis limbilor romanice (Leumann–Hofmann–Szantyr: 226–227; ILR I: 85), cu excepţia românei. Limbile romanice au împrumutat mai târziu derivate cu sufixul latin.

2. Unii cercetători presupun că forma primară a cuvântului *căscăund* (*căscăunt*) ar fi *căscăun* (DLRLC). Astfel, G. Pascu consideră că avem a face cu un derivat cu sufixul *-*ăun* (< *-ău* + *-un*) de la *(a) căsca* şi că *d* final ar fi apărut sub influenţa lui *bolând* (Pascu, S.: 53); ideea este preluată de Cioránescu (DER s.v. *căsca*), unde nu se explică însă proveniența lui *d* final. Ipoteza celor doi autori este greu de admis.

Ca şi celelalte limbi romanice, româna a împrumutat sufixul prin formaţii preluate din latină, dar şi din limbile romanice: *cogitabund* < it. *cogitabondo* (NDN), *floribund* < lat. *floribundus* (NDN), *furibund* < fr. *furibond* (DA) şi lat. *furibundus* (NDN), *meditabund* < it. *meditabundo* (NDN), *pudibund* < lat. *pudibundus* şi *pudibond* < fr. *pudibond* (DLR), *vagabond* < lat. *vagabundus*, fr. *vagabond*, it. *vagabondo* (DLR). Formaţia *muribund* cf. lat. *moribundus*, fr. *moribond* este un calc modelat după verbul românesc *(a) muri* (DLR s.v.).

4.2. Numai formaţia analizabilă *căscăund* este moştenită şi apare înregistrată în textele vechi (*căscăuntŭ,* la Dosoftei, în DA); celelalte formaţii sunt împrumutate şi au atestări începând din secolul al XVIII-lea: *vagabond* (a. 1787, Instrucţii, în DLR), *muribund* (Barcianu, 1868, Costinescu, 1870, în DLR), *furibund,* astăzi cuvânt cu largă răspândire în limba literară, este înregistrat în DA cu menţiunea „franţuzism, rar", cu cea mai veche atestare la începutul secolului al XX-lea (Calendarul lui A. Mirea, 1908). Celelalte formaţii sunt din secolul trecut (*cogitabund, floribund, meditabund*, în DN[3]) sau din secolul nostru (*dormibund, suferibund*).

5. Originea temelor

Cu excepţia lui *dormibund*, *floribund, muribund* şi *suferibund*, care se analizează prin teme moştenite din latină, celelalte formaţii sunt raportabile la cuvinte neologice de origine latino-romanică.

6. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-abund* (şi variantele sale) nu a fost productiv în limba română.

Sufixul *-ibund* începe să fie productiv, după cum o dovedesc formaţiile ocazionale *dormibund* şi *suferibund,* cf. şi calcul *muribund.*

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Formaţiile *vagabond, muribund* şi *furibund* fac parte din vocabularul uzual, iar celelalte formaţii aparţin registrului cult al limbii (*cogitabund, floribund, meditabund*), unele fiind ocazionale sau/şi glumeţe (*dormibund, suferibund*).

-AC[1] (-acu, -acul), -EAC (-iac); -AG, -EAG; -ACĂ, -EACĂ

Diez, G. II (1858): 283–284; HEM I: col. 115–118, 478–479; Philippide, P.: 149, 150; Horning 1896: 335–337; DHLR I: 249; Puşcariu, D.: 117–120, 226–227; Hiecke 1906: 149; Löwe 1911: 3–7, 40–41; Pascu, S.: 189–196, 205–206; Graur, N.A.: 51–59; Iordan, Stil.: 196; Iordan, Dift.: 81; Dimitrescu 1958: 247; Creţa 1967: 184; Rosetti, ILR (1968): 321; Hasan 1972: 45–48, 51–54; FCLRV 64–65.

1. Statutul afixelor

1.1. Considerăm că sufixele *-ac¹*, *-eac* [pron. -ĕac], *-ag, -eag* [pron. -ĕag] şi *-acă* [pron. -a-că], *-eacă* [pron. -ĕa-că] constituie ***serii*** pe baza asemănării formale, a originii lor (vezi *infra* **5.**), a distribuţiei similare (vezi *infra* **3.1.2., 3.2.2., 3.3.2., 3.4.2., 3.5.2., 3.6.**) şi a valorilor comune ale derivatelor (vezi *infra* **4.**).

1. În inventarele sufixelor *-acă* şi *-eacă* nu sunt incluse formele de feminin ale unor adjective cu *-ac¹* sau cu *-eac,* de tipul *scundacă* sau *boleacă* (formate cu desinenţa *-ă* de la formele de masculin), nici corespondentele feminine ale unor substantive masculine formate cu *-ac¹*, de tipul *prusacă* sau *sârbacă* (formate cu sufixul moţional *-ă* de la cuvântul corespunzător care denumeşte persoana de sex masculin).

2. În seria feminină, nu am înregistrat un sufix **-agă* pentru că se identifică numai în creaţia ocazională *briceagă* (la Hodoş, P. P. 70, în DA s.v. *briceag*) prin raportare la *brici;* vezi şi nume de familie ca *Băţagă* cf. *băţ* sau *Berneagă* cf. *Bernea, Ciopleagă* cf. toponimul *Cioplea* (Iordan, N.F.). Cuvântul regional *tăpălagă* „încălţăminte mare şi grosolană; picior mare, deformat; labă de pasăre", dat în DLR cu etimologie necunoscută cf. *(a) tăpălăi* „(d. păsări) a lovi cu aripile pământul", are variantele *tălpălagă* şi *tălpăloagă* (DDRF, în DLR) din care, prin raportare la *talpă,* s-ar segmenta un sufix dezvoltat **-ăl(o)agă.*

Nu putem vorbi nici despre existenţa unui sufix **-eagă* care s-ar putea eventual detaşa numai din formaţii semianalizabile, ca *beşleagă* (DI) „căpitan de *beşlii*" (românizare a compusului *beşli-aga,* împrumutat din turcă, cf. DA), *nebereagă* „om cu mintea slabă" (Udrescu, Gl.) cf. *neberează* „om mare şi prost" (DLR s.v.) şi *terfeleagă* (DI) „noroi subţire, fleşcăraie" cf. *terfeliţă* (DLR) din care prin raportare la *tearfă* „loc cu izvor noroios" s-ar segmenta un sufix dezvoltat **-eleagă;* interjecţia *cimileaga* / *cimiliga* (formulă cu care încep unele ghicitori, pusă în legătură cu verbul *(a) cimili* „a născoci sau a spune ghicitori", cf. DA s.v. *cimel*) este explicată în MDA prin compunere din *cimil* „cinel" + *(dez)lega.* Finala *-eagă* apare şi în *fefeleagă* „fleac" (Pascu, S.: 206), cuvânt a cărui etimologie nu este clarificată.

1.2. Există câteva ***dublete*** (formaţii sinonime în care se identifică acelaşi cuvânt de bază, dar sufixe diferite din cele 2 serii):
– cu *-ac¹* şi *-ag*: (reg.) *briceac* / *briceag* (MDA, DA s.v. *briceag*) cf. *brici, dulceac* (DI) / *dulceag* „cu gust uşor îndulcit" cf. *dulce* (DLR), *fustac* / *fustag* „şir vertical de flori la catrinţă sau la fotă" (Gl. Olt.) cf. *fustă, găzdac* / *găzdag*

„gospodar avut, *gazdă* mare" (MDA s.v. *găzdac*), *(h)arțac* (HEM I, col. 479) / *(h)arțag* „chef de ceartă" (MDA s.v. *arțag*) cf. *harță, pârpălac (părpălac, parpalac) / parpalag* „carne friptă" cf. *(a) pârpăli* (DLR s.v. *pârpălac*[2]) etc., cf. și formația (neanalizabilă) *flotac / flotag* „fulg de zăpadă" (DA s.v. *flotac*, despre care se spune că „pare a fi disimilat din **flocac* < *floc* + *-ac*");
– cu *-eac* și *-eag*: (reg.) *drumeac / drumeag* „*drum* îngust" (DLR s.v. *drumeag*), (reg.) *podeac / podeag* „podeț" (DLR s.v. *podeag*) etc.;
– cu *-ac*[1] și *-eac*: *mânzac / mânzeac* „*mânz* (mai mare)" (DLR s.v. *mânzac*), *sfredelac / sfredeleac* „sfredeluș" (DLR s.v. *sfredeleac*), (reg.) *täurac / täureac* „tăuraș" (DLR s.v. *täureac*), cf. și numele proprii *Nastac* și *Nasteac, Ștefurac* și *Ștefureac* (vezi *infra* **3.1.2.2., 3.2.2.2.**);
– cu *-ag* și *-eag*: *șirag / șireag* (DLR s.v. *șirag*) cf. *șir*, vezi și numele proprii *Voinag* și *Voineag*.

Dubletele *boghiac / bogheacă* „claie mică" (MDA s.v. *bogheacă*) cf. *bo(a)ghe* „claie de fân" (DA) și *optac* / (reg.) *optacă* „carte de joc care indică *opt* puncte" (MDA s.v. *optac*) ilustrează interferența celor două serii de sufixe.

1. În cazul perechilor de sinonime ca cele de mai sus, în dicționarele explicative se consideră (uneori pe baza frecvenței, alteori pe baza etimologiei sau a repartiției stilistice și teritoriale a termenilor) că unul dintre cuvinte este forma de bază, iar celălalt este o variantă lexicală a sa; astfel, sunt înregistrate ca forme de bază (cuvinte-titlu) fie formațiile cu *-ac*[1], iar cele cu *-ag*, cu *-eac* sau cu *-acă* figurează ca variante (***găzdac*** vs *găzdag*, ***pârpălac*** vs *parpalag*; ***mânzac*** vs *mânzeac*; ***optac*** vs *optacă*), fie formațiile cu *-ag* vs cele cu *-ac*[1] sau cu *-eag* (***briceag*** vs *briceac*, ***(h)arțag*** vs *(h)arțac*; ***șirag*** vs *șireag*), fie formațiile cu *-eac* vs cele cu *-ac*[1] (***sfredeleac*** vs *sfredelac*, ***täureac*** vs *täurac*), fie formațiile cu *-eag* vs cele cu *-eac* (***drumeag*** vs *drumeac*, ***podeag*** vs *podeac*), fie o formație cu *-acă* vs cea cu *-ac*[1] (***bogheacă*** vs *boghiac*). Conform criteriilor din această lucrare, toate formele în discuție (care nu se identifică doar în dublete) sunt considerate sufixe de sine stătătoare (vezi *infra* **3.1.1., 3.2.1., 3.3.1., 3.4.1., 3.5.1.**); în consecință, formațiile în care apar, chiar dacă au sinonime cu alt sufix din serie, sunt interpretate drept derivate independente (vezi *Introducere*, **5.11.**).

2. Apariția dubletelor cu *-ac* și *-ag* se poate explica pe cale fonetică, dat fiind că ezitarea între surdă și sonoră la finală este un fenomen obișnuit în cazul consoanelor *c* și *g;* numeroase cuvinte vechi și noi, primare și derivate, moștenite, împrumutate sau formate în limba română prezintă la finală un *-g* în locul unui *-c* etimologic, sau invers, un *-c* în locul unui *-g* etimologic, ori circulă atât cu *-c*, cât și cu *-g*, indiferent de caracterul surd sau sonor al consoanei originare (pentru întreaga problemă și pentru exemple, cf. Avram, A. 1961: 75–76 și Hasan 1972: 53).

În cazul împrumuturilor, se poate preciza care dintre cele două cuvinte din componența dubletului reprezintă forma originară și care este cea ulterioară, alterată: astfel, *gäzdac* a luat naștere, prin asurzirea finalei, din *gäzdag* < magh. *gazdag* (Tamás, E. s.v.); în schimb, forma inițială *briceac* < tc. *biçak* „cuțit", magh. *bicsak* „briceag" (sub influența lui *brici*, cu care a fost pus în legătură, cf. DA s.v. *briceag*) a devenit, prin sonorizarea finalei, *briceag*, forma uzuală actuală. După modelul acestora s-au creat dublete cu *-ac*[1] și *-ag* ori cu *-eac* și *-eag* și pentru formațiile create pe terenul limbii române.

Tot prin evoluție fonetică pe terenul limbii române se explică și apariția formei *șirag*, cu reducerea diftongului *-ea-* > *-a-*, din forma inițială *șireag* < magh. *sereg*. Alternanța fonetică *-a-* / *-ea-* este frecventă în paradigma unor cuvinte, în limba

română, şi justifică existenţa dubletelor cu *-ac-* şi *-eac-* sau cu *-ag-* şi *-eag-* şi la formaţiile create pe teren românesc.

1.3. La numele proprii, *-ac*[1] apare şi în ***variantele*** articulate *-acu* [pron. -a-cu], *-acul* [pron. -a-cul]: *Năstac(u), Buduracul* etc. (vezi *infra* **3.1.2.2.**).

Rar, sufixul *-eac* are ***varianta regională -iac*** [pron. -ĭac], în *boghiac* (MDA s.v. *boghează,* vezi *supra* **1.2.**), *boliac* „suferind, slab" (FCLRV: 65) cf. *(a) boli* şi *boală* (faţă de *boleac,* în DA, MDA) şi *curiac* „fân sau paie aflate la baza stogului" cf. *cur* (MDA s.v. *cureac*[1]).

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul *-ac*[1] se delimitează de sufixul neologic *-ac*[2] (ocurent în formaţii ca *maniac* cf. *manie, zodiac* cf. *zodie* etc.) prin vechime şi origine, precum şi prin valorile derivatelor şi registrul stilistic în care circulă (vezi *infra* **4., 5., 8.** şi monografia sufixelor **-AC**[2]**, -IAC**).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -AC[1] **(-acu, -acul)**

3.1.1. În DI sunt înregistrate 60 de ***formaţii analizabile*** (unele având dublete cu alte sufixe din serie): *batac*[1] „limba clopotului" (MDA, cu etimologie necunoscută) cf. *(a) bate, batac*[2] „băţ" (MDA, cu etimologie necunoscută) cf. *(a) bate, băltac* „baltă mică, mocirloasă" (DA, MDA), *bârzac* „ţânţar" cf. *bârz!* (DA, MDA; prin raportare la verbul *(a) bârzâi* formaţia ar fi semianalizabilă), *boghiac* (vezi *supra* **1.1.**), *borbonac* „pietricică (la jocul numit *de-a borbonacul* sau *de-a borbonacii*)" cf. *borboană* – variantă a lui *broboană* „boabă" (DA, MDA), *bortac* „vale; groapă adâncă" (MDA, cu etimologie necunoscută) cf. *bortă* „groapă", *briceac* (vezi *supra* **1.1.**), *budalac* „prost, imbecil" cf. *budala* „om prost, nătărău" (DA, MDA), *buftac* „om gras (la faţă)" (MDA, cu etimologie necunoscută) cf. *buft* „pântece" (prin raportare la *buftea* „om gras (şi buhăit)" formaţia ar fi semianalizabilă), *buhac* „*buhă*" (DA, MDA), *butac* „(d. coarne, la vite) scurte şi groase, (d. oameni) prost, năuc" cf. *but* „idem" (LB, în DA), *ciontac* „ciung" cf. *ciont* „idem" (MDA), *ciopârtac* „cu coada scurtă, berc" cf. *(a) ciopârti* – variantă a lui *(a) ciopârţi* (MDA), *ciorac* „masculul *ciorii*" (MDA), *ciorşac* „unealtă cu tăişul uzat" cf. *cioarsă* „coasă tocită" (MDA), *ciutac* „bou fără un corn" cf. *ciut* „(d. animale) cu coarnele tăiate sau căzute" (MDA), *cornac* „rădaşcă" (DA s.v. *corn,* MDA), *cotac* „persoană care măsoară cu *cotul*; omidă care merge îndoindu-se" (MDA s.v. *cotar*[2]), *covrac* „albie a unui râu cu maluri înalte" cf. *covru* „depresiune mică, vâlcea" (DA s.v. *covru,* MDA), *crudac* „cam *crud*" (MDA), *cufundac* „pasăre de apă" cf. *(a se) cufunda* (MDA), *dâmbac* „*dâmb* mic" (MDA), *dulceac* (vezi *supra* **1.1.**), *dupac* „lovitură dată cu pumnul" cf. *dup!* (MDA), *durlac* „copil mai măricel, băieţandru" cf. *durlă* „copil măricel, obraznic" (MDA), *durnac* „(d. ovine) bolnav de capie" cf. *durn* „nebun, într-o ureche" (MDA), *fundac* cf. *fund* „fundătură" (MDA), *ghiontac* „îmbucătură mare, înghiţită repede" (DA s.v. *ghiont*), *iutac* „*iute,* impetuos" (MDA), *jabrac* „om de nimic" cf. *jabră* – variantă la *javră* (DA, MDA), *lăibărac* „lăibăraş" cf. *laibăr* (MDA), *măruntac* „mărunţel" cf. *mărunt* (MDA), *mânzac* (vezi *supra* **1.1.**), *mortac* „muritor" cf. *mort* (DLR), *optac* (vezi *supra* **1.1.**), *osiac* „stâlp care susţine roata scrânciobului" (MDA, cu etimologie necunoscută) cf. *osie* „ax pe care se montează roţile", *palmac* „veche măsură de lungime, echivalând cu a opta parte dintr-o *palmă*" (MDA), *pârpălac* (vezi *supra* **1.1.**), *piciorac* „coama plecată a unui deal" cf. *picior* (DLR), *plimbac* „drumul pe care coboară mistreţii" cf. *(a se) plimba* (DLR), *porumbac* „pestriţ" cf. *porumb* „de culoare gri" (MDA), *prăvălac* „coastă, povârniş" cf. *prăval* „curs de apă; povârniş" şi *(a) prăvăli* (MDA), *prostac* „*prost*" (MDA), *prostănac* „(om) lipsit de inteligenţă" cf. *prostan* (MDA), *prusac* „(persoană) din Prusia" (DLR) cf. *prus* (prin raportare la *Prusia*

formația ar fi semianalizabilă), *râmac* „undiță specială pentru pescuit în apă tulbure" cf. *râmă* (DLR, MDA; a fost considerat, fără argumente satisfăcătoare, o variantă a lui *carmac / cârmac* „idem", cf. Anghel 1976: 225–226), *sârbac* „*sârb*" (MDA), *scârțac* „lăutar prost" cf. *scârț!* (MDA; prin raportare la verbul *(a) scârțâi* formația ar fi semianalizabilă), *scundac* „cam (prea) *scund*" (MDA), *sfârlac* „porc slab și de rasă proastă; pește mărunt" cf. *sfârlă* „rât; (iht.) zvârlugă" (MDA), *sforac* „loc mocirlos, smârc" (DLR s.v. *sfârlac*[2], cu etimologie necunoscută, cf. magh. *forrás*) cf. *sfor* „loc unde țâșnește apa din pământ, formând o mocirlă" (Robciuc 1994: 233–234), *sfredelac* (vezi *supra* **1.1.**), *spânzac* „spân" cf. *spânz* – variantă la *spân* (DLR), *strutac* „carabină mică" cf. *struț* „idem" (DLR, MDA), *sulac* „un fel de *sulă* din metal sau lemn" (DLR), *tăurac* (vezi *supra* **1.1.**), *tâlpac* „(reg., d. pământ) tare ca o *talpă*" (MDA), *viermac* „clește mic cu care se scot *viermii* din rănile oilor" (MDA), *zgâriac* „instrument cu care se trasează linii pe lemn" cf. *(a) zgâria* (MDA).

1. O serie de cuvinte din DI cu finala *-ac* nu au fost incluse în inventarul de mai sus, din diverse motive. *Godinac* „porc de un an" < bg. *годенак* nu este analizabil prin *godin* „idem" deoarece *godin* provine din *godinac* prin înlăturarea lui *-ac*, simțit ca sufix (derivare regresivă). Cuvântul *aschitac* „sihastru, pustnic", formație paralelă cu *aschit* < gr. *ἀσκητής* (cf. și *aschet, ascet*, mai noi, cu același etimon, intrate în română prin franceză, cf. DA s.v. *ascet*), este o formă nesigură de singular, refăcută de lexicografi din pluralul *aschitacii* (Dosoftei ap. HEM I: col. 1802, în DA); termenul este o „românizare" făcută de Dosoftei a ngr. *ἀσκητικός*, care ar fi putut avea la singular și forma *aschitaciu* (cf. TDRG, în DA s.v.). *Cotac* „pește nedefinit mai îndeaproape; (reg.) uscățiv; răutăcios" apare cu etimologie necunoscută în dicționare (DA, MDA), dar Philippide (P.: 149) îl consideră format cu sufixul *-ac* de la *coț*, pe care nu-l glosează. *Ciutac* cu sensul „bulgar turcit din vechea Turcie nordică; locuitor turc din Dobrogea; termen batjocoritor dat turcilor", cu variantele *cetac* și *citac*, împrumutat din turcă (< *çitak*, cf. ŞIO II_1: 139), este neanalizabil pentru români și nu cuprinde nici în limba de origine, după cât se pare, un sufix. *Ciopârlac*, care apare numai într-o ghicitoare (*Pe un vârf de ciopârlac, Două felii de dovleac.* [*Urechile*], Şez. VII 124), este explicat fie prin contaminare din *ciopată* „bucată de carne tăiată sau ruptă din trupul unui om sau al unui animal" + *prepeleac* (Pascu, C.: 142), fie ca o „greșeală de tipar, în loc de *ciopârtac*" (DA s.v. *ciopată*).

2. Următoarele cuvinte din DI, cu etimologia neclară, ar putea conține sufixul *-ac*[1]: *bobârnac* „lovitură dată cu degetul arătător peste nas", cu etimologie necunoscută, cf. *bobârnă* „femeie care vorbește pe nas" (MDA); *ciuștac* „băț gros pentru bătaie", cu etimologie necunoscută (MDA) cf. *ciuști* interj. „cuvânt care sugerează o lovitură rapidă"; *mlac* „miel slab", la baza căruia Pascu (S.: 190) presupune un **mielac*; vezi și *miconac* „o pasăre, probabil pescărel" (în DLR, cu etimologie necunoscută) care ar putea fi derivatul bănățean *micońac* scris fără semnul muierii lui *n,* format cu sufixul *-ac*[1] de la adjectivul *micoń = micoi < mic + -oi* (Bugeanu 1971a: 53–54); poate și *ciuturac* „un fel de armă de care se servesc sătenii" (DA s.v. *ciot,* cu pl. *cioturi*).

3. O formație cu dublă analiză este *(z)gaibarace / găibărace* „picioare prea lungi" s.n. pl. cf. *(z)gaibă* „picior (prea lung)" și *(a se) găibăra* „a se cocoța" < *gaibă* + *(a se) cățăra* (MDA); nu i se poate însă reface cu certitudine singularul (cu *-ac*[1] sau cu *-aciu*).

La acestea se adaugă 35 de formații din alte surse: *amânac* „adept al amânării alegerilor" (DCR[3]) cf. *(a) amâna, aplaudac* (DILR) „persoană care *aplaudă* în mod slugarnic" (Trifan, F.C.: 163), *bursac* „persoană care a primit *bursă* pentru studii în străinătate" (Vârlan, S.N.: 38), *ciotac* „arbore cu ramurile uscate sau tăiate" (DA s.v. *ciot*), *clinac* „loc rămas nearat pe ogor" cf. *clin* „idem" (Gl. Reg.), *codac* „persoană care se *codește*" (SMFC IV: 184), *colnac* „adăpost la strungă" (Chest. V 50/14, în MDA) cf. *colnă*

„acoperiş, adăpost", *disperac* „persoană disperată" cf. *(a) dispera* (Vârlan, S.N.: 38), *flămândac* (*Oficialii botezaţi de localnicii cu experienţă „flămândaci" se vor înghesui la cantina [...]*, „Ziua" 1 XII 1995, 3/2), *fustac* (vezi *supra* **1.1.**), *genocidac* „persoană care provoacă un *genocid*" (Vârlan, S.N.: 38), *grevac* „participant la *grevă*" (Trifan, F.C.: 163), *guzac (gozac)* „şobolan, guzgan, *guz*" (Lex. Reg. II, 116), *(h)arţac* (vezi *supra* **1.1.**), *huidumac* „mare, mătăhălos" (Udrescu, Gl.) cf. *huidumă* „idem", *lăudac* „persoană care se *laudă*" (Vârlan, S.N.: 38), *listac* „politician ales pe o *listă* de partid; adept al votului pe *liste*" (DCR[3]), *mutac* „tăcut, ursuz" cf. *mut* (DLR), *ninjac* „asasin sau spion din istoria Japoniei" cf. *ninja* (Vârlan, S.N.: 38), *plutac* „plop" cf. *plută* „specie de plop" (Tudose, D.S.: 24), *postac* „persoană care *postează* comentarii pe forumuri" (DCR[3]), *răspândac* (DILR) „persoană care *răspândeşte* zvonuri" (Trifan, F.C.: 163), *răzgândac* „persoană care se *răzgândeşte* mereu" (Vârlan, S.N.: 38), *robac* „rezistent şi neobosit la muncă" (DLR s.v. *robaci*) cf. *(a) robi*, *schimbac* „persoană care *schimbă* valută în mod ilegal" (Trifan, F.C.: 163), *scurtac* „*scurt*" (Udrescu, Gl.), *sfredelac* (vezi *supra* **1.1.**), *surdac* „care nu prea aude bine" (Udrescu, Gl.), *suspendac* „adept al suspendării preşedintelui" (Ciolan 2013: 78) cf. *(a) suspenda*, *şmirac* „persoană neglijentă, cu îmbrăcămintea murdară" (DLR) cf. *şmir* „unsoare pentru căruţă", *tuiac* „ameţit de băutură, aiurit, năuc" cf. *tui* „idem" (Udrescu, Gl.), *ţurlac* „cioban" (H IX 194, în MDA) cf. *ţurlă* „surlă (= colibă ciobănească, adăpost păstoresc săpat în pământ)" (DLR), *ursac* „*urs* mic" (Drăganu, Rom. 47, în MDA), *verzac* „de culoare *verde*" (Gl. Reg.), *zvonac* (DILR) „persoană care lansează *zvonuri*" (Trifan, F.C.: 163).

3.1.2. Formaţiile cu *-ac*[1] sunt substantive (comune şi proprii) şi adjective.

3.1.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:

– ***masculine***, analizabile în raport cu:
  – substantive (majoritatea): *băltac, ciorac, tăurac, ţurlac, ursac, zvonac* etc.;
  – verbe: *aplaudac, codac, cufundac, răspândac* etc.;
  – interjecţii: *bârzac, dupac, scârţac;*
  – un adjectiv: *ciutac;*
  – un numeral: *optac;*

– ***neutre***, analizabile în raport cu:
  – substantive (cele mai numeroase): *colnac, dâmbac, ghiontac, palmac, pătulac, râmac, sforac, viermac;*
  – verbe: *batac*[1]*, pârpălac, plimbac, zgâriac;*
  – un verb şi un substantiv: *prăvălac.*

3.1.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt masculine, şi anume:

– nume de familie, analizabile în raport cu:
  – substantive proprii: *Comnac* (DO: 247, cf. *Comnu*), *Gramac* (Paşca, Ţ.O.: 136, cf. *Grama*), *Ionac* (DO: 81), *Mitacu* (DO: 43, cf. *Mitu, Mita* < *Dumitru*), *Năstac(u)* (acelaşi cu *Nastac*, Iordan, N.F., cf. *Nasta, Nastu*), *Odobac* (DO: 338) cf. *Odoba, Odoabă* (Pătruţ 1978: 147), *Ştefurac* (Iordan, N.F., cf. *Ştefură*) etc.;
  – substantive proprii şi comune: *Buduracul* (DO: 220, cf. *Budur, budur* „stâncă"), *Burac* (Paşca, Ţ.O.: 136, cf. *Bura, bură*) etc.;
  – adjective şi substantive proprii: *Bălac* (DO: 195, cf. *băl, Bălu*), *Cărnacul* (DO: 243, cf. *cârn, Cârnu*) etc.;

– toponime (nume de sate), analizabile în raport cu un adjectiv şi un substantiv propriu, de ex. *Albac* (DO: 180, cf. *alb, Albu, Alba*) etc.;

– zoonime, analizabile în raport cu un adjectiv şi un substantiv propriu, de ex. *Mândrac* (Şez. VII 176) etc.

3.1.2.3. ***Adjectivele*** (uneori folosite şi substantivat) sunt analizabile în raport cu:

– adjective: *ciontac, crudac, dulceac, durnac, iutac, măruntac, mutac, porumbac, prostac, scundac, scurtac, surdac, tuiac, verzac;*

– substantive: *budalac, huidumac, tâlpac;*

– verbe (rar): *ciopârtac, robac.*

Formaţii semianalizabile în DI: *bâjbac* „om gângav" (MDA s.v. *bojbâc*) cf. *(a) bâjbâi* „a bolborosi", *birac* „primar rural" (MDA) cf. *birău* „idem", *budac* „vas de lemn, putină" (MDA) cf. *budăi* sau *budău* „vas de lemn" şi *budană* „butoi", *gânsac* „gâscan" (MDA) cf. *gânscă* – variantă a lui *gâscă, godac* „porc tânăr" (MDA) cf. *godin* „idem", *maldac* „căpiţă de fân; grămadă de obiecte" (MDA) cf. *maldăr, mârtac* „pisoi, cotoi" cf. *mârtan* „idem" (MDA) şi *mârtoc* „idem", *popânzac* „şoarece" (MDA) cf. *popânzoi* „idem". La acestea se adaugă *scăfârlac* „fes împletit care se pune pe sub broboadă" cf. *scăfârlie* (Iordan 1974: 443).

3.2. -EAC (-iac)

3.2.1. În DI sunt înregistrate 13 ***formaţii analizabile*** (unele având dublete cu alte sufixe din serie): *boleac (boliac)* (vezi *supra* **1.2.**), *cureac (curiac)* (vezi *supra* **1.3.**), *dăscăleac* „dăscălaş" cf. *dascăl* (DLR), *drumeac* (vezi *supra* **1.1.**), *mânzeac* (vezi *supra* **1.1.**), *năvârgeac* „prost, bleg" (DLR s.v. *năbârgeac*) cf. *năvârc* „mare şi prost" (DLR s.v.), *păteac* „pătuţ" cf. *pat* (DLR), *podeac* (vezi *supra* **1.1.**), *săteac* „sătuleţ" cf. *sat* (DLR), *sfredeleac* (vezi *supra* **1.1.**), *tăureac* (vezi *supra* **1.1.**), *vişineac* „vişinată" (variantă la *vişneac,* prin apropiere de *vişină,* DLR), *zideac* „*zid* mic" (DLR).

1. În DLR şi în MDA, *năvârgeac* şi *năvârc* sunt considerate ambele cu etimologie necunoscută; credem că pot fi puse în legătură, atât formal, cât şi semantic.

2. Nu am inclus în lista de mai sus cuvântul *terfeleac* „om prost" (DLR s.v. *terteleac*[1], cu etimologia necunoscută), raportabil numai formal la *(a) terfeli,* nici pe *pătuiac* (cu varianta lexicală *pătuiag*), sinonim cu *pătul*[1] (DLR s.v. *pătuiac*), care ar putea conţine, la origine, sufixul *-eac,* respectiv *-eag* (vocala iniţială a sufixelor a putut provoca muierea şi apoi dispariţia finalei temei: *pătul'iac* > *pătuiac*), pentru că structura formaţiilor nu mai e transparentă, deci ele nu mai sunt analizabile formal prin *pătul*[1].

3. Sufixul *-eac* s-ar putea găsi şi în următoarele cuvinte din DI: *berbeleac* din *de-a berbeleacul* (cu etimologie necunoscută cf. *berbec,* în MDA), *brebeneac* „sturz-cântăreţ" (cu etimologie necunoscută, în MDA), *torofleac* „persoană voinică şi grasă" (cu etimologie necunoscută, în MDA).

4. Din formaţia (absentă din DI) *sfârâiac* „(reg.) zgomot produs de un fier încins cufundat în apă; jucărie care sfârâie" cf. *(a) sfârâi* + *-ac* (DLR), se detaşează, conform procedeelor de analiză din această lucrare, varianta **-iac* a sufixului *-eac;* prin raportare la interjecţia *sfâr!* s-ar identifica sufixul compus **-âiac.*

3.2.2. Derivatele cu *-eac* sunt substantive (comune şi proprii) şi adjective.

3.2.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:

– ***masculine***, analizabile în raport cu substantive: *dăscăleac, mânzeac, tăureac;*

– ***neutre***, analizabile în raport cu substantive: *cureac, drumeac, păteac, podeac, săteac, sfredeleac, vişineac, zideac.*

3.2.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt masculine, şi anume:

– nume de familie, raportabile la:

– nume proprii (semianalizabile prin raportare la numele terminat în *-ea*): *Nasteac* (Iordan, N.F., cf. *Nasta, Naste(a)*), *Ştefureac* (*ibid.* şi DO: 155, cf. *Ştefură, Ştefurea*), *Toleac* (DO: 15, cf. *Tola, Tolu, Tolea*) etc.;
– un verb: *Dârdâiac* (DO: LIV, unde este încadrat la sufixul *-ac*);
– toponime, raportabile la nume proprii şi comune: *Boldeac* (Loşonţi 1979: 602) cf. *bold* (poate şi toponimele *Boldul* şi *Boldea,* la Iordan, N.F. s.v. *Bold* şi *Boldea*).

3.2.2.3. ***Adjectivele*** sunt analizabile în raport cu:
– un adjectiv: *năvârgeac;*
– un substantiv şi un verb: *boleac.*

Formaţii semianalizabile în DI: *bundăreac* „cecum (la porc); mezel" (Gl. Olt.) cf. *bundărete* „burtă de animal"; *moleac* „soi de peşte" cf. *molan* „idem"; *zăbleac* „prunc micuţ" cf. *zăblău* „copilandru, tânăr".

3.3. -AG

3.3.1. În DI sunt înregistrate 14 ***formaţii analizabile*** (unele având dublete cu alte sufixe din serie): *băltag* „vânt ce bate de la *baltă*" (DA), *briceag* (vezi *supra* **1.1.**), *ciormag* „larva cărăbuşului" cf. *ciormă* „idem" (DA), *corciag* „un soi de câine de vânătoare" cf. *corciu* „idem" (DA), *dulceag* (vezi *supra* **1.1.**), *găzdag* (vezi *supra* **1.1.**), *(h)arţag* (vezi *supra* **1.1.**), *huceag* „pădure mică şi deasă" (DA s.v. *huciu* „idem"), *lanţag* „*lanţ*" (MDA), *măiag* „diminutiv al lui *mai* (= măciucă, ciocan)" (DLR), *parpalag* (vezi *supra* **1.1.**), *piciorag* „catalig; *picior* de porc afumat" (DLR), *puiag* „podul grajdului" cf. *pui* din expresia *puiul şurii* „podul de deasupra şurii" (DLR), *şirag* (vezi *supra* **1.1.**).

La acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *cârceag* „boală de oi sau de vite; crampă, durere de stomac" cf. *cârciu* „cârcel" (DA s.v. *cârcel*) şi *fustag* (vezi *supra* **1.1.**).

3.3.2. Derivatele cu *-ag* sunt substantive (comune şi proprii) şi un adjectiv.

3.3.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:
– ***masculine***, analizabile în raport cu substantive: *băltag, cârceag, ciormag, corciag, găzdag, puiag;*
– ***neutre***, analizabile în raport cu:
   – substantive: *briceag, fustag, lanţag, (h)arţag, huceag, măiag, piciorag, şirag;*
   – un verb: *parpalag.*

3.3.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt nume de familie, analizabile în raport cu:
– un substantiv propriu: *Voinag* (Paşca, Ţ.O.: 140, cf. *Voina*);
– un substantiv propriu şi unul comun: *Buşag* (DO: 225, cf. *Buşul, Buşa, buş* „pumn").

3.3.2.3. ***Adjectivul*** ***dulceag*** este analizabil în raport cu un adjectiv.

În DI figurează şi o ***formaţie semianalizabilă:*** *hădărag* „lemnul cel mai scurt al îmblăciului" cf. *hădărău* „îmblăciu".

3.4. -EAG

3.4.1. În DI sunt înregistrate 7 ***formaţii analizabile*** (unele cu dublete în *-eac* sau în *-ag*): *cepeleag* „(om) peltic" (DA) cf. *(a) cepeli* „a vorbi peltic", *drumeag* (vezi *supra* **1.1.**), *pătuleag* „*pătul* mic" (DLR), *podeag* (vezi *supra* **1.1.**), *smâlceag* „pământ alunecos şi moale" (DLR, cu etimologie necunoscută) cf. *smâlc* – variantă la *smârc* „loc mocirlos", *şireag* (vezi *supra* **1.1.**), *tufăreag* „pădure de şes, zăvoi" cf. *tufar* „arbore cu ramuri dese, crescute la rădăcină" (DLR).

La acestea se adaugă 2 formații din alte surse: *afineag* „loc unde se găsesc *afini; afinată*” (Gl. Reg.) cf. şi *afină, butureag* „*butură* mare şi groasă” (Udrescu, Gl.).

3.4.2. Derivatele cu *-eag* sunt substantive (comune şi proprii) şi un adjectiv.

3.4.2.1. ***Substantivele comune*** sunt ***neutre***, analizabile în raport cu substantive: *afineag, butureag, drumeag, pătuleag, podeag, smâlceag, şireag, tufăreag.*

3.4.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt ***masculine***, nume de familie: *Berbeceag* cf. *berbec(e)* (la Nestorescu, A. (1976): 494) şi *Berbec, Voineag* (Paşca, Ţ.O.: 140, Iordan, N.F.) cf. *Voina* (prin raportare la *Voinea* formaţia ar fi semianalizabilă).

3.4.2.3. ***Adjectivul*** *cepeleag, -ă* (şi substantivat) este analizabil în raport cu un verb.

Formaţie semianalizabilă: *molceag* explicată în DLR din *molcuţ*, prin schimbare de sufix.

3.5. -ACĂ

3.5.1. În DI sunt înregistrate 6 ***formaţii analizabile:*** *bogheacă* (vezi *supra* **1.1.**), *buracă* „*bură*, ceaţă” (DA, MDA), *cârstacă* „claie” (DA s.v. *cârstă* „grămadă de snopi aşezaţi cruciş”), *codănacă* „fetiţă gata de prins în horă” cf. *codană* „fată de curând intrată în rândul fetelor mari, neieşită încă la horă” (DA s.v. *coadă*), *dădacă* (DLR) cf. *dadă* (care are şi sensul „doică” în DLR), *ţâţacă* „diminuitv al lui *ţaţă*” (DLR).

1. *Cioracă* „cioară” se întrebuinţează, ca şi *cioroaie, cioroaică*, pentru a se diferenţia femela păsării de mascul, numit *ciorac* sau *ciorui*. Din această cauză, *ciorac*ă a fost considerat derivat de la *ciorac* cu sufixul moţional *-ă* şi nu a fost inclus în lista de mai sus.

2. Cuvântul *neneacă* „mamă” nu a fost înregistrat în inventarul lui *-acă* fiind considerat neanalizabil, deşi etimonul indicat în DLR, tc. *nine,* presupune intervenţia sufixului *-acă;* credem că derivarea în româneşte a unui cuvânt de la o bază inexistentă în limbă e discutabilă; vezi trimiterile pe care le face Scriban la ucr. *nenĭka* „mămucă” din *nénĕa* „mamă”; rus. *neánĭka,* diminutiv al lui *nĕánĕa* „dădacă”; ung. *néne* „ţaţă”, *nénike* „soră mai mică”; tc. *nené, niné* „mamă” etc. (Scriban, Dicţ.).

La acestea se adaugă 4 formaţii din DLR: *mamacă* „*mamă*” şi *nouacă, optacă* (s.v. *optac*), *şeptacă,* toate denumiri regionale ale cărţilor de joc cu *nouă, opt* sau *şapte* puncte.

3.5.2. Derivatele cu sufixul *-acă* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:
– substantive: *bogheacă, buracă, cârstacă, dădacă, mamacă, ţâţacă;*
– numerale: *nouacă, optacă, şeptacă.*

Menţionăm şi un ***substantiv propriu*** masculin, nume de familie, analizabil în raport cu un substantiv propriu şi unul comun: *Auşacă* (DO: 184) cf. *Auşul* şi *auş* „moş”.

Formaţie semianalizabilă din DI: *budacă*, cu dubletul *budac* (vezi *supra* **3.1.2.3.**).

3.6. -EACĂ

Sufixul se identifică în 2 ***formaţii analizabile:*** *păleacă* (DI) „ciomag gros” cf. *(a) păli* „a lovi” (DLR) şi *şopeacă* „podul şurei sau al grajdului unde se ţine fânul” cf. *şop* „idem” (DLR).

Ambele sunt ***substantive feminine***, prima raportabilă la un verb, iar a doua, la un substantiv.

Formație semianalizabilă: *coteacă* „cocină" (Lex. Reg. II, 25) cf. *coteț*.

4. Valorile derivatelor

4.1. Substantivele cu *-ac*[1], *-eac*, *-ag*, *-eag* și *-acă*, *-eacă* au unele valori comune.

4.1.1. *Diminutive*: *băltac, boghiac / bogheacă, dăscăleac, dâmbac, drumeag / drumeac, lăibărac, măiag, măruntac, pătuleag, podeac / podeag, săteac, sfredelac / sfredeleac, tăurac / tăureac, ursac, zideac* etc.

Unele formații au sens meliorativ-afectiv: *dădacă, mamacă, țâțacă.*

4.1.2. *Augmentative*: *bortac, butureag, ghiontac, găzdag, mânzac / mânzeac, piciorag* etc.

4.1.3. *Peiorative* (în unele formații sufixul accentuează sensul peiorativ al bazei): *butac, ciorșac, durnac, flămândac, jabrac, prostac* etc.

4.1.4. *Nume de agent*:
– cu bază verbală: *aplaudac, batac*[1], *boleac, cepeleag, codac, cufundac, răspândac* etc.;
– cu bază interjecțională: *bârzac, scârțac;*

4.1.5. *Posesorul*: *afineag, buftac, ciotac, cornac, fundac, vișineac* etc.;

4.1.6. *Specia* bazei: *briceac / briceag, colnac, corciag, covrac, durlac, plutac, puiag, sforac, sulac, șirag* etc.

Câteva valori sunt ocazionale, identificându-se numai în câte unu sau două derivate:
– ***rezultatul acțiunii***: *pârpălac / parpalag;*
– ***nume de instrument***: *păleacă, zgâriac;*
– ***purtătorul provenienței***: *băltag;*
– ***locul acțiunii***: *plimbac;*
– ***purtătorul calității***: *ciutac;*
– ***purtătorul determinării cantitative***: *nouacă, optac / optacă, șeptacă;*
– ***purtătorul destinației***: *viermac;*
– ***moțiunea***: *ciorac.*

4.2. Adjectivele exprimă:
– ***aproximarea calității***: *crudac, dulceag, măruntac, scundac, surdac* etc.
– ***asemănarea*** cu baza: *budalac, huidumac, năvârgeac, tâlpac.*

Destul de numeroase sunt formațiile (substantive și adjective) care, conform glosărilor din dicționare, sunt ***sinonime*** cu bazele: *buracă, cârstacă, ciontac, clinac, covrac, guzac, porumbac, prusac, sârbac, spânzac, tuiac, verzac* etc.

Valoarea sufixului este neclară în *mortac* și *râmac.*

5. Originea sufixelor și istoria derivatelor

5.1. Sufixele din seriile *-ac*[1], *-eac*, *-ag*, *-eag* și *-acă*, *-eacă* au ***origine multiplă***: sunt fie preluate prin împrumuturi analizabile din limbi slave, din maghiară sau (rar) din turcă, fie formate pe terenul limbii române.

5.1.1. Sufixul *-ac*[1] este de origine slavă (Hasan 1972: 48; cf. și Tiktin 1904–1906: 602; Hiecke 1906: 149; Löwe 1911: 106; Graur, N.A.: 51–59; Dimitrescu 1958: 247; Rosetti, ILR (1968): 321).

1. În limbile slave, sufixul *-ak* derivă substantive și adjective cu următoarele valori principale: nume de agent, nume de locuitori, purtătorul unei calități, nume de

instrument, diminutive, augmentative, peiorative (cf. Miklosich, G.S. II: 240–244; Belić 1901: 155; Vondrák, S.G. I: 610–611; Lekov 1958: 26, 28, 31, 32, 42, 43).

Toate aceste valori le au şi derivatele cu sufixul *-ac*[1] din limba română; la ele se adaugă câteva sensuri noi, secundare ca importanţă (vezi *supra* **4.**).

2. Pentru alte păreri, cf. HEM. I: col. 115–118 (origine autohtonă); DHLR I: 249, cf. şi DO: LIV (origine latină şi slavă); Puşcariu, D.: 119 şi Iordan, Dift.: 81 (origine latină); Pascu, S.: 193–196 (origine latino-balcanică). În ILR II: 362, se arată că *-ac* presupune origini diverse (romanică, slavă, greacă, turcă), fiind menţionat de Hasdeu printre sufixele atribuite substratului.

Sufixul *-ac*[1] a fost segmentat din împrumuturi analizabile de origine slavă, ca *prostac* < pol., rus., ucr., sb. *prostak, prusac* < rus., pol. *prusak* (Graur, N.A.: 53), poate şi *gânsac* < bg. *гъсак* (semianalizabil prin *gânscă*).

1. Vezi şi *şmirac*, explicat de Ion Lobiuc prin ucr. dial. *šmirák* „cel ce unge roţile carului; cel ce vinde şmir, dohot" (Lobiuc 1973: 500–501).

2. Alături de *sulac*, circulă şi *sulhac* (având acelaşi sens), cu un *h* care se explică probabil prin influenţa ucr. *suhak* „par, prăjină".

Din limbile slave au fost împrumutate şi cuvinte neanalizabile terminate în *-ac*, ca *buiac* „sălbatic", *burlac, sărac, turmac* „bivol tânăr" (considerat derivat românesc de Ciorănescu, DER s.v. *turmă*) etc.

Sufixul *-ac*[1] a fost întărit:

– prin împrumuturi analizabile din alte limbi, cum ar fi *briceac* < tc. *biçak* „cuţit", magh. *bicsak* „briceag" şi analizat ca *brici* + *-ac* sau *parmac* „unitate de măsură echivalând cu a opta parte dintr-o palmă" < tc. *parmak* (devenit *palmac* prin apropiere de *palmă*) şi analizat ca *palm(ă)* + *-ac;*

– eventual, prin formaţii româneşti refăcute din derivate în *-aci*, simţite ca plurale, de exemplu *robac* refăcut ca singular al adjectivului *robaci* „harnic, muncitor" (DLR).

5.1.2. Sufixul *-eac* a fost fie împrumutat din ucraineană, unde are, pe lângă alte valori, valoare diminutivală (Belić 1901: 155) ca şi în limba română, fie creat în româneşte, prin desprinderea lui atât din cuvinte a căror temă, terminată în consoană moale, era urmată de sufixul *-ac*, cât şi din nume proprii terminate în *-ea* la care s-a adăugat sufixul *-ac* (de ex. *Tolea* + *-ac* > *Toleac*, analizat apoi ca *Tol(u)* + *-eac*). Prima soluţie, care presupune sursa străină, este sprijinită prin împrumuturi analizabile ca *vişneac* „vişinată" < ucr. *вишняк* (devenit *vişineac* „idem" sub influenţa lui *vişină*) sau ca adjectivul *boleac* care poate fi pus în legătură cu ucr. *боляк* „inflamaţie, furuncul" şi cu rus. *болягa* „bolnăvicios".

5.1.3. Sufixul *-ag* a luat naştere, probabil, în limba română, ca variantă fonetică a sufixului *-ac*[1] prin sonorizarea consoanei finale, cf. *briceag* < *briceac* (vezi şi *supra,* nota 2 sub **1.2.**), dar a putut pătrunde şi din maghiară prin împrumuturi analizabile, ca *găzdag* < magh. *gazdag* (Tamás, E. s.v.) sau *(h)arţag* < magh. *harcag* (DA, MDA).

5.1.4. Sufixul *-eag* a putut apărea, prin sonorizarea consoanei finale, ca variantă a sufixului *-eac*, care apoi s-a desprins şi s-a ataşat la diverse teme, devenind sufix independent. De asemenea, *-eag* s-a putut detaşa din derivate cu *-ag*

de la o temă terminată în consoană moale sau dintr-un nume propriu terminat în *-ea* (ultima soluție e susținută în DO: LVII–LVIII).

Sufixul *-eag* a fost întărit printr-un împrumut din maghiară: *șireag* < magh. *sereg*, analizabil în română prin *șir* < lat. **sira* < gr. *σειρά* (DLR s.v.).

Formația *cepeleag* este explicată în DA ca „hiperurbanism, în loc de *șepeleag*, iar acesta din *șepeleav* (orientat după suf. *-eag*), din rut. *šepeljavii* (adj.), *šepeljavo* (adv.) «peltic»”.

5.1.5. Sufixul *-acă* a putut fi și el segmentat din împrumuturi slave, cum este *cârstacă* „claie, grămadă de snopi așezați cruciș” provenit, probabil, din bg. *krъstakъ* „cruce, încrucișare” și analizat prin raportare la *cârstă* „claie, grămadă de snopi” + *-acă*.

5.1.6. Este de presupus că sufixul *-eacă* a apărut în limba română prin diftongarea lui *a* inițial din sufixul *-acă,* în condițiile atașării sale la o temă cu finală înmuiată, după modelul perechilor *-ac*[1] și *-eac, -ag* și *-eag.*

5.2. Toate cuvintele din inventarele de mai sus, dacă nu au fost menționate ca împrumuturi, sunt considerate a fi formate în românește cu sufixele discutate. Adăugăm numele topic *Șugag*, care a luat probabil naștere din *Șugav* (împrumut slav, cf. bg., scr. *шугав* „râios”) prin substituție de sufix (Pașca 1948a: 101–102).

Cele mai vechi formații atestate sunt nume proprii din secolele al XV-lea și al XVI-lea:

– antroponime: *Nesteac* (a. 1407), *Oprișac* (a. 1423) și *Lucac* (a. 1428), toate în Moldova (cf. Reguș–Reguș 1974: 505); *Bușag* (a. 1425, în DO); *Ciorsac* (a. 1428, în Moldova, cf. Anghel–Șerban 1974: 69), *Berbeceag* (a. 1520, în Țara Românească, cf. DERS), *Aușac* (a. 1555, în Țara Românească, cf. Nestorescu, A. (1976): 494);

– toponime: *Porumbac* (a. 1473) și *Sulaci* (a. 1584), ambele în Țara Românească (cf. Nestorescu, A. (1976): 494, unde *Sulaci* e interpretat ca plural al lui *sulac*).

Substantivele comune au atestări din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea: *mortac* și *prusac* (Dosoftei, în DLR), *sârbac* (Cantemir, în DLR), *sforac* (Stefanelli, în DLR s.v. *sfîrlac*[2]), *briceag, briceac* (a. 1754, Iorga, S.D., în DA), *palmac* și *țâțacă* (a. 1781, respectiv a. 1791, Cat. Man. II, în DLR).

Istoria sufixului *-eac* este puțin cunoscută, formațiile fiind rareori folosite în scris. Cele mai vechi atestări datează din secolele al XVI-lea și al XVII-lea: *Toleac* (a. 1578, DO: 15), *podeac* (Ureche, la TDRG), *boleac* (M. Costin, în DA s.v.). Mult mai târziu se înregistrează cuvântul *sfredeleac* (LB, în DLR). Alte formații sunt din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

6. Originea temelor

Temele la care se atașează sufixele *-ac*[1]*, -eac, -ag, -eag, -acă, -eacă* sunt vechi și de diferite origini:

– moștenite din latină: *batac*[1]*, cornac, fundac, mamacă, moleac, mutac, piciorac* și *piciorag, plimbac, puiac, săteac, tăur(e)ac, viermac* etc.;

– slave: *boleac, drumeac / drumeag, iutac, osiac, păleacă, pârpălac / parpalag, podeac / podeag, prostac, răspândac, scundac, sfredel(e)ac, vişineac, zideac* etc.;
– maghiare: *butac, ciontac, dâmbac* etc.;
– germane: *läibărac, şmirac, şopeacă;*
– greceşti: *dăscăleac* (eventual slavonă, cf. DLR), *fustac / fustag, păteac;*
– onomatopee: *bârzac, buhac, dupac, scârțac;*
– nesigure: *băltac / băltag, flămândac, ghiontac, huidumac* etc.

Tema formației *budalac* este de origine turcă, iar *mânz(e)ac* are o temă comună cu albaneza.

Singurele formații de la teme neologice sunt creațiile recente: *aplaudac* (DCR[2]), *grevac* (Trifan, F.C.: 163) etc.

7. Productivitatea sufixelor

În trecut, sufixul *-ac*[1] a fost productiv, iar celelalte au avut o productivitate medie.

Astăzi numai *-ac*[1] mai este productiv, vezi formațiile glumețe (multe legate de evenimente politice recente): *amânac, aplaudac, flămândac, grevac, listac, postac, răspândac, schimbac, suspendac, zvonac* etc.

8. Repartiția stilistică şi teritorială a derivatelor

Majoritatea derivatelor sunt regionalisme folosite în diverse părți ale țării, sufixele nefiind specifice unui anumit grai. Se pare totuşi că *-ac*[1] este răspândit mai ales în estul teritoriului dacoromân (Rusu 1962: 263).

Claudia Tudose (D.S.: 25) preia afirmația lui Valeriu Rusu, lărgindu-i aria de referință cu derivatele în *-eac*.

În limbajul comun se întrebuințează un număr restrâns de formații, ca *briceag, dădacă, dulceag, porumbac, prusac.* Câteva derivate (ironice) recente, preluate din limbajul presei, circulă în limbajul familiar.

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -ÂRȚAC

În DI există 2 ***formații analizabile:*** *popârțac*[1] „(fam. şi peior.) preot" cf. *popă* (DLR) şi *popârțac*[2] „om mic de stat; par (cu diferite întrebuințări)" cf. *pop* „par" (DLR).

Ambele sunt substantive comune masculine, al doilea şi neutru, cu sensul „par".

Sufixul peiorativ *-ârțac* este compus din sufixul *-ârță* + *-ac*[1] (vezi monografia sufixelor **-ÂRCĂ, -ÂRȚĂ**).

9.2. -NAC, -NEAC

Sufixele *-nac* şi *-neac* [pron. -nĕac] se identifică în 2 dublete constituite din ***formații analizabile*** înregistrate în DI: *ciobârnac (ciobărnac)* şi *ciobârneac* „ciubăr de 30–80 litri" (DA s.v. *ciobârnac*) cf. *ciobăr* – variantă a lui *ciubăr; rusnac* şi *rusneac* „*rus*" (DLR s.v. *rusnac*).

Aparent, *ciobârlac* „polonic" (DA s.v.) poate fi analizat în mod similar cu *ciobârnac,* cu detaşarea unui sufix **-lac*. Din punct de vedere semantic însă, *ciobârlac* nu poate fi raportat la *ciubăr*, de aceea nu l-am înregistrat.

Ambele formații sunt ***substantive*** comune, primul ***neutru***, al doilea ***masculin***, raportabile la substantive.

Sufixele dezvoltate *-nac, -neac* au fost împrumutate din ucraineană prin *rusnac* şi varianta sa de pronunţare *rusneac* (Graur, N.L.: 113). În limba de origine, *rusnak* (şi *rusnяk*) înseamnă „ucrainean”, sens atestat şi la noi, în Ardeal (Mat. Dial.: 190). În limba comună însă, *rusnac* este folosit cu înțelesul de „rus” cu o nuanță peiorativă, sens apărut probabil pe teren românesc (cuvântul a fost analizat: tema era cunoscută, la fel şi *-ac*^{1}, întâlnit în mai multe formații, unele cu valoare peiorativă).

Este greu de spus dacă *ciobârnac* a fost format cu *-nac* desprins din *rusnac* ori dacă sufixul reprezintă, în această formație, o dezvoltare românească a lui *-ac*^{1} (poate cu un *n* expresiv). În DA se arată însă următoarele: „În partea dintâi a cuvântului, avem probabil ung. *cseber, csöbör* «ciubăr, hârdău» (cf. Scriban, Arh. a. 1912, nr. 1), poate un *csebernek (való)* «de ciubăr»”.

9.3. -OIAG

Sufixul *-oiag* [pron. -o-ĭag] se detaşează din 2 ***formații analizabile:*** *somoiag* (DI) „pui de somn” cf. *som* – variantă la *somn* (DLR) şi *ciotoiag* (Lex. Reg. II: 22) „trunchi care rămâne la suprafața pământului după ce s-a tăiat copacul” cf. *ciot*.

Sufixul *-oiag* este compus din *-oi* şi *-ag*.

Câteva sufixe complexe se pot segmenta din câte o formație analizabilă:

- ***-anc** (dezvoltat din *-ac*^{1} cu interfixul *n*) din *surdanc* „diminutiv al lui *surd*” (DLR s.v. *surdac*), adjectiv raportabil la un adjectiv;
- ***-ang** (dezvoltat din *-ag* cu interfixul *n*) din *piciorang* „catalig㔠(DLR s.v. *piciorong*), substantiv neutru, augmentativ, raportabil la un substantiv (forma *piciorangă*, înregistrată în DLR printre variantele lui *piciorong*, a apărut, probabil, ca singular refăcut după pluralul **piciorange*);
- ***-ănac** (compus din *-an*^{1}+ *-ac*^{1}) din *scundănac* „cam (prea) *scund*” (Gl. Olt., în DLR), adjectiv raportabil la un adjectiv, care exprimă aproximarea;
- ***-âiac** [pron. -â-ĭac] (compus din *-âi* + *-ac*^{1}) din *mânzâiac* (DI) „*mânz* mare”, substantiv masculin cu sens augmentativ, raportabil la un substantiv;
- ***-iac** [pron. -i-ac] (dezvoltat cu interfixul *-i-*) din *mâniac* „(înv.) scamator, măscărici” (DLR) cf. *mână*, nume de agent masculin, raportabil la un substantiv;
- ***-neag** [pron. -nĕag] din *moşneag* (DI) cf. *moş* (DLR, cu prima atestare în Anon. Car.), substantiv masculin raportabil la un substantiv (pentru diverse etimologii propuse cuvântului *moşneag,* vezi Bogrea 1922–1923a: 733);
- ***-oiac** [pron. -o-ĭac] (compus din *-oi* + *-ac*^{1}) din *popoiac* „(adesea ironic) preot tânăr, lipsit de experiență” cf. *popă* (DLR);
- ***-uiac** [pron. -u-ĭac] din *fusuiac* „om înalt şi subțire” cf. *fus,* substantiv masculin raportabil la un substantiv; în DA, este explicat prin *făsui* (= fasole) + *fus* (cf. „a făcut făsuiul fus”) + *-ac*.

-AC^2 (-acos), -IAC (-iacos)

Miklosich, G.S. II: 240–244; Meyer-Lübke, G. II: 499, 504, 591; Horning 1896: 335–353; Puşcariu 1902: 119; Graur, N.A.: 53–54; Chantraine 1933: 393–394; Meyer-Lübke–Piel, G.F.: 122–123; Hasan 1972: 45–54.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-ac*^{2} şi *-iac* [pron. -i-ac] fac parte din aceeaşi ***serie*** datorită originii (vezi *infra* **5.**), distribuţiei similare (vezi *infra* **3.1.2., 3.2.2.**) şi valorilor comune (vezi *infra* **4.**).

Cele două forme sunt condiţionate fonetic. Astfel, sufixul *-ac*^{2} se identifică în formaţii analizabile prin substantive cu tema terminată în *-i,* de ex. *elegiac* cf. *elegie, maniac* cf. *manie, zodiac* cf. *zodie* etc. Sufixul *-iac* apare de obicei în formaţii raportabile la teme cu finală consonantică: *demoniac* cf. *demon, geneziac* cf. *geneză, narcisiac* cf. *Narcis, paradisiac* (*paradiziac*) cf. *paradis* etc.; o singură formaţie se analizează printr-un substantiv terminat în *-iu* (cu *i* semivocalic, devenit vocală în derivat): *amoniac* cf. *amoniu*.

La origine, în limba latină, *ammoniacum* > fr. *ammoniac / ammoniaque* este un adjectiv derivat de la numele zeului egiptean Ammon (de lângă al cărui templu se extrăgea în Antichitate sarea respectivă). Forma *-iac* indică şi influenţa sufixului franţuzesc corespunzător (vezi *infra* **5.**).

1.2. Sufixele *-ac*^{2} şi *-iac* au ***variantele etimologice învechite -acos*** [pron. -a-cos] (în *zodiacos*) şi *-iacos* [pron. -i-a-cos] (în *ipohondriacos*), ambele la Ursu, T.

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul neologic *-ac*^{2} se delimitează prin origine şi valori de sufixul *-ac*^{1} din *băltac, prostac* etc. (vezi monografia seriei **-AC^1 (-acu, -acul), -EAC (-iac); -AG, -EAG; -ACĂ, -EACĂ**).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -AC^2 (-acos)

3.1.1. În DI sunt înregistrate 9 ***formaţii analizabile***: *afrodiziac* „(substanţă) care stimulează apetitul sexual" cf. *afrodizie* „exacerbare (patologică) a instinctului sexual" (DA), *ambroziac* „cu parfum de *ambrozie*" (DA), *austriac* „(locuitor) din *Austria*" (MDA), *bosniac* „(locuitor) din *Bosnia*" (DA), *elegiac* „cu caracter de *elegie*" (DLR), *maniac* „(persoană) care suferă de o *manie*" (DLR), *orgiac* „cu caracter de *orgie*; orgiastic" (DLR), *simoniac* „(persoană) care se face vinovată de *simonie* (= trafic cu lucruri sfinte)" (DLR), *zodiac (zodiacos)* „carte cu *zodii*" (DLR).

La acestea se adaugă 2 formaţii din MDA: *cracoviac(ul)* „dans popular din regiunea *Cracovia*; melodia corespunzătoare" şi *insomniac* „(persoană) care suferă de *insomnie*".

3.1.2. Formațiile cu sufixul *-ac*[2] sunt adjective și substantive.

3.1.2.1. ***Adjectivele*** sunt raportabile la substantive:

– comune: *afrodisiac, ambroziac, elegiac, insomniac, maniac, orgiac, paradisiac, simoniac;*

– proprii (toponime): *austriac, bosniac.*

Unele formații funcționează atât ca adjective, cât și ca substantive (masculine și feminine): *austriac, bosniac, insomniac, maniac, simoniac; afrodisiac* se folosește și ca substantiv neutru.

3.1.2.2. ***Substantivele*** sunt ***neutre***, analizabile prin raportare la un substantiv comun (*zodiac*) și propriu – toponim (*cracoviac*).

Formații semianalizabile: *cardiac* „care se referă la inimă" cf. *cardi(o)-* (din *cardiologie, cardiogramă, cardiopatie* etc.), *celiac* „abdominal, intestinal" cf. *celi(o)-* „cavitate, abdomen" (din *celialgie, celiocenteză, celiopatie* etc.), *heliac* „care se referă la răsăritul și apusul unor aștri" cf. *heli(o)-* „soare, lumină" (din *heliogravură, helioterapie, heliotermie* etc.), *iliac* „care privește șoldurile, așezat la șolduri" cf. *ilio-* (din *iliolombar, iliosacral* etc.).

3.2. -IAC (-iacos)

3.2.1. În DI se înregistrează 5 formații analizabile: *amoniac* „gaz incolor, cu miros înecăcios; soluție" (DA) cf. *amoniu*, *demoniac* „de *demon*; demonic" (MDA), *dionisiac* „care îi aparține lui *Dionis*" (MDA), *ipohondriac* (*ipohondriacos*) „*ipohondru*" (DA), *paradiziac* (*paradisiac*) „ca un / de *paradis*" (DLR).

1. Din *ipohondriac*, prin raportare la *ipohondrie* s-ar segmenta sufixul *-ac*[2].

2. Nu apare în lista de mai sus cuvântul *stavropigiac* din DI, pentru că nu a fost preluat în DLR și, prin urmare, nu i se cunoaște sensul; din punct de vedere formal se poate raporta la *stavropig* s.n. „(înv.) cruce trimisă de către un patriarh unei mânăstiri sau unei biserici, ca semn că depinde direct de autoritatea lui" (MDA) sau, cu semianaliză, la *stavropighie* s.f. „mânăstire care depinde direct de patriarhie" (DM).

La acestea se adaugă 6 formații din alte surse: *geneziac* „care se referă la *Geneză* (prima carte a *Bibliei*)" (MDN), *lamiac* (în sintagma *războiul ~*) „război declarat de atenieni după moartea lui Alexandru, care a început cu asediul *Lamiei*" (Șăineanu, D.U.), *mithriac* „referitor la mithraism (= cult al zeului *Mithra*)" (MDN), *narcisiac* „(ca) al lui *Narcis*; narcisic" (DLR), *peloponesiac* (DE s.v. *războiul ~*) „care se referă la *Peloponez*; peloponezian", *pelusiac* „(d. un braț al Nilului) care trece pe lângă *Pelusa*" (MDN).

3.2.2. Formațiile cu sufixul *-iac* sunt adjective și un substantiv.

3.2.2.1. ***Adjectivele*** sunt analizabile în raport cu:

– substantive:

– proprii: *dionisiac, geneziac, lamiac, mithriac, narcisiac, peloponesiac, pelusiac;*

– comun: *demoniac;*

– un adjectiv: *ipohondriac.*

3.2.2.2. Formația *amoniac* este ***substantiv*** neutru analizabil în raport cu un substantiv neutru.

Formații semianalizabile: *isiac* „care se referă la zeița *Isis*" (MDN), *olimpiac*, atestat doar la pl. în *jocuri olimpiace* „(înv., rar) (jocuri) *olimpice*" (DLR).

4. Valorile derivatelor

Derivatele cu sufixele *-ac*[2] şi *-iac* exprimă mai multe valori.

4.1. ***Apartenenţa*** locală sau (substantivat) ***purtătorul apartenenţei***: *austriac, bosniac, cracoviac, pelusiac* etc.

4.2. ***Posesia*** obiectului denumit de bază sau (substantivat) ***purtătorul posesiei***: *ambroziac, insomniac, maniac* etc.

4.3. ***Asemănarea*** cu baza sau (substantivat) ***purtătorul asemănării***: *demoniac, elegiac, narcisiac, orgiac, paradisiac.*

Unele valori sunt ocazionale: *afrodisiac* şi *simoniac* sunt ***nume de agent*** (cu bază substantivală), iar *zodiac* este ***colectiv***.

5. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

Sufixele neologice *-ac*[2] şi *-iac* au ***origine multiplă***: gr. *-ιακός* (care a pătruns în română şi în forma *-iacos*), lat. *-iacus*, fr. *-iaque* [pron. *-i-ac*], it. *-iaco*, germ. *-iak(a)*.

Sufixul grecesc *-ιακός*, din aceeaşi serie cu sufixul adjectival *-ικός*, formează în greaca veche adjective de la substantive comune şi proprii ori de la adjective cu tema terminată în *-ια, -ιο: καρδιακός < καρδία, κορινθιακός < κορίνθιος*. În derivatele de la substantive comune sufixul indică de obicei însuşirea, caracteristica sau posesia, iar în cele de la substantive proprii apartenenţa, mai frecvent locală: *ἀσίακος* „asiatic" (Chantraine 1933: 393–394).

Din greacă, sufixul a pătruns în latină, unde este adaptat în forma *-iacus*, prin împrumuturi ca *asiacus, corinthiacus* etc. După modelul acestor împrumuturi se creează în latină unele derivate livreşti: *iberiacus* „din Iberia", *ioniacus* „din Ionia" etc. Adjectivele latineşti cu *-iacus* aparţin stilului poetic şi celui tehnic. Mai târziu le întâlnim şi în latina ecleziastică (*simoniacus* < *simonia*, de la numele lui Simon Magul) şi apoi în cea medievală (lat. med. *austriacus* „din *Austria*"); cf. şi Graur, N.A.: 53–54.

Adjective greceşti şi latineşti de acest fel pătrund pe cale savantă şi în limbi romanice ca franceza şi italiana, în aceasta din urmă sufixul devenind foarte slab productiv (cf. DEI I s.v. *bosniaco*).

În română sufixele pătrund prin împrumuturi analizabile sau semianalizabile, în primul rând din franceză, dar şi din italiană, (neo)greacă, latină şi germană.

a) Împrumuturi analizabile: *afrodiziac* cf. fr. *aphrodisiaque*, it. *afrodisiaco*, gr. *ἀφροδισιακός*, germ. *Aphrodisiaka; ambroziac* cf. fr. *ambrosiaque,* lat. *ambrosiacus; amoniac* cf. fr. *ammoniaque,* it. *ammoniaco,* germ. *Ammoniak*, lat. *ammoniacum; austriac* cf. it. *austriaco*, lat. med. *austriacus* (DA şi Ciorănescu, DER îl consideră împrumutat din latină); *bosniac* cf. it. *bosniaco,* fr. *bosniaque,* germ. *Bosniak; demoniac* cf. fr. *démoniaque,* it. *demoniaco,* lat. *daemoniacus,* gr. *δαιμονιακός; dionisiac* cf. fr. *dionysiaque,* it. *dionisiaco*, gr. *διονισιακός,* lat. *dionysiacus; elegiac* cf. fr. *élégiaque,* it. *elegiaco*, gr. *ἐλεγειακός,* lat. *elegiacus; geneziac* cf. fr. *génésiaque; insomniac* cf. fr. *insomniaque; ipohondriac* cf. fr. *hypocondriaque,* it. *ipocondriaco*, gr. *ὑποχονδριακός; maniac* cf. fr. *maniaque*, it. *maniaco*, lat. *maniacus; mithriac* cf. fr. *mithriaque; orgiac* cf. fr. *orgiaque,* gr. *ὀργιακός; paradisiac* cf. fr. *paradisiaque,* it. *paradisiaco,* lat. *paradisiacus; simoniac* cf. fr. *simoniaque,* it. *simoniaco*, lat. *simoniacus; zodiac* cf. ngr. *ζωδιακός*, fr. *zodiaque*, it. *zodiaco*, lat. *zodiacus*.

b) Împrumuturi semianalizabile: *cardiac* cf. fr. *cardiaque,* it. *cardiaco,* lat. *cardiacus; celiac* cf. fr. *céliaque; heliac* cf. fr. *héliaque; iliac* cf. fr. *iliaque,* it. *iliaco,* lat. *iliacus; olimpiac* cf. gr. *ὀλυμπιακός,* lat. *olympiacus.*

Existența în limba română a unor substantive și adjective ca *demon, paradis, ipohondru* etc. alături de împrumuturile cu *-ac*^{2} și *-iac* a permis analiza acestora și detașarea sufixului, care a putut crea derivate pe teren românesc, ca adjectivul *narcisiac* (Contemp. 1956, în DLR) de la numele propriu *Narcis*, formație care nu are corespondente în alte limbi. Nu este însă exclus ca și unele dintre formațiile analizabile cu corespondente în alte limbi să fi fost create independent în limba română.

Cea mai veche formație cu *-ac*^{2} atestată în limba română este *ipohondriac* (Cantemir, Ist., în DA), urmată de *zodiac* (cca 1780, Gheografie, 7, în DLR). Alte formații sunt atestate începând din secolul al XIX-lea sau al XX-lea: *austriac* (a. 1806, Climescu, A. 214, în MDA), *elegiac* (cca 1832, I. Golescu, C., în DLR), *simoniac* (cca 1832, I. Golescu, C., în DLR), *paradiziac* (a. 1835–1844, Codru-Drăgușanu, C. 168, în DLR), *demoniac* (a. 1848, Negulici, în MDA), *maniac* (a. 1853, Barasch, I.F. 12, în DLR), *olimpiac* (a. 1857, Aristia, Plut., în DLR), *ipohondriacos* (a. 1857, Polizu, în DA), *afrodiziac* (DA), *bosniac* (DA), *cardiac* (a. 1935, Klopștock, F., în MDA), *ambroziac* (DEX^2), *insomniac* (DN^4) etc.

6. Originea temelor

Toate formațiile cu *-ac*^{2} și *-iac* se analizează prin cuvinte greco-latine sau romanice.

7. Productivitatea sufixelor

Cu excepția lui *narcisiac,* toate celelalte formații au corespondente în alte limbi, deci se poate spune că sufixele nu au fost productive în limba română.

8. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

Derivatele cu *-ac*^{2} și *-iac* aparțin, în marea lor majoritate, limbii literare actuale, multe având caracter livresc. Excepție fac câteva adjective învechite ca *olimpiac*, cu o singură atestare.

Unele formații, ca *afrodiziac, amoniac, cardiac, iliac* etc. sunt folosite în terminologii specializate. *Austriac* și *zodiac* au circulație și în limba comună.

-ACE̲U, -ACE̲E

Cooper, W.: 118–120; Rohlfs, G. I: 270; Dubois, D.S.: 88; ILR II: 183; Grevisse–Goosse: 169.

1. Statutul afixelor

Sufixele *-aceu* [pron. -a-če̲ŭ] și *-acee* [pron. -a-če̲-e] formează o ***serie*** pe baza originii comune (vezi *infra* **4.**), a distribuției similare (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2.**) și a valorilor semantice comune (vezi *infra* **3.**).

Sufixul *-aceu* se identifică în adjective și în substantive neutre (cu singularul în *-aceu* și pluralul în *-acee*), iar sufixul *-acee,* în formații înregistrate în dicționare ca substantive feminine (cu aceeași formă la singular și la plural), unele folosite, rar, și cu valoare adjectivală.

Substantivele feminine *rozacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante din care face parte şi trandafirul" (DLR) cf. *roză* şi *violacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante al cărei tip este vioreaua" (DLR) cf. *violă* „viorea", omonime cu formele de feminin ale adjectivelor *rozaceu, -ee* „care bate în *roz*" (DLR) şi *violaceu, -ee* „care bate în *violet;* culoare care are nuanța violet" (DLR), au fost incluse în inventarul sufixului *-acee,* pentru că se raportează la cuvinte-bază diferite de cele prin care se analizează adjectivele.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -ACEU

2.1.1. În DI sunt înregistrate 6 ***formații analizabile***: *cretaceu* „care se referă la cretă, din *cretă;* cretacic (= perioadă a erei mezozoice caracterizată prin depuneri de calcar)" (MDA), *crustaceu* „(animal artropod) cu corpul alcătuit din segmente acoperite cu o carapace chitinoasă; (la pl.) clasă de animale de acest fel" (MDA) cf. *crustă* (DA), *lardaceu* „(d. țesuturi patologice) care ia aspect şi consistență de slănină" (DLR) cf. *lard* „(reg.) slănină", *membranaceu* „membranos, cu structură asemănătoare cu a *membranei*" (MDA, neînregistrat în DLR), *micaceu* „(d. roci minerale) care seamănă cu *mica*" (DLR), *testaceu* „(d. moluşte) al căror corp are un înveliş calcaros; moluscă sau (la pl.) subordin de moluşte al căror corp are un înveliş calcaros" (DLR) cf. *test* „înveliş calcaros sau chitinos care protejează corpul unor moluşte, crustacee".

Formația *meliaceu* din DI figurează cu valoare de adjectiv numai la Scriban, Dicț.; în DLR şi MDA cuvântul nu a fost preluat, iar în DILR, NDN şi MDN apare doar în forma *meliacee* s.f.pl. (vezi *infra* **2.2.1.**). În dicționarul lui Scriban, sunt înregistrate ca adjective şi substantive feminine mai multe formații: *acantaceu, -ee, liliaceu, -ee, mirtaceu, -ee, verbenaceu, -ee* etc.; dat fiind că în sursele de bază (DLR, MDA) apar *numai* ca s.f., aceste formații au fost incluse în inventarul sufixului *-acee* (vezi *infra* **2.2.1.**).

La acestea se adaugă 10 formații din alte surse: *ederaceu* „de iederă, care seamănă a iederă" (DLR) cf. *ederă* – variantă la *iederă, farinaceu* (DILR) „ca făina; farinos" (MDA) cf. *farin* „cu aspect de pudră", *glumaceu* „(bot.; d. unele organe) asemănător unei *glume* (= bractee situată la baza fiecărui spiculeț al unei plante graminee)" (NDN), *ocraceu* „(d. ciuperci) cu sporii galbeni-bruni sau roşietici" (Panțu, 1929: 226) cf. *ocru*, *olivaceu* „(d. ciuperci) cu carnea măslinie şi brun-roşcată" (*ibid.*: 236) cf. *oliv, papilaceu* „care are *papile*" (NDN), *purpuraceu* (DILR) „asemănător la culoare cu *purpura*" (MDN), *rozaceu* (vezi *supra,* nota sub **1.**), *scoriaceu* „(geol.; d. roci) care are aspectul unei *scorii* vulcanice (MDA), *turfaceu* „(d. plante) cu trunchiul care putrezeşte şi se transformă într-o masă turfoasă" (Panțu, 1929: 233) cf. *turfă* – variantă la *turbă* (DLR).

1. În formația *opiaceu* „(medicament) care conține *opiu*" (DLR), prin semianaliză în raport cu <u>o</u>*pium* (cu *i* vocalic) se segmentează sufixul *-aceu,* iar prin raportare la <u>o</u>*piu* (cu *ĭ* semivocalic) ar rezulta sufixul **-iaceu* [pron. -i-a-č<u>eŭ</u>], aceasta fiind singura formație cu sufixul dezvoltat.

2. Nu am inclus în inventar adjectivul *amentaceu* (DILR) „amentiform" (NDN), deoarece nu figurează în MDA, unde există numai substantivul feminin *amentacee* (vezi *infra* **2.2.1.**).

2.1.2. Formațiile cu *-aceu* sunt adjective şi substantive.

2.1.2.1. ***Adjectivele*** sunt analizabile în raport cu:

– substantive: *ederaceu, glumaceu, lardaceu, membranaceu, micaceu, papilaceu, purpuraceu, scoriaceu, testaceu, turfaceu* etc.;

– adjective: *farinaceu, ocraceu, olivaceu, rozaceu.*

Unele adjective se folosesc mai frecvent cu forma de feminin: (*rocă*) *cretacee*, (*ciupercă*) *olivacee*, (*plantă*) *turfacee* etc.

2.1.2.2. ***Substantivele*** (care au formații adjectivale paralele) sunt ***neutre***, analizabile prin raportare la substantive: *cretaceu, crustaceu, opiaceu, testaceu.*

Substantivele care desemnează clase de animale se folosesc mai ales la plural (*crustacee, testacee*), substantivul *cretaceu* care denumește o eră geologică se folosește numai la singular, iar *opiaceu,* pl. *opiacee* se folosește la ambele numere, ca denumire generică pentru anumite medicamente.

Formații semianalizabile: *amilaceu* „care conține sau care este constituit din amidon" (NDN) cf. *amil(o)-* „amidon", *arenaceu* „care s-a format din nisipuri; nisipos" (MDA) cf. *arenicol* „(d. plante) care crește pe nisipuri", *coriaceu* „care are constituția sau aspectul pielii; tare ca o piele" (MDA) cf. *corion* „strat profund al pielii, în care se găsesc vase sangvine și nervi" și *corial* „(biol.) care ține de corion", *erbaceu* „(d. plante) care are natura și consistența ierbii" (DLR) cf. elementul de compunere *erb(i)-* „iarbă", *foliaceu* „care seamănă cu o frunză" (MDA) cf. *foliar* „care se referă la frunze", *panaceu* „medicament despre care se credea în trecut că vindecă orice boală" (DLR) cf. elementul de compunere *pan-* „tot, întreg", *papilionaceu* „care seamănă cu aripile unui fluture" (DLR) cf. *papilionide* „familie de lepidoptere" (MDA), *sebaceu* „(d. glandă sau chist) care conține *sebum*" (DLR), *violaceu* (vezi *supra,* nota sub **1.**)

2.2. -ACEE

2.2.1. În DI sunt înregistrate 8 ***formații analizabile:*** *acantacee* „plantă erbacee și (la pl.) familie de plante al cărei tip este *acanta*" (MDA), *liliacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante din care face parte crinul, laleaua etc." (DLR) cf. *lilie* „numele mai multor plante din familia liliaceelor", *mirtacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante al cărei tip este *mirtul*" (DLR), *rezedacee* „familie de plante dicotiledonate dialipetale, având ca tip *rezeda*" (NDN), *rozacee* (vezi *supra,* nota sub **1.**), *valerianacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante erbacee având ca tip *valeriana*" (DLR), *verbenacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante având ca tip *verbena* (variantă la *verbină*)" (DLR), *violacee* (vezi *supra,* nota sub **1.**).

Nu am inclus în inventar cuvintele: *lemnacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante erbacee plutitoare având ca tip lintița" care nu poate fi analizat semantic prin *lemn* și *pomacee* „arbore sau arbust fructifer din familia rozaceelor care formează un fruct fals; (la pl.) subfamilie de arbori și arbuști de acest tip", cuvânt a cărui analiză semantică prin *poamă* „fruct" este dificilă.

La acestea se adaugă 38 de formații analizabile din alte surse: *agavacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante având ca tip *agava*" (MDN), *amarantacee* „plantă cu inflorescență în formă de spic; familie de plante având ca tip *amarantul*" (MDA), *amentacee* „plantă cu inflorescența în formă de *ament* (= flori mici atârnate ca un ciucure); (la pl.) familie de plante de acest tip" (MDA), *araucariacee* „plantă sau (la pl.) familie de conifere cu frunze totdeauna verzi, având ca tip *araucaria*" (MDA), *asclepiadacee* „plantă sau (pl.) familie de plante dicotiledonate gamopetale, având ca tip *asclepiadul* (MDA), *bacteriacee* „microorganism; familie de microorganisme înglobând *bacteriile*" (MDN), *balsaminacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante erbacee cu frunze întregi și flori zigomorfe hermafrodite, având ca tip *balsamina*" (NDN), *begoniacee* „plantă sau (la pl.)

familie de plante având ca tip *begonia*” (MDA), *bignoniacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante gametopetale, cuprinzând plante lemnoase ca *bignonia*, catalpa etc.” (MDA), *campanulacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante având ca tip *campanula*” (MDA), *cornacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante având ca tip *cornul*” (MDA), *crasulacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante dicotiledonate grase, având ca tip *crasula*” (MDA), *cuscutacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante parazite având ca tip *cuscuta*” (MDA), *droseracee* „familie de plante dicotiledonate insectivore cu flori, având ca tip *drosera*” (NDN), *drupacee* „pom fructifer care are ca fruct *drupa;* grup de pomi fructiferi de acest tip” (MDA), *ebenacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante dicotiledonate gamopetale exotice, cu arbori şi arbuşti, ca *ebenul*” (MDA), *euforbiacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante dicotiledonate, lemnoase şi erbacee, ale căror fructe (capsule, bace sau drupe), cu numeroase seminţe, conţin uleiuri grase” (MDA) cf. *euforbie* „(bot.) alior (*Euphorbia*)”, *fagacee* „arbore sau (la pl.) familie de arbori şi arbuşti al cărei tip este *fagul*” (MDA), *genţianacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante al cărei tip este *genţiana*” (MDA), *gutiferacee* „(pl.) *gutifere* (= familie de plante tropicale cuprinzând un mare număr de liane)” (NDN), *lauracee* „plantă sau (la pl.) familie de plante, arbori sau arbuşti cu frunzele bogate în uleiuri eterice” (MDA) cf. *laur, magnoliacee* „*magnolie*; (la pl.) familie de arbori exotici cu flori mari, decorative” (MDN), *meliacee* „familie de plante având ca tip *melia*” (NDN), *mucoracee* „plantă sau (la pl.) familie de ciuperci al cărei tip este *mucor*” (DLRLC), *onagracee* „plantă sau (la pl.) familie de plante dicotiledonate dialipetale, având ca tip *onagrul*” (MDA), *palmacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante cunoscute sub numele generic de palmieri” (DLR) cf. *palm* „(rar) palmier”, *pasifloracee* „(pl.) familie de plante tropicale agăţătoare a cărei specie reprezentativă este *Pasiflora*” (DE), *pinacee* „plantă sau (la pl.) familie de conifere din specia bradului” (MDA) cf. *pin, piperacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante având ca tip *piperul*” (MDA), *plantaginacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante având ca tip pătlagina” (MDA) cf. *plantagină* – variantă la *pătlagină* (DLR), *poligalacee* „familie de plante erbacee, subarbuşti având ca tip *poligala*” (NDN), *primulacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante având ca tip *primula*” (MDA), *rutacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante al cărei tip e *ruta*” (MDA), *saxifragacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante al cărei tip e *saxifraga*” (MDA), *scrofulariacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante al cărei tip e *scrofularia*” (MDA), *simarubacee* „familie de plante dialipetale, având ca tip *simaruba*” (NDN), *terebintacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante dicotiledonate al cărei tip e *terebintul*” (MDA), *ulmacee* „arbore sau (la pl.) familie de arbori având ca tip *ulmul*” (MDN).

2.2.2. Formaţiile cu *-acee* sunt ***substantive feminine*** care se folosesc mai ales la plural, indicând familia de plante, rar, clasa de microorganisme, iar la singular, planta, respectiv microorganismul aparţinând acelei familii / clase. Sunt analizabile în raport cu substantive:

– feminine: *acantacee, bacteriacee, primulacee, rozacee* etc.;
– masculine: *amentacee, cornacee, mirtacee, ulmacee* etc.

1. Formaţiile cu *-acee* au singularul omonim cu pluralul, indiferent de genul cuvântului la care se raportează (cf. DOOM^2 s.v.).
2. Unele formaţii înregistrate în dicţionare ca substantive feminine, rar se folosesc şi ca adjective, de ex. *plantă liliacee* (DLR).

Formaţii semianalizabile: *amarilidacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante erbacee monocotiledonate, de obicei cu bulb şi cu ovar inferior” (MDA) cf. *amarilideu, -ee* „(plantă) din familia amarilidaceelor”, *cactacee* (DILR) „plantă sau (la pl.) familie de

plante al cărui tip este *cactusul*" (MDA), *ecvisetacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante erbacee criptogame vasculare cu un singur gen în flora actuală (coada-calului) (DEX) cf. *ecvisetale* „ordin de criptogame vasculare: ecvisetaceele" (MDN), *erbacee* „plantă cu tulpina moale şi fragedă, nelignificată, cu aspect de iarbă; familie de plante de acest tip" (MDN) cf. elementul de compunere *erbi-* „iarbă", *filicacee* „familie de criptogame vasculare: feriga" (MDN) cf. *filicale* „ordin de criptogame vasculare: ferigi" (MDN), *fucacee* „familie de alge brune marine: *fucusul* şi sargasele" (MDN), *orhidacee* (DILR) „plantă exotică sau (la pl.) familie de plante al cărei tip este *orhideea*", *ostracee* „moluscă sau (la pl.) subordin de moluşte lamelibranhiate al căror tip este stridia" (DEX[2]) cf. *ostr(e)i-* „(referitor la) stridie" (DN 1986), *vitacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante având ca prototip viţa-de-vie" (DLR) cf. *viticol* etc.

O formaţie din DILR este ***compus parasintetic***: *hipocastanacee* „familie de plante dicotiledonate dialipetale: *castanul* de India" (MDN).

3. Valorile derivatelor

3.1. Adjectivele cu *-aceu* exprimă *proprietăţi* care implică mai multe valori semantice:
- ***posesia*** obiectului denumit de temă: *cretaceu, crustaceu, micaceu, opiaceu* etc.;
- ***asemănarea*** cu obiectul denumit de temă: *glumaceu, lardaceu, membranaceu, purpuraceu* etc.;
- ***aproximarea*** cromatică: *ocraceu, olivaceu, rozaceu.*

3.2. Substantivele cu *-aceu* sunt neutre şi exprimă ***posesorul*** (*cretaceu, crustaceu, opiaceu, testaceu*), iar cele cu *-acee* sunt feminine valoarea lor fiind ***purtătorul asemănării*** cu obiectul denumit de temă (*acantacee, amarantacee, bacteriacee, liliacee, meliacee, magnoliacee, violacee* etc.) sau, rar, ***posesorul*** (*amentacee*).

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixele *-aceu* şi *-acee* sunt de origine latino-romanică. În limba română formaţiile cu sufixul la singular s-au împrumutat mai rar, cele cu forma de plural mai frecvent, aşa cum se menţionează în dicţionarele consultate.

Formaţiile cu *-aceu* din română au corespondente în latină, franceză, italiană sau numai în unele dintre limbile menţionate.

În latină, sufixul se prezintă sub formele *-aceus, -a, -um*, sufix denominal care exprimă apartenenţa, asemănarea (cf. Cooper, *loc. cit.;* ILR II: 183). În franceză, sufixul se prezintă sub forma *-acé(e)* (cf. Dubois, *loc. cit.;* Grevisse-Goosse: 169), iar în italiană, *-aceo* (cf. Rohlfs, *loc. cit.*).

4.2. În română, sufixul *-aceu* a putut fi împrumutat din latină sau adaptat după franceză şi/sau italiană. A pătruns prin formaţii:
- semianalizabile: *erbaceu* cf. lat. *herbaceus*, fr. *herbacé; foliaceu* cf. lat. *foliaceus*, fr. *foliacé; sebaceu* cf. lat. *sebaceus*, fr. *sébacé*, it. *sebaceo* etc.;
- analizabile: *opiaceu* cf. fr. *opiacé, rozaceu* cf. lat. *rosaceus*, fr. *rosacé* etc.

Sufixul *-acee* este, în română ca şi în limbile din care l-am împrumutat, forma de plural (lat. *-aceae*, fr. *-acé(e)s*, it. *-acee*) şi a pătruns prin cuvinte:
- neanalizabile: *galinacee* cf. fr. *gallinacés;*
- semianalizabile: *vitacee* cf. fr. *vitacées*, it. *vitacee* etc.;

– analizabile: *acantacee* cf. fr. *acanthacées; bacteriacee* cf. fr. *bactériacées; drupacee* cf. fr. *drupacées; genţianacee* cf. fr. *gentianacées; lauracee* cf. fr. *lauracées,* it. *lauracee; liliacee* cf. fr. *liliacées,* it. *liliacee; magnoliacee* cf. fr. *magnoliacées; mirtacee* cf. fr. *myrthacées; palmacee* cf. lat. *palmaceae; pinacee* cf. fr. *pinacées; rozacee* cf. fr. *rosacées*, it. *rosacee; valerianacee* cf. fr. *valérianacées*, it. *valerianacee*, lat. *valerianaceae* etc.

Formaţiile sunt atestate în secolele al XIX-lea şi al XX-lea (majoritatea): *violaceu* (a. 1825, în DLR), *sebaceu* (a. 1859, în DLR), *rozacee* (a. 1872, în DLR), *opiaceu* (a. 1939, în DLR), *rozaceu* (a. 1959, în DLR) etc.

5. Originea temelor

Toate formaţiile cu *-aceu* şi *-acee* sunt raportabile la teme neologice latino-romanice, rar germane (*liliacee*) sau cu origine multiplă, latino-romanică şi germană (*rozacee*). Unele formaţii sunt raportabile la teme vechi, moştenite (*ederaceu, lardaceu*).

6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixele *-aceu* şi *-acee* apar în împrumuturi. Câteva formaţii cu *-aceu*, fără corespondente latino-romanice, ca *ocraceu, olivaceu, turfaceu*, folosite de Panţu (vezi *supra* **2.1.1.**) şi neînregistrate în dicţionarele generale româneşti, ar putea fi creaţii personale, cu o existenţă efemeră; în consecinţă, productivitatea sufixului *-aceu* este îndoielnică.

Cuvintele cu *-aceu* şi *-acee* aparţin terminologiei din domeniul ştiinţelor naturale.

7. SUFIXE COMPLEXE

-IACEE

Sufixul dezvoltat *-iacee* [pron. -i-a-če-e] se identifică în 2 ***formaţii analizabile*** din DILR: *aristolohiacee* „familie de plante erbacee şi arbuşti având ca tip *aristolohul*" (NDN) şi *licopodiacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante criptogame vasculare cu frunze mici şi solzoase, în vârful cărora se găsesc sporangii" (DLR) cf. *licopod(iu)* „gen de plante criptogame din familia liopodiaceelor".

1. În singurul citat din DLR figurează varianta învechită *licopodiaceu*, pl. *licopodiacei*, de genul masculin: *Aceste vegetale sunt* [...] *licopodiacei* (Cobâlcescu, G. 60/10, în DLR s.v. *licopodiacee* s.f.), în care s-ar identifica sufixul **-iaceu* [pron. -i-a-čeŭ].

2. Sufixul s-ar segmenta şi din formaţia *caprifoliacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante dicotiledonate gamopetale, având ca tip caprifoiul" (MDA) prin raportare la varianta *caprifoliu* (Scriban, Dicţ.); prin raportare însă la *caprifoi* se identifică un sufix dezvoltat **-liacee* [pron. -li-a-če-e], prezent doar în această formaţie.

Formaţiile sunt ***substantive feminine*** (primul folosit numai la plural, conform surselor) analizabile prin raportare la substantive.

Valoarea ambelor formaţii este ***purtătorul asemănării.*** Sunt împrumutate din franceză, ca şi temele la care se raportează.

În două ***formaţii semianalizabile*** din DILR s-ar identifica un sufix dezvoltat **-inacee* [pron. -i-na-če-e]: *canabinacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, având ca tip cânepa" (DEX²) cf. *canabis* şi *plumbaginacee* „plantă sau (la pl.) familie de plante dicotiledonate, având ca tip planta *plumbago*" (DN 1986; formaţia nu este înregistrată în DLR).

-ACHE (-ake; -aiche, -achie), -ACHI (-aki; -aichi)

HEM: col. 168–169; Pușcariu 1902: 138–140; Hiecke 1906: 150; Pascu, S.: 399–401; Ștefănescu-Goangă 1962: 119–127; Graur, N.P.: 60; Carabulea 1972: 117–135; DO: LIV–LV; FCLRV: 65–66.

1. Statutul afixelor

1.1. Considerăm că sufixele *-ache* [pron. -a-ḱe] și *-achi* [pron. -a-ḱi] fac parte din aceeași ***serie*** pe baza asemănării formale, a distribuției similare (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2.**), a sensului (vezi *infra* **3.**) și a originii comune (vezi *infra* **4.**).

Cele mai multe formații (vezi *infra* **2.**) apar cu *-ache*, mai rar cu *-achi*. Uneori se înregistrează ***dublete*** cu *-ache* și *-achi*: *bastonache / bastonachi* „baton de ciocolată" cf. varianta învechită *baston* (de ciocolată) (MDA), *fudulache* (DA) / *fudulachi* (Scriban, Dicț.), *Adamache / Adamachi, Apostolache / Apostolachi, Condurache / Condurachi, Costache / Costachi, Enache / Enachi* etc.

1.2. Atât *-ache*, cât și *-achi* au o ***variantă grafică*** cu *-k-* (*-ake* [pron. -a-ḱe] și *-aki* [pron. -a-ḱi]), în nume proprii cum ar fi *Costake, Hurmuzaki.*

Numai în antroponime, există și ***variante regionale*** de pronunțare: *-aiche* [pron. -ai̯-ḱe] și *-aichi* [pron. -ai̯-ḱi] (cu un *-i-* anticipativ care creează diftongul *ai̯*, în Muntenia): *Costaiche* „același cu *Costache*, în graiurile în care se spune *ureiche*" (DNFR: 150), *Mitraichi*, alături de *Mitrachi* (DO: 43). Varianta *-achie* [pron. -a-ḱi-e] din nume proprii ca *Enachie, Iordachie, Vasilachie* reprezintă, probabil, tot o pronunțare regională (Ștefănescu-Goangă 1962: 120).

2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

2.1. -ACHE

2.1.1. În DI sunt înregistrate 5 ***formații analizabile***: *bastonache* (vezi *supra* **1.1.**), *fudulache* „fante, filfizon" cf. *fudul* (DA), *hâdache* „nume eufemistic dat diavolului" cf. *hâd* „foarte urât" (DA), *mangafache* „*mangafa* (= om mărginit)" (DLR), *samurache* „câine cu păr asemănător celui de *samur*" (DLR).

În cuvântul *beicache* „domnișor" (la Alecsandri, în DA), explicat drept „formațiune glumeață, după *agache*" (DA s.v. *beiu*) și ca derivat din *bei* + *-ache* (MDA), prin procedeele noastre de analiză s-ar segmenta un sufix dubios **-cache* [pron. -ca-ḱe] inexistent în alte formații.

La acestea se adaugă din alte izvoare (mai ales de pe internet și din argou) 21 de formații: *baftache* „(puțină) *baftă*" (DALR), *bulache* „om naiv" (DALR) cf. *Bulă* (personaj fictiv din bancuri), *bulănache* (www.automarket.ro/știri) cf. *bulan* „homosexual pasiv; (om) norocos, ipocrit, molâu" (DALR), *copilache* (*Arată ca un copilache ținut în casă și cam sociopat.* Rezistența.blogspot.com) cf. *copil, cordache* „prostituată; nimfomană" (DALR) cf. *coardă* „femeie ușoară, curviștină" (www.123urban.ro),

farfarache „poreclă dată unui om lăudăros, uşuratic, palavragiu" (Udrescu, Gl.) cf. *farfara* „flecar, bârfitor", *futache* (*Cine putea să comenteze articolul Soniei decât un futache jalnic.* www.atac-online.ro) cf. *(a) fute* (la cap) „a agasa, a plictisi" (DALR), *găurache* „vagin" (DALR) cf. *gaură, lupache* „spărgător" (DALR) cf. *lup, maimuţache* (*Maimuţache s-a simţit excelent.* www.parinti.com; *O văd rar pe maimuţache*, forum.despre copii.com) cf. *maimuţă, membrache* „membru al partidului comunist (în anii regimului comunist)" (DALR) cf. *membru, mişelache* „*mişel* (mic)" (DLR), *patronache* (*A făcut alături de Eugen Barbu, căruia îi spunea „patronache", destule matrapazlâcuri.* www.ziare.com.; *Este evident că target-ul sunt tocmai patronache paraleli cu noţiuni tehnice..., însă patronache când are o flotă de peste 100 de camioane* forum.softpedia.com) cf. *patron, priponache* „închisoare" (DALR) cf. *(a) priponi, puţache* „epitet depreciativ" (DALR; vezi şi *Băi puţache* ... www.sport.ro/ştiri) cf. *puţă, străinache* („7 PLUS" nr. 1179, 2009, p. 3) cf. *străin, şestache* în loc. adv. *pe şestache* „pe furiş, în mod fraudulos, pe *şest*" („Ziua", 1996, nr. 498, p. 11), *şopârlache* „minciună, păcăleală" (DALR) cf. *şopârlă* „idem", *şpriţache* „*şpriţ*" (DALR), *tembelache* (*Cu tot respectul cuvenit antevorbitoarei mele, îmi menţin părerea că cel cu care te-ai întâlnit, Cristina, este un tembelache...* www.idieta.ro/forums/archive; *Băi tembelache, postul ăla se numeşte arhitect-şef al oraşului...* www.gândul.info) cf. *tembel, virusache* (*Eh, al naibii virusache ăsta, a pus la încercare un întreg mapamond.* http://hepatita-c.gatworks.net/ Virusache, Articol de Cătălin Matei www.24fun.ro/index.php) cf. *virus*.

2.1.2. Formaţiile cu *-ache* sunt substantive comune şi proprii.

2.1.2.1. ***Substantivele comune*** (de obicei folosite numai la singular, cu excepţia lui *patronache*, cu pluralul omonim *patronache*, vezi *supra*) sunt ***masculine***, analizabile în raport cu:

– substantive (comune, rar proprii): *baftache, bastonache, bulache, copilache, cordache, farfarache, mangafache, membrache, patronache, puţache, samurache, şpriţache, virusache* etc.;
– adjective (uneori substantivate): *fudulache, hâdache, mişelache, străinache, tembelache*;
– verbe (rar): *futache, priponache.*

Derivatul *maimuţache* pare a fi, conform unuia dintre citatele în care apare (vezi *supra* **2.1.1.**), feminin (probabil, de genul comun), la fel ca şi *cordache,* iar *şestache* pare a fi neutru (după genul cuvântului de bază *şest*).

2.1.2.2. ***Substantivele proprii*** (care reprezintă majoritatea derivatelor) sunt:

– antroponime:
  – prenume masculine, unele folosite şi ca nume de familie, analizabile în raport cu prenume (majoritatea de la Ştefănescu-Goangă 1962): *Anghelache, Bulache, Constantinache, Cosminache, Cozmache, Dumitrache, Filipache, Florinache* („Academia Caţavencu", 2008, nr. 42, p. 16), *Gheorgache* (Şăineanu, D.U.), *Manolache, Nicolache, Petrache, Sorinache* („Jurnalul Naţional", 2008, nr. 4833, p. 14), *Spirache, Ştefănache, Tănăsache, Teodorache, Tudorache;*
  – nume de familie, analizabile în raport cu:
    – nume de familie (rar, de botez): *Balasache* cf. *Balas, Malache* cf. *Mala, Fluturache* cf. (Gheorghe) *Flutur* (www.adevărul.ro/articole);
    – substantive comune: *Canarache* cf. *canar* (Ştefănescu-Goangă 1962: 124; în DNFR apare şi numele de familie *Canari*), *Carpinache* cf. *carpen* (DNFR), *Condurache* cf. *condur* (DO: 248), *Dandanache* cf. *dandana, Şopârlache* cf. *şopârlă* (Paşca, Ţ.O.);

– un verb: *Vânturache* (Michăescu 1971: 291) cf. *a (se) vântura* sau pl. *vânturi* (prin raportare la *vânt, Vântu* s-ar detaşa sufixul dezvoltat **-urache*);

– prenume feminine, analizabile în raport cu prenume feminine (în limbajul familiar): *Corinache* cf. *Corina, Marinache* cf. *Marina;*

– zoonime, analizabile în raport cu substantive (comune sau proprii): *Lupache, Ursache, Parisache* (Hiecke, *loc. cit.*);

– nume de revistă: *Rebusache*, revistă lunară de cuvinte încrucişate, mai mică şi mai uşoară decât revista „Rebus".

1. Unele substantive proprii sunt folosite şi ca apelative (de ex. *(i)enache* „nume dat somnului sau beţiei personificate", *vasilache* „marionetă"), după cum unele substantive comune (masculine) pot funcţiona şi ca nume proprii (*Fudulache,* nume de câine, în DA s.v. *fudul,* cf. şi *Samurache,* în fabula *Câinele şi căţelul* de Gr. Alexandrescu).

2. Hipocoristicele de tipul *Cache, Lache, Mache, Nache, Pache, Sache, Tache / Take,* care nu mai păstrează din temă decât o singură consoană, pot fi raportate la mai multe teme, de exemplu *Lache* cf. *Anghelache, Mihalache, Vasilache* etc. (Graur, *loc. cit.*).

3. Toponime ca *Andronache* (în *Pădurea ~,* DO: 11), *Apostolache* (nume de sat, DO: 15), *Budachi* (nume de sat, DO: 219) provin, probabil, de la antroponimele respective.

Formaţii semianalizabile: *afurisache* s.m. „(fam.) calificativ peiorativ adresat mai ales copiilor neascultători sau bărbaţilor uşuratici" (Udrescu, Gl.) cf. *afurisit* adj., *căcănache* (*Băi, căcănache, nu te mai trezi lătrând fără folos* [...] *că şi guvernul în care hălăduia Blaga dădea gratis case generalilor* [...] tru.blog.cotidianul.ro/2007) cf. *căcănar, cilibache* „(câine) cu talia subţire" cf. *cilibiu* „tras prin inel, delicat" (MDA), *nefârtache* „nume dat diavolului" cf. *nefârtatul (nefărtatul)* „diavolul", *pămpălache* (*Poate ai nimerit vreun pămpălache sau mai ştiu eu ce* [...] www.daciadaclub.ro) cf. *pămpălău* (DALR), *popârţache* „epitet depreciativ" cf. *popârţac* „(depreciativ) popă" (Vasiliu 1969: 40, 41), *pripache* „închisoare, penitenciar" (DALR) cf. *(a) priponi*, *prostănache* (*Măi, prostănache, mai citeşte şi tu Constituţia dacă vrei să-ţi spui părerea pe forum.* www.evz.ro/articole/detalii) cf. *prostănac*, *pişpirache* (*Un amărât de pişpirache.* ro/meritoriu.wordpress.com/2008) cf. *pişpirică* „persoană mică, slabă, neînsemnată" şi adj. *pişpiriu.*

2.2. -ACHI

2.2.1. În DI sunt înregistrate 2 ***formaţii analizabile***: *bastonachi* (vezi *supra* **1.1.**) şi *castelachi* „*castel* mic" (DA).

2.2.2. Formaţiile sunt substantive comune şi proprii.

2.2.2.1. ***Substantivele comune***, primul masculin şi al doilea neutru, sunt raportabile la substantive neutre.

2.2.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt:

– prenume masculine, unele folosite şi ca nume de familie, raportabile la antroponime: *Antonachi, Constantinachi, Dumitrachi, Lăscărachi, Neculachi, Săndachi, Ştefănachi, Teodorachi* etc.;

– nume de familie raportabile la antroponime: *Bălăsachi* cf. *Balas, Dimachi* cf. *Dima, Hurmuzachi* cf. *Urmuz* etc.;

– zoonime (rar), de ex. *Surachi,* raportabil la un adjectiv.

1. În cuvântul *cilibidachi* „individ *cilibiu* (= distins, nobil)” s.m. şi adj. invar. (MDA), prin semianaliză s-ar identifica un sufix dezvoltat *-*idache* [pron. -i-da-ḱe], nereperat în alte formaţii. În ceea ce priveşte numele propriu de familie *Celibidache,* acesta a putut fi împrumutat din greacă (Graur 1966: 358) sau *Cilibidache* poate proveni dintr-un diminutiv turcesc (DO: 238 s.v. *Cilibiu*).

2. Formaţii neclare cu finala *-ache / -achi: Agache / Agachi* e derivat de la *agă, aga* (HEM: col. 481–482, cf. şi Ştefănescu-Goangă 1962: 121), etimologie respinsă în DO: 5, unde se consideră că *Agachi / Agache* provine din *Agapie*, cu palatalizarea lui *p* urmat de *i*; *Calache* (*Am fost întrebat de unde vine expresia „boala lui Calache” ... Eu mai degrabă am auzit despre expresia „am viaţa lui Calache”, adică cu greutăţi* ... www.daewooclub.ro/forum/lofiversion); *dilimache* (*Copilu' e dilimache rău.* www.libertatea.ro; *Dilimache zice că „Ziua” are o politică necinstită* [...] *Tu nu eşti „dilimache” aşa cum mă numeşti pe mine, ci răuvoitor* ... www.ziua.net), care poate fi raportat la *diliu* (variantă la *deliu* „nebun, prostănac” cf. DLR), cu *-m-* între bază şi sufix care nu poate fi explicat; *ţafandache / ţafandachi* s.m. „(fam., iron.) bărbat (tânăr) spilcuit, sclifosit, ridicol şi uşuratic” e dat de TDRG şi în DLR cu etimologie necunoscută, dar Sextil Puşcariu îl consideră „formaţie spontană cu *-ache*” (Puşcariu 1902: 139).

3. Valorile derivatelor

Formaţiile cu sufixele *-ache* şi *-achi* au diverse valori.

3.1. *Diminutive* (substantive comune, rar, proprii): *baftache, castelachi* (*Cetatea Agros [...] are un castelachi, făcut de frânci, pentru paza cetăţii.* „Arhiva românească”, în DA), *maimuţache, Rebusache.*

3.2. *Meliorative*: *fudulache* şi prenumele *Corinache, Cosminache, Florinache, Marinache, Nicolache, Petrache, Spirache* etc.

3.3. *Peiorativ-ironice*: *bulache, copilache, Fluturache* (*Auzi la el, la Fluturache, limbaj zeflemist, mai bine te-ai gândi la ce spun oamenii despre afacerile dumitale, bibicule* [...] www.adevarul.ro), *membrache, patronache, puţache, străinache, virusache*.

În *farfarache* şi *mişelache* sufixul atenuează sensul peiorativ al bazei, iar în *pe şestache* accentuează sensul peiorativ-ironic al bazei (*Şugubăţul Mironov a pus-o de-un concurs pe şestache!*).

Antroponimele sunt simţite de unii vorbitori diminutiv-meliorative, iar de alţii sunt considerate peiorativ-ironice, nuanţe oscilante după regiuni şi după mediul social al vorbitorilor. Şi la cercetătorii care s-au ocupat de acest sufix apar interpretări diferite: Puşcariu (*loc. cit.*) consideră sufixul diminutiv, Hiecke (*loc. cit.*) îl consideră peiorativ. Vezi şi Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 131, care îl interpretează pe *Bulache* drept „nume generic pentru prost”, deşi pare că în derivat sufixul atenuează sensul peiorativ al bazei.

3.4. *Purtătorul calităţii* (epitete): *fudulache, hâdache, tembelache, Surachi* etc.

3.5. *Purtătorul asemănării* se identifică în:

– substantive comune: *bastonache, găurache, lupache, samurache, şopârlache;*

– zoonime: *Lupache, Ursache* „nume de câini (care seamănă cu un lup, respectiv cu un urs)”;

– nume de familie (la origine, porecle): *Şopârlache, Vulpache.*

3.6. ***Nume de agent***: *futache, vânturache.*

3.7. ***Purtătorul localizării*** (zoonim): *Parisache.*

Sufixul *-ache* apare şi într-o formaţie ***sinonimă*** cu baza: *mangafache.*

În unele formaţii valoarea este neclară (*cordache*).

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixele *-ache* şi *-achi* sunt de origine ***greacă***. Au pătruns în română din neogreacă prin:

– prenume analizabile, ca *Dimitrache, Gheorgachi* (cf. *Δημητράκης, Γεωργάκης*) etc.;

– substantive comune:

– neanalizabile, ca *lavrachi* „lavrac (= peşte marin de dimensiuni mici)" < *λαβράκι*, *muţunache* „marionetă; tânăr spilcuit, fante" < *μουτζουνάκι*, diminutiv al lui *μούτζουνον* „figură, faţă" (ar putea fi apropiat de cuvântul *muţună* „mască", provenit tot din greacă);

– analizabile, precum *castelachi* < *καστελάκι* (cf. Gáldi, M.: 105–106).

În limba greacă sufixul este notat *-άκης* pentru substantive masculine (în nume proprii ca *Νικολάκης*) şi *-άκι* pentru substantive neutre; este unul dintre cele mai folosite sufixe diminutivale (cf. Mirambel, G.: 212).

4.2. În limba română, sufixele *-achi* şi *-ache* sunt atestate începând cu sfârşitul secolului al XVI-lea, prin prenume (toate la Ştefănescu-Goangă 1962: 120–122): *Enachi* (a. 1593), *Anghelache* (a. 1593), *Apostolache* (a. 1602), *Fotache* cf. *Fota* (a. 1761), *Ştefănachi* (a. 1782) etc. Apelativele sunt atestate începând din secolul al XIX-lea: *castelachi* („Arhiva" II, 101/10, în DA), *muţunache* (Alecsandri, în DLR) etc. Faptul că în română s-a extins *-ache* în detrimentul lui *-achi* se explică prin încadrarea sufixului într-un tipar cunoscut, finala *-e* fiind mai frecventă la substantive la singular decât *-i*.

5. Originea temelor

Substantivele cu sufixele *-ache, -achi* au teme vechi, de origini diferite. Cuvintele de bază sunt moştenite din latină (*cordache, găurache, lupache, mişelache, străinache, Ursache*), comune cu albaneza (*copilache, şopârlache*), turceşti (*baftache, farfarache, fudulache, tembelache*), turceşti şi greceşti (*samurache*), latino-romanice (*bastonache, membrache, virusache*; *castelachi*), nemţeşti (*patronache, spriţache*), ucrainene (*hâdache*), ruseşti (*şestache*) sau formate în română (*priponache*); are origine necunoscută tema formaţiei *Surachi.*

La prenumele vechi se observă preferinţa pentru teme greceşti (vezi *supra*), iar la cele moderne, pentru teme româneşti (*Florinache, Sorinache*) sau cu origine multiplă (*Corinache, Marinache*).

6. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-ache*, mult folosit în aşa-numita epocă fanariotă de un grup social relativ restrâns (care a suferit influenţa grecească), pătrunde, începând cu secolul al XIX-lea, şi în vorbirea comună (*bastonache / bastonachi, fudulache, hâdache, mangafache, mişelache, samurache*).

În limba contemporană sufixul este relativ productiv prin prenume masculine şi feminine (*Corinache, Cosminache, Florinache, Marinache, Sorinache*) şi prin substantive comune – formaţii recente, peiorativ-ironice sau argotice, întâlnite mai ales pe internet şi în argou: *baftache, copilache, cordache, futache, găurache, lupache, maimuţache, membrache, priponache, puţache, şopârlache, şpriţache, virusache* etc.

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Substantivele comune recente (vezi *supra* **6.**), majoritatea cu conotaţii depreciative, se folosesc în limbajul familiar-argotic şi/sau vulgar; prenumele recente, masculine şi feminine, circulă în limbajul familiar.

Majoritatea formaţiilor mai vechi cu *-ache*, prenume şi nume de familie, sunt atestate în toate regiunile ţării.

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -ĂLACHE

Sufixul *-ălache* [pron. -ă-la-ke] se identifică în 3 ***formaţii analizabile***, înregistrate pe internet: *păpălache* (*Băi păpălache, nu mai ţine cu pensionarii* ... www.ziare.com; *Din şaizeci de posturi mai mult de jumătate sunt ale unuia şi aceleaşi păpălache care se repetă ca papagalii*. www.ziare.com) cf. *papă* şi *(a) păpa* (probabil, după *papă-lapte*), *prostălache* (*Ce bine îmi pare! şi nici Mutulache-prostălache nu a jucat* [*la formaţia de club*] www.fzr.ro/forum/viewtopic) cf. *prost, tăntălache* (*Măi tăntălache* [...] www.adevărul.ro) cf. *tănt* (variantă la *tont*, întâlnită şi în *tăntălău*).

> Formaţiile *prostălache* şi *tăntălache* ar fi semianalizabile prin raportare la formaţiile cu *-ălău* de la aceleaşi baze, şi anume *prostălău* „om foarte prost", respectiv *tăntălău* „tont şi grosolan".

Formaţiile cu *-ălache* sunt ***substantive*** masculine (epitete), analizabile în raport cu:
– un substantiv sau un verb: *păpălache*;
– adjective: *prostălache, tăntălache*.

În formaţiile *prostălache* şi *tăntălache*, sufixul *-ălache* pare să atenueze valoarea ***depreciativă*** a bazei. Derivatul *păpălache* este ***nume de agent***, cu conotaţie depreciativă.

Sufixul *-ălache* este dezvoltat cu segmentul *-ăl-*, rezultat din sufixul *-ălău* (vezi monografia sufixelor **-ĂU, -EU[1] 9.1.2.2.** şi **9.1.4.1.**) prin substituirea lui *-ău* cu *-ache*.

Temele la care se ataşează *-ălache* au diverse origini: moştenită din latină (*păpălache*), veche slavă (*prostălache*), cu etimologie neelucidată, cf. it. *tonto* (*tăntălache*).

Derivatele se folosesc în limbajul familiar-argotic actual.

8.2. -ULACHE

Sufixul *-ulache* [pron. -u-la-ke] se identifică în 2 ***formaţii analizabile*** din DI: *cuţulache* „câine (mic şi frumos)" cf. *cuţu* (MDA), *ursulache* „ursuleţ; câine care seamănă cu un *urs*" (în MDA este explicat din *ursuleţ* prin schimbare de sufix).

La acestea se adaugă 3 formaţii din alte surse: *mâţulache* (*Năzdrăvanul mâţulache în vacanţă* – titlul unei cărţi pentru copii de Tudor Al. Munteanu, 1982) cf. *mâţ,*

puştiulache („Contemporanul", 1982, nr. 10, p. 10/4) cf. *puşti, puţulache* (*Cum vă alintaţi copiii? Le mai spun şi puţulache* – www.treiursuleţi.ro) cf. *puţă*.

Derivatele sunt ***substantive*** comune şi proprii.

Substantivele comune sunt masculine, analizabile prin raportare la substantive: *cuţulache, mâţulache, puştiulache, puţulache, ursulache*.

Substantivele proprii sunt nume de familie, raportabile la antroponime: *Atanasulache* (Ştefănescu-Goangă 1962: 124), *Săndulache* (*ibid*.: 125), *Mutulache* cf. *Mutu* (vezi *supra* **8.1.**, un citat în inventarul sufixului **-ĂLACHE;** cuvântul *mutulache* funcţionează şi ca epitet, de genul comun).

Cele mai multe formaţii cu *-ulache* sunt ***diminutive*** (având şi valoare ***meliorativă***): *cuţulache, mâţulache, puştiulache, puţulache, ursulache.* Valoarea formaţiei *mutulache* este ***purtătorul calităţii*** (cu atenuarea însuşirii exprimate de bază), iar a formaţiei *ursulache,* cu referire la un câine, este ***purtătorul asemănării***.

Sufixul *-ulache* este dezvoltat cu interfixul *-ul-* (prezent şi în alte sufixe: *-uleţ, -ulică* etc.) + *-ache.*

Temele la care se ataşează *-ulache* sunt, majoritatea, moştenite din latină (*Mutulache, puţulache, ursulache*); tema lui *mâţulache* este o formaţie românească regresivă, a lui *cuţulache* provine din bulgară, sârbă şi/sau maghiară, iar a lui *puştiulache,* din turcă.

Formaţiile cu *-ulache* sunt folosite în limbajul familiar, mai ales în vorbirea copiilor.

-ACI (-aciu), -ECI (-eciu), -ICI (-iciu), -OCI (-ociu), -UCI (-uciu); -ACE, -ICE, -OACE (-oce)

DHLR I: 250; Puşcariu, D.: 150; Pascu, S.: 197–199, 307–308, 324–326, 339–340; Graur, N.A. 59–62; DO: XXXI, LV, LVII–LVIII, LX; Rosetti, ILR (1968): 324; ILR I: 84; ILR II: 181–182; FCLRV: 66, 126–127.

1. Statutul afixelor

1.1. Considerăm că sufixele *-aci* [pron. -ač], *-eci* [pron. -eč], *-ici* [pron. -ič], *-oci* [pron. -oč], *-uci* [pron. -uč] şi *-ace* [pron. -a-če], *-ice* [pron. -i-če], *-oace* [pron. -ŏa-če], constituie ***serii***, pentru că au origine comună (vezi *infra* **5.**), distribuţie similară (vezi *infra* **2.**) şi unitate semantică (vezi *infra* **4.**).

1. În inventarul formaţiilor cu sufixele din seria *-ace, -ice, -oace* nu am avut în vedere formele de feminin ale adjectivelor (dintre care unele funcţionează şi ca substantive) în care se identifică sufixele *-aci, -ici, -oci,* deoarece acestea sunt formate de la masculin cu desinenţa *-e* (provenită din *-ă* precedat de *č*), de ex. *iscodaci, -ace* „iscoditor, ~oare" (MDA), *scurmaci, -ace* s.m. şi f., adj. „(persoană) care caută peste tot" (DLR), *zvârcolici, -ice* s.m. şi f., adj. „(copil) neastâmpărat" (DLR).

2. În formația *bisericuce* „bisericuță" (Dosoftei, în DA s.v. *biserică*) și nume de deal (Cristian, Brașov; cf. Bălan-Mihailovici 1980: 474) se identifică sufixul *-*uce* [pron. -u-če], care nu a fost reținut în serie deoarece apare numai în acest derivat.

Există câteva cazuri de formații de la aceeași temă, cu sensuri identice (sau apropiate), dar cu sufixe diferite, ceea ce poate reprezenta un argument în plus în favoarea interpretării sufixelor *-aci, -eci, -ici, -oci, -uci* ca reprezentând o serie. Este vorba despre ***dublete*** (rar, triplete) de tipul:

– ***cornaci*** „cu *coarne* lungi; diavol; cel ce cântă din *corn*; cel ce ține *coarnele* plugului" / ***cornici*** „cel ce ține plugul de *coarne*" / ***corneci*** „drac; rădașcă" (toate din DA s.v. *corn*);
– ***brânaci*** „cingătoare" cf. *brână,* variantă la *brâu* (DEX) / ***brâneci*** (DI) // ***brâneciu*** „cingătoare" (DA s.v. *brâneț*);
– ***pogonaci / pogonici*** „băiat care mână vitele; lucrător plătit cu *pogonul*" (DLR) cf. și *(a) pogoni* „a goni", ***măscărici*** „bufon" / ***măscăraci*** „(înv., rar) măscărici" cf. *(a) măscări* „a spune glume sau cuvinte obscene" (DLR) cf. și *măscară;*
– ***dăscăleci / dăscălici*** „dăscălaș; om pisălog" cf. *dascăl* (DLR) și *(a) dăscăli,* ***podeci / podici*** „*pod* mic" (DLR), ***tăureci / tăurici*** „tăuraș" (DLR).

Menționăm și dubletul ***corbeciu / corbiciu*** „nume de câine cu blana neagră" (DA s.v. *corb*), alcătuit din formații care sunt, conform glosării, nume proprii, deci ar trebui să fie ortografiate cu inițială majusculă.

Un caz similar se întâlnește și în seria sufixelor *-ace, -ice, -oace;* este vorba despre perechea ***brehnace / brehnice*** „(înv.) uliu" cf. *(a) brehni,* verb onomatopeic (DA, MDA).

Vezi și dubletul ***fluiericiu*** „*fluier* mic" (DA s.v. *fluieraș*) / ***fluierice*** (DI) „*fluier* mic și scurt, care poate produce un singur ton; țignal" (MDA), care evidențiază interferența celor două serii.

1.2. Formele *-aciu* [pron. -a-ču], *-eciu* [pron. -e-ču], *-iciu* [pron. -i-ču], *-ociu* [pron. -o-ču] și *-uciu* [pron. -u-ču] reprezintă ***variante învechite*** (în majoritatea situațiilor fiind vorba numai despre variante ***grafice***) ale sufixelor *-aci, -eci, -ici, -oci, -uci,* de ex. *alergaciu* „(înv.) alergător; servitor călare" (DA s.v. *alerga*) / *alergaci* (MDA), *bătociu* „(reg.) titirez" (DA s.v. *bate*, MDA) / *bătoci* (DI), *bradociu* „*brad* mic" (DA s.v. *brăduleț*) / *bradoci* (DI), *canariciu* „*canar* mic" (DA) / *canarici* (MDA), *cârmaciu* „cel ce ține *cârma* unui vas sau a unei țări" (DA) / *cârmaci* (MDA), *cârneciu* „poreclă dată unui om *cârn*" (DA) / *cârneci* (MDA), *cârpaciu* „meseriaș care *cârpește* lucruri vechi" (DA) / *cârpaci* (MDA), *corniciu* (DA s.v. *corn*) / *cornici* (MDA), *cufundaciu* „pasăre de apă" (DA s.v. *cufunda*) / *(s)cufundaci* (DI, DLR), *făguieciu* „(pop.) faguleț" cf. *făgui* „idem" (DA) / *făguieci* (MDA), *gluguciu* „(reg.) *glugă*" (DA) / *gluguci* (MDA) etc.

Forma *-aciu* se conservă nu numai grafic, ci și în pronunțare, în unele nume proprii de persoane, de ex. *Dungaciu, Lucaciu, Patriciu, Stângaciu* etc. Acestea sunt explicate de Al. Graur prin influența terminației *-ius* a numelor gentilice latinești (Graur, N.P.: 97).

Unele nume proprii, împrumutate din limbi slave, au și variante fără *-u* final și cu accentul pe temă: *Lucaci, Tomici.*

Varianta *-oce* [pron. -o-če], identificată numai în derivatul *mişcoce* (vezi *infra* **2.8.1.**), provine, probabil, din *-oace* prin reducerea diftongului.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -ACI (-aciu)

2.1.1. În DI sunt înregistrate 57 de ***formaţii analizabile:*** *alergaci(u)* (vezi *supra* **1.2.**), *brânaci* (vezi *supra* **1.1.**), *buhaci(u)* „un fel de *buhă* mai mică" (DA, MDA), *cârmaci(u)* (vezi *supra* **1.2.**) cf. şi *(a) cârmi, cârpaci(u)* (vezi *supra* **1.2.**), *chitaci(u)* „ţintaş; ingenios, hâtru" cf. *(a) chiti* „a ţinti; a nimeri ţinta" (DA, MDA), *codaci(u)* „cu *coada* lungă; (persoană sau animal) care rămâne la *coadă*" (DA, MDA), *colbaci(u)* „bătător pentru scuturarea prafului" cf. *colb* (DA, MDA), *cornaci(u)* (vezi *supra* **1.1.**), *culpaci(u)* „cel ce a comis o *culpă*" (DA, MDA), *dreptaci* „persoană care se foloseşte mai bine de mâna *dreaptă*" (DLR), *ducaci* „care pleacă mereu de acasă; (d. cai) care aleargă repede" cf. *(a se) duce* (DLR), *fugaci(u)* „care aleargă repede; cal" (DA, MDA) cf. *(a) fugi*, *gonaci(u)* „persoană care fugăreşte pe cineva; hăitaş; cal sprinten" cf. *(a) goni* (DA, MDA), *hrănaci(u)* „care mănâncă bine şi se îngraşă" cf. *hrană* (DA, MDA) şi *(a se) hrăni*, *iscodaci(u)* „iscoditor" cf. *(a) iscodi* (DA, MDA), *ispitaci(u)* „priceput" cf. *(a) ispiti* „a examina cu atenţie" (DA, MDA), *împungaci* „(d. vite) care are obiceiul de *a împunge*" (DA, MDA), *înhămaci(u)* „ţăran care făcea corvoada cu caii proprii" cf. *(a) înhăma* (DA, MDA), *lătraci* „câine" cf. *(a) lătra* (DLR), *lungaci* „prăjină *lungă*" (DLR), *luptaci* „luptător (în arenă); dârz, viteaz" cf. *(a) lupta* (DLR), *mânaci* „călăreţ" cf. *(a) mâna* (DLR), *mârlaci* „berbec bun de prăsilă" cf. *(a) mârli* (DLR), *mulgaci* „persoană care *mulge*" (DLR), *obârcaci* „sprinten, vioi" cf. *(a) obârca* (= (a) aburca) (DLR), *pândaci* „care stă la *pândă*" (DLR) cf. şi *(a) pândi*, *pâraci* „pârâtor" cf. *pâră* (DLR) şi *(a) pârî*, *pârlaci* „şarlatan" cf. *(a) pârli* „a păcăli, a înşela" (DLR), *pilaci* „care e beţiv" cf. *(a) pili* (DLR), *plângaci* „plângăreţ" cf. *(a) plânge* (DLR), *pogonaci* (vezi *supra* **1.1.**), *pohtaci* „om cu pofte sexuale" cf. *(a) pohti* – variantă la *(a) pofti* (DLR) şi *pohtă*, *poznaci* „poznaş" cf. *pozнă* (DLR), *prinzaci* „descurcăreţ" cf. *a se prinde (de ceva)* „a înţelege" (DLR), *pumnaci* „gladiator" cf. *pumn* (DLR), *răgaci* „(vită) care *rage*" (DLR), *râncaci* „(animal) castrat incomplet" cf. *râncă* „organul sexual al armăsarului" (DLR), *râvnaci* „care e plin de *râvnă*, harnic" cf. *(a) râvni* (DLR), *robaci* „rezistent şi neobosit la muncă" cf. *(a) robi* (DLR), *rudaci* „berbec de prăsilă" cf. *(de) rudă* „(de) prăsilă" (DLR), *scornaci* „isteţ" cf. *(a) scorni* (DLR), *scufundaci* „cufundar" cf. *(a se) scufunda* (DLR), *sfădaci* „certăreţ" cf. *(a se) sfădi* (DLR), *spurcaci* „burete de pădure comestibil" cf. *spurc* „excrement" (DLR), *stângaci* „persoană care se foloseşte mai bine de mâna *stângă*" (DLR), *strâmbaci* „persoană care se *strâmbă*" (DLR), *strigaci* „persoană care anunţă cu glas tare ştirile oficiale" cf. *(a) striga* (DLR), *strungaci* „cioban care mână oile la *strungă;* cu strungă(reaţă)" (DLR), *sugaci* „copil sau pui de animal care *suge* lapte" (DLR), *şăgaci* „şăgalnic" cf. *şagă* (DLR), *şergaci / şargaci* „(d. cai) *şarg;* (persoană) blondă" cf. *şarg* „gălbui" (DLR), *trăgaci* „trăgător, cocoş la puşcă" cf. *(a) trage* (DLR), *trâmbaci* „trâmbiţaş" (DLR) cf. *trâmbă* „trâmbiţă", *tunaci* „aprig, îndrăzneţ" cf. *(a) tuna* „a face scandal" (DLR), *ţintaci* „nume dat unui bou cu coarnele îndreptate în sus" cf. *(a) ţinti* (DLR), *vorovaci* „vorbăreţ" cf. *(a) vorovi* (DLR).

Conform glosării, formaţia *ţintaci* pare a fi nume propriu (zoonim).

La acestea se adaugă 14 formaţii din alte surse: *botcaci* „scobitură în lemnul în care se pune căldarea" cf. *botcă* „gaură, scorbură într-un trunchi" (Gl. Reg.), *brâncaci* „bardă" (Teaha, C.N.) cf. *brâncă* „mână", *dungaci* „încăpăţânat, într-o *dungă*" (Mat. Dial.: 209), *glumaci* „glumeţ" (Tudose, D.S.: 25) cf. *(a) glumi* şi *glumă, hrăpaci* „hrăpăreţ"

(CADE) cf. *(a) hrăpi* „(a) răpi", *întorcaci* „om care *întoarce* (= castrează) berbecii" (Gl. Olt.), *logodaci* „pețitor" (Graur 1938: 167) cf. *(a) logodi, măscăraci* (vezi *supra* **1.1.**), *mâncaci* „mâncăcios" cf. *(a) mânca* (DLR), *scobaci* „(reg.) (d. lemnul de lucru) puțin curbat" cf. *(a) scobi* (DLR), *scurmaci* „(reg.) gheară de pasăre; (persoană) care scotocește" cf. *(a) scurma* (DLR), *stânaci* „proprietarul *stânii*" (DLR), *sulaciu* „penisul armăsarului" (Pascu, S.: 198) cf. *sulă, târgaci* „(persoană) care merge la *târg;* marfă dusă la *târg* sau lucruri cumpărate de la *târg*" (DLR).

2.1.2. Derivatele cu *-aci(u)* sunt substantive (comune sau proprii) și adjective.

2.1.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:

– ***masculine*** (numeroase), analizabile în raport cu:

– verbe: *gonaci, lătraci, luptaci, logodaci, mânaci, scufundaci, strâmbaci* etc.;

– substantive: *pumnaci, rudaci, stânaci, trâmbaci* etc.

– verbe sau substantive: *cârmaci, măscăraci* etc.;

– un adjectiv: *lungaci;*

– ***neutre,*** analizabile în raport cu:

– substantive: *botcaci, brânaci, colbaci* etc.;

– un verb: *trăgaci.*

2.1.2.2. ***Substantivele proprii*** (cu sau fără paralele în subclasa substantivelor comune) sunt ***masculine***, și anume:

– antroponime, analizabile în raport cu:

– substantive comune (de obicei, și antroponime): *Cornaci* cf. *corn, Cornu* (Iordan, N.F.), *Râncaciu* cf. *râncă, Râncu* (DO: 361), *Corbaci* cf. *corb, Corbu* (DO: 249), *Drăcaciu* cf. *drac, Dracu(l)* (DO: 264) etc.;

– substantive proprii: *Mangaci* cf. *Mangu* (DO: 316), *Tihaci* cf. *Tih* (DO: 388) etc.;

– adjective (uneori și antroponime): *Bunaci(u)* cf. *bun* (DO: 222), *Stângaciu* cf. *stâng, Stângu* (DO: 376);

– un verb: *Fugaciu* (Iordan, N.F.);

– zoonimul *țintaci,* nume de bou (DLR), analizabil în raport cu un verb (ca nume propriu, ar trebui să fie scris cu inițială majusculă).

2.1.2.3. ***Adjectivele*** (cele mai numeroase, unele substantivate) sunt analizabile în raport cu:

– substantive: *codaci, culpaci, poznaci, șăgaci* etc.;

– verbe: *plângaci, scornaci, tunaci* etc.;

– verbe sau substantive: *fugaci, glumaci, iscodaci, pohtaci, robaci;*

– adjective: *dreptaci, stângaci, șergaci.*

1. Există adjective înregistrate numai cu forma de masculin, de ex. *râncaci;* lipsa femininului se explică prin sensul cuvântului. Explicația nu este însă valabilă și în cazul lui *tunaci.* Sunt și adjective care, deși au ambele forme (*hrănaci, -e, robaci, -e*), la singular se folosesc frecvent numai cu forma de feminin, devenită deci invariabilă: *un om hrănace / robace* (probabil, sub influența adjectivelor neologice de tipul *perspicace, sagace* etc.)

2. Unele derivate sunt atât adjective, cât și substantive (masculine, uneori și neutre): *cornaci* adj. „cu coarnele lungi" și s.m. „diavol; cornist; cel care ține coarnele plugului"; *scurmaci* adj., s.m. „(persoană) care scotocește" și s.m. „gheară (de pasăre)"; *șergaci, -e* adj. „(d. părul cailor) gălbui" și s.m. „om blond"; *trăgaci*

adj. „care trage (bine) la ham" şi s.m. „persoană care trage (bine) cu o armă", s.n. „piesă la o armă de foc; mâner; tirbuşon" etc.

Formaţii semianalizabile: *budihaci* „un fel de bufniţă" cf. *budihală* „monstru, urâţenie" (DA), *buhaci* „copac" cf. *buhaş* „copăcel închircit" (DA), *căptălaci* „plantă ierboasă" cf. *căptălan* „idem" (DA), *îngădaci* „liniştit, molatic" cf. *(a) îngădui* (MDA), *scobaci* „peşte de râu" cf. *scobai, scobar* „idem" (DLR).

2.2. -<u>E</u>CI (-<u>e</u>ciu)

2.2.1. În DI sunt 18 ***formaţii analizabile:*** *borcăneci* „borcănel" cf. *borcan* (MDA), *brâneci(u)* (vezi *supra* **1.1.**), *cârneci(u)* (vezi *supra* **1.2.**), *ciuciuleci(u)* „joc de copii" (MDA, DA s.v. *ciuci*) cf. *(a se) ciuciuli, corneci(u)* (vezi *supra* **1.1.**) şi *„corn* mic" (MDA), *deconeci* „diminutiv al lui diacon" cf. *deacon* – variantă a lui *diacon* (DLR), *făguieci(u)* (vezi *supra* **1.2.**), *gardineci(u)* „instrument cu care se fac *gardinele*" (DA, MDA), *gărdeci* „întăritură de protecţie în ţărmul unui râu" cf. *gard* (MDA), *moscheci* „(d. cai) scund şi cu picioarele subţiri" cf. *mosc* „rusesc" (DLR), *podeci* (vezi *supra* **1.1.**), *scăuneci* „scăunaş" cf. *scaun* (DLR), *sforoeciu* „persoană care *sforăie*" – cu *o* în temă prin asimilare progresivă (Pascu, S.: 307), *sloneci* „diminutiv al lui *slon* (= şopron)" (DLR), *târleci* „stână mică" cf. *târlă* „stână" (DLR), *târneci* „diminutiv al lui *târn*" (DLR), *troneci* „diminutiv al lui *tron* (= ladă)" (DLR), *zgârieci* „instrument de dulgherie" cf. *(a) zgâria* (DLR).

Cuvântul *drumeci* s.n. din DI nu a fost inclus în listă deoarece nu a fost reţinut nici în MDA, nici în DLR.

La acestea se adaugă 4 din alte surse: *dăscăleci* (vezi *supra* **1.1.**), *năreciu* „cârn" cf. *nări* (Pascu, S.: 308), *şopeci* „podul şurii" cf. *şop* „şopron" (DLR), *tăureci* (vezi *supra* **1.1.**).

2.2.2. Derivatele cu *-eci(u)* sunt substantive (comune sau proprii) şi adjective.

2.2.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:

– ***masculine,*** analizabile în raport cu:
  – substantive: *dăscăleci, deconeci, făguieci(u), tăureci;*
  – un verb: *sforoeciu;*
  – un adjectiv: *cârneci;*

– ***neutre*** (relativ numeroase), analizabile în raport cu:
  – substantive: *borcăneci, gărdeci, podeci* etc.;
  – verbe: *ciuciuleci, zgârieci.*

1. Cuvântul *corneci* e atât masculin, cu sensurile „drac; rădaşcă", cât şi neutru, cu sensul „cornul în care se ţine praful de puşcă".

2. În DLR, formaţia *târleci „târlă* mică", cu pluralul *târleciuri,* este considerat s.f., ca şi cuvântul de la care derivă; după forma de singular, derivatul pare însă a fi neutru.

2.2.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt ***masculine***, şi anume:

– antroponime analizabile în raport cu:
  – substantive comune, devenite şi nume proprii: *Corbeci* (DO: 250), *Lupeciu* (DO: 313), *Măgureci* (DO: 444);
  – substantive comune: *Burgheciu* (Iordan, N.F.) cf. *burghiu*, *Cotărleci* (DO: 250) cf. *cotarlă;*

– substantive proprii: *Comăneciu* (DO: 247), *Stoieciu* cf. *Stoia* (DO: 377), *Stoieneciu*, *Tomeci* (Iordan, N.F.), *Tudoreci* (Graur 1938: 176), *Voineci* (DO: 411);

– adjective, devenite şi nume proprii: *Albeci* cf. *alb, Albu* (DO: 323); *Cârneci* cf. *cârn, Cârnu; Măreci* cf. *mare, Mare* (DO: 316);

– un verb: *Trânteci* (DO: 392);

– toponimul *Ideciul* (Drăganu, R.: 279), analizabil în raport cu substantivul propriu *Ida.*

Numele *Fomeciu* (DO: 275) poate fi analizat prin raportare la antroponimul *Foma* (variantă a lui *Toma*) sau la substantivul comun *foame* (vezi şi *Foameş, Fomete, Câmpul Fomii*). Christian Ionescu înclină, pe drept cuvânt, pentru prima analiză menţionată (Ionescu, Ch. 1975).

2.2.2.3. ***Adjectivele,*** înregistrate numai cu forma de masculin, sunt analizabile prin raportare la:
– un substantiv (forma de plural): *nărecіu;*
– un adjectiv: *moscheci.*

Formaţii semianalizabile: *budiheci* „un fel de bufniţă" cf. *budihală* „monstru, urâţenie" (DA), *buliheci* „cuţit stricat" cf. *bulicher* „cuţit rău" (DA), *dârleci* „poreclă dată unei persoane care zdrăngăneşte" cf. *(a) dârlâi* „(a) zdrăngăni" (DLR), *gâbârdeci* „poreclă dată oamenilor mici la corp" cf. *ghibârdei* „idem" (DA), *gârleciu* „gâtul unei sticle" (DA) cf. *gârlan* – variantă a lui *gâtlej, gregheci* (bot.) cf. *greghetin, gregheţel, gregheţui* (DA), *mioneci* „mâncare făcută din mămăligă rece" cf. *mionel* „mâncare făcută din terci cu mămăligă" (DLR), *prepeleci* „par lung" cf. *prepeleac* „idem" şi variantele sale: *prepeleag, prepelac, prepelic, prepelici* etc. (DLR).

2.3. -ICI (-iciu)

2.3.1. În DI sunt 35 de ***formaţii analizabile***: *bondărici* „*bondar* mic" (MDA), *canarici(u)* (vezi *supra* **1.2.**), *carici* „vierme nedefinit mai îndeaproape" cf. *car* „vierme care roade lemnul" (MDA), *căminici* „loc lângă cuptor unde se pun hainele la uscat" cf. *cămin* (MDA), *căpici(u)* „parte a frâului care trece peste *capul* şi botul calului" (DA, MDA), *clătinici(u)* „clătinătură" cf. *(a) clătina* (DA, MDA), *cornici(u)* (vezi *supra* **1.1.**), *dăscălici* (vezi *supra* **1.1.**), *fluierici* „fluierar (= persoană care cântă din *fluier*)" (MDA), *gâdilici* „gâdilătură" cf. *(a) gâdila* (DA, MDA), *ghimici* „om mic de stat" (DA s.v. *ghem*), *învârtici(u)* „cuiul de la râşniţă peste care stă roata şi se *învârteşte*" (DA, MDA), *licurici* cf. *(a) licuri* (DLR), *lipici* cf. *(a) lipi* (DLR), *logodici* (în sintagma *logodiciul păsărilor*) „numele zilei de 3 martie, când se crede că se *logodesc* păsările" (DLR), *mălurici* „plantă erbacee" cf. *mălură* (DLR), *măscărici* (vezi *supra* **1.1.**), *mâzgălici* „om care scrie lucruri lipsite de valoare" cf. *(a) mâzgăli* (DLR), *minunici* „năzdrăvan, ştrengar" cf. *minune* (DLR), *mişcorici* „viermi" cf. *(a) mişcori* „a se mişca încoace şi încolo" (DLR), *păcălici* „persoană care are obiceiul de a-i *păcăli* pe alţii" (DLR), *perpeliciu* „(la pl.) vreascuri care fac flacăra mare; epitet dat unui om neastâmpărat sau unui copil zburdalnic" cf. *(a) perpeli* (DLR), *pitulici* în expresia *(de-a) pituliciu(l)* „de-a baba oarba" cf. *(a se) pitula* (DLR), *podgorici* „podgorie" cf. *podgor* „idem" (DLR), *pogonici* „pogonaci" (vezi *supra* **1.1.**), *popici* „*popă* tânăr; butuc de lemn" cf. şi *pop* „stâlp, bârnă, par" (DLR), *prăvălici* „zar" cf. *(a se) prăvăli* (DLR), *răzbici* „ţăruş cu care se fac găuri în pământ" cf. *(a) răzbi* (DLR), *scărpinici* „senzaţie de mâncărime" cf. *(a se) scărpina* (DLR), *scodolici* „persoană care are mania de *a scodoli* (= a scotoci)" (DLR), *tartarici* „copil neastâmpărat; drăcuşor" cf. *tartar*

– variantă a lui *tartor* (DLR), *tremurici* „*tremur;* epitet depreciativ; piftie" cf. *(a) tremura* (DLR), *zgândărici* „vătrai; epitet dat unui copil neastâmpărat" cf. *(a) zgândări* (DLR), *zgribulici* „persoană care nu suportă frigul" cf. *(a se) zgribuli* (DLR), *zgriburici* „tremur puternic; ţânţar care are un fel de tremur când stă locului" cf. var. *(a se) zgriburi* (DLR).

1. Nu am reţinut în inventarul de mai sus câteva cuvinte din DI terminate în *-ici,* din diverse motive:

– cuvântul *pitulici*[1] „bărbătuşul pitulicei" (DLR, MDA) a fost exclus din cauza istoriei lui derivaţionale: este considerat regresiv de la *pitulice;*

– cuvântul *drăghici* „specie de viespe", considerat în DLR derivat de la *drag* cu sufixul *-ici,* nu pare analizabil din punct de vedere semantic;

– cuvântul *crăcătici,* absent din DA, este prezent în MDA, fiind glosat prin „crăcănat" şi explicat prin *crăcat* + *-ici;* cuvântul *crăcat* nu există însă nici în DA, nici în MDA.

2. Nu am inclus în inventarul derivatelor cu *-ici(u)* nici formaţia din DI *colcotice* s.f.pl. „(med. pop.) erupţii mici" (DA, MDA), considerată derivată de la verbul *(a) colcoti* (variantă a lui *(a) clocoti*) cu sufixul *-ică* sau cu *-iciu* cf. *clocoticiu* (DA). Dat fiind că derivatul este calificat drept substantiv ***feminin*** plural, credem că sufixul nu poate fi decât *-ică;* dacă se forma cu *-ici(u),* derivatul trebuia să fie calificat drept neutru.

La acestea se adaugă 24 de formaţii din alte surse: *canalici* „*canal* pe care sunt coborâţi buştenii" (Mat. Dial.: 161), *ciufulici* „termen cu care se alintă un copil cu părul vâlvoi" (Udrescu, Gl.) cf. *(a) ciufuli, clipici* „persoană care *clipeşte* des" (comunicat oral), *colindici* „haimana, puşlama, muieratic" (Mat. Dial.: 226) cf. *(a) colinda*, *fluiericiu* (vezi *supra* **1.1.**), *frichinici* „făcăleţ" (Lex. Reg. II: 25) cf. *(a) frichini* „(reg.) a freca" (MDA), *muzgurici* „epitet dat unui copil care se pătează des; murdar" cf. *(a se) muzguri* „a se păta, a se mânji" (Udrescu, Gl.), *plesnici* „şfichi de cânepă care se pune la vârful biciului" (Udrescu, Gl.) cf. *(a) plesni, podici* (vezi *supra* **1.1.**), *pogănici* „straşnic, aprig, neastâmpărat" cf. *pogan* „păgân; iute la mânie, aprig" (DLR), *răchitici* „desiş de *răchite*" (DLR), *sclipici* „luciu" (Udrescu, Gl.) şi „paiete" cf. *(a) sclipi* (DLR), *scofelici* „poreclă dată unui copil care scotoceşte (= scofelitor)" cf. *(a) scofeli* (Udrescu, Gl.), *scormonici* „poreclă" (Udrescu, Gl.) cf. *(a) scormoni, scotelici* „poreclă" cf. *(a) scoteli* (Udrescu, Gl.), *scuipici* „scuipat" (Udrescu, Gl.) cf. *(a) scuipa, sfârlici(u)* „bătător pentru unt" (Pascu, S.: 327) cf. *sfârlă* „nume dat unor obiecte de formă alungită, care au diverse întrebuinţări", *sfredelici* „copil neastâmpărat" cf. *sfredel* (DLR), *şindilici* „acoperiş de *şindilă* (= şindrilă)" (DLR), *şuierici* „fluier" cf. *şuier* (DLR) şi *(a) şuiera, ţăurici* (vezi *supra* **1.1.**), *zgăurici* „(iron., mai ales d. un copil) persoană care *zgaură* (= se uită lung la ceva)" (Mat. Dial.: 103), *zvârcolici* „epitet pentru un copil zvăpăiat sau pentru un om care se zbate să facă ceva" cf. *(a se) zvârcoli* (DLR).

2.3.2. Derivatele cu *-ici(u)* sunt substantive (comune sau proprii) şi adjective.

2.3.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:

– ***masculine,*** analizabile în raport cu:

– verbe (cele mai numeroase): *gâdilici, mâzgălici, scormonici* etc.;

– substantive: *bondărici, canarici, carici* etc.;

– verbe sau substantive: *colindici, dăscălici, măscărici* etc.;

– ***neutre,*** analizabile în raport cu:

– verbe (cele mai numeroase): *clătinici, prăvălici* etc.;

– substantive: *canalici, căminici* etc.

1. Substantivele *mălurici, pitulici* (în *de-a ~ul*), *răchitici, scărpinici* şi *sclipici*, cu genul neprecizat în DLR s.v., sunt foarte probabil neutre.

2. Câteva formaţii sunt substantive masculine cu un sens, dar neutre cu alt sens: *cornici* s.m. „cel care ţine plugul de coarne", s.n. „corn de umplut cârnaţi"; *fluiericiu* s.n. „fluieraş", *fluierici* s.m. „fluierar" (şi antroponimul *Fluierici*); *lipici* s.m. „numele câtorva plante", s.n. „boală; farmec; clei"; *perpelici* s.m. „om neastâmpărat", s.n. „vreascuri uscate, care fac flacără mare"; *tremurici* s.m. „epitet depreciativ; numele unei plante; numele unei păsări", s.n. „tremur; malarie; piftie"; *zgriburici* s.m. „numele unei insecte", s.n. „tremur".

2.3.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt ***masculine***, şi anume:

– antroponime analizabile în raport cu:
  – substantive comune (uneori şi antroponime): *Bădici* cf. *bade, Badea* (DO), *Bocaniciu* cf. *bocan* „ciocan" (DO), *Boldici* cf. *bold* (DO), *Botici* cf. *bot, botă, Bot* (DO), *Cămărici* şi *Camariciu* cf. *cămară* (DO), *Comariciu* cf. *comar* „parte a hanului" (DO), *Drulici* cf. *drulă* „femeie stricată" (DO), *Hârlici* cf. *hârlă* „scroafă" (DO), *Iepurici* (Nestorescu, A. (2006): 50) cf. *iepure, Păcurici* (DO) cf. *păcură, Sorici* cf. *soare, Soare* (DO), *Spătăriciu* (DO) cf. *spătar, Şărbiciu* şi *Şerbici* cf. *şerb, Şerbu* (DO), *Vădănici* cf. *vădan, -ă* (Iordan, N.F.) etc. (cf. şi formaţia rară *Limbădulcici,* raportabilă la un substantiv compus, la Nestorescu, A. (1976): 504);
  – substantive proprii: *Comăniciu* (DO) cf. *Coman, Dobrici* (DO) cf. *Dobre, Dolbanici* cf. *Dolban* (DO), *Nicolici* cf. *Nicola* (DO), *Rădici* (DO) cf. *Radu, Samfirici* cf. *Samfir* (DO), *Scoriciu* cf. *Score, Scora* (DO), *Stoichici* (Iordan, N.F.) cf. *Stoica, Tulici* cf. *Tula* (DO), *Zăgrici* cf. *Zagra* (DO);
  – verbe: *Clătinici* (Graur 1938: 177) cf. *(a se) clătina, Clevetici* „numele unui personaj creat de V. Alecsandri" (DA s.v. *cleveti*), *Pripici* (DO) cf. *(a se) pripi, Răzbici* (DO) cf. *(a) răzbi, Vârcolici / Vârgolici* (DO) cf. *(a se) vârcoli* etc.;
  – adjective (uneori şi antroponime): *Drăghici(u)* cf. *drag, Dragu* (DO), *Dulcici* (DO) cf. *dulce, Mândrici* cf. *mândru, Mândru* (DO), *Negrici(u)* cf. *negru, Negru* (DO) etc.;

– zoonimul *Corbici,* nume de câine negru (Pascu, S.: 325), analizabil în raport cu un substantiv.

2.3.2.3. ***Adjectivele,*** înregistrate numai cu forma de masculin, sunt analizabile prin raportare la:
– un substantiv: *minunici;*
– un adjectiv: *pogănici.*

Formaţii semianalizabile: *clocotici* „numele unui arbust" cf. *clocotiş* „idem" (DA), *gârliciu* „gâtul unei sticle" (DA) cf. *gârlan* – variantă a lui *gâtlej, glădici* „arbust sălbatic" cf. *gladiş* (DA s.v. *gladiş*), *sporici* „numele mai multor plante" cf. *sporiş* „idem" (DLR).

2.4. -OCI (-ociu)

2.4.1. În DI sunt înregistrate 6 ***formaţii analizabile:*** *bătoci(u)* (vezi *supra* **1.2.**), *bradoci(u)* (vezi *supra* **1.2.**), *cococi* „turtă mică, păinişoară care se coace în gura cuptorului spre a încerca dacă e încins" (DA s.v. *cocă*[2]; MDA), *lungoci* „lungan" cf. *lung* (MDA), *pungoci* „augmentativ al lui *pungă*" (DLR), *puşcoci* „jucărie care imită *puşca*" (DLR).

La acestea se adaugă, din DLR: *murgoci*[1] „(bou) *murg* (= roşcat închis)" şi *murgoci*[2] „viţel născut în amurg" cf. *murg* – variantă la *amurg.*

Formația *cococi* e înregistrată ca s.m.pl. în ambele surse, dar glosele trimit la un singular. În MDA figurează cu etimologia necunoscută; ar putea avea legătură și cu verbul *(a) coace*.

2.4.2. Derivatele cu *-oci(u)* sunt substantive (comune sau proprii) și un adjectiv.

2.4.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:

– ***masculine***, analizabile în raport cu:
  – substantive: *bradociu, cococi, murgoci*[2];
  – un adjectiv: *lungoci;*
  – un verb: *bătociu;*

– ***neutre***, analizabile în raport cu substantive: *pungoci, pușcoci.*

2.4.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt ***masculine***, și anume:

– antroponime, analizabile în raport cu:
  – substantive proprii: *Marcoci* cf. *Marcu* (Iordan, N.F.), *Pârvoci* cf. *Pârvu* (DO), *Vâlcoci* cf. *Vâlcu* (DO);
  – un substantiv comun sau unul propriu: *Zimbrociu* cf. *zimbru,* top. *Zimbru* (DO);
  – un adjectiv: *Murgoci* (DERS);
  – un verb: *Mișcoci;*

– zoonimul *Murgoci,* analizabil în raport cu un substantiv sau cu un adjectiv.

2.4.2.3. ***Adjectivul murgoci***[1] (folosit și substantivat) este analizabil în raport cu un adjectiv.

Formații semianalizabile: *clovoci* „(iht.) zglăvoacă" cf. *clovot* „idem" (DA); *Malcoci* (DO: 315) cf. *Malcea, Malciu; Mungoci(ul)* (DO: 326) cf. *Mungescu, Mungiu; Stănigoci(ul)* (DO: 375) cf. *Stănigoiu.*

2.5. -U̲CI (-u̲ciu)

2.5.1. În DI figurează 2 ***formații analizabile:*** *frecuci(u)* „locul unde peștele se *freacă* de pietre cu burta ca să-și depună icrele" (DA, MDA) și *gluguci(u)* (vezi *supra* **1.2.**).

2.5.2. Ambele derivate sunt ***substantive*** comune ***neutre*** raportabile la:

– un verb: *frecuci;*

– un substantiv: *gluguci.*

Sufixul se identifică și într-un ***antroponim masculin***, analizabil în raport cu un substantiv comun: *Buhuci* cf. *buh, buhă* (DO: 220).

2.6. -A̲CE

2.6.1. Sunt înregistrate 3 ***formații analizabile*** în DI: *brehnace* (vezi *supra* **1.1.**), *sulace* „(înv., rar) care are formă de *sulă*" (DLR), *trăgace* „(reg.) sanie; închizătoare la ușă" cf. *(a) trage* (DLR, s.v. *trăgaci, -ce*).

Cuvântul *puhace* din DI (împrumutat din ucraineană, cf. DLR) ar putea fi pus în legătură, fără nicio dificultate de ordin semantic, cu *buhă,* termen sub care este înregistrat în DA: *puhace* „un fel de buhă"; nu l-am inclus în inventar din cauza diferenței formale în raport cu *buhă,* deși alternanța *p / b* este frecventă.

2.6.2. Formațiile *brehnace* și *trăgace* sunt ***substantive feminine*** raportabile la verbe, iar *sulace* (cu o singură atestare, în DDRF) este calificat drept ***adjectiv***

invariabil format de la un substantiv (pentru tendința unor adjective în *-aci, -ace* de a deveni invariabile, vezi *supra* nota 1 sub **2.1.2.3**).

2.7. -ICE

2.7.1. În DI figurează 20 de ***formații analizabile:*** *brehnice* (vezi *supra* **1.1.**), *cornice* (DA s.v. *corn: Cornicea satelor* – titlul unei colecții de anecdote populare; în DEX figurează s.v. *cornișă*), *curelice* „numele mai multor plante" (DA s.v. *curea*, MDA) cf. pl. *curele, custurice* „cuțit mic" cf. *custură* (DA, MDA), *fărâmice* „*fărâmă* mică" (DA), *fluierice* (vezi *supra* **1.1.**), *găurice* (DA s.v. *gaură*), *gugulice* „termen de mângâiere dat unui copil" (DA s.v. *(a) guguli* „a mângâia, a giugiuli"), *lingurice* „*lingura* sau furca pieptului" (DLR), *măgurice* „*măgură* mică" (DLR), *măturice* „măturică" cf. *mătură* (DLR), *pădurice* „diminutiv al lui *pădure*" (DLR), *pitulice* „nume dat mai multor păsări" cf. *(a se) pitula* (DLR), *pulberice* „diminutiv al lui *pulbere*" (DLR), *scândurice* „scândurică" cf. *scândură* (DLR), *scuturice* „numele unei plante" cf. *(a) scutura* (DLR), *securice* „diminutiv al lui *secure*" (DLR), *sugărice* „biberon" cf. *sugar* (MDA), *tălpice* „tălpig" cf. *talpă* (DLR s.v. *tălpig*), *tremurice* „codobatură" cf. *(a) tremura* (DLR s.v. *tremurici*).

Nu am inclus în inventar formația *negurice* s.f. din DI, care nu este cuvânt-titlu nici în DLR, nici în MDA; figurează însă într-un citat din DLR s.v. *pulberice* (*Pe drum ce-mi vedea? Mică-o negurice, Bătând pulberice.* Cf. Viciu, Col. 97), cu sensul neprecizat.

La acestea se adaugă 4 formații din alte surse: *fântânice* (Mat. Dial.: 256), *fudulice* „femeie ușuratică" (Udrescu, Gl.), *ghindurice* „obiect mic" (Lex. Reg. II: 25) cf. *ghindură* „ganglion, glandulă", *gârlice* „*gârlă* mică" (Lex. Reg. II: 18).

Sufixul *-ice* se identifică și în substantivul, cu gen neprecizat (masculin sau neutru), *pârlice* „(înv., rar) cărbune" cf. *(a) pârli* (MDA), înregistrat și în DLR într-un singur citat, unde pare o creație personală dubioasă și de aceea nu am avut-o în vedere: *Al meu cărbune trebuie să fie / Foarte mulțumit? – Săracul pârlice! / Plesnit în schinteie l-acea grozăvie, / Cu totul zdrobit, / Cine-l mai cunoaște în focul cel mare?* (Heliade, O. I, 129).

2.7.2. Derivatele cu *-ice* sunt ***substantive feminine*** raportabile la:
– substantive (cele mai numeroase): *cornice, custurice, fărâmice, pulberice* etc.;
– verbe: *pitulice, tremurice* etc.

Unele derivate au paralele substantive proprii, ca ***antroponimul*** (*Jurj*) *Găurice* (la Nestorescu, A. (1976): 504) sau ***toponimul*** *Măgurice* (în DERS), acesta din urmă putând fi raportat atât la un substantiv comun (*măgură*), cât și la unul propriu (*Măgura*).

Formație semianalizabilă: *cuțuvrice* „cățea care latră mereu; femeie depravată" cf. *cuțuvrea* „idem" (MDA).

2.8. -OACE (-oce)

2.8.1. Sunt înregistrate 2 ***formații analizabile*** în DI: *mișcoce* „păduche" cf. *(a) mișca* (DLR) și *zgârvoace* „coajă de dovleac cu care se adună cenușa" cf. *zgârvă* „idem" (DLR).

La acestea se adaugă 2 derivate de la Udrescu, Gl.: *bâlcoace* „oală mare" cf. *bâlcă* „oală", *sticloace* „*sticlă* mare".

Nu am luat în considerare adjectivul *plângoace*, înregistrat în DLR (s.v. *plângocea*) în contextul *banală și plângoace*, pentru care Iorgu Iordan reconstruiește un masculin *plângoci* (Iordan 1971: 403), nepreluat însă în DLR, nici în MDA.

2.8.2. Derivatele cu *-o(a)ce* sunt ***substantive feminine*** raportabile la:
– substantive: *bâlcoace, sticloace, zgârvoace;*
– un verb: *mişcoce.*

Formaţie semianalizabilă: *fiştigoace* „fluier de jucărie” cf. *fiştigoaie* „idem” (DA).

Sufixele din cele două serii avute în vedere derivă substantive (comune şi proprii), majoritatea şi adjective. În general, derivatele substantivale sunt mult mai numeroase decât cele adjectivale, cu excepţia lui *-aci*, unde numărul substantivelor este aproximativ egal cu cel al adjectivelor. Poziţia caracteristică pe care o are *-aci*, în raport cu celelelte sufixe, în ceea ce priveşte ponderea adjectivelor, poate fi concludentă pentru etimologia sufixului (vezi *infra* nota sub **4.1.1.**).

Diferenţa numerică dintre substantivele masculine şi cele neutre este net în favoarea masculinelor în cazul sufixelor *-aci* şi *-oci* şi mai mică (deşi cele mai multe sunt tot masculine) în cazul lui *-ici*. În cazul lui *-eci* însă, neutrele sunt mai numeroase decât masculinele. Ponderea diferită la diversele sufixe a substantivelor masculine în raport cu cele neutre trebuie corelată cu valorile specifice ale sufixelor respective: nume de agent (reprezentat prin substantive masculine şi adjective) pentru *-aci* şi *-ici,* diminutive (în special la nume de obiecte) pentru *-eci*. Diferenţa mai mică dintre substantivele masculine şi cele neutre în cazul lui *-ici* se datoreşte poziţiei favorabile pe care o au, la acest sufix, numele de acţiune (vezi *infra* **3.**).

Toate sufixele din seria masculină derivă relativ numeroase nume proprii. Această trăsătură trebuie pusă în legătură cu valoarea de epitet pe care o au multe formaţii (vezi *infra* **3.**) şi cu valoarea patronimică pe care o au prototipurile slave împrumutate. Observăm că antroponimele au adesea finala *-u,* care poate fi interpretată ca articol hotărât (determinat de valoarea de epitet a formaţiilor) sau ca influenţă a antroponimelor în *-escu* ori în *-ean(u)*: *Popescu, Muntean(u).*

3. Valorile derivatelor

Derivatele cu sufixele din cele două serii au mai multe valori, dintre care unele se realizează cu ajutorul majorităţii sufixelor, altele numai cu al unora sau al unuia dintre ele. De asemenea, sunt valori care apar atât la substantive, cât şi la adjective (cu specificul clasei), dar există şi valori care apar numai la substantive. Derivatele polisemantice (care sunt adesea cuvinte omonime) se încadrează la mai multe valori (de aceea, la acestea se indică sensul avut în vedere); la fel, formaţiile raportabile la două baze (substantiv sau verb).

3.1. ***Diminutive*** (substantive, uneori cu nuanţă peiorativă): *buhaci(u); borcăneci, dăscăleci, podeci, scăuneci, târleci* etc.; *bondărici, dăscălici, fluiericiu* etc.; *bradoci(u); custurice, găurice, măturice* etc.

3.2. ***Nume de agent*** în formaţii care au:
– baze verbale, formaţiile fiind:
– substantive: *cârpaci(u), cufundaciu, gonaci(u), lătraci, mânaci, pilaci, scurmaci* „persoană care scotoceşte” etc.; *sforoeciu; licurici, scormonici, tremurici* „epitet depreciativ”, *zvârcolici* etc.; *bătoci; brehnace; pitulice, scuturice, tremurice; mişcoce;*
– adjective: *glumaci, iscodaci, împungaci, plângaci* etc.;

– baze nominale, formațiile fiind:

– substantive: *cornaci(u)* „persoană care ține coarnele plugului; cornist", *strungaci, trâmbaci* etc.; *cornici* „cel care ține coarnele plugului";

– adjective: *poznaci* „care face pozne", *șăgaci* „care se ține de șagă"; *minunici* „năzdrăvan, care face minuni".

În câteva derivate (substantive sau adjective) se identifică ***pacientul*** (= ***agentul pasiv***): *scobaci* „care este scobit"; *ciufulici, perpelici* „vreascuri perpelite de foc", *prăvălici; trăgace.*

3.3. *Numele acțiunii și rezultatul ei* (la substantive cu bază verbală): *ciuciuleci(u); clătinici(u), gâdilici, tremurici* „tremur", *scuipici* etc.

Valori legate de acțiune se identifică și în derivatele *logodici* „ziua destinată logodirii" (data acțiunii), *scărpinici* „senzație care te face să te scarpini" (cauza acțiunii), *frecuci(u)* „loc pentru a se freca" (locul acțiunii).

3.4. *Nume de instrument* (la substantive cu bază verbală): *trăgaci, scurmaci* „gheară de pasăre"; *zgârieci; frichinici, plesnici, răzbici, șuierici, zgândărici* „vătrai".

3.5. *Purtătorul calității* (la substantive cu bază adjectivală): *lungaci, șergaci* „persoană blondă"; *cârneci(u); lungoci, murgoci*[1] „bou murg".

3.6. *Purtătorul destinației* (la substantive cu bază nominală): *brâncaci, colbaci, rudaci, târgaci* „marfă dusă la târg"; *gardineci; căpici(u); sugărice.*

3.7. *Specia* bazei (la substantive cu bază nominală): *botcaci; brâneciu, corneci* „cornul în care se ține praful de pușcă", *șopeci; canalici, carici, popici* „popă tânăr", *tartarici; cornice.*

3.8. *Purtătorul asemănării* se identifică în formații cu bază nominală, care sunt:

– substantive: *gărdeci; cornici(u)* „unealtă în formă de corn", *ghimici, sfredelici; pușcoci;*

– adjective: *robaci; sulace.*

3.9. *Augmentative* (substantive cu bază nominală, rar adjectivală): *sulaciu; nărеciu; lungoci, pungoci; bâlcoace, sticloace.*

O nuanță augmentativă / intensivă se evidențiază și la derivatele adjectivale *codaci* „cu coadă *lungă*", *cornaci(u)* „cu coarne *lungi*", poate și la *hrănaci(u), mâncaci.*

3.10. *Posesorul* obiectului denumit de temă se identifică la:

– substantive: *cornaci(u)* „diavol", *pohtaci, stânaci; corneciu* „drac; rădașcă";

– adjective: *culpaci(u), râvnaci, strungaci* „cu strungă(reață)".

Câteva valori sunt slab reprezentate, fiind prezente la unu, maximum două derivate (uneori numai pentru un sens al formației): ***preferința*** pentru obiectul denumit de temă (*dreptaci, stângaci,* poate și *pumnaci*); ***purtătorul provenienței*** (*târgaci* „lucruri cumpărate de la târg"); ***purtătorul datării*** (*murgoci*[2]); ***purtătorul localizării*** (*căminici*); ***purtătorul materiei*** (*cococi; șindilici*); ***colectivul*** (*răchitici*).

Există și formații care sunt ***sinonime*** cu bazele, și anume:

– substantive: *făguieci(u); mălurici, podgorici, popici* „butuc de lemn", *sfârlici; gluguci(u); lingurice; zgârvoace;*

– adjective: *șergaci* „(d. cai) șarg"; *moscheci; pogănici; murgoci*[1] „murg (= roșcat)".

O serie de formații, mai ales cele care exprimă numele de agent, sunt adesea întrebuințate ca ***epitete***: *sfădaci, cornaci / cornici, colindici, minunici, scormonici, zvârcolici* etc.; unele dintre ele sunt și porecle sau nume proprii: *Cornaci, Râncaci, Stângaciu; Cârneci; Clătinici* etc.

O notă specifică pare să aibă *-ici*, care, chiar în formațiile interpretatabile ca depreciative datorită bazelor, adaugă o nuanță atenuantă de simpatie: *mâzgălici, păcălici, scormonici, sfredelici, zgăurici*. Această nuanță s-a creat, probabil, datorită faptului că *-ici* are adesea valoare diminutivală și că epitetele respective se aplică, în mod frecvent, copiilor sau unor personaje din literatura pentru copii.

Antroponimele cu baze tot antroponime pot fi interpretate, cel puțin teoretic, ca având valoare patronimică: *Mangaci* cf. *Mangu, Stoieneci* (Iordan, N.F.), *Stoichici* (*ibid.*), *Pârvoci*. Această interpretare este susținută de existența valorii respective în formații perfect analoge din limba de origine a sufixelor (cf. Miklosich, P.O.), precum și de numele cu forme duble, în *-escu* și *-ici*, desemnând aceeași persoană (deci sinonime), înregistrate de Ioan Bogdan (Bogdan 1913, I): *Fetco Starostescul* (260) – *Fedco Starostici* (380), *Iurii Șerbescul* (203) – *Iurii Șerbici* (920). (În indicele de nume din lucrarea citată, I. Bogdan explică multe din numele care apar în documente exclusiv cu forma în *-ici* prin forme în *-escu;* pentru valoarea patronimică a sufixului *-esc*, vezi monografia sufixului, în volumul următor.)

N. A. Constantinescu (DO: LX) afirmă că nume ca *Drăghici, Mitici, Rădici, Stănici* sunt „alintătoare”. Nu am înregistrat această valoare, deoarece nu am găsit niciun argument în favoarea ei.

Valorile cel mai bine reprezentate sunt, sub raportul unităților sufixale implicate, cea diminutivală și numele de agent (redate prin majoritatea sufixelor); sub raportul derivatelor, cea mai frecventă este numele de agent (întărit prin epitetele antroponime).

Relativ importante prin numărul de sufixe (trei sau chiar patru) cu care se realizează sunt și valorile: nume de instrument, purtătorul calității, purtătorul destinației, specia bazei și asemănarea cu baza, dar au (foarte) puține derivate. Și valoarea augmentativă este redată prin patru sufixe, dar prin foarte puține derivate, în contrast cu diminutivele; situația merită o atenție specială tocmai în perspectiva mai largă a raporturilor dintre augmentative și diminutive (vezi Dimitrescu 1958). Numele acțiunii și rezultatul ei este o valoare redată numai prin două sufixe (*-eci, -ici*), dar este relevant că *-ici* are relativ numeroase derivate. Semnificativ este și faptul că numele acțiunii se situează în aceeași sferă semantică cu numele de agent și numele de instrument, valori bine reprezentate ale derivatelor cu sufixele în discuție.

Restul valorilor, redate prin câte un singur sufix, sunt nerelevante, cu excepția posesorului, care se identifică atât la substantive, cât și la adjective, și într-un număr relativ mare de derivate.

4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

4.1. Sufixele din cele două serii au origini diferite.

4.1.1. Sufixele *-aci, -eci, -ici, -oci* și *-uci* sunt de ***origine slavă***; le corespund derivativele v.sl. *-ače-, -eče-, -iče-, -oče-, -uče-* (**-akio-, *-ekio-, *-ikio-, *-okio-,*

-ukio-; cf. Vondrák, S.G. I[2]: 612–617). Densusianu (DHLR I: 250) propune sursa veche bulgară pentru *-aci* (< *-ačĭ, -ačjŭ*), *-ici* (< *-ičĭ*), *-oci* (< *-očĭ*). Pentru *-eci*, care nu apare în vechea bulgară, sugerează referirea la sârbă şi rusă.

Această legătură genetică se demonstrează prin paralelismul perfect dintre forma derivativelor româneşti şi a celor slave, ca şi prin corespondenţa dintre valorile pe care le au sufixele în română şi în slavă: nume de agent şi nume de instrument, purtătorul unei calităţi, valoarea diminutivală (şi, izolat, augmentativă) şi patronimică (cf. Meillet 1905, II; Vondrák, *loc. cit.*; Leskien, Gr. I: 233–236, 268–270; Miklosich, P.O.: 11).

Se pare că singura valoare net distinctă dezvoltată pe teren românesc este numele de acţiune. Credem că explicaţia apariţiei ei trebuie căutată în dinamica semanticii generale a derivatelor de la verbe.

Formaţii împrumutate analizabile par a fi foarte puţine şi acestea numai pentru două sufixe: *cârmaci* < bg. *кърмач, trâmbaci* < pol. *trębacz, Babici* < sl. *Babič* (Iordan, N.F.), *Dobrici* < sb. *Добрич*. Neanalizabile sunt însă mai multe şi mai variate: *gârbaci* < bg. *гърдач, tălmaci* < bg. *тълмач, glăvoci* < bg. *главоч*. E posibil însă să mai fi fost şi altele care s-au pierdut sau unele care sunt astăzi neanalizabile, dar într-o anumită perioadă mai veche erau analizabile (vezi situaţia lui *trâmbaci*).

Sufixul *-aci* pare să aibă o situaţie mai complexă în cadrul seriei, şi anume să aibă ***etimologie multiplă***: împrumuturile slave s-au putut suprapune peste sufixul, moştenit din latină, *-ax, -acem*. E posibil ca sufixul latinesc să fi fost moştenit sub forma **-ace: *fugace*. Ulterior, prin asimilare la derivatele formate cu sl. *-aci*, a căpătat forma *-aci* (DHLR I: 250; DA s.v. *fugaciu*). Această ipoteză se întemeiază pe două argumente:

– ponderea relativ mare, asociată cu varietatea morfologică a bazelor, pe care o au adjectivele în inventarul derivatelor cu *-aci*, în contrast cu celelalte sufixe din serie, unde substantivele sunt majoritare sau exclusive (dezvoltarea relativ mare pe care o au adjectivele în cazul sufixului *-aci* poate fi un reflex al situaţiei din latină, unde *-ax*, sufix rar în toate perioadele, deriva exclusiv adjective, cf. ILR I: 84);

– atestările vechi pe care le are *-aci* în contrast cu celelalte sufixe din serie, atestări care pot fi considerate o dovadă indirectă a existenţei lui *-aci* în sistemul românesc de derivare înaintea pătrunderii seriei slave (deşi, cu excepţia lui *fugaci*, nu sunt dovezi concrete pentru continuitatea sufixului latinesc în limba română, cele mai multe derivate fiind formaţii româneşti de la teme nelatineşti).

Suprapunându-se peste un model existent deja, *-aci* slav s-a putut dezvolta mai repede decât celelalte sufixe din serie (vezi Pascu, S.: 198 şi Puşcariu 1937: 317; cf. şi DO: LV, unde *-aci*, spre deosebire de *-eci* şi *-ici* – de origine slavă –, este considerat a fi de origine latină).

Al. Graur combate însă originea latină a sufixului *-aci* (Graur, N.A.: 59–62), cu următoarele argumente:

– în latină *-ax* era rar şi, mai ales, literar;

– în latină forma exclusiv adjective, în română *-aci* formează şi substantive;

– sufixul *-ax* trebuia să devină în română **-ace*, nu *-aci* (ca şi *forficem* > *foarfece*);

– nu există niciun originar latin atestat pentru cuvintele româneşti în *-aci* (nefiind atestat decât în epoca modernă, *fugaci* este probabil formaţie recentă, iar *trăgaci* e sigur derivat românesc);

– apariția lui *-aci* în aromână și meglenoromână este o dovadă a originii lui slave, deoarece lat. *-ce* ar fi trebuit să devină *-tse,* în aceste dialecte.

I. Fischer este de părere că „rom. *-aci* nu provine desigur din lat. *-ax*, deși se poate invoca lat. *fugax*, corespunzând rom. *fugaci*" (Fischer, L.D.: 164).

4.1.2. Sufixele din seria *-ace, -ice, -oace* (sau unii termeni ai seriei) au putut apărea pe două căi, care nu se exclud una pe alta.

Sufixul *-ice* poate fi:

– împrumutat din ***slavă*** (de notat că în bulgară *-iče* derivă substantive neutre, cu valoare diminutivală, care denumesc ființe de sex femeiesc: *momiče* „fetiță" < *momà* „fată");

– creat ***în limba română,*** ca un corespondent feminin al numelui de agent masculin derivat cu *-ici* (*zgriburici, -ice, zvârcolici, -ice*) și apoi detașat ca sufix de sine stătător și folosit pentru a forma direct substantive feminine.

Sufixele *-ace* și *-oace* au putut apărea ***în limba română***, sub influența termenilor corespunzători ai seriei masculine, pentru realizarea simetriei.

G. Pascu (S.: 327) trimite pentru *-ice* la bg., slov. *-iče*. Pe *-ace* și *-oace* le înregistrează alături de formele masculine (*-aci, -oci*) fără vreo mențiune specială referitoare la originea lor. Al. Rosetti afirmă explicit că *-ice* nu e femininul lui *-ici* și trimite la bulg. *-iče* (Rosetti, ILR (1968): 324).

4.1.3. Câteva formații (neanalizabile, semianalizabile sau analizabile), împrumutate din diverse limbi slave moderne sau din maghiară, au fost adaptate cu sufixele *-aci* și *-ici* în română:

– *bărnaci, -ace* „oacheș" < magh. *barnás* (cf. și *bărnuț* „idem" < magh. *barna* „brun" diminutivat cu *-uț*, DA s.v.);
– *canalici* < magh. *kanális* (vezi și *canaliș*) (DA);
– *cârlaci* „vas cu pânze" < scr. *krilaš* (DA);
– *clocotici* „arbust" < scr. *klokòčika*, pol. *kłokoczka*, *kłokotka*, slov. *klokotac*, ceh. *klokoč* cf. *clocotiș* (DA);
– *lăptaciu* „plasă de pescuit" < bg. *laptaš* (DLR s.v. *lăptaș*);
– *sporici* (bot.) < scr. *sporiš*, ucr. *спориш*, cf. *sporiș* (DLR).

E foarte puțin probabil, dar nu cu totul imposibil, ca *fugaci* și *stângaci* să fie calcuri după bulg. *begač* și scr. *levak* (ultimul, cu substituire de sufix – cf. Löwe 1911: 8–9).

Câteva formații neanalizabile sunt împrumuturi latino-romanice atestate în secolul al XIX-lea, adaptate cu sufixul *-ace: rapace* (Heliade, în DLR s.v.) < fr. *rapace*, it. *rapace*, lat. *rapax, -acis; tenace* (Heliade, în DLR s.v.) < fr. *ténace*, it. *tenace*, lat. *tenax,-acis; vorace* (Negulici, în DLR s.v.) < fr. *vorace*, lat. *vorax,-acis*.

4.2. Atestări din limba veche au multe formații cu *-aci,* dar mai puține cu *-ici, -oci, -ace* și *-ice: Stângaci* (a. 1426, la Mihăilă, DLRV), *cârmaci* (Cod. Vor. 85/14, în DA), *gonaci* (Varlaam, în DA), *pohtaci* (Varlaam, în DLR), *șagaci* (Neculce, în TDRG), *fugaci* (Mardarie, în DA), *sfădaci* (*Îndreptarea legii*, în TDRG), *râvnaci*

(Dosoftei, în DLR), *hrănaci* (*Biblia* (1688), în DA s.v. *hrană*); *Clocotici* toponim (a. 1473, în DERS; a. 1519, la Mihăilă, DLRV), *şuierici* (Mardarie, în DLR), *măscărici* (Moxa, în DLR); *Murgoci* (a. 1440, în DERS), *Lungoci* (a. 1581, la Nestorescu, A. (1976): 508); *puhace* (Cantemir, în DLR), *brehnace* (*Biblia* (1688), în DA); *găurice* (Cantemir, în DA s.v. *gaură*) şi *(Jurj) Găurice* (a. 1452, la Mihăilă, DLRV), *Măgurice* (a. 1582, în DERS). Pentru celelalte sufixe avem numai atestări mai noi sau din texte populare; acestea din urmă însă pot fi un argument pentru dovedirea vechimii sufixelor respective.

5. Originea temelor

Formaţiile cu sufixele avute în vedere au, în număr mare, teme de origine slavă: *târgaci, podeci, colindici, gârlice, gluguci* etc.

Dintre temele neslave, un număr însemnat sunt foarte vechi în limbă:
– moştenite din latină: *alergaci, bătaci; taureci; corbici, tremurici* etc.;
– comune cu albaneza: *brădaci; fărâmice, măgurice* etc.

Mai puţine teme sunt mai noi (din perioade diferite):
– maghiare: *îngădaci, înhămaci;*
– turceşti: *fudulice;*
– greceşti: *dăscălici, deconeci, pungoci;*
– germane: *şindilici, şopeci;*
– latino-romanice: *culpaci, canarici.*

Numărul mare al temelor vechi, corelat cu numărul foarte mic al temelor neologice latino-romanice, atestă vechimea în limbă şi caracterul popular al sufixelor.

6. Productivitatea sufixelor

Sufixele din cele două serii discutate n-au fost şi nu sunt egale în ceea ce priveşte productivitatea. Referitor la situaţia globală, poziţiile extreme sunt ocupate, pe de o parte, de *-aci, -ici, -ice* şi, mai puţin, *-eci*, care au fost productive, iar de cealaltă parte, de *-uci*, foarte slab productiv.

În limba actuală cele mai productive par să fie *-ici* (cu formaţii care pot fi folosite ca epitete) şi *-ice* (cu valoare diminutivală).

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Sunt relativ puţine derivatele din limba standard (*cârmaci, hrănaci, robaci, stângaci, sugaci; licurici, lipici, măscărici; pădurice, pitulice, scândurice* etc.) şi foarte multe sunt învechite (*culpaci(u), iscodaci(u), ispitaci(u), înhămaci(u), pârlaci, pumnaci, râvnaci, scornaci* etc.) sau regionale / populare (*ducaci, împungaci, lătraci, lungaci, obârcaci, pâraci, pohtaci, şăgaci, ţintaci* etc.).

Dintre formaţiile populare, mai ales cu valoare expresivă, unele apar în literatura beletristică: *codaci* (Odobescu, în DA), *chilaci* (Creangă, în DLR s.v. *pilaci*), *pândaci* (Alecsandri, la CADE), *dăscălici* (Macedonski, în DLR), *gâdilici* (Creangă, în DA), *păcălici* (Ispirescu, în DLR) etc.

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -ĂLI̯CI (-ali̯ci)

Sufixul *-ălici* [pron. -ă-lič] se identifică în 2 ***formaţii analizabile:*** *răcălici (racălici)* (DI) „(reg.) broatec" cf. *rac!* „cuvânt prin care se imită strigătul broaştelor" (DLR

s.v. *racalici*), la care se adaugă *căscălici* „diminutiv al lui căscălău; gură-cască” (Udrescu, Gl.) cf. *(a) căsca.*

Derivatul *drăgălici* din DI, susceptibil formal de dublă analiză (cf. *drag* şi *(a) drăgăli*), nu a fost reţinut în DLR şi nici în MDA, deci nu i se cunoaşte sensul şi, de aceea, nu a fost inclus în inventar.

Ambele formaţii sunt ***substantive masculine*** raportabile la:
– o interjecţie: *răcălici (racalici);*
– un verb: *căscălici.*

Racalici e explicat în DLR prin interjecţia *rac* (ca multe formaţii sinonime: *racaleţ, racamete, racateţ, racatiţă, răcănel, răcăţel*), fără vreo menţiune cu privire la segmentul final. S. Puşcariu îl explică pe *răcănel* „broască mică” printr-un lat. **rac(c)anellus*, iar de aici, prin asimilare şi substituire de sufix, pe *răcălici* (Puşcariu 1924: 687 – 688).

Sufixul *-ălici* este dezvoltat cu elementul nesufixal *-ăl-* (cu *-ă-*, prin asimilare cu *-ă-* din temă, în derivatul *căscălici*); a fost foarte slab productiv.

Formaţiile sunt ***nume de agent*** şi sunt cuvinte regionale.

8.2. -ĂRI̲CI (-ări̲ciu)

Sufixul *-ărici* [pron. -ă-ri̲č] cu varianta *-ăriciu* [pron. -ă-ri̲-ču] se identifică în 2 ***formaţii analizabile*** din DI: *mâncărici* „mâncărime” (DLR, MDA) cf. *(a) mânca* „(d. o parte a corpului) a avea senzaţia de mâncărime” şi *vinărici(u)* „impozit pe *vin*; podgorean” (DLR, MDA).

Derivatul *mâncărici* este un ***substantiv*** analizabil printr-un verb.

În DLR nu i se precizează genul, iar în MDA este calificat drept „substantiv invariabil”. În ambele surse derivatul este raportat la substantivul *mâncare* + *-ici,* analiză care nu se susţine din punct de vedere semantic (cf., în aceleaşi surse, formaţia *mâncărie,* cu acelaşi sens, analizată prin *(a) mânca* + *-ărie,* şi nu prin *mâncare* + *-ie*).

Formaţia *vinărici(u)* este un ***substantiv neutru*** (cu sensul „impozit pe vin”) şi ***masculin*** (cu sensul „podgorean”) raportabil la substantivul *vin.*

Derivatul *vinărici(u)* este foarte vechi; e atestat cu ambele sensuri în documentele slave din Ţara Românească: în a. 1428 cu primul sens (cf. Mihăilă, DLRV) şi în a. 1436 cu al doilea (cf. DERS). În FCLRV: 126 se spune chiar că este atestat din secolul al XIV-lea (apud Iliescu 1958: 404). De aceea, nu poate fi raportat la formaţia *vinar* „podgorean”, a cărei primă atestare este ulterioară (cf. DLR s.v.).

Formaţia *mâncărici* exprimă ***numele acţiunii şi rezultatul ei,*** iar *vinărici(u)* este ***nume de agent*** (cu bază nominală), precum şi ***nume de impozit.***

Sufixul *-ărici(u)* este compus din *-ar* şi *-ici(u).* A fost foarte slab productiv.

8.3. -ELI̲CI (-eli̲ciu, -ili̲ci)

Sufixul *-elici* [pron. -e-li̲č] cu variantele *-eliciu* [pron. -e-li̲-ču] şi *-ilici* [pron. -i-li̲č] se identifică în 2 ***formaţii analizabile:*** una figurează în DI, *crăielici(u)* „(bot.) verigel” (DA, MDA) cf. *crai* „numele unei flori de grădină” (cf. şi *crăiţă,* prin care

derivatul este semianalizabil), iar cealaltă este adăugată din DLR, *şeptelici* „copil născut la *şapte* luni".

Ambele formaţii sunt ***substantive masculine*** raportabile la:
– un substantiv: *crăielici(u);*
– un numeral: *şeptelici.*

Cu varianta *-ilici,* sufixul apare în ***antroponimul masculin*** *Şeptelici / Şeptilici / Şaptelici* (DERS).

Valoarea derivatului *şeptelici,* format pe teren românesc, pare a fi ***purtătorul determinării cantitative.***

Sufixul *-elici* este dezvoltat cu elementul nesufixal *-el-;* substantivul *crăielici(u)* este, probabil, un împrumut din sârb. *kraljić* (DA). Varianta *-ilici* a apărut prin închiderea lui *-e-* la *-i-* în urma asimilării. Apariţia sufixului se poate explica şi prin dubla analiză a antroponimului *Bădilici* (DO) cf. *Bade(a)* şi *Bădilă:* prin raportare la *Bădilă* sufixul detaşat este *-ici,* dar prin raportare la *Bade(a)* se detaşează sufixul compus *-ilici* format din sufixul *-ilă + -ici.*

Antroponimele sunt atestate în secolul al XVI-lea (apud Nestorescu, A. (2006): 50): *Şeptilici* (a. 1588), *Şaptelici* (a. 1589). Substantivele comune, fiind regionale, sunt greu de datat.

Sufixul a fost foarte slab productiv.

8.4. '-EVICI, '-OVICI ('-oviciu)

Formaţiile cu sufixele neaccentuate *'-evici* [pron. -e-vič] şi *'-ovici* [pron. -o-vič], care apar în dicţionare onomastice, sunt ***antroponime masculine,*** analizabile în raport cu antroponime şi/sau toponime, uneori şi cu apelative: *Blajevici* cf. *Blaj* (antroponim şi toponim), *Covacevici* cf. *covaci* şi *Covaci, Dancevici* cf. *Danciu, Diaconovici* cf. *diacon* şi *Diacon(u), Draganovici* cf. *Dragan, Enacovici* cf. *Enache, Ghilevici* cf. *Ghila, Haritonovici* cf. *Hariton, Iorgovici* cf. *Iorgu, Vâlcovici* cf. *Vâlcu* etc. (Iordan, N.F.).

Varianta grafică *-oviciu* (din *Daicoviciu,* de exemplu) este explicată de Al. Graur prin influenţa terminaţiei *-ius* a numelor gentilice latineşti (Graur, N.P.: 97).

Sufixele *'-evici* şi *'-ovici* sunt menţionate, alături de *-ev* şi *-ov*, ca sufixe ***slave,*** atât de N. Constantinescu (DO: LIX, LXV), cât şi de Iorgu Iordan (N.F., *passim*); cf. şi Graur, N.P.: 87, 115. Sufixele sunt neaccentuate, în formaţiile în care apar accentul fiind pe tema cuvântului.

Sufixele *'-evici* şi *'-ovici* sunt compuse din sufixele *-ev,* respectiv *-ov,* şi *-ici.*

Deşi sunt relativ numeroase formaţiile de la nume neslave (*Albovici, Barbulovici, Limbovici* (toate din DO), *Carasievici* (Iordan, N.F.), N. Constantinescu afirmă că sufixele acestea sunt neproductive în română (*loc. cit.*).

Ele au fost folosite, de obicei, în documentele slave pentru a forma patronime de la nume româneşti (*Manevici* „al lui Manea"). Mai târziu (sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea), au servit la slavizarea a numeroase patronime româneşti (*Blajevici, Ciupercovici, Diaconovici, Ţurcanovici*), mai ales în Bucovina (a cărei Biserică, împreună cu cea din Banat şi Ardeal, a fost supusă în

1783 patriarhiei sârbe din Carlovăţ). La începutul secolului al XIX-lea, sub influenţa unei mode ruseşti trecătoare, apar patronime cu sufixul *-ovici*: (C-tin) *Radovici* din Goleşti („fiul lui Radu"), (A.) *Balşovici* („fiul lui Balş") (DO: LXV şi 355).

8.5. -OLICI

Sufixul *-olici* [pron. -o-lič] se identifică în 2 ***formaţii analizabile***: *tocolici* din DI „(reg.) miel care suge la mai multe oi" cf. *toc!* „cuvânt, adesea repetat, cu care se cheamă mieii la supt" (DLR) şi ***antroponimul masculin*** *Cozmolici* (Iordan, N.F.), raportabil la antroponimul *Cozma*.

Iorgu Iordan (*loc. cit.*) îl explică pe *Cozmolici* prin sufixul **-(ul)ici*.

Formaţia *tocolici* este un ***substantiv masculin*** raportabil la o interjecţie; valoarea derivatului este neclară.

Sufixul *-olici* este dezvoltat cu segmentul nesufixal *-ol-;* nu a fost productiv.

8.6. -ULICE

În DI sunt înregistrate 2 ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-ulice* [pron. -u-li-če]: *slugulice* „(reg.) diminutivul lui *slugă*" (DLR) şi *turmulice* „(rar) turmuliţă" (DLR).

Nu am reţinut cuvântul *steulice* din DI (probabil „stea mică") deoarece nu figurează în DLR şi nici în MDA.

La acestea se adaugă un derivat din DA (preluat şi în MDA): *curvulice* „*curvă* (mică şi frumoasă), cam curvă".

Derivatele sunt ***substantive feminine*** raportabile la substantive.

Formaţie semianalizabilă din DI: *cuculice* „cuvânt privitor la poziţia – probabil înălţată – a unui loc" (DA s.v. *cuculeie* s.f.pl. „ceva aşezat sus") cf. şi *cucui* „vârf".

Toate cele trei derivate analizabile sunt ***diminutive.***

Sufixul *-ulice* este dezvoltat cu segmentul nesufixal *-ul-*. Pentru explicarea apariţiei sufixului s-ar putea face referire la formaţia cu dublă analiză *pitulice* cf. *(a se) pitula* + *-ice* şi *(a se) piti* + *-ulice.*

S-ar putea ca apariţia sufixului să fi fost influenţată şi de identificarea sufixului **-ulici* în formaţii cu dublă analiză (cum sunt *ciufulici* cf. *ciuf(ul)* şi *(a) ciufuli,* la Carabulea 1972: 122) şi în câteva antroponime: *Bradulici* cf. *brad(ul), Bradula* (DO), precum şi *Bumbulici* cf. *bumb(ul)* şi *Bumbu, Drăgulici* cf. *Dragu* şi *Drăgulea, Niculici* cf. *Nicu* şi *Nicula* sau *Niculea, Tatulici* cf. *Tatu(l)* şi *Tatulea* (toate de la Iordan, N.F.).

Formaţiile sunt populare. Sufixul a fost slab productiv.

În câte o formaţie se identifică şi alte sufixe complexe:

-enice** [pron. -e-ni-če] figurează în formaţia din DI *orbenice* „(reg.) orb sau aproape orb" (şi în *de-a orbenicea* „de-a baba-oarba", DLR), ***substantiv aparţinând genului comun (Avram, M. 1967a: 481; cf. şi Avram, M. 2005: 67) raportabil la un adjectiv;

-inici** [pron. -i-nič] apare în formaţia analizabilă din DI *brădinici* „(pop.) locul unde sunt crescuţi brazi" (DA, MDA s.v. *brădiş*), ***substantiv neutru raportabil la un substantiv.

-ADĂ (-ada), -ATĂ[1]

Meyer-Lübke, G. II: 575; Mirambel, G.: 363; Meyer-Lübke–Piel, G.F.: 64, 84; Gáldi, M.: 105; Iordan, SRR: 4–5; Iordan, LRA: 157; Graur, P.A.: 89; Popescu-Marin 1960: 669–671; Seche 1960c: 715–718; Graur, N.P.: 127; Avram, M. 1996: 285–297; Goicu, DSN: 41–48; Szathmary 2006: 299–306; Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 25–26, 35 ; Trifan, F.C.: 182–194; Vârlan 2010: 507–517; Vârlan, S.N.: 79–89; Grevisse–Goosse: 169; Ciolan 2013: 68–70; Ionescu, M. 2012.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-adă* și *-ată*[1] fac parte din aceeași ***serie*** datorită asemănării formale, distribuției similare (vezi *infra* **3.1.2.** și **3.2.2.**), originii parțial comune (vezi *infra* **5.**) și interferențelor semantice: valorile formațiilor cu *-ată*[1] se regăsesc printre valorile celor cu *-adă* (vezi *infra* **4.**).

Sufixul *-adă* se identifică în formații (împrumutate sau create pe teren românesc) cu teme terminate în consoană (*arcadă* cf. *arc, bravadă* cf. *(a) brava, lampadă* cf. *lampă, robinsonadă* cf. *Robinson* etc.) sau în *-i-* vocalic (*academiadă* cf. *academie, becaliadă* cf. *Becali* etc.) (vezi *infra* **3.1.1.**).

Conform metodei de analiză adoptate în această lucrare, în formații raportabile la teme terminate în *-i* șoptit sau în *ĭ* semivocalic, care în derivate devine *i* vocalic (de ex. *acționariadă* cf. pl. *acționari* [pron. acționar[i]], *balcaniadă* cf. *Balcani* [pron. balcan[i]] sau *iluzoriadă* cf. *iluzoriu* [pron. iluzorĭu] etc.), se identifică sufixul dezvoltat *-iadă* (vezi *infra* **9.1.**).

Sufixul *-ată*[1] apare într-un grup restrâns de împrumuturi (*camerată, durată, serată* etc.) și în câteva formații românești (nume de băuturi) ca *cireșată, prunată, socată* etc. (vezi *infra* **3.2.1.**).

Se înregistrează și câteva ***dublete*** analizabile cu *-adă* și *-ată*[1]: *armadă* „(înv.) armie, armată" (DA) / *armată* „mare unitate militară compusă din corpuri aparținând mai multor *arme* (= infanterie, artilerie etc.)" cf. și *(a) arma* „a înarma", *caisată* / *caisadă* „băutură din *caise*" (Popescu-Marin 1960: 670), *limonadă* / *limonată* „băutură nealcoolică din lămâie" (DLR) cf. *limonă* „(înv.) lămâie", *marinată* / *marinadă* „mâncare, în special de pește, preparată cu un sos condimentat" (MDA) cf. *(a) marina, ocheadă* / *ocheată* „aruncătură de *ochi* (pe furiș), semn făcut cu ochiul" (DLR), *retiradă* / *retirată* „retragere din fața dușmanului; closet" (MDA) cf. *(a se) retira* „a se retrage (din fața dușmanului)", *serată* „petrecere / întrunire literară, muzicală etc. care are loc *seara*" (DLR) / *seradă* (Ursu–Ursu, Î.L. III[1] s.v. *serată*), *zmeurată* / *zmeuradă* „băutură din *zmeură*" (DLR).

Formațiile care alcătuiesc unele dublete sunt justificate etimologic: *armadă* < ngr. *αρμάδα,* srb. *armada,* magh. *armada,* sp. *armada / armată* < it. *armata; marinată* < ngr. *μαρινάτον,* it. *marinato / marinadă* < fr. *marinade; retiradă* < fr. *retirade,* germ. *Retirade / retirată* < it. *ritirata;* cf. și dubletul format din împrumuturile neanalizabile *salată* < ngr. *σαλάτα,* magh. *salata,* it. *salata,* germ. *Salat / saladă* < fr. *salade.*

În legătură cu dubletul *armadă / armată,* în DA se arată următoarele: „Alături de *armie* (s.v.), cuvântul *armadă (armadie)* apare în literatura română pe la începutul secol. XVIII și se menține până pe la începutul secol. XIX, când îl înlocuiește dubletul său, cuvântul *armată.* În literatura de azi îl mai întâlnim, rar, ca neologism, însemnând spec. «oștirea sau flota spaniolă (a lui Filip II)»; în Transilv. și în Banat, el e însă cuvânt popular, cunoscut fiind și sub formele *armáde, armádie*". Despre vechimea termenului *armată,* vezi însă și *infra* **5.2.2.**

În cazul altor dublete, numai una dintre formații se justifică etimologic, perechea sa fiind creată pe teren românesc, prin înlocuire de sufix (datorită asemănării formale dintre cele două sufixe): *limonadă* (< fr. *limonade,* germ. *Limonade*) și *limonată, ocheadă* (calc după fr. *oeillade*) și *ocheată, serată* (< it. *serata*) și *seradă.* Formațiile care alcătuiesc dubletele *caisată / caisadă* și *zmeurată / zmeuradă* sunt ambele derivate românești, cele cu *-adă* fiind, probabil, forme hipercorecte (create după modelul dubletului *limonadă / limonată*).

1.2. La nume proprii (titluri de opere literare), sufixul *-adă* se prezintă sub forma articulată *-ada* (*Daciada, Negriada* etc., vezi *infra* **3.1.2.**).

Cuvântul *vișinată* < *vișină* + *-ată* (MDA) cf. ngr. *βυσινάδα* (DLR) are varianta învechită *vișinat* (I. Golescu, C. și TDRG, în DLR) și sinonimele învechite *viș(i)nap, vișinab* < tc. *viș(i)nab* și *vișneac* < ucr. *вишняк,* cu varianta *vișineac* prin apropiere de *vișină* (cf. DLR s.v.); nu am considerat însă că finalele *-at, -ap, -ab, -eac,* înregistrate numai în variantele lexicale ale acestui cuvânt, reprezintă variante ale sufixului *-ată*[1].

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul *-ată*[1] se delimitează de:

– sufixul popular *-ată*[2] (din *fălcată, păstăiată* etc.) prin origine și prin registrul stilistic al derivatelor (vezi monografia sufixului **-ATĂ**[2]);
– finala *-ată* (formată din sufixul adjectival *-at*[1] + desinența de feminin *-ă*) din denumiri de plante (ca *labiată* „plantă care face parte din familia labiate", în MDA s.v. *labiat, -ă* adj., cf. *labie*) sau, rar, de animale (de tipul *aculeată* „insectă din subordinul de himenoptere prevăzute cu ac; albina", în MDN s.v. *aculeat, -ă* adj., cf. *aculeu* „ghimpe, spin; ac"), cuvinte care sunt considerate, în lucrarea de față, substantive provenite prin conversiune din forma de feminin a adjectivului corespunzător, cf. *(plantă) labiată, (insectă) aculeată* (vezi monografia sufixelor **-AT**[1], **-ÂT**, **-IT**[1], **-UT**).

3. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

3.1. -ADĂ (-ada)

3.1.1. În DI sunt înregistrate 27 de ***formații analizabile*** cu *-adă* (glosate după DA, MDA și DLR): *arboradă* „ansamblu de *arbori* la nave", *arcadă* „boltitură în formă de *arc*", *arlechinadă* „piesă de teatru în care personajul principal este un *arlechin*", *armadă*

(vezi *supra* **1.1.**), *bastonadă* „bătaie cu *bastonul*”, *blocadă* „încercuire, împresurare” cf. *(a) bloca* şi *bloc* „blocadă”, *bravadă* „provocare, sfidare” cf. *(a) brava* „a înfrunta, a sfida”, *bufonadă* „comportament de *bufon,* bufonerie”, *colonadă* „şir de *coloane* care formează un ansamblu arhitectonic”, *crupadă* „săritură a calului cu picioarele dinainte sub *crupă*”, *fanfaronadă* „comportament de *fanfaron*, lăudăroşenie”, *faţadă* „*faţă* exterioară a unei clădiri”, *galopadă* „alergare în *galop*” cf. şi *(a) galopa, gasconadă* „fanfaronadă, comportament de *gascon* (= fanfaron)”, *ieremiadă* „plângere sau lamentare, în genul celei atribuite profetului *Ieremia*”, *lampadă* „torţă” cf. *lampă*, *limonadă* (vezi *supra* **1.1.**), *marinadă* (vezi *supra* **1.1.**), *mascaradă* „petrecere, bal la care participanţii sunt deghizaţi şi mascaţi; ceată de oameni mascaţi; prefăcătorie, farsă” cf. *mascara* „paiaţă, măscărici”, *nostimadă* „însuşirea de a fi *nostim;* lucru, întâmplare nostimă”, *ocheadă* (vezi *supra* **1.1.**), *olimpiadă* „competiţie sportivă care a fost iniţiată în *Olimpia*”, *pantalonadă* „bufonerie” cf. *Pantalone* „personaj tipic din comedia italiană”, *păpăradă* (*paparadă*) „jumări de ouă; scrob, *papară*”, *ruladă* „prăjitură în formă de sul” cf. *(a) rula*, *seradă* (vezi *supra* **1.1.**), *zmeuradă* (vezi *supra* **1.1.**).

1. Pentru cuvântul *mascaradă,* împrumutat din fr. *mascarade*, am preferat analiza prin *mascara* „paiaţă, măscărici” (cf. Iordan, LRA: 157), pentru că prin raportare la *(a) masca* sau *mască* s-ar segmenta un sufix complex **-aradă,* a cărui existenţă nu poate fi probată doar printr-un derivat cu dublă analiză; nici analiza lui *paparadă* prin *papă* (cf. Ciorănescu, DER, s.v. *papă*) nu pare justificată, întrucât cuvântul se explică mai bine din punct de vedere semantic prin raportare la *papară* (cf. şi săs. *paperade, paparada*).

2. Nu am înregistrat în inventar cuvântul regional (Transilvania) *cocoradă* (*cocoroadă*) „plăcintă din mălai” cu etimologie necunoscută, pus în legătură cu *cocă* şi *paparadă* (DA), ceea ce sugerează interpretarea sa drept o contaminare, şi nu formarea prin derivare cu un presupus sufix dezvoltat **-oradă* (**-oroadă*), identificat numai în această formaţie.

3. Cuvântul *cazarmadă* (H. I 130/$_7$, în DA s.v. *cazarmă*) are sensul neprecizat, probabil „flotă”, conform citatului în care apare: [Împărăţia] *avea o cazarmadă cu nenumărate corăbii de război;* legătura semantică cu tema *cazarmă* este însă greu de stabilit şi de aceea nu a fost inclus în inventar. Nici pentru *tamponadă* „compresie a inimii prin acumulare de exudat sau sânge în cavitatea pericardică” < fr. *tamponnade* (MDA) analiza prin *tampon* nu pare a se susţine semantic.

4. Cuvântul învechit *orjad* „băutură răcoritoare preparată din sirop de orz” (Negruzzi, în DLR), cu variantele de adaptare *orjadă* (Codru-Drăguşanu, în DLR), *orgeată* (Gheţie, R.M. şi Alexi, W., în DLR) şi *orgeat* (Valian, V., în DLR), împrumutat din fr. *orgeat,* nu a fost considerat analizabil prin varianta populară *orj* a lui *orz,* deoarece presupusa bază aparţine altui registru stilistic, iar etimonul francez nu conţine sufixul *-ade.*

Se adaugă 34 de formaţii din alte surse: *academiadă* „competiţie la care participă sportivii din cadrul *Academiei*” (Seche 1960: 718), *becaliadă* „spectacol mediatic oferit de Gigi *Becali*” (DCR^3), *cabotinadă* „comportament de *cabotin*” (Trifan, F.C.: 183), *caisadă* (vezi *supra* **1.1.**), *camionadă* „grevă a camionagiilor” cf. *camion* (Trifan, F.C.: 183), *capucinadă* (DILR) „mimare a devoţiunii; predică, discurs moralizator” (MDN) cf. *capucin*, *cotonadă* (DILR) „ţesătură din *coton*” (MDN), *daciadă* „competiţie sportivă de mase, ce se organiza din 2 în 2 ani” cf. *Dacia* (DLR), *demisionadă* „frecvente demisii, nu întotdeauna justificate” (Vârlan, S.N.: 85) cf. *(a) demisiona*, *dragonadă* „persecuţie la care erau supuşi protestanţii de către *dragoni* în timpul lui Ludovic al XIV-lea” (DLR),

gabionadă (DILR) „întăritură făcută din *gabioane*", *glisadă* (DILR) „zbor alunecat al avionului; pas lateral de dans" cf. *(a) glisa* „a aluneca", *gunoiadă* „campanie de strângere a *gunoiului*" (DCR[3]), *intradă* (DILR) „parte introductivă a unei compoziţii muzicale ciclice" cf. *(a) intra, japoniadă* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 35) cf. *Japonia, jirinovskiadă* „acţiune întreprinsă de liderul naţionalist rus *Jirinovski* pentru obţinerea puterii" (Trifan, F.C.: 183), *metalurgiadă* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 25) cf. *metalurgie, mitologiadă* (DILR) „subiect artistic luat din *mitologie*", *mitraliadă* „descărcare a mai multor tunuri încărcate cu *mitralii*" (DLR), *muschetadă* „salvă sau mulţime de *muschete*" (*ibid.*), *năstaseada* („Lumea", an. XIII, nr. 4 (156), 2006, p. 80) cf. (Adrian) *Năstase, ozonadă* (într-o reclamă TV pentru aer curat) cf. *ozon, parohiadă* „ceartă pentru *parohie*" („Căminul românesc" 1 (97), an. 25, martie 2006, p. 4), *piperadă* „un fel de mâncare picantă" (Ştefănescu 1970: 162) cf. *piper, politichiadă* „plăcere exagerată pentru a discuta politică" cf. *politichie* (Trifan, F.C.: 184), *populadă* „colonie, aşezare de emigranţi" (la Ursu–Ursu, Î.L. III[2]) cf. *popul* – variantă la *popor, retiradă* (vezi *supra* **1.1.**), *robinsonadă* (DILR) „viaţă în singurătate" (MDA) cf. *Robinson, saponadă* „spumă de săpun" (la Ursu–Ursu, Î.L. III[2]) cf. *sapon* – variantă la *săpun, septembriadă* „mineriada din *septembrie* 1991" (Trifan, F.C.: 184), *seradă* (vezi *supra* **1.1.**), *traversadă* (DILR) „traversare de către o navă a distanţei dintre două porturi" (MDA), *turlupinadă* „glumă proastă, calambur nereuşit" (MDA) cf. *Turlupin* (= personaj din vechile farse franceze), *vangheliadă* „petrecere organizată de Marian *Vanghelie*" (Ciolan 2013: 70, 113).

Cuvântul din DILR *valadă* „(mar.) concavitate a malului unui fluviu", considerat împrumut din it. *valatta* „vale largă" (DLR), în română nu poate fi apropiat semantic de *vale,* deci nu a fost inclus în inventar.

3.1.2. Formaţiile cu *-adă* (*-ada*) sunt substantive feminine, comune sau proprii.

3.1.2.1. ***Substantivele comune*** sunt raportabile la:

– substantive:
  – comune: *arcadă, arboradă, bastonadă, bufonadă, colonadă, crupadă, fanfaronadă, faţadă, gabionadă, gasconadă, lampadă, muschetadă, piperadă* etc.;
  – proprii: *robinsonadă, pantalonadă, turlupinadă* etc.;
– verbe: *bravadă, demisionadă, glisadă, intradă, marinadă, retiradă, ruladă, traversadă;*
– verbe sau substantive: *armadă, blocadă, galopadă;*
– un adjectiv: *nostimadă.*

Majoritatea formaţiilor cu *-adă* au teme substantivale. Mai rar, formaţiile în discuţie se pot raporta numai la teme verbale şi, izolat, la teme adjectivale.

3.1.2.2. ***Substantivele proprii*** (titluri de epopei) sunt raportabile la substantive proprii (antroponime şi toponime): *Daciada* (de G. Baronzi) cf. *Dacia, Henriada* (de Voltaire, tradusă în română de Vasile Pogor) cf. *Henri, Negriada* (de Aron Densusianu) cf. *Negri*; vezi şi *Horiadele* (proiect de epopee care aparţine lui M. Eminescu) cf. *Horia,* unde sufixul apare în forma de plural.

Prenumele feminin *Antoniada* este susceptibil de dublă analiză, prin raportare la baze diferite, cu sau fără *-i-* vocalic în temă: cf. *Antonie, Antonia* + *-ada* sau *Anton* + *-iada* (vezi *infra* **9.1.**).

Formaţii semianalizabile prin substantive, rar prin adjective (majoritatea şi prin elemente de compunere): *cochinadă* „pojar, scarlatină" cf. *cochinar* „idem", *decadă*

„grupare de zece elemente" cf. *deca-* şi *decar, gonadă* „glandă sexuală care produce gameţi şi secretă hormoni" cf. *gono-* „referitor la naştere, origine, sămânţă", *Iliada* (epopeea lui Homer) cf. *Ilion, macaronadă* „poezie în stil *macaronic*", *miriade* (pl.) „număr, cantitate mare" cf. *miria-* „foarte numeros" şi *miriapod, monadă* „unitate simplă materială sau spirituală; organism unicelular" cf. *mono-* „unic, singur, o dată", *oranjadă* „băutură nealcoolică din portocale" cf. *oranjerie* „seră pentru portocali" (DLR s.v. *orangerie*), *tetradă* „grupare alcătuită din patru unităţi" cf. *tetra-, triadă* „reunire de trei elemente" cf. *tri-* . Vezi şi *frucadă* (DILR) cf. *fruct, fructoză, fructifer.*

Din *cavalcadă* „grup de persoane călări" împrumutat din fr. *cavalcade* (< it. *cavalcata*) s-ar putea degaja prin semianaliză (cf. *cavaler, cavalerie*) un sufix dezvoltat **-cadă*. Fiind singura formaţie de acest tip, e greu de susţinut existenţa în română a acestui sufix.

3.2. -ATĂ[1]

3.2.1. În DI se înregistrează 6 ***formaţii analizabile:*** *armată* (vezi *supra* **1.1.**), *durată* „intervalul de timp în care *durează* o acţiune" (DLR), *judecată* „acţiunea sau faptul de a *judeca,* judecare; facultatea de a *judeca*, pricepere, inteligenţă, raţiune" (DA), *limonată* (vezi *supra* **1.1.**), *marinată* (vezi *supra* **1.1.**) şi *vişinată* „băutură alcoolică din *vişine*" (DLR).

1. Nu am inclus în inventarul de mai sus cuvântul *îngheţată* (< *cremă îngheţată*), format prin substantivarea formei de feminin a adjectivului provenit din participiul verbului *(a) îngheţa* (cf. DA s.v. *îngheţa* şi MDA s.v. *îngheţat,-ă*). Există însă şi opinia că forma iniţială a cuvântului a fost *ghieţată* (la C. Negruzzi, în DA s.v. *îngheţa*), care este un împrumut, ignorat de alte dicţionare, din gr. *γιατζάδα* (cf. it. *ghiacciata*); forma *îngheţată* ar fi apărut ulterior, sub influenţa verbului *(a) îngheţa* (Graur, E.: 107).

Figurează, în schimb, în inventarul lui *-ată*[1] trei formaţii raportabile la verbe: *durată,* pentru că participiul verbului intranzitiv *(a) dura* nu se adjectivizează şi formaţia desemnează un proces; *judecată* care înseamnă „judecare" şi are, aşadar, valoare de nume de acţiune (care nu se formează de la participiu); *marinată,* împrumutat din neogreacă şi italiană (vezi *infra,* **5.1.2.** (b)), dublet al lui *marinadă.*

2. În cuvântul *strataghemată* „(înv., rar) stratagemă" din ngr. *στρατηγήματα* (pl. lui *στρατήγημα*), cu o singură atestare (la Cantemir, în DLR), nu se identifică sufixul *-ată,* cuvântul fiind o variantă lexicală a lui *strataghemă* < ngr. *στρατήγημα;* de aceea, nu a fost avut în vedere aici.

La acestea se adaugă 14 formaţii din alte surse: *afinată* „băutură alcoolică din *afine*" (MDA), *caisată* (vezi *supra* **1.1.**), *camerată* (DILR) „orchestră de *cameră*" (înregistrat în MDA în forma neadaptată *camerata* „grup de intelectuali melomani"), *cireşată* „băutură din *cireşe*" (Popescu-Marin, *loc. cit.*), *destinată* „destin" (la Ursu–Ursu, Î.L. II, s.v. *destin*), *fossată* „*fosă,* şanţ" (la Ursu–Ursu, Î.L. III[1], s.v. *fosă*), *mandolinată* „piesă muzicală interpretată de o orchestră de *mandoline;* orchestră de *mandoline*" (MDA), *ocheată* (vezi *supra* **1.1.**), *prunată* „băutură din *prune*" (produs lansat în comerţ în 1972), *retirată* (vezi *supra* **1.1.**), *serată* (vezi *supra* **1.1.**), *socată* „băutură răcoritoare din flori de *soc*" (DLR), *tocată* „piesă muzicală cu caracter sacadat, ritmic" (DLR) cf. *(a) toca* „a ciocăni" şi *toacă* „sunetul produs de *toacă*", *zmeurată* (vezi *supra* **1.1.**).

Nu a fost inclus în inventarul de mai sus substantivul *ridicata* din locuţiunea adjectivală / adverbială *cu ridicata* „(referitor la mărfuri) angro, în cantitate mare", în

care nu se identifică un sufix *-*ata,* ci este format de la supinul substantivat *ridicat* s.n. „ridicare" (DLR); au funcționat, probabil, ca model alte locuțiuni adverbiale, de tipul *cu țârâita* „puțin câte puțin" (DLR s.v. *țârâit* s.n.) sau *cu nemiluita, cu nenumărata* (DLR s.v. *nemiluit, -ă*), cuvinte în care s-ar putea eventual identifica un *-a* particulă adverbială (cf. însă și *cu ghiotura, cu toptanul* etc., unde finala pare articol).

3.2.2. Formațiile cu sufixul *-ată*[1] sunt ***substantive feminine*** raportabile la:
– substantive: *afinată, caisată, camerată, cireșată, destinată, fossată, limonată, mandolinată, ocheată, prunată, serată, socată, vișinată, zmeurată;*
– substantive sau verbe: *armată, tocată;*
– verbe: *durată, judecată, marinată, retirată.*

Formații semianalizabile din DI: *cantată* „compoziție muzicală cu caracter solemn, pentru orchestră, cor și soliști" cf. *cantabil, cant-* (element de compunere, cf. *cantautor*) și *oculată* „oculație (= descindere (a magistratului) la fața locului pentru examinarea personală a unui fapt)" cf. *ocular* (din sintagma *martor ocular*) și elementul de compunere *ocul(o)-*.

4. Valorile derivatelor

Formațiile cu *-adă* și *-ată*[1] au diverse valori.

4.1. ***Numele acțiunii*** (sau al procesului) ***și rezultatul ei*** (valoarea cea mai frecventă):
– cu bază nominală: *arlechinadă, bastonadă, bufonadă, fanfaronadă, gasconadă, mandolinată* „piesă muzicală", *muschetadă, pantalonadă, robinsonadă, turlupinadă* etc.;
– cu bază verbală: *blocadă, bravadă, demisionadă, durată, galopadă, glisadă, intradă, judecată, marinată / marinadă, ruladă, traversadă.*

4.2. ***Purtătorul materiei***: *caisată / caisadă, cotonadă, gabionadă, ozonadă, piperadă, vișinată* etc.

4.3. ***Purtătorul asemănării***: *arcadă, lampadă.*

4.4. ***Purtătorul referinței locale / temporale***: *camerată, serată / seradă.*

4.5. ***Purtătorul calității***: *nostimadă.*

4.6. ***Colective***: *arboradă, armată / armadă, colonadă, mandolinată* „orchestră de mandoline".

4.7. ***Specia*** bazei: *fațadă, lampadă.*

În cazul lui *tocată,* prin raportare la verbul *(a) toca* (cu sens figurat) formația se încadrează la valoarea de sub **4.1.**, iar prin raportare la substantivul *toacă*, la valoarea de sub **4.3.**

5. Originea sufixelor și istoria derivatelor

5.1. Sufixele *-adă* și *-ată*[1] au ***origine multiplă.***

5.1.1. Sufixul *-adă* a pătruns în limba română inițial prin împrumuturi din neogreacă, apoi prin împrumuturi latino-romanice, în special din franceză și italiană, izolat și prin cuvinte preluate din germană (vezi *infra* **5.2.1.**).

În franceză, sufixul *-ade* (provenit din provensală și din italiană, având la origine lat. *-atam*) formează nume de acțiune de la verbe (*bousculade, engueulade*) sau substantive exprimând rezultatul acțiunii, rar colective formate de la substantive

(*lapalissade, palissade*) (apud Grevisse–Goosse: 169). În italiană, unul şi acelaşi sufix având punctul de plecare în substantivarea participiului, se prezintă diferenţiat ca formă după regiuni: în nordul Italiei se foloseşte forma *-ada*, iar în restul Italiei, forma *-ata*. O serie de formaţii cu *-adă*, împrumutate în română din franceză, au la origine în franceză formaţii italieneşti cu *-ata* (cf. Robert), de ex. *bastonadă* < fr. *bastonnade* < it. *bastonata, mascaradă* < fr. *mascarade* < it. *mascarata* (variantă a it. *mascherata*) etc.

Marea majoritate a valorilor sufixului *-adă* se găsesc în limbile franceză şi italiană, de unde am împrumutat cele mai multe cuvinte.

Numai valoarea de abstract al calităţii vine din greacă, aceasta fiind una din principalele valori ale sufixului grecesc (Mirambel, G.: 363); în română această valoare este neconcludentă, deoarece apare cu certitudine într-un singur împrumut analizabil: *nostimadă*.

5.1.2. Şi sufixul *-ată*[1] are ***origine multiplă*** în limba română.

a) Este posibil să fi fost moştenit în formaţia analizabilă *judecată* < lat. **judĭcata* (= lat. clas. *judĭcatum* „la chose jugée, jugement, opinion"), cf. şi ar. *ğudicată* (CDDE 911). Explicaţia este preluată în DA s.v., unde se arată că formaţia este atestată din secolul al XVI-lea (Coresi, Ev. $18/_{11}$ şi $313/_{15}$) şi are numeroase citate din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea.

Alexandru Ciorănescu include cuvântul *judecată* printre derivatele lui *(a) judeca*, cu precizarea că „ar putea de asemenea să fie reprezentant al lat. (*res*) *iūdicāta* (după Candrea–Dens., 911 şi DAR, de la pl. lui *iūdicātum*)" (Ciorănescu, DER s.v. *judeca*).

b) Sufixul *-ată*[1] fost împrumutat, la începutul secolului al XIX-lea, prin formaţiile analizabile *marinată* (CR (1830), $140^2/2$, în DLR) < ngr. *μαρινάτο(ν),* it. *marinato* şi *retirată* (Heliade, O. II, 81, în DLR) < it. *ritirata*, precum şi prin formaţia semianalizabilă *oculata* < lat. med. *oculata, -ae* (Gheţie, R. M.; Barcianu; Alexi, W., în DLR). Cf. şi cuvântul (neanalizabil în română) *salată* „preparat culinar din legume, la care se adaugă sare, ulei, oţet şi condimente" (cca 1770, la Ursu–Ursu, Î.L. I: 101) < ngr. *σαλάτα,* magh. *saláta,* it. *salata,* germ. *Salat;* dubletul *saladă* (a. 1847, la Ursu–Ursu Î.L. III^2) < fr. *salade*.

c) Sufixul a putut apărea şi pe terenul limbii române, iniţial ca variantă de pronunţare (datorită asemănării formale) a lui *-adă* în cuvinte ca *ocheată* (în loc de *ocheadă*) şi, mai ales, *limonată* (în loc de *limonadă*), formă cu largă circulaţie în limba populară; aceasta a servit, desigur, ca model pentru formaţiile româneşti care denumesc băuturi pornind de la numele fructului, în care *-ată*[1] a fost folosit ca unic formant, dobândind şi în felul acesta în română statut de sufix de sine stătător: *afinată, cireşată* etc. La răspândirea formantului *-ată*[1] au contribuit, fără îndoială, şi alte cuvinte din domeniul culinar, în afară de *limonată,* şi anume *casată* < it. *cassata,* ca şi, mai ales, *ciocolată* (*şocolată*) < it. *cioccolata*, fr. *chocolat*, foarte răspândit şi asimilat la formaţiile cu *-ată*[1] (deşi la origine nu este derivat, provine dintr-un cuvânt aztec). Sufixul *-ată*[1] s-a asimilat în română şi prin influenţa formei feminine substantivate a adjectivului provenit din participiu, cf. *îngheţată* < *(a) îngheţa* (vezi *supra,* nota 1 sub **3.2.1.**).

5.2. În ceea ce priveşte istoria derivatelor, formaţiile cu *-ată*^{1} au atestări anterioare celor cu *-adă*.

5.2.1. Cele mai vechi cuvinte cu *-adă* sunt ***împrumuturi*** din neogreacă, din secolul al XVIII-lea: formaţiile analizabile *armadă* (N. Costin, Let. II, 67/$_{7}$) < *αρμάδα*, *nostimadă* (cca 1770, la Ursu–Ursu, Î.L. I: 78) < *νοστιμάδα* şi cuvântul greu analizabil semantic *filadă* „carte de proporţii reduse” < *φιλλάδα* (a. 1793, în TDRG^{3}) cf. *filă*. Vechi este şi cuvântul neanalizabil *protipendadă* (a. 1786, în TDRG^{3}), compus în neogreacă cu *pentadă* „grup de cinci” (vezi şi numeralele colective din greacă în *-as, -ados*: *triadă, decadă*, intrate la noi în epoci diferite). Cuvântul semianalizabil *Iliada* (*'Ιλιάς, -άδος*) a putut servi, de asemenea, la acomodarea vorbitorilor cu acest sufix. Tot de la sfârşitul secolului al XVIII-lea este şi *lampadă* (a. 1780–1790, la Ursu–Ursu, Î.L. III^{1}) < lat. *lampada*, ngr. *λαμπάς, -άδος*, precum şi *limonadă* (a. 1779, la Ursu–Ursu, Î.L. III^{1}) < fr. *limonade*, germ. *Limonade* (în DLR; Ursu, *loc. cit.* şi Ciorănescu, DER menţionează şi ngr. *λεμονάδα*, care ar putea explica forma învechită *lemonadă*, spre deosebire de DA, care trimite pentru aceasta la magh. *lemonáde*).

În DA, se arată că formaţia *armadă* are etimologie multiplă; în afară de sursa neogreacă, prin care se justifică la cronicari (cf. şi H. I, 130), provine şi din sârbul *armada* „armată” sau din maghiarul *armáda* „armată” (în Transilvania şi în Banat), iar neologismul are la bază sp. *armada* „armată, flotă”. Cf. Cihac, II: 636; HEM: col. 1677; Ciorănescu, DER, 412; TDRG^{3}; DELR.

Cuvintele cu *-adă* s-au înmulţit însă mai ales începând din secolul al XIX-lea, datorită împrumuturilor din franceză (cu *-ade*), mai rar din italiană (cu *-ada / -ata*), din greacă şi din germană: *arcadă* (a. 1817, în TDRG^{3}) < fr. *arcade*, it. *arcada; blocadă* (a. 1829, la Ursu–Ursu, Î.L. II) cf. germ. *Blockade; bravadă* (a. 1832, la Ursu–Ursu, Î.L. II) < fr. *bravade; bufonadă* (a. 1858, la Ursu–Ursu, Î.L. III^{1}) < it. *buffonata; galopadă* (a. 1832, la Ursu–Ursu, Î.L. III^{1}) < fr. *galopade; gasconadă* (a. 1832, la Ursu–Ursu, Î.L. III^{1}) < fr. *gasconade; marinadă* (Man. Sănăt. 40 şi Costinescu, în DLR) < fr. *marinade*, germ. *Marinade; mascaradă* (CR (1834), 315^{2}/12, în DLR) < fr. *mascarade* (pentru varianta *mascheradă* de la Barcianu, cf. it. *mascherata*); *muschetadă* (Costinescu, în DLR) < fr. *mousquetade; olimpiadă* (Molnar, I., 221/10, în DLR) < ngr. *Ολυμπιάδα*, fr. *olimpiade*, germ. *Olympiade; retiradă* (Uricariul, VII, 81, în DLR) / *retirată* (Heliade, O. II, 81, în DLR) < fr. *retirade*, germ. *Retirade*, it. *ritirata; saponadă* (a. 1849, apud Ursu–Ursu, Î.L. III^{1}) < it. *saponata* etc. Câteva împrumuturi au atestări din secolul al XX-lea: *robinsonadă* (GL, 1959, nr. 26, 7/1, în MDA) < germ. *Robinsonade, turlupinadă* (DN^{3}) < fr. *turlupinade* etc.

Unele cuvinte sunt ***calcuri***: *faţadă* (a. 1829, la Ursu–Ursu, Î.L. II) după fr. *façade* (cf. şi it. *facciata*), *mitraliadă* (a. 1848, Negulici, în MDA) după fr. *mitraillade* (cf. şi it. *mitragliàta*), *ocheadă* (a. 1847, la Ursu–Ursu Î.L. III^{2}) după fr. *oeillade, populadă* (a. 1832, la Ursu–Ursu Î.L. III^{2}) după fr. *peuplade* etc.

Unele derivate italieneşti cu *-ata* au fost adaptate în română cu *-adă* (*bufonadă, mascheradă* etc.), probabil sub presiunea numeroaselor formaţii cu *-adă* împrumutate din franceză, unde unele provin din italiană (de ex. *bastonadă* < fr. *bastonnade* < it. *bastonata*). Poate de aceea, la câteva formaţii româneşti cu *-adă* (provenite din

franceză sau din germană), în unele dicționare (ca MDA) se indică și sursa italiană: *intradă* < germ. *Intrade,* it. *intrata; mitraliadă* < fr. *mitraillade,* it. *mitragliata* etc.

Numeroase alte formații sunt ***creații românești***, atestate mai ales în secolul al XX-lea și în ultimii ani: *academiadă, arboradă, becaliadă, caisadă, camionadă, ozonadă, parohiadă, septembriadă, zmeuradă* etc.

5.2.2. Cea mai veche formație cu *-ată*[1] este *judecată,* atestată în secolul al XVI-lea (vezi *supra* **5.1.2.** (a)).

Majoritatea ***împrumuturilor*** cu *-ată*[1] provin din italiană, cel mai vechi fiind *armată,* atestat la sfârșitul secolului al XVII-lea (FN 65 (a. 1693–1704), în MDA) < it. *armata* (în DA, prima sa atestare este din secolul al XIX-lea, la Titu Maiorescu). Formațiile *cantată* (a. 1820, la Ursu–Ursu, Î.L. I: 145) < it. *cantata, durată* (a. 1846, la Ursu–Ursu, Î.L. III[2]) < it. *durata* (în MDA, *durată* este considerat derivat românesc de la *(a) dura*), *fossată* (a. 1857, la Ursu–Ursu, Î.L. III[1] s.v. *fosă*) < it. *fossato* și *serată* (a. 1847, la Ursu–Ursu Î.L. III[2]) < it. *serata* au fost împrumutate în secolul al XIX-lea, iar celelalte în secolul următor: *camerata* (DN[3]) < it. *camerata, mandolinată* (L. Rom. 1960, nr. 1, 62, în DLR) < it. *mandolinata, tocată* (DLRLC, 1958) < it. *toccata.*

Formația *destinată* (a. 1854, la Ursu–Ursu, Î.L. II s.v. *destin*) pare a fi un **calc** după fr. *destinée.*

Pentru unele formații cu *-ată*[1], în dicționare se invocă, alături de sursa italiană, și sursa franceză: *armată* – neologism după franceză sau din ital. *armata* (DA), *durată* – din it. *durata,* cf. fr. *durée* (DLR). În franceză, sufixul nominal *-ée* < lat. *-ata* formează substantive feminine atât de la verbe, de tipul *criée, dégelée, envolée, traversée, veillée* (cu valoare de nume de acțiune), cât și de la substantive, de tipul *batelée, bouchée, coudée, cuillerée, matinée* etc. (cu valoare colectivă sau cantitativă), cf. Robert 2002: 2861. Presupunând că *armată* ar proveni din fr. *armée, durată* din fr. *durée,* iar *destinată* din fr. *destinée*, sufixul românesc *-ată*[1] ar trebui interpretat drept un calc după sufixul francez *-ée,* atât rom. *-ată,* cât și fr. *-ée* fiind omonime cu forma de feminin a sufixului verbal de participiu.

Cuvintele învechite ***viș(i)nap*** și ***viș(i)neac*** (împrumuturi mai vechi din turcă sau din ucraineană) au fost înlocuite, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, de ***vișinată*** (atestat la I. Golescu, C., în DLR), care se încadrează într-un sistem clar de formații: *afinată, vișinată, zmeurată* etc.

Singurele ***formații românești*** sigure cu *-ată*[1] sunt toate nume de băuturi (*afinată, caisată, cireșată, prunată, socată, zmeurată*) și au atestări din secolul al XX-lea.

6. Originea temelor

Marea majoritate a temelor prin care sunt analizate formațiile (împrumuturi sau creații românești) cu *-adă* și *-ată*[1] sunt neologisme latino-romanice (*arboradă, bravadă, bufonadă, camerată, colonadă, crupadă, durată, fanfaronadă, galopadă, mandolinată, muschetadă, prunată* etc.).

Numai puține formații pot fi raportate la teme de alte origini: latine moștenite (*armată, cireșată, judecată, ocheadă, serată, socată*), neogrecești (*nostimadă,*

piperadă, politichiadă), cu origine multiplă (*lampadă, marinată / marinadă, parohiadă*) sau cu etimologie necunoscută (*afinată, zmeurată*). Câteva derivate sunt formate în română de la nume proprii, de diverse origini (*becaliadă, jirinovskiadă, vangheliadă* etc.).

7. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-adă* este productiv mai ales pentru nume de acțiuni (*mitologiadă, năstaseada, parohiadă* etc.), rar de colectivități (*arboradă*), iar *-ată*[1] formează numai nume de băuturi.

8. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

Cuvintele cu *-adă* nu au largă circulație în limbă. Cu excepția câtorva folosite în limba comună (*bravadă, fanfaronadă, nostimadă, ocheadă*), la care se adaugă cele cu *-ată*[1] (*armată, durată, judecată, marinată, serată, socată, vișinată* etc.), celelalte cuvinte sunt specializate pe diferite domenii de activitate: sport (*crupadă, galopadă*), teatru sau muzică (*arlechinadă, bufonadă, camerată, mandolinată, pantalonadă, tocată*), arhitectură (*arcadă, colonadă, gabionadă*) etc. Multe cuvinte cu *-adă* sunt creații ocazionale, unele cu nuanță ironică: *bastonadă, gasconadă, jirinovskiadă, mitologiadă, muschetadă, năstaseadă, parohiadă, piperadă* etc.

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -IADĂ (-iada)

9.1.1. Statutul afixelor

Sufixul dezvoltat *-iadă* [pron. -i-a-dă] se identifică în formații cu tema terminată în consoană (*potemchiniadă, pretoriadă* etc.), precum și în *-i* final șoptit sau în *ĭ* semivocalic, care în derivate devin *-i-* vocalic și formează silabă (*ploieștiadă* cf. *Ploiești* [pron. ploieștĭ], *iluzoriadă* cf. *iluzoriu* [pron. iluzorĭu] etc.).

Viorica Goicu (Goicu, DSN: 41–48) nu distinge un sufix *-iadă,* ci deosebește două sufixe *-adă* în limba română, după criterii neclare, ambele provenite din franceză, la *-adă*[2] specificându-se doar că este un sufix savant, cu formații (neanalizabile, semianalizabile sau analizabile) în care se identifică *-adă* și *-iadă* (*decadă, pleiadă, Franciada, Țiganiada* etc.).

La nume proprii sufixul apare în forma articulată *-iada* [pron. -i-a-da].

9.1.2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

9.1.2.1. În DI sunt înregistrate 5 ***formații analizabile:*** *balcaniadă* „competiție sportivă în *Balcani*" (MDA), *cruciadă* „expediție militară în favoarea *crucii*" (MDA), *donchihotiadă* „atitudine, acțiune, comportament de *donquijote*" (DLR), *potemchiniadă* „arta de a salva aparențele, în genul lui *Potemchin*" (DLR), *pretoriadă* „provincie romană guvernată de un *pretor*" (DLR).

Formația *donchihotiadă* cu *-iadă* are un dublet cu *-adă* (*donchihotadă*) și diverse variante grafice ale temei (*donchișotadă, donchijotiadă*).

La acestea se adaugă peste 120 de formații din alte surse: *acționariadă* „distribuirea acțiunilor către *acționari*" (Vârlan, S.N.: 81), *agathoniadă* „numirea rudelor și prietenilor în funcții de conducere de către ministrul (Dan Matei) *Agathon*" (Trifan, F.C.: 182), *AGVPS-iadă* „tensiuni legate de asociația vânătorilor și pescarilor sportivi" cf.

AGVPS (Vârlan, S.N.: 84), *alpiniadă* „concurs de alpinism" cf. *alpin* (Ciolan 2013: 68), *americaniadă* „denumire dată demersurilor preşedintelui Emil Constantinescu în SUA" cf. *american* (Trifan, F.C.: 182), *asfaltiadă* „activitate de reparare a drumurilor" cf. *asfalt* (Vârlan, S.N.: 82), *autocariadă* „acţiune ilicită de transport la vot cu *autocarele*" (Ionescu, M. 2012), *babiloniadă* (DILR) „învălmăşeală, haos" cf. *Babilon* (Trifan, F.C.: 182), *balconiadă* „sancţionare a celor ce şi-au închis *balcoanele*" (Vârlan, S.N.: 82), *baroniadă* „comportament abuziv, de *baron,* al autorităţilor" (*ibid.*: 81), *băsesciadă* „discursul lui *Băsescu*" (*ibid.*: 83), *biletiadă* „conflict pornit de la un *bilet*" (Vârlan, S.N.: 82), *blatiadă* „aranjament, mersul pe *blat*" (Vârlan, S.N.: 85), *bobociadă* „numele unei emisiuni radio pentru studenţii din anul I" cf. *boboc* (Ciolan 2013: 69), *bolnaviadă* (în *după o mineriadă, va urma o... bolnaviadă?*) cf. *bolnav* (Vârlan, S.N.: 85), *borcaniadă* „prepararea conservelor cu refolosirea *borcanelor*" (Trifan, F.C.: 182), *borduriadă* „dotarea trotuarelor cu *borduri*" (Vârlan, S.N.: 80), *braşoviadă* „mişcare a muncitorilor din *Braşov*" (*ibid.*: 84), *brucaniadă* „acţiune a lui *Brucan* contra unor persoane şi instituţii" (*ibid.*: 83), *bugetiadă* „frământări cu privire la repartiţia *bugetului*" (*ibid.*: 82), *buticariadă* „acţiunea primarului împotriva *buticarilor* fără autorizaţie" (*ibid.*: 81), *cancaniada* „goana după *cancanuri*" („Ciao! ", nr. 100, 2–15 aprilie 2008, p. 9), *caloriferiadă* „creşterea preţurilor pe gigacalorie" cf. *calorifer* (Vârlan, S.N.: 82), *cartofiadă* „aprovizionare cu *cartofi* de iarnă" (Vârlan, S.N.: 81), *căminiadă* „căutarea de locuri în *cămin*" (DCR[3]), *căpşuniadă* (DILR) „plecarea muncitorilor români în străinătate la cules de *căpşuni*" (Vârlan, S.N.: 80), *ceferiadă* „grevă a ceferiştilor; competiţie sportivă la care participă reprezentanţi ai clubului *CFR* [pron. cefere]" (Trifan, F.C.: 183, cf. şi Iordan, LRA: 157), *chioşcariadă* „acţiune împotriva chioşcurilor şi a *chioşcarilor*" (DCR[3]), *chirnoghiadă* „expoziţie a artistului plastic Marcel *Chirnoagă*" (DCR[3]), *ciolaniadă* „acţiune de procurare a unor avantaje materiale" cf. *ciolan* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 26), *Clintoniada* cf. (Bill) *Clinton* (*ibid.*: 26), *Coneliadă* „scandal iscat în urma furnizării necorespunzătoare a curentului electric" cf. *Conel* [Compania de electricitate] (Vârlan, S.N.: 84), *Cotroceniada* „disputa dintre consilierii prezidenţiali" cf. *Cotroceni* (*ibid.*: 84), *cramponiadă* „eforturi ale echipei naţionale în vederea calificării" cf. *(a se) crampona* (Trifan, F.C.: 183), *cuponiadă* (DILR) „acţiune de distribuire a *cupoanelor* de privatizare" (Vârlan, S.N.: 82), *dealeriadă* cf. *dealer* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 25), *demiteriadă* „încercare de *demitere* a preşedintelui" (Vârlan, S.N.: 80), *deşteptariadă* cf. *deşteptare* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 35), *directoriadă* „numire şi demitere de *directori*" (Vârlan, S.N.: 80), *dolariadă* cf. *dolar* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 25), *dosariadă* (DILR) „acţiune de cercetare a *dosarelor* securităţii" (Vârlan, S.N.: 82), *embargonauţiadă* „încălcare a embargoului fluvial impus Iugoslaviei" cf. *embargonauţi* (*ibid.*: 82), *epistoliadă* „citirea şi discutarea scrisorilor" cf. *epistolă* (*ibid.*: 80), *etceteriade* „exagerări în utilizarea formei *etc.*" cf. *etcetera* (*ibid.*: 85), *everaciadă* / *everachiadă* „perioadă în care Paul *Everac* a fost preşedinte al televiziunii" (*ibid.*: 83), *fedeseniadă* „acţiune politică întreprinsă de *FDSN* [pron. fedesene]" (Trifan, F.C.: 183), *fermieriadă* „protest al *fermierilor*" (Vârlan, S.N.: 81), *feseniadă* „odisee de natură fesenistă" cf. *FSN* [pron. fesene] (DCR[3]), *folcloriadă* „concurs internaţional de *folclor*" (Ciolan 2013: 69), *fotbaliadă* „competiţie de *fotbal*" (Vârlan, S.N.: 82), *Funariadă* cf. [Gheorghe] *Funar* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 26), *garajiadă* „acţiune de desfiinţare a *garajelor*" (Vârlan, S.N.: 82), *găgăuziadă* „un fel de mineriadă moldovenească" cf. *găgăuz* (*ibid.*: 81), *gesepiadă (GSP-iada)* „negocieri ale postului *GSP* TV cu firmele de cablu" (DCR[3]), *Gogoliada* „acţiune tipică celor din strada *Gogol*" (Vârlan, S.N.: 85), *gogoşariadă* „aprovizionare cu *gogoşari*" (*ibid.*: 81), *golaniadă* „manifestări ale *golanilor*" (*ibid.*: 81), *gropaniadă* „acţiune de plombare a gropilor" cf. *gropan* (DCR[3]), *guverniadă* „implicare a *guvernului* în conflictele minerilor" (Vârlan, S.N.: 82), *halaiciadă* „încurajare a comerţului stradal de către Crin *Halaicu*" (*ibid.*: 83), *hingheriadă* „acţiune de alungare a oamenilor politici" cf. *hingher* (*ibid.*: 81), *huliganiadă* cf. *huligan* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 35),

Ilariada „festival de teatru stradal" cf. *ilar* (*ibid.*: 25), *iliesciadă* „mineriade puse la cale de Ion *Iliescu*" (Vârlan, S.N.: 83), *iluzoriada* cf. *iluzoriu* (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 25), *irsopiadă* cf. *IRSOP* (Vârlan, S.N.: 85), *jilaviade* „atrocități petrecute la *Jilava*" (*ibid.*: 85), *lideriadă* „acțiunea *liderilor*" (Vârlan, S.N.: 81), *maneliadă* „program predominant de *manele*" (Vârlan, S.N.: 80), *marianiadă* „telenovela *Mariana*" (*ibid.*: 84), *maziliadă* „acțiune a lui D. *Mazilu* pentru obținerea postului de președinte" (*ibid.*: 83), *măsliniadă* „plecarea în străinătate a românilor la cules *măsline*" (*ibid.*: 80), *moguliadă* „campanie de demascare a *mogulilor*" (Ionescu, M. 2012), *meritiadă* „atribuire pe nedrept a salariului de *merit*" (Trifan, F.C.: 183), *microfoniadă* „exagerare în privința instalării *microfoanelor*" (Vârlan, S.N.: 83), *miloşeviciadă* „acțiune politică inițiată de *Miloşevici*" (*ibid.*: 83), *mineriadă* (DILR) „acțiune violentă întreprinsă de *mineri*" (Trifan, F.C.: 184), *ministeriadă* „acaparare de *ministere* pentru un partid" (Vârlan, S.N.: 83), *mironiadă* „mineriadă" cf. *Miron* (Cozma) (DCR), *moculesciadă* „campanie TV pro *Moculescu*" (Vârlan, S.N.: 83), *moldoveniadă* „deplasările lui Iliescu în *Moldova*" (*ibid.*: 81), *neaoşiadă* „campanie pentru folosirea cuvintelor *neaoşe*" (Vârlan, S.N.: 85), *ninosiadă* „acțiune antijurnalistică a lui Petre *Ninosu*" (Trifan, F.C.: 184), *pepeniadă* cf. *pepene* (Stoichițoiu-Ichim, V.A.; 25), *petromiadă* „protestul lucrătorilor din *Petrom*" (Vârlan, S.N.: 85), *pistoliadă* „acțiune de film în care predomină lupta cu *pistoalele*" (*ibid.*: 83), *ploieştiadă* „un fel de epopee despre atacurile aviației americane asupra *Ploieştiului* în al Doilea Război Mondial" (Trifan, F.C.: 184), *PNȚCDiadă* „acțiune a *PNȚCD*-ului de înlăturare a persoanelor care nu acceptă linia sa politică" (Trifan, F.C.: 184), *pontifiadă* „campionat de schi botezat după numele papei Paul al II-lea" cf. *pontif* (DCR[2]), *premiadă* „campanie publicitară pentru acordare de *premii*" (Vârlan, S.N.: 83), *profesoriadă* „acțiune revendicativă a *profesorilor*" (Trifan, F.C.: 184), *Rapidiada* (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 26) cf. (clubul sportiv) *Rapid, Romiada* „presupusa denumire a operei „Țiganiada" de I. Budai-Deleanu" cf. *rom* (Trifan, F.C.: 184), *salamiadă* „consumul de *salam* cu soia din timpul dictaturii ceauşiste" (Trifan, F.C.: 184), *scandaliadă* (Vârlan, S.N.: 82) cf. *scandal, sforăriadă* „acțiuni ale *sforarilor*, sforării" (Vârlan, S.N.: 81), *solcaniadă* „acțiune a lui *Solcanu* de rămânere în frunte" (Vârlan, S.N.: 84), *staliniadă* „acțiune de proslăvire a lui *Stalin*" (Trifan, F.C.: 184), *studențiadă* „acțiuni ale *studenților*" (Vârlan, S.N.: 81), *stupidiadă* „rext despre lucruri *stupide*" (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 35), *sutaniadă* „acțiunile colaboratorilor în *sutană* ai Securității" (Vârlan, S.N.: 80), *şobolaniadă* „campanie împotriva *şobolanilor*" (Vârlan, S.N.: 81), *şoferiadă* „manifestație de protest a *şoferilor*" (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 26), *şperțiadă* cf. *şperț* (*ibid.*: 25), *ştampiliadă* „plăcere exagerată de a pune *ştampile*" (Trifan, F.C.: 184), *tabletiadă* „acțiune repetată a lui Paul Everac de a-şi prezenta *tabletele* la televizor" (*ibid.*: 184), *Tatuliciadă* „campanie pentru emisiunile lui *Tatulici*" (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 35), *tâlhăriadă* „comportament de *tâlhar*" (Vârlan, S.N.: 81), *Telefoniada* „intoxicare a electoratului cu *telefonul*" (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 26), *terasiadă* „construirea în exces de *terase*" (Vârlan, S.N.: 80) şi „campanie de demolare a *teraselor* construite ilegal" (DCR[3]), *tökeşiadă* „acțiune întreprinsă de pastorul reformat (László) *Tökés*" (Trifan, F.C.: 184), *tractoriadă* „protestele muncitorilor de la uzina *Tractorul*" (Vârlan, S.N.: 85), *țărăniadă* „manifestație a specialiştilor agronomi împotriva privatizării" (*ibid.*: 82) cf. *țăran, țânțăriadă* „acțiune împotriva *țânțarilor*" (*ibid.*: 82), *țigariadă* „descoperire a contrabandei cu *țigări*" (*ibid.*: 81), *vadimiadă* „acțiune întreprinsă de *Vadim* (Tudor) şi partizanii săi" (*ibid.*: 84), *victimiadă* cf. *victimă* (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 35), *voințiadă* „competiția cluburilor *Voința*" (Vârlan, S.N.: 76), *zaheriadă* „fenomen generat de activitatea lui *Zaher*" (*ibid.*: 84) etc.

1. Luiza Seche (Seche 1960c: 716) discută şi un derivat *robinsoniadă* (din GL, 1959, nr. 26 (267), p. 7/1), care la locul respectiv din „Gazeta literară" figurează însă cu forma *robinsonadă*.

2. Unele formații, deși nu sunt nume proprii, apar scrise uneori cu majusculă, mai ales dacă baza este un nume propriu (vezi *Funariadă, Gogoliada, Rapidiada, Telefoniada* etc.).

9.1.2.2. Formațiile cu *-iadă* (*-iada*) sunt substantive feminine, comune și proprii.

Substantivele comune sunt raportabile la:

– substantive:
  – comune:
    – feminine: *borduriadă, căpșuniadă, epistoliadă, maneliadă* (de la tema de pl.), *măsliniadă, sutaniadă, terasiadă, țigariadă* etc.;
    – masculine: *baroniadă, cartofiadă, fermieriadă, golaniadă, hingheriadă, jandarmiadă, studențiadă, șobolaniadă, tâlhăriadă, țărăniadă* etc.
    – neutre: *balconiadă, borcaniadă, bugetiadă, caloriferiadă, căminiadă, ciolaniadă, cuponiadă, dosariadă, microfoniadă, ministeriadă, pistoliadă* etc.;
  – proprii:
    – antroponime:
      – nume de familie: *băsesciadă, chirnoghiadă, everachiadă, funariadă, iliesciadă, maziliadă, moculesciadă, solcaniadă* etc.;
      – prenume: *marianiadă, mironiadă, zaheriadă* etc.;
    – toponime: *brașoviadă, jilaviade* etc.;
    – nume de instituții, asociații, organizații (exprimate adesea prin abrevieri sau trunchieri): *AGVPS-iadă, ceferiadă, feseniadă, irsopiadă, petromiadă, tractoriadă* etc.;

– adjective: *alpiniadă, iluzoriadă, localiadă, neaoșiadă, stupidiadă* etc.;

Formația *etceteriade,* înregistrată cu forma de plural, se raportează la o locuțiune latinească.

Unele formații trimit din punct de vedere semantic la forma de plural a substantivului de bază: *borduriadă, cartofiadă, căpșuniadă, țărăniadă* etc., altele conțin și indicii formale, atunci când tema de plural a substantivului-bază este diferită de cea de singular (*maneliadă* cf. *manea,* pl. *manele*).

Substantivele proprii formate cu *-iada* sunt analizabile în raport cu substantive:

– proprii: *Hitleriada* („Săptămâna" nr. 22, 7 V 1971, p. 14/5), *Leniniada* („România liberă", 1960, la Seche 1960c: 716), *Ștefaniada* (de C. Negruzzi); cf. și *Bolintiniadele*, unde sufixul apare cu forma de plural (derivat format, probabil, de la numele topic *Bolintin*, de unde și numele familiei *Bolintineanu*, deci se poate referi la istoria celor care se trag din *Bolintin*);

– comun (forma de plural): *Țiganiada* (epopee de I. Budai-Deleanu).

Sunt ***compuse parasintetice*** formațiile *antonpanniadă* „rubrică unde apar versuri de *Anton Pann*" (Vârlan, S.N.: 84) și *romulusremusiadă* „debusolarea provocată de cei din fruntea statului după 1989" (*dezmembrarea romulusremusiadei*) cf. *Romulus* și *Remus* (Vârlan, S.N.: 84).

Formații semianalizabile: *universiadă* cf. *universitate* și *spartachiadă* (Seche 1960c: 717) „competiție sportivă de amploare" (DLR) cf. *Spartacus* (în limba rusă, de unde a fost împrumutat, analiza se face însă prin numele clubului sportiv *Spartak*).

1. Pentru *dinamoviadă* preferăm semianaliza prin *dinamovist;* raportat la substantivul propriu *Dinamo* s-ar identifica un sufix compus **-oviadă*, prezent însă numai în această formație. În formația *savaliadă* „titlul unei cărți care se referă la societățile filantropice de sub tutela asociației Sf. *Sava* din Buzău”, sufixul este augmentat prin elementul *-al-*, probabil din rațiuni fonetice; fiind singura formație de acest tip, nu am tratat separat un sufix dezvoltat **-aliadă*.

2. Unele formații au teme aluzive, abreviate, trunchiate sau contaminate. Astfel, *muguresciadă* are la bază un compus care conține o trunchiere: *muguresc*u din *Mugur Isărescu.* În *sacoşniadă,* apariția lui *-n-* este explicată prin contaminarea dintre *sacoşă* şi *coşniță* (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 35). *Iliadă* şi *curcaniadă* (ambele la Vârlan, S.N.: 83) provin din teme abreviate (din care s-a eliminat sufixul): *Iliescu,* respectiv *Curcăneanu*; primul face aluzie formală la epopeea *Iliada,* cel de al doilea pune accentul pe tema *curcan,* simțită ca peiorativă. În *văcăresciadă* (Vârlan, S. N.: 84) s-a confundat tema *Văcăroiu* cu *Văcărescu.*

9.1.3. Valorile derivatelor

Formațiile cu *-iadă* au două valori principale.

9.1.3.1. ***Purtătorul referinței:*** *chirnoghiadă, donchihotiadă, halaiciadă, potemchiniadă* etc.

Aceeaşi valoare se identifică şi în cazul unor opere literare: *Leniniada, Țiganiada* etc.

9.1.3.2. ***Numele acțiunii*** (al evenimentului), în funcție de:

- agentul care produce acțiunea: *brucaniadă, fermieriadă, găgăuziadă, golaniadă, jandarmiadă, maziliadă, mineriadă, mironiadă* etc.;
- locul unde se desfăşoară: *balcaniadă, braşoviadă, jilaviadă* etc.;
- grupul la care aparțin participanții: *ceferiadă* etc.;
- ținta urmărită: *acționariadă, balconiadă, căpşuniadă, cruciadă, cuponiadă, dosariadă* etc.;
- instrumentul care o produce: *pistoliadă* etc.

Valoarea formației recente *iluzoriadă* este ***purtătorul calității.***

O valoare semantică deosebită are derivatul *pretoriadă* „provincie romană administrată de un *pretor*” (Mineiul (1698) la GCR I 320/23, în DLR): *Acesta au fost den Pretorïada lui Zefirie, den ținutul Kilikïeĭ.* Cuvântul *pretoriadă* nu are corespondent în greacă sau latină. Ar putea fi format în română după modelul cuvintelor greceşti în *-iadă* (tipul *Iliada*). Valoarea sufixului în cuvântul citat este însă diferită de cea din cuvintele greceşti. Valorile formațiilor cu *-iadă* sunt adesea aluzive sau metaforice, greu de încadrat în semantismul specific formării cuvintelor şi, de multe ori, au şi o conotație peiorativă.

9.1.4. Originea sufixului şi istoria derivatelor

9.1.4.1. Sufixul *-iadă* are în română ***etimologie multiplă***: el provine mai ales din greacă şi franceză, dar şi din alte limbi de circulație (ca rusa şi germana) sau reprezintă dezvoltarea sufixului *-adă* cu interfixul *-i-* pe teren românesc.

Numele proprii de persoană sunt împrumutate din greacă: *Olimpiada / Olimbiada* (numele mamei lui Alexandru cel Mare, popularizat la noi prin traducerea cărții populare „Alexandria”) reprezintă gr. *Ολυμπιάς,* gen. *Ολυμπιάδος.*

După acest model s-a format probabil *Antoniada* de la *Anton* (s-ar fi putut forma însă şi de la *Antonie / Antonia* + *-ada*).

Sufixul grecesc are şi o variantă *-ida,* împrumutată în prenumele *Persida* (femininul de la *Persu* „persan"). Pentru funcţia de formare a numelor proprii în greacă, vezi Chantraine 1933: 356.

Cuvântul *cruciadă* este un calc după fr. *croisade* (cf. şi it. *crociata*, sp. *cruzada*), iar *spartachiadă* reprezintă rus. *спартакиада.*

9.1.4.2. Cel mai vechi cuvânt analizabil cu *-iadă* este *pretoriadă* (a. 1698, în DLR). În secolul al XIX-lea apar numele unor opere literare ca *Bolintiniadele, Ştefaniada, Ţiganiada*, formate probabil după modelul epopeei *Messiada* de Friedrich Gottlieb Klopstock, a cărei apariţie, cu un secol mai înainte, a stârnit un mare entuziasm.

Multe dintre cuvintele cu *-iadă* sunt formaţii româneşti, atestate începând din secolul al XX-lea.

9.1.5. Originea temelor

Nu poate fi precizată totdeauna originea temelor la formaţiile care provin de la nume proprii. Substantivele comune care constituie baza celorlalte cuvinte cu sufixul *-iadă* sunt de origini diferite:

– latine moştenite: *cruciadă, ţânţăriadă* etc.;
– slave (vechi sau din limbi moderne): *borcaniadă, căminiadă, curcaniadă, ciolaniadă, Ţiganiada* etc.;
– greceşti: *politichiadă* etc.;
– latino-romanice, mai ales franceze: *bugetiadă, caloriferiadă, cuponiadă, dosariadă, fermieriadă, jandarmiadă, mineriadă, pontifiadă* etc.;
– englezeşti: *dealeriadă.*

9.1.6. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul *-iadă* are o productivitate crescândă pe teren românesc în ultima vreme, mai ales pentru creaţii ocazionale. Formaţiile româneşti cu acest sufix sunt de obicei efemere: *donchişotiadă, potemchiniadă, nemeşiadă* etc.

9.2. -ARIADĂ

Sufixul compus *-ariadă* [pron. -a-ri-a-dă] (format din *-ar* + *-iadă*) se identifică în 3 ***formaţii analizabile:*** *bişniţariadă* „acţiunea de a face *bişniţă*" (Trifan, F.C.: 182), *căţelariadă* „eutanasierea câinilor comunitari" (Vârlan, S.N.: 81) şi *parlamentariadă* „confruntare între *Parlament* şi societatea civilă" (DCR[3]).

Formaţiile *bişniţariadă* şi *parlamentariadă* au fost încadrate la sufixul compus *-ariadă* deoarece, conform glosărilor, raportarea lor la derivatele în *-ar, bişniţar,* respectiv *parlamentar* (posibilă din punct de vedere formal), nu este indicată din punct de vedere semantic.

Formaţiile sunt ***substantive feminine*** raportabile la substantive şi au valoare de ***nume de acţiune.***

Sufixul *-ariadă* a putut fi detaşat din formaţii cu dublă analiză formală ca *buticariadă* cf. *buticar* + *-iadă* sau *butic* + *-ariadă, chioşcariadă* cf. *chioşcar* + *-iadă* sau *chioşc* + *-ariadă* etc.

Tema derivatului *cățelariadă* este moștenită din latină, iar temele celorlalte derivate sunt împrumuturi neologice (*bișniță* din engleză, iar *parlament* din franceză).

Formațiile aparțin limbajului presei și sunt ocazionale.

Din derivatul *fructonadă* „băutură răcoritoare din *fructe*" (DCR) se segmentează sufixul dezvoltat **-onadă.* Derivatul s-a creat după modelul lui *citronadă* (împrumutat din fr. *citronnade*), formație semianalizabilă prin *citric, citrat* (DA), unde elementul nesufixal *-on-* face parte din tema cuvântului francez.

-AI, -AIE (-ae; -aia)

Pușcariu 1911: 7–11; Meyer-Lübke, G. II: 612–613; Pascu, S.: 199–203; Graur 1934: 108–200; Iordan 1935b: 165–202; Iordan, Stil.: 197; Iordan, LRA: 168; Baldinger 1950: 176; Sădeanu 1962: 44–55; Crețu 1967: 181; Iordan, Top. 132, 342, 344; ILR I: 79; HEM^2 I: col. 299; Nestorescu, A. (2006): 36; FCLRV: 67.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-ai* [pron. -aĭ] și *-aie* [pron. -a-ĭe] fac parte din aceeași ***serie*** datorită originii (vezi *infra* **4.**), distribuției (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2.**) și valorilor comune (vezi *infra* **3.**).

În inventarul sufixului *-aie* nu figurează formele de feminin ale unor adjective cu *-ai,* care sunt formate cu desinența *-e* de la forma de masculin (de ex. *bălaie* < *bălai*), nici substantivele feminine ca *murgaie* „vacă *murgă*", cuvânt format cu moționalul *-e* de la *murgai* „bou *murg*".

Există și ***dublete*** cu cele două sufixe: *cușcai / cușca(i)e* „instalație simplă (ca un jgheab) pentru coborârea lemnelor de foc din pădurile de munte" (fără etimologie în DA, cu etimologie nesigură cf. *cușcă* în MDA) și semianalizabilele *cucuvai / cucuvaie* (MDA s.v. *cucuvea* < ngr. *χουχουβάγια*), *scobai / scobaie* „*scobar* (= nume de pește)" (MDA); cf. și perechea *putregai – putregaie,* formată din derivate cu sensuri apropiate (pentru glosări, vezi *infra* **2.1.1.** și **2.2.1.**).

1.2. Sufixul *-aie* apare cu ***varianta grafică învechită*** *-ae* (la Pascu, S.: 199 ș.u.): *bătae, bobotae, marhae, pițigae, vânătae* etc. (pentru glosări, vezi *infra* **2.2.1.**).

În nume proprii (zoonime sau toponime) se identifică ***varianta*** articulată *-aia* [pron. -a-ĭa] (vezi *infra* **2.2.2.2.**)

2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

2.1. -AI

2.1.1. În DI sunt înregistrate 25 de ***formații analizabile*** cu sufixul *-ai: bălai* „blond; albicios" cf. *băl* „idem" (MDA), *bâcsai* „(om, copil) mic și îndesat, (om) gras (și urât)" cf. *(a) bâcsi* „a îndesa, a ticsi" (MDA), *bicherai* „viață de chefliu" (cu etimologie necunoscută în MDA; DELR s.v. *bicher* „persoană neserioasă, chefliu"), *buscai* „bucățele

de lemn putrezit, bune pentru aprins focul" (absent din DA şi DELR; cu etimologie nesigură, cf. *buşcă* „bucată mică (din ceva)", în MDA), *buşai* „lovitură puternică (cu pumnul)" cf. *(a) buşi* (MDA), *cotorai* „persoană care sapă şi îngrijeşte via" cf. *cotor* „tăiere şi săpare a viei" (MDA), *cuşcai* (vezi *supra* **1.1.**), *durai* „urmă lăsată de târârea unei crengi tăiate; pietriş care cade la vale" cf. *dur* interj. vezi *dura*[1] (DLR; cf. *dâră*, MDA), *fofigai* „mulţime de peşti mărunţi" cf. *fofig* „idem" (MDA), *fumegai* „(reg.) fumărie" cf. *fumeg* „fumegare" (MDA) şi *(a) fumega* (DA), *furnicai* „furnicar, muşuroi" cf. *furnică* (MDA), *izbai* „lovitură, trântă" cf. *(a) izbi* (DA, MDA), *măsai* „faţă de *masă*, ştergar" (DLR), *mucegai* „ciupercă de umezeală" cf. *muced* „deteriorat de umezeală" (DLR), *murgai* „bou cu părul *murg*" (DLR), *plăvai* „(d. animale, d. părul sau lâna lor) de culoare albă-gălbuie" cf. *plav*[2] „idem" (DLR), *pufai* „ceea ce este înfoiat ca *puful*" (DLR), *putregai* „masă vegetală în descompunere, lemn putred; boală care duce la putrezirea plantelor" cf. *putred* (DLR), *rotai* „făgaş, urmă lăsată de *roată* pe un drum nepietruit" (DLR), *scârţai* „*scârţ!*" (DLR s.v. *scârţ* interj.), *spumegai* „(neob.) spumă (murdară, urâtă)" cf. *spumeg* „spumegare" (DLR) şi *(a) spumega*, *suflai* „dispozitiv folosit la sudură, foale" cf. *(a) sufla* (DLR), *trântai* „*trântă*, izbitură (puternică)" cf. *(a) trânti* (DLR), *vătrai* „obiect cu care se scormoneşte jarul sau cenuşa" cf. *vatră* (MDA), *zurnai* (interj. care imită sunetul clopoţeilor) cf. *zurn* – variantă la *zur* interj. (DLR).

1. Nu am inclus în listă următoarele cuvinte terminate în *-ai* din DI: *guturai* < lat. **gutturalium, papagai (papagaie)* s.v. *papagal* (DLR) şi *spirai* „deschizătură în puntea unei nave" < it. *spiraglia,* neanalizabile în română; *cuscrai* „joc de copii" cu etimologie necunoscută (MDA); *răsai* „răsărit" postverbal din *(a) răsări* (DLR).

2. În DLR, unde *vătrai* este explicat din *vatră* + *-ar* (cu *r* muiat > *ĭ*), este înregistrată şi forma populară *vătrar* (vezi şi MDA s.v. *vătrai* < *vatră,* cf. srb. *vatralj,* bg. *ватрал*).

La acestea se adaugă 4 formaţii din alte surse: *burai* „ceaţă deasă" cf. *bură* (Puşcariu 1911: 8), *cândai* „(înv., reg.) cândva, cumva; dacă" cf. *când* (MDA), *scăpai* „scăpare, salvare" cf. *(a) scăpa* (DLRV), *şcotai* „vită slabă şi nărăvaşă" (DLR) cf. *şcât* „vită".

2.1.2. Formaţiile cu sufixul *-ai* sunt substantive şi adjective, rar interjecţii şi un adverb.

2.1.2.1. ***Substantivele*** sunt:

– ***neutre*** (majoritatea), analizabile prin raportare la:
  – substantive: *bicherai, burai, buscai, cuşcai, fofigai, furnicai, măsai, pufai, rotai, şcotai, vătrai;*
  – adjective: *mucegai, putregai;*
  – verbe: *buşai, izbai, scăpai, suflai, trântai;*
  – substantive şi verbe: *fumegai, spumegai;*
  – substantiv şi interjecţie: *durai;*

– ***masculine***, analizabile prin raportare la un substantiv (*cotorai*) şi la un adjectiv (*murgai*).

2.1.2.2. ***Adjectivele*** (uneori substantivate) se analizează prin raportare la:

– adjective: *bălai, plăvai;*

– verbe: *bâcsai.*

2.1.2.3. ***Interjecţiile*** se raportează tot la interjecţii (*scârţai, zurnai*), iar ***adverbul*** se raportează la un adverb (*cândai*).

Sufixul *-ai* se identifică, rar, şi în ***substantive proprii*** ca numele de persoană *Măzăraiu* cf. *mazăre* (Nestorescu, A. (2006): 36) sau *Lăpădai* „nume de câine" (DA s.v. *lepăda*).

Formaţii semianalizabile: *cucuvai* cf. *cucuvea, prefai* „(reg.) reparaţie" cf. *(a) preface* (MDA), *scobai* cf. *scobar* (vezi *supra* **1.1.**).

2.2. -AIE

2.2.1. În DI figurează 35 de ***formaţii analizabile***: *bătaie* „lovituri repetate date cu mâna; izbitură cu piciorul" (DA, MDA) cf. *(a) bate* „a lovi de repetate ori", *bobotaie* „vâlvătaie" cf. *bobot* „idem" (DA, MDA), *cobaie* „găină; (la pl.) orătanii" cf. *cobe* „găină (bolnavă de cobe, slabă, bătrână)" (MDA), *codaie* „*coadă* (lungă)" (MDA), *cotoraie* „pensetă; (la pl.) haine (vechi) sau scule în dezordine" cf. *cotor* „fire din barbă rămase după bărbierit; orice resturi care nu mai servesc la nimic" (MDA, DA s.v. *cotor*), *crăcaie* „crăcană, pirostrii" cf. *cracă* (MDA), *cuşcaie* (vezi *supra* **1.1.**), *dadaie* „dădacă" cf. *dadă* „idem" (DLR), *dăndănaie (dandanaie)* „tărăboi, poznă" cf. *dandana* „zarvă" (DLR), *fierătaie* „obiecte multe din fier" cf. *fierăt* „fierărie (= obiecte sau piese din fier)" (MDA), *flăcăraie* „*flacără* mare" (DA), *gheraie* „gheare (mari)" cf. *gheară* (MDA), *hărăbaie* „casă mare golită de lucruri sau vehicul mare" cf. *haraba* „căruţă mare" (MDA), *jigăraie* „boală la animale" (cu etimologie nesigură, în MDA) şi „arsură pe esofag" cf. *jigăl* „idem" (prin disimilare, cf. Avram, A., P.E.: 121), *mamaie* „*mamă*; bunică" (DLR), *mărhaie* „vită cornută; vacă mare şi slabă; femeie mătăhăloasă" cf. *marhă* (s.v. *marfă*) „vită cornută, mai ales bou sau vacă" (DLR), *mândraie* „(d. vaci) mare, robustă, frumoasă" cf. *mândru* (DLR), *negraie* „întunecat; persoană negricioasă" cf. *negru* (DLR), *păpăraie* „*papară*" (DLR s.v. *păpăradă*), *piţigaie* „găteje subţiri" cf. *(a) piţiga* „a tăia" (DLR s.v. *piţigaie*[2]), *plesnaie* „idee neaşteptată şi ciudată, trăznaie" cf. *(a) plesni* (DLR), *pocănaie* „farfurioară de lut făcută de copii şi folosită într-un joc" cf. *(a) pocăni* (DLR), *putregaie* „miros urât de putrefacţie" cf. *putred* (DLR s.v. *putregai*), *smicăraie* „bucăţică (de mălai, pâine etc.)" cf. *(a) smicura* „a sfărâma" (DLR), *şcomârlaie* „fum sau miros înecăcios rezultat din arderea grăsimilor" cf. *şcomârlă* „idem" (DLR), *şopârlaie* „boală nedefinită mai îndeaproape" cf. *şopârlă* (DLR, cu trimitere şi la *şăpârlaiţă* „idem"), *tataie* „*tată*; bunic" (DLR), *tocaie* „cadă mare pentru murat varza" cf. *toc* „vas de lemn" (DLR), *trăgaie* „închizătoare, trăgaci" cf. *(a) trage* (DLR), *trăncănaie* „vorbă goală, palavră; calabalâc, catrafuse" (DLR s.v. *trancana*) cf. *(a) trăncăni*, *trăsnaie* „idee năstruşnică, ciudăţenie" cf. *(a) trăsni* „a lovi pe neaşteptate" (DLR), *vâlvaie* „vâlvătaie" cf. *vâlvă* „idem" (în DLR şi MDA se trimite la *(a) vâlvâi,* deşi sinonimele *vâlvăraie* şi *vâlvătaie* sunt explicate prin *vâlvă*), *vânătaie* „pată *vânătă* pe corp, hematom" (DLR), *zăgăraie* „blană de animal; garnitură de blană" cf. *zagara* „idem" (DLR), *zbătaie* „zbucium; (înv.) ciur" (DLR, unde e considerat contaminare între *zbatere* + *bătaie*) cf. *(a se) zbate.*

1. În DA, care nu înregistrează cuvântul cu sens colectiv *fierăt*, despre formaţia *fierătaie*, considerată s.f.pl., se arată următoarele: „Pare a fi un derivat străvechiu, **ferratalia* (din *ferratus* «de fier»), care se regăseşte şi în prov. *ferratalha.* CDDE 585".

2. Cuvântul din DI *cheşaie* „femeie oacheşă" cu etimologie necunoscută în MDA (vezi *oacheş*, în DA, dar nu apare în DLR s.v. *oacheş*) ar putea fi un derivat cu *-aie* din *(oa)cheş* cu trunchierea bazei. *Jăvălaie (juvalaie)* „mulţime zgomotoasă" este dat cu etimologie necunoscută în MDA, dar în DA *juvalaie (javalaiu)* „mulţime de draci, de ţigani sau de oameni ţigănetici" figurează s.v. *jigală* „ţeapă de fier care se înfierbântă în foc" (< rus. *žigalo,* rut. *žihalo*) şi este

considerat derivat de la acesta ca „aluzie la țepele înroșite în foc cu care muncesc dracii pe păcătoși în iad", iar Florența Sădeanu crede că este mai degrabă derivat de la *giuvală* „nume peiorativ dat la câini" (Sădeanu 1962: 55).

3. Câteva cuvinte din DI cu finala *-aie* nu au fost incluse în inventarul de mai sus, din diverse motive: *bucălaie* este compus din *bucă* + *laie* (DA s.v.); *crumpelişta(i)e* „loc cultivat înconjurat de o pădure sau de un teren arid" figurează cu etimologie necunoscută în MDA, este absent din DA, dar este glosat și „mulțime de crumpene; plantație de crumpene" și explicat prin *crumpelişte* „idem" + *-aie* (la Sădeanu 1962: 55); *drăgaie, lespădaie* și *măglaie* nu au fost preluate în DLR, deci nu li se cunosc sensul și etimologia; *măruntaie* „organe interne, viscere" moștenit din lat. *minutalia* (DLR, MDA) este neanalizabil semantic în română prin *mărunt* (cf., totuși, glosarea „organele *mărunte* ale corpului (inima, rânza, maiul)" la Pascu, S.: 202); *mărțaie* „epitet depreciativ pentru o femeie" provine prin antonomază din numele propriu *Mărțaia* „vacă născută *marți*" (DLR); *odaie* < turc. *oda* nu conține sufixul *-aie*, reprezentând doar o formă de adaptare a împrumutului prin apropiere de o terminație uzuală în limba noastră (Pușcariu 1911: 11).

La acestea se adaugă 4 formații: *curvăsăraie* „prostituție, viață desfrânată / imorală (DALR) cf. *(a) curvăsări, pecăraie* „(reg.) brutărie" (DLR) cf. *pecar*„(reg.) brutar", *suraie* „vacă de culoare *sură*" (DLR; cf. zoonimul *Suraia,* la Pascu, S.: 203) și *șuștăraie* „(reg.) atelier de cizmărie" (DLR) cf. *șuștăr* „cizmar".

Cuvintele *pahaie* „denumire batjocoritoare pentru câine" (Pascu, S.: 200) și *potaie* „câine slab și neîngrijit" (MDA) nu sunt analizabile pentru vorbitorii limbii române.

2.2.2. Formațiile cu sufixul *-aie* sunt substantive (comune și proprii) și adjective.

2.2.2.1. ***Substantivele comune*** sunt feminine (cu excepția lui *tataie*, masculin, format după *mamaie*), analizabile prin raportare la:

– substantive: *bobotaie, cobaie, codaie, cotoraie, crăcaie, dadaie, dăndănaie, flăcăraie, gheraie, hărăbaie, jigăraie, mamaie, mărhaie, păpăraie, școmârlaie, șopârlaie, șuștăraie, tocaie, vâlvaie, zăgăraie;*
– verbe: *curvăsăraie, pițigaie, plesnaie, pocănaie, smicăraie, trăgaie, trăsnaie, zbătaie;*
– adjective: *mândraie, vânătaie.*

2.2.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt:

– antroponime raportabile la:
  – prenume (folosite și ca nume de familie): *Stănae* și *Vlădae* (Pascu, S.: 204);
  – nume de familie (provenite din adjective): *Crețaie, Dragaie* și *Drăgaie* (Nestorescu, A. (2006): 36);
– zoonime (toate de la Pascu, S.) raportabile la:
  – substantive: *Lunae < luni, Mărțaia < marți, Roșcaia < roșcă, Rujaia < rujă* etc.;
  – adjectiv: *Brezae < breaz, Suraia < sur* etc.;
– toponime (toate de la Iordan, Top.: 342, 344, 132) raportabile la adjective: *Negraia, Suraia, Tărcaia* cf. *tărcat*.

Toponimele *Negraia* și *Suraia* sunt explicate de Iorgu Iordan din *Negroaia*, respectiv *Suroaia,* feminine ale numelor de persoană *Negru* și *Suru* „printr-o dezrotunjire a lui *oa*". Pentru *Negraia* nu exclude însă nici o „traducere" a slavului *Cernaia* „făcută de populația bilingvă slavo-română dintr-o epocă îndepărtată" (Iordan, Top.: 342; cf. și Iordan 1938: 33–34).

2.2.2.3. ***Adjectivele*** înregistrate numai cu forma de feminin sunt analizabile prin raportare la adjective: *mândraie, negraie* (folosit şi substantivat).

Formaţii semianalizabile: *babaie* „tată” cf. *babacă* „idem” (MDA), *budaie* „vas din doage de lemn” cf. *budăi* „idem” (MDA), *cermălaie* „larmă” cf. *(a) cermălui* „a face larmă” (MDA), *cotaie* (Pascu, S.: 200) cf. *cotarlă* şi *cotei* „idem”, *cucuvaie* cf. *cucuvea* „idem” (MDA), *hălălaie* „zgomot; vorbărie; petrecere / ceartă zgomotoasă” cf. *(a) hălălăi* „a face mult zgomot, a vorbi mulţi deodată” (MDA), *pălălaie* „flacără mare, vâlvătaie” cf. *(a) pălălăi* „a arde cu flacără mare” (DLR), *piţigaie* „*piţigoi*” (DLR s.v. *piţigaie*[1]), *scobaie* (vezi *supra* **1.1.**), *tărăraie* „istorie lungă, pălăvrăgeală” cf. *(a) tărărăi* „a cânta întruna monoton” (DLR).

Din cuvântul (semianalizabil) *bleoştiraie* „noroi din băltoace; fleaşcă” cf. *(a) bleoşticăi* „a înainta cu greu prin noroi şi băltoace” (MDA) s-ar segmenta un sufix dezvoltat **-(i)raie*.

3. Valorile derivatelor

3.1. ***Colective:*** *buscai, cotoraie* „haine (vechi) sau scule în dezordine”, *fierătaie* (cf. şi *măruntaie*).

3.2. ***Augmentative:*** *burai, codaie, flăcăraie, gheraie, mărhaie, tocaie* (în cazul lui *hărăbaie* sufixul pare să lărgească sensul augmentativ al bazei).

3.3. ***Specia*** bazei: *crăcaie, dandanaie, şcotai, tocaie.*

3.4. ***Purtătorul calităţii***: *mândraie, mucegai, murgai, negraie, putregai, putregaie, suraie, vânătaie.*

3.5. ***Numele acţiunii*** şi, mai ales, ***rezultatul*** (concret al) ***acţiunii*** (unele cu sinonime în *-tură,* mai rar în *-eală, -ie*): *bătaie, buşai, curvăsăraie, izbai, piţigaie, plesnaie, rotai, scăpai, smicăraie, trăncănaie, trăsnaie, trântai, zbătaie.*

3.6. ***Nume de instrument*** (cu care se realizează acţiunea verbului de bază): *pocănaie, suflai, trăgaie.*

3.7. ***Purtătorul destinaţiei:*** *cotoraie* „pensetă”, *măsai, vătrai.*

3.8. ***Purtătorul asemănării*** cu baza: *cuşcai / cuşcaie, pufai.*

Unele valori se identifică în câte o singură formaţie cu *-ai*: ***nume de agent*** cu bază nominală (*cotorai*), ***pacientul / agentul pasiv*** (*bâcsai*), ***abstract denominal*** (*bicherai*), ***nume de loc*** (*furnicai*).

Destul de numeroase sunt derivatele ***sinonime*** cu baza: *bălai, bobotaie, dadaie, fierătaie, mamaie, păpăraie, plăvai, şcomârlaie, tataie, vâlvaie, zăgăraie.* În cazul lui *şopârlaie* valoarea derivatului în raport cu baza este neclară.

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Cele două sufixe au origini diferite: *-aie* a fost moştenit din latină (vezi *infra* **4.1.1.**), iar *-ai* a apărut pe terenul limbii române din *-aie* (vezi *infra* **4.1.2.**).

4.1.1. Sufixul *-aie* este urmaşul latinescului *-alia,* forma de plural neutru a adjectivelor cu *-alis, -ilis.*

Sufixul *-alia* a fost folosit încă din limba latină pentru formarea derivatelor cu sens colectiv (*carnalia* „cărnuri”) şi a fost moştenit cu această valoare în limbile romanice (Meyer-Lübke, G. II: 528; ILR I: 79; Pascu, S.: 202).

În limba română sufixul a pătruns prin cuvinte (analizabile sau neanalizabile) moştenite din latină: *bătaie* < lat. *battualia* (REW 995), *măruntaie* < lat. *minutalia* (REW 5596), *nămaie* „(reg.) vită (cornută)” < lat. *animalia* (REW 478).

Printre derivatele analizabile cu sufixul *-aie* moştenite din latină a fost inclus şi *fierătaie* < lat. **ferratalia* cf. prov. *ferratalha,* apoi fr. *ferraille* (Pascu, S.: 202), dar nu se poate exclude nici raportarea derivatului la *fierăt* + *-aie* (MDA) sau la *fier* + sufixul compus **-ătaie* (Sădeanu 1962: 41).

Sufixul a putut fi detaşat din derivate ca *bătaie* cf. *(a) bate* (eventual şi *măruntaie* cf. *mărunt,* analizabil din punct de vedere formal) şi a fost folosit apoi pentru formarea de noi cuvinte pe teren românesc (vezi *infra* **5.**).

4.1.2. Din sufixul *-aie,* considerat formă de plural datorită valorii colective (cf. derivate ca *fierătaie*) s-a refăcut în română singularul neutru *-ai* (Pascu, S.: 202). Sufixul *-ai* a creat apoi derivate româneşti (vezi *infra* **5.**).

4.2. Sufixele apar în antroponime atestate în documentele slavo-române din secolul al XVI-lea (la Nestorescu, A. (2006): 36): *Stănaie* (a. 1509), *Dragaie* (a. 1510) şi *Drăgaie* (a. 1581), *Creţaie* (a. 1552), *Măzăraiu* (a. 1576). Primele substantive comune cu sufixele în discuţie au atestări în texte din secolul al XVII-lea: *putregaie* (Dosoftei, în DLR), *vânătaie* (Prav. 231, în DLR).

5. Originea temelor

Sufixele *-ai* şi *-aie* s-au ataşat la teme de diferite origini:

– latină: *cândai, coadaie, flacăraie, fumegai, furnicai, mamaie, măsai, mucegai, negraie, putregai* şi *putregaie, rotai, scăpai, smicăraie, suflai, trăgaie, vânătaie, zbătaie;*
– slavă: *bălai, bobotaie, buşai, cobaie, cuşcai / cuşcaie, izbai, mândraie, plăvai, plesnaie, pufai, trăsnaie, trântai, şcotai;*
– maghiară: *mărhaie, tocaie;*
– turcă: *dadaie, dăndănaie, hărăbaie, zăgăraie;*
– germană: *şuştăraie;*
– formate în română: *bâcsai, curvăsăraie, spumegai;*
– multiplă (bulgară şi neogreacă): *păpăraie.*

Unele derivate au ca temă onomatopee (*durai, scârţai, zurnai*) sau cuvinte româneşti formate de la onomatopee (*pocănaie, trăncănaie*), precum şi teme de origine necunoscută / nesigură (uneori, comune cu albaneza): *cotorai* şi *cotoraie, crăcaie, burai, gheraie, murgai, piţigaie, suraie, şcomârlaie, şopârlaie.*

6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia teritorială a derivatelor

Sufixele *-ai* şi *-aie* au fost productive în limba română (vezi *supra* **5.**), creând derivate regionale şi populare.

Câteva formaţii aparţin limbii comune: *bătaie, mucegai, putregai, trăsnaie, vânătaie.*

7. SUFIXE COMPLEXE

7.1. -ĂRAIE

7.1.1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

7.1.1.1. În DI se înregistrează 22 de ***formaţii analizabile*** cu *-ăraie* [pron. -ă-ra-ie]: *apăraie* „apă multă" (DA), *băieţăraie* „mulţime de *băieţi*" (MDA), *clădăraie* „grămadă de lucruri puse la întâmplare" cf. *cladă* „grămadă" (DA s.v. *clădărie*), *clocăraie*

„aer închis (înăbuşitor)" (MDA, cu etimologie necunoscută) cf. *cloacă* „loc murdar, rău mirositor", *colbăraie* „prăfărie" cf. *colb* „praf" (DA), *crengăraie* „crengărie (= mulţime de *crengi*)" (MDA), *drăcăraie* „mulţime de *draci*" (DLR), *fiţăraie* „*fiţe,* grimase, mişcări necontrolate" (MDA), *fleşcăraie* „noroi mult amestecat cu zăpadă" cf. *fleaşcă* „idem" (DA), *focăraie* „*foc*, căldură (mare)" (DA s.v. *focărie*), *fumăraie* „*fum* mult" (DA s.v. *fumărie*), *glodăraie* „cantitate mare de noroi" (DA s.v. *glod* „noroi"), *lăcăraie* „lăcărie, cantitate mare de apă vărsată pe jos" cf. *lac* (DLR), *paingânăraie* „păienjeniş" cf. *paingân* „păianjen" (DLR), *pântecăraie* „diaree" cf. *pântec* (DLR), *şfărăraie* „fum înecăcios rezultat din arderea grăsimilor" cf. *şfară* „idem" (DLR), *şperlăraie* „mulţime, ceată" cf. *şperlă* „funingine, praf; epitet pentru o femeie sprintenă, vioaie" (DLR), *ţăcăraie* „sunet subţire produs de un clopot mic" cf. *ţac!* (DLR), *vâjgăraie* „vânt puternic" cf. *vâj(g)!* (DLR), *vâlvăraie* „pală de foc, vâlvătaie" cf. *vâlvă* „idem" (DLR), *vântăraie* „vântoasă, *vânt* puternic" (DLR), *viermăraie* „mulţime de *viermi*" (DLR).

La acestea se adaugă 20 formaţii din alte surse: *bumbăcăraie* (DILR) „cantitate mare de ţesături de bumbac sau de obiecte confecţionate din aceste ţesături" (NODEX), *cărnăraie* „cantitate mare de *carne*" (internet), *frăncăraie* „(fam.) mare mulţime de *franci*" (Scriban, Dicţ.), *harbuzăraie* „(pop.) cantitate mare de harbuji" cf. *harbuz* (NODEX), *intrigăraie* (Vârlan, S.N.: 66) „mulţime de *intrigi*", *mitingăraie* „număr mare de *mitinguri*" (Vârlan, S.N.: 66), *mustăraie* „(reg.) *must*" (DLR), *petecăraie* „teren arabil mic şi îngust" cf. *petec* (DLR), *porcăraie* „(reg.) păşune pe care pasc *porcii*" (DLR), *prăfăraie* „cantitate mare de *praf*" (DLR), *scândurăraie* (DILR) „totalitate a scândurilor (folosite la o construcţie); mulţime de *scânduri* (NODEX), *sculăraie* „(reg.) sculărie; totalitatea sculelor, mulţime de *scule*" (DLR), *spinăraie* „cantitate mare / mulţime de *spini*" (NODEX), *stâncăraie* „îngrămădire mare / mulţime de *stânci*" (NODEX), *sticlăraie* „cantitate mare de *sticlă* sau de sticle" (NODEX), *stufăraie* „stufăriş, plantaţie de *stuf*" (DLR), *ştăbăraie* „colectivitate de *ştabi*" (Vârlan, S.N.: 66), *terfăraie* „(pop.) cantitate mare / mulţime de *terfe* (= zdrenţe)" (NODEX), *vipăraie* „grup mare de *VIP*-uri" (Vârlan, S.N.: 66), *vorbăraie* „*vorbe* goale" (internet).

7.1.1.2. Formaţiile cu *-ăraie* sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la:

– substantive:

– masculine: *băieţăraie, drăcăraie, paingânăraie, viermăraie* etc.;

– feminine: *apăraie, clădăraie, clocăraie, crengăraie, fiţăraie, flăcăraie, fleşcăraie, şfărăraie, şperlăraie, vâlvăraie* etc.;

– neutre: *colbăraie, focăraie, fumăraie, glodăraie, lăcăraie, pântecăraie, petecăraie, prăfăraie, vântăraie* etc.;

– interjecţii: *ţăcăraie, vâjgăraie.*

Formaţie semianalizabilă: *tihăraie* (şi *tihărai*) „loc mocirlos, acoperit cu papură sau stuf; păpuriş, stufăriş" cf. *tihărie* „idem" (toate cu etimologie necunoscută şi cu trimitere de la una la alta, în MDA).

Formaţia *bleoştiraie* „tină, noroi, glod apătos şi amestecat cu băltoace" este considerată în DA „derivat din *bleoşticăi,* cu un sufix despărţit din *apăraie, fleşcăraie* etc."

7.1.2. Valorile derivatelor

Cele mai multe formaţii sunt ***colective,*** referindu-se la:

– o mulţime de fiinţe sau de lucruri: *băieţăraie, crengăraie, drăcăraie, fiţăraie, petecăraie, viermăraie* etc.;

– o cantitate mare, exagerată chiar, a materiei denumite prin cuvântul-bază: *apăraie, colbăraie, fleşcăraie, fumăraie* etc.

Indicând o mulţime sau o cantitate mare, exagerată chiar, de materie, sufixul *-ăraie* are totodată o nuanţă depreciativă, peiorativă, apropiată de cea a augmentativelor (Iordan, Stil.: 197; Iordan, LRA: 168; Sădeanu 1962: 55; Creţa 1967: 181). Această nuanţă este determinată, în unele cazuri, şi de sensul cuvântului-bază: când „obiectul" denumit de acesta este neplăcut, existenţa lui în cantitate mare este şi mai supărătoare (*colbăraie, fumăraie, glodăraie, prăfăraie* etc). Valoarea peiorativă a derivatelor colective în *-ăraie*, existentă şi în celelalte limbi romanice, a fost semnalată şi de S. Puşcariu (Puşcariu 1911: 8). Aceasta apare uneori şi la derivate a căror temă nu are sens depreciativ (*apăraie*). Derivatele cu *-ăraie* de la cuvinte denumind persoane au şi ele valoare peiorativă, care poate fi preluată de la temă în cazul lui *drăcăraie* (< *drac*); în cazul derivatului *băieţăraie* (< *băieţi*) însă, nuanţa peiorativă este imprimată de sufix (sinonimul colectiv *băieţime,* derivat de la aceeaşi bază, nu are valoare peiorativă).

Valoarea peiorativă a sufixului este secundară, ea decurge din valoarea de bază (cea de sufix colectiv).

Unele derivate sunt ***sinonime*** cu baza: *clădăraie, petecăraie, vâlvăraie.*

Mai puţin clară este valoarea derivatelor *pântecăraie, ţăcăraie, vâjgăraie.*

7.1.3. Originea sufixului şi istoria derivatelor

În DA, sufixul *-ăraie* este explicat prin contaminare din *-ărie* + *-aie* (s.v. *apăraie;* vezi şi derivatele *focăraie* şi *fumăraie* care figurează s.v. *focărie*, respectiv *fumărie*).

Sufixul a fost explicat şi din *-ar* + *-ae* (Pascu, S.: 201).

Toate derivatele cu *-ăraie* sunt formaţii româneşti, majoritatea fiind atestate în texte populare sau regionale nedatabile cu precizie: *fleşcăraie* (Şez. V, 73, în MDA), *paingânăraie* (Pamfile, Cr. 112, în DLR), *petecăraie* (Udrescu, Gl., în DLR), *sfărăraie* (Gl. Reg. 67, în DLR), *vâjgăraie* (I. Cr. III, 211, în DLR) etc. Unele au atestări în dicţionare începând de la sfârşitul secolului al XIX-lea: *clădăraie* (Costinescu, în MDA), *vâlvăraie* (Barcianu, în DLR), iar câteva apar şi în operele scriitorilor din aceeaşi epocă: *apăraie* (Creangă, P. 66, în DA), *drăcăraie* (Creangă, A. 38, în DLR), *glodăraie* (Caragiale, S.N. 112, în MDA), *pântecăraie* (Delavrancea, O. II, 115, în DLR), *stufăraie* (Delavrancea, O. II, 15, în DLR) etc. Sunt atestate în secolul trecut *vântăraie* (CADE, în DLR), *crengăraie* (Contemp., Serie nouă, a. 1949, în MDA), *clocăraie* (CV, 1952, nr. 4/42, în MDA), *lăcăraie* (DLRLC, a. 1956), *viermăraie* (Camilar, N. I, 123, în DLR) etc.

Productivitatea sufixului se menţine şi în limba actuală, vezi derivate ca *intrigăraie, ştăbăraie, vipăraie* etc.

7.1.4. Originea temelor

Temele la care se ataşează sufixul sunt:

– latine: *apăraie, drăcăraie, flăcăraie, focăraie, fumăraie, lăcăraie, pântecăraie, vântăraie, viermăraie* etc.;
– slave: *clădăraie, crengăraie, prăfăraie, şfărăraie, vâlvăraie* etc.;
– onomatopee: *ţăcăraie, vâjgăraie.*

Unele cuvinte-bază ale derivatelor cu *-ăraie* au etimologie multiplă: *clocăraie* (lat., fr.), *glodăraie* (magh., rus.), *intrigăraie* (fr., it.), *ştăbăraie* (germ., rus.); altele au etimologie necunoscută: *băieţăraie, fiţăraie.* Temele unor derivate recente sunt de origine engleză (*mitingăraie, vipăraie*).

7.1.5. Productivitatea sufixului şi repartiţia teritorială a derivatelor

Sufixul *-ăraie* a fost şi a rămas productiv. Apare în numeroase cuvinte populare şi regionale; în unele cazuri, şi cuvintele la care se ataşează sufixul sunt regionale sau populare: *cladă, clocă, colb, glod, fiţă (făţă), paingân, papară, pântece.* Rar, s-au creat derivate cu *-ăraie* atât de la un cuvânt literar (*prăfăraie*), cât şi de la un sinonim regional (*colbăraie*). În limba comună circulă *fumăraie, lăcăraie, pântecăraie, prăfăraie,* iar *fiţăraie, mitingăraie, ştăbăraie, vipăraie* se folosesc în limbajul colocvial.

Derivatele cu *-ăraie* au ***dublete*** formate cu alte sufixe colective (mai ales cu *-ărie*): *apăraie – apărie, băieţăraie – băieţime, clădăraie – clădărie, clocăraie – clocărie, crengăraie – crengărie, fumăraie – fumărie, lăcăraie – lăcărie* etc., derivatele cu sufixul *-ăraie* fiind mai expresive datorită nuanţei peiorative.

Câteva sufixe complexe se identifică într-o singură formaţie:

***-ăfai** [pron. -ă-faĭ] şi ***-ăfaie** [pron. -ă-fa-ĭe] apar în *ciumăfai(e)* „plantă erbacee cu fructele închise într-o capsulă", cuvinte puse, în DA, în legătură cu *ciumă* cu înţelesul vechi de „umflătură", dar şi cu magh. *csudafa* „plantă minunată" (cf. şi Puşcariu 1903: 600; Pascu, S.: 202);

***-ăgaie** [pron. -ă-ga-ĭe] din *gărăgaie* „gâgâit de gâşte", formaţie onomatopeică (DA s.v. *câr;* MDA) cf. interjecţia *gâra(-gâra)* şi *(a) gărăi* – variantă la *(a) gâgâi* (prin care formaţia ar fi semianalizabilă);

***-ăla(i)e** [pron. -ă-la-(ĭ)e] din *drugălae* „(reg.) porumbi curăţaţi de foi" cf. *drug* „porumbi mari cu boabe" (Pascu, S.: 201), eventual şi semianalizabilul *târhălaie* „murdărie, gunoi făcut împrejurul său de cel ce mănâncă" (cu etimologie necunoscută cf. *târfăială,* în DLR), poate şi *pălălaie* „flacără mare" (explicat din verbul *(a) pălălăi* „a arde cu flacără mare, cu pălălaie" în DLR), dacă este raportat la *pală*[1] la care se trimite pentru verb;

***-ătaie** [pron. -ă-ta-ĭe] din *vâlvătaie* cf. *vâlvă* „idem" (DLR), formaţie care nu poate fi explicată prin *vâlvăt* „idem" – derivat regresiv din *vâlvătaie* (pentru alte opinii în legătură cu *vâlvătaie,* căruia i se adaugă şi *hopătaie* „flacără mare care fâlfâie", vezi Pascu, S.: 202; Iordan 1935b: 187; Puşcariu 1911, I: 9, care identifică un sufix compus **-otaie (*-ătaie)* format din *-ot (-ăt)* slav, corespunzător românescului *-et* + *-aie*).

-AJ (-agiu)

Iordan, SRR: 56–58; Ciompec 1959: 51–64; Iordan, A.: 404–407, 421; Graur, T.: 100.

1. Statutul afixelor

Sufixul *-aj,* adaptat în română după pronunţarea corespondentului său francez, are ***varianta învechită -agiu*** [pron. -a-ğu] care reprezintă adaptarea sufixului italian *-aggio* (vezi *infra* **5.1.**).

Numeroase formaţii analizabile din DI au variante (ieşite din uz) cu *-agiu* (glosate după MDA): *abordaj (abordagiu)* „ciocnire a două nave; atac al unei nave asupra alteia” cf. *(a) aborda, afinaj (afinagiu)* „afinare” cf. *(a) afina* „a separa de impurităţi o masă metalică; (d. fibre textile) a face mai fin”, *agiotaj (agiotagiu)* „speculare cu o valoare sau cu un preţ variabil” cf. *(a) agiota* „a face speculă cu o marfă cu preţ variabil”, *ambalaj (ambalagiu)* „material care serveşte la împachetarea produselor; mod de *a ambala*”, *ancoraj (ancoragiu)* „ancorare; spaţiu sau loc pentru ancorare” cf. *(a) ancora, arbitraj (arbitragiu)* „arbitrare” cf. *(a) arbitra, bandaj (bandagiu)* „fâşie cu care se leagă o parte bolnavă a corpului” cf. *bandă* „fâşie cu care se înfăşoară sau se leagă strâns ceva”, *baraj (baragiu)* „construcţie care opreşte cursul unui râu; piedică în calea unei acţiuni” cf. *(a) bara, carambolaj (carambolagiu)* „(la jocul de biliard) *carambol*”, *cartonaj (cartonagiu)* „cartonare” cf. *carton* şi *(a) cartona, clivaj (clivagiu)* „proprietatea unor minerale sau roci de a se desface în plăci” cf. *(a) cliva, cordaj (cordagiu)* „totalitate a parâmelor” cf. *coardă* „fir elastic de metal, frânghie”, *dozaj (dosagiu)* „dozare” cf. *(a) doza, echipaj (echipagiu)* „echipament; totalitatea personalului de pe o navă sau un avion; grup de sportivi care se află pe o ambarcaţie, un bob, o motocicletă etc.” cf. *(a) echipa* şi *echipă, ermitaj (ermitagiu)* „locuinţă a unui *ermit*”, *eşafodaj (eşafodagiu)* „construcţie provizorie din lemn sau din metal, care susţine o platformă; *eşafod*” cf. şi *(a) eşafoda, limbaj (limbagiu)* „mod specific de exprimare” cf. *limbă, martiraj (martiragiu)* „supliciu, martiriu” cf. *martir, masaj (masagiu)* „masare” cf. *(a) masa, modelaj (modelagiu)* „modelare” cf. *(a) modela, montaj (montagiu)* „montare; ansamblu realizat prin montare” cf. *(a) monta, mulaj (mulagiu)* „reproducere a unui obiect obţinută prin mulare” cf. *(a) mula, patronaj (patronagiu)* „ocrotire” cf. *(a) patrona, pavaj (pavagiu)* „acţiunea de *a pava;* stratul de piatră, de beton etc. cu care se realizează pavarea”, *penaj (penagiu)* „totalitatea *penelor* unei păsări”, *peregrinaj (peregrinagiu)* „pelerinaj” cf. *(a) peregrina, persiflaj (persiflagiu)* „persiflare” cf. *(a) persifla, personaj (personagiu)* „persoană care deţine o funcţie importantă sau care apare într-o operă literară”, *pilotaj (pilotagiu)* „conducere a unei (aero)nave” cf. *(a) pilota, plantaj (plantagiu)* „plantare; plantaţie de arbori amelioraţi” cf. *(a) planta, pontaj (pontagiu)* „operaţie prin care se înregistrează prezenţa la serviciu” cf. *(a) ponta, rafinaj (rafinagiu)*

„rafinare” cf. *(a) rafina, sondaj (sondagiu)* „cercetare a subsolului, a atmosferei etc. cu ajutorul unei *sonde*” cf. şi *(a) sonda, şomaj (şomagiu)* „situaţia unor salariaţi rămaşi fără lucru” cf. *(a) şoma, uzaj (usagiu)* „*uz;* uzanţă; uzare” cf. şi *(a) uza, vagabondaj (vagabondagiu)* „deplasare dintr-un loc în altul fără scop; situaţie a unei persoane fără domiciliu, care trăieşte din expediente” cf. *vagabond* şi *(a) vagabonda, viraj (viragiu)* „schimbare a direcţiei de mers; porţiune curbă a unei piste sau a unei şosele” cf. *(a) vira* etc.

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul *-aj* din formaţii cum sunt cele de mai sus (vezi şi *infra* **3.1.**) se delimitează prin origine şi prin repartiţia stilistică şi teritorială de finala *-aj* care este o variantă de pronunţare, rezultată prin falsă literarizare a unor cuvinte regionale terminate în *-aş* (majoritatea de origine maghiară), de ex. *cioplaş* şi *cioplaj* „cioplitor”, *văcălaş* şi *văcălaj* „tencuială” cf. *(a) văcăli* „(a) tencui” etc. (vezi monografia sufixelor **-AŞ**, **-EŞ**[1]; **-AŞĂ**).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. În DI figurează cca 160 de ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-aj* (glosate după MDA sau după sursa indicată între paranteze), dintre care unele sunt înregistrate în surse şi cu varianta învechită *-agiu* (vezi *supra* **1.**): *abataj* „tăiere a minereului din peretele de mină; parte a galeriei de unde se extrage minereul; ucidere a vitelor la abator” cf. *(a) abate* „a doborî”, *acuplaj* „legătură realizată între două elemente ale unui sistem tehnic” cf. *(a) acupla, aeraj* „aerisire” cf. *(a) aera, afişaj* „afişare” cf. *(a) afişa, alezaj* „alezare” cf. *(a) aleza, ambreiaj* „dispozitiv prin care se leagă solidar două mecanisme” cf. *(a) ambreia, amerizaj* „amerizare” cf. *(a) ameriza, amperaj* „intensitatea curentului electric exprimată în *amperi*”, *anturaj* „totalitatea persoanelor care formează societatea cuiva” (MDN) cf. *(a) antura, aparataj* „totalitatea *aparatelor*”, *aterizaj* „aterizare” cf. *(a) ateriza, badijonaj* „badijonare” cf. *(a) badijona, baleiaj* „explorare cu ajutorul unui fascicul electronic a suprafeţei ecranului unui tub catodic” (MDN) cf. *(a) baleia, balizaj* „semnalizare prin *balize*” cf. şi *(a) baliza, blindaj* „înveliş protector al unui vas de război, tun etc.” cf. *(a) blinda, blocaj* „tactică de oprire a unei acţiuni adverse; dig rudimentar” cf. *(a) bloca, bobinaj* „bobinare; locul unde se bobinează; totalitatea conductorilor bobinaţi dispuşi într-o maşină” cf. *(a) bobina, braconaj* „practicare ilegală a vânatului sau a pescuitului” cf. *(a) bracona, cabotinaj* „cabotinism” cf. *cabotin, cabraj* „cabrare” cf. *(a) cabra, camionaj* „transport de mărfuri efectuat de *camioane*”, *camuflaj* „camuflare; material folosit pentru camuflare” cf. *(a) camufla, concubinaj* „convieţuire a unui bărbat cu o femeie în afara căsătoriei” cf. *concubin, cubaj* „măsurare a volumului în unităţi cubice” cf. *cub, ecruisaj* „modificare a proprietăţilor unui metal în urma unui proces de deformare plastică” cf. *(a) ecruisa, finisaj* „ultima operaţie pentru definitivarea formei unui produs” cf. *(a) finisa, foraj* „forare; gaură de sondă” cf. *(a) fora, frânaj* „frânare” cf. *(a) frâna, garaj* „clădire amenajată pentru adăpostirea autovehiculelor” cf. *(a) gara, ghidaj* „ghidare; dispozitiv ce impune unei piese să se deplaseze într-o anumită direcţie” cf. *(a) ghida, libertinaj* „comportament / viaţă de om *libertin*”, *magazinaj* „înmagazinare; timp cât stă o marfă în *magazin;* taxă pentru depozitare”, *marcotaj* „procedeu de înmulţire a plantelor prin *marcote*” cf. şi *(a) marcota, metraj* „lungime în *metri* a unui obiect”, *partaj* „împărţire a unei averi” cf. *parte, patinaj* „patinare; probă sportivă practicată pe gheaţă” cf. *(a) patina, pelerinaj* „călătorie într-un loc de mare importanţă religioasă, istorică etc.” cf. *pelerin, periaj* „periere” cf. *(a) peria* (MDN), *placaj* „placare; semifabricat din lemn” cf. *(a) placa,*

procentaj „valoare exprimată în *procente;* calcul pentru stabilirea acestei valori", *punctaj* „însemnare a ideilor principale ale unei expuneri; totalitatea *punctelor* obținute într-o competiție", *sclavaj* „sclavie" cf. *sclav, servaj* „sclavie" cf. *serv* „sclav", *surmenaj* „stare de oboseală extremă" cf. *(a) surmena, tonaj* „greutate a unui corp exprimată în *tone*", *traforaj* „procedeu de ornamentare; ornament de arhitectură perforat; unelte folosite pentru traforaj" cf. *(a) trafora, tricotaj* „tricotare; îmbrăcăminte confecționată din *tricot*" cf. și *(a) tricota, tutelaj* „tutelare; *tutelă*" cf. și *(a) tutela, vernisaj* „acoperire a unei picturi cu un strat de *vernis*" cf. și *(a) vernisa, voltaj* „tensiune electrică măsurată în *volți*" etc.

Formația *carnaj (carnagiu)* „ucidere în masă, măcel" (< fr. *carnage*) cf. *carne (vie)* este mai greu analizabilă semantic.

La acestea se adaugă peste 100 de formații din alte surse (indicate între paranteze): *acroșaj* (DILR) „acroșare" (MDN) cf. *(a) acroșa, aerisaj* „aerisire" cf. *(a) aerisi* (Ciompec 1959: 56), *alevinaj* „îngrijirea puietului de pește" (DM) cf. *alevin* „larvă / pui de pește", *ambutisaj* (DILR) „ambutisare" (MDN) cf. *(a) ambutisa, apretaj* „apretare" (LTR) cf. *apret* și *(a) apreta, asfaltaj* „strat de *asfalt*" (MDN) cf. și *(a) asfalta, balonaj* „lățime a secțiunii transversale a unui pneu aflat sub presiune maximă" cf. *balon* (MDN), *beghinaj* (DILR) „comunitate de *beghine* (= călugărițe din ordinul înființat de Lambert de Bègue, în Evul Mediu)" (NDN), *bitumaj* „acoperirea unei șosele cu un strat de *bitum*" (MDE) cf. și *(a) bituma, blazaj* („Dilema veche" 2006, nr. 105, 14) „blazare" cf. *(a se) blaza, bombaj* (DILR) „stare deformată a unei plăci care are cel puțin o suprafață convexă" (MDE) cf. *(a se) bomba, bordaj* „fâșiile metalice sau de lemn care învelesc coastele sau traversele unei nave" (DM) cf. *bord* „fiecare dintre părțile laterale ale punții unei nave", *brokeraj* (DILR) „activitatea desfășurată de *brokeri* (= agenți de bursă)" (MDN), *broșaj* (DILR) „poziție de suprapunere a unor piese heraldice; mod de imobilizare a unei fracturi" (NDN) cf. *(a) broșa, bruiaj* (DILR) „bruiere" (MDA) cf. *(a) bruia* „a perturba transmisia unei emisiuni radiofonice", *brunaj* (DILR) „brunare" (MDN) cf. *(a) bruna* „a acoperi o piesă metalică cu un strat de oxizi pentru a o feri de corodare", *buclaj* „totalitatea *buclelor* de pe suprafața unei pielicele de miel" (MDE), *cadraj* „delimitare a spațiului cuprins de obiectivul unei camere de luat vederi" (MDE) cf. *(a) cadra, calibraj* „calibrare" (MDA) cf. *(a) calibra* „a prelucra mecanic o piesă, pentru a obține forma și dimensiunile prescrise", *capotaj* „răsturnare a unui vehicul care se dă peste cap; prăbușire a unui avion cu botul în pământ" (MDA) cf. *(a) capota, carenaj* „înveliș exterior destinat să reducă rezistența aero- sau hidrodinamică" (MDE) cf. *carenă* și *(a) carena* „a echipa un vehicul cu un carenaj", *cheiaj* „staționarea la *chei* a unei nave" (MDE), *chiuretaj* „operație făcută cu ajutorul *chiuretei*" (MDE) cf. și *(a) chiureta, cifraj* „transpunerea unui text în *cifru*" (MDE) cf. și *(a) cifra, cochiliaj* (DILR) „animal cu *cochilie;* motiv ornamental cu scoici" (MDN), *codaj* „codare" (MDA) cf. *(a) coda* și *cod, compartimentaj* (DILR) „compartimentare; serie de *compartimente*" (NDN) cf. *(a) compartimenta, crenelaj* (DILR) „ansamblu defensiv format din *creneluri*" (NDN) cf. și *(a) crenela, dalaj* (DILR) „pavaj sau pardoseală din *dale*" (MDA), *degresaj* „degresare" (MDA) cf. *(a) degresa, derapaj* „derapare" (DEX) cf. *(a) derapa, dopaj* „dopare, doping" (MDE) cf. *(a se) dopa, drajonaj* „proprietate a anumitor plante de a produce *drajoni* (= lăstari)" (LTR) cf. și *(a) drajona, dublaj* „înlocuirea înregistrării sonore a unui film cinematografic cu altă înregistrare" (DM) cf. *(a) dubla, emailaj* „emailare" cf. *email* (MDN) și *(a) emaila, emondaj* „tăiere a ramurilor inutile de pe trunchiurile copacilor" (MDA) cf. *(a) emonda, eșuaj* (DILR) „eșuare" (NDN) cf. *(a) eșua, filaj* „urmărire discretă a cuiva" (MDA) cf. *(a) fila, fretaj* „ansamblu format din două sau mai multe tuburi coaxiale montate forțat unul în altul" (MDE) cf. *fretă* „tub sau inel metalic", *garnisaj* (DILR) „strat

de materiale aşezat pe suprafaţa unui obiect pentru a-l proteja" (MDA) cf. *(a) garnisi, gofraj* „serie de cute paralele aplicate pe o ţesătură, o tablă etc." (DM) cf. *(a) gofra, gramaj* (DILR) „masă exprimată în *grame*" (MDA), *gresaj* „acţiunea de *a gresa* şi rezultatul ei; ungere" (DM), *grupaj* (DILR) „grupare; *grup*" (MDA) cf. şi *(a) grupa, gudronaj* „gudronare" (MDA) cf. *(a) gudrona, gumaj* (DILR) „gumare" (MDA) cf. *(a) guma* „a aplica un strat de clei pe spatele unei etichete etc.", *havaj* „havare" (LTR) cf. *(a) hava* „a săpa cu haveza şanţuri într-un zăcământ", *inelaj* „operaţie de fixare a unor *inele* cleioase pe trunchiul arborilor" (DEX), *luminaj* (DILR) „luminare puternică" cf. *(a) lumina* (MDN), *machiaj* „faptul de *a (se) machia;* fardul folosit" (DM), *maculaj* „urme de murdărie provocate de foi de hârtie proaspăt imprimate" (LTR) cf. *(a) macula, marmoraj* „desen imitând *marmora*" (DM) cf. şi *(a) marmora, maruflaj* „lipire cu *maruflu* (= un clei special) a unei pânze pictate pe un suport" (MDA), *matelotaj* „marinărie" (MDA) cf. *matelot, maternaj* (DILR) „relaţie în care o persoană are comportament *matern* faţă de alta" (NDN), *mercantilaj* „imprimate folosite în activitatea comercială" cf. *mercantil* „referitor la comerţ" (DM), *mixaj* „procedeu de suprapunere pe o singură pistă sonoră a sunetelor corespunzătoare imaginilor unui film" (MDE) cf. *(a) mixa, moaraj* (DILR) „(poligr.) efect optic obţinut prin suprapunerea a două tipare cu reţele de puncte sau de linii" (NDN) cf. *moar* şi *(a) moara, pachetaj* „acţiunea de a aşeza în *pachete;* împachetare; ansamblu de efecte şi obiecte ale unui soldat" (MDN), *parcaj* „parcare, parching" (MDA) cf. *(a) parca, peonaj* „formă de exploatare a *peonilor* (= ţăran sărac din America de Sud)" (MDA), *perforaj* „perforare; foraj" (MDA) cf. *(a) perfora, perlaj* (DILR) „degajare sub formă de bule a gazelor dizolvate în lichide; aglomerare a cernelii sub formă de mici particule pe suprafaţa unei tipărituri" (MDN) cf. *perlă* şi *(a) perla* „a acoperi suprafaţa unei tipărituri cu mici particule de cerneală; a se scurge în formă de picături", *pirataj* „piratare" (DCR) cf. *(a) pirata, pliaj* „pliere" (MDE) cf. *(a) plia, poansonaj* (DILR) „poansonare" (NDN) cf. *(a) poansona, reperaj* „reperare" (MDN) cf. *(a) repera, rezinaj* „rezinare" (MDA) cf. *(a) rezina* „a extrage răşină din arbori", *satinaj* „luciu dat ţesăturilor, hârtiei etc." (MDA) cf. *(a) satina, stivaj* (DILR) „stivare" (MDN) cf. *(a) stiva, stripaj* „desprindere a lingourilor din lingotieră" (MDA) cf. *(a) stripa, şofaj* „tehnica de *a şofa*" (DLR), *talcaj* (DILR) „introducere a pudrei de *talc* în diverse cavităţi ale organismului" (NDN), *trişaj* „trişare" cf. *(a) trişa* (MDA), *tubaj* „metodă de examen clinic care constă în introducerea unui *tub* de cauciuc în stomac sau în duoden" (MDE) etc.

3.2. Formaţiile cu *-aj* sunt ***substantive*** comune ***neutre***, analizabile în raport cu:

– verbe:

  – cu sufixul *-a* la infinitiv (majoritatea): *anturaj, aterizaj, badijonaj, baleiaj, blindaj, blocaj, bruiaj, cabraj, camuflaj* etc.;

  – cu sufixul *-e* sau *-i* la infinitiv (foarte rar): *abataj; aerisaj, garnisaj;*

– substantive: *amperaj, aparataj, atelaj, camionaj, carambolaj, cochiliaj, dalaj, gramaj, penaj, peonaj* etc.;

– verbe sau substantive: *marmoraj, punctaj, tutelaj* etc.;

– adjective: *libertinaj, mercantilaj* etc.

Formaţiile analizabile prin verbe sunt cele mai numeroase.

Formaţii semianalizabile (glosate după MDA): *arpentaj* „(metodă de) întocmire a unui plan topografic" cf. *arpentor* „specialist în arpentaj"; *cabotaj* „navigaţie comercială de-a lungul coastei" cf. *cabotier* „navă de tonaj mic sau mijlociu"; *corsaj* cf. *corset; curtaj* „ocupaţia *curtierului*; remuneraţie dată *curtierului* (= agent de vânzări)"; *egutaj* „*egutare* (= operaţie de eliminare a apei din cărbuni sau din minereuri)"; *instructaj* cf. *instructor, instrucţie, instructiv; reportaj* cf. *reporter* etc.

4. Valorile derivatelor

Formațiile în care se identifică sufixul *-aj* au mai multe valori, unele derivate polisemantice încadrându-se în două sau mai multe clase.

4.1. ***Nume de acțiune***, în formații:

– cu bază verbală: *abordaj, aeraj, afișaj, agiotaj, alezaj, ambalaj, amerizaj, arbitraj, capotaj, marcotaj, vernisaj* etc.;

– cu bază nominală: *alevinaj, cabotinaj, camionaj, concubinaj, drajonaj, magazinaj, pelerinaj, vagabondaj* etc.

4.2. ***Rezultatul acțiunii*** (obiecte, stări, calități rezultate în urma acțiunii; dimensiunea, capacitatea, intensitatea evaluate în raport cu unitatea de măsură), în formații:

– cu bază verbală: *alezaj, arbitraj, balotaj, blindaj, bombaj, braconaj, bruiaj, ecruisaj, foraj, patronaj, pavaj, tapaj, tatuaj, traforaj, tricotaj, satinaj, surmenaj* etc.;

– cu bază nominală: *amperaj, cubaj, metraj, sclavaj, servaj, tonaj, voltaj* etc.

4.3. ***Numele instrumentului*** (al obiectului) care servește la realizarea acțiunii: *acuplaj, ambalaj, ambreiaj, cartonaj, garnisaj, ghidaj, placaj* etc.

4.4. ***Colective***: *aparataj, balizaj, bobinaj, cordaj, dalaj, penaj* etc.

4.5. ***Nume de loc***, în formații:

– cu bază verbală: *ancoraj, garaj, viraj* etc.

– cu bază nominală: *ermitaj* etc.

4.6. ***Specia*** bazei: *echipaj, limbaj, personaj* etc.

Unele derivate sunt, în anumite contexte, ***sinonime*** cu baza (conform glosărilor din surse): *grupaj = grup, procentaj = procent, uzaj = uz.*

Valoarea cea mai răspândită, atât a derivatelor raportabile la verbe, cât și a celor raportabile la substantive, este cea de nume de acțiune; acțiunile la care se referă sunt, în majoritate, diverse operații sau procedee industriale. Celelalte valori sunt, de obicei, legate de numele de acțiune, excepție făcând unele formații cu bază nominală, care au sens colectiv (vezi *supra* **4.4.**).

5. Originea sufixului și istoria derivatelor

5.1. Sufixul neologic *-aj* provine din fr. *-age*.

Fr. *-age* (< lat. *aticum*) creează derivate substantivale de la nume și de la verbe, cu valoare de nume de acțiune, de rezultat al acesteia, nume de stare, precum și colective (Grevisse–Goosse: 169; Dubois, D.S.: 29–31; Ivănescu 1959: 175–200).

Varianta *-agiu* este o formă de adaptare după modelul it. *-aggio*.

It. *-aggio* este împrumutat din franceză (Rohlfs, G. III: 384–385). Urmașul direct al lat. *-aticum* în italiană este *-atico* (*ibid.*), iar în română este *-atic* (*-atec*).

Unele cuvinte neanalizabile, ieșite din uz, sunt atestate numai cu varianta învechită *-agiu* a sufixului, ca *presagiu* „semn prevestitor, presentiment" (CR (1846) 196[1]/50, în DLR) < fr. *présage,* lat. *praesagium* sau calcul *rotagiu* „serviciu în cadrul unei administrații (de stat)" (Odobescu, S. III, 339, în DLR) cf. *roată* (după fr. *rouage*). În limba actuală, varianta *-agiu* se menține în câteva cuvinte (neanalizabile) consacrate în această formă, ca *omagiu, ravagiu* (mai ales pluralul *ravagii*).

Finala *-agiu* există şi în cuvinte împrumutate în care nu se identifică sufixul în discuţie: *adagiu* < lat. *adagium; naufragiu* < lat. *naufragium* (*navis* + *frangere*), it. *naufragio,* fr. *naufrage; stagiu* < lat. *stagium,* fr. *stage; sufragiu* < lat. *suffragium,* fr. *suffrage.*

5.2. În secolul al XIX-lea, formele în *-agiu* sunt mult mai numeroase decât în secolul următor. Impunerea lui *-agiu* a fost explicată (Iordan, SRR: 57 şi Ciompec 1959: 52–53) prin:

a) influenţa pe care a avut-o it. *-aggio* asupra împrumuturilor româneşti din franceză, datorată oamenilor de cultură români din secolul al XIX-lea care au fost influenţaţi în formaţia lor de cultura italiană;

b) influenţa aspectului scris al francezului *-age;*

c) tendinţa vorbitorilor români din secolul al XIX-lea de a latiniza neologismele de origine romanică, dându-le o formă cât mai apropiată de cea pe care credeau că ar fi trebuit să o aibă, dacă sufixul ar fi fost moştenit din latină.

În secolul al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului al XX-lea, formele cu *-agiu* ale unor cuvinte analizabile sau neanalizabile erau frecvente în publicaţii şi în operele scriitorilor de prestigiu, conform citatelor din DLR: *partagiu* (la Hamangiu), *pasagiu* (la Heliade, Hasdeu, Maiorescu, Sadoveanu, Teodoreanu, Vianu), *patronagiu* (la Bălcescu, Hasdeu), *pavagiu* (în ISIS 1862, la Alecsandri), *peregrinagiu* (la Bariţiu, Odobescu, Negruzzi), *reportagiu* (la Odobescu) etc. Astăzi se mai întâlnesc *carnagiu* (atestat de şase ori între 1950–1990, cf. Bugeanu 1993: 427–429) şi *peisagiu* („Dilema”, III, 1995, nr. 150, 14). Singurul cuvânt care, deşi este împrumutat din franceză, s-a impus în limbă cu varianta *-agiu* este neanalizabilul *ravagiu* < fr. *ravage;* cât despre *omagiu*, este mai probabilă etimologia din italiană (Graur, E.: 121–122).

Uzul formelor cu *-agiu* se restrânge treptat în favoarea celor cu *-aj*, dar ele mai sunt susţinute de unele cuvinte din aceeaşi familie care conţin segmentul *-ağ-*, ca *mesagiu – mesager, pasagiu – pasager, peisagiu – peisagist, ultragiu – (a) ultragia* (Graur, T.: 100). Ezitarea vorbitorilor între cele două forme este pusă în evidenţă de existenţa cuvintelor cu flexiune mixtă. Pluralul cuvintelor cu *-aj* este *-aje* (învechit *-ajuri*) şi al celor cu *-agiu* este *-agii;* întrucât au circulat concomitent atât forme cu *-aj,* cât şi cu *-agiu*, sunt atestate forme ca *personage* (CR (1848) 10/12) plural al lui *personagiu*, *pasagiuri* (Mag. Ist. I 104/2) şi *pasage* (Maiorescu, CR. III, 158) plurale ale lui *pasagiu,* dar şi *pasajii* (Dombrovski, P. 301) plural al lui *pasaj* etc.

Vorbitorii limbii române l-au perceput pe *-aj* ca fiind mai popular, iar pe *-agiu* ca fiind mai greoi şi mai pedant. Preferinţa pentru *-aj* se mai poate explica şi prin adaptarea neologismelor la sistemul limbii române, proces în cadrul căruia se manifestă tendinţa de slăbire şi apoi de dispariţie a lui *u* final. La o serie de neologisme se observă această tendinţă, când *-u* este precedat de *-ĭ-* (semivocalic), de ex. *contrar* < *contrariu, servici* < *serviciu,* deci şi *-aj* < *-agiu* (Iordan, LRC: 201–202). Lucrările normative din secolul al XX-lea recomandă formele cu *-aj;* cu toate acestea, unele forme paralele cu *-aj* şi *-agiu* (ca *personagiu, peisagiu* etc.) persistă, îndeosebi în limbajul oamenilor de cultură.

Româna a împrumutat, sporadic, cuvinte cu *-aj* la sfârşitul secolului al XVIII-lea: *maritaj* (Calendariu (1794), 32/4) / *maritagiu* (Rom. lit. 392^1/12) < it. *maritaggio;* numărul împrumuturilor creşte începând din secolul al XIX-lea, marea majoritate fiind din franceză şi puţine din italiană. Cele mai vechi atestări ale unor cuvinte analizabile sunt *sondaj* (AR 1832, 14^1/32) < fr. *sondage, dosagiu* (a. 1852, la Ursu, T.) < fr. *dosage, pilotagiu* (MO (1860) 636/37) < fr. *pilotage* etc. Au atestări vechi şi cuvinte neanalizabile: *peizaj* (CR (1829) 269/17) / *paisagiu* (CR (1848) 83/61) / *paesagiu* (Filimon, O. II 88) < fr. *paysage*, it. *paesaggio; balotaj* (GT, 1, 1838, la Bogza-Irimie 1977: 267) < fr. *ballotage*, it. *ballotaggio; mesagiu* (Hasdeu, I. V. 160) < fr. *message,* it. *messaggio* etc. Cele mai numeroase formaţii cu *-aj* au fost împrumutate în secolul al XX-lea, fie numai din franceză (*abordaj* < fr. *abordage, arbitraj* < fr. *arbitrage, baraj* < fr. *barrage, concubinaj* < fr. *concubinage, ermitaj* < fr. *ermitage, modelaj* < fr. *modelage, patinaj* < fr. *patinage, tubaj* < fr. *tubage* etc.) ori numai din italiană (*stivaj* < it. *stivaggio* etc.), fie concomitent din amândouă limbile şi în ambele forme (*agiotaj / agiotagiu* < fr. *agiotage,* it. *aggiotaggio; ancoraj / ancoragiu* < fr. *ancorage,* it. *ancoraggio; personaj / personagiu* < fr. *personnage,* it. *personaggio* etc.).

Unele împrumuturi au corespondente şi în limbi neromanice (ca *pasaj* cf. fr. *passage*, it. *pasaggio* şi germ. *Passage*), dar numai câteva au corespondente doar în aceste limbi (ca *brokeraj* cf. engl. *brokerage, instructaj* cf. rus. *инструктаж*).

Marea majoritate a cuvintelor româneşti cu *-aj* sunt împrumuturi directe din limbile romanice amintite. Unele, mai ales cele din limbajul tehnic, sunt susceptibile de a fi considerate împrumuturi întrucât au corespondent în aceste limbi, chiar dacă în română există cuvântul de bază (verb sau nume) corespunzător. Este probabil ca unele dintre bazele derivatelor cu *-aj* să fie ulterioare, formate prin derivare regresivă, deci cuvintele cu *-aj* să fie împrumuturi directe, de ex. *(a) finisa* după *finisaj* < fr. *finissage* (MDA). Alte derivate pot fi considerate formate în română deoarece numărul cuvintelor cu *-aj* este destul de mare, aşa încât vorbitorii români sunt obişnuiţi cu această terminaţie şi, de aceea, au putut crea derivate de la verbe neologice, fără să recurgă la împrumutarea derivatului, chiar dacă acesta exista în franceză. Totuşi, atestarea în aproximativ aceeaşi perioadă atât a verbului, cât şi a formaţiei cu *-aj* este de natură să îngreuneze stabilirea riguroasă a etimologiei derivatului: împrumut sau creaţie românească. Lămurirea situaţiei este dificilă şi din alte motive. Cuvintele româneşti analizabile cu *-aj* aparţin, în majoritate, limbajului tehnic, un sector al vocabularului relativ mai nou şi mai puţin stabilizat, în care schimbările se produc cu rapiditate şi în mod continuu, determinate fiind de progresul tehnic. Izvoarele tehnice şi lexicoanele de specialitate nu reuşesc şi nici nu au ca scop să consemneze toate fluctuaţiile din vocabular, de aceea nu sunt întotdeauna concludente pentru stabilirea cronologiei.

Formaţii româneşti sigure (fără corespondent în franceză sau italiană) sunt puţine: *balonaj* < *balon, blazaj* < *(a se) blaza, buclaj* < *buclă* (fr. *bouclage* are alt sens), *cheiaj* < *chei, filaj* < *(a) fila* (fr. *filage* are alt sens), *luminaj* < *(a) lumina, marmoraj* < *marmoră* sau *(a) marmora, mercantilaj* < *mercantil, peregrinaj* < *peregrin, perlaj* < *perlă* sau *(a) perla, traforaj* < *(a) trafora, trişaj* < *(a) trişa, ventilaj* < *(a) ventila.*

La acestea se pot adăuga şi unele **_calcuri_**: *aerisaj* < *aerisi* (după fr. *aérage*), *aparataj* < *aparat* (după fr. *appareillage*), *bombaj* < *(a) bomba* (după germ. *Bombage*), *brunaj* < *(a) bruna* (după fr. *brunissage*), *cifraj* < *cifru* (după fr. *chiffrage*), *cochiliaj* < *cochilie* (după fr. *coquillage*), *frânaj* < *frână* sau *(a) frâna* (după fr. *freinage*), *gumaj* < *gumă* (după fr. *gommage*), *inelaj* < *inel* (după fr. *annelage*), *limbaj* < *limbă* (după fr. *langage,* it. *linguaggio*), *periaj* < *(a) peria* (după fr. *brossage*), *procentaj* < *procent* (după fr. *pourcentage*), *punctaj* < *(a) puncta* sau *punct* (după fr. *pointage*), *sclavaj* < *sclav* (după fr. *esclavage*) etc.

6. Originea temelor

Temele formaţiilor româneşti şi ale calcurilor sunt preponderent latino-romanice, mai ales franceze: *buclaj, cheiaj, cifraj, gumaj, peregrinaj, punctaj* etc. Unele sunt latine moştenite: *inelaj, limbaj, marmoraj.* Calcul *aerisaj* are ca bază un cuvânt de origine neogreacă. Nu am identificat derivate româneşti de la cuvinte de origine slavă sau împrumutate din alte limbi neromanice (maghiara, turca).

7. Productivitatea sufixului

Relativ puţinele formaţii româneşti sigure cu *-aj* ne îndreptăţesc să considerăm acest sufix ca fiind slab productiv, dar ele demonstrază evoluţia lui spre un caracter activ; vezi formaţia recentă *deghizaj* (DILR) < *(a) deghiza* (în franceză există numai *déguisement* > rom. *deghizament;* cf. şi *deghizare, deghizat* s.n. şi *deghizătură* „deghizare", apud DLR). La această evoluţie contribuie şi faptul că se împrumută continuu neologisme cu *-aj* (unele neanalizabile, dar multe analizabile), care sporesc inventarul existent: *acroşaj, ambutisaj, beghinaj, brokeraj, broşaj, compartimentaj, crenelaj, eşuaj, maternaj, mixaj, moaraj, poansonaj, talcaj* etc.

8. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Nu se observă o repartiţie teritorială a cuvintelor cu *-aj* (atât cele derivate pe teren românesc, cât şi împrumuturile analizabile), ci o repartiţie stilistică: preferinţa pentru limbajul tehnic.

9. SUFIXE COMPLEXE

-IAJ[1], -IAJ[2]

În 2 **_formaţii analizabile_** din DILR se identifică sufixul *-iaj*[1] [pron. -i̯aj]: *caroiaj* „reţea de pătrăţele înscrisă pe un desen, pe o hartă etc. pentru a servi la reproducerea acestora la o altă scară" (MDA) cf. *carou* (pl. *carouri*) şi *rambleiaj* „rambleiere" (DLR) cf. *rambleu* (= lucrare de ridicare a unui teren pentru susţinerea terasamentului unei căi ferate etc.)".

Verbele *(a) caroia* „a aplica un *caroiaj* pe hartă" (MDA) şi *(a) rambleia* „a face un *rambleu*" (DLR), prin raportare la care în formaţiile de mai sus s-ar identifica sufixul *-aj*, par a fi, conform glosărilor şi atestărilor din surse, ulterioare formaţiilor cu *-iaj*[1].

Sufixul *-iaj*[2] [pron. -i-aj] apare în 2 **_formaţii analizabile:_** *coloriaj* (DILR) „colorare" (MDN) cf. *(a) colora* şi *verbiaj* (DI) „verbalism (= vorbărie)" (DLR) cf. *verb* „fel de exprimare, limbaj, cuvânt".

Conform atestărilor, verbul *(a) coloria* „a *colora* (desene, imagini, fotografii); a aplica o culoare” (MDN), prin raportare la care sufixul identificat ar fi *-aj*, este în română ulterior formației *coloriaj*.

Formațiile sunt ***substantive neutre*** raportabile la:
– substantive: *caroiaj, rambleiaj, verbiaj;*
– un verb: *coloriaj*.

Din punct de vedere semantic, derivatele sunt ***colective*** (*caroiaj, verbiaj*) și ***nume de acțiune*** (*coloriaj* – cu bază verbală, *rambleiaj* – cu bază nominală).

Sufixele dezvoltate *-iaj*^{1} și *-iaj*^{2} au fost împrumutate din franceză în derivatele *caroiaj* < fr. *carroyage, coloriaj* < fr. *coloriage, rambleiaj* < fr. *remblayage, verbiaj* < fr. *verbiage.*

Fr. *verbiage* s-a format din verbul învechit *verbier* „a ciripi; a susura”; ulterior a fost pus în legătură cu substantivul *verbe* „cuvânt”, ceea ce a produs schimbarea de sens.

Formațiile *coloriage* și *remblayage* sunt derivate cu sufixul *-age* de la verbele corespunzătoare (*colorier,* respectiv *remblayer*); numai *carroyage* (a. 1917) este format din *carreau* + *-yage,* verbul *carroyer* (cca 1950) fiind derivat regresiv (cf. Robert 2010).

Sufixele *-iaj*^{1} și *-iaj*^{2}, identificate numai în împrumuturi, sunt total neproductive în română.

În câte un singur cuvânt se identifică și alte sufixe complexe:

***-itaj** se segmentează din substantivul cu sens colectiv, înregistrat în DEX, *foitaj* (pron. *fo-i-taj* apud DOOM^2) cf. *foaie,* pl. *foi,* calc după fr. *feuilletage* (format de la verbul fr. *feuilleter* + *-age*);

***-laj** apare în formația din DI *fuzelaj* „parte componentă a avionului care poartă încărcătura, postul de pilotaj, comenzile etc.” (MDA) cf. *fuzee,* împrumutată din fr. *fuselage* (un derivat cu sufixul *-age* de la adjectivul *fuselé* „în formă de fus”);

***-elaj** se identifică în cuvântul semianalizabil *tachelaj* „ansamblul parâmelor” (DLR), împrumutat din germ. *Takelage* (și din rus. *такелаж,* după DEX^2) prin raportare la *tachet* „suport pentru parâme”.

-AL (-ale, -aliu, -el)

Meyer-Lübke, G. II: 523–524, 528–529; Meyer-Lübke–Piel, G. F.: 100–101; Vasiliu 1960: 179–184; Leumann–Hofmann–Szantyr: 235; Iordan, A.: 407–415; ILR I: 79; Mihăescu, Infl.: 186; Guțu Romalo, C.G. (2002): 181–183; Hristea, E.: 41–42.

1. Statutul afixelor

Sufixul *-al* are trei ***variante învechite*** (vezi *infra* **5.1.2.**):
– varianta *-ale* adaptată după italiană: *abdominale, accidentale, additionale, amicale, augurale* etc. (Mîrzea Vasile 2012b: 79), *naturale* (la Iorgovici, O. 54/10, în DLR s.v. *natural*), *universale* adj. invar. (în DLR s.v. *universal*) etc.;

– varianta *-el* adaptată după franceză: *naturel* (DLR s.v. *natural*) şi *perpetuel* (la Stamati, D., în DLR s.v. *perpetual*) etc.;
– varianta *-aliu* [pron. -a-lĭu]: *naturaliu* (DLR s.v. *natural*) etc.

2. Delimitarea de afixe omonime

Varianta învechită *-el* a sufixului adjectival *-al* se delimitează prin origine, valori şi, în unele cazuri, prin clasa lexico-gramaticală a derivatelor de sufixul diminutival *-el* (de ex. *băieţel, copăcel, frumuşel, încetinel* etc., vezi monografia sufixului **-EL**, în volumul următor).

Varianta învechită *-ale,* provenită din italiană, se delimitează prin clasa lexico-gramaticală a derivatelor de sufixul substantival cu formă de plural *-ale*, din formaţii precum *cosmeticale, saturnale* etc. (vezi monografia sufixelor **-ALE, -ALII**).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. În DI sunt înregistrate cca 270 de ***formaţii analizabile***: *adiţional* „ce se adaugă la ceva" (DA) cf. *(a) adiţiona, adjectival* „care îndeplineşte rolul de *adjectiv*" (DA), *amical* „prietenos" (DA) cf. *amic, amoniacal* „care conţine *amoniac*" (DA), *arsenical* „de *arsenic*, care conţine combinaţii de arsenic" (DA), *augural* „de *auguri* (= preoţi în Antichitatea romană)" (DA), *cadastral* „de *cadastru*" (DA, în var. *catastral,* s.v. *cadastru*), *catastrofal* „care produce o *catastrofă*" (DA s.v. *catastrofă*) şi „care are proporţii de *catastrofă*" (MDA), *ceremonial* „care ţine de *ceremonie;* totalitatea formulelor şi a regulilor care se folosesc la anumite ceremonii" (DA s.v. *ceremonie*), *chenzinal* „care are loc la fiecare *chenzină*" (MDA), *chirurgical* „care se referă la chirurgie; *chirurgic*" (DA s.v. *chirurg*), *chinovial* „care aparţine unei *chinovii* (= mănăstire)" (DA s.v. *chinovie*), *claustral* „monahal, ca de mănăstire" (DA s.v. *claustru*) cf. şi *(a se) claustra* „a (se) închide într-o mănăstire sau a (se) izola într-un loc retras", *clerical* „privitor la *clerici*; (înv.) partizan al clericalismului" (DA), *coloidal* „de natura unui *coloid* (= (substanţă) ale cărei particule se află în stare de dispersie şi nu difuzează prin membrane)" (DA s.v. *coloid*), *colonial* „referitor la *colonii*" (DA s.v. *colonie*), *confesional* „cabină amenajată în biserica catolică, unde preotul spovedeşte pe credincioşi; care este în legătură cu o *confesiune* religioasă" (DA s.v. *confesiune*), *continental* „care ţine de / se află pe un *continent*" (DA s.v. *continent*), *cultural* „care aparţine culturii, privitor la *cultură*" (DA s.v. *cultură*), *decimal* „zecimal; balanţă în care echilibrarea greutăţii corpurilor se realizează cu greutăţi-etalon de zece ori mai mici" (DLR) cf. *decimă*, *diametral* „privitor la *diametru*" (DLR), *dicasterial* „(înv.) care ţine de *dicasterie* (= tribunal bisericesc care se ocupă cu divorţurile)" (MDA), *duminical* „care are loc *duminica*" (DLR), *duumviral* „de *duumvir* (= magistrat din Roma antică)" (DLR), *electoral* „privitor la alegeri" (DLR) cf. *elector, elicoidal* „în formă de elice" (DLR) cf. *elicoid* „curbă generată de rotirea unei parabole obişnuite în jurul unui cerc", *eparhial* „care aparţine unei *eparhii*" (DLR), *episcopal* „privitor la *episcop* sau la episcopie" (DLR), *estival* „de vară, din timpul verii" (DLR) cf. *estiv* „idem", *faringal* „referitor la *faringe*" (MDA), *fenomenal* „privitor la *fenomene;* uimitor" (DA), *feudal* „specific feudalismului; mare proprietar de pământ" (DA) cf. *feudă, final* „care reprezintă *finele*; sfârşit" (DA), *floral* „privitor la *floare*; în formă de floare" (MDA), *formal* „privitor la *formă*" (DA), *fundal* „fond al unui tablou sau al unui panou sculptat" (MDA) cf. *fund, global* „referitor la *globul* pământesc" (MDA) şi „care ia în consideraţie toate elementele unui ansamblu, total" (DA s.v. *glob*), *gramatical* „referitor la *gramatică*" (DA s.v. *gramatică*), *ideal* „care ţine de domeniul *ideilor*" (DA), *inaugural* „referitor la inaugurare" (DA s.v. *inaugura*), *integral* „întreg, complet" (DA s.v. *integru*) cf. *(a) integra, laringal* „care se articulează în regiunea *laringelui*" (MDA), *lătural* „lateral" (DA s.v. *lature*) cf. pl.

lături, legal „care există sau se face în temeiul unei *legi*" (DA), *liceal* „referitor la *liceu*" (DA s.v. *liceu*), *local* „caracteristic pentru sau provenind dintr-un anumit *loc;* loc amenajat unde se bea sau/şi se mănâncă (birt)" (DA), *longitudinal* „care este aşezat în direcţia lungimii; de-a lungul" (DLR) cf. *longitudine, magistratural* „referitor la *magistratură*" (DLR), *material* „alcătuit din *materie*; totalitate a materiilor prime din care pot fi executate diverse bunuri" (DLR), *maximal* „*maxim*" (DLR), *medical* „referitor la *medic* sau la medicină" (DLR), *memorial* „care este înregistrat în *memorie*; specie literară care consemnează observaţii, amintiri ori impresii asupra evenimentelor" (DLR), *meşteşugal* „de meşteşugar, meşteşugăresc" cf. *meşteşug* (DLR), *minimal* „*minim*" (DLR), *natural* „care se referă la *natură*" (DLR), *neutral* „*neutru*" (DLR), *nocturnal* „*nocturn*" (DLR), *nodal* „care se referă la locul de intersecţie a mai multor căi de comunicaţie; esenţial" (DLR) cf. *nod, numeral* „parte de vorbire care exprimă un *număr*" (DLR), *nuntal* „nupţial, de *nuntă*" (DLR), *ombilical* „care aparţine *ombilicului*" (DLR), *orchestral* „de / pentru *orchestră*" (DLR), *orfanal* „(înv., prin Trans.) care se referă la *orfani*" (DLR), *oriental* „(persoană) din *Orient*" (DLR), *original* „(document, obiect) care constituie forma de *origine*; fiinţă sau obiect care serveşte ca model pentru o operă de artă" (DLR), *patriarhal* „al *patriarhului* sau al patriarhiei; referitor la patriarh(ie)" (DLR), *perpetual* „(înv.) *perpetuu*" (DLR), *personal* „care aparţine / specific unei anumite *persoane*; totalitatea persoanelor care lucrează într-o întreprindere" (DLR), *piramidal* „care are forma unei *piramide*" (DLR), *ponderal* „referitor la greutate, propriu *ponderii*" (DLR), *poporal* „(înv., reg.) popular" cf. *popor* (DLR), *presbiteral* „referitor la *presbiter*" (DLR s.v. *prezbiteral*), *provenţal* „(persoană) din *Provenţa*" (DLR s.v. *provensal*), *provincial* „(persoană) care provine din *provincie*" (DLR), *pumnal* „armă cu lamă scurtă, cu două tăişuri" cf. *pumn* (DLR), *radial* „care pleacă dintr-un centru ca razele unui cerc sau ale unei sfere" (DLR) cf. *(a) radia, regal* „privitor la *rege*; regesc" (DLR), *regizoral* „referitor la *regizor*" (DLR), *reumatismal* „de natură reumatică" (DLR) cf. *reumatism, rezidual* „care rămâne (ca *reziduu*)" (DLR), *săptămânal* „care are loc o dată pe *săptămână*; publicaţie care apare săptămânal" (DLR), *semestral* „semestrial" (DLR) cf. *semestru, semnal* „*semn* convenţional" (DLR), *sentimental* „care exprimă (sau trezeşte) *sentimente* duioase" (DLR), *spiral* „care are formă de spirală, spiralat" (DLR) cf. *spiră* „(înv.) spirală", *statal* „de *stat*" (DLR), *stomacal* „referitor la *stomac*" (DLR), *şpanal* „din aparatul administrativ al unui *şpan* (= nobil în orânduirea feudală din Transilvania)" (DLR), *teatral* „referitor la *teatru*; afectat, emfatic" (DLR), *terminal* „care se află la extremitate" (DLR), „parte extremă a unei instalaţii" (MDA) şi „punct de sosire sau de plecare a pasagerilor într-un aeroport sau o gară" (DEX) cf. *(a) termina, tonal* „referitor la *ton*" (DLR), *total* „integral, care cuprinde *totul*" (DLR), *triumfal* „care constituie un *triumf*" (DLR), *ţinutal* „(înv.) privitor la *ţinut*" (DLR), *urinal* „vas care permite bărbaţilor bolnavi să urineze fără să se ridice din pat" (DLR) cf. *urină, vamal* „referitor la *vamă*" (DLR), *vertebral* „referitor la *vertebre*" (DLR), *virginal* „de *virgină*, feciorelnic" (DLR), *viziral* „de *vizir,* al vizirului" (DM), *voievodal* „referitor la *voievod*" (DLR), *zestral* „referitor la *zestre*" (DLR) etc.

1. Nu am inclus în inventar cuvintele din DI *mânal, miazănoptal, miazăzial,* deoarece nu au fost preluate în dicţionarele explicative consultate.

2. Substantivul din DI *regal* „ospăţ mare; banchet festiv" (DLR), împrumutat din franceză, nu este analizabil semantic în română; la fel, substantivul *ideal* „scop suprem (şi greu de atins), ţel" (MDA) este destul de greu raportabil semantic la tema *idee.*

La acestea se adaugă cca 200 de derivate din DILR: *algal* „referitor la *alge*" (MDN), *altitudinal* „(aflat) la *altitudine*" (MDN), *ambiental* „referitor la *ambient*" (DN 1986), *aptitudinal* „referitor la *aptitudine*" (DN³), *arhetipal* „care constituie un *arhetip*"

(MDA), *arhival* „de *arhivă*" (MDN), *artizanal* „referitor la *artizani*; de artizanat" (MDA), *atitudinal* „referitor la *atitudine*" (DN^3), *augustal* „preot; ofițer atașat persoanei împăratului roman" (MDN) cf. *August, auroral* „referitor la *auroră*" (MDN), *baritonal* „de *bariton*" (DN 1986), *bazal* „referitor la *bază,* al bazei" (DN^3), *bazilical* „de *bazilică*" (DN^3), *carenal* „al *carenei* florilor" (MDA), *carceral* „referitor la regimul de *carceră*" (MDN), *categorial* „referitor la *categorii*" (DN^3), *comportamental* „referitor la *comportament*" (DN 1986), *conoidal* „de formă conică; *conoid*" (MDA), *dialogal* „referitor la *dialog*" (MDA), *dirijoral* „care aparține *dirijorului,* specific sau necesar dirijorului" (MDA), *figural* „figurat, alegoric; cu *figuri* de stil" (MDN), *fluidal* „cu aspect de *fluid*" (DN 1986), *genitival* „în cazul *genitiv,* cu valoarea cazului genitiv" (MDA), *germinal* „a șaptea lună în calendarul republican francez, când germinau plantele" (MDA) cf. *(a) germina, glenoidal* „*glenoid;* (d. cavități osoase) în care se articulează un os" (DN^3), *gripal* „referitor la *gripă,* care provoacă gripă" (DN^3), *hibernal* „de iarnă" (MDA) cf. *(a) hiberna, incremental* „care se referă la un *increment* (= element adăugat)" (DN^3), *infinitival* „care ține de *infinitiv,* care provine din infinitiv" (DN^3), *latitudinal* „transversal" (MDN) cf. *latitudine, lilial* „de culoarea crinului alb" (DEX^2) cf. *lilie* „(reg.) crin" (DA), *maniacal* „referitor la manie și la *maniaci*" (DLR), *maternal* „*matern*" (DN^3), *mozaical* „alcătuit din elemente diferite" (DN^3) cf. *mozaic, muzeal* „care se referă la un *muzeu*" (DLR), *optimal* „(cu caracter) *optim*" (MDA), *ovoidal* „*ovoid*" (DLR), *partizanal* „de *partizan*" (MDN), *paternal* „*patern*" (DN^3), *perineal* „care aparține *perineului*" (DLR), *pietonal* „referitor la / pentru *pietoni*" (DN^3), *prefixal* „format cu ajutorul unui *prefix;* cu caracter de prefix" (DLR), *prefixoidal* „cu un *prefixoid;* cu caracter de prefixoid" (DLR), *proximal* „aproape de un punct central" (DN^3) cf. *proxim, raional* „care aparține raionului, privitor la *raion*" (DLR), *recifal* „de natura unui *recif*" (MDN), *rectoral* „care aparține rectorului; de *rector*" (DLR), *septentrional* „nordic" (DLR) cf. *septentrion* „nord", *serial* „în *serie*; film care rulează în serii" (DLR), *sferoidal* „care are forma unui *sferoid*" (DLR), *spiroidal* „spiralat" (DLR) cf. *spiroid, stradal* „care aparține străzii, referitor la *stradă*" (DLR), *substantival* „care ține de / cu valoare de *substantiv*" (DLR), *sufixal* „referitor la sufixe; care îndeplinește rolul de *sufix*" (DLR), *sutural* „referitor la *suturi*" (DLR), *timpanal* „referitor la *timpan,* al timpanului" (DN^3), *tumoral* „referitor la *tumoare*" (DLR), *umbral* „colorație a lentilelor ochelarilor de vedere" cf. *umbră* (DEX), *umoral* „care aparține umorilor, care se referă la *umori*" (DLR), *vagal* „referitor la nervul *vag*" (DLR), *vesperal* „de seară, al serii" cf. *vesperă* „steaua înserării" (DLR), *zonal* „care este situat într-o anumită *zonă*" (DLR) etc.

Din alte surse provin 5 formații: *absidal* „referitor la *absidă*; absidial" (DN 1986), *codal* „referitor la *coadă*" (DEX^2 s.v. *căluț*), *cromozomal* „referitor la *cromozomi*; cromozomic" (MDN), *răsărital* „oriental" (Ursu, T.: 247) cf. *răsărit, stihial* „(rar) stihinic" cf. *stihie* (DLR), *țărmural* „(înv., rar) referitor la litoral" cf. *țărmur(e)* (DLR).

1. O serie de împrumuturi cu finala *-ional* au fost considerate analizabile prin teme substantivale terminate în *-iune*: *ascensional* „care tinde sau face să suie" cf. *ascensiune*, *confesional* „în legătură cu o *confesiune* religioasă", *pasional* „produs sau determinat de o *pasiune*", *precesional* „referitor la *precesiune*", *regional* „care aparține unei *regiuni*, privitor la o regiune", *torțional* „referitor la *torțiune*", *unional* „care aparține unei *uniuni*, privitor la o uniune", *volițional* „referitor la voință" cf. *volițiune* (formații înregistrate în DI) și *compasional* „referitor la *compasiune*, cu compasiune", *concesional* „de *concesiune*, al concesiunii", *devoțional* „care ține de practicarea unui act sacru" cf. *devoțiune*, *dimensional* „care arată *dimensiunea*, privitor la dimensiune", *erozional* „referitor la *eroziune*", *facțional* „de *facțiune*", *ficțional* „bazat pe *ficțiune*", *inflexional* „referitor la *inflexiune*", *infracțional* „privitor

la o *infracțiune*, cu caracter de infracțiune", *intercesional* „de *intercesiune*", *joncțional* cf. *joncțiune, lezional* cf. *leziune, moțional* „care servește la *moțiune*", *noțional* „care se referă la o *noțiune*", *opțional* „cu caracter de *opțiune*", *previzional* „care face obiectul unui calcul anterior unui eveniment" cf. *previziune, procesional* „de *procesiune*", *pulsional* „referitor la *pulsiune*", *recesional* „referitor la *recesiune*", *torsional* „referitor la *torsiune*" (toate din DILR). Vocala *-o-* din tema formațiilor se explică prin originea împrumuturilor (etimonul este cu *-o-*).

2. O serie de împrumuturi, analizabile semantic, prezintă dificultăți de natură formală, tema fiind ușor diferită fonetic: *abdominal* „care aparține abdomenului, privitor la *abdomen*", *mental* „care aparține minții, privitor la *minte*", *nazal* „referitor la *nas;* al *nasului*" (toate din DI), *parental* „care se referă la *părinți*; ereditar", *trigeminal* „referitor la nervul *trigemen*", *vicinal* „care leagă localități (rurale) *vecine*" (toate din DILR).

3.2. Formațiile cu sufixul *-al* sunt adjective (majoritatea) și substantive (în general, obținute prin substantivizare).

3.2.1. ***Adjectivele*** sunt analizabile prin raportare la:

– substantive comune: *adjectival, amical, aptitudinal, artizanal, cadastral, cultural, diametral, electoral, episcopal, fenomenal, floral, formal, global, gramatical, gripal, longitudinal, membranal, medical, natural, pietonal, piramidal, patriarhal, regizoral, săptămânal, stradal, teatral, timpanal, vertebral, voievodal, zonal* etc.;
– substantive proprii (foarte rar): *augustal, provențal;*
– adjective (unele folosite și ca substantive): *chirurgical, coloidal, conoidal, estival, glenoidal, maximal, minimal, optimal, proximal, spiroidal, vagal* etc.;
– verbe (destul de rar): *adițional, germinal, hibernal, inaugural, radial, terminal* etc.

1. Unele derivate sunt înregistrate în dicționare ca adjective și substantive (de obicei neutre, rar masculine sau feminine): *adițională, ceremonial, clerical, decimal* și *decimală, feudal, final* și *finală, local, original, material, memorial, personal, săptămânal, spirală, terminal* etc.

2. Unele formații adjectivale au și utilizări adverbiale: *diametral, fenomenal, formal* etc. Forma coruptă *momental* < *momentan* este adverb, raportabil la un substantiv comun.

3.2.2. ***Substantivele*** (neînregistrate în dicționare și ca adjective) sunt analizabile prin raportare la substantive comune: *fundal, pumnal, semnal, umbral, urinal* etc.

Formații semianalizabile din DI: *apical* „situat la vârful / la extremitatea unui organ" cf. *apic(o)-* „vârf, extremitate", *brahial* „referitor la brațe" cf. *brahi(o)-* „braț", *bucal* „care ține de gură" cf. *buco-, cervical* „care ține de partea dindărăt a gâtului, de la ceafă" cf. *cervic(o)-* „gât, ceafă", *cortical* „care ține de scoarța sau de învelișul exterior al unui organ" cf. *cortic(o)-* „scoarță, cortex", *cubital* „care ține de *cubitus* (= os al antebrațului)", *dental* „(consoană) care se articulează prin apropierea vârfului limbii de dinții incisivi" cf. *dent(i)-, eclezial* „*ecleziastic*", *federal* „care aparține unei *federații* (de state), sub forma unei federații", *focal* „privitor la *focarul* lentilelor sau al oglinzilor", *humeral* „referitor la *humerus* (= os al brațului)", *matinal* „de dimineață; care se trezește devreme" cf. *matineu, medieval* „referitor la Evul Mediu" cf. *medievism* și *medievist,*

mineral „corp solid, cu o anumită compoziție chimică, care se găsește în componența rocilor și a *minereurilor*", *moscal* „locuitor din *Moscova*", *natal* „de care este legat cineva sau ceva prin naștere" cf. *nativ*, *neural* „care este în legătură cu sistemul nervos" cf. *neur(o)-, pluvial* „produs de ploaie" cf. *pluvi(o)-, puerperal* „referitor la naștere sau la femeile lăuze" cf. *puerperiu* „perioadă postnatală", *seminal* „de spermă" cf. *semin(i-/o-), sideral* „referitor la aștri" cf. *siderație* „influență atribuită aștrilor asupra unei persoane" și *siderism* „cult al aștrilor", *sindical* „care ține de *sindicat*", *social* „creat de *societate*; legat de viața oamenilor în societate" cf. și *sociabil* și *socio-*, *termal* „care izvorăște cald din pământ" cf. *termic* și *termo-, trial* „număr gramatical" cf. *tri-, vegetal* „referitor la plante" cf. *vegetație*, *vermial* „referitor la viermii de mătase" cf. *vermi-* „referitor la viermi".

Alături de *sindical,* semianalizabil, există și un adjectiv analizabil *sindical* „ce ține de *sindic* (= administrator al unei societăți)".

Din DILR se adaugă *acromial* „al *acromionului* (= apofiză a omoplatului)", *barbital* „hipnotic *barbituric* cu acțiune de lungă durată", *bental* „*bentonic* (= care trăiește pe fundul apelor)", *caudal* „de la coadă" cf. *caud-* „coadă", *enteral* „care se referă la intestin sau se găsește în intestin" cf. *entero-, fetal* „referitor la *fetus*", *gingival* „care aparține gingiei, privitor la gingie" cf. *gingivită, ischial* „referitor la *ischion* (= una dintre cele trei părți care formează osul iliac) sau la bazin" cf. *ischi(o)-* „șold", *liminal* „care se situează la o limită sau la un prag senzorial" cf. *limin(o)-, lustral* „care servește pentru *lustrații* (= ceremonii de purificare)", *matriarhal* „privitor la *matriarhat,* care aparține matriarhatului", *nival* „referitor la zăpadă" cf. *niv(o)-* și *nivație* „modelare a reliefului sub acțiunea succesivă a înghețurilor în zonele înalte ale munților", *octal* „(în sintagma) *sistem de numerație ~* (= sistem de numerație pe baza cifrei opt)" cf. *octo-* „opt", *societal* „referitor la *societate*", *stercoral* „*stercorar* (= referitor la excremente)" cf. și *stercoremie, uropigial* „referitor la târtița păsărilor" cf. [glandă] *uropigiană* „glandă sebacee la păsări", *viral* „referitor la *virus*".

În DILR sunt înregistrate și 3 formații ***parasintetice***: *agonadal* „lipsit de *gonade* (= glande sexuale)", *multitulpinal* „cu mai multe *tulpini*", *periunghial* „în jurul unei *unghii*".

4. Valorile derivatelor

4.1. Adjectivele formate cu *-al* exprimă *proprietăți* atribuite unei entități (animate sau inanimate) și pot avea valori semantice diferite, în funcție de contextul în care sunt utilizate. Frecvent, adjectivele cu sufixul *-al* exprimă apartenența, dependența sau conformitatea cu „obiectul" (în sens larg) denumit de temă.

4.1.1. ***Dependența*** de persoana desemnată prin cuvântul de bază: *(producție) artizanală, dirijoral, electoral, (scaun) episcopal, (act) medical, rectoral, (indicație) regizorală, voievodal* etc.

4.1.2. ***Apartenența*** la obiectul desemnat prin cuvântul de bază: *chenzinal, (domeniu) feudal, liceal, (spațiu) muzeal, tonal, (program) teatral* etc.

4.1.3. ***Proveniența locală***: *altitudinal, ambiental, continental, faringal, (încălzire) globală, laringal, ombilical, provențal, (comportament) provincial, raional, (dureri) stomacale* etc.

4.1.4. ***Asemănarea*** cu baza: *(ton) amical* (= ca al unui amic), *(tenor) baritonal, (stare) coloidală, elicoidal, piramidal, (sens) prefixoidal, sferoidal, (gest) teatral* etc.

4.1.5. ***Conformitatea*** cu noțiunea desemnată de bază: *formal, (exprimare) gramaticală, legal, longitudinal, spiral* etc.

4.1.6. ***Identificarea*** cu noţiunea desemnată de bază: *(stare) gripală, (moment) nodal, (formaţie) orchestrală, (boală) reumatismală, (material) rezidual* etc.

4.1.7. ***Destinaţia:*** *(piesă) orchestrală, (tren) personal, (zonă) pietonală* etc.

4.1.8. ***Conţinutul:*** *amoniacal, arsenical, vertebral* etc.

Unele derivate sunt ***sinonime*** cu baza: *chirurgical, conoidal, estival, glenoidal, maternal, maximal, minimal, neutral, optimal, ovoidal, spiroidal* etc.

4.2. Substantivele formate cu sufixul *-al* au două valori principale şi câteva valori secundare.

4.2.1. ***Specia*** bazei: *fundal, local, material, semnal* etc.

4.2.2. ***Purtătorul destinaţiei:*** *ceremonial, memorial, pumnal* etc.

Unele valori sunt ocazionale, se identifică în câte o singură formaţie: ***posesorul*** (*feudal*), ***purtătorul datării*** (*săptămânal*), ***purtătorul materiei*** (*urinal*), ***nume de agent*** cu bază nominală (*umbral*), ***colective*** (*personal*), ***purtătorul localizării*** (*confesional*) etc.

5. Originea sufixului şi istoria derivatelor

5.1. Sufixul neologic *-al* are ***etimologie multiplă***: în primul rând latino-romanică, dar şi germană şi, mai recent, engleză.

În limba latină, sufixul *-alis* deriva adjective de la teme nominale, inclusiv numerale (*bracchialis, diurnalis, dualis, naturalis, regalis*), exprimând în special apartenenţa şi asemănarea. Sufixul, mult folosit în latina târzie, mai ales în formaţii cu caracter livresc, s-a transmis unor limbi romanice: fr. *-el* (*charnel, temporel*), it. *-ale* (*capitale, invernale* etc.). În franceză, alături de forma moştenită *-el*, a apărut ulterior forma latină savantă *-al* (*architectural, caricatural*), care uneori l-a substituit pe *-el* (de ex. *loyal, royal,* în locul mai vechilor *loiel, roiel*) – cf. Leumann–Hofmann–Szantyr: 235; Meyer-Lübke, G. II: 523–524; Meyer-Lübke–Piel, G.F.: 100–101; Grevisse–Goosse: 172. În limba română, continuatorul sufixului *-alis* este *-ar,* care are şi el etimologie multiplă (vezi monografia sufixelor **-<u>A</u>R, -<u>E</u>R[1]; -ARĂ, -ARE[1]; -ARIU**).

5.1.1. Sufixul *-al* a intrat în română prin împrumuturi dintr-o limbă romanică sau/şi din latină (într-o mai mică măsură, din engleză sau din germană):

– franceză:

– formaţii cu fr. *-al*: *amoniacal* < fr. *amoniacal, arsenical* < fr. *arsénical, continental* < fr. *continental, ombilical* < fr. *ombilical, optimal* < fr. *optimal, orchestral* < fr. *orchestral, ponderal* < fr. *pondéral, regional* < fr. *régional, stomacal* < fr. *stomacal* etc.;

– formaţii cu fr. *-el: adiţional* < fr. *additionnel, pasional* < fr. *pasionnel* etc.;

– latină (formaţii cu *-alis*): *augural* < lat. *auguralis, chirurgical* < lat. *chirurgicalis, duumviral* < lat. *duumuiralis, nocturnal* < lat. *nocturnalis* etc.;

– italiană (formaţii cu *-ale*): *statal* < it. *statale, stradal* < it. *stradale* etc.;

– latină şi o limbă romanică: *amical* < fr. *amical*, lat. *amicalis*, it. *amicale*; *regal* < fr. *régale,* lat. *regalis*, it. *regale*; *sentimental* < fr. *sentimental,* lat. *sentimentalis; terminal* < fr. *terminal,* lat. *terminalis* etc.;

– latină şi/sau o limbă romanică şi germana: *figural* < it., germ. *figural; neutral* < lat. *neutralis,* it. *neutrale*, germ. *neutral; personal* < lat. *personalis,* germ. *personal,* it. *personale,* fr. *personnel; piramidal* < fr., germ. *pyramidal*, lat.

pyramidalis; radial < fr., germ. *radial; spirală* < fr. *spirale,* germ. *Spiral; total* < fr., germ. *total,* lat. *totalis* etc.;

– engleză: *arhival* < engl. *archival*, *cromozomal* < engl. *chromosomal, ischial* < engl. *ischial*, *serial* < engl. *serial*;

– germană: *muzeal* < germ. *museal;*

– engleză şi germană: *latitudinal* < engl., germ. *latitudinal.*

Sporadic, formaţii cu sufixul *-al* au pătruns şi din alte limbi decât cele menţionate mai sus: regionalismul *fişcal* „fiscal" (DA s.v. *fiscal*), semianalizabil prin *fişcuş* „fisc", vine din magh. *fiskális* (< lat. *fiscalis*), devenit în română *fişcaliş, fişcalăş*, forme mai apropiate de etimonul maghiar (cf. Tamás, E. s.v. *fişcarăş*).

5.1.2. Alături de forma *-al,* în secolul al XIX-lea se întâlnesc variantele *-ale* şi *-el.* Varianta livrescă *-ale,* de provenienţă italiană (*formale, legale, universale* etc.), cu pluralul în *-i* sau invariabilă (*universale,* cf. DLR), apare la latinişti şi italienizanţi, care au încercat să o impună, considerând-o drept singura recomandabilă (cf. LM). Varianta *-el* se întâlneşte rar, în împrumuturi din franceză (*naturel* < fr. *naturel, perpetuel* < fr. *perpetuel, personel* < fr. *personnel* etc.).

Ca substantiv, *naturel* cu sensul „fire, temperament, natură" ar putea fi un împrumut atât din franceză, cât şi din germ. *Naturell* (DLR).

Combătute de scriitori, atât formaţiile cu *-ale*, cât şi cele cu *-el* au încetat să mai apară în texte spre sfârşitul secolului al XIX-lea.

5.2. Formaţiile cu sufixul *-al* sunt atestate din secolul al XVIII-lea: *universal* „act conţinând o dispoziţie cu caracter obligatoriu" (N. Costin, Let. II, 66/29, în DLR), *memorial* „memorii" (a. 1736, la Iorga, S. N. 98, în DLR); ambele formaţii erau probabil neanalizabile (ele sunt atestate ca adjective abia în secolul al XIX-lea). În acelaşi secol este înregistrat şi *imperial* (a. 1774, în Uricariul I, 171, în DLR) < fr. *impérial*, lat. *imperialis.*

Încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, alături de împrumuturi ca *solstiţial* (a. 1814, la Ursu, T.), *sentimental* (Heliade, O. II, 172, în DLR), *terminal* (I. Golescu, C., în DLR) etc., întâlnim şi formaţii româneşti cu *-al*, unele dintre ele astăzi învechite:

– ***calcuri*** după model străin: *anticiumal* (parasintetic) cf. fr. *antipestilentiel* (Ursu, T.: 149); *apusal* (alături de *occidental*) cf. lat. *occidentalis*, fr. *occidental*, it. *occidentale* (*ibid*.: 245) şi *răsărital* (alături de *oriental*) cf. lat. *orientalis*, fr. *oriental*, germ. *orientalisch* (*ibid*.: 247); *lătural* (alături de *lateral*) cf. fr. *latéral,* lat. *lateralis* (FM (1847), 59^2/7, în DLR); *pumnal* (Asachi, S.L. I, 207, în DLR) cf. it. *pugnale*, fr. *poignard* (DLR); *semnal* (Stamati, D., în DLR) cf. fr. *signal,* germ. *Signal*; *ţinutal* (Uricariul V, 11/9, în DLR) cf. fr. *territorial* etc.;

– ***derivate pe teren românesc***, atestate în secolul al XIX-lea: *chinovial* (Uricariul, IV 409/23, în DA), *eparhial* (Laurian, M. III, 27/17, în DLR), *magistratural* (I. Negruzzi, S. I, 242, în DLR), *nuntal* (Heliade O. I, 374, în DLR), *poporal* (Bojincă, A. II, 199/21), *săptămânal* (Caragiale, O. VII, 271, în DLR), *sufixal* (Philippide, P. 112, în DLR), *şpanal* (Bariţiu, P.A. I, 458, în DLR) etc.

Derivate pe teren românesc se înregistrează şi în secolul al XX-lea: *voievodal* (Bacovia, O. 135, în DLR), *aptitudinal* (DN^3), *incremental* (DN^3), *infinitival*

(DN^3), *dialogal* (LL 1972, 2, 18, în DLR), *dirijoral* (CV 1949, nr. 1, 26, în DLR), *genitival* (DN, cf. MDA), *partizanal* (MDN), *raional* (V. Rom. 1954, în DLR) etc.

În secolul al XX-lea, inventarul formațiilor cu *-al* a sporit și cu ***împrumuturi***: *arhival* < engl. *archival* (MDN), *auroral* < fr. *auroral* (MDN), *bazal* < fr. *basal* (DN^3), *bazilical* < fr. *basilical* (DN^3), *comportamental* < it. *comportamentale* (DN^3), *figural* < it. *figurale*, germ. *figural* (MDN), *fluidal* < germ. *fluidal* (DN 1986), *germinal* < fr. *germinal* (ca subst. în DEX^2, ca adj. în DN^3, MDA), *latitudinal* < engl., germ. *latitudinal* (MDN), *maternal* < fr. *maternel* (DN^3), *paternal* < fr. *paternel* (DN^3), *recifal* < fr. *récifal* (MDN), *timpanal* < fr. *tympanal* (DN^3), *zonal* (Rom. lit., 1970, nr. 84, 23/3, cf. DLR) < fr. *zonal* etc.

Momental „momentan", formă coruptă, a apărut prin substituirea sufixului *-an* cu sufixul *-al*.

Unele formații cu *-al* au dublete cu sufixul dezvoltat *-ial*: *absidal* (DN 1986) și *absidial* (DN 1986), *cromozomal* și *cromozomial* (MDN), *manufactural* și *manufacturial* / *manufactorial* (DLR), *regizoral* și *regizorial* (MDA), *viziral* (DM) și *vizirial* (DLR). Formațiile paronimice cu *-al* și *-ial* pot avea teme și sensuri diferite: *prezbiteral* (DLR) se raportează la *prezbiter* „titlu (onorific) pentru o persoană care face parte din cinul bisericesc", iar *prezbiterial* (DN 1986), la *prezbiteriu* „sfatul prezbiterilor; casă parohială (catolică)" (vezi *infra* **9.2.**, sufixul **-IAL**).

6. Originea temelor

Sufixul *-al* se identifică în derivate mai ales de la teme latino-romanice: *aptitudinal, atmosferal, categorial, chenzinal, decadal, dialogal, incremental, prefixal, sufixal, unional* etc. Destul de numeroase sunt și derivatele sau calcurile de la teme latinești moștenite: *duminical, mormântal, nodal, nuntal, poporal, pumnal, săptămânal, zestral* etc.

Rar, sufixul *-al* formează derivate de la teme de alte origini:
- slave: *chinovial, stihial, voievodal* etc.;
- grecești: *dicasterial, eparhial, orfanal* etc.;
- maghiare: *meșteșugal, vamal* etc.;
- turcești: *viziral* etc.;
- multiplă: *magistratural* (germană și franceză), *muzeal* (neogreacă, latino-romanică și germană), *partizanal* (franceză și rusă), *infinitival* (latino-romanică, germană și rusă);
- create pe teren românesc: *dirijoral, zecimal* etc.

7. Productivitatea sufixului

Dicționarele înregistrează un număr mare de formații cu sufixul *-al*, majoritatea împrumuturi. Totuși, sufixul *-al* a fost și este un sufix productiv și pe terenul limbii române, după cum o arată numărul destul de mare de formații românești: *algal, anticiumal, apusal, categorial, dirijoral, duminical, lătural, mânal, meșteșugal, miazănoptal, miazăzial, monahal, nuntal, poporal, pumnal, raional, răsărital, regizoral, țărmural, ținutal, voievodal, zestral* ș.a. (cf. și Iordan, A.: 407–415; Guțu Romalo, C.G. (2002): 181–183). De caracterul productiv al

sufixului este legat şi faptul că la sensurile mai vechi ale unor derivate s-au adăugat ulterior sensuri noi; de exemplu, *coral,* pe lângă sensurile legate de *cor* „grupare de muzică vocală”, a dezvoltat şi un sens legat de *cor* „grup de personaje din teatrul antic”: *film coral* „film cu *cor*, ca în teatrul antic” (Guţu Romalo, C.G. (2002): 183).

8. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Formaţiile cu sufixul *-al* aparţin tuturor stilurilor limbii literare. Ele sunt destul de frecvent întâlnite în terminologii, probabil datorită sensurilor abstracte ale sufixului. Multe dintre derivatele întâlnite în secolul al XIX-lea sunt astăzi învechite sau ieşite din uz; este vorba mai ales de unele creaţii după model străin, ca *anticiumal, apusal, lătural, mânal, nuntal, răsărital, ţărmural* etc., care au fost înlocuite de formaţii cu *-al* împrumutate: *antipestilenţial, occidental, lateral, manual, nupţial, oriental, litoral* etc.

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -EAL

Sufixul *-eal* [pron. -e-al] se identifică în 4 ***formaţii analizabile***: *floreal* (DILR) „a opta lună a calendarului republican francez (20 aprilie – 20 mai)” (DEX) cf. *floare* şi *flori, matriceal* „referitor la *matrice*” (MDA), *meningeal* „meningian” (DN[3]) cf. *meninge* şi *periosteal* (DILR) „al *periostului*” (DN[3]).

Formaţiile sunt:

– ***adjective*** analizabile prin raportare la substantive: *matriceal, meningeal, periosteal;*
– un ***substantiv*** analizabil prin raportare la un substantiv: *floreal.*

Formaţii semianalizabile: *lineal* (DI) „instrument pentru trasarea, măsurarea sau verificarea *liniilor* şi a dimensiunilor” (DA) cf. *linie, paleal* (DILR) „referitor la *paliu* (= manta, mantie)” (MDN) şi *ungveal* (DILR) „referitor la unghie” (DN) cf. *ungv-* „unghie”.

Formaţiile cu *-eal* exprimă ***posesia*** (*floreal*) sau ***apartenenţa*** (*matriceal, meningeal, periosteal*).

Sufixul *-eal* este dezvoltat cu vocala *e.* Formaţiile cu acest sufix sunt împrumutate din franceză (*floreal*) sau engleză (*meningeal, periosteal*), iar *matriceal* este considerat derivat în limba română (MDA). Sufixul nu este productiv pe terenul limbii române.

9.2. -IAL

Formaţiile cu sufixul *-ial* [pron. -i-al] au, ca şi cele cu *-al,* teme terminate în consoane (*cordial* cf. *cord, dictatorial* cf. *dictator* etc.), dar şi în *-i-* semivocalic (*diluvial* cf. *diluvĭu, epitelial* cf. *epitelĭu* etc.) sau în consoanele africate *č, ǧ* (scrise *-ci-, -gi-*) şi *-ţ-* (*artificial* cf. *artificiu* [pron. artifiču], *colegial* cf. *colegiu* [pron. coleǧu] etc. şi *demenţial* cf. *demenţă* etc.); numeroase formaţii cu sufixul *-al* au teme care se termină în *-i-* vocalic (*categorial* cf. *categorie, colonial* cf. *colonie, memorial* cf. *memorie, parohial* cf. *parohie* etc.).

9.2.1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

9.2.1.1. În DI sunt înregistrate 77 de ***formaţii analizabile***: *absidial* „privitor la *absidă*” (MDA), *adverbial* „care are valoare de *adverb*” (DA), *alodial* „care se referă la *alodiu* (= proprietate funciară liberă)” (DA), *arterial* „privitor la *artere*, care circulă prin artere” (DA), *artificial* „care imită un produs al naturii” (DA) cf. *artificiu, axial* „în raport

cu o *axă*" (DA), *beneficial* „relativ la *beneficiile* bisericeşti" (MDA), *circumstanţial* „referitor la *circumstanţe*" (DA), *cnezial* „referitor la *cneaz*" (DA), *colegial* „de *coleg*; camaraderesc" (DA) şi „referitor la un *colegiu* de canonici" (MDA), *comercial* „privitor la comerţ" (DA) cf. *comerciu* „(înv.) comerţ", *confidenţial* „care se comunică în taină; secret" (DA s.v. *confident*) cf. şi *confidenţă, consistorial* „de *consistoriu*, al consistoriului" (DA), *cordial* „care porneşte din toată inima; afectuos" (DA) cf. *cord, demenţial* „care ţine de *demenţă*; care vădeşte demenţă" (DLR) cf. şi *dement, dictatorial* „de *dictator*; impus cu forţa" (DLR), *diluvial* „diluvian" (DLR) cf. *diluviu, directorial* „al *directorului*" (DLR), *domenial* „care aparţine unui *domeniu*, privitor la un domeniu" (DLR), *echinocţial* „referitor la *echinocţiu*, care aparţine echinocţiului" (DLR), *echinoxial* „echinocţial" (DLR) cf. *echinox, ecuatorial* „care aparţine *ecuatorului*, caracteristic ecuatorului" (DLR), *editorial* „privitor la edituri sau la editare; articol al *editorului*" (DLR), *epitelial* „privitor la *epiteliu*" (DLR), *esenţial* „care constituie partea cea mai importantă a unei probleme sau a unui lucru; care ţine de *esenţă*" (DLR), *excremenţial* „referitor la *excremente*" (DLR), *existenţial* „privitor la *existenţă*" (DLR), *exponenţial* „care are un *exponent* variabil, nedeterminat sau necunoscut" (DLR), *fluvial* „care aparţine unui *fluviu;* care se face pe un fluviu" (DA), *genial* „înzestrat cu *geniu*; de geniu" (DA), *gerunzial* „care este construit cu *gerunziul*; care conţine un gerunziu" (MDA), *gimnazial* „privitor la *gimnaziu*" (DA), *guvernial* „(în expr. *consilier ~, secretar ~*) titlu care se dădea funcţionarilor cu un anumit grad în ierarhia administrativă de altădată a Austro-Ungariei" (DA) cf. *guvern, imperial* „care se referă la împărat sau la *imperiu*" (DA), *inchizitorial* „privitor la inchiziţie sau la *inchizitor*" (DA), *interstiţial* „care se referă la *interstiţiu*" (MDA), *iobagial* „de *iobag*" (DA), *jurisprudenţial* „care ţine de *jurisprudenţă*" (MDA), *manufactorial* „referitor la *manufactură*" (DLR s.v. *manufacturial*), *marsupial* „(animal) care are *marsupiu*; (la pl.) ordin de mamifere cu marsupiu" (DLR), *matrimonial* „privitor la căsătorie" (DLR) cf. *matrimoniu, medial* „median" (DLR) cf. *mediu* „mijlociu", *mercurial* „care conţine *mercur*" (DLR), *ministerial* „privitor la un ministru sau la un *minister*" (DLR), *monitorial* „(în expr. *sistem ~*) metodă pedagogică de predare prin *monitori*" (DN[3]), *notarial* „care se referă la *notar* sau la notariat" (DLR), *nupţial* „privitor la nuntă" (DLR) cf. *nupţiu* „(latinism) nuntă", *oficial* „care emană de la o autoritate" (DLR) cf. *oficiu, omagial* „care are caracter de *omagiu*" (DLR), *participial* „care este exprimat printr-un *participiu*" (DLR), *parţial* „care reprezintă numai o *parte* dintr-un tot" (DLR), *patrimonial* „privitor la *patrimoniu*" (DLR), *pestilenţial* „care are caracteristicile unei boli molipsitoare; urât mirositor" (DLR) cf. *pestilent, potenţial* „care are toate condiţiile esenţiale pentru realizare; care există ca posibilitate" (DLR) cf. *potenţă* „posibilitate de dezvoltare, de afirmare", *preferenţial (preferinţial)* „care stabileşte o *preferinţă*" (DLR) cf. şi *preferenţă, prejudicial* „(rar) care precedă o judecată; preliminar" (DLR) cf. *prejudiciu* „(înv.) prejudecare", *prezidenţial* (şi *preşidenţial,* formă coruptă) „preşedinţial" (DLR) cf. *prezident, prezidial* „(rar) de *prezidiu*" (DLR), *principial* „care este conform cu un *principiu*" (DLR), *proverbial* „privitor la *proverb;* cu caracter de proverb" (DLR), *providenţial* „trimis de *providenţă*" (DLR), *regizorial* „privitor la *regizor*" (DLR, sub forma *regisorial,* s.v. *regizoral*), *reverenţial* „reverenţios" (DLR) cf. *reverenţă, semestrial* „care se referă la un *semestru*" (DLR), *senatorial* „care ţine de senat sau de *senatori*" (DLR), *seniorial* „privitor la *senior*", *senzorial* „care priveşte organele de simţ" (DLR) cf. *senzor* „organ de simţ" (MDN), *solstiţial* „care ţine de *solstiţiu*" (DLR), *spaţial* „care ţine de *spaţiu*" (DLR), *stadial* „care se dezvoltă în etape" (DLR) cf. *stadiu, substanţial* „care ţine de *substanţa* unui lucru" (DLR), *tangenţial* „care este *tangent;* care este atins în treacăt" (DLR), *teritorial* „care aparţine unui *teritoriu*" (DLR), *testimonial* „care se bazează pe o mărturie" (DLR) cf. *testimoniu, torenţial* „cu debit mare şi cu durată scurtă" (DLR) cf. *torent, vectorial* „privitor la *vector*" (DLR), *vizirial* „(înv.) viziresc, viziral" (DLR) cf. *vizir.*

1. Adverbul *nebunial* şi adjectivele *primarial* şi *stipendial* din DI nu se regăsesc în dicţionarele consultate; par a fi analizabile formal prin raportare la *nebun, primar,* respectiv *stipendiu.*

2. Din formaţia *diferenţial* „care *diferenţiază*; care constituie o *diferenţă*" (DLR), prin raportare la verb se segmentează sufixul *-al,* iar prin raportare la substantiv se segmentează sufixul *-ial.*

La acestea se adaugă 84 de formaţii analizabile, şi anume:

– 80 în DILR: *actanţial* „referitor la *actant*" (NDN), *actuarial* „(d. calcule) efectuat de *actuar* (= specialist în calcule financiare)" (MDN), *acuzatorial* „cu caracter de acuzare; *acuzator*" (MDN), *ambasadorial* „de *ambasador*" (MDN), *antreprenorial* „referitor la *antreprenor*" (MDN), *auspicial* „referitor la *auspicii*" (NDN), *avocaţial* „avocăţesc" cf. *avocat* (MDN), *baronial* „referitor la *baron*" (NDN), *canonial* „canonic" (MDA) cf. *canon, caracterial* „referitor la *caracter*" (MDA), *carenţial* „care este produs de o *carenţă*" (MDA), *catamenial* „care se produce în timpul sau imediat înaintea *catameniului* (= perioada menstruaţiei)" (MDA), *cascadorial* „referitor la *cascador*" (NDN), *cenzorial* „relativ la *cenzori*" (DN 1986), *chintesenţial* „referitor la *chintesenţă*" (MDN), *cicatricial* „referitor la *cicatrice*" (DN 1986), *colocvial* „de conversaţie; referitor la *colocviu*" (DN 1986, MDN), *coluvial* „care formează *coluvii* (= materiale rezultate din fărâmiţarea rocilor)" (DN 1986), *combinatorial* „combinatoric" cf. *combinatoriu* (NDN), *componenţial* „(lingv.) în expr. *analiză ~ă* = metodă de analiză semantică bazată pe descompunerea semnificaţiilor" (MDN) cf. *component* şi *componenţă, concurenţial* „unde intervine sau poate interveni *concurenţa*" (DN 1986), *consorţial* „care aparţine unui *consorţiu*" (MDA), *conubial* „matrimonial" (NDN) cf. *conubiu* „căsătorie", *convivial* „referitor la *convivi* (= comeseni)" (DN[3]), *cranial* „care se referă la *craniu*" (DN 1986), *cromozomial* „referitor la *cromozom*" (DN 1986), *deferenţial* „referitor la canalul *deferent*" (NDN), *deluvial* „(d. soluri) format din *deluviu* (= material provenit din degradarea rocilor, transportat de ape)" (MDN), *desinenţial* „referitor la *desinenţă*" (MDA), *didacticial* „ansamblu de programe informatice cu scopuri *didactice*" (MDN), *eluvial* „(d. soluri) care s-a diferenţiat prin eluvionare" (MDA) cf. *eluviu* „totalitatea rămăşiţelor produse de alterarea şi dezagregarea rocilor" (MDA), *endometrial* „referitor la *endometru* (= mucoasă uterină)" (DN[3]), *endotelial* „referitor la *endoteliu*" (DN[3]), *evenimenţial* „care se referă la descrierea *evenimentelor*" (MDA), *factorial* „(produs) obţinut prin înmulţirea numerelor întregi şi succesive începând de la 1 şi mergând până la numărul respectiv" (DN 1986) cf. *factor, iluvial* „rezultat prin iluviere" (DN 1986) cf. *iluviu* „inundaţie", *iminenţial* „*iminent*" (MDA) cf. şi *iminenţă, impresarial* „referitor la *impresar*" (MDN), *indicial* „referitor la un *indice*" (NDN), *inferenţial* „bazat pe *inferenţă,* deductibil" (MDN), *interferenţial* „referitor la *interferenţă*" (NDN), *logicial* „sistem format dintr-un număr de fişiere de calculatoare conectate, distincte *logic*" (MDN), *managerial* „referitor la *manager*" (DEX[2], MDA), *matricial* „care se referă la *matrice*" (DN[3] s.v. *matriceal*), *monopodial* „cu un singur ax principal" (DN[3]) cf. *monopod* „care are un singur picior", *oratorial* „cu specific de *oratoriu*" (DCR[3]), *partenerial* „referitor la *partener*" (MDN), *patricial* „referitor la *patriciu* (= cel mai înalt rang după împărat, în Imperiul Roman)" (DN[3]), *perceptorial* „referitor la *perceptor*" (DLR), *polinomial* „referitor la *polinom*" (DLR), *predicatorial* „referitor la *predicator*" (MDN), *premial* „referitor la *premii*" (DLR), *preşedinţial* „prezidenţial" (DLR) cf. *preşedinte*, *pretorial* „referitor la *pretor*" (MDN), *prezbiterial* „referitor la *prezbiteriu*" (DN 1986), *primicirial* (*primicerial* în DN 1986) „referitor la *primicer* (= cel dintâi dintr-un corp, în Roma antică)", *privilegial* „referitor la un *privilegiu*" (DN[3]), *proluvial* „referitor la

inundații" (MDN) cf. *proluviu* „depozit sedimentar format sub acțiunea torenților", *protuberanțial* „cu numeroase *protuberanțe*" (NDN), *rasial* „propriu *raselor* umane; referitor la rasism" (DLR), *rechizitorial* „(rar) cu caracter de *rechizitoriu*" (DLR), *referențial* „de referire" cf. *referență* – variantă a lui *referință* (DLR), *repertorial* „referitor la *repertoriu*" (DN 1986), *responsorial* „care are caracter de răspuns" (MDN) cf. *responsoriu* „răspuns al corului sau al unor soliști dat preotului la liturghie", *rezidențial* „privitor la *rezident*" (MDA), *rezistențial* „referitor la *rezistență*" (MDN), *sacrificial* „propriu unui *sacrificiu*" (MDN), *salarial* „referitor la *salariu*" (DLR), *sanatorial* „privitor la *sanatoriu*" (DLR), *sapiențial* „(rar) cu *sapiență*" (DLR), *sectorial* „referitor la un *sector*" (MDN), *secvențial* „(rar) referitor la *secvență*" (DLR), *simpodial* „(d. ramificația tulpinii) pe care cresc muguri axilari" (DLR) cf. *simpodiu* „tip de ramificație a tulpinii", *sincițial* „referitor la *sincițiu* (= masă de protoplasmă care conține un mare număr de nuclee)" (NDN), *sponsorial* „de *sponsor*" (MDN), *stolonial* „(bot.) care rezultă prin înmugurirea unui *stolon* (= tulpină sau ramură târâtoare care dă naștere unei plante noi)" (NDN), *tensorial* „care se referă la *tensori*" (DLR), *tentorial* „în formă de *tentoriu* (= formațiune anatomică de forma unui cort)" (NDN), *vestigial* „(anat.; d. un organ) rămas rudimentar în organism" (MDN) cf. *vestigiu* „rămășiță", *vicarial* „(înv.) care ține de funcția *vicarului*" (DLR);

– 4 formații din alte surse: *deputațial* „referitor la *deputat*" (internet, de ex.: „în colegiul *deputațial* 3" – www.orasul-tulcea.ro), *nunțial* „nupțial" cf. *nuntă* (DLR), *științial* „științific, referitor la *știință*" (DLR) și *tutorial* în expr. *sistem* ~ „sistem de învățământ în care profesorul îndrumă permanent discipolul" și „(inform.) program de facilitare a achiziției unor proceduri informatice" (DCR[3]) cf. *tutore*.

1. Cuvântul *spinorial* din DILR nu este înregistrat în dicționarele explicative consultate; formal se poate raporta la *spinor* „mărime de calcul pentru operații matematice".

2. Cuvântul *auctorial* (DILR) „referitor la autor" este considerat derivat în română din lat. *auctor* (NDN, MDN).

9.2.1.2. Formațiile cu sufixul *-ial* sunt adjective și, rar, substantive.

Adjectivele sunt sunt analizabile prin raportare la:

– substantive: *arterial, actanțial, antreprenorial, partenerial, preceptorial, sacrificial, sanatorial, vestigial, vicarial* etc.;
– adjective: *acuzatorial, combinatorial, responsorial;*
– adjective sau substantive: *componențial, deferențial, demențial, iminențial* etc.

Substantivele sunt analizabile prin raportare la adjective: *didacticial, logicial.*

Unele formații sunt și adjective, și substantive: *diferențial, editorial, potențial, tutorial.*

Formații semianalizabile: *aluvial* (DI) „format din *aluviune; aluvionar*", *corial* (DILR) „care ține de *corion* (= înveliș extern al embrionului la vertebratele superioare)", *glacial* „rece ca gheața" cf. *glaciar* și *glaciație, mezotelial* (DILR) „referitor la *mezoteliom* (= tumoare benignă sau malignă a țesutului mezotelian)" (MDN).

9.2.2. Valorile derivatelor

9.2.2.1. În general, valorile **adjectivelor** derivate cu *-ial* sunt aceleași ca ale adjectivelor formate cu *-al,* și anume:

– ***dependența*** sau ***apartenența***: *antreprenorial, dictatorial, editorial, impresarial, predicatorial, președințial, (om) principial, regizorial, seniorial, vicarial* etc.;
– ***proveniența locală***: *ecuatorial, mezotelial, teritorial* etc.;
– ***conformitatea***: *canonial, (atitudine) principială, senzorial, testimonial* etc.;
– ***posesia***: *marsupial, secvențial, torențial* etc.

Unele valori sunt mai rare: ***asemănarea*** (*tangențial*), ***destinația*** (*matrimonial*).
Există și adjective derivate cu *-ial* **sinonime** cu baza: *acuzatorial, iminențial* etc.

9.2.2.2. Substantivele cu *-ial* exprimă ***purtătorul calității*** (*didacticial, logicial*) sau ***purtătorul dependenței*** (*referențial*).

9.2.3. Originea sufixului și istoria derivatelor

9.2.3.1. Sufixul *-ial* este dezvoltat din sufixul *-al* cu vocala *-i-*.

În latină, formații ca *essentialis, scientialis* etc. sunt derivate cu sufixul *-alis* de la teme în *-i-* (*essentia, scientia*). În română, ca și în alte limbi, imposibilitatea raportării unora dintre aceste formații la baze cu *-i-* final a dus la detașarea unui sufix dezvoltat *-ial*: *parțial* cf. *parte, esențial* cf. *esență* (cf. și fr. *essentiel* cf. *essence*) etc. În secolul al XIX-lea, un împrumut ca *esențial* putea fi analizat atât ca derivat cu *-al*, cât și ca derivat cu *-ial*, întrucât substantivul la care se raporta avea mai multe forme, dintre care una latinizantă, terminată în *-ie* (*esenție*, în DLR) și una fără această finală (*esență*).

Împrumuturile cu sufixul *-ial* pătrund din franceză, latină, italiană, dar și din alte limbi, ca germana sau engleza:
– franceză:
 – formații cu fr. *-ial: adverbial* < fr. *adverbial, axial* < fr. *axial, beneficial* < fr. *bénéficial, canonial* < fr. *canonial, consorțial* < fr. *consortial, dictatorial* < fr. *dictatorial, diluvial* < fr. *diluvial, directorial* < fr. *directorial, editorial* < fr. *éditorial, eluvial* < fr. *éluvial, epitelial* < fr. *épithélial, marsupial* < fr. *marsupial, matrimonial* < fr. *matrimonial, mezotelial* < fr. *mésothélial, notarial* < fr. *notarial, omagial* < fr. *hommagial, logicial* < fr. *logicial, patrimonial* < fr. *patrimonial, prezidial* < fr. *présidial, proverbial* < fr. *proverbial, rasial* < fr. *racial, senatorial* < fr. *sénatorial, vicarial* < fr. *vicarial* etc.;
 – formații cu fr. *-iel: actuarial* < fr. *actuariel, arterial* < fr. *artériel, caracterial* < fr. *caractériel, carențial* < fr. *carentiel, cicatricial* < fr. *cicatriciel, componențial* < fr. *componentiel, concurențial* < fr. *concurrentiel, demențial* < fr. *démentiel, desinențial* < fr. *désinentiel, didacticial* < fr. *didacticiel, diferențial* < fr. *différentiel, evenimențial* < fr. *événimentiel, excremențial* < fr. *excrémentiel, interstițial* < fr. *interstitiel, jurisprudențial* < fr. *jurisprudentiel, potențial* < fr. *potentiel, prejudicial* < fr. *préjudiciel, prezidențial* < fr. *présidentiel, providențial* < fr. *providentiel, reverențial* < fr. *révérenciel, sacrificial* < fr. *sacrificiel, secvențial* < fr. *séquentiel, senzorial* < fr. *sensoriel, substanțial* < fr. *substantiel, tensorial* < fr. *tensoriel, vectorial* < fr. *vectoriel* etc.;

– italiană: *monopodial* < it. *monopodiale, negoţial* < it. *negoziale, primicerial* < it. *primiceriale, responsorial* < it. *responsoriale, rezistenţial* < it. *resistenziale, simpodial* < it. *simpodiale* etc.;
– latină: *artificial* < lat. *artificialis* etc.;
– engleză (mai ales recent): *acuzatorial* < engl. *accusatorial*, *ambasadorial* < engl. *ambassadorial*, *colocvial* < engl. *colloquial, convivial* < engl. *convivial, inferenţial* < engl. *inferential, managerial* < engl. *managerial, vestigial* < engl. *vestigial* etc.;
– germană: *cranial* < germ. *kranial.*

Unele formaţii au etimologie multiplă: *confidenţial* < fr. *confidentiel,* lat. *confidentialis; cordial* < fr. *cordial,* it. *cordiale; echinocţial* < lat. *aequinoctialis,* fr. *équinoxial,* germ. *äquinoktial; ecuatorial* < fr. *équatorial,* germ. *äquatorial,* it. *equatoriale; esenţial* < it. *essenziale,* fr. *essentiel,* lat. *essentialis*; *existenţial* < fr. *existentiel,* lat. *existentialis; exponenţial* < fr. *exponentiel,* germ. *exponentiel; factorial* < engl. *factorial*, fr. *factoriel; medial* < fr. *médial*, lat. *medialis; mercurial* < fr. *mercuriel,* lat. *mercurialis; monitorial* < engl., fr. *monitorial; nupţial* < fr. *nuptial,* lat. *nuptialis; oficial* < lat. *officialis*, ngr. *όφφικιάλης*, germ. *offiziell* şi *offizial,* fr. *officiel*; *participial* < fr. *participial*, lat. *participialis*; *parţial* < lat. *partialis*, fr. *partiel*; *pestilenţial* < fr. *pestilentiel,* germ. *pestilenzial; rezidenţial* < fr. *résidentiel,* it. *residenziale*; *sectorial* < fr. *sectoriel*, engl. *sectorial*; *solstiţial* < lat. *solstitialis,* fr. *solsticial; stadial* < lat. *stadialis,* germ. *stadial* etc.

9.2.3.2. Primele atestări ale împrumuturilor cu sufixul *-ial* apar la sfârşitul secolului al XVIII-lea: *esenţial* (Iorgovici, O. 70/2 (1799), în DLR), însă cele mai multe sunt din secolul al XIX-lea: *solstiţial* (I. Golescu, C. (1832), în DLR), *pestilenţial* (Calendar (1855), 127/4, în DLR), *nupţial* (Aristia, Plut. 15 (1857), în DLR), *oficial* (Dumitrache 91 (1889), în DLR), *confidenţial* (Ghica, A. 618 (1889), în DLR), *ştiinţial* (Sbiera, F.S. 175 (1899), în DLR) etc., precum şi din al XX-lea: *participial* (SFC II, 45 (1961), în DLR), *monopodial* (DN[3]), *patricial* (DN[3]), *prezbiterial* (DN 1986), *primicerial* (DN 1986), *managerial* (DEX[2]), *ambasadorial* (MDN), *deluvial* (MDN), *logicial* (MDN), *mezotelial* (MDN), *partenerial* (MDN), *pretorial* (MDN), *proluvial* (MDN), *rezistenţial* (MDN), *sacrificial* (MDN) etc.

Detaşat din formaţii (semi)analizabile precum cele de mai sus, sufixul *-ial* a servit la crearea de ***derivate pe teren românesc***, unele învechite sau cu caracter ocazional (*cnezial, dicasterial, iobagial, vizirial*), altele mai recente, din secolul al XX-lea: *principial* (Lovinescu, C. VII, 121, în MDA), *sapienţial* (Scriban, D., în DLR), *gerunzial* (CV, 1949, nr. 4, 42, în MDA), *preşedinţial* (Nom. Min. I, 108, în DLR), *perceptorial* (Preda, M. 452, cf. DLR), *antreprenorial* (MDN), *auctorial* (MDN), *avocaţial* (MDN), *chintesenţial* (MDN), *oratorial* (Săpt. 19 IV 74, p. 2, cf. DCR[2]), *polinomial* (MDE), *premial* (BO (1951), 453, în DLR), *referenţial* (SCL 1964, 832, în DLR), *sanatorial* (Contemp. 1952, nr 296, 4/4, în DLR). Şi adjectivul *privilegial,* cu etimologie incertă în DN[3], poate fi un derivat românesc, ca şi formaţia recentă *predicatorial* (în MDN se trimite la it. *predicatorio*); cf. şi *impresarial,* considerat împrumut din engl. *impresarial* (MDN, DEX), care pare mai degrabă un derivat pe teren românesc (după cum se indică în DCR[3]), termenul englezesc fiind foarte rar.

Unele formații străine au servit drept model pentru crearea unor calcuri: după fr. *circonstanciel* a fost creat *circumstanțial*, după fr. *nuptial* și lat. *nuptialis* a fost creat *nunțial* de la *nuntă* (alături de împrumutul *nupțial*), după lat. *scientialis* s-a creat *științial,* după lat. *solstitialis* și fr. *solsticial* (împrumutate și sub forma *solstițial*) s-a creat formația învechită, regională, *soarestițial* (Laurian, M. IV, 188/20, în DLR) etc.

9.2.4. Originea temelor

Sufixul *-ial* se atașează, în general, la teme latino-romanice: *antreprenorial, auctorial, avocațial, chintesențial, gerunzial, guvernial, oratorial, perceptorial, polinomial, președințial, sapiențial* etc. sau cu origine multiplă, latino-romanică și germană: *premial, principial, referențial, sanatorial.*

Rar, apare la teme de alte origini: temă moștenită din latină (*nunțial*), slavă (*cnezial*), neogreacă (*dicasterial*), maghiară (*iobagial*), turcă (*vizirial*).

9.2.5. Productivitatea sufixului și repartiția stilistică a derivatelor

Majoritatea formațiilor cu *-ial* sunt împrumuturi. Sufixul a fost productiv în ultimele două secole (vezi *supra* **9.2.3.2.**).

Formațiile cu acest sufix aparțin limbii literare. Ele se întâlnesc destul de frecvent în terminologii. Unele formații sunt astăzi învechite: *cnezial, guvernial, manufactorial, nunțial, științial, vizirial* etc.

9.3. -INAL

9.3.1. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

9.3.1.1. Sufixul dezvoltat *-inal* [pron. -i-nal] se identifică în 3 ***formații analizabile*** din DI: *cincinal* „care revine din *cinci* în cinci ani; gradație de leafă primită după cinci ani (DA); (plan) care se întinde pe o perioadă de cinci ani (MDA)”, *criminal* „care constituie o *crimă*, referitor la crimă; persoană care a săvârșit o crimă” (DA) și *pronominal* „care ține de *pronume*; care are valoare de pronume” (DLR).

La acestea se adaugă din DILR *libidinal* „referitor la *libido*” (NDN, DLR).

Formația *libidinal* este explicată în DLR din *libidin*[os] + *-al* (prin înlocuire de sufix), iar în NDN este considerată împrumut din fr. *libidinal,* care nu există în dicționarele curente ale limbii franceze. Considerăm mai adecvată derivarea sa din *libido* + *-inal,* dat fiind registrul stilistic comun al temei cu derivatul.

9.3.1.2. Derivatele cu *-inal* sunt ***adjective*** (unele folosite și ca substantive), analizabile prin raportare la:
– substantive: *criminal, libidinal, pronominal;*
– un numeral: *cincinal.*

9.3.2. Valorile derivatelor

Adjectivele cu *-inal* exprimă ***referința numerică*** (*cincinal*) sau ***dependența*** ([*gest*] *criminal, libidinal, pronominal*). Ca substantiv, *criminal* exprimă ***agentul*** cu bază nominală.

9.3.3. Originea sufixului și istoria derivatelor

9.3.3.1. Sufixul *-inal* este dezvoltat din sufixul *-al* cu segmentul *-in-* care este prezent și în structura etimoanelor.

Formațiile în care se identifică sunt:
– împrumuturi: *criminal* < fr. *criminel*, lat. *criminalis*, germ. *Kriminal (gericht); pronominal* < fr. *pronominal,* lat. *pronominalis;*
– un calc: *cincinal,* după fr. *quinquennal,* lat. *quinquennalis;*
– o creație pe teren românesc, de la o temă neologică cu origine multiplă (lat., germ., fr.): *libidinal.*

9.3.3.2. Primele atestări sunt din secolul al XIX-lea: *criminal* (Caragea, L. 89/$_6$, în DA), *pronominal* (I. Golescu, C., în DLR), *cincinal* (Hamangiu, C. C. 323, în DA). O formație mai recentă este *libidinal* (SCL 1964, 412, în DLR).

Unele formații au și variante învechite: *criminalion* s.n. (TDRG, Dionisie, C. 166, în DA), *pronuminal* (Negulici, Stamati, D. ș.a., în DLR) – mai apropiată de tema *pronume.*

9.3.4. Productivitatea sufixului și repartiția stilistică a derivatelor

Sufixul nu este productiv. Formațiile circulă în registrul literar sau standard.

9.4. -ONAL (-onale, onel), -IONAL

9.4.1. Statutul afixelor

Sufixul *-onal* [pron. -o-nal] se identifică în formații cu teme terminate în *-i-* vocalic (*condițional* cf. *condiție*), iar sufixul *-ional* [pron. -ĭo-nal] în formații cu teme consonantice (*avocațional* cf. *avocat*).

Sufixul *-onal* are variantele învechite *-onale* [pron. -o-na-le], *-onel* [pron. -o-nel], atestate în formații precum *anticonstituționale* (Mîrzea Vasile 2012b: 79), *proporționel* (Heliade, A., 90/9, în DLR) și *proporționale* (LM, la Ursu, T.: 262).

9.4.2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

9.4.2.1. -ONAL

În DI sunt înregistrate 24 de ***formații analizabile***: *compozițional* „privitor la *compoziția* unei opere de artă" (DN 1986), *condițional* „care este supus unei condiții; care cuprinde o *condiție*" (DA), *congregațional* „referitor la *congregație* (MDA), *constituțional* „în conformitate cu *constituția*" (DA), *convențional* „stabilit prin *convenție*" (DA), *corecțional* „care sancționează un delict" (DA) cf. *corecție, demarcațional* „(rar) care delimitează" cf. *demarcație* (DLR), *direcțional* „(înv.) soldat care arată *direcția*; referitor la o direcție, directiv" (DLR), *emoțional* „capabil să producă o *emoție*; provocat de o emoție; propriu emoțiilor" (DLR), *excepțional* „care constituie o *excepție*" (DLR), *funcțional* „care ține de o *funcție*" (MDA), *gravitațional* „referitor la *gravitație*" (MDA), *insurecțional* „referitor la *insurecție*" (MDA), *intențional* „săvârșit cu *intenție*" (MDA), *jurisdicțional* „care ține de *jurisdicție*" (MDA), *ocazional* „care are loc cu prilejul unui anumit eveniment; de *ocazie*" (DLR), *prepozițional* „format cu o *prepoziție*" (DLR), *proporțional* „care corespunde unei *proporții*" (DLR), *reacțional* „referitor la o *reacție*" (DLR), *redacțional* „referitor la o *redacție*" (DLR), *relațional* „de *relație,* care stabilește o relație" (DN 1986), *senzațional* „care impresionează, care produce *senzație*" (DLR), *tradițional* „păstrat prin *tradiție,* care respectă tradiția" (DLR), *tranzacțional* „care se referă la o *tranzacție*" (DLR).

La acestea se adaugă 62 de formații analizabile din DILR: *adaptațional* „referitor la *adaptație*" (MDN), *apozițional* „cu valoare de / referitor la *apoziție*" (DN 1986), *asociațional* „(rar) asociativ" cf. *asociație* (NDN), *combinațional* „referitor la o *combinație*" (MDN), *competițional* „referitor la o *competiție*" (DN 1986), *compulsional* „referitor la comportamente compulsive" (NDN) cf. *compulsie, comunicațional* „referitor la

comunicare" (MDN) cf. *comunicație, concepțional* „referitor la o anumită *concepție*" (DN 1986), *conformațional* „referitor la *conformație*" (MDN), *confuzional* „referitor la *confuzia* mintală" (MDN), *conjuncțional* „cu rol de *conjuncție*" (NDN), *contradicțional* „(rar) contradictoriu" cf. *contradicție* (DN 1986), *contravențional* „referitor la o *contravenție*" (DN³), *conversațional* „referitor la *conversație*" (DN 1986), *decizional* „care ia *decizii*; de decizie" (DN³), *definițional* „referitor la *definiție*" (MDN), *denotațional* „referitor la *denotație* (= denumire a unui obiect care trimite la un concept; semnificație)" (internet), *derivațional* „referitor la derivarea cuvintelor" (MDN) cf. *derivație* „(lingv.) derivare", *dispersional* „(rar) referitor la *dispersie*" (DN³), *dispozițional* „cu caracter de *dispoziție*" (DN³), *distribuțional* „referitor la *distribuție*" (DN³), *educațional* „educativ" (DLR) cf. *educație, expozițional* „referitor la *expoziție*" (DLR), *fracțional* „referitor la fracționare" (MDN) cf. *fracție, formațional* „care pune accentul pe pregătirea profesională a specialiștilor" (DN³) cf. *formație, ideațional* „referitor la *ideație*" (NDN), *informațional* „care conține sau dă *informații*" (DN 1986), *inovațional* „referitor la *inovație*" (MDA), *instituțional* „care aparține unei *instituții*" (DEX²), *interjecțional* „cu rol de *interjecție*" (NDN), *intonațional* „referitor la *intonație*" (DN³), *invențional* „referitor la *invenții*" (MDN), *investițional* „referitor la *investiție*" (MDN), *maturațional* „referitor la *maturație*" (NDN), *motivațional* „care servește de *motivație*" (DEX²), *mutațional* „referitor la *mutații*" (MDN), *notațional* „referitor la *notație*" (MDN), *nutrițional* „(rar) referitor la *nutriție*" (DN³), *obligațional* „(rar) obligatoriu" cf. *obligație* (DLR), *observațional* „cu caracter de *observație*" (DN 1986), *obsesional* „referitor la *obsesii*" (DN 1986), *ocupațional* „care se referă la *ocupație*" (DEX²), *opozițional* „referitor la *opoziție*" (DLR), *organizațional* „de organizare; referitor la *organizație*" (DN 1986), *percepțional* „referitor la *percepție*" (MDA), *petițional* „referitor la *petiție*" (DN³), *populațional* „referitor la *populație*" (NDN), *pozițional* „referitor la *poziție*" (MDN), *promoțional* „care favorizează creșterea vânzărilor" (DN³) cf. *promoție, propozițional* „referitor la *propoziții*" (DN³), *recreațional* „(rar) care este destinat *recreației*" (DLR), *reducțional* „referitor la *reducție*" (DN 1986), *reprezentațional* „realist, figurativ" (MDN) cf. *reprezentație, resurecțional* „cu caracter de *resurecție*" (MDN), *situațional* „care se referă la o *situație*" (DLR), *subvențional* „referitor la o *subvenție*" (DN 1986), *transformațional* „referitor la transformări succesive" (DN 1986) cf. *transformație, transfuzional* „referitor la *tranfuzie*" (NDN), *tranzițional* „cu caracter de *tranziție*" (DLR), *variațional* „referitor la *variație* (DLR), *vegetațional* „referitor la *vegetație*" (NDN), *vocațional* „referitor la *vocație*" (DLR).

1. Multe dintre formațiile cu *-onal* admit dublă analiză: dacă se raportează la o bază terminată în *-iune*, care este (în multe cazuri) varianta învechită a bazei în *-ie*, sufixul identificat este *-al* (vezi *supra,* nota 1 sub **3.1.**, p. 116–117). Multe dintre aceste formații sunt împrumutate din franceză. Din punctul de vedere al românei contemporane, aceste formații au fost încadrate la sufixul dezvoltat *-onal: comunicațional* cf. *comunicație* și *comunicațiune, definițional* cf. *definiție* și *definițiune, demarcațional* cf. *demarcație* și *demarcațiune, ideațional* cf. *ideație* și *ideațiune, inovațional* cf. *inovație* și *inovațiune, ocupațional* cf. *ocupație* și *ocupațiune, petițional* cf. *petiție* și *petițiune, proporțional* cf. *proporție* și *proporțiune, tradițional* cf. *tradiție* și *tradițiune, vocațional* cf. *vocație* și *vocațiune* etc. Dacă forma în *-iune* este preferată în limba contemporană, formația a fost încadrată la sufixul *-al: național* cf. *națiune* (*nație* este învechit); la fel, formația *adițional* (DI) se raportează mai curând la verbul *(a) adiționa,* decât la substantivul *adiție,* folosit în limbaje de specialitate (chimie, fiziologie și matematică). Unele formații admit dublă analiză (cu *-onal* și *-al*), pentru că, în funcție de baza diferită, au sensuri diferite: *instrucțional* „referitor la *instrucție* sau la *instrucțiuni*".

2. Formația *computațional, -ă* împrumutată recent din engleză (cf. *lingvistică* ~) nu poate fi raportată semantic la *computație* „calcul al timpului în vederea fixării calendarului bisericesc", ci la *computer*, cu detașarea prin semianaliză a unui afix dezvoltat *-*ațional*.

Toate formațiile cu sufixul *-onal* sunt ***adjective*** raportabile la substantive: *constituțional, derivațional, emoțional, instituțional, interjecțional, proporțional* etc.

1. Unele formații sunt înregistrate în dicționare și ca ***substantive***: *condițional* (DN[3]), *direcțional* (DLR).

2. Câteva adjective pot avea și utilizări adverbiale: *proporțional, tradițional* etc.

Derivate ***parasintetice*** din DILR: *cogenerațional* „din aceeași *generație*" și *multiintervențional* „prin mai multe *intervenții*".

9.4.2.2. -IONAL

În DILR se înregistrează 4 ***formații analizabile*** cu sufixul *-ional* [pron. -ĭo-nal]: *avocațional* „referitor la avocatură sau la *avocat*" (NDN), *congresional* „referitor la *congres*" (NDN), *delincvențional* „referitor la *delincvență*" (NDN) și *dispensional* (internet) cf. *dispensă*.

Formațiile cu *-ional* sunt ***adjective*** raportabile la substantive.

În DILR se înregistrează un ***derivat parasintetic***: *nonsubstanțional* „(fil.) nematerial" (MDN) cf. *substanță*.

9.4.3. Valorile derivatelor

Adjectivele cu sufixele *-onal* și *-ional* exprimă o *proprietate* care presupune:
- ***conformitatea*** cu baza: *constituțional, convențional, dispozițional, intențional, obligațional, proporțional, tradițional* etc.;
- ***apartenența:*** *congresional, funcțional, redacțional, nutrițional* etc.;
- ***identificarea:*** *conjuncțional, interjecțional, prepozițional, propozițional* etc.;
- ***posesia:*** *emoțional, senzațional* etc.;
- ***destinația:*** *corecțional, demarcațional, educațional, recreațional* etc.

9.4.4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

9.4.4.1. Sufixul *-onal* este format din sufixul *-al* precedat de segmentul *-on-* conținut în forma etimonului.

Sufixul *-ional* este dezvoltat cu semivocala *-i-*, prezentă în etimon: *congresional* < engl. *congressional*.

Majoritatea formațiilor sunt împrumuturi, cele mai multe, latino-romanice:
- din franceză (unde le corespund forme cu *-el*): *apozițional* < fr. *appositionnel*, *confuzional* < fr. *confusionnel*, *constituțional* < fr. *constitutionnel*, *contravențional* < fr. *contraventionnel*, *corecțional* < fr. *correctionnel*, *conversațional* < fr. *conversationnel*, *definițional* < fr. *définitionnel*, *denotațional* < fr. *dénotationnel*, *derivațional* < fr. *dérivationnel*, *direcțional* < fr. *directionnel*, *dispozițional* < fr. *dispositionnel*, *distribuțional* < fr. *distributionnel*, *educațional* < fr. *éducationnel*, *excepțional* < fr. *exceptionnel*, *fracțional* < fr. *fractionnel*, *gravitațional* < fr. *gravitationnel*, *instituțional* < fr. *institutionnel*, *insurecțional* < fr. *insurrectionnel*, *intențional* < fr. *intentionnel*, *mutațional* < fr. *mutationnel*, *obsesional* < fr. *obsessionnel*, *organizațional* < fr.

organisationnel, prepozițional < fr. *prépositionnel, promoțional* < fr. *promotionnel, reacțional* < fr. *réactionnel, relațional* < fr. *relationnel, redacțional* < fr. *rédactionnel, reducțional* < fr. *réductionnel, resurecțional* < fr. *résurrectionnel, senzațional* < fr. *sensationnel, subvențional* < fr. *subventionnel, tradițional* < fr. *traditionnel, tranzacțional* < fr. *transactionnel* etc.;

- din franceză și latină: *condițional* < fr. *conditionnel,* lat. *conditionalis; convențional* < fr. *conventionnel,* lat. *conventionalis* etc.;
- din franceză și italiană*: ocazional* < it. *occasionale,* fr. *occasionnel;*
- din italiană: *compozițional* < it. *composizionale, nutrițional* < it. *nutrizionale.*

Unele au etimologie multiplă, în cadrul căreia intervin și limbi neromanice:

- franceză și engleză: *ocupațional* < engl. *occupational*, fr. *occupationnel; situațional* < fr. *situationnel,* engl. *situational; variațional* < fr. *variationnel,* engl. *variational;*
- franceză și germană*: emoțional* < fr. *émotionnel*, germ. *emotional;*
- engleză, franceză, italiană: *transformațional* < engl. *transformational*, fr. *transformationnel*, it. *transformazionale;*
- latină, germană și franceză: *proporțional* < lat. *proportionalis,* germ. *proportionel,* fr. *proportionnel.*

Destul de multe împrumuturi (în general, recente și cu utilizare restrânsă) sunt din engleză: *adaptațional* < engl. *adaptational, combinațional* < engl. *combinational, computațional* < engl. *computational, comunicațional* < engl. *communicational, conformațional* < engl. *conformational, congregațional* < engl. *congregational, congresional* < engl. *congressional, dispersional* < engl. *dispersional, expozițional* < engl. *expositional, formațional* < engl. *formational, invențional* < engl. *inventional, motivațional* < engl. *motivational*, *notațional* < engl. *notational, observațional* < engl. *observational, reprezentațional* < engl. *representational; nonsubstanțional* < engl. *nonsubstantional.*

Formația *intonațional* provine din germ. *intonational* (MDA), iar *funcțional* este un calc după fr. *fonctionnel* cf. *funcție* (Hasdeu, HEM: col. 2320, în MDA).

Originea unor formații este controversată: *concepțional* este considerat un împrumut din engl. *conceptional* (DEX^{2} și MDN), dar din it. *concezionale* (DN 1986); *conjuncțional* < fr. *conjonctionnel* (DEX^{2}, MDN) sau creație românească de la *conjuncție* (DN 1986); *informațional* < fr. *informationnel* (DN 1986), dar derivat românesc din *informație* (DEX^{2}); *pozițional* este considerat derivat de la *pozițiune* (DEX^{2}), dar împrumutat din engl. *positional* (MDN).

9.4.4.2. *Împrumuturile* cu sufixele *-onal* și *-ional* sunt atestate începând din secolul al XIX-lea: *proporțional* (Șincai, Hr. III, 213/2, în DLR), *ocazional* (Învățătură 105/15 (1816), în DLR), *intențional* (Maiorescu, Cr. II 94, în MDA), *jurisdicțional* (Hamangiu, C. C. 414 (1897), în MDA), *senzațional* (Caragiale, O. II, 118, în DLR) etc.; ele continuă în secolul al XX-lea: *adaptațional*, *combinațional*, *comunicațional*, *confuzional*, *congresional*, *denotațional*, *invențional*, *notațional*, *pozițional*, *reprezentațional* (toate din MDN) etc.

Detașat din formații cu dublă analiză ca *obstrucțional* (DILR) cf. *(a) obstrucționa* + *-al* sau *obstrucție* + *-onal*, sufixul *-onal* a fost utilizat pentru formarea unor ***derivate românești***, unele cu primele atestări de la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca *opozițional* (Grecescu, Fl. 6 (1898), în DLR), altele recente:

asociațional, competițional, contradicțional, delincvențional, demarcațional, inovațional, investițional, obligațional, percepțional, petițional, populațional, recreațional, tranzițional, vegetațional, vocațional etc. Derivate românești sunt, conform surselor, și formațiile *avocațional* și *delincvențional* (poate și *dispensional*).

9.4.5. Originea temelor

Derivatele în care se identifică sufixele *-onal* și *-ional* au teme de origine:

– latino-romanică: *asociațional, avocațional, competițional, contradicțional, delincvențional, demarcațional, inovațional, obligațional, percepțional, petițional, tranzițional, vocațional* etc.;

– latino-romanică și germană: *investițional, opozițional, recreațional.*

9.4.6. Productivitatea sufixelor și repartiția stilistică a derivatelor

Sufixul *-onal* este relativ productiv în limba română (vezi *supra* **9.4.4.**), iar *-ional* a creat două derivate românești (*avocațional, delincvențional*).

Formațiile aparțin limbii literare standard. Multe formații au caracter ocazional.

9.5. -ORAL

Sufixul se identifică în 3 ***formații analizabile***: *corporal* (DI) „care ține de *corp*; trupesc" (DA), *prefectoral* (DI) „care ține de prefectură, al *prefectului*" (DLR), *timporal* (la Negulici, în DLR s.v. *temporal*) „care indică *timpul*, privitor la *timp*".

1. În formația *prefectorial* (la Stancu, R.A. V, 234, în DLR s.v. *prefectoral*) se identifică sufixul **-orial* [pron. -o-ri-al].

2. Substantivul masculin *corporal* „(înv.) caporal" și cel neutru „pânză pe care preotul pune paharul cu împărtășania, în cultul catolic" sunt neanalizabile în română.

Formațiile cu *-oral* sunt ***adjective***, raportabile la substantive, care exprimă ***apartenența*** (*corporal, timporal*) sau ***dependența*** (*prefectoral*).

Sufixul este format din *-al* cu elementul *-or-* (care aparține etimonului). Formațiile sunt împrumutate din franceză și latină: *corporal* < fr. *corporel*, lat. *corporalis, prefectoral* < fr. *préfectoral*. Formația *timporal* cf. fr. *temporel* este un calc ocazional. Toate formațiile sunt atestate în secolul al XIX-lea: *prefectoral* și *timporal* (Negulici, în DLR), *corporal* (Gherea, St. Cr. I 243, în DA).

Sufixul nu este productiv. Cuvintele circulă în registrul literar, cu excepția lui *timporal* care a ieșit din uz (fiind înlocuit de *temporal*).

9.6. -UAL (-uel)

9.6.1. Statutul afixelor

Sufixul dezvoltat *-ual* [pron. -u-al] are varianta etimologică *-uel* [pron. -u-el] în formația învechită *spirituel* (DLR s.v. *spiritual*), preluată din franceză.

9.6.2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

9.6.2.1. În DI sunt înregistrate 21 de ***formații analizabile***: *anual* „o dată pe *an*" (DA), *cazual* „ce ține de împrejurări, întâmplător; care arată *cazul* gramatical" (DA) cf. *caz* „împrejurare, situație; categorie gramaticală specifică numelui", *conceptual* „care ține de *concept*" (MDA), *congresual* „referitor la *congres*" (DA), *contractual* „privitor la un *contract*" (MDA), *districtual* „referitor la *district*" (DLR), *individual* „propriu unui *individ*" (DA), *instinctual* „instinctiv" (MDA) cf. *instinct*, *intelectual* „care se referă la *intelect*; persoană care posedă o pregătire temeinică și lucrează în domeniul artei, al științei, tehnicii

etc." (DA), *mânual* „de *mână*" (DLR s.v. *manual*), *menstrual* „care se referă la menstruație" (DLR) cf. *menstră, procentual* „exprimat în *procente*" (DLR), *procesual* „care se referă la *proces*; gradual" (DLR), *punctual* „exact; la timp" cf. *punct* (DLR), *ritual* „care ține de *rituri*; ceremonial religios" (DLR), *sexual* „care se referă la *sex*" (DLR), *simțual* „(înv.) referitor la *simțuri*" (DLR), *spiritual* „privitor la *spirit;* ideal" (DLR), *textual* „care este reprodus fără nicio modificare în *textul* original" (DLR), *tractual* „(înv.) care aparține unui *tract* (= ținut)" (DLR), *uzual* „de mare *uz*" (DLR).

Calcul *înțelesual* (la Sbiera, F.S. 173, în DA s.v. *intelectual*) nu este analizabil semantic („formație românizată care a circulat la elevii lui Aron Pumnul, în Bucovina", cf. DA).

La acestea se adaugă 14 formații din DILR: *accentual* „referitor la *accent*" (DN 1986), *aspectual* „care se referă la *aspect*" (MDA), *complexual* „referitor la *complex*" (DN 1986), *conflictual* „referitor la *conflict*" (MDA), *consensual* „care se încheie prin simplul acord de voință al părților" (MDA) cf. *consens, contextual* „de *context*, al contextului" (MDA), *cultual* „referitor la *cult*" (MDA), *defectual* „(rar) referitor la *defect*" (NDN), *delictual* „cu caracter de *delict*" (DLR), *efectual* „referitor la *efect*" (DLR), *gestual* „care se exprimă prin *gesturi*" (MDA), *gradual* „care crește sau scade treptat" (MDA) cf. *grad*, *obiectual* „care are natura unui *obiect*" (MDA), *pretextual* „ca *pretext*" (MDN).

Cuvântul *concursual* din DILR nu se regăsește în sursele consultate.

9.6.2.2. Formațiile cu sufixul *-ual* sunt ***adjective*** raportabile la substantive.

Unele dintre ele sunt folosite și ca ***substantive*** (*intelectual, ritual*) sau ***adverbe*** (*anual, gradual, textual*).

În DI sunt înregistrate și 4 formații ***semianalizabile:*** *manual* „referitor la mână" cf. *man(i/u)-* „mână", *perceptual* „referitor la *percepție*", *senzual* „care ține de simțuri" cf. *senzitiv* și *senzație, vizual* „care se referă la simțul văzului" cf. *vizibil.*

La acestea se adaugă 2 formații semianalizabile în DILR: *factual* „referitor la fapte" cf. *factic*, *habitual* „obișnuit, frecvent" cf. *habitudine.*

9.6.3. Valorile derivatelor

Adjectivele cu sufixul *-ual* exprimă, în general, ***dependența***, dar pot avea și alte valori: ***referința temporală*** (*anual*), ***conformitatea*** (*procentual, ritual, textual*), ***conținutul*** (*gestual*).

9.6.4. Originea sufixului și istoria derivatelor

9.6.4.1. Sufixul *-ual* a fost împrumutat mai ales din limbi romanice, rar și din germană sau engleză; îi corespunzând sufixele *-uel* (în franceză), *-(u)alis* (în latină), *-uale* (în italiană), *-ual* (în germană și engleză).

Majoritatea formațiilor sunt împrumutate din:

– franceză: *aspectual* < fr. *aspectuel, complexual* < fr. *complexuel, conceptual* < fr. *conceptuel, conflictual* < fr. *conflictuel, consensual* < fr. *consensuel, contextual* < fr. *contextuel, contractual* < fr. *contractuel, gestual* < fr. *gestuel, gradual* < fr. *graduel, individual* < fr. *individuel, instinctual* < fr. *instinctuel, procentual* < fr. *procentuel, textual* < fr. *textuel;*

– latină: *anual* < lat. *annualis, cazual* < lat. *casualis, menstrual* < lat. *menstrualis, procesual* < lat. *processualis, tractual* < lat. *tractualis;*

– franceză şi latină: *intelectual* < fr. *intellectuel*, lat. *intellectualis; sexual* < fr. *sexuel,* lat. *sexualis; uzual* < lat. *usualis*, fr. *usuel*;
– franceză, italiană şi latină: *spiritual* < lat. *spiritualis,* it. *spirituale,* fr. *spirituel;*
– franceză, latină şi germană: *ritual* < fr. *rituel,* lat. *ritualis,* germ. *Ritual;*
– italiană şi latină: *gradual* < it., lat. *graduale;*
– franceză şi engleză: *accentual* < fr. *accentuel*, engl. *accentual;*
– engleză: *efectual* < engl. *effectual.*

9.6.4.2. Primele atestări ale împrumuturilor sunt din secolul al XIX-lea: *spiritual* (la Heliade, O. I, 196, în DLR), *uzual* (Laurian, F. 18/22, în MDA), *individual* (Bălcescu, M.V. 2/26, în DA), *textual* (Negulici, în DLR), *menstrual* (Cornea, E. 1, 24/17, în DLR), *intelectual* (Uricariul, V 147/3, în DA), *procentual* (Gheţie, R.M., în DLR), *ritual* (Bariţiu, P.A. III, 22, în DLR), *tractual* (Bariţiu, P.A. III, 180, în DLR). Unele împrumuturi sunt din prima jumatate a secolului al XX-lea: *procesual* (Alexi, W., în DLR), *instinctual* („Contemporanul”, S. II, 1949, nr. 126, 5/1, în MDA); multe sunt recente: *accentual, aspectual, conceptual, contractual, complexual, conflictual, contextual, gestual.*

Detaşat din împrumuturi analizabile, cu sufixul *-ual* s-au creat ***derivate româneşti:***
– în perioada mai veche: *districtual* (a. 1824, în Tin. rom. 2^{r}/9, cf. DLR);
– mai recent: *congresual* (DA), *delictual* (Pr. Drept (1959), 314, în DLR), *pretextual* (MDN).

Unele formaţii sunt ***calcuri***: *înţelesual* (vezi *supra,* prima notă sub **9.6.2.1.**), *mânual* (Pontbriant, D., în DLR), *obiectual* (după fr. *objectal*, it. *oggettuale*, cf. MDA), *punctual* (după fr. *ponctuel,* cf. DLR), *simţual* (după fr. *sensuel,* lat. *sensualis,* cf. DLR).

9.6.5. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul este slab productiv.

Formaţiile aparţin registrului literar standard. Unele derivate au ieşit din uz: *mânual* (a avut o circulaţie rară de la bun început, cf. DA), *simţual* (înlocuit de *senzual*).

Dintr-o singură formaţie analizabilă, adjectivul împrumutat *pontifical* „referitor la papă” < fr. *pontifical,* lat. *pontificalis* (MDA) cf. *pontif* s-ar detaşa un sufix dezvoltat **-ical*.

-ALE, -ALII

1. Statutul afixelor

Sufixele *-ale* [pron. -a-le] şi *-alii* [pron. -a-lii̯] se încadrează în aceeaşi ***serie*** având distribuţie similară (vezi *infra* **3.1.2.** şi **3.2.2.**) şi valoare comună: se identifică în substantive ***colective*** (vezi *infra* **4.**).

Cele două sufixe apar în ***dubletele*** *anale / annalii* (DA s.v. *anale*), *saturnale / saturnalii* (DLR s.v. *saturnale*).

Vezi şi pluralele *rusalii / rusale* „sărbătoare religioasă” (DLR s.v. *rusalie*), împrumut (neanalizabil în română) din slavonă.

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul substantival *-ale* se delimitează prin valori, prin origine şi prin clasa lexico-gramaticală a formaţiilor de varianta învechită *-ale* a sufixului adjectival *-al* (vezi monografia sufixului -**AL (-ale, -aliu, -el)**).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -ALE

3.1.1. În DI sunt înregistrate 9 ***formaţii analizabile***: *anale* „scriere istorică în care se povestesc *an* cu an întâmplările din viaţa unui popor, a unui oraş etc.; publicaţie periodică" (DA, MDA), *burtucale* „intestine de animal" (DA s.v. *burduf*) cf. *burtuc* „burtuş (= maţe de vită)", *coloniale* „(înv.) articole de băcănie provenite din ţări exotice, foste *colonii*" (DA s.v. *colonie*), *poeticale* „(înv., rar) scrieri poetice" (DLR) cf. *poetic*, *saturnale* „sărbătoare populară la romani, în onoarea zeului *Saturn*" (DLR), *tipicale* „cântări pentru anumite servicii religioase" (DLR) cf. *tipic* „carte care cuprinde ansamblul regulilor după care se oficiază slujbele religioase; regulă pentru săvârşirea serviciului divin", *turtale* „(reg.) un fel de prăjituri făcute la sărbătorile mari" cf. *turtă* (DLR), *urale* „strigăte de entuziasm, de aprobare etc.; aclamaţie" (MDA s.v. *ura,* interj.), *zorzonale* „(reg.) podoabe pretenţioase, lipsite de valoare şi fără gust" (DLR s.v. *zorzoană*) cf. şi varianta *zorzon.*

1. Formaţia *coloniale*, un fel de calc după germ. *Kolonialwaren* „mărfuri din colonii" (DA, MDA), poate fi considerată şi o substantivare a formei de plural feminin a adjectivului *colonial* din sintagma *(mărfuri) coloniale,* prin elipsa substantivului regent.

2. Nu poate fi pus în legătură cu sufixul *-ale* cuvântul din DI *hartapale* „zdrenţe, rupturi" (MDA s.v. *hartapa*); în DA, cuvântul apare s.v. *hartan,* ca şi verbul *(a) hărtăpăli,* explicat din *harta-parta* (vezi şi Udrescu, Gl., unde *harta-parta* adv. glosat prin „harcea-parcea" apare în expr. *a face harta-parta,* cf. şi *a face hartapale* „a rupe, a zdrenţui").

La acestea se adaugă 9 formaţii din alte surse: *actinomicetale* (DILR) „ordin de bacterii ramificate, amintind de ciuperci" (MDN) cf. *actinomicetă* „microorganism intermediar între ciupercile inferioare şi bacterii", *aspergilale* (DILR) „ordin de ciuperci ascomicete: mucegaiurile (*aspergilul*, penicilium etc.)" (MDN), *chimicale* (DILR) „nume generic dat produselor *chimice* (folosite în gospodărie)" (DEX), *cosmeticale* (DILR) „(fam.) produse cosmetice" cf. *cosmetic* „produs cosmetic" (DEX²), *piperale* „ordin de plante cu flori: piperaceele şi familiile înrudite" (MDN) cf. *piper* „plantă tropicală din familia piperaceelor, ale cărei fructe în formă de boabe sunt folosite drept condiment" (DEX²), *politicale* „chestiuni *politice*" (DLR s.v. *politica*¹ s.f.) cf. *politică, trancanale* „palavre, vorbe goale" cf. *(a) trăncăni* (DLR s.v. *trancana*), *triadicale* „cele 12 tropare treimice care încep cu „cuvine-se [sau: cade-se] cu adevărat", provenind de la Grigore Sinaitul" (DTM) cf. *triadic* „alcătuit din trei elemente" (NDN), *zdrancanale* „(reg.) obiecte casnice mărunte (care zdrăngăne)" (DLR s.v. *zdrancana*) cf. *(a) zdrăncăni.*

1. În surse, câteva formaţii din cele de mai sus sunt înregistrate şi cu forma de singular, de obicei cu menţiunea „mai ales la plural": *chimicală* (cu atestare în Contemp., Seria II, nr. 161, 9/1, cf. MDA), *politica* (atestat la Galaction, O.A. I, 266, în DLR), *trancana* şi *zdrancana* (ultimele două, fără atestări); am încadrat toate aceste formaţii la sufixul *-ale* considerând că formele de singular au fost refăcute după cele de plural, care au atestări. În DLR formaţia *trancana* este explicată şi prin

interj. *tranc,* iar *zdrancana (zdrancană, zdrăncană, zdrâncană, zdrâncănă)* „(pop.) clopoţel; jucărie de metal" este explicat numai prin interj. *zdranca.*

2. Nu a fost inclus în inventar substantivul *prezidenţiale* „alegeri pentru funcţia de preşedinte" (NDN, MDN s.v. *prezidenţial, -ă* adj.), deoarece reprezintă o substantivare, prin elipsa substantivului regent, a adjectivului din sintagma *(alegeri) prezidenţiale.* Cf. şi *locale* < *(alegeri) locale,* precum şi *universale* „universalii" (DLR s.v. *universal, -ă*) < *(categorii) universale.*

3.1.2. Formaţiile cu sufixul *-ale* sunt ***substantive feminine*** la plural, raportabile la:

– substantive comune: *actinomicetale, anale, aspergilale, burtucale, coloniale, cosmeticale, piperale, politicale, tipicale, turtale, zorzonale;*
– un substantiv propriu: *saturnale;*
– adjective: *chimicale, poeticale, triadicale;*
– verbe: *trancanale, zdrancanale;*
– o interjecţie: *urale.*

Sufixul apare şi într-o ***formaţie parasintetică***: *tiobacteriale* „ordin de *bacterii,* toate speciile chimiotrofe care folosesc compuşii sulfului" (NDN) cf. *tio-* „sulf".

Formaţii semianalizabile: *ecvisetale* „ordin de criptogame vasculare: *ecvisetaceele*" (MDN), *filicale* „ordin de criptogame vasculare: ferigi" (MDN) cf. *filicacee* „familie de criptogame vasculare: feriga" (MDN).

3.2. -<u>A</u>LII

3.2.1. Sufixul *-alii* apare în 2 ***formaţii analizabile*** din DI: *annalii* (scris în DI *anali* s.m.) „anale" (vezi *supra* **3.1.1**) şi *regalii* „înştiinţări scrise emanate de la un *rege* sau şef de stat, prin care cineva este chemat la o adunare sau în faţa unei autorităţi" (DLR s.v. *regalie*).

Cu sensul „percepere a unor impozite de către rege" este înregistrată forma de singular *regalie* < lat. *regalia, -ae,* spre deosebire de pluralul *regalii* < lat. *regalis* (DLR); vezi şi *sponsalie* „logodnă; cerere în căsătorie" < lat. *sponsalia* (DLR) cf. *spons* „logodnic", în care se identifică forma de singular *-alie* a sufixului (în DI figurează numai pluralul *sponsalii*).

În alte surse se înregistrează 3 formaţii analizabile cu sufixul *-alii*: *naturalii* „(înv.) produse ale solului" (DLR) cf. *natură, saturnalii* „sărbătoare populară la romani, în onoarea zeului *Saturn*; loc unde se desfăşoară această sărbătoare" (DLR), *vestalii* „serbări în cinstea zeiţei *Vesta*" (DLR).

Fiind nume de sărbători, deci substantive proprii, în DOOM (ambele ediţii) *Saturnalii* şi *Vestalii* sunt ortografiate cu iniţială majusculă.

3.2.2. Formaţiile cu sufixul *-alii* sunt ***substantive feminine*** la plural, raportabile la substantive:

– comune: *annalii, naturalii, regalii;*
– proprii: *saturnalii, vestalii.*

Formaţii semianalizabile: *Cerealii* „sărbători dedicate zeiţei *Ceres,* venerată de romani drept creatoarea recoltelor" (NDN), *Februalii* „sărbători care se celebrau în luna februarie în amintirea morţilor, când se aduceau ofrande morţilor şi zeului *Februus,*

purificatorul sufletelor omeneşti" (NDN, DE), *funeralii* (DI) „ceremonie fastuoasă a înmormântării sau a incinerării unei personalităţi" (DA, MDA) cf. *funerar, represalii* (DI) „măsuri de pedepsire luate de o autoritate de stat împotriva unei colectivităţi ca urmare a săvârşirii de către aceasta a unor acte de răzvrătire" (DLR) cf. *represiune* şi *represibil, universalii* (DILR) „denumire dată noţiunilor generale în filosofia scolastică" (DLR s.v. *universal*; pentru forma *universale*, vezi supra **3.1.1.**, nota 2, sub formaţiile adăugate din alte surse).

4. Valorile derivatelor

Substantivele cu sufixele *-ale* şi *-alii* sunt ***colective,*** datorită formei de plural; uneori aceasta este unica valoare (*cosmeticale, politicale, urale, zorzonale*), iar alteori este combinată cu alte valori:

– ***purtătorul calităţii:*** *chimicale, poeticale, triadicale;*
– ***purtătorul omagierii:*** *saturnale / saturnalii, vestalii;*
– ***rezultatul acţiunii:*** *trancanale, zdrancanale;*
– ***purtătorul provenienţei:*** *coloniale, naturalii;*
– ***dependenţa:*** *regalii, tipicale;*
– ***hiperonime:*** *actinomicetale, aspergilale, burtucale, piperale.*

Există valori care se identifică doar într-o formaţie: ***purtătorul datării*** (*anale / annalii*) şi ***specia*** bazei (*turtale*).

Câteva formaţii au ***sens peiorativ*** (care accentuează, în unele cazuri, sensul peiorativ al bazei): *cosmeticale, poeticale, politicale, trancanale, zdrancanale, zorzonale.*

5. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

5.1. Sufixul neologic *-ale* are ***origine multiplă***: a fost împrumutat şi creat în limba română.

5.1.1. Sufixul *-ale* reprezintă adaptarea în română a sufixelor lat. *-ales* şi fr. *-ales,* rar germ. *-alien.*

Lat. *-ales* este forma de plural a sufixului adjectival *-alis;* în franceză a devenit *-ales.*

Sufixul a intrat în limba română prin formaţii împrumutate pe la mijlocul secolului al XIX-lea: *anale* (Uricariul V, 155/6, în DA) cf. lat. *annales,* fr. *annales* (DELR) şi *saturnale* (Calendar (1858) 48/18, în DLR) cf. fr. *saturnales;* au fost urmate de împrumuturile recente: *actinomicetale* cf. fr. *actinomycétales* (MDN), *aspergilale* cf. fr. *aspergillales* (MDN), *chimicale* cf. germ. *Chemikalien* (DEX[2]).

5.1.2. Sufixul a putut fi creat şi în limba română, pentru adaptarea unor cuvinte împrumutate din neogreacă terminate la plural în *-ικά*: *poeticale* (Alecsandri, S. 44, în DLR) < ngr. *ποιητικά* (pl. lui *ποιητική*), *politicale* (Conv. lit. III, 98, în DLR) < ngr. *πολιτικά, tipicale* (TDRG, în DLR) < ngr. *τυπικά, triadicale* (DTM) < ngr. *τριαδικὰ τροπάρια.* Finala *-ά* din neogreacă a fost probabil interpretată drept singular (dat fiind că în română nu există plurale în *-a*) şi de aceea i s-a adăugat desinenţa de plural feminin *-le* (moştenită din latină, cf. *stea, stele* < lat. *stella, -ae*); în felul acesta cuvintele au fost încadrate în tiparul flexionar al unor substantive feminine din sistemul morfologic românesc, sg. Ø – pl. *-le,* prezent şi în adaptarea unor împrumuturi din turcă (*basma – basmale, perdea – perdele*), din limbi slave (*manta – mantale*) sau din latină (*mărgea – mărgele*). Tot

în română, segmentul final *-ale* din forma de plural a substantivelor aparținând acestui tipar flexionar (cuvinte cu largă circulație și în vorbirea populară) a putut fi considerat sufix cu sens colectiv și folosit apoi pentru crearea unor derivate ca *burtucale, turtale* etc.

Sufixul *-ale,* detașat din împrumuturi analizabile ca cele de mai sus, a fost folosit pentru crearea derivatului românesc *cosmeticale* (DEX[2]). Sufixul apare și în câteva creații populare sau regionale: *burtucale* (Rev. Crit. III 91, în DA), *trancanale* (Pann, P.V. III, 95/8, în DLR), *turtale* (Chest. V 8/5, în DLR), *zdrancanale* (Udrescu, Gl., în DLR), *zorzonale* (Mat. Folk. 353, în DLR).

5.2. Sufixul neologic *-alii* este corespondentul românesc al lat. *-alia,* devenit germ. *-alien* și fr. *-ailles, -al(i)es.*

În latină, forma de neutru plural *-alia* a sufixului *-alis* s-a folosit la derivarea unor substantive colective, ca *genitalia, mortualia* și, în special, a unor nume de sărbători, ca *Lupercalia, Saturnalia, Rosalia* (ultimul intrat în greacă și, de aici, și în limbile slave, de unde a pătruns în română, în formația populară neanalizabilă *Rusalii*, cf. Mihăescu, Infl.: 186). Limbile romanice au moștenit forma *-alia* ca sufix colectiv (vezi *-aie* în română, în s. pl. moștenit *măruntaie* – lat. *minutalia*), iar într-o perioadă mai recentă au împrumutat formații latinești de acest tip, transmițându-le și altor limbi moderne (germana, engleza etc.) – cf. Leumann–Hofmann–Szantyr: 235; Meyer-Lübke, G. II: 528–529; ILR I: 79.

A pătruns în limba română, în secolul al XIX-lea, prin împrumuturi analizabile și semianalizabile ca *saturnalii* (I. Golescu, C., în DLR) cf. lat. *saturnalia, represalii* (Asachi, S.L. II, 94, în DLR) cf. fr. *représailles* și lat. *repressalia, naturalii* (Barițiu, P.A. I, 303, în DLR) cf. germ. *Naturalien* și lat. *naturalia.* Alte împrumuturi sunt din secolul al XX-lea: *Cerealii* cf. lat. *cerealia* (NDN), *Februalii* cf. fr. *fébruales* (NDN), *funeralii* (DA) cf. fr. *funérailles* și lat. *funeralia* (MDA), *universalii* (Rom. lit. 1977, nr. 26, 5/4, în DLR) cf. lat. *universalia,* germ. *Universalien* și fr. *universaux, vestalii* (Negulici, în DLR) cf. fr. *vestalies,* lat. *vestalia.* Sufixul *-alii* se identifică și în formația (neanalizabilă semantic în română) *parentalii* (Enc. Rom., în DLR) cf. lat. *parentalia,* fr. *parentalies.*

În formația *annalii* (Șincai, Hr. II, 53/10, în DA s.v. *anale*) sufixul *-alii* corespunde lat. *-ales.*

6. Originea temelor

Derivatele românești cu *-ale* au teme de origini diferite:
– latino-romanică: *cosmeticale;*
– moștenită din latină: *turtale;*
– formate în română: *trancanale, zdrancanale;*
– necunoscută: *burtucale, zorzonale.*

7. Productivitatea sufixelor și repartiția stilistică a derivatelor

Sufixul *-ale* a fost slab productiv în română, iar *-alii* nu a fost productiv.

Câteva formații circulă în limba literară, unele în limbaje de specialitate (*anale, Saturnale / Saturnalii, tipicale, triadicale, universalii*), altele în registrul colocvial (*cosmeticale*). Formațiile *poeticale, politicale, regalii* și *naturalii* sunt

învechite, iar derivatele româneşti (cu excepţia lui *cosmeticale* din limbajul familiar) sunt populare sau regionale.

8. SUFIXE COMPLEXE

-ICALE

Sufixul *-icale* [pron. -i-ca-le] se identifică în 4 ***formaţii analizabile*** din DI: *diamanticale* „(înv.) bijuterii împodobite cu *diamante*" (DLR), *nevricale* „criză de nervi sau de isterie" (DLR s.v. *nevrică*) cf. *nevră* „(înv.) nerv" (DLR s.v. *nerv*), *vasilicale* „culegere de texte juridice, alcătuită din ordinul împăraţilor bizantini *Vasile* I şi Leon VI înţeleptul, folosită şi în Ţările Române până în 1865" (DLR, DEX[2]), *zaharicale* „bomboană; dulciuri" (DLR s.v. *zaharica* s.f., cu precizarea „mai ales la pl.") cf. *zahăr*.

1. Singularul *nevrica* din DLR este refăcut după plural şi nu are niciun citat.
2. Cuvântul *zaharica* < ngr. *ζαχαρικά* apare într-un citat, cu sens de plural, ca şi în greacă: *O bucătăriţă săsoaică ... care să aibă ştiinţă şi pracsis de uscături, de bucate şi de zaharica* (a. 1794, Iorga, S.D. VIII, 29, în DLR). În celelalte citate din DLR apare numai pluralul *zaharicale.* Se menţionează şi forma de singular *saharicală,* refăcută după plural şi atestată numai în dicţionare (Polizu, Pontbriant, D. 645).

La acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *giuvaericale* „bijuterii" (DA s.v. *giuvaer*) şi *istericale* (DILR) „acces / criză de *isterie*" (DA s.v. *isterie;* MDA s.v.).

Conform procedeelor de analiză din această lucrare, din formaţia *istericale* prin raportare la *isterie* s-ar detaşa un sufix **-cale;* fiind singurul cuvânt în această situaţie, l-am încadrat la sufixul *-icale,* considerând că *-i-* final al temei s-a contopit cu *-i-* iniţial al sufixului.

Toate formaţiile sunt ***substantive feminine*** la plural, analizabile prin raportare la substantive comune (*diamanticale, giuvaericale, istericale, nevricale, zaharicale*) şi la un substantiv propriu (*vasilicale*).

Sufixul se identifică şi într-o ***formaţie semianalizabilă*** din DI: *revmaticale (re(u)maticale)* „(înv.) *reumatism*; dureri reumatice" (DLR).

Ca valori, formaţiile sunt ***colective*** (*giuvaericale, istericale, nevricale*), având şi nuanţe suplimentare: ***purtătorul materiei*** (*diamanticale, zaharicale*) şi ***purtătorul omagierii*** (*vasilicale*).

Sufixul *-icale* este compus din *-ica* < ngr. *-ικά* (formă de plural) + *-le* (desinenţă de plural a femininelor terminate la singular în *-a,* vezi *supra* **5.1.**). Toate formaţiile sunt împrumuturi adaptate din neogreacă: *diamanticale* < ngr. *διαμαντικά*, *giuvaericale* < ngr. *τζοβαερικά*, *istericale* < ngr. *ύστερικά (πάϑη)*, *nevricale* < ngr. *νευρικά*, *revmaticale* < ngr. *ρευματικά*, *vasilicale* < ngr. *[τὰ] βασιλικά*, *zaharicale* < ngr. *ζαχαρικά*. Primele atestări sunt de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, formaţiile nefiind încă adaptate: *giuvaerica* (a. 1792, apud ŞIO, în DA), *zaharica* (vezi *supra,* nota 2). În secolul al XIX-lea, apar formaţii adaptate cu *-icale: zahricale* (a. 1814, Dionisie, C. 187, în DLR), *vasilicale* (a. 1817, Uricariul IV, 302/20, în DLR), *revmaticale* (Piscupescu, O. 297/2, în DLR), *diamanticale* (a. 1831, CR 4²/34, în DLR), *istericale* (Gorjan, H. II, 123, în DA), *giuvaericale* (Filimon, apud TDRG, în DA), *nevricale* (Vlahuţă, O.A. 149, în DLR).

Sufixul nu a fost productiv în limba română. Formaţiile în care apare sunt învechite.

-AME (-amă, -eamă), -IME (-âme)

Diez, G. II: 306; Hasdeu 1882: 480–486; Meyer-Lübke, G. II: 531; Cooper, W: 33, 85; Puşcariu 1904: 689 ş.u.; Capidan 1909: 13–14, 58–59; Pascu, S.: 139–144; Capidan, M. I: 190; Stolz–Schmalz[5] L.G. II: 242; Graur 1936b: 70 ş.u.; DHLR II: 316, 327–328; Iordan, LRC: 311; Carabulea 1958: 135–138; Carabulea 1959: 65–75; Sădeanu 1962: 41–87; Popescu-Marin 1966: 44; FCLRV: 67–68, 137–138.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-ame* şi *-ime* fac parte dintr-o ***serie*** deoarece au aceeaşi origine (vezi *infra* **4.**), distribuţie similară (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2.**) şi o valoare comună (= colectivul), deşi cele două sufixe au evoluat diferit.

Se înregistrează, de asemenea, o serie de ***dublete*** cu *-ame (-amă)* şi *-ime* (mai ales în perioada veche a limbii şi, uneori, regional – formaţiile cu *-ame (-amă)* fiind învechite, ieşite din uz): *copilame* (Vârcol, V., în DA) / *copilime* (Polizu, în DA), *haiducame* (Anon. Car., în DA) / *haiducime* (DA s.v. *haiduc*), *iepuramă* (CDDE, în DA) / *iepurime* (Pontbriant, în DA), *lotrame* (Anon. Car., în DLR) / *lotrime* (Beniuc, în DLR), *mişelame* (Coresi, în DLR) / *mişelime* (DDRF în DLR), *oiamă* (com. din Berzovia – Reşiţa, în DLR) / *oime* (Candrea, în DLR), *pedestrame* (Anon. Car., în DLR) / *pedestrime* (Herodot (1645), în DLR), *prostame* (Anon. Car., în DLR) / *prostime* (Ureche, Let., în DLR), *voinicame* (Coresi, în DLR) / *voinicime* (Mardarie, în DLR) etc.

1.2. Sufixul *-ame* prezintă (în Banat, Oltenia şi sud-vestul Transilvaniei) ***variantele regionale -amă,*** cu *e* final aton pronunţat *-ă* după labială (în *boiamă, muieramă, osamă* etc., cf. Sădeanu 1962: 56) şi *-eamă* [pron. -ĕa-mă] cu *a* diftongat, în două formaţii din Banat şi vestul Olteniei: *feteamă* (CDDE, în DA s.v. *fetet*) şi *lupeamă* (DLR s.v.).

Sufixul *-ime* apare în texte şi cu ***varianta învechită -âme*** (cu *i* trecut la *â* după sonora *r,* cf. FCLRV: 137): *amărâme* (P. Or. 181/11–12), *tătărâme* (Neculce, Let. 155/39), ambele cu forme paralele în *-ime*.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -AME (-amă, -eamă)

2.1.1. În DI se înregistrează 18 derivate analizabile (câteva atestate numai cu una dintre variantele regionale ale sufixului): *boiamă* „mulţime, turmă de *boi*" (DA), *copilame* „copilărime, mulţime de copii" (DA s.v. *copil*), *căpramă* „mulţime, turmă de *capre*" (MDA), *feteamă* „mulţime de *fete*" (MDA), *furnicamă* „mulţime de furnici; furnicar" cf. *furnică* (MDA), *găinamă* „mulţime de *găini*" (MDA), *haiducame* „mulţime de *haiduci*" (MDA), *iepuramă* „mulţime de *iepuri*" (MDA), *încălţamă* „încălţăminte" cf. *(a) încălţa* (MDA), *lemnamă* „grămadă (mare) de *lemne* sau de arbori" (DLR), *lotrame*

„mulțime / ceată de hoți” cf. *lotru* „hoț, tâlhar” (DLR), *lupeamă* „lupărie, mulțime de lupi” cf. *lup* (DLR), *mişelame* „mulțime de mişei” cf. *mişel* „om de rând” (DLR), *muierамă* „mulțime / ceată de femei” cf. *muiere* (Sădeanu 1962: 56), *oiamă* „mulțime de *oi*” (DLR), *osamă* „oseminte” cf. *os* (DLR), *pedestrame* „(înv.) infanterie” cf. *pedestru* „(înv.) infanterist” (DLR), *voinicame* „(înv.) oştire” cf. *voinic* „(înv.) războinic” (DLR).

La acestea se adaugă 4 formații din alte surse: *adâncame* „profunzime, intensitate” (cca 1600, St. Lex. 217^{v}, la Stângaciu 1962: 142–143) cf. *adânc*, *câneamă* „mulțime, ceată de câini” (DA s.v. *câne*), *iedamă* „mulțime de iezi” cf. *ied* (Pascu, S.: 15), *prostame* „oameni simpli (de la țară)” cf. *prost* (FCLRV: 67).

B. P. Hasdeu presupune că ar fi existat şi formațiile **osame, *porcame, *țărăname, *vitame* (Carabulea 1959: 67), dar acestea nu sunt atestate (cf. însă *osamă,* în DLR).

2.1.2. Formațiile cu *-ame* (*-amă, -eamă*) sunt ***substantive feminine***, analizabile prin raportare la:
– substantive (uneori folosite şi ca adjective):
– masculine animate:
– umane: *copilame, haiducame, lotrame, mişelame, pedestrame, prostame, voinicame;*
– nonumane: *boiamă, câneamă, iedamă, iepuramă, lupeamă*;
– feminine animate:
– umane: *feteamă, muieramă;*
– nonumane: *căpramă, furnicamă, găinamă, oiamă;*
– neutre: *adâncame, lemnamă, osamă;*
– un verb: *încălțamă*.

2.2. -IME (-âme)

2.2.1. În DI se înregistrează cca 350 de ***formații analizabile***: *acrime* „acreală” cf. *acru* (MDA), *adâncime* „calitatea de a fi *adânc*” (MDA), *afunzime* „adâncime” cf. *afund* „adânc” (MDA), *agerime* „iuțime; inteligență” cf. *ager* „iute; isteț” (MDA), *albăstrime* „întindere de culoare *albastră*; calitatea de a fi *albastru*; orăşenime (= cei ce purtau haine albastre)” (MDA), *amănunțime* „*amănunt*” (MDA), *amărime* (*amărâme*) „amărăciune” (DA), *aprigime* „impetuozitate; vehemență” cf. *aprig* (MDA), *arăpime* „mulțime de arabi” cf. *arap* (MDA), *argățime* „mulțime de *argați*, totalitatea argaților” (MDA), *aristocrațime* „aristocrație” cf. *aristocrat* (MDA), *armenime* „colectivitate / totalitate de *armeni*” (MDA), *aromânime* „mulțime de *aromâni*” (MDA), *arzime* „căldură mare, febră” cf. tema *arz-* a verbului *(a) arde* (MDA; în forma *arsime* „resturi arse şi lipite de fundul căldării” (în Gl. Olt.), *asurzime* „surzenie” cf. *(a) asurzi* (MDA), *atingime* „delicatețe de percepere a unui simț” cf. *(a) atinge* (DA), *avocățime* „mulțime / totalitate de *avocați*” (MDA), *barbarime* „totalitatea barbarilor” cf. *barbar* (DA), *băcănime* „multime / totalitate de *băcani*” (MDA), *băietănime* „mulțime de *băietani*” (MDA), *bărbățime* „colectivul lui *bărbat*” (DA), *bătrânime* „mulțime / totalitate de *bătrâni*” (MDA), *betejime* „infirmitate; epilepsie” cf. *(a) beteji* – variantă la *(a) betegi* (MDA), *biosime* „fertilitate” cf. *bios* „fertil” (MDA), *boierime* „mulțime / totalitate de *boieri*” (MDA), *bondărime* „mulțime de *bondari*” (MDA), *broştime* „mulțime de *broaşte*” (MDA), *bulgărime* „totalitate / grup de *bulgari*; loc unde trăiesc mulți *bulgari*” (MDA), *cadânime* „mulțime / totalitate de *cadâne*” (MDA), *catolicime* „totalitate de *catolici*” (MDA), *călărăşime* „mulțime de *călăraşi* (= călăreți, ostaşi de cavalerie)” (MDA), *cărunțime* „cărunțețe” cf. *cărunt* (MDA), *cătănime* „mulțime de *cătane*” (MDA), *cehoslovăcime* „totalitate / mulțime de *cehoslovaci*” (MDA), *ceime* „stare

(socială), calitate, condiție, natură" cf. *ce* s.n. „ceva" (MDA), *cincime* „a cincea parte dintr-un întreg" cf. *cinci* (MDA), *ciudățime* „ciudățenie" cf. *ciudat* (MDA), *cufunzime* „adâncime" cf. *(a) cufunda* (MDA), *dăscălime* „mulțime / totalitate de *dascăli*" (DLR), *depărtime* „depărtare" cf. *departe* (DLR), *cruzime* „nedezvoltare; ferocitate; atitudine sau faptă *crudă*" (MDA), *desime* „calitatea de a fi *des*; mulțime de obiecte, fenomene etc.; (înv.) densitate" (DLR), *despărțime* „despărțire" cf. *(a se) despărți* (DLR), *diecime* „tagma diecilor" cf. *diac* (DLR), *dogorime* „*dogoare*, caniculă" (DLR) cf. şi *(a) dogori, domnime* „totalitatea domnilor; boierime" cf. *domn* (MDA), *duioşime* „duioşie" cf. *duios* (DLR), *durime* „durere" cf. *(a) durea* (DLR), *estime* „existență; ființă; substanță" cf. *este* (DLR), *flăcăime* „mulțime / totalitate de *flăcăi*" (MDA), *frăgezime* „prospețime; finețe, gingăşie" cf. *fraged* (MDA), *frățime* „frăție; comunitate de călugări" cf. *frate* (MDA), *gălbenime* „cantitate de culoare *galbenă*; mulțime de obiecte *galbene*" (MDA), *gingăşime* „gingăşie" cf. *gingaş* (MDA), *golănime* „mulțime / totalitate de *golani*" (MDA), *greime* „greutate; mulțime de ființe; gros al unei armate" cf. *greu* (MDA), *hâzime* „hidoşenie; monstru" cf. *hâd* (MDA), *hoțime* „mulțime de *hoți*" (MDA), *husărime* „mulțime de *husari*" (MDA), *iobăgime* „totalitatea iobagilor" (DA s.v. *iobag*), *istețime* „agerime a minții; vioiciune" cf. *isteț* (MDA), *iuțime* „iuțeală; enervare; grabă" cf. *iute* (MDA), *împrejurime* „locul / ținutul dimprejur sau din apropiere" (DA s.v. *împrejur*), *înăsprime* „asprime" cf. *(a se) înăspri* (DA), *înconjurime* „împrejurime; mediu ambiant" cf. *(a) înconjura* (DA), *îndoime* „pereche" (DA s.v. *(a se) îndoi* „a (se) dubla"), *îngustime* „calitatea de a fi *îngust*; loc îngust" (DA), *înmulțime* „mulțime; bogăție" cf. *(a se) înmulți* (DA), *însoțime* „însoțire; ceată" cf. *(a se) însoți* (DA), *întregime* „*întreg*" (DA), *întunecime* „întuneric (adânc); beznă" cf. *(a se) întuneca* (DA), *învârtoşime* „tărie" cf. *(a) învârtoşa* (DA), *junime* „tinerime, tineret" cf. *june* (DLR), *jupânime* „totalitatea orăşenilor; totalitatea patronilor" (DA s.v. *jupân*), *lărgime* „calitatea de a fi *larg;* lățime" (DLR), *lâncezime* „lâncezeală" cf. *lânced* (DLR), *lehime* „mulțime de leşi" cf. *leah* (DLR), *lesnime* „uşurință" cf. *lesne* (DLR), *lipovenime* „colectivitate / mulțime de *lipoveni*" (DLR), *lipscănime* „totalitate / mulțime de *lipscani*" (DLR), *lucime* „(înv.) strălucire; lumină" cf. *(a) luci* (DLR), *lungime* „mărime fizică care exprimă întinderea spațială; interval mare de timp" cf. *lung* (MDA), *mazilime* „totalitate / mulțime de boieri *mazili*" (DLR), *măgărime* „mulțime de *măgari*" (DTLR[d]), *micşorime* „micime" cf. *micşor* (MDA), *miime* „a *mia* parte"(DLR), *milionime* „a *milioana* parte" (DLR), *militărime* „totalitate / mulțime de *militari*" (DLR), *mişelime* „mulțime de mişei" cf. *mişel* „om de rând" (DLR), *mitocănime* „mulțime de *mitocani;* lume de rând" (DLR), *mocănime* „mulțime / totalitate de *mocani*; regiune locuită de *mocani*" (DLR), *motănime* „mulțime de *motani*" (DLR), *mucezime* „mucegăire" cf. *muced* (MDA), *muscălime* „mulțime / totalitate de moscoviți sau de ruşi" cf. *muscal* (DLR), *negrime* „negreală" cf. *negru* (DLR), *negurime* „(reg.) cantitate mare de lucruri sau ființe" cf. *negură* (MDA), *nemțime* „mulțime / totalitate de *nemți*" (DLR), *noime*[1] „a *noua* parte" (DLR), *noime*[2] „generație nouă" cf. *nou* (DLR), *nucime* „nucet" cf. *nuc* (DLR), *obştime* „(înv.) *obşte*" (DLR), *ogărime* „mulțime de *ogari*" (DLR), *oime* „oiet" cf. *oaie* (DLR), *ologime* „mulțime de *ologi*" (DTLR[d]), *opincărime* „(rar) țărănime" cf. *opincar* „țăran" (DLR), *optime* „a *opta* parte dintr-un întreg" (DLR), *orbime* „starea celui *orb;* orbie" (DLR), *oțărime* „mânie, furie" cf. *(a se) oțărî* „a se înfuria, a se mânia" (DLR), *pandurime* „mulțime de *panduri*" (DRL), *paşime* „mulțime / grup de *paşi*" cf. *paşă* (DLR), *păgânime* „mulțime de *păgâni*" (DLR), *patruzecime* „a *patruzecea* parte" (DLR), *păime* „(rar) *paie* de nutreț" (MDA), *părințime* „bucată de pământ moştenită" cf. *părinți* (DLR), *pătrime* „a *patra* parte" (DLR), *pescărime* „mulțime de *pescari*" (DTLR[d]), *pietrime* „pietriş" cf. *piatră* (DLR), *poporime* „*popor*" (DLR), *priveghime* „petrecere de noapte; priveghere" cf. *priveghi* (DLR) şi *(a) priveghea* (Carabulea 1959: 68), *prospețime* „calitatea de a fi

proaspăt; frăgezime, noutate” (DLR), *puime* „puiet” cf. *pui* (DLR), *putrezime* „putreziciune” cf. *putred* (MDA), *puţinime* „puţinătate” cf. *puţin* (DLR), *răcime* „vreme *rece*” (DLR), *repezime* „iuţeală, repeziciune” cf. *repede* (DLR), *robime* „mulţime de *robi;* sclavie, prizonierat” (DLR), *românime* „poporul *român*; număr mare de *români*; teritoriul locuit de români” (DLR), *rostime* „înţelegere, pricepere” cf. *(a) rosti* (DLR), *roşime* „cantitate mare de culoare *roşie*” (DLR), *rotocolime* „rotunjime; circumferinţă” cf. *rotocol* (MDA), *rotunjime* „calitatea a ceea ce este *rotund;* linie, formă, suprafaţă rotundă” (DLR), *ruginime* „cantitate mare de *rugină*” (MDA), *sălbăticime* „(înv.) stare a animalelor *sălbatice*; sălbăticie; sălbăticiune; mulţime de sălbăticiuni; mulţime de *sălbatici*” (DLR), *sărăcime* „mulţime / totalitate de *săraci*” (DLR), *sărmănime* „(înv.) sărăcime” cf. *sărman* (DLR), *scăunime* „teritoriu al unui *scaun* (= diviziune teritorial-administrativă a saşilor şi secuilor, în Transilvania, în Evul Mediu)” (MDA), *scorţoşime* „boală a arborilor” (DLR) cf. *scorţos, secuime* „mulţimea sau totalitatea secuilor; ţinut locuit de *secui*” (DLR), *slujitorime* „mulţime / totalitate de *slujitori*” (DLR), *soldăţime* „mulţime de *soldaţi*” (MDA), *stâncime* „stâncărie” cf. *stâncă* (MDA), *stârpime* „sterilitate” cf. *(a) stârpi* (DLR), *stejărime* „stejăriş” cf. *stejar* (DLR), *străinime* „mulţime de *străini;* mediu *străin;* străinătate” (DLR), *strâmtime* „însuşirea de a fi *strâmt;* loc strâmt” (DLR), *studenţime* „mulţime / totalitate de *studenţi*” (MDA), *subţirime* „calitatea de a fi *subţire;* lucru subţire; rafinament” (DLR), *supuşime* „totalitatea supuşilor” cf. *supus* (DLR), *sutime* „a *suta* parte” (DLR), *şesime*^{1} „a şasea parte” cf. *şese* – variantă la *şase* (DLR), *şesime*^{2} „*şes*” (DLR), *şogorime* „mulţime de prieteni” cf. *şogor* „termen prin care un bărbat se adresează altuia de aceeaşi vârstă” (MDA), *tărime* „tărie; fortăreaţă” cf. *tare* (DLR), *tătărime* „mulţime / totalitate de *tătari;* loc unde trăiesc tătari” (DLR), *tâmpime* „tâmpenie” cf. *tâmp* (MDA), *târziime* „întârziere, amânare” cf. *târziu* (DLR), *tinerime* „tineret; tinereţe” cf. *tineri* (DLR), *totime* „totalitate” cf. *tot* „întreg, total” (DLR), *treime* „a *treia* parte” (DLR), *tufărime* „tufăriş” cf. *tufar* „arbust” (DLR), *ţigănime* „mulţime de *ţigani;* parte a unei localităţi locuită de *ţigani*” (DLR), *ungurime* „mulţime / totalitate de *unguri;* ţinut locuit de unguri” (DLR), *unsorime* „calitatea de a fi unsuros” cf. *unsoare* (DLR), *usturime* „senzaţie dureroasă provocată de o înţepătură, arsură etc., usturătură” cf. *(a) ustura* (DLR), *vârtoşime* „putere fizică, vârtoşie” cf. *vârtos* (DLR), *vecinime* „mulţime de *vecini;* vecinătate” (DLR), *viitorime* „succesiune de generaţii care urmează unei epoci; *viitor*” (MDA), *vitejime* „vitejie; mulţime de *viteji*” (MDA), *vitregime* „vitregie” cf. *vitreg* (MDA), *zaverime* „mulţime de zavergii” cf. *zaveră* (DLR), *zecime* „a *zecea* parte” (DLR) etc.

La acestea se adaugă:

– 14 formaţii din DILR: *cărturărime* „mulţime de *cărturari*” (MDA), *cincisprezecime* „a *cincisprezecea* parte” (DEX^{2}), *directorime* „mulţime de *directori*” (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 30), *doisprezecime* „a *douăsprezecea* parte” (DEX^{2}), *iuncherime* „totalitatea proprietarilor de pământ germani proveniţi din nobilimea militară” cf. *iuncher* (DEX^{2}), *învăţătorime* „totalitate / mulţime de *învăţători*” (DEX^{2}), *jidănime* „totalitate / mulţime de evrei” cf. *jidan* (DEX^{2}), *maghiarime* „mulţime de *maghiari*”, *miliardime* „număr egal cu a miliarda parte dintr-un întreg” cf. *miliard* (DEX^{2}), *proprietărime* „totalitate / mulţime de *proprietari*” (DEX^{2}), *răzeşime* „totalitate / mulţime de *răzeşi*” (DEX^{2}), *servitorime* „totalitatea *servitorilor*”, *strâmtime* „faptul de a fi *strâmt;* loc strâmt” (DEX^{2}), *telespectatorime* „mulţime de *telespectatori*” (DCR);

– peste 120 de formaţii din alte surse: *aburime* „transformare în vapori; evaporare” cf. *abur* (DTLR^{d}) şi *(a) aburi, actorime* „mulţime / totalitate de *actori*” (DTLR^{d}), *acuraţime* „acurateţe” cf. *acurat* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 74), *aievime* „actualitate” cf. *aieve(a)* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 74), *albanezime* „mulţime de *albanezi*; poporul *albanez*” (DTLR^{d}), *americănime* „mulţime / totalitate de *americani*” (DTLR^{d}), *anime* „etate” cf.

an (Ursu–Ursu, Î.L. II: 261), *arăbime* „mulțime / totalitate de *arabi*" (MDA), *artistime* „mulțime / totalitate de *artiști*" (DTLR^{d}), *asemenime* „comparare, comparație" cf. *asemenea* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 174), *boschetărime* „mulțime / totalitate de *boschetari*" (M. Morar, Radio Zu, 3 febr. 2009), *bosniacime* „mulțime / totalitate de *bosniaci*" (DTLR^{d}), *bucherime* „abecedar" cf. *bucher* „persoană care începe să învețe să scrie și să citească; tocilar" (Ursu–Ursu, Î.L. II: 62), *buhășime* „loc acoperit de brazi mici, închirciți" cf. *buhaș* „brad scund" (Arvinte, T.), *buiecime* „îngâmfare; ferocitate" cf. *buiac* „îngâmfat" (DA), *burtăverzime* „burghezie; negustorime" cf. *burtăverde* (MDA), *carime* „cariere a dinților" cf. *carie* (DTLR^{d}) și *(a) caria, câinime* „mulțime / haită de *câini*" (MDA), *cerime* „boltă cerească; plafon" cf. *cer* (MDA), *cinstime* „venerație" cf. *cinste* (DTLR^{d}) și *(a) cinsti, ciurărime* „mulțime / totalitate de *ciurari* (= persoane care fac sau vând *ciururi*)" (DTLR^{d}), *colonelime* „mulțime de *colonei*" („Academia Cațavencu" 42, 2000, 10), *comunime* „comunitate" cf. *comun* (Ursu–Ursu, Î.L.: 180), *croațime* „mulțime / totalitate de *croați*" (DTLR^{d}), *cucoșime* „mulțime de *cocoși*" (DTLR^{d}), *curățime* „calitatea de a fi *curat*, pur" (DTLR^{d}), *cuviințime* „competență" cf. *cuviință* (Ursu–Ursu, Î.L.: 175), *dălmățime* „mulțime de *dalmați*" (DLR), *dăfinime* „mulțime de *dafini*" (DLR), *dămime* „mulțime de *dame*" (DLR), *deasuprime* „suprafață" cf. *deasupra* (DLR), *degetărime* „mulțime de *degetare*" (DLR), *delurime* „mulțime de *dealuri*" (DLR), *depănătorime* „mulțime de *depănători*" (DLR), *deplinime* „deplinătate" cf. *deplin* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 242), *diavolime* „mulțime / totalitate de *diavoli*" (DLR), *dințime* „dentiție" cf. *dinți* (DLR), *dosime* „latură nordică (invizibilă) a unui deal" cf. *dos* (MDA), *electorime* „electorat" cf. *elector* (DLR), *elvețiime* „mulțime / totalitate de elvețieni" cf. *Elveția* (în MDA se trimite la *elveți*, în raport cu care sufixul ar fi **-iime*), *fiime* „ființă" cf. *(a) fi* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 119), *ființime* „*ființă;* viață" (Ursu–Ursu, Î.L. II: 242) cf. și *(a) ființa, fotomodelime* „mulțime / totalitate de *fotomodele*" („Academia Cațavencu", 5, 2002, 11), *frunzime* „frunziș" cf. *frunză* (DTLR^{d}), *furnicime* „mulțime de *furnici*" (Eminescu, la Bulgăr 1961: 50), *gangsterime* „mulțime / totalitate de *gangsteri*" (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 30), *gâzime* „mulțime de *gâze*" (DTLR^{d}), *generălime* „mulțime de *generali*" („Academia Cațavencu" 42, 2000, 10), *glotime* „mulțime, *gloată*" (Carabulea 1959: 75), *golățime* „mulțime / totalitate de *goleți* (= țigani nomazi)" (DTLR^{d}), *golime* „goliciune" cf. *gol* (MDA), *grecime* „mulțime / totalitate de *greci*" (DTLR^{d}), *holteime* „mulțime de *holtei*" (MDA), *identicime* „identitate" cf. *identic* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 324), *împărțibilime* „divizibilitate" cf. *împărțibil* (Ursu, T.), *învederime* „evidență" cf. *(a) învedera* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 265), *jidovime* „evreime" cf. *jidov* (DLR), *latinime* „mulțime de *latini*" (DLR), *lăcustime* „mulțime de *lăcuste*" (DLR), *lădițime* „mulțime de *lădițe*" (DLR), *lămâime* „mulțime de *lămâi*" (DLR), *lămurime* „claritate" cf. *(a) lămuri* (Ursu Î.L. II: 241), *lănțurime* „mulțime de *lanțuri*" (DLR), *lăptucime* „mulțime de *lăptuci*" (DLR), *lăpturime* „lactate" cf. *lăpturi* (DLR), *lăutărime* „mulțime de *lăutari*" (DLR), *leime* „mulțime de *lei*" (DLR), *liberălime* „mulțime / totalitate de *liberali*" (DTLR^{d}), *locțiitorime* „guvernare cu *locțiitori*" (DLR), *locuitorime* „totalitatea *locuitorilor*; populație" (DLR), *lotrime* „mulțime de *lotri*" (DLR), *lucrărime* „activitate" cf. *lucrare* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 73), *lucrătorime* „mulțime de *lucrători*" (DLR), *măcrime* „lipsă de grăsime; slăbiciune fizică" cf. *macru* „slab" (MDA), *mărginenime* „totalitate de *mărgineni*" (DLR), *mârcezime* „calitatea de a fi *mârced*" (DLR), *mârlănime* „mulțime / totalitate de *mârlani*" (DLR), *muntenime* „regiune locuită de *munteni*" (DLR), *muritorime* „mortalitate" cf. *muritor* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 244), *neputințime* „imposibilitate" cf. *neputință* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 329), *obiectivime* „obiectivitate" cf. *obiectiv* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 388), *originălime* „substanțialitate" cf. *original* (Ursu–

Ursu, Î.L. II: 254), *pensionărime* „mulțime / totalitate de *pensionari*" (Rom. lit. 25, 2000, 2), *piezişime* „înclinare" cf. *pieziş* (DLR), *porime* „porozitate" cf. *por* (DLR), *poterime* „mulțime / ceată de poteraşi" cf. *poteră* (DLR), *purcelime* „friptură de *purcel*" (DLR), *purecime* „puricărie" cf. *pureci* (DLR), *puştime* „mulțime de *puşti*" (DLR), *rodime* „fertilitate" cf. *(a) rodi* (DLR), *rockerime* „mulțime / totalitate de *rockeri*" (Stoichițoiu-Ichim, V.A. 30), *salahorime* „mulțime / totalitate de *salahori*" (DLR), *sălăşime* „loc de odihnă, *sălaş*" (DLR), *sălcime* „desiş de *sălcii*" (DLR), *sănătățime* „salubritate" cf. *sănătate* (DLR), *scândurime* „totalitatea *scândurilor* din care este făcut un obiect" (DLR), *securistime* „mulțime / totalitate de *securişti*" (Rom. lit. 20, 2000, 2), *seninime* „seninătate" cf. *senin* (DLR), *simțitorime* „senzualitate" cf. *simțitor* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 245), *singurime* „singularitate" cf. *singur* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 465), *slovăcime* „teritoriu locuit de *slovaci*" (DLR), *spicurime* „cantitate mare de spice" cf. pl. *spicuri* (DLR), *sprintenime* „trupe înarmate cu arme uşoare" cf. *sprinten* (DLR), *stârpime* „sterilitate" cf. *(a) stârpi* (DLR), *stihurime* „poezie" cf. *stihuri* (DLR), *subiectivime* „subiectivitate" cf. *subiectiv* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 467), *sucălime* „mulțime de *sucale*" (DLR), *şaisprezecime* „a *şaisprezecea* parte" (DLR), *şeptime* „a şaptea parte" cf. – varianta *şepte* (DLR), *şobolănime* „mulțime / totalitate de *şobolani*" (DLR), *şoricime* „şoricărie" cf. *şoareci* (DLR), *tâlhărime* „mulțime / ceată de *tâlhari*" (DLR), *tulburime* „tulbureală" cf. *tulbure* (DLR), *tunărime* „mulțime de *tunari*" (DLR), *țânțărime* „mulțime de *țânțari*" (DLR), *universalime* „universalitate" cf. *universal* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 483), *urdorime* „scursură multă de *urdori*" (DLR), *văduvime* „văduvie" cf. *văduv* (DLR), *viespime* „răutate" cf. *viespe* (DLR), *viețuime* „vivacitate" cf. *(a) viețui* (DLR), *vitime* „mulțime de animale sau de *vite*" (DLR), *vorbime* „etimologie" cf. *vorbă* (Ursu–Ursu, Î.L. II: 263), *zărime* „(reg.) lapte" cf. varianta *(a se) zări* „(d. lapte) a se acri" (DLR), *zeime* „zeitate" cf. *zeu* (DLR), *zidărime* „trupe de geniu" cf. *zidar* „genist" (DLR) etc.

2.2.2. Formațiile cu sufixul *-ime* sunt ***substantive feminine***, analizabile prin raportare la:

– substantive (sau adjective substantivizate):
  – masculine:
    – animate (numeroase): *arăpime, argățime, armenime, aromânime, bătrânime, băiețime, bondărime, bulgărime, catolicime, cehoslovăcime, dăscălime, domnime, flăcăime, funcționărime, holteime, hoțime, lipovenime, mazilime, mitocănime, muscălime, pandurime, păgânime, puime, puştime, sărăcime, vecinime* etc.;
    – inanimate: *aburime, anime, buhăşime, buiecime, dințime, nucime, porime* etc.;
  – feminine:
    – animate: *broştime, cadânime, cătănime, furnicime, glotime, obştime, oime, văduvime, viespime* etc.;
    – inanimate: *lămâime, negurime, pietrime, ruginime, sălcime, sănătățime, stâncime, zaverime* etc.;
  – neutre: *amănunțime, cerime, degetărime, delurime, păime, rotocolime, sălăşime, scăunime, spicurime, stihurime, totime, viitorime* etc.;

– adjective (uneori participiale): *acrime, adâncime, afunzime, agerime, albăstrime, amărime, aprigime, arsime, ciudățime, cruzime, desime, duioşime, frăgezime, gălbenime, gingăşime, greime, hâzime, istețime, iuțime, împărțibilime, lărgime,*

lâncezime, lungime, măcrime, micşorime, mucezime, negrime, putrezime, puţinime, recime, repezime, roşime, rotunzime, scorţoşime, subţirime, tărime, tâmpime, vârtoşime, vitejime, vitregime etc.;

– verbe cu infinitivul:

– în *-a*: *cufunzime, înconjurime, întunecime, învârtoşime, învederime, usturime* etc.;

– în *-e*: *arzime, atingime, întinzime* etc.;

– în *-i*: *asurzime, despărţime, fiime, înăsprime, îndoime, înmulţime, însoţime, învechime, lămurime, rodime, rostime, vieţuime* etc.;

– verbe sau substantive: *aburime, cinstime, dogorime, fiinţime, priveghime* etc.;

– numerale cardinale: *cincime, cincizecime, doime, miime, milionime, optime, patruzecime, pătrime, sutime, şesime, treime, zecime* etc.;

– adverbe: *aievime, asemenime, deasuprime, josime, depărtime, împrejurime, lesnime, târziime* etc.;

– pronume: *ceime.*

Sufixele *-ame, -ime* se ataşează de obicei la teme substantivale sau adjectivale de singular. În unele cazuri însă remarcăm prezenţa temelor de plural: *boiamă, delurime, lănţurime, lăpturime, oime, ospeţime, spicurime, stihurime* etc.

Formaţia *estime* s-a creat de la tema de prezent *est(e)* a verbului *(a) fi*, nu de la cea de infinitiv, cum sunt celelalte formaţii create de la verbe.

Formaţii semianalizabile: *necesime* „*necesitate*" (Ursu–Ursu, Î.L.: 377), *nemărginime* „nemărginire" (MDA), *ospitalime* „*ospitalitate*" (Ursu–Ursu, Î.L.: 400), *puţintime* „puţinime" cf. *puţintel* (MDA; prin raportare la *puţin* s-ar segmenta forma **-time*, care nu mai apare în altă formaţie).

Formaţii ***parasintetice***: *nepătrunzime* „impenetrabilitate" (MDA îl consideră calc după fr. *impénetrabilité*) cf. *pătruns* (DLR), *unocuprinzime* „univers" cf. *uno-* + *cuprins* + *-ime* (MDA) şi *zinopţime* „interval de timp care cuprinde o zi" cf. *zi* + *noapte* + *-ime* (MDA).

La formaţiile cu sufixele din seria *-ame, -ime* apar uneori în temă alternanţe fonetice, prezente şi în flexiunea cuvintelor respective. O alternanţă care apare doar în derivat, nu şi în forma de plural a temei, este *a* / *ă*: *amar – amărime, arap – arăpime, băcan – băcănime, dafin – dăfinime, dalmat – dălmăţime, militar – militărime* etc.

3. Valorile derivatelor

3.1. Cele mai multe derivate cu sufixele *-ame, -ime* sunt ***colective.***

3.1.1. Majoritatea desemnează ***colectivităţi umane*** (Carabulea 1959: 65; Sădeanu 1962: 56):

– după vârstă, sex, rudenie: *băietănime, bărbăţime, dămime, feteamă, flăcăime, fraţime, holteime, muierime, pruncime, puştime, şogorime* etc.;

– după etnie sau confesiune: *arăbime, aromânime, bulgărime, catolicime, evreime, lehime, lipovenime, muscălime, nemţime, slovăcime, tătărime, ungurime* etc.;

– după criterii sociale sau socio-profesionale: *actorime, argăţime, aristocraţime, avocăţime, boierime, colonelime, dăscălime, diecime, domnime, electorime, iuncherime, lăutărime, liberălime, lotrame* (şi *lotrime*), *pensionărime, răzeşime, securistime, slujitorime, studenţime, tâlhărime, tunărime, zaverime* etc.

Unele derivate cu *-ime* care denumesc o colectivitate umană indică şi ***apartenenţa locală***: *mocănime, secuime, ţigănime, ungurime* etc.

Pe lângă sensul colectiv, câteva formaţii au şi valoare de ***abstracte*** denominale: *tinerime* (sensul abstract este învechit), *vitejime* etc.

Unele colective cu *-ime* au şi o ***nuanţă peiorativă***; aceasta poate aparţine temei (*burtăverzime, securistime* etc.), dar în alte cazuri (*albăstrime, soldăţime* etc.) poate fi atribuită sufixului, deoarece ideea de colectivitate produce uneori o impresie neplăcută (Graur 1936: 71).

Parţial, sufixul are nuanţă peiorativă şi în limba italiană (Diez, G.: 306), dar întrucât această nuanţă nu se cunoaşte în latină, este posibil să se fi dezvoltat independent în cele două limbi romanice (Carabulea 1959: 69).

3.1.2. Colectivele cu *-ame, -ime* mai denumesc şi alt tip de colectivităţi:
– mulţimea / totalitatea ***animalelor*** desemnate de bază: *boiamă, bondărime, broştime, căpramă, cânamă, furnicamă, găinamă, iepuramă* (şi *iepurime*), *lăcustime, lupeamă, motănime, ogărime, oime, purecime, puime, şobolănime, şoricime, vitime* etc.;
– mulţimea ***plantelor*** (sau părţi ale acestora) desemnate de bază: *dăfinime, frunzime, lămâime, lăptucime, nucime, păime, sălcime, stejărime* etc.;
– mulţimea / totalitatea ***obiectelor*** desemnate de bază: *degetărime, încălţamă, lădiţime, lemnamă* (şi *lemnime*), *pietrime, scândurime, stâncime* etc.

3.2. ***Abstracte ale calităţii*** se formează mai ales de la baze:
– adjectivale: *acrime, acuraţime, biosime, curăţime, duioşime, golime, identicime, împărţibilime, lâncezime, mârcezime, puţinime, seninime, universalime, vitregime* etc.
– verbale: *atingime, cufunzime, înăsprime, rodime* etc.

Unele derivate în *-ime* de la adjective, mai ales de la adjective nume de culori, au pe lângă sensul de abstract al calităţii şi un sens colectiv: *albăstrime* „calitatea de a fi albastru" şi „membri ai partidului conservator" (*Venirea albăstrimei la putere,* Delavrancea, în DA), *verzime* „însuşirea de a fi verde" şi „mulţime de plante verzi" (DLR; vezi şi Carabulea 1959: 68: *albime, gălbenime, negrime, roşime*). Nu se poate stabili cu precizie ordinea în care au apărut cele două sensuri, abstract şi colectiv, sau dacă au luat naştere în paralel.

3.3. Un număr mai mic de derivate cu *-ime,* mai ales din limba veche (începând din secolul al XVII-lea), sunt ***abstracte denominale*** (formate de la substantive): *porime* (Stamati, în DLR), *rotocolime* (Antim, în DLR), *sănătăţime* (Elem. G., în DLR), *unsorime* (Polizu, în DLR) etc.; cf. şi *anime, orbime, robime, văduvime* etc.

3.4. ***Nume de acţiune*** cu bază:
– verbală: *despărţime, oţărime* etc.;
– verbală sau substantivală: *aburime, carime, cinstime* etc.

În DTLR[d] unele dintre aceste formaţiile sunt explicate numai prin bazele substantivale: *aburime* cf. *abur, cinstime* cf. *cinste* etc. Considerăm însă că sensul derivatelor cu *-ime* impune aducerea în discuţie şi a bazelor verbale.

3.5. ***Rezultatul acțiunii***: *arzime, dogorime, durime, estime, îndoime, priveghime, rostime* etc.

3.6. Ataşat la numerale cardinale, sufixul *-ime* formează substantive feminine care desemnează ***fracții***: *doime, pătrime, optime, sutime* etc. (GBLR: 181).

1. În lucrări mai vechi, aceste cuvinte care redau numeric raportul parte / întreg, indicând cantitatea sub aspectul numărului părților desprinse dintr-un întreg (GALR[1] I: 314), erau încadrate în clasa „numeralului fracționar", numit şi „substantival" (Carabulea 1958: 135–138; GALR[1] I: 314–318).

2. Folosite la plural, derivatele de la *sută* sau *mie* pot exprima aproximarea numerică: *sutimi* „sute" (*Un răget de oroare ieşi din* ***sutimi*** *de guri*. Conv. lit., în DLR), *zecimi* „zeci" (***Zecimi*** *de trenuri veneau şi plecau*. Galaction, în DLR). Rar, *sutime* apare cu sensul „sută" (*Au trecut acum mai mult de două* ***sutimi*** *de ani*. (a. 1845) PLR I, în DLR).

În domeniul muzicii, substantivele *doime, pătrime, optime, şaisprezecime* indică durata sunetului raportat la nota întreagă.

Cu alte sensuri speciale se folosesc în domeniul religios, de ex. cuvântul *cincizecime* denumeşte sărbătoarea Rusaliilor (în sintagma *Cincizecimea luminată*), perioada dintre Paşte şi Rusalii şi, de asemenea, este numele unei sărbători evreieşti prăznuite la 50 de zile după Paşte; *patruzecime* are sensul „păresimi, postul Paştilor", iar *treime* înseamnă „unitate spirituală, mistică a trei persoane sau ipostaze divine reprezentând un singur Dumnezeu".

Valoarea derivatului *ceime* „stare, calitate" < *ce* (MDA) este mai puțin clară.

Unele derivate cu *-ime* sunt ***sinonime*** cu baza: *amănunțime, glotime, întregime* (folosit în terminologia primelor manuale de matematică, la Ursu, T.), *obştime, poporime, şesime* „şes", *viitorime* etc. Formațiile de acest fel apar în texte vechi şi regionale, unele fiind raportabile la teme cu înțeles colectiv (*gloată, obşte, popor* etc.), situație în care este posibil ca prezența sufixului să întărească nuanța colectivă.

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixele *-ame, -ime* sunt ***moştenite din latină***, deşi între cuvintele moştenite nu avem formații analizabile cu aceste sufixe. Formația *lemnamă* ar putea veni din lat. *lignamen* (Sădeanu 1962: 56; cf. şi CDDE, DLR s.v.). Cu această excepție, toate formațiile cu *-ame, -ime* sunt create pe teren românesc.

Sufixele *-ame* şi *-ime* provin din latinescul *-(a/i)men* (= gr. *-μα*, i.-e. **-mn*), sufix întâlnit încă din perioada veche a limbii latine, mai ales în stilul înalt, pentru formarea de substantive abstracte de la verbe (cf. Cooper, W.: 33, 85; Stolz–Schmalz[5] L.G. II: 242; ILR I: 75).

La cuvintele vechi din latină sufixul apare legat direct de rădăcină: *augmen, carmen, fragmen, frumen* etc. Începând din latina clasică se adaugă vocala caracteristică conjugării: *-āmen, -ĭmen, -īmen, -ūmen* (explicabilă şi prin influența verbelor cu participiul în *-utus*, cf. Graur 1939: 144–145; ILR II: 179; FCLRV: 67, 137), de ex. *moderamen, docimen, regimen, acumen* etc. Cele mai numeroase derivate din latină sunt cu *-imen*, datorită productivității conjugării a IV-a (Graur, SLG: 59).

În legătură cu valoarea colectivă a sufixelor, au existat păreri diferite. Unii lingvişti (Diez, G.: 306) susţin că sensul colectiv al sufixelor *-ame, -ime* este „străin limbii latine". Alţii însă au arătat că această valoare a apărut în latina târzie, odată cu trecerea de la folosirea deverbală a sufixului la cea nominală; valoarea colectivă s-a transmis apoi limbilor romanice (Meyer-Lübke, G. II: 531; ILR I: 75). Limbile romanice au păstrat sufixele *-ame* şi *-ime* din latină, cu unele deosebiri în ceea ce priveşte aria lor de circulaţie; astfel, Fr. Diez (Diez, G.: 306) susţine că *-ame* se întâlneşte doar în limbile romanice apusene (it. *certame, legame, velame;* sp. *certamen, vexamen;* port. *arame, certamen;* prov. *levam, liam;* fr. *airain, levain*).

4.2. Formaţiile *mişelame* şi *voinicame* dovedesc prezenţa acestui sufix în limba română veche (Hasdeu 1882: 480–486). Sufixul *-ame* există în aromână şi este productiv, derivând substantive colective (*auşame* „mulţime de bătrâni", *bărbătame* „mulţime de bărbaţi" etc.) şi abstracte ale calităţii de la adjective (*amărame* „amăreală", *dultseame* „dulceaţă" etc.), cf. Capidan 1909: 13–14, 58–59. G. Pascu este de părere că *-ame* ar exista şi în meglenoromână (Pascu, S.: 13), dar studiul lui Th. Capidan (M. I: 10) nu confirmă această ipoteză.

În limba română, sufixul *-ame* este atestat în secolul al XVI-lea, la Coresi, în derivatele *mişelame* „oameni de rând; prostime" (*Popa să spuie cuvântul lu Dumnezeu ... în limba pre carea grăiesc oamenii să putem înţelege noi, mişelamea.* Coresi, ap. GCR I, 24/ 37) şi *voinicame* „oştire" cf. *voinic* „oştean" (*Această oastea a lu Dumnezeu cheamă-se a ceriului voinicame.* Coresi, Ev. 305), precum şi în secolul al XVII-lea, în derivatele *haiducame, lotrame, pedestrame, prostame* (Anon. Car., cf. FCLRV: 67–68). B. P. Hasdeu presupune şi existenţa derivatelor *osame, porcame, ţărăname, vitame* (Hasdeu 1882: 483). Dintre acestea, *osamă* „oseminte" este atestat în Banat (CADE, în DLR), dar *porcame, ţărăname* şi *vitame* nu sunt atestate în dicţionarele consultate. Derivatele cu *-ame* (şi varianta *-amă*) înregistrate în DA şi DI au circulaţie regională şi sunt atestate în LB şi CDDE. Sufixul a fost concurat încă din limba veche de *-ime* şi apoi înlocuit de acesta.

Sufixul *-ime* are o arie de răspândire mai restrânsă. El a pătruns din latină în română şi în albaneză, dar este rar folosit în celelalte limbi romanice (Meyer-Lübke, G. II: 531; Meyer 1884: 146). În limba română este atestat începând din secolul al XVI-lea (cf. FCLRV: 137–138): *afunzime, amărâme, lucime* (în *Palia* de la Orăştie), *greime, iuţime* (la Coresi), *mulţime* (în *Codicele Voroneţean*) etc. Cele mai multe derivate cu *-ime* din limba veche sunt abstracte ale calităţii. Sufixul *-ime* se întâlneşte şi în derivate cu valoare colectivă începând din secolul al XVII-lea, concurând formaţiile cu *-ame* (cf. FCLRV: 138): *bătrânime* (*Biblia* 1688), *boierime* (Radu Popescu, Ist.), *călărăşime* (Neculce, Let.), *călărime* (M. Costin, Let.), *căzăcime* (Neculce, Let.), *jidovime* (*Biblia* 1688), *mazâlime* (Neculce, Let.), *pedestrime* (*Biblia* 1688), *prostime* (Ureche, Let.), *sărăcime* (Ureche, Let.), *tătărâme* (Neculce, Let.), *ţărănime* (M. Costin, Let.), *ungurime* (Ureche, Let.).

Procedeul formării fracţiilor cu *-ime* a apărut la noi odată cu introducerea aritmeticii ca obiect de studiu în şcoli şi cu formarea unei terminologii adecvate (secolul al XIX-lea – prima atestare fiind *treime,* în LB, cf. DLR). Asachi a introdus primul în manualul său de aritmetică acest tip de cuvinte cu *-ime,* sub influenţa limbii franceze. Sufixul *-ime* a fost apropiat de fr. *-ième* şi *-ain(e)* cu aceeaşi funcţie (Fischer 1989: 38).

5. Originea temelor

Derivatele cu *-ame* şi *-ime* sunt formaţii pe teren românesc. Sufixele se ataşează la teme de diferite origini:

– latine: *acrime, adâncime, agerime, albăstrime, atingime, bătrânime, boiamă, broaştime, câneamă / câinime, câtime, ceime, doime, domnime, feteamă, frăgezime, frăţime, furnicamă, găinamă, greime, încălţamă, junime, lărgime, micime, miime, mişelame, muieramă, negurime, negustorime, nobilime, nucime, pătrime, păgânime, părinţime, pedestrame / pedestrime, pietrime, putrezime, românime, sălbăticime, subţirime, târziime, tinerime, unsorime, vecinime, zecime* etc.;

– slave: *arăpime, armenime, boierime, bulgărime, calicime, călugărime, căzăcime, crăime, culăcime, diecime, dogorime, evreime, flăcăime, golime, haiducame, holteime, jupânime, lipovenime, muscălime, obştime, oţărime, prostame / prostime, robime, sărăcime, slujitorime, ungurime, zaverime* etc.;

– maghiare: *betegime, cătănime, curuţime, dorobănţime, felurime, gingăşime, husărime, iobăgime, nemeşime, orăşenime, secuime, şogorime* etc.;

– turceşti: *arnăuţime, băcănime, cadânime, ienicerime, mazilime* etc.;

– greceşti: *dăscălime, prospeţime, stihurime* etc.;

– franţuzeşti: *actorime, aristrocraţime, avocăţime, barbarime, catolicime, fotomodelime, funcţionărime, generălime, obtuzime, profesorime* etc.;

– germane: *colonelime, rutenime* etc.;

– comune cu albaneza: *copilime, măgărime, ologime.*

Unele teme sunt de origine necunoscută: *aprigime, ciocoime, hoţime, mocănime, motănime, pruncime, puţinime, sărbezime, stâncime* etc.

6. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-ame* a fost slab productiv în limba română veche; se întâlneşte doar în câteva formaţii din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, precum şi în derivate regionale. A fost concurat de *-ime* şi înlocuit de acesta (vezi *supra* 5.).

Sufixul *-ime* este bine reprezentat în limba română. Derivatele cu *-ime* sunt exclusiv formaţii româneşti, au mai multe sensuri şi o frecvenţă relativ mare. De asemenea, sufixul se ataşează la teme de diferite origini. În limba veche, cele mai numeroase formaţii erau cele cu valoare abstractă, spre deosebire de perioada modernă, când, cu câteva excepţii (*adâncime, asprime, desime, lungime* etc. – cuvinte care exprimă noţiuni importante pentru vorbitori), formaţiile abstracte cu *-ime*, concurate de cele cu *-ătate, -eală, -enie, -ie,* au trecut în vocabularul pasiv (Carabulea 1959: 74–75). Sufixul *-ime* este productiv cu valoarea sa colectivă, iar în cadrul acesteia este specializat pentru a indica o categorie sau un grup social: *boierime, nobilime, studenţime* etc.

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Derivatele cu sufixul *-ame* sunt învechite şi regionale. Ele apar mai ales în Banat, Oltenia şi sud-vestul Transilvaniei (*haiducame, lotrame, pedestrame, prostame* sunt atestate în Anon. Car., iar *mişelame* şi *voinicame* apar la Coresi).

Şi unele formaţii cu *-ime* se întâlnesc regional, fără a se putea remarca tendinţa de folosire mai frecventă a sufixului într-o anumită regiune.

O parte dintre derivatele cu *-ime* care denumesc abstracte ale calității au trecut în vocabularul pasiv, fiind concurate de formații cu alte sufixe cu valoare abstractă, de ex. *gingășime* vs *gingășie, iuțime* vs *iuțeală* etc.

Substantivele derivate cu *-ime* de la numerale cardinale sunt folosite în limbajul oamenilor instruiți și nu caracterizează vorbirea populară și familiară. Sigura formație pătrunsă în limbajul popular este *treime* care îl înlocuiește pe *troiță* (Iordan, LRC: 365; GALR[1] I: 314).

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -ĂRIME

8.1.1. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

8.1.1.1. În DI se înregistrează 13 ***formații analizabile*** cu *-ărime* [pron. -ă-ri-me]: *albinărime* „mulțime de *albine*" (MDA), *aurărime* „mulțime de obiecte din *aur;* cantitate mare de aur, grămadă de bani" (MDA), *broscărime* „broștime" cf. *broască* (MDA), *copilărime* „mulțime / totalitate de *copii*" (MDA), *drăcărime* „mulțime de *draci;* drăcime" (DLR), *frunzărime* „frunziș, grămadă (mare) de *frunze*" (MDA), *mâncărime* „senzație neplăcută produsă de iritații ale pielii" (DLR) cf. *(a) mânca* „a produce o senzație neplăcută însoțită de dorința de a te scărpina", *muscărime* „mulțime de *muște;* muscărie" (DLR), *porcărime* „mulțime de *porci*" (DLR), *puricărime* „mulțime de *pureci*" (DLR), *slugărime* „mulțime de *slugi*" (DLR), *șoricărime* „mulțime / totalitate de *șoareci*" (DLR), *văcărime* „mulțime de *vaci*" (DLR).

În DLR și MDA, *mâncărime* este considerat derivat de la *mâncare,* explicație care nu se justifică semantic.

La acestea se adaugă 6 formații din alte surse: *găinărime* „mulțime de *găini*" (DTLR[d]), *lungărime* „fiecare dintre lemnele *lungi* de la scară, în care se fixează spițele" (DLR), *mamelucărime* „mulțime / totalitate de *mameluci* (= oameni fără personalitate și păreri proprii)" (DLR), *nemțărime* „mulțime de *nemți*" (Carabulea 1959: 72), *pescărime* „(înv.) clasa peștilor" (DLR) cf. *pește, puierime* „mulțime de *pui*" (DLR).

În formația *pescărime* în temă intervine alternanța fonetică *șt / sc* (ca și în *pescar, pescuț*), iar în *puierime* sufixul apare în forma *-erime,* din motive fonetice.

8.1.1.2. Sufixul *-ărime* formează ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la:
– substantive:
  – masculine: *copilărime, drăcărime, mamelucărime, nemțărime, pescărime, porcărime, puierime, puricărime, șoricărime;*
  – feminine: *albinărime, broscărime, frunzărime, găinărime, muscărime, slugărime, văcărime;*
  – neutru: *aurărime;*
– un adjectiv: *lungărime;*
– un verb: *mâncărime.*

Ca și *-ime,* sufixul *-ărime* se atașează mai ales la substantive ce denumesc animate.

8.1.2. Valorile derivatelor

Cele mai multe derivate cu *-ărime* sunt ***colective***. Substantivele denumesc:

– o mulțime (sau o totalitate) de ***ființe***: *albinărime, broscărime, copilărime, drăcărime, găinărime, mamelucărime, muscărime, nemțărime, pescărime, porcărime, puierime, puricărime, slugărime, șoricărime, văcărime;*

– o cantitate mare de ***obiecte***: *aurărime, frunzărime.*

Valoarea derivatului *lungărime* este ***purtătorul calității***, iar valoarea derivatului *mâncărime* este ***nume de stare***.

Substantivele colective formate cu *-ărime* au uneori sinonime cu *-ime*: *broscărime – broștime, copilărime – copilime, șoricărime – șoricime* etc. Existența acestor formații paralele a dus la diferențieri de sens, cele cu *-ărime* dobândind o ușoară nuanță depreciativă (Carabulea 1959: 72).

8.1.3. Originea sufixului și istoria derivatelor

8.1.3.1. Sufixul *-ărime* este compus din *-ar* și *-ime*. Ambele sufixe componente sunt de origine latină: *-ar* < lat. *-arius* și *-ime* < lat. *-(i)men*.

Sufixul *-ărime* s-a putut detașa de la derivate susceptibile de dublă analiză formală (discutate la sufixul *-ime*), de tipul *opincărime* „țărănime" format de la *opincar* „țăran" prin raportare la *opincă, plugărime* „totalitatea plugarilor, mulțime de *plugari*" prin raportare la *plug* etc. (Carabulea 1959: 71).

Multe formații cu *-ărime* au paralele cu sens colectiv cu *-ărie*: *aurărie – aurărime, muscărie – muscărime, șoricărie – șoricărime* etc. Unele formații cu *-ărime* care nu au un derivat de la aceeași bază cu *-ar* (de ex. *broscărime, drăcărime*) sau al căror sens este legat de cel al cuvântului-bază, și nu de al derivatului în *-ar* (*aurărime, porcărime, văcărime*), pot fi explicate prin înlocuirea lui *-ie* cu *-ime* (Graur 1936b: 72; Carabulea 1959: 71).

Explicația de mai sus nu se aplică în cazul formațiilor paralele cu *-ărie* și *-ărime* dacă derivatul cu *-ărie* nu are sens colectiv (Graur 1936b: 70 ș.u.; Pușcariu 1904: 689 ș.u.), de ex. *copilărime* „mulțime de copii" vs *copilărie* „perioadă a vieții omului de la naștere până la adolescență; naivitate", *găinărie* „loc unde se țin găinile; coteț de găini" vs *găinărime* „mulțime de găini", *porcărie* „crescătorie de porci; murdărie; faptă sau vorbă indecentă sau grosolană" vs *porcărime* „mulțime / turmă de porci", *slugărie* „muncă, condiție de slugă; atitudine de supunere exagerată, umilitoare față de o persoană" vs *slugărime* „mulțime de slugi" etc.

În cazurile în care formația cu *-ărime* nu poate fi explicată prin înlocuirea lui *-ie* cu *-ime* (de ex. *mamelucărime, nemțărime*) putem considera că *-ărime* este un sufix colectiv de sine stătător (Popescu-Marin 1966: 44).

8.1.3.2. Toate formațiile cu *-ărime* sunt ***derivate pe teren românesc***. Cele mai vechi au atestări din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: *aurărime* (a. 1893, în DELR), *broscărime* (a. 1857, în DELR), *pescărime* (Conachi, în DLR). Câteva apar la scriitorii clasici: *frunzărime* (Eminescu, în MDA), *găinărime* (Eminescu, în DTLR[d]), *mamelucărime* (Caragiale, în DLR); altele sunt atestate în glosare și texte populare: *albinărime* (Chest. V, în MDA), *drăcărime* (I. Cr. IV, în MDA), *lungărime* (Glos. Reg., în DLR) etc.

8.1.4. Originea temelor

Sufixul compus *-ărime* se ataşează mai ales la teme de origine latină: *albinărime, aurărime, broascărime, drăcărime, frunzărime, mâncărime, muscărime, porcărime, puierime, puricărime, şoricărime, văcărime*.

Rar, sufixul se ataşează la teme de alte origini: slavă (*nemţărime, slugărime*), comună cu albaneza (*copilărime*), franceză (*mamelucărime*).

8.1.5. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul a fost productiv în secolul al XIX-lea (vezi *supra* **8.1.3.2.**); productivitatea sa a încetat, fiind concurat de *-ărie, -ime, -iş* sau *-et* cu valoare colectivă.

Derivatele cu *-ărime* sunt, în marea lor majoritate, populare. Unele sunt neobişnuite (*mamelucărime*); numai *mâncărime* se foloseşte în limba comună.

8.2. -ĂȚIME

Sufixul se identifică în 2 ***formaţii analizabile*** cu *-ăţime* [pron. -ă-ți-me]: *cătăţime* (DI) „câtime" (MDA) cf. *cât,* la care se adaugă *lătăţime* „latitudine" cf. *lat* (DLR s.v.).

În MDA, *câtăţime* este explicat din *câtă* + *-(t)ime,* iar *lătăţime* apare în DLR ca fiind format din *lat,* cf. lat. *latitudo, -inis* şi it. *latitudine.*

Derivatele sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la adjective (unul de provenienţă pronominală).

Sufixul dezvoltat *-ăţime* poate fi explicat prin falsă analiză a unor derivate care conţin un *-ăţ-* în temă: *bărbăţime* cf. *barbă* (în loc de *bărbat*), *ciudăţime* cf. *ciudă* (în loc de *ciudat*), *soldăţime* cf. *soldă* (în loc de *soldat*).

Ambele formaţii cu *-ăţime* au sinonime cu *-ime: câtime, lăţime.*

Formaţiile cu *-ăţime* sunt vechi şi rare (*câtăţime* e atestat la Ursu, T., iar *lătăţime* la Tâmpeanul, G.). Ele au apărut datorită eforturilor unor autori de a crea o terminologie ştiinţifică românească.

Ambele formaţii au teme de origine latină.

Sufixul a fost foarte slab productiv.

-AN[1], -EAN[1]; -ANĂ, -EANĂ

Miklosich, G.S. II: 124; HEM: col. 1141–1145; Ştefurea 1892: 462–477; Hiecke 1906: 151–152; Puşcariu 1911: 11–18; Löwe 1911: 10–13; DHLR I: 250–251; Pascu, S.: 291–297; Vondrák, S. G. I: 546–547; Graur, N.P.: 120; Graur, N.A.: 62–66; Iordan, Stil.: 196, 198; Iordan, LRC: 310, 344; Pietreanu 1962: 93–100; Rosetti, ILR (1968): 322.

1. Statutul afixelor

Sufixele *-an*[1], *-ean*[1] [pron. -ĕan] şi *-ană, -eană* [pron. -ĕa-nă] constituie ***serii*** care interferează, pe baza asemănării formale, a distribuţiei similare (vezi *infra* **3.1.2., 3.2.2., 3.3.2., 3.4.2.**), a originii (vezi *infra* **5.**) şi a valorilor comune (vezi *infra* **4.**).

Sufixele *-ană* şi *-eană* se identifică numai în derivate de tipul *fătană* „fată înaltă şi voinică, cu aspect de băiat”, *scândureană* „scândurică” etc., care nu pot fi interpretate ca fiind formate cu sufixul moţional *-ă* (spre deosebire de formaţia *băietană* „fetişcană” < *băietan* „băiat (mare)” + *-ă,* în MDA).

Se înregistrează şi câteva ***dublete***, rar ***triplete*** (formaţii de la aceeaşi bază şi cu acelaşi sens, conform surselor consulate) cu sufixele:

– *-an*[1] şi *-ean*[1]*: chiaburan* / *chiaburean* „ţăran îmbogăţit” cf. *chiabur* „idem”, *Iepuran* / *Iepurean* „nume dat unui animal fricos ca un *iepure*”;

– *-ană* şi *-eană: lătană* / *lăteană* „specie de peşte” cf. *lat;*

– *-an*[1] şi *-ană: crăcan* s.n. / *crăcană* s.f. „ramură bifurcată” cf. *cracă*, *gropan* s.n. / *gropană* s.f. „*groapă* adâncă”, *ochean*[1] s.m. / *ocheană* s.f. „peşte de baltă cu capul mic şi *ochii* mari”, *olan* s.n. / *olană* s.f. „ţiglă; oală” cf. *ol* „oală”, *pitan* s.n. / *pitană* s.f. „*pită* (= pâine) mare” etc.;

– *-an*[1], *-ean*[1] şi *-ană: molan* / *molean* / *molană* „specie de peşti cu mişcări leneşe” cf. *moale* (DLR).

1. Formaţiile de tipul *pulpan* s.n. „(reg.) copan de pasăre” şi *pulpană* „partea de jos a unei haine bărbăteşti care acoperă *pulpele*”, *Murgan* s.m. „nume de bovină cu părul *murg*” şi *murgană* s.f. „nume de peşte de culoare închisă”, *sorean* „nume de peşte cu solzi lucitori” şi *soreană* „floarea-soarelui”, *şoiman* „augmentativ al lui *şoim;* fiinţă supranaturală căreia i se atribuie puteri nefaste” şi *şoimană* „ştiucă”, deşi se raportează la aceeaşi bază, nu pot fi considerate dublete, ci cuvinte ***paronime***, pentru că derivatele au sensuri diferite.

2. Sufixul *-an*[1] apare şi în formaţii ***omonime***, de tipul *crăcan* s.m. „*crac* de pantaloni” şi *crăcan* s.n. „*cracă* bifurcată” (MDA s.v. *crăcană*), care, pe lângă sensul diferit, se raportează şi la baze diferite.

2. Delimitarea de afixe omonime

2.1. Sufixele *-an*[1], *-ean*[1] se delimitează semantic de omonimele *-an*[2], *-ean*[2]: sufixele *-an*[1], *-ean*[1] se identifică în derivate cu valoare augmentativă, depreciativă, diminutivală sau moţională, iar *-an*[2], *-ean*[2] apar în derivate care exprimă apartenenţa, originea (locală sau personală), bazele lor fiind, în general, toponime sau antroponime (vezi şi LRC II: 145, unde se vorbeşte de „incompetenţa semantică” dintre *-an* augmentativ şi cuvinte-bază care indică un nume de sat, oraş, râu, munte etc.).

Criteriul semantic de delimitare a derivatelor cu *-an*[1] de cele cu *-an*[2] se aplică şi la substantivele proprii: nume de familie ca *Bucan, Colţan, Orzan, Purcan* (*Porcan*), *Văcan* aparţin, prin sensul derivatului şi al bazei, clasei formaţiilor cu *-an*[1]. Există însă nume de familie cu un grad mai mare sau mai mic de ambiguitate, la care analiza nu se poate face decât dacă se cunoaşte istoria acestor cuvinte. Prenume masculine ca *Dobran, Dumitran, Voican,* dacă sunt raportate la bazele lor feminine (*Dobra, Dumitra, Voica*) sunt formate cu sufixul *-an*[1] (moţional), dar ca nume de familie ele pot fi raportate şi la baze masculine, în acest caz sufixul indicând apartenenţa personală („cei ai lui *Dobre, Dumitru, Voicu*”); altele pot fi raportate fie la un substantiv comun + *-an*[1], fie la un nume propriu de familie + *-an*[2]: *Buzan* (cf. *buză, Buză*), *Lupan* (cf. *lup, Lupu*), *Şerban* (cf. *şerb, Şerbu*), *Ursan* (cf. *urs, Ursu*) etc.

Distincția semantică dintre *-an*^{1}, *-ean*^{1} și *-an*^{2}, *-ean*^{2} este dublată de cea etimologică (vezi *infra* **5.**).

2.2. Sufixul *-an*^{1} se deosebește și de *-an*^{3} (din formații ca *silican* „compus organic al *siliciului*", *Tusan* „sedativ al *tusei*" etc.) prin origine, sens și repartiție stilistică (*-an*^{3} aparține terminologiei științifice).

3. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

3.1. -<u>A</u>N^{1}

3.1.1. În DI sunt înregistrate cca 170 de ***formații analizabile:*** *băietan* (vezi *supra* **1.**), *bâțan* „un fel de țânțar mic căruia îi tremură picioarele" cf. *bâț!* (DA), *bețivan* „augmentativ de la *bețiv*" (DA), *bogătan* „om *bogat*" (DA), *boldan* „vârf de munte inaccesibil" cf. *bold* „băț ascuțit, țepușă" (DA), *brădan* „*brad* stufos" (DA), *brojban* (*brozban*) „căpățână de varză închircită" (DA s.v. *broajbă* „nap, gulie"), *broscan* „masculinul lui *broască*" (DA) și „cel care mănâncă *broaște*" (Tudose, D.: 317), *burduhan* „pântece mare" (DA) cf. *burduh* (var. la *burduf*), *buzan* „(înv., despre sunete) labial" cf. *buză* (DA), *căciulan* „țăran care poartă *căciulă*" (DA), *căran* „*car* mare" (DA), *cățelan* „*cățel* de câteva luni" (DA), *chelban* „persoană cu *chelbe* (= boală a pielii capului; chelie)" (DA), *chiaburan* (vezi *supra* **1.**), *ciopârtan* „burete care apare toamna după ploaie lângă un copac" (DA s.v. *ciopârti*), *cioran* „(înv., arg.) hoț" cf. *cioară* (MDA), *ciorman* „*ciormă* (= larva cărăbușului)" (DA), *ciutan* „bou fără coarne" cf. *ciut* (DA), *clăcan* „(reg.) cel care ia parte la o *clacă*" (DA), *cloncan* „corb, vultur, erete" cf. *clonc!* (MDA), *cobzan* „persoană cu pântecele mare, burtos" cf. *cobză* (DA), *colțan* „persoană sau animal cu *colți* mari" (DA), *corban* „negru-închis" cf. *corb* „negru" (DA), *crăcan* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.**), *croncan* „vultur, pasăre răpitoare" cf. *cronc!* (DA), *curcan* „masculinul de la *curcă*" (DA), *cușman* „*cușmă* mare" (DA), *dâmban* „*dâmb* mai mare" (DLR), *drugan* „buștean; om înalt" cf. *drug* „bară de lemn" (DLR), *făgan* „(reg.) *fag* tânăr și des" (DA), *flăcăuan* și *flăcăian* „*flăcău* (foarte tânăr); băiețandru" cf. și *flăcăi* (un derivat se raportează la forma de singular a cuvântului de bază, iar celălalt la forma de plural), *flocan* „(d. câini) flocos" cf. *floc* (DA), *fluieran* „*fluier* mare" (DA s.v. *fluieroi*), *găzdan* „bogătaș" cf. *gazdă* „țăran bogat" (MDA), *gârlan* „(reg.) fără căpătâi, care stă pe *gârlă* la scăldat" (DA), *gâscan* „masculinul de la *gâscă*" (DA), *gheran* „mânerul sau coada cleștelui dogarului" cf. *gheară* (DA), *golan* „om care nu are cu ce se îmbrăca, om de nimic" (DA) cf. *gol, gotcan* „masculinul de la *gotcă* (= găină sălbatică)" (DA), *grăsan* „augmentativ de la *gras*" (MDA), *grivan* „șoarece mare cu o pată albă în jurul gâtului" cf. *griv* „pestriț" (DA), *gropan* „*groapă* adâncă" (DA), *guran* „șalău; persoană cu *gura* mare" (DA), *holban* „epitet glumeț pentru cel care *holbează* ochii" (DA s.v.*înholba*), *huluban* „*hulub* (= porumbel)" (DA), *jăpcan* „hoț" cf. *japcă* „hoție" (MDA), *jelan* „(reg.) care este în doliu" cf. *jale* (DLR) și *(a) jeli, jugan* „cal castrat folosit la muncă" cf. *jug* (DLR), *juncan* „*junc* mai mare" (DLR), *logodan* „pețitor" cf. *(a se) logodi* (DLR), *lungan* „(persoană) neobișnuit de înaltă și slabă" cf. *lung* (DLR), *lupan* „pui de *lup*; (d. animale) care are culoarea blănii de *lup*" (DLR), *mârlan* „(reg.) berbec bun de prăsilă" cf. *(a) mârli* (DLR), *mâțan* „motan" cf. *mâț*" (DLR), *mocan* „cioban; om de la munte; om cu apucături grosolane" cf. *moacă* „cap; (arg.) epitet depreciativ pentru o persoană bleagă sau disproporționată (cu capul mare)" (DLR), *mocan* „(reg.) broscoi" cf. *moc!* „onomatopee care redă sunetul scos de broască" (DLR), *mojican* „(augmentativ al lui) *mojic*" (DLR), *molan*^{1} „(reg.) molâu; pește mic" cf. *moale* (DLR), *molan*^{2} „(arg.) vin" cf. *mol* „idem" (DLR), *murgan* „(bovină) cu părul *murg*" (DLR), *muscan* „nume dat unor peștișori conservați la putină" cf. *muscă* (DLR), *ochean* „nume de pește" cf. *ochi* (DLR), *olan* „țiglă; tub de argilă arsă; (reg.) *oală*" cf. și *ol* „oală" (DLR), *pieptan* „(reg.) *piept* (= coastă) de deal / munte" (DLR), *piscan* „*pisc* (mare)" (DLR), *pitan* „(augmentativ al lui)

pită (= pâine)" (DLR), *porcan* „(reg.) augmentativ al lui *porc*" (DLR), *prostan* „prostănac" cf. *prost* (DLR), *purecan* „augmentativ al lui *purece* (variantă la *purice*)" (DLR), *puştan* „(fam.) băieţandru" cf. *puşti* (DLR), *râtan* „porc; om grosolan" cf. *rât* (DLR), *roşcan* „roşiatic" cf. *roşcă* (DLR), *sărăcan* „om *sărac*" (DLR), *strujan* „tulpină tăiată de porumb, după ce au fost culeşi ştiuleţii" cf. *(a) struji* „a curăţa" (DLR), *şipan* „*şip* (= sticlă, flacon) mare" (DLR), *şobolan* „şoarece mai mare" cf. *şobol (sobol)* „cârtiţă" (DLR), *şogoran* „cumnat" cf. *şogor* „idem" (DLR), *şoiman* „*şoim* mare; epitet pentru un bărbat curajos, mândru; cal aprig ca un *şoim*" (DLR), *şoldan* „cu *şolduri* mari" (DLR), *tăpşan* „platou, loc neted, coastă de deal / munte, povârniş" cf. *(a) tăpşi* „a bătători pământul, a nivela" (DLR), *tontan* „(reg.) *tont*" (MDA), *toporan* „luptător înarmat cu *topor*" (DLR), *trocan* „*troacă* (mare)" (DLR), *tufan* „tufar (= nume generic pentru arbori cu ramuri dese crescute direct de la rădăcină, în formă de *tufă*)" (DLR), *tutcan* „masculinul de la *tutcă* (= curcă)" (DLR), *ţâncan* „pui de câine" cf. *ţânc* „idem" (DLR), *ucigan* „diavol" cf. sintagma *ucigă-l toaca* (DLR), *udvan* „pasăre de pradă, vultur" cf. *udvă* „idem" (DLR), *voinican* „curajos" cf. *voinic* (DLR), *vulpan* „masculinul de la *vulpe;* pui de vulpe" (DLR), *zgărdan* „*zgardă* (= salbă) de mărgele" (DLR) etc.

1. *Sărăcan*, cu sens depreciativ, este derivat de la *sărac* + *-an* (Graur, 1936b: 112; cf. şi CADE, TDRG unde este discutat s.v. *sărac* fără nicio precizare); Iordan (Stil.: 36) îl explică prin fonetică sintactică (*săraca-mi de mine*), explicaţie acceptată ulterior de Graur (E.: 136), cf. şi Tudose, D.S.: 123; vezi şi DLR, DEX[2] care îl derivă de la *sărac*, dar cu trimitere la îmbinarea *săraca-mi* [*de mine*].

2. Nu am inclus între derivatele cu *-an*[1] pe *noian* (cu variantele regionale *noiam, loian*) „cantitate mare din ceva; întindere mare de apă; abis, hău", pentru că nu are o structură clară: CADE, Scriban, Dicţ., DLR, DEX îl dau fără etimologie sau cu etimologie necunoscută (în DLR, cu trimitere la alb. *ujan(ë)* „ocean", cu care îl compară şi TDRG). Alţi autori (Coteanu–Sala, E.: 117) consideră că *noian* poate fi un cuvânt autohton sau format de la *noi(u)* cf. alb. *uje* „apă", neînregistrat în alte surse, cu sufixul *-an* (vezi şi bibliografia menţionată).

La acestea se adaugă 31 de formaţii din alte surse (mai ales regionale): *barosan* „mare şi greu; (fig., d. oameni) bogat" cf. *baros* „ciocan mare şi gros" (TDRG, MDA), *bâzgan* „bădăran" (Udrescu, Gl.) cf. *bâzgă* „femeie arţăgoasă" (*ibid.*), *bilan* „butuc gros şi lung" (Arvinte, T.) cf. *bilă* „trunchi de copac", *botan* „cu *botul* mare" (Udrescu, Gl.), *burtan* „persoană cu *burta* mare" (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 131), *butucan* „*butuc* mare" (Lex. Reg. I: 113), *ciungan* „fag tânăr uscat" (Lex. Reg. I: 100) cf. *ciung* „(copac) cu frunzele căzute şi crengile rupte", *clopan* „burete cu *clopul* (= pălăria) mare" (Mat. Dial. I: 62), *costruşan* „cal între doi şi trei ani" (Gl. Reg.) cf. *costruş*, variantă la *costrâş* (= mânz de la un an în sus), *durlăcan* „*durlac* (= copil mai mărişor)" (Lex. Reg. II: 69), *fulgani* s.m.pl. „*fulgi* de zăpadă" (Tudose, D.S.: 27), *gâtlejan* (Udrescu, Gl.) cf. *gâtlej, judocan* „sportiv care practică judo" (MDA) cf. *judoka* „idem", *kentan* „ţigară *Kent*" (Vârlan, S. N.: 40), *lipani* (pl.) „papuci" (Tudose, D.S.: 132) cf. *lipa-lipa, mierlan* „masculinul de la *mierlă*" (Popa, 1967: 175), *mijlocan* „mijlociu" (Gl. Olt.), *muian* „faţă, figură omenească" (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 131) cf. *muie* „(arg.) gură, faţă" (DLR), *pilotan* „*pilot*, lemn de susţinere" (DLR), *plopan* „*plop* mare" (DLR), *răcăşan* „(reg.) lucrător care pune în ordine materialul lemnos" cf. *răcaş* „grămadă de trunchiuri de copaci" (DLR), *spărgane* pl. „vase sparte" cf. *(a) sparge* (MDA), *stropan* „(reg.) amestec lichid din apă de var şi ciment cu care se *stropeşte* temelia caselor" (DLR), *şovan* „uliu" cf. *şoavă* „idem" (MDA), *şopârlan*

„masculul de la şopârlă" (MDA), *şulfan* „lepădătură, jigodie" cf. *şulfă* „epitet pentru o femeie intrigantă sau care are o ţinută neîngrijită" (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 131), *târlan* „(reg.) turmă de capre" cf. *târlă* „stână" (DLR), *toyotan* „cel care are (maşină) *Toyota*" (Vârlan, S.N.: 41), *ţărcan* „masculinul de la *ţarcă* (= coţofană)" (Popa 1967: 175), *zoipan* „(reg.) persoană voinică, corpolentă" (Udrescu, în DLR) cf. *zoipă* „(reg.) femeie voinică, corpolentă".

1. A fost inclus printre formaţiile cu *-an*[1] cuvântul (cu etimologie controversată în surse) *barosan* „mare şi greu; enorm" analizat prin *baros* + *-an* în TDRG, Scriban, Dicţ., DA, DEX, dar pe care Şăineanu îl pune în legătură cu ţig. *baro* „mare", iar Graur (1934: 126) cu exclamaţia de aceeaşi provenienţă *barosan!* „tu eşti mare"; CADE îl dă fără etimologie.

2. Baza unor formaţii cu *-an*[1] este uneori un cuvânt străin (xenism): *gipan* (Vârlan, S.N.: 40) „maşină 4 × 4" cf. *jeep* [pron. *gip*]; *goldan* „lanţ gros de aur" (Vârlan, S.N.: 40) cf. engl. *gold* „aur"; *merzan* („Academia Caţavencu", 1991, nr. 45, p. 3) cf. *merz* – trunchierea substantivului *Mercedes* (cu *-c-* pronunţat, după germană, *-ţ-*); *hliban* „pâine" cf. rut. *chlib* „pâine" (DA).

3.1.2. Derivatele cu *-an*[1] sunt substantive (comune şi proprii) şi adjective.

3.1.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:

– ***masculine*** (animate, mai rar inanimate), analizabile în raport cu:
  – substantive:
    – masculine (frecvent): *băietan, căţelan, făgan, puştan* etc.;
    – feminine (mai puţin frecvent): *broscan, burtan, căciulan, cioran, curcan, gâscan, guran, şopârlan, şovan, tutcan, ţărcan, vulpan, zoipan* etc.;
    – neutru: *râtan;*
  – verbe (mai rar): *ciopârtan, holban, logodan, mârlan, ucigan* etc.;
  – interjecţii (rar): *bâţan, cloncan, croncan, lipani, mocan* „broscoi" etc.;
  – adjective (rar): *golan, grivan, molan* „molâu", *murgan, sărăcan* etc.;
– ***neutre*** (relativ frecvent), analizabile în raport cu:
  – substantive:
    – neutre: *boldan, burduhan, fluieran, jugan, molan* „vin", *olan* etc.;
    – feminine: *cuşman, gheran, gropan, zgărdan* etc.;
  – verbe (rar): *spărgane, stropan, tăpşan* etc.

Unele substantive cu *-an*[1] sunt masculine şi neutre, diferenţei de gen gramatical corespunzându-i sensuri diferite (= formaţii omonime la singular): *colţan* s.m. „om sau animal cu *colţi* proeminenţi" şi *colţan* s.n. „diformitate a ghindei de stejar" (DA); *porcan* s.m. „*porc* mare; epitet" şi *porcan* s.n. „porcoi, grămadă" cf. *porc* (DLR); *ochean*[1] s.m. „(reg.) ocheană (peşte)" şi *ochean*[2] s.n. „vârtej de apă; poiană" şi „instrument optic" (pentru etimologie, vezi *infra* **5.**).

3.1.2.2. ***Substantivele proprii*** (cf. Paşca, Ţ.O.: 136 şi urm.; Graur, N.P. 120; DO: LV; Brâncuş 1967: 169–175) sunt:

– zoonime, analizabile în raport cu:
  – substantive comune: *Corban, Flocan* „nume de câine flocos", *Floran, Iepuran, Lupan, Salban* „nume de animal cu o pată în jurul gâtului" cf. *salbă, Stean* [pron. ste-an] „nume de animal cu o pată în frunte" cf. *stea;*

– adjective: *Ciutan* cf. *ciut, Suran* etc.;
– antroponime:
– nume de familie, analizabile în raport cu:
– substantive comune (uneori, şi proprii): *Cotărlan* cf. *cotarlă, Hoţan, Măciucan, Mălăcan* cf. *malac, Orzan, Pântecan, Roşcan* cf. *roşcă* şi *Roşca, Văcan, Vulpan* cf. *vulpe* şi *Vulpe* etc.;
– un adjectiv: *Bălan* cf. *băl* (poate proveni şi din adjectivul *bălan*, vezi *infra* **3.1.2.3.**);
– prenume masculine (unele folosite şi ca nume de familie) analizabile în raport cu un adjectiv, cu un substantiv comun ori cu un antroponim masculin: *Drăgan* cf. *drag, Dragu; Şerban* cf. *şerb, Şerbu.*

Numele de familie formate cu *-an*[1] de la substantive comune, adjective sau antroponime sunt nearticulate. După DO (*loc. cit.*), unele se scriu greşit cu *-u* final (*Opranu* cf. *Oprea, Paşcanu* cf. *Paşca, Răducanu* cf. *Răducu*), prin analogie cu derivatele formate cu sufixul omonim *-an*[2] de apartenenţă locală.

3.1.2.3. ***Adjectivele***, mai puţin numeroase (unele folosite şi substantivat), sunt analizabile prin raportare la:
– adjective: *bălan, beţivan, bogătan, golan, grăsan, lungan, mijlocan, molan* „molâu", *prostan* etc.;
– substantive (rar): *botan, corban, flocan, gârlan, roşcan, şoldan;*
– verb sau substantiv: *jelan.*

Formaţii semianalizabile: *baltan* „baltag", *bădăran* cf. *bădărău, bodârlan* „cufundar" cf. *bodârlău, brotan* cf. *brotac, brustan* cf. *brustur, caraban* „rădaşcă" cf. *carabaşcă, ciocârlan* cf. *ciocârlie* (pentru înlocuirea finalei *-ie* cu sufixul *-an,* vezi şi Loşonţi 1976: 160), *cocolan* cf. *cocoloş, coldan* „sărac, haimana" cf. *colduş* „cerşetor, orfan", *dropan* cf. *dropie, durdulan* cf. *durduliu, fâlfan* „varză cu foi mari, desfăcute" cf. *(a) fâlfâi, gâldan* „loc în care se adună apa" cf. *gâldău* „groapă plină cu apă", *ghidălan* „robust" cf. *ghidălău* „idem", *hălpan* „lacom la mâncare" cf. *hâlpav* (variantă la *hulpav*), *măgădan* „om tânăr, voinic şi cam prost" cf. *măgădău* „idem", *mârtan* „cotoi" cf. *mârtac* „idem", *modoran* „(persoană) cu apucături grosolane" cf. *modoroi* „om ursuz, modoran", *mogâldan* „om bădăran" cf. *mogâldău, motan* cf. *motoc* „(reg.) motan, *motântan* „om de nimic, neghiob" (Avram, A., C.E.: 98) cf. *motântoc, şoldan* „purcel" cf. *şoldău* „idem", *terţan* „miel în al treilea an" (DLR) cf. *terţiu* „(miel) până la trei ani", *ţurţan* „deal nu prea înalt, de forma unei căciuli" cf. *ţurţoi* „idem", *ţurţudan* „jgheab înalt la izvor sau la cişmea" cf. *ţurţudău* „idem", *uligan* „gaie, şoim, erete" cf. *uligaie* „idem", *vădan* cf. *văduv* (cu schimbare de sufix greu de explicat, cf. TDRG; majoritatea dicţionarelor îl consideră un derivat cu sufixul *-an* de la v.rom. *văduu:* Scriban, Dicţ., CADE, DEX, DLR), *vălătan* „(bot.) săricică" cf. *vălătuc, vultan* „*vultur*".

După cum se poate observa, majoritatea formaţiilor semianalizabile sunt regionale, rare, neobişnuite, raportându-se, cel mai adesea, la formaţii cu *-ău,* cu acelaşi sens sau înrudite semantic.

În *mocârţan* (cu variantele lexicale *mocărţan / mocărţean, moţârcan*) „mocan, epitet depreciativ pentru un om necioplit", prin raportare la *mocârţă* se detaşează sufixul *-an*[1], iar prin raportare la *moacă*, sufixul compus **-ârţan* (prin raportare la *mocan*, la care trimite DLR, cuvântul are intercalat sufixul *-ârţă*).

Țocoian s.m. „miel care suge la orice oaie” este dat cu etimologie necunoscută, cf. *(a) țocăi* „a suge plescăind din buze” (MDA); prin raportare la interjecția *țoc!* „cuvânt care imită zgomotul produs de un sărut sau de supt” s-ar identifica sufixul compus **-oian* [pron. -o-ĭan].

Există unele regionalisme cu finala *-an,* care s-ar încadra semantic la derivatele cu *-an*[1], dar a căror structură formală nu e transparentă: *bodolane ((h)odolane)* „oase mari”, *coblizan* „vlăjgan”, *corcodan* „curcan”, *fluștan* „fulg mare de zăpadă” (Lex. Reg. II: 50), *găligan* „(peior.) persoană foarte înaltă”, *ghiscan* „cană de tablă pentru apă” (Lex. Reg. II: 40), *giovlan* „om avut, care nu muncește”, *hăldan (aldan)* „cânepă mare”, *horcan* „contrabas (Lex. Reg. II: 26), *răcan* „(depreciativ) recrut” (fără etimologie în DLR), *sărman* „sărac”, *șolcan* „os mare” etc.

3.2. -EAN[1]

3.2.1. În DI se înregistrează 25 de ***formații analizabile:*** *bourean* „bou voinic și gras” cf. *bour* (DA), *brăducean* „brad mic” cf. *brăduț* (DA), *broștean* „broscoi (mic)” (DA) cf. pl. *broaște, cărucean* „cărucior” cf. *căruț* (DA), *câinean* „persoană rea ca un *câine*” (DA), *cârligean* „hoț” cf. *cârlig* (DA), *chiaburean* (vezi *supra* **1.**), *ciuciulean* „specie de bureți care se usucă” cf. *(a se) ciuciuli* (MDA), *clopoțean* „cu *clopot* la gât” (DA), *codălbean* „care are vârful cozii de culoare deschisă” cf. *codalb* (DA), *coșărean* „slujbaș care păzea *coșarele*” (DA), *drăcean* „*drac*” (DLR), *gărducean* „gard mic” (MDA) cf. *gărduț, grăuncean* „diminutiv de la *grăunte* (*grăunț*)” (DA), *häinean* „*hăin* (var. la *hain* = perfid, rău la inimă)” (DA), *mofturean* „(fam., rar) moftangiu (= flecar, om neserios, șmecher)” (DLR) cf. pl. *mofturi, molean* (vezi *supra* **1.**), *păgânean* „(înv., rar) *păgân*” (DLR), *päticean* „pătuț” cf. *pătic* (DLR), *pătucean* „pătuț” cf. *pătuc* (DLR), *prăznicean* „(înv., rar) persoană care ține *praznicele*” (DLR), *săticean* „sătuleț” (DLR) cf. *sătic* (derivat de la *sat*), *sătucean* „(înv., reg.) sătuleț” cf. *sătuc* (DLR), *sorean* (vezi *supra,* nota de sub **1.**), *täurean* „*taur* tânăr” (DLR).

1. Câteva dintre formațiile de mai sus sunt raportabile la o bază derivată cu sufixele *-ic, -uc* sau *-uț* (cu alternanța *ț/c* înaintea semivocalei *e*). În cazul formației *părucean* (variantă la *părugean* „păruștean (= par mare)” în DLR) raportarea la *păruț* „par mic” nu este posibilă din motive semantice; prin raportare la baza *par* se identifică sufixele dezvoltate **-ugean* [pron. -u-ğan], **-ucean* [pron. -u-čan], prezente numai în aceste formații.

2. *Tichilean* „îngrijit, pedant”, cu etimologie necunoscută în DLR, este rezultatul unei metateze din **chitilean,* derivat de la *chiteală* „găteală” (Avram, A., C.E.: 244).

La acestea se adaugă *sorean* (MDA, vezi *supra,* nota 1 sub **1.**).

3.2.2. Derivatele sunt substantive (comune și proprii) și adjective.

3.2.2.1. ***Substantivele comune*** sunt ***masculine***, analizabile în raport cu:

– substantive: *brăducean, broștean, câinean, cârligean, chiaburean, coșărean, drăcean, mofturean, pătucean, prăznicean, sorean, täurean* etc.;
– un adjectiv: *molean;*
– un verb: *ciuciulean.*

Un singur substantiv este ***neutru***, analizabil în raport cu un substantiv: *grăuncean.*

3.2.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt ***masculine***, nume de animale, analizabile în raport cu substantive comune: *Bujorean, Corbean, Florean, Iepurean, Mugurean, Porumbean.*

3.2.2.3. ***Adjectivele*** sunt analizabile în raport cu:
– adjective: *codălbean, hăinean;*
– un substantiv: *clopoțean.*

3.3. -ANĂ

3.3.1. În DI se înregistrează 20 de ***formații analizabile***: *boghiană* „augmentativ de la *boaghe* (= claie de fân)" (DA), *butuşană* „oaie bătrână" cf. *botoaşă* „idem" (DA), *codană* „fată mai măricică, neieşită la horă, care îşi împleteşte părul în *coade*" (DA), *corbană* „soi de struguri cu boabele de culoare brun-închisă" cf. *corb* „negru" (DA), *crăcană* (vezi *supra* **1.**), *fătană* „*fată* înaltă şi voinică, cu aspect de băiat" (MDA), *gropană* (vezi *supra* **1.**), *hăitană* „femeie uşuratică" cf. *haită* (MDA), *lătană* (vezi *supra* **1.**), *murgană* (vezi *supra,* nota sub **1.**), *ocheană* (vezi *supra* **1.**), *olană* (vezi *supra* **1.**), *pitană* (vezi *supra* **1.**), *pulpană* (vezi *supra,* nota sub **1.**), *râpană* „*râpă*" (DLR), *rufană* „haină zdrențăroasă" cf. *rufă* „zdreanță" (DLR), *şoimană* „iele; ploaie torențială" şi *şoimana* „(reg.) ştiucă" cf. *şoim* (DLR), *ştiucană* „*ştiucă* (mare)" (DLR), *talapană* „talpă sau mână lată" (DLR) cf. *talapă* – variantă la *talabă* (= talpă mare)", *tocană* „mâncare din carne şi/sau legume tocate" (DLR) cf. *(a) toca.*

Nu am luat în considerare corespondentele feminine ale unor nume de animate masculine formate cu sufixul *-an*[1], de tipul *băietană* (vezi *supra* **1.**), *juncană* cf. *juncan, mocană* „mocancă" cf. *mocan, țopană* „persoană cu apucături grosolane; femeie de moravuri uşoare" cf. *țopan, zoipană* „femeie înaltă, voinică, corpolentă" cf. *zoipan,* considerând că acestea sunt formate cu sufixul moțional *-ă* de la substantivul masculin (vezi monografia sufixului -Ă); cf. şi zoonimele *Buşana, Cerbana, Florana, Iepurana, Murgana, Surana, Vioreana.*

La acestea se adaugă 4 din alte surse: *cruceană* „*cruce* mare" (Lex. Reg. I: 113), *harabană* „căruță mare de transport" cf. *haraba* „căruță folosită la transportul grânelor" (Udrescu, Gl.), *iepană* „iepşună (= *iapă* tânără şi grasă)" (*ibid.*), *puicană* „augmentativ de la *puică*" (DLR).

3.3.2. Derivatele cu *-ană* sunt ***substantive feminine,*** analizabile în raport cu:
– substantive:
  – feminine (frecvent): *bogheană, butuşană, codană, crăcană, cruceană, fătană, gropană, harabană, hăitană, iepană, pitană, puicană, pulpană, râpană, rufană, ştiucană, talapană;*
  – masculine sau neutre (rar): *ocheană, olană, şoimană;*
– adjective (rar, unele provenite din substantive): *corbană, lătană, murgană.*

Sufixul se identifică şi în ***substantive proprii*** (în forma *-ana*), de ex. *Sâmțana* „nume de cățea care *simte* repede" sau semianalizabilul *Țugureana* „nume de capră" cf. *țugureauă!* (interjecție cu care se cheamă caprele – DLR)

Formație semianalizabilă: *budană* „butoi mare" (DA) cf. *budăi* „vas de lemn".

3.4. -EANĂ

3.4.1. În DI se înregistrează 5 ***formații analizabile:*** *bricegeană* „nume de dans țărănesc" cf. *briceag* (DA), *lăteană* (vezi *supra* **1.**), *scândureană* „(reg.) scândurică" (DLR), *soreană* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.**), *tigveană* „(reg.) numele unei varietăți de struguri" cf. *tigvă* „nume de plantă" (DLR).

3.4.2. Formațiile cu *-eană* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:
– substantive: *bricegeană, scândureană, soreană, tigveană;*
– un adjectiv: *lăteană*.

4. Valorile derivatelor

Valorile formațiilor sunt diferite în funcție de clasa lexico-gramaticală căreia îi aparțin.

4.1. Substantivele cu *-an*[1], *-ean*[1] și *-ană, -eană* au mai multe valori.

4.1.1. ***Augmentative*** sunt cele mai multe formații cu sufixele în discuție (având adesea și conotație depreciativă). Derivatele sunt:

– ***nume de ființe*** mai mari ca dimensiune sau ca vârstă decât cele denumite prin cuvântul-bază: *băietan, cățelan, fătană, juncan, melcan, plodan, porcan, puian, puicană, purecan, puștan, șoiman, știucană* etc.; cf. și prenumele *Gican* (*Cei doi Gicani, Hagi și Popescu* – DCR[2], în sensul de „mari, valoroși în domeniul sportului");
– ***nume de obiecte*** de dimensiuni mai mari decât cele desemnate prin cuvântul-bază: *brădan, budană, căran, cruceană, cușman, dâmban, făgan, fluieran, gropan, plopan, talapană, trocan* etc.

4.1.2. ***Depreciative*** (deși majoritatea derivatelor depreciative sunt și augmentative, există cazuri în care sensul depreciativ nu e legat de cel augmentativ, ci exprimă sentimentul de dispreț, dezgust, oroare, neplăcere sau proasta calitate a obiectului (cf. Iordan, Stil.: 196, 198; Creța, 1967: 175–194). Derivatele depreciative se împart în două categorii:

– cele a căror valoare peiorativă este dată și de temă: *bețivan, chiaburan / chiaburean, mocan* „epitet depreciativ dat unui om cu apucături grosolane, bădăran", *mojican, prostan, rufană, șulfan, tontan* etc.;
– cele a căror valoare peiorativă este dată numai de sufix: *bogătan, găzdan, kentan, merțan, pitan* etc.

Cuvântul *mitocan*, format cu sufixul *-an*[2] (vezi monografia sufixelor **-AN**[2], **-EAN**[2], **-IAN**[1], **-IAN**[2]) se leagă de *-an*[1] prin sensul depreciativ obținut ulterior („persoană cu apucături grosolane; bădăran").

4.1.3. ***Diminutive*** (rar, la substantive animate și inanimate, uneori și cu nuanță meliorativă): *broștean, făgan, flăcăian / flăcăuan, grăuncean, iepană, lupan* „pui de lup", *scândureană, täurean* etc.

Florica Dimitrescu apreciază că *-an* face parte din categoria sufixelor cu sens dominant augmentativ, care au însă și valoare diminutivală (Dimitrescu 1958: 240–252); Marieta Pietreanu consideră exemplele de tipul celor menționate „false augmentative" (Pietreanu 1960: 94), iar G. Pascu trece formația *flăcăuan* printre augmentative (Pascu, S.: 291–292).

4.1.4. ***Purtătorul asemănării***: *boldan, brojban, cobzan, sorean* și *soreană, șoimană, tufan* etc.

4.1.5. ***Specia*** bazei: *crăcană, pieptan, șobolan, zgărdan* etc.

4.1.6. ***Posesorul*** (unei trăsături caracteristice bazei sau a obiectului denumit de bază): *bortan, burtan, căciulan, chelban, clopan, codană, colțan, gheran, guran, toporan, toyotan* etc.

4.1.7. ***Purtătorul destinației*** (foarte rar): *jugan, pulpană.*

4.1.8. ***Purtătorul calității*** (rar): *ciungan, corbană, grivan, lătană / lăteană, molan*[1] etc.

4.1.9. ***Rezultatul acțiunii*** (rar): *spărgane, strujan, tăpșan, tocană.*

4.1.10. ***Numele instrumentului*** cu care se face acțiunea (cu bază verbală sau interjecțională): *stropan, lipani.*

4.1.11. ***Nume de agent***

– cu baza verbală sau interjecțională: *bâțan, cloncan, croncan, holban, logodan, mârlan, mocan* etc.
– cu bază substantivală: *broscan* „cel care mănâncă *broaște*", *cârligean, clăcan, coșărean, drujban, jăpcan* etc.

În formația *ucigan* valoarea semantică este ***nume de pacient*** (= ***agentul pasiv***).

4.1.12. ***Moționale*** masculine: *broscan* „masculul de la *broască*", *curcan, gâscan, gotcan, mierlan, șopârlan, șovan, tutcan, țărcan, udvan, vulpan* etc. (cf. și Popa 1967: 164–176).

4.1.13. ***Purtătorul preferinței*** pentru obiectul denumit de temă: *prăznicean, soreană.*

E de menționat că unele derivate au mai multe valori, de exemplu *broscan* – moțional și nume de agent cu bază nominală, *lupan* – diminutiv și purtătorul asemănării, *mârlan* – nume de agent („berbec") și depreciativ, *mocan* – depreciativ și nume de agent etc.

Sufixele apar și în derivate regionale ***sinonime*** cu baza (definite, în sursele lexicografice, prin bază): *ciorman, drăcean, durană, durlăcan, harabană, huluban, mâțan, păgânean, piscan* etc.

4.2. Adjectivele cu *-an*[1] și *-ean*[1] desemnează *proprietăți* atribuite unei entități. Unele (folosite în anumite contexte și ca substantive) au valori apropiate de cele ale substantivelor:

– ***depreciative*** (valoare dată de temă sau de sufix): *golan, grăsan, lungan, prostan, sărăcan, tontan* etc.;
– ***posesia*** obiectului denumit de temă: *botan, clopoțean, flocan, șoldan* etc.;
– ***asemănarea*** cu obiectul denumit de temă: *bourean, corban, lupan* „care are culoarea blănii de lup", *roșcan* etc.;
– ***agentul adjectival*** cu bază verbală: *jelan.*

5. Originea sufixelor și istoria derivatelor

5.1. Sufixul *-an*[1] este de origine ***slavă***.

În slavă, *-anŭ* formează nume de agent, augmentative, substantive comune sau proprii indicând purtătorul unei calități și epitete; se întâlnește, de asemenea, și la adjective (cf. Vondrák, S.G. I: 546–547; Miklosich, G.S. II: 124).

Majoritatea valorilor din română ale sufixului se regăsesc în limbile slave, cu excepția celei diminutivale, dezvoltată, probabil, pe teren românesc.

Sufixul a pătruns în limba română prin substantive proprii cu corespondente în unele limbi slave, ca *Drăgan, Pârvan, Stoian, Velican;* altele par a fi calcuri, de ex. numelui de familie *Lupan* îi corespunde în scr. *Vulkan* (cf. Pușcariu 1911: 14).

Dintre împrumuturile slave neanalizabile în română, menționăm apelativul *gligan* cf. bg. *глиган* (MDA).

În construcția *oaie babană* „(oaie) bătrână și știrbă ca o *babă*" (DA), cuvântul în discuție, mai greu analizabil semantic, este explicat prin bg. *babana,* cu același sens (cf. și Pușcariu 1911: 12); DEX și MDA îl dau cu etimologie necunoscută.

Unele cuvinte, analizabile în limba română, reprezintă împrumuturi, după unele surse, iar după altele sunt formații românești. Astfel, *gâscan* e considerat derivat românesc (TDRG; CADE; Scriban, Dicț.; DA; DEX) sau un împrumut din bg. *goskan* (Graur, N.A.: 64). Cuvântul *golan* este considerat derivat de la *gol* (TDRG; DA; Rosetti, ILR (1968), 322; DEX), dar după Al. Graur (Graur 1936a: 116) reprezintă un împrumut sau o adaptare cu sufixul *-an* a două cuvinte cu origini diferite: cu sensul „om sărac, prăpădit" corespunde bg. *golan*, dar cu sensul „mare, lungan" cf. scr. *golem*, bg. *golĕm;* Ioana Anghel și Felicia Șerban (Anghel–Șerban 1974: 68) afirmă că poate fi un împrumut din bg. *golan* sau un derivat românesc; și în CADE sau la Scriban, Dicț. apare ca derivat de la *gol*, dar se trimite și la bg. *golak*, rus. *goleak*. Cuvântul *rotan* s.n. „rotița cu care se învârtește fusul sucalei" este considerat o variantă, prin apropiere de *roată*, a substantivului *rodan* „unealtă casnică de depănat, sucală; roată de tortură" împrumutat din ngr. *ροδανι* (DLR).

Alte formații reprezintă adaptări cu sufixul *-an*[1] ale unor cuvinte neologice: *ochean* „instrument optic" este, probabil, o adaptare a it. *occhiale*, considerat formă de plural (pentru că româna nu cunoaște un sufix popular *-al*) din care s-a refăcut un singular (Graur 1936b: 104; etimologia a fost acceptată de DLR și DEX); la Rosetti–Cazacu–Onu (ILRL I: 166) este considerat neologism de origine greacă, iar în TDRG, CADE, Scriban, Dicț. și DM apare ca derivat de la *ochi* + *-an* (după TDRG sufixul este neclar). *Pifan* „infanterist" (ironic, peiorativ) este derivat de la *pifă* „infanterie" (DLR, DEX), dar după Theodor Hristea (Hristea 1973: 12–14) reprezintă o adaptare a fr. *biffin*, cu *p* în loc de *b* sub influența lui *pifă* și cu sufixul *-an*, prin analogie cu alte derivate cu *-an*.

Sufixul *-ană* este format din *-an*[1] și *-ă*, desprins din formațiile cu sufixul *-ă* moțional. Etimologia unor cuvinte cu *-ană* este discutabilă. *Tocană* este considerat un împrumut din magh. *tokány* (CADE, DM, DEX, MDA); în alte surse (Cihac I: 282, Șăineanu, D.U., DLR) se trimite la verbul *(a) toca*, iar TDRG îl consideră „înrudit" cu *(a) toca*, dar îl pune în legătură și cu termenul maghiar. Fr. Király a demonstrat (Király 1967: 409) că *tocană* nu provine din magh. *tokány*, ci cuvântul maghiar este împrumutat din română (cf. Coteanu–Sala, E.: 138; de precizat că la Tamás, E. cuvântul nu figurează printre împrumuturile din maghiară). La Ciorănescu, DER, cuvântul *tocană* apare s.v. *toc* interj., după verbul *a tocăni* „a bate, a pisa, a tăia mărunt", precizându-se că din română provin magh. *tóka* „scândură de tocat" și *tokány* „tocătură".

Sufixele *-ean*[1] și *-eană* sunt formate în limba română din *-an*[1], respectiv *-ană*, precedate de *-e-*, desprins din derivatele a căror bază are desinența *-e* la singular: *câinean, molean; soreană.*

5.2. Primele atestări ale derivatelor cu *-an*[1] sunt din secolele al XIV-lea şi al XV-lea: *Bălan (Balan)* (cca 1348, la Mihăilă, DLRV), *jugan* (a.1496, la Mihăilă, DLRV), *Şerban* (a. 1392, la Ionescu 1978: 263, care îl pune în legătură numai cu *Şerbu*).

Existenţa sufixului în limba veche este sprijinită şi de prezenţa lui în aromână şi meglenoromână, cu aceleaşi valori: ar. *dintană, cârlibană* etc. (Capidan 1909: 14–15), megl. *mijucan, vrăpčan* etc. (Capidan, M. I: 186).

Cele mai multe derivate cu sufixul *-an*[1] sunt regionalisme al căror moment de apariţie este greu de stabilit. Pentru unele derivate de acest fel dispunem de atestări din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea: *păgânean* (Dosoftei, în DLR), *prăznicean* (*ibid.*), *grăuncean* (Cantemir, în DA), *prostan* (M. Costin, în DLR), *colţan, croncan, gropan, mocan* (Anon. Car., în DA, respectiv în DLR), *curcan* (Gheorgachi, în DA). În dicţionarele din secolul al XIX-lea încep să apară şi formaţii cu *-ană,* ca *pulpană* (cca 1832, I. Golescu, în DLR), dar atestările cele mai numeroase sunt din surse regionale.

6. Originea temelor

Majoritatea cuvintelor la care se ataşează sufixele *-an*[1] şi *-ană* sunt vechi, moştenite din latină (*beţivan, codană, corbană, grăsan, guran, lătană, porcan, pulpană, vulpan* etc.) sau împrumutate din unele limbi slave (*bogătan, crăcan / crăcană, cuşman, drugan / drugană, drujban, gârlan, mârlan, târlan, voinican* etc.). Mai rar, temele au corespondent maghiar (*clopan, găzdan, hăitană, şoiman* etc.), sunt cuvinte româneşti, de obicei onomatopeice (*bâţan, cloncan, lipani, mocan, puicană* etc.) sau comune cu albaneza (*brădan, ciutan, fluieran, gropană, murgan, şopârlan, zgărdan*); foarte rar, tema e de origine turcă (*chiaburan, puştan*), germană (*trocan*), ţigănească (*muian*), iar unele au origine neclară (*băietan, botan, buzan, burtan, butucan, căciulan, chelban, gheran, glonţan, şoican, şipan, ţâncan* etc.). Singurele derivate cu *-an*[1] care au o temă de origine romanică (franceză) sunt *judocan* (la origine, temă japoneză) şi *pilotan;* teme străine actuale au şi *gipan, kentan, toyotan*.

Şi *-ean*[1]*, -eană* se ataşează la baze care sunt cuvinte vechi, moştenite din latină (*bourean, câinean, drăcean, grăuncean, păgânean, scândureană, sorean, tăurean*) sau împrumuturi din unele limbi slave (*clopoţean, coşărean, tigveană*), din turcă (*chiaburean, hăinean, mofturean*), din maghiară (*ciuciulean, şogoreană*), din turcă sau maghiară (*bricegeană*), cu etimologie neclară (*cârligean*).

7. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-an*[1] a fost productiv în limba română, după cum o dovedeşte numărul mare de derivate în care apare; sufixele *-ană, -ean*[1]*, -eană* au avut o productivitate mai mică.

Sufixul *-an*[1] se caracterizează printr-o mare mobilitate, care îl face să se substituie segmentului final al unor cuvinte în raport cu care formaţiile cu *-an* devin semianalizabile, de tipul *ciocârlan – ciocârlie, coldan – colduş, vădan – văduv, vultan – vultur* (vezi *supra*, formaţii semianalizabile cu *-an*[1]).

Sufixul *-an*[1] este productiv şi în limba contemporană, mai ales în argou, prin derivate cu valoare augmentativă şi peiorativă (*gipan, kentan, merzan, muian, toyotan*).

Marieta Pietreanu considera toate aceste sufixe totalmente neproductive în a doua jumătate a secolului trecut (Pietreanu 1960: 100).

8. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

Derivatele cu *-an*[1], *-ean*[1] și *-ană, -eană* sunt, în marea lor majoritate, regionale sau populare. Au circulație generală în limbă unele nume proprii ca *Lupan, Ursan* și unele derivate cu valoare augmentativă sau moțională: *băietan, broscan, curcan, gâscan* etc.; cu celelalte valori, derivatele sunt aproape totdeauna regionale, multe dintre ele ieșite din uz (*buzan, clăcan* etc.) sau populare (*grăsan, lungan* etc.). Dintre cele cu uz larg menționăm pe *pulpană, șobolan, tocană.* Unele derivate cu *-an*[1] sunt cuvinte expresive, cu valoare depreciativă, din argou sau din vorbirea familiară, luate din presa actuală: *burtan* s.m., *gipan, goldan, merzan, muian, șulfan, târlan, toyotan* (cf. Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 131).

E de menționat faptul că *-an*[1] și *-ean*[1] se combină adesea cu teme de uz comun și formează derivate preponderent regionale sau populare, de tipul *bogătan, brădan, broștean, căciulan, căran, cățelan, colțan, drăcean, făgan, găzdan, gheran, molan / molean, pieptan, scândureană, sorean / soreană, voinican* etc.

Derivatele cu aceste sufixe se folosesc în toate regiunile țării, materialul cercetat indicându-ne o mai largă circulație și frecvență în Ardeal și în Moldova.

Vezi și Tudose (D.S.: 26, 72), care stabilește că aria de folosire mai intensă a sufixului *-an*[1] este partea de nord și de nord-est a Transilvaniei, cu prelungiri în nord-vestul și nordul Moldovei.

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -ĂLAN, -OLAN

9.1.1. Statutul afixelor

Sufixele dezvoltate *-ălan* și *-olan* fac parte din aceeași ***serie*** datorită distribuției similare (vezi *infra* **9.1.2.1.** și **9.1.2.2.**), valorilor (vezi *infra* **9.1.3.**) și originii comune (vezi *infra* **9.1.4.**).

Există și 2 ***dublete***: *prostălan / prostolan* „(om) foarte *prost*" (DA), *tontălan / tontolan* „(om) grosolan" cf. *tont* (DLR).

Dintr-o singură formație analizabilă, și anume *bețivlan* (care figurează în DA și MDA s.v. *bețivan*) cf. *bețiv,* s-ar segmenta sufixul dezvoltat **-lan;* cf. și formația semianalizabilă *ghiorlan* „mâncău, bădăran" cf. *(a) ghiorăi* „a chiorăi" (DA, MDA). Prin falsă analiză se detașează **-lan* și din *gâtlan* cu sensul „cocostârc", care „pare a fi de la *bâtlan* (cf. bg. *batlán*) prin apropiere de *gât*" (DA), iar cu sensul „(înv. și reg.) gât; (despre prune) cu gâtul alungit la unul din capete" (DEX) este derivat de la *gâlt* „(înv.) gât" (de origine slavă) + *-an*, cu metateza consoanei *-l-* (DEX, cf. și MDA), dar ar putea fi și de la *gât* + *-(l)an* (cu intercalarea unui *-l-* expresiv, vezi și Carabulea 1972: 117–135).

9.1.2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

9.1.2.1. -ĂLAN

În DI se înregistrează 4 ***formații analizabile***: *bătălan (batalan)* „bătăuș" (DA) cf. *(a) bate, bucălan* „bucălat" (DA) cf. *bucă* „obraz", *porcălan* „om grosolan și vulgar" cf. *porc* (DLR), *prostălan* (vezi *supra* **9.1.1.**).

La acestea se adaugă o formație: *tontălan* (vezi *supra* **9.1.1.**).

Formațiile sunt:
– ***substantive masculine*** (unele folosite și adjectival), analizabile în raport cu:
– un substantiv: *porcălan;*
– adjective (uneori substantivate): *prostălan, tontălan;*
– un verb: *bătălan;*
– ***un adjectiv*** analizabil în raport cu un substantiv: *bucălan.*

În dicționare, unele dintre formațiile de mai sus sunt considerate semianalizabile prin sinonime: *bucălan* cf. *bucălat* și *bucălaie, prostălan* cf. *prostălău, tontălan* cf. *tontălău.*

9.1.2.2. -OLAN

În DI se înregistrează 3 ***formații analizabile***: *codolan* „somn mic" cf. *coadă* (DA), *grosolan* „lipsit de delicatețe, necioplit; (d. obiecte) brut, necizelat" (DA) cf. *gros, prostolan* (vezi *supra* **9.1.1.**).

Nu am inclus în inventar cuvântul *nodolan* „femur" explicat în DLR de la *nod* cf. *ciolan, bodolan, hodolan,* iar în MDA prin contaminare din *nod* + *ciolan,* nici pe *șodolan* „*șold* la animale; femur; os mare", considerat greu analizabil formal (DLR îl explică prin *șold,* cf. *șodălău* „os mare", prin care ar fi semianalizabil).

La acestea se adaugă *tontolan* (vezi *supra* **9.1.1.**).

Formațiile sunt:
– ***substantive masculine*** (unele folosite și adjectival), analizabile în raport cu:
– un substantiv: *codolan;*
– adjective (uneori substantivate): *prostolan, tontolan;*
– ***un adjectiv*** analizabil în raport cu un adjectiv: *grosolan.*

Sufixul se identifică și în zoonimele *Botolan* „nume de bou cu *botul* scurt" (DA), *Codolan* (DA).

9.1.3. Valorile derivatelor

Cele mai multe formații cu aceste sufixe sunt ***peiorative*** (sufixele întăresc valoarea depreciativă a bazei): *bețivlan, grosolan, prostălan / prostolan, tontălan / tontolan.*

În unele derivate se identifică și alte valori: ***posesorul*** obiectului denumit de temă (*bucălan, codolan*), ***purtătorul asemănării*** (*porcălan*), ***nume de agent*** (*bătălan*),

9.1.4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

Sufixele *-ălan* și *-olan* sunt dezvoltate din *-an*[1] precedat de segmentele *-ăl-, -ol-.*

Sufixul *-ălan* s-a putut forma prin substituirea segmentului final *-ău* din *-ălău* (împrumutat din maghiară, vezi monografia sufixelor complexe **-ALĂU, -ĂLĂU, -LĂU**) cu *-an,* cf. perechile de sinonime *prostălău – prostălan, tontălău – tontălan.*

Sufixul *-olan* ar putea fi format din *-ălan* cu propagarea vocalei *o* din temă, în formații ca *prostolan, tontolan,* cf. și *codolan.* Explicația poate fi valabilă și pentru *grosolan,* dacă îl considerăm formație românească (Philippide, P.: 150; TDRG), și nu un împrumut din it. *grossolano* (Scriban, Dicț., CADE, DA, DEX, MDA).

Sufixul **-lan,* semnalat de Philippide (*loc. cit.*), e interpretat de Pascu (S.: 294) drept variantă a lui *-an,* iar *-ălan, -olan* sunt considerate sufixe compuse din *-ală,* respectiv *-ol,* + *-an* (Pascu, S.: 296).

9.1.5. Originea temelor

Temele formaţiilor cu aceste sufixe sunt vechi, mai ales moştenite din latină (*bătălan, bucălan, codolan, grosolan, porcălan*); tema lui *prostălan / prosotlan* este slavă, iar cea a lui *tontălan / tontolan* este împrumutată din italiană.

9.1.6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixele *-ălan* şi *-olan* au fost slab productive.

Toate derivatele, cu excepţia lui *grosolan*, sunt regionale.

9.2. -ÂRLAN

Sufixul *-ârlan* [pron. -âr-lan] se identifică în 2 ***formaţii analizabile*** din DI: *dodârlan* „prost" cf. *dod* „idem" (DLR) şi *popârlan* „numele unei hore" cf. *popă* (DLR).

Formaţia *dodârlan* este ***adjectiv*** analizabil printr-un adjectiv, iar *popârlan* este ***substantiv*** masculin analizabil printr-un substantiv.

Formaţii semianalizabile: *godârlan* „porc mistreţ tânăr" cf. *godac* (prin raportare la *godan(ă)* are intercalat sufixul *-ârlă*), *mâtârlan* „(reg.) motan" cf. *mâtoc* „idem" (DLR).

Formaţiile (menţionate şi de Pascu, S.: 296; Philippide, P.; 150; Vasiliu 1969: 39) par să aibă ***valoare expresivă***.

Sufixul *-ârlan* este compus din sufixele *-ârlă* şi *-an*[1]. S-a putut detaşa din formaţii cu dublă analiză (prin raportare la un substantiv nederivat sau la unul format cu sufixul *-ârlă*): *codârlan* „căţel de câteva luni" cf. *coadă* sau *codârlă*, *şchiopârlan* „epitet depreciativ pentru un om *şchiop*" cf. şi *şchiopârlă* (la Vasiliu, *loc. cit.*), *ţopârlan* „persoană cu apucături grosolane, om mojic, bădăran" cf. *ţoapă* sau *ţopârlă*.

În DLR *ţopârlă* este considerat derivat regresiv din *ţopârlan,* cu etimologie necunoscută, cf. *ţop;* DEX menţionează că *ţopârlan* este „probabil contaminare între *ţop* şi [*m*]*ârlan*".

Sufixul a fost foarte slab productiv. Formaţiile sunt regionale.

9.3. -CAN, -CANĂ

Considerăm că sufixele fac parte din aceeaşi ***serie*** datorită asemănării formale, distribuţiei similare şi valorii depreciative comune (vezi *infra* **9.3.2.**).

9.3.1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

9.3.1.1. -CAN

Sufixul se identifică în 3 ***formaţii analizabile*** dintre care 2 sunt din DI: *chiţcan* „diferite specii de rozătoare" (DA) cf. *chiţ* şi *molcan* „molâu" (DLR) cf. *moale;* la acestea se adaugă formaţia *bătrâncan* „slăbănog, *bătrân*" (de la Teaha, C.N.).

1. În DLR şi MDA, *molcan* este explicat din *molcuţ* cu schimbare de sufix, situaţie în care derivatul ar fi semianalizabil.

2. În DA, despre *chiţcan* se spune că „pare a fi un derivat cu suf. *-an* din *chiţcăi* (cf. însă ung. *cickány* « musaraigne ». Cihac, II: 564)", DEX îl derivă din *chiţcăi* + *-an,* MDA îl consideră împrumutat din maghiară (cf. şi Scriban, Dicţ.), iar TDRG îl dă cu etimologie necunoscută.

La *chiţcan* se trimite (CADE, Scriban, Dicţ., DA, DEX) pentru explicarea altei formaţii cu sens apropiat, *chiţoran* (DI) „şoarece de câmp" cu prima atestare în *Biblia* din 1688 (DA) şi cu etimologie necunoscută la TDRG, din care prin raportare la interjecţia *chiţ* s-ar segmenta un formant **-oran*. În alte două formaţii, *chiţorlan*

(*chiţurlan*) „chiţoran; cârtiţă” (DA) s-ar identifica formanţii, cu statut neclar, *-*orlan* (*-*urlan*).

3. Nu am avut în vedere cuvântul *rotacan* „(într-un joc de copii) cerc de mărimea unei *roţi* de car desenat pe pământ” dat cu etimologie necunoscută cf. *roată* (DLR s.v. *rătăcană*), pentru că formantul *-*acan* nu mai apare în nicio altă formaţie.

Derivatele *molcan* şi *bătrâncan* sunt ***adjective*** (al doilea folosit şi ca substantiv) analizabile în raport cu adjective, iar *chiţcan* este ***substantiv*** masculin analizabil prin raportare la o interjecţie.

9.3.2.1. -CANĂ

În DI se înregistrează 2 ***formaţii analizabile***: *leliţcană* „(reg.) lele, cumătră, soră” cf. *leliţă* (DLR) şi *muiercană* „(reg.) femeie afurisită, rea, ticăloasă” cf. *muiere* (DLR).

Derivatele sunt ***substantive*** feminine analizabile în raport cu substantive.

9.3.2. Valorile derivatelor

Formaţiile cu sufixele *-can* şi *-cană* sunt ***sinonime*** cu baza, cu o nuanţă depreciativă (*bătrâncan, leliţcană, molcan, muiercană*); *chiţcan* este ***nume de agent*** cu bază interjecţională.

9.3.3. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

Originea sufixelor dezvoltate *-can, -cană* nu este clarificată. Se poate presupune că formantul *-can* s-a detaşat (prin falsă analiză) din împrumutul *chiţcan* < magh. *cickány* cf. *chiţ* şi, fiind interpretat drept sufix, a fost ulterior ataşat la bazele *moale* şi *bătrân*. Pentru *-cană* o ipoteză plauzibilă ar fi aceea că *leliţcană* provine din *leliţică* + *-ană* (în **leliţicană* vocala *-i-* din sufixul *-ică,* devenită neaccentuată în combinaţie cu sufixul *-ană,* s-a putut sincopa), iar *leliţcană* a fost apoi interpretat ca un derivat din *leliţă* + *-cană*.

Derivatele sunt raportabile la teme vechi, moştenite din latină (*bătrâncan, molcan, muiercană*); *leliţcană* are ca bază un derivat românesc de la o temă de origine slavă.

Sufixele au fost foarte slab productive.

Toate derivatele sunt regionale.

9.4. -CEAN

În DI se înregistrează 6 ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-cean* [pron. -čan]: *căpcean* „*cap* mic” (DA s.v. *cap*), *crăpcean* „*crap* mic” (DA), *dâmpcean* „dâmb mai mare” cf. *dâmp* – variantă la *dâmb* (DLR), *grăscean* „grăsuţ; purcel între 3 şi 7 luni” cf. *gras* (DA), *pătcean* „pătucean, *pat* mic” (MDA; în DLR e dat ca variantă a lui *pătucean*), *văşcean* „văscior” cf. *vas* (DLR).

Formaţiile sunt:

– ***substantive***:

 – neutre, analizabile în raport cu substantive: *căpcean, dâmpcean, pătcean, văşcean;*

 – masculin, analizabil în raport cu un substantiv: *crăpcean;*

– ***un adjectiv*** analizabil în raport cu un adjectiv: *grăscean*.

Majoritatea derivatelor sunt ***diminutive***, indicând un obiect mai mic decât cel desemnat de bază; substantivul *dâmpcean* este ***augmentativ*** în raport cu baza, iar adjectivul *grăscean* exprimă ***aproximarea***.

Sufixul este format din *-ean*[1] precedat de *-c-* care reprezintă, probabil, sufixul *-ic* sau *-uc*, cu sincoparea vocalei neaccentuate între două consoane, cf. formații ca *păticean* / *pătucean* > *pătcean*.

Pătcean este datat din secolul al XVII-lea (la Dosoftei, în DLR s.v. *pătucean*), iar *vășcean* este atestat la începutul secolului al XIX-lea (a. 1805).

Sufixul a fost slab productiv. Celelalte derivate, raportabile la baze vechi, sunt populare sau regionale, nedatabile.

9.5. -GAN, -IGAN

Considerăm că sufixele *-gan* și *-igan* formează o ***serie*** datorită asemănării formale și valorii augmentative comune.

9.5.1. -GAN

În DI se înregistrează 2 ***formații analizabile***: *guzgan* „șobolan" cf. *guz* (înv.) „șoarece" (DA) și *puigan* „*pui* mai mare" (DLR).

Formațiile sunt ***substantive*** masculine analizabile în raport cu substantive.

9.5.2. -IGAN

În DI se înregistrează 4 ***formații analizabile***: *iutigan* „care este *iute* din fire, vrednic" (DA s.v. *iute*), *mărigan* „aproape *mare;* băiat *mare*" (DLR), *multigan* „foarte mare" cf. *mult* (DLR), *tărigan* „puternic, care trage bine în jug" cf. *tare* (DLR).

1. În dicționare, cuvântul *iutegan* din care s-ar segmenta un sufix **-egan* (prezent numai în această formație) este dat ca intrare, iar *iutigan* figurează ca variantă lexicală.
2. Formația *mărigan* este explicată în MDA ca o contaminare între *mare* + *găligan*. Și pentru *multigan* se trimite cu cf. la *găligan* și *mărigan*.
3. Dintr-o singură formație din DI, *moțogan* „*moț* din munții Apuseni" (DLR, MDA), s-ar segmenta un sufix **-ogan* (cu *-o-* apărut prin asimilare cu vocala din temă); cf. și formația *prostogan* din DI, nepreluată însă în DLR și MDA.

Formațiile sunt ***adjective*** analizabile în raport cu adjective (*iutigan, mărigan, multigan, tărigan*).

Guzgan și *puigan* sunt ***augmentative***, iar adjectivele par ***sinonime*** cu baza, cu o nuanță de intensificare a însușirii.

Sufixele *-gan* și *-igan* sunt dezvoltate din *-an*[1] precedat de segmente cu statut neclar. Apariția consoanei *-g-* s-ar putea explica prin contaminarea dintre bază și cuvântul *găligan*, care are valoare depreciativă.

G. Pascu îl consideră pe *-igan* format din *-eg* + *-an,* fără nicio explicație a primului element (Pascu, S.: 297), etimologie însușită și de Florica Dimitrescu (Dimitrescu 1958: 246).

Sufixele au fost foarte slab productive. Derivatele cu aceste sufixe sunt regionale, aparținând zonei de nord-est a țării.

9.6. -IȘCAN, -UȘCAN

Sufixele fac parte din aceeași ***serie*** datorită asemănării formale, distribuției similare și valorii diminutivale comune. De menționat și ***dubletul*** ***brădișcan / brădușcan*** (vezi *infra* **9.6.1.** și **9.6.2.**).

9.6.1. -IŞCAN

În DI se înregistrează 3 ***formaţii analizabile***: *brădişcan* „brăduţ" cf. *brad* (DA), *junişcan (junişan)* „flăcău de însurat" (DA s.v. *june*) şi *verişcan* „(termen de adresare) văr" (DLR).

1. Nu am inclus în inventar formaţia *delişcan* din DI deoarece nu a fost preluată în DLR sau MDA şi nu i se cunoaşte sensul.
2. Formaţia *fetişcană* are dublă interpretare: în MDA este considerată un derivat de la *fată* + **-işcană,* dar la Pascu (S.: 292) este raportată la *fetişcă* + *-ană* (cf. şi DA, care presupune „un diminutiv (neîntrebuinţat) *fetişcă*").

Formaţiile sunt ***substantive masculine*** analizabile în raport cu substantive.

9.6.2. -UŞCAN

În DI se înregistrează 3 ***formaţii analizabile***: *brăduşcan* „brăduţ" cf. *brad* DA), *leuşcan* „(pop.) leuşor" cf. *leu* „monedă" (DLR), *paruşcan* „(reg.) om foarte înalt" cf. *par* (DLR).

1. Nu am inclus în inventar formaţia *deluşcan* din DI deoarece nu a fost preluată în DLR sau MDA şi nu i se cunoaşte sensul.
2. Formantul **-uşcană* apare numai în formaţia cu dublă analiză *iepuşcană* (Pietreanu 1960: 135) cf. *iapă* sau *iepuşcă*.

Formaţiile sunt ***substantive masculine***, analizabile în raport cu substantive.

Derivatele cu *-işcan* şi *-uşcan* sunt ***diminutive expresive***, nuanţă datorată grupului consonatic *-şc-*: *brădişcan* / *brăduşcan, junişcan, leuşcan, verişcan*. În epitetul *paruşcan* valoarea este ***purtătorul asemănării*** cu baza.

Sufixele *-işcan, -uşcan* sunt compuse din *-işcă, -uşcă* + *-an* (Pascu, S.: 296 şi Dimitrescu 1958: 246).

Cu excepţia lui *leuşcan* care este popular, derivatele sunt regionale.

9.7. -OFAN

Sufixul se identifică în 2 ***formaţii analizabile***: *mocofan* din DI „(peior.) om prost, bădăran", cu etimologie necunoscută în DLR şi cu trimitere la *moc, moacă* „persoană bleagă, înceată, leneşă" şi *molofan* „(reg.) molâu, *moale*" (DLR).

Mocofan este ***substantiv*** masculin analizabil printr-un substantiv, iar *molofan* este ***adjectiv*** analizabil printr-un adjectiv.

Finala *-ofan* apare şi în *dolofan* „gras, durduliu", cu etimologie necunoscută în DLR. Alte dicţionare (TDRG, Şcriban, Dicţ., CADE) care înregistrează şi varianta *dolfan* trimit la v.sl. *dolŭfinŭ.*

Formaţiile au valoare ***peiorativă***.

Sufixul dezvoltat *-ofan* este format din segmentul *-of-,* cu statut neclar, şi *-an*[1].

9.8. -OTEAN

Sufixul *-otean* [pron. -o-tĕan] se identifică în 3 ***formaţii analizabile*** din DI: *mânzotean* „(reg.) *mânz* de doi ani" (DLR), *pruncotean* „(reg.) băieţandru, copilaş" cf. *prunc* (DLR), *slăbotean* „(d. fiinţe) slăbuţ, bolnăvicios" cf. *slab* (DLR).

Forma *pruncotan,* cu pl. *pruncoteni* şi *pruncotani* (ALR II/I: h 138) este înregistrată în DLR s.v. *pruncotean.* În DI apare şi forma *slăbotan,* care nu a fost însă preluată în DLR sau MDA.

Derivatele sunt ***substantive masculine*** analizabile în raport cu substantive (*mânzotean, pruncotean*) şi ***un adjectiv*** analizabil în raport cu un adjectiv (*slăbotean*).

Substantivele au valoare ***augmentativă***, iar adjectivul indică ***aproximarea*** însuşirii exprimate prin bază.

Sufixul *-otean* este format din segmentul *-ot-* (cu statut neclarificat) + *-ean*[1].

Vezi, totuşi, Luiza Seche (Seche 1962b: 278) care îl consideră pe *mânzotean* o contaminare între *mânz* şi *noaten*, prin faza *mânzoaten*, cu deplasarea accentului şi metateză.

Toate formaţiile sunt regionale, circumscrise ariei de nord-vest (Transilvania şi Maramureş).

9.9. -OVAN (-ăvan)

În DI se înregistrează 3 ***formaţii analizabile:*** *prostovan* „(pop. şi fam.) prostănac, zăpăcit, ursuz" cf. *prost* (DLR), *roşcovan* „(om) roşu la faţă, (d. părul animalelor) roşcat" cf. *roşcă* „persoană roşcată; animal cu părul roşcat" (DLR), *tontovan (tăntăvan, tântăvan)* „(reg.) *tont*" (DLR) cf. şi varianta *tânt*.

Formaţiile sunt ***adjective*** (folosite şi substantival), analizabile în raport cu:
– adjective: *prostovan, tontovan;*
– un substantiv: *roşcovan.*

Toate derivatele prezintă coincidenţa dintre vocala iniţială a sufixului şi vocala temei; prin asimilare cu vocala din temă a apărut şi varianta *-ăvan* în *tăntăvan.*

Derivatele *prostovan* şi *tontovan* au valoare ***depreciativă***, ca şi bazele de la care derivă, iar *roşcovan* indică ***asemănarea*** cu baza substantivală.

Sufixul *-ovan* (semnalat de Philippide, P.: 150 sub forma **-van,* iar de Pascu, S.: 295, sub forma *-ovan*) este format din segmentul *-ov-* + *-an*[1]. Statutul lui *-ov-* este neclar.

S-ar putea să fie vorba despre sufixul slav *-ovanŭ,* din exemple ca *brankovan, dragovan, molovan* (cf. Miklosich, G.S. II: 124), dar nu dispunem de cuvinte împrumutate din care să se fi detaşat sufixul.

Sufixul a fost foarte slab productiv. Formaţiile sunt populare (*prostovan, roşcovan*) sau regionale (*tontovan* şi variantele).

9.10. -ULEAN, -ULEANĂ

9.10.1. Statutul afixelor

Sufixele *-ulean* [pron. -u-lĕan] şi *-uleană* [pron. -u-lĕa-nă] fac parte din aceeaşi ***serie*** datorită asemănării formale, distribuţiei similare (vezi *infra* **9.10.2.1., 9.10.2.2.**), originii (vezi *infra* **9.10.4.**) şi valorilor comune (vezi *infra* **9.10.3.**).

9.10.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

9.10.2.1. -ULEAN

În DI sunt înregistrate 18 ***formaţii analizabile***: *boulean* „(hipocoristic) *bou*" (DA), *căşulean* „diminutiv al lui *caş*" (DA), *corbulean* „corbuleţ" cf. *corb* (DA), *cuculean* „*cuc* (mic)" (DA), *drăgulean* „(pop.) drăguţ; iubit" cf. *drag* (DLR), *făgulean* „diminutivul lui *fag*" (DA), *grăsulean* „grăsuţ" cf. *gras* (DA), *junculean* „diminutivul lui *junc*" (DA), *mândrulean* „(termen de adresare) mândruţ" (DLR), *murgulean* „(reg.) bovină cu părul *murg*" (DLR), *neiculean* „*neică* (= nene)" (DLR), *răulean* „(reg.) (persoană) cu apucături

rele, iute la mânie" cf. *rău* (DLR), *sătulean* „diminutiv de la *sat*" (DLR), *şoimulean* „şoimuleţ" cf. *şoim* (DLR), *tăiculean* „(pop., hipocoristic) *taică*" (DLR), *turculean* „turculeţ, copil de *turc*" (DLR), *ursulean* „bou cu părul închis la culoare ca al *ursului*" (DLR), *văsulean* „văscior" cf. *vas* (DLR).

În formaţia *cuţulan* „căţelandru" cf. *cuţu* (DA) sufixul apare în forma *-*ulan*, iar din derivatul *mintilean* „deştept, învăţat" cf. *minte* (DLR) s-ar detaşa un sufix *-*ilean* [pron. -i-lĕa-n], formanţi identificaţi numai în câte un derivat.

La acestea se adaugă derivatul analizabil *cărulean* „*car* mic" (Pascu, S.: 304).

Formaţiile cu sufixul *-ulean* sunt:

– ***substantive***:

– ***masculine*** (unele folosite şi adjectival), analizabile în raport cu:

– substantive: *boulean, corbulean, cuculean, drăgulean, făgulean, junculean, neiculean, şoimulean, tăiculean, turculean, ursulean;*

– adjective: *murgulean, răulean;*

– ***neutre***, analizabile în raport cu substantive: *cărulean, căşulean, sătulean, văsulean;*

– ***adjective*** analizabile în raport cu adjective: *grăsulean, răulean.*

9.10.2.2. -ULEANĂ

În DI se înregistrează 10 ***formaţii analizabile***: *fiiculeană* „diminutivul lui *fiică*" (DA), *frunzuleană* „*frunză* mică" (DA), *lumuleană* „(reg., hipocoristic) *lume*" (DLR), *măiculeană* „(hipocoristic) *maică*" (DLR), *mămuleană* „(reg., hipocoristic) *mamă*" (MDA), *prunculeană* „*pruncă* (mică)" (DLR), *puiculeană* „(pop.) puicuţă, *puică* (mică)" (DLR), *soruleană* „(reg.) *soră* mai mică sau iubită" (MDA), *ţuiculeană* „*ţuică* (mică) bună şi gustoasă" (DLR), *vorbuleană* „vorbuliţă" cf. *vorbă* (DLR).

1. Nu am inclus în inventarul de mai sus formaţia *mândruleană* derivată cu sufixul moţional *-ă* de la *mândrulean,* nici cuvântul *ţurculeană* înregistrat în DI, care nu a fost preluat în DLR sau MDA şi de aceea nu i se poate preciza sensul.

2. Din derivatele *foileană* şi *foiuleană* (DA s.v. *foiţă*) s-ar segmenta *-*ileană* [pron. -i-lĕa-nă] şi *-*iuleană* [pron. -ĭu-lĕa-nă], formanţi identificaţi doar în aceste cuvinte.

Formaţiile sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu substantive feminine: *fiiculeană, lumuleană, puiculeană, ţuiculeană, vorbuleană* etc.

Sufixul se identifică, în forma *-uleana*, în prenumele feminin *Coculeana* cf. *Coca*.

9.10.3. Valorile derivatelor

Cele mai multe derivate cu *-ulean* şi *-uleană* sunt ***diminutive***, uneori cu nuanţă hipocoristică (la substantive animate) sau meliorativă (la inanimate): *cărulean, căşulean, corbulean, cuculean, făgulean, fiiculeană, frunzuleană, junculean, prunculeană, puiculeană, sătulean, soruleană, şoimulean, turculean, ţuiculeană, văsulean, vorbuleană.*

Unele formaţii care desemnează animate sunt numai ***hipocoristice***: *boulean, drăgulean, lumuleană, măiculeană, mămuleană, mândrulean, neiculean, tăiculean.*

În cazul derivatelor *murgulean* şi *răulean* valoarea semantică este ***purtătorul calităţii***.

Adjectivul *grăsulean* indică ***aproximarea*** însuşirii, iar valoarea substantivului *ursulean* pare a fi ***purtătorul asemănării*** cu baza.

9.10.4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

Sufixele *-ulean* şi *-uleană* sunt dezvoltate din *-ean*[1] şi *-eană* precedate de segmentul *-ul-* cu statut neclar: ar putea reprezenta sufixul *-ulă* (de origine slavă) cf. *brădulă* „bâtă mare de lemn" (Pascu, S.: 279–280, 304) sau ar putea proveni din articolul hotărât de masculin–neutru singular.

Formaţiile aparţin limbii populare, cele mai multe fiind atestate în texte dialectale din secolele al XIX-lea şi al XX-lea; de aceea, sunt greu de datat cu precizie.

9.10.5. Originea temelor

Temele la care se ataşează sufixele *-ulean* şi *-uleană* sunt:

– moştenite din latină (majoritatea): *boulean, cărulean, căşulean, corbulean, cuculean, făgulean, frunzuleană, grăsulean, junculean, lumuleană, puiuleană, răulean, sătulean, soruleană, ursulean, văsulean;*
– slave: *drăgulean, mândrulean, măiculeană, neiculean, vorbuleană;*
– de origine maghiară: *şoimulean;*
– de origine turcă: *turculean;*
– de origine autohtonă: *murgulean;*
– formate în română: *fiiculeană, tăiculeană.*

Tema formaţiei *ţuiculeană* este de origine necunoscută, iar cea a derivatului *prunculeană* este împrumutată din latină.

9.10.6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixele *-ulean* şi *-uleană* au fost productive în limba populară (vezi *supra* **9.11.5.**).

Multe formaţii sunt folosite în poezia populară (de obicei pentru rimă) sau aparţin limbii vorbite şi au conotaţie afectivă. Unele au sinonime cu *-uliţă: frunzuliţă, măiculiţă, vorbuliţă* etc.

9.11. -UŞAN

Sufixul se identifică în 2 ***formaţii analizabile:*** *crăpuşan* (DI) „*crap* mic" (DA s.v. *crap*), *văruşan* (DLR) „verişor".

Ambele sunt ***substantive masculine*** analizabile prin raportare la substantive.

Formaţia *văruşană* (cu variantele *văroşană, veruşană, verişană, verşană*) se explică din *văruşan* + sufixul moţional *-ă*. Un sufix **-uşană* s-ar identifica numai în formaţia *iepuşană* (Pietreanu 1960: 100).

Derivatele sunt ***diminutive,*** poate cu nuanţă meliorativă.

Sufixul *-uşan* este format din *-an*[1] precedat de segmentul *-uş-*. A putut apărea din sufixul compus *-uşor* prin substituirea sufixului *-or* cu *-an*[1].

După Pascu (S.: 295) şi Dimitrescu (1958: 246), sufixele compuse *-işan* (din *junişan,* vezi *supra* **9.6.1.**) şi *-uşan* provin din sufixele *-iş*, *-uş* + *-an*, explicaţie plauzibilă, dar nedemonstrată (nu apar formaţii cu dublă analiză din care să se fi desprins sufixele; formaţia *căluşan* „căluşar" cf. *căluş* sau *cal* nu poate fi adusă în discuţie decât formal, fiindcă nu justifică valorile diminutivală şi meliorativă ale formaţiilor cu *-uşan*).

Ambele derivate sunt regionale.

9.12. -UŞTEAN

În DI se înregistrează 3 ***formaţiile analizabile*** cu *-uştean* [pron. -uş-tĕan]: *crăpuştean* „*crap* (frumos)" (DA s.v. *crap*), *măluştean* „(reg.) *mal* (mic)" (DLR) şi *păruştean* „*par* (mare)" (DLR).

Nu am înregistrat în serie sufixul **-iştean*, pentru că apare numai în formaţia ocazională *popiştean* din argoul jucătorilor de cărţi (Graur 1947: 13, nota 1), neînregistrat în DI sau DLR, putând fi analizat prin *popă* şi *popişcă* (întâlnite în acelaşi argou).

Formaţiile sunt ***substantive***:
– ***masculine***, analizabile prin substantive: *crăpuştean, păruştean*;
– ***neutru***, analizabil prin substantiv: *măluştean*.

Derivatele cu *-uştean* au valoare ***expresivă,*** dată de grupul consonantic *-şt-*.

Sufixul *-uştean* este format din segmentul *-uşt-*, cu statut neclar, şi *-ean*^{1} (vezi, totuşi, Pascu, S.: 305, care presupune că ar putea proveni din sufixul *-uşcă* + *-ean*; nu dispunem însă de exemple de formaţii cu dublă analiză formală din care să se fi detaşat sufixul).

Formaţiile *măluştean* şi *păruştean* sunt regionale, iar *crăpuştean* este un cuvânt popular.

-AN^{2} (-ani, -anu(l), -ana), -EAN^{2} (-eanin; -eni, -eanu), -IAN^{1} (-ianin; -ieni, -ianu), -IAN^{2} (-ien)

Pascu, S.: 302–305; Graur, N.A.: 64–66; Paşca, Ţ.O.; Iordan, SRR: 20–21; Iordan, Top.: 159, 176, 293–304, 403–412; Vondrák, S.G. I: 542–543; Popescu 1960: 213–224; Dubois, D.S.: 16, 17, 85; Seche 1962c: 556–567; ILR I: 80; Vaillant, V.S.: 107, 212; Graur, N.P.: 97, 99, 116–120; Bolocan 1976: 94–95; Rohlfs, G. III: 301–303; Carabulea 1977: 149–154; Vârlan, S.N.: 40–43, 177–181; FCLRV: 90–95; Grevisse–Goosse: 169, 170, 172, 174.

1. Statutul afixelor

1.1. Tratăm sufixele *-an*^{2}, *-ean*^{2} [pron. -ĕan], *-ian*^{1} [pron. -ĭan] şi *-ian*^{2} [pron. -i-an] ca aparţinând unei ***serii*** deoarece au distribuţie similară şi conţinut semantic comun: exprimă apartenenţa (locală şi personală).

Sufixele *-an*^{2} şi *-ean*^{2} reprezintă forme condiţionate fonetic.

1.1.1. Sufixul *-an*^{2} se identifică după teme terminate în:
– consoanele *b, c, g*: *cuban, urban; american, costarican, dominican, jamaican, mexican, republican; haţegan* etc.;

– consoanele *č, k', ğ* (scrise cu grupul de litere *ce/ci, che, ge*): ***păncean*** cf. *Panciu*, ***segărcean*** cf. *Segarcea*, ***vâlcean*** cf. *Vâlcea;* ***saduchean*** cf. *saducheu;* ***dobrogean*** cf. *Dobrogea* etc.;
– consoanele *ş, j* pronunţate dur (regional): ***crişan, mureşan; clujan, lugojan*** etc.;

La apelative, se recomandă (DOOM^{2}: XLVI) scrierea şi pronunţarea cu *-ean*^{2} după *-ş-* sau *-j-* (*clujean, crişean, ieşean, lugojean, mureşean, someşean, timişean*). La numele proprii sunt încetăţenite fie ambele variante (*Crişan, Crişana / Crişeni* < *Criş, Mureşanu / Mureşeanu*), fie numai forma cu *-an* (*Huşan* < *Huşi*, în DO: LVIII; *Argeşanu, Lugojanu, Orăşanu*, la Graur, N.P.: 117), deşi în DOOM^{2} (*loc. cit.*) se menţionează că „numele firmelor *Clujana, Someşana* erau scrise greşit".

– vocala *i*, rar *u*: ***australian, comedian, cozian*** cf. *Cozia*, ***elveţian, georgian, haitian*** cf. *Haiti*, ***indian, italian, jian*** cf. *Jiu* [pron. jiŭ], ***norvegian, sibian*** cf. *Sibiu* [pron. si-biŭ], ***tragedian, tripolian*** cf. *Tripoli* etc.; ***nicaraguan*** cf. *Nicaragua*, ***peruan*** cf. *Peru*.

Vezi şi Battaglia–Pernicone (G.I.: 180) care tratează derivate ca ***americano*** (cu tema terminată în consoană) împreună cu ***italiano, veneziano*** (cu tema terminată în *i* vocalic).

1.1.2. Sufixul *-ean*^{2} [pron. -ĕan] se identifică după teme terminate în:
– vocala *e*: ***aheean*** cf. *aheu*, ***coreean*** cf. *Coreea*, ***egeean*** cf. *Egee*, ***galileean*** cf. *Galileea*, ***guineean*** cf. *Guineea*, ***traheean*** cf. *trahee* etc.;
– consoane, cu excepţia celor menţionate sub **1.1.1.**: *belgrădean, egiptean, european, ialomiţean, judeţean, moldovean, ucrainean* etc.

1. După consoanele *r, s, t* apare fie *-ean*^{2} (*apusean, diasporean, pământean, sătean, timişorean*), fie (când consoanele sunt pronunţate dur) *-an*^{2} (*bârsan, budapestan, cretan, liliputan, luteran, poporan, spartan, tibetan, ţăran*).
2. Pentru forma bisilabică *-e-an* trecută la *-ean*^{2}, vezi *infra* **5.**

1.1.3. Sufixul *-ian*^{1} [pron. -ĭan] se ataşează la cuvinte-bază (nume de localitate, mai rar de persoană) terminate în diftongi (cu *-ĭ* sau *-ŭ* semivocalice): ***buzăian*** (şi ***buzoian***) cf. *Buzău*, ***băicoian*** cf. *Băicoi*, ***hawaian*** cf. *Hawai*, ***haşdeian*** cf. *Haşdeu*, ***Pârâianu*** cf. *pârâu*, ***plebeian*** cf. *plebeu*, ***sinăian*** cf. *Sinaia*, ***tolstoian*** cf. *Tolstoi*, ***troian*** cf. *Troia*, ***vasluian*** cf. *Vaslui* (formaţia ***paraguayan*** cf. *Paraguay* este ortografiată cu *y*, ca în limbile din care a fost împrumutată: engl. *Paraguayan*, fr. *Paraguayen*).

În cazul temelor terminate în diftongi care conţin *ĭ*, am considerat că semivocala iniţială a sufixului se contopeşte cu semivocala finală a temei: *Hawaĭ* + *-ĭan* > *havaian, Troĭ(a)* + *-ĭan* > *troian* etc.; în respectivele formaţii s-ar putea identifica şi sufixul *-an*^{2} (cu trecerea semivocalei finale a temei în silaba sufixului, în pronunţare).

1.1.4. Sufixul *-ian*^{2} [pron. -i-an] se ataşează mai ales la teme consonantice (nume de persoană sau, mai rar, nume de localitate): ***atenian, beethovenian, cărtărescian*** cf. *Cărătărescu*, ***cehovian, corintian, cucutenian*** cf. *Cucuteni* [pron. cucutenʲ], ***dickensian, eminescian*** cf. *Eminescu*, ***goethian*** cf. *Goethe*, ***parizian*** < fr. *parisien* (adaptat după pronunţare), ***sadovenian*** cf. *Sadoveanu*, ***schopenhauerian*** etc.

Există ***dublete*** sau ***triplete*** constituite din formaţii raportabile la aceeaşi bază şi cu acelaşi sens, care se explică fie prin împrumuturi din limbi diferite, fie prin formarea lor în limba română cu sufixe diferite, în epoci diferite, fie prin folosirea inadecvată a sufixului (optăm pentru prima formaţie menţionată, care este, de cele mai multe ori, cea recomandată în DOOM):

– cu *-ean*^{2} / *-ian*^{2}: *argentinian* (DEX) / *argentinean* („Scânteia" 1969, nr. 8069, p. 7), *babilonian* (DEX^{2} – format de la *Babilon* + *-ian*^{2}) / *babilonean* (DEX^{1}), *caragialian* (DI) / *caragialean* (Seche 1962c), *corintian* (DI, DEX) / *corintean* (DI), *coşbucian* (DILR) / *coşbucean* (Seche 1962c), *egiptean* (DI) / (înv.) *egipţian* (MDA), *heraclitian* (DILR) / *heraclitean* (Seche 1962c), *palestinian* / *palestinean* (DLR s.v. *palestinian*), *shakespearian* (Seche 1962c) / *shakespearean* (Seche 1962c, DLR: pron. *şecspiri-an*), *ucrainean* (DI) / *ucrainian* (DLR s.v. *ucrainean*) etc.;

– cu *-an*^{2} / *-ean*^{2}: *galileean* (DOOM) / *galilean* (DA), *poporan* / *poporean* (DLR s.v. *poporan*) etc.;

– cu *-an*^{2} / *-ian*^{2}: *iliescian* (Vârlan, S.N.: 178) / *iliescan* (*ibid.* 41) etc.;

– cu *-an*^{2} / *-ean*^{2} / *-ian*^{2}: *castelan* (DI, DEX) / *castelean* (M. Costin în DÎLR) / *caştalian* (N. Costin, în DÎLR), *venezuelean* (DILR, DLR) / *venezuelian* (în DLR, s.v. *venezuelean*) / *venezuelan* (Popescu 1960, DEX^{2}: din fr. *vénézuélien*) etc. (vezi şi *infra* **5.**).

Uneori, baza poate fi diferită formal: *terţian* cf. *terţĭu* + *-ian*^{2} vs *terţan* cf. *terţ* „(germanism, înv.) elev care frecventa clasa a III-a a unei şcoli secundare".

1.2. Sufixele *-ean*^{2} şi *-ian*^{1} au ***variantele etimologice învechite*** ***-eanin*** [pron. -ĕa̲-nin], respectiv ***-ianin*** [pron. -ĭa̲-nin]: *eghipteanin, iudeianin, samareanin, efeseianin* (vezi *infra* **5.**).

Sufixul *-ian*^{2} are ***varianta etimologică învechită*** ***-ien*** [pron. -i-e̲n] în unele formaţii împrumutate în secolul al XIX-lea, preluate după forma scrisă în limba de origine şi neadaptate iniţial la limba română: *carotidien* (KMA, la Ursu, T.), *cezariенă* (TCC, la Ursu, T.), *tiroidien* (KMA, la Ursu, T.).

În substantivele proprii (toponime şi antroponime), sufixele apar cu variante care reprezintă formele lor de plural (*-ani* [pron. -a̲n^{i}], *-eni* [pron. -e̲n^{i}], *-ieni* [pron. -ĭe̲n^{i}]) sau forme articulate (*-anu(l),* (rar) *-ana, -eanu* [pron. -ĕa̲-nu], *-ianu* [pron. -ĭa̲-nu]) (vezi *infra* **3.1.2.2., 3.2.2.2., 3.3.2.2.**).

Şi în toponimie apar ***dublete*** cu *-ani* / *-eni*, consacrate ca atare, de obicei în regiuni diferite: *Câmpeni* / *Câmpani, Deleni* / *Delani, Joseni* / *Josani, Pădureni* / *Pădurani.* Rar, dubletele denumesc aceeaşi localitate: *Petroşani* / *Petroşeni;* Iordan (Top.: 410) consideră că „forma *-ani* [*Petroşani*] este un fel de hiperurbanism: deoarece graiurile populare folosesc mai ales pe *-eni*, oamenii culţi au văzut în forma *Petroşeni* un aspect dialectal şi l-au schimbat în *-ani*". Antroponimele pot fi şi ele cu *-eanu* sau cu *-an(u): Arădanu* / *Arădeanu, Moldoveanu* / *Moldovan.*

2. Delimitarea de afixe omonime

2.1. Sufixele *-an*^{2}*, -ean*^{2} se delimitează de *-an*^{1}*, -ean*^{1} prin origine şi prin valori (vezi monografia sufixelor **-A̲N^{1}, -EA̲N^{1}; -A̲NĂ, -EA̲NĂ**).

Mariana Vârlan nu distinge două sufixe *-an* (Vârlan, S.N.: 41–43).

2.2. Sufixul *-an*^{1} se deosebeşte prin origine, sens şi repartiţie stilistică şi de *-an*^{3} care aparţine terminologiei ştiinţifice (vezi monografia sufixului **-AN**^{3}).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -AN^2 (-ani, -anu(l), -ana)

3.1.1. În DI sunt înregistrate cca 60 de ***formaţii analizabile*** (se glosează, după DA sau DLR, numai formaţiile cu sens mai puţin clar): *african* cf. *Africa, american* cf. *America, asian* cf. *Asia, asirian* cf. *Asiria, australian* cf. *Australia, austrian* cf. *Austria, bârsan* „(locuitor) din Ţara *Bârsei*”, *belgian* cf. *Belgia, beoţian* cf. *Beoţia, capelan* „preotul unei *capele* catolice”, *castelan* „comandant / stăpân al unui *castel*”, *comedian* „actor (de *comedie*)”, *cuban* cf. *Cuba, diecezan* „eparhial” cf. *dieceză* „eparhie”, *dobrogean* cf. *Dobrogea, dominican* „călugăr dintr-un ordin catolic întemeiat de *Dominic*; care aparţine acestui ordin”, *elveţian* cf. *Elveţia, estonian* cf. *Estonia, fenician* „locuitor din *Fenicia*”, *franciscan* „călugăr catolic din ordinul întemeiat de *Francisc* de Assisi; care aparţine acestui ordin”, *frigian* „locuitor al *Frigiei*”, *galiţian* cf. *Galiţia, georgian* cf. *Georgia, haţegan* cf. *Haţeg, indian* cf. *India, italian* cf. *Italia, jian* cf. *Jiu, liliputan* „pitic; de dimensiuni reduse; *liliput*”, *lipscan* cf. *Lipsca, luteran* „adept al doctrinei lui *Luther*; care se referă la *Luther*”, *mahomedan* „adept al religiei lui *Mahomed;* care aparţine acestui cult”, *manciurian* cf. *Manciuria, mexican* cf. *Mexic, miliţian* „persoană aflată în serviciul *miliţiei*”, *mitropolitan* „care ţine de *mitropolit*”, *momentan* „care ţine de un *moment*”, *moscovitan* cf. *moscovit, norvegian* cf. *Norvegia, parohian* „(înv., reg.) enoriaş” cf. *parohie, peruan* cf. *Peru, polinezian* cf. *Polinezia, poporan* „sătean” cf. *popor, prusian* cf. *Prusia, republican* cf. *republică, saduchean* [pron. sandukan] „*saducheu* (= adept al unei secte religioase mozaice opusă fariseismului şi favorabilă elenismului)”, *scoţian* cf. *Scoţia, siberian* cf. *Siberia, sibian* cf. *Sibiu, sicilian* cf. *Sicilia, sirian* cf. *Siria, suedian* cf. *Suedia, tragedian* „actor (de *tragedie*)”, *ţăran* „persoană care locuieşte la *ţară*”, *urban* „care ţine de *urbe* (= oraş)”, *veneţian* cf. *Veneţia* etc.

1. Formaţia *mitocan* „locuitor de la periferia unui oraş” cf. *mitoc*, variantă la *metoc* „mănăstire mică, clădire care serveşte la găzduire, mai ales a călugărilor” (DLR) a căpătat sens depreciativ („persoană cu apucături grosolane”), specific derivatelor cu *-an*^{1}.

2. Formaţia *peruan* are dubletul mai vechi *peruvian*, înregistrat în DI, din care s-ar detaşa sufixul dezvoltat **-vian* [pron. -vi-an]; cuvântul este un împrumut din fr. *péruvien,* it. *peruviano*.

La acestea se adaugă 54 de formaţii din DILR şi 29 din alte surse (indicate între paranteze): *abisinian* cf. *Abisinia, algerian, al-qaidan* (Vârlan, S.N.: 41) „membru al reţelei teroriste *Al-Qaida*”, *alsacian, asirian, bacovian, bârcan* cf. *Bârca* (Vârlan, S.N.: 41), *bikinian* cf. (insulele) *Bikini, bolivian, botticellian* cf. *Botticelli, brazilian, brescian* „membru al echipei de fotbal din *Brescia*” (Vârlan, S.N.: 41), *breţcan* cf. *Breţcu* (Carabulea 1977), *budapestan, caledonian, californian, cambodgian, caragian* cf. (Toma) *Caragiu* (DCR), *castilian, ciucan* cf. (Miercurea-)*Ciuc* (Vârlan, S.N.: 41), *columbian, compostellan* cf. (Santiago de) *Compostella* (DCR^2), *corsican, costarican, cozian* cf. *Cozia* (FCLRV: 92), *cracovian* (Popescu 1960), *cretan* cf. *Creta, deşlian* cf. (Dan) *Deşliu* (Vârlan, S.N.: 178), *dostoievskian, elisabetan* „care aparţine domniei reginei *Elisabeta* I a Angliei, privitor la această epocă”, *etiopian, eurasian, gambian* cf. *Gambia, garibaldian* cf. *Garibaldi, ghelasian* „care este propriu părintelui *Ghelasie*” (Vârlan, S.N.: 178), *gyulan* „locuitor din

Gyula" (Vârlan, S.N.: 41), *haitian, iliescan* „membru al guvernului în timpul mandatului lui Ion *Iliescu*" (Vârlan, S.N.: 41), *ilirian* cf. *Iliria* (Popescu 1960), *indonezian, iordanian* (Popescu 1960), *istratian* cf. (Panait) *Istrati* (DCR), *jamaican, kabilian* cf. *Kabilia* („Scânteia", 1975, nr. 10375, p. 3), *kampuchian* (DOOM^2) cf. *Kampuchia, kenyan* cf. *Kenya, liberian, libian, lituanian, malian* cf. *Mali, marocan, melanezian* cf. *Melanezia, mesopotamian, mozambican, nicaraguan, nigerian, norvegian* (DEX), *padovan, pâncean* (Carabulea 1977) cf. *Panciu, persian* cf. *Persia* (Popescu 1960), *peruan, portorican, rhodezian* (Carabulea 1977) cf. *Rhodezia, roman* „care se referă la *Roma*", *sardinian, segărcean* cf. *Segarcea* (Carabulea 1977), *sevillan* „din *Sevilla*" (DCR^2), *silezian* (Popescu 1960), *slobozian, tanzanian* (Carabulea 1977), *tecucean* cf. *Tecuci, tesalian* „persoană care face parte din populația *Tesaliei*" (DLR), *tibetan, tripolian* cf. *Tripoli, tulcean, valencian, varşovian* (Carabulea 1977), *vâlcean, venezuelan* (Popescu 1960), *westfalian* cf. *Westfalia, zambian* cf. *Zambia, zimnicean, zeffirellian* cf. *Zeffirelli* (Vârlan, S.N.: 179).

3.1.2. Formațiile cu *-an*^{2} sunt substantive (comune şi proprii) şi adjective.

3.1.2.1. ***Substantivele comune*** (unele folosite şi ca adjective) sunt ***masculine***, analizabile în raport cu substantive:

– comune: *capelan, castelan, comedian, milițian, parohian, poporan, republican, tragedian, țăran* etc.;

– proprii:

  – nume geografice româneşti sau străine (frecvent): *african, american, australian, bârsan, belgian, budapestan, cozian, cretan, dobrogean, hațegan, italian, lipscan, mexican, norvegian, peruan, sibian, sicilian, tibetan* etc.;

  – antroponime (rar): *dominican, franciscan, luteran, mahomedan.*

3.1.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt:

– toponime în *-ani* (frecvent), *-anul* / *-ana,* analizabile în raport cu:

  – toponime: *Blăjani* cf. *Blaj, Călărăşani* cf. *Călăraşi, Ciorani* cf. *Cioara, Hotărani* cf. *Hotarele, Hurezani* cf. *Hurezu* (*Horezu*), *Luncani* cf. *Lunca, Oltețani* cf. *Olteț, Perişani* cf. *Periş, Petroşani* cf. *Petrosu, Piscani* cf. *Piscu* etc.; *Bârsana, Bârsanul* cf. (Țara) *Bârsei, Crişan, Crişana, Crişanul* cf. *Criş, Jiana* Mare cf. *Jiu* etc.;

  – antroponime: *Botoşani* cf. *Botăş* şi *Botosu, Drăgăşani* cf. *Dragoş, Focşani* cf. *Focşa* etc.;

  – toponime sau antroponime: *Balcani* şi *Bălcani* cf. *Bâlca* (sat) sau *Balcu, Bâlcu* (nume de persoană) cf. Iordan, Top.: 405;

  – substantive comune care desemnează o formă de relief (şi cu formații paralele în *-eni*): *Câmpani (Câmpeni)* cf. *câmp, Delani (Deleni)* cf. *deal;*

  – un adjectiv: *Josani (Joseni)* cf. (Țara de) *Jos;*

Toponimele cu *-an*^{2} *(-ani, -ana, -anul)* raportabile la un nume geografic sau la un apelativ care denumeşte diferite aspecte ale solului pot fi derivate fie de la acestea, fie de la numele de locuitori formate de la localitatea de origine (Iordan, Top.: 294, 393; Graur, N.P.: 116–117).

– antroponime (nume de familie) în *-anu, -an*^{2}, analizabile în raport cu toponime: *Arădanu, Bălăceanu* cf. *Balaci, Cozianu* cf. *Cozia* (Graur, N.P.: 119),

Dobrogeanu cf. *Dobrogea, Greceanu* cf. *Greci, Hanganu* cf. *Hangu, Hațeganu* cf. *Hațeg, Jianu* cf. *Jiu* (DO: 305), *Lugojanu* cf. *Lugoj, Vrânceanu* cf. *Vrancea; Bârsan* cf. *Bârsa, Cărpinișan* cf. *Cărpiniș, Vințan* cf. *Vința* (Graur, N.P.: 117–118) și *Baltan* cf. *Balta, Cuntan* cf. *Cunta, Hușan* cf. *Huși* (DO: LVIII), *Șincan* cf. *Șinca, Teușan* cf. *Teuș*.

3.1.2.3. ***Adjectivele*** (rar) sunt analizabile în raport cu:

– substantive:

– comune: *momentan, urban;*

– proprii: *al-quaidan, caragian, elisabetan, ghelasian, iliescan;*

– un adjectiv: *median*.

Formații parasintetice:

– prefix + toponim + sufix (formal, pot fi analizate ca derivate cu *trans-* de la adjective; semantic însă, se analizează ca parasintetice): *transafrican, -ă* „(șosea) care străbate *Africa*" (DEX), *transalaskan* „care străbate *Alaska*" (DCR), *transamazonian* „care străbate *Amazonia*" (*ibid.*), *transsiberian* (DILR);

– compus + sufix: *albaiulian* (DILR) cf. *Alba Iulia, romeo-juliettan* („România literară", 1975, nr. 17, p. 17).

3.2. -EAN^2 (-eanin; -eni, -eanu)

3.2.1. În DI sunt înregistrate cca 100 de ***formații analizabile*** (se glosează, după DA sau DLR, numai formațiile cu sens mai puțin clar): *agarean* cf. *Agar*, numele unui personaj biblic (FCLRV: 91), *apusean, ardelean, bănățean, brașovean, brăilean, bucovinean, bucureștean, căsean* „casnic" cf. *casă, câmpean* „câmpenesc; locuitor de la *câmp*", *cetățean, chievean, codrean, corintean* „corintian" cf. *Corint, crivățean* „de miazănoapte" cf. *crivăț, curtean* „persoană care îndeplinea o anumită funcție la *curtea* unui suveran", *delean* „persoană care trăiește la *deal*", *dumbrăvean* „referitor la o *dumbravă*", *dunărean, egiptean, european, faraonitean* cf. *faraonit* „locuitor al vechiului Egipt", *gabrovean* „(persoană) din *Gabrovo*", *gălățean, împrejurean* „(înv.) locuitor din apropiere" cf. *împrejur, josean* „locuitor din partea de *jos* a unei localități", *județean* „care aparține unui *județ*", *junimean* „membru al societății *Junimea*", *liovean* „(persoană) care face parte din populația *Liovului*", *lipovean* „locuitor din orașul *Lipova*", *lumean* „(înv.) profan; de *lume*", *maramureșean, mărginean* „(persoană) care locuiește la *marginea* unei localități", *mesean* „persoană care se așază la *masă* la un ospăț", *mijloceni* s.m.pl. „(Trans.) locuitori din partea de *mijloc* a unui sat", *moldovean, muntean, muntenegrean, ocnean* „(înv.) persoană care muncește în *ocna* de sare", *oltean, orășean, ostrovean* „(locuitor) al unui *ostrov* (= insulă)", *oștean* „militar" cf. *oaste, oștezean* „(Trans.) persoană care locuiește într-o *oștează* (= suburbie, mahala)", *pădurean* „(persoană) care locuiește într-o regiune cu *păduri*", *pământean* „(înv.) de pe pământ; locuitor al pământului", *pärtean* „(înv.) partizan, adept" cf. *parte, peșterean* „care trăiește în *peșteră*", *prahovean, răsăritean, regățean* cf. *Regat, sătean, sodomean* cf. *Sodoma, susean* „locuitor din partea de *sus* a unei localități", *târnovean* cf. *Târnova, traheean* „care aparține *traheei*", *țărmurean* „persoană care locuiește pe țărmul unei ape" cf. pl. *țărmuri, ucrainean, vaporean* „persoană care face parte din echipajul unei nave" cf. *vapor, vălean* cf. *vale* etc.

La acestea se adaugă 60 de formații din DILR și 14 din alte surse (menționate între paranteze): *aheean* cf. *ahei, arădean, argentinean* („Scânteia", 1969, nr. 8069, p. 7), *argeșean, babilonean* „populație care a trăit în *Babilon*" (DEX), *băimărean* cf. *Baia-Mare,*

bârlădean, belgrădean, bihorean, bistriţean, blăjean, botoşănean, caragialean (Seche 1962c), *călărăşean, câmpulungean, clujean, constănţean, coreean, coşbucean* (Seche 1962c), *covăsnean, craiovean, diasporean* „din *diaspora*" (DCR[3]), *doljean, dornean* cf. *Dorna, egeean* cf. (Marea) *Egee, făgărăşean, fălticinean* cf. *Fălticeni, fepesean* („Academia Caţavencu" 1999, nr. 4, p. 2) cf. *F*(ondul) *P*(roprietăţii de) *S*(tat) [pron. fepese], *focşănean, gorjean, guineean, harghitean, hârşovean, heraclitean* (Seche 1962c), *horezean* cf. *Horezu, hristosean* „creştin" (FCLRV: 92), *hunedorean, ialomiţean, ieşean, ilfovean, izraelitean* (Graur, E.: 120) cf. *izraelit, întorsurean* cf. *Întorsura* (Buzăului), *leningrădean* (Carabulea 1977), *lugojean, năsăudean, nistrean, oşean* cf. *Oaş*, *păşcănean, petroşenean, pietrean* cf. *Piatra*(-Neamţ) sau *Piatra*(-Olt), *piteştean, ploieştean, prahovean, răşinărean* cf. *Răşinari* (DCR[2]), *râşnovean, reşiţean, roşiorean* cf. *Roşiori* (de Vede), *sarmatean* cf. *sarmat, satulungean* cf. *Satulung, sălăjean, sătmărean, severinean* cf. (Turnu-) *Severin, shakespearean* (Seche 1962c, DLR), *sighişorean, slătinean, şpaniolean* cf. *şpaniol* (DÎLR), *sucevean, târgoviştean, târgumureşean* (DCR[2]) cf. *Târgu-Mureş, tebanusean* cf. *Tebanus* (DÎLR), *teleormănean, timişorean, turdean, turnean* cf. *Turnu*-Măgurele, *ţeltean* cf. *ţelt* „celt" (DÎLR), *venezuelean.*

Dacă baza e un substantiv compus, sufixul se ataşează fie la sfârşitul compusului (*băimărean* cf. *Baia Mare, câmpulungean* cf. *Câmpulung, satulungean, sătmărean* cf. *Satu-Mare, târgumureşean, vălimărean* cf. *Valea Mare*, fie la unul dintre termenii compusului (*pietrean, roşiorean* „(locuitor) din *Roşiorii* de Vede", *ocnean* „(locuitor) din Târgu-*Ocna*", *severinean* „(locuitor) din Turnu-*Severin*").

3.2.2. Formaţiile cu *-ean[2]* sunt substantive (comune şi proprii) şi adjective.

3.2.2.1. ***Substantivele comune*** (unele folosite şi ca adjective) sunt ***masculine***, analizabile în raport cu:

– substantive:
  – comune: *apusean, căsean, câmpean, cetăţean, curtean, delean, diasporean, lăturean, mărginean, mijloceni, muntean, ocnean, orăşean, oştean, oştezean, pădurean, pământean, părtean, răsăritean, regăţean, sătean, ţărmurean, vaporean, vălean* etc.;
  – proprii, nume geografice (simple sau compuse) care indică o localitate din România (frecvent) sau străină (mai rar), numele unei instituţii ori nume de persoane: *agarean, ardelean, băimărean, belgrădean, bucureştean, chievean, constănţean, coreean, dunărean, egiptean, fepesean, gabrovean, gălăţean, guineean, hristosean, hunedorean, ialomiţean, ilfovean, junimean, leningrădean, prahovean, sătmărean, teleormănean, ucrainean* etc.;

– adverbe de loc (rar): *împrejurean, josean, susean.*

3.2.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt:

– toponime (în *-eni*) analizabile în raport cu:
  – toponime (frecvent): *Cetăţeni* cf. *Cetatea, Dragosloveni* cf. *Dragoslavele, Gropeni* cf. *Groapa, Plopşoreni* cf. *Plopşorul, Rucăreni* cf. *Rucăr, Suceveni* cf. *Suceava, Vădeni* cf. *Vadu* etc.;
  – nume de familie (rar): *Albeni* cf. *Albu, Miclăuşeni* cf. *Miclăuş, Şendreni* cf. *Şandru, Todireni* cf. *Toader* etc.;
  – substantive comune care denumesc o formă de relief sau/şi substantive proprii: *Deleni* cf. *deal* şi *Dealu, Dumbrăveni* cf. *dumbravă* şi *Dumbravă,*

Glodeni cf. *glod* şi *Glodu, Lătureni* cf. *laturi, Pădureni* cf. *pădure, Văleni* cf. *vale* şi *Valea* (Seacă) etc.;

– adverbe (rar): *Joseni, Suseni* cf. (Ţara de) *Sus;*

– antroponime, nume de familie în *-eanu,* rar *-ean*^{2}, analizabile în raport cu:

– toponime (frecvent): *Albeanu* cf. *Alba* (DO: LVIII), *Ardeleanu / Ardelean, Argeşeanu, Bănăţeanu, Bistriţeanu, Bolintineanu, Botoşăneanu, Brăileanu, Budeanu* cf. *Buda* (DO: LVIII), *Bujoreanu* cf. *Bujoru* (Graur, N.P.: 116), *Câmpeanu / Câmpean* cf. *Câmpu* (DO: LVIII, 242), *Câmpureanu* cf. *Câmpuri, Comăneanu* cf. *Comana, Finteşteanu* cf. *Finteşti, Focşăneanu, Ilfoveanu, Măgureanu* cf. *Măgura, Olteanu, P(i)etreanu, Ploieşteanu, Prahoveanu, Rahoveanu, Seceleanu* cf. *Săcele, Sireteanu / Siretean* cf. *Siret* (DO: 370), *Rebreanu* cf. *Rebra, Tismăneanu* cf. *Tismana* etc.

1. Numele de familie cu *-ean(u)*, ca şi cele cu *-an(u)*, raportabile la nume geografice cu corespondente comune (nume de locuitori în *-ean*^{2}, *-an*^{2}), se pot forma fie de la acestea (*Botoşăneanu* de la *botoşănean, Cozianu* de la *cozian, Focşăneanu* de la *focşănean, Întorsureanu* de la *întorsurean, Suceveanu* de la *sucevean* etc.), fie direct de la toponimul nume de localitate (*Arădanu* cf. *Arad, Botoşăneanu* cf. *Botoşani, Focşăneanu* cf. *Focşani, Întorsureanu* cf. *Întorsura (Buzăului), Lugojanu* cf. *Lugoj, Sadoveanu* cf. *Sadova* etc.); când toponimul este nume de apă, derivatul se formează de la toponim: *Milcoveanu* cf. *Milcov, Pruteanu* cf. *Prut, Sireteanu* cf. *Siret, Someşan* cf. *Someş, Târnăveanu* cf. *Târnava* etc. (vezi şi Graur, N.P.: 116–117).

2. Nume de familie ca *Mihăileanu, Spineanu* pot proveni de la toponimele *Mihăileni* + *-eanu, Spineni* + *-eanu*, cu suprimarea grupului *-en-* prin disimilare fonetică totală (cf. Graur, N.P.: 119).

3. Nume de familie ca *Munteanu / Muntean, Olteanu* sunt analizabile prin tema *munte*, respectiv *Olt,* dar semianalizabile prin *Muntenia, Oltenia.*

– antroponime, prenume sau nume de familie (rar): *Săveanu* cf. *Sava, Valentineanu* cf. *Valentin* etc.;

– nume de familie sau apelative: *Căpităneanu* cf. *Căpitanu* şi *căpitan, Curceanu* cf. *Curcă* şi *curcă, Grămeanu* cf. *Grama* şi *gram, Secăreanu* cf. *Secară* şi *secară* etc.

1. După Graur (N.P.: 117), dacă tema nu este un toponim, avem în general de-a face cu nume inventate, formate fie cu voie, fie fără voie, în dezacord cu regula; uneori se „românizează" cu *-eanu* un nume de familie străine: *Evolceanu, Mesrobeanu, Şăineanu* (cf. şi DO: XXXVIII).

2. Nume de familie ca *Ardelean, Muntean*, *Mureşan*, cu *-u* nenotat în Transilvania la numele româneşti, se datorează funcţionarilor maghiari (cf. Graur, N.P.: 97).

3. *Tărăgăniceanu,* poreclă dată unui prim-ministru care *tărăgăna*, la un moment dat, luarea unor decizii, este o contaminare între *Tăriceanu* + *(a) tărăgăna; Răzgândeanu*, poreclă dată aceleiaşi personalităţi, uneori inconsecventă, este format de la verbul *(a se) răzgândi.*

3.2.2.3. *Adjectivele* (puţin numeroase) sunt analizabile în raport cu substantive:

– comune: *aheean, crivăţean, judeţean, lumean, peşterean, traheean* etc.;

– proprii (toponime sau antroponime): *egeean, caragialean, coşbucean.*

Formații *parasintetice*: *transeuropean, -ă* „(șosea) care traversează *Europa*" (MDN), *transfăgărășean* „șosea care traversează crestele munților *Făgăraș*" (DEX, unde este explicat din *trans-* + *făgărășean,* explicație valabilă numai formal, nu și semantic), *Vaideeni* (Iordan, Top.: 404) cf. *vai de ei*.

Formații *semianalizabile*: *basarabean* cf. *Basarabia, bitolean* cf. *Bitolia, Cisnădeanu* cf. *Cisnădie, macedonean* cf. *Macedonia, podgorean* cf. *podgorie, slobozean* cf. *Slobozia, transilvănean* cf. *Transilvania.*

3.3. -IAN[1] (-ianin; -ianu, -ieni)

3.3.1. În DI se înregistrează 3 ***formații analizabile***: *buzăian* cf. *Buzău, iudeianin* cf. *iudeu, plebeian* cf. *plebeu.*

La acestea se adaugă 13 formații din DILR și 10 din alte surse (menționate între paranteze): *adiendreian* cf. *Ady Endre* (Seche 1962c), *berkeleian* (DILR) „(adept) al berkleismului (= sistem filozofic)" (NDN) cf. *Berkeley, covurluian* (FCLRV: 92) cf. *Covurlui, cristoian* (Vârlan, S.N.: 178, 300) cf. (*Ion*) *Cristoiu, dorohoian* cf. *Dorohoi, goetheian* (Seche 1962c) „în maniera lui *Goethe*" (NDN s.v. *goethean,* în care sufixul este *-an*[2]), *hawaian* (Popescu 1960), *hașdeian* cf. *Hașdeu, himalaian* cf. *Himalaia, mamaian* cf. *Mamaia* (Vârlan, S.N.: 180, 243), *neculceian* cf. *Neculce* (Iordan, LRA: 176), *odorheian* cf. *Odorheiul* (*secuiesc*) (TV), *orheian* cf. *Orhei*, *paraguayan* cf. *Paraguay, pompeian* (DILR) „referitor la *Pompei*" (NDN), *prometeian* (DILR) „referitor la mitul lui *Prometeu*" (NDN), *săcuian* cf. *secui*, folosit și ca nume de familie (DERS), *sinăian* cf. *Sinaia, tolstoian* cf. *Tolstoi* (Seche 1962c), *troian* cf. *Troia, uruguayan* cf. *Uruguay, vasluian* cf. *Vaslui, văcăroian* cf. *Văcăroiu* (Vârlan, S.N.: 178).

Pentru analiza formațiilor de la cuvinte-bază care se termină cu diftongi ce conțin *ĭ,* vezi nota sub **1.1.3.**

3.3.2. Formațiile cu *-ian*[1] sunt substantive (comune și proprii) și adjective.

3.3.2.1. ***Substantivele comune*** (unele folosite și ca adjective) sunt ***masculine***, analizabile în raport cu substantive:

– comune: *iudeianin, plebeian, secuian;*
– proprii (toponime sau antroponime): *buzăian, covurluian, dorohoian, hawaian, himalaian, odorheian, orheian, paraguayan, sinăian, vasluian* etc.

3.3.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt:

– nume de familie în *-ian(u),* analizabile în raport cu:
  – toponime: *Băicoianu* cf. *Băicoi* (DO: LVIII), *Argetoianu* cf. *Argetoaia* (Graur, N.P.: 110), *Dăianu* cf. *Daia* (*ibid.*);
  – un substantiv comun: *Pârâianu* (DO: 348) și *Păraian* (Pașca, Gl.) cf. *pârâu / părău*;
– toponime (în *-ieni*, rar), analizabile în raport cu:
  – un substantiv comun (la pl.): *Văieni* (Iordan, Top.: 404) cf. *văi*;
  – un substantiv propriu compus: *Satnoieni* cf. *Satu-Nou* (*ibid.*).

3.3.2.3. ***Adjectivele*** (unele și substantivate) sunt analizabile în raport cu substantive proprii:

– toponime: *berkeleian, mamaian, pompeian* etc.;
– antroponime: *cristoian, goetheian, hașdeian, prometeian, tolstoian, văcăroian.*

3.4. -IAN[2] (-ien)

3.4.1. În DI sunt înregistrate cca 70 de ***formaţii analizabile*** (se glosează, după DA sau DLR, numai formaţiile cu sens mai puţin clar): *acustician* „specialist în *acustică*”, *aerian, antonescian* „(om) care este partizan al politicii lui Ion *Antonescu*”, *aritmetician* „specialist în *aritmetică*”, *basedowian* „(persoană) care suferă de boala lui *Basedow*”, *brownian* „mişcare în toate sensurile a particulelor unei suspensii în apă” cf. *Brown, caragialian, carotidian (carotidien)* „specific *carotidei*”, *ciceronian* „referitor la Cicero” cf. *Cicerone, clinician* „(medic) care lucrează într-o *clinică*”, *colegian* „elev de *colegiu*”, *corintian* „(persoană) din *Corint*”, *cosmetician, cranian* cf. *craniu* [pron. craniu], *darwinian, diagnostician, electrician* „persoană care se ocupă de instalaţii *electrice*”, *eminescian, endocrinian, eolian* „care este acţionat sau produs de vânt” cf. *Eol* „zeul vânturilor, în mitologia greacă”, *estetician* „specialist în *estetică*”, *etician* „specialist în *etică*”, *falansterian* „(persoană) care aparţine unui *falanster*”, *fenician (fenicien)* cf. *Fenicia, fizician, fonetician, grafician, genetician, hegelian, hertzian* „referitor la unde electromagnetice radio” cf. *hertz* „unitate de măsură pentru frecvenţă” şi *Hertz* „fizician german”, *kantian, lancasterian* „(adept) al sistemului de învăţământ creat de *Lancaster*”, *laringian, logician, maiorescian, matematician, mecanician* „specialist în *mecanică; mecanic*”, *microbian, muzician, napoleonian* „care se referă la împăratul *Napoleon*”, *normalian* „elev al unei şcoli *normale* (= pedagogice)”, *olimpian* „din *Olimp;* care aparţine zeilor greci”, *optician, ovarian, parizian, platonician* „*platonic* (= (adept) al platonismului)”, *plutonian* „referitor la *Pluton* (= zeul grec al Infernului)”, *politehnician* „persoană care studiază sau predă la un institut *politehnic*”, *politician, practician* „profesionist cu *practică* îndelungată”, *prezbiterian* „cel care admite numai autoritatea *prezbiterilor* (nu şi a preoţilor)”, *regalian* (în sintagma *drepturi regaliene* „prerogative regale”) „ca un rege, regeşte” cf. *regal, statistician, stoician* „*stoic* (= adept al stoicismului)”, *tactician, tiroidian (tiroidien)* cf. *tiroidă, voltairian* „(persoană) care adoptă ideile lui *Voltaire*”, *wagnerian* „referitor la muzica lui *Wagner*” etc.

La acestea se adaugă cca 80 de formaţii din DILR şi cca 90 din alte surse (menţionate între paranteze): *amazonian* cf. *Amazon* (Vârlan, S.N.: 179), *amigdalian* „referitor la *amigdale*”, *anghelian* (Iordan, LRA: 175) cf. (Dimitrie) *Anghel, apocaliptician* „persoană care se ocupă de studiul fenomenelor *apocaliptice*” (Vârlan, S.N.: 43), *argentinian, aristotelian, astronautician, atenian, automatician, bachian* (Seche 1962c) cf. *Bach, baconian* cf. *Bacon, balistician, balzacian, bartokian* (Seche 1962c) cf. (Bela) *Bartok, baudelairian / baudelaire-ian* (*ibid.*), *băsescian* (Vârlan, S.N.: 177), *beethovenian, beniucian* (Seche 1962c), *bergsonian, berliozian* (Seche 1962c), *bernsteinian, bivolarian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. (Grigore) *Bivolaru, blagian, blake-ian* (Seche 1962c) cf. *Blake, bogzian* (*ibid.*) cf. (Geo) *Bogza, bostonian* cf. *Boston, brahmsian* (Seche 1962c), *brâncuşian, brebanian, brechtian, brejnevian* (Vârlan, S.N.: 177), *brucanian* (*ibid.*), *byronian, calderonian* (Seche 1962c), *canadian, cantemirian, călinescian, cărtărescian, ceauşeştian* cf. *Ceauşeşti* (Vârlan, S.N.: 177), *cehovian, cézannian* (Seche 1962c) cf. *Cézanne, chilian* cf. *Chile, chopinian* (Seche 1962c), *cibernetician, chirachian* „adept al lui *Chirac*” (Vârlan, S.N.: 43), *cioranian* (Vârlan, S.N.: 178), *clintonian* (Vârlan, S.N.: 177), *comarnescian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. (Petru) *Comarnescu, constantinescian* (Vârlan, S.N.: 177) cf. (Emil) *Constantinescu, cosaşian* (Seche 1962c) cf. (Radu) *Cosaşu, coresian, coşbucian, crocian* (Seche 1962c) cf. *Croce, crocodilian* „reptilă mare” (NDN), *cucutenian* cf. *Cucuteni* (DCR), *dickensian* (Seche 1962c), *dimovian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. (Leonid) *Dimov, dinescian* cf. (Mircea) *Dinescu, dogmatician* „specialist în *dogmatică*”, *ecuadorian, ehrenburgian* (Seche 1962c) cf. (Ilya) *Ehrenburg, einsteinian, energetician, enescian,*

erevanian (Vârlan, S.N.: 179) cf. *Erevan, eschilian* (Seche 1962c), *esofagian, everachian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. (Paul) *Everac, faulknerian, fănuşian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. *Fănuş* (Neagu), *fellinian* (*ibid.*) cf. (Federico) *Fellini, flaubertian, foscolian* cf. *Foscolo* (Seche 1962c), *freudian, funarian* „adept al lui *Funar*" (Vârlan, S.N.: 177), *giscardian* „care se referă la *Giscard* d'Éstaigne" (Rom. lib., 1983, nr. 11959, p. 3), *gogolian, gomerian* cf. *Gomera* (Popescu 1960), *grigorescian* (Seche 1962c), *hamletian, heraclitian, hobbesian* cf. *Hobbes, hollywoodian* cf. *Hollywood* (Vârlan, S.N.: 179), *homerian* (Seche 1962c), *hrebenciucian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. *Hrebenciuc, ibsenian, iliescian* (Vârlan, S.N.: 178), *informatician, irakian, iranian, irsopian* cf. IRSOP (Vârlan, S.N.: 179), *israelian, jupiterian* „persoană influențată de planeta *Jupiter*" (Vârlan, S.N.: 43), *kafkian, keplerian, kierkegaardian* (Seche 1962c), *kusturițian* cf. *Kusturița* (Vârlan, S.N.: 178), *kuweitian, lamartinian* (Seche 1962c), *lazarovian* cf. *Lazarov* (Vârlan, S.N.: 178), *leibnizian* (Seche 1962c), *lesothian* cf. *Lesotho, lichtensteinian, logistician* „specialist în *logistică*", *lovinescian, lozincian* „creator de *lozinci*" (Vârlan, S.N.: 43), *maghrebian* cf. *Maghreb, maldivian* cf. insulele *Maldive, malraux-ian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. (André) *Malraux, marțian* „(locuitor) al planetei *Marte*" (DLR), *mazilian* cf. (Teodor) *Mazilu* (Vârlan, S.N.: 178), *mcdonaldian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. *Mc Donald* (fast food ~), *minulescian* (Seche 1962c), *mozartian, nabokovian* (Vârlan, S.N.: 179) cf. *Nabokov, năstăsian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. (Adrian) *Năstase, nekrasovian* (Seche 1962c), *newtonian, oedipian, o'neillian* (Seche 1962c), *oxfordian, pavlovian, păunescian* (Vârlan, S.N.: 179), *petrarchian* (Seche 1962c), *picassian* cf. *Picasso, pirandellian, pirotehnician, pleşian* cf. (Andrei) *Pleşu* (Vârlan, S.N.: 179), *plutarchian* (Seche 1962c) cf. *Plutarch, praxitellian* (*ibid.*) cf. *Praxitelle, prokofievian* (*ibid.*), *proudhonian, puşkinian, quasimodian* (Seche 1962c), *rabellaisian, racinian* (Seche 1962c), *ravelian* (*ibid.*), *rembrandtian, retorician, rubensian* (Seche 1962c), *sadovenian, saharian, sahelian* cf. *Sahel, salvadorian, sartrian, saturnian* „persoană influențată de planeta *Saturn*" (Vârlan, S.N.: 43), *schillerian, schubertian, schumannian* (Seche 1962c), *scorniceştian* cf. *Scorniceşti* (Vârlan, S.N.: 180), *selenian* „persoană influențată de *Selena*" (Vârlan, S.N.: 43), *shakespearian, snegurian* cf. (Mircea) *Snegur* (Vârlan, S.N.: 178), *solarian* „persoană influențată de Soare" cf. *solar* (Vârlan, S.N.: 43), *stendhalian, straussian* (Vârlan, S.N.: 179), *ştefanian* cf. *Ştefan* (cel Mare) (*ibid.*), *şolohovian* (Seche 1962c), *termician* „specialist în folosirea energiei *termice*" (DEX^2), *thatcerian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. (Margaret) *Thatcer, timoftian* cf. *Timofte* (*ibid.*), *topârcenian* (Seche 1962c), *transwaalian* („Lumea", 1968, nr. 40, p. 31), *trinidadian, turceschian* (Vârlan, S.N.: 179) cf. (Robert) *Turcescu, țuculescian* (*ibid.*), *țuțian* cf. (Petre) *Țuțea* (*ibid.*), *ucrainian* (DLR, ca variantă la *ucrainean*), *urmuzian, vadimian* (Vârlan, S.N.: 178) cf. *Vadim* (Tudor), *venusian* „care aparține planetei *Venus*", *verlainian, weberian* (Vârlan, S.N.: 179) cf. (Renate) *Weber, witmanian* (Seche 1962c), *zamfirescian* (*ibid.*) etc.

3.4.2. Formațiile cu *-ian*^{2} sunt substantive (comune şi proprii) şi adjective.

3.4.2.1. ***Substantivele comune*** sunt ***masculine***, analizabile în raport cu:

– substantive:
  – comune (nume de ştiințe, frecvent): *acustician, astronautician, cibernetician, clinician, diagnostician, estetician, fizician, fonetician, logistician, matematician, practician, tactician* etc.;
  – proprii (rar): *jupiterian, marțian, selenian;*

– adjective (rar): *apocaliptician, electrician, teoretician, solarian, termician.*

Unele substantive (care funcționează şi ca adjective) sunt analizabile în raport cu nume de țări sau de alte localități străine: *argentinian, atenian, bostonian,*

canadian, chilian, corintian, ecuadorian, irakian, iranian, israelian, kuweitian, lichtensteinian, magrebian, parizian, saharian, salvadorian, transwaalian, trinidadian etc.

3.4.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt nume de familie, unele formate artificial (vezi *infra* 5.): *Provian* cf. *Proava* (DO: LX), *Radian* (*ibid.*), *Stanian* (*ibid.*), *Claudian* (Graur, N.P.: 99), *Danielian* (*ibid.*), *Florian* (*ibid.*), *Pictorian* (*ibid.*), *Pretorian* (*ibid.*).

3.4.2.3. ***Adjectivele*** sunt analizabile în raport cu substantive:

– comune: *aerian, amigdalian, faringian, laringian, microbian, ovarian, reptilian, retinian, tiroidian* etc.;

– proprii:

  – antroponime:

    – nume de familie ale unor personalități românești sau străine din domeniul culturii, mai ales al literaturii (frecvent) sau ale unor politicieni, mai ales din perioada contemporană: *antonescian, beethovenian, bogzian, cărtărescian, chirachian, chopinian, cioranian, clintonian, constantinescian, coresian, dickensian, enescian, einsteinian, freudian, giscardian, gogolian, grigorescian, hrebenciucian, iliescian, kafkian, lovinescian, mozartian, năstăsian, newtonian, păunescian, petrarchian, platonian, pușkinian, rubensian, sadovenian, shakespearian, snegurian, verlainian* etc.;

    – prenume (rar): *eolian, fănușian, vadimian;*

    – nume de instituții (sau sigle): *mcdonaldian, irsopian;*

    – toponime: *amazonian, cucutenian, jupiterian, marțian, olimpian, parizian, saturnian, scorniceștian, venusian* etc.

Compuse ***parasintetice*** (de obicei scrise într-un cuvânt, rar cu cratimă):

– prenume + nume de familie + *-ian*^{2}: *adrianpăunescian* (Vârlan, S.N.: 180, dar și *păunescian*, vezi *supra*), *anatol-francian* (Seche 1962c), *camilpetrescian* (*ibid.*), *charliechaplinian* (Vârlan, S.N.: 180), *dorintudoranian* cf. *Dorin Tudoran* (*ibid.*), *gellunaumian* (*ibid.*), *geobogzian* (*ibid.*, dar și *bogzian*, vezi *supra*), *julvernian* (DILR) cf. *Jules Verne*, *marinsorescian* (DCR), *naeionescian* (Vârlan, S.N.: 180), *nichitastănescian* (DCR^2), *răzvanteodorescian* (Vârlan, S.N.: 180);

– nume de familie / nume de loc compus + *-ian*^{2}: *capverdian* (DILR) cf. *Capul Verde*, *sainte-beauvian* (Seche 1962c), *sanpaulian* (DILR) cf. *San Paulo*;

– nume de familie + nume de familie + *-ian*^{2} ... + *-ian*^{2}: *iliesciano-gorbaciovian* (Vârlan, S.N.: 180) sau cu formant diferit: (*-ist* ... + *-ian*^{2}) *ceaușisto-iliescian* (*ibid.*);

– o expresie străină: *telquelian* cf. fr. *tel quel* (DCR^2).

Derivate ***parasintetice***: prefix + nume de familie / prenume / nume de loc + *-ian*^{2}: *post-hrușciovian* (Vârlan, S.N.: 179), *posthumboldtian* (*ibid.*), *post-nichitian* (*ibid.*), *transcaucazian* (DI) „care străbate *Caucazul*".

Derivatele cu *-ean*^{2}, *-ian*^{1} și *-ian*^{2} fac pluralul cu *-eni*, respectiv *-ieni* și *-i-eni: oltean – olteni, buzăian – buzăieni, parizian – parizieni* etc. Învechit, se întâlnește și pluralul cu *-eani* (pentru *-eni*), atât la apelative, cât și la toponime: *corinteani* (Coresi, în DA), *sabineani* (Cantemir, în DÎLR), *Bălteani* cf. *Balta, Călugăreani, Câmpeani, Izvoreani* cf. *Izvoarele* (DERS); de asemenea, apare pluralul cu *-iani* pentru *-ieni* sau *-i-a-ne* pentru *-i-e-ne: buzăiani* (DERS), (tribuni) *plebeiani*

(Maiorescu, în DLR); (plante) *aeriane* (Grecescu, în DA), (idei) *volteriane* (C. Petrescu, în DLR) etc.

4. Valorile derivatelor

4.1. Substantivele cu sufixele în discuţie au două valori.

4.1.1. ***Purtătorul apartenenţei***

– ***locale*** (distribuită în mod diferit, în funcţie de baza la care poate fi raportat derivatul):

– baza este un toponim (frecvent), iar derivatul este un apelativ (nume de locuitori) care desemnează membrii colectivităţii aparţinând acelui loc (sat, comună, oraş, judeţ, regiune, ţinut, ţară, continent, planetă etc.): *american, argentinian, brescian, bucureştean, budapestan, canadian, chievean, ecudorian, elveţian, egiptean, european, hawaian, irakian, mamaian, marţian, mehedinţean, orădean, parizian, sinăian, sovejean, teleormănean, tibetan, vasluian, vâlcean* etc.;

– baza şi derivatul sunt toponime: *Blăjani, Câmpeni / Câmpani, Crişana, Deleni / Delani, Hurezani, Olteţani, Plopşoreni, Rucăreni, Suceveni* etc.;

– baza este un substantiv comun care denumeşte un loc, în sens larg, iar derivatul îi desemnează pe membrii acelei colectivităţi: *câmpean, cetăţean, delean, diasporean, lăturean, mărginean, muntean, orăşean, parohian, pădurean, pământean, regăţean, republican, sătean, ţăran, vălean* etc.;

– ***personale***:

– baza este un substantiv propriu, iar derivatul (numai cu *-an*[2] şi *-ian*[2]) este un substantiv comun care îl desemnează pe adeptul / partizanul unei teorii, al unei idei emise de o persoană sau de o colectivitate: *al-qaidan, chirachian, dominican, franciscan, iliescan, luteran, mahomedan* etc.;

– baza este un substantiv propriu, toponim sau antroponim, ca şi derivatul (în *-ani, -eni,* respectiv *-eanu, -ian*[2]): *Botoşani, Drăgăşani, Focşani, Movileni, Paşcani, Vlădeni* etc.; *Căpităneanu, Secăreanu, Valentineanu, Dobrian, Florian, Stamatian* etc.

La origine, toponimele arată că primii locuitori provin dintr-un anumit loc (purtătorul apartenenţei locale) sau sunt descendenţii celui care a întemeiat sau a stăpânit acea localitate (purtătorul apartenenţei personale); cf. Iordan, Top.: 157, 161, 403–404.

4.1.2. ***Nume de agent***

– cu bază substantivală (*-ian*[2], frecvent, iar *-an*[2], *-ean*[2], rar): *acustician, cibernetician, fizician, logician, matematician, politehnician, tehnician* etc.; *comedian, curtean, normalian, ocnean*[1], *tragedian* etc.;

– cu bază adjectivală (mai rar): *apocaliptician, electrician, teoretician, termician.*

4.2. Adjectivele exprimă o *proprietate* legată de obiectul denumit de bază şi, în funcţie de contextul substantival, au diverse nuanţe semantice:

– ***apartenenţa locală***: *(linie) aeriană* „care se află în *aer*", *esofagian, faringian* „care aparţine *faringelui*, localizat în *faringe*", *(spital, drum) judeţean* „care aparţine de un *judeţ*", *(statistică) irsopiană, ovarian, retinian, tiroidian, trupean* „care aparţine de *trup*", *urban* etc.;

– ***apartenenţa personală***:

– care aparţine persoanei denumite prin cuvântul-bază: *(operă) balzaciană, beethoveniană, călinesciană, cărtăresciană, cioraniană, einsteiniană, eminesciană, maioresciană, tolstoiană, topârceniană, tagoreană* etc.;

– care aderă la doctrina, concepţia, curentul politic sau literar al persoanei / în spiritul persoanei denumite prin cuvântul-bază: *antonescian, băsescian, clintonian, constantinescian, iliescian*; *(idee) călinesciană, maioresciană, (ecranizare) cehoviană, (stil) elisabetan, (interpretare) mozartiană, (spirit) voltairian* etc.;

– ***apartenenţa temporală*** (rar): *momentan;*

– ***apartenenţa personală + temporală***: *clintonian* „care ţine de perioada administraţiei lui *Clinton*”, *elisabetan* „din perioada domniei reginei Elisabeta I”, *constantinescian, funarian, iliescian* etc.;

– ***referinţa*** la persoana exprimată prin cuvântul de bază, care este nume propriu: *(studiu) beethovenian, eminescian, balzacian* etc.;

– ***posesia*** (rar): *(mediu) microbian* „care are *microbi*”;

– ***agentul / pacientul*** adjectival (cu bază substantivală, rar): *microbian* „care răspândeşte *microbi* sau este cauzat de *microbi*”.

O valoare specifică publicisticii postdecembriste este conotaţia ***depreciativă*** în anumite contexte: *(democraţie) iliesciană, (conducere) vadimiană* etc. (cf. şi Vârlan, S.N.: 181).

Unele substantive feminine provenite din adjective au un sens special: *cezariană* „intervenţie chirurgicală”, *havaiană* „instrument muzical”, *sahariană* „haină uşoară de vară, cu mâneci scurte”. Sub forma articulată, apar ca nume de dansuri (*abrudeana, ardeleana, haţegana, lugojeana, someşeana* etc.) sau de limbi (*coreeana, italiana*).

5. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

5.1. Sufixele din seria discutată au origine multiplă. Formaţiile în care se identifică au fost împrumutate în două perioade distincte ale limbii române.

5.1.1. Primul strat, cel mai vechi, este de origine ***slavă***, cu formaţii în *-an*^{2}, *-ean*^{2}, *-ian*^{1}.

În vechea slavă sufixele apăreau sub formele *-ěninъ*, *-janinъ* sg. sau *-ěne*, *-jane* pl., iar în anumite condiţii fonetice *-aninъ*, *-ane*, *-anъ* şi formau substantive şi adjective, nume de locuitori, de la substantive proprii, ca *efesěninъ / efesaninъ, etiopěnъ, galilěninъ, nazarěninъ / nazarjaninъ, samarěninъ / samarjaninъ*, pl. *samarěne*, sg. *samarěnъ / samaranъ*, rar şi de la substantive comune, ca *grajdaninъ* „locuitorul unui oraş” (cf. Vondrák, S.G. I: 542–543; Vaillant, V.S.: 107, 212).

Limba română a împrumutat sufixele sub formele *-eanin, -ianin* din slavă, în cele mai vechi texte traduse apărând slavonisme analizabile în limba română, ca *efeseianin* (Cod. Vor., în DLR), *eghipteanin* (FCLRV: 90), *haldeanin* (Coresi, la Vasiliu 1959: 227), *iudeianin* (Cod. Vor., în DA s.v. *iudeu*), *samareanin* (Coresi, în DLR), *sirianin* (Coresi, în DLR) etc. Asemenea formaţii nu s-au păstrat în limba română, în aceeaşi perioadă începând să apară şi formaţii cu *-ean*^{2}, *-ian*^{1}, *-an*^{2}: *asiean* (FCLRV: 91), *corintean* (Coresi, la Vasiliu 1959: 227), *efesean* (FCLRV: 90), *eghiptean* (*ibid.*), *erihonean* cf. *Erihon* (*ibid.*), *galilean* (*ibid.*; în DA se

menționează că *galilean,* atestat în *Biblia* din 1688, se pronunță *-le-an*), *samarean* (Coresi, la Vasiliu 1959: 227), pl. *samareani* (Coresi, în DLR), *solunean* cf. *Solun* (FCLRV: 92) etc.

Pentru alte împrumuturi din secolul al XVI-lea cu sufixele în forma din slavă, vezi FCLRV: 90.

În slavă, sufixele formează adjective și substantive, de obicei de la nume geografice. În limba română este atestat un derivat cu *-ean*[2] care are ca bază un antroponim, încă din primele scrieri: *hristosean* „creștin" < *Hristos,* calc după v.sl. *christijanŭ* (în Cod. Vor., cf. DHLR II: 320); la acesta se adaugă *agarean* (P. Sch. și Dosoftei, în FCLRV: 91) derivat de la *Agar*, numele unui personaj biblic. Și toponimele în *-ani, -eni* apar cu „valoarea de apartenență personală încă din secolul al XV-lea, alături de *-ești*, care a avut de la început această funcție" (Iordan, Top.: 159–161): *Focșani* < *Focșa, Oniceni* < *Onica, Pașcani* < *Pașca, Roșcani* < *Roșca* etc.

5.1.2. Al doilea strat este de origine ***latino-romanică***, cu formații în *-an*[2], *-ian*[1] și *-ian*[2] < lat. *-anus,* it. *-ano, -iano,* fr. *-ain, -ien, -éen.*

În limba latină sufixul *-anus* se adăuga la nume de locuri (*Romanus, Spartanus*), la nume de persoane (*Octavianus, Sultanus, Tullianus*), la nume comune cu sens de loc (*castellanus, montanus, paganus*). Sufixul a rămas productiv în cele mai multe limbi romanice, dar în limba română cuvintele moștenite n-au mai fost simțite ca derivate: *paganus* > *păgân, romanus* > *român* (cf. Iordan 1957: 459; ILR I: 80). „De la tema în *-io,* prin falsă despărțire, s-a format *-ianus:* după modelul lui *Iulius – Iulianus* s-a format *Caesarianus, Ciceronianus, Neronianus.* [...] În latina târzie, în multe cazuri *-iānus* înlocuiește pe *-anus*; de asemenea e folosit în limbile romanice" (cf. ILR I: 80)

Printre primele formații împrumutate din limba latină pe cale savantă, începând din secolul al XVII-lea, menționăm pe *luteran* (Varlaam, a. 1600, în DÎLR: 235) din lat. med. *lutheranus, roman* „locuitor al *Romei*" (a. 1650–1680, în DÎLR: 251) din lat. *romanus*. La începutul secolului al XVIII-lea au fost împrumutate derivate latinești ca *african* (Cantemir, a. 1700, în DÎLR: 92) cf. lat. *africanus, pretorian* „soldat din garda împăratului roman" (M. Costin, a. 1718, în DÎLR: 251) cf. lat. *praetorianus, spartani* s.m.pl. (a. 1717, în DÎLR: 323) cf. lat. *spartani* etc.; *castelan* (N. Costin) / *caștalian* (*ibid.*) / *caștelean* (M. Costin, a. 1700, în DÎLR: 127) are corespondent în lat. *castellanus*, it. *castellano*, fiind luat prin filieră poloneză (*kasztelan*).

În afară de astfel de împrumuturi, este de menționat formarea, în această perioadă, a unor derivate cu *-ean*[2] de la teme neologice. Ele se întâlnesc la D. Cantemir, T. Corbea, N. Costin etc. (cf. DÎLR: 51): *gotean, sabineani* (a. 1717), *șpaniolean* (a. 1700), *tebanusean* (a. 1700) cf. *Tebanus*, *țeltean* „celt" (a. 1726) etc.

În perioada modernă și contemporană, categoria derivatelor nume de locuitori în *-an*[2] și *-ian*[1] s-a întărit prin împrumuturi și adaptări din limba franceză, italiană sau latină. La acestea se adaugă împrumuturile cu *-ian*[2], mai ales din franceză.

Pentru limba franceză, Dubois (D.S.: 16, 17, 85) menționează sufixul sub forma *-ien*, cu variantele combinatorii *-éen* și *-ain*, fiind unul dintre cele mai folosite

sufixe pentru a forma nume de locuitori şi adjective. La Grevisse–Goosse: 170, 172, unde sufixele apar în ordine alfabetică, fără alte precizări, *-an* este considerat formă savantă împrumutată din lat. *-anum*, care apare în câteva derivate de la nume proprii ca *mosan, formosan*, *-ain* este forma populară (lat. *-anum*) care formează substantive nume de locuitori şi adjective ca *americain, diocésain* (idem: 164, 170), *-ien* (lat. *-anum* precedat de o palatală) a devenit sufix autonom marcând apartenenţa, care se ataşează la substantive comune şi proprii şi formează substantive şi adjective, de tipul *collegien, musicien; cartésien, gaullien; autrichien, norvegien* (idem: 174) şi *-éen*, încrucişare între *-ien* şi lat. *-acus, -eus*, a servit mai întâi la traducerea cuvintelor latineşti în *-eus*: *herculéen, européen, cyclopéen*, apoi şi în alte cazuri: *goethéen* (şi *goethéien*), *nitzschéen*. Când baza se termină în *-é(e)*, sufixul *-éen* se reduce, prin haplologie, la *-en: pyrenéen, lycéen* (idem: 174); vezi aceeaşi interpretare în Robert 1966, cu menţiunea că sufixul *-ien* formează cu nume proprii de persoană derivate adjectivale „libere", de tipul *coopernicien, einsteinien*; în Larousse 2003 este înregistrat *-ain* indicând originea (*romain, thébain*) şi *-ien, -en* pentru a desemna profesia şi originea (*chirurgien, parisien, lycéen*).

În italiană, sufixul se prezintă sub formele *-ano, -iano* (Battaglia–Pernicone, G.I.: 180; Rohlfs, G. III: 301–303).

Limba română a împrumutat cuvinte care conţineau sufixele sub diferite forme şi cu aceleaşi valori, mai ales din franceză, mai rar din italiană, uneori din spaniolă, direct din latină şi, mai recent, din engleză. Întrucât unele derivate cu aceste sufixe au corespondente în mai multe limbi, e greu de precizat limba (limbile) din care au fost împrumutate. Dicţionarele româneşti nu sunt totdeauna în consens, considerând că unele derivate cu corespondente străine au fost formate în limba română. Derivatele sunt substantive şi adjective cu valoare de apartenenţă locală:

– cu *-an*[2]: *african* cf. lat. *africanus*, it. *africano*, fr. *africain; algerian* cf. fr. *algérien; american* cf. it. *americano*, fr. *américain* (DEX < *America*, cu trimitere la fr. şi it.); *californian* cf. fr. *californien*, engl. *Californian; galiţian* cf. fr. *galicien* (DEX < *Galiţia*); *indian* cf. fr. *indien*, it. *indiano; jamaican* cf. fr. *jamaicain*, engl. *Jamaiquan; mexican* cf. engl. *Mexican*, fr. *méxicain* (DLR < *Mexic*; DEX trimite şi la fr.); *mozambican* cf. fr. *mozambicain,* engl. *Mozambican; nicaraguan* cf. engl. *Nicaraguan; nigerian* cf. fr. *nigérien* (DEX < *Nigeria*; neînregistrat în DLR); *rhodezian* cf. fr. *rhodésien*, engl. *Rhodesian; spartan* cf. lat. *spartanus*, it. *spartano* (DEX[2]; din *Sparta*, în DLR); *sirian* (cu dubletul *sirianin* din slavă, în limba veche, vezi *supra* **5.1.**) cf. fr. *syrien; tibetan* cf. fr. *tibetain* (DEX[2]; DLR < *Tibet*), engl. *Tibetan; veneţian* cf. it. *veneziano*, fr. *vénétien* (DLR, DEX < *Venezia* + *-ean*); *parohian* cf. lat. *parochianus*, germ. *Parochian; republican* cf. it. *republicano*, fr. *républicain* etc. Şi adjectivele au corespondente străine: *bacterian* cf. fr. *bactérien, momentan* cf. germ. *momentan* (fr. *momentané*, it. *momentaneo*); *urban* cf. lat. *urbanus*, fr. *urbain;*

– cu *-ian*[1] (scris şi *-yan*): *hawaian* cf. fr. *hawaïen; paraguayan* cf. fr. *paraguayen*, engl. *Paraguayan; pompeian* cf. fr. *pompéien;*

– cu *-ian*[2]: *atenian* cf. fr. *athénien; canadian* cf. fr. *canadien; caucazian* cf. fr. *caucasien; ecuadorian* cf. engl. *Ecuadorian* (fr. *équatorien*); *irakian* cf. fr. *irakien; iranian* cf. fr. *iranien; parizian* cf. fr. *parisien* etc.

Împrumuturile din limba franceză cu *-éen* au devenit în română *-e-an*, ca fr. *lycéen* > rom. *licean* [pron. li-če-an]. În *european* (cf. fr. *européen*), *marmorean* (cf. fr. *marmoréen*), *mediteranean* (cf. fr. *méditerranéen*), din cauza identității grafice, *-e-an* a fost asimilat la *-ean*[2] provenit din slavă (*e-u-ro-pean, mar-mo-rean, me-di-te-ra-nean*), evitându-se pronunțarea cu hiat; și după teme în *-e-* sufixul este *-ean*: *caldeean* cf. fr. *chaldéen* (DEX), *coreean* cf. fr. *coréen* (DEX < *Coreea* + *-ean*), *guineean* cf. fr. *guinéen* (în engl. *Guinean*), *traheean* cf. fr. *trachéen* (vezi totuși DLR, DEX, care-l notează pe *traheean* sub forma *trahean*, pron. *-he-an*, ca și *lice-an*).

Apariția unor dublete cu *-e-ean* alături de cele cu *-e-an*, în surse lexicografice și ortografice mai noi, determină detașarea unui sufix dezvoltat **-eean*, cu pluralul *-eeni*: *herculean* (DI, DEX) / *herculeean* (DOOM[2], DEX[2] 2009), pl. *herculeeni*; *marmorean* (DLR, DEX) / *marmoreean* (DOOM[2], DEX[2] 2009), pl. *marmoreeni*; *mediteranean* [pron. *-ne-an*] (DLR, DEX) / *mediteraneean* (DOOM[2], DEX[2] 2009), pl. *mediteraneeni*.

Și cu valoarea de purtător al apartenenței personale derivatele au corespondente latino-romanice:
– cu *-an*[2] (având corespondente cu *-ano, -ain, -anus*): *dominican* cf. it. *dominicano*, fr. *dominicain; elisabetan* cf. fr. *élisabéthain; franciscan* cf. fr. *franciscain*, it. *franciscano; luteran* cf. lat. *lutheranus* (germ. *Lutheraner*); *mahomedan* (*mahometan*) cf. it. *mahomettano,* fr. *mahométan* (DLR, DEX < *Mahomed*; pentru varianta cu *-t-* cf. it., fr.);
– cu *-ian*[1] (având corespondente cu *-ien, -éen*): *plebeian* cf. fr. *plébéien* (DLR); *prometeian* cf. fr. *prométhéen* (DLR);
– cu *-ian*[2] (având corespondente franțuzești cu *-ien*): *darwinian* cf. fr. *darwinien; epicurian* cf. fr. *épicurien; hegelian* cf. fr. *hégélien; napoleonian* cf. fr. *napoléonien; voltairian* cf. fr. *voltairien; wagnerian* cf. fr. *wagnérien* etc.

Uneori apar dublete cu forme diferite ale sufixelor având ca temă un nume geografic străin, unele explicabile prin împrumuturi, altele formate în limba română: *palestinian* cf. fr. *palestinien*, engl. *Palestinian* (DEX < *Palestina*, cu trimitere la fr.) / *palestinean* < *Palestina; ucrainean* < *Ucraina / ucrainian* cf. fr. *ukrainien; venezuelan* cf. sp. *venezolano*, engl. *Venezuelan / venezuelian* cf. fr. *vénézuélien / venezuelean* < *Venezuela* (vezi *supra* **1.1.**).

Alături de *eghipteanin* din limba veche, împrumutat din slavă, și de *egiptean* < *Egipt,* derivat românesc, apare *egipțian* (înv.) cu corespondent în fr. *égyptien.*

Au corespondente cu fr. *-ien* majoritatea substantivelor masculine cu *-ian*[2] indicând pe cel care exercită o profesie; formațiile mai recente pot fi împrumutate și din engleză: *balistician* cf. fr. *balisticien; diagnostician* cf. fr. *diagnisticien*, engl. *diagnosticien* (DEX îl consideră derivat românesc); *dogmatician* cf. engl. *dogmatician; energetician* cf. fr. *énergéticien; fizician* cf. fr. *psysicien; logistician* cf. fr. *logisticien; matematician* cf. *mathématicien; retorician* cf. fr. *rhétoricien; tehnician* cf. *technicien; termician* cf. fr. *thermicien* etc. Și adjectivele cu *-ian*[2] au corespondente în franceză: *aerian* cf. *aérien, faringian* cf. *pharyngien, ovarian* cf. *ovarien, tiroidian* cf. *thyroïdien* etc.

Variantele cu *-ien* (*carotidien, fenicien, tiroidien*) indică preluarea grafiei din franceză, la primele împrumuturi.

Numele de familie cu *-ian*^{2} (vezi *supra* **3.4.2.2.**), fără a fi prea frecvente, folosite în mediul urban, nu au originea clarificată. Ele ar putea fi formate sub influența unor „nume calendaristice, ca *Adrian, Ciprian, Demetrian, Emilian, Stelian*" (DO: LX) sau „pot fi nume fabricate în *-ian*" (Graur, N.P.: 99).

5.2. Derivatele cu *-an*^{2} și *-ean*^{2} sunt atestate în documente înainte de secolul al XVI-lea (ca apelative, toponime sau antroponime): *Balan* antroponim, cca a. 1348 (Mihăilă, DLRV), *Cărăreni* toponim, a. 1392 (Bolocan 1976), *Groșani* toponim, a. 1392 (*ibid.*), *ungurean* a. 1409 (Mihăilă, DLRV), *brașovean* a. 1415–1418 (DERS), *Topoloveni* toponim, a. 1421 (Bolocan 1976), *Bârseanul* antroponim, a. 1429 (Mihăilă, DLRV), *argeșean* a. 1432 (DERS), *susean* a. 1431 (Bolocan 1976), *târgoviștean* a. 1431 (*ibid.*), *târgșorean* a. 1431 (*ibid.*), *moldovean* a. 1431–1433 (Mihăilă, DLRV), *Olteni* toponim, a. 1436 (Bolocan 1976), *orășan* a. 1439 (Mihăilă, DLRV), *Câmpean* antroponim, a. 1456 (*ibid.*), *Curteani* toponim, a. 1464 (*ibid.*), *muntean* a. 1480 (*ibid.*), *Giosani* toponim, a. 1486 (*ibid.*). În secolul al XV-lea sunt atestate și antroponimele *Bălăceanu, Greceanu, Izvoranul* (cf. DO: XXXVII). Derivatele apar din ce în ce mai frecvent începând cu secolul al XVI-lea: *câmpulungean* a. 1526–1528 (DERS), *cetățean* (Cod. Vor., în FCLRV: 92), *cisnădian* a. 1530–1536 (*ibid.*), *corintean* (Coresi, în DA), *hațegan* a. 1546 (DERS), *țăran* a. 1591 (*ibid.*), *cozian* a. 1608 (FCLRV: 92), *mahomedan* a. 1695 (FN, în DLR), *padovan* a. 1701–1750 (DÎLR) etc.

Și formațiile cu *-ian*^{1} sunt atestate începând din secolul al XV-lea: *buzăian* a. 1431 (DERS), *săcuian* a. 1431 (DERS), *plebeian* a. 1796 (Cantacuzino, în DLR).

Formații cu *-ian*^{2} se întâlnesc, sporadic, în secolul al XIX-lea, în special în dicționare (Negulici, Costinescu) sau în diferite manuale traduse, mai ales din franceză: *siberian* a. 1823 (Vârnav, în DLR), *europian* a. 1833 (Săulescu: 27), *matematician* a. 1870 (Costinescu, în DLR), *norvegian* a. 1900 (Barcianu, în DLR), *eminescian* (Gherea, în DLR), *darwinian* (Eminescu, în DLR) etc. Atestările cele mai numeroase sunt însă din secolul al XX-lea (vezi *infra* **7.**).

6. Originea temelor

Apelativele nume de locuitori au ca bază fie un toponim românesc, nume de localitate (*craiovean, maramureșean*) sau de râu (*dunărean, oltean*) etc., fie un toponim străin, adaptat (*atenian, chievean, georgian, italian*) etc.

Adjectivele care se referă la persoane au ca temă un nume propriu românesc sau străin (*lovinescian, hegelian, newtonian* etc.).

La formațiile a căror temă este un apelativ predomină împrumuturile latino-romanice: *bacterian, capelan, clinician, colegian, comedian, cranian, fizician, licean, microbian, practician, republican, tiroidian* etc. Mai rar, temele sunt moștenite din latină: *aerian, căsean, câmpean, lăturean, mărginean, muntean, pădurean, pământean, sătean, țăran, vălean* etc. Ocazional, tema poate fi de origine slavă (*trupean*), maghiară (*orășean, oștezean*) sau formată pe teren românesc (*regățean*). Preponderente sunt temele care reprezintă nume proprii geografice, la derivatele cu *-an*^{2}, *-ean*^{2}, dar nume de persoane, la cele cu *-ian*^{2}.

7. Productivitatea sufixelor

Sufixele *-an*^{2}, *-ean*^{2} şi *-ian*^{2} sunt productive pe terenul limbii române; ele reprezintă serii deschise, oricând putându-se forma, cu ajutorul lor, noi derivate. Cel mai productiv este *-ean*^{2} care se combină, cel mai adesea, cu toponime româneşti sau cu teme care denumesc un loc, în sens larg, formând nume de locuitori. Este cel mai productiv sufix cu această valoare din limba română şi cu circulaţie foarte largă, apariţia unui astfel de derivat fiind oricând posibilă. De asemenea, numărul toponimelor (în *-eni* şi *-ani*) este extraordinar de mare (cf. Iordan, Top. 403 ş.u.); şi numele de familie în *-eanu* sunt foarte frecvente.

În DO: XXXVII ş.u. se menţionează că „în lista marilor familii de boieri dată de Sulzer (în fragmentul privitor la Oltenia), 90% au numele format din numele satului cu sufixul *-eanu*"; Paşca (Ţ.O.: 86) afirmă că „aceste nume se bucurau de o deosebită circulaţie în sistemul antroponomastic documentar, mai ales în epocile anterioare fixării unui criteriu uniform şi definitiv de denominaţie personală". Graur (N.P.: 116) crede că nu „există în toată ţara vreun oraş de la care să nu se fi format nume de familie terminate în *-eanu* şi, bineînţeles, multe sunt formate de la nume de sate".

Sufixul *-ean*^{2} este productiv şi în combinaţie cu nume de localităţi / ţări străine, în special cele cu populaţie slavă: *belgrădean, chievean, leningrădean, liovean, muntenegrean, ţarigrădean*, dar şi *egiptean, palestinean, venezuelean.*

Productivitatea relativ mare a sufixului *-ean*^{2} reiese şi din ataşarea lui la teme neologice atestate până la 1760 (cf. DÎLR: 51 şi *Glosar*), în derivate ca *sabineani* < *Sabini, sarmatean* < *Sarmat, şpaniolean* < *şpaniol, tebanusean* < *Thebanus, ţeltean* < *ţelt* (< lat. *celtae*). De asemenea, s-au adaptat cu *-ean*^{2} derivate franţuzeşti în *-éen,* de tipul *european, mediteranean.*

Sufixul *-an*^{2} este productiv în combinaţie cu nume geografice româneşti (în condiţiile fonetice menţionate, vezi *supra* **1.1.**). Dacă temele sunt nume geografice străine, este greu de precizat productivitatea sufixului, majoritatea formaţiilor având corespondente latino-romanice, dar nu poate fi exclusă posibilitatea ca unele să fie formate în limba română, de ex. *lipscan* „locuitor, negustor care vindea pe pieţile româneşti mărfuri aduse din *Lipsca* (= *Leipzig*)" (DA, DEX) şi numele geografic *Lipscani*, stradă comercială în Bucureşti. Şi *budapestan* pare a fi un derivat românesc de la *Budapesta* (corespondentul francez este *budapestois*).

Există apoi câteva derivate în *-an*^{2} care în limbile romanice au alte forme (unele dintre ele au însă corespondent cu *-an* în engleză): *belgian* (fr. *belge*, it. *belgio*, dar engl. *Belgian*), *elveţian* (fr. *suisse*, it. *svizzero, elvetico*, sp. *helveto, helvetico,* dar engl. *Helvetian*), *liliputan* (fr. *lilliputien*, engl. *Lilliputian*), *manciurian* (fr. *mandchou*, dar engl. *Manchurian*), dar şi *scoţian* (fr. *écossais*, it. *scozzese*, engl. *Scottish / Scotch*).

Şi sufixul *-ian*^{1} este productiv, dar el apare în relativ puţine derivate.

Sufixul *-ian*^{2} este productiv în combinaţie cu nume de persoane româneşti şi străine (vezi *supra* **3.4.**); fiind ocazionale, unele formaţii de acest fel ar putea să nu fie înregistrate în dicţionarele limbii franceze: *brahmsian, cehovian, platonian* (numai fr. *platonicien,* corespondentul lui *platonician*), *rembrandtian* (numai fr. *rembranesque*, cu variantele *rembrandtesque, rembrantesque*). Asemenea „creaţii"

se bucură de o libertate aproape nelimitată în anumite domenii, româna întrecând uneori limba franceză, care i-a servit drept model.

Nu au corespondente străine nici unele substantive, nume de meserii, cu bază neologică: *cosmetician* (fr. *cosmétoloque*), *grafician* (fr. *grapheur*), *metodician* (fr. *méthodiste*), *teoretician* (fr. *théoricien*).

8. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Formaţiile cu *-an*[2] şi *-ean*[2] au circulaţie largă, pe întregul teritoriu al ţării. În aceeaşi situaţie se află toponimele în *-ani, -eni* şi antroponimele în *-eanu*.

Vezi, totuşi, Iordan, Top.: 404: „*-ani, -eni* constituie o particularitate mai ales a toponimiei moldoveneşti"; cf. şi afirmaţiile făcute de C. Negruzzi (în *Daniil Scavinschi*) şi de V. Alecsandri (în *Istoria unui galbăn şi a unei parale*), care cred că *-eanu* din numele de familie este muntenesc, iar *-escu* este moldovenesc.

Formaţiile cu *-ian*[2] se folosesc mai ales în limbajul cultivat; substantivele denumind meserii, de tipul *fizician, matematician, tehnician,* au uz general. Adjectivele formate de la antroponime se folosesc, în special, în legătură cu persoanele publice din diferite domenii (critici literari, scriitori, artişti, filozofi, politicieni etc.), multe dintre ele având o existenţă efemeră. Dacă înainte de 1989 ele se foloseau mai ales în critica literară, în perioada post-decembristă cel mai frecvent domeniu este cel politic; se întâlnesc atât în presa scrisă, cât şi în cea orală, uneori cu nuanţă ironică sau peiorativă.

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -CIAN, -ICIAN

Formanţii fac parte din aceeaşi ***serie*** datorită asemănării formale, originii şi valorilor comune. Formaţiile cu *-cian* [pron. -či-an] se raportează la teme terminate în *-i-* vocalic, iar cele cu *-ician* [pron. -i- či-an] la teme terminate în consoană (vezi *infra* **9.1.2.**).

9.1.1. -CIAN

În DI sunt înregistrate 2 ***formaţii analizabile***: *academician* „membru al unei *Academii*" (DA), *magician* „persoană care se ocupă cu *magia*" (DLR).

Din DILR se adaugă 2 formaţii: *econometrician* „specialist în *econometrie*" (DN[3]) şi *geometrician* „persoană care se ocupă cu *geometria*" (MDN).

Formaţiile sunt ***substantive*** masculine, analizabile în raport cu substantive.

9.1.2. -ICIAN

În DI sunt înregistrate 2 ***formaţii analizabile***: *platonician* „adept al platonismului, platonic" cf. *Platon* (DLR), *tribunician* „care aparţine *tribunului*" (DLR).

La acestea se adaugă *aristotelician* (DILR) „aristotelian, adept al aristotelismului" (NDN) cf. *Aristotel*.

Formaţiile *platonician* şi *aristotelician* sunt ***substantive*** masculine, folosite şi adjectival, raportabile la substantive proprii. *Tribunician* este ***adjectiv*** raportabil la un substantiv comun.

Formaţiile cu *-cian* şi *-ician* pot fi raportate formal şi la o bază adjectivală în *-ic* (*academic, geometric, magic; platonic, aristotelic, tribuniciu, -ie* „(înv.) tribunician"), dar semantic se leagă de baza nederivată.

Substantivele au următoarele valori:
– ***nume de agent*** (cu bază nominală): *econometrician, geometrician, magician;*
– ***purtătorul apartenenței***:
  – ***locale***: *academician;*
  – ***personale***: *aristotelician, platonician.*

Adjectivul *tribunician* exprimă o proprietate care implică apartenența la persoana desemnată de cuvântul-bază.

Sufixele *-cian* și *-ician* sunt compuse din *-(i)c* + *-ian*^{2}. În limba română, toate formațiile sunt împrumutate din franceză (*académicien, économétricien, magicien; aristotélicien, platonicien, tribunitien*) sau din engleză (*geometrician*).

Formațiile cu *-cian* și *-ician* au atestări din secolul al XX-lea: *academician* (DA), *aristotelician* (NDN), *platonician* (Vlasiu, D., în DLR), *tribunician* (Scriban, în DLR). Singurul cuvânt atestat în secolul al XIX-lea este *magician* (Costinescu, în DLR).

Sufixele nu sunt productive în limba română. Formațiile sunt folosite în mediul cultivat.

9.2. -EZAN

În DI sunt înregistrate 2 ***formații analizabile***: *curtezan* „(peior., iron.) curtean" (DA) cf. *curte* și *(a) curta, parmezan* (înv. *parmazan*) „specialitate italienească de cașcaval" (DLR) cf. *Parma.*

Formațiile sunt ***substantive***:
– ***masculin***: *curtezan*, raportabil la un substantiv sau la un verb;
– ***neutru***: *parmezan,* raportabil la toponimul *Parma.*

Valoarea semantică a ambelor formații este ***purtătorul apartenenței locale.***

Sufixul, analizabil în *-ez* + *-an*^{2}, apare în formații împrumutate: *curtezan* cf. fr. *courtisan* (adaptat după *curte*), *parmezan* (cf. it. *parmesano*, germ. *Parmesan*).

Sufixul nu e productiv în limba română.

9.3. -ITAN; -ITEAN, -TEAN

Sufixele fac parte din aceeași ***serie***, datorită asemănării formale, etimologiei și valorii comune.

9.3.1. -ITAN

În DI sunt înregistrate 2 ***formații analizabile***: *constantinopolitan* „locuitor, (lucru) din *Constantinopole*" (DA), *metropolitan* „care aparține unei *metropole;* (înv.) metrou" (DLR). La acestea se adaugă, din alte surse, *neapolitan* (DÎLR) / *napolitan* (DILR) „persoană originară din *N(e)apole*".

Formațiile *constantinopolitan* și *n(e)apolitan* sunt ***substantive*** (folosite și ca adjective), analizabile în raport cu toponime, iar *metropolitan* este ***adjectiv*** (și substantiv neutru), analizabil în raport cu un substantiv comun.

9.3.2. -ITEAN, -TEAN

În DI figurează 2 ***formații analizabile*** cu *-tean* [pron. -tĕan]: *israiltean* „evreu, evreiesc" (DA) cf. *Israil, samaritean* „(persoană) care locuia în *Samaria*; om milos, binefăcător" (DLR) și o formație analizabilă cu *-itean* [pron. -i-tĕan]: *negritean* „persoană care aparține rasei *negre*" (DLR).

1. *Israiltean* apare şi în forma *israilteanin*.
2. Cuvintele *moavitean* (Coresi, în FCLRV: 91) şi *nenevitean* (*Biblia*, în FCLRV: 91), neînregistrate în DLR, au structura neclară.

Formaţiile *israiltean* şi *samaritean* sunt ***substantive*** masculine (folosite şi ca adjective) analizabile în raport cu toponime, iar *negritean* este ***substantiv*** masculin, analizabil în raport cu un adjectiv.

Valorile formaţiilor cu sufixele *-itan, -(i)tean* sunt:

– ***purtătorul apartenenţei locale:*** *constantinopolitan, metropolitan, n(e)apolitan; israiltean, samaritean;*
– ***purtătorul calităţii:*** *negritean.*

Sufixul *-itan*, compus din *-it* şi *-an*[2], apare în împrumuturi: *constantinopolitan* cf. fr. *constantinopolitain,* lat. *constantinopolitanus; metropolitan* cf. fr. *métropolitain; n(e)apolitan* cf. lat. *neapolitanus,* it. *napolitano*, fr. *napolitain*.

Cuvintele sunt atestate începând din secolul al XVIII-lea: *constantinopolitan* (a. 1710, Iorga, în DA), *neapolitan* (a. 1770–1775, Cantacuzino, în DÎLR); *metropolitan* este atestat în secolul al XX-lea (ca adj. la Oteţea, în DLR; ca s.n. la Sadoveanu, în DLR).

Sufixele *-itean* şi *-tean* provin din *-(i)t* + *-ean*[2]. Formaţiile în *-tean* sunt împrumuturi: *israilteani* pl. (CV, în DA) şi varianta *israilteanin* (Coresi, în DA) < din v.sl. *israilĭtĕninъ; samaritean* (la Valian şi Barcianu, în DLR) este adaptarea fr. *samaritain* (DLR, DEX).

Negritean (Şăineanu, în DLR) este o formaţie românească de la *negru* (Graur, E.: 120); în DLR se trimite la rus. *негритянка*.

9.4. -LEA̲N (-lea̲nin)

În DI sunt înregistrate 2 ***formaţii analizabile*** cu *-lean* [pron. -lĕa̲n] şi *-leanin* [pron. -lĕa̲-nin]: *râmlean (râmleanin)* „(înv.) persoană care făcea parte din populaţia de bază a statului roman” (DLR) cf. *Râm* (= *Roma*) şi *sodomlean (sodomleanin)* „persoană care făcea parte din populaţia oraşului biblic *Sodoma*” (DLR).

La acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *avraamlean* (Coresi, în FCLRV: 90) cf. *Avraam* şi *jerusalimljaninŭ* (CV, în FCLRV: 90) cf. *Jerusalim*.

1. Cuvântul *sichimlean* (Coresi, în FCLRV: 91) este neclar ca structură.
2. Dintr-o formaţie împrumutată (neînregistrată în DI) se detaşează sufixul **-lia̲n* [pron. -li-a̲n]: *hugolian* (DILR), adjectiv raportabil la antroponimul (Victor) *Hugo*.

Formaţiile sunt ***substantive masculine*** (folosite şi ca adjective), analizabile în raport cu:

– toponime: *jerusalimljaninŭ, râmlean, sodomlean;*
– un antroponim: *avraamlean.*

Etioplean este ***semianalizabil*** prin *Etiopia*.

Valoarea formaţiilor este ***purtătorul apartenenţei*** (locale sau personale).

Formaţiile, învechite, sunt împrumuturi din vechea slavă, unele cu varianta în *-leanin*: *râmleanin, sodomleanin* (în DLR, *sodomlean* este considerat derivat de la *Sodom* + *-(l)ean,* dar şi cu trimitere la forma slavă).

Sufixul *-lean* este dezvoltat din *-ean*[2] precedat de *-l-*, care se justifică etimologic.

Sufixul nu este productiv în limba română.

9.5. -NEAN

În DI se înregistrează 2 ***formații analizabile*** cu *-nean* [pron. -nĕan]: *moșnean* „(înv.) primul moștenitor al unui pământ; țăran liber, băștinaș, moșan" cf. *moș* (*Am văzut 20 de moșneni cu sânurile pline de frisoane și am fost silit să caut pe cel dintâi moș,* în DLR) și *samarinean* „(persoană) care locuia, în Antichitate, în provincia *Samaria*" (DLR).

Numai din formația *agarinean* < v.sl. *Agarĕninŭ* (*Agarinenii s-au numit după Agar, mumă-sa.* I. Văcărescul, în DA s.v. *agarean*) s-ar segmenta sufixul dezvoltat **-inean* [pron. -i-nĕan], iar *samarinean* are, în DLR, variantele lexicale *samarinian, samarean* și *samareanin* (împrumutat din v.sl.).

La acestea se adaugă *alexăndrinean* (DILR) „(persoană) din *Alexandria*" (DEX).

Formațiile sunt ***substantive masculine*** (unele folosite și ca adjective), raportabile la:

– un substantiv comun: *moșnean*;

– substantive proprii (toponime): *alexăndrinean, samarinean.*

Este ***semianalizabilă*** formația *nazarinean* „locuitor din Nazaret" (în DLR, înregistrat separat de *nazareanin*, dar cu aceeași etimologie).

Valoarea derivatelor cu acest sufix este ***purtătorul apartenenței*** (locale sau personale).

Originea sufixului *-nean* este nesigură. *Samarinean* și *nazarinean,* care au sinonime cu *-eaninъ* împrumutate din slavă, par a fi formate după acestea, prin metateza lui *n*: *samareanin* > *samarinean, nazareanin* > *nazarinean*. *Moșnean*, care are în DLR și variantele *moșănean, moștnean,* poate fi legat de formația cu dublă analiză *moșănean* cf. *moșan* (cu același sens) și *moș*; prin elidarea vocalei neaccentuate *-ă*, s-a ajuns la *moșnean.*

Formațiile sunt atestate în textele vechi: *moșnean* (Pravila Moldovei, în DLR), *nazarinean* (GCR I (a. 1650), în DLR), *samarinean* (Varlaam, în DLR). Toate formațiile sunt învechite, cu excepția lui *alexăndrinean,* care este derivat românesc.

Sufixul e foarte slab productiv.

9.6. -UAN

Sufixul *-uan* [pron. -ŭan] apare în 7 ***formații analizabile***, neînregistrate în DI: *băcăuan* (DILR) cf. *Bacău*, *bârgăuan* cf. *Bârgău* (Carabulea 1977), *hârlăuan* (DILR) cf. *Hârlău, inăuan* cf. *Inău* (Carabulea 1977), *tărcăuan* (DILR) cf. *Tarcău, tăzlăuan* cf. *Tazlău* (DILR), *zălăuan* (DILR) cf. *Zalău.*

Derivatele sunt ***substantive*** masculine (folosite și ca adjective), formate în română de la toponime terminate în diftongul *-ău* (cf. însă derivatul *buzăian (buzoian)* format de la *Buzău* cu sufixul *-ian*[1], vezi *supra* **1.1.3.**).

Sufixul are varianta *-oani* [pron. -ŏan[i]] (formă de plural) în toponime, ca *Bârgăoani* (Iordan, Top.: 295) cf. *Bârgău* (localitate), *Crăcăoani* (*ibid.*) cf. *Cracău* (râu).

Valoarea derivatelor este ***purtătorul apartenenței*** locale.

Toate derivatele sunt creații româneşti care circulă în limba comună, deci sufixul poate fi considerat productiv.

Dintr-o formație analizabilă din DI se segmentează formantul **-vean* [pron. -vĕan]: *giurgiuvean* „(persoană) din *Giurgiu*", împrumut adaptat din bg. *Ğurğevo* cu sufixul *-ean* (DA; în DEX şi MDA este explicat din toponimul *Giurgiu* + sufixul *-ean*).

-AN[3]

Dubois, D.S.: 20, 78, 87–88.

1. Statutul afixului

Finala *-an*[3] care se identifică în cuvinte ca *silican, zincan* etc. (vezi *infra* **3.**) este considerată sufix pentru că poate fi detaşată de bazele cu care se combină, formează cuvinte care se constituie într-un microsistem onomasiologic şi are valori semantice clare (vezi şi Dubois, D.S.: 78).

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul *-an*[3] se delimitează de omonimele sale *-an*[1] şi *-an*[2] prin origine, prin distribuție (temele cu care se combină), prin valorile semantice şi prin repartiția stilistică a derivatelor: *-an*[3] este specific terminologiei ştiințifice din anumite domenii (vezi *infra* **5.**).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. În DI nu se înregistrează niciun derivat analizabil cu sufixul *-an*[3].

În lucrări lexicografice specializate (Albu–Brezeanu 1974; Cruceanu 1966; Georgescu 2002) figurează 7 ***formații analizabile***, substanțe chimice sau nume de medicamente (acestea din urmă intrând în categoria substantivelor proprii): *Epifizan* „extract folosit pentru *epifiză*", *Oxiuran* „produs farmaceutic folosit împotriva viermilor intestinali" cf. *oxiur, Selectan* (şi *Uroselectan*) „produs farmaceutic (mijloc de contrast pentru căile renale, în radiografie)" cf. *(a) selecta, silican* „compus organic al *siliciului*" (cu alternanța *c / č* în temă), *Tusan* „sedativ al *tusei*", *Ulceran* „produs medicamentos pentru tratarea *ulcerului*", *zincan* „aliaj în care intră *zincul*".

În DLR, cuvântul *epifizan* este considerat adjectiv şi glosat „(neobişnuit) epifizar (= care este folosit în bolile *epifizei*; care aparține epifizei sau afectează *epifiza*)"; din singurul citat (*Prin prelucrarea epifizei se obține preparatul epifizan*, LTR[2] VII: 259), cuvântul în discuție pare însă a fi substantiv, nume de produs farmaceutic, deşi este scris cu literă mică la inițială.

3.2. Formațiile cu *-an*[3] sunt ***substantive comune*** (masculine ori neutre, unele cu genul neprecizat) sau ***proprii***, analizabile în raport cu:

– substantive (majoritatea): *Epifizan, Oxiuran, silican, Tusan, Ulceran, zincan*;

– un verb: *Selectan*.

Formațiile parasintetice sunt compuse din cuvinte sau / și din trunchieri + sufixul *-an*[3]: *cromargan* „aliaj de *crom* și *argint*", *Jecolan* „produs farmaceutic (unguent) care conține *o*leum *jec*oris", *Mucosolvan* „produs farmaceutic cu proprietăți *muco*liptice și expectorante" cf. și *solvent, Piran* „produs farmaceutic înrudit cu *pir*amidonul și amido*pir*inul", *Piravitan* „produs farmaceutic care conține *pira*midon și *vit*amine", *sucralan* „sare bazică de *al*uminiu a octasulfatului de zaharoză folosit în tratamentul ulcerului" și *sucrază* „zaharoză", *Sulfan* „tri*sulf*amidă", *Ulcoran* „produs medicamentos pentru tratamentul *ulcerului* administrat *or*al" etc.

Formațiile semianalizabile (unele prezente și în DI) sunt raportabile la:

– cuvinte din același domeniu care conțin un segment comun: *alcan* „(folosit mai ales la plural) denumire generică dată hidrocarburilor aciclice saturate" cf. *alchenă* „nume dat unor hidrocarburi aciclice nesaturate", *butan* „hidrocarbură gazoasă cu patru atomi de carbon în moleculă" cf. *butilic* și *but(il)enă, cetan* „carbură de hidrogen saturat" cf. *cetonă, camfan* „derivat al *camforului*", *etan* „hidrocarbură gazoasă cu doi atomi de carbon în moleculă" cf. *etil, metan* „hidrocarbură gazoasă cu un atom de carbon în moleculă" cf. *metil* „radical organic monovalent derivat din metan", *narcotan* „anestezic general inhalator, cu potență mare" cf. *narcotic, propan* „hidrocarbură gazoasă cu trei atomi de carbon în moleculă" cf. *propilic;*

– elemente de compunere: *argentan* „varietate de alpaca având culoarea argintului" cf. *argenti-* și *argento-, pentan* „cu 5 atomi de carbon", *hexan* „cu 6 atomi de carbon", *heptan* „cu 7 atomi de carbon", *octan* „cu 8 atomi de carbon", *nonan* „cu 9 atomi de carbon", *decan* „cu 10 atomi de carbon" etc.

Uneori structura termenilor este netransparentă, fiind cunoscută numai de cel care a creat cuvântul respectiv: *Betan* „nume de detergent", *Bloxan* „blocant adrenergic cardioselectiv", *Endoxan* „betacloroctilamină care se administrează în unele forme de cancer", *Leukeran* „produs farmaceutic folosit în *leu*cemia limfatică cronică și în alte limfoame", *Pobilan* „produs de contrast pentru explorarea căilor biliare" cf. *bilă*, *Primalan* „antihistaminic folosit în forme ușoare de alergie", *Romergan* „produs medicamentos sub formă de pulbere folosit în terapeutică, mai ales în alergii", *Tanakan* „produs medicamentos folosit în insuficiența cerebrală", *Torecan* „produs medicamentos folosit împotriva grețurilor și vărsăturilor, vertij labirintic etc.", *Ultralan* „glucocorticoid util în dermatologie, cu acțiune antiinflamatoare, antialergică și antipruriginoasă" etc.

4. Valorile derivatelor

Sufixul *-an*[3] formează nume de substanțe chimice folosite în anumite domenii (vezi *infra* **5.**), având mai multe valori.

4.1. ***Purtătorul destinației***: *Epifizan, Oxiuran, Tusan, Ulcoran.*

4.2. ***Purtătorul materiei***: *silican, zincan.*

4.3. ***Nume de agent***: *Selectan.*

5. Originea sufixului și istoria derivatelor

Ca și alte sufixe din terminologia științifică, *-an*[3] are circulație internațională, fiind folosit în chimia organică pentru a forma substantive care sunt nume de hidrocarburi saturate (fr., engl. *-ane*, germ. *-an;* cf. *Oxford Dictionary* 2002).

Probabil că la origine reprezintă lat. *-anus* din vocabularul general, terminologiile speciale folosind frecvent sufixe savante (cf. și *Webster's Dictionary* 1996: suf. *-ane* din chimie < lat. *anus*).

Dubois (D.S.: 78, 87–88) afirmă că *-ane* este rezultatul trunchierii arbitrare a unui cuvânt, la fel ca *-on*. Un cuvânt format astfel, larg utilizat, a putut servi drept centru unui câmp asociativ.

Cuvintele din domeniul chimiei au corespondente în mai multe limbi de circulație internațională: *alcan* cf. fr. *alcane; butan* cf. fr., engl. *butane*, germ. *Butan; etan* cf. fr., engl. *ethane; metan* cf. fr. *méthane*, engl. *methane*, germ. *Methan; pentan* cf. fr., engl. *pentane* etc.

Din domeniul chimiei organice sufixul a trecut în cel al produselor farmaceutice, unele dintre ele fiind denumiri comune internaționale, indiferent de țara producătoare: *Gentran* (SUA), *Leukeran* (Marea Britanie), *Mucosolvan* (Danemarca), *Primalan* (Franța), *Ulceran* (Elveția) etc. Unele produse sunt fabricate în România (*Piravitan, Tusan, Ulcoran*), ceea ce dovedește că sufixul a fost recunoscut de către specialiști și folosit pentru a crea cuvinte noi.

6. Repartiția stilistică a derivatelor

Sufixul *-an*[3] s-a folosit inițial în chimia organică. El a depășit domeniul acestei terminologii speciale, folosindu-se și pentru denumirea unor produse farmaceutice.

-AND, -END; -ANDĂ (-andie), -ENDĂ

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele substantivale *-and, -end* și *-andă, -endă* constituie ***serii*** care interferează datorită asemănării formale și distribuției comune (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2., 2.3.2.**). Formațiile raportabile la verbe (majoritatea) variază numai după vocala tematică: cele cu *-and* sau *-andă* se raportează la verbe cu sufixul *-a* la infinitiv, iar cele cu *-end* sau *-endă* la verbe cu *-e* și *-i* la infinitiv.

Există și 2 ***dublete*** cu *-end* și *-endă* (care reprezintă forme diferite de adaptare a împrumuturilor): *diferend / diferendă, dividend / dividendă.*

1. Nu includem la sufixul *-andă* formațiile care reprezintă femininul celor cu *-and*, în care se identifică sufixul moțional *-ă*, de ex. *confirmandă* < *confirmand* + *-ă, diplomandă* < *diplomand* + *-ă, doctorandă* < *doctorand* + *-ă, masterandă* < *masterand* + *-ă, probandă* < *proband* + *-ă*.

2. Unele formații cu *-and* au dublete (formații sinonime) cu sufixul *-ant* (vezi monografia sufixelor **-ANT, -ENT, -INTE; -ANTĂ**), care se justifică fie prin confuzie datorată asemănării formale a celor două afixe, de ex. *ocupand* „persoană care are sau ia temporar în posesiune ceva (un loc, o masă, un scaun etc.)" (Alexi, în DLR) vs *ocupant* < fr. *occupant* (DLR), cf. și germ. *Okkupant*, rus. *окупант*, it. *occupante*, fie prin etimologia diferită a fiecărui termen: *doctorand* < germ. *Doktorand* vs *doctorant* < rus. *докторант* (Graur 1968: 17) sau fr. *doctorant;* cf. și *integrand* s.n. < germ. *Integrand* vs *integrant* adj. < fr. *intégrant, -e*, formații care se deosebesc și în ceea ce privește clasa lexico-gramaticală, precum și semantic (primul desemnează o funcție din matematică, iar cel de-al doilea are sensul „care se integrează").

Etimologie diferită au şi formaţiile semianalizabile *locantă* „*local* mic şi modest, care poate oferi adăpost peste noapte drumeţilor; han, ospătărie" (a. 1836, Doc. Ec., în DLR) cf. ngr. *λοκάντα* vs *locandă* „idem" (Filimon, în DLR) cf. it. *locanda.*

1.2. Sufixul *-andă* are regional (în Transilvania) ***varianta etimologică -andie*** [pron. -an-di-e], în *preparandie* < lat. *preparandia,* cf. şi germ. *Präparanden* [schule].

Formele **-ando* (din *dictando*) şi **-endo* (din *(de)crescendo*) nu pot fi considerate variante româneşti ale sufixelor *-and* şi *-end,* deoarece apar numai în cuvinte străine, neadaptate la sistemul limbii noastre (cf. germ. *Diktando,* it. *(de)crescendo*); în DLR s.v. *dictando* se indică şi o formă învechită, rară, *dictandă* (înregistrată numai la Stamati, D.).

În aceeaşi situaţie sunt **-andum* şi **-endum*, deoarece raportarea semantică la o bază românească este dificilă pentru *memorandum* (eventual semianalizabil prin *memoriu*), ca şi pentru *referendum,* care nu poate fi raportat semantic la verbul *(a se) referi.*

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -AND

2.1.1. În DI sunt înregistrate 5 ***formaţii analizabile:*** *confirmand* „tânăr (catolic) care urmează să-şi *confirme* botezul" (DA s.v. *confirma*), *doctorand* „aspirant la titlul de *doctor* în ştiinţe" (DLR), *multiplicand* „(înv.) deînmulţit, număr care se *multiplică*" (DLR), *ocupand* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.**), *preparand* „cel care *prepară* un examen" (DLR).

La acestea se adaugă 5 formaţii din DILR: *diplomand* „cel care pregăteşte lucrarea de *diplomă*" (NDN), *integrand* „(mat.) funcţie de integrat" (NDN) cf. *(a se) integra, masterand* „student la cursurile de *master*" (DCR[3]), *operand* „mărime dată cu care se *operează*" (NDN), *proband* „cel supus unei perioade de *probă* pentru a intra într-un ordin religios catolic" (NDN) cf. şi *(a) proba.*

2.1.2. Derivatele sunt ***substantive comune***:

– ***masculine***, analizabile în raport cu:

– verbe: *confirmand, multiplicand, ocupand, operand, preparand;*

– substantive: *diplomand, doctorand, masterand;*

– un substantiv sau un verb: *proband;*

– ***neutru***, analizabil în raport cu un verb: *integrand.*

Substantivul *multiplicand* are şi o variantă morfologică învechită de neutru plural: *multiplicande* (la Pontbriant, D., în DLR).

Formaţie semianalizabilă: *magistrand* (DILR) „licenţiat în teologie, care urmează *magisteriul* (= stagiu în teologie echivalent cu doctoratul)" (MDN).

2.2. -END

2.2.1. În DI sunt înregistrate 2 ***formaţii analizabile***: *diferend* „diferenţă de păreri, neînţelegere" (DLR) cf. *(a) diferi* şi *dividend* „(înv.) deîmpărţit; cotă-parte din profit care se repartizează acţionarilor" (DLR) cf. *(a se) divide.*

2.2.2. Derivatele sunt ***substantive neutre*** analizabile în raport cu verbe.

2.3. -ANDĂ (-andie)

2.3.1. În DI sunt înregistrate 4 ***formaţii analizabile***: *dictandă* „(înv.) scriere după dictare" (DLR s.v. *dictando*) cf. *(a) dicta, preparandă* „şcoală care pregătea

învățători" (DLR) cf. *(a) prepara, propagandă (propagandie)* „acțiune de răspândire în mase a unor idei" (DLR) cf. *(a) propaga, reprimandă* „admonestare, mustrare" (DLR) cf. *(a) reprima*.

2.3.2. Derivatele sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu verbe.

Este ***semianalizabil*** împrumutul *locandă* (vezi *supra*, nota 2 sub **1.1.**), dat în DLR ca variantă etimologică la *locantă;* o oarecare apropiere s-ar putea eventual stabili și cu substantivul *locație* cu sensul actual „loc".

2.4. -ENDĂ

2.4.1. Sufixul se identifică în 2 ***formații analizabile*** din DI: *diferendă* „diferend" (DLR s.v. *diferend*) cf. *(a) diferi* și *dividendă* „dividend" (DLR s.v. *dividend*) cf. *(a se) divide*.

La acestea se adaugă 2 formații din DILR: *disponendă* „cărți de care *dispune* librarul, primite sub formă de comision de la editor" (DLR) și *remitendă* „cărțile nevândute, înapoiate de librar editorului" (DN[3]) cf. *(a) remite*.

2.4.2. Formațiile sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu verbe.

3. Valorile derivatelor

3.1. ***Nume de agent***

– cu bază verbală: *confirmand, multiplicand, ocupand, operand, preparand;*
– cu bază nominală: *diplomand, doctorand, masterand.*

3.2. ***Obiectul acțiunii***: *disponendă, remitendă.*

3.3. ***Numele acțiunii și rezultatul ei***: *diferend / diferendă, dividend / dividendă; dictandă, propagandă, reprimandă.*

3.4. ***Locul acțiunii***: *preparandă.*

4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

Sufixele neologice *-and, -end, -andă, -endă* au ***etimologie multiplă***. Ele au pătruns în română prin intermediul unor cuvinte împrumutate din latină, germană, rusă, franceză și italiană.

La origine, cuvintele latinești care stau la baza cuvintelor românești cu *-and, -end* erau forme de participiu viitor pasiv sau de gerundiv: *memorandum, multiplicandus* etc.

Unele formații se explică prin franceză și/sau latină: *diferend* cf. fr. *différend; dividend* cf. fr. *dividende*, lat. *dividendus; reprimandă* cf. fr. *réprimande;* vezi și cuvântul neanalizabil *reverend* < fr. *révérend,* lat. *reverendus*. Alte formații au pătruns în română (și) prin filieră germană: *confirmand* cf. germ. *Konfirmand*, lat. *confirmandus; dictandă* cf. germ. *Diktando; disponendă* cf. germ. *Disponenede; doctorand* cf. germ. *Doktorand; preparand* cf. germ. *Präparand; remitendă* cf. germ. *Remittende.*

E posibil ca unele formații să fi pătruns pe mai multe căi, de exemplu *propagandă* cf. fr. *propagande*, lat. *propaganda*, germ. *Propaganda,* rus. *пропаганда.*

Formațiile cu sufixele în discuție sunt neologisme împrumutate, cu cele mai vechi atestări în secolul al XIX-lea: *multiplicand* (Șincai, în DLR), *diferendă* (Costinescu, în DLR), *reprimandă* (Stamati, în DLR) și (neanalizabil) *memorand* (Barițiu, în DLR) etc.

5. Originea temelor

Marea majoritate a cuvintelor prin care se analizează împrumuturile cu *-and, -end, -andă, -endă* sunt neologisme latino-romanice (*confirmand, diplomand, doctorand, integrand, operand* etc.; *diferend, dividend; dictandă, preparandă, propagandă, reprimandă; disponendă, remitendă*). Tema lui *masterand* este de origine engleză.

6. Productivitatea sufixelor

Sufixele *-and, -andă, -end, -endă* nu au derivate pe teren românesc, poate cu excepția lui *masterand* care nu pare să aibă corespondent străin (în DEX se consideră că provine din *master,* după modelul lui *doctorand*). Toate formațiile analizabile sunt împrumuturi relativ recente.

7. Repartiția stilistică a derivatelor

Sunt folosite în limba literară *diferend, dividend, doctorand, masterand, propagandă*. Au o circulație restrânsă *confirmand, disponendă* și *remitendă*, primul în domeniul religios, ultimele, în cel editorial. Sunt învechite *multiplicand, preparand, preparandă, proband, reprimandă*.

-ANDRU, -ANDRĂ (-andra)

Philippide, P.: 151; Pușcariu 1902: 223, 225; Pascu, S.: 17–18; Herzog 1921: 70–75; Dimitrescu 1958: 243–244; ILR II: 363.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele substantivale *-andru* și *-andră* aparțin unei ***serii*** pe baza asemănării formale, a distribuției (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2.**) și a valorilor comune (vezi *infra* **3.**). Forma *-andru,* care este cel mai bine reprezentată, apare la substantive masculine (*cățelandru, copilandru, puiandru* etc.), iar forma *-andră* se identifică la substantive feminine care nu au un corespondent masculin (*țuțuiandră, vițeandră*).

Cuvântul *puiandră* din DLR nu a fost avut în vedere în inventarul lui *-andră,* fiind format de la *puiandru* cu sufixul *-ă* moțional.

1.2. În nume proprii, sufixul *-andră* apare în forma *-andra* (vezi *infra* **2.2.2.**).

2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

2.1. -ANDRU

2.1.1. În DI sunt înregistrate 8 ***formații analizabile***: *băiețandru* „(dezmierdător) *băiat* voinic, isteț, chipeș, pe care îl admirăm" (DA), *cățelandru* „*cățel* care nu mai este pui, dar nici matur, apreciat pentru calitățile sale; câine de stână" (DA), *copilandru* „băiat mare" cf. *copil* (DA), *feciorandru* „*fecior* (frumos)" (DA), *flăcăiandru* și *flăcăuandru* „*flăcău* (foarte tânăr)" (DA), *puiandru* „*pui* (mare)" (DA), *purcelandru* „*purcel* (mare și gras)" (DLR).

Conform procedeelor de analiză din această lucrare, din derivatele *flăcăiandru* și *flăcăuandru* (scris și *flăcăoandru*), s-ar detașa sufixele **-iandru* [pron. -ĭan-dru], **-uandru* [pron. -ŭan-dru], dezvoltate cu semivocalele *-ŭ-* sau *-ĭ-* identice cu desinențele de singular sau de plural (ca și la *flăcăuan / flăcăian*). Dat fiind că acestea sunt singurele cuvinte în care s-ar identifica respectivii formanți, am considerat că baza derivatului o constituie întregul cuvânt, și nu doar tema sa; în felul acesta, derivatele au putut fi încadrate la sufixul *-andru*.

La acestea se adaugă 2 formații din alte surse: *călandru* „cal (care își târâie picioarele)" (Pop 1927–1928: 117) și *poețandru* „poet fără valoare" (*Un* ***poețandru*** *mă caută la „Informația" să-l imortalizez ...* ***Poețandrul*** *e convins că mi-a tras chiulul,* în „Săptămâna", 1969, nr. 41, p. 4).

2.1.2. Derivatele sunt ***substantive*** masculine, analizabile în raport cu substantive.

Cuvântul *paiandru* „fiecare dintre piesele de lemn cu care se proptesc stâlpii caselor țărănești" ar putea fi considerat ***semianalizabil*** prin *paiantă* „idem" (DLR), ca și *pălandru* „gard de scânduri" cf. *pălan* – variantă la *palancă* „idem" (MDA).

2.2. -ANDRĂ (-andra)

2.2.1. În DI sunt înregistrate 2 ***formații analizabile***: *țuțuiandră* „deal nu prea înalt, de forma unei căciuli" cf. *țuțui* „vârf, deal ascuțit" (DLR), *vițeandră* „(înv., rar) augmentativ al lui *vițea*" (Polizu, în DLR).

1. În formația din DI *juleandră* „femeie înaltă, voinică, cu mers bărbătesc" cf. *julă* „femeie cu părul pieptănat peste cap, cu fruntea și tâmplele goale, ca bărbații" (DA) se identifică un sufix dezvoltat **-eandră* [pron. -ĕan-dră] (creat, probabil, după modelul derivatului *vițeandră*); și *șuleandră* „femeie care te duce de nas, prostituată" este înregistrat în DA s.v. *julă* „femeie prost îmbrăcată" (cf. și Graur 1937: 68; Ciorănescu, DER s.v. *julă*). Cuvântul *cileandră* este, probabil, variantă a lui *juleandră*, derivat din țig. *ğu(v)li* sau *ju(v)li* „femeie" (Graur 1936c: 198); pentru sensul „fără nicio grijă, nepăsător" (în expr. *a umbla cileandra,* cf. și *ciuleandra* „nume de dans și melodie"), DA trimite la magh. *czellegni* „a rătăci, a vagabonda" și la *ciligaie* „gălăgie"; cf. și *șuleandră* (în expr. *a umbla șuleandra*) „(depreciativ, reg.) zdreanță, fleandură; epitet pentru o femeie neîngrijită; epitet pentru o femeie de moravuri ușoare", care este considerat în DLR ca fiind format, probabil, prin contaminare între *șulfă* „(depreciativ, reg.) haină veche, deformată sau de calitate inferioară" și *buleandră*. În finala cuvântului *buleandră* „haină veche, uzată; termen injurios pentru o femeie imorală", cu etimologie necunoscută în DA (cf. și DELR s.v.), dar despre care A. Graur crede că provine din țig. **bulengere* (Graur 1936c: 197), s-ar putea identifica sufixul **-eandră* atașat la *bulă* „cârpă, prostituată" (Ciorănescu, DER s.v.). Cuvintele *țuleandră / țoloandră* „haină groasă de lână; haină veche și uzată; buleandră" și *țolindră* „țol vechi și rupt", cu etimologie necunoscută, ar putea fi rezultatul unor contaminări între *țol* și *buleandră* (DLR).

2. Au structură neclară și alte cuvinte cu finala *-andră*: *micsandră* „plantă" (în DLR, cu etimologie necunoscută și cu trimitere la *micsă* „(reg.) plantă", de asemenea cu etimologie necunoscută) și *palațandră* „(reg.) prostituată", cu etimologie necunoscută în DLR.

2.2.2. Derivatele sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu substantive, unul neutru (*țuțuiandră*), celălalt feminin (*vițeandră*).

În forma *-andra*, sufixul apare și în ***numele propriu*** *Lupandra* (DO: 312), analizabil în raport cu un substantiv comun (*lup*) sau propriu (*Lup, Lupu*).

Numele de familie *Bulandra* are la bază, după cât se pare, substantivul comun sau propriu *buleandră, Buleandră, Buliandra* (DO: 222) cu consoana *l* pronunțată dur (poate cu intenția de a face mai greu sesizabilă legătura cu substantivul comun, care are sens depreciativ).

Cuvinte semianalizabile: *coșmandră* „casă mică, veche; cocioabă" cf. *coșmagă* și *coșmelie; heterandru* „(d. flori) cu stamine de lungimi și forme diferite" (NDN) cf. *hetero-*.

3. Valorile derivatelor

3.1. ***Augmentative*** sau ***meliorative*** (temele desemnează ființe tinere, iar derivatele, ființele respective ceva mai mari sau care inspiră afecțiune): *băiețandru, cățelandru, copilandru, feciorandru, flăcăiandru, puiandru, purcelandru, vițeandră*.

Băiețandru e folosit cu valoare augmentativă în Oltenia și diminutivală în Ardeal (cf. Dimitrescu 1958: 243–244). Apariția valorii diminutivale se poate datora faptului că unii vorbitori au interpretat formațiile augmentative drept diminutive din pricina nuanței dezmierdătoare, caracteristică în general diminutivelor, și nu augmentativelor. Pușcariu (E.: 392) consideră că sufixul *-andru* nu e nici augmentativ, nici diminutival, ci imprimă derivatului numai o nuanță dezmierdătoare.

3.2. ***Peiorative****: călandru, poețandru* (vezi și Guțu-Romalo, C. G. (1972): 216).

3.3. ***Purtătorul asemănării***: *țuțuiandră*.

4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

4.1. Originea sufixului *-andru* este neelucidată, niciuna dintre părerile emise până acum nefiind susținută cu argumente convingătoare.

1. Sufixul *-andru* ar putea aparține substratului (cf. Hasdeu 1875 II: 262; este menționat printre sufixele de origine autohtonă și în ILR II: 363).

2. Sufixul ar proveni din ngr. *ανδρός*, desprins din nume proprii ca *Ἀλέξανδρος* (cf. Lambrior 1880: 112; Herzog 1921: 73–74). Christian Ionescu afirmă că în greacă „*Alécsandros* este interpretat, în mod curent, ca un compus din verbul *aléxo* „a apăra, a proteja" și subst. *anér*, gen. *andrós* „bărbat, om" (element de compunere frecvent în onomastica greacă)" (Ionescu, Ch. 1975: 31). Alături de acesta, dintr-o epocă foarte veche, grecii foloseau numele personale *Alexas, Alexias, Alexis, Alexios,* considerate derivate directe de la verbul *aléxo* sau abrevieri ale unor compuse cu *Alex-* de la *Aléxandros, Aléxarhos, Aléxippos, Aléxamenos* etc. Formele sub care circulă la noi sunt *Alexe, Alexa, Alexio, Alexei, Alec* (modern), derivatele confundându-se cu cele ale lui *Alexandru* (Ionescu, Ch. 1975: 33).

Prin apropiere de ngr. *ανδρός* „bărbat", este folosit și ca termen de compunere (cf. Cihac II s.v. *flăcăiandru;* Pușcariu 1902, *loc. cit.*).

3. Sufixul a fost explicat și prin lat. *-anulus* > rom. *-anuru* > *-anru* și, cu un *d* „eufonic", *-andru* (Diculescu, OLR, 64, în ILR II: 363). În sprijinul originii latine a sufixului *-andru,* vezi și explicațiile din DA s.v. *buleandră,* dat cu etimologie necunoscută: „cuvântul românesc amintește viu pe **balandra* romanic (cf. Meyer-Lübke,

R. WB. nr. 892), care pe de o parte înseamnă «un fel de veşmânt larg» (ital. *palandra(na)*, n. prov. *balandra*, sp. *balandran*), pe de altă parte are un înţeles peiorativ, întrebuinţându-se despre persoane (tirol. *balandra* „persoană nestatornică, desfrânată", bresc. „curvă", milan. „om care nu se ţine de cuvânt", com. „persoană desfrânată, care fuge de lucru"), cf. Pontbriant".

4. Sufixul a fost explicat şi prin slavă şi latină: la sufixul slav *-an* s-a adăugat sufixul latin *-ur* < *-ulus*, dând naştere sufixului **-anuru*, care, prin căderea primului *u* a devenit **-anru* şi, cu epenteza lui *d*, *-andru* (Philippide, *loc. cit.*).

4.2. Derivatele sunt atestate începând din secolul al XIX-lea. Singura formaţie întâlnită într-un izvor de la sfârşitul secolului al XVII-lea este *copilandru* (Anon. Car., în DA). Numele propriu *Lupandra* este atestat la începutul secolului al XVIII-lea (a. 1713, în DO).

5. Originea temelor

Majoritatea temelor la care se ataşează *-andru* şi *-andră* sunt moştenite din latină: *călandru, căţelandru, feciorandru, puiandru, purcelandru, viţeandră*. Mai rar, tema poate avea origine obscură (*băieţandru, copilandru, flăcăiandru, juleandră*, *ţuţuiandră*). Ocazional apare un derivat de la temă neologică (germ., fr.): *poeţandru*.

6. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-andru* a avut în trecut o oarecare productivitate. Faptul că în secolul al XX-lea a fost creat, ocazional, *poeţandru* demonstrează că *-andru* nu şi-a pierdut complet puterea de derivare.

Sufixul *-andră* a fost foarte slab productiv.

7. Repartiţia teritorială a derivatelor

Majoritatea derivatelor cu aceste sufixe sunt populare sau regionale, fără a se putea delimita aria de circulaţie (cf. Tudose, D.S.: 27, 66). Au uz general *băieţandru, căţelandru, copilandru, flăcăiandru*.

-<u>A</u>NIE, -<u>E</u>NIE (-<u>ă</u>nie)

Philippide, P.: 152, 154; Pascu, S.: 225–227, 241–244; Vondrák, S.G. I: 509–510; DHLR II: 320; Petrovici 1938: 83–87; Petrovici 1941: 142–143; Rosetti, ILR (1968): 322, 323; Vasiliu 1959: 222–223, 228–229; Rudeanu 1960: 101–106; Vaillant, V.S.: 251; Popescu-Marin 1966: 41–44; Purdela-Sitaru 1973: 161–163, 168; Fischer 1989: 33, 37; Vârlan, S.N.: 74–77; Zafiu 1995; FCLRV: 68–69, 102–104.

1. Statutul afixelor

1.1. Considerăm că sufixele *-anie* [pron. -<u>a</u>-ni-e] şi *-enie* [pron. -<u>e</u>-ni-e] sunt din aceeaşi *serie* pentru că au distribuţie similară (vezi *infra* **3.1.2., 3.2.2.**), origine comună şi aceleaşi valori (vezi *infra* **4.** şi **5.**).

Există şi câteva ***dublete*** cu *-anie* şi *-enie,* formaţii de la aceeaşi bază şi cu acelaşi sens (de obicei formaţii învechite, regionale): *afurisanie* „blestem” cf. *(a) afurisi* (DA s.v.) / *afurisenie* (din *afurisanie* prin schimb de sufix, DA s.v.), *despărţenie* „despărţire” cf. *(a se) despărţi* (DLR) / *despărţanie* (DLR s.v. *despărţenie*), *dostoianie* „moştenire” (DLR) / *dostoienie* (DLR s.v. *dostoianie*) cf. *(a se) dostoi* „a se cuveni” (sufixele identificate în acest dublet ar fi **-ĭanie / *-ĭenie,* vezi şi *infra,* nota 1 sub **3.1.1.**), *hâzanie / hâzenie* „hidoşenie, monstru” (DA s.v. *hâd*), *ijderanie / ijderenie* „naştere, obârşie, origine” (DA s.v. *ijderi* „a-şi avea originea în, a se naşte din”), *ispăşenie / ispăşanie* „ispaşă (= pagubă), spăsenie” (DA s.v. *ispăşi*), *isprăvenie / isprăvanie* „isprăvire” (DA s.v. *isprăvi*), *împărtăşenie* „cuminecătură” (DA s.v. *împărtăşi,* MDA s.v. *împărtăşanie*) / *împărtăşanie* cf. *(a se) împărtăşi* (MDA), *împărţanie / împărţenie* „împărţire” (DA s.v. *împărţi*), *odorenie* „terminarea unei munci agricole” cf. *(a) odărî* „a termina o muncă agricolă” (DLR) / *odoranie* (DLR s.v. *odorenie*), *păţanie* „întâmplare (neplăcută) ieşită din comun” cf. *(a) păţi* (DLR) / *păţenie* (DLR s.v. *păţanie*), *posluşanie* „ascultare, supunere; muncă prestată pe moşii” (DLR) / *posluşenie* (DLR s.v. *posluşanie*), *prăpădenie* „prăpăd” cf. *(a) prăpădi* (DLR) / *prăpădanie* (DLR s.v. *prăpădenie*), *sfârşenie* „sfârşit, sfârşeală” cf. *(a) sfârşi* (DLR) / *sfârşanie* (DLR s.v. *sfârşenie*) etc. Uneori, dubletele sunt împrumutate: *citanie* „acţiunea de a *citi*; rugăciune” (DA) / *citenie* (DA s.v. *citanie*) (vezi *infra* **5.**).

Vadim Rudeanu încearcă să stabilească unele criterii de repartiţie a celor două sufixe în funcţie de consoana finală a temei (Rudeanu 1960: 104–105). Astfel, susţine că „sufixul *-enie* se ataşează de preferinţă la radicalele terminate în *ş, t, d, j, l,* în timp ce sufixul *-anie* se ataşează mai ales la radicalele terminate în *t*, g şi *c*”. Chiar şi la o analiză sumară, aceste date sunt însă infirmate (de altfel, autorul însuşi e inconsecvent menţionând consoana *t* la ambele categorii de teme sau se contrazice enumerând consoana *c* printre „terminaţiile radicalelor verbale de conjugarea a IV-a care preferă sufixul *-enie*”).

1.2. Sufixul *-enie* are ***varianta regională*** *-ănie* [pron. -ă-ni-e] după teme terminate în consoane pronunţate dur în anumite zone geografice: *curăţănie, despărţănie, ijdărănie, isprăvănie, mirăzănie* „fapt care produce mirare; ciudăţenie” cf. *miraz* „idem”, *sfârşănie, sluţănie.* Unele formaţii sunt atestate numai cu varianta *-ănie* a sufixului (*chiorănie* „defectul de a fi *chior*”, Pamfile, în DA) sau cu forma de plural *-ănii* (*năzărănii* „duhuri necurate, iele” cf. *(a se) năzări,* Pamfile, în DLR).

1. Varianta *arătănie* a lui *arătanie* „monstru” (în Gl. reg. Crişana) se explică fie prin influenţa lui *-ă-* din temă, fie prin influenţa formei de plural *arătănii.*

2. Sufixul *-enie* are şi forma etimologică **-eanie* [pron. -ĕa-ni-e] numai în formaţia neanalizabilă *videanie* „vedenie, apariţie, arătare; vedere” < slavon. видѣниѥ (DLR).

2. Delimitarea de finale omonime

Sufixul *-anie* din derivate ca *arătanie, pocitanie* etc. se delimitează de cuvintele cu finala *-ie* (neaccentuată) precedată de *-an-*, neclare ca structură, cu statut discutabil şi cu soluţii etimologice diferite în dicţionare sau la unii autori (pentru statutul lui *-ie* din asemenea cuvinte, vezi Popescu-Marin 1969: 385–396).

Astfel, *parcanie* „(reg.) închidere a unei părţi dintr-un râu, spre a putea fi prinşi butucii" explicat ca derivat de la *parcan* „construcţie rudimentară care are rolul de a delimita" + sufixul *-ie* (în DLR) este considerat variantă a lui *parcan*, cu acelaşi sens (Popescu-Marin 1969: 393), dar este înregistrat printre derivatele cu *-anie* (Pascu, S.: 226); *rătăcanie* (*rătăcănie*) e dat ca variantă la *rătăcană* „groapă adâncă" (în DLR), dar şi ca derivat de la *(a) rătăci* (la TDRG şi în DM; soluţia nu se justifică însă semantic); pentru *tărăpanie* (*tărăpane*) „hărmălaie, tămbălău" în DLR se trimite la *(a) tărăpăni* „(a) ciomăgi; a căuta nod în papură", fără menţionarea sufixului.

Neclare ca structură (date, de obicei, cu etimologie necunoscută în dicţionare) sunt şi următoarele cuvinte cu finala *-anie*: *băhanie* „monstru, fiinţă urâtă" (HEM, în DA), *bălăncanie* (mai ales la pl.) „bălărie" (Gl. reg. Piteşti 3: 55; Glos. Reg. II: 11), *gânganie* „insectă; jivină mică" (din tulpina onomatopeică slavă *gągą* cf. paleoslavul *gągnanije* „murmur", în DA), *jigăranie* „animal sălbatic, jivină, jiganie" (contaminare din *jigăraie* + *jiganie,* MDA), *năpuşanie* „covrig mare, făcut din făină nouă (din primul măcinat) împodobit cu busuioc, aruncat în fântână, scos cu ciutura şi împărţit celor prezenţi" (DLR), *pâhanie* (*pâlhanie*) „dihanie, arătare" (cu trimitere la *dihanie* în DLR), *tărăganie* „fire de păioase rămase pe mirişte după strânsul recoltei" (DLR).

Alte câteva cuvinte sunt considerate a fi formate fie cu sufixele *-anie, -enie* şi cu dispariţia segmentelor identice prin haplologie, fie cu *-ie* neaccentuat: *pânganie* (*pângarie*) „păcătos; epitet depreciativ la adresa copiilor" este explicat de la *(a) pângăni* (variantă la *(a) pângări*) fără precizarea sufixului (în DLR), dar cu *-anie* şi haplologia segmentului *-ăn-* (Popescu-Marin 1969: 396); *pâşenie* „mândrie, trufie" este derivat de la *pâşen* – variantă la *pâşin* „mândru" + *-ie* (în DLR), dar cu *-enie* şi haplologia segmentului *-en* (Popescu-Marin 1969: 396).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -ANIE

3.1.1. În DI se înregistrează 42 de ***formaţii analizabile:*** *afurisanie* (vezi *supra* **1.1.**), *arătanie* „monstru" cf. *(a se) arăta* (DA), *citanie* (vezi *supra* **1.1.**) cf. *(a) citi*, *colocăşanie* (*colăcăşanie*) „oraţie la nuntă" (DA s.v. *colăcaş* „urător", dar în MDA derivatul este explicat din sinonimul său *colăcăşie,* prin schimbare de sufix; în ambele surse este sugerată o contaminare cu *pisanie* sau *cazanie*), *danie* „dăruire a unui bun material; donaţie" (DLR) cf. *(a) da, dedanie* „(înv.) obişnuinţă" cf. *(a se) deda* (DLR), *despărţanie* (vezi *supra* **1.1.**), *dezleganie* „(înv. şi reg.) (rugăciune de) dezlegare" cf. *(a) dezlega* (DLR), *grijanie* „împărtăşanie" cf. *(a) griji* „a împărtăşi" (DA), *hâzanie* (vezi *supra* **1.1.**), *ijdăranie* (vezi *supra* **1.1.**), *ispăşanie* (vezi *supra* **1.1.**), *isprăvanie* (vezi *supra* **1.1.**), *împărtăşanie* (vezi *supra* **1.1.**), *împărţanie* (vezi *supra* **1.1.**), *jelanie* „jale, durere adâncă, bocet" (DA) cf. *jale* şi *(a) jeli, mărturisanie* „(înv.) mărturisire, spovedanie" cf. *(a) mărturisi* (DLR), *odoranie* (vezi *supra* **1.1.**), *omoranie* „luptă înverşunată pe viaţă şi pe moarte" cf. *(a) omorî* (DLR), *păţanie* (vezi *supra* **1.1.**), *păţitanie* „păţanie" cf. *păţit* (DLR), *petrecanie* „moarte; însoţire a cuiva la plecare; petrecere" cf. *(a) petrece* (DLR), *pierzanie* „moarte, pieire, degradare" cf. *(a) pierde* (DLR), *pocaanie* „pocăinţă" (DLR) cf. *(a se) pocăi, pocitanie* „fiinţă *pocită*, monstru; bazaconie" (DLR), *podanie* „dare pentru un *pod* umblător" (DLR), *posluşanie* (vezi *supra* **1.1.**) cf. *(a) posluşi, prădanie* „*pradă*" cf. *(a) prăda* (DLR), *prăpădanie* (vezi *supra* **1.1.**), *predanie* „(înv.) trădare; predare" (DLR) cf. *a preda* „a da în

mâna duşmanului”, *prefăcanie* „(înv.) prefăcătorie; instalaţie pentru fabricarea spirtului, a rachiului” cf. *(a) preface* (DLR), *procitanie* „(înv.) citire, lectură; examinare; mustrare” (DLR) cf. *a prociti* „a citi, a repeta, a examina, a cicăli”, *propovedanie* „(înv.) propovăduire; predică; oraţie funebră” (DLR) cf. *(a) propovedi* „a propovădui”, *scrâşcanie* „(înv.) amar, greutate, nevoie” cf. *(a) scrâşca* „a scrâşni (DLR), *sfârşanie* (vezi *supra* **1.1.**), *spărganie* „încăpere foarte mare; mâncău” cf. *(a) sparge* (DLR), *spovedanie* „spovedire, *spovadă*” (DLR) cf. şi (*a*) *spovedi, suflanie* „(reg., cu sens colectiv) suflare; tot ceea ce are viaţă şi se mişcă” cf. *a sufla* (DLR), *şeganie* „bufonerie” cf. *şagă* „glumă” (DLR), *târnosanie* „sfinţire a unei biserici” cf. *(a) târnosi* (DLR), *trădanie* „(înv.) mărturie a vremurilor trecute; tradiţie” cf. *(a) trăda* „a arăta, a scoate la iveală” (DLR), *zăluzanie* „(Buc.) nebunie” cf. *(a) zăluzi* „a se sminti” (DLR).

1. În DLR, *zăranie* (care apare mai ales în construcţii cu sens negativ, ca *de zăranie* „deloc” sau *(nici) zăranie de* „(nici) ţipenie de”) este raportat la substantivul *zare,* de care e mai greu de apropiat semantic; de aceea nu a fost inclus în inventarul de mai sus.

Formaţia *pocaanie* figurează în DLR ca variantă la *pocaianie* (< v.sl. *pocajanije*) din care s-ar segmenta, conform procedeelor noastre de analiză, un sufix dezvoltat *-ianie* [pron. -ĭa̲-ni-e], prezent şi în formaţia *dostoianie* (< v.sl. *dostojanije*) cu dubletul *dostoienie* (apărut prin înlocuire de sufix).

2. În ce priveşte numărul derivatelor, V. Rudeanu înregistrează 194 de formaţii din DI cu *-anie* (Rudeanu 1960: 104); probabil a inclus, alături de substantivele analizabile cu acest sufix, şi pe cele cu sufixe compuse sau dezvoltate, precum şi pe cele semianalizabile, neanalizabile sau formaţiile cu structură neclară.

La acestea se adaugă 5 din alte surse: *bodrânganie* „copil mofturos, supărăcios” (Gl. Reg.) / *botrânganie* (Arvinte, T.: 12) cf. *bodrângă* (*botrângă*) „idem”, *împeţanie* „peţit” (Gl. Olt.) cf. *(a) împeţi*, *litrosanie* „litroseală, nimicire” cf. *(a) litrosi* (Udrescu, Gl.), *piticanie* (în *o piticanie de buruiană de vreo 5–6 cm*, www.crainou.ro, vezi şi DALR s.v.) cf. *pitic*, *prohodanie* „slujba înmormântării, *prohod*” (Cohuţ–Vulpe, P.F.: 342) cf. şi *(a) prohodi*.

3.1.2. Derivatele cu *-anie* sunt ***substantive feminine***, analizabile prin raportare la:
– verbe (uneori reflexive) cu infinitivul:
  – în *-a* (relativ frecvent): *arătanie, danie, dedanie, dezleganie, prădanie, predanie, scrâşcanie, suflanie, trădanie* etc.;
  – în *-i* (relativ frecvent): *afurisanie, împărtăşanie, împărţanie, împeţanie, jelanie, litrosanie, mărturisanie, păţanie, procitanie, spovedanie, târnosanie* etc.;
  – în *-e* (rar): *petrecanie, pierzanie* (de la tema de prezent), *prefăcanie, spărganie;*
  – în *-î* (foarte rar): *odoranie, omoranie;*
– verbe la participiu (rar): *păţitanie, pocitanie* (prin raportare la tema de infinitiv a verbelor s-ar detaşa sufixul *-ita̲nie,* dar din motive semantice s-a preferat analiza prin participiu + *-anie*);
– verbe sau substantive: *ispăşanie, jelanie, prădanie, prăpădanie, prohodanie, spovedanie;*
– substantive (rar): *bodrânganie, colocăşanie, podanie, şeganie;*
– un adjectiv: *hâzanie.*

Formaţii semianalizabile: *hălăcanie* „zgomot, gâlceavă” cf. *(a) hălăcăi* „a face mult zgomot” (DLR), *jitanie* „rău ce nu se mai poate îndrepta” cf. *jitie* „idem” (contaminare cu

pățanie, DLR), *mătăhanie* „*mătăhală*" (DLR), *obrezanie* „circumcizie" (DLR) cf. *(a) obrezui* „a circumcide", *odovanie* „exterminare, nimicire" (DLR) cf. *(a) odovăi* „a se sfârşi", *pomăzanie* (DI) cf. *(a) pomăzui* „a mirui" (DLR), *pricestanie* „împărtăşanie" (DLR) cf. *(a) pricestui* „a (se) împărtăşi", *strădanie* (DLR) cf. *(a se) strădui, ticanie* „om slab" cf. *(a) ticăi* „a (se) mocoşi, a (se) trudi" (DLR).

3.2. -ENIE

3.2.1. În DI se înregistrează 107 ***formații analizabile***: *afurisenie* (vezi *supra* **1.1.**), *blagoslovenie* „binecuvântare" (DA) cf. *(a) blagoslovi, boscorodenie* „boscorodeală" cf. *(a) boscorodi* (DA), *calicenie* „cerşetorie" cf. *(a se) calici* „a cerşi" (DA) şi *calic, cădenie* „cuviință" cf. *(a se) cădea* (DA), *căpetenie* (*căpitenie*) „persoană care se află în fruntea unui grup; cap, conducător" cf. pl. *capete* (DA), *citenie* (vezi *supra* **1.1.**), *ciudățenie* „calitatea celui *ciudat;* întâmplare" (DA), *ciufuțenie* „zgârcenie" cf. *ciufut* „zgârcit" (DA), *cumetrenie* „cumetrie (= ospăț la botez)" cf. *cumătru* (DA) şi *(a) cumetri, cumințenie* „înțelepciune, pricepere; om *cuminte*" (DA), *curățenie* „acțiunea de a *curăți;* calitatea, starea unei persoane curate" cf. *(a) curăți* (DA) şi *curat* (MDA), *dârzenie* „fire sau manifestare de om *dârz*; îndrăzneală, curaj, neînduplecare" (DLR), *dârzoşenie* „dârzenie" cf. *dârzos* „arțăgos" (DLR), *despărțenie* (vezi *supra* **1.1.**), *drăgălăşenie* cf. *drăgălaş* (DLR), *duioşenie* cf. *duios* (DLR), *flămânzenie* „flămânzire; (fig.) om *flămând*" (DA) cf. şi *(a) flămânzi* (MDA), *frățenie* „frăție (= rudenie între *frați*)" (DA), *gătenie* „pregătire" cf. *(a) găti* „a pregăti" (DA), *gârbovenie* „faptul de a fi *gârbov;* cocoaşă" cf. şi *(a se) gârbovi* (DA), *gâzobenie* „*gâzoabă* (= insectă de apă)" (DA), *grozăvenie* „faptă, ființă *grozavă*; faptul de a se *grozăvi*; mulțime mare" cf. *grozav* (DA), *hârlăvenie* „murdărie mare" (MDA) cf. *hârlav* „ticălos, stricat, murdar" (DA), *hâzenie* (vezi *supra* **1.1.**), *hulenie* „*hulă*, blasfemie" (DA) cf. şi *(a) huli, idioțenie* „idioție, faptă sau vorbă prostească" cf. *idiot* (DA), *ijderenie* (vezi *supra* **1.1.**), *isprăvenie* (vezi *supra* **1.1.**), *iscodenie* „iscodeală" cf. *(a) iscodi* (DA), *iscusenie* „înțelegere, pătrundere" cf. *(a) iscusi* „a căpăta experiență" (DA), *ispăşenie* (vezi *supra* **1.1.**), *isprăvenie* (vezi *supra* **1.1.**), *împărtăşenie* (vezi *supra* **1.1.**), *împărțenie* (vezi *supra* **1.1.**), *împuțicenie* „împuțire, trândăvire" cf. *împuțit* (DA), *începenie* „început, origine" cf. *(a) începe* (MDA), *jălenie* „jale, durere adâncă, bocet" (MDA) cf. *jăle* şi *(a) jăli* – variante la *jale* şi *(a) jeli, lăudăroşenie* „lăudăroşie" cf. *lăudăros* (DLR), *mândrenie* „mândrețe, frumusețe" cf. *mândru* (DLR), *mârzenie* „(reg.) greață" cf. *(a) mârzi* „a da semne de boală" (DLR), *milosârdenie* „milă" cf. *milosârd* sau *(a) milosârdi* (DLR), *milostenie* „milă; binefacere, danie" (DLR) cf. *miloste* „milă", *mirăzenie* „fapt, lucru care deşteaptă mirare, ciudățenie" cf. *miraz* „idem" (DLR), *mirosenie* „miros" cf. *(a) mirosi* (DLR), *mofluzenie* „(înv.) faliment" cf. *mofluz* „falit" (DLR), *molcomenie* „umilință, smerenie" cf. *(a) molcomi* „a se supune, a se smeri" (DLR), *nămetenie* „(reg.) matahală" cf. *nămete* „cantitate mare de ceva" (DLR), *nărozenie* „(înv.) nerozie" cf. pl. *nărozi* (DLR), *năzărănii* (numai la pl.) cf. *(a se) năzări* (DLR), *nemenie* „calitatea de rudă; *neam*" (DLR), *nemetenii* (pl., reg.) „neamuri" cf. *nemet* „idem" (DLR), *obârşenie* „(înv.) sfârşit, capăt" cf. *(a) obârşi* „a se sfârşi" (DLR), *odorenie* (vezi *supra* **1.1.**), *oglaşenie* „(înv.) catehizare" (DLR) cf. *(a) oglăşi* – variantă la *a oglăşui* „a catehiza", *parşivenie* „murdărie, ticăloşie" cf. *parşiv* (DLR), *păcătoşenie* „(reg.) faptul de a fi *păcătos*; faptă de om păcătos; ticăloşie" (DLR), *păcostenie* „*pacoste*, năpastă" (DLR), *părințenie* „(rar) calitatea de tată, de *părinte*" (DLR), *pärtenie* „(înv., reg.) *parte* care se desprinde dintr-un tot" (DLR), *pățenie* (vezi *supra* **1.1.**), *posluşenie* (vezi *supra* **1.1.**), *prăpădenie* (vezi *supra* **1.1.**), *prăpăstenie* „(înv., reg.) prăpastie" cf. *prăpaste* – variantă la *prăpastie* (DLR), *preobrajenie* „(înv.) schimbare, transformare" (DLR) cf. *(a) preobrăji* – variantă la *(a) preobrăzi* „a se schimba", *preveghenie* „(reg.) priveghi, priveghere" cf. *(a) preveghea* – variantă la *(a) priveghea*

(DLR), *procleţenie* „(înv.) anatemă, afurisenie, blestem" cf. *proclet* „anatemizat, blestemat" (DLR) şi *(a) procleţi* „a anatemiza", *puturoşenie* „ceea ce miroase urât; trândăvie" cf. *puturos* (DLR), *rudenie* „*rudă*; origine; legătură între persoane care fac parte din aceeaşi familie" cf. *(a se) rudi* (DLR), *săvârşenie* „(înv.) sfârşit, moarte" cf. *(a se) săvârşi* „a muri" (DLR), *scădenie* „(înv.) reducere; decădere" cf. *(a) scădea* (DLR), *scârnăvenie* „scârnăvie; epitet pentru o persoană *scârnavă*" (DLR), *schilodenie* „stare caracteristică a unei persoane schiloade; schilodire" cf. *schilod* (DLR) şi *(a) schilodi, scumpenie* „(înv.) zgârcenie" cf. *scump* (DLR), *seminţenie* „descendent; seminţie" cf. *sămânţă* (DLR), *sfătoşenie* „însuşirea de a fi *sfătos*" (DLR), *sfârşenie* (vezi *supra* **1.1.**), *sfinţenie* „calitatea de a fi *sfânt*; sfinţire" cf. *(a) sfinţi* (DLR), *slobozenie* „libertate, slobozire, eliberare din robie" cf. *(a) slobozi* (DLR), *sluţenie* „faptul de a fi *slut*; diformitate, schilodenie" cf. *(a) sluţi* (DLR), *smerenie* „atitudine supusă, smerire" (DLR) cf. *(a se) smeri, smintenie* „(înv.) sminteală" cf. *(a) sminti* (DLR), *spuzenie* „(pop.) mulţime" cf. *spuză* (DLR), *stupizenie* „(fam.) atitudine sau faptă de om *stupid*" (DLR), *subţirenie* „(înv.) subţirime; calitatea de a fi *subţire*" (MDA), *supuşenie* „faptul de a fi *supus*; calitatea de supus; supunere" (DLR), *surzenie* „starea celui *surd,* surditate, surzeală" cf. *(a) surzi* (DLR), *şchiopenie* „(reg.) starea celui *şchiop*" (DLR), *şiretenie* „însuşirea de a fi *şiret*" (DLR), *şodenie* (*şozenie*) „faptă sau vorbă amuzantă sau caraghioasă, faptă bizară" cf. *şod* „amuzant, nostim, caraghios" (DLR), *ştirbenie* „(rar) ştirbitură" cf. *ştirb* (DLR), *şubrezenie* „starea a ceea ce e *şubred*" (DLR), *tărăşenie* „(pop.) şir de întâmplări; poveste; ceartă" cf. *(a) tărăşi* „a sta la sfat" (MDA), *tâmpenie* „(rar) faptul de a se *tâmpi*, starea celui cu inteligenţă redusă" (DLR), *ticăloşenie* „ticăloşie" cf. *ticălos* (DLR), *topenie* „prăpăd, dezastru, sfârşit" cf. *(a) topi* (DLR), *umilenie* (*omilenie*) „(înv.) umilinţă" cf. *(a) umili* (DLR), *urâţenie* „faptul de a fi *urât;* însuşirea de a fi urât; fiinţă urâtă" (DLR), *urieşenie* „(neob.) însuşirea de a fi *uriaş*" (DLR), *ursuzenie* „(rar) atitudine *ursuză*" (DLR), *vânjoşenie* „vânjoşie, putere" cf. *vânjos* (MDA), *vedenie* „apariţie, arătare; (înv.) vedere" (DLR) cf. *(a) vedea, vozglaşenie* „(înv.) *vozglas* (= formulă de încheiere a unei ectenii)" (DLR), *zăludenie / zăluzenie* „(rar, Mold.) nebunie" cf. *zălud* (DLR) şi *(a) zăluzi* „a se sminti", *zărghenie* „(reg.) nebunie" cf. *(a se) zărghi* „a se sminti" (DLR), *zgârcenie* „faptul de a se *zgârci*; calicenie" (DLR), *zglobenie* „(înv.) zburdălnicie" cf. *(a se) zglobi* (MDA).

1. Cuvântul *ţipenie*, folosit în expresii ca *(nicio) ţipenie (de om)* „nicio fiinţă, nimeni", ilustrat cu multe exemple în DLR, este pus în legătură cu *(a) ţipa* „a striga cu glas tare, a răcni"; nu a fost inclus în inventar deoarece se justifică mai greu din punct de vedere semantic (vezi şi *ţipetenie* „ţipenie", raportabil formal la *ţipăt,* din aceeaşi familie). Nu figurează în inventarul de mai sus nici cuvintele *ţâfnoşenie* şi *vrăjenie* din DI, întrucât nu au fost preluate în DLR şi MDA, precum nici cuvântul (absent din DA) *hlizenie* „hâzenie; casă urâtă", cu etimologie necunoscută în MDA, care nu se poate raporta semantic la *(a se) hlizi* „a râde". Tot cu etimologie necunoscută în DLR este şi cuvântul din DI *mălăgenie* „om lipsit de energie, moale, neajutorat" (variantă la *mălăjenie*, derivat de la *malaj* „stafidă", cf. Avram, A., C.E.: 52–53; vezi şi discuţia despre legătura semantică dintre bază şi derivat).

În cazul lui *vulpe̱nie* „şiretenie, viclenie" cu accentul marcat pe *-e-* (fără etimologie în TDRG, dar derivat de la *vulpe* cu sufixul *-enie* la Pascu, S.: 242, la CADE şi în DLR; ultima sursă menţionează şi accentuarea *vulpeni̱e*), nu ne putem pronunţa cu certitudine dacă sufixul este *-e̱nie* sau *-i̱e* ataşat de la *vulpean*, cum consideră Vladimir Drimba (Drimba 1959: 32); ipoteza sa este susţinută printr-un citat în versuri din I. Heliade Rădulescu, unde *vulpenii* rimează cu *vii*: *S-au dus zilele*

voastre, zile de asuprire, De dol..., de nedreptate, de crime, ***vulpenii*** *...Căci va domni viața și morții vor fi* ***vii*** (DLR).

Mândrulenie „mândrețe, strălucire, minunăție” este considerat a fi derivat de la *mândrulean* + *-enie* (în DLR și la Popescu-Marin 1969: 396), dar poate fi raportat și la *mândru* + **-ulenie*.

2. În ce privește numărul derivatelor, V. Rudeanu înregistrează 328 de formații din DI cu *-enie* (Rudeanu 1960: 104); probabil a inclus, alături de substantivele analizabile cu acest sufix, și pe cele în care se identifică sufixe compuse sau dezvoltate, precum și pe cele semianalizabile, neanalizabile sau formațiile cu structură neclară.

La acestea se adaugă 48 de formații din alte surse: *băloșenie* (ziua.ro) cf. *bălos, bătăioșenie* „agresivitate, duritate” cf. *bătăios* (Vârlan, S.N.: 74), *bățoșenie* „încăpățânare” cf. *bățos* (*ibid.*), *căpoșenie* „încăpățânare” cf. *căpos* (*ibid.*), *cărpănoșenie* (Zafiu 1995) cf. *cărpănos, câinoșenie* „atitudine sau faptă *câinoasă*” (DEX[2]), *ciudenie* (Frățilă 1969: 486–487) cf. *ciudă, cumsecădenie* „calitatea de a fi *cumsecade*” (MDA), *cuscrenie* (DILR) „cuscrie; legătură îndepărtată de rudenie” cf. *cuscru* (MDA), *drăcoșenie* (www.eva.ro/forum/) cf. *drăcos, dubioșenie* „atitudine îndoielnică, suspectă” cf. *dubios* (Vârlan, S.N.: 74), *găunoșenie* „manifestări lipsite de conținut ale oamenilor” cf. *găunos* (*ibid.*), *glogozenie* (*glogozenii, glogozănii*) pl. „resturi, gunoaie, *glogoaze*” (Lex. Reg.: 41; Udrescu, Gl.), *grețoșenie* „atitudine plină de greață” cf. *grețos* (Vârlan, S.N.: 74), *haioșenie* „lucru, întâmplare, glumă plină de haz” cf. *haios* (*ibid.*), *hidoșenie* „urâțenie foarte mare, monstruozitate” cf. *hidos* (DEX[2]), *jegoșenie* „ceva sau cineva demn de dispreț” cf. *jegos* (Vârlan, S.N.: 75), *jucăușenie* (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 32) cf. *jucăuș, kitschoșenie* „obiect de calitate inferioară, lipsit de valoare” (Vârlan, S.N.: 75) cf. *kitschos*, *lăudăroșenie* „exagerare sistematică a meritelor proprii” cf. *lăudăros* (DEX[2]), *lozenie* „copil slăbănog, *loază*” (Udrescu, în DLR), *mămoșenie* „atașament al unei ființe *mămoase*” (DEX[2]), *mătrășenie* (DILR) cf. *(a) mătrăși* „a îndrepta, a irosi” (DLR), *mătușenie* „(iron.) *mătușă*” (Vârlan, S.N.: 75), *mieroșenie* „atitudinea celui care aprobă tot timpul și face ce-l taie capul” cf. *mieros* (*ibid.*), *minorenie* „minorat” (Budai-Deleanu, în DLR) cf. *minor, muțenie* „starea celui *mut*” (DLR), *neam-prostenie* „atitudine lacomă, de *neam-prost*” (Vârlan, S.N.: 75), *nenorocenie* „nenorocire” (Gl. Olt.) cf. *(a) nenoroci, odioșenie* „faptă *odioasă*” (Vârlan, S.N.: 75), *orbenie* „orbire” (Udrescu, Gl.), *păguboșenie* „stare care provoacă pagube” cf. *păgubos* (Vârlan, S.N.: 75), *pioșenie* cf. *pios* (DLR), *plicticoșenie* „lucru sau fapt *plicticos*” (Vârlan, S.N.: 75), *potopenie* „*potop*” (DLR), *scârboșenie* (ziua.ro) cf. *scârbos, scorțoșenie* „rigiditate, încăpățânare” cf. *scorțos* (Vârlan, S.N.: 75), *secretoșenie* „atitudine sau comportament *secretos*” (*ibid.*), *sfioșenie* „sfială, rușine, timiditate” cf. *sfios* (*ibid.*), *snobenie* „atitudine *snoabă*” (*ibid.*), *stufoșenie* „cantitate mare, fără conținut” cf. *stufos* (*ibid.*), *șuchețenie* „excentricitate, nebunie” (Scriban, în DLR) cf. *șucheat* „deșucheat”, *tăioșenie* (Iordan, LRA: 170) cf. *tăios, temperamentoșenie* „atitudine plină de impetuozitate” cf. *temperamentos* (Vârlan, S.N.: 75), *uitucenie* (DILR) „faptul de a fi *uituc*” (DEX[2]), *ușurenie* „ușurare” cf. *(a) ușura* (DLR), *zăpăcenie* „om zăpăcit; lucru făcut de mântuială” cf. *(a) zăpăci* (DLR), *zgomotoșenie* (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 32) cf. *zgomotos*.

3.2.2. Derivatele cu *-enie* sunt ***substantive feminine***, analizabile prin raportare la:
– verbe cu infinitivul:
– în *-i* (frecvent): *afurisenie, blagoslovenie, boscorodenie, iscodenie, iscusenie, mătrășenie, prăpădenie, smerenie, smintenie, spăsenie, tâmpenie, zăpăcenie, zgârcenie* etc.;
– în *-ea* (rar): *cădenie, priveghenie, scădenie, vedenie;*

– în *-î*: *odorenie;*
– în *-a*: *uşurenie;*
– în *-e*: *începenie;*
– substantive (relativ frecvent): *ciudenie, frăţenie, gâzobenie, glogozenie, iznovenie, lozenie, mătuşenie, milostenie, mirăzenie, nămetenie, nemenie, păcostenie, părinţenie, pārtenie, seminţenie, spuzenie, vozglaşenie;*
– verbe sau/şi substantive: *cumetrenie, cuscrenie, iscodenie, mirosenie, nărozenie, nenorocenie, potopenie, pozvolenie, rudenie* etc.;
– adjective (frecvent): *cărpănoşenie, câinoşenie, ciudăţenie, cumsecădenie, dârzenie, hidoşenie, idioţenie, împuţicenie, lăudăroşenie, mămoşenie, mândrenie, mofluzenie, parşivenie, păcătoşenie, puturoşenie, scârnăvenie, scumpenie, sfătoşenie, subţirenie, supuşenie, ticăloşenie, uitucenie, ursuzenie* etc.;
– adjective sau/şi verbe: *cuminţenie, curăţenie, flămânzenie, grozăvenie, procleţenie, schilodenie, sfinţenie, sluţenie, surzenie, urâţenie.*

1. Multe dintre cuvintele adăugate (abstracte ale calităţii) au fost analizate prin raportare la adjective în *-os*, de care se leagă semantic, deşi pot fi raportate şi la o bază substantivală + sufixul compus *-oşenie* (vezi *infra* 9.3.): *câinoşenie, drăcoşenie, dubioşenie, greţoşenie, jegoşenie, mămoşenie, păguboşenie, puturoşenie, secretoşenie, sfătoşenie, temperamentoşenie, zgomotoşenie.*

2. Sufixul *-enie* se întâlneşte şi în câteva ***substantive proprii*** împrumutate din terminologia slavă bisericească: *Blagoveştenie* „Bunavestire" (neanalizabil), *Preobrajenie (Pobreajen)* „Schimbarea la faţă" (analizabil, vezi *infra* 5.), *Vāvidenie (Vovidenie, Ovidenie)* „Intrarea Maicii Domnului în biserică" (neanalizabil, vezi *infra* 5.).

Formaţii semianalizabile: *cimotenie* (mai ales la pl.) „rudă" (Lex. Reg. II: 58) cf. *cimotie* „rudă (îndepărtată)", *mirodenie* cf. *mirodie* „idem", *mitutenii* (pl.) „copii" (PO, la DHLR II: 320) cf. *mitutel* „micuţ" (MDA s.v. *mititel*), *priceştenie* „împărtăşanie, cuminecătură" (DLR) cf. *(a) pricestui* „a cumineca".

1. *Nesimţenie* „nesimţire" poate fi explicat fie prin înlocuirea sufixului *-ire* cu *-enie*, fie ca formaţie parasintetică (cu prefixul *ne-* + *(a) simţi* + sufixul *-enie*.

2. O serie de cuvinte cu finala *-enie* sunt neclare ca structură (de obicei sunt date cu etimologie necunoscută în dicţionare): *boroscodenie* „atitudine sau vorbă indecentă, neruşinată, urâtă" (Paşca, Gl.) – probabil, prin metateză din *a boscorodi* „a descânta, a bolborosi"; *cărătenie, căretenie, caratenie* (CADE, DA, Udrescu, Gl.); *cărăstenie, cărestenie* „urmă, rost; om de nimic, nemernic" (Udrescu, Gl.); *năzgovenie* „născocire, snoavă, fleac" (MDA); *parascovenie* „năzbâtie, drăcie, prostie, poznă" (DLR); *tricozenie* „prostie, nebunie; ştrengărie; palavră" (DLR) etc.

Se constată că sufixul *-anie* apare în formaţii raportabile cu preponderenţă la o temă verbală şi foarte rar la o temă substantivală sau adjectivală. Sufixul *-enie* se combină atât cu teme adjectivale (frecvent) şi substantivale, cât şi verbale. O parte dintre derivatele în *-enie* pot fi raportate la verb pentru unele sensuri, iar pentru altele, la adjectiv sau la substantiv.

În ce priveşte temele verbale, se observă că *-anie* şi *-enie* nu se repartizează în funcţie de conjugare: substantivele cu *-anie* se raportează atât la verbe cu

infinitivul în *-a,* cât şi la verbe cu *-i* şi *-e*, iar cele cu *-enie* se raportează la verbe cu infinitivul în *-i,* dar (rar) şi la verbe cu *-a, -ea, -e* (vezi şi Graur 1936c: 192). Se observă că cele mai multe dublete cu *-anie / -enie* sunt raportabile la verbe cu infinitivul în *-i.*

La formaţiile cu bază adjectivală e de semnalat faptul că, adesea, baza este, la rândul ei, derivată. Astfel, sufixul *-enie* se ataşează (şi) la baze adjectivale cu *-os* (*-uros, -ăros*): *arătoşenie, buburoşenie, câinoşenie, dârzoşenie* (dar şi *dârzenie*), *drăcoşenie, lăudăroşenie, păcătoşenie, puturoşenie, scârboşenie, scorţoşenie, sfătoşenie, tăioşenie, temperamentoşenie, vânjoşenie, zgomotoşenie* etc.; mai rar, bazele sunt formate cu *-(ăl)aş* (*drăgălăşenie*), cu *-ăuş* (*jucăuşenie*), cu *-at* (*ciudăţenie*) sau sunt provenite din participiu (*împuţicenie, păţitanie, pocitanie*).

La derivatele cu *-enie* sufixul alterează consoana finală a temei când aceasta este *s, t* sau *d*:

- alternanţa *s/ş* se întâlneşte la toate derivatele cu bază adjectivală în *-s: buburoşenie, duioşenie, hidoşenie, lăudăroşenie, mămoşenie, pioşenie, sfătoşenie, sfioşenie, supuşenie* etc. (alterarea nu afectează baza verbală: *afurisenie, iscusenie*);
- alternanţa *t/ţ* apare la toate derivatele cu baza adjectivală în *-t* (*ciudăţenie, ciufuţenie, idioţenie, şucheţenie;* face excepţie *şiretenie*), la cele raportabile la verb şi/sau la adjectiv (*cuminţenie, curăţenie, procleţenie, sfinţenie, sluţenie, urâţenie*) sau la substantiv (*frăţenie, părinţenie;* fac excepţie *nămetenie* şi derivatele cu tema terminală într-un grup consonantic: *milostenie, părtenie, păcostenie, prăpăstenie*);
- alternanţa *t/č,* în *împuţicenie*;
- alternanţa *d/z* apare la multe derivate cu bază adjectivală în *-d* (*hâzenie, nărozenie, smârzenie, stupizenie, şozenie* (dar şi *şodenie;* în schimb, numai *cumsecădenie,* fără alternanţă) şi la cele care pot fi raportate la o bază adjectivală sau/şi verbală: *flămânzenie, surzenie, şubrezenie* (dar *schilodenie*); alternanţa nu se întâlneşte la derivatele cu baza verbală sau/şi substantivală: *boscorodenie, ciudenie, iscodenie, prăpădenie, rudenie.*

Alternanţa *d/z* apare şi în derivatul *hâzanie*, dublet al lui *hâzenie*, explicabil fie prin tema de plural *hâzi*, fie prin înlocuirea sufixului *-enie* cu *-anie;* pentru *pierzanie* cf. tema *pierz-*.

Alterarea consoanei (cu caracter de regularitate în ceea ce priveşte bazele adjectivale) poate fi explicată prin tendinţa limbii române de a diferenţia derivatul de cuvântul-bază şi prin finala acestuia (cf. Puşcariu, LR II: 272: „jocul între *s* şi *ş* [...] când urmau sufixele *-enie, -ui, -aş, -oi, -andru, -uie*, care nu alterează dentalele precedente, se datoreşte unei tendinţe de hipercaracterizare prin morfem"; vezi şi Graur, T.: 263: „se naşte astfel impresia că alăturarea sufixului trebuie să aducă modificarea consoanei finale a temei").

4. Valorile derivatelor

Cele mai multe valori ale derivatelor sunt comune ambelor sufixe.

4.1. ***Numele acţiunii*** (adesea, şi **rezultatul** ei): *afurisenie / afurisanie, despărţenie, isprăvenie, împărtăşanie, împeţanie, începenie, îngropanie, nenorocenie,*

pierzanie, priveghenie, prorocenie, sfârşenie, sfinţenie „sfinţire", *spovedanie, smerenie, umilenie, zgârcenie* etc.

4.2. ***Rezultatul acţiunii***, uneori concretizat: *colocăşanie, cumetrenie* „petrecere la botez", *gârbovenie* „cocoaşă", *năzărănii, păţanie, prăpădenie, tărăşenie, tâmpenie* etc.

4.3. ***Abstracte ale calităţii*** (cu bază adjectivală): *arătoşenie, calicenie, ciudăţenie, cuminţenie* „înţelepciune", *cumsecădenie, drăgălăşenie, idioţenie, lăudăroşenie, mândrenie, muţenie, odioşenie, plicticoşenie, sfătoşenie, snobenie, stupizenie, subţirenie, şchiopenie, şiretenie, ticăloşenie, urâţenie* „calitatea de a fi *urât*" etc.

4.4. ***Abstracte denominale*** (cu bază substantivală) desemnând statutul social sau o relaţie socială: *cuscrenie, frăţenie* „calitatea de *frate*", *nemenie* „calitatea de *neam*; rudenie", *părinţenie, rudenie, seminţenie.*

Unele derivate exprimă atât numele acţiunii şi rezultatul ei, cât şi gradul de rudenie, purtătorul calităţii etc.; existenţa unor asemenea valori presupune implicit raportarea aceluiaşi derivat la baze morfologice diferite (vezi şi DHLR I: 251): *cumetrenie* „petrecerea, ospăţul la botez" cf. *(a se) cumetri* şi „calitatea de a fi *cumătru* (*cumătră*)", *curăţenie* „acţiunea de a *curăţi* şi rezultatul ei" şi „calitatea de a fi *curat*", *grozăvenie* „faptul de a se *grozăvi*" şi „lucru sau fiinţă groaznică, însuşirea de a fi *grozav*", *sfinţenie* „sfinţire" şi „calitatea a ceea ce este *sfânt*" (cf. loc. adv. *cu sfinţenie* „cu evlavie, cu exactitate"), *sluţenie* „faptul de a se *sluţi*" şi „fiinţă *slută*" etc. O situaţie aparte are *supuşenie* care are, pe lângă sensul „calitatea de a fi supus", şi pe cel de „supunere, ascultare", fiind raportabil la participiul *supus*.

4.4. ***Purtătorul calităţii*** (*-enie*, mai frecvent; *-anie*, rar). Derivatele sunt epitete a căror bază este un adjectiv: *cuminţenie* „persoană cuminte", *flămânzenie* „om *flămând*, leşinat de foame", *hâzanie / hâzenie* „monstru", *piticanie, pocitanie, schilodenie, sluţenie, urâţenie* „fiinţă pocită, respectiv schiloadă, slută, *urâtă*".

Unele dintre derivatele cu valorile menţionate au şi nuanţă ***depreciativă***, care uneori aparţine bazei: *afurisenie / afurisanie, calicenie, flămânzenie, gârbovenie, hâzenie / hâzanie, idioţenie, lăudăroşenie, odioşenie, plicticoşenie, pocitanie, schilodenie, snobenie, şiretenie, ticăloşenie, urâţenie* etc.; alteori nuanţa depreciativ-ironică aparţine sufixului: *piticanie, secretoşenie, temperamentoşenie* (vezi şi Iordan, Stil.: 198; Creţa 1972: 185; Purdela–Sitaru 1973: 173; Zafiu 1995).

În câte una sau două situaţii derivatele au şi alte valori:

– ***nume de agent***: *arătanie* „monstru" (şi cu valoare depreciativă, care aparţine sufixului), *spărganie* „persoană care mănâncă mult (până se *sparge*)", *suflanie* „fiinţă (care *suflă*)";

– ***colective*** (rar): *frăţenie* „totalitatea copiilor născuţi într-o familie" (Udrescu, Gl.), *grozăvenie* „mulţime mare", *suflanie* „tot ceea ce are viaţă şi se mişcă" (DLR);

– ***nume de instrument***: *prefăcanie* „(reg.) instalaţie rudimentară pentru fabricarea rachiului" (DLR);

– ***nume de impozit***: *podanie* „podărit".

DA consideră cu valoare colectivă şi pe *gâzobenie*, dar din citatul cu care e ilustrat s-ar părea că derivatul are aceeaşi valoare cu baza *gâzoabă*: *Sub cuv. gâzoabă, pl. gâzoabe, dim. gâzobuţă şi gâzobenie, pl. gâzobenii înţeleg românii ... pe cele mai multe insecte, cari nu zboară nici nu aleargă ci numai abia se mişcă, ca şi când s-ar târâi* (Marian, în DA).

Sufixele apar şi în formaţii ***sinonime*** cu baza (mai ales *-enie*): *bodrânganie – bodrângă, glogozenii* (pl.) – *glogoaze* (pl.) „resturi”, *iznovenie – iznoavă* „copil deştept, inteligent”, *lozenie – loază* „copil mic, pipernicit”, *milostenie – miloste* (înv.), *mirăzenie* (Trans., Ban.) – *miraz* (Ban., Olt.) „fapt sau lucru ieşit din comun care produce mirare”, *mirosenie – miros* „mirodenie, emanaţie plăcută”, *păcostenie – pacoste, potopenie – potop* „inundaţie, calamitate”, *spuzenie de – spuză (de)* „mulţime (de)”, *vozglaşenie – vozglas* „formulă de încheiere a unei ectenii, spusă de preot cu glas tare”.

Cele mai frecvente valori sunt numele acţiunii, rezultatul acţiunii şi abstracte ale calităţii (= „numele calităţii”, spre deosebire de „purtătorul calităţii” = „cel care are o anumită calitate”).

5. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

5.1. Sufixele *-anie* şi *-enie* sunt de origine ***slavă*** (Philippide, P.: 152; Petrovici 1938: 83–87).

În slava veche *-anije* şi *-enije* se explică prin sufixul *-ije* ataşat la un participiu (în *-anъ* sau *-enъ*) pentru a forma abstracte verbale: *pisanъ – pisanije, znanъ – znanije, pomâşlenъ – pomâşlenije* etc. (cf. Vondrák, S.G. I: 509–510; Vaillant, V.S.: 251). Substantivele verbale în *-ije* sunt, în slava veche, forme ale verbului; de aceea, în unele gramatici ele sunt discutate la paradigmele diferitelor conjugări (Meillet–Vaillant 1924: 198–226; Petrovici 1941: 142–143). Prin raportare la verb, s-au desprins *-anije* şi *-enije*, pronunţate în trei silabe, în limba cultă; aceste forme coexistă cu cele populare, cu *n* palatalizat, *-anja, -enje*, care se întâlnesc în unele limbi slave: scr. *putanja* „cărare”, bg. *grijenje* „grijă” (Petrovici 1938; Rosetti, ILR (1968): 322–323; Rudeanu 1960: 101–102). I. Fischer vorbeşte de sufixul *-nie* cu două forme, în variaţie liberă, *-anie* şi *-enie*, care depind de segmentul precedent (Fischer 1989: 33).

Sufixele au pătruns în limba română pe cale savantă, din slavona bisericească, sub formele *-anie* şi *-enie*, prin împrumuturi:
– neanalizabile: *Blagoveştenie* cf. *blagověštenije* (DA), *dihanie* cf. *дыханиѥ, диханиѥ* „răsuflare” (DLR), *pisanie* cf. *писаниѥ* (DLR), *Vovedenie (Vovidenie, Ovidenie)* cf. *въведениѥ* (DLR);
– analizabile: *blagoslovenie* cf. *blagoslovenije* (DA), *danie* cf. *даниѥ* (DLR), *preobrajenie* cf. *прѣображениѥ* (DLR), *propovedanie* cf. *проповѣданиѥ* (DLR), *săvârşenie* (în DLR derivat de la *(a) săvârşi* şi cu trimitere la *съвръшениѥ*), *smerenie* cf. *съмѣрѥниѥ* (DLR).

Şi alte formaţii ca *obrajenie, predanie, spăsenie, spovedanie, umilenie, vozglaşenie* au corespondente vechi slave.

Din cuvinte analizabile ca cele menţionate în română s-au detaşat, prin raportare la verbele corespunzătoare, sufixele *-anie* şi *-enie,* cu care s-au format apoi derivate de la teme de alte origini: *dedanie, dezleganie, împărtăşanie, păţanie, petrecanie, suflanie, spărganie; cădenie, căpetenie, ciufuţenie, câinoşenie, cuminţenie, duioşenie, gătenie, începenie, mofluzenie, nemenie, păcătoşenie, săminţenie, supuşenie, şchiopenie* etc. (vezi şi Philippide, P.: 152).

Procedeul de a se ataşa sufixele la teme nominale este, probabil, o inovaţie a limbii române, deoarece în slavă sufixul este legat de o temă verbală.

În ceea ce priveşte formaţiile paralele cu *-anie* şi *-enie* de la aceeaşi bază şi cu acelaşi sens, limba română a preluat procedeul din vechea slavă, unde de la aceeaşi temă se întâlnesc derivate cu *-anije* şi *-enije*: rom. *citanie (cetanie) / citenie (cetenie)* provin, cf. DA (s.v. *citanie*), „din slavona bisericească (paleosl. *čitenije* « lectio », *četanije* « comparatio », rus.-bis. *čitanija,* bulg. *četene,* srb. *čitanje* etc.)", în timp ce MDA reţine numai bg. *четене,* srb. *čitanje;* rom. *pricestanie / priceste(a)nie* „împărtăşanie, cuminecătură" au fost împrumutate din slavon. причѧщаниѥ, причѧщениѥ (DLR).

Prin analogie cu astfel de formaţii apar şi în română dublete, deşi în vechea slavă este atestată o singură formă, fie în *-anije*, fie în *-enije*: *bejenie / bejanie* cf. v.sl. *bežanije* „fugă" (DA), *posluşanie / posluşenie* cf. послоушаниѥ (DLR), *sfeştanie / sfeştenie* cf. освѧщениѥ (DLR).

Unele formaţii cu *-anie* pot avea corespondente şi în unele limbi slave moderne, de ex. *citanie / citenie* cf. bg. *četene, čitanje* sau *grijanie* „împărtăşanie" pe care DA îl consideră format de la *(a) griji* „(a) împărtăşi", cu trimitere şi la bg. *griženje*.

Alteori, româna a împrumutat cuvinte slave cu altă finală, pe care le-a adaptat la cele formate cu *-enie*: *milostenie* a fost împrumutat din slavonul mediobulgar *милостнѣ* (DLR), de unde a pătruns şi în unele limbi populare slave (cf. Coteanu–Sala, E. 138); *vedenie* (*videanie, vedanie*) e împrumutat din slavonul виданиѥ (DLR).

5.2. Formaţiile analizabile cu *-anie* şi *-enie* sunt atestate în română, în scrierile religioase, începând din secolul al XVI-lea: *jelanie, pocaanie, propovedanie, spovedanie; blagoslovenie, milostenie, săvârşenie, sfârşenie, smerenie, umilenie* etc. (Vasiliu 1959: 222, 228; FCLRV: 69). Deşi atestate în aceeaşi perioadă, după materialul excerptat, se pare că sufixele *-anie* şi *-enie* nu au devenit productive în acelaşi timp, în limba română: toate formaţiile cu *-anie* atestate în secolul al XVI-lea au corespondente în slavă, în timp ce formaţiile cu *-enie* cu teme de origine slavă, *milosârdenie, mirosenie, obârşenie*, nu au; la acestea trebuie adăugate *slobozenie* < *(a) slobozi* (< *slobod* din bg.), *curăţenie* (C.V., în DA), cu temă moştenită, care probează productivitatea sufixului *-enie* încă din acest secol (vezi şi Popescu-Marin 1966: 42–43).

Primele derivate sigur româneşti cu *-anie* şi *-enie* (având temă neslavă) apar în secolul al XVII-lea: *căpetenie* (Dosoftei, V.S. (a. 1682), în DA), *despărţănii* (a. 1675, GCR I 218, în DLR), *petrecanie* (a. 1652, GCR I, în DLR).

Ambele sufixe continuă să fie slab productive şi în secolele următoare.

Începând din secolul al XVIII-lea au pătruns, în limba română, câteva rusisme sau/şi polonisme, care nu s-au încetăţenit; acestea se întâlnesc în unele documente, în presă sau în scrieri literare ale vremii: (neanalizabile) *obişnenie* „lămurire, informare" (Alecsandri, în DLR) cf. *одъяснение* „idem", *obrazovanie* „organizare" (GCR II: 219, la TDRG) cf. *одразование, orlenie* „pecetluirea cu sigiliul împărătesc (care avea ca stemă vulturul sau pajura)" format de la *орёлъ* „vultur" (Dragoş 1938: 258 nota 1); (analizabile) *poftorenie* cf. *(a) poftori* (TDRG) şi rus. *повторение*, *pozvolenie* „permisiune" (M. Costin, în DLR) cf. pol. *pozwolenie*, rus. *позволение* (DLR), dar şi *pozvol, (a) pozvoli* (vezi şi alte exemple la Rudeanu 1960: 102).

6. Originea temelor

Aproximativ jumătate dintre derivatele cu *-anie* sunt raportabile la baze de origine slavă (*dostoianie, grijanie, mărturisanie, prohodanie* etc.). Printre substantivele cu baza de altă origine sunt preponderente cele moştenite din latină (*arătanie, împărţanie, prădanie, răposanie, trădanie* etc.). Foarte rar, baza poate fi neogreacă (*litrosanie*), formată în limba română (*împărtăşanie, îngropanie*), cu etimologie neclară (*bodrânganie*).

Şi derivatele cu *-enie* sunt raportabile, în aceeaşi proporţie, la baze de origine slavă (*hârlăvenie, iznovenie, milostenie, milostivenie, mârşăvenie, parşivenie, potopenie, rudenie, săvârşenie, scumpenie* etc.). În ceea ce priveşte bazele de altă origine, predominante sunt cele moştenite din latină (*cuscrenie, despărţenie, flămânzenie, muţenie, subţirenie* etc.) şi cele formate în limba română de la teme cu origini diferite (*buburoşenie, câinoşenie, cuminţenie, cumsecădenie, drăgălăşenie, gătenie, kitschoşenie, lăudăroşenie, sfătoşenie, ţâfnoşenie, urâţenie, voioşenie* etc.) sau împrumuturile latino-romanice (*dubioşenie, hidoşenie, idioţenie, minorenie, odioşenie, pioşenie, stupizenie*). Mult mai rar, baza poate fi turcească (*ciufuţenie, mofluzenie, şiretenie, ursuzenie*), maghiară (*nemenie, şodenie, şucheţenie*), neogrecească (*plicticoşenie*), cu origine neclarificată (*cărpănoşenie, glogozenii, schilodenie, şubrezenie, zărghenie*).

Este de remarcat faptul că predomină temele de origine slavă; cele două sufixe din serie au fost însă detaşate de bazele lor originare şi s-au combinat şi cu teme moştenite din latină sau de alte origini, inclusiv cu cele formate în limba română; sufixul *-anie* este incompatibil cu teme romanice, dar *-enie* apare şi în combinaţie cu astfel de teme.

7. Productivitatea sufixelor

Sufixele *-anie* şi *-enie* au fost relativ puţin productive încă din limba veche. Dintre cele două sufixe, *-anie* a fost şi este mult mai slab productiv. Răspândirea mai mare a sufixului *-enie* se explică prin ataşarea lui, în mai mare măsură, la baze adjectivale şi substantivale, pierzându-se legătura originară cu participiul; legat de aceasta, şi-a dezvoltat valoarea de abstract al calităţii, valoare care i-a dat o mai mare pondere în sistemul sufixal actual al limbii române.

8. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Unele dintre derivatele cu aceste sufixe au circulaţie largă în limba contemporană, cele cu *-anie* mai ales cu sens concretizat (*arătanie, păţanie, spovedanie, strădanie* – semianalizabil), iar cele cu *-enie* în special cu valoarea de abstract al calităţii (*blegenie, ciudăţenie, cuminţenie, curăţenie, drăgălăşenie, milostenie, muţenie, rudenie, sfinţenie, smerenie, surzenie, şiretenie, şubrezenie, tâmpenie, urâţenie, zgârcenie*).

Unele derivate cu *-enie* cu atestări recente (mai ales de la adjective în *-os*), cu sens ironic sau depreciativ, au pătruns din limbajul familiar în cel publicistic (Zafiu 1995), apărând în creaţii ad-hoc, de tipul *duioşenie, kitschoşenie, plicticoşenie, temperamentoşenie* etc.; vezi şi *piticanie*. Goana după ineditul expresiv a dus la apariţia unor neaoşisme, de tipul *zgomotoşenie, jucăuşenie*, termeni cu rezonanţă popular-arhaică (cf. Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 32).

Multe formații sunt însă învechite: *citenie / citanie, dezleganie, ijdăranie, îngropanie, mărturisanie, prohodanie, posluşanie, predanie, târnosanie, trădanie; despărțenie, iscusenie, ispăşenie, hulenie, milosârdenie, mirosenie, nărozenie, obârşenie, oglaşenie, săvârşenie, semințenie, sfârşenie, umilenie, vozglaşenie* etc.

Derivatele cu *-anie* şi *-enie* au circulație în toate zonele țării, textele populare şi regionale conținând multe formații de acest fel: *îngropanie, prefăcanie, suflanie; calicenie, flămânzenie, hâzenie, lozenie, mirăzenie, mândrenie, odorenie / odoranie, prăpădenie, şucheţenie* etc.

După Claudia Tudose, derivatele cu *-anie* (cu unele excepții, ca *petrecanie*, cu o largă circulație în limba populară) se întâlnesc mai ales în vestul sau nord-vestul Transilvaniei şi nord-vestul Moldovei (Tudose, D.S.: 27, 28, 67, 70, 167, 168), în timp ce la cele cu *-enie* nu se poate stabili aria de circulație (Tudose, D.S.: 77).

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -ĂRANIE

Sufixul dezvoltat *-ăranie* [pron. -ă-ra-ni-e] se detaşează din 2 ***formații analizabile*** din DI: *pătăranie* „pățanie, întâmplare (neplăcută)" cf. *(a) păți* şi *turcăranie* „(reg.) turcime" cf. *turc* (DLR), la care se adaugă formația *colbăranie* „colbăraie" cf. *colb* (Gl. Reg.).

Toate sunt ***substantive*** feminine, analizabile în raport cu:

– substantive: *colbăranie, turcăranie*;

– un verb: *pătăranie*.

Turcăranie are sens ***colectiv***, *colbăranie* este ***augmentativ*** („cantitate mare"), iar *pătăranie* exprimă ***rezultatul acțiunii***.

Sufixul *-ăranie* este format din segmentul *-ăr-* (cu statut neclar) + *-anie*. Segmentul *-ăr-* se regăseşte în *colbăraie*, *colbărie,* cu acelaşi sens; în celelalte două derivate *-ăr-* s-ar putea explica prin analogie cu unele formații care conțin acest segment în temă, ca *jigăranie, năzăranie*.

Pătăranie e un cuvânt vechi şi popular, cu multe exemplificări în DLR; *colbăranie* şi *turcăranie* sunt regionale.

9.2. -EDENIE

Sufixul *-edenie* [pron. -e-de-ni-e] se identifică în 2 ***formații analizabile*** din DI: *fumedenie* „fumărie; cantitate mare" cf. *fum* (DA şi MDA, cu precizarea că în forma *fumedenii* are sensurile „mulțime de oameni; mulțime de copaci") şi *sumedenie* (de obicei la sg., urmat de determinări la pl. introduse prin prepoziția *de*) „număr sau cantitate mare; grămadă" cf. *sumă* (DLR, MDA).

1. *Sumedenie* apare şi în variantele *sumădenie* (a. 1790, Bul. Com. Ist. V, 286, cf. Polizu, în DLR), *sumetenie* (învechit, la Gheție, R.M.; Barcianu; Petrovici 1929–1930: 338, în DLR).

2. Finala *-edenie* apare şi în substantivul *rubedenie* (*rebedenie*) „rudă, neam", cuvânt cu structura neclară, pentru care DLR şi DEX trimit la *rudenie*.

Ambele cuvinte sunt ***substantive feminine*** raportabile la substantive şi au sens ***augmentativ***.

Originea cuvintelor *fumedenie* şi *sumedenie* este controversată.

Fumedenie e considerat ca fiind format de la *fum*, după *sumedenie* (Scriban, Dicţ., CADE, DA). După E. Petrovici *fumedenie* este o etimologie populară pentru *sumedenie* (Petrovici 1929–1930: 339). Atestările de care dispunem indică însă că *fumedenie* este mai vechi decât *sumedenie*: primul e atestat în secolul al XVII-lea (ÎL, în DA), iar al doilea, la sfârşitul secolului al XVIII-lea (a. 1790, în DLR; *sumă* este însă atestat în secolul al XVII-lea, la Varlaam, în DLR). G. Pascu consideră că *fumedenie* provine din *fumed = fumidus* „qui fume ...” (Pascu, S.: 242).

Sumedenie este raportat în DLR, MDA şi DEX la *sumă*, fără precizarea sufixului (în DLR sunt înregistrate *sumed* „umed” şi *sumedeală* „igrasie”, de care nu se leagă semantic, precum şi *sumedie*, format de la *sumedenie*). După E. Petrovici (*loc. cit.*), *sumedenie*, având acelaşi sens cu *fumedenie*, este format din *sudum, sodom* „mulţime, cantitate mare” (< sl. *sodomŭ*). Din *sudum* s-a putut forma **sudumenie* (după cum din *prăpăd* s-a format *prăpădenie*), devenit prin metateză *sumedenie,* care, prin etimologie populară, este raportat la *sumă*. Pentru a explica finala *-edenie*, *sumedenie* a fost apropiat de alb. *sumĕtĕ* (Cihac I), de *rubedenie* (TDRG, CADE), de *prăpădenie* (Şăineanu, D.U.), de *fumedenie* (Puşcariu 1901a: 821; Pascu, S.: 243); după Scriban „este probabil rudă cu *jumede* şi *jumet* (variante la *jimăt* „hărmălaie”) sau cu „*sudom*”.

9.3. -OŞENIE

Sufixul *-oşenie* [pron. -o-şe-ni-e] se identifică în 2 ***formaţii analizabile***: *premieroşenie* (Vârlan, S.N.: 215, 242) – folosit peiorativ în sintagma *Premieroşenia-sa* şi *vipoşenie* „(peior.) persoană foarte importantă” cf. *VIP* (Vârlan, S.N.: 75).

În *descurcăroşenie* (Zafiu 1995), prin raportare la *descurcare* (sau la *descurcăreţ*, cu semianaliză) sufixul identificat este *-oşenie,* dar prin raportare la *(a se) descurca* s-ar identifica **-ăroşenie*. În formaţia *cotcodăşenie* din sintagma *Cotcodăşenia-sa* (Vârlan, S.N.: 76), ***semianalizabilă*** prin *cotcodac* şi *a cotcodăci,* s-ar identifica un sufix **-ăşenie.*

Formaţiile din inventar sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu substantive.

Ambele sunt ocazionale şi au valoare ***peiorativ-ironică***.

Sufixul compus *-oşenie* este format din *-os* + *-enie.* S-a detaşat din formaţii cu dublă analiză, ca *dubioşenie* cf. *dubios* + *-enie* sau *dubiu* + *-oşenie, kitschoşenie* cf. *kitschos* + *-enie* sau *kitsch* + *-oşenie, sfătoşenie* cf. *sfătos* + *-enie* sau *sfat* + *-oşenie, tăioşenie* cf. *tăios* + *-enie* sau *(a) tăia* + *-oşenie, ţâfnoşenie* cf. *ţâfnos* + *-enie* sau *ţâfnă* + *-oşenie* etc. (vezi şi *supra,* nota 1 sub **3.2.2.**).

Temele la care se raportează derivatele cu analiză unică sunt neologisme: o temă latino-romanică (*premieroşenie*) şi un anglicism (*vipoşenie*).

Formaţiile sunt artificiale, efemere, folosite cu scopul de a evidenţia sarcasmul, satira.

9.4. -OTENIE

Sufixul *-otenie* [pron. -o-te-ni-e] apare în 4 ***formaţii analizabile*** înregistrate în DI: *bobotenie* „boabele de struguri care cad pe jos la cules” cf. *bob* (MDA, neînregistrat în DA), *fierotenii* (pl.) „fiare aruncate, grămadă de fiare vechi” cf. *fier* (MDA), *limbotenie* „neam” cf. *limbă* „comunitate care vorbeşte aceeaşi limbă” (DLR), *nemotenie* (*nimotenie*)

„(înv. şi reg.) legătură de familie, înrudire, *neam*” (DLR, cu trimitere la *nemetenie,* vezi *supra* **3.2.1.**).

1. Într-un singur cuvânt, *fierotanie* „lanţ lung atârnat pe coşul cel mare de la vatra tinzii” (Udrescu, Gl.), se identifică sufixul *-*otanie*.

2. V. Frăţilă consideră că *nimotenie* e rezultatul contaminării dintre *neam* şi *cimotenie* „rudă” (Frăţilă 1969: 490).

La acestea se adaugă o formaţie: *scârbotenie* „(reg.) scârboşenie” cf. *scârbă* (DLR).

Toate formaţiile sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu substantive.

Formaţiile cu acest sufix au valoare ***colectivă*** (*bobotenie*), ***peiorativă*** (*fierotenii*), de ***abstract denominal*** (*scârbotenie*); *limbotenie* şi *nemotenie* par a fi ***sinonime*** cu baza (cu o nuanţă peiorativă).

Segmentul *-ot-* din cele două sufixe dezvoltate are statut neclar; Pascu (S.: 276) consideră că *-otenie* este „probabil slav, cf. bg. *-otina*”.

Formaţiile sunt regionale.

9.5. -OVANIE, -OVENIE

Sufixele *-ovanie* [pron. -o-va-ni-e] şi *-ovenie* [pron. -o-ve-ni-e] fac parte dintr-o ***serie***, ca şi *-anie, -enie*.

9.5.1. -OVANIE

În DI sunt înregistrate 2 ***formaţii analizabile:*** *jalovanie* „(înv.) bocet; dotaţiune, dar dat unui reclamant” (DLR) cf. *jale* şi *tâlcovanie* „tâlcuire, interpretare, *tâlc* (= interpretare)” (DLR).

Ambele sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu substantive.

9.5.2. -OVENIE

În DI sunt înregistrate 4 ***formaţii analizabile***: *capovenie* „capîntortură (= nume de pasăre)” (DA şi MDA, cu etimologie necunoscută) cf. *cap, cloşcovenie* „femeie bătrână şi rea” cf. *cloşcă* (DA şi MDA), *drăcovenie* (şi *drăcăvenie,* cu asimilare după vocala din temă) „(pop.) faptă rea (ca de *drac*); drăcie, ştrengărie” (DLR), *târgovenie* „(înv.) marfă de la *târg*” (DLR).

La acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *brânzovenie* „*brânză* în cantitate mare; om de nimic” (Udrescu, Gl.) şi *scârbovenie* „scârboşenie” cf. *scârbă* (DLR).

Formaţiile cu *-ovenie* sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu substantive.

În ceea ce priveşte valorile derivatelor, formaţia *jalovanie* este ***nume de acţiune*** (cu bază nominală), iar *tâlcovanie* este ***sinonimă*** cu baza. Formaţiile cu *-ovenie* au mai multe valori: ***nume de acţiune*** cu bază nominală (*drăcovenie*), ***nume de agent*** cu bază nominală (*scârbovenie*), ***purtătorul asemănării*** (*cloşcovenie*), ***purtătorul provenienţei*** (*târgovenie* „marfă”), ***augmentativ*** (*brânzovenie*). În *capovenie* sensul formaţiei este neclar. Unele formaţii au şi nuanţă ***peiorativă***.

Ambele sufixe sunt de origine slavă.

Sufixul dezvoltat *-ovanie* a fost împrumutat prin formaţiile *jalovanie* (Dosoftei, în DLR) cf. rus. *žalovanije* şi *tâlcovanie* (atestat din secolul al XVI-lea – PO, în DLR) cf. v.sl. *tlъcovanije*.

Sufixul dezvoltat *-ovenie* poate fi şi el împrumutat din slavă (Pascu, S.: 277) prin formaţii ca *târgovenie* < v.sl. *trъgovenije* „negustorie” (Rudeanu, *loc. cit.*, îl consideră formaţie românească, iar în DLR apare ca împrumut din srb. *trgovanje,* cu adaptarea sufixului *-ovanje* la *-ovenie*).

Pentru *cloşcovenie* şi *scârbovenie*, cu baze de origine slavă, nu am găsit corespondente slave, ceea ce poate fi un indiciu că sunt formate în română. Sufixul s-a ataşat şi la baze vechi, moştenite din latină (*capovenie, drăcovenie*) sau cu origine necunoscută (*brânzovenie*).

Sufixul *-ovanie* nu este productiv în română, iar *-ovenie* este slab productiv.

Formaţiile cu *-ovanie* sunt învechite, iar cele cu *-ovenie* sunt fie învechite (*târgovenie*, atestat în Anon. Car., în DLR), fie regionale (*brânzovenie, capovenie, cloşcovenie, scârbovenie*), fie populare (*drăcovenie*).

În cuvinte izolate se identifică prin analiză şi alte sufixe formate din *-anie* sau *-enie* precedate de segmente cu statut adesea neclar:

***-ăcanie** [pron. -ă-ca-ni-e] se detaşează din formaţia *spălăcanie* (DI) „(înv.) clătirea gurii cu o băutură alcoolică; apă de spălat gura" (Piscupescu, în DLR) cf. *(a) spăla* (cuvântul apare în DLR ca variantă la *spolocanie* „prima zi a postului, când se obişnuieşte a se spăla vasele în care s-a gătit de dulce" împrumutat din ucr. *spolokanija*);

***-ăcenie** [pron. -ă-če-ni-e] se întâlneşte în formaţia *cărăcenie* (DI) „cicăleală, ceartă, clevetire" (DA s.v. *cârâi;* cu etimologie necunoscută în MDA) cf. *câră* „idem" sau interjecţia *câr!* (prin raportare la verbul *(a) cârâi,* sub care figurează în DA, cuvântul ar fi semianalizabil);

***-ătanie** [pron. -ă-ta-ni-e] / ***-ătenie** [pron. -ă-te-ni-e] se segmentează din dubletul, înregistrat în DI, *orătanie / orătenie* „(mai ales la pl.) pasăre de curte" cf. *oară*[2] „(reg.) idem" (DLR);

***-ăţenie** [pron. -ă-ţe-ni-e] apare în *bălăţenie* (DI) „(reg.) *bală*, şarpe mare; animal mic şi degenerat" (MDA, cu etimologie necunoscută);

***-etenie** [pron. -e-te-ni-e] ar rezulta din formaţia *şiretenie* (cu varianta *şiritenie*) (DI) „curs, evoluţie (a unei întâmplări); succesiune de peripeţii" prin raportare la *şir* (DLR, cf. *tărăşenie*);

***-lenie** [pron. -le-ni-e] s-ar detaşa din *ispravlenie* (DI) „(înv.) faptă bună, realizare" împrumutat din v.sl. *ispravlĭenije* (DA), prin raportare la *(a) isprăvi* „a reuşi, a realiza";

***-odanie** [pron. -o-da-ni-e] apare în formaţia *chipodanie* „copil mic, neformat încă, *chip* de om, arătare" (Mat. Dial. I: 164), analizabilă prin raportare la *chip.*

-ANT (-ante), -ENT (-ente), -INTE (-int); -ANTĂ

Iordan, SRR: 5–7, 33–34; Iordan 1950: 62–63; Seche 1960b: 107–116; Ciompec 1962: 129–141; Gheţie 1961: 562.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-ant, -ent, -inte* şi *-antă* fac parte dintr-o ***serie*** având toate la origine (directă sau îndepărtată) sufixele latineşti de participiu prezent *-ans, -antis* şi *-ens, -entis* (vezi *infra* **4.**); au, de asemenea, distribuţie similară (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2., 2.3.2., 2.4.2.**) şi valori comune (vezi *infra* **3.**).

1.1.1. Sufixele neologice *-ant* (vezi *infra* **2.1.**) şi *-ent* (vezi *infra* **2.2.**) se identifică atât în împrumuturi (mai ales latino-romanice), cât şi în derivate create pe terenul limbii române. În procesul adaptării împrumuturilor (analizabile sau semianalizabile) s-au înregistrat o serie de ***dublete*** cu *-ant* şi *-ent* (formaţii cu acelaşi sens şi de la aceeaşi temă, prima formă indicată fiind cea în care s-a fixat cuvântul în limba română): *abundent / abundant, confient / confiant, considerent / considerant, delirant / delirent, mefient / mefiant, odoriferant / odoriferent, perseverent / perseverant, preopinent / preopinant, preponderent / preponderant, pretendent / pretendant, solvent / solvant, stimulent / stimulant, vigilent / vigilant* etc. (vezi şi *infra* **4.2.**).

1. Uneori, un membru al dubletului prezintă o specializare semantică în raport cu celălalt, cele două formaţii fiind înregistrate în dicţionare ca două intrări, de ex. ***cedant*** „persoană care *cedează* ceva" vs ***cedent*** „(jur.) creditor care *cedează* altcuiva dreptul său de creanţă" (MDA).

2. Câteva formaţii cu *-ant* au dublete cu *-and,* care se justifică fie prin confuzia dintre cele două sufixe datorată asemănării formale (***ocupant*** / ***ocupand***), fie etimologic (***doctorant*** < rus. *доктоpант* / ***doctorand*** < germ. *Doktorand*); cf. şi dubletul ***locantă*** / ***locandă*** (vezi şi monografia sufixelor **-AND, -END; -ANDĂ, -ENDĂ**, nota 2 sub **1.1.**).

1.1.2. Sufixul *-inte* (vezi *infra* **2.3.**) se identifică în câteva cuvinte analizabile moştenite din latină, de ex. *fierbinte* „care clocoteşte; înfocat" cf. *(a) fierbe,* dar şi în împrumuturi (analizabile în momentul intrării lor în limba română) adaptate cu acest sufix, de ex. *diriginte* „director al unei şcoli primare rurale; şef al unui oficiu (poştal, vamal etc.); profesor care îndrumă o clasă de elevi" (DLR) cf. *(a) dirige* „a îndruma, a conduce şi a controla" (DLR s.v. *(a) dirija*).

În procesul adaptării împrumuturilor (analizabile sau semianalizabile) s-au înregistrat o serie de ***dublete*** cu *-ent* şi *-inte,* uneori (şi) cu forma *-int* (vezi *infra* **1.2.**), formaţiile cu *-int(e)* fiind învechite, ieşite din uz (apar numai în lucrări ale reprezentanţilor curentului „pumnist" din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, vezi *infra* **4.1.**): *aparent / aparinte, competent / competinte, confident / confidinte, convergent / convergint, dependent / dependinte, potent / putinte, prezent / prezint(e), rezistent / rezistinte, suficient / suficiinte, urgent / urgint(e), violent / violint(e)* etc.; cf. însă dubletul *pendinte / pendent,-ă* din care s-a menţinut în limbă formaţia cu *-inte,* în defavoarea celei cu *-ent* (vezi şi Ciompec 1962: 135–139).

1. S-au păstrat în limbă ambii membri ai dubletului numai atunci când una dintre formaţii prezintă specializări semantice sau lărgire de sens în raport cu cealaltă, fiind înregistrate în dicţionare ca două intrări, de ex. *diriginte* s.m. şi f. (vezi *supra* **1.1.2.**) vs *dirigent* s.m. şi adj. „(înv.) dirijor; (persoană sau grup de persoane) care conduce o organizaţie, o instituţie etc." (DLR), *preşedinte* „persoană care conduce o organizaţie, o asociaţie, o societate etc. sau dezbaterile unei şedinţe, unei comisii etc.; denumire oficială dată şefului statului în unele republici" vs *prezident* „(astăzi rar) persoană care conduce o asociaţie sau dezbaterile unei şedinţe, unei comisii etc." (DLR s.v.); vezi şi *fierbinte* vs împrumutul semianalizabil *fervent* „înflăcărat, pasionat, zelos" (MDA) cf. *ferventă.*

2. Şi o formaţie cu *-ant* are o variantă lexicală învechită cu *-int: dizolvant (disolvant)* „(substanţă) care are proprietatea de a *dizolva*" / *dizolvint,* scris şi *disolvint* (la Pontbriant, D., în DLR s.v. *dizolvant*).

În DLR sunt înregistrate şi ***triplete*** constituite din formaţii (analizabile sau semianalizabile) cu *-ant, -ent* şi *-int(e),* de ex. *exigent / exigeant / exigint, precedent / precedant / precedinte, rezistent / rezistant / rezistinte, transparent / transparant / transparint* etc. (în limba actuală circulă numai prima formaţie menţionată).

1.1.3. Sufixul *-antă* (vezi *infra* **2.4.**) se identifică în câteva substantive împrumutate cărora nu le corespund nici adjective cu *-ant,-ă,* nici substantive cu *-ant*, de ex. *imprimantă* „dispozitiv cu care se *imprimă* datele din calculator" < fr. *imprimante* (MDA). Există şi 2 ***dublete*** alcătuite din împrumuturi adaptate atât cu *-antă,* cât şi *-ant:* cuvântul neanalizabil (înv.) *consonantă / consonant* „consoană" (DA s.v. *consonant,-ă* adj. şi subst.; MDA s.v. *consonantă* s.f.) şi *variantă / variant* (cu pluralul *varianturi* sau *varianţi,* în DLR) cf. *(a) varia* (cuvintele cu *-ant* sunt variante morfologice).

1.2. Sufixele *-ant* şi *-ent* au ***variantele învechite*** *-ante* (*contractante* vs *contractant, importante* vs *important* etc.) şi, respectiv, *-ente* (*ascendente* vs *ascendent, cedente* vs *cedent, comitente* vs *comitent, deponente* vs *deponent* etc.), forme latinizante (foarte apropiate de lat. *-antem, -entem*) despre care se poate presupune că erau doar variante grafice (multe apar numai în lucrări ale reprezentanţilor curentului latinist sau în dicţionare din secolul al XIX-lea şi de la începutul secolului al XX-lea, cf. Ciompec 1962: 134–135; vezi şi *infra* **4.2.**).

Forma *-int* este fie o ***variantă analogică*** a sufixului moştenit *-inte,* creată, probabil, după modelul perechilor *-ant* şi *-ante, -ent* şi *-ente,* fie o formă de masculin singular refăcută după *-inte* interpretat drept formă de feminin plural (vezi *infra* **4.1.**).

În cuvântul *comedianţ,* variantă lexicală a lui *comediant,* finala **-anţ* nu poate fi interpretată drept o variantă a sufixului *-ant,* dat fiind că respectivul cuvânt reprezintă un singular (cu caracter ocazional, la Vlahuţă apud CADE, în DA s.v. *comedie*) refăcut după pluralul *comedianţi* (MDA). Cuvântul *comediant* (< germ. *Komödiant,* it. *commediante*) are şi două dublete justificate etimologic (în MDA s.v.): *comedian* (< fr. *comédien*) şi *comediaş* (cf. bulg. *комедэка,* magh. *comédiás*). Cf. şi *curtezanţ,* alături de *curtezant* (MDA s.v. *curtezan;* în DA nu figurează însă niciuna dintre cele două variante lexicale ale lui *curtezan*).

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -<u>A</u>NT (-<u>a</u>nte)

2.1.1. În DI sunt înregistrate cca 250 de ***formaţii analizabile***: *abracadabrant* „ciudat, încâlcit" (DA) cf. *abracadabra, absorbant* „(substanţă) care are proprietatea de *a absorbi* fluide" (MDA), *acceptant* „(înv.) comerciant care *acceptă* o cambie" (DA), *acordant* „(rar) persoană care execută lucrări în *acord*" (MDA), *adoptant* „(jur.) persoană care *adoptă* un copil" (MDA), *adresant* „persoană care *adresează* ceva; destinatar (al unei scrisori etc.)" (DA), *aglutinant* „care uneşte; anticorp care coagulează bacteriile; substanţă care fixează imprimeul pe ţesături" (DA, MDA) cf. *(a) aglutina, agravant* „care înrăutăţeşte" (DA) cf. *(a) agrava, anchilozant* „care produce *anchiloză*" (MDA) cf. şi

(a) anchiloza, andosant „persoană care *andosează* (= girează) o poliță” (MDA), *angajant* „care implică pe cineva într-o acțiune” (MDA) cf. *(a) angaja, apelant* „(persoană) care face *apel* în justiție” (DA) cf. și *(a) apela, arestant* „(înv.) persoană arestată” (DA) cf. *(a) aresta, asomant* „care plictisește în cel mai înalt grad” (MDA) cf. *(a) asoma* „a inoportuna”, *aspirant* „(d. utilaje) care *aspiră;* candidat, doctorand” (DA), *atacant* „(persoană) care *atacă*” (MDA), *atenuant* „care reduce importanța” (DA) cf. *(a) atenua, basculant* „care poate *bascula*” (MDA), *calmant* „(medicament, tratament etc.) care *calmează*” (DA s.v. *calm*), *capitulant* „persoană care *capitulează*” (MDA), *captivant* „care *captivează*” (DA s.v. *captiv,-ă*), *cedant* „persoană care *cedează* ceva” (DA s.v. *ceda*), *celebrant* „(rar) care *celebrează* un serviciu liturgic” (DA s.v. *celebra*), *cenzurant* „(înv.) persoană care examinează lucrările scrise la un examen” (DA s.v. *censură*) cf. *(a) cenzura, circulant* „care *circulă* / este pus în circulație” (DA s.v. *circula*), *colectant* „(rar) persoană care *colectează* ceva” (DA s.v. *colectă*), *colorant* „(substanță) care are proprietatea de a *colora*” (DA s.v. *colora*), *comandant* „ofițer care *comandă* o unitate militară” (DA s.v. *comanda*), *confortant* „întăritor, reconfortant” (MDA) cf. *confort, congratulant* „(înv.) (persoană) care *congratulează*” (DA s.v. *congratula*), *consultant* „(persoană) care dă sfaturi / este consultată” (DA s.v. *consulta*), *contaminant* „(rar) contagios” (DA s.v. *contamina*), *contestant* „(persoană) care *contestă*” (DA s.v. *contesta*), *contractant* (*contractante*) „(persoană) care încheie un *contract*” (DA s.v. *contracta*), *contrariant* „care *contrariază*” (MDA), *curant* „(în sintagma *medic ~*) care îngrijește un bolnav” (DA s.v. *cura* „a trata un bolnav”), *cursant* „persoană care urmează un *curs*” (MDA), *dansant* „(d. petreceri) la care se *dansează;* caracteristic *dansului*” (DLR), *debitant* „persoană care vinde cu amănuntul; vânzător într-un *debit* (= magazin de tutun)” (DLR) cf. și *(a) debita* „a vinde cu amănuntul”, *degradant* „care *degradează*” (DLR), *deliberant* „care *deliberează*” (DLR), *delirant* „care *delirează*; (ca) de *delir*” (DLR), *demonstrant* „persoană care *demonstrează*” (DLR), *descurajant* „care *descurajează*” (DLR), *desperant* „care duce la disperare” (DLR s.v. *disperant*) cf. *(a) despera* – variantă la *(a) dispera, determinant* „hotărâtor; (cuvânt) care *determină* un alt cuvânt” (DLR), *detonant* „care poate *detona*” (DLR), *dilatant* „dilatator” (DLR) cf. *(a) dilata, diletant* „persoană care se preocupă de ceva din afara profesiunii sale, numai din plăcere” (DLR) cf. *(a se) dileta* „a se amuza”, *dispersant* „(agent) care provoacă dispersia” (DLR) cf. *(a) dispersa, distonant* „care *distonează*” (DLR), *emigrant* „persoană care *emigrează*” (DLR), *emulsionant* „(produs) emulgator” (DLR) cf. *(a) emulsiona, estetizant* „(persoană) care acordă mare importanță formei artistice, estet” cf. *(a) estetiza* (DLR), *exasperant* „care *exasperează*” (DLR), *excitant* „(substanță, aliment, factor extern) care *excită*” (DLR), *expectorant* „(medicament) care provoacă expectorația” (DLR) cf. *(a) expectora, expozant* „persoană care își expune pretențiile / operele într-o expoziție” (DLR) cf. *(a) expoza, exultant* „care *exultă,* specific exultanței” (DLR), *ezitant* „care *ezită*” (DLR), *fabricant* „proprietar al unei *fabrici,* persoană care *fabrică* ceva” (DA), *familiant* „(reg.) membru al unei *familii*” (MDA), *figurant* „personaj secundar în piese de teatru etc.” (MDA) cf. *(a) figura* „a face parte din ceva”, *foliant* „*folio* (= carte cu paginația in folio” (DA s.v. *in-folio*), *fortificant* „(medicament) întăritor” cf. *(a) fortifica* (MDA), *francizant* „care este influențat de franceză” (MDA) cf. *(a) franciza, galopant* „cu evoluție rapidă; în *galop*” (DA s.v. *galop,* MDA) cf. și *(a) galopa, gerant* „(persoană) care *gerează* (= conduce, administrează în numele altcuiva)” (DA s.v. *gera*), *girant* „persoană care *girează* o cambie” (MDA), *halucinant* „(într-un mod) care provoacă halucinații” (MDA) cf. *(a) halucina, hipnotizant* „(într-un mod) care *hipnotizează*” (MDA), *ignorant* „(persoană) care nu cunoaște ceva” (DA) cf. *(a) ignora, important* (*importante*) „care are însemnătate deosebită” (DA) cf. *(a) importa* „a avea importanță”, *infamant* „care atrage oprobriul” (DA) cf. *infam* „care merită oprobriu”, *insinuant* „care (se) *insinuează*”

(DA s.v. *insinua*), *intrigant* „(persoană) care bagă *intrigi*" (DA) cf. și *(a) intriga* „a face sau a băga intrigi", *izolant* „(material) care *izolează*" (DA s.v. *izola*), *jenant* „care *jenează*" (DA s.v. *jena*), *lampant* „(în sintagma *petrol* ~) pentru *lămpi* de gaz" (DLR), *latinizant* „(persoană) care urmărește latinizarea limbii" (DLR) cf. *(a) latiniza, legiferant* „(înv.) legiuitor, persoană care *legiferează;* referitor la legiferare" (DLR), *licitant* „persoană care *licitează*" (DLR), *liferant* „(înv.) furnizor" (DLR) cf. *(a) lifera* „a furniza", *luxuriant* „extrem de abundent" (DLR) cf. *luxurie* – variantă la *luxură* „supraabundență", *manevrant* „manipulant de vagoane etc." (DLR) cf. *(a) manevra, manipulant* „persoană care *manipulează* aparate" (DLR), *ministrant* „băiat care ajută la oficierea mesei catolice sau protestante" (DLR) cf. *ministru* „persoană care îndeplinește o anumită funcție ecleziastică", *mitizant* „care dă caracter mitic unei opere literare" (MDA) cf. *(a) mitiza*, *muzicant* „persoană care se ocupă cu *muzica*" (DLR), *neurastenizant* „care *neurastenizează*" (DLR), *odorant* „care răspândește un miros (plăcut)" (DLR) cf. *odor* și *(a) odora, odoriferant* „(înv.) odorant" (DLR) cf. *odorifer, ofertant* „persoană care *ofertează*" (DLR) cf. și *ofertă, oficiant* „care *oficiază* slujba religioasă" (DLR), *orchestrant* „persoană care face parte dintr-o *orchestră* sau care *orchestrează;* muzicant" (DLR), *pivotant* „de forma unui *pivot;* care poate *pivota*" (DLR), *pliant* „(tipăritură) care se *pliază*" (DLR), *poetizant* „care *poetizează*" (DLR), *practicant* „persoană care *practică* o meserie sau face *practică*" (DLR), *precipitant* „substanță care *precipită* soluția" (DLR), *premiant* „persoană care a obținut un *premiu* / care a fost premiată" cf. și *(a) premia* (DLR), *prenumărant (prenumerant)* „(înv.) abonat la o publicație care nu a apărut; persoană care contribuie la o listă de subscripție" (DLR) cf. *(a se) prenumăra* „a se abona, a se înscrie pe o listă", *probant* „care constituie o *probă*" (DLR) cf. și *(a) proba, procurant* „(înv.) persoană care acționează pe bază de *procură*" (DLR), *proiectant* „persoană care face *proiecte*" (DLR) cf. și *(a) proiecta, protocolant* „(germanism rar) secretar" (DLR) cf. *(a) protocola* – variantă la *(a) protocoli* „(d. acte) a autentifica, a redacta" (DLR), *pulsant* „pulsator" cf. *(a) pulsa* (DLR) și *puls, rigorozant* „(înv.) candidat la examenul de doctorat" cf. *rigoros* „examen (de doctorat)" (DLR), *riscant* „care implică *riscuri*" (DLR), *rotacizant* „care prezintă rotacism" (DLR) cf. *(a) rotaciza* „a suferi rotacismul; (d. persoane) a vorbi cu rotacism", *sectant* „adept al unei *secte*" (DLR), *secundant (secondant)* „martor, persoană care *secundează*" (DLR), *sociologizant* „care tinde să *sociologizeze*" (DLR), *sortant* „persoană care *sortează* materiale" (DLR), *suplicant* „(persoană) care adresează o *suplică* (= cerere)" (DLR) cf. și *(a) suplica* „a se adresa cuiva cu o suplică; a implora", *șarmant* „fermecător" (DLR) cf. *șarm, urecheant* „(fam.) persoană care cântă după *ureche*" (DLR) etc.

1. În cazul unor formații împrumutate de tipul *rezonant* „care amplifică sunetele prin *rezonanță*" cf. *(a) rezona* „a se afla în rezonanță", *rotacizant* (vezi *supra*), *transhumant* „care practică *transhumanța*" cf. *(a) transhuma* etc. am preferat analiza prin verb, deoarece prin raportare la substantiv formațiile ar fi fost semianalizabile (vezi și *infra,* formații cum sunt *comunizant, deviant* etc., adăugate din alte surse).

2. Nu am avut în vedere formațiile *consumant, duelant, evacuant* și *negativizant* din DI deoarece nu figurează nici în DLR, nici în MDA și, prin urmare, nu li se cunosc sensul și clasa lexico-gramaticală. Formația *grecizant* calificată drept s.m. în DI și MDA, dar glosată „(rar) fapt de limbă care grecizează o altă limbă" pare dubioasă, în comparație cu alte formații de același tip, ca *francizant* sau *latinizant,* care în limba română sunt mai degrabă adjective (vezi *supra;* cf. și *infra,* formații ca *anglicizant, arabizant, clasicizant* etc.).

3. Din formația *oficiant* cu sensul „(înv.) funcționar (la poștă)" (DLR), prin raportare la *oficiu (poștal)* se segmentează sufixul dezvoltat -*ia̯nt* (vezi *infra* **8.2.1.**)

La acestea se adaugă cca 250 de formaţii din DILR şi 26 din alte surse (indicate imediat după formaţie; după glosare se indică sursa din care s-a preluat sensul, dacă formaţia a fost înregistrată într-unul dintre dicţionarele recente): *abrutizant* „care *abrutizează*" (MDA), *absolutizant* „care *absolutizează*" (NDN), *abstractizant* „care *abstractizează*" (MDA), *acomodant* („Dilema" IV, 1996, nr. 161, 3) „indulgent, conciliant" (DCR[3]) cf. *(a se) acomoda, agasant* „enervant" (MDA) cf. *(a) agasa, aglomerant* „(substanţă) care uneşte între ele granule" (MDA) cf. *(a) aglomera, alegorizant* „care *alegorizează*" (NDN), *alienant* „care *alienează*" (NDN), *amnistiant* „care atrage *amnistia*" (NDN) cf. şi *(a) amnistia, analizant* („Dilema", IV, 1996, nr. 161, 16) cf. *(a) analiza* şi *analiză, anarhizant* „cu simpatie pentru anarhism" (NDN) cf. *(a) anarhiza, anesteziant* „anestezic" (MDA) cf. *(a) anestezia* şi *anestezie, anglicizant* „care *anglicizează*" (NDN), *angoasant* „care produce *angoasă*" (NDN) cf. şi *(a) angoasa, antrenant* „care stimulează; plin de *antren*" (MDA) cf. şi *(a) antrena, anvelopant* „care înfăşoară" (NDN) cf. *anvelopă* şi *(a) anvelopa, arabizant* „care *arabizează*" (NDN), *aromatizant* „(substanţă) care *aromatizează*" (NDN), *ataşant* „atrăgător, pasionant" (NDN) cf. *(a se) ataşa, atrofiant* „care *atrofiază*" (NDN), *avantajant* „(rar) avantajos" (MDA) cf. *(a) avantaja, azilant* „persoană care a obţinut *azil* într-o ţară străină" (NDN), *blocant* „(substanţă) care *blochează* unii receptori" (NDN) cf. şi *bloc* „(med.) blocaj", *bulversant* „care *bulversează*" (NDN), *catolicizant* „care tinde să *catolicizeze*" (NDN), *cicatrizant* „(medicament) care cicatrizează" (MDA), *clasicizant* „care urmează modelele clasice" (NDN) cf. *(a) clasiciza, coabitant* „(persoană) care locuieşte împreună cu altcineva" (MDA) cf. *(a) coabita, comediant* „actor de circ sau de bâlci" (MDA) cf. *comedie, comunizant* „care simpatizează comunismul" (NDN) cf. *(a) comuniza, conceptualizant* „care *conceptualizează*" (NDN), *confuzionant* „care provoacă confuzie" (NDN) cf. *(a) confuziona, congelant* „(substanţă) care *congelează*" (MDA), *conservant* „(substanţă) care *conservă*" (MDA), *conspirant* „care *conspiră*" (MDA), *contrastant* „care *contrastează*" (MDA), *convulsivant* „(substanţă) care provoacă convulsii" (NDN) cf. *convulsiv* „care produce convulsii", *copiant* „care *copiază*" (NDN), *corodant* „(substanţă) care *corodează*" (MDA), *cotizant* „(persoană) care *cotizează*" (MDA), *crispant* „care produce tensiune nervoasă" (NDN) cf. *(a) crispa, cristalizant* „care *cristalizează*" (NDN), *criticant* „(persoană) care este gata să *critice*" (MDA), *cronologizant* „care *cronologizează*" (NDN), *culisant* „care *culisează*" (MDA), *culpabilizant* (Rom. lit. XXXVIII, 2005, nr. 35, 19) cf. *(a) culpabiliza, debordant* „care se revarsă; exuberant" (MDA) cf. *(a) deborda, decapitant* („22", XVI, 2006, nr. 834, 4) cf. *(a) decapita, decepţionant* „care *decepţionează*" (MDA), *declanşant* „declanşator" cf. *(a) declanşa* (NDN), *declarant* „(persoană) care *declară* ceva" (MDA), *declinant* „în pantă; care se află în *declin*" (NDN), *deconectant* „(medicament) care *deconectează*" (MDA), *deghizant* („22", VI, 1996, nr. 2, 11) cf. *(a) deghiza, demachiant* „(produs cosmetic) *care demachiază*" (MDA), *demolant* („Dilema", IV, 1996, nr. 164, 13) cf. *(a) demola, deranjant* „(rar) care *deranjează*" (NDN), *deratizant* „(substanţă) cu care se *deratizează*" (MDA), *dereglant* „care *dereglează*" (NDN), *desacralizant* „care *desacralizează*" (NDN), *detartrant* „(substanţă) care *detartrează*" (MDA), *deviant* „(d. oameni) care are o conduită de devianţă" (MDA) cf. *(a) devia, dezagregant* (a. 1859, la Ursu, T.) „care provoacă dezagregare" cf. *(a) dezagrega, dezincrustant* (DM) „substanţă folosită pentru a împiedica depunerile de piatră în căldările de abur sau pentru a *dezincrusta* o căldare", *dezumanizant* „care *dezumanizează*" (NDN), *dializant* „soluţie de *dializă*" (NDN) cf. şi *(a) dializa, difuzant* „care reflectă sau refractă *difuz* fasciculele de lumină" cf. şi *(a) difuza* (MDA), *diluant* „(substanţă) care *diluează*" (MDA), *diminuant* „care *diminuează*" (MDA), *dinamizant* „care *dinamizează*" (MDA), *discriminant* „care *discriminează*" (MDA), *distorsionant* „care *distorsionează*" (MDA), *distrofiant* „care

produce *distrofie*" (NDN), *divagant* „care *divaghează*" (NDN), *dopant* „stupefiant" (NDN) cf. *(a se) dopa, edulcorant* „(substanță) care îndulcește" (MDA) cf. *(a) edulcora, elixirant* (Patapievici 1995: 151) cf. *elixir, elucubrant* „aberant" (MDA) cf. *(a) elucubra, entuziasmant* „care *entuziasmează*" (NDN), *epuizant* „care *epuizează*" (MDA), *eroizant* („Dilema" IV, 1996, nr. 165, 14) cf. *(a) eroiza, etimologizant* „care reflectă etimologia" (MDA) cf. *(a) etimologiza, eufemizant* „care *eufemizează*" (NDN), *euforizant* „(medicament) care provoacă euforie" (NDN) cf. *(a) euforiza, evadant* („Cotidianul" V, 1995, nr. 41, supliment LAI, 2) cf. *(a) evada, exaltant* „care *exaltă*" (MDA), *extaziant* („Dilema" IV, 1996, nr. 162, 6) cf. *(a) extazia, favorizant* „care *favorizează*" (MDA), *febricitant* „care *febricitează* (= are febră)" (NDN), *feminizant* „care determină apariția de caractere sexuale secundare feminine" (NDN) cf. *(a) feminiza, fetișizant* „care *fetișizează*" (MDA), *flagelant* „membru al unei secte de fanatici din secolele 13–14 care se *flagelau* în public" (NDN), *fluctuant* „schimbător, nehotărât" (MDA) cf. *(a) fluctua, fluidizant* „care *fluidizează*" (MDA), *folclorizant* „care *folclorizează*" (NDN), *formant* „element constitutiv esențial al unui sunet, cuvânt etc." (MDA) cf. *(a) forma, frisonant* „fremătător, vibrant" (MDA) cf. *frison* (verbul corespunzător nu este atestat în nicio sursă), *frustrant* („22", VI, 1995, nr. 48, 10) „frustator" (NDN) cf. *(a) frustra, gazonant* „(d. plante) care crește în tufe dese" (NDN) cf. *gazon, generalizant* „generalizator" cf. *(a) generaliza* (NDN), *glisant* „care alunecă" (MDA) cf. *(a) glisa, globalizant* („22" VI, 1995, nr. 35, 7) „care contribuie la globalizare" cf. *(a) globaliza, gonflant* „substanță care provoacă umflarea unui material" (NDN) cf. *(a) gonfla, grizonant* „cărunt" (MDA) cf. *(a se) grizona* „(d. păr) a încărunți", *hipolipidemiant* „(medicament) care intervine în metabolismul lipidelor" (NDN) cf. *hipolipidemie, impermeabilizant* „(material) de impermeabilizare" (NDN) cf. *(a) impermeabiliza, impregnant* „(produs chimic) care *impregnează*" (MDA), *incitant* „care *incită*" (MDA), *individualizant* „care *individualizează*" (MDA), *inhalant* „(substanță) care se pune în apă pentru inhalații" (MDA) cf. *(a) inhala, inhibant* „care *inhibă*" (MDA), *invalidant* „care *invalidează*" (NDN), *ionizant* „care *ionizează*" (MDA), *italienizant* „care urmărește italienizarea limbii" (MDA) cf. *(a) italieniza, înglobant* (Patapievici 1995: 19) cf. *(a) îngloba, jubilant* „care *jubilează*" (NDN), *laicizant* („Dilema", IV, 1996, nr. 159, 11) cf. *(a) laiciza, lichefiant* „care produce lichefiere" (NDN) cf. *(a) lichefia, literarizant* („Dilema", III, 1995, nr. 150, 13) cf. *(a) literariza, magnetizant* „care poate *magnetiza;* fascinant" (DLR), *masculinizant* „care *masculinizează*" (NDN), *metaforizant* (Rom. lit. XXXVIII, 2005, nr. 33, 10) cf. *(a) metaforiza, migrant* „(persoană) care *migrează*" (MDA), *mimant* „(persoană) care *mimează*" (MDA) cf. și *mim, mineralizant* „mineralizator" cf. *(a) mineraliza* (NDN), *mobilizant* (Rom. lit. XXXVIII, 2005, nr. 32, 27) cf. *(a) mobiliza, moderant* „(rar, d. oameni) care *moderează*" (MDA), *mondializant* („Dilema", IV, 1996, nr. 159, 6) cf. *(a) mondializa, moralizant* „care *moralizează*" (MDA), *motivant* „care *motivează*" (NDN), *muiant* „care *moaie*" (DLR), *mumifiant* „(substanță) care mumifică" cf. *(a) mumifia* (DLR), *mutilant* „mutilator" (MDA) cf. *(a) mutila, navigant* „care *navighează*" (MDA), *necrozant* „care provoacă *necroză*" (DLR) cf. și *(a) necroza, nevrozant* („Cotidianul", V, 1995, nr. 45, supliment LAI, 6) cf. *nevroză* și *(a) nevroza, obiectivant* „care are tendința de a *obiectiva*" (NDN), *obliterant* „(medicament) care *obliterează*" (MDA), *odorizant* „compus chimic cu miros puternic folosit pentru a da miros unui gaz combustibil inodor" (DLR) cf. *(a) odoriza, opacizant* „care *opacizează*" (MDA), *orientalizant* „influențat de Orient" (NDN) cf. *(a) orientaliza, oripilant* „care *oripilează*" (MDA), *particularizant* „care *particularizează*" (MDA), *pastelizant* „care dă impresia de *pastel*" cf. *(a) pasteliza* (MDA), *pauperizant* „care *pauperizează*" (NDN), *periodizant* „care folosește perioada" cf. *(a) periodiza* (MDA), *perorant* „persoană care *perorează*" (MDA), *persiflant* „care *persiflează*" (MDA),

petrarchizant „care imită stilul lui Petrarca" (NDN) cf. *(a) petrarchiza, plasticizant* „care *plasticizează*" (MDA), *platonizant* „care imită stilul lui Platon" (MDA) cf. *(a) platoniza, poluant* „(materie chimică) care *poluează*" (MDA), *popularizant* „care *popularizează*" (MDA), *predicant* „predicator" (DLR) cf. *(a) predica* și *predică, problematizant* „care dezbate sau ridică probleme" cf. *(a) problematiza* (NDN), *prozaizant* „care *prozaizează*" (NDN), *psalmodiant* („Dilema", IV, 1996, nr. 166, 11) cf. *(a) psalmodia, purificant* (Coteanu 1990: 110) cf. *(a) purifica, reactivant* „care *reactivează; reactiv* chimic" (DLR), *recidivant* „care *recidivează*" (MDA), *reculant* „care *reculează*" (MDA) cf. și *recul, reflectorizant* „care *reflectorizează*" (MDA), *regresant* „cel care ridică pretenții de rambursare a sumei plătite pentru o poliță" cf. (acțiune de) *regres* (NDN), *relativizant* „care *relativizează*" (NDN), *relaxant* „(substanță) care *relaxează*" (MDA), *retrocedant* „(persoană) care *retrocedează*" (MDA), *revendicant* „cel care *revendică* ceva" (DLR), *reverberant* „care *reverberează*" (NDN), *rezultant* „care *rezultă* logic" (MDA), *romanizant* „care urmărește romanizarea (limbii)" cf. *(a) romaniza* „a impune civilizația romană, precum și limba latină" (DLR), *sablant* „jet de particule folosite pentru a *sabla*" (MDA), *schematizant* „care *schematizează*" (MDA), *sclerozant* „care provoacă *scleroză*" (NDN) cf. și *(a) scleroza, sensibilizant* „care *sensibilizează*" (MDA), *sistematizant* „care *sistematizează*" (NDN), *sovietizant* (Rom. lit. XXXVIII, 2005, nr. 33, 26) cf. *(a) sovietiza, spumant* „(produs) care face *spumă*" (MDA), *stigmatizant* „care *stigmatizează*" (NDN), *stimulant* „(substanță) care *stimulează*" (MDA), *stipulant* „persoană față de care o altă persoană se obligă la ceva" (MDA) cf. *(a) stipula, stresant* „capabil să provoace *stres*" (DLR) cf. și *(a) stresa, structurant* („22", VIII, 1996, nr. 7, 5) cf. *(a) structura, subminant* „subminativ" cf. *(a) submina* (NDN), *surescitant* „care provoacă surescitare" (DM) cf. *(a) surescita, șocant* „care impresionează (neplăcut)" (DLR) cf. *(a) șoca* și *șoc, tentant* „care *tentează*" (MDA), *teoretizant* „care *teoretizează* excesiv" (NDN), *terorizant* „care *terorizează*" (NDN), *torturant* „care *torturează*" (MDA), *totalizant* „care *totalizează*" (MDA), *tracasant* „care *tracasează*" (MDA), *tranchilizant* „calmant" (MDA) cf. *(a) tranchiliza, traumatizant* „care *traumatizează*" (MDA), *ultragiant* (Rom.lit. XXVIII, 1995, nr. 44, 8) cf. *(a) ultragia, uniformizant* „uniformizator" cf. *(a) uniformiza* (MDA), *valorizant* „valorizator" (NDN) cf. *(a) valoriza, vitalizant* „care *vitalizează*" (NDN), *vulgarizant* „care *vulgarizează*" (NDN) etc.

1. Formațiile cu dublă analiză (printr-un verb cu *-iza* sau prin substantivul de bază), de tipul *periodizant, petrarchizant, platonizant* etc., au fost avute în vedere în lista derivatelor cu *-ant*. Și formația *confuzionant* a fost inclusă în lista derivatelor cu *-ant* cf. *(a) confuziona* (vezi *supra*), deși în MDA, NDN și DEX^2 este considerată un derivat de la *confuzie,* prin raportare la care s-ar segmenta un sufix compus **-onant*, identificat numai în această formație.

2. Cuvântul *figurant* are mai nou un sens argotic „(persoană) care se poartă ostentativ, care vrea să iasă în evidență" cf. *figură* (în expr. *a se rupe în figuri*).

2.1.2. Formațiile în care se identifică sufixul *-ant* sunt adjective și/sau substantive.

2.1.2.1. ***Adjectivele*** sunt analizabile în raport cu:

– verbe (majoritatea): *abrutizant, agravant, alienant, angajant, anglicizant, asomant, atenuant, bulversant, captivant, catolicizant, circulant, contrariant, contrastant, crispant, curant, debordant, deliberant, descurajant, desperant, distonant, etimologizant, eufemizant, favorizant, fluctuant, grizonant, important, insinuant, jenant, muiant, navigant, oripilant, periodizant, persiflant, redundant, reverberant, schematizant, tentant, uniformizant, vulgarizant* etc.;

– verbe sau substantive: *anchilozant, dansant, delirant, necrozant, nevrozant, odorant, pastelizant, pivotant, probant, reculant, sclerozant, stresant, şocant* etc.;
– substantive: *confortant, declinant, distrofiant, elixirant, gazonant, hipoglicemiant, lampant, luxuriant, riscant, şarmant* etc.

Foarte rar, adjectivele cu *-ant* se analizează prin raportare la adjective (*infamant, odoriferant*), la un adjectiv sau un verb (*difuzant*) ori la un cuvânt cu statut lexico-gramatical neclar (*abracadabrant* cf. *abracadabra* – interj. în DEX, dar s.n. în NDN).

1. Multe formaţii cu *-ant* funcţionează ca ***adjective*** şi ***substantive***:

– ***masculine***, analizabile în raport cu:
  – verbe (majoritatea): *aspirant, capitulant, coabitant, colorant, consultant, contestant, corodant, cotizant, declarant, determinant, diluant, emulsionant, estetizant, gerant, ignorant, intrigant, izolant, migrant, retrocedant* etc.;
  – verbe sau substantive: *apelant, contractant, mimant, premiant, reactivant, suplicant* etc.;
  – substantive (rar): *spumant* etc.;

– ***neutre***, analizabile în raport cu:
  – verbe (majoritatea): *absorbant, aromatizant, blocant, calmant, cicatrizant, deconectant, deratizant, detartrant, dilatant, dispersant, expectorant, fortificant, inhalant, pliant, relaxant, stimulant, tranchilizant* etc.;
  – verbe sau substantive: *anesteziant* etc.;
  – substantive (rar): *hipolipidemiant* etc.;
  – un adjectiv: *convulsivant*.

Există adjective cu *-ant* care, conform surselor consultate, se substantivează atât ca masculine, cât şi ca neutre, cu sensuri diferite (omonime), de ex. formaţia *aglutinant* care este calificată în MDA drept adjectiv, dar şi ca substantiv masculin (cu sensul „anticorp...") sau substantiv neutru (cu sensul „substanţă..."); la fel şi *excitant*. Alte formaţii sunt considerate adj. şi s.m. în unele surse, dar adj. şi s.n. în altele, de ex. *demachiant* adj., s.m. (MDA), dar adj., s.n. (DLR, NDN); *poluant* adj., s.n. (MDA), dar adj., s.m. (DLR, NDN); *semnificant* adj., s.n. (DLR, MDA), dar adj., s.m. (NDN).

Unele formaţii, cum este *aspirant*, cu valoare de adjectiv se raportează la sensul concret al verbului de bază (*pompă aspirantă*), iar ca substantiv care desemnează persoane se raportează la sensul abstract al verbului *(a) aspira* „a avea o aspiraţie, un ţel".

2. Unele adjective, deşi figurează în dicţionare şi cu forma de masculin – neutru, au sens specializat şi de aceea sunt folosite *numai* cu forma lor de feminin, de ex. *concertant,-ă* adj. „(în *simfonie* ~) în care două sau mai multe instrumente au alternativ un rol dominant" (MDA) cf. *(a se) concerta* „a stabili împreună un acord". Cf. şi *gestantă* „*gestă* (= (femeie / femelă) gravidă)" adj., s.f. < it. *gestante* (NDN, MDA).

3. Alte adjective, care funcţionează atât cu forma de masculin-neutru, cât şi cu forma de feminin, devin substantive *numai* în forma de feminin: *(utilaj) basculant* şi *(maşină) basculantă* → *basculantă* s.f., *(rol) dominant* şi *(notă) dominantă* → *dominantă* s.f., *(efect) rezultant* şi *(forţă) rezultantă* → *rezultantă* s.f. etc. (vezi *infra*, nota 1 sub **2.4.1.**)

4. O serie de adjective sunt folosite şi ***adverbial***: *degradant, exasperant, halucinant, hipnotizant, şocant, traumatizant* etc.

2.1.2.2. ***Substantivele*** sunt:

– ***masculine***, analizabile prin raportare la:
  – verbe (majoritatea): *acceptant, adoptant, adresant, andosant, arestant, atacant, cedant, cenzurant, colectant, consignant, demonstrant, diletant, emigrant, expozant, figurant, flagelant, girant, licitant, liferant, manevrant, manipulant, precipitant, prenumărant, protocolant, revendicant, sablant, sortant, stipulant* etc.;
  – substantive: *acordant, azilant, comediant, cursant, familiant, ministrant, muzicant, procurant, regresant, rigorozant, sectant, urecheant* etc.;
  – substantive sau verbe: *debitant, dializant, fabricant, orchestrant, practicant* etc.;

– ***neutre*** (puține; vezi însă *supra,* nota 1 sub **2.1.2.1.** pentru substantivele neutre care provin din adjective), analizabile prin raportare la:
  – verbe: *dezincrustant, gonflant* etc.;
  – un substantiv latin (ocazional): *foliant.*

1. Substantivele masculine cu *-ant* desemnează, în marea lor majoritate, persoane și au corespondente feminine formate cu sufixul moțional *-ă*, în sursele consultate: *acceptantă, acordantă, adoptantă, adresantă, andosantă, azilantă, cenzurantă, colectantă, comediantă, cursantă, debitantă, demonstrantă, diletantă, emigrantă, expozantă, fabricantă, familiantă, figurantă, licitantă, manipulantă, muzicantă, practicantă, sectantă, stipulantă* etc. Sunt înregistrate în dicționare ***numai*** ca substantive ***masculine*** câteva formații învechite sau unele care se referă doar la persoane de sex masculin: *consignant, flagelant, liferant, manevrant, ministrant, protocolant, regresant, rigorozant* etc.

Au corespondente feminine formate cu sufixul moțional *-ă* și substantivele masculine provenite din adjective, dacă desemnează persoane: *aspirantă, coabitantă, combatantă, consultantă, contestantă, cotizantă, declarantă, estetizantă, gerantă, ignorantă, intrigantă, migrantă, mimantă, premiantă, retrocedantă, suplicantă* etc. Puține dintre acestea sunt înregistrate în surse ***numai*** ca substantive ***masculine*** și adjective: *latinizant, legiferant, ofertant* etc.

2. Formația *predicant* este înregistrată în DLR numai ca s.m. „predicator" (< germ. *Prädikant*) cf. *(a) predica* și *predică,* dar în NDN numai ca adj. „(rar, d. ton) de *predică*" (< *predică* + *-ant*).

Formațiile semianalizabile din DI (numeroase) sunt adjective și/sau substantive și se analizează prin raportare la substantive în care se identifică sufixul *-anță* (majoritatea): *arogant* „(persoană) care se poartă cu *aroganță*", *asonant* „care este în *asonanță*", *beligerant* „care se află în stare de război" cf. *beligeranță, consonant* „care este format din *consonanțe,* armonios", *constant* „care rămâne neschimbat" cf. *constanță, distant* „necomunicativ, rezervat" cf. *distanță, elegant* „distins" cf. *eleganță, exuberant* „expansiv" cf. *exuberanță, flagrant* „care sare în ochi" cf. *flagranță* „evidență a unui fapt", *insignifiant* „fără însemnătate" cf. *insignifianță, nonșalant* „care denotă *nonșalanță*", *pregnant* „care iese în relief prin trăsături specifice" cf. *pregnanță, recalcitrant* „încăpățânat, refractar" cf. *recalcitranță, restant* „rămas în urmă" cf. *restanță, vacant* „(d. funcții publice) care nu are titular; liber" cf. *vacanță* „funcție publică (de rang înalt) fără titular" etc.

Unele formații pot fi raportate la substantive cu alte sufixe: *carburant* „combustibil lichid folosit la motoarele cu explozie" cf. *carburator* și *carburație, comodant* „(înv.) persoană care dă un împrumut prin *comodat*", *compozant* „(element) care face parte dintr-un întreg" cf. *compoziție, curtezant* „(pop.) *curtezan*", *depozant* „persoană care pune ceva într-un *depozit*", *fulminant* „care produce explozie" cf. *fulminație* „descompunere cu detonație a

unei substanțe explozive", *opozant* „persoană care se opune" cf. *opoziție, radicant* „care emite din loc în loc rădăcini" cf. *radicație, restaurant* „local unde se consumă mâncăruri și băuturi" cf. *restaurator* „proprietar de restaurant" etc.

Există și formații cu *-ant* raportabile la adjective sau la elemente de compunere: *ambarasant* „care pune în încurcătură" cf. *ambarasat* „încurcat" (verbul corespunzător nu este atestat în sursele consultate), *ambulant* „care se deplasează dintr-un loc într-altul" cf. *ambulatoriu* (cuvântul *ambulanță* are un sens specializat), *cvadrant* „instrument format dintr-un sfert de cerc gradat" cf. *cvadr-, octant* „(mat.) a opta parte din circumferință" cf. *oct-, secant* „care taie o dreaptă, un cerc etc." cf. *secabil* „care poate fi tăiat, divizat" etc.

Formațiile semianalizabile adăugate din DILR ilustrează aceleași tipuri formale și semantice: *ambiant* „înconjurător" cf. *ambianță, discrepant* „nepotrivit" cf. *discrepanță* „nepotrivire flagrantă", *expectant* „(persoană) care așteaptă un fapt (important)" cf. *expectanță* și *expectație, exsudant* „(substanță) care provoacă *exsudație* (= transpirație)", *extravagant* „care șochează afișând *extravaganță*", *fumigant* „(substanță) folosită pentru *fumigație*", *hidrant* „dispozitiv de închidere și deschidere a apei" cf. *hidr-, mutant* „individ care provine dintr-o *mutație*" etc.

2.2. -ENT (-ente)

2.2.1. În DI sunt înregistrate 60 de ***formații analizabile***: *absolvent* „persoană care *a absolvit* un ciclu de învățământ" (DA), *abundent* „îmbelșugat" cf. *(a) abunda* (MDA), *aderent* „care *aderă* la ceva; (persoană) care se alătură unei ideologii etc." (DA), *aparent* „care se vede" (DA) cf. *(a) apărea* „a deveni vizibil", *ardent* „care înflăcărează" (MDA) cf. *(a) arde, asistent* „(persoană) care *asistă* pe cineva pentru a da ajutor; grad didactic" (DA), *audient* „(persoană) care *audiază* un curs etc." (MDA), *cedent* „(jur.) creditor care transmite altcuiva dreptul său de creanță" (DA) cf. *(a) ceda, coincident* „(rar) care *coincide*" (DA), *comitent* (*comitente*) „persoană care încredințează cuiva mandatul să săvârșească anumite acte sub controlul său" (DA) cf. *(a) comite* „a încredința cuiva o afacere de comerț", *concludent* „convingător, pe baza căruia se poate trage o concluzie" (DA) cf. *(a) conclude, concurent* „care face concurență; persoană care participă la un concurs" (DA) cf. *(a) concura, confident* „persoană căreia i se fac confidențe" (DA) cf. *(a se) confide* „a se destăinui", *confient* „credul, încrezător" (DA) cf. *(a se) confia, confluent* „curs de apă care se unește cu altul" (DA) cf. *(a) conflua, considerent* „argument logic, care trebuie luat în considerație" (DA) cf. *(a) considera, consistent* „care are consistență" (DA) cf. *(a) consista, contribuent* „contributiv" (DA) cf. *(a) contribui, convergent* „care *converge*" (DA), *corespondent* „persoană care este în corespondență cu cineva" (DA) cf. *(a) coresponda, corigent* „(elev) care nu a obținut notă de trecere" (DA) cf. *(a se) corige* – variantă la *(a se) corege* „a se corija" (MDA), *decadent* „care se află în declin" (DLR) cf. *a decădea, decident* „(persoană, instituție etc.) care *decide*" (DLR), *dependent* „care depinde de cineva / ceva" (DLR) cf. *(a) depende* – variantă la *(a) depinde, deservent* „preot, cleric; persoană care *deservește*" (DLR), *diferent* „diferit" (DLR) cf. *(a) diferi, dirigent* „dirijor; (cel) care conduce (o organizație, instituție etc.)" (DLR) cf. *(a) dirige* – variantă la *(a) dirija, disparent* „care este pe cale să *dispară*" (DLR), *divergent* „care *diverge*" (DLR), *echivalent* „(valoare, sens etc.) care *echivalează* cu ceva" (DLR), *eminent* „excelent, remarcabil" (DLR) cf. *(a) emina* „a excela" (latinism învechit, cf. DLR), *emitent* „care *emite*" (DLR), *excedent* „(cantitate, număr etc.) care depășește o anumită limită" (DLR) cf. *(a) exceda, excelent* „care *excelează*" (DLR), *exigent* „care pretinde mult de la sine și de la alții" (DLR) cf. *(a) exige* „a cere imperios", *existent* (*existente*) „care *există*" (DLR), *feculent* „care conține *feculă* (= amidon)" (DA), *insistent* „care *insistă*" (DA), *neglijent* „nepăsător, neîngrijit" (DLR) cf. *(a se) neglija, perseverent* „care *perseverează*" (DLR), *persistent* „care *persistă*" (DLR), *potent* (*potente*) „care poate să facă ceva" (DLR) cf. tema *pot-* a verbului *(a) putea, precedent* „care *precedă;* fapt care servește ca exemplu" (DLR),

preopinent „persoană care *preopinează*" (DLR), *preponderent* „care *preponderează*" (DLR), *pretendent* „persoană care aspiră să ajungă ceva" (DLR) cf. *(a) pretende* – variantă a lui *(a) pretinde, prezident* „cel care conduce o organizaţie sau dezbaterile unei şedinţe" (DLR) cf. *(a) prezida* „a conduce ca preşedinte (o adunare, o şedinţă etc.)", *recenzent* „persoană care face o recenzie; (rar) recenzor" (DLR) cf. *(a) recenza, referent* „persoană care face un *referat*" (DLR) cf. *(a) referi* „a face un raport; a relata, a raporta", *refrigerent* „care produce frig; aparat care răceşte" (DLR) cf. *(a) refrigera, regent* „persoană care ţine locul unui *rege*" (DLR), *remitent* „posesor al unei poliţe" (DLR) cf. *(a) remite* „a renunţa la o sumă datorată de un debitor", *repetent* „(elev) care *repetă* clasa" (DLR), *rezistent* „care *rezistă*" (DLR), *solvent* „(substanţă) care dizolvă; (d. elevi, studenţi) care nu au bursă" (DLR) cf. *(a) solvi* „(înv.) a dizolva; a plăti taxe, impozite, datorii etc.", *stimulent* „substanţă / factor care *stimulează*" (DLR), *substituent* „substanţă / element care *substituie*" (DLR), *transcendent* „care *transcende*" (DLR), *vigilent* „care are atenţia încordată" (DLR) cf. *vigil* „paznic; care este atent la ceva", *violent* „brutal, agresiv" (DLR) cf. *(a) viola* „a acţiona cu violenţă, prin forţă (încălcând legitatea)".

1. La lista de mai sus se adaugă variantele lexicale cu *-ent* (ieşite din uz) ale formaţiilor care s-au fixat în limbă cu *-ant,* de tipul *delirent* vs *delirant, odoriferent* vs *odoriferant* etc.

2. Unele formaţii polisemantice (adesea şi cu statut lexico-gramatical diferit, interpretabile deci ca omonime) sunt analizabile cu un sens, dar semianalizabile cu altul, raportându-se la baze diferite, de ex. *corespondent* s.m. „persoană care *corespondează* cu cineva", dar *corespondent* adj. „care corespunde, corespunzător" cf. *corespondenţă* „potrivire între lucruri, fenomene etc."; la fel, formaţia *decadent* este analizabilă cu sensul „care *decade*", dar cu sensul „(adept) al decadentismului" cf. *decadenţă* este semianalizabilă.

3. Câteva formaţii care figurează în lista de mai sus au devenit semianalizabile, în limba actuală, dat fiind că verbul de bază (la care se puteau raporta la momentul intrării lor în limbă) a ieşit din uz: *confident* cf. *confidenţă, corigent* cf. *corigenţă, dependent* cf. *dependenţă;* la altele, de ex. *dirigent* sau *pretendent,* analiza formală prin forma actuală a verbului de bază (*a dirija,* respectiv *a pretinde*) prezintă dificultăţi.

La acestea se adaugă 13 formaţii analizabile din DILR: *constituent* „(element) care intră în structura unui întreg" (MDA) cf. *(a) constitui, descrescent* „care descreşte treptat" (MDA) cf. tema *descresc-* a verbului *(a) descreşte, emergent* „care *emerge*" (MDA), *erumpent* „(d. fructe) care se deschide brusc prin rupere" (NDN) cf. *(a) erumpe, interferent* „care *interferează*" (MDA), *invadent* „(rar) invadator" (MDA) cf. *(a) invada, mefient* „suspicios, neîncrezător" (MDA) cf. *(a se) mefia* (NDN), *opinent* „cel care *opinează*" (NDN), *prevalent* „care *prevalează*" (MDA), *retrocedent* „parte care, printr-o retrocesiune, în schimbul unei prime, se asigură la o altă societate de asigurare" cf. *(a) retroceda* (NDN), *revizuent* „persoană care cere să se *revizuiască* o hotărâre" (MDA), *subzistent* „care *subzistă*" (MDA); cf. şi *complacent* („Dilema", III, 1995, nr. 147, 7) „care se *complace*".

2.2.2. Formaţiile cu sufixul *-ent* sunt adjective şi/sau substantive.

2.2.2.1. ***Adjectivele*** se analizează prin raportare la:

– verbe: *abundent, aparent, ardent, concludent, confient, consistent, convergent, dependent, deferent, disparent, emergent, excelent, exigent, existent, insistent, neglijent, perseverent, persistent, potent, precedent, preponderent, rezistent, transcendent, subzistent* etc.;
– substantive (foarte rar): *feculent, vigilent.*

O serie de formații funcționează ca ***adjective*** și ***substantive***:

– ***masculine***, analizabile în raport cu verbe: *aderent, concurent, repetent, solvent* etc.;

– ***neutre***, analizabile în raport cu verbe: *echivalent, excedent, precedent.*

2.2.2.2. ***Substantivele*** sunt:

– ***masculine***, analizabile prin raportare la:

– verbe (marea majoritate): *asistent, cedent, comitent, deservent, opinent, pretendent, prezident, recenzent, susbstituent* etc.;

– un substantiv: *regent;*

– ***neutre***, analizabile prin raportare la verbe: *considerent, refrigerent, retrocedent, stimulent.*

Cele mai multe substantive masculine (unele provenite din adjective) care desemnează persoane au corespondente feminine în care se identifică sufixul moțional *-ă: asistentă, absolventă, opinentă, concurentă, pretendentă, repetentă* etc. Puține figurează în dicționare ***numai*** ca substantive ***masculine***: *deservent, dirigent, prezident, remitent, revizuent.*

Formațiile semianalizabile din DI sunt adjective și/sau substantive și se analizează prin raportare la substantive cu sufixul *-ență* (majoritatea): *abstinent* „persoană care practică *abstinența*", *adolescent* „persoană aflată la vârsta *adolescenței*", *ascendent* „care urcă; rudă pe linie ascendentă; autoritate morală" cf. *ascendență, clement* „indulgent" cf. *clemență, coerent* „alcătuit din elemente strâns legate între ele, care se succed logic" cf. *coerență, competent* „care are *competență* într-un domeniu", *component* „(element) care face parte dintr-un întreg" cf. *componență, convalescent* „(persoană) care se află în *convalescență*", *descendent* „care coboară; urmaș" cf. *descendență, diligent* „sârguincios" cf. *diligență* „sârguință", *elocvent* „care are darul de a vorbi convingător" cf. *elocvență, insolent* „obraznic" cf. *insolență, insurgent* „(persoană) care s-a răsculat, rebel" cf. *insurgență, oponent* „opozant" cf. *oponență, pendent* „care este subordonat, care depinde de ceva; care n-a fost încă soluționat" (DLR s.v. *pendinte*) cf. *pendență* „(înv., rar) dependență", *plenipotent* „plenipotențiar" cf. *plenipotență, prezent* cf. *prezență, scadent* „care a ajuns la *scadență*", *suficient* „îndestulător; plin de sine" cf. *suficiență* „îndestulare; mărginire", *urgent* „fără amânare" cf. *urgență* etc. Câteva formații se analizează prin substantive cu alte sufixe: *fervent* „pasionat, zelos" cf. *fervoare, petent* „persoană care înaintează o *petiție*" etc.

Formațiile semianalizabile adăugate din DILR sunt adjective raportabile tot la substantive cu *-ență: apartenent* „care aparține cuiva de drept" cf. *apartenență, remanent* „care persistă" cf. *remanență, rezilient* „(d. metale) rezistent la șoc" cf. *reziliență, tranzient* „tranzitoriu" cf. *tranziență* etc. Formația *respondent* „care corespunde unui stimul" cf. *responsiv* se raportează la un adjectiv.

2.3. -I̯NTE (-i̯nt)

2.3.1. În DI sunt înregistrate 15 ***formații analizabile,*** dintre care 3 nu au dublete cu *-ent,* și anume *diriginte* (vezi *supra* **1.1.2.**), *fierbinte* (vezi *supra* **1.1.2.**) și *plointe* „ploios; ploaie multă și deasă, timp ploios" (DLR) cf. *ploaie*, iar 12 au dublete cu *-ent* (vezi *supra* **2.2.1.**) sau cu *-ant*: *aparinte* (vezi *aparent*), *confidinte* (vezi *confident*), *convergint* (vezi *convergent*), *dependinte* (vezi *dependent*), *dizolvint* (vezi *dizolvant*, nota 2 sub **1.1.2.**), *escedinte (escedint)* (vezi *excedent*) cf. *(a) esceda* și *(a) escede* (DLR s.v. *exceda*), *escelinte (escelint)* (vezi *excelent*) cf. *(a) escela* (DLR s.v. *excela*), *precedinte*

(vezi *precedent*), *putinte (potinte)* (vezi *potent*) cf. *(a) putea, referint* (vezi *referent*), *rezistinte (resistinte)* (vezi *rezistent*), *violinte (violint)* (vezi *violent*).

Cuvântul regional *viorint* „vioriu, vânăt” (cu prima atestare în Anon. Car., cf. DLR şi MDA) este dat cu etimologie necunoscută în MDA şi DLR, dar cu trimitere la *vioară*^{2} „toporaş, viorea” (moştenit din lat. *viola*) şi *vioriu* (derivat din *vioară*^{2} + *-iu*); prin raportare la *vioară*^{2} cuvântul *viorint* poate fi considerat analizabil (ca şi *vioriu*), iar prin raportare la *vioriu* este semianalizabil.

La acestea se adaugă din alte surse 8 formaţii analizabile, dintre care 3 nu au dublete cu *-ent*, şi anume *arzinte* „fierbinte; iute, vioi” (Udrescu, Gl.) cf. tema *arz-* a lui *(a) arde, cunoştinte* „(înv.) persoană cunoscută” (DA) cf. *(a) cunoaşte* şi *neştiinte* „prost” (Ciompec 1962: 136) cf. *(a) neşti* „a nu şti” (DLR), iar 5 formaţii (toate din DLR) au dublete cu *-ent* (vezi *supra* **2.2.1.**): *descindinte (descindint)* „care coboară” cf. *(a) descinde* (dubletul *descendent* este semianalizabil prin *descendenţă*), *essistinte (essistint)* (vezi *existent*) cf. *(a) essista* (DLR s.v. *exista*), *exigint* (vezi *exigent*), *persistinte* (vezi *persistent*), *pretendint* (vezi *pretendent*).

În sursele lexicografice, formaţiile cu sufixul *-inte* sau cu varianta *-int* care au dublete cu *-ent* figurează ca variante lexicale învechite ale celor cu *-ent*.

2.3.2. Formaţiile cu sufixul *-inte (-int)* sunt adjective şi/sau substantive.

2.3.2.1. ***Adjectivele*** sunt analizabile prin raportare la verbe: *aparinte, arzinte, convergint, dependinte, descindinte, escelinte, essistinte, exigint, fierbinte, neştiinte, persistinte, precedinte, putinte, rezistinte.*

Funcţionează ca ***adjective*** şi ***substantive*** 2 formaţii: *confidinte* adj., s.m. (în DA) şi *plointe* adj. (în *Anul e plointe*), substantivat fără precizarea genului, folosit numai la singular (în *Nimeni [...] ne se plânge de plointe [...]*), cf. DLR.

2.3.2.2. ***Substantivele*** sunt ***masculine*** (cu excepţia lui *escedinte* care este ***neutru***) şi se analizează prin raportare la verbe: *cunoştinte* (pl. art. *cunoştinţii*, în DA), *diriginte, escedinte, pretendint, referint.*

Formaţiile *diriginte* şi *referint* au corespondente feminine (*dirigintă, referintă*) în care se identifică sufixul moţional *-ă*.

Formaţiile semianalizabile din DI (toate cu dublete în *-ent*, vezi *supra* **2.2.2.2.**) sunt adjective raportabile la substantive în *-inţă: competinte* cf. *competinţă* (DA s.v. *competenţă*), *consecinte* „consecvent” cf. *consecinţă* „consecvenţă” (DA s.v.), *diliginte* cf. *diliginţă* (DLR s.v. *diligenţă*), *elocinte* „elocvent” cf. *elocinţă* (DLR s.v. *elocvenţă*), *insolint* cf. *insolinţă* (DA s.v. *insolent*), *pendinte* „dependent” cf. *pendinţă* (DLR s.v. *pendenţă*), *preşedinte* cf. *preşedinţă* „(înv.) preşedinţie” (DLR s.v.), *prezinte (prezint)* cf. *prezinţă (presinţă)* (DLR s.v. *prezenţă*), *urginte (urgint)* cf. *urginţă* (DLR s.v. *urgenţă*) etc.

Poate fi considerat semianalizabil şi cuvântul *florinte* „pasăre de mărimea sticletelui cu pene măslinii, afară de bărbie şi guşă care sunt gălbii” (DA, cu etimologie necunoscută, cf. şi MDA) prin raportare la *floranţ(ă)* „idem” (< fr. *florance,* în MDA) şi *florean (florian)* „idem” (< *floare* + *-ean,* în MDA).

2.4. -ANTĂ

2.4.1. În DI figurează 2 ***formații analizabile***: *servantă* „masă de serviciu pe care se pun tacâmurile, vesela etc." (DLR, MDA) cf. *(a) servi, variantă* „fiecare dintre formele diferite ale unui text, cuvânt etc." (DLR, MDA) cf. *(a) varia.*

1. Nu figurează în lista de mai sus câteva formații înregistrate ca s.f. în DI, care au însă adjective corespunzătoare cu *-ant,-ă,* pentru că am considerat că reprezintă substantivări ale formei de feminin a adjectivului (prin elipsa substantivului regent), și nu derivate în care se identifică sufixul *-antă*: *dominantă* „trăsătură preponderentă, caracteristică a unui proces; (muz.) treapta a 5-a a modurilor major și minor" (DLR s.v. *dominant,-ă*) < *trăsătură / notă dominantă; rezultantă* „(fiz.) forță care reprezintă suma mai multor forțe; (fig.) rezultat" (DLR s.v.) < *forță rezultantă;* cf. și *turnantă* „mică etajeră rotativă; loc unde cotește un drum / o pistă sportivă" (MDA s.v. *turnant,-ă*) < *etajeră turnantă.* Lipsesc, de asemenea, din listă formațiile *curtezantă* (MDA s.v. *curtezană*) < *curtezant* (MDA s.v. *curtezan*) și *servantă* cu sensul „(livr.) servitoare" (DLR) < *servant* „om de serviciu", formate cu sufixul moțional *-ă* de la corespondentele lor masculine.

2. Cuvântul *guvernantă* „bonă" nu a fost avut în vedere pentru că este neanalizabil semantic prin verbul *(a) guverna.* Tot neanalizabile sunt și cuvintele (ieșite din uz) care alcătuiesc dubletul *consonantă* s.f. (la Maiorescu, în DA) / *consonant* s.n. (prin Trans., după germ., în DA) „consoană" < lat. *consonans, -tis* (DA, MDA) cf. germ. *Konsonant,* ambele împrumutate pe la mijlocul secolului al XIX-lea, ca și sinonimul lor *consoană* (la C. Negruzzi, în DA) < fr. *consonne.*

3. Nu a fost inclus în listă, pentru că nu conține sufixul *-antă,* nici cuvântul din DI *curvantă* „preoteasă a zeiței Cybela, cf. bacantă", un grecism literar (atestat la Dosoftei) < gr. *κορυβαντίς* (femininul lui *κορύβας*), care a fost „apropiat prin etimologie populară de *curvă*" (DA s.v.).

4. Din formația *mediantă* „(muz.) al treilea sunet din orice gamă" (DLR, MDA) cf. *mediu* „care se află la mijloc" (raportarea la *(a) media* nu se justifică semantic), s-ar segmenta, conform procedeelor de analiză din această lucrare, un sufix dezvoltat **-iantă* [pron. -i-an-tă].

La acestea se adaugă 4 formații analizabile din DILR: *imprimantă* „dispozitiv cu care se *imprimă* datele din calculator" (MDA), *limitantă* „(anat.) formație care separă două categorii de țesuturi din constituția aceluiași organ" (DN[3]) cf. *(a) limita, rezolvantă* „(în sintagma *~a unei ecuații*) a doua ecuație a cărei rezolvare o facilitează pe a celei dintâi" (NDN) cf. *(a) rezolva, suflantă* „compresor utilizat pentru alimentarea cu aer a cuptoarelor" (DLR) cf. *(a) sufla.*

Nu figurează în listă cuvântul *basculantă* s.f. din DILR, pe care l-am considerat substantivare a formei de feminin a adjectivului corespunzător (vezi *supra,* nota 3 sub **2.1.2.1.**).

2.4.2. Toate formațiile cu *-antă* sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la verbe: *imprimantă, limitantă, rezolvantă, servantă, suflantă, variantă.*

Formații semianalizabile în DI: *bacantă* „preoteasă a lui *Bachus*" și *locantă* „(înv.) han; *local* unde se servesc băuturi" (< ngr. *λοκάντα*), sinonim cu *locandă* (< it. *locanda*).

3. Valorile derivatelor

3.1. Cele mai multe formații cu sufixele *-ant, -ent, -inte* sunt înregistrate în surse numai ca **adjective** exprimând, în consecință, *proprietăți* (atribuite unei entități – ființă sau inanimat) care implică anumite valori semantice.

3.1.1. ***Agentul*** adjectival (proprietatea este dobândită în urma realizării procesului desemnat de verbul de bază sau în care este implicat substantivul de bază):

– cu bază verbală: *(ţânţar) agasant* „(ţânţar) care agasează", *(factor) agravant, (iubire) ardentă / arzinte, (răspuns) bulversant, (mediu) contaminant, (nuanţă) contrastantă, (tendinţe) convergente, (medic) curant, (imperiu) decadent, (gest) decepţionant, (zgomot) deranjant, (situaţie) descurajantă, (element) determinant, (comportament) distonant, (tip) exasperant, (pianist) excelent, (lucru) existent, (individ) ezitant, (gest) jenant, (discurs) moralizant, (copil) neglijent, (om) neştiinte, (elev) perseverent, (miros) persistent, (material) rezistent, (efect) stimulant* etc.;

– cu bază nominală (rar): *(atmosferă) confortantă, (factor) distrofiant, (vin) spumant* etc.

Unele formaţii exprimă ***pacientul*** adjectival (= agentul pasiv): *(lichid) fierbinte* „care a fost fiert", *(pronunţare) francizantă, (text) rotacizant* etc.

3.1.2. În cazul unor adjective cu bază nominală, proprietatea exprimată presupune:

– ***posesia*** obiectului denumit de bază: *(substanţă) feculentă, (an) plointe, (individ) şarmant* etc.;

– ***asemănarea*** cu obiectul denumit de bază: *(idei) abracadabrante, (discurs) elixirant, (plante) gazonante, (cărare) rampantă, (persoană) vigilentă* etc.;

– ***destinaţia*** în raport cu obiectul denumit de bază: *(petrol) lampant.*

3.2. Formaţiile cu *-ant, -ent, -inte* şi *-antă* înregistrate în surse numai ca **substantive** au câteva valori specifice acestei clase lexico-gramaticale.

3.2.1. ***Nume de agent*** (formaţii care desemnează persoane):

– cu bază verbală: *adoptant, asistent, atacant, cedent, comitent, demonstrant, diriginte, emigrant, flagelant, girant, manipulant, opinent, pretendent / pretendint, prezident, recenzent* etc.;

– cu bază nominală: *comediant, cursant, muzicant* etc.

Unele formaţii exprimă ***pacientul*** (= agentul pasiv): *adresant, arestant, considerent, cunoştinte, premiant, prenumărant* etc.

3.2.2. ***Nume de instrument*** (prin intermediul căruia se realizează acţiunea desemnată de verb): *dezincrustant, gonflant, imprimantă, limitantă, refrigerent, rezolvantă, sablant, servantă, stimulent, substituent, suflantă* etc.

3.2.3. Unele substantive cu bază substantivală (rar, adjectivală) exprimă şi alte valori: ***posesorul*** obiectului denumit de bază (*acordant, azilant, procurant*), ***purtătorul apartenenţei*** (*familiant, sectant*), ***purtătorul calităţii*** (*mediantă*), ***purtătorul destinaţiei*** (*dializant*), ***specia*** bazei (*regent*).

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixul *-inte* este continuatorul sufixului latinesc de participiu prezent *-ens, -entis*, ***moştenit*** în:

– cuvântul neanalizabil *părinte* „tată sau mamă" < lat. *parens, -ntis* (substantivat încă din latină, REW 6233; cf. CDDE 1338, DLR, Ciorănescu, DER, s.v.);

– cuvinte analizabile: *cunoştinte* < lat. *cognoscens, -ĕntem* (DA; cf. şi Ciorănescu, DER, s.v. *cunoaşte*), *fierbinte* < lat. *fervens, -ĕntem* (CDDE 587, DA, Ciorănescu, DER, s.v.), *neştiinte* < lat. *nesciens, -ĕntem* (Ciompec 1962: 136), *plointe* < lat. *plovens, -ĕntem* (CDDE 1414, DLR; cf. însă Ciorănescu, DER, s.v. *ploua*).

Forma *-inte* este rezultatul normal al evoluţiei lui *-ĕntem,* conform legilor fonetice care au acţionat în trecerea de la latină la română: *e* accentuat urmat de *n* (în poziţie moale) a devenit *i* (Ciompec, *loc. cit.*).

Formaţia *părinte* este atestată în secolul al XVI-lea (Psalt. Hur. 36^{v}/119, în DLR), urmată în secolul al XVII-lea de formaţiile analizabile *cunoştinte* (*Pravila* de la Govora, apud GCR 118, în DA), *fierbinte* (Dosoftei, V.S. 51/2, în DA), *neştiinte* (atestat de Silaşi în *Psaltirea lui Viski* din 1697, cf. Ciompec 1962: 136); cuvântul regional *plointe* a fost înregistrat abia la mijlocul secolului al XIX-lea (I. Ionescu, P. 301, în DLR).

Deşi moştenit în cuvinte analizabile, sufixul *-inte* nu a fost productiv în română. Singura creaţie românească pare a fi cuvântul regional *arzinte* (eventual şi *viorint,* vezi *supra,* nota sub **2.3.1.**).

Sufixul *-inte* a fost însă folosit pentru adaptarea unor neologisme latino-romanice împrumutate în secolul XIX-lea: *diriginte* < it. *dirigente* cf. fr. *dirigeant* (DLR, vezi şi nota 1 sub **1.1.2.**; atestat în forma de feminin *dirigintă* la Eminescu, O. XIV, 347), *pendinte* < lat. *pendens, -ntis,* fr. *pendant* (DLR; atestat la Aristia, Plut.), *preşedinte* < fr. *président,* lat. *praesidens, -ntis* (calc după *a şedea,* DLR; atestat la Laurian, M. III, 13) şi neanalizabilul *sorginte* „izvor (de apă); origine" < it. *sorgente* (DLR; atestat în forma *sorginţi* la Heliade, O. I, 359 şi în forma *sorginte* la I. Ionescu, P. 31).

Latinistul Aron Pumnul încearcă să reînvie forma *-int(e),* recomandând adepţilor săi ca în adaptarea *tuturor* neologismelor să aplice legile fonetice care au funcţionat în cuvintele moştenite din latină. De aceea, alături de o serie de formaţii împrumutate şi adaptate cu *-ent,* apar formaţii paralele:

– cu *-inte* invariabil: *Tribunalele civile vor fi singure competinte* (Hamangiu, C.C. 79, în DA), *Paolo Giovio... confidinte al papilor* (Haşdeu, I.C. 32, în DA), *un şcoler diliginte* (Caragiale, O. I, 101, în DLR), *elocintele profesore* (Conv. lit. II, 36, în DLR), *gura elocinte a lui Messala* (Lovinescu, C. VII, 169, în DLR), *ţări independinte ale Europei* (Odobescu, S. III 325, în DA), *o tuse violinte* (Filimon, O. I, 296, în DLR), *o emoţiune violinte* (Canella, V. 206, în DLR), *în prada unei mişcări mai mult violinte* (Baronzi, I.C. IV, 7/11, în DLR) etc.;

– cu *-int (-intă, -inţi, -inte): Răspunsul dumitale [...] elocint şi scandalos* (Alecsandri, T. I, 711, în DLR), *Aceste intervaluri [...] sânt cu atât mai elocinţi* (Hasdeu, I.C. I, 29, în DLR), *servituţile neaparinţi* (Hamangiu, C.C. 151, în DA), *recoltele precedinte* (Isis (1859) 46^{1}/14, în DLR), *să nu favoreze pe vreun pretendint* (Asachi, S.L. II, 105, în DLR), *Apa [...] este limpede, transparintă* (a. 1853, apud DLR), *un limbagiu violint* (Maiorescu, Cr. II, 79, în DLR), *palma fu violintă* (Baronzi, M. I, 127/29, în DLR), *fără a alerga la forţă şi la măsure violinţi* (a. 1860, apud DLR) etc.

După cum se poate constata din exemple, femininul plural are atât forma *-inte*, cât şi forma *-inţi*.

Toate aceste forme au avut însă o circulaţie restrânsă şi limitată în timp. Singurele formaţii neologice cu sufixul *-inte* care nu au ieşit din uz sunt *diriginte, pendinte, preşedinte* şi *sorginte*.

4.2. Sufixele neologice *-ant* şi *-ent* au pătruns în română prin ***cuvinte împrumutate*** din franceză, italiană, latină, germană şi rusă. Ele redau fr. *-ant* şi *-ent,* it. *-ante* şi *-ente,* lat. *-ans, -antis* şi *-ens, -entis,* germ. *-ant* şi *-ent,* rus. *-ант* şi *-ент.*

În latină, acestea erau sufixe ale participiului prezent, diferenţiate prin vocala tematică a conjugării: *-ans* la conjugarea I şi *-ens* la conjugările a II-a, a III-a şi a IV-a. În limbile romanice menţionate, aceste sufixe participiale au şi valoare adjectivală sau substantivală şi, uneori, au obţinut o autonomie completă faţă de verb, formând derivate noi de la teme nominale, ca fr. *gauchisant,* it. *tragediante* (cf. Rohlfs, G. III (1949–1954): 316–318; Dubois, D.S.: 18, 54). În germană şi rusă, formaţiile cu sufixele în discuţie sunt împrumuturi latino-romanice ori creaţii după astfel de modele.

Cu excepţia împrumutului cărturăresc vechi *comendant* (Let. II şi la Cantemir, Hr. 131, în DA s.v. *comanda*) cu varianta *comendat* „comandant" (la Dosoftei, V.S. 26, dispariţia lui *n* fiind explicată în DA ca o posibilă disimilare) < rus. *комендант* sau pol. *komendant*, primele formaţii cu *-ant* şi *-ent* pătrund în română începând de la sfârşitul secolului al XVIII-lea: *muzicant* (a. 1788, Călătorie I, 31r/14, în DLR) < it. *musicante*, germ. *Musikant; prezident* (a. 1792, la Eustatievici I. 108/25 în DLR, dar la Cantemir, S.M. 186/8, în MDA) < lat. *praesidens, -ntis,* germ. *Präsident,* fr. *président; secundant* (Pravila (1788), 57/9, în DLR) < germ. *Sekundant,* lat. *secundans, -ntis*. Câteva formaţii datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea: *intrigant* (Budai-Deleanu Ţ. 386, în MDA) < fr. *intrigant; emigrant* (Teodorovici, P. 137, în MDA) < fr. *émigrant; reprezentant* (CR (1829), în DLR) < fr. *représentant; votant* (AR (1837), în MDA) < fr. *votant; practicant* (a. 1838, Albineţ, M. 18/18, în DLR) < fr. *pratiquant,* germ. *Praktikant; şarmant* (Asachi, Ped. 43/11, în MDA) < fr. *charmant; azistent* (a. 1842, la Ursu, T.: 154) < fr. *assistant*, germ. *Assistent; laborant* (a. 1842, la URSU, T.: 228) < germ. *Laborant; determinant* (Negulici, în MDA) < fr. *déterminant; neglijent* (Negulici, în MDA) < fr. *négligent; palpitant* (CR (1848), în MDA) < fr. *palpitant* etc.

Cele mai multe împrumuturi cu *-ant* şi *-ent* intră în limba română începând de la mijlocul secolului al XIX-lea şi în secolul al XX-lea, majoritatea fiind preluate din franceză: *pivotant* (Agronomia (1859), în MDA) < fr. *pivotant, expozant* (Prot.-Pop., N.D., în MDA) < fr. *exposant, ezitant* (LM, în MDA) < fr. *hésitant, provocant* (LM, în MDA) < fr. *provoquant, aderent* (Maiorescu, D. II, 5, în MDA) < fr. *adhérent, traficant* (Ghica, S. 561, în MDA) < fr. *trafiquant, ardent* (Ghica, apud CADE, în MDA) < fr. *ardent, obsedant* (Vlahuţă, O.A. III, 195, în MDA) < fr. *obsédant, concurent* (Negruzzi, S. I, 40, în MDA) < fr. *concurrent, aparent* (Culianu, C. 164, în MDA) < fr. *apparent, circulant* (Ştefănescu, C. 11, în MDA) < fr. *circulant, galopant* (Caragiale, S.U. 28, în MDA) < fr. *galoppant, abracadabrant* (Caragiale, S.N. 92, în MDA) < fr. *abracadabrant, anchilozant* (Enc. Vet., în MDA) < fr. *ankylosant, feculent* (DA) < fr. *féculent, asomant* (DA ms) <

fr. *assommant, jenant* (Călinescu, E.O. II, 33, în MDA) < fr. *gênant, andosant* („Scânteia", 1947, în MDA) < fr. *endossant, agonizant* (Contemp., Seria II, 1949, în MDA) < fr. *agonisant, atacant* (Sp. Pop. 1950, în MDA) < fr. *attaquant, simpatizant* (Vlasiu, D. 379, în MDA) < fr. *sympathisant, delirant* (DEX) < fr. *délirant, basculant* (DEX[2]) < fr. *basculant* etc. Forma în care a fost adaptat în română împrumutul nu respectă întotdeauna vocala tematică originară a sufixului, înlocuind un sufix prin celălalt, îndeosebi pe *-ant* prin *-ent*: *condescendent* < fr. *condescendant, consistent* < fr. *consistant, corespondent* < fr. *correspondant, deservent* < fr. *desservant* etc.

Acest proces de înlocuire apare în franceză, unde sufixul își mai păstrează valoarea inițială participială și, de aceea, de la aceeași temă se creează cu unul dintre sufixe participiul verbului respectiv și cu celălalt, de obicei cu *-ent*, un adjectiv sau un substantiv (Meyer-Lübke, G. II: 603, apud Ciompec 1962: 129). Și pronunțarea identică a celor două sufixe a contribuit la realizarea acestui proces în franceză și cu atât mai mult în română, unde nu s-au transmis decât formații cu valoare adjectivală și/sau substantivală.

Substituirea lui *-ant* din franceză prin *-ent* în română a fost favorizată și de existența unor modele italienești cu *-ente* și mai ales latine cu *-ens, -ntis* (modele latine reale sau presupuse, dacă „latinizarea" nu era făcută de buni cunoscători ai latinei, cf. Ciompec 1962: 130; Ivănescu–Leonte 1956: 10): *ascendent* < fr. *ascendant,* lat. *ascendens, -ntis; consistent* < fr. *consistant,* lat. *consistens, -ntis; exigent* < fr. *exigeant,* lat. *exigens, -ntis; insistent* < fr. *insistant*, it. *insistente; rezistent* < fr. *résistant*, it. *resistente; transcendent* < fr. *transcendant,* lat. *transcendens, -ntis* etc.

Adesea formele cu *-ant* și *-ent* ale aceluiași cuvânt au coexistat timp îndelungat, până când a reușit să se impună forma cu *-ent*: *abundant / abundent* < fr. *abondant*, lat. *abundans, -ntis; confiant / confient* < fr. *confiant; considerant / considerent* < fr. *considérant; perseverant / perseverent* < fr. *persévérant; preopinant / preopinent* < fr. *préopinant; preponderant / preponderent* < fr. *prépondérant; refrigerant / refrigerent* < fr. *réfrigérant; vigilant / vigilent* < fr. *vigilant,* lat. *vigilans, -ntis* etc.

Au supraviețuit ambii termeni ai unor dublete numai dacă între cele două formații există o distincție semantică, de ex. *retrocedant* „(persoană) care retrocedează" și *retrocedent* „parte asigurată prin retrocesiune la o altă societate"; *transparent* „străveziu; foaie liniată care se pune sub hârtia de scris pentru a putea scrie drept" și *transperant* „stor"; *stimulent* „impuls, imbold" și *stimulant* „stimulativ".

În afară de formațiile împrumutate din franceză (unele, din franceză și latină sau din franceză și italiană), o serie de împrumuturi provin, conform datelor din dicționare, numai din:

– latină: *absolvent* < lat. *absolvens, -ntis, audient* < lat. *audiens, -ntis, cedent* < lat. *cedens, -ntis, concludent* < lat. *concludens, -ntis, contribuent* < lat. *contribuens, -ntis, corigent* < lat. *corrigens, -ntis, emitent* < lat. *emittens, -ntis, sectant* < lat. *sectans, -ntis* etc.;

– italiană: *mitizant* < it. *mitizzante, procurant* < it. *procurante, sechestrant* < it. *sequestrante* etc.;
– germană: *acordant* < germ. *Akkordant, adresant* < germ. *Adressant, arestant* < germ. *Arrestant, cenzurant* < germ. *Zensurant, foliant* < germ. *Foliant, licitant* < germ. *Lizitant, liferant* < germ. *Lieferant, ministrant* < germ. *Ministrant, practicant* < germ. *Praktikant, protocolant* < germ. *Protokollant, recenzent* < germ. *Rezensent, repetent* < germ. *Repetent, riscant* < germ. *riskant, speculant* < germ. *Spekulant* etc.;
– rusă: *capitulant* < rus. *капитулянт, demonstrant* < rus. *демонстрант*.

Destul de multe împrumuturi cu *-ant* şi *-ent* au însă origine multiplă, fiind preluate din două sau mai multe limbi, diferite în funcţie de regiunea, de epoca şi de sfera culturală de influenţă în care se afla autorul împrumutului (se ştie că franceza a fost sursa de predilecţie a împrumuturilor făcute de munteni şi moldoveni, iar germana a celor din Transilvania): *asistent* < fr. *assistant,* lat. *assistens, -ntis,* germ. *Assistent; aspirant* < fr. *aspirant,* rus. *аспирант; comitent* < fr. *comettant,* cf. germ. *Kommitent,* it. *commettente; dirigent* < lat. *dirigens, -ntis,* germ. *Dirigent; girant* < germ. *Girant,* it. *girante; ignorant* < fr. *ignorant,* it. *ignorante,* germ. *ignorant; potent* < lat. *potens, -ntis,* it. *potente; pretendent* < fr. *prétendant,* germ. *Prätendent; proiectant* < fr. *projetant,* germ. *Projektant; regent* < fr. *régent,* lat. *regens, -ntis,* germ. *Regent; secundant* < germ. *Secundant,* lat. *secundans, -ntis; substituent* < germ. *Substituent,* it. *substituente* etc.

Unele cuvinte (neanalizabile sau (semi)analizabile) au avut şi variante latinizante cu *-ante, -ente* ori (şi) dublete cu *-int(e): accident* şi *accidente* (la Asachi (a. 1821), cf. Gheţie 1961: 562), *arogant* şi *arogante* (la Iorgovici (a. 1799), cf. Gheţie, *loc. cit.*), *comitent* şi *comitente* (la Hamangiu, C.C. (a. 1897), în DA), *dependent* şi *dependinte* (la Ghica (a. 1887), în DLR) sau *dependintă* (în Conv. lit. I (a. 1867–1868), în DLR), *dominant* şi *dominante* (în Conv. lit. II (a. 1869), în DLR) sau *dominintă* (la Barasch (a. 1861), în DLR), *evident* şi *evidente* (la Iorgovici (a. 1799), în DLR), *evidint, -ă* (la Pontbriant, D. (a. 1862), în DLR) sau *evidinte* (la Laurian, F. (a. 1846), în DLR), *exigent* şi *exigint, -ă* (la Pontbriant, D. (a. 1862), în DLR), *important* şi *importante* (la I. Ionescu, D. (a. 1866), în DA), *persistent* şi *persistinte* (la Barasch (a. 1861), în DLR), *prudent* şi *prudente* (la Iorgovici (a. 1799), în DLR), *rezistent* şi *resistinte* (la Hasdeu, I.C. (a. 1875), în DLR), *sechestrant* şi *sechestrante* (la Hamangiu, C.C. (a. 1897), în DLR s.v. *secfestrant*) etc.

După modelul cuvintelor împrumutate, s-au format ***derivate româneşti*** cu *-ant* şi, mai rar, cu *-ent,* de ex. *absolutizant* (NDN), *alegorizant* (DEX²), *conservant* (DEX²), *decident* (Sbiera, în DLR), *desperant* (LM, în MDA), *dezumanizant* (NDN), *difuzant* (Sanielevici, în MDA), *disparent* (Luc. II 200, Blaga, Z. 116, în DLR), *distonant* (Ibrăileanu, în MDA), *hipnotizant* (Camil Petrescu, în MDA), *ionizant* (LTR, în MDA), *minorant* (DN³), *mumifiant* (DLR), *neurastenizant* (G. M. Zamfirescu, în MDA), *ofertant* (Sadoveanu, în MDA), *opacizant* (DN³), *pulsant* (Enc. Agr. I, în MDA), *romanizant* (SCL 1950, în MDA) *stresant* (L. Rom. 1972, în MDA), *valorizant* (NDN), *vitriolant* (Bogza, în L. Rom. 1954, în MDA) etc.

4.3. Sufixul *-antă* a fost împrumutat din franceză, în formații analizabile.

Singurul împrumut (neanalizabil) cu *-antă* de origine germană este *consonantă* (la Maiorescu, Cr. II, 6, în DA) / *consonant* (în Transilvania, apud DA) cf. germ. *Konsonant.*

Cele mai vechi atestări sunt din secolul al XIX-lea: semianalizabilul *bacantă* (Eminescu, O. I, 289, în MDA) < fr. *baccante* şi formația analizabilă *variantă* (Baronzi, I. C. IV, 42/5, în DLR) < fr. *variante* (cu dubletul *variant,* la Antonescu, D., în DLR). Toate celelalte formații au atestări din secolul al XX-lea: *servantă* (a. 1921, la Brăescu, M. B. 36, în DLR), *suflantă* (a. 1949, la Ioanovici, Tehn. 41, în DLR), *mediantă* (DM), *imprimantă* (DN^3), *limitantă* (DN^3), *rezolvantă* (NDN).

5. Originea temelor

Temele derivatelor româneşti cu *-ant, -ent* sunt latino-romanice (majoritatea): *acreditant, avantajant, conservant, consignant, contaminant, contrariant, cursant, decident, desperant, dezumanizant, disparent, estetizant, familiant, fetişizant, filozofant, fluidizant, hipnotizant, individualizant, inhibant, legiferant, manevrant, mimant, mortificant, popularizant, protestant, pulsant, simulant, solicitant, vitriolant* etc. sau provin din derivate româneşti de la teme latino-romanice: *absolutizant, abstractizant, alegorizant, decepţionant, distorsionant, neurastenizant, nevrozant, opacizant, reliefant, sociologizant* etc.

Rar, derivatele româneşti cu *-ant* s-au format de la teme moştenite din latină (*spumant, urecheant*), de origine engleză (*reflectorizant, stresant*) ori germană (*curant*) sau cu origine multiplă (*distonant, orchestrant, rigorozant, schematizant*).

6. Productivitatea sufixelor

Sufixul moştenit *-inte,* deşi reînviat de latinişti pentru adaptarea unor neologisme latino-romanice, nu a fost productiv.

Total neproductiv este, până în prezent, şi sufixul neologic *-antă.*

Sufixul *-ent,* cu toate că l-a înlocuit adesea pe *-ant* în împrumuturile din limbile romanice, este foarte slab productiv (vezi *supra* **4.2.** şi **5.**).

Singurul sufix productiv din serie, în special de la teme latino-romanice, este *-ant,* susținut de numeroase împrumuturi analizabile; acesta este în concurență cu sufixul *-tor* în formații din domeniul ştiinţific, din eseistică şi, în genere, din limbajul persoanelor cultivate.

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a formaţiilor

Dintre cuvintele moştenite, *fierbinte* aparţine limbii literare standard, ca şi *părinte* (care este însă neanalizabil); *cunoştinte* şi *neştiinte* sunt învechite şi ieşite din uz, iar *plointe* este regional.

Cele mai multe formații cu sufixele neologice *-ant* şi *-ent* circulă în limba literară pe întregul teritoriu al țării (*absolvent, agravant, alarmant, amuzant, asistent, atacant, calmant, combatant, concurent, considerent, consultant, debutant, demonstrant, dependent, determinant, emigrant, enervant, existent, important, impresionant, interesant, manifestant, militant, muzicant, palpitant, participant, pasionant, premiant, reclamant, reprezentant, rezistent, simpatizant, traficant, votant* etc.), precum şi în limbajul cultivat şi ştiinţific. Câteva formaţii

sunt învechite sau regionale, ieşite din uz (*arestant, cenzurant, congratulant, debitant, desperant, disparent, exploatant, familiant, liferant, negociant, prenumărant, prezident, protocolant, rigorozant* etc.), altele sunt rare, unele fiind formaţii ocazionale (*acomodant, angoasant, colectant, comunicant, confient, consolant, contestant, culpabilizant, decapitant, elixirant, eroizant, evadant, filozofant, foliant, frisonant, ministrant, nevrozant, psalmodiant, urecheant* etc.).

Formaţiile cu *-antă* aparţin, în general, unor limbaje de specialitate.

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -ESCENT (-iscent, -oscent, -escinte)

8.1.1. Statutul afixelor

8.1.1.1. Sufixul dezvoltat *-escent* [pron. -es-čent] se identifică în câteva formaţii care, conform surselor, nu au în limba română corespondente cu *-escenţă: indurescent, metalescent, rarescent, spinescent, spumescent* (pentru glosări, vezi *infra* **8.1.2.1.**).

> Celelalte adjective cu *-escent* au corespondente substantivale cu *-escenţă*, prin care adesea sunt glosate în dicţionare: *albescent – albescenţă, arborescent – arborescenţă, degenerescent – degenerescenţă, fosforescent – fosforescenţă, luminescent – luminescenţă, opalescent – opalescenţă.* Dat fiind că, prin raportare la substantivele cu *-escenţă,* respectivele adjective ar fi semianalizabile, am preferat analiza lor prin tema cuvântului de bază, comună ambelor formaţii (*alb, arbor(e), (a) degener(a), fosfor, lumin(ă)* şi *(a) lumin(a), opal*), soluţie care nu prezintă nicio dificultate semantică. Sunt considerate semianalizabile prin substantive cu *-escenţă* numai acele adjective cu *-escent* a căror temă nu este un cuvânt în limba română (vezi *infra* **8.1.2.2.**).

8.1.1.2. Sufixul *-escent* are, în câte o formaţie, ***variante*** de adaptare:

– *-iscent* [pron. -is-čent] în formaţia *luminiscent* (DLR, s.v. *luminescent*), care a apărut datorită asimilării cu vocala *-i-* din temă;

– *-oscent* [pron. -os-čent] în formaţia *luminoscent* (din DI, nepreluată în MDA şi DLR), creată prin contaminare cu adjectivul *luminos;*

– *-escinte* [pron. -es-čin-te] în formaţia *spinescinte* (DLR s.v. *spinescent*), încercare de românizare a sufixului după forma moştenită *-inte.*

8.1.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

8.1.2.1. Sufixul *-escent* se identifică în 5 ***formaţii analizabile*** din DI: *arborescent* „care are aspectul unui *arbore*; ramificat" (MDA), *degenerescent* „în curs de a *degenera*" (DLR), *fosforescent* „care prezintă fenomenul de fosforescenţă (= emitere de radiaţii luminoase)" (MDA) cf. *fosfor (alb)* „substanţă care luminează în întuneric" (MDE), *luminescent (luminiscent, luminoscent)* „care prezintă luminescenţă; luminos" cf. *lumină* şi *(a) lumina, opalescent* „care are aspect tulbure, lăptos" (MDA) cf. *opal.*

La acestea se adaugă 7 formaţii din alte surse, dintre care 6 sunt din DILR: *albescent* „care devine *alb*" (MDN), *indurescent* „(d. ţesuturi) compact, rezistent, dur" (MDA) cf. *(a se) indura* „a se întări", *metalescent* „de culoarea şi luciul *metalului*" (NDN şi MDN), *rarescent* „care se rarefiază" (MDN) cf. *rar, spinescent (spinescinte)* „(bot.) care are vârful ascuţit ca un *spin*" (DLR), *spumescent* „care seamănă cu *spuma* sau produce spumă" (MDN), precum şi *laptescent* „care are aspect lăptos" (DLR s.v. *lactescent*) cf. *lapte.*

8.1.2.2. Toate formațiile cu *-escent* sunt ***adjective*** analizabile prin raportare la:
– substantive: *arborescent, fosforescent, laptescent, metalescent, opalescent, spinescent, spumescent;*
– verbe: *degenerescent, indurescent;*
– un verb sau un substantiv: *luminescent;*
– adjective: *albescent, rarescent.*

Formații semianalizabile: *caulescent* „care are tulpină aeriană" cf. *cauli-* „tulpină", *coalescent* „care prezintă *coalescență* (= fenomen de reunire a picăturilor dintr-o emulsie)", *concupiscent* „care are înclinație către plăceri sexuale" cf. *concupiscență, delitescent* „(med.) dezagregat prin absorbție de lichid" cf. *delitescență, eflorescent* „care este în *eflorescență* (= înflorire)" (prin raportare la *floare,* formația poate fi considerată parasintetică), *evanescent* „care dispare treptat" cf. *evanescență, fluorescent* „luminescent" cf. *fluorescență, incandescent* „în stare de *incandescență*", *iridescent* „cu reflexe irizante" cf. *irid(o)-* „curcubeu", *lactescent* „care are aspect lăptos" cf. *lacto-, latescent* „lăptos" cf. *latex, pubescent* „(d. frunze, tulpini) care este acoperit cu peri fini" cf. *pubescență, putrescent* „care a intrat în putrefacție" cf. *putrid, putred, putregai* și *putrescență, recrudescent* „care își reia forța, intensitatea" cf. *recrudescență, revirescent* „(d. plante) care înverzește din nou" cf. *reviriment, reviviscent* „care poate reînvia" cf. *reviviscență, rubescent* „(d. o cicatrice) care devine roșie" cf. *ruber* „roșu, roșiatic", *senescent* „în stare de *senescență*" cf. și *senil, tumescent* „tumefiat" cf. *tumescență* și *(a se) tumefia, turgescent* „*turgid* (= care este inflamat)" cf. și *turgescență.*

8.1.3. Valorile derivatelor

Formațiile cu *-escent,* fiind adjective, exprimă *proprietăți,* care implică diverse nuanțe semantice:
– ***asemănarea*** cu obiectul denumit de temă: *arborescent, fosforescent, laptescent, metalescent, opalescent, spinescent, spumescent;*
– ***agentul*** adjectival: *degenerescent, indurescent, luminescent;*
– ***aproximarea calității***: *albescent, rarescent.*

8.1.4. Originea sufixului și istoria derivatelor

Sufixul neologic *-escent* a fost împrumutat, mai ales din franceză, în formații analizabile. Cea mai veche atestare, la mijlocul secolului al XIX-lea, o are calcul *laptescent* (Man. Sănăt. 200/15 (a. 1852), în DLR) cf. fr. *lactescent,* lat. *lactescens, -ntis,* urmat de alte formații analizabile: *arborescent* (Cobîlcescu, G. 105 (a. 1859), în DLR) < fr. *arborescent,* lat. *arborescens, -ntis; spinescinte* (Antonescu, D. (a. 1862), în DLR) și *spinescent* (Grecescu, Fl. 343 (a. 1898), în DLR) < fr. *spinescent* (cuvânt care nu figurează în dicționarele curente ale limbii franceze). Celelalte formații au fost împrumutate din franceză începând din prima jumătate a secolului al XX-lea: *opalescent* (C. Petrescu, C.V. (a. 1931), în MDA) < fr. *opalescent, luminiscent* (Nom. Min. 169 (a. 1949), în DLR) < fr. *luminescent, degenerescent* (DEX) < fr. *dégénérescent, metalescent* (NDN) < fr. *métallescent, rarescent* (MDN) < fr. *rarescent, spumescent* (MDN) < fr. *spumescent.* Singurul împrumut din engleză este, conform surselor, *albescent* < engl. *albescent* (MDN).

8.1.5. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul *-escent* este total neproductiv, pentru că nu a creat niciun derivat în limba română; există doar 2 semicalcuri: *laptescent* (în care s-a tradus tema) şi *spinescinte* (cu adaptarea sufixului după forma moştenită *-inte*).

Toate formaţiile circulă mai ales în stilul ştiinţific, în limbaje de specialitate.

8.2. -IANT (-iante), -IENT

Sufixele dezvoltate *-iant* [pron. -i-ant] şi *-ient* [pron. -i-ent] fac parte din aceeaşi serie, ca şi *-ant, -ent.* Forma *-iante* [pron. -i-an-te] este o variantă învechită de adaptare a sufixului *-iant,* vezi *infra* perechea *comerciant* vs *comerciante.*

8.2.1. -IANT

Sufixul *-iant* se identifică, conform procedeelor de analiză din această lucrare, în 3 ***formaţii analizabile*** din DI: *comerciant (comerciante)* „persoană care se ocupă cu comerţul" (DA s.v. *comerţ*) cf. varianta învechită *comerciu, litigiant* „(persoană) care se află într-un *litigiu*" (DLR s.v. *litigant*) şi *oficiant* (vezi *supra* nota 3 sub **2.1.1.**).

Toate formaţiile sunt ***substantive masculine*** (*litigiant* fiind folosit şi cu valoare adjectivală) analizabile prin raportare la substantive neutre a căror temă se termină în consoanele africate [č] sau [ğ].

Formaţii semianalizabile: *analgeziant* „*analgezic*" (DEX²), *comuniant* „(rel. catolică) cel ce primeşte *comuniunea* (= împărtăşanie)" (DEX²).

8.2.2.-IENT

Sufixul *-ient* se identifică în 3 ***formaţii analizabile***: *contravenient* din DI „(persoană) care săvârşeşte o contravenţie" (MDA) cf. *(a) contraveni* „a încălca o lege, o dispoziţie etc.", la care se adaugă 2 formaţii din DILR: *convenient* „care convine, oportun, corespunzător" (NDN) cf. *(a) conveni* (în DI există numai parasinteticul cu sens negativ *inconvenient*) şi *gradient* „număr de *grade* cu care creşte temperatura spre centrul pământului" (MDA).

Formaţiile sunt ***adjective*** raportabile la verbe (*contravenient, convenient*) şi un ***substantiv*** masculin analizabil în raport cu un substantiv neutru (*gradient*).

Formaţia *contravenient* se foloseşte şi ca substantiv.

Formaţii semianalizabile: *deficient* „care este în *deficit*, în pagubă" (DLR), *servient* „(jur.; înv., d. imobile, proprietăţi) aservit" (DLR) cf. *servitute* „sarcină care grevează un bun imobiliar, denumit fond aservit".

Toate formaţiile (analizabile sau semianalizabile) cu *-iant* şi *-ient* sunt împrumuturi, cele mai vechi fiind atestate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: *deficient* (LM, în DLR) < fr. *déficient, contravenient* (Maiorescu, D. I, 397, în MDA) < germ. *Kontravenient* (cf. fr. *contrevenant*), *litigiant* (Eminescu, O. XIV, 128, în DLR) < fr. *litigant* (prin apropiere de *litigiu*), *comerciant* (Hamangiu, C.C. 1183, în DLR) < it. *commerciante* (cf. fr. *commerçant*), *oficiant* (Hamangiu, C.C. 337, în DLR) < fr. *officiant, servient* (Hamangiu, C.C. 150, în DLR) < it. *serviente.* Celelalte formaţii au atestări în dicţionare de la sfîrşitul secolului trecut: *gradient* < fr. *gradient* (DEX), *analgeziant* < fr. *analgésiant* (DEX²), *convenient* < engl. *convenient* (NDN).

Cu excepția lui *litigiant* și a lui *servient* care sunt învechite, celelalte cuvinte circulă în limba literară, *convenient* fiind folosit rar.

8.3. -IZANT, -ZANT

8.3.1. Statutul afixelor

Sufixele *-izant* și *-zant* fac parte din aceeași ***serie*** având origine, distribuție și valori comune. Acestea se identifică în formații cărora nu le corespund verbe cu sufixul *-iza* atestate înaintea împrumutării sau a creării derivatului nominal cu *-izant* sau *-zant.*

Sufixul compus *-izant* apare în formații a căror temă se termină în consoană, de tipul *junimistizant* „care caută să pună în practică ideile Societății Junimea" cf. *junimist* (MDA), iar sufixul *-zant* se segmentează din formații a căror temă se termină în vocala *-i-,* de tipul *biologizant* „care extinde principiile teoretice și metodologice ale *biologiei* în alte domenii" (DEX[2]).

Din formația semianalizabilă *apetisant* „care stimulează *apetitul*" cf. și *apetență* s-ar segmenta, conform procedeelor de analiză din această lucrare, sufixul dezvoltat **-isant,* care nu se identifică însă în nicio formație analizabilă.

8.3.2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

8.3.2.1. -IZANT

Sufixul *-izant* se identifică în 2 ***formații analizabile*** din DI: *argotizant* „persoană care are un vocabular argotic" (MDA) cf. *argot* – variantă la *argou* și *junimistizant* (vezi *supra* **8.3.1.**).

Cuvântul *argotizant* (o creație personală, atestat numai la Iordan, LRA: 491) este explicat în MDA din verbul neatestat **(a) argotiza,* deși derivarea din *argot* + *-izant* nu întâmpină nicio dificultate formală sau semantică, cu atât mai mult cu cât baza *argot,* cu pluralul *argot-uri,* apare la același autor.

Derivatul *junimistizant* din DI (atestat la Ibrăileanu, Sp. Cr. 83, în MDA) nu figurează în DA.

La acestea se adaugă 3 formații analizabile din DILR: *odorizant* „compus chimic cu miros puternic" (DLR, MDA) cf. *odor* „miros" (verbul *(a) odoriza* este considerat, în sursele menționate, derivat regresiv din *odorizant*), *scheletizant* „care simplifică, redă numai trăsăturile esențiale" cf. *schelet* (DLR, MDA) și *semitizant* „semitolog" (MDN) cf. *semit.*

Formațiile cu *-izant* sunt:

– ***adjective*** analizabile în raport cu substantive: *junimistizant, scheletizant;*
– ***substantive*** masculine analizabile în raport cu substantive: *argotizant, odorizant, semitizant.*

În MDA, derivatul *argotizant* este calificat drept adj., s.m. și f., fiind glosat „(persoană) care are un vocabular argotic", deși în singurul loc la care se trimite (cu pagina greșită!) cuvântul are trei apariții, toate cu valoare substantivală; nu este însă imposibil ca derivatul să fie folosit și ca adjectiv, de ex. *text argotizant*. Formația *semitizant* este calificată drept adjectiv în DILR, dar în singurul dicționar explicativ în care figurează apare ca s.m. și f. Corespondentele feminine ale ambelor substantive derivate sunt formate cu sufixul moțional *-ă* de la masculin.

8.3.2.2. -ZANT

Sufixul se segmentează din 3 ***formații analizabile***, toate din DILR: *biologizant* (vezi *supra* **8.3.1.**), *energizant* „(medicament, substanță) care dă *energie*" (DEX^2, MDA, DLR) și *istorizant* „care consideră *istoria* ca pe o disciplină particulară supusă propriilor ei legi" (NDN).

Am inclus formația *energizant* < fr. *énergisant* în lista derivatelor cu *-zant* pentru că verbul *(a) energiza* < engl. *energize* (DLR, dar absent din DEX^2 și MDA) este ulterior derivatului adjectival.

Toate formațiile cu *-zant* sunt ***adjective*** analizabile prin raportare la substantive.

Formația *energizant* funcționează și ca substantiv neutru.

8.3.3. Valorile derivatelor

Substantivele cu sufixele *-izant, -zant* exprimă ***preferința*** pentru obiectul denumit de temă, dacă desemnează persoane (*argotizant, semitizant*), ***posesorul*** (*odorizant*) și ***agentul*** adjectival (*energizant*).

Și *proprietatea* exprimată de adjectivele care conțin sufixele în discuție implică ***preferința*** pentru obiectul denumit de temă (*biologizant, istorizant, junimistizant*) sau ***asemănarea*** cu acesta (*scheletizant*).

8.3.4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

Sufixele *-izant* și *-zant* au fost împrumutate din franceză, în derivatele analizabile *energizant* (vezi *supra,* nota sub **8.3.2.2.**), *istorizant* < fr. *historisant, odorizant* < fr. *odorisant, semitizant* < fr. *sémitisant* (poate și *biologizant* < fr. *biologisant,* în MDN).

Nu este exclus ca cele două sufixe să se fi detașat și pe terenul limbii române, din numeroasele formații cu dublă analiză (incluse în inventarul lui *-ant*), ca *agonizant* cf. *(a) agoniza* + *-ant* sau *agonie* + *-zant, estetizant* cf. *(a) estetiza* + *-ant* sau *estet* + *-izant, imunizant* cf. *(a) imuniza* + *-ant* sau *imun* + *-izant, neurastenizant* cf. *(a) neurasteniza* + *-ant* sau *neurastenie* + *-zant, poetizant* cf. *(a) poetiza* + *-ant* sau *poet* + *-izant, platonizant* cf. *(a) platoniza* + *-ant* sau *Platon* + *-izant* etc.

După ce s-au segmentat din împrumuturile analizabile (sau din formații cu dublă analiză ca cele din nota de mai sus), sufixele *-izant* și *-zant* au putut fi folosite pentru a crea (conform surselor) ***derivate românești*** ca *argotizant* și *scheletizant* (cărora nu li s-au găsit corespondente în dicționarele limbii franceze consultate). Derivat românesc sigur este *junimistizant* (vezi *supra*, prima notă sub **8.3.2.1.**), care are și cea mai veche atestare (a. 1922), urmat de *argotizant* (a. 1948). Toate celelalte formații au atestări în dicționare din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

8.3.5. Originea temelor

Două derivate au teme neologice: de origine franceză (*argotizant*) și cu origine multiplă (*scheletizant*). Tema derivatului *junimistizant* este o creație românească (*junimist* < *Junimea* + *-ist*).

8.3.6. Productivitatea sufixelor și repartiția stilistică a derivatelor

Sufixele *-izant* și *-zant* au fost foarte slab productive.

Formațiile cu sufixele *-izant* și *-zant* aparțin limbajului cultivat.

8.4. -OLENT, -ULENT

Sufixele dezvoltate *-olent* şi *-ulent* sunt din aceeaşi ***serie*** datorită asemănării formale, distribuţiei şi originii comune.

Cele două sufixe apar şi într-un ***dublet***: *corpolent / corpulent* „voinic, cu *corp* mare” (DA, MDA).

8.4.1. -OLENT

Sufixul se identifică în 2 ***formaţii analizabile*** din DI: *corpolent* (vezi *supra*) şi *somnolent* „toropit de *somn*” (DLR).

Formaţia *somnolent* (atestată la I. Golescu, C. (a. 1832), în DLR) are şi variantele lexicale învechite *somnolint* (Pontbriant, D., în DLR) şi *somnolinte* (Antonescu, D., în DLR). Am optat pentru analiza prin *somn* pentru că verbul *(a) somnola* (Arghezi, S. XV, 8, în DLR) este ulterior.

La acestea se adaugă o formaţie din DILR: *sangvinolent* „amestecat cu sânge” (MDA) cf. *sangvin* „în care predomină sângele”.

Formaţiile sunt ***adjective*** analizabile prin raportare la:

– substantive: *corpolent, somnolent;*

– un adjectiv: *sangvinolent.*

8.4.2. -ULENT

Sufixul se identifică în 3 ***formaţii analizabile*** din DI: *corpulent* (vezi *supra*), *morbulent* „(rar) bolnăvicios” (MDA) cf. *morb* „boală” şi *suculent* „care are mult *suc*” (MDA).

Formaţiile sunt ***adjective*** raportabile la substantive.

Formaţiile cu sufixele *-olent* şi *-ulent* exprimă *proprietăţi* care presupun ***posesia*** (în cantitate mare) a obiectului denumit de temă.

Sufixele *-olent* şi *-ulent* sunt împrumuturi latino-romanice, ca şi formaţiile analizabile în care se identifică: *corpolent / corpulent* < lat. *corpolentus* (MDA) cf. fr. *corpulent* (DA), *sangvinolent* (*sanghinolent*) < fr. *sanguinolent,* lat. *sanguinolentus* (DLR, MDA), *somnolent* < fr. *somnolent* (DLR, MDA), *suculent* < fr. *succulent* (DLR, MDA).

Cele mai vechi împrumuturi datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea: *somnolent* (vezi *supra,* nota) şi *suculent* (Caiet, 67^v/23 (a. 1842), în MDA); celelalte formaţii au fost împrumutate în secolul trecut: *corpolent* (C. Petrescu, C.V. 18 (a. 1931), în DA), *sanghinolent* (Babeş, O.A. I, 69 (a. 1954), în DLR) şi *sangvinolent* (Călinescu, B. I. 12, în DLR). Singura formaţie care poate fi considerată un derivat pe terenul limbii române este *morbulent* (a. 1896, Gheţie, R.M.; Alexi, W.) cf. *morb* (DLR).

Sufixele nu au fost productive.

Toate formaţiile în care acestea se identifică aparţin limbii literare.

În formaţia *unguent* „preparat farmaceutic care se aplică pe piele; alifie, pomadă” (DLR) cf. *(a) unge,* analiza pune în evidenţă sufixul dezvoltat **-uent* [pron. -u-ent]. Formaţia este ***substantiv*** neutru raportabil la un verb şi a fost împrumutată din lat. *unguentum,* cf. fr. *onguent* (DLR); în forma *ungvento* atestată la mijlocul secolului al XVIII-lea (cca 1760, în DLR) provine din it. *unguento.* Forma *unguent* are prima atestare în anul 1842 (Kreţulescu, M. 77, în DLR); cuvântul are şi variantele învechite *unguentum* (Parab. 138/19, în DLR), *onguent* (C. Petrescu, Î. II, 47, în DLR) şi *ungvent* (Belea, P.A. 219, în DLR).

-ANȚĂ (-antia, -anție; -ansă, -anț), -ENȚĂ (-entia, -enție; -ânță); -INȚĂ

Meyer-Lübke, G. II: 604; Pascu, S.: 43–45; DHLR II: 328; Iordan, SRR: 7–8; Pușcariu, LR I: 406–407; Iordan 1950: 62–63; Seche, 1960b: 107–116; Gheție 1961: 557–560; Stîngaciu 1962: 143; Todoran 1962: 133; Iordan 1964: 351–373; ILR I: 75; Contraș–Popescu-Marin 1967: 408; Ciompec 1972: 129–141; Popescu-Marin 1973: 418; Tudose, D.S.: 45–66; Rosetti, ILR (1968): 571; Goicu, DSN: 61–65; Grevisse–Goosse 2008: 170–172; FCLRV: 139–141.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-anță, -ență* și *-ință* formează o ***serie*** datorită asemănării formale (variază numai prin vocala inițială) și originii comune (reprezintă sufixele latinești *-antia, -entia*); au, de asemenea, distribuție similară (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2., 2.3.2.**) și au aceleași valori (vezi *infra* **3.**).

Majoritatea formațiilor cu *-anță, -ență* au un corespondent cu *-ant, -ent* (*culminanță – culminant, aderență – aderent* etc.), la care uneori pot fi raportate din punct de vedere semantic, dar formal aceasta ar însemna să le considerăm semianalizabile (cu schimbare de sufix). De aceea, am preferat analiza prin tema comună ambelor tipuri de formații, adică prin verbele care constituie baza comună (*(a) culmina* și *(a) adera,* în exemplele de față); vezi și monografia seriei **-ANT, -ENT, -INTE; -ANTĂ**.

Sufixul *-ință* este moștenit, iar *-anță* și *-ență* au fost împrumutate ulterior. Sufixul vechi *-ință* a contribuit și la adaptarea formală a sufixelor neologice latino-romanice împrumutate.

Evoluția celor trei sufixe s-a împletit în cursul istoriei, de aceea se întâlnesc ***dublete*** și chiar ***triplete*** de la aceeași temă, de tipul: *abundanță – abundență; insistanță – insistență; aparență – aparință; concurență – concurință; corespondență – corespondanță – corespondință; insistență – insistanță – insistință; perseverență – perseveranță – perseverință* etc. (vezi *infra* **4.**). Unele formații au fost adaptate în română după forma scrisă a etimonului (cf. *competență* < fr. *compétence*), altele după pronunțare (cf. *emitanță* „radianță” < fr. *émittence*). Sufixele *-anță* și *-ență* se substituie deseori unul altuia, de ex. *abundanță* (< fr. *abondance*, lat. *abundantia*) a fost înlocuit de *abundență*.

Luiza Seche consideră că formele *-anță* și *-ență* sunt variante ale unui singur sufix (Seche 1960b: 107). Pentru ideea că sunt două sufixe diferite, cf. Iordan, SRR: 7.

1.2. Sufixele au următoarele ***variante învechite*** de adaptare, după latină: *-anție* [pron. -an-ți-e] (*alianție, instanție, siguranție* etc.) și *-enție* [pron. -en-ți-e]

(*audienție, inteligenție, perseverenție* etc.), *-antia* [pron. -a̱n-ti-a] (*representantia)* și *-entia* [pron. -e̱n-ti-a] (*competentia, conferentia* etc.), ultimele două fiind probabil numai forme grafice.

Varianta** -ânță* [pron. -â̱n-ță] a fost ***moștenită în cuvântul neanalizabil *sămânță* < lat. *sementia* (REW 7804). Se identifică în două formații analizabile din DI: creația ocazională *însemnânță* „sens, însemnare, accepțiune" (Marian, în DA) cf. *(a) însemna* și formația populară *șerpânță* „numele mai multor plante, unele dintre ele numite și *șerpariță, iarba-șarpelui*" cf. *șarpe* (DLR).

Formele **-a̱nsă* și **-a̱nț* apar numai în variantele lexicale *ordonansă* și *ordonanț (ordinanț)* ale lui *ordonanță* (DLR s.v.), care au venit pe diferite căi (cf. fr. *ordonnance*, it. *ordinanza,* germ. *Ordonnanz*) și permit analiza fie prin verbul *(a) ordona* (*ordonansă, ordonanț*), fie prin substantivul *ordin* (*ordinanț*) (vezi *infra* **4.**).

2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

2.1. -A̱NȚĂ

2.1.1. În DI sunt înregistrate 29 de formații ***analizabile:*** *abundanță* „belșug" (DA) cf. *(a) abunda* „a fi / a avea din belșug", *alianță* „tovărășie pe baza unei înțelegeri" (DA) și „înțelegere politică, uniune perin căsătorie" (MDA) cf. *(a se) alia, alternanță* „alternare" (DA) cf. *(a) alterna, aroganță* „purtare obraznică, atitudine de mândrie disprețuitoare" (DA) cf. *(a-și) aroga* „a-și atribui în mod abuziv o calitate, un drept" (MDA), *concordanță* „acord, potrivire, conformitate" (DA s.v. *concorda,* MDA) cf. *(a) concorda* „a fi de acord cu cineva, a potrivi, a armoniza", *consonanță* „acord, armonie" (DA s.v. *consonant*) cf. *(a) consona* „a se armoniza, a se acorda" (MDN), *convenanță* „stare care *convine*" (DA), *culminanță* „punctul cel mai înalt" (MDA) cf. *(a) culmina* „a atinge punctul cel mai înalt", *cutezanță* „curaj, îndrăzneală" (DA s.v. *cuteza,* MDA), *disperanță (desperanță)* „disperare" (DLR) cf. *(a) dispera (despera)*, *discordanță* „lipsă de armonie, nepotrivire flagrantă" (DLR) cf. *(a) discorda* „a nu se potrivi", *ignoranță* „necunoaștere, neștiință" (DA) cf. *(a) ignora*, *insistanță* „perseverență" (DA s.v. *insista*) cf. *(a) insista* „a stărui", *lubrifianță* „proprietate a unui material de a putea fi folosit ca lubrifiant" (DLR) cf. *(a) lubrifia*, *ordonanță* „ordin, dispoziție scrisă, hotărâre judecătorească; aranjare, orânduire; rețetă medicală" (DLR) cf. *(a) ordona* „a porunci; a pune în ordine; a prescrie un medicament", *perseveranță* „acțiunea de a *persevera*" (DLR s.v. *perseverență*), *ponderanță* „cumpătare, moderație" cf. *(a) pondera* „a echilibra, a cumpăni" (MDA), *predominanță* „predominare" (DLR) cf. *(a) predomina, radianță* „mărime egală cu raportul dintre fluxul de lumină emis de un izvor luminos și aria emițătoare a acestuia; emitanță" (DLR) cf. *(a) radia* „a emite, a reflecta", *relevanță* „însemnătate, semnificație" cf. *(a) releva* „a evidenția, a sublinia" (DLR), *reprezentanță* „organ care reprezintă un grup, un stat etc.; filială, agenție a unei instituții" (DLR) cf. *(a) reprezenta, repugnanță* „silă, dezgust" (DLR) cf. *(a) repugna* „a produce silă", *restanță* „plată neachitată, *rest,* rămășiță" (DLR), *rezonanță* „fenomen de oscilație a unui corp datorită energiei primite de la alt corp care oscilează cu o frecvență egală sau apropiată" (DLR) cf. *(a) rezona* „a vibra", *siguranță* „realitate sau rezolvare de care nu se îndoiește nimeni; părere fermă" cf. *sigur* (DLR), *speranță* „nădejde" (DLR) cf. *(a) spera, temperanță* „moderație, sobrietate" (DLR) cf. *(a se) tempera* „a (se) modera, a (se) domoli", *toleranță* „atitudine îngăduitoare; (grad de) tolerare" (DLR) cf. *(a) tolera, uzanță* „normă, regulă, *uz*" (DLR).

La acestea se adaugă 18 din alte surse (majoritatea formațiilor provin din DILR, cu definiții adaptate după MDN; vom indica numai sursele suplimentare):

acceptanță „acceptare, accepție (a unui cuvânt, idei etc.)" cf. *(a) accepta, admitanță* „(fiz.) mărime inversă impedanței unui circuit electric" cf. *(a) admite, adunanță* (Barițiu, la Stîngaciu 1962: 143) cf. *(a) aduna, conductanță* „mărime definită prin capacitatea de conductibilitate electrică a unui corp sau circuit" cf. *conductă* „cablu de transport al energiei electrice", *consultanță* „oferire de sfaturi calificate" cf. *consult* și *(a) consulta, deconcertanță* „dezorientare" cf. *(a) deconcerta* „a dezorienta", *devianță* „conduită care *deviază* de la regulile admise de societate", *dilatanță* „proprietate a unor corpuri de a se *dilata*", *distonanță* „dezacord" cf. *(a) distona* „a fi în dezacord", *dominanță* „preponderență" cf. *(a) domina, emitanță* „radianță" cf. *(a) emite, exultanță* „manifestare a unei mari bucurii" cf. *(a) exulta, luminanță* „*lumină* fotometrică, strălucire", *moderanță* „cumpătare, moderație" cf. *a (se) modera* „a (se) potoli, a (se) tempera", *observanță* „observare" cf. *(a) observa, penetranță* „penetrare, pătrundere" cf. *(a) penetra, redundanță* „surplus de informație, supraabundență de expresii" (MDA) cf. *(a) redunda* „a se găsi din belșug, a abunda", *varianță* „număr maximal al factorilor de echilibru care pot *varia* independent", *vibranță* „calitatea de a *vibra*".

Împrumutul *obligantă* „amabilitate, bunăvoință" nu pare analizabil semantic prin verbul *a (se) obliga* „a (se) îndatora".

2.1.2. Formațiile cu *-anță* sunt ***substantive feminine***, analizabile prin raportare la:

– verbe

  – cu infinitivul în *-a* (marea majoritate): *alianță, alternanță, concordanță, deconcertanță, devianță, dilatanță, distonanță, ponderanță, relevanță, reprezentanță, repugnanță, speranță, temperanță, toleranță, varianță* etc.;

  – cu infinitivul în *-e* sau *-i* (rar): *admitanță, emitanță, convenanță;*

– substantive: *conductanță, luminanță, restanță, uzanță;*

– un verb sau un substantiv: *consultanță* (MDN îl derivă din substantiv);

– un adjectiv: *siguranță.*

Numeroase ***împrumuturi*** cu *-anță* sunt ***semianalizabile*** prin adjective cu *-ant*: *ambianță* cf. *ambiant, ambulanță* cf. *ambulant, ancombranță* cf. *ancombrant, asonanță* cf. *asonant, constanță* cf. *constant, discrepanță* cf. *discrepant, eleganță* cf. *elegant, extravaganță* cf. *extravagant, exuberanță* cf. *exuberant, recalcitranță* cf. *recalcitrant* etc. Tot semianalizabil este și *propaganție,* dubletul învechit, ocazional, al lui *propagandă* (în DLR).

2.2. -ENȚĂ

2.2.1. În DI sunt înregistrate 29 de ***formații analizabile***: *absolvență* „terminare a unui ciclu sau a unei forme de învățământ" (MDA) cf. *(a) absolvi, abundență* (vezi *supra* **2.1.1.** *abundanță*), *aderență* „lipire strânsă, aderare; țesut fibros dezvoltat în urma unei intervenții chirurgicale" (DA, MDA) cf. *(a) adera, afluență* „îmbulzeală, aflux" (DA) cf. *(a) aflui* „(fig.) a se îmbulzi", *aparență* „înfățișare (înșelătoare)" (DA) cf. *(a) apărea, asistență* „public; asistare la ceva; sprijin medical sau material" (DA) cf. *(a) asista, audiență* „întrevedere acordată unui solicitant și timpul cât durează aceasta" (DA) cf. *(a) audia, coincidență* „faptul de a *coincide*" (DA s.v. *coincide*), *concurență* „rivalitate" (DA s.v. *concura*), *condole(a)nță* „expresia durerii, mâhnirii etc. față de o persoană lovită de o nenorocire" (DA s.v. *condola*), *confiență* „încredere în cineva" (DA s.v. *confia*), *convergență* „faptul de a *converge*" (DA), *diferență* „deosebire, lipsă de asemănare" (DLR) cf. *(a) diferi, divergență* „deosebire, opoziție" (DLR) cf. *(a) diverge* „a se deosebi", *excelență* „grad înalt de perfecțiune" (DLR) cf. *(a) excela* „a se distinge în mod deosebit",

exigență „pretenție, cerință" (DLR) cf. *(a) exige* „a cere în mod imperios", *existență* „existare, mod de a *exista*" (DLR), *insistență* „perseverență" (DA s.v. *insista*), *magnificență* „grandoare, măreție" (DLR) cf. *magnific* „măreț, grandios", *neglijență* „atitudine de nepăsare, faptă care denotă lipsă de grijă" (DLR) cf. *(a) neglija, perseverență* „însușirea de a fi ferm; stăruință, tenacitate" (DLR) cf. *(a) persevera, persistență* „stăruință" (DLR) cf. *(a) persista, precedență* „faptul de a *preceda* în timp sau în spațiu" (DLR), *regență* „guvernare a unui stat monarhic în timpul absenței *regelui;* grupul de persoane care țin locul regelui" (DLR), *rezidență* „reședință; dreptul și starea cuiva stabilit în străinătate" (DLR) cf. *(a) rezida, rezistență* „durabilitate; rezistare" (DLR) cf. *(a) rezista, subzistență* „subzistare; mijloace necesare traiului" (DLR) cf. *(a) subzista, transcendență* „însușirea de a se afla dincolo de orice domeniu dat" (DLR) cf. *(a) transcende, transparență* „calitatea de a fi ușor de înțeles, claritate în exprimare" (DLR) cf. *(a) transpărea, violență* „impulsivitate, agresivitate" (DLR) cf. *(a) viola* „a acționa prin forță".

La acestea se adaugă 8 din alte surse: *ardență* (DILR) „ardoare, înflăcărare" (MDN) cf. *(a) arde, benevolență* (DILR) „bunăvoință" (DN[3]) cf. *benevol* „făcut de bunăvoie, nesilit", *deferență* (DILR) „respect, considerație" (MDN) cf. *(a) deferi* „a conferi (titluri, onoruri etc.)", *feculență* (DILR) „starea unei substanțe bogate în *fecul*ă (= amidon)" (MDN), *fluctuență* „mișcare ondulatorie percepută prin palpare" (DMED) cf. *(a) fluctua* „a fi schimbător, a oscila, a varia" (MDA), *interferență* (DILR) „întâlnire, încrucișare" (MDN) cf. *(a) interfera* „a se încrucișa, a se întâlni", *mefiență* (DILR) „neîncredere" (MDN) cf. *(a se) mefia* „a nu avea încredere" (NDN), *referență* (DILR) „funcție prin care un semn lingvistic se *referă* la un obiect extralingvistic" (MDN).

2.2.2. Formațiile cu *-ență* sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la:
– verbe (cu infinitivul în *-a, -ea, -e* sau *-i*): *abundență, aparență, concurență, convergență, diferență, interferență, mefiență, perseverență, referență* etc.;
– substantive: *feculență, regență;*
– adjective: *benevolență, magnificență.*

Formațiile semianalizabile prin adjective (unele substantivate) în *-ent* sunt foarte numeroase: *abstinență* „impunere de restricții la mâncare, băutură etc." cf. *abstinent, astringență* „proprietate a substanțelor de a fi *astringente*", *coerență* „proprietatea de a fi *coerent*", *concludență* „însușirea unui argument de a fi *concludent*" (MDN), *consistență* „stare a unui corp lichid care începe să se îngroașe" cf. *consistent, corigență* „situația unui *corigent*", *difidență* „neîncredere" cf. *difident* „neîncrezător" (MDN), *latență* „(stare a) ceea ce este *latent*" (MDA), *obediență* „supunere, ascultare" (MDA) cf. *obedient, reziliență* „proprietatea unui metal / aliaj de a fi *rezilient* (= rezistent la șocuri)" etc.

Unele substantive cu *-ență,* deși au legătură semantică cu un verb existent în română, prezintă diferențe formale față de verbul respectiv și, de aceea, sunt considerate semianalizabile prin adjectivul corespunzător cu *-ent*: *apartenență* „faptul de a aparține cuiva sau de ceva" cf. *apartenent* „care aparține de drept" (MDN), *componență* cf. *component* (nu *(a se) compune*), *corespondență* „potrivire între lucruri, fenomene, părți etc." cf. *corespondent* „corespunzător" (nu *(a) corespunde;* cu sensul „totalitatea scrisorilor" este însă analizabil prin *(a) coresponda*), *dependență* „situația de a fi *dependent*" (nu *(a) depinde*), *descendență* cf. *descendent* (nu *(a) descinde*) etc.

2.3. -INȚĂ

2.3.1. În DI sunt înregistrate peste 100 de ***formații analizabile*** (etimologia derivatelor și definițiile sunt preluate, în majoritatea cazurilor, din DA și DLR, de aceea nu vom cita decât sursele suplimentare): *adeverință* „adevăr, chitanță, scrisoare"

cf. *(a) adeveri, ajutorință* „*ajutor*" cf. și *(a) ajutori* „a da ajutor", *alcătuință* „alcătuială" cf. *(a) alcătui, anevoință* „greutate, necaz" cf. *anevoie, asemenință* „asemănare" cf. *(a se) asemeni, bizuință* „bizuire" cf. *(a se) bizui, cădință* „cuviință, cădenie" cf. *(a se) cădea, căință* „căire" cf. *(a se) căi, câtință* „cantitate, întindere" cf. *cât, ceință* „calitate" cf. *ce, cerință* „pretenție" cf. *(a) cere, chibzuință* cf. *(a) chibzui, concurință* (vezi *supra* **2.2.1.** *concurență*), *credință* cf. *(a) crede, cucerință* „cucerire" cf. *(a) cuceri, cunoștință* cf. *(a) cunoaște, datorință* „datorie" cf. *(a) datori* și *(a) datora, dăruință* „dar, danie" cf. *(a) dărui, dorință* „năzuință, aspirație, *dor*" cf. și *(a) dori, estință* „ființă" cf. forma *este* a verbului *(a) fi* (MDA), *făgăduință* cf. *(a) făgădui, fericință* „fericire" (MDA) cf. *(a) ferici* și *ferice, ferință* „fereală" cf. *(a se) feri, ființă* cf. *(a) fi, folosință* „*folos*, uzufruct" cf. și *(a) folosi, gotovință* „pregătire, sfârșit, distrugere" cf. *(a) gotovi* „a pregăti", *greuință* „putere" cf. *greu* (MDA) și *(a) greuia* „a apăsa", *hălăduință* „locuință, sălaș" cf. *(a) hălădui* „a locui", *ingerință* „acțiunea de a se *ingera* (= a se amesteca în ceva)", *iscusință* „îndemânare, talent" cf. *(a) iscusi* „a învăța pe cineva; a se face îndemânatic", *izbăvință* „izbăvire" cf. *(a) izbăvi, închipuință* „închipuire" cf. *(a-și) închipui, îndoință* „îndoială" cf. *(a se) îndoi, îngăduință* cf. *(a) îngădui, înrâurință* „înrâurire, influență" cf. *(a) înrâuri, învoință* „înțelegere, acord" cf. *(a se) învoi, juruință* „făgăduință solemnă, legământ" cf. *(a) jurui* „a se lega, a făgădui", *legătuință* „unire, legătură, pact" cf. *(a) legătui* „a fixa, a se angaja", *lipsință* „lipsă, părăsire" cf. *(a) lipsi, locuință* cf. *(a) locui, logodință* „logodnă" cf. *(a se) logodi, mântuință* „mântuire, izbăvire" cf. *(a) mântui, menință* „menire" cf. *(a) meni, moștenință* „domnie, împărăție" cf. *(a) moșteni* „a deveni beneficiar pe cale de succesiune", *nădăjduință* „nădejde" cf. *(a) nădăjdui, nălucință* „deșertăciune, vanitate; vrajă" cf. *(a se) năluci* „a i se năzări cuiva; a uimi, a imagina", *năzuință* cf. *(a) năzui, negrijință* „neglijență" cf. *(a se) negriji* și *negrijă, nevoință* „dificultate, necaz" cf. *(a se) nevoi* „a suferi, a se sili" și *nevoie, obișnuință* cf. *(a) obișnui, oblăduință* „stăpânire, dominație" cf. *(a) oblădui* „a guverna, a domni, a stăpâni", *oceință* „deznădejde" cf. *(a) ocei* „a deznădăjdui", *ocrotință* „ocrotire" cf. *(a) ocroti, ogodință* „plăcere, voie, plac" cf. *(a) ogodi* „a fi plăcut, a plăcea", *osârduință* „osârdie, ardoare, zel" cf. *(a) osârdui* „a se strădui, a se osteni", *ostenință* „constrângere; osteneală" cf. *(a se) osteni, păcătuință* „păcătoșenie" cf. *(a) păcătui* „a comite un păcat", *părăsință* „părăsire" cf. *(a) părăsi, pecetluință* „hârtie de valoare, bon de tezaur" cf. *(a) pecetlui* „a autentifica un act prin aplicarea unei peceți", *pocăință* „pocăială, regret" cf. *(a se) pocăi, polzuință* „folos, utilitate" cf. *(a) polzui* „a trage sau a face să tragă învățăminte ori foloase", *pomenință* „amintire" cf. *(a) pomeni* „a aminti", *preferință* cf. *(a) prefera, președință* „președinție" cf. *(a) președea* „a prezida", *prevenință* „amabilitate, prevenire; act, dovadă" cf. *(a) preveni, priimință* „primire" cf. varianta *(a) priimi, priință* „atitudine binevoitoare, devotament; profit" cf. *(a) prii* „a fi binevoitor, a fi cuiva favorabil", *prisosință* cf. *(a) prisosi, privință* „privire, câmp vizual; punct de vedere" cf. *(a) privi, puterință* „*putere*, posibilitate", *putință* „putere" cf. *(a) putea, răință* „răutate" cf. *rău* și *(a se) răi* „a se înrăi, a se înfuria", *recunoștință* cf. *(a) recunoaște, referință* „legătură, raportare, informație" cf. *(a se) referi* „a se raporta la ceva sau la cineva", *rușință* „sfială, rușine; roșeață" cf. *(a) ruși* – variantă la *(a) roși, sălășluință* „faptul de a-și avea sediul, reședința" cf. *(a) sălășlui* „a-și avea locuința ori sălașul", *sămăluință* „dar de a discerne, de a aprecia, de a anticipa" cf. *(a) sămălui* „a gândi, a chibzui", *sârguință* „strădanie, vrednicie, râvnă" cf. *(a se) sârgui, scutință* „protecție, adăpost; scutire" cf. *(a) scuti, sfătuință* „gândire" cf. *(a) sfătui* „a plănui, a hotărî", *sfârșință* „sfârșit" cf. *(a) sfârși, silință* cf. *(a se) sili, socotință* „prețuire, chibzuință, socoteală" cf. *(a) socoti* „a prețui, a chibzui", *stăruință* „faptul de a *stărui*", *stidință* „sfială" cf. *(a se) stidi* „a se sfii", *străduință* cf. *(a se) strădui, suferință* „boală, supliciu, faptul de a *suferi*", *suplinință* „suplinire, loc de suplinit" cf. *(a) suplini, ședință* „(înv.) ședere, șezătură" cf. *(a) ședea, știință* cf. *(a) ști, tămăduință*

„tămăduire” cf. *(a) tămădui, ticăinţă* „ticăire, suferinţă, chin” cf. *(a) ticăi* „a suferi, a se chinui”, *trebuinţă* „necesitate” cf. *(a) trebui, umilinţă* „atitudinea celui *umil;* situaţie umilitoare, vorbă sau faptă care umileşte” cf. şi *(a se) umili, uninţă* „unitate” cf. *(a se) uni* „a se aduna unul lângă altul pentru a forma o unitate, a se unifica”, *upovăinţă* „nădejde” cf. *(a) upovăi* „a nădăjdui”, *uşurinţă* „greutate mică; superficialitate; uşurare” cf. *uşor* şi *(a) uşura, voinţă* „vrere, voire, *voie*” cf. şi *(a) voi, vorbinţă* „vorbire” cf. *(a) vorbi, vrăciuinţă* „vindecare” cf. *(a) vrăciui* „a vindeca” etc.

La acestea se adaugă 6 formaţii din alte surse: *biruinţă* (DA) „stăpânire, victorie” cf. *(a) birui* „a învinge”, *feldeinţă* „categorie” (FCLRV: 140) cf. *fel de* (*la întrebarea ceinţii, da răspunderea câtinţii şi feldeinţii,* la D. Cantemir), *insistinţă* (DA s.v. *insista*), *îndatorinţă* (DILR) „îndatorare” cf. *(a se) îndatori* (MDA), *întâinţă* „primul rang, primordialitate” (FCLRV: 140) cf. *întâi* şi *(a) întâia* „a avea sau a da cuiva prioritate” (DA), *sfiinţă* „sfială” (FCLRV: 140) cf. *(a se) sfii.*

2.3.2. Formaţiile sunt ***substantive feminine***, analizabile prin raportare la:
– verbe
  – cu infinitivul în *-i* (marea majoritate a formaţiilor): *adeverinţă, alcătuinţă, biruinţă, folosinţă, îndoinţă, pomeninţă, priinţă, sârguinţă, silinţă, trebuinţă* etc. (rar, de la o formă flexionară de prezent: *estinţă*);
  – cu infinitivul în *-a*: *ingerinţă, preferinţă* (cf. şi varianta *(a) preferi*);
  – cu infinitivul în *-ea*: *cădinţă, putinţă, şedinţă;*
  – cu infinitivul în *-e*: *cerinţă, credinţă, cunoştinţă, recunoştinţă;*
– verbe sau substantive: *ajutorinţă, dorinţă, folosinţă* etc.;
– verbe sau adjective: *fericinţă, greuinţă, răinţă, umilinţă, uşurinţă;*
– un verb sau un numeral ordinal: *întâinţă;*
– un substantiv: *puterinţă;*
– pronume relative: *ceinţă, câtinţă;*
– un adverb: *anevoinţă;*
– un grup de cuvinte: *feldeinţă.*

Tipul cel mai răspândit de derivate cu *-inţă* este cel de la (sau şi de la) verbe cu infinitivul în *-i.* De aceea, ori de câte ori există un verb la care derivatul poate fi raportat dăm prioritate acestei posibilităţi de formare. Derivatele care nu pot fi raportate la un verb sunt cuvinte învechite sau formaţii ocazionale (*ceinţă, câtinţă, feldeinţă* apar numai la Cantemir). Se observă că numeroase verbe la care se ataşează *-inţă* sunt psihicologice sau cognitive: *(a) chibzui, (a) crede, (a) cunoaşte, (a) ferici, (a)* (*ne*)*griji, (a) iscusi, (a) izbăvi, (a) închipui, (a) îngădui, (a) înrâuri, (a) preveni, (a) stărui, (a) voi* etc. (peste o treime din numărul total).

Formaţie semianalizabilă: *nesăbuinţă* „lipsă de judecată” cf. *nesăbuit* „lipsit de judecată”; *nesosinţă* „întâmplare neprevăzută, necaz” cf. *(a) sosi* „a se abate (un necaz, o nenorocire)” (DLR) este ***derivat parasintetic.***

Formaţiile cu *-inţă* analizabile printr-un verb monosilabic menţin în temă sufixul conjugării *-i*: *fiinţă, ştiinţă.* Acest lucru ne indică posibilitatea derivării de la infinitiv, deşi unii cercetători propun alte etimologii. La Ciorănescu, DER, *fiinţă* este explicat ca provenind din gerunziul *fiind* + *-inţă,* dar se face trimitere şi la *uşurinţă, cerinţă* etc. care au gerunziul cu *-ând* (nu cu *-ind*) şi ar presupune derivarea de la infinitiv. Puşcariu (E.W. 610; cf. şi DA) îl socoteşte urmaşul lat. **fientia,* echivalentul popular al lui *essentia*, ipoteză plauzibilă, dar care nu este necesară,

după Cioränescu. Pentru *ştiinţă*, DLR indică etimologia *a şti* + *-inţă*, spre care înclină şi Cioränescu, dar consemnează şi posibilitatea de a fi moştenit din lat. *scientia*, după TDRG.

3. Valorile derivatelor

Formaţiile cu *-anţă, -enţă* şi *-inţă* care au mai multe sensuri se încadrează la diverse valori.

3.1. ***Numele acţiunii*** (şi **rezultatul** ei): *alianţă, alternanţă, cutezanţă, predominanţă* etc.; *absolvenţă, aparenţă, coincidenţă, concurenţă, existenţă, insistenţă* etc.; *ajutorinţă, alcătuinţă, bizuinţă, căinţă, dorinţă, făgăduinţă, ferinţă, gotovinţă, ingerinţă, izbăvinţă, închipuinţă, tămăduinţă* etc.

3.2. ***Nume de instrument***: *ordonanţă; asistenţă* „ajutor material”, *rezistenţă* „element dintr-un circuit electric care rezistă; rezistor” etc.; *adeverinţă, referinţă* etc.

3.3. ***Nume de agent*** (uneori cu nuanţă colectivă): *audienţă* „grup de persoane care audiază ceva”, *asistenţă* „grup de persoane care *asistă* la ceva”; *fiinţă* „persoană care există” etc.

Unele formaţii exprimă ***pacientul*** (sau ***agentul pasiv***): *cerinţă* „ceea ce este *cerut*”, *datorinţă* „datorie”, *ordonanţă* „soldat în serviciul unui ofiţer”.

3.4. ***Nume de loc*** (tema fiind un verb cu sens local): *hălăduinţă, locuinţă, sălăşluinţă* „locuinţă” etc.

3.5. ***Abstracte ale calităţii***: *siguranţă* „încredere, certitudine”; *benevolenţă, magnificienţă; câtinţă, ceinţă, întâinţă, umilinţă* etc.

1. Sunt ***abstracte ale calităţii*** majoritatea formaţiilor cu *-anţă* sau cu *-enţă* semianalizabile prin corespondentele cu *-ant* sau cu *-ent*: *extravaganţă, pregnanţă* etc.; *indulgenţă, inteligenţă* etc.

2. Unele formaţii analizabile prin verbe se raportează semantic la corespondentele cu *-ant* sau *-ent*, prin care sunt semianalizabile: *dominanţă* „caracterul a ceea ce este *dominant*” cf. *(a) domina, lubrifianţă* „totalitatea proprietăţilor de *lubrifiant*” cf. *(a) lubrifia* etc.

Sunt ***sinonime*** cu baza *restanţă* „rest” şi *puterinţă* „putere”.

Cele mai multe formaţii sunt nume de acţiune sau exprimă rezultatul acţiunii, adesea concretizat.

Substantivele formate cu sufixele din seria *-anţă, -enţă, -inţă* se întrebuinţează la plural mai ales când nu au sensuri abstracte.

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixul *-inţă* este ***moştenit*** din lat. *-entia* (Meyer-Lübke, G. II: 604).

Sufixul latin a fost detaşat din formaţii cu sufixul *-ia* având ca temă participii prezente în *-(i)ent* (de ex. *potent* + *-ia* > *potentia*), derivatele fiind abstracte adjectivale (ILR I: 75; Popescu-Marin 1973: 418).

În română, sufixul s-a transmis prin cuvinte de tipul *credinţă* < lat. **credentia* (cf. Puşcariu, E. W. 412; CDDE 405; REW 2306; DA; Cioränescu, DER), poate şi *cuviinţă* < lat. *convenientia* (Puşcariu, E.W. 477; DA), *putinţă* < lat. *potentia*

(TDRG, CDDE, Scriban, Dicț.), *știință* < lat. *scientia* (TDRG) etc., cuvinte pentru care numai sursele citate indică proveniența direct din latină, altele considerându-le formații românești. Valoarea de abstract verbal a sufixului *-ință* s-a dezvoltat în română prin raportarea unor formații moștenite la forma de infinitiv a verbului corespunzător, deoarece în română nu exista participiul prezent; astfel, o formație de tipul *credință* a fost pusă în legătură cu verbul *a crede*. După acest model s-a creat seria de abstracte deverbale românești cu *-ință*: *chibzuință, voință* etc. (Popescu-Marin 1973: 418).

Formațiile cu *-ință* sunt atestate în cele mai vechi texte românești: *credință* (Cod.Vor., în DA), *cunoștință* (*Palia* de la Orăștie 284/14–15, în DA), *gotovință* (Coresi, în DHLR II: 328), *nădăjduință* (*ibid.*), *nevoință* (Coresi, în DLR), *pocăință* (cca 1550, în DLR), *putință* (Coresi, în FCLRV: 139), *știință* (Coresi, în DLR) etc.

În secolul al XIX-lea a existat o perioadă de ezitare în procesul adaptării unor împrumuturi din latină (cu *-antia, -entia*) sau din limbile romanice (fr. *-ance, -ence;* it. *-enza* etc.), uneori și din germană (cu *-enz*), care au fost redate prin *-ență* și *-ință*, uneori și prin *-anță* (cf. Pușcariu, LR I: 406–407). În cazul dubletelor și tripletelor s-au impus, în general, formele cu sufixele *-anță* și *-ență*, iar *-ință* a circulat sporadic numai în variante care nu s-au impus: *aparență / aparință, audiență / audiință, coincidență / coincidință, corespondență / corespondanță / corespondință, perseverență / perseveranță / perseverință* etc. În alte cazuri însă, uzul a impus forma cu *-ință: conferință / conferență, ingerință / ingerență, preferință / preferanță / preferență, ședință / seanță, tendință / tendență* etc.

Alte formații cu *-ință* prezintă nu numai „românizarea" sufixului, ci și adaptarea sau calchierea temei: *conștiință* (cf. lat. *conscientia*, fr. *conscience,* după *(a) ști*), *recunoștiință* (cf. fr. *reconnaissance,* după *(a) recunoaște*), *ședință* (cf. fr. *séance,* după *(a) ședea*), *reședință* (cf. fr. *résidence,* după *(a) ședea*) etc.

Sufixul *-ință* se menține la cuvintele noi, conform normei limbii actuale, în următoarele situații:

– când tema prin care se analizează formația este un cuvânt vechi: *conștiință, recunoștință, ședință* etc.;
– când nu există un corespondent adjectival cu *-ent*: *circumferință, preferință, tendință;*
– când verbele la care se raportează derivatele în discuție au infinitivul cu *-i*: *referință;* cf. și *preferință* analizabil prin *(a) preferi* – varianta învechită a lui *(a) prefera;*
– când între formele cu *-ență* și cele cu *-ință* a apărut o diferențiere semantică: *consecință / consecvență, dependință / dependență.*

Uneori menținerea sufixului *-ință* se poate explica prin mai multe cauze, cf. *preferință* (vezi *supra*).

Sufixele *-anță* și *-ență* sunt neologice și au ***origine multiplă***: fr. *-ance, -ence,* it. *-anza, -enza,* lat. *-antia, -entia* și, foarte rar, germ. *-anz, -enz.*

Se identifică în cuvinte analizabile și semianalizabile provenite din aceste limbi (mai ales din franceză): *alternanță* < fr. *alternance; discordanță* < fr. *discordance,* it. *discordanza; ignoranță* < fr. *ignorance*, lat. *ignorantia;*

reprezentanță < germ. *Repräsentanz* etc. Uneori trebuie avută în vedere posibilitatea provenienței cuvintelor cu *-anță* sau *-ență* și din alte limbi neromanice, în afară de germană, cum sunt maghiara, rusa sau polona, mai ales pentru variantele terminate în *-ie* (*-enție*), vezi *infra* **4.2.**

La origine, în latină, *-antia* și *-entia* sunt variante tematice, în care vocala inițială a sufixelor este diferită după tema verbală. În română, sufixele nu mai depind însă de vocala tematică; de exemplu, *insistență* cf. *(a) insista.*

4.2. Formații (semi)analizabile cu sufixele *-anță* și *-ență* au pătruns în română începând de la sfârșitul secolului al XVII-lea: *audiență* (a. 1690, în DÎLR), *prezenție* (a. 1698, în DÎLR). Au continuat să apară în secolele următoare (cf. DÎLR): *indulghenție* (a. 1702), *rezidenție* (a. 1702), *corespondenție* (a. 1705), *răștanție* (a. 1733), *confidenție* (a. 1740) etc.; în secolul al XVIII-lea se înregistrează și o formație românească: *cutezanță* (a. 1776, Uricariul I, în DA). Celelalte formații analizabile împrumutate sunt atestate în secolul următor (vezi trimiterile la cuvintele cu *-anță, -ență* de la Ursu, T.): *abondanță* (Negulici), *adherență* (a. 1857), *consistență* (a. 1838), *diferenție* (a. 1801), *diferență* (a. 1832), *transparență* (a. 1852) etc.

În secolul al XIX-lea, în perioada masivelor împrumuturi de cuvinte din latină și din limbile romanice, se observă o mare șovăire și în adaptarea cuvintelor cu *-anță, -ență.* Apar variante sincronice (*abundanță*, a. 1848 și *abundență,* a. 1856, ambele la Ursu, T.) sau neconcordanțe între substantivele cu *-anță, -ență* și adjectivele corespunzătoare cu *-ant, -ent* (*complezență – complezant, preexistență – preexistant*), uneori chiar în aceeași lucrare (de ex. la Prot.–Pop., cf. Iordan 1950: 62). Aceasta este urmarea unei confuzii între finalele cuvintelor latinești și franțuzești corespunzătoare, precum și a faptului că în franceză pronunțarea este aceeași (cu *a* nazal), indiferent dacă sufixul este scris *-ance* sau *-ence.* Pe lângă pronunțarea din franceză, existența unui verb independent în română a contribuit, de asemenea, la apariția unei forme sau a alteia, de ex. *corespondență* cf. *(a) corespunde,* dar *abundanță* cf. *(a) abunda,* ca și *consistanță, perseveranță, persistanță, preponderanță* etc.

În dicționarul de neologisme de la 1862 (Prot.–Pop.), formațiile cu *-anță* sunt mai numeroase decât cele cu *-ență*, deși astăzi situația este inversă (Iordan 1950: 62–63). În alte dicționare ale vremii predomină forma *-ență* (de ex., la Stamati), preferată, de altfel, și de marii scriitori (Odobescu, Eminescu etc.; cf. Ciompec 1972: 133–134).

Pentru latină, Gradenwitz, V.L. înregistrează cca 100 de cuvinte terminate în *-antia* și cca 300 în *-entia*; în latina vulgară însă *-entia* a fost învins de *-antia* (Grevisse–Goosse: 172). În franceză, sufixul *-ance* a fost productiv în limba literară, mai ales în perioada dezvoltării literaturii simboliste (Grevisse–Goosse: 170).

Sufixul *-ență* s-a impus și datorită faptului că era mai aproape de modelul franțuzesc scris, limba franceză fiind furnizoarea pricipală a cuvintelor de acest tip.

Formații sigur **românești** sunt numai *adunanță, cutezanță, siguranță* (pentru ultimul derivat, cf. și formele învechite it. *assicuranza, sicuranza*, care au putut servi ca model); cf. și *absolvență* (MDA), *ponderanță* (MDA), *relevanță* (DLR).

Variantele etimologice *-anţie, -enţie* reprezintă adaptarea la sistemul limbii române a neologismelor cu sufixele *-antia, -entia* din latină. În unele cazuri, aceste variante se datoresc influenţei ruseşti, poloneze, maghiare, germane, de ex. *rezidenţie* (Cantemir, în DLR) < rus. *резиденция* (pentru alte filiere, vezi DÎLR: magh. *rezidencia,* pol. *rezydencja*, germ. *Residenz*); *concurenţie* (Stamati) < rus. *конкуренция; instanţie* (Stamati) < rus. *инстанция* etc. vs corespondentele lor literare *rezidenţă, concurenţă, instanţă* (Iordan, I.R.: 11). Cu precădere la scriitorii din Transilvania, adaptarea s-a făcut direct din latină, fără intermediar rusesc, dar uneori prin intermediar maghiar: *inştanţie* (a. 1724, Sterie Stinghe, în DÎLR) cf. lat. *instantia,* magh. *i(n)stáncia;* în alte cazuri pot interveni diferite filiere: forma *corespondenţie* (a. 1705, Cantemir, în DÎLR) trimite la lat. med. *correspondentia,* germ. *Korrespondenz,* magh. *korrespondencia,* pol. *korespondencja* (DÎLR s.v.).

În cursul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea circulau forme cu *-anţie* (ca *alianţie, estravaganţie, importanţie, siguranţie, toleranţie*) sau cu *-enţie* (ca *audienţie, impertinenţie, independenţie, indiferenţie, indulghenţie, ingredienţie, inteligenţie*). Aceste variante ale sufixelor *-anţă, -enţă* sunt astăzi învechite (cf. Gheţie 1961: 560, care dă exemple în *-enţie,* ca *evidenţie,* de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, din Paul Iorgovici, şi de la începutul secolului următor, ca *sperienţie,* influenţat de italiană, din Barbu Paris Mumuleanu; vezi şi Todoran 1962: 133, care analizează împrumuturile cu *-enţă* din traducerea unui text juridic făcută de Vasile Aaron la 1805: *experienţie, instanţie, senenţie* etc.).

Variantele *-antia, -entia* sunt, probabil, numai grafice, identice cu sufixele latineşti (Ciompec 1962: 134): *benevolentia, potentia* (la Şincai), *competentia, conferentia, representantia* (la Bariţ) etc. În dicţionarul lui Laurian şi Massim (LM), singurele forme înregistrate sunt *-antia* şi *-entia.*

Forma rară *-anţ* se găseşte în regionalismele *ordonanţ* s.m. (provenit din germ. *Ordonanz,* alături de *ordonanţă* s.f.) şi *ordinanţ,* analizabil prin *ordin* (cf. it *ordinanza*); vezi şi împrumuturile neanalizabile *preferanţ* (variantă a lui *preferans* < rus. *преферанс,* fr. *préférence*) şi *pasianţ* (variantă a lui *pasienţă*) < ngr. *πασιέντσα*, fr. *patience*, rus. *пасьянс.* Formele *-ans, -ansă* apar în cuvinte neanalizabile în locul lui *-anţă* (în *preferans, preferansă*), dar şi în locul lui *-enţă* (în *reveransă* < fr. *révérence,* cf. şi *pasians*); forma *-ansă* apare într-o singură formaţie analizabilă: *ordonansă* cf. fr. *ordonnance.* Aceste variante se explică etimologic prin rusă, franceză (după pronunţare), italiană şi, eventual, neogreacă.

5. Originea temelor

Majoritatea temelor la care se raportează formaţiile împrumutate cu *-anţă* şi toate cele la care se raportează formaţiile cu *-enţă* sunt neologice, latino-romanice. Derivatele româneşti *adunanţă* şi *cutezanţă* au ca teme cuvinte moştenite, iar *siguranţă* are o temă de origine neogreacă.

Temele la care se ataşează sufixul *-inţă* sunt mai ales din fondul vechi al limbii, de preferinţă de origine slavă (*grijinţă, gotovinţă, lecuinţă, părăsinţă, priminţă* etc.), urmate îndeaproape de cele moştenite din latină (*asemeninţă, adeverinţă, datorinţă* etc.) şi destul de numeroase din maghiară (*alcătuinţă, biruinţă, bizuinţă, chibzuinţă* etc.). Mai puţine sunt derivatele cu teme de alte origini: neogreacă (*folosinţă, prisosinţă* etc.), latino-romanică (*ingerinţă, preferinţă* etc.).

6. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-anță* a fost slab productiv pe teren românesc (*adunanță, cutezanță, siguranță*), iar *-ență* nu a fost productiv, deşi există un număr relativ mare de împrumuturi analizabile în componența cărora se găsesc cele două sufixe.

Sufixul *-ință* a fost productiv mai ales în limba veche (Contraş–Popescu-Marin, 1967: 8). În secolul al XIX-lea era încă productiv, deoarece cu el s-au adaptat numeroase împrumuturi. În etapa actuală nu am întâlnit derivate noi cu sufixul *-ință*, deşi jumătate dintre derivatele înregistrate au încă circulație în limbă.

7. Repartiția stilistică şi teritorială a derivatelor

Cuvintele cu *-anță, -ență* aparțin limbii literare.

Derivatele cu sufixul *-ință* sunt mai ales cuvinte vechi, existente în toate stilurile limbii. Circa jumătate dintre formațiile cu *-ință* înregistrate sunt învechite, ieşite din uz: *lipsință, logodință, mişelință, mântuință, nălucință, nevoință, ocrotință, ogodință, osârdință, sălăşluință, sființă, slăbință, tăgăduință* etc.

Câteva derivate au circulație limitată la Banat, Transilvania şi Bucovina (*datorință, înrâurință, legătuință, menință* etc.), restul formațiilor fiind răspândite pe întregul teritoriu al țării.

După Tudose (D.S.: 45, 66), sufixul *-ință* ar fi absent din limba populară. Cele două derivate cu *-ință* care figurează în lucrarea citată drept regionale sunt, în realitate, formate cu alte sufixe: *oloință* „teasc (de ulei)" este conform DLR o variantă a lui *oloiniță,* format cu *-niță,* iar *şogorință* „cumnat" [sic!] este considerat în DLR variantă la *şogoriță* „cumnată", format cu sufixul *-iță.*

În limba contemporană, mai folosite sunt derivatele cu *-ință* care exprimă rezultatul acțiunii, valoarea de nume de acțiune fiind, în general, învechită; totuşi, sunt încă uzuale nume de acțiune ca *biruință, chibzuință, folosință, obişnuință, preferință, silință, stăruință, suferință, trebuință.* Învechite sunt şi derivatele care sunt abstracte ale calității (cf. GA[1] I: 157).

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -ESCENȚĂ (-escenție, -eştenție)

Sufixul *-escență* [pron. -es-čen-ță] se prezintă şi în formele învechite *-escenție* [pron. -es-čen-ți-e] (în *fosforescenție* a. 1857, la Ursu, T.) şi *-eştenție* [pron. -eş-ten-ți-e] (în *fosforeştenție* a. 1837, la Ursu, T.).

Cu excepția lui *regenerescență,* formațiile în care se identifică sufixul *-escență* au corespondente cu *-escent,* prin raportare la care formațiile ar fi semianalizabile. Ca şi în cazul formațiilor cu *-anță, -ență* preferăm analiza prin tema comună ambelor tipuri de cuvinte (vezi *supra,* nota sub **1.1.**).

În DI sunt înregistrate 5 ***formații analizabile***: *arborescență* „formă a unei plante cu aspect de *arbore*", *degenerescență* „degenerare" cf. *(a) degenera, fosforescență* „fenomen pe care îl prezintă un corp care emite spontan lumină" cf. *fosfor, luminescență* „proprietate a unor substanțe de a emite *lumină*", *opalescență* „aspect tulbure, lăptos al unor medii disperse" cf. *opal.*

La acestea se adaugă 2 formații din DILR: *albescență* „starea a ceea ce este *alb*" (MDN), *regenerescență* „regenerare" (MDN) cf. *(a se) regenera.*

Formațiile cu *-escență* sunt ***substantive feminine,*** analizabile în raport cu:
– substantive: *arborescență, fosforescență, luminescență, opalescență;*
– verbe: *degenerescență, regenerescență;*
– un adjectiv: *albescență.*

Formații semianalizabile: *eflorescență* „îmbobocire" cf. *eflorescent, florescență* „efectul actului de a înflori" cf. *florescent, fluorescență* „proprietate a unor substanțe de a emite lumină sub influența unor radiații electromagnetice" cf. *fluorescent, lactescență* „stare a unui lichid *lactescent*", *recrudescență* „revenire a unei boli într-o formă mai acută" cf. *recrudescent* etc.

Formațiile au următoarele valori:
– ***nume de acțiune***: *degenerescență, regenerescență;*
– ***purtătorul asemănării***: *arborescență, fosforescență, opalescență;*
– ***abstracte ale calității***: *albescență, luminescență.*

Sufixul dezvoltat *-escență* provine din fr. *-escence*, formațiile care-l conțin fiind împrumuturi (cf. fr. *arborescence, dégénérescence, efflorescence, fluorescence, luminescence, opalescence, phosphorescence, recrudescence* etc.).

Cuvinte cu sufixul *-escență* au intrat în română în secolul al XIX-lea: *eflorescență* este atestat la Gr. Cobîlcescu (a. 1859, în DLR). Pentru cele mai vechi atestări, vezi *supra,* trimiterile la variantele lui *fosforescență.* Celelalte cuvinte au în dicționare atestări din secolul al XX-lea.

Sufixul este total neproductiv.

Formațiile aparțin limbajelor specializate.

8.2. -IENȚĂ

În DI sunt înregistrate 2 ***formații analizabile*** cu *-iență* [pron. -i-en-ță]: *conveniență* „stare care convine; concordanță, conformitate" cf. *(a) conveni, proveniență* „obârșie, origine" cf. *(a) proveni.*

Au și dublete învechite cu sufixele *-ință* sau *-anță*: *convenință* (Costinescu, în DA), *provenință* (Odobescu, Caragiale, în DLR) și *convenanță* (Costinescu, cf. fr. *convenance*), *provenanță* (I. Golescu, în DLR, cf. fr. *provenance*).

Ambele formații sunt ***substantive feminine*** raportabile la verbe cu infinitivul în *-i.*

Formații semianalizabile prin corespondentele lor în *-ient*: *deficiență* (cf. și *deficit*), *eficiență, inconștiență, obediență, paciență* etc.

Formațiile sunt ***nume de acțiune*** (exprimând și ***rezultatul*** acțiunii).

Sufixul este neologic, ca și temele prin care se face analiza formațiilor: *conveniență* cf. it. *convenienza, proveniență* cf. it. *provenienza*, germ. *Provenienz.* Formațiile au pătruns în română în secolul al XIX-lea: *conveniență* (LM, Ghica, în DA) și *proveniență* (Hasdeu, în DLR).

Sufixul este neproductiv.

Formațiile aparțin limbii literare.

8.3. -OLENȚĂ, -ULENȚĂ

Sufixele *-olență* și *-ulență* sunt din aceeași ***serie*** având origine și valori comune.

Cele două sufixe se identifică și într-un ***dublet:*** *corpolență / corpulență* „mărime sau grosime a trupului" cf. *corp.*

8.3.1. -OLENȚĂ

În DI sunt înregistrate 2 ***formații analizabile:*** *corpolență* (vezi *supra*) și *somnolență* „stare între veghe și *somn*".

Ambele au corespondente adjectivale în *-olent: corpolent / corpulent, somnolent.*

Formațiile sunt ***substantive feminine*** raportabile la substantive.

8.3.2. -ULENȚĂ

În DI sunt înregistrate 3 ***formații analizabile***: *corpulență* (vezi *supra*), *morbulență* „stare morbidă" (Alexi, în DLR) cf. *morb* „boală", *suculență* „însușirea de a fi suculent" cf. *suc.*

Formațiile sunt ***substantive feminine*** raportabile la substantive.

Formații semianalizabile: *purulență* „curgere de puroi, coacere, supurație" cf. *purulent* și *turbulență* cf. *turbulent.*

Formațiile cu *-olență* și *-ulență* sunt ***abstracte denominale.***

Sufixele sunt neologice, cu origine multiplă: latină și romanică. Formațiile sunt împrumutate: *corpolență / corpulență* cf. lat. *corpulentia*, fr. *corpulence*, it. *corpulenza; somnolență* cf. fr. *somnolence,* lat. *somnolentia; purulență* cf. fr. *purulence; suculență* cf. fr. *succulence.*

Singura creație pe teren românesc, *morbulență*, este ocazională și învechită.

Formațiile aparțin limbii literare.

-AR (-ari, -ar(i)u), -ER[1] (-eri, -er(i)u; -ăr); -ARĂ, -ARE[1]; -ARIU (-arium)

Pascu, S.: 79–93; Graur, N.A.: 66–68; Iordan, LRA: 161–164; Ionașcu 1959: 77–84; Ciobanu, E. 1962: 143–154; Ciobanu, E. 1969: 17–35; Iliescu 1977: 599–608; Diaconescu 1979: 171–172; Vasiliu 1973: 255–262; Vasiliu 1991: 91–95; Vasiliu 2001: 63–77; Vasiliu 2002: 53–63; Vasiliu 2003: 117–127; FCLRV: 69–73; Trifan, F.C.: 123–135, 136–137, Vârlan, S.N.: 43–54.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-ar, -er[1]; -ară, -are[1]* și *-ariu* [pron. -a-rîu] (dubletul neologic al lui *-ar*) constituie ***serii*** care interferează datorită asemănării formale, originii (vezi *infra* **5.**), distribuției similare (vezi *infra* **3.**) și conținutului semantic (vezi *infra* **4.**).

1. Unii autori (Pascu, S.: 79–80; LRC II: 158; Fischer 1989: 37; Vasiliu 2001: 72) au considerat, implicit sau explicit, că *-er[1]* reprezintă o „variantă fonetică" a lui *-ar*. Dar, pe de o parte, condiționarea fonetică a lui *-er[1]* de baze cu o anumită finală (vezi *infra* **1.1.1.2.**) nu este strictă (cf. notele sub **1.1.1.2.** și **1.1.2.1.**); pe de altă parte,

dacă *-er*^{1} ar fi o variantă a lui *-ar*, ar trebui să admitem că această „variantă” are, la rândul ei, „variantele” *-erĭ, -er(ĭ)u* şi *-ăr* (Vasiliu 2001: 73). În această lucrare, *-ar* şi *-er*^{1} au statut de sufixe independente din aceeaşi serie (pentru redefinirea conceptelor de „variantă” vs „sufix din aceeaşi serie”, vezi *Introducere*, **5.11.**).

2. Într-o formă iniţială a acestei monografii, publicată în trei articole (Vasiliu 2001, Vasiliu 2002, Vasiliu 2003), s-a considerat că sufixul *-ar* are şi două „variante” *-ariu* (o variantă „învechită şi regională” *-ariu*$_1$ şi o variantă „cultă” *-ariu*$_2$ – cf. Vasiliu 2001: 71–72, 73–75); în lucrarea de faţă însă, numai *-ariu* „învechit şi regional” este calificat drept variantă a sufixului *-ar* (vezi *infra* **1.2.1.**), în timp ce *-ariu* neologic este tratat ca sufix independent (vezi *infra* **1.1.2.2.** (c), **2.3.** şi **3.5.**).

3. Situaţiile în care forma *-ară* reprezintă femininul adjectivelor cu sufixul *-ar* + desinenţa *-ă* (de ex. [zonă] *crepusculară* < *crepuscular* + *-ă*) sau un sufix compus din *-ar* + sufixul moţional *-ă* (de ex. *bibliotecară* < *bibliotecar* (< *bibliotecă* + *-ar*) + *-ă*) nu interesează aici. Forma *-ară* este însă sufix substantival autonom din punct de vedere semantic în formaţii ca *trăgară* „(reg., mai ales la pl.) bretele” (DLR) cf. *(a) trage* (vezi *infra* **3.3.**). În mod similar, după o analiză semantică întreprinsă asupra sufixelor it. *-aio* şi *-aia* (continuatoarele lat. *-arius*), Maria Iliescu ajunge la concluzia că sufixul *-aia* nu este femininul lui *-aio* format cu sufixul moţional *-a*, cele două derivative având statut de sufixe independente (Iliescu 1972: 190 nota 14 şi 199).

1.1.1. Sufixele *-ar* şi *-er*^{1} sunt, în majoritatea formaţiilor, condiţionate fonetic.

1.1.1.1. Sufixul *-ar*, cel mai bine reprezentat din serie, se identifică în derivate ale căror teme se termină în:

– consoană nepalatală: *sobar* „meseriaş care face şi vinde *sobe*” (MDA), *circar* „artist de *circ*” (MDA), *zidar* „muncitor calificat pentru lucrări de zidărie” cf. *zid* (MDA), *pantofar* „cizmar” cf. *pantof* (MDA), *plugar* „ţăran” cf. *plug* (MDA), *stihar* „(rar) poet” cf. *stih* (MDA), *birjar* „vizitiu / proprietar de *birjă*” (MDA), *vezicular* „care este în formă de *veziculă*” (MDA), *crâşmar* „cel care ţine o cârciumă” cf. *crâşmă* (DA s.v. *cârciumă*), *boştinar* „cumpărător de *boştină* (= rămăşiţă din fagurele fiert; ceea ce rămâne după ce strugurii au fost tescuiţi)” (DA), *nisipar* „persoană care scoate, cară şi vinde *nisip;* dispozitiv pentru distribuirea nisipului; clepsidră” (MDA), *lumânărar* „fabricant sau vânzător de *lumânări*” (DLR), *şesar* „carte de joc marcată cu numărul *şase*” (MDA), *păpuşar* „fabricant sau negustor de *păpuşi*; actor într-un teatru de păpuşi” (MDA), *lopătar* şi (reg.) *lopeţar* „vâslaş; persoană care face / vinde lopeţi; pasăre cu ciocul lăţit la vârf ca o *lopată*” cf. şi pl. *lopeţi* (DLR), *arhivar* „funcţionar care se ocupă de documentele dintr-o *arhivă*” (MDA), *brânzar* „fabricant şi vânzător de *brânză*” (MDA) etc.;

– semivocala *-ŭ-*: *nouar* „(reg.) lemn lung de nouă metri; carte de joc marcată cu numărul *nouă*” (DLR), *ouar* „(reg.) persoană care fură / mănâncă (multe) *ouă*” (DLR), *piuar* „(înv.) persoană care are / lucrează la *piuă*” (DLR) etc.;

– vocala *-e-* (în împrumuturi neologice): *cohlear* „situat în *cohlee* (= organ al urechii interne)” (MDA), *trohlear* „al *trohleei* (= articulaţie)” (MDA).

1.1.1.2. Sufixul *-er*^{1} apare după teme terminate în:

– vocala *-i-*: *albier* „fabricant / vânzător de albii” cf. *albie* (DA) etc.;

– semivocala *-ĭ-*: *oier* „crescător / vânzător de *oi* [pron. o͟i]” (în DLR, derivatul este explicat din sg. *oaie*) etc.;

– consoane palatalizate (oclusive palatale şi africate): [ḱ] (*genuncher* „suman lung până la *genunchi*", în MDA), [ǵ] (*privegher* „carte bisericească cu rânduiala pentru priveghere" cf. ***priveghi*** (DLR) şi ***(a) priveghea***), [č] (*mătricer* „cioban care are în grijă oile cu lapte" cf. ***mătrice*** „oaie care a fătat şi dă lapte", în MDA), [ǧ] (*cănger* „(înv.) pompier dotat cu *cange*", în DA) etc.;
– consoane muiate (în derivate regionale), mai ales [ş´] şi [j´] urmate de desinenţa *-e* < *-ă*, rar şi [d´]: *cenuşer* „(reg.) persoană care adună cenuşă pentru fabricarea săpunului; loc unde se depozitează cenuşa" cf. (reg.) ***cenuşe*** (DA s.v. *cenuşar* < *cenuşă*); *uşer* „(înv. şi reg.) portar; dregător care păzea poarta domnească" cf. (reg.) ***uşe*** (DLR s.v. *uşar* < *uşă*); *glăjer* „(dial.) fabricant / negustor de sticlă" cf. (reg.) ***glaje*** „geam; vas de sticlă" (DA s.v. *glăjar* < *glajă*); *grăjdier* [pron. grăj-dier] „îngrijitor la grajd" cf. (reg.) *grajdi(u)* (vs *grăjdar,* DA s.v. *grajd*) etc.; vezi şi *căluşer* „cel care joacă dansul numit *căluşul*" (vs *căluşar,* DA s.v.) sau *străjer* < (reg.) *straje* (situaţie în care limba literară a consacrat această variantă lexicală regională, în detrimentul formei vechi, populare, *străjar* < (lit.) *strajă*).

1. Condiţionarea fonetică a sufixelor *-ar* şi *-er*[1] nu este însă strictă.

a) Uneori, sufixul *-ar* apare într-unul dintre contextele fonetice considerate a fi specifice pentru *-er*[1] (teme terminate în *-i-* vocalic sau în consoană palatalizată), situaţie care se poate explica:

– prin presiunea masei mari a formaţiilor cu *-ar*, mai ales în cazul derivatelor create pe terenul limbii române, de ex. *cinciar* „cal de *cinci* ani" (DA s.v. *cincar*), *evang(h)eliar* „tetraevanghel" < *evang(h)elie* + *-ar* (DLR; poate fi şi calc după fr. *évangéliaire,* cf. MDA), *omiliar* „carte de predici" < *omilie* „predică" + *-ar* (MDA), *panaghiar* „taler / cutie de aur sau argint pe care se pune *panaghia* (= iconiţă cu chipul Fecioarei Maria)" < *panaghie* + *-ar* (DLR) etc., cf. şi împrumutul adaptat *justiţiar* < fr. *justicier,* după *justiţie* (MDA);
– prin influenţa formei (scrise a) etimonului, în cazul împrumuturilor analizabile, de ex. *bestiar* „gladiator care lupta cu fiarele; antologie medievală de fabule cu animale" < fr. *bestiaire* (MDA) cf. *bestie*; *plagiar* „(înv.) plagiator" < fr. *plagiaire,* germ. *Plagiar* (MDA) cf. *(a) plagia*; *zuliar* „gelos" < ngr. *Ζουλειάρης* (MDA) cf. *zulie* „gelozie" etc.

b) Şi sufixul *-er*[1] apare în contextul fonetic specific pentru *-ar* (= consoană nepalatalizată), în derivate ca *acatister* „carte bisericească" < *acatist* (DA), *lăder* „casier comunal" < *ladă* (DLR), *mâner* „parte a unui obiect care poate fi apucată cu *mâna*" (DLR), *paracliser* „persoană care îngrijeşte biserica" < *paraclis* „bisericuţă" (DLR) etc., ceea ce constituie un argument pentru interpretarea sa drept sufix din aceeaşi serie cu *-ar,* şi nu drept variantă fonetică a acestuia; vezi şi *infra* **1.1.2.1.** (d).

2. După teme terminate în *-ţ-* sufixele *-ar* şi *-er*[1] sunt în variaţie liberă.

Deşi temele terminate în *-ţ-* reprezintă un context fonetic specific pentru *-ar,* de ex. *gheţar* „masă de *gheaţă* plutitoare; congelator; vânzător de gheaţă" (DA), *lănţar* „dispozitiv pe care se fixează un *lanţ*; inginer hotarnic" cf. *lanţ* „instrument pentru măsurarea lungimilor" (DLR), *meliţar* „persoană care *meliţă* cânepă sau in" (DLR), *suliţar* „(înv., Mold.) suliţaş; meşter care făcea / vindea *suliţe*" (DLR), *tărăbonţar* „persoană care transporta sarea cu *tărăboanţa*" (DLR) etc., în unele derivate formate de la teme terminate în *-ţ-* apare sufixul *-er*[1], de ex. *bănicer* „meseriaş care face coşuri sau *baniţe*; bărbat care măsoară cerealele cu baniţa;

conţinutul unei baniţe” (DA), *lă(v)icer* „covor ţărănesc cu care se împodobesc *la(v)iţele* şi pereţii” (DLR) etc.

Alternanţa *ţ/č* care se produce în temă se poate explica prin ordinea istorică a transformărilor fonetice: „Când radicalul este terminat în *ţ*, pronunţat prealabil muiat, *-ţier* > *-cer*” (Pascu, S.: 92). Ar fi de adăugat că muierea se produce dacă *-ţ-* este precedat de *i* şi, ulterior, *-ţ̌-* din temă devenit *-č-* condiţionează transformarea lui *-ar* în *-er*[1]: ***pivniţă*** + *-ar* > (înv.) ***pivniţar*** „persoană care supraveghează o pivniţă de vinuri” > (înv.) ***pivnicear*** > ***pivnicer*** (DLR); cf. şi ***medelniţă*** „lighean de aramă, de argint etc.” + *-ar* > ***medelnicear*** „boier care turna apă în medelniţă, ca să se spele domnul pe mâini” > ***medelnicer*** etc. Există însă şi derivate cu sufixul *-ar* de la cuvinte-bază terminate în *-(i)ţ(ă)* (vezi *supra* formaţii că *meliţar, suliţar*), în temă producându-se uneori alternanţa *ţ/c*, de ex. *prepeliţă* + *-ar* > (reg.) ***prepeliţar*** „câine folosit pentru vânarea de păsări mici” > (lit.) ***prepelicar*** (DLR), *săporniţă* „fiinţă imaginară (feminină) despre care se crede că îmbolnăveşte sau omoară oamenii” + *-ar* > *săpornicar* „fiinţă imaginară despre care se crede că îmbolnăveşte sau omoară oamenii” (DLR s.v.).

1.1.2. Toate sufixele din serie apar în ***dublete*** (= perechi de cuvinte sinonime formate de la sau analizabile prin acelaşi cuvânt-bază).

1.1.2.1. Apariţia unor numeroase dublete cu *-ar* şi *-er*[1] comportă mai multe explicaţii.

a) În ceea ce priveşte împrumuturile neologice cu origine multiplă (din franceză, din latina savantă, uneori şi din germană) forma sufixului se justifică etimologic în funcţie de sursă (*-ar* la cele adaptate după latină, *-er*[1] la cele adaptate după pronunţarea din franceză şi/sau germană, forma care s-a impus fiind cea cu *-ar*): *epistolar / epistoler* „privitor la modul de a scrie *epistole*” < lat. *epistolari(u)s,* fr. *épistolaire* (DLR); *ordinar / ordiner* „obişnuit, normal” < fr. *ordinaire,* lat. *ordinarius,* germ. *ordinär* (DLR) etc. Apariţia unor forme cu *-ar* la împrumuturile făcute numai din franceză sau din franceză şi germană se explică fie prin influenţa formei scrise, fie prin atragerea lor în clasa numeroasă a formaţiilor cu *-ar* în limba română: *comisionar / comisioner* „om care face *comisioane*” < fr. *comissionaire* (DA); *doctrinar / doctriner* „referitor la o doctrină; persoană care aderă la o *doctrină*” < fr. *doctrinaire* (DLR); *milionar / milioner* „persoană cu o avere evaluată în *milioane*”< fr. *millionaire,* germ. *Millionär* (DLR) etc.

b) Se înregistrează multe dublete cu *-ar* şi *-er*[1] (formele cu *-er*[1] fiind înregistrate în dicţionare ca variante lexicale diatopice, diastratice sau diacronice) în cazul derivatelor româneşti formate de la teme terminate în *-ţ-* > *č* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**): *cotruţar / cotrucer* „(om) leneş, care stă mereu pe lângă foc / pe acasă” (DA s.v. *cotruţă* „colţ al vetrei unde dorm copiii şi pisicile”), *drăniţar / drănicer* „meşteşugar care face *draniţe* (= şindrilă)” (DLR), *grăunţar / grăuncer* „parte a morii unde se strâng *grăunţele*” (DA), *jitniţar / jitnicear(iu) // jitnicer* „(funcţie de) dregător care avea în grijă hambarele” (DA s.v. *jitniţă* „hambar”), *petiţar / peticer* „cutie pentru *petiţe* (= capsă la armele de foc)” (DLR), *tărâţar / tărâcer(iu)* „rumeguş; fân de proastă calitate” cf. *tărâţă* (DLR), *vărnicer / vărniţar* „(înv., reg.) vărar” cf. *varniţă* (DLR), *velniţar // velniţer / velnicer* „proprietar al unei *velniţe* (= instalaţie rudimentară pentru producerea rachiului)” (DLR) etc.; cf.

şi perechile alcătuite din derivate formate de la teme terminate în consoanele *ş*, *j* sau *d*, pronunţate dur sau muiat (vezi *supra* **1.1.1.2.**).

c) Apariţia sinonimelor cu *-er*[1] ca dublete ale unor formaţii mai vechi (româneşti sau împrumutate) cu *-ar(iu)* se explică prin evoluţie fonetică, în contextul unor teme terminate:

– în *-i-* (*corabie* + *-ar(iu)* > *corăbiar(iu)* „navigator" > *corăbier; vie* + *-ar(iu)* > *vi(i)ar(iu)* „paznic la *vie;* podgorean" > *vier* etc.);

– în *-ĭ-* (*cimpoi* + *-ar(iu)* > *cimpoiariu* „cântăreţ" > *cimpoier*);

– în *-č-* (v.sl. *bolьničarь* > rom. *bolnicear(iu)* „infirmier, veterinar" > *bolnicer;* bg. *харачар* > rom. *hărăcear* „cel ce strânge *haraciul*" > *hărăcer*).

Invers, apariţia unor perechi cu *-ar* ale formaţiilor cu *-er*[1] de la teme terminate în *-i-* se poate explica prin presiunea clasei numeroase a formaţiilor cu *-ar* în limba română: *rachier* „persoană care fabrică / vinde *rachiu*", dar şi *rachiar; săbier* „persoană care făcea / vindea *săbii*", dar şi şi *săbiar* etc.

d) Perechile cu *-er*[1] ale unor derivate cu *-ar* de la teme terminate în consoană nepalatalizată sau nemuiată justifică, de asemenea, interpretarea lui *-er*[1] drept sufix de sine stătător, necondiţionat fonetic: *gărdinar / gărdiner* „instrument cu care se fac gardinele pe vase de lemn" cf. *gardin(ă)* „şanţ făcut la capetele doagelor" (DA s.v. *gărdinar*), *letopisiţar / letopisiţer* „cronicar" cf. varianta *letopisiţ* (DLR s.v. *letopisiţar*), *marinar / mariner* cf. *marină* (DLR s.v. *marinar*), *pâinar / pâiner* „brutar" cf. *pâine* (DLR s.v. *pâinar*), *şcolar / şcoler* cf. *şcoală* (DLR s.v. *şcolar*) etc.; cf. şi G. Pascu, care citează, în acest sens, formaţiile *potcoveriu* „ciocan de potcovit" şi *sărcineriu* (vezi *infra,* nota), precum şi împrumutul neanalizabil *stoler* < bg. *stolar*, cu *-ar* din etimon substituit în română de *-er* (Pascu, S.: 92–93).

e) Unele dublete se pot explica prin derivare de la forme diferite ale aceluiaşi cuvânt-bază, de ex. *bouar / boier* „păstor / proprietar de boi" cf. sg. *bou* / pl. *boi* (DA s.v. *boar*) sau *uşar / uşer* cf. (lit.) *uşă* / (reg.) *uşe* (vezi *supra* **1.1.1.2.**).

Există şi cazuri de perechi de formaţii cu *-ar* şi *-er*[1] care ar putea fi explicate prin necesitatea marcării unei distincţii semantice între cele două derivate paronime (formate uneori de la cuvinte-bază şi acestea cu sensuri diferite): *colivar* „mâncător de *colivă*; pomanagiu" (DA) şi *coliver* „masă pe care se pun *colivele*" (MDA); *măjar* „negustor de peşte; pescar" cf. *majă* „năvod" şi *măjer* „(înv., rar) om care măsura carele cu sare" cf. *majă* „veche unitate de măsură" (DLR s.v. *măjar*); *sărcinar* „persoană care transportă o *sarcină*" şi *sărciner* „par lung de care se atârnă diverse obiecte" (DLR); *şindrilar* „meseriaş care face / pune / vinde *şindrile*" şi *şindriler* „adăpost cu acoperiş de *şindrilă*, la stână" (DLR); *zodiar* „carte cu *zodii*" şi *zodier* „prezicător; (rar) zodiac" (DLR) etc.

1.1.2.2. Destul de numeroase sunt şi dubletele cu alte sufixe din serie:

a) cu *-ar (-ariu)* şi *-are*[1]: *armurare* / (dial.) *armurar(iu)* „boală la vite, umflătură la picioarele dinapoi; (reg.) boală la porci" (DA s.v. *armurare*) cf. *armur(e)* – variantă a lui *arm* „partea de sus a picioarelor la animale", *brâglar / brâglare* „băţ care ţine vătalele la războiul de ţesut" cf. *brâglă* „vătală" (DELR s.v. *brâglă*), *călariu* „călăreţ" (DA s.v.) / *călare* „călăreţ; încălecat pe *cal*" (DA s.v.), *cuibar(iu) / cuibare* „*cuib*" (DA s.v. *cuibar*), *făţare / făţar* „*faţă* de arie; *faţă* de masă" (DA s.v. *făţare*), *focar(iu) / focare* „(înv.) *foc* (mare)" (DA s.v. *focar,*

focare), *fruntar / fruntare* „advar (= bentiță sau brățară cu texte religioase purtate de evrei în timpul rugăciunii); bandă de catifea cu care își leagă femeile boneta pentru a fixa bine părul" (DA s.v. *fruntar*) cf. *frunte* (MDA), *limbar / limbare* „boală a *limbii;* cobe (la păsări)" (DLR s.v. *limbar*), *merindare / merindar* „șervet pentru *merinde*" (DLR s.v. *merindare*), *primar / premare (primare)* „(înv., pop.) care se află la început sau în fruntea unei serii; dintâi" (DLR s.v. *primar*[1]) cf. *prim, stâlpare / stâlpar* „ramură înfrunzită de salcie, în duminica Floriilor" cf. *stâlp* (DLR s.v. *stâlpare*), *ștergar /* (reg.) *ștergare* „prosop" cf. *(a) șterge* (DLR s.v. *ștergar*), *trapezare / trapezariu* „sală de mese la mânăstire" (DLR s.v. *trapezare*) cf. *trapeză* „idem", *umbrar /* (înv. și reg.) *umbrare* „loc umbrit" cf. *umbră* (DLR s.v. *umbrar*), *vărzare / vărzar* „plăcintă cu *varză*" (DLR s.v. *vărzare*);

b) cu *-ară* și *-are*[1]: *mulgară / mulgare* „(oaie) care dă lapte / care se *mulge*" (DLR s.v. *mulgar, -ă*), *pânzare / pânzară* „*pânză*" (DLR s.v. *pânzare*), *plămânare / plămânară* „plantă numită *Pulmonaria officinalis*" cf. *plămân* (DLR s.v. *plămânare*), *săpunare / săpunară* „săpunariță (= *Saponaria officinalis*), plantă al cărei rizom este folosit pentru scoaterea petelor" (DLR s.v. *săpunare*) cf. *săpun, scrofulare / scrofulară* „(bot.) buberic (= *Scrophularia nodosa,* plantă ierboasă ale cărei fructe sunt capsule)" (DLR s.v. *scrofulare*) cf. *scrofule* „ganglioni atinși de scrofuloză", *vânătare / vânătară* „vânătaie" cf. *vânăt* (DLR s.v. *vânătare*);

c) cu *-ariu* și *-ar* (cele mai multe formații cu sufixul *-ariu* neologic sunt forme lexicale latinizante ieșite din uz, create de unii autori începând din secolul al XVIII-lea și în cursul secolului al XIX-lea pentru adaptarea unor derivate latino-romanice cu sufixele lat. *-arius, -a, -um* și fr. *-aire*; împrumuturile adaptate cu sufixul neologic *-ariu* și cele adaptate cu sufixul vechi *-ar* au coexistat în epocă, formațiile cu *-ar* – unele și cu dublete în *-er* – fiind atestate, în general, după cele cu *-ariu* marcate în dicționare ca învechite, deși uneori formațiile cu *-ariu* au atestări ulterioare celor cu *-ar*, iar alteori formații cu *-ariu* și *-ar* sunt înregistrate la același autor): *doctrinariu* (Odobescu, S. III, 15) și *doctrinar* (Conv. lit. I, 276, cf. LM) „(înv.) privitor la o *doctrină*" < fr. *doctrinaire* (DLR s.v. *doctrinar*); *elementariu* (Conv. Mec. I/21, cf. Stamati, D.) și *elementar* (Episcupescu, O.Î. XI/19) „care cuprinde *elementele* de bază" < lat. *elementarius, -a, -um,* fr. *élémentaire* (DLR s.v. *elementar*); *ipotecariu* (I. Ionescu, P. 190) și *(h)ipotecar* (Hamangiu, C.C. 172) / *ipotecar* (Barcianu și DDRF) „care are raport cu *ipoteca*" < fr. *hypothécaire* (DA s.v. *ipotecă*); *misionariu* (Ist. Am. 15[r]/2) și *misionar* (a. 1725, Uricariul V, 406/19) / *misioner* (I. Golescu, C.) „persoană în slujba creștină" < it. *missionario,* fr. *missionnaire* (DLR s.v. *misionar*) cf. *misiune*; *moleculariu* (Marin, Pr. I, 33) și *molecular* („Propășirea", 203) „privitor la *molecule*" < fr. *moléculaire* (DLR s.v. *molecular*); *originariu* (Maiorescu, Cr. I, 138) și *originar* (Codru-Drăgușanu, C. 37) „în forma de la *origine*" < fr. *originaire,* lat. *originarius, -a, -um* (DLR s.v. *originar*); *plenariu, -ie* (Sbiera, F.S. 206) și *plenar* (Kogălniceanu, S.A. 135) „care ține de participarea tuturor membrilor" < lat. *plenarius, -a, -um* cf. fr. *plénier,* rus. *пленарный* (DLR s.v. *plenar*) cf. *plen*; *secretariu* (Șincai, Hr. II, 4/23) și *secretar* (Axinte Uricariul, Let. II, 155/38) „dregător care conducea lucrările unei cancelarii; persoană care redacta mai ales corespondență (*secretă*)" < lat.

secretarius, fr. *secrétaire* (DLR s.v. *secretar*); *seculariu* (Barițiu, P.A. I, 19) și *secular* (Barițiu, P.A. I, 638) „(rar) mirean" < lat. *saecularis,* fr. *séculaire* (DLR s.v. *secular*) cf. *secul* – variantă a lui *secol* „(bis., rar) „viață lumească"; *tabelariu* (Barițiu, P.S. III, 277) / *tabellariu* (Șincai, Hr. III, 46/22 și DRLU) și *tabelar* (Slavici, O. I, 105) „în formă de *tabel*" < lat. *tabellarius,* fr. *tabellaire* (DLR s.v. *tabelar*); *vocabulariu* (Odobescu, S. III, 28; Laurian, F. 8/32 etc.) „(înv.) dicționar" și *vocabular* (Amfilohie G.F. 1^r/18) / *vocabuler* (Bul. Fil. XI–XII 28) < lat. *vocabularium,* fr. *vocabulaire* (DLR s.v. *vocabular*) cf. *vocabulă* etc.; cf. și împrumutul neanalizabil *dicționar* (Cantemir, Hr. 263) și *dicționariu* (Iorgovici, O. 78/11) / *dicționer* (Asachi, L. 42^2/35) „operă lexicografică" < lat. med. *dictionarium,* fr. *dictionnaire* (DLR s.v. *dicționar*).

1. Oscilația între sufixele *-ariu* neologic și *-ar* apare și în cazul unor derivate create pe teren românesc, în epocă, de ex. *debilariu* (Cornea, E. II, 193/14, în DLR) și *debilar* (Săulescu, Hr. II, 324/2, în DLR) „*debil*" sau *inimariu* și *inimar* „(înv.) inimos, cu *inimă*" (ambele la Stamati, în DA s.v. *inimă*); cuvintele au ieșit din uz, cu ambele forme.

2. În câteva cazuri, în limbă s-a impus forma cu *-ariu* (vezi *infra* **3.5.**): *comentariu* (LM; cf. și *comentarie* la Dosoftei, V.S. 176^b și la Negruzzi, I 256, în DA) față de *comentar* (Hasdeu, I.C. 100) „explicare, tălmăcire" < lat. *commentarium* „venit la noi mai de mult prin limba rusească, în timpurile mai nouă prin fr." (DA s.v. *comentariu*) cf. *(a) comenta; onorariu* (Negulici, Brătescu-Voinești Î. 41 etc.) față de *onorar* (Rebreanu, I. 300) „plată, retribuție" < fr. *honoraire,* lat. *honorarium* (DLR s.v. *onorariu*) cf. *(a) onora* „a achita, a plăti"; *sacrariu* (Negulici, Costinescu, DN^2) față de *sacrar* (Severin, S. 125) „loc în templu unde se păstrau obiectele de cult; sacristie; loc de rugăciune la cei vechi, consacrat divinităților casei" < lat. *sacrarium* (DLR s.v. *sacrariu*) cf. *sacru.*

Cazul dubletului *contrar* și *contrariu* < fr. *contraire,* lat. *contrarius, -a, -um* (DA s.v. *contrar, -ă*) este puțin diferit, implicând și diferențe de regim morfosintactic (vezi *infra,* nota sub **3.1.2.3.**): substantivul neutru cu sensul „ceea ce este potrivnic, opusul" apare numai cu forma *-ariu* (Antim, P. XXVI; Maiorescu, L. 31; C. Petrescu, Î. I, 13, în DA), substantivul masculin cu sensul „adversar" (germanism, în Trans. și Buc.) are un singur citat, cu forma *-ar* (Sbiera, F.S. 164), iar adjectivul este citat atât cu *-ariu* (Uricariul, XIII 341; C. Negruzzi, II 247), cât și cu *-ar* (Maiorescu, Cr. III 139). Situația este comparabilă cu aceea a sufixului *-tor(iu)* (Contraș 1972: 85–86): inițial, cele două forme erau specializate pe funcții (*-tor*, sufix substantival, iar *-toriu*, sufix adjectival), dar, cu timpul, această specializare a pierdut teren (vezi, la locul citat, cauzele care au determinat fenomenul). În limba actuală, substantivul neutru și-a păstrat forma *contrariu* (pl. *contrarii*), iar adjectivul are numai forma *contrar, -ă;* dispariția masculinului singular cu *-ariu* la adjectiv a determinat apariția unei paradigme hibride a adjectivului: m.sg. *contrar* – f.sg. *contrarie,* pl. *contrarii* (vezi și s.n.sg. *seminar* – pl. *seminarii,* cf. GA^2 I: 116, 119). Adjectivele cu m.sg. *-ariu,* f.sg. *-arie* aveau pluralul în *-arii* (*elementariu, -arie – elementarii* etc.), ca și substantivele neutre cu *-ariu* (sg. *glosariu* – pl. *glosarii* etc.); în unele texte din secolul al XIX-lea apare și pluralul feminin – neutru cu *-arie*: *focariele ellipsei* (a. 1855), *adevăruri elementarie* (a. 1842), ambele la Ursu, T. (s.v. *focar,* respectiv s.v. *elementar*).

1.1.3. Există şi ***tripletul*** *brăţară / brăţare / brăţar* „podoabă purtată pe *braţ*" (DA s.v. *brăţară*).

1.2. ***Variantele*** sufixelor *-ar, -er*[1] şi *-ariu* sunt explicabile sincronic (diatopic ori diastratic) sau diacronic.

1.2.1. Sufixul *-ar* are varianta ***învechită*** *-ariu* [pron. -a-rĭu], moştenită în formaţii analizabile: *călariu* „călăreţ" (Psalt. Sch. (a. 1577) 58) cf. *cal*, *păcurariu* „(înv.) cioban, păstor" (Palia (a. 1581), 23/18, atestat şi ca antroponim *Păcuraru* în a. 1505, la Nestorescu, A. (2006): 37) cf. *păcure* „(înv. şi reg.) (turmă de) oi, vite" etc. (vezi *infra* **5.1.1.**).

Varianta învechită *-ariu* şi forma sa redusă de singular *-ari* [pron. -ar^{i}] s-au menţinut ca variante ***regionale*** ale sufixului *-ar,* în aceleaşi zone în care se înregistrează şi variantele analogice *-eriu* [pron. -e-rĭu] şi *-eri* [pron. -er^{i}] ale sufixului *-er*[1], fiind atestate în substantive ca *aldămaşariu* şi *aldămaşeriu* (LB, în DA s.v. *aldămăşar* „părtaş la *aldămaş*, servind ca martor"), *aurariu* (Sbiera, în DA s.v. *aurar* „maestru care lucra în *aur* şi argint"), *butuceriu* „(Buc.) butucul în care se sprijină batca (= unealta cu care se bate coasa)"(DA s.v. *butuc*), *faptari* „vrajă, făcătură" (Tudose, D.S.: 120) cf. *fapt* „idem", *grădinariu* (Uricariul, în DA s.v. *grădinar*), *lăcătari* „(înv. şi reg.) lăcătuş" (Anon. Cantac., în DLR s.v. *lăcătar*) cf. *lacăt*, *mătriceriu* (Liuba-Iana, în DLR s.v. *mătricer* „cioban care îngrijeşte oile cu lapte" cf. *mătrice* „oaie care dă lapte"), *măzerari* (Marian, în DLR s.v. *măzărar* „gărgăriţă de *mazăre*"), *sărcineriu* (A III 3, în DLR s.v. *sărciner* „cuier făcut dintr-un trunchi de copac"), *şalupari* „luntraş" (Tudose, D.S.: 28, 106), *văpsari* „(înv., rar) vopsitor" (Coresi, Tetr. 91, în DLR s.v. *văpsar*) cf. *(a) văpsi* etc.; cf. şi adjectivul *vulturari* „(reg., d. oameni) hrăpăreţ, rapace (ca un *vultur*)" (Marian, O. I, 189, în DLR s.v. *vulturar, -ă*).

„Grafia *-ariu* (ocurentă în textele scrise cu litere latine până la reforma ortografiei din 1953) ascunde distincţia dintre cele două variante, una cu *-u* şi alta fără *-u*. În textele chirilice însă, unele grafii pot fi interpretate (fără mare siguranţă) ca redând distincţia fonetică în discuţie. De exemplu, în ipoteza că ь final (*плоугарь* nom. sg., PO 22/3) are valoare fonetică (= *i*), iar *-арю* conţine un element de timbrul [u] (cf. perechi contrastive de tipul: *плоугарю* sg. PO 37/5 / *калари* pl. *ib.* 177/16), în *плоугарь* avem a face cu varianta [ar^{i}], iar în *плоугарю*, cu varianta [arĭu]" (Vasiliu 2001: 71). Pentru interpretarea literei *ю,* cf. Avram, A., G.C.: 44–45.

Variantele *-ariu* şi *-eriu* se conservă, în limba actuală, în ***nume de familie*** ca *Morariu, Olariu, Cimpoieriu* etc., formate prin trecere de la substantivul comun la nume propriu, iniţial poreclă (vezi *infra* **3.1.2.2.**).

Alexandru Graur (Graur, N.P.: 149–150) explică formele accentuate greşit *-ariu* [pron. -a-ri-u], *-eriu* [pron. -e-ri-u] la nume proprii de familie de tipul *Ciubotariu, Oieriu* printr-un defect al scrierii noastre, în care „nu se diferenţiază *i* care formează, de cel care nu formează silabă", precum şi prin influenţa numelor de origine grecească în *-iu,* ca *Teodoriu* (cf. şi Calotă 1994: 245–249, care consideră că fenomenul în discuţie reprezintă „o tendinţă aberantă a limbajului nonstandard" manifestată de vorbitorii care nu sesizează diferenţa dintre diversele tipuri de antroponime terminate în *-iu*). C. Dimitriu crede că schimbarea accentului se datorează încercării de a diferenţia numele proprii de numele comune omonime, dar şi influenţei numelor de tipul *Grigoriu* cf. *Grigore*; acelaşi autor este de părere că

-eriu, inițial variantă a lui *-ariu*, a devenit sufix cu „existență de sine stătătoare" (apud Vasiliu 2001: 73).

1.2.2. Forma *-ăr* este o variantă ***regională*** a lui *-er*^{1} (uneori și a lui *-ar*) condiționată de pronunțarea dură a consoanei precedente: *coșăr* vs *coșer / coș(e)ar(iu)* „coteață de porci ridicată pe stâlpi" (DA s.v. *coșar*), *samașăr* (a. 1738–1739, Iorga, S.D. VI, 437) „*sameș* (= dregător care încasa biruri)" (DLR s.v. *sameșer*), *tărâțăr* (ALR I/I h 11/28) vs *tărâcer* (ALR I/I h 11/840) „(reg.) rumeguș" (DLR s.v. *tărâțar*) etc.

În cazul tripletului *butucar* „silvicultor" vs *butuceriu* (vezi *supra* **1.2.1.**) vs *butucăriu* „un fel de sfredel" (DA s.v. *butuc*), care ilustrează apariția lui *-ăr(iu)* în context fonetic nespecific, explicația poate sta fie în sensurile diferite asociate celor trei forme, fie poate fi vorba de derivare de la baze diferite: forma de singular (pentru *butucar* și *butucăriu*) vs forma de plural (pentru *butuceriu*) – ca și în cazul formațiilor *furcăr(iu)* (Viciu, Gl.) „*furcă* de fier" (DA s.v. *furcer(iu)*).

1.2.3. Variantele *-aru, -eru* și *-ari* (formă de plural) [pron. -ar^{i}] se identifică numai în ***antroponime*** (nume de familie) și/sau în ***toponime*** (vezi *infra* **3.1.2.2.**).

1.2.4. Forma *-arium* [pron. -a-ri-um] este o variantă ***livrescă*** a sufixului neologic *-ariu* (vezi *infra* **3.5.**); se identifică și în câteva xenisme recente (vezi nota 2 sub **3.5.1.**).

Există și trei ***variante ocazionale*** învechite (înregistrate în câte un singur cuvânt):

*-*aire* [pron. -aĭ-re] din *căraire* (formă atestată în Psaltirea Scheiană, cf. DA), variantă regională a lui *cărare* (explicarea apariției diftongului *ai*, la Rosetti, ILR (1968): 398, 508);

*-*are* din *particulare* (explicabilă prin italiană), apare sporadic (în „Albina românească", a. 1829, ca adjectiv feminin, precum și într-un document din 1827, cf. DLR);

*-*arie* [pron. -a-ri-e] din *comentarie* s.f. (formă atestată mai întâi la Dosoftei și, mai târziu, numai la C. Negruzzi), se explică prin rusă: *komentariĭ* (cf. DA).

2. Delimitarea de afixe omonime

2.1. Sufixul vechi *-er*^{1} (vezi *supra* **1.1.1.2.** și **3.2.**) se distinge de sufixul neologic *-er*^{2} (prezent în formații împrumutate, ca *bober* „persoană care practică sportul numit *bob*" (DCR^{2}) < fr. *bobeur, jongler* < fr. *jongleur* cf. *(a) jongla, miner* < fr. *mineur* cf. *mină* etc. sau în derivate create în limba română fie de la teme neologice, de ex. *autopsier* (Iordan, LRA: 179 nota 3) < *autopsie* + *-er*^{2}, fie după modele străine, de ex. *sănier* < *sanie* + *-er*^{2} după *bober*) în primul rând prin origine și prin vechimea formațiilor (cele cu *-er*^{1} sunt derivate românești, iar cele cu *-er*^{2} sunt mai ales împrumuturi latino-romanice relativ recente), precum și prin registrul stilistic al formațiilor (vezi monografia sufixului **-ER**^{2}, în volumul următor).

Delimitarea sufixului *-er*^{1} de omonimul său neologic *-er*^{2} și, implicit, alcătuirea inventarului derivatelor cu *-er*^{1} nu s-au realizat conform unui criteriu strict fonetic, în funcție de finala bazei (cum a propus Vasiliu 2001: 72, nota 5, unde se arată că *-er*^{2} apare numai în formații ale căror baze se termină în consoană nepalatală, de ex. *frizer, șofer*) – criteriu considerat inoperant în raport cu principiile prezentei lucrări, ci ținând seama de originea diferită a celor două sufixe și de vechimea derivatelor în

care se identifică, criterii aplicate şi în delimitarea sufixului neologic *-ariu* de varianta învechită şi regională *-ariu* a sufixului *-ar* (vezi *infra* **2.3.**).

Sufixul *-er*^{1} se delimitează prin origine, prin vechimea formaţiilor şi prin statutul afixelor şi de varianta coruptă *-er* a sufixului *-ier*^{2}, identificată în *marochiner* s.v. *marochinier* < fr. *maroquinier* cf. *marochin, plutoner* s.v. *plutonier* < *pluton* + *-ier*^{2} etc. (vezi monografia sufixului **-IER**^{2}, în volumul următor).

2.2. Sufixul *-are*^{1} se deosebeşte de omonimul său *-are*^{2} prin conţinutul semantic: derivatele cu *-are*^{2} (*crezare, genocidare, inertare, plimbare* etc.) sunt nume de acţiune (indiferent dacă pot sau nu pot fi raportate la verbe atestate, vezi monografia seriei **-ARE**^{2}, **-ERE**^{1}, **'-ERE**^{2}, **-IRE**, **-ÂRE**), în timp ce *-are*^{1} nu formează nume de acţiune, chiar dacă derivatele lui au baze verbale (vezi *infra,* nota 1 sub **3.4.1.**).

Varianta italienizantă **-are* a sufixului *-ar* apare într-un singur cuvânt (vezi *supra,* nota sub **1.2.4.**).

2.3. Sufixul neologic *-ariu* se identifică mai ales în împrumuturi latino-romanice (vezi *supra* **1.1.2.2.** (c) şi notele), multe de dată recentă şi fără perechi cu *-ar* (vezi *infra* **3.5.**), spre deosebire de varianta învechită şi regională (uneori numai grafică) *-ariu* a sufixului *-ar,* care se identifică în variante lexicale (învechite, regionale de pronunţare, grafice) ale unor derivate cu *-ar* de la teme vechi de diverse origini, fiind conservată în antroponime (vezi *supra* **1.2.1.**).

2.4. Varianta învechită / regională de pronunţare [-ar^{i}] de la unele substantive comune, scrisă *-ari*, este formă de singular (vezi *supra* **1.2.1.**), spre deosebire de varianta *-ari* de la toponime, care provine din forma de plural (vezi *infra* **1.2.3.** şi **3.1.2.2.**).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -AR (-ari, -ar(i)u)

3.1.1. În DI sunt înregistrate peste 1100 de ***formaţii analizabile*** (unele cu dublete în *-er*^{1}): *acar*^{1} „cutie în care se păstrează acele” cf. *ac* (MDA), *acar*^{2} „persoană care manevrează acele, la căile ferate” cf. *ac* „macaz” (MDA), *adversar* „potrivnic” (DA) cf. *advers, ajunar* „colindător” cf. *ajun* (al Crăciunului) (MDA), *aldămăşar(iu)* (vezi *supra* **1.2.1.**), *alfabetar* „(rar) listă alfabetică, repertoar; set de litere folosit ca material didactic” cf. *alfabet* (MDA), *alimentar* „privitor la hrană” (DA) cf. *aliment, alveolar* „(d. structuri) care prezintă alveole; (d. sunete) care se articulează cu limba pe *alveolă*” (DA), *amanetar* „(persoană) care primeşte în *amanet*” (DA) cf. şi *(a) amaneta, anticar* „vânzător de obiecte *antice*” (DA), *antifonar* „carte bisericească în care sunt notate *antifoanele*” (DA), *arendar* „arendaş” cf. *arendă* (DA) şi *(a) arenda, argăsar* „argăsitor, tăbăcar” cf. *(a) argăsi* (DA), *arhivar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *armurar(iu)*^{1} (DA s.v. *armurare,* vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *armurariu*^{2} „armurariţă (= plantă întrebuinţată împotriva *armurarei*)” (DA s.v. *armurar*) cf. *armur(e)* – variantă a lui *arm*, *articular* „referitor la articulaţii” (DA) cf. *(a se) articula* „a se lega prin articulaţii”, *aurar(iu)* (vezi *supra* **1.2.1.**), *auricular* „al urechii” (DA) cf. *auriculă* „urechea externă”, *bancar* „referitor la *bancă*” (MDA), *băbar* „nume de batjocură sau de glumă dat bărbaţilor în vârstă; crai bătrân” cf. *babă* (DA), *bestiar* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**), *birjar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *bivolar* „păzitor de *bivoli*” (DA), *blidar* „olar care face blide; (fig.) linge-blide; raft / dulap pentru *blide*” (DA), *bolnicear* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *borbonar* „agriş” cf. *borboană* „bobiţă” (DA), *boresar* „(reg.) văduv” (DA s.v. *boreasă*), *bortar* „(reg.) om care locuieşte prin bordeie săpate în pământ” cf. *bortă* (MDA), *boscar*

„scamator" cf. *Bosco* „numele unui scamator italian care a dat o reprezentaţie la Iaşi" (DA), *boştinar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *botar*[1] „porţiunea de ştreang de la căpăstru sau de la cureaua frâului care cuprinde *botul* calului" (DA), *botar*[2] „dogar; cel care cară strugurii cu *bota* (= vas de lemn ca o cofă, doniţă), la culesul viei" (DA), *bouar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *brăţar* (vezi *supra* **1.1.3.**), *brăzdar* „fierul brăzdător" cf. *brazdă* (DA) şi *(a) brăzda*, *brâglar* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *brânzar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *brişcar* „birjar" cf. *brişcă* (DA), *brojbar* „cultivator de *brojbe* (= napi)" (DA), *bumbăcar* „arborele de *bumbac*; fabricant sau negustor de *bumbac*" (DA), *buzar* „cărăbuş" cf. *bâz!* (DA), *cabazlicar* „mucalit" cf. *cabazlâc* „glumă, poznă" (DA s.v. *cabaz* „bufon"), *canicular* „(d. căldură) înăbuşitor, de cuptor" (DA) cf. *caniculă*, *călariu* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *căluşar* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *cătinar* „pasăre care trăieşte prin *cătină*" (DA), *cârtiţar* „bărbătuşul *cârtiţei*" (DA), *cerbar* „rădaşcă" (DA s.v. *cerb*), *chiflar* „cel care face *chifle*" (DA), *cinc(i)ar* (vezi *supra*, nota 1 sub **1.1.1.2.**), *ciorecar* „cel care poartă cioareci" (DA s.v. *cioareci*) cf. sg. *cioarec*, *cireşar* „luna iunie (când se coc *cireşele*); pasăre care mănâncă sâmburi de *cireşe*" (DA), *clavicular* „privitor la *claviculă*" (DA), *cloşcar* „om casnic, care stă mai mult pe acasă" (DA s.v. *cloşcă*), *cocăzar* „măceş" (DA s.v. *coacăză*), *colăcar* „părinţii sau finii care aduc colaci naşilor; (iron.) fecior de popă (care mănâncă mulţi colaci); urător" cf. *colac* (DA), *colbar(iu)* „paie zdrobite tare" cf. *colb* (DA), *colibar* „om care şade într-o *colibă*" (DA), *colivar* (vezi *supra* nota sub **1.1.2.1.**), *comisionar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *condicar* „cel ce ţine condicile; arhivar" (DA s.v. *condică*), *conferenţiar* „cel care ţine o conferinţă" (DA) cf. *(a) conferenţia*, *confesar* „(înv.) duhovnic" (DA s.v. *confesa*), *contrar* „care este potrivnic" (DA) cf. *contra*, *copiar* (DA s.v. *copier*), *corăbiar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *cordelar* „fabricant sau vânzător de *cordele*" (DA s.v. *cordea*), *cordovariu* „(pop.) piele de *Cordova*" (DA s.v. *cordovan*), *cotruţar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *crâşmar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *credenţar* „fecior care serveşte la masă" (DA s.v. *credenţ* „bufet"), *crepuscular* „referitor la *crepuscul*" (DA), *croncar* „corb" cf. *cronc!* (DA), *cufundar* „pasăre de apă" cf. *(a se) cufunda* (DA), *cuibar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *culegar* „instrument folosit în tipografie" (DA s.v. *(a) culege*), *curpenar(iu)* „curpenişte (= mulţime de *curpeni*)" (MDA), *cursar(iu)* „(înv.) bărbat care face / vinde curse (= capcane)" (DA s.v. *cursă*), *dantelar* „(rar) persoană care făcea sau vindea *dantelă*" (DA), *dăbilar* „perceptor" cf. *dabilă* „impozit" (DLR), *dărăcar* „dărăcitor" cf. *darac* (DLR), *deficitar* „care are lipsuri / pierderi" (DLR), *desăgar* „negustor ambulant" cf. *desagă* (DLR), *diaconar* „carte de rugăciuni care se citesc de către *diacon*" (DLR), *diblar* „lăutar" cf. *diblă* „vioară" (DLR), *dinţar* „unealtă cu care se ascut dinţii fierăstrăului; greblă" cf. *dinţi* (DLR), *disciplinar* „conform cu *disciplina*, care urmăreşte disciplinarea" (MDA), *doctrinar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *domnar* „(pop.) boier" cf. *domn* (DLR), *drăniţar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *dughenar* „negustor care are o *dugheană*" (DLR), *elementar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *epistolar(iu)* „privitor la modul de a scrie *epistole;* (înv.) autor de epistole; poştaş; culegere de epistole" (DLR), *evangheliar* (vezi *supra*, nota 1 sub **1.1.1.2.**), *exemplar(iu)* „copie; (înv.) *exemplu*, pildă; model, prototip; care serveşte de exemplu" (DLR), *familiar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *făinar* „negustor de făină; hambar pentru păstrat *făina*; plăcintă" (DA), *făţar* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *ficătar* „(reg.) caltaboş făcut cu *ficat*" (MDA), *flecar* „om care spune *fleacuri*" (DA), *focar* „*foc* (mare)" şi „(înv.) fochist" cf. *foc* (DA), *fragmentar* „care prezintă unul sau mai multe *fragmente*" (DA s.v. *fragment*), *franzelar* „brutar" (DA s.v. *franzelă*), *fruntar* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *frunzar* „*frunze* multe, frunziş cu crengi cu tot; luna mai" (DA), *fugar* „(om) care îşi caută prin *fugă* scăparea, care fuge repede" cf. *(a) fugi* (DA), *furnicar* „totalitatea *furnicilor* dintr-un muşuroi; mulţime de oameni care mişună" (DA), *găinar* „vânzător / păzitor de *găini*, hoţ (de găini); uliul-găinilor; (reg.) coteţ" (MDA), *găletar* „cel care fabrică găleţi; cel care duce zidarilor varul cu găleata sau mulge oile în *găleată*" (MDA), *gărdinar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *gheţar* (vezi *supra*, nota 2 sub **1.1.1.2.**), *ghiociar (ghiocear)* [pron. ǵo-čar] „vizitiu al unui *ghiociu* (= căruţă)" (DA), *giolar* „jucător cu arşice" cf. *giol* „numărul de arşice puse în joc"

(DA), *goştinar* „cel care încasează *goştina* (= dare pe oi sau pe porci)" (DA), *grădinar(iu)* (vezi *supra* **1.2.1.**), *grăunţar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *hărăcear* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *hoisar* „colţarul care rămâne nearat" (DA s.v. *hois* „hăis!"), *iezar* „cârd de *iezi*" (DA s.v. *ied*), *inelar* „(degetul) pe care se poartă inelul; fabricant sau vânzător de inele; care are formă de *inel*" (DA), *inimar* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.2.2.**), *ipotecar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *iuţari* „(la pl.) ciuperci comestibile cu carnea *iute*" (MDA; în DEX[2] şi sg. *iuţar*), *îndrumar* „îndrumător (= lucrare care îndrumă într-un domeniu)" (MDA), *jitniţar (jitniceariu)* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *justiţiar* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**), *lamelar* „în formă de *lamelă*" (DLR), *lăcustar* „pasăre care se hrăneşte cu *lăcuste*" (DLR), *lănţar* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *lăturar*[1] „vas pentru *lături*" (DLR), *lăturar*[2] „scândură care se leagă pe *laturile* unui car" (DLR), *legionar* „militar care făcea parte dintr-o legiune" (DLR) cf. *legionă* – var. la *legiune*, *limbar* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *lăcătar(i)* (vezi *supra* **1.2.1.**), *legatar* „persoană care beneficiază de un *legat* (= testament)" (DLR), *letopisiţar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *lopătar (lopeţar)* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *lumânărar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *mamelar* „mamar" (DLR) cf. *mamelă*, *mandatar* „împuternicit" (DLR) cf. *mandat*, *mandibular* „referitor la *mandibulă*" (DLR), *măjar* (vezi *supra,* nota sub **1.1.2.1.**), *mărgăritar* „perlă (folosită ca podoabă); lăcrimioare" (DLR) cf. *mărgărit* „idem", *mărgelar* „negustor de *mărgele*" (DLR), *măzărar* (vezi *supra* **1.2.1.**), *mânzărar* „cioban care păzeşte mânzările; locul în care stau mânzările" cf. *mânzare* (DLR), *mâzgar* „teren acoperit cu *mâzgă*" (DLR), *medelnicear* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *meliţar* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *merindar(iu)* „(înv., rar) persoană care făcea aprovizionarea cu alimente" cf. *merinde* (DLR), *miar* „căpetenie peste o *mie* de oameni; bancnotă de o mie de lei" (MDA), *mielar(iu)* „păstor de miei" cf. *miel* (DLR), *milionar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *minuscular* „foarte mic, *minuscul;* fără importanţă" (DLR), *misionar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *modelar* „modelor" cf. *model* (DLR), *molecular(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *moscar* „mamifer care produce o secreţie plăcut mirositoare" cf. *mosc*[2] „idem" (DLR), *mozaicar* „persoană care face lucrări de *mozaic*" (DLR), *mulgar* „persoană care *mulge* oile, vacile etc.; vas în care se mulge laptele" (DLR), *multar* „(gram., înv.) numărul plural" (DLR), *negrar* „specie de guvizi de culoare aproape neagră; cioban care are oi negre; orăşean îmbrăcat în haine *negre*" (MDA), *nisipar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *omiliar* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**), *optar* „cârlig în formă de *opt*; carte de joc" (MDA), *nouar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *orădarul* „vânt de la apus (dinspre *Oradea*)" (Vasiliu 2002: 54), *orcicar* „laţul de la ham care se prinde de *orcic*" (DLR), *ordinar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *originar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *oţelar* „muncitor în oţelărie" cf. *oţel* (DLR), *oţetar* „fabricant sau vânzător de *oţet;* numele a doi arbori; serviciu de masă în care se ţine oţetul", *ouar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *panaghiar* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**), *pantofar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *parazitar* „de parazit" (MDA), *parcelar* „(rar) care se face pe porţiuni delimitate" (DLR) cf. *parcelă*, *parlamentar* „privitor la *parlament,* cu parlament" (MDA), *păcurar*[1] „(înv. şi reg.) cioban, păstor" (DLR) cf. *păcure* „(turmă de) oi, vite", *păcurar*[2] „(reg.) muncitor care extrage *păcură* din pământ" (DLR), *păinjinar* „pânză de *păianjen*" (DLR), *păpuşar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *pâinar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *pândar* „persoană care păzeşte un teren etc." (DLR) cf. *pândă* şi *(a) pândi*, *pântecar* „(reg.) burtieră" cf. *pântec(e)* (DLR), *pânzar* „(înv., reg.) ţesător sau negustor de pânzeturi; (reg.) corabie cu *pânze*" (DLR), *pâslar* „(înv.) fabricant de pâslă; încălţăminte din *pâslă*" (DLR), *pendular* „care oscilează, care are o mişcare de *pendul*" (DLR) cf. şi *(a) pendula*, *petiţar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *pielar* „meseriaş care prelucrează piei" cf. *piele* (DLR), *pieptar(iu)* „ilic" cf. *piept* (DLR), *pistolar* „persoană specializată în tragerea cu *pistolul*" (DLR), *pietrar* „muncitor care prelucrează piatra; peşte de *piatră*" (DLR), *piuar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *pivniţar (pivnicear)* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2**), *plagiar* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**), *plămânar* „(Trans., d. oameni) molatic, bolnăvicios" cf. *plămân* (DLR), *plenar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *plugar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *plumbar* „(înv.) persoană care lucrează obiecte din *plumb*" (DLR), *pocrişar* „copil din flori, bastard" cf. *pocriş(c)ă*

„femeie de moravuri uşoare" (DLR), *polar* „care se referă la *poli*" (DLR), *porumbar*[1] „arbust sălbatic" cf. *porumbe* „fructele porumbarului" (DLR), *porumbar*[2] „coteţ de *porumbi* (= porumbei)" (DLR), *potcar* „duh rău care ar provoca boala numită *potcă*" (DLR), *prepelicar (prepeliţar)* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *pretutindenar* „(neob.) care există şi se manifestă *pretutindeni*" (DLR), *primar*[1] „(înv.) care se află la început, dintâi" (DLR) cf. *prim, primar*[2] „de primă importanţă; care este simplu, elementar; reprezentant al conducerii centrale, în oraşe şi comune" (DLR) cf. *prim, prisăcar(iu)* „persoană care are o *prisacă*" (DLR), *probar(iu)* „culegător la tipografie; model de litere" cf. *probă* (DLR), *pufar* „zăpadă măruntă, prăfuită" cf. *puf* (DLR), *rachiar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *răclar* „(reg.) persoană care face racle" cf. *raclă* (DLR), *regimentar* „care aparţine unui *regiment*" (DLR), *reţetar* „bloc cu formular pe care se scriu reţete medicale; listă de *reţete*" (DLR), *rindelar* „rabotor" cf. *(a) rindela* (DLR) şi *rindea* (pl. *rindele*), *rudar* „berbec de prăsilă (= de *rudă*)" cf. *rudă*[1] (DLR), *rugar* „loc cu *rugi* (= mărăcini)" (DLR), *sangvinar* „sângeros" (DLR) cf. *sangvin, sarcinar* (vezi *supra,* nota sub **1.1.2.1.**), *săbiar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *săpornicar* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *scăiar* „loc cu scaieţi" cf. *scai* (DLR s.v. *scăier*), *scăunar* „meseriaş care confecţionează *scaune*" (DLR), *scobar* „unealtă pentru curăţirea vaselor de lemn" cf. *scoabă* „piesă metalică" (DLR), *scrânciobar* „persoană care învârteşte *scrânciobul*" (DLR), *secretar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *sectar* „membru al unei secte (religioase); referitor la *sectă*" (DLR), *sedimentar* „constituit din *sediment*" (DLR), *sobar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *solomonar* „vrăjitor, astronom" cf. *Solomon* (DLR), *sorcovar* „copil care umblă cu *sorcova*" (DLR) cf. şi *(a) sorcovi, spuzar* „vătrai; cocă de mălai coaptă în *spuză*" (DLR), *stămbar* „(rar) persoană care face negoţ cu *stambă*" (DLR), *stăvilar* „construcţie prevăzută cu *stavile*, aşezată transversal pe o apă" cf. *(a) stăvili* (DLR), *stâlpar* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *stelar* „astrolog; colindător cu steaua; referitor la *stele*" (DLR), *stihar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *strâmbar* „piesă la plug, la războiul de ţesut, la moară" cf. *strâmb* (DLR), *strimţar* „nume depreciativ dat de ţărani celor care poartă pantaloni strâmţi" cf. var. *strimt* (DLR s.v. *strâmtar*), *stupar* „persoană care îngrijeşte *stupii*; stupină; roi de albine" (DLR), *sugar* „(copil sau pui de animal) care *suge*" (DLR), *suliţar* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *şesar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *şindrilar(iu)* (vezi *supra,* nota sub **1.1.2.1.**), *şopârlar* „şorecar" cf. *şopârlă* (DLR), *şorecar* „nume al unor păsări care se hrănesc cu şoareci; loc în care îşi depozitează şoarecii proviziile, muşuroi de sobol; câine care prinde *şoareci*" (DLR), *ştergar* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *şurubar* „şurubelniţă; lucrător la alambic; epitet pentru o persoană care recurge la şiretlicuri" cf. *şurub* (DLR), *tabelar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *tăbăcar*[1] „cel care tăbăceşte pieile" cf. *tabac*[1] „(înv.) tăbăcar" (DLR) şi *(a) tăbăci, tăbăcar*[2] „fumător, fabricant de *tabac;* tabacheră" cf. *tabac*[2] „tutun" (DLR), *tărăbonţar* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *tărâţar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *târgar* „persoană care vinde sau cumpără în *târg;* zaraf" (DLR), *târlar* „om în serviciul stânei (= *târlă*)" (DLR), *teslar(iu)* „dulgher" cf. *teslă* (DLR), *testemelar* „(înv.) fabricant / vânzător de testemele" cf. *testemel* „basma" (DLR), *tobar* „(reg.) toboşar, colindător" cf. *tobă* (DLR), *tocilar* „persoană care se ocupă cu ascuţirea la *tocilă*" cf. *tocilă* (DLR), *tolbar* „tolbaş (= negustor ambulant care îşi ţine marfa în *tolbă*)" (DLR), *tulumbar* „pompier" cf. *tulumbă* (DLR), *tutelar* „privitor la *tutelă*" (DLR), *ţâncar* „(Mold.) *ţânc* (= copil)" (DLR), *ţârfar* „pământ nisipos" cf. *ţârfă* „nisip" (DLR), *ţevar* „cada prin care trec *ţevile* la cazanul de ţuică" (DLR), *ţipar* „numele mai multor specii de peşti" cf. *(a) ţipa*[1] „a scoate sunete stridente, ascuţite" (DLR), *umbrar* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *umbrelar* „persoană care face sau vinde *umbrele*" (DLR), *undrelar* „cutie în care îşi poartă ciobanii instrumentele de cusut" cf. pl. *undrele* „ace de cusut" (MDA), *uricar(iu)* „funcţionar care se ocupa de copierea sau traducerea uricelor; colecţie de urice" cf. *uric* „document" (DLR), *urzicar* „loc unde cresc multe urzici; pasăre care trăieşte prin urzici, omida fluturelui-roşu care trăieşte pe *urzici*; (înv., rar) boală asemănătoare cu pojarul" (DLR), *uşar* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *valutar* „referitor la valută" (DLR), *văcar(iu)* „cel care păzeşte vacile" cf. *vacă* (DLR), *văpsar(i)* (vezi *supra* **1.2.1.**),

vărnițar (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *vărzar* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *vânturar* „persoană care rătăceşte din loc în loc; evantai" cf. *(a (se)) vântura* (DLR), *vârfar* „ţăpoi cu care se face vârful la stog; persoană care clădeşte vârful; *vârf* (de munte)" (DLR), *velnițar* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *ventricular* „care ţine de *ventricule*" (DLR), *veselar* „persoană care răspunde de *veselă*" (DLR), *vezicular* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *vi(i)ar(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *viermar* „mulţime de *viermi*; forfotă, agitaţie; cleşte mic cu care se scot viermii din rănile oilor" (DLR), *vițelar* „persoană care îngrijeşte viţeii" cf. *vițel* (DLR), *vocabular(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.2.**), *vorbar* „vorbăreţ" cf. *vorbă* (DLR) cf. şi *(a) vorbi, vulturar(i)* (vezi *supra* **1.2.1.**), *zicar* „cel ce *zice* dintr-un instrument" (DLR), *zidar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *zodiar* (vezi *supra,* nota sub **1.1.2.1.**), *zuliar* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**) etc.

1. Formaţia *catilinară* (folosită mai ales la plural: *catilinare* „discursurile lui Cicero împotriva lui *Catilina*") căreia nu îi corespunde o pereche masculină se încadrează în inventarul sufixului *-ar*, şi nu la sufixul din aceeaşi serie *-ară,* pentru că acesta nu se identifică în neologisme (vezi *infra* **3.3.**).

2. În DA, se arată că derivatul *armurar(iu)*[2] „(bot.) armurariţă" (care apare numai în forma *armurariu* în singurul citat existent) pare a fi format de la numele bolii: *armurare* + *-ar* > **armurărar* şi apoi, prin haplologie, *armurar* (DA s.v. *armurar*; cf. Puşcariu, L.R. II: 172); omonimul *armurariu*[1] „boală de armuri" este format tot de la *armurare* (< lat. pop. **armoralis*, din *morbus* ~ „[boală] de armuri"), prin schimbare de sufix (DA s.v. *armurare*). Cele două formaţii ilustrează situaţia în care modalitatea de formare a derivatelor (etimologia lor) şi analiza lor formală prin *armure* (conform principiilor din această lucrare) nu coincid.

3. Nu figurează în inventarul de mai sus o serie de cuvinte din DI terminate în *-ar*, şi anume: adjectivul *aniversar, -ă* < fr. *anniversaire* deoarece verbul *(a) aniversa* (singura bază de analiză sincronică) este format prin regresiune de la adjectiv (MDA; cf. Avram, M. 1989: 11); substantivul *aorar* „veşmânt bisericesc" (DLR s.v. *orar*[1]) format prin etimologie populară (*orarele* sunt brodate cu fir de *aur*); neologismul *focar* „punct în care se concentrează raze" după fr. *foyer* (DA, MDA), care nu este analizabil semantic; substantivul *mânzar* „miel de un an; mânzat (= viţel înţărcat)" (considerat în DLR derivat de la *mânz* „puiul iepei; epitet pentru un copil (zburdalnic); (înv. şi reg.) puiul măgăriţei; (înv.) puiul cămilei", cu care nu are legătură semantică) a fost explicat prin derivare regresivă din *mânzare* „oaie care a fătat şi dă lapte" (Todoran 1970: 61); adjectivul *şălar* „care înşală", cu etimologie neclară: poate fi derivat cu sufixul *-ar* şi prin regresiune (pierderea prefixului de la verbul *a înşela*) sau un derivat de la *şa* (cf. *şale* – variantă de plural) presupunând un sens intermediar, figurat „care pune şaua (pe cineva)" (în DLR s.v. se face referire la magh. *csalárd*).

La acestea se adaugă:

– peste 200 de formaţii din DILR (prezente şi în alte surse lexicografice, din care se dau glosările): *altitudinar* „situat la *altitudine*" (NDN), *aluvionar* „produs prin *aluviune*" (MDA), *arămar* „persoană care lucrează sau vinde obiecte de *aramă*" (DEX), *arenar* „gladiator care lupta în *arenă*" (MDA), *arteriolar* „referitor la *arteriole*" (NDN), *bandotecar* cf. *bandotecă* „colecţie de benzi de magnetofon" (DEX), *batalionar* „de *batalion*" (NDN), *bărcar* „luntraş" (Tudose, D.S.: 28), *bişnițar* „persoană care face afaceri dubioase" cf. *bişniță* (MDA), *boschetar* „om foarte sărac, fără locuinţă" cf. *boschet* (MDA), *bulbar* „referitor la *bulb*" (DEX), *buticar* „proprietarul unui *butic*" (DCR[2]), *canalicular* „referitor la *canalicul* (= formaţie anatomică tubulară)" (MDA), *cânepar* „pasăre care se hrăneşte cu seminţe de *cânepă*"

(DEX), *cerebelar* „referitor la *cerebel*" (NDN), *chirografar* „(persoană) care deține un drept de creditor pe baza unui act" cf. *chirograf* „scrisoare olografă, act autentificat" (MDA), *circar* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *clăpar* „încălțăminte închisă în față cu *clape*" (DEX), *clientelar* „referitor la clienți" (MDA) cf. *clientelă*, *cohlear* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *colinar* „cu *coline*" (DEX), *columelar* „referitor la *columelă* (= organ animal sau vegetal în formă de coloană)" (NDN), *columnar* „în formă de *columnă*" (NDN), *cornicular* „soldat roman atașat pe lângă un centurion" (NDN) cf. *cornicul* „semn onorific pe casca unor militari romani", *curvar* „(bărbat) desfrânat, muieratic" (DA), *cuticular* „de natura *cuticulei*" (MDA), *diverticular* „referitor la *diverticul* (= formație anatomică în formă de sac)" (NDN), *edecar* „persoană care trage la *edec*" (DEX), *facționar* „referitor la *facțiune*" (DEX), *fibular* „al *fibulei* (= peroneu)" (NDN), *flictenular* „care prezintă *flictenule* (= veziculă a pielii)" (NDN), *foliar* „referitor la frunze" (NDN) cf. *folie*, *foliolar* „care aparține *foliolelor*" (NDN), *furtunar* „pasăre marină" cf. *furtună* (DEX), *glomerular* „referitor la *glomerule* (= organ în formă de ghem; element al rinichiului; bulgăr mic de pământ)" (MDA), *grafiar* „etui în care se țin *grafiurile* (= stilete) (NDN), *ghindar* „stejar" (DA) cf. *ghindă*, *hemoroidar* „referitor la *hemoroizi*" (NDN), *herniar* „referitor la *hernie*" (NDN), *incunabular* „referitor la *incunabule*" (NDN), *infundibular* „referitor la *infundibul* (= structură anatomică în formă de pâlnie)" (NDN), *kosovar* „cetățean din *Kosovo*" (Vârlan, S.N.: 50), *lagunar* „care aparține lagunelor, format din *lagune*" (MDA), *lăcar* „pasăre care trăiește în preajma unui *lac*" (DEX), *liniar* „dispus în *linie* dreaptă" (MDA), *lobar* „privitor la *lob*" (DEX), *lobular* „referitor la un *lobul*" (NDN), *locular* „împărțit în mai mulți *loculi* (= cavitate a unui organ)" (NDN), *luminar* „sfeșnic, corp de iluminat" (MDA) cf. *lumină*, *maleolar* „al *maleolelor* (= fiecare dintre apofizele tibiei și peroneului)" (NDN), *mamelonar* „referitor la *mameloane*" (DEX), *modular* „referitor la un *modul* (= parte componentă a unui ansamblu)" (NDN), *nucelar* „al *nucelei* (= parte a nucleului unei plante)" (NDN), *obstacular* „cu caracter de obstacol" (NDN) cf. varianta *obstacul* (DEX), *oracular* „de oracol" cf. varianta *oracul* (DEX), *opercular* „care îndeplinește rolul de *opercul*" (NDN), *ovular* „referitor la *ovul*" (NDN), *palmar* „mușchi al *palmei*" (NDN), *panacodar* „brutar care lucrează cu *panacodul* (= scândură folosită în brutărie)" (DEX), *partidar* „referitor la *partid*" (NDN), *patelar* „referitor la *patelă* (= rotulă)" (NDN), *patibular* „vrednic de a fi spânzurat" (MDA) cf. *patibule* „furci în care erau spânzurați condamnații", *pedicelar* „apendice la echinoderme" (NDN) cf. *pedicel* „peduncul mic", *peduncular* „referitor la *peduncul*" (NDN), *pelicular* „care formează o *peliculă*" (NDN), *pilular* „în formă de *pilulă*" (NDN), *plenitudinar* „total, plenar" cf. *plenitudine* (DEX), *preambular* „care servește de *preambul*" (NDN), *procesionar* „referitor la *procesiune*" (NDN), *radicular* „referitor la rădăcină" (MDA) cf. *radiculă* „rădăcina plantului", *receptacular* „referitor la *receptacul*" (NDN), *resentimentar* „cu caracter de *resentiment*" (NDN), *rișcar* „jucător de *rișcă*" (DEX), *sacular* „referitor la o *saculă* (= formațiune saciformă de mici dimensiuni)" (NDN), *scapular* „referitor la *scapulă* (= omoplat)" (NDN), *scoicar* „pasăre care mănâncă *scoici*" (DLR), *sechelar* „referitor la *sechele*" (NDN), *somnolar* „somnolent" cf. *(a) somnola* (NDN), *stipelar* „referitor la *stipelă* (= apendice situat la baza frunzelor)" (NDN), *stipular* „referitor la *stipul* (= mic apendice membranos la baza frunzelor)" (NDN), *suicidar* „(cel) care are tendința de a se sinucide" (NDN) cf. *suicid*, *șmenar* „persoană care înșală la schimbarea banilor" cf. *șmen* „substituirea unui original cu un fals (acte, bani)" (DCR[2]), *șpăgar* „persoană care pretinde sau primește mită" cf. *șpagă* „mită" (DCR[3]), *tamburinar* „toboșar la *tamburină*" (NDN), *tendar* „bară de susținere a *tendei* (= apărătoare de soare sau de ploaie)" (DLR), *tonsilar*

„referitor la *tonsilă* (= amigdală)” (NDN), *trabecular* „referitor la *trabecul* (= formație fibroasă)” (NDN), *trişcar* „cântăreț din *trişcă*” (DEX), *trohlear* (vezi *supra* **1.1.1.1.**), *turbionar* „în care au loc vârtejuri” (NDN) cf. *turbion* „vârtej”, *țapinar* „muncitor care manevrează buştenii cu *țapina*” (DEX), *uvular* „al *uvulei*” (NDN), *vacuolar* „cu *vacuole*” (NDN), *vehicular* „referitor la *vehicul*” (NDN), *vestibular* „al *vestibulului* (= prima cavitate a urechii interne)” (NDN), *vexilar* „purtător al unei *vexile* (= steagul unei cohorte în armata romană)” (NDN), *ziar* „publicație de obicei cotidiană” cf. *zi* (DEX), *zonar* „împărțit în *zone*” (NDN) etc.;

– 15 formații de la Stoichițoiu-Ichim (V.A.: 8, 20, 22): *bancar* „fotbalist al unei echipe susținute de *Banca* Națională”, *chichițar* cf. *chichiță, cuponar* „posesor de *cupoane* de privatizare”, *fesenar* cf. *FSN, fursecar* „mâncător de *fursecuri*”, *gărar* cf. *gară, hoitar* (în *Foamea de case generează profesii noi: Hoitarii de la ICRAL*) cf. *hoit, mărțişorar* „negustor de *mărțişoare*”, *pizzar* cf. *pizza, presar* „gazetar” cf. *presă, pufulețar* „vânzător ambulant de *pufuleți*”, *sacoşar* „persoană implicată în micul trafic de frontieră” cf. *sacoşă, snecar* cf. *snack* [pron. *snec*], *talciocar* cf. *talcioc* „piață de vechituri”, *țepar* „hoț” cf. *țeapă* (în expr. *a da / a lua țeapă* „a fura / a fi furat”);

– numeroase formații din alte surse: *acvilar* „(arg.) polițist” (DALR) cf. *acvilă, bercenar* „membru al echipei de fotbal din *Berceni*” (Vârlan, S.N.: 48), *blogar* „persoană care şi-a deschis un *blog* pe internet” (Vârlan, S.N.: 44), *căpşunar* (*ibid.*), *debilar* (DLR, vezi *supra*, nota 1 sub **1.1.2.2.**), *depeşar* „fan al formației *Dépêche*-Mode” cf. pron. [*depeş*] (Vârlan, S.N.: 50), *poienar* „locuitor din *Poiana*” (Vasiliu 2002: 54) etc. (pentru completarea listei, vezi Trifan, F.C. 123–135 şi Vârlan, S.N.: 43–54).

3.1.2. Formațiile în care se identifică sufixul *-ar* (sau/şi variantele sale) sunt substantive comune (majoritatea), substantive proprii şi adjective.

3.1.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:

– ***masculine*** (majoritatea), analizabile în raport cu:
  – substantive:
    – comune (tema de N–A singular şi, rar, tema de plural): *acar*[2], *ajunar, arămar, boschetar, bumbăcar, cânepar, circar, cordelar, desăgar, dughenar, franzelar, mărgelar, oțelar, pistolar, prisăcar, rişcar, scăunar, şpăgar, târlar, țepar, umbrelar, veselar* etc.;
    – (rar) proprii, antroponime şi toponime: *bercenar, boscar, kosovar, orădarul, poienar, solomonar* (cf. şi *fesenar* format de la o siglă);
  – verbe: *argăsar, confesar, mulgar* „persoană care mulge oi, vite”, *plagiar, zicar* etc.;
  – substantive sau verbe: *amanetar, arendar, rindelar, sorcovar, tăbăcar*[1] etc.;
  – adjective: *adversar, anticar, iuțar, negrar, strimțar* etc.;
  – numerale: *cinc(i)ar, miar* „căpetenie peste o *mie* de oameni”, *optar* „carte de joc” etc.;
  – interjecții (foarte rar): *buzar, croncar;*

– ***neutre***, analizabile în raport cu:
  – substantive comune (şi proprii, foarte rar): *acar*[1], *alfabetar, antifonar, botar*[1], *cordovariu, dințar, undrelar* etc.;
  – verbe: *culegar, îndrumar, mulgar* „vas pentru laptele muls”, *vânturar* „evantai” etc.;
  – substantive sau verbe: *brăzdar, stăvilar* etc.;

– adjective: *multar, strâmbar* etc.;
– numerale: *miar* „bancnotă de o mie", *optar* „cârlig în formă de *opt*" etc.;
– o interjecţie: *hoisar*.

O serie de derivate substantivale ca *miar, mulgar, optar, vânturar* etc. sunt atât masculine, cât şi neutre, cu sensuri diferite în funcţie de gen şi, de aceea, pot fi considerate perechi de omonime, deşi sunt înregistrate în cadrul aceluiaşi articol de dicţionar, în sursele de bază.

3.1.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt masculine, şi anume:

– antroponime (nume de familie), analizabile în raport cu substantive proprii (mai ales toponime) şi, rar, cu substantive comune: *Catrinar(i)u* cf. *Catrina* – poate şi nume topic, neidentificat (Iordan, N.F.), *Comănar(iu)* cf. *Comana* (Paşca, Ţ.O.), *Crăsnaru* „(la origine) locuitor din *Crasna*" (Iordan, N.F.), *Obedenaru* cf. *Obedeni* (DO), *Poienar(u)* cf. *Poiana, poiană* (DO), *Prăvar* cf. *prav* (Paşca, Ţ.O.), *Puşcariu* (DO: LVI; Iordan, N.F.) cf. *puşcă* etc.;
– toponime (mai ales cu formă de plural, rar cu formă de singular), analizabile în raport cu substantive proprii (antroponime sau toponime) şi, rar, cu substantive comune: *Buştenari* cf. *buştean* (Iordan, Top.) şi *Buşteni, Cârjari* cf. *Cârja* – toponim (Iordan, Top.), *Cepari* (Diaconescu 1979: 171) cf. *ceapă, Silistrarul* cf. *Silistra* (Iordan, Top.), *Stăncilari* cf. *Stăncilă* – antroponim (Diaconescu 1979: 171), *Urzâcaru* (Diaconescu 1979: 172) cf. varianta *urzâcă, Vidraru* cf. *vidră, Vidra* (Diaconescu 1979: 171) etc.

„Supranumele (aplicate individului sau colectivităţii), formaţii intermediare între numele comune (epitete) şi numele proprii, devenind adesea, prin întrebuinţare repetată, nume proprii, au structura obişnuită a derivatelor cu *-ar* şi nu au fost avute în vedere aici (toate exemplele sunt din Paşca, Ţ.O.): *Blidar* (p. 92), *Lingurar* (p. 93), *Desculţari* (p. 223), *Scărchinari* (p. 319)" (Vasiliu 2002: 55). Vezi şi *Găzaru, Jugănari* (Diaconescu 1979: 171), precum şi *Argintar(i), Blidar(ul), Blidari, Căldărarul, Căldărari, Corăbierul* etc. (Iordan, Top.: 223–225).

3.1.2.3. ***Adjectivele*** (unele substantivate) sunt analizabile în raport cu:

– substantive: *alimentar, bancar, cabazlicar, colinar, incunabular, inimar, lamelar, liniar, mandibular, parcelar, patibular, plămânar, resentimentar, vulturar, zonar* etc.;
– verbe: *articular, sugar* etc.;
– substantive sau verbe: *fugar, pendular, vorbar* etc.;
– adjective: *debilar, minuscular, sangvinar* etc.;
– un numeral: *primar;*
– adverbe: *contrar, pretutindenar.*

Pe lângă o serie de adjective folosite şi ca substantive masculine şi/sau feminine (care denumesc persoane ce posedă calitatea desemnată de adjectivul derivat corespunzător), de ex. *flecar* adj. şi s.m., *fugar, -ă* adj. şi s.m.f. (devenit şi antroponim, *Fugaru* – nume de familie) etc., există (apud Vasiliu 2002: 55–56) câteva situaţii mai speciale de formaţii adjectivale folosite şi ca substantive neutre (uneori masculine şi neutre):

– *arbitrar* adj. „care porneşte de la o hotărâre individuală, luată după bunul plac al cuiva” şi s.n. „acţiune / situaţie arbitrară” cf. *(liber) arbitru;*

– *contrar* adj. (şi adv.) „care e *contra*, opus”, s.n. „ceea ce este opus” şi s.m. „adversar, potrivnic (de idei)” (cuvânt învechit, care apare într-o arie restrânsă – Transilvania şi Bucovina): *N-a fost pe placul* ***contrarilor*** (Sbiera, în DA);

– *monetar* (cf. varianta *monetă*) adj. „care se referă la monedă”, s.n. „inventar al banilor pe categorii” şi s.m. „persoană care lucrează la baterea de monede” (DLR).

Bazele substantivale sunt caracteristice pentru derivatele cu *-ar,* atât pentru substantive, cât şi pentru adjective; bazele verbale şi adjectivale sunt puţine, iar cele adverbiale şi interjecţionale, ca şi numeralele, sunt accidentale.

Valeria Guţu Romalo remarcă folosirea restrânsă (mai ales dialectală sau în terminologii tehnice) a formaţiilor deverbale cu *-ar* (Guţu Romalo 1961: 535; cf. şi Guţu Romalo, C.G. (1972): 31).

***Formaţii semianalizabile*:** *armindar* „1 Mai” cf. *arminden* „idem”, *bânzar* „bărzăun” cf. *(a) bânzăi, cloţar* „şobolan” cf. *cloţan* „idem”, *grătar* cf. *gratie, lăptar* „un fel de plasă de prins peşte” cf. *lăptaş* „idem”, *mujdar* cf. *mujdei* „idem”, *numerar* cf. *(a) numerota, telar* „crainic” cf. *telal* „idem” etc.

3.2. -ER[1] (-eri, -er(i)u; -ăr)

3.2.1. În DI sunt înregistrate peste 150 de ***formaţii analizabile*** (dintre care cca 40 au dublete cu *-ar(iu),* vezi *supra* **1.1.2.1.**): *acatister* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**), *aldămaşeriu* (vezi *supra* **1.2.1.**), *albier (albieriu)* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *bănicer* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *bocşer* „cărbunar” cf. *bocşă* „lemne arse pentru a se face mangal” (MDA), *bogasier* „negustor de *bogasiu* (= material adus din Orient, folosit mai ales la căptuşeală)” (DA), *boier* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *bolnicer* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *borşer(iu)* „putinică pentru *borş;* plantă ale cărei fructe au gust acru” (DA), *brăcier* „(reg.) brăcire (= brâu îngust)” cf. *brăcie* „idem” (DA), *bricer* „cel care ascute *briciul*” (MDA), *brucer* „(reg.) brucelnic (= vătrai)” cf. *brucă* „băţ cu care se aţâţă focul” (DA), *bucher* „persoană care învaţă să scrie şi să citească” cf. *buche* (DA), *butuceriu* (vezi *supra* **1.2.1.**), *cabanicer* „cel care face cabane (= haină de damă)” cf. *cabaniţă* „manta scumpă; suman mare” (DA), *căier* „sătean care are (căruţă cu) *cai*” (DA s.v. *cal*), *căluşer* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *cănger* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *căpătâier* s.m. „om care şi-a făcut *căpătâi,* însurându-se; cap de familie” (DA), *cărucer* „căruţaş, vizitiu” cf. *căruţă* (DA), *câiner (câner)* „păzitor sau prăsitor de *câini;* om rău la inimă” (DA s.v. *câne*), *cârticer* „(reg.) bubă care apare pe corpul omului” cf. *cârtiţă* „buboi” (DA), *cenuşer* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *che(a)gornicer(iu)* „vas pentru cheag” (DA s.v. *cheag*) cf. *che(a)gorniţă* „idem”, *cheier* „lăcătuş” cf. *cheie* (DA) şi pl. *chei, chirier* „(înv.) chiriaş” cf. *chirie* (DA), *cimpoier* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *cocier (cucier)* „cel ce mână caii înhămaţi la *cocie* (= trăsură)” (DA), *coleşer* „făcăleţ; ceaun unde se fierbe *coleaşa* (= un fel de terci)” (DA), *coliver* (vezi *supra,* nota sub **1.1.2.1.**), *comisioner* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *condeier* „scriitor mai puţin talentat” cf. *condei* (MDA), *corăbier* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *cotecer* „îngrijitor de *coteţe*” (DA), *cotrucer* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *credincer* „(înv.) om de încredere” cf. *credinţă* (DA), *crucer[1]* „(înv.) creiţar” (după germ. *Kreuzer*) cf. *cruce* (DA), *crucer[2]* „cavaler teuton, cruciat” cf. *cruce* (DA), *cunicer* „slujbaş care adună *cuniţa* (= impozit pentru cirezile de vite străine de ţară)” (DA), *curecher* „(Mold.) cultivator sau vânzător de varză” cf. *curechi* (DA), *dăjdier* „(înv.) persoană care încasa / plătea *dajdie* (= tribut)” (DLR s.v. *dăjdiar*), *doctriner* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *drănicer* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *epistoler* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *făclier* „fabricant,

negustor sau purtător de făclii" cf. *făclie* (DA), *fălcer* „cosaş care se tocmeşte cu *falcea*" cf. *falce* (DA), *frânghier* „fabricant / vânzător de *frânghii*" (DA), *furcer(iu)* „*furcă* de fier" (DA), *gărdiner* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *gândăcer* „insectă care trăieşte pe bozii" cf. *gândac* (MDA), *genuncher* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *glăjer* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *grăjdier* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *grănicer (grăniţer)* „militar de pază la *graniţă*" (DA), *grăuncer* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *gropnicer* „gropar" cf. *gropniţă* (DA), *grumăjer* „parte a armurii care apără gâtul" cf. *grumaz* (DA), *gunoier* „persoană din serviciul salubrităţii; grămadă de *gunoi*" (MDA), *hălcer* „unealtă de dulgherie" cf. *(a) hălci* „a tăia" (cf. *halcă* în MDA; DA s.v. *halcă* „despicătură, aşchie de lemn"), *hărăcer* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *hârtier* „persoană care fabrică sau vinde *hârtie*" (DA), *japcier (jepcier)* „cojocar, cârpaci" cf. *jepciu* „cojoc vechi" (MDA), *jitnicer* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *jucărier* „fabricant sau vânzător de *jucării*" (MDA), *jungher* „pumnal" cf. *(a) junghia* (MDA) şi *junghiu* „pumnal" (DA), *lăder* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**), *lăicer(iu) (lăvicer(iu))* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *lăpţer* „lăptar" cf. *lapţi* (pl. lui *lapte*) (DLR), *letopisiţer* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *liturg(h)ier* „carte care cuprinde textul rugăciunilor pentru *liturghie*" (DLR), *lucer* „(pop.) luceafăr" cf. *(a) luci* (DLR), *magazier* „magaziner" cf. *magazie* (DLR), *măjer* (vezi *supra,* nota sub **1.1.2.1.**), *mălăier* „negustor de *mălai*" (DLR), *mătricer(iu)* (vezi *supra* **1.1.1.2., 1.2.1.**), *mâner* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**), *medelnicer* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *milioner* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *moşier* „posesorul unei *moşii*" (DLR), *much(i)er* „rindea pentru îndreptat muchiile scândurilor" cf. *much(i)e* (DLR), *mujdeier* „băţ cu care se pisează usturoiul pentru *mujdei*" (DLR), *mustăcer (mustecer)* „butaş" cf. *(a) mustăci* (DLR), *năier* „corăbier" cf. *naie* „corabie; naos" (DLR), *oier* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *oloier* „fabricant de ulei" cf. *oloi* (DLR), *ordiner* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *otăşnicer* „persoană care plătea *otaşniţă* (= o dijmă)" (DLR), *paracliser* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.1.2.**), *păducher* „plantă urât mirositoare, întrebuinţată pentru stârpirea ploşniţelor" cf. *păduche* (DLR), *pălărier* „fabricant sau vânzător de *pălării*" (DLR), *pănuşer* „loc unde se păstrează *pănuşile* (= foaie de pe ştiuletele de porumb)" (DLR), *pâiner* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *perier* „fabricant sau vânzător de *perii*; săculeţ pentru perii" (DLR), *peticer* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *piftier* „persoană care face şi vinde *piftie*" (DLR), *pivnicer* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.1.2.**), *ploier* „(reg.) umbrelă; numele mai multor specii de păsări" cf. *ploaie* (DLR), *policer* „etajeră, *poliţă*" (DLR), *potcover* „ciocan mic pentru potcovit" (DLR s.v. *potcovar* cf. *potcoavă*) cf. şi *(a) potcovi, prăştier* „cal lăturaş" cf. *praştie* „funie care se leagă de leucă sau de osia căruţei" (DLR), *privegher* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *puhoier* „specie de păsări care prevestesc furtună şi ploaie" cf. *puhoi* (DLR), *rachier* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *răcer* „răcitor la cazanul de rachiu" cf. *(a) răci* (DLR), *sameşer (samaşăr)* „*sameş* (= dregător care încasa biruri)" (DLR), *săbier* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *sărciner* (vezi *supra,* nota sub **1.1.2.1., 1.2.1.**), *scăier* „sticlete" cf. *scai* (DLR), *semincer (sămânţer)* „arbore selecţionat ca producător de sămânţă" cf. *seminţe* (DLR), *sicrier* „meşteşugar care face *sicrie*" (DLR), *străjer* „paznic, străjuitor; membru al strejăriei" cf. *strajă* (DLR), *stropşer* „mustuitor" cf. *(a) stropşi* „a tescui" (DLR), *şindriler* (vezi *supra* nota de sub **1.1.2.1.**), *tămâier* „ienupăr; tămâierniţă, cădelniţă" cf. *tămâie* (DLR), *tăpşer* „om sărac care locuieşte în casele altora plătind *tapşă* (= chirie)" (DLR s.v. *tăpşar*), *tărâcer(iu)* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *temnicer* „paznic de închisoare; deţinut" cf. *temniţă* (DLR), *tinicher* „tinichigiu" cf. *tinichea* (DLR), *tipsier* „meşter care face *tipsii*" (DLR) cf. şi *(a) trunchia, tocăner (tocăier)* „(reg.) tocănău (= făcăleţ)" cf. *(a) tocăni* (DLR), *trunchier* (Mold.) măcelar care taie pe *trunchi*" (DLR), *ungher* „porţiune cuprinsă între extremităţile reunite ale pereţilor unei încăperi" (DLR) cf. *unghi* „idem", *urecher* „numele unei plante; degetul mic al mâinii; receptor la telefon" cf. *ureche* (DLR), *urloier (urlăier)* „hornar" cf. *urloi* „coş pentru fum" (DLR), *uşer* (vezi *supra* **1.1.1.2.**), *vărnicer* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *velnicer (velniţer)* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *vier* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *vrăbier* „persoană care prinde *vrăbii*" cf. *vrabie* (DLR), *zbicer* „căluşar care pocneşte din bici" cf.

zbici „bici" (DLR), *zecer* „(reg.) *zece;* comandant al unui grup de 10 oameni; zecime" cf. *zece* (DLR), *zodier* (vezi *supra,* nota sub **1.1.2.1.**) etc.

În *copier* „registru de *copii*", *jaluzer* „confecţioner de *jaluzele*" (Trifan, F.C.: 136), *saper* „persoană care munceşte cu *sapa*" (*ibid.*) etc., se identifică sufixul *-er*[2].

3.2.2. Derivatele cu *-er*[1] sunt ***substantive***:

– ***masculine***, analizabile prin raportare la:

– substantive (uneori, forma de plural): *bănicer, bocşer, bucher, căier, cănger, căpătâier, câiner, cheier, condeier, copcier, făclier, hârtier, jucărier, mălăier, năier, puhoier, rachier, străjer, temnicer, tinicher, vrăbier, zbicer* etc.;

– verbe: *lucer, mustăcer;*

– un numeral: *zecer;*

– ***neutre***, analizabile prin raportare la:

– substantive: *brăcier, che(a)gornicer(iu), grăuncer, grumăjer, liturg(h)ier, pănuşer, policer, privegher* etc.;

– verbe: *hălcer, jungher, potcover, răcer, stropşer, tocăner (tocăier).*

1. Unele formaţii (cu sensuri diferite în funcţie de gen, uneori şi cu clase lexico-gramaticale diferite) pot fi considerate *omonime* formate de la aceeaşi bază (deşi în dicţionare sunt tratate în cadrul aceluiaşi articol): *borşer(iu)* s.m. „plantă cu gust acru" şi s.n. „putinică pentru borş" (DA), *drojdier* s.m. „muncitor care presează *drojdia*" şi s.n. „vas pentru *drojdie*" (DLR), *genuncher* s.m. „suman până la genunchi; scândură ţinută de ciubotari pe *genunchi*" şi adj. „(d. cai) care se poticneşte" (MDA), *leşier* s.n. „bucată de ţesătură sau butoi în care se ţine *leşia*" şi s.m. „persoană care prepară *leşia*" (DLR), *păier* s.n. „saltea umplută cu *paie;* şură" şi s.m. „muncitor care cară *paie*" (DLR), *zodier* s.m. „persoană care prezice soarta după zodie" şi s.n. „zodiac" (DLR) etc.

2. Rar, sufixul formează şi nume proprii: *Căieriu* (DO: 227 s.v. *cal*), *Dochieru* (DO: 53 s.v. *Evdochim*).

3.3. -ARĂ

3.3.1. În DI sunt înregistrate 9 ***formaţii analizabile***: *brăţară* (vezi *supra* **1.1.3.**), *ciungară* „(oaie) cu cornul rupt" (DA s.v. *ciung* „(d. vite) cu un corn rupt"), *coşară*[1] „coşniţă" (DA) cf. *coş, gheţară* „*gheaţă* (= plantă cu pete albe pe frunze, asemănătoare boabelor de gheaţă)" (DA), *merindară* „batistă purtată sub şerpar" (DLR s.v. *merindare* „ştergar în care se înveleşte *merindea*"), *mulgară* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)), *nisipară* „vas mic din care se presară *nisip* peste un text proaspăt scris, pentru a usca cerneala" (DLR), *plămânară* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)), *scrofulară* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)).

La acestea se adaugă 4 formaţii din DLR: *pânzară* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)), *săpunară* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)), *trăgară* (vezi *supra,* nota 3 sub **1.1.**), *vânătară* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)).

1. Derivatele *ciungară, coşară, gheţară, mulgară* şi *nisipară* sunt înregistrate aici pentru că nu sunt corespondentele feminine (derivate cu *-ă* moţional) ale substantivelor masculine *ciungar* „om care taie crengile unui copac; arbore fără vârf" (DA s.v. *ciung*), respectiv *coşar* „cel care face coşuri; hornar" (DA s.v. *coş*), *gheţar* „vânzător de gheaţă" (DA), *mulgar* „persoană care mulge" (DLR), *nisipar* „persoană care scoate, cară şi vinde nisip; nume a două specii de peşti" (DLR).

2. Din cele 13 formații cu *-ară*, 7 au dublete cu *-are*[1]; în dicționare, doar 2 cuvinte cu *-ară* sunt titlu de articol (*brățară, mulgară*), celelalte 5 fiind înregistrate ca variante lexicale ale formațiilor cu *-are*[1] (*pânzare, plămânare, săpunare, scrofulare, vânătare*).

Derivatul *merindară* nu a fost considerat dubletul lui *merindare* deoarece cele două cuvinte (care figurează în același articol de dicționar în DLR) au sensuri diferite, deci pot fi interpretate ca paronime, ca și *merindar(iu)* „persoană care făcea aprovizionarea cu *merinde*" (care este articol aparte).

3.3.2. Formațiile cu *-ară* sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu:
– substantive (majoritatea): *brățară, coșară*[1], *ghețară, merindară, nisipară, pânzară, plămânară, săpunară, scrofulară;*
– adjective: *ciungară, vânătară;*
– verbe: *mulgară, trăgară.*

Derivatele *ciungară* și *mulgară* funcționează și ca adjective.

Formație semianalizabilă: *păstară* „(înv. și reg.) *păstaie*" (DLR s.v. *păstaie*).

În ceea ce privește dubletul *păstaie / păstare*, G. Giuglea înclină pentru explicarea termenilor prin schimbare de sufix (*-aie* vs *-are*), dar menționează și posibilitatea explicării lui *păstare* prin lat. **pyxitalis, -em*, iar a lui *păstaie* prin lat. **pyxitalia*; tot schimbare de sufix consideră că are loc și în cazul dubletului *vânătare / vânătaie* (Giuglea 1941: 61–63). Situația celor două dublete nu este însă identică: termenii primului dublet sunt semianalizabili unul prin celălalt, în timp ce termenii celui de-al doilea sunt ambii analizabili prin *vânăt* (DLR s.v.); în plus, *păstaie* e pus în legătură cu alb. *bishtaje, pishtaje* (Brâncuș, V.A.: 145), în timp ce *vânătare* și *vânătaie* pot fi ambele explicate ca formații românești (Vasiliu 2001: 71), ca și termenii dubletului *mulgară / mulgare* cf. *(a) mulge* (DLR).

3.4. -ÂRE[1]

3.4.1. În DI sunt înregistrate 40 de ***formații analizabile:*** *apare* „vas în care se ține apa" (DA) cf. *apă, armurare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *brățare* (vezi *supra* **1.1.3.**), *brâglare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *călare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *cărare* „(înv.) drum de care; potecă" (DA) cf. *car, cătare* „țintă, piesă la dispozitivul de ochire a puștii" cf. *(a) căta* (MDA), *ciochinare* „curea de legat desagii la *ciochină* (= capătul dindărăt al șelei)" (DA), *ciumare* „iarba-ciumei" (DA s.v. *ciumă*), *crengare* „mulțime de *crengi*" (DA s.v. *creangă*), *cuibare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *cupare* „poliță pe care se așază *cupe*" (DA s.v. *cupă*), *fățare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *flămânzare* „parte a corpului animalelor (cu atât mai mare, cu cât animalul e mai rău hrănit)" cf. *flămând* (DA), *frigare* „vergea în care se înfige carnea când se *frige;* instrument de tortură" (DA), *fruntare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *gălbenare* „boală provenită din vărsarea fierii în sânge; culoare galbenă; (rar) gălbenuș de ou; plantă folosită la colorat" cf. *galben* (DA), *gemănare* „ramură bifurcată; bifurcarea unui râu; copită bifurcată" cf. *gemene* (DA), *ghindurare* „angină" cf. *ghindură* „ganglion" (DA), *grânare* „un fel de iarbă" cf. *grâne* – pluralul lui *grâu* (DA), *grumăzare* „boală de *grumaz* sau de gât" (DA), *gurare* „boală de vite; buruiană cu care se vindecă" cf. *gură* (DA), *limbare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *mânare* „parte a unui obiect care poate fi apucată cu *mâna*" (DLR s.v. *mâner*), *merindare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *mucare* „foarfece cu care se taie mucul lumânării; feștila sau mucul lumânării" cf. *muc* (DLR s.v. *mucar*), *mulgare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)), *pătrare* „măsură de capacitate pentru cereale care reprezintă un sfert de baniță" cf. *patru* (DLR), *pântecare* „diaree" cf. *pântec* (DLR), *plămânare* (vezi *supra*

1.1.2.2. (b)), *primare (premare)* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *ruginare* „arbust cu flori roşiatice" cf. *rugină* (DLR), *săpunare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)), *stâlpare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *sterpare* „totalitatea oilor *sterpe* dintr-o stână" (DLR s.v. *sterpar, -ă*), *ştergare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *trapezare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *umbrare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *vărzare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *vânătare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)), *vârfare* „*vârf* de munte" (DLR).

1. Derivatele *cătare, frigare, mulgare* şi *ştergare* formate de la verbe sunt înregistrate aici, şi nu la *-are*[2], deoarece nu au sens de nume de acţiune.

2. Pe *strămurare* „băţ cu care se îndeamnă vitele la mers" din lat. **stimularia* (DLR) nu l-am inclus în inventarul de mai sus, deoarece verbul *(a) strămura,* la care ar putea fi raportat, este derivat regresiv de la substantiv.

Au fost lăsate, de asemenea, la o parte cuvintele: *mânzare* (reg. *mânzară*) „(pop.) oaie de doi sau trei ani care a fătat şi care are lapte" cf. alb. *mëzore* (DLR) pentru că nu este analizabil semantic (vezi şi *supra,* nota 3 sub **3.1.1.**); *mul(d)zare* „(reg.) vacă mulgătoare" explicat în DLR (s.v. *mulzare*) „de la *mânzare*, prin apropiere de *mulge*" (pentru alte explicaţii, vezi Vasiliu 2001: 70, nota 3).

La acestea se adaugă 10 din alte surse: *brâncare* „băţ folosit la culesul fructelor la care nu ajungi cu mâna" cf. *brâncă* „mână" (Tudose, D.S.: 120), *făinare* „boală a plantelor caracterizată prin culoarea albicioasă a părţilor bolnave, care par pudrate cu *făină*" (DM), *focare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *frunzare* „creangă cu *frunze*" (Lex. Reg. I), *mărginare* „scândură lată tăiată din *marginea* trunchiului" (Gl. Olt.), *măsălare* „măselariţă" cf. *măsele* (DLR), *nebunare* „măselariţă" cf. *nebun* (DLR îl consideră derivat regresiv din *nebunariţă* „idem"), *pânzare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)), *scrofulare* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (b)), *streşinare* „stâlp care sprijină *streaşina* casei" (DLR).

3.4.2. Formaţiile cu *-are*[1] sunt substantive şi două adjective.

3.4.2.1. ***Substantivele*** sunt ***feminine***, analizabile în raport cu:
- substantive (majoritatea): *brâncare, crengare, cupare, fătare, ruginare, streşinare, vărzare* etc.;
- adjective: *flămânzare, gemănare, nebunare, sterpare, vânătare*;
- un numeral: *pătrare;*
- verbe: *cătare, frigare, mulgare, ştergare.*

3.4.2.2. ***Adjectivele*** sunt analizabile prin raportare la:
- un substantiv: *călare;*
- un numeral: *primare (premare).*

1. În limba veche, cuvântul *călare* era folosit ca adjectiv (adesea invariabil) şi ca adverb, (rar) şi ca substantiv masculin (*Într-acela ceas să întoarse călarele.* Mărgăritare (a. 1746) ap. GCR. 200, în DA); în limba actuală funcţionează mai ales ca adverb.

2. Derivatul *gemănare* „bifurcare" este atestat şi ca toponim, *Gemănarea* (ŢR a. 1587, în DERS).

Se înregistrează şi o formaţie ***semianalizabilă:*** *păstare* „(reg.) *păstaie*" (DLR s.v. *păstaie;* vezi şi *supra,* nota sub **3.3.2.**).

3.5. -A̲RIU (-a̲rium)

3.5.1. În DI sunt înregistrate 14 ***formaţii analizabile:*** *anticariu* „privitor la *antichităţi*" (DA) cf. *antic, comentariu* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.2.** (c)), *compromisariu*

„arbitru" (DA s.v. *compromis* „act prin care două sau mai multe persoane se leagă a se supune hotărârii arbitrilor"), *copiariu* „colecție de *copii* într-o bibliotecă, arhivă etc." (DA), *inimariu* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.2.2.** (c)), *lutariu* „(Buc.) lutărie" cf. *lut* (MDA), *mucenicariu* „martirologiu (= carte cuprinzând lista cu martirii Bisericii și povestirile despre ei)" cf. *mucenic* (DLR), *onorariu* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.2.** (c)), *pixidariu* „(bot., rar) de forma unei pixide (= capsulă care se deschide după coacere)" cf. *pixidă* (DLR), *remunerariu* „(rar) retribuție, plată" cf. *(a) remunera* (DLR), *sacrariu* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.2.** (c)), *scenariu* „(înv.) scenic; mod de punere în *scenă;* text pentru film (ansamblul secvențelor)" (DLR) cf. *scenă, trapezariu* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (a)), *vorbariu* „(înv., rar, în Trans.) dicționar" cf. *vorbă,* după modelul unor cuvinte ca *dicționariu, glosariu* etc. (DLR).

1. Nu am reținut în inventarul de mai sus numeroasele dublete latinizante cu *-ariu* ale unor împrumuturi care s-au fixat în limbă cu sufixul *-ar* (vezi *supra* **1.1.2.2.** (c)), formații care au fost înregistrate numai în inventarul sufixului *-ar*. Figurează însă în inventar trei dintre formațiile care au dublete cu *-ar,* pentru că forma cu *-ariu* este cea cu care circulă în limba actuală, variantele lexicale cu *-ar* fiind învechite sau regionale: *comentariu* (LM (a. 1871–1873), în DA) cf. și *comentar* (Hasdeu, I.C. 100, în DA), *onorariu* (Negulici (a. 1848), în DLR) cf. și *onorar* (Rebreanu, I. 300, în DLR), *sacrariu* (Negulici (a. 1848), în DLR) cf. și *sacrar* (Severin, S. 125, în DLR); vezi și perechea de formații, neanalizabile în română, (lit.) *salariu* / (pop.) *salar*).

Dublet cu *-ar* are și derivatul românesc *inimariu / inimar,* ieșit din uz cu ambele forme.

2. Au fost incluse în inventar și trei împrumuturi (cu circulație restrânsă și existență efemeră) atestate ***numai*** cu forma latinizantă *-ariu* a sufixului (fără pereche cu *-ar*): *anticariu* adj. (Odobescu, III, 632) < lat. *anticarius, -a, -um* (DA), *compromisariu* (Stamati a. 1851) / *compromensariu* (Pravila (1814), 14) < fr. *compromissaire,* it. *compromissario* (MDA) și *copiariu* (Iorga, L. II 225) < lat. med. *copiarium* (DA). În aceeași situație sunt și câteva creații românești (cu statut de „*hapax legomenon*" care nu s-au păstrat în limbă): *mucenicariu* (Costinescu), *pixidariu* (Grecescu, Fl. 17), *remunerariu* (Sbiera, F.S. 298), *vorbariu* (FM (1839), 37^2/31), precum și derivatul regional *lutariu* din DI, care figurează în MDA, dar nu a fost preluat în DLR.

3. Derivatul *trapezariu* (Șincai, Hr. III, 95/24; cf. Cihac, II, 707, în DLR) este dubletul latinizant (creat prin schimbare de sufix) al lui *trapezare* „(înv.) trapeză" (a. 1670?, Bul. Com. Ist. IV, 32; cf. N. Costin, Let. II, 114/6 etc., în DLR) < ngr. *τραπεζάρειον* (DLR); ambele formații au ieșit din uz, fiind înlocuite de *trapeză*.

La acestea se adaugă 17 formații analizabile din alte surse:

– 14 formații din DILR: *alpinariu* „grădină botanică rezervată florei *alpine*" (NDN), *congiariu* „vas cu capacitatea de un *congiu*" (NDN), *contrariu* „fiecare dintre termenii unei contradicții" (MDA; vezi și *supra,* nota 1 sub **1.1.2.2.** (c)) cf. *contra, delfinariu* „bazin pentru *delfini*" (DLR), *donariu* „loc în templu unde se păstrau ofrandele aduse zeilor" (NDN) cf. *(a) dona, estivariu* „seră de vară" (NDN) cf. *estiv* „estival, de vară", *lapidariu (lapidarium)* „colecție de pietre gravate sau sculptate (basoreliefuri, statui); loc unde se păstrează o astfel de colecție; tratat despre pietre prețioase" (DLR) cf. *lapidă* „piatră funerară; piatră comemorativă (pe o casă)", *larariu (lararium)* „loc în casele romane unde se păstrau statuetele zeilor *lari* și penați" (DLR), *palmariu* „seră pentru palmieri" (NDN) cf. *palm* „(rar) palmier", *planetariu* „construcție în formă de cupolă pe care sunt reprezentate *planetele*" (DLR), *relicvariu* „cutie folosită pentru

păstrarea *relicvelor* sfinte" (DLR), *rubricariu* „titluri scrise în cerneală roşie ale capitolelor unei opere; indice alfabetic" (MDA) cf. *rubrică* „titlu de capitol care se scria cu roşu în vechile manuscrise", *spoliariu* „loc unde erau dezbrăcaţi gladiatorii omorâţi în arenă" (DLR) cf. *(a) spolia* „a lipsi prin forţă de anumite bunuri sau drepturi", *tabulariu* „nume dat arhivelor din vechea Romă; depozitul unei arhive" (DLR) cf. *tabulă* „placă pe care se scria un text";
– 3 formaţii din DLR: *debilariu* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.2.2.** (c)), *diplomatariu* „(înv.) culegere scrisă sau tipărită de diplome (= acte oficiale prin care se stabilea un drept)" cf. *diplomat* – variantă la *diplomă* şi *lunariu* „aparat construit pentru demonstrarea mişcării *Lunii* în jurul Pământului".

1. Formaţia din DI *urbariu* „registru în care erau trecute proprietăţile funciare ale feudalilor din Transilvania" (DLR) nu a fost avută în vedere deoarece relaţia cu substantivul *urbe* nu este satisfăcătoare din punct de vedere semantic.

2. În afară de variantele lexicale livreşti *lapidarium* şi *lararium* (cf. şi *diarium* în DLR s.v. *diariu* „jurnal zilnic" – formaţie neanalizabilă), în DILR figurează două ***formaţii analizabile*** cu sufixul **-arium,* înregistrate şi în MDN: *caldarium* „încăpere de baie cu aer şi apă *caldă,* în termele romane; seră *caldă*" < lat., fr. *caldarium* şi *frigidarium* „sală în termele romane destinată băilor reci; seră rece" < lat., fr. *frigidarium* cf. *frigid* „rece; (d. plante) care creşte în regiunile răcoroase" (cf. şi *frigider,* prin care formaţia ar fi semianalizabilă). Formantul se mai identifică şi în împrumuturi ***neanalizabile***, cu atestări de dată foarte recentă: *aerarium* „tezaurul public şi administraţia banilor publici în vechea Romă" (MDN), *tepidarium* „parte a termelor romane rezervată băilor calde; seră cu temperatură moderată" (DLR) şi *velarium* „pânză mare care acoperea teatrele sau arena circului, la romani" (DLR; ar putea fi raportat, eventual, la *velă* „bucată de ţesătură rezistentă formată din mai multe fâşii cusute între ele"). Dat fiind că, în prezent, sufixul **-arium* apare numai în împrumuturi neadaptate (xenisme), termeni cu circulaţie extrem de restrânsă, nu l-am înregistrat ca sufix din aceeaşi serie cu *-ariu,* în limba română.

3.5.2. Formaţiile cu sufixul neologic *-ariu* sunt substantive (majoritatea) şi adjective.

3.5.2.1. ***Substantivele*** sunt ***neutre***, analizabile în raport cu:
– substantive: *congiariu, copiariu, delfinariu, larariu, lunariu, lutariu, planetariu, scenariu, vorbariu* etc.;
– verbe: *comentariu, donariu, onorariu, remunerariu, spoliariu*;
– adjective: *alpinariu, estivariu, sacrariu;*
– o prepoziţie: *contrariu.*

Cuvântul *diplomatariu* < lat. med. *diplomatarius* figurează în DLR ca substantiv masculin, cu pl. *diplomatari*; în cele două citate (la Şincai, Hr. şi la Hasdeu, I.C. I) apare numai forma de singular, de aceea s-ar putea ca formaţia să fie mai degrabă substantiv neutru cu pl. *diplomatarii* (ca şi alte colective, de tipul *copiariu, mucenicariu*).

3.5.2.2. ***Adjectivele*** se analizează prin raportare la:
– substantive: *inimariu, pixidariu;*
– adjective: *anticariu, debilariu.*

Sufixul *-ariu* se identifică şi în câteva ***formaţii semianalizabile:*** *acvariu* cf. *acvatic; aviariu* „coteţ; colivie mare pentru păsări" (MDN) cf. *avicol; dendrariu* „parc sau seră cu colecţii de plante vii, în condiţii naturale" (DLR) cf. *dendr(o)-* „arbore"; *lactariu* „centru de colectare a laptelui de mamă" (DN) cf. *lacto-, lactic; paludariu* „bazin pentru creşterea

animalelor amfibii" (DN) cf. *palustru* „de baltă, de mlaştină"; *serpentariu* „rezervaţie pentru şerpi" (DEX) cf. *serpentiform* „în formă de şarpe"; *solariu* „teren sau încăpere unde se fac băi de soare; seră" cf. *sol-* „soare" (MDN); *terariu* „spaţiu pentru creşterea diferitelor animale mici *terestre*" (DN); *vivariu* „loc amenajat pentru creşterea animalelor mici" (DLR) cf. *viv(i)-* „viu", *vivant*.

4. Valorile derivatelor

4.1. Substantivele în care se identifică sufixele din serie (şi/sau variantele acestora) au numeroase valori (apud Vasiliu 2002: 57–62). Derivatele înregistrate în inventarele de mai sus cu mai multe sensuri (unele dintre ele fiind, de fapt, omonime) se încadrează la diverse valori şi, de aceea, se menţionează sensul cu care este avut în vedere la fiecare valoare.

4.1.1. ***Nume de agent*** (valoare specifică pentru derivatele cu *-ar* şi *-er*[1]):

– cu bază nominală (majoritatea formaţiilor):
 – persoane: *blidar* „olar care face blide", *birjar, bogasier, bricer, bucher, cabanicer, căluş(e)ar / căluşer, cănger, cheier, compromisariu, curecher, edecar, găinar* „vânzător / păzitor / hoţ de găini", *găletar, gheţar* „vânzător de gheaţă", *goştinar, grănicer, letopisiţar / letopisiţer, mănuşar / mănuşer* „fabricant / vânzător de mănuşi", *mânzărar* „cioban care păzeşte mânzările", *misionar, oţetar* „fabricant sau vânzător de oţet", *perier* „fabricant / vânzător de perii", *pizzar, potcar, străjer, uricar(iu)* „funcţionar care copia sau traducea urice", *văcar, vărnicer / vărniţar, vrăbier* etc.;
 – animale: *găinar* „uliu care vânează găini", *lăcustar, prepelicar, şorecar* etc.;
 – plante: *bumbăcar* „arborele de bumbac", *borbonar, cocăzar, ghindar, porumbar*[1] etc.;
 – inanimate (sens figurat, prin personificare): *cireşar* „luna iunie", *frunzar* „luna mai", *gheţar* „congelator", *trăgară* etc.;

– cu bază verbală:
 – persoane: *argăsar, confesar, mulgar* „persoană care mulge oile sau vacile", *tăbăcar*[1] etc.;
 – animale: *cufundar, mulgară / mulgare* (agent pasiv), *ţipar* etc.;
 – inanimate: *îndrumar, lucer, mustăcer, răcer* etc.;

– cu bază verbală şi nominală: *conferenţiar, pândar* etc.

Majoritatea derivatelor nume de persoane încadrate la această valoare (mai ales cele raportabile la substantive) indică persoana care are o anumită meserie / profesie / ocupaţie (permanentă sau temporară) ori îndeplineşte o anumită funcţie; sensul general al derivatelor nume de animale este „cel care îndeplineşte în mod obişnuit o acţiune".

4.1.2. ***Nume de instrument***:

– cu bază verbală: *cătare, culegar, frigare, îndrumar, hălcer, jungher, luminar, onorariu, potcover, remunerariu, stropşer, ştergar* etc.;

– cu bază nominală: *gărdinar / gărdiner, lunariu, mănuşer* „andrea pentru împletit mănuşi", *mucher, vârfar* „ţăpoi cu care se face *vârful* la stog" etc.;

– cu bază verbală sau nominală: *brăzdar*.

4.1.3. ***Purtătorul localizării*** sau ***al apartenenței locale*** (cuvintele-bază sunt substantive comune sau toponime):

– persoane (unele fiind nume de locuitori): *bădenar, bercenar, bortar, ciochinare, colibar, cotruțar / cotrucer, kosovar, poienar, târgar, temnicer* „deținut" etc.;
– animale: *cătinar, lăcar, măzărar, pietrar* „pește de *piatră*", *scăier, urzicar* „pasăre / omida fluturelui-roșu" etc.;
– inanimate (obiecte sau nume de boli): *armurar(iu)*[1] / *armurare, cordovariu, genuncher, ghindurare, grumăzare, lăturar*[2], *mărginare, orădarul* (vânt), *pântecare, spuzar* „cocă de mălai coaptă în spuză" etc.

Laura Vasiliu arată că originea valorii locale (= nume de locuitori) a lui *-ar*, în limba română, este controversată:

„S. Pușcariu (Pușcariu 1920–1921: 327–328), bazându-se exclusiv pe exemple de formații cu tema în *n*, consideră că numele de locuitori în *-ar* sunt provenite (prin disimilare) din formații în *-ean*: *Poiana* > **Poienean* > **Poienear* > *Poienar*. De aici, autorul citat trage concluzia că *-ar* nu exprimă în română „originea" decât atunci când finala temei este *n*.

Existența formațiilor cu tema în alte consoane decât *n*, precum *Cotečarii* (citat de Ilie Bărbulescu în „Arhiva", XXX, 1923, 62); *Bercarul, Gruiari, Apostari, Ceaușari* etc. (citate de V. Bogrea în DR III, 1922-1923, 805), ca și existența antroponimelor în *-ean(u)* cu tema în *n*, cum sunt *Crăsneanu, Ocneanu* (citate de Iorgu Iordan în „Arhiva", XXIX, 1922, 429), pledează în favoarea tezei că apariția sensului „purtătorul localizării" în conținutul sufixului *-ar* este independentă de sufixul *-ean* specific pentru numele de locuitori.

Ulterior, S. Pușcariu își nuanțează părerea cu privire atât la apariția lui *-ar* în derivate de la teme în *n*, cât și la valoarea acestuia: „nu poate fi vorba propriu-zis de o disimilare, totuși alegerea sufixului *-ar* nu e întâmplătoare, ci are un rost eufonic", ex. *Crăsnaru, Rovinaru* etc. (DR VI, 1929–1930, 534); „Dacă tulpina conține un *n*, numirile topice și cele de locuitori nu se derivă cu sufixul *-(e)an*, ca de obicei (*Abrudean [...]*), ci cu sufixul *-ar*, cu mult mai rar în această funcțiune: *Buștenari, Comănar [...]*" (DR, X^2, 1943, 382).

Totodată, trebuie să se țină seamă de faptul că și în alte limbi romanice urmașii lat. *-arius* prezintă acest sens: sicil. *catrinaru* „locuitor din S. Caterina", cat. *Marsaler* „locuitor din S. Marsal" (citate de Iorgu Iordan în „Arhiva", XXIX), calabr. *sampricoparu* „locuitor din San Procopio" (citat de Iorgu Iordan în BL, VI, 1938, 30; v. și exemplele din *Sufixul* ***-ar*** *cu funcțiune locală,* în BPh, III, 1936, 157), it. *abetonaro* „locuitor din Abetone", it. *fioraio* „locuitor din Santa Fiore".

Ilie Bărbulescu (*op. cit.*) și Iorgu Iordan (în BL, VI) afirmă că și sl. *-арь* are acest sens. Exemplele pe care se bazează însă (bg. *konjari* „locuitori veniți din Konia" și scr. *Žabari*) nu sunt suficient de convingătoare, întrucât pot fi la origine substantive comune, nume de meseriași (*konjari* „căieri") sau epitete (*žabari* „broscari").

Considerăm că faptele menționate, în special cele romanice, ne îndreptățesc să credem că sufixul *-ar* exprima „originea locală" dinainte de pătrunderea în limbă a lui *-ean*. În același timp, e probabil că pătrunderea în sistemul sufixal românesc a lui *-ean,* care a devenit sufixul specific pentru nume de locuitori, a determinat îngustarea domeniului lui *-ar* exact în ce privește funcția de a deriva nume de locuitori" (Vasiliu 2001: 66–67) .

4.1.4. ***Purtătorul destinației:***

– obiecte: *apare, blidar* „raft pentru blide", *brățar(ă) / brățare, coliver* „masă pentru colivă", *cupare, diaconar, grumăjer, lă(v)icer, liturghier, mâner / mânare, merindară / merindare, mucare* „foarfece cu care se taie mucul lumânării", *mulgar* „vas pentru mulsul laptelui", *orcicar, oțetar* „serviciu de masă pentru oțet", *pântecar, perier* „săculeț pentru perii", *pieptar, ploier* „umbrelă", *privegher, rețetar* „bloc cu formulare pentru rețete medicale", *streşinare, tămâier* „cădelniță", *țevar* etc.;

– spații: *cărare* „(înv.) drum pentru care", *donariu, păier* „şură", *spoliariu, umbrar / umbrare* etc.;

– (rar) plante şi animale: *măsălare, rudar* etc.

4.1.5. ***Colective:***

– propriu-zise (= mulțime, colecție, listă):

– animate: *furnicar* „totalitatea furnicilor dintr-un muşuroi", *iezar* „cârd de iezi", *sterpare, viermar* „mulțime / cuib de viermi" etc.;

– inanimate: *crengare, curpenar(iu), diplomatariu, evangheliar, frunzar* „*frunze* multe, frunziş cu crăci cu tot", *lapidariu, rubricariu, scenariu, uricar* „colecție de urice" etc.;

– locul unei colectivități: *delfinariu, larariu, furnicar* „muşuroi", *găinar* „coteț", *grăunțar / grăuncer, mânzărar* „loc unde stau mânzările", *palmariu, pănuşer, planetariu, relicvariu, rugar* „loc cu rugi", *scăiar, tabulariu, urzicar* „loc unde cresc multe urzici" etc.

Maria Iliescu (Iliescu 1977: 603) consideră că derivatele de tipul *colibar* (vezi *supra* **4.1.3.**) sunt „locale de proveniență", cele de tipul *blidar, pieptar* (vezi *supra* **4.1.4.**) sunt „derivate de plasare", distincte de „derivatele locale (colective)" de tipul *viermar* (vezi *supra* **4.1.5.**); despre numele de boli la care „localizarea" e indicată prin numele organului afectat (vezi *supra* **4.1.3.**) crede că pot fi încadrate şi la „agent": *armurar* „boală care atacă *armurile*" (*ibid.*: 600).

4.1.6. ***Purtătorul provenienței:*** (persoane) *pocrişcar;* (obiecte) *catilinare, păinjinar;* (boli) *urzicar* „boală asemănătoare cu pojarul (care poate fi produsă de urzici)" etc.

4.1.7. ***Purtătorul calității*** (cuvintele-bază sunt adjective care desemnează o însuşire „de cele mai multe ori negativă", cf. Ionaşcu 1959: 80):

– persoane: *adversar, negrar, strimțar* etc.;

– plante şi animale: *iuțar, negrar* „specie de guvizi de culoare neagră" etc.;

– inanimate: *contrariu, gălbenare, gemănare, vânătare / vânătară* etc.;

– spații: *alpinariu, estivariu, sacrariu* etc.

4.1.8. ***Purtătorul determinării cantitative***: (obiecte) *congiariu, optar, miar, pătrare* etc.

4.1.9. ***Purtătorul asemănării:***

– persoane: *acvilar, boscar, cloşcar* etc.;

– animale: *cerbar, lopătar* „pasăre cu ciocul lung şi lat ca o *lopată*" etc.;

– plante: *borşer(iu)* „plantă ale cărei fructe au gust acru”, *ruginare, săpunare / săpunară, tămâier* „ienupăr” etc.;
– obiecte: *făinare, pufar, tărâțar / tărâcer(iu)* etc.

4.1.10. *Posesorul*:
– persoane: *cornicular, dughenar, legatar, mandatar, milionar / milioner, moşier* etc.;
– obiecte: *clăpar, dințar* „greblă”, *pânzar* „corabie cu *pânze*”, *stăvilar* etc.

4.1.11. *Purtătorul apartenenței*: (persoane) *legionar, sectar* „membru al unei *secte* religioase” etc.

4.1.12. *Purtătorul materiei*: (obiecte) *făinar* „plăcintă”, *ficătar, ghețar* „masă de gheață plutitoare”, *lutariu, mâzgar, nisipară, păier* „saltea umplută cu paie”, *vărzar / vărzare* etc.

4.1.13. *Moționale* masculine: (persoane) *boresar, cârtițar*.

> „Raportate la bazele masculine, formațiile *concubinar* «concubin» şi *văduvar* «văduv» par să pună în evidență un *-ar* lipsit de conținut semantic; dacă sunt însă raportate la bazele feminine (*concubină,* respectiv *văduvă*), valoarea sufixului este în mod clar moțională” (Vasiliu 2002: 60).
>
> Valoare moțională par a avea şi derivatele *săpornicar* şi *zinari,* atestate în texte populare: *Am întâlnit sâmca cu sâmcarii, potca cu potcarii,* ***săpornița*** *cu* ***săpornicarii*** (Păsculescu, L.P. 375, în DLR s.v. *săpornicar*) şi *Eu nu-s fată, nici nevastă, nici* ***zină*** *din cer picată ... Ia spune-mi şi d-ta: eşti flăcău ori însurat ori* ***zinari*** *din cer picat* („Şezătoarea”, în DLR s.v. *zinar*, explicat prin *zin* – variantă la *zân* „zeu”, deci sufixul nu ar avea valoare semantică).

4.1.14. *Specia* bazei: (mai ales obiecte) *brucer, cârticer, coşară*[1], *gândăcer, dărăcar, domnar, furcer(iu), țârfar, vârfare* etc.

Unele valori sunt ocazionale, de ex. ***purtătorul datării*** (*ajunar, ziar*), ***conformitatea*** (*alfabetar* „listă alfabetică”), ***preferința*** pentru „obiectul” denumit de temă (*curvar* şi *anticar*).

Există şi formații ***sinonime*** cu bazele:
– inanimate: *brăcier, che(a)gornicer(iu), cuibar / cuibare, mucare* „muc de lumânare”, *pânzare / pânzară, policer, trapezare / trapezariu* etc.;
– plante: *ghețară, mărgăritar* etc.;
– persoane şi animale: *țâncar, moscar* etc.

Substantivele cu *-ar* şi cu *-er*[1] sunt, în primul rând, nume de persoane şi, în special, nume de meserii. Sunt de remarcat şi derivatele care se subsumează valorii „purtătorul localizării”, în cadrul căreia există şi nume de animale. Relativ bine reprezentat este şi „colectivul”, precum şi „destinația” la numele de obiecte.

Substantivele cu *-ară* sunt mai ales nume de obiecte (*brățară, merindară, nisipară* etc.) şi foarte puține nume de plante şi animale (*ghețară, plămânară, mulgară*).

Substantivele cu *-are*[1] sunt în număr mare nume de obiecte (*cupare, grumăzare* etc.), dar şi nume de boli (*făinare, limbare, pântecare*), plante (*ruginare, săpunare*) şi animale (*mulgare, sterpare*).

Principala valoare a substantivelor în care se identifică sufixul neologic *-ariu* este „colectivul”, în special „locul unei colectivități”.

4.2. Adjectivele (cele mai multe împrumutate începând din secolul al XIX-lea) exprimă o *proprietate* atribuită unei entități (animate sau inanimate) şi pun în

evidență, în funcție de substantivul calificat, diverse valori semantice (unele identificate și la derivatele substantivale); de aceea, se menționează uneori și contextul substantival, iar unele formații figurează la mai multe valori.

4.2.1. ***Agentul*** adjectival (cu bază verbală sau nominală): *(gând) fugar, pelicular, pendular, somnolar, turbionar, (om) vorbar* etc.

Formația *intercalar* din expr. *zi intercalară* „ziua care se adaugă, la un anumit număr de ani, spre a menține acordul anului solar civil cu anul astronomic" (DA s.v. *intercala*) exprimă ***agentul pasiv.***

4.2.2. ***Localizarea***: *altitudinar,* (*consoană*) *alveolară,* (*dureri*) *articulare, pretutindenar* etc.

4.2.3. ***Proveniența***: (*infecție*) *alimentară,* (*imunitate*) *parlamentară,* (*aer*) *polar, zuliar* etc.

4.2.4. ***Asemănarea:*** *columnar,* (*aspect*) *inelar,* (*existență*) *parazitară,* (*mișcare*) *pendulară, vezicular, vulturar(i)* etc.

4.2.5. ***Destinația***: (*măsuri*) *disciplinare,* (*persoană*) *patibulară* etc.

4.2.6. ***Posesia:*** (*bol*) *alimentar,* (*structură*) *alveolară,* (*regiune*) *colinară,* (*comerț*) *deficitar,* (*manuscris*) *fragmentar,* (*republică*) *parlamentară,* (*rocă*) *sedimentar,* (*tranzacție*) *valutară* etc.

4.2.7. ***Apartenența***: (*stil*) *epistolar, clientelar, fibular, foliolar, lagunar,* (*tren*) *regimentar* etc.

4.2.8. ***Conformitatea***: (*atitudine*) *justițiară,* (*sens*) *originar, parcelar, zonar* etc.

4.2.9. ***Identificarea***: (*purtare*) *exemplară,* (*argument*) *contrar, obstacular,* (*text*) *preambular* etc.

Formații ***sinonime*** cu bazele: *minuscular, primar*[1], *sangvinar* etc.

5. Originea sufixelor și istoria derivatelor

5.1. -A̲R (-a̲riu)

5.1.1. În română, sufixul *-ar(iu)* are origine multiplă: a fost ***moștenit*** din latină (vezi *infra* **5.1.1.1.**) și ***împrumutat*** din mai multe limbi (vezi *infra* **5.1.1.2.**).

5.1.1.1. Sufixul *-ar(iu)* este continuatorul mai multor sufixe latinești: sufixul adjectival *-arius, -a, -um,* precum și sufixele *-alis* și *-aris.*

a) Forma de masculin lat. *-arius* (după substantivarea încă din latină a derivatelor sale) a devenit în română *-ar(iu)*, sufix pentru nume de meseriași (Graur, N.A.: 90; ILR II: 180; Fischer, L.D.: 163).

Sufixul *-arius* a fost folosit ca sufix exclusiv adjectival mai ales în prima perioadă a limbii latine; în latina târzie, ca și în limbile romanice, a prevalat folosirea sa ca sufix substantival (Staff 1896; cf. și Meyer-Lübke, G. II: 555–557).

Sufixul a fost moștenit în formații analizabile cum sunt *călariu* < lat. *caballarius* (DA, CDDE 210), *morar(iu)* < lat. *molarius* (CDDE 1149), *olar(iu)* < lat. *ollarius* (CDDE 1269, REW 6060), *păcurariu* „cioban" < lat. *pecorarius* (CDDE 1301, DLR, REW 6326), *păscariu* „pescar" < lat. *piscarius* (CDDE 1368, REW 6527); poate și *văcar(iu)* < lat. *vaccarius*, *viar(iu)* < lat. *vinearius* (FCLRV: 70), care sunt considerate însă derivate românești în DLR.

Acar „fabricant de ace” e o formaţie recentă, şi nu urmaşul lat. *ac(u)arius* (CDDE 4), susţine pe drept cuvânt Sextil Puşcariu: „Mă îndoiesc [...] că au fost «fabricanţi de ace» la români şi că a existat acest cuvânt în limbă” (Puşcariu, C.S.: 18; cf. şi DA). Autorul citat face apel, în stabilirea acestei soluţii, la „criteriul extralingvistic sau istorico-social de care trebuie să ţină seamă o etimologie corectă” (Avram, M. 1999: 86; cf. Vasiliu 2001: 64).

Pe baza aceluiaşi criteriu, Al. Graur (Graur 1934a: 18, 19) consideră că *apar* (< lat. *aquarius* REW 577) şi *cepar* „negustor sau producător de ceapă” (< lat. *ceparius* REW 1818) sunt derivate în română, şi nu moştenite din latină (cf. şi Coteanu–Sala 1987: 101; Sala 1999: 135). Formaţia *iepar* „păstor sau paznic de cai” (neanalizabilă semantic în română) este, în schimb, explicată de Al. Graur (Graur 1925: 555) prin lat. *equarius* (ca şi sp. *yegüero,* cf. Coteanu–Sala 1987: 101; Sala 1999: 134), şi nu ca derivat românesc de la *iapă* (cum apare la CDDE 795; cf. şi DA unde *iepar* este glosat „păzitor de iepe” s.v. *iapă*).

Valorile adjectivale care se întâlnesc la unele derivate cu *-ar,* de tipul *chiţibuşar, coţcar, flecar* (Graur, N.A.: 90–91), s-au dezvoltat pe teren românesc, din sensurile moştenite de „nume de meseriaş” şi „cel care îndeplineşte în mod obişnuit o acţiune”.

b) Forma de neutru lat. *-arium,* sufix pentru nume de locuri şi de obiecte (după substantivarea derivatelor cu acelaşi sufix adjectival), a devenit rom. *-ar(iu)* în formaţii analizabile ca *focar(iu)* „foc mare” < lat. **focarium* (DA; REW 3398 trimite la lat. *focaris,* iar în MDA este explicat prin *foc* + *-ar*), *furnicar* „muşuroi” < lat. **formicarium* (DA, CDDE 699; REW 3445 îl consideră derivat din *furnică,* iar MDA trimite la lat. *formicarius*), *grânar* „hambar” < lat. *granarium* (DA, CDDE 766, REW 3839); cf. şi formaţia semianalizabilă *grătar(iu)* < lat. **gratarium* (CDDE 753, MDA, cf. Fischer, L.D.: 163; în DA se trimite la lat. pop. **gratalis, -em* sau **gratarium* – de la *cratis*).

Pentru dublete, tot moştenite, cu *-are*[1] < lat. *-arius, -a, -um* (cf. Meyer-Lübke, G. II: 557–558; ILR II: 181), vezi *infra* **5.4.**

c) Sufixele adjectivale lat. *-alis, -aris,* care în română se confundă datorită rotacismului lui *-l-* intervocalic (ILR II: 181; cf. Meyer-Lübke, G. II: 558 apud Vasiliu 2001: 64), au fost transmise şi în forma neutră lat. *-ale* > *-ar(e)*, prin formaţii ca *degetar* < lat. *digitale* (CDDE 479, REW 2637; Fischer, L.D.: 163), *fruntar* < lat. *frontale* (REW 3534; DA adaugă şi un posibil **frontarium*); cf. şi formaţia neanalizabilă *mădular(iu)* < lat. *medullaris* (DLR şi Ciorănescu, DER; în CDDE 1115 se trimite la **medullarium* „sau poate din adj. *medullaris* cu schimbarea terminaţiunii”); dispariţia lui *-e* la majoritatea formaţiilor este, probabil, urmarea schimbării sufixului *-are* (adjectival) cu *-ar* (vezi CDDE, s.v. *degetar*).

J. Byck şi Al. Graur vorbesc despre „încrucişarea sufixelor” *-arius, -aris, -alis*: „*digitale* ar fi trebuit să devină **degetare*, nu *degetar; focarius* trebuia să dea *focar,* nu *focare*” (Byck–Graur: 15; vezi şi *infra,* nota sub **5.4.1.1.**).

Th. Hristea (Hristea, E.: 44) afirmă că „*degetar* nu poate fi decât un derivat foarte normal de la *deget* + suf. *-ar*” deoarece „obiectul pe care acesta îl denumeşte n-a existat la noi în trecutul mai îndepărtat” şi cuvântul e atestat abia în secolul al XX-lea (cf. şi DLR s.v.).

5.1.1.2. Sufixul *-ar* a fost şi împrumutat, din mai multe surse.

a) Slavul *-арь*, sufix pentru nume de meseriaşi, a fost împrumutat în română prin formaţii din vechea slavă, slavonă, bulgară ori rusă.

Sufixul *-арь* a fost împrumutat, în vechea slavă, din lat. *-arius* (Graur, N.A.: 66; cf. Meillet 1905 II: 211–213).

Împrumuturile de origine slavă sunt:

– neanalizabile, ca *jitar* „pândar" < rus. *žitarĭ* (DA; cf. Graur, N.A.: 66), *mitar* „persoană care încasa impozite; vameş" < slavon. митарь (DLR), *pisar* „grămătic, uricar" < slavon. писарь, pol. *pisarz* (DLR);

– analizabile, ca *bolnicear* < v.sl. *bolьničarь* (DA, DELR) cf. *bolniţă*, *târgar* < v.sl. тръгарь (Vasiliu 2001: 65; în DLR este derivat din *târg*), *zlătar* < v.sl. *zlatarjĭ* (Graur, N.A.: 66; în DLR, din slavon. златарь) cf. *zlat* „(înv., rar) aur" (DLR); vezi şi *curvar* derivat din *curvă* „sau împrumutat de-a dreptul din v.sl. *kurŭvarĭ* (DA s.v.), ca şi *grădinar* < bg. *градинарь* şi *hărăcear* / *hărăcer* < bg. *харачарь* (Vasiliu 2001: 65), care în DA sunt considerate şi posibile derivate româneşti.

Poate şi *poştar* „poştaş" < rus. *почтарь*, *tocilar* < bg. *точиларь* (Vasiliu 2001: 65), considerate însă în DLR derivate de la *poştă*, respectiv *tocilă*.

Pentru explicarea derivatelor cu bază verbală (nume de agent propriu-zise, vezi *supra* **4.1.1.**) trebuie să facem apel la un model slav, întrucât lat. *-arius* nu forma derivate de la verbe (Graur, N.A.: 67; Guţu Romalo 1961: 534–535).

b) Sufixul ngr. *-άρης, -άριον (-άρι)* a fost împrumutat în română (cf. Gáldi, M.: 106) prin formaţii (semi)analizabile ca *decar* „carte de joc marcată cu zece puncte" < ngr. *δεκάρι* (DLR) cf. *deca-* „zece", *mărgăritar* < ngr. *μαργαριτάρι* (DLR) cf. *mărgărit*, *mular* „catâr" < ngr. *μουλάρι* (DLR) cf. *mul* „idem", *panaghiar* < ngr. *παναγιάριον* (în DLR apare ca derivat românesc din *panaghie*).

c) Sufixul neologic *-ar* a fost împrumutat, mai ales în secolul al XIX-lea, prin derivate latino-romanice (majoritatea adjective) cu sufixele lat. *-arius, -arium* şi *-aris;* fr. *-aire;* it. *-ario* şi *-are* (unele având (şi) corespondente în germană, rar în maghiară): *adversar* < fr. *adversaire,* lat. *adversarius* (DELR s.v. *advers*); *anticar* < fr. *antiquaire,* germ. *Antikar,* lat. *antiquarius* (DELR s.v. *antic*); *articular* < fr. *articulaire,* lat. *articularis* sau *articularius* (DELR s.v. *articol*); *comodatar* < fr. *commodataire,* it. *comodatario* (DA); *confesar* < lat. *confessarius* (DA s.v. *confesa*); *corpuscular* < fr. *corpusculaire* (DA s.v. *corpuscul*); *credenţar* < germ. *Kredenzer,* magh. *kredencárius* (DA s.v. *credenţ*); *insular* < lat. *insularis,* fr. *insulaire,* it. *insulare,* germ. *Insular* (MDA); *regular* < lat. *regularis* şi *regularius* (DLR) şi germ. *regulär,* it. *regolare,* fr. *régulier* (Vasiliu 2001: 67) etc.

Despre formaţia *apotecar(iu)* (*apoticar, poticar*) explicat din germ. *Apotheker,* lat. *apothecarius,* ngr. *αποθηκάριος* sau *apotecă* + *-ar* (DELR s.v. *apotecă*), în DA s.v. se arată că „la cronicari, era neologism din lat. med. *apothecarius* (cf. fr. *apothicaire,* rus. *aptekarĭ,* pol. *aptekarz,* ung. *potikarius,* germ. *Apotheker*), iar azi, la românii din Austro-Ungaria, e românizarea germ. *Apotheker* «farmacist»".

5.1.1.3. O serie de formații cu *-ar* comportă alte soluții etimologice decât cele menționate mai sus (sub **5.1.1.1.** și **5.1.1.2.**).

1) Unele formații se explică prin înlocuirea sufixului *-al* cu *-ar(iu)* (cf. Iordan, SRR: 27–28; Hristea 1972: 599; Cazacu 1973: 11–13; Graur 1976: 63–64), substituție care a fost favorizată de asemănarea formală, dar și semantică dintre *-ar* adjectival și *-al,* precum și de existența unor formații cu *-ar* și cu *-al* de la aceleași teme (cuvinte cu sensuri diferite, adesea confundate de oamenii inculți): ***familiar*** vs ***familial***, ***literar*** vs ***literal***, ***originar*** vs ***original*** (vezi și formații de la teme diferite, dar din același câmp semantic: ***lunar***, dar ***anual***; ***singular***, dar ***plural***).

Situația este comparabilă cu cea din latina arhaică, unde temele în *-l-* determină disimilarea sufixului *-alis* în *-aris*: *angularis, iocularis* (Leumann–Hofmann–Szantyr: 235).

Formațiile cu *-ar* în locul lui *-al* sunt variante lexicale:
– literare (în limba mai veche): *feudariu* (Șincai, în DA s.v. *feudal*) cf. fr. *féodal,* it. *feudale* (MDA); *generar* și *generariu* (E. Văcărescul, respectiv Șincai, în DA s.v. *general*) cf. fr. *général;*
– inculte și populare: *cremenar* (= *cremenal* „criminal") (Gl. Reg.); *funerarii* (în loc de *funeralii*, și invers, *piatră funerală* în loc de ~ *funerară*, citate la Graur 1976: 63); *ghinărar* (în loc de *general*) (Iordan, LRA: 160); *minărariu* s.n. (în loc de *mineral*) (Șincai, la Mitu 1978: 590).

Substituția are loc, în limba română, și în împrumuturi neanalizabile, ca *dricar* s.v. *dricală* „pilotă" < magh. *derékalj* (DLR), *telar* s.v. *telal* „crainic; negustor ambulant (de haine vechi)" < tc. *tellal* (DLR), *vătrar* s.v. *vătrai* < sb., ucr. *vatraly,* bg. *vatral* (Vasiliu 2001: 68, dar derivat din *vatră* + *-ar* cu *r* muiat evoluat la *ĭ*, în DLR).

Sufixul *-ar* substituie și alte finale, interpretate drept sufixe, de ex. *cerariu* s.v. *cerime* „tavan" < sb. *čerjen* (cu schimb de sufix, în DA), *lăptar* „(reg.) lăptaș (= unealtă mare de pescuit)" din *lăptaș* < bg. *лапташ* (cu schimbare de sufix, în DLR).

2) S-ar putea crede că au modele franțuzești cu *-eur* formații ca *parchetar* „meseriaș care pune parchet" cf. fr. *parqueteur, presar* „meseriaș care lucrează la o presă" cf. fr. *presseur* (ambele la Vasiliu 2001: 68), *stereotipar* „specialist în stereotipie" cf. fr. *stéréotypeur* (DLR); dat fiind însă că sufixul fr. *-eur* a fost adaptat în română ca *-er*[2] (neologic) sau *-or* (Rădulescu, M. 1980a: 259–260), pare mai plauzibil ca, în cazul formațiilor menționate, să fie vorba despre derivate românești cu *-ar* de la *parchet, presă* (cum sunt, de altfel, explicate primele două în DLR), respectiv de la *stereotip* „copie a unui zaț sau a unui clișeu" + *-ar* (derivatul *stereotipar* a putut fi creat și prin înlocuire de sufix din *stereotipie*, conform glosării).

3) În mod similar, s-ar putea crede că rom. *-ar* ar fi și reflexul fr. *-ard.* Formația *dinamitar* „(livr.) (militant) care folosește dinamită pentru a distruge clădiri, a ucide etc.; (d. idei, concepții etc.) revoluționar" (DLR s.v. *dinamitard* < fr. *dynamitard*) este o variantă lexicală a lui *dinamitard* (împrumut savant făcut pe cale scrisă), variantă care redă pronunțarea din franceză, influențată și de existența

sufixului românesc *-ar* „foarte productiv, care derivă şi el nume de agent" (Dănăilă 1960: 120). Cuvântul *bluzar* „muncitor" este considerat derivat din *bluză* + *-ar* (DA s.v.), dar Vl. Drimba crede că provine din fr. *blousard* (Drimba 1959: 28); la fel, *trenar* „(înv.) soldat sau ofiţer care făcea serviciul la un tren regimentar sau de luptă" este derivat românesc din *tren* + *-ar* (DLR), şi nu împrumut din fr. *traînard* „persoană care rămâne în urma unui grup în marş", al cărui corespondent românesc este *trenard,* cu acelaşi sens (DLR s.v.).

4) Alte formaţii pot fi calcuri după modele latino-romanice sau derivate pe teren românesc: *acar* „testea de ace" < *ac* + *-ar* cf. fr. *aiguillier* (DA s.v.), *patrunghiar* cf. lat. *quadrangularis* (Vasiliu 2001: 68; derivat din *patrunghi* + *-ar* în DLR s.v.), *pretutindenar* cf. fr. *omniprésent* (Vasiliu 2001: 68; derivat din *pretutindeni* + *-ar* în DLR), *umărariu* cf. lat. *humerale* (Vasiliu 2001: 68; derivat din *umăr* + *-ar* în DLR s.v. *umerar*) etc. Calc sigur este neologismul *focar* „punct de întâlnire a razelor" cf. fr. *foyer* (DA s.v.).

Uneori, derivatul cu *-ar* este format prin regresiune de la o formaţie cu *-are*[1]: *brăţar* < *brăţare* (Vasiliu 2001: 69).

5.1.2. Derivate cu *-ar (-ari, -ar(i)u)*, substantive comune sau proprii (toponime ori antroponime), apar încă din textele slavo-române (secolul al XV-lea) şi în primele texte româneşti:

– atestări din DERS: *blidar* (în Moldova, a. 1443), *ceatar* (în Moldova, a. 1431), *cojocar* (în Moldova, a. 1448), *ilişar* (în Moldova, a. 1443), *uşariu* (în Moldova, a. 1482) etc.;
– atestări de la V. Nestorescu (Nestorescu, A. (2006): 36–37): *aurariu* (în Moldova, a. 1484), *Branişteari* (toponim din Moldova, a. 1455), *cenuşar* (în Ţara Românească, a. 1437), *Crăcimari* (toponim din Ţara Românescă, a. 1464), *dijmare* (nom. pl. slav, în Ţara Românească, a. 1464), *pitar* (în Moldova, a. 1476; în Ţara Românească, a. 1489), *Porcar* şi *Purcaru* (antroponime din Moldova, a. 1473), *Oana portariul* (în Moldova, a. 1436), *pripaşari* (pl., în Moldova, a. 1438), *sitar* (în Moldova, a. 1462), *Vezurari* (toponim din Ţara Românească, a. 1428);
– atestări din alte surse: *aldămăşar* (a. 1596, în DA), *cindzeceari* (P. Or., 240/4, în FCLRV: 72), *curvar* (Coresi, în DA), *plugariu* (Coresi, în DLR), *umbrariu* (P. Sch., în FCLRV: 72) etc. (pentru alte derivate din limba veche, vezi FCLRV: 70–72).

Împrumuturi latino-romanice apar sporadic înainte de secolul al XIX-lea: *calendar* (M. Costin, în DA) < lat. *calendarium*, *planetario* (Amfilohie, G.F., manuscris al unei traduceri din italiană de la sfârşitul sec. al XVIII-lea, în DLR s.v. *planetar*) < it. *planetario.*

N. A. Ursu (Ursu 1964: 420) afirmă că la sfârşitul secolului al XVIII-lea româna nu avea sufixul neologic *-ar;* formularea reflectă concepţia unor lingvişti potrivit căreia în română există două sufixe *-ar:* unul vechi şi unul neologic (Vasiliu 2001: 75).

Începând din secolul al XIX-lea împrumuturile devin foarte numeroase (atestări apud Ursu, T.): *legatar* (a. 1814), *regular* (a. 1835), *liniar* (a. 1838), *complementar* (a. 1838), *imaginariu* (a. 1841), *imaginar* (a. 1850), *salivar* (a. 1852), *urinar* (a. 1849), *sedimentar* (a. 1859) etc.; acestea continuă şi în secolul următor. Împrumuturi neologice latino-romanice absolut sigure sunt formaţiile semianalizabile de tipul *dentar* (Polizu, P., în DLR) < lat. *dentarius,* fr. *dentaire*; *milenar* (DDRF, Barcianu, Alexi, W., în DLR) < lat. *millenarius*, fr. *millénaire* etc. Formaţiile ale căror baze existau în limba română pot fi interpretate şi drept derivate pe teren românesc (vezi *supra* (2) şi (3) sub **5.1.1.3.**, derivate ca *bluzar, parchetar, stereotipar, trenar* etc.).

5.2. -<u>E</u>R[1]

5.2.1. Sufixul *-er[1]* are origine multiplă: a fost ***moştenit*** din latină (vezi *infra* **5.2.1.1.**), ***creat în limba română*** (vezi *infra* **5.2.1.2.**) şi ***împrumutat*** (vezi *infra* **5.2.1.3.**).

5.2.1.1. Sufixul *-er[1]* se identifică în formaţia moştenită *ungh(i)er* < lat. **anglarius* < *angularius* (DLR) cf. *unghi;* tot ca moştenit din lat. *angularius* figurează *ungher* şi la CADE s.v., precum şi în REW 464, unde se indică însă alt etimon: lat. *angŭlāre* > rom. *unghier* (cf. v.fr. *angler,* prov. *anglar,* ven. *angyer* etc.); cf. şi Cioränescu, DER s.v. *unghi.*

5.2.1.2. Sufixul *-er[1]* a apărut pe terenul limbii române din *-ar* care, ataşat la teme terminate în *-i-* vocalic, în *-ĭ-* semivocală, în consoane palatalizate sau (regional) în consoane pronunţate muiat (vezi *supra* **1.1.1.2.**), a devenit *-er* prin evoluţie fonetică. Transformarea *-ar* > *-er[1]* (în contextele fonetice menţionate) s-a produs atât în procesul de adaptare a unor împrumuturi din limbi slave, ca v.sl. *bolьničarь* > *bolnicear(iu)* (Varlaam, C. 348, în DA) > *bolnicer* (Anon. Car., în DA), srb. *kočijar* > *cocier* (LB, în DA), bg. *харачар* > *hărăcear* (Mag. Ist. IV 122/$_{11}$, în DA) > *hărăcer* (a. 1774, Uricariul, VI 439, în DA), cât şi, mai ales, în numeroasele derivate româneşti: *dajdie* + *-ar* > *dăjdiar* (a. 1674, Iorga, S. D. V, 43, în DLR) > *dăjdier* (Enc. Agr. II, 253, în DLR s.v. *dăjdiar*), *jitniţă* + *-ar* > *jitniţar* (LB, în DA) > *jitnicear(iu)* (a. 1651, în DA) > *jitnicer* (Uricariul VII, 43/$_{24}$, în DA s.v. *jitniţă*), *pivniţă* + *-ar* > *pivniţar* (a. 1654, în DLR s.v. *pivnicer*) > *pivnicear* (a. 1742, în DLR) > *pivniceriu* (a. 1776, în DLR), *tapşă* + *-ar* > *tăpşar* (Chest. II 8/345) şi *tăpşer* (Chest. II 8/269, ambele DLR s.v. *tăpşar*) etc. Cf. şi *bogasiu* + *-ar* > *bogasier* (DA s.v.), *brăcie* + *-ar* > *brăcier* (DA s.v.), *(a) hălci* + *-ar* > *hălcer* (DA s.v. *halcă*), *(a) junghia* sau *junghiu* + *-ar* > *jungher* (DA s.v.), *much(i)e* + *-ar* > *much(i)er* (DLR s.v.), *mujdei* + *-ar* > *mujdeier* (DLR s.v.), *priveghi* + *-ar* > *privegher* (DLR s.v.), *zece* + *-ar* > *zecer* (DLR s.v.) etc.

Detaşat din derivate ca cele de mai sus, în care prezenţa sa se justifică fonetic, sufixul *-er[1]* a fost folosit şi pentru crearea de derivate de la teme terminate în consoană nepalatalizată, de ex. *câiner, mâner, pâiner, şcoler* etc. (vezi *supra* **1.1.1.2.** nota 1 (b) şi **1.1.2.1.** (d)).

5.2.1.3. Sufixul *-er[1]* redă şi fr. *-aire* sau/şi germ. *-är,* în împrumuturi adaptate în română după pronunţare: *comisioner* < fr. *comissionaire; doctriner* < fr. *doctrinaire; milioner* < fr. *millionaire,* germ. *Millionär; ordiner* < fr. *ordinaire,* germ. *ordinär* etc.; cf. şi *crucer* „creiţar" calc după germ. *Kreutzer,* precum şi formaţia *dolmecer* „(reg.) translator" (DLR) < germ. *Dolmetscher* „idem" cf.

dolmaci „idem" < germ. *Dolmetsch* adaptat probabil după *tălmaci* (Vasiliu 2001: 68; cf. şi DLR). Variantele lexicale adaptate cu *-er* menţionate mai sus au ieşit din uz, împrumuturile respective fiind atrase în clasa foarte bogată a derivatelor cu *-ar* (vezi *supra* **1.1.2.1.** (a)).

5.2.2. Primele derivate cu *-er*[1] sunt atestate la sfârşitul secolului al XV-lea şi în secolul al XVI-lea: *medelnicer* (a. 1497 cf. Bogdan, D. Şt. II 121, în DLR), *temnicer* (PO 136/19, în DLR), *zecer* (PO 240/5, în DLR), *mâner* (a. 1588 cf. Cuv. d. bătr. I 206/20, în DLR); acestea continuă şi în secolele următoare: *vărnicer* (a. 1638 cf. Iorga D.B. I, 62, în DLR), *cimpoier* (a. 1649 cf. Mardarie, L. 2623, în DA s.v. *cimpoiu*), *vinăricer* (a. 1698 cf. Iorga, S.D. V, 346, în DLR), *bogasier* (a. 1730 cf. Iorga, S.D. XII, 33, în DA), *credincer* (Let. III, 293/$_{17}$, în DA), *lăvicer* (a. 1784 cf. Iorga, S.D. VII, 233, în DLR s.v. *lăicer*), *făclier* (a. 1794 cf. Uricariul XI, 314, în DA) etc.

5.3. -ARĂ

5.3.1. Şi sufixul *-ară* are origine multiplă: a fost ***creat în limba română*** prin procese morfologice (vezi *infra* **5.3.1.1.**) sau a fost ***împrumutat*** (vezi *infra* **5.3.1.2.**).

5.3.1.1. Sufixul *-ară* a apărut ca sufix independent din *-are*[1] moştenit (vezi *infra* **5.4.1.**), care a fost simţit ca plural şi i s-a refăcut singularul *-ară*: *brăţară* < *brăţare* (moştenit), *plămânară* < *plămânare* (< *plămân* + *-are*, DLR s.v.) etc.

Formaţia *mulgară* „(oaie) care se mulge" pare să fi apărut ca pereche („pacientul" feminin) a unui adjectiv care nu se actualizează la masculin din cauza incompatibilităţii semantice dintre masculin şi acţiunea verbului la pasiv (Vasiliu 2001: 69).

5.3.1.2. Sufixul *-ară* se identifică şi în 2 omonime împrumutate: *coşară*[2] „îngrăditură pentru închis vitele" < bg. *košára*, srb. *kòšara*, rut. *košara* (DA s.v. *coşar* < bg. *kóšaru* şi *kóšer*, srb. *košar*; cf. şi Cioranescu, DER) şi *coşară*[1] „coş, coşniţă" < magh. *kosár*, cf. slov. *košár*, srb. *košar* (DA s.v.; finala şi, implicit, genul formei româneşti se explică, poate, prin influenţa lui *coşară*[2] care are dubletul *coşar*).

Slavul *-apa* este femininul lui *-apo* (Vondrák, S.G. I: 558).

Productivitatea sufixului este confirmată prin derivatele care nu au dublete cu *-are*[1]: *ciungară, gheţară* şi *nisipară,* cf. şi calcul *trăgară* (regionalism din aria Clujului), format după germ. [Hosen]*träger*.

5.3.2. Vechimea formaţiilor cu *-ară* este greu de stabilit, deoarece atestările lor sunt numai din surse populare, regionale şi lexicografice.

5.4. -ARE[1]

5.4.1. Sufixul *-are*[1] este ***moştenit*** din lat. *-alis, -aris* şi lat. *-aria.*

5.4.1.1. Sufixul adjectival *-alis, -aris* devenit *-ale* în forma de neutru (Meyer-Lübke, G. II: 524) a fost moştenit în forma *-are* prin derivate substantivale analizabile: *apare* < lat. *aqualis* (DA, REW 572a.), *armurare* < lat. pop. **armoralis* (DA; DELR îl consideră derivat românesc de la *armur* sau moştenit din latină, iar CDDE 89 şi Cioranescu, DER preferă explicaţia prin *armur*), *brăţare* < lat. *bracchiale* (DA s.v. *brăţară*, REW 1254, CDDE 180; forma actuală *brăţară* este atestată după *brăţare*), *călare* < lat. *caballaris, -em* (DA s.v., REW 1440, CDDE 211), *focar(e)* < lat. *focaris* (REW 3398; CDDE trimite la *focarius*, iar DA la

focarium), *fruntare* < lat. *frontale* (DA s.v. *fruntar*, REW 3534; CDDE 628 trimite şi la **frontarium, *frontaria, -am*); cf. şi *spinare* (neanalizabil, devenit semianalizabil prin neologismele *spinal, spinalgie*) < lat. *spinalis* (DLR, REW 8151, Ciorănescu, DER).

Adjectivul (invariabil la singular) *premare / primare* „care se află la început, prim" atestat în DLR (s.v. *primar*[1]) în sintagmele *vara premare sau vărul premare* (a. 1640, Prav. Gov. 95r/10), *văr primare* (N. Costin, L. 224) şi *cale primare* (a. 1816, Iorga, S.D. VII, 17) este forma etimologică moştenită din lat. *primarius* (care ar fi trebuit să dea în română *premar*, nu *premare*). Forma *premar* este cea normală (cu *-i-* neacc. > *-e-*); înlocuirea acesteia cu forma *primar* (explicabilă prin influenţa lui *prim*, cf. CDDE 1446) s-a produs, după cât se pare, relativ târziu: cea mai veche atestare înregistrată în DLR este *văr primar* (Şincai, a. 1808–1809).

5.4.1.2. Sufixul *-aria* (forma de feminin a sufixului adjectival *-arius*, cf. Meyer-Lübke, G. II: 559–560; Pascu, S.: 87) s-a transmis în română prin derivate substantivale: lat. *carraria* > rom. *cărare* – formaţie analizabilă (DA s.v., CDDE 254, REW 1718; Meyer-Lübke, *loc. cit.*, îl deduce pe *cărare* din **quadraria* + *carru*), poate şi *grânare*, derivat cu *-are*[1] care presupune însă şi „un tip lat. **granaria*" (DA); cf. şi formaţiile neanalizabile (semantic sau formal) lat. *caldaria* > rom. *căldare* (DA s.v., CDDE 229, REW 1503) şi lat. *luminare*, pl. *luminaria* > rom. *lumânare* (DLR, CDDE 1015, REW 5162).

1. Formaţiile lat. *caldaria* > rom. *căldare* şi lat. *carraria* > rom. *cărare* figurează printre derivatele în *-arius* (DHLR I: 159; cf. şi Rosetti, ILR 1968: 161); pentru limba română se menţionează un sufix *-are* (din derivatul *vânătare*) distinct de sufixul *-ariu* (DHLR II: 316).

2. Laura Vasiliu propune şi următoarea explicaţie: „sufixul *-are*[1] a putut să fie întărit printr-o sursă internă: se poate presupune că unele derivate cu *-are*[1] au apărut ca forme refăcute după pluralele neutrelor în *-ar*. Pentru această situaţie pot fi avute în vedere sinonimele de tipul: *grumăzar* „opritoare" / *grumăzare, merindar / merindare, vărzar / vărzare*, cu ambii termeni formaţi în româneşte. Posibilă este însă şi ipoteza apariţiei termenilor cu *-are*[1] înaintea celor cu *-ar*. În favoarea ei pledează poziţia mai puternică în ceea ce priveşte sensurile şi, respectiv, atestările, pe care o au formele *grumăzare* şi *merindare* în raport cu dubletele lor în *-ar*. În acest caz, formaţiile în discuţie atestă productivitatea sufixului *-are*[1]. Derivate pe teren românesc cu sufixul *-are*[1] credem că pot fi considerate, fără dubii, formaţiile care nu au dublete neutre în *-ar* şi formaţiile complet diferite ca sens de dubletele în *-ar*: *ghindurare, pătrare, plămânare, ruginare, splinare* etc.; *ciochinare* „un fel de iarbă" – *ciochinar* „nasturele dindărătul şeii", *frunzare* „creangă cu frunze folosită ca apărătoare de muşte" – *frunzar* „umbrar făcut din crengi frunzoase, stoc de crengi cu frunze", *sterpare* „oaie stearpă" – *sterpar* „despărţământ al stânei unde stau oile sterpe" (şi m. „cioban care paşte oile sterpe") etc." (Vasiliu 2001: 70–71).

5.4.2. Cele mai vechi formaţii cu *-are*[1] sunt *căraire* (Ps. Sch., în DA), *vânătare* (PO 249/1, în DLR), *făţare* şi *focare* (Dosoftei, în DA), *mucare* (*Biblia* (1688), în DLR); cf. şi *gemănare* atestat într-un toponim din Ţara Românească (a. 1587, în DERS).

„Întrucât sunt forme de plural (indiscutabil sau posibil, într-un context neconcludent), nu putem decide dacă următoarele două atestări sunt ilustrative pentru

brățare sau pentru *brățară*: *brățări* (*Biblia* 1688), *cunună de spini și brațare de lănțuje ne împletesc* (Cantemir), ambele în DA" (vezi Vasiliu 2001: 75).

5.5. -ARIU

5.5.1. Sufixul neologic *-ariu* este ***împrumutat,*** reprezentând adaptarea relativ recentă a sufixelor latinești *-arium* (pentru substantive neutre) și *-arius* (pentru adjective), precum și a sufixelor fr. *-aire* (și, mai recent, fr. *-arium*) și it. *-ario.*

Numeroase formații cu *-ariu* sunt împrumutate din:

– latina savantă: *congiariu* < lat. *congiarium, copiariu* < lat. *copiarium, diplomatariu* < lat. *diplomatarius, estivariu* < lat. *estivarium, lapidariu* < lat. *lapidarium, lunariu* < lat. *lunarium, plenar(iu)* < lat. *plenarius, sacrariu* < lat. *sacrarium, spoliariu* < lat. *spoliarium* etc.;

– franceză: *palmariu* < fr. *palmarium, planetariu* < fr. *planétarium, relicvariu* < fr. *réliquaire, terariu* < fr. *terrarium* (format în franceză după modelul lui *aquarium*; lat. *terrarium* „ridicătură de pământ" nu e satisfăcător din punct de vedere semantic) etc.;

– italiană: *compromisariu* < it. *compromissario, rubricariu* < it. *rubricario.*

Unele formații cu *-ariu* se explică prin mai multe surse: *larariu* < lat. *lararium,* fr. *laraire; scenariu* < fr. *scénario,* it. *scenario; secular(iu)* < lat. *secularis,* fr. *séculaire; tabulariu* < lat. *tabularium,* it. *tabulario* etc.

Câteva formații sunt înregistrate în dicționare ca derivate românești: *debilariu < debil + -ariu, inimariu < inimă + -ariu, remunerariu < (a) remunera + -ariu, vorbariu < vorbă + -ariu.*

La Asachi (P.B., în DLR) apare forma feminină *scenarie* cu valoare de adjectiv (în sintagma *prin arta scenarie*), care pare a fi o creație românească ocazională. *Delfinariu* ar putea fi formație românească recentă (DLR s.v.: *delfin*[1] + *-ariu*; cf. totuși germ. *Delphinarium*).

5.5.2. Cele mai vechi formații cu *-ariu* (unele cu dublete în *-ar*) apar la sfârșitul secolului al XVIII-lea: *contrariu* s.n. (Antim, a. 1781, în DA) și *misionariu* (Ist. Am., ms. din a. 1795, în DLR). Majoritatea formațiilor (împrumuturi sau creații românești) sunt din secolul al XIX-lea: *tabelariu* (Șincai, a. 1808, în DLR), *trapezariu* (*ibid.*), *compromensariu* (Pravila, a. 1814, în DA), *onorariu* (Negulici, a. 1848, în DLR), *sacrariu* (*ibid.*), *debilariu* (Cornea, a. 1949, în DLR), *inimariu* (Stamati, a. 1852, în DA), *moleculariu* (Marin, a. 1852, în DLR), *vocabulariu* (Calendar a. 1854, în DLR), *matriculariu* (I. Ionescu, a. 1868, în DLR), *ipotecariu* (Costinescu, a. 1870, în DA), *originariu* (Maiorescu, a. 1892, în DLR), *plenariu* (Sbiera, a. 1899, în DLR), *remunerariu* (*ibid.*) etc. Multe dintre ele au dispărut, în favoarea sinonimelor cu sufixul *-ar;* cf. însă *comentariu, onorariu* și *sacrariu,* care au fost preferate.

6. Originea temelor

Sufixele *-ar* și *-er*[1] nu cunosc restricții în ceea ce privește originea temelor cu care se combină; acestea sunt:

– moștenite din latină: *albier, căier, căpătâier, câiner, cerbar, cheier, frânghier, genuncher, ghindar, inelar, jungher, mâner, mielar, păducher, păier, porumbar*[1], *porumbar*[2], *urecher, vițelar* etc.;

– vechi slave sau slavone: *boştinar, bucher, colacar, corăbi(e)ariu* şi *corăbier, dăjdiar* şi *dăjdier, gândăcer, jitniţar* şi *jitnice(a)r, letopisiţer* şi *letopisiţar, oţelar, pâslar, prisăcar, puhoier, săbiar* şi *săbier, scrânciobar, străjer, temnicer, teslar* etc.;
– maghiare: *cotruţar* şi *cotrucer, lăcătar, măjar* şi *măjer, oloier, sicrier, sobar, tăpşar* şi *tăpşer, tărăbonţar* etc.;
– turceşti: *bogasier, cabazlicar, edecar, ghiociar, giolar, rindelar, tipsier* etc.;
– greceşti: *condicar, franzelar* etc.;
– slave moderne: *borşer, brişcar, copicier, drăniţar* şi *drănicer, rişcar* etc.;
– latino-romanice: *boschetar, buticar, circar, dantelar, fursecar, gărar, modelar, mozaicar, pălărier, pizzar, somnolar* etc.;
– germane: *chiflar, clăpar, flecar, şindrilar* şi *şindriler* etc.;
– comune cu albaneza: *grumăjer, şopârlar;*
– englezeşti (în ultima vreme): *bişniţar, snecar* etc.

Unele teme au origine multiplă: *desăgar* (ngr., bg.), *diblar* (ngr., srb.), *dughenar* (tc., srb.), *läder* (germ., magh., pol.), *pistolar* (ngr., germ., magh.), *zodier* şi *zodiar* (ngr., slavon.) etc.; altele figurează în dicţionare cu origine necunoscută sau neclarificată: *bumbăcar, cimpoier* şi *cimpoiariu, ciorecar, colbar, dăbilar, mălăier, şpăgar* etc.

Formaţiile cu *-ară* şi cele cu *-are*[1] (unele moştenite sau împrumutate) au baze vechi, care sunt:
– moştenite (majoritatea): *armurare, brăţară / brăţare, cătare, făţare, frigare, gemănare, gheţară, plămânară / plămânare, vărzare, vânătară / vânătare* etc.;
– slave: *coşară*[1], *brâglare, stâlpare, vârfare*;
– maghiare: *cupare*;
– cu etimologia necunoscută: *pânzară / pânzare, ciochinare, flămânzare*;
– comune cu albaneza: *grumăzare, sterpare.*

Bazele formaţiilor cu *-ariu* sunt latino-romanice, cu câteva excepţii: *diplomatariu* are o temă cu origine multiplă (neogreacă, latină şi germană), tema lui *inimariu* este moştenită, *trapezariu* se raportează la o temă cu etimologie multiplă (slavonă şi neogreacă), iar *vorbariu* la o temă a cărei etimologie nu este rezolvată (DLR trimite la un etimon slav).

7. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-ar* a fost şi este foarte productiv; cu excepţia formaţiilor menţionate sub **5.1.1.** ca fiind moştenite sau împrumutate (majoritatea adjectivelor neologice sunt împrumuturi latino-romanice), toate celelalte sunt creaţii româneşti. Cele mai multe derivate româneşti sunt substantive (mai ales nume de meseriaşi şi de persoane care exercită o anumită ocupaţie). Multe substantive sunt creaţii înregistrate în beletristica şi în presa perioadei interbelice (apud Iordan, LRA: 161–163), unele menţinându-se şi astăzi: *bodegar* (a. 1928), *parfumar* (a. 1931), *ciocănar* şi *cuţitar* (a. 1936), *parchetar* (a. 1940) etc. În perioada actuală au apărut numeroase formaţii ocazionale, reprezentative pentru evoluţia societăţii româneşti: *blogar* (Vârlan, S.N.: 44), *buticar* (Uritescu 1993: 24), *căpşunar* (Vârlan, S.N.: 44), *chioşcar* (DCR[2]), *cordari* „instrumentişti în partida coardelor” (Radio, 8 febr. 2004), *depeşar* (Vârlan, S.N.: 50), *fesenar* < FSN (Avram, M. 1996: 290), *suicidar*

adj. („Dilema”, 200/1998, p. 13), *talciocar* (Uritescu 1993: 24), *țepar* (Stoichițoiu-Ichim, V.A.), *țevar* (Rom. lit. 2931/1999, p. 1) etc.

Un exemplu interesant pentru istoria productivității sufixului *-ar* este derivatul *pogonar* „lucrător agricol plătit după numărul de pogoane lucrate”, înregistrat în dicționarul lui Scriban și în DLR, cu mențiunea „În trecut”. În CADE și DEX cuvântul nu apare, probabil din cauza caracterului lui învechit. În perioada actuală însă *pogonar* reapare, cu sens diferit: „mic proprietar agricol (1–2 pogoane)”. Întrucât persoana care l-a întrebuințat (la PRO TV, 5 oct. 2003) a fost S. Brucan, e posibilă ipoteza reluării cuvântului vechi; dată fiind însă diferența de sens, pare preferabilă ipoteza formării unui derivat nou (cf. Vasiliu 2001: 76).

Foarte productiv a fost și sufixul *-er*[1]; cu excepția cuvântului moștenit *unghier* și a câtorva împrumuturi (vezi *supra* **5.2.1.**), celelalte formații în care se identifică sufixul *-er*[1] sunt derivate românești: *bănicer* (Pamfile, în DA), *bocșer* (Densusianu, Ț.H., în MDA), *brăcier* (Moldovan, Ț.N., în DA), *brucer* (Liuba-Iana, M., în DA s.v. *(a) bruci*), *căier* (Conv. lit. XLIV, în DA s.v. *cal*), *cărucer* (a. 1814, în DA s.v. *căruță*), *condeier* (Hogaș, în MDA), *drojdier* (a. 1844, în DLR), *făclier* (a. 1794, în DA), *liturg(h)ier* (Sbiera, în DLR), *piftier* (M.I. Caragiale, în MDA), *privegher* (Șăineanu, în MDA), *semincer* (I. Ionescu, în DLR) și *semânțer* (Chest., în DLR), *stropșer* (Rev. Crit. III, în MDA), *vrăbier* (Gane, în MDA) etc.

O oarecare productivitate au avut și sufixele *-ară* și *-are*[1] (vezi *supra* **5.3.1.2.** și nota 2 sub **5.4.1.2.**)

Sufixul neologic *-ariu* a fost foarte slab productiv, cele mai multe formații în care se identifică fiind împrumuturi (vezi *supra* **5.5.1.**).

8. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

Formațiile cu sufixele *-ar* și *-er*[1] au o răspândire foarte mare: aparțin, în general, atât limbii literare, cu diversele ei stiluri, cât și limbii populare și diverselor graiuri. Derivatele adjectivale, împrumuturi latino-romanice, aparțin în mare măsură limbii literare.

Formațiile cu *-ară* și *-are*[1] sunt populare și regionale.

Formațiile cu *-ariu* aparțin stilului savant. În limba contemporană circulă formații care nu au un dublet cu *-ar: alpinariu, congiariu, delfinariu, donariu, estivariu, lapidariu, larariu, palmariu, planetariu, relicvariu, rubricariu, scenariu, spoliariu, tabulariu,* majoritatea aparținând unor terminologii speciale.

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -ATAR

9.1.1. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

9.1.1.1. Sufixul *-atar* [pron. -a-tar] se identifică în 10 ***formații analizabile*** din DI: *adjudecatar* „persoană căreia i se *adjudecă* un bun la o licitație” (DA), *aghiasmatar* „vas pentru *aghiasmă*” (DA), *asignatar* „persoană careia i se asignează ceva; mandatar” cf. *(a) asigna* (DA), *destinatar* „adresant” (DLR) cf. *(a) destina, donatar* „persoană căreia i se face o donație” (DLR) cf. *(a) dona, feudatar* „persoană care posedă o *feudă*” (MDA), *protestatar* „(persoană) care *protestează*” (DLR), *retardatar* „(persoană) care întârzie” (DLR) cf. *(a) retarda*, *rezervatar* „(persoană) care are dreptul la *rezerva* succesorală” (DLR), *semnatar* „persoană care *semnează* ceva; autor” (DLR).

Au dublete latinizante, învechite, cu sufixul *-atariu* [pron. -a-ta-rĭu] două formații din DA: *aghiasmatar / aghiasmatariu* și *asignatar / asignatariu* (vezi *infra* 9.1.3.).

La acestea se adaugă 4 formații din DILR: *andosatar* „cel care beneficiază prin andosare de un cec" (NDN) cf. *(a) andosa, contestatar* „(persoană) care *contestă*" (MDA), *delegatar* „persoană care dă o delegație" (DLR) cf. *(a) delega, giratar* „persoană în favoarea căreia este girată o cambie" (MDA) cf. *(a) gira.*

9.1.1.2. Formațiile sunt ***substantive*** (unele folosite și ca adjective):

– ***masculine*** (majoritatea), raportabile la:

– verbe: *asignatar, destinatar, donatar, protestatar* etc.;

– substantive: *feudatar, rezervatar;*

– ***neutru***, raportabil la un substantiv: *aghiasmatar*.

Formații semianalizabile: *consignatar* (DILR) „cel care primește bunuri în *consignație*", *locatar* (DI) „persoană care *locuiește* într-o casă (ca chiriaș)" cf. *(a) locui* și *locație* „chirie", *obligatar* (DI) „persoană care posedă *obligații* (= bunuri de rentă etc.)".

9.1.2. Valorile derivatelor

Cele mai multe formații sunt ***nume de agent*** (*contestatar, delegatar, donatar, protestatar, retardatar, semnatar*); câteva exprimă ***pacientul*** (*adjudecatar, andosatar, asignatar, destinatar, giratar*).

Formațiile *feudatar* și *rezervatar* exprimă ***posesorul,*** iar *aghiazmatar* indică ***destinația***.

9.1.3. Originea sufixului și istoria derivatelor

Sufixul *-atar* este compus din sufixul participial *-at* și sufixul *-ar* (cf. situația din latină: *donatus – donatarius*).

Cu excepția împrumutului *aghiazmatar* < ngr. *άγιασματάριον* (*aghiazmatariu,* la Melchisedec, în DA, reproduce grafia din greacă adaptată cu *-u*, eventual fără valoare fonetică) și a lui *asignatar* (cu forma latinizantă *asignatariu*, Condica Țiv., în DA), care este considerat derivat românesc, celelalte formații sunt împrumuturi latino-romanice (majoritatea din franceză): *adjudecatar* < fr. *adjudicataire; contestatar* < fr. *contestataire; donatar* < lat. *donatarius*, fr. *donataire; feudatar* < lat. *feudatarius,* fr. *feudataire; giratar* < it. *giratario; locatar* < fr. *locataire* etc.

Semnatar este calc după fr. *signataire* (cf. și *signatar,* la Alexi, în DLR).

Formațiile cu *-atar(iu)* au început să pătrundă în română pe la mijlocul secolului al XIX-lea: *asignatariu* (a. 1833, în DA), *feudatar* (a. 1878, Bălcescu, la CADE), *semnatar* (a. 1879, Ghica, în DLR).

9.1.4. Productivitatea sufixului și repartiția stilistică a derivatelor

Sufixul în discuție nu a fost productiv.

Formațiile cu *-atar* sunt toate culte, aparținând terminologiei juridice (*asignatar, adjudecatar, donatar*) sau politice (*contestatar, protestatar*). Singurele formații cu sferă mai largă de întrebuințare sunt *destinatar, locatar, semnatar.* Termenul *aghiasmatariu* este învechit, ca și *asignatariu,* care a circulat într-o arie restrânsă (Transilvania).

9.2. -ĂLAR

În DI sunt înregistrate 3 ***formații analizabile***: *dințălar* „(reg.) dentist" (DLR), *dubălar* „tăbăcar" (DLR) cf. *(a) dubi* „a argăsi" și *tălpălar* „persoană care face sau vinde tălpi" (DLR).

Derivatele sunt ***substantive masculine***, raportabile la:
– substantive (tema de plural): *dințălar, tălpălar;*
– un verb: *dubălar*.

În DLR, derivatul *dubălar* este explicat din *dubeală* „argăseală" + *-ar* (prin schimbare de sufix); este preferabilă însă analiza prin verbul de bază, dat fiind că *dubeală* este considerat derivat din *(a) dubi* + *-eală*. În același dicționar *tălpălar* este explicat prin *tălpăli* + *-ar*, dar sensul „a pingeli" al verbului nu permite această analiză.

Formație semianalizabilă: *păscălar* „pescăruș" (DLR).

Toate formațiile sunt ***nume de agent*** cu bază nominală (*dințălar, tălpălar*) sau verbală (*dubălar*).

Sufixul *-ălar* este compus din sufixele *-(e)ală* și *-ar*.

Tălpălar este atestat în a. 1766 (Uricariul, în DLR). Celelalte derivate sunt înregistrate în glosare dialectale sau în nomenclatoare profesionale (cf. Ciobanu, E. 1969: 31–32), deci nu li se poate cunoaște cu precizie vechimea.

Sufixul a fost foarte slab productiv. Toate derivatele aparțin limbii populare.

9.3. -ĂNAR

Sufixul se identifică în 2 ***formații analizabile***: *crăcănar*[1] „*crac* de pantalon; pantaloni largi; om care poartă asemenea pantaloni" (Udrescu, Gl.) și *zăicănar* (DI) „vietate care prinde *zaice* (= gaițe)" (DLR).

Formația *căcănar* „curățitor de latrine" (DA) ar putea fi considerată analizabilă formal prin verb + *-ănar;* din punct de vedere semantic însă, se raportează la un substantiv, prin care este ***semianalizabilă***.

Izmănariu „un fel de burete" este raportat în DA la *izmă*, dar nu figurează printre derivatele bazei sugerate. Sensul menționat nefiind concludent pentru analiza semantică, nu înregistrăm formația și nici forma **-ănariu* a sufixului.

Derivatele sunt ***substantive masculine*** raportabile la substantive. *Zăicănar* este ***nume de agent,*** iar *crăcănar* exprimă o ***specie*** a bazei.

Sufixul *-ănar* este compus din *-an(ă)* și *-ar* și s-a putut detașa din formația cu dublă analiză *crăcănar*[2] s.n. „cracă mare cu ramificații numeroase" (Udrescu, Gl.) cf. *crăcan(ă)* „idem" + *-ar* sau *cracă* + *-ănar*.

Sufixul a fost foarte slab productiv Ambele derivate aparțin limbii populare.

9.4. -CAR

Sufixul apare în 2 formații ***analizabile***: *miștocar* „(tip) ironic, zeflemist" cf. *mișto* (DEX) și *puicar* (DI) „vânzător ambulant de *pui*" (DLR).

Ambele derivate sunt ***substantive masculine***; primul (folosit și adjectival) se raportează la adjectivul invariabil *mișto,* substantivat în locuțiunile *a lua la ~ , a face ~ de* „a-și bate joc" (Guțu Romalo, C.G. (2002): 166), iar al doilea se analizează prin substantivul *pui* (în DLR este explicat din *puică* + *-ar,* analiză care

nu se justifică din punct de vedere semnatic, dar care evidenţiază posibilitatea dublei analize formale, în urma căreia s-a putut detaşa sufixul dezvoltat *-car*).

Compatibilă cu dublă analiză este şi formaţia *pielcar* „argăsitor" (Teaha, C.N.) cf. *pielcea* + *-ar* sau *piele* + *-car*.

Ambele derivate sunt ***nume de agent*** cu bază nominală.

Sufixul *-car* a fost foarte slab productiv. Derivatul *miştocar* este un termen de argou (ca şi cuvântul de bază), iar *puicar* este un cuvânt popular.

9.5. -IAR, -IER[1]

Sufixele dezvoltate *-iar* [pron. -i-ar] şi *-ier*[1] [pron. -i-er] fac parte din aceeaşi ***serie***, ca şi sufixele *-ar* şi *-er*[1]. Apar amândouă în ***dubletul*** (înv.) *paraclisiar* / (reg.) *paraclisier* (DLR s.v. *paracliser*).

Sufixul *-iar* se identifică în formaţii raportabile la teme terminate în consoană (*ciliar* „în formă de *cil;* referitor la *cil*", în MDA; *prinţiar (princiar)* „care se referă la un *prinţ*", în DLR s.v. *princiar; unghiar* „echer" cf. *unghi,* în DLR) sau în *-ĭu* (*domiciliar* „referitor la *domiciliu*", în DLR).

Sufixul *-ier*[1] apare, în aceleaşi contexte fonetice (vezi *infra* **9.5.1.2.**), în formaţii româneşti vechi şi populare, spre deosebire de sufixul neologic *-ier*[2] care a intrat în limba română prin împrumuturi neologice, în primul rând din franceză, de ex. *animalier* cf. fr. *animalier, brigadier* cf. fr. *brigadier, bulevardier* cf. fr. *boulevardier, contrabandier* cf. fr. *contrebandier, costumier* cf. fr. *costumier, infirmier* cf. fr. *infirmier* etc., dar şi din italiană, ca *velier* cf. it. *veliero* etc. (vezi monografia sufixului **-IER**[2], în volumul următor).

9.5.1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

9.5.1.1. -IAR

În DI figurează 24 de ***formaţii analizabile***: *auxiliar* „(element / persoană) care ajută la ceva" (MDA) cf. *auxiliu* „ajutor", *biliar* „care se referă la *bilă* (= fiere)" (MDA), *ciliar* (vezi *supra* **9.5.**), *cutumiar* „care ţine de *cutumă,* tradiţional" (MDA), *domiciliar* (vezi *supra* **9.5.**), *finanţiar (financiar)*„referitor la *finanţe*" (MDA s.v. *financiar*), *idolniciar* „idolatru" (DA s.v. *idol*) cf. *idolniţă* „templu al idolilor" (MDA), *intermediar* „care este relativ la mijloc" (MDA) cf. *intermediu* „ceea ce se află la mijloc", *latifundiar* „mare proprietar funciar" (DLR) cf. *latifundiu*, *mercuriar* „(înv.) sfetnic" cf. *Mercur(iu)* (MDA), *mobiliar* „care se referă la bunuri *mobile*" (MDA), *nobiliar* „care aparţine nobilimii" (MDA) cf. *nobil, paraclisiar* „persoană care îngrijeşte biserica" cf. *paraclis* „bisericuţă" (DLR s.v. *paracliser*), *patrunghiar* „care are patru unghiuri" cf. *patrunghi* „patrulater" (DLR), *penitenţiar (penitenciar)* „(referitor la) închisoare" (DLR) cf. *penitenţă, polipiar* „masă calcaroasă constituită din scheletele *polipilor* din aceeaşi colonie" (DLR s.v. *polipier*), *principiar* „care este conform unui *principiu*" (DLR s.v. *principial*), *prinţiar (princiar)* (vezi *supra* **9.5.**), *reverenţiar* „reverenţios" (DLR s.v. *reverenţial*) cf. *reverenţă, stagiar* „(persoană) care îşi face *stagiul*" (MDA), *stipendiar* „(înv.) mercenar" (MDA) cf. *stipendiu, terţiar* „care reprezintă stadiul al treilea" (MDA) cf. *terţ, unghiar* (vezi *supra* **9.5.**), *uşiar* „om de serviciu, aprod; odăiaş" (DLR s.v. *uşier*) cf. *uşă*.

1. Nu au fost incluse în acest inventar formaţiile cu dublă analiză *beneficiar* „(persoană, colectivitate, instituţie) care are un folos din ceva" cf. *(a) beneficia* + *-ar* sau *beneficiu* + *-iar* şi *incendiar* „care poate provoca un *incendiu*" + *-iar* sau

(a) incendia + -ar, care figurează, conform normelor adoptate în această lucrare, în inventarul sufixului *-ar*. Apar, în schimb, în inventarul sufixului *-iar* adjectivele *domiciliar* şi *intermediar,* pentru că din punct de vedere semantic nu se pot raporta la verbele corespunzătoare (substantivarea adjectivului *intermediar* reprezintă o evoluţie semantică).

2. Au fost înregistrate în inventarul de mai sus formaţiile *principiar* şi *reverenţiar* pentru că, sincronic, sunt analizabile prin *principiu,* respectiv *reverenţă,* deşi din punct de vedere etimologic au fost create prin schimbare de sufix din formaţiile *principial* (< *principiu + -al,* în DLR s.v.), respectiv *reverenţial* (cf. fr. *révérenciel,* în DLR s.v.). Tot prin schimbare de sufix s-au format variantele lexicale *polipiar* (DLR s.v. *polipier,* împrumutat din fr. *polypier*) şi *uşiar* (DLR s.v. *uşier* < *uşă + -ier,* după fr. *huissier*). Acestea sunt situaţii care ilustrează faptul că analiza sincronică a formaţiilor, practicată în această lucrare, nu coincide uneori cu istoria derivatelor.

La acestea se adaugă 3 formaţii analizabile din DILR: *imobiliar* „care nu poate fi transportat; care se ocupă de clădiri" (MDA) cf. *imobil* „nemişcat" şi *imobil* „clădire", *perigoniar* „referitor la *perigon(iu)* (= înveliş floral simplu)" (NDN), *redevenţiar* „cel care trebuie să achite o *redevenţă*" (NDN).

Formaţiile cu *-iar* sunt adjective şi substantive.

Adjectivele (unele folosite şi ca substantive) sunt analizabile prin raportare la:
– substantive: *auxiliar, biliar, ciliar, intermediar, nobiliar, reverenţiar, stagiar* etc.;
– adjective: *mobiliar, terţiar;*
– un substantiv sau un adjectiv (în funcţie de sens): *imobiliar.*

Substantivele, analizabile prin raportare la substantive, sunt ***masculine*** (unele având şi corespondente feminine): *idolniciar* (folosit şi adjectival), *latifundiar, mercuriar, paraclisiar, polipiar, redevenţiar, stipendiar.* Un singur derivat este substantiv ***neutru***: *unghiar.*

În DI figurează şi o ***formaţie parasintetică*** (*plenipotenţiar* cf. *potenţă*), precum şi o ***formaţie semianalizabilă*** (*jubiliar* cf. *jubileu*).

9.5.1.2. -IER[1]

În DI sunt înregistrate 9 ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-ier*[1]: *acatistier* „carte care conţine *acatiste*" (DA s.v. *acatister*), *copcier* „fabricant de *copci*" (MDA), *fântânier* „(reg.) fântânar" cf. *fântână* (MDA), *jepcier (japcier)* „(reg.) cojocar; cârpaci" cf. *jepciu* „(reg.) cojoc vechi şi rupt" (MDA; numai *japcier* în DA s.v. *jepciu*), *paraclisier* (vezi *supra* **9.5.1.1.** *paraclisiar*), *păresimier* „carte care cuprinde slujba de *păresimi* (= postul Paştilor)", *potcapier* „fabricant sau vânzător de *potcapuri*" (DLR), *trunchier* „(reg.) butuc de lemn de brad" cf. *trunchi* (DLR), *vămier* „colac mic dat de pomană la înmormântare" cf. *vamă* (DLR).

1. Formaţia *trunchier* cu sensul „măcelar" se poate analiza fie prin *(a) trunchia + -er,* fie prin *trunchi + -ier.*

2. În formaţiile recente, de tipul *caşcavalier* „persoană care aspiră la profituri prin funcţii publice" cf. *caşcaval* (Trifan, F.C.: 136), *călăuzier* „călăuză" (DCR[2]), *gulgutier* „producător de gulgute (cu sens neprecizat)" (Trifan, F.C.: 136) cf. *gulgută* „înşelătorie, minciună, păcăleală" (DALR), *tuşier* „arbitru secundar la un joc sportiv, care supraveghează desfăşurarea jocului de pe marginea terenului" cf. *tuşă*[1] (DEX), se identifică sufixul neologic *-ier*[2].

Formațiile cu sufixul *-ier*[1] sunt ***substantive:***
– ***masculine***, analizabile prin raportare la substantive: *copcier, fântânier, jepcier, paraclisier, potcapier, trunchier, vămier;*
– ***neutre***, analizabile prin raportare la substantive: *acatistier, păremisier.*

9.5.2. Valorile derivatelor

9.5.2.1. Adjectivele cu sufixul *-iar* exprimă *proprietăți* care implică ***dependența*** de „obiectul" desemnat de bază (*biliar, cutumiar, domiciliar, nobiliar* etc.) sau ***identificarea*** (*auxiliar* „care este un auxiliu", *intermediar, mobiliar, reverențiar, terțiar*).

9.5.2.2. Substantivele cu *-iar* sau cu *-ier*[1] sunt ***nume de agent*** cu bază nominală (*copcier, fântânier, jepcier, paraclisiar* și *paraclisier, potcapier, redevențiar, stipendiar*) sau ***colective*** (*acatistier, păremisier*); altele exprimă ***posesorul*** (*latifundiar, polipiar*), ***purtătorul destinației*** (*unghiar, vămier*) sau ***specia*** bazei (*trunchier*).

Valoarea derivatului *mercuriar* este neclară.

9.5.3. Originea sufixelor și istoria derivatelor

9.5.3.1. Sufixul *-iar* are origine multiplă: a apărut în română din *-ar* atașat la teme terminate în consoane palatalizate și a fost împrumutat prin formații analizabile provenite mai ales din franceză (unde îi corespunde sufixul *-(i)aire*), unele și din latină sau italiană: *auxiliar* cf. fr. *auxiliaire,* lat. *auxiliaris; biliar* cf. fr. *biliaire; domiciliar* cf. fr. *domiciliaire; finanțiar* cf. it. *finanziario; latifundiar* cf. fr. *latifundiaire; stipendiar* cf. lat. *stipendiarius; terțiar* cf. fr. *tertiaire,* lat. *tertiarius* etc.

Cu excepția derivatelor *idolniciar* (cu cea mai veche atestare: a. 1682, Dosoftei, V.S. 97, în MDA), *mercuriar* (a. 1699, FN 77, în DLR), *paraclisiar* (a. 1838, Iorga, S.D. XIII 74, în DLR), *patrunghiar* (a. 1906, Alexi, W., în DLR) și *unghiar* (a. 1836–1838, Asachi, E. III 39/20, în DLR), care figurează în surse ca fiind creații românești, celelalte formații sunt împrumuturi atestate începând din secolul al XIX-lea: *stipendiar* (Șincai, Hr. II 89/4, în DLR), *penitenciar* (Kogălniceanu, S.A. 115, în DLR), *penitențiar* (Calendar (1856) 73/23, în DLR), *terțiar* (Cobâlcescu, G. 90/9, în DLR), *auxiliar* (Maiorescu, L. 141, în MDA), *finanțiar* (Maiorescu, D. IV, 42, în DA), *stagiar* (DDRF, în DLR), *nobiliar* (Codru-Drăgușanu, C. 48, în DLR) etc.; cf. și formația *scriniariu* „arhivar" (la Dosoftei, V.S., în DLR) < lat. *scriniarius,* greu de pus în legătură cu *scrin* „dulăpior cu sertare suprapuse".

Sufixul *-iar* poate fi considerat foarte slab productiv; vezi și adaptarea cu *-iar* a unor formații cu sufixul *-ier* în franceză (*cutumiar* cf. fr. *coutumier* și *prințiar (princiar)* cf. fr. *princier,* care ar putea fi și derivate românești), precum și dubletele *polipiar* și *ușiar* ale formațiilor *polipier* și *ușier,* în care se identifică sufixul *-ier*[2] (vezi *supra,* nota 2 sub **9.5.1.1.** și monografia sufixului **-IER**[2], în volumul următor).

9.5.3.2. Sufixul *-ier*[1] este dezvoltat din *-er*[1] cu elementul nesufixal *-i-*.

Sufixul a fost destul de productiv, pentru că toate formațiile sunt derivate create pe terenul limbii române, cel mai vechi fiind *acatistier* (atestat în a. 1774, în

DA), urmat, în secolul al XIX-lea, de *păresimier* (Pann ap. Şăineanu, D.U., în DLR), *potcapier* (Polizu, în DLR), *trunchier* (Barcianu, în DLR). Cu excepţia formaţiilor foarte recente, celelalte derivate sunt atestate în texte populare sau dialectale, de aceea vechimea lor este greu de precizat.

9.5.4. Repartiţia stilistică a derivatelor

Majoritatea derivatelor cu ambele sufixe sunt învechite sau/şi populare.

Câteva formaţii cu *-iar* aparţin limbii literare sau unor limbaje de specialitate: *auxiliar, biliar, ciliar, cutumiar, domiciliar, intermediar, latifundiar, mobiliar, nobiliar, stagiar*.

9.6. -ICER

Sufixul se identifică în 2 ***formaţii analizabile*** din DI: *primicer* s.m. „căpetenia căluşarilor; superior al cântăreţilor bisericeşti; căpetenie a anumitor congregaţii" (la Dosoftei, V.S. octombrie 50^r/13, în DLR) < lat. *primicerius,* analizabil prin *prim* „(persoană, obiect etc.) care se află înaintea tuturor sau în fruntea unei serii; întâi(ul)" şi *vinicer* s.m. „(pop.) luna septembrie, (reg.) luna noiembrie; luna vinului" (la I. Ionescu. C. 157/6, în DLR) raportabil la substantivul *vin* (formaţia figurează în DLR cu etimologie nesigură, cf. v.sl. виничик „vie").

Varianta lexicală *primichir* (a. 1814, ap. TDRG, în DLR s.v. *primicer*) este un împrumut din gr. *πριμικήριος*.

Valoarea formaţiei *primicer* este ***purtătorul calităţii***, iar a formaţiei populare *vinicer* este ***purtătorul referinţei***.

Sufixul nu a fost productiv în limba română.

9.7. -ICULAR

Sufixul apare în 2 ***formaţii analizabile*** din DI: *acicular* „în formă de *ac*" (DA) şi *navicular* „de forma unei *nave*" (DLR). Ambele sunt ***adjective*** raportabile la substantive.

La acestea se adaugă 2 formaţii ***semianalizabile*** (din DILR): *lenticular* „de forma unei *lentile*", *vermicular* „vermiform" cf. elementul de compunere *vermi-*.

Formaţiile exprimă ***asemănarea*** cu baza.

Toate formaţiile sunt împrumuturi latino-romanice: *acicular* cf. fr. *aciculaire* (cf. lat. *acicula*); *navicular* cf. lat. *navicularis* (< *navicula*), fr. *naviculaire*; *lenticular* cf. lat. *lenticularis* (< *lenticula*), fr. *lenticulaire; vermicular* cf. fr. *vermiculaire.* Formaţiile au pătruns în română în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: *acicular* (a. 1898, Grecescu, în DA), *navicular* (a. 1873, LM, în DLR).

Sufixul *-icular* (compus din *-icul(ă)* şi *-ar*) nu a fost productiv în limba română. Toate formaţiile aparţin stilului ştiinţific.

9.8. -ILAR

Sufixul *-ilar* se identifică în 2 ***formaţii analizabile***: adjectivul *bazilar* (DI) „care face parte din bază, care serveşte de *bază*", raportabil la un substantiv, şi substantivul (folosit şi adjectival) *tocilar* cu sensul „(fam.) elev care toceşte", care se analizează prin sensul figurat al verbului *(a) toci (cartea)*.

În formaţia *fibrilar* (DILR) glosată în MDA prin „care aparţine unei fibre, cu aspect de *fibră* (fină)" s-ar identifica sufixul *-ilar*; aceeaşi formaţie este însă glosată

prin „referitor la o *fibrilă*; (d. țesuturi) compus din fibre foarte fine" în DN (1986), NDN și MDN, cf. și fr. *fibrillaire* < *fibrille* (Robert 2010).

Adjectivul *bazilar* exprimă ***apartenența*** și a fost împrumutat din fr. *basilaire*, iar *tocilar* este un ***nume de agent*** care aparține argoului școlarilor.

Sufixul *-ilar* este dezvoltat din *-ar* cu segmentul nesufixal *-il-* (prezent în etimon); nu a fost productiv în limba română.

9.9. -ITAR

În DI sufixul apare în 6 ***formații analizabile***: *censitar (cenzitar)* „cu dreptul întemeiat pe cens" (DA) cf. *cens* „partea din impozit necesară pentru a fi alegător și eligibil", *edilitar* „privitor la administrația sau la lucrările de interes public ale unui oraș" (DLR) cf. *edil* „persoană care se ocupă de lucrările de interes public ale unui oraș", *egalitar* „privitor la egalitate; care nu se schimcă, care este mereu la fel" (DLR) cf. *egal, ereditar* „(d. bunuri) care este transmis prin moștenire" (DLR) cf. *erede* „succesor prin ereditate", *nobilitar* „(înv., mai ales în Trans.) referitor la nobilime sau la *nobili*" (DLR), *totalitar* „care cuprinde totalitatea elementelor unui ansamblu" (DLR) cf. *total*.

La acestea se adaugă 2 formații din DILR: *imunitar* „cu caracter de imunitate" (MDA) cf. *imun, utilitar* „care are scopuri *utile*" (DLR).

Formațiile sunt ***adjective*** analizabile prin raportare la:
– substantive: *censitar, edilitar, ereditar, nobilitar, totalitar;*
– adjective: *egalitar, imunitar, utilitar.*

Formații semianalizabile: prin substantive cu *-itate,* toate din DI: *autoritar* „care impune altora *autoritatea* sa" (MDA), *demnitar* „înalt funcționar de stat, persoană care deține o *demnitate* importantă" (DLR), *majoritar* „care face parte din *majoritate*" (DLR), *minoritar* „care face parte din *minoritate*" (DLR), *naționalitar* „care se referă la *naționalitate*" (DLR), *umanitar* „(d. atitudini, idei, instituții etc.) care denotă *umanitate* (= atașament față de om)" (DLR), *universitar* „privitor la / de la *universitate*" (DLR), *veleitar* „(persoană) care are *veleități*" (DLR).

La acestea se adaugă 2 formații din DILR: *cavitar* „(med.) referitor la o *cavitate* sau la o cavernă; (d. corpuri) gol în interior" (MDA) și *comunitar* „care aparține *comunității*; care se referă la *Comunitatea* Europenă; persoană care trăiește în Comunitatea Europenă" (DEX).

Din punct de vedere formal, toate formațiile de mai sus se pot raporta la substantivele sau la adjectivele prin care sunt analizabile substantivele cu *-itate;* analiza aceasta nu se justifică însă și semantic. Și în franceză, de unde au fost împrumutate cele mai multe formații, adjectivele cu *-itaire* sunt explicate din substantivele cu *-ité,* prin înlocuire de sufix (cf. Robert 2010): *autoritaire* < *autorité, humanitaire* < *humanité, majoritaire* < *majorité, universitaire* < *université* etc.

Formațiile sunt, în marea lor majoritate, împrumuturi latino-romanice, care au intrat în limba română începând din secolul al XIX-lea: *cenzitar* < fr. *censitaire* (MDA), *ereditar* < lat. *hereditarius,* fr. *héréditaire,* it. *ereditario* (DLR), *umanitar* < fr. *humanitaire* etc.

Demnitar (Ghica, C.E. în DLR) cf. fr. *dignitaire* (după *demn*) și *comunitar* (DEX[2], în MDA) cf. fr. *communautaire* (după *comunitate*) sunt calcuri.

Par a fi creații românești formate, după modelul celor împrumutate, *naționalitar* (Iordan, LRA) cf. *naționalitate* (DLR) și *nobilitar* (Codru-Drăgușanu, C. 84, în DLR) cf. *nobilitate* (DLR trimite cu cf. la fr. *nobiliaire*).

Iorgu Iordan presupune că *naționalitar* s-a format după modelul lui *totalitar* (Iordan, LRA: 164).

Se poate considera că sufixul a fost foarte slab productiv.

9.10. -OAR (-uar)

Forma *-uar* [pron. -ŭar] este o variantă grafică de adaptare a sufixului *-oar* [pron. -ŏar] în împrumutul din franceză *trotuar* < fr. *trottoir;* cf. și *fumuar* (MDA s.v. *fumoar*) și *remontuar* pentru *remontoar* (Scriban, Dicț.)

În DI figurează 5 ***formații analizabile***: *balansoar* „fotoliu care se balansează; leagăn" (MDA) cf. *(a se) balansa, patinoar* „teren amenajat pentru patinaj" (DLR) cf. *(a) patina, polisoar* „instrument de lustruit unghiile" (DLR) cf. *(a) polisa, remontoar* „mecanism cu care se întoarce un ceasornic" cf. *(a) remonta, trotuar (trotoar, trotuoar)* „porțiune amenajată de-a lungul unei străzi pentru circulația pietonilor" cf. *(a) trota* „a merge în trap".

La acestea se adaugă 3 formații din alte surse: *fumoar (fumuar* și *fumuoar)* „spațiu pentru fumat" (MDA) cf. *(a) fuma, promenoar* „(rar) foaier" (MDA) cf. *(a se) promena* „a se plimba", *urinoar* „loc special pentru urinare; pisoar" (MDN) cf. *(a) urina.*

Toate formațiile sunt ***substantive neutre*** analizabile prin raportare la verbe.

Formații semianalizabile: *lavoar* cf. *lavabil, repertoar* cf. *repertoriu.*

În DALR figurează formula de salut glumeață *la revedoar* rezultată din contaminarea expresiei românești *la revedere* cu fr. *au revoir.*

Derivatele sunt ***nume de instrument*** (*balansoar, polisoar, remontoar*) și ***nume de loc*** (*fumoar, patinoar, promenoar, trotuar, urinoar*).

Toate formațiile au fost împrumutate din franceză; cel mai vechi este *trotuar* (Negruzzi, S. I, 291, în DLR), majoritatea având atestări din secolul trecut: *remontoar* (Alexi, W., în DLR), *patinoar* (Bacovia, O. 17, în DLR) etc.

Sufixul nu este productiv în română.

9.11. -ONAR (-unar)

Varianta *-unar* se identifică în substantivele neutre *focunar* „felinar" (Lex. reg. II: 116) cf. *foc* și *ziciunar*, calc neaoșizant după fr. *dictionnaire* (a. 1863, cf. Seche 1963: 261).

Forma **-oner* apare numai în împrumutul analizabil *miliționer* „milițian" < rus. *милиционер* (Sahia, URSS: 63, în DLR) cf. *miliție.*

În DI sunt înregistrate 9 ***formații analizabile***: *direcționar* „soldat care indică *direcția*" (Bacalbașa, în DLR s.v. *direcțional*), *discreționar* „arbitrar, abuziv" (DLR) cf. *(la) discreție* „la bunul plac", *divizionar* „privitor la o *divizie* (militară sau sportivă)" (DLR), *expediționar* „(persoană) care face o *expediție*" (DLR), *fracționar* „(mat.) care conține o *fracție*" (MDA), *funcționar* „persoană care are o *funcție* (publică sau privată)" (DA s.v. *funcție*), *permisionar* „soldat care se află în *permisie*" (DLR), *petiționar* „persoană care adresează o *petiție*" (DLR), *religionar* „(înv.) religios; bisericos" cf. *religie.*

Nu am inclus în inventarul de mai sus formații terminate în *-onar* care sunt analizabile (formal și semantic) prin verbe cu *-iona* sau prin substantive cu *-iune* și care figurează în inventarul sufixului *-ar*, de ex. *colecționar* cf. *(a) colecționa, gestionar* cf. *gestiune* și *(a) gestiona, pensionar* „persoană care s-a *pensionat*;

persoană care locuieşte la o *pensiune*", *scizionar* cf. *sciziune, vizionar* cf. *viziune* etc.; vezi şi *divizionar* cu sensul „care se referă la o împărţire" cf. *diviziune.*

La acestea se adaugă 3 formaţii din alte surse: *confuzionar* „(fam.) (cel) care face *confuzii*" (NDN), *corecţionar* „(arg.) deţinut minor transferat în penitenciar dintr-o şcoală de reeducare (DALR) cf. *corecţie, muniţionar* „persoană care se ocupa de cele necesare unei armate în timp de război" (DLR) cf. *muniţie.*

Formaţiile cu sufixul *-onar* sunt:

– ***substantive masculine*** (unele au şi corespondente feminine), analizabile prin raportare la substantive: *corecţionar, direcţionar, expediţionar, funcţionar, permisionar, petiţionar, muniţionar;*

– ***adjective*** (unele şi substantivate), analizabile prin raportare la substantive: *confuzionar, discreţionar, divizionar, fracţionar, religionar.*

Substantivele cu sufixul *-onar* sunt ***nume de agent*** (*direcţionar, expediţionar, petiţionar, muniţionar*) sau exprimă ***posesorul*** (*funcţionar, permisionar*). Adjectivele exprimă ***conformitatea*** cu baza.

Sufixul *-onar* a fost împrumutat din mai multe surse. Marea majoritate a formaţiilor sunt împrumuturi latino-romanice, uneori şi din germană: *confuzionar* cf. it. *confusionario; discreţionar* cf. fr. *discrétionnaire,* germ. *diskretionnär; funcţionar* cf. fr. *fonctionnaire,* it. *funzionario; religionar(iu)* < lat. *religionarius,* fr. *réligionnaire* etc. Singurele creaţii româneşti sunt *corecţionar* şi *direcţionar,* format de la *direcţional* (cf. fr. *directionnel*) prin schimbare de sufix (DLR), deci sufixul este foarte slab productiv.

Primele atestări sunt din secolul al XIX-lea: *fracţionar* (a. 1843, la Ursu, T.), *muniţionar* (a. 1848, Negulici, în DLR).

Formaţiile cu *-onar* sunt, în general, literare: *discreţionar, fracţionar, petiţionar*. În limba comună circulă *funcţionar,* iar *religionar* a ieşit din uz.

9.12. -TAR (-dar)

Forma *-dar* este variantă etimologică a lui *-tar* în împrumutul *haznadar* (vezi *infra*).

Sufixul se identifică în 3 ***formaţii analizabile*** din DI: *haznatar (haznadar)* „vistier, tezaurar" (DA s.v. *hazna* „tezaur public"), *ibrictar* „slujbaş care îi turna domnitorului apă cu *ibricul*" (DA s.v. *ibric*) şi *tejghetar* „persoană care vinde la *tejghea;* (înv.) meseriaş care lucrează la *tejghea*" (DLR).

Formaţiile sunt ***substantive*** masculine raportabile la substantive.

Toate trei sunt ***nume de agent***, împrumutate din turcă în secolul al XVIII-lea: *haznadar* < tc. *haznadar* şi *haznatar* < tc. **haznatar* (Suciu, I.T. II: 406), *ibrictar* < tc. *ibriktar* (*ibid.*: 426), *tejghetar* < tc. *tezgâhtar* (*ibid.*: 740).

Formaţiile *haznatar* şi *ibrictar* sunt învechite, iar *tejghetar* este un cuvânt popular.

9.13. -UAR

Sufixul *-uar* [pron. -u-ar] se identifică în 9 ***formaţii analizabile*** din DI: *actuar* „(înv.) specialist în probleme financiare; scrib care redacta procesele-verbale la romani" (MDA) cf. *act, anuar* „publicaţie periodică anuală" (DA) cf. *an*, *mortuar* „care se referă la *mort* sau la înmormântare" (DLR), *osuar* „loc unde se depun oseminte" (DLR) cf. *os, picuar* „(rar) pipetă" cf. *pic* „picătură, strop" (DLR) şi *(a) pica*, *portuar* „referitor la *port*" (DLR), *sanctuar* „loc într-un locaş de cult considerat sfânt" cf. *sanct* „(înv.) sfânt" (DLR),

uzuar „persoană care are dreptul de *uz*" (DLR), *uzufructuar*„persoană care are dreptul de *uzufruct*" (DLR).

Două dintre formații au variante lexicale învechite cu sufixul *-uariu* [pron. -u-a-rĭu]: *anuariu* (DA s.v. *anuar*) și *sanctuariu* (Aristia, Plut. 301/27, în DLR).

La acestea se adaugă *censuar* „(sclav) obligat doar să plătească stăpânului un *cens*" (MDN).

Formațiile sunt substantive și adjective.

Substantivele sunt:

– ***masculine*** raportabile la substantive: *actuar, uzuar, uzufructuar;*

– ***neutre*** raportabile la:

– substantive: *anuar, osuar, sanctuar;*

– un substantiv sau un verb: *picuar.*

Adjectivele sunt raportabile la substantive: *censuar* (și substantivat), *mortuar, portuar.*

Formație semianalizabilă: *voluptuar* „care ține de lux; care nu este necesar, ci făcut numai pentru plăcere" (MDN) cf. *voluptate.*

Sufixul *-uar* este dezvoltat din sufixul *-ar* cu elementul nesufixal *-u-* (prezent în etimon).

Cu excepția lui *picuar*, format în românește, celelalte formații sunt împrumuturi latino-romanice: *actuar* < lat. *actuarius,* fr. *actuaire; anuar* < fr. *annuaire; censuar* < it. *censuario; osuar* < lat. *ossuarium,* fr. *ossuaire; portuar* < it. *portuario,* fr. *portuaire; uzuar* < lat. *usuarius* etc. Primele atestări sunt pe la mijlocul secolului al XIX-lea: *sanctuariu* (a. 1857, Aristia, în DLR), *osuar* (a. 1887, Odobescu, în DLR). Unica formație românească este ***nume de instrument*** și pare să fie recentă (prima înregistrare, în DM) și efemeră.

Sunt formații literare, unele dintre ele aparținând stilului juridic (*uzuar, uzufructuar*); *actuar* este un termen administrativ învechit.

9.14. -ULAR

Sufixul apare în 5 ***formații analizabile*** din DI: *apendicular* „de felul unui *apendice*" (DA), *glandular* „care are aspectul sau constituția unei glande; privitor la o *glandă*" (MDA), *globular* „care are formă de *glob*" (MDA), *mușchiular* „privitor la *mușchi*" (DLR s.v. *muscular*) și *unghiular* „care se referă la *unghi*" (DLR).

1. Formația *unghiular* are o variantă lexicală învechită cu sufixul *-ulariu* [pron. -u-la-rĭu]: *unghiulariu* (la Bar.–Munt., W., în DLR).

2. Formațiile *apendicular* și *glandular* apar în inventarul de mai sus nefiind considerate cu dublă analiză, deoarece se pot raporta la *apendicul,* respectiv la *glandulă,* numai formal, nu și semantic, spre deosebire de *vezicular* (DILR) „în formă de *veziculă* (= *vezică* mică)", care face parte din inventarul sufixului *-ar.*

3. Nu a fost avută în vedere formația *trunchiular* din DI, pentru că nu a fost reținută în DLR, nici în MDA; în DILR apare *troncular* „referitor la un trunchi nervos sau de vase limfatice" (NDN), împrumut neanalizabil din fr. *tronculaire.*

La acestea se adaugă 4 formații din alte surse: *algulare* (pl.) „*alge*" (Ursu, T.), *cercular* „circular" (*ibid.*) cf. *cerc*, *jocular* (DILR) „glumeț" (NDN) cf. *joc*, *tubular* (DILR) „în formă de *tub*" (MDA).

Cu excepţia lui *algulare*, care este ***substantiv***, derivatele cu *-ular* sunt ***adjective*** analizabile prin raportare la substantive.

Trei formaţii sunt împrumuturi din franceză: *apendicular* < fr. *appendiculaire, glandular* < fr. *glandulaire*, *tubular* < fr. *tubulaire;* patru formaţii sunt calcuri: *cercular* cf. fr. *circulaire, jocular* cf. lat. *iocularis, muşchiular* cf. fr. *musculaire* şi *unghiular* cf. fr. *angulaire* (primele două sunt variante ale împrumuturilor *circular, muscular*). Formaţia *algulare* pare să nu aibă corespondent străin, dar, întrucât apare într-o traducere (Iuliu Barasch, *Istoria naturală*, 1856, traducere din franceză după G. Belèze), este foarte puţin probabil să fie formaţie românească.

Primele atestări ale formaţiilor cu *-ular* datează din secolul al XIX-lea: *cercular* (a. 1838, la Ursu, T.; *circular*, varianta care s-a impus în limba literară, apare în aceeaşi perioadă: a. 1835, *ibid.*), *unghiular* (a. 1837, *ibid.*), *muşchiular* (Gherea, St. Cr. III, în DLR); celelalte au atestări din secolul trecut, iar *jocular* pare a fi o formaţie ocazională relativ recentă.

Formaţiile cu *-ular* sunt în marea majoritate literare, unele aparţinând domeniului ştiinţelor naturale: *algulare, apendicular, glandular*.

Câteva sufixe complexe se identifică în câte o singură formaţie analizabilă:

***-adar** şi ***-adariu** [pron. -a-da-rĭu] în substantivul neutru *lampadar* (la Klopştock, G. Călinescu etc.) cu dubletul *lampadariu* (la Filimon) < lat. med. *lampadarium*, fr. *lampadaire* (DLR) cf. *lampă;*

***-ăier** [pron. -ă-ĭer] în substantivul masculin *cofăier* „om care confecţionează sau vinde *cofe*" (Udrescu, Gl.);

***-ărar** în substantivul neutru *ghinărar* „unealtă de dulgherie (nedefinită mai de aproape)", cu etimologie necunoscută cf. *ghin* „unealtă de dulgherie sau de fierărie cu tăişul semicircular" (MDA);

***-endar** şi ***-endariu** [pron. -en-da-rĭu] în substantivul masculin *referendar* cu dubletul *referendariu* „referent" < lat. *referendarius*, fr. *référendaire,* germ. *Referendar* (DLR) cf. *(a) referi / refera* „a face un raport";

***-icar** în substantivul neutru *dâmbicar* „răzor (= coamă de pământ formată din două brazde alăturate)" cf. *dâmb* + *-icar* (DLR).

-ARD, -ARDĂ

Diez, G. (1874): 355 ş.u.; Meyer-Lübke, G. II (1895): 60 ş.u.; Bourciez, E.: 197; Iordan, SRR: 1–59; Iordan, LRA: 164; Rohlfs, G. III (1954): 319; Drimba 1959: 28; Dănăilă 1960: 117–123; Dubois, D.S.: 16, 60; Creţa 1967: 177–194; Brâncuş 1971: 184–185; Avram, M. 2000: 3–9.

1. Statutul afixelor

Sufixele *-ard* şi *-ardă* formează o ***serie*** datorită asemănării formale, distribuţiei similare (vezi *infra* **2.1.2.1.** şi **2.2.**) şi originii comune (vezi *infra* **4.**).

Cele două sufixe apar în ***dubletul*** *placard / placardă* „bucată de lemn, pânză, carton etc. pe care se scrie o lozincă, o înştiinţare etc." < fr. *placard* (DLR) cf. *placă;* forma *placard,* atestată numai în dicţionare, a ieşit din uz (DLR s.v.

placardă). Cuvântul are şi varianta coruptă *plancardă* (la Sahia, în DLR), apărută prin contaminare între *placardă* şi *pancartă*.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -ARD

2.1.1. În DI sunt înregistrate 11 ***formaţii analizabile***: *capitulard* „(persoană) care *capitulează* cu uşurinţă" (MDA), *comunard* „adept sau membru al *Comunei* din Paris; care se referă la comunarzi" (MDA), *cumulard* „persoană care deţine mai multe funcţii remunerate, în acelaşi timp" (MDA) cf. *(a) cumula* şi *cumul, dinamitard* „anarhic; distrugător" (MDA) cf. *(a) dinamita* şi *dinamită, filozofard* „persoană care face speculaţii filozofice de calitate îndoielnică" (MDA) cf. *(a) filozofa* şi *filozof, patriotard* „(persoană, operă) care face paradă de patriotism" (MDA) cf. *patriot, placard* (vezi *supra* **1.**), *revanşard* „răzbunător" (MDA) cf. *(a se) revanşa* şi *revanşă, salonard* „persoană care frecventează lumea mondenă; snob" (MDA) cf. *salon, şablonard* „lipsit de originalitate" (MDA) cf. *şablon, trenard* „soldat care rămâne în urma trupei în marş" (MDA) cf. *(a) trena*.

La acestea se adaugă 29 din alte izvoare (la cele neglosate în surse sau ambigue se indică clasa lexico-gramaticală): *afişard* „agitatoric" (Dănăilă 1960: 120) cf. *(a se) afişa, băloşard* adj. cf. *bălos* (Avram, M. 2000: 4), *bufonard* adj. (*ibid.*: 4), *bulinard* „(care este) ziarist la un ziar al cărui însemn este o *bulină* roşie (*ibid.*: 4), *cagulard* „membru al unei organizaţii fasciste care a activat în Franţa" cf. *cagulă* (*ibid.*: 4), *căpuşard* „(firmă, persoană) care parazitează o întreprindere de stat" cf. *căpuşă* (DCR[3]), *closetard* adj. cf. *closet* (Avram, M. 2000: 4), *complotard* „(persoană) care *complotează*" (*ibid.*: 4) cf. şi *complot, cuponard* „(d. o persoană) care a primit *cupon* nominativ de privatizare" (*ibid.*: 4 şi 5), *debruiard* (DILR) „descurcăreţ" (MDN) cf. *(a se) debruia, demisionard* subst. „demisionar" (Avram, M. 2000: 4) cf. *(a) demisiona, doctrinard* subst. „doctrinar" (*ibid.*: 4) cf. *doctrină, dreifusard* „adept, partizan al lui *Dreyfus*" (Dănăilă 1960: 119), *fesenard* subst. cf. *F*rontul *S*alvării *N*aţionale [pron. fesene] (Avram, M. 2000: 4), *gherilard* adj. cf. *gherilă* (*ibid.*: 4), *kosovard* „locuitor din *Kosovo*" (*ibid.*: 4), *ifosard* (DILR) „(persoană) cu *ifose*" (MDA), *lozincard* „(cel) care foloseşte exagerat *lozincile*; fals agitatoric" (Dănăilă 1960: 120), *notulard* subst. cf. *notulă* „notiţă" (Avram, M. 2000: 4), *pamfletard* adj. „pamfletar" (*ibid.*: 4) cf. *pamflet, panicard* (DILR) „(persoană) care se lasă cuprinsă de *panică*" (MDA), *pistard* „ciclist specializat în concursuri pe *pistă*" (DCR[3]), *pistolard* „persoană care foloseşte *pistolul* în scopuri huliganice" (Dănăilă 1960: 120), *poetard* „persoană care face poezii nereuşite; privitor la poezii nereuşite" (Dănăilă 1960: 120) cf. *poet, politicard* „care face *politică* (de proastă calitate)" (Avram, M. 2000: 4), *rubricard* „semnatar al unei *rubrici*" (DCR[3]), *savoiard* „(locuitor) din *Savoia*; mercenar în armata ducelui de *Savoia*" (Dănăilă 1960: 119), *sorbonard* „persoană care studiază la *Sorbona*" (Iordan, LRA: 164), *şuetard* „şuetist" (Avram, M. 2000: 4) cf. *şuetă, telefonard* „care *telefonează* (des)" cf. şi *telefon* (*ibid.*: 4).

2.1.2. Formaţiile cu *-ard* sunt substantive şi adjective.

2.1.2.1. ***Substantivele*** (unele folosite şi adjectival) sunt ***masculine***, analizabile în raport cu:

– substantive:
  – comune: *cagulard, căpuşard, pistard, pistolard, rubricard, şuetard, trenard* etc.;
  – proprii:
    – antroponim: *dreifusard;*
    – toponime: *kosovard, savoiard;*
    – nume de instituţii, de organizaţii, de evenimente istorice: *comunard, fesenard, sorbonard;*

– substantive sau verbe: *complotard, cumulard, filozofard;*
– verbe: *capitulard, demisionard.*

Singurul substantiv ***neutru*** este *placard.*

2.1.2.2. ***Adjectivele*** (uneori substantivate) sunt analizabile în raport cu:
– substantive: *bufonard, closetard, doctrinard, gherilard, lozincard, pamfletard, patriotard, poetard, şablonard;*
– verbe (rar): *afişard, capitulard, telefonard;*
– substantive sau verbe: *dinamitard, revanşard;*
– un adjectiv: *băloşard.*

Formaţii semianalizabile**:** *bombonard* s.m. (Avram, M. 2000: 4) cf. *Bombonel* „porecla unui anumit deputat", *miliard* „număr egal cu o mie de *milioane*" (MDA) cf. şi *mili-, spondilard* (DILR) „persoană bolnavă de *spondiloză*" (DCR[3]).

2.2. -ARDĂ

În DI sunt înregistrate 2 ***formaţii analizabile***: *bombardă* „(în Evul Mediu) maşină de război cu care se aruncau bolovani; mortier pentru aruncat *bombe*" (MDA) şi *placardă* (vezi *supra* **1.**).

Formaţiile cu *-ardă* sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la substantive feminine.

3. Valorile derivatelor

3.1. Valoarea ***peiorativă*** este, ca şi în franceză, principala valoare a sufixului *-ard,* prezentă atât la substantive, cât şi la adjective (Creţa 1964: 178 –179 consideră că *-ard* este, alături de *-astru,* un sufix peiorativ propriu-zis, vezi *politicard, poetard* vs *politicastru, poetastru*). Sensul peiorativ
– aparţine uneori bazei, sufixul având rolul de a întări conotaţia peiorativă: *băloşard, bombonard, bufonard, closetard* etc.;
– este dat de sufix: *capitulard, filozofard, lozincard, patriotard* etc.

În anumite situaţii, formaţia cu *-ard* are valoare peiorativă datorită contextului în care este folosită, de ex. *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, / Care-ncearcă prin poeme să devie* ***cumularzi*** */ Închinând ale lor versuri la puternici, la cucoane* (Eminescu, în DA).

3.2. ***Nume de agent,*** şi anume:
– persoana care aderă la o orânduire socială, o grupare politică etc: *comunard, dreifusard, fesenard* etc. (pentru derivatele din această categorie valoarea peiorativă apare sau nu, în funcţie de vederile politice ale celui care foloseşte formaţia cu sufix; astfel, pentru adversarii Comunei din Paris *comunard* avea valoare peiorativă, în vreme ce adepţii Comunei foloseau cu mândrie numele de *comunard*);
– persoana care desfăşoară (sau este caracterizată prin) acţiuni legate de noţiunea exprimată de cuvântul-bază: *afişard, dinamitard, panicard, pistard, revanşard* etc. (unele dintre aceste formaţii nu au sens peiorativ, de ex. *pistard*).

3.3. ***Purtătorul apartenenţei*** locale: *kosovard, savoiard, salonard, sorbonard.* Dintre aceste derivate, *salonard* este întotdeauna peiorativ, *sorbonard* poate fi şi peiorativ, iar *kosovard* şi *savoiard* sunt neutre stilistic.

3.4. ***Posesorul***: *cagulard, cuponard, ifosard;*

3.5. ***Nume de instrument***: *bombardă*. Această valoare a fost preluată din franceză (cf. Dubois, D.S.: 60).

Unele valori sunt ocazionale, ca ***specia*** bazei (*placardă*).

Derivatul *băloşard* este ***sinonim*** cu baza.

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixul *-ard* este neologic, ***împrumutat*** din franceză (din italiană s-au împrumutat numai cuvinte neanalizabile).

Sufixul *-ard* este de origine germanică. El a pătruns în franceză şi italiană mai întâi prin antroponime, apoi prin derivate de la substantive, adjective şi verbe (Meyer-Lübke, G. III: 605; Diez, G.: 356). În franceză, mai mult decât în italiană, sufixul continuă să fie productiv mai ales cu valoare peiorativă (Dubois, D.S.: 17, 60).

În română, *-ard* a intrat aproximativ la mijlocul secolului al XIX-lea, prin împrumuturi din franceză sau italiană. Din italiană s-a împrumutat un număr mic de cuvinte (neanalizabile): *bastard* „copil neligitim; corcitură" (Hasdeu, I.C., în DA; Pontbriant, la Dănăilă 1960: 119) < it. *bastardo, stindard* (Negulici, în DLR) < it. *stendardo*.

Existenţa lui *-s-* în *bastard* este un argument că termenul a pătruns din italiană, şi nu din franceză, deoarece la data la care s-a efectuat împrumutul în franceză se produsese transformarea *bastard* > *bâtard* (cf. Dănăilă 1960: 119).

Din franceză provin cele mai multe cuvinte cu *-ard:*

– neanalizabile: *campagnard* „ţăran" (Costinescu) < fr. *campagnard, bavard* „flecar" (Negulici, în DA) < fr. *bavard, bulevard* (Bălcescu, U.V., în DA) < fr. *boulevard, maquisard* „persoană care a luat parte la mişcarea de rezistenţă din Franţa în timpul Celui de al Doilea Război Mondial" (a. 1958, la Dănăilă 1960: 121) < fr. *maquisard;*

– analizabile: *comunard* (Odobescu, S. II 242, în DA) < fr. *communard, cumulard* (Eminescu, P. 229, în DA) < fr. *cummulard, dreifusard* (semnalat într-o traducere, la Dănăilă 1960: 119) < fr. *dreyfusard, savoiard* (Barcianu, în DLR) < fr. *savoyard, sorbonard* (Iordan, LRA) < fr. *sorbonnard.*

Pentru derivatele a căror bază este de origine franceză există posibilitatea de a fi împrumuturi din franceză sau creaţii pe teren românesc: *cagulard* < fr. *cagoulard* sau *cagulă* + *-ard, dinamitard* < fr. *dynamitard* sau *dinamită / (a) dinamita* + *-ard, panicard* < fr. *paniquard* sau *panică* + *-ard, patriotard* < fr. *patriotard* sau *patriot* + *-ard, revanşard* < fr. *revanchard* sau *revanşă / (a se) revanşa* + *-ard, salonard* < fr. *salonnard* sau *salon* + *-ard, trenard* < fr. *traînard* sau *(a) trena* + *-ard.*

Formaţii româneşti sigure cu *-ard* sunt cele care provin de la teme:

– de alte origini decât franceză: *băloşard, bulinard, lozincard* şi *şablonard;*

– legate strict de realităţile româneşti: *bombonard, cuponard* (cf. Avram, M. 2000: 5).

Unele formaţii cu *-ard* au paralele cu *-ar: dinamitard – dinamitar, doctrinard – doctrinar, fesenard – fesenar, lozincard – lozincar, pistolard – pistolar, trenard – trenar.*

4.2. Formațiile cu sufixul *-ardă* au fost împrumutate din franceză: *bombardă* (Șincai, Hr., în MDA) < fr. *bombarde* și *placardă* (DDRF, în DLR) < fr. *placard.*

5. Originea temelor

Formațiile cu *-ard* se raportează de cele mai multe ori la cuvinte franțuzești: *afișard, bufonard, cagulard, complotard, gherilard* etc.

În puține formații se identifică teme de altă origine:
– latino-romanică: *poetard, politicard;*
– neogreacă; *bulinard;*
– neogreacă sau germană: *pistolard;*
– germană: *șablonard;*
– cuvinte formate în română: *băloșard, fesenard.*

În legătură cu tema de la care provine *șuetard* au existat unele discuții: *șuetă* evocă formal franțuzescul *chouette*, dar sensul cuvântului românesc nu se regăsește în franceză (DLR și DEX[2] indică etimologia necunoscută, trimițând cu cf. la cuvântul franțuzesc). Gr. Brâncuș (Brâncuș 1971: 184–185) analizează formal și semantic cuvântul, ca și opiniile exprimate cu privire la originea sa, ajungând la concluzia că românescul *șuetă* „conversație ușoară și spirituală între prieteni" provine din franceză, fiind întrebuințat la început exclusiv ca termen de argou (sau jargon) și menținut în limbajul familiar orășenesc.

6. Productivitatea sufixelor și repartiția stilistică a derivatelor

Pe teren românesc sufixul *-ard* a fost doar în mică măsură productiv; în ultimele decenii se constată însă o creștere a productivității sale, mai ales în legătură cu valoarea sa peiorativă: *cuponard, fesenard, lozincard, pistolard, șablonard.* Au fost semnalate destul de multe formații cu *-ard* în presă (19 derivate la Avram, M. 2000). Chiar dacă unele dintre aceste formații sunt ocazionale, efemere, ele indică o creștere a productivității sufixului în limba actuală.

Sufixul *-ardă*, prezent doar în două formații analizabile împrumutate din franceză, nu este productiv în limba română.

Derivatele cu *-ard* circulă în limba literară, mai ales în stilurile publicistic și științific.

7. SUFIXE COMPLEXE

-IARD

Sufixul dezvoltat *-iard* se identifică în 3 ***formații analizabile***: *biliard* (DI) „joc cu *bile*; masă pe care se joacă acest joc" (MDA), *mineriard* (Avram, M. 2000: 4) cf. *miner* și *montaniard* (DILR) „muntenesc; om de munte" (MDA) cf. *montan.*

Ortografiat *montagnard* (NDN, MDN), derivatul înseamnă și „membru al partidului cu vederi radicale, care ocupa partea cea mai înaltă (*La Montagne*) a sălii în care se țineau ședințele Convențiunii în timpul revoluției din Franța de la 1789" (cf. și Dănăilă 1960: 118).

Formațiile sunt ***substantive***, unul neutru (*biliard*), altul masculin (*mineriard*), analizabile prin substantive și un ***adjectiv*** (*montaniard,* folosit și substantivat) raportabil la un adjectiv.

Valoarea formației *biliard* (atestată la Eminescu, în MDA) este neclară; *mineriard* are sens ***peiorativ***, iar *montaniard* este ***purtătorul calității.***

Sunt împrumutate din franceză *biliard* şi *montaniard,* iar *mineriard* a apărut pe terenul limbii române.

Sufixul nu este productiv.

Din formaţia *nasilard* „pe *nas*, se zice de sunetul glasului celui care vorbeşte pe *nas*” (Costinescu, la Dănăilă 1960: 118) < fr. *nasillard* s-ar segmenta sufixul dezvoltat **-ilard.*

-ARE^{2}, -ERE^{1} (-eare), '-ERE^{2}, -IRE, -ÂRE

Pascu, S.: 93; DHLR II: 236–238, 302–308; Graur 1936c: 190; Graur 1940: 206; GA^{1} I: 156–157; Lombard 1954: 539, 540, 555; Andriescu 1954: 83–90; Iliescu 1959b: 100–101; Iordan, LRC: 416; GA^{2} I: 23, 266; Carabulea–Popescu-Marin 1967: 283–290, 294–295, 299–320; Guţu Romalo, C.G.: 202–205, 234, 235, 291, 293; Diaconescu 1977: 9–11, 49, 51, 54–60, 68–73, 81–104 şi passim; Popescu, G.G.: 88; Frâncu 1983: 171–181; ILRLV: 224, 437; Stan, N.A.: 8–30 şi passim; GALR I: 134–135, 487, 577–578; FCLRV: 166–180, 296; Vârlan, S.N.: 136–152; Trifan, F.C. 168–182; Zamfir 2007: 320.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-are^{2}, -ere^{1}, '-ere^{2}, -ire, -âre* formează o ***serie*** având etimologie (vezi *infra* **5.**) şi valori (vezi *infra* **4.**) comune.

Unii autori grupează sufixele din seria de mai sus sub denumirea generică „sufixul *-re*” (caracteristic infinitivului lung verbal), chiar dacă recunosc statutul lor de sufixe lexicale substantivale (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 283; ILR II: 276; Stan, N.A.: 24; GALR I: 134; FCLRV: 166–167 etc.). Vocalele tematice *-a, -e, -i, -î*, realizate ca sufixe gramaticale în cazul formelor verbale de infinitiv, nu au însă relevanţă morfologică în cazul formaţiilor nominale, de aceea trebuie considerate drept parte componentă a sufixelor în discuţie (Diaconescu 1977: 60). Posibilitatea înlocuirii unor sufixe (sau finale) cu unul dintre sufixele din seria menţionată (*abraziv – abrazare, orizontal – orizontare, decrepit – decrepire* etc.) şi, mai ales, capacitatea acestora din urmă (mai ales a lui *-are^{2}*) de a se ataşa direct la teme nominale, fără intermediul unui verb (de ex. *marnare* „presărarea unui sol cu *marnă*”, *microcipare* „instalarea unui *microcip*” etc.), ca şi ataşarea lor la verbe din altă clasă formală (*născare < (a) naşte*), sunt argumente pentru a vorbi de o serie de sufixe, şi nu de unul singur.

1.1.1. Sufixul *-are^{2}* se identifică, de regulă, la verbe cu infinitivul în *-a* (cu unele excepţii generate de contextul fonetic, vezi *infra* **1.1.2.**); mai rar, formaţii învechite şi populare se raportează şi la verbe din alte clase, cum ar fi cele în *-ea* şi *-e*: *zăcare* cf. *(a) zăcea, mulgare* cf. *(a) mulge* etc.

1.1.2. Sufixul *-ere^{1}* se identifică în formaţii de la verbe cu infinitivul în *-ea*: *încăpere* cf. *(a) încăpea, părere* cf. *(a) părea* etc., uneori după teme terminate în

consoanele palatale [ḱ], [ǵ]: *împerechere* cf. *(a) împerechea, veghere* cf. *(a) veghea* etc. În condiţii fonetice determinate, formaţiile se raportează şi la verbe cu infinitivul în *-a*, şi anume după teme terminate:

– în [*-i-*] vocalic: *aliniere* cf. *(a) alinia* etc.;

– în [*-ĭ-*] semivocalic: *mângâiere* cf. *(a) mângâia* etc.

În limba veche, în condiţiile menţionate mai sus, derivate cu *-(i)are* şi *-ere*[1] circulau paralel: ***înviiare*** (Molitvelnic a. 1689, în DA s.v. *învia*) vs ***înviere*** (CV XLVII/11, V. Caz. 358/15, în FCLRV), ***tămâiare*** (B 627[a]/51, în FCLRV) vs ***tămâiere*** (Negruzzi, în DLR) etc.

1.1.3. Sufixul neaccentuat *'-ere*[2] apare în formaţii raportabile la verbe cu sufixul *-e* la infinitiv: *naştere* cf. *(a) naşte, trecere* cf. *(a) trece* etc.

1.1.4. Sufixele *-ire* şi *-âre* se identifică în derivate de la verbe cu infinitivul în *-i* (*iubire* cf. *(a) iubi, năucire* cf. *(a) năuci* etc.), respectiv în *-î* (*hotărâre* cf. *(a) hotărî, ocărâre* cf. *(a) ocărî* etc.).

Pentru raportul *-i / -î* la infinitivul verbelor şi statutul celui din urmă, vezi GALR I: 487.

Există uneori ***dublete*** cu unele sufixe din serie de la tema aceluiaşi verb (*ambreiere / ambreiare* cf. *(a) ambreia, avariere / avariare* cf. *(a) avaria, expiere / expiare* cf. *(a) expia, naufragiere / naufragiare* cf. *(a) naufragia, scâlciere / scâlciare* cf. *(a) scâlcia, trunchiere / trunchiare* cf. *(a) trunchia* – toate din MDA – etc.), uneori o formaţie fiind de la tema infinitivului (*naştere, pierdere* etc.) şi altă formaţie de la tema perfectului sau a prezentului (*născare, pierzare* etc.), după cum există şi formaţii paralele care au la bază variante (din clase diferite) ale aceluiaşi verb: *adevărare* (< *(a) adevăra*) vs *adeverire* (< *(a) adeveri*), *despărţare / despărtare* (< *(a) despărţa*) vs *despărţire* (< *(a) despărţi*), *procedare* (< *(a) proceda*) vs *procedere* (< *(a) procede*), *succedare* (< *(a) succeda*) vs *succedere* (< *(a) succede*), *zvăpăiare* (< *(a se) zvăpăia*) vs *svăpăire* (< *(a se) svăpăi*) etc. Cf. şi dubletele regionale cu *-âre* ale unor formaţii cu *-ire*, de tipul *dosâre, păzâre, iuţâre, depăşâre, năcăjâre, batjocorâre* etc., în zonele în care sufixul *-i* de la infinitiv se pronunţă [î] (după consoanele [s], [z], [ţ], [ş], [j], [r]).

1.2. Sufixul *-ere*[1] are ***varianta învechită***, etimologică *-eare* [pron. -ĕa-re]: *vedeare* (Coresi Ev., în DLR), *vreare* (Psalt. Hur., în DLR), *zăceare* (*Biblia* (1688), în DLR) etc.

2. Delimitarea de sufixe omonime

Sufixul *-are*[2] se delimitează de omonimul său *-are*[1] (din *flămânzare, gălbenare* etc., vezi monografia sufixelor **-AR, -ER**[1]**; -ARĂ, -ARE**[1]**; -ARIU**) prin origine, prin distribuţie (clasa lexico-gramaticală a temei) şi prin conţinutul semantic.

Sufixul *-ere*[1] se deosebeşte de sufixul *'-ere*[2] prin accent: primul este accentuat, celălalt este neaccentuat.

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -ARE[2]

3.1.1. În DI sunt înregistrate peste 2000 de ***formaţii analizabile*** (majoritatea nume de acţiune şi de rezultat al acesteia şi, de aceea, nu vor fi glosate): *acordare,*

adulmecare, alambicare, ambalare, ameliorare, amplificare, angajare, animare, aprinzare, aprobare, arătare „manifestare a unui sentiment; (înv.) îndrumare; apariție, vedenie" cf. *(a (se)) arăta* (DA), *arendare, atacare, autentificare, avantajare, blocare, bonificare, bruscare, calcificare, calculare, calificare, canalizare, certificare, chestionare, clarificare, clasificare, codificare, colaționare, complicare, comunicare, concesionare, confecționare, confiscare, confundare, contemplare, convocare, crezare* „crezământ, credință" (DA s.v. *crede*), *criticare, declarare, dedicare, diftongare, direcționare, distilare, diversificare, echivalare, egalare, egalizare, electificare, elucidare, evadare, evocare, exemplificare, exilare, explicare, explodare, exprimare, fabricare, falsificare, făcare* „farmec, facere" (DA) cf. *făcut, fecundare, fortificare, fumegare, funcționare, ghidare, identificare, intensificare, intimidare, intoxicare, justificare, legitimare, lichidare, marcare, mascare, materializare, mâlcomișare* „blândețe; îngăduință, tact; smerenie" cf. *mâlcomiș* „tăcut, ascuns" (DLR), *menajare, mulgare* „(reg.) muls; cantitatea de lapte de la un muls, mulsoare" cf. *(a) mulge* (DLR), *multiplicare, navigare, născare* „(pop.) naștere" cf. tema *nasc* (DLR), *notificare, observare, organizare, osificare, oxidare, parafare, păscare* „păscut" cf. tema *pasc* (DLR), *pensionare, petrecare* „(înv.) mod de viață dus de cineva; (reg.) înmormântare" cf. *(a) petrece* (DLR), *pierzare* „moarte, pierzanie, pieire" cf. *(a) pierde* (DLR), *plouare* „(înv., rar) plouat, ploaie" cf. *(a) ploua* (DLR), *posedare, prinzare* „(reg.) faptul de *a prinde* / de a pescui; (reg.) temniță" (DLR), *publicare, purificare, ramificare, ratificare, rectificare, remorcare, semnalizare, sigilare, stocare, subvenționare, șezare* „(prin Banat) astâmpăr, liniște; proptea de la oiște" cf. *(a) ședea* (DLR), *unificare, validare, valorificare, vânzare* cf. *(a) vinde* (DLR), *verificare, versificare, zăcare* „(înv., pop.) zăcere" cf. *(a) zăcea* (DLR) etc.

Pare suspectă formația *plânsare* „plângere", atestată la plural: *Craiul este domn bun, milostiv și ascultă* ***plânsările*** *tuturor* (a. 1799, GCR II 169/22), explicată în DLR ca provenind din forma de supin *plâns*, deoarece sufixul *-are*[2] nu se atașează la supin. Probabil avem a face cu o formă coruptă a lui *plânsoare*.

La acestea se adaugă peste 100 de formații din alte surse: *andocare* „acțiunea de a *andoca* (= a ridica o navă pe un doc)" (Vârlan, S.N.: 139), *anrobare* (DILR) „acțiunea de a *anroba* (= a acoperi cu un strat protector)", *arhivare* (Vârlan, S.N.: 139) cf. *(a) arhiva, azotolare* „tratarea firelor cu soluții de *azotoli*" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 310), *baghetare* „instalare a *baghetelor*" (Vârlan, S.N.: 142), *barbarizare* „acțiunea de a *barbariza*" (*ibid.*: 136), *becalizare* „influența lui *Becali* în viața politică românească" (*ibid.*: 137), *bombare* (DILR) „acțiunea de a se *bomba* și rezultatul ei" (DN[3]), *boțare* „prinderea și fixarea unei parâme sau a unui lanț cu ajutorul *boțului*" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 310), *brokerare* „acțiunea *brokerilor*" (Vârlan, S.N.: 142), *bugetare* „acțiunea de a *bugeta*" (*ibid.*: 139), *butonare* „acțiunea de a *butona*" (*ibid.*: 139), *cablare* (DILR) „acțiunea de a *cabla;* cablaj" (DN[3]), *calorifugare* „izolare *calorifugă*" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 310), *caponare* „acțiunea de a *capona* (= a lega ancora la capon)" (DN[3]), *carențare* „acțiunea de a *carența*, de a priva organismul de unii factori de nutriție" (DCR[3]), *cianurare* (DILR) cf. *(a) cianura* „a efectua o cianurare" (MDN), *ciclonare* (DILR) „clasare pneumatică cu ajutorul *cicloanelor*" (MDN), *cobaltare* (DILR) „acțiunea de a *cobalta* și rezultatul ei" (DEX[2]), *cocsare* (DCR[3]) „cracare termică aplicată reziduurilor petroliere" cf. *cocs* (MDN), *colabare* (DILR) „acțiunea de a (se) *colaba*, turtire" (DN[3]), *compactare* „acțiunea de a *compacta*, de a face ceva *compact*" (DCR[3]), *conectare* „operația de a *conecta* ceva cu un sistem" (Vârlan, S.N.: 140), *cosmetizare* „operația de a *cosmetiza* o imagine" (*ibid.*: 136), *cosmicizare* „atribuirea unui caracter *cosmic*, universal" cf. *(a) cosmiciza* (*ibid.*: 136), *cotrocenizare* „adoptarea politicii impuse de la Cotroceni" cf.

a cotroceniza (*ibid*.: 137), *cromatare* (DILR) „acoperirea suprafeţelor metalice cu *cromat*" (MDN), *cuantificare* (DILR) „faptul de a *cuantifica*" (MDN), *dispensarizare* „îngrijirea unei persoane într-un dispensar" cf. *(a) dispensariza* (Vârlan, S.N.: 137), *disponibilizare* „acţiunea de a *disponibiliza* salariaţii" (*ibid*.: 138), *dughenizare* „acţiunea de a *dugheniza* comerţul stradal" (*ibid*.: 128), *eficientizare* „acţiunea de *a eficientiza* ceva" (*ibid*.: 128), *erijare* (DILR) „acţiunea de a se *erija* în ceva" (DN^3), *etnicizare* „atribuirea unui caracter etnic" cf. *(a) etniciza* (Vârlan, S.N. 137), *europenizare* „acţiune prin care un popor se *europenizează*" (*ibid*.: 136), *febricitare* „entuziasm, căldură" cf. *(a) febricita* „a avea febră" (*ibid*.: 140), *fluidificare* (DILR) „faptul de a *fluidifica*" (DEX^2), *focusare* „acţiunea de a se *focusa* spre ceva" (Vârlan, S.N.: 140), *fonotecare* (DILR) „selecţionare a înregistrărilor pentru *fonotecă*" (MDN), *gelificare* (*ibid*.) „faptul de a *gelifica*" (DEX^2), *genocidare* „provocare de *genocid*" (Vârlan, S.N.: 142), *hidrofugare* „micşorare a cantităţii de apă din ţesături" cf. *hidrofug* (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 313), *hipofizare* (DILR) „injectarea peştilor cu extract de *hipofiză*" (MDN), *inertare* „inerţie" cf. *inert* (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 313), *infantilizare* „menţinerea mentalităţii infantile la adulţi" cf. *(a) infantiliza* (Vârlan, S.N.: 136), *inhibare* (DILR) „faptul de *a* (se) *inhiba*, inhibiţie" (DEX^2), *iudaizare* „acţiunea de a *iudaiza*" (Vârlan, S.N.: 138), *liftare* „aducerea la suprafaţă a ţiţeiului" cf. *(a) lifta* (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 314), *listare* „printare" cf. *(a) lista* (Vârlan, S.N.: 140), *machetare* „acţiunea de a *macheta*" (*ibid*.: 142), *mansardare* „acţiunea de a *mansarda*" (*ibid*.: 142), *marnare* (DILR) „acoperirea unui sol cu *marnă*" (DN^3), *marşandizare* „transformare a artei în marfă" cf. *(a) marşandiza* (Vârlan, S.N.: 138), *matriţare* (DILR) „acţiunea de a *matriţa*, operaţie de prelucrare cu ajutorul *matriţei*" (DN^3), *meandrare* (DILR) „acţiunea de a se *meandra,* de a face *meandre*" (DN^3), *mediatizare* „acţiunea de a *mediatiza*" (Vârlan, S.N.: 136), *microcipare* „punere de *microcipuri* la câini" (*ibid*.: 142), *mozaicare* (DILR) „acţiunea de a *mozaica*" (DEX^2), *mumificare* (DILR) „acţiunea de a se *mumifica*" (DN^3), *obsedare* (DILR) „acţiunea de a *obseda* şi rezultatul ei" (DEX^2), *ofuscare* (DILR) „faptul de a se *ofusca*" (DN^3), *ozonificare* (DILR) „acţiunea de a *ozonifica* şi rezultatul ei" (DN^3), *pactizare* „faptul de a *pactiza*" (Vârlan, S.N.: 138), *parcare* (DILR) „acţiunea de a *parca* şi rezultatul ei" (DN^3), *pedeserizare* „acţiunea de a *pedeseriza* (< *PDSR*) persoanele cu funcţii" (Vârlan, S.N.: 138), *penelizare* „acţiunea de a *peneliza* (< *PNL*) persoanele în funcţii" (*ibid*.: 138), *pesedizare* cf. *(a) pesediza* (*ibid*.: 138), *plombare* (DILR) „acţiunea de a *plomba*" (DN^3), *pluşare* (DILR) „frecare a pieilor cu pluş" cf. *(a) pluşa* „a executa operaţia de *pluşare*" (MDN), *predicare* (DILR) „acţiunea de a *predica* şi rezultatul ei" (DN^3), *printare* „imprimare" cf. *(a) printa* (Vârlan, S.N.: 140), *prolificare* (DILR) „stare a unui organ prolifer" cf. *prolific* (MDN), *protezare* „acţiunea de a *proteza*" (DCR^3), *punctajare* „stabilirea unui *punctaj*" (Vârlan, S.N.: 142), *raionare* (DILR) „acţiunea de a *raiona* şi rezultatul ei" (DN^3), *rarificare* (DILR) „acţiunea de a *rarifica* şi rezultatul ei" (DEX^2), *revendicare* (DILR) „acţiunea de a *revendica*, ceea ce este revendicat" (MDN), *rolare* (DILR) „netezire a unui material cu ajutorul unei *role*" (MDN), *scanare* „acţiunea de a *scana*; explorare prin intermediul unui scaner" (Vârlan, S.N.: 141), *secretizare* „acţiunea de a *secretiza* ceva" (Vârlan, S.N.: 139), *simplificare* (DILR) „acţiunea de a *simplifica* şi rezultatul ei" (DN^3), *siropare* (DILR) „acţiunea de a se *siropa* şi rezultatul ei" (DN^3), *sodomizare* „acţiunea de a *sodomiza*" (Vârlan, S.N.: 137), *stelitare* (DILR) „încărcare cu *stelit* a unor porţiuni de organe de maşină" (DN^3), *sucombare* (DILR) „faptul de a *sucomba*; moarte" (DEX^2), *sumacare* (DILR) „tratare a pieilor cu o zeamă din extract de *sumac*" (DN^3), *suprafaţare* (DILR) „acţiunea de a *suprafaţa* (= a acoperi cu un strat superficial o suprafaţă, a uniformiza suprafaţa îmbrăcămintei rutiere)" (DN^3), *toaletizare* „acţiunea de *a toaletiza*" (Vârlan, S.N.: 139), *tonificare* (DILR) „acţiunea de a *tonifica* şi rezultatul ei" (DEX^2), *turbionare* (DILR) „acţiunea de a *turbiona* (= a forma *turbioane)*" (DN^3), *ţigănizare* „acţiunea de a (se) *ţigăniza*" (Vârlan, S.N.: 139), *updatare*

„modernizare" cf. *(a) updata* (*ibid.*: 141), *virusare* „acțiunea de a (se) *virusa*; contaminare a calculatorului cu *viruși*" (*ibid.*: 142), *zonare* (DILR) „împărțire în *zone*" (DEX²) etc.

3.1.2. Formațiile cu *-are*² sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:

– verbe (marea majoritate):

– cu infinitivul în *-a* (unele fiind derivate cu sufixe ca *-ifica, -iza*): *coagulare, compactare, descuamare, listare, infirmizare, intimidare, intoxicare, lichidare, memorizare, modificare, observare, organizare, pensionare, publicare, stocare, stratificare, unificare, valorificare, vinificare* etc.;

– cu infinitivul în *-e* (rar): *crezare, făcare, mulgare, născare, păscare, petrecare, pierzare, prinzare, vânzare* (unele se raportează la tema de perfect);

– cu infinitivul în *-ea* (foarte rar): *șezare, zăcare* (toate formațiile din ultimele două categorii au paralele cu *'-ere*² de la tema infinitivului, adesea cu sensuri diferite);

– substantive comune (fără corespondent verbal atestat) sau, rar, propriu: *azotolare, baghetare, boțare, brokerare, ciclonare, cromatare, genocidare, hipofizare, marnare, microcipare, punctajare, rolare, ruandare, stelitare, sumacare, zonare* etc.;

– adjective: *calorifugare, hidrofugare, inertare, mâlcomișare, prolificare* etc.

Formații parasintetice (la Carabulea–Popescu-Marin 1967: 311–312): *degipsare* „procesul de dizolvare a *gipsului*", *delânare* „operație de îndepărtare a *lânii*", *desărăturare* cf. *sărătură, descenușare* cf. *cenușă, deșlamare* „eliminare a fracțiunilor foarte fine dintr-un mineral" cf. *șlam* „amestec de apă cu particule fine de mineral", *detimbrare* „modificare a caracteristicii de frecvență a unui canal de transmisie fonică" cf. *timbru* (verbul *a timbra* are alt sens), *dezalbuminare* cf. *albumină, dezacidare* cf. *acid, dezaminare* „înlăturarea unei *amine* dintr-un compus organic" etc.

Formații semianalizabile: *egutare* „desecare a cărbunilor și a minereurilor, *egutaj*", *epolare* „executare a unui *epolment* (= perete de susținere)", *fluxare* „amestecarea bitumului cu un *fluxant*", *orizontare* „așezare a solului în straturi *orizontale*" (toate de la Carabulea–Popescu-Marin 1967: 312–313), *strădare* „*strădanie*" (DLR) cf. și *(a se) strădui* etc.

Există, așadar, formații cu *-are*² fără verb corespondent (vezi *supra* formațiile de la teme nominale), după cum există și verbe fără abstracte cu *-are*²*: (a) adultera, (a) agoniza, (a) cășuna, (a) cocheta, (a) coexista, (a) consta, (a) pasiona* etc. De la aceste verbe se folosesc alte nume de acțiune (*adulter, agonie, cășunat, cochetărie, coexistență, pasiune* etc.), iar unele, ca *(a) consta,* nu au acest tip de derivat.

3.2. -ERE¹

3.2.1. În DI sunt înregistrate peste 200 de ***formații analizabile*** (marea majoritate nume de acțiune / proces și de rezultat al acțiunii): *adiere, abreviere, afiliere, aliere, aliniere, amnistiere, apreciere, asediere, asociere, atrofiere, audiere, calcifiere, cartografiere, cădere* „deplasare de sus în jos, prăbușire; desprindere a unei părți componente dintr-un organism; coborâre a unei valori / mărimi; competență" cf. *(a) cădea* (MDA), *căpiere, concediere, conciliere, copiere, debreiere, deochere, deraiere, descleiere, despuiere, detaliere, deviere, diferențiere, dispărere* „(înv.) faptul de a *dispărea*; dispariție" (DLR), *displăcere* „(înv., rar) faptul de a *displăcea*, neplăcere" (DLR), *durere* „suferință fizică sau psihică; trudă" (DLR), *elogiere, evidențiere, expediere, expropriere, extaziere, grațiere, incendiere, inventariere, invidiere* „faptul de a *invidia*" (MDA), *îmbiere, împerechere, înapoiere, încăpere* „volum al unui recipient, vas etc.; (înv.) spațiu; cameră"

cf. *(a) încăpea* (MDA), *închiriere, încleiere, încondeiere, încovoiere, înjunghiere, înmănunchere, întemeiere, întârziere, întrevedere* „vedere vagă; întâlnire între două sau mai multe persoane" cf. *(a (se)) întrevedea* (MDA), *lichefiere, liniere, lubrefiere, mânere* „popas peste noapte, oprire într-un loc" cf. *(a) mânea* (DLR), *mângâiere* „(înv.) încurajare, consolare; ceea ce constituie o consolare; atingere uşoară cu palma" cf. *(a) mângâia* (MDA), *mâniere, mediere, mlădiere, mumifiere, negociere, oficiere, omagiere, opacifiere, parodiere, părere* „(înv.) aparenţă, aspect, înfăţişare; convingere; impresie neîntemeiată, iluzie, închipuire" cf. *(a) părea* (MDA), *plăcere* „stare afectivă pozitivă, stare de mulţumire / încântare; distracţie, desfătare" cf. *(a) plăcea* (MDA), *precădere* „prioritate acordată unei persoane, unei probleme etc." cf. *(a) precădea* „a avea întâietate" (DLR), *premiere, putere* „capacitate fizică / morală / intelectuală; forţă de dominaţie; stăpânire, conducere a unei ţări prin organele reprezentative; (înv.) minune; (reg.) speranţă" cf. *(a) putea* (MDA), *radiere, radiografiere, rarefiere, răzgâiere* „alintare peste măsură" cf. *(a) răzgâia* (MDA), *remaiere, remaniere, remediere, repudiere, reziliere, scădere* „reducere a dimensiunii / proporţiilor; ceea ce se reduce; una din cele patru operaţii matematice; (înv.) declin, decadenţă" cf. *(a) scădea* (MDA), *scălâmbăiere, solfegiere, spoliere, studiere* „analizare, examinare, investigare" cf. *(a) studia* (MDA), *şedere* „aflare în poziţia de aşezat; timp petrecut într-un loc; (înv.) loc rezervat cuiva pentru a sta; (înv.) şedinţă" cf. *(a) şedea* (MDA), *tăcere* „stare a unei persoane care nu vorbeşte, lipsă de zgomot" cf. *(a) tăcea* (MDA), *tăiere, tămâiere, telegrafiere, vedere* „percepere a imaginilor, rază de acţiune a privirii; ceea ce se percepe cu ajutorul văzului; mod de a privi; privelişte; carte poştală ilustrată" cf. *(a) vedea* (MDA), *viciere, vrere* „voinţă, intenţie" cf. *(a) vrea* (MDA), *zăcere* „rămânere în poziţie orizontală; bolire, lenevire; boală grea şi de lungă durată; vizuină" cf. *(a) zăcea* etc.

La acestea se adaugă peste 70 de formaţii din alte surse (deoarece marea majoritate a formaţiilor provin din DILR şi cele mai puţin cunoscute sunt glosate după MDA, nu vom indica sursa decât dacă derivatul provine din alt izvor): *acompaniere* „acompaniament" cf. *(a) acompania, ambreiere* „acţiunea de a *ambreia*", *anesteziere, aşchiere, avariere, baleiere* (NDN s.v. *baleia*), *bibliografiere* „acţiunea de a *bibliografia,* selecţionare a publicaţiilor" cf. *bibliografie* (MDA), *bruiere* „acţiunea de a *bruia,* bruiaj", *burghiere* „acţiunea de a *burghia,* executarea unei găuri cu burghiul", *cadmiere* „acţiunea de a *cadmia* (= a acoperi o suprafaţă cu un strat de *cadmiu*)", *calchiere* „acţiunea de a *calchia* şi rezultatul ei", *calcografiere* „acţiunea de a *calcografia* (= a reproduce desene cu ajutorul unor clişee gravate, după conturul originalului)", *chintesenţiere* (NDN s.v. *chintesenţia*), *contagiere* „acţiunea de a (se) *contagia,* molipsire", *contrariere* „acţiunea de a *contraria*, şocare", *crotaliere* „aplicarea unei *crotalii* (= inel) la urechea vacilor" (Vârlan, S.N.: 142), *debleiere* „degajare a unui teren pentru realizarea unui debleu" cf. *(a) debleia, depareiere* „descompletare a unei serii de mărci poştale" cf. *(a) depareia, despăduchere, domiciliere, drajefiere* cf. *(a) drajefia* „a prezenta un produs sub formă de drajeuri", *estropiere* „acţiunea de a *estropia*, schilodire, mutilare", *eutanasiere* „acţiunea de a *eutanasia;* sacrificare a animalelor prin procedee rapide, nedureroase" (DCR[3]), *excoriere* „jupuire uşoară" cf. *(a) excoria, expiere* „faptul de a *expia,* ispăşire", *faliere* „producerea de *falii*" cf. şi *(a) falia, feliere* cf. *(a) felia* (DCR[3]), *godiere* „vâslire cu o singură ramă aşezată la pupă" cf. *(a) godia, graseiere* „pronunţarea sunetului *r* ca francezii" cf. *(a) graseia, ipostaziere* „acţiunea de a *ipostazia* (= a obiectiva, a personifica, a prezenta ceva ca fiind real) şi rezultatul ei", *îmbăiere, îmbuteliere, îndoliere, îndosariere, întortochere, licenţiere* „acţiunea de a *licenţia*, concediere", *medaliere* (NDN s.v. *medalia*), *mediere* „acţiunea de a *media,* mijlocire", *mitraliere* „tragere cu mitraliera" cf. *(a) mitralia, monodiere* „acţiunea de a *monodia*, cântare a unei melodii pe o singură voce", *naufragiere, pariere* „acţiunea de a *paria* şi rezultatul ei", *plagiere, pliere, psalmodiere* „acţiunea de a *psalmodia* şi rezultatul

ei", *putrefiere* „acţiunea de a *putrefia,* putrefacţie", *rambleiere* „acţiunea de a *rambleia* (= a umple cu pământ) şi rezultatul ei; rambleiaj", *rapsodiere* „acţiunea de a *rapsodia* (= a compune, a recita poeme epice) şi rezultatul ei", *refugiere, salariere* „salarizare" cf. *(a) salaria, scâlciere, scânteiere, schiere* „acţiunea de a *schia* şi rezultatul ei", *seriere* „acţiunea de a *seria,* clasare pe serii", *stipendiere* „acţiunea de a *stipendia* şi rezultatul ei, subvenţionare", *striere* cf. *(a) stria* „a executa striaţii pe un obiect", *stupefiere* (NDN s.v. *stupefia*), *telegrafiere, torefiere* „încălzirea unor produse la foc direct" cf. *(a) torefia, trunchiere, tumefiere, ţuguiere, uleiere, variere* „deosebire, schimbare" cf. *a varia, vitrifiere* „vitrificare" cf. *(a) vitrifia, zincografiere* „acţiunea de a *zincografia* şi rezultatul ei" etc.

3.2.2. Formaţiile cu sufixul *-ere*[1] sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu:

– verbe (marea majoritate):

– cu infinitivul în *-ea: avere, bere, cădere, deochere, durere, împerechere, mânere, părere, putere, şedere, tăcere, zăcere* etc.;

– cu infinitivul în *-a* (cele mai multe):

– precedat de *i* vocalic: *adia, aprecia, căpiere, graţiere, îmbiere, refugiere, stupefiere, trunchiere, vitrifiere* etc.;

– precedat de *ĭ* semivocalic: *debreiere, deraiere, despuiere, încondeiere, mângâiere, râzgâiere, tămâiere* etc.;

– un substantiv: *crotaliere.*

3.3. '-ERE[2]

3.3.1. În DI sunt înregistrate cca 300 de derivate: *abatere, abstragere, abţinere, accedere, admitere, aducere* „luare cu sine a unui lucru care este apoi predat cuiva" (MDA), *alegere, aparţinere, atingere, batere, circumcidere, coincidere* „producere simultană sau în acelaşi loc; potrivire întocmai, suprapunere perfectă" cf. *(a) coincide* (MDA), *combatere, comitere, compromitere, concedere, concepere, conchidere, concludere, conducere* „îndrumare; direcţie a unei instituţii; persoană sau colectiv care *conduce*" (MDA), *constrângere, contragere, convergere, convingere, corespundere, corupere, credere* „(înv., rar) credinţă, crezare; încredinţare a ceva cuiva; bizuire pe cineva" cf. *(a) crede* (MDA), *decidere, deducere, demitere, descindere, descriere, desfidere* „faptul de a *desfide,* sfidare, provocare la luptă; neîncredere" (DLR), *destindere, disjungere, dispunere, distingere, distragere, distrugere, ducere, emitere, excludere, extindere, extragere, facere, impunere, includere, inducere, interzicere, irumpere, încredere, întreprindere* „începere a unei activităţi; unitate economică de producţie" cf. *(a) întreprinde* (MDA), *întrerupere, întreţinere, juxtapunere, menţinere, mergere* „(rar) mers; plecare dintr-un anumit loc; vizită" cf. *(a) merge* (MDA), *obţinere, omitere, opunere, percepere, pretindere, procedere* „procedare" cf. *(a) procede* – variantă a lui *(a) proceda* (DLR), *producere, promitere, propunere, proscriere, remitere, respingere, reţinere, rupere, satisfacere, scriere* „redare în scris; sistem de semne grafice; fel de a scrie al cuiva; ceea ce este scris, lucrare originală" cf. *(a) scrie* (MDA), *seducere, sinucidere, succedere* „succedare" cf. *(a) succede* – variantă a lui *(a) succeda, surâdere* „(înv.) surâs" cf. *(a) surâde* (MDA), *surprindere, sustragere, susţinere, traducere, transcriere, transmitere, transpunere, ţinere* „(înv.) parte a sfeşnicului (care se ţine cu mâna); stăruinţă, orientare în funcţie de ceva; poziţie a corpului; menţinere într-o anumită stare; (înv.) înfrânare a unei porniri; dobândire a unui bun în urma unei moşteniri" cf. *(a) ţine* (MDA), *zicere* „exprimare verbală, cuvântare; prorocire; afirmaţie" cf. *(a) zice* (MDA) etc.

La acestea se adaugă 11 din DILR (unele fiind derivate cu prefixe al căror sens s-a îndepărtat de sensul formației neprefixate): *abducere* s.v. *abduce* (NDN), *decurgere* „evoluare într-o anumită direcție, derulare a întâmplărilor" cf. *(a) decurge* (MDA), *erupere* „(înv.) erupție; acțiune de a *erupe* și rezultatul ei" (DLR), *imergere* (NDN s.v. *imerge*), *indispunere* „indispoziție" cf. *(a) indispune* (MDA), *parcurgere* „străbatere a unei distanțe; răsfoire" cf. *(a) parcurge* (MDA), *prelingere* „scurgere, dâră" cf. *(a se) prelinge* (MDA), *prescriere* „(înv.) transcriere a unui text; stabilire cu precizie a ceea ce este de făcut; pierderea valabilității unor pedepse penale" cf. *(a) prescrie* (MDA), *recurgere* „adresare către cineva pentru a-i cere ajutor; reflux" cf. *(a) recurge* (MDA), *tragere* „mișcare îndreptată spre sine sau spre un anumit punct" cf. *(a) trage* (MDA), *transcendere* „trecere dincolo de; depășire a limitei cunoașterii" cf. *(a) transcende* (MDA).

Nu am inclus în inventar formații (supra)prefixate sau compuse de tipul *autoreproducere, megapetrecere, megareducere, microîntreprindere, oxidoreducere, postaprindere, pseudosinucidere, reparcurgere, repunere, superreducere, supraimpunere, termoaprindere, transducere* etc.

3.3.2. Toate formațiile cu *'-ere*[2] sunt ***substantive feminine*** raportabile la verbe cu infinitivul în *-e*.

3.4. -IRE

3.4.1. În DI sunt înregistrate peste 2000 de formații analizabile: *absolvire, aerisire, altoire, amăgire, arămire* „acoperire a unui obiect cu un strat subțire de aramă" cf. *(a) arămi* (MDA), *atribuire, bolovănire, căciulire, căftănire* „îmbrăcare cu *caftan* a celui numit domnitor sau boier" cf. *(a) căftăni* (MDA), *cârmuire* „conducere, guvernare; organ de conducere" (MDA), *chivernisire* „chiverniseală (= administrare, pricopsire, aprovizionare, avere agonisită, economisire)" cf. *(a) chivernisi* (MDA), *ciocănire, ciordire* „furt de lucruri mărunte" cf. *(a) ciordi* (MDA), *ciorovăire, clădire* „construire; construcție" cf. *(a) clădi* (MDA), *clocire, cojire, contribuire, credincioșire* „(înv.) credință" (DA s.v. *credincios*), *dăltuire, definire, dogire, doinire* „cântare de *doine;* doină" cf. *(a) doini* (MDA), *dovedire, fălire, garnisire, gâlgâire, gândire, grăire, hămăire, hrănire, iscălire, iscodire, istorisire, izbire, întregire, lălăire* „gălăgie; bâlbâială; lălăit" cf. *(a (se)) lălăi* (MDA), *limpezire, mazilire, măcăire, mârâire, milogire, miorlăire, mucegăire, mustăcire, nălucire* „*nălucă;* închipuire, halucinație, delir; bănuială" cf. *(a) năluci* (MDA), *năvălire, obrăznicire, odrăslire* „încolțire; naștere" cf. *(a) odrăsli* (MDA), *oferire, ofilire, oglindire, ologire, orbire, oțelire, pietruire, pipăire, plescăire, plodire* „naștere; rodire a plantelor" cf. *(a) plodi* (MDA), *pocăire, poreclire, poruncire, povestire, pribegire, pufăire, rănire, restituire, rumenire, sfeclire* „înroșire la față din cauza fricii, a intimidării etc., neplăcere, intrare într-o încurcătură" cf. *(a o) sfecli* (MDA), *sforăire, singuraticire* „(înv., rar) singurătate" (Sbiera, în DLR) cf. *singuratic, slăbire, slăvire, slujire, sorocire* „citare; termen; soartă" cf. *(a) soroci* (MDA), *stafidire, stăvilire, sulimenire* „fardare; vopsire; transformare" cf. *(a) sulimeni* (MDA), *șlefuire, șontâcăire, șovăire, tălăzuire, tălmăcire, tărire* „(înv.) sprijin, nădejde; tărie" (a. 1702, Iorga S.D. XXI 87, în DLR) cf. *tare, tighelire, topire, trăire, turcire* „proces de asimilare cu populația turcă și cu religia mahomedană" cf. *(a) turci* (MDA), *veselire, veștejire, viscolire, vrăjitorire* „(înv.) vrăjire" cf. *vrăjitor* (DLR), *zădărnicire, zburlire, zdrobire* etc.

Formațiile *doctoricire* și *doftoricire* din DI nu au fost preluate în MDA și DLR.

La acestea se adaugă peste 150 de formații din alte surse (majoritatea formațiilor provin din DILR, de aceea vom indica numai sursele suplimentare): *adsorbire, aurire, bipuire* cf. *(a) bipui* „a da un bip" (Vârlan, S.N.: 139), *bloguire*

„comunicare prin intermediul *blogului*" (*ibid.*), *bocănire, bontire* „teşire" cf. *(a) bonti* (MDA), *boscorodire* „faptul de *a boscorodi;* bombănire, mustrare" (MDA), *brodire* „faptul de a (se) *brodi*, nimerire" (MDA), *buchisire, buhăire, bulucire, catadixire, călătorire, călugărire, cărăbănire* „plecare grăbită" cf. *(a se) cărăbăni* (MDA), *căznire, cântărire, cârmire, cerşire, chiulire, ciobire, clisire* „formarea unui strat de *clisă* în subsol" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 317), *crâcnire, culcuşire* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 32), *dărăcire, dezmeticire, dichisire, domolire, duhnire, fandosire, fasolire, fesenire* „aplicare în viaţa socială a principiilor *FSN*-ului" [pron. *fesene*] (DCR[3]), *ficătire* „îmbolnăvire a *ficatului*, hepatită" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 317), *firitisire, flecărire, fundarisire* „acţiunea de a *fundarisi* (= a lăsa ancora la fund) şi rezultatul ei" (MDA), *găbjire* „acţiunea de a *găbji* şi rezultatul ei; prindere, înhăţare" (MDA), *glodire* „acţiunea de a *glodi* (= a freca, a roade o parte a corpului producând o senzaţie neplăcută) şi rezultatul ei" (MDA), *glumire, googălire* „căutare cu ajutorul motorului *Google*" (Vârlan, S.N.: 140), *grădinărire, greşire, halire* cf. *(a) hali* „a mânca lacom" (MDA), *hârşâire, hodorogire, hoinărire, huzurire, ieftinire, împătrire* cf. *(a) împătri* „a mări de patru ori" (MDA), *împâslire, încetinire, îndărătnicire, înfofolire, însorire, învălătucire, jecmănire, maimuţărire, maleolire* „înmulţirea plantelor prin *maleoli* (= mlădiţe, butaşi)" (DLR), *matolire* „îmbătare" cf. *(a se) matoli* „a se îmbăta" (MDA), *mătrăşire* „acţiunea de a *mătrăşi*, alungare" (MDA), *movilire* „acţiunea de a *movili* (= a face movile) şi rezultatul ei" (MDA), *nebunire, nutrire, păcănire, pălăvrăgire, pândire, pârlogire* „(d. terenuri agricole) părăginire" cf. *(a se) pârlogi* (MDA), *pârpălire, picnire* „acţiunea de a *picni* (= a nimeri, a doborî pe neaşteptate)" (MDA), *picotire* „faptul de a *picoti*, aţipire" (MDA), *pigulire* „faptul de a *piguli*, ciugulire" (MDA), *pingelire, plesnire, pocănire, podzolire* „formare a *podzolului* (= sol nisipos şi lutos)" (MDA), *poftire, povârnire* „înclinare, prăbuşire" cf. *(a se) povârni* (MDA), *pripăşire, pufnire* „acţiunea de a *pufni* (= a expira pe nări cu zgomot)" (MDA), *putregăire, răcnire, răţoire, reuşire, risipire, scâncire, scorojire, scrobire, sfârâire, sfredelire, sfrijire, sicofantire* „(înv., rar) denunţ" (Aristia, în DLR) cf. *sicofant* „denunţător", *slugărnicire, smântânire, smochinire, smotocire, snopire, solomonire* „vrăjitorie" cf. *(a) solomoni* (MDA), *spetire, sporovăire, stârpire, sticlire, stingherire, storcire, strunjire, şâşâire, şindrilire, şiroire, şmecherire, şontorogire, şparlire, tăvălugire, tocănire, trăncănire, trântorire* cf. *(a) trântori* „a extermina trântorii dintr-un stup; a lenevi" (MDA), *tresărire, tropăire, trudire, ţigănire* (în *ţigănirea limbii române*, la Stoichiţoiu-Ichim V.A.: 156), *ţopăire, ucenicire, urnire, uşchire, văicărire, zămislire, zbughire, zburătăcire, zdrăngănire, zgâlţâire, zornăire, zumzăire* etc.

3.4.2. Formaţiile cu *-ire* sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu:

– verbe cu infinitivul în *-i* (marea majoritate): *bloguire, bocănire, călugărire, dichisire, glumire, ieftinire, încetinire, matolire, nutrire, pălăvrăgire, pândire, picnire, picotire, pripăşire, răcnire, risipire, scrobire, smântânire, stârpire, şmecherire, tresărire, trudire, urnire, zgâlţâire* etc.;
– substantive: *clisire, maleolire, podzolire, sicofantire, vrăjitorire* etc.;
– adjective (rar): *credincioşire, singuraticire, tărire* etc.

Verbul-bază poate fi derivat cu un sufix (*-ui, -lui* etc.): *dispreţuire* cf. *(a) dispreţui* < *dispreţ, pecetluire* cf. *(a) pecetlui* < *pecete* etc.

Formaţii parasintetice: *dezmătuşire* „eliberare de sub oblăduirea *mătuşilor*" (Vârlan, S.N.: 147), *dezunchire* „eliberare de sub oblăduirea *unchilor*" (*ibid.*: 147), *întroptire* „serbarea zilei a *opta* după o sărbătoare" (MDA), *nedeplinire* „stare de dezvoltare incompletă" (MDA), *nedinţire* „(neob.) lipsă de *dinţi*" (MDA; verbul *a dinţa* are alt sens).

Formaţii semianalizabile: *decrepire* „(neob.) decrepitudine" (C. Petrescu, în DLR) cf. *decrepit*.

3.5. -ÂRE

3.5.1. În DI sunt înregistrate 25 de ***formații analizabile*** (la care se adaugă și dubletele regionale cu *-âre* ale unor formații cu *-ire,* vezi *supra* **1.1.4.**): *amărâre* „infinitivul lui *amărî* devenit abstract verbal" (DA), *borâre* (DA s.v. *borî*), *chiorâre* (DA s.v. *chiorî*), *ciumărâre* „necăjire, ducere de lipsă" (DA s.v. *ciumărî*), *cosorâre* „tăiere a viei cu *cosorul*" (DA s.v. *cosor*) cf. *(a) cosorî* „a tăia, a curăți cu cosorul" (MDA), *doborâre* „acțiunea de *a doborî* și rezultatul ei" (DLR), *hotărâre* „(înv.) delimitare; deciziune, rezoluțiune; sorocire" (DA s.v. *hotărî*), *mohorâre* „faptul de a se *mohorî*" (DLR), *mosorâre* „faptul de a se *mosorî* (= a se umfla, a se întrista)" (DLR), *născocorâre* „faptul de a se *născocorî* (= a se lăuda, a se răsti la cineva)" (DLR), *ocărâre* cf. *(a) ocărî* (DLR), *ogorâre* „acțiunea de a *ogorî* (= a desțeleni, a ara); prima arătură" (DLR), *omorâre* cf. *(a) omorî* (DLR), *oțărâre* cf. *(a se) oțărî* (DLR), *pârâre* cf. *(a) pârî* (DLR), *posomorâre* cf. *(a se) posomorî* (DLR), *(s)coborâre* cf. *(a) (s)coborî* (DLR), *sforâre* „acțiunea de a *sforî* și rezultatul ei; măsurarea cu sfoara" (DLR), *storâre* „nimicire" cf. *(a) storî* „a se chinui; a nimici" (DLR), *tăbărâre* cf. *(a) tăbărî* (DLR), *târâre* cf. *(a) târî* (DLR), *viforâre* cf. *(a) viforî*, *zădărâre* cf. *(a) zădărî* (DLR), *zăvorâre* cf. *(a) zăvorî* (DLR).

Formația *izărâre* din DI nu apare în DA și MDA, unde figurează numai *iezărire,* dar verbul *(a) i(e)zări* „a inunda, a îneca; a se pierde, a dispărea" cf. *iezer* are și varianta lexicală regională *(a) iezărî.*

La acestea se adaugă 3 formații din alte surse: *pogorâre* cf. *(a se) pogorî* (DLR, FCLRV: 178), *urâre* (DILR) cf. *(a) urî* (DLR) și *vârâre* (*ibid.*) cf. *(a) vârî* (DLR).

3.5.2. Formațiile cu sufixul *-âre* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu verbe care au sufixul *-î* la infinitiv.

Analiza formală a formațiilor cu sufixele din seria în discuție demonstrează că nu întotdeauna la baza lor se află un verb (vezi *supra,* formațiile de la teme nominale cu sufixele *-are, -ere*[1] *și -ire*), după cum există și verbe fără substantive abstracte cu aceste sufixe: *a bărbieri, a băieși, a băieri, a cafti, a căsători, a contribui, a pisălogi, a proveni* etc. (pentru verbe cu infinitivul în *-a,* vezi *supra* **3.1.2.**; cf. și Stan, N.A.: 274–275).

4. Valorile derivatelor

Formațiile cu sufixele discutate sunt cu precădere substantive abstracte, exprimând atât nume de acțiune (mișcarea, procesul, operația etc.), cât și nume de stare (cf. Stan, N.A.: 42–43). De la numele de acțiune evoluează semantic numele de rezultat (concret / abstract) al acțiunii, ca și alte valori concrete. Numele de acțiune pot avea ca bază atât un verb, cât și un substantiv sau un adjectiv, caz în care ideea de „acțiune" aparține exclusiv sufixului.

Distingem la formațiile cu sufixele din serie mai multe valori.

4.1. ***Numele acțiunii și rezultatul ei*** (adesea concretizat):

- cu bază verbală: *bombardare, bombare, claustrare, conectare, disponibilizare, fluidificare, focusare, listare, matrițare, mediatizare, mumificare, pactizare, parcare, printare, schimbare, tonificare* etc.; *așchiere, cădere, complăcere, confiere, liniere, ședere* etc.; *alegere, concepere, conchidere, mergere, omitere, trecere* etc.; *absolvire, albire, amăgire, clătire, jupuire, pomenire, stropire, tămăduire, tighelire* etc.;

– cu bază nominală: *brokerare, ciclonare, cocsare, ruandare* etc.; *bloguire, clisire, singuraticire* etc.

La unele formații sensul de ***rezultat al acțiunii*** este mai pregnant: *blestemare* „blestem” (*de la părinți blestemare,* la Cantemir, în FCLRV: 178), *executare* „pedeapsă cu moartea, execuție”, *juruire* „jurământ” (*giuruirea ce au giuruit lui Avraam... o întări,* la Varlaam, în FCLRV: 178), *extenuare* „oboseală extremă”, *prosternare* „închinare”, *traducere* „scriere conținând o transpunere dintr-o limbă în alta”, *verificare* „control, probă”, *zugrăvire* „imagine pictată” (*A căruia zugrăvire un munte închipuia,* la Pann, în SMFC IV: 300) etc.

Alte valori se identifică, de obicei, în formații polisemantice.

4.2. ***Nume de agent***: *arătare* „vedenie”, *cârmuire* „organ de conducere”, *conducere* „persoană sau colectiv care conduce”.

4.3. ***Obiectul acțiunii*** (= pacient): *aducere* „ofrandă, prinos” (la Coresi, în FCLRV: 179), *dare* „taxă, impozit”, *mâncare* „ceea ce se mănâncă” etc.

4.4. ***Locul acțiunii***: *curgere* „locul pe unde *curge* o apă”, *locuire* „locuință, domiciliu” *(Și iaste cortul lui în Salim și lăcuirea lui în Sion.* Psalt., la Carabulea–Popescu-Marin 1967: 300), *naștere* „(înv.) loc de naștere” (Stan, N.A.: 49), *retragere* „loc de refugiu” etc.

4.5. ***Numele stării***: *fericire, milcuire* „tristețe”, *putrezire* „putrefacție” etc.

4.6. ***Numele calității*** (= abstracte ale calității): *mărire* „măreție, splendoare” (*Unde e semețiia lui Platon?* [...] *Unde e mărirea Diei?* a. 1633, la GCR I 85/21, în DLR), *mâlcomișare, omenire* „omenie” (*Sufletul acela care zace întru păcat... n-are chip, fiindcă i-au căzut din obraz icoana omenirii cea dumnezeiască,* la Molnar, în DLR), *singuraticire, subțirare, tărire* (*Tu ești tărirea și începătura a tuturor fraților tăi.* a. 1760, la GCR II 70/10, în DLR) etc.

1. Formațiile cu sufixe din seria discutată pot avea și valori accidentale, dependente de sensul temei și de context, cum ar fi cea de ***nume de funcție / demnitate***: *solgăbirăire* „funcție, demnitate de *solgăbirău*” (*Tată-meu... care au slujit cinstita varmeghea Solnocului de Mijloc cu* ***solgăbirăirea*** *de 25 dă ani.* a. 1824, la Iorga, S.D., în DLR).

2. La unele formații sensul derivatului în raport cu baza este mai puțin clar: *călușire* „(Munt.) hatul, hotarul (de obicei urma unei singure brazde negrăpate) dintre două proprietăți mici” (DA s.v. *căluș,* care, pe lângă alte sensuri, denumește și o parte a plugului), *cuptorire* „bolta unei peșteri” (DA s.v. *cuptor*).

Rar, derivatele sunt ***sinonime*** cu baza: *cupajare* „*cupaj* (= operație de amestecare a vinurilor sau a unor sucuri)” (MDN) etc.

Valoarea abstractă de nume de acțiune este preponderentă. Valorile concrete ale derivatelor cu sufixele în discuție sunt asociate, în general, cu valoarea de nume de acțiune, începând din limba veche. Formațiile mențin de-a lungul istoriei aceleași valori. Doar la un număr neglijabil de substantive nu este înregistrată valoarea de nume de acțiune, fiind greu de precizat dacă ele sunt formate prin analogie cu alte formații cu valori similare sau valoarea inițială abstractă s-a

pierdut: *credinţare* „logodnă, credinţă" (Teaha, C.N.: 217), *cumplire* „(înv.) sfârşit, capăt; neîndurare, cruzime; zgârcenie" cf. *(a) cumpli* „a omorî, a-şi potoli pofta de mâncare, a pieri" etc.

Derivatele cu sens abstract nu au, în general, formă de plural. Derivatele cu valoare de rezultat concret al acţiunii, nume de agent, obiect sau loc al acţiunii pot avea formă de plural. Unele plurale se folosesc frecvent în limba literară (*ameninţări, amintiri, chemări, conduceri, cuceriri, deosebiri, despărţiri, înfăptuiri, mişcări, mângâieri, naşteri, nenorociri, opriri, plângeri, presupuneri, scăderi, uneltiri, vânzări* etc.), altele sunt neobişnuite, ocazionale, învechite, regionale: *cumăndări* „jertfe, pomeni" (PH 91r/22, în FCLRV: 179), *dovediri* (Mineiul (1776), în DLR), *nemeriri* (Asachi, în DLR), *sfâşieri* (C. Petrescu, în DLR) etc.

Formaţiile cu *-are*[2] raportabile la tema perfectului unor verbe cu *-ea* sau cu *-e* la infinitiv (tipul *născare, zăcare*) au, în general, aceeaşi valoare cu dubletele lor cu *'-ere*[2] sau (rar) cu *-ere*[1] raportabile la tema infinitivului: *aprinzare* „(înv.) aprindere", *mulgare* „mulgere", *născare* „naştere", *vânzare* „vindere", *zăcare* „zăcere" etc. Există însă cazuri când cele două formaţii de la teme diferite ale aceluiaşi verb sunt specializate semantic: *făcare* „fapt, farmec, făptură, făcut, făcătură" – *facere* „acţiunea de a *face*", *pierzare* „distrugere, decădere" – *pierdere* „faptul de a pierde" etc.

5. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

5.1. Sufixele din seria *-are*[2], *-ere*[1], *'-ere*[2], *-ire, -âre* sunt continuatoarele sufixelor infinitivului prezent activ din latină, încadrat în sistemul verbal şi purtând caracteristicile acestuia (ILR II: 276 şi bibliografia indicată; Diaconescu 1977: 10). În latină, modul infinitiv era format dintr-un radical (purtător de sens), un afix tematic şi un afix al modului (*cant-a-re*). Latina cunoaşte patru tipuri fundamentale de infinitiv, toate moştenite în română: (a) *cantāre, rogāre*; (b) *habēre, placēre*; (c) *ducĕre, mergĕre*; (d) *sentīre, venīre*. Formanţii *-are*[2] (din *cântare, rugare*), *-ere*[1] (din *avere, plăcere*), *'-ere*[2] (din *du̲cere, me̲rgere*), *-ire* (din *simţire, venire*) sunt prezenţi în româna comună. Varianta *-eare (-iare)* a lui *-ere*[1] este caracteristică românei comune (cf. ar. *beare, dureare, tăţeare* etc.) şi se menţine până prin secolul al XVII-lea: *aveare* (Coresi, în FCLRV: 168), *cădearea* (Coresi, în DA), *apropiiare* (Coresi, în FCLRV: 168), *giungheare* (P.Or., în FCLRV: 168), *împărecheare* (Moxa, în DA) etc. Formele *-eare* / *-iare* circulă în limba veche paralel cu *-ere*[1]: *be(a)re* (Coresi, în FCLRV: 172), *împăreche(a)re* (Ureche, *ibid.*), *înviere* (Coresi, *ibid.*) / *înviiare* (Molitvelnic (1689), în DA) etc.

Sufixul *-âre* este creat pe teren românesc, prin evoluţia fonetică a lui *-ire* după teme terminate în *-r*. Noua clasă constantă de formaţii cu *-âre* apare după secolul al XVII-lea, în relaţie cu unii radicali cu *-r-* final: *coborâre, hotărâre* etc.; până la această dată, *-âre* circula alături de *-ire*: *ocărire* (Psalt., în DLR), dar *ocărâre* (CC_2 15/18, în FCLRV: 178). După secolul al XIX-lea, neologismele cu tema terminată în *-r-* nu mai selectează sufixul *-âre,* ci pe *-ire*: *nutrire, oferire* etc.; în limba contemporană *-i-* şi *-â-* pot apărea în acelaşi context fonetic, după *-r-* precedat de vocală: *hotărâre, mohorâre,* dar *cositorire, însorire* (Diaconescu 1977: 72).

Scurtarea infinitivului (pierderea lui *-re*) s-a petrecut pe terenul limbii române, după faza românei comune. Pentru aceasta pledează inexistența formei scurte în aromână și meglenoromână, ca și păstrarea infinitivului lung cu valoare verbală în formele imperativului negativ din româna comună (*nu căntare, nu vedeare, nu meargere, nu murire,* cf. și lat. *non* + infinitivul, cu aceeași valoare, vezi ILR II: 275–276), în dacoromâna veche (vezi *infra*) și, parțial, în forme inversate ca *dare-ai, fire-ai, dormire-ai* din imprecații, în româna populară actuală (ILR II: 276 și bibliografia de la notele 1 și 3).

> În plan semantic, încă din faza preromanică, se produce o apropiere tot mai evidentă a infinitivului de clasa substantivului. În această perioadă, se distinge o formă care cumulează două valori: substantivală și verbală. În calitate de substantiv, infinitivul se asociază cu elemente externe (cum ar fi articolul), cu ajutorul cărora intră în relații paradigmatice de tip nominal, cf. fr. *le plaisir* (Diaconescu 1877: 82 arată că infinitivul ca substantiv este atestat în toate limbile romanice). Numai în limba română infinitivul ca substantiv a căpătat caracter sistematic (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 278–279; Stan, N.A.: 23).

Infinitivul lung din româna comună este supus unui proces continuu de nominalizare și, după crearea infinitivului scurt, el devine expresia valorii nominale. Aromâna și meglenoromâna au preluat aproape exclusiv infinitivul cu valoare nominală (ar. *acățare, dare, turnare* etc.; megl. *măncari, fațiri, turnari* etc.).

În limba română veche (și în unele graiuri actuale, ca arhaism), infinitivul lung cu valoare verbală era încă prezent, în structura imperativului prohibitiv. Un argument îl constituie formele cu desinența *-ți* din textele secolului al XVI-lea (*nu lăsareți, nu credereți, nu iubireți*). Desinența *-ți* a apărut ulterior ca marcă a persoanei a II-a plural, în timp ce pentru singular s-a păstrat forma fără *-ți* care, după căderea lui *-re* de la infinitivul lung, s-a impus în varianta actuală: *nu cânta* < *nu cântare* și, prin analogie, *nu cântareți* a devenit *nu cântați* (cf. DHLR: II 234–235; ILR II: 276).

Textele vechi mai înregistrează infinitivul lung în contexte identice cu ale infinitivului scurt, precedat de prepozițiile specifice infinitivului (*de* +) *a.* În secolul al XVI-lea, infinitivul lung cu valoare verbală are uneori la finală un *-a* care, după I. Diaconescu, ar fi analogic cu cel din construcțiile adverbiale de tipul *de-a pururea* (Diaconescu 1977: 83), iar după Densusianu ar fi marcă de nominalizare (DHLR II: 236–237): *e toată lumea de șerbirea ție* (PH), *nu-s de a le lepădarea* (CPr. 285), *să aibă a dare(a)* (CB. I, 51; DR. 2) etc. Alte atestări apar în construcții cu verbele *a avea, a fi, a putea* etc.: *că nemică nu adusemŭ în această lume și iară nemică nu avămŭ nece a ducerea* (Coresi, la Zamfir 207: 320); cf. *învățații o pot știre* (Maior, la Diaconescu 1977: 90) sau construcția din limba populară *nu-i bin' a jocare mult* (*ibid.*). În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, acest *-a* final este în regres, alături de infinitive cu *-rea* apărând în texte și infinitive fără finala *-a: nu avem a ascultarea* (Caz. D., 1644, la Zamfir 2007: 320), *de-a împlerea* (Ureche, la Diaconescu 1977: 83), dar *de a se zăbovire* (Ureche, *ibid.*), *de-a șuguire* (Costin, *ibid.*). Vezi și construcțiile din *Palia de la Orăștie* cu regent substantival *apă de a spălarea* și *apă de a berea* (cf. DHLR II: 237, FCLRV: 167), *nădejdea de a-i dobândire* (Costin, la Diaconescu 1977: 90) sau cele cu regent adjectival, de ex. *gata vom putea fi de a mergerea* (Coresi, cf. DHLR II: 236).

Primele documente româneşti (cu unele excepţii) atestă deja generalizarea infinitivului lung cu valoare nominală, deci şi a afixelor *-are*[2], *-ere*[1] *(-eare)*, *'-ere*[2], *-ire* ca sufixe lexicale. Textele vechi româneşti (mai ales din secolul al XVI-lea) atestă o fază intermediară în procesul de nominalizare a infinitivului, construcţiile în care infinitivul lung intră în concurenţă cu infinitivul scurt fiind precedate de prepoziţiile *de a* sau numai *a*: *De a mâncarea şi de a berea şi a ne îmbrăca noao nu apără Domnul; iară a grăi de acestea şi a griji, aceaia apără* (Coresi, în DHLR II: 238).

Substantivele cu formă de infinitiv lung au fost, în general, considerate drept rezultat al conversiunii, deşi prezenţa infinitivului lung în paradigma verbală pare să fie de dată foarte veche, căci dialectele aromân şi meglenoromân nu o înregistrează. Textele din secolul al XVI-lea (şi mai puţin cele din secolele următoare) atestă unele construcţii în care infinitivul lung mai avea valoare verbală, dar, în marea majoritate a cazurilor, ca şi astăzi, infinitivul lung avea comportament clar de substantiv. Problema conversiunii infinitivului lung în substantiv s-ar putea pune teoretic în cazul formaţiilor de la verbe moştenite, eventual împrumutate din slava veche, dar delimitarea creaţiilor prin conversiune de cele provenite ulterior prin derivare este practic imposibil de făcut. În DHLR II: 236–238 se înregistrează, din secolul al XVI-lea, următoarele infinitive lungi cu valoare verbală: *arare, batere, bere, beseduire, căire, căutare, dare, ducere, fălosire, fire, grăire, îngropare, întărire, judecare, lăcuire, lăsare, păţire, primire, purtare, putere, răspundere, secerare, semănare, spăsire, spunere, strigare, şerbire, ştire,* la care adăugăm pe *podobire* (din FCLRV: 167). Cf. însă contexte din aceeaşi perioadă în care cuvintele respective sunt în mod clar substantive: *Blagosloveaşte sufletul mieu Domnul şi nu uita toate* ***darile*** *lui* (Coresi, în DLR), *pomenirea* ***lăcuirei*** *den pustie* (id., în DLR), ***lăsarea*** *vrerilor noastre* (id., în DLR), *cu cuviinţă i aduse* ***spunerea*** *vindecarei* (id., în DLR), *nece* ***străbatere****, nece* ***strigare*** *în răspântiile lor* (Psalt. Hur., în DLR), *tot omul amu* ***ştire*** *să aibă* (Coresi, în DLR) etc. (a se vedea, în FCLRV: 168–178, numărul mare de substantive, din limba veche, cu sufixele în discuţie).

5.2. Considerăm că, încă din limba textelor vechi, sufixele din seria discutată aveau valoare lexicală, iar formele în care aveau valoare gramaticală sunt rămăşiţe ale unor stadii de limbă mai vechi.

Formaţii cu *-are*[2] de la verbe cu alt sufix de infinitiv decât *-a* (*petrecare* cf. *(a) petrece, pierzare* cf. *(a) pierde, vânzare* cf. *(a) vinde, zăcare* cf. *(a) zăcea* etc.) sunt atestate în textele vechi începând din secolul al XVII-lea, ceea ce demonstrează o dată în plus că *-are*[2] funcţiona ca sufix lexical în această perioadă (FCLRV: 178). Şi procedeul creării de abstracte de la adjective cu ajutorul sufixelor *-are*[2], *-ire* apare ocazional în limba veche: *mâlcomişare* cf. *mâlcomiş* (Coresi, în DLR), *întortare* „îndărătnicie, încăpăţânare" (a. 1600–1630, în DA) cf. *întort* „sucit, îndărătnic". S-ar putea ca şi în alte situaţii să fi fost întâi abstractul denominal şi apoi verbul, dar este greu de stabilit ordinea de formare, deoarece ambele cuvinte sunt atestate cam în aceeaşi perioadă.

Numărul mare al formaţiilor cu sufixul *-ire* confirmă concluzia că în limba veche erau predominante substantivele cu *-ire*, iar în limba modernă cele cu *-are*[2]

(conform evoluției verbelor corespunzătoare cu *-i* și *-a* la infinitiv, cf. FCLR III: 140; FCLRV: 180).

Graiurile populare înregistrează încă infinitivul lung cu valoare verbală pentru formarea viitorului (*or venire, or tăiere*) numai în bocete, rar în vorbirea obișnuită: *până c-o cântare, până s-o gătare* etc. (Popescu, G.G.: 88 și bibliografia indicată); vezi, în limba populară, și imperativul afirmativ pe o arie restrânsă din Oltenia și Hațeg: *stareț* „stați", *mergereț* „mergeți", *mâncareț* „mâncați" etc., cf. și interjecțiile *haidereț* „veniți", *nareț* „țineți" cu mărci verbale de imperativ (*ibid.*).

Infinitivul lung se mai conservă în construcția, populară și arhaică, de condițional inversat (*Închinare-aș și n-am cui, / Închinare-aș murgului*, citată în GALR I: 487), ca și în imprecații, de tipul *dare-ar naiba-n ei!* sau *fir-ar să fie de treabă!* A se compara infinitivul lung, din exemplele date, cu substantivul abstract din *s-a dus la închinare, darea în vileag a faptei lui, și-a ieșit din fire* etc. (GALR I: 487).

În limba română modernă, numeroase cuvinte împrumutate, neanalizabile, care denumesc operații tehnice, conțin adesea, în limba de origine, alte sufixe cu valori abstracte, dar au fost adaptate cu sufixul *-are*^{2}: *blanșisare* „operație de rafinare a zahărului" cf. fr. *blanchissage* (MDN), *coligare* „formarea unei legături covalente prin unirea a doi atomi" cf. fr. *colligation* (MDN; DN^3 îl explică și prin it. *colligare*), *crabare* „operația de fixare a dimensiunilor țesăturilor de lână" cf. germ. *Kraben*, engl. *crabbing* (MDN), *degorjare* „operația de îndepărtare a drojdiei din sticlele de vin" cf. fr. *dégorgeage, dégorgement* (DN^3; MDN îl explică numai prin primul derivat francez) etc.

Și unele cuvinte cu *-ire* reprezintă împrumuturi sau adaptări ale unor termeni străini. Ele pot proveni din germană, ca *șpiluire* „clătire" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 318) cf. germ. *Spühlen* (verbul *a șpilui* din DLR este regional și are sensul „a fura"), pot fi împrumuturi latino-romanice ieșite din uz, ca *disvolvire* „dezvoltare" (a. 1834, la Ursu, T.) sau au la bază, probabil, un verb slav, ca *obrazire* „reprezentare, întruchipare" (Cod. Vor., în DLR) cf. v.sl. *obraziti* (DLR), analizabil însă și prin *obraz* „imagine, icoană, portret; desen, figură" etc.

Adeseori, după substantivele cu *-are*^{2} s-a creat verbul corespunzător. De exemplu, verbul *(a) aniversa* s-a format prin derivare regresivă de la substantivul *aniversare,* creat la rându-i de la adjectivul *(zi) aniversară* (Graur 1940). Verbe ca *(a) ambutisa, (a) convertiza, (a) ecruisa, (a) furbisa* etc. provin din substantivele *ambutisare, convertizare, ecruisare, furbisare* etc., adaptări ale unor nume de acțiune împrumutate (fr. *emboutissage, convertissage, écrouissage, fourbissure*) sau formate în română prin schimbarea sufixului *-aj* cu *-are*^{2} (cf. *ambutisaj* din fr. *emboutissage, ecruisaj* din fr. *écrouissage, furbisaj* din fr. *fourbissage*); verbele din limba de origine (fr. *emboutir, convertir, écrouir, fourbir*) nu pot explica forma verbelor românești (*ambutisa, convertiza, ecruisa, furbisa*).

Uneori, definiția dată verbului explică modul său de formare: substantivul *halogenare,* analizabil prin *halogen,* este explicat în DN^3 și MDN ca format de la verbul *(a) halogena* < fr. *halogéner,* dar definiția verbului, și anume „a supune o substanță reacției de *halogenare*", sugerează că acesta provine din abstractul corespunzător.

6. Originea temelor

Formațiile cu sufixele din seria discutată se ataşează la verbe (rar substantive şi adjective) cu origine variată, cele mai multe de origine latină sau formate cu elemente de această origine. Se presupune că o mică parte dintre aceste derivate sunt formate, inițial, prin schimbarea valorii gramaticale a infinitivului moştenit din latină, fără să se poată preciza pentru fiecare caz în parte dacă forma de infinitiv a fost moştenită sau creată ulterior în română (cf., de exemplu, infinitivele lungi cu valoare verbală şi substantivală din DHLR II, de tipul *bere, dare, lăsare, mâncare* etc. – vezi *supra* **5.**).

Verbele-bază împrumutate (sau verbele formate în română de la baze împrumutate) urmează, din punctul de vedere al originii temelor, sursele generale ale vocabularului românesc (cf. FCLR III: 139–143):

– slavă: *blagoslovire, citire, glumire, golire, izbăvire, izgonire, izvorâre, milostivire, miluire, tâbărâre* etc.;
– greacă: *folosire, sihăstrire* etc.;
– turcă: *bulucire, duşmănire, mazilire* etc.;
– maghiară: *gândire, hotărâre, meşteşugire, mohorâre, şindrilire* etc.;
– germană: *şlefuire, şnuruire, şpăcluire, şpăltuire* etc.;
– onomatopeică: *gâgâire, gâlgâire, hârşâire, pufăire, pufnire* etc.;
– latino-romanică: *bandajare, blocare, castrare, coagulare, conchidere, concludere, contagiere, emancipare, garnisire, interpelare, întrevedere, occidentalizare, şocare* etc.;
– engleză: *bloguire, listare, printare, updatare* etc.;
– derivate româneşti: *dispreţui, pecetlui* etc.

7. Productivitatea sufixelor

Dintre sufixele din serie sunt foarte productive *-are*[2] şi *-ire*, productivitatea lor fiind dependentă de cea a verbelor-bază cu infinitivul în *-a* şi în *-i* sau formate cu sufixe compuse cu *-a* (*-iza, -fica, -oşa* etc.) ori cu *-i* (*-ui, -ni, -ăli* etc.) (cf. monografiile sufixelor respective în FCLR III).

Sufixul *-are*[2] este cel mai productiv din serie, lucru dovedit şi de prezenţa derivatelor foarte noi (*becalizare, brokerare, carantinare, carenţare, focusare, microcipare, marşandizare, parolare, penelizare, permanentare, printare, punctajare, protezare, traficare, virusare* etc.), urmat la o oarecare distanţă de *-ire* (*bloguire, fasolire, fesenire, googălire* etc.).

Sufixul *-ere*[1], slab productiv în limba română veche, şi-a întărit poziţia în româna modernă, datorită evoluţiei sufixului *-are*[2] în anumite condiţii fonetice (vezi *supra* **1.**); de aceea, în prezent, sufixul este productiv (*ambreiere, anesteziere, baleiere, bibliografiere, chintesenţiere, debleiere, stupefiere* etc.), formând derivate de la clasa de verbe cu infinitivul în *-a* precedat de *-i-* vocalic sau semivocalic.

Sufixul *'-ere*[2] este slab productiv. În general, formaţiile cu acest sufix nu sunt folosite în limba modernă. Unele sunt învechite, fără ca verbele-bază să fie învechite (*dregere, mergere, ningere, promitere* etc.), altele sunt rare, neobişnuite, înregistrate automat în dicţionare, dar, în general, fără atestări sau cu atestări puţine (*coasere, coincidere, concedere, convergere, decidere, descoasere, întingere, lingere, paştere, pretindere, radere, râdere, scremere, ţesere*).

Sufixul *-âre* este slab productiv, pentru că şi verbele cu infinitivul în *-î* sunt puţin numeroase, în comparaţie cu verbele din celelalte clase.

8. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Derivatele cu *-are*[2] şi *-ire* sunt prezente în număr mare în toate epocile, în toate regiunile şi în toate registrele stilistice. În limba veche se confirmă superioritatea numerică a substantivelor cu *-ire*, fapt constatat şi pentru verbele corespunzătoare cu *-i* (cf. FCLR III: 140; FCLRV: 180).

Derivatele cu *-are*[2] de tipul *născare, zăcare* etc. sunt cuvinte vechi şi regionale. Ele constituie un argument că *-are*[2] era simţit drept sufix lexical încă din limba veche.

Limba modernă, prin marea productivitate a verbelor cu *-a, -fica, -iza* etc., a dat prioritate formaţiilor cu *-are*[2], foarte răspândite în limbajul tehnic şi în publicistică: *bugetare, compactare, gondolare, listare, updatare* etc.; *fluidificare, gelificare, mumificare, tonificare* etc.; *cotrocenizare, infantilizare, marşandizare, pesedizare, secretizare* etc.

Şi sufixul *-ire* continuă să formeze abstracte în limba modernă, atât în registrul comun, cât şi în cel popular, cărora le aparţin verbele-bază: *bloguire, clisire, googălire, fesenire, maleolire, matolire, mătrăşire, şindrilire, şmecherire, şparlire, ţigănire, uşchire, urnire* etc.

9. SUFIXE COMPLEXE

Considerăm că avem a face cu sufixe complexe numai când formaţiile sunt raportabile la teme nominale (*caolinizare* cf. *caolin* + *-izare*), nefiind înregistrat în dicţionarele consultate un verb intermediar cu *-iza*. Formaţiile discutate mai jos pot avea un verb neatestat sau de la ele se pot forma verbe prin derivare regresivă. Unele dicţionare arată indirect, în definiţia verbului, faptul că verbul provine de la substantivul abstract, şi nu invers. De pildă, verbul *(a) tindaliza* este definit în DN[3] prin „a aplica tindalizarea", iar la *tindalizare* nu se face referire la verb, ci la alt abstract împrumutat: „metodă de sterilizare printr-o serie de încălziri şi de răciri succesive; *tindalizaţie*"; verbul, ca şi formaţia cu *-are*[2], ar putea avea ca punct de plecare substantivul împrumutat *tindalizaţie* < fr. *tyndallisation.* În MDN şi DLR nu se înregistrează verbul, dar se indică la *tindalizare* că s-a format după fr. *tyndallisation.*

La fel, sunt considerate formaţii cu sufixul compus *-ificare* numai cele care nu au atestat în sursele consultate un verb cu *-ifica.*

9.1. -IFICARE

9.1.1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

9.1.1.1. Sufixul compus *-ificare* se identifică în 12 ***formaţii analizabile***, neînregistrate în DI: *clanificare* „predominarea spiritului de *clan*" (Vârlan, S.N.: 147), *duramenificare* „proces de formare a *duramenului*" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 312), *greisenificare* „proces de formare a *greisenului*" (*ibid.*: 313), *latentificare* „operaţie de întărire a unei imagini *latente*" (*ibid.*: 315), *muzeificare* „transformare în piesă de *muzeu*" (Vârlan, S.N.: 148), *punctificare* „acordare a unui *punct* în sport în urma unei situaţii favorabile" (DCR[3]), *silicificare* „transformare a rocilor în minerale din grupa *silicei*" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 315), *solificare* „proces de formare a *solului*" (*ibid.*),

şistificare „împrăştiere a unei pulberi fine de steril" cf. *şist* „rocă stratificată având proprietatea de a se desface în plăci subţiri" (*ibid.*: 316), *turbificare* „proces de transformare a vegetaţiei în *turbă*" (*ibid.*), *zebrificare* „aspectul de *zebră* al dosarelor de la CNSAS" (în *scurt discurs despre zebrificare,* la Vârlan, S.N.: 148), *zombificare* „transformare în *zombi*" (în *zombificarea, magie neagră – ibid.*: 148).

Nu-l luăm în considerare aici pe *debazificare*, socotindu-l o formaţie cu prefix de la *bazificare* (verbul *(a) bazifica* este înregistrat în FCLR III: 56).

9.1.1.2. Formaţiile cu *-ificare* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:
– substantive (marea majoritate): *deşertificare, duramenificare, greisenificare, punctificare* etc.;
– adjective (rar): *latentificare.*

9.1.2. Valorile derivatelor

Derivatele cu sufixul *-ificare* sunt ***nume de acţiune*** cu sens factitiv (specific sufixului verbal *-(i)fica*). Unele au şi nuanţă semantică eventivă*: deşertificare, muzeificare, silicificare, turbificare, zombificare.*

9.1.3. Originea sufixului şi istoria derivatelor

Sufixul a fost detaşat din formaţii cu dublă analiză, de tipul *codificare* cf. *cod* şi *(a) codifica*, *ramificare* cf. *ram* şi *(a) ramifica* etc.

Unele formaţii cu *-ificare* reprezintă adaptarea unor abstracte străine din terminologia ştiinţifică şi tehnică, formate în limba de origine cu alte sufixe (ca fr. *-ation*) şi sunt atestate în secolul trecut: *duramenificare* (LTR², în DLR) cf. fr. *duraminisation, silicificare* (LTR², în DLR) cf. fr. *silicification, şistificare* (LTR², în DLR) cf. fr. *schistification* etc. Altele sunt formaţii româneşti recente, cu caracter ocazional: *clanificare, muzeificare, punctificare, zebrificare* etc.

9.1.4. Originea temelor

Temele formaţiilor româneşti, ca şi ale împrumuturilor, sunt neologice, latino-romanice: *clanificare, duramenificare, silicificare, solificare, zebrificare* etc.; tema formaţiei *greisenificare* este de origine germană.

9.1.5. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul *-ificare* este productiv în terminologia ştiinţifică şi tehnică şi în limbajul presei, începând din secolul al XX-lea (verbele cu *-fica* apar cu un secol mai devreme, cf. FCLR III: 59).

9.2. -IZ<u>A</u>RE, -Z<u>A</u>RE

9.2.1. Statutul afixelor

Cele două sufixe se segmentează conform procedeelor de analiză din această lucrare: forma *-zare* se identifică în derivatele a căror temă se termină în *-i* (*gubernizare* cf. *gubernie* etc.), iar forma *-izare* în formaţii a căror temă se termină în consoană (*comodizare* cf. *comod* etc.) sau în altă vocală decât *-i-* (*ateizare* cf. *ateu* etc.).

În FCLR III nu se înregistrează un sufix verbal *-za,* considerându-se că în cazul verbului *(a) memoriza* cu dublă analiză (cf. *memorie* şi *a memora*) sufixul este *-iza,* deşi prin raportare la *memorie* s-ar identifica un sufix *-za,* ca şi în cazul verbelor de tipul *(a) agoniza* cf. *agonie* (pentru că *-i-* aparţine temei).

9.2.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

9.2.2.1. -IZARE

În DI sunt înregistrate 4 ***formaţii analizabile***: *aureolizare* „aureolare, strălucire" cf. *aureolă* (MDA), *comodizare* „(rar) comoditate" (MDA) cf. *comod, jurnalizare* „operaţie prin care se trec zilnic în *jurnal* toate operaţiile contabile" (MDA), *poporanizare* „(rar) popularizare" cf. *poporan* (DLR).

La acestea se adaugă peste 100 de derivate din alte surse: *afganizare* „transformare a unui continent ca să fie în situaţia poporului *afgan*" (Vârlan, S.N.: 145), *albitizare* (DILR) „transformare a feldspaţilor în *albite*" (NDN), *aldolizare* (DILR) „formare de *aldol*" (NDN), *alunitizare* (DILR) „proces de alterare hidrotermală în prezenţa *alunitului*" (NDN), *ambasadorizare* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 28) cf. *ambasador, asfaltizare* (DILR) „transformare a ţiţeiului în *asfalt*" (NDN), *ateizare* „faptul de a face pe cineva *ateu*" (Trifan, F.C.: 169), *atmosferizare* (DILR) „influenţa agenţilor atmosferici asupra rocilor; stare de spirit creată în jurul unei persoane" cf. *atmosferă* (NDN), *atropinizare* (DILR) „administrarea *atropinei* în scop terapeutic" (NDN), *bancarizare* „extindere a sistemului *bancar*" (Vârlan, S.N.: 146), *bantustanizare* (DILR) „mutare silită într-o rezervaţie de tip *bantustan*" (NDN), *bardotizare* „protejare a maidanezilor în stilul lui Brigitte *Bardot*" (Vârlan, S.N.: 144), *bituminizare* (DILR) „proces de formare a *bituminelor*" (NDN), *bivolarizare* „extindere a afacerilor lui G. *Bivolaru*" (Vârlan, S.N.: 144), *bozgorizare* (Trifan, F.C.: 169) cf. *bozgor, brucanizare* „adoptarea politicii comuniste a lui *Brucan*" (Vârlan, S.N.: 144), *bulgarizare* „asimilarea unor etnii de către *bulgari*" (Trifan, F.C.: 169), *cantonizare* „împărţire în *cantoane*" (*ibid*.: 169), *caolinizare* „transformare a feldspatului în *caolin*" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 310), *cederizare* „acţiune de numire în funcţii a membrilor *C*onvenţiei *D*emocrate *R*omâne" [pron. cedere] (Trifan, F.C.: 175), *chelatizare* (DILR) „proces de formare a *chelatului* (= combinaţie între un atom metalic şi o substanţă organică)" (NDN), *cheratinizare* (DILR) „infiltrarea unei mucoase cu *cheratină*" (NDN), *chininizare* (DILR) „folosirea în scop terapeutic a *chininei*" (NDN), *ciocoizare* „obţinerea trăsăturilor de *ciocoi*" (Vârlan, S.N.: 143), *ciorbizare* „adoptarea politicii duse de *Ciorbea*" (Vârlan, S.N.: 144), *clientelizare* „transformare a unei categorii sociale în *clientelă*" (*ibid*.: 143), *clincherizare* (DILR) „proces de obţinere a *clincherului* (= produs intermediar la fabricarea cimentului)" (NDN), *cloritizare* (DILR) „transformare a mineralelor în *clorit*" (NDN), *clorizare* (DILR) „dezinfectare a apei cu *clor*" (NDN), *cocacolizare* „producere şi consum mare de *coca-cola*" (Vârlan, S.N.: 152), *consangvinizare* (DILR) „înrudire prin sânge" cf. *consangvin* „cu strămoş comun" (NDN), *coreenizare* „adoptarea caracterului *coreean*" (Trifan, F.C.: 169), *cotidianizare* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 28) cf. *cotidian, cotonizare* (DILR) „transformare a fibrelor în *coton*" (NDN), *craterizare* (DILR) „formare a unei scobituri în formă de *crater* pe anticatodul unui tub de radiaţii roentgen" (NDN), *creştinizare* „convertire la creştinism" cf. *creştin* (Trifan, F.C.: 169), *cuponizare* „distribuire de *cupoane*" (Vârlan, S.N.: 142), *cuterizare* (DILR) „sistem de aşezare a cărţilor inventat de *Cutter*" (NDN), *cutinizare* (DILR) „transformarea celulozei în *cutină* (= substanţă care impregnează cuticula vegetalelor)" (NDN), *dextrinizare* (DILR) „transformare a amidonului în *dextrină*" (NDN), *doctorizare* „reglementarea organizării doctoratului" cf. *doctor* (Trifan, F.C.: 169), *dolomitizare* (DILR) „fenomen de formare a *dolomitei*" (NDN), *elasticizare* „faptul de a face să devină *elastic*" (Trifan, F.C.: 170), *epidermizare* (DILR) „acoperire a unei plăgi cu *epidermă*" (NDN), *epidotizare* (DILR) „îmbogăţire a rocilor cu *epidot*" (NDN), *eseizare* „transformare în *eseu*" (DILR), *euroizare* „convertirea unei monede în *euro*" (*ibid*.), *evreizare* „adoptarea trăsăturilor specifice poporului *evreu*" (*ibid*.), *facticizare* „faptul de a crea, a construi" cf. *factic* (Vârlan, S.N.: 146), *ficţionalizare* „transformare în ficţiune" cf. *ficţional* (*ibid*.), *fidelizare*

„acţiunea de a face să devină *fidel*" (*ibid.*), *finlandizare* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 28) cf. *Finlanda, franklinizare* (DILR) „aplicare terapeutică a electricității statice" cf. *franklin* „unitate de măsură a sarcinii electrice" (NDN), *funarizare* „extinderea afacerilor lui *Funar*" (Vârlan, S.N.: 144), *ghetoizare* „discriminare specifică *ghetoului*" (Trifan, F.C.: 170), *gorbaciovizare* „adoptarea politicii lui *Gorbaciov*" (Vârlan, S.N.: 144), *granitizare* „proces de formare a rocilor granitice" cf. *granit* (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 313), *grobianizare* „transformarea în rău a membrilor unor partide politice" cf. *grobian* (Vârlan, S.N.: 146), *hamletizare* „oscilarea între două alternative" cf. *Hamlet* (*ibid.*: 144), *harpagonizare* „transformarea unor persoane în avari ca *Harpagon*" (*ibid.*), *heparinizare* (DILR) „folosirea *heparinei* în scop terapeutic" (NDN), *indigenizare* „acordarea statutului de *indigen*" (Vârlan, S.N.: 146), *infarctizare* (DILR) „proces patologic asemănător *infarctului* produs prin obliterarea venoasă" (NDN), *infirmizare* „transformare a unor persoane în *infirmi*" (Trifan, F.C.: 170), *internetizare* „transmitere prin intermediul *internetului*" (*ibid.*), *irsopizare* „întocmirea unor statistici" cf. *IRSOP* (Vârlan, S.N.: 145), *jurizare* „supunerea spre judecată unui *juriu*" (Trifan, F.C.: 170), *kafkienizare* „atribuirea unui caracter *kafkian*" (*ibid.*), *kosovizare* „crearea unor conflicte ca în *Kosovo*" (Vârlan, S.N.: 145), *lateritizare* (DILR) „proces de formare a *lateritului* (= sol din regiunile tropicale)" (NDN), *libanizare* „distrugerea unității naționale ca în *Liban*" (Vârlan, S.N.: 145), *loializare* „determinarea cuiva să fie *loial*" (*ibid.*: 146), *luteinizare* (DILR) „ansamblul de modificări suferite de ovar ca urmare a secreției de *luteină*" (NDN), *maleinizare* (DILR) „injectare a *maleinei* (= substanță din culturile de bacil al morvei)" (NDN), *malgaşizare* (DCR[3]) cf. *malgaş, manelizare* „interpretarea unui număr prea mare de *manele*; devalorizare, degradare" (Trifan, F.C.: 175), *mancurtizare* (DILR) „uitare intenționată; depersonalizare" cf. *mancurt* (MDN), *marketizare* „lărgire a pieții" cf. *market* (Vârlan, S.N.: 143), *marmeladizare* „amestec de tipuri muzicale" cf. *marmeladă* (*ibid.*), *mcdonaldizare* „extinderea rețelei de restaurante *McDonald*" (*ibid.*: 144), *mexicanizare* „dominare a unei țări de către un singur partid, după model *mexican*" (Trifan, F.C.: 170), *micronizare* (DILR) „transformare a unui corp solid în particule cu dimensiuni de ordinul *micronului*" (NDN), *milonitizare* (DILR) „proces de formare a *milonitelor*" (MDA), *mitocanizare* „transformare în *mitocan*" („Ziua", 24 ian. 2008, p. 1), *napalmizare* „extinderea experimentelor cu arme chimice" cf. *napalm* (Vârlan, S.N.: 143), *narativizare* „transformare a ştirilor în narațiuni" cf. *narativ* (*ibid.*: 146), *nirvanizare* „transpunere în starea specifică *nirvanei*" (*ibid.*: 143), *onorabilizare* „restabilirea onoarei pierdute a cuiva" cf. *onorabil* (*ibid.*: 146), *paparazzizare* „acțiune de transformare a unei persoane în *paparazzo*" (Trifan, F.C.: 171), *peletizare* (DILR) „aglomerare mecanică de granule (= *pelete*)" (NDN), *peliculizare* (DILR) „aplicare a unei *pelicule* fine" (MDN), *peptonizare* (DILR) „transformare a proteinelor în *peptone*" (NDN), *peunerizare* „numire în funcții a membrilor *PUNR*" (*ibid.*: 171), *piritizare* (DILR) „înlocuire a carbonatului de calciu din cochiliile fosile prin *pirită*" (NDN), *potabilizare* „acordarea caracterului *potabil* apei" (Trifan, F.C.: 171), *procustizare* „scurtare sau lungire, după împrejurări" cf. *Procust* (Vârlan, S.N.: 144), *procustianizare* „încadrare într-o anumită formă" cf. *procustian* (*ibid.*: 146), *profitabilizare* „atribuirea caracterului *profitabil*" (Trifan, F.C.: 171), *propilitizare* (DILR) „transformare a porfilitelor în *propilite*" (NDN), *providențializare* „atribuirea caracterului *providențial*" (Trifan, F.C.: 171), *regionalizare* „atribuirea unui caracter *regional*" (*ibid.*), *samarizare* „încărcare pe spatele unui animal de povară" cf. *samar* (Vârlan, S.N.: 144), *sanatorizare* „internare într-un *sanatoriu*" (Trifan, F.C.: 171), *secretizare* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 28), *secuizare* „adoptarea caracteristicilor proprii *secuilor*" (Trifan, F.C.: 171), *sericitizare* (DILR) „transformare a feldspaților în *sericit*" (NDN), *serpentinizare* (DILR) „transformarea mineralelor în *serpentin*" (NDN),

siluetizare „schițare a personajelor într-o operă literară” (Vârlan, S.N.: 143), *sorbitizare* (DILR) „tratament chimic prin care se realizează o structură sorbitică” cf. *sorbită* „polialcool din fructe” (NDN), *spilitizare* (DILR) „transformare a unui bazalt în *spilit*” (NDN), *stalinizare* „reabilitare politică” cf. *Stalin* (Vârlan, S.N.: 144), *stepizare* (DILR) „instalare a vegetației de *stepă* în zona de pădure” (NDN), *stupidizare* „tâmpire” cf. *stupid* (Trifan, F.C.: 172), *subalternizare* „transformare a cuiva în *subaltern*” (*ibid.*), *suculentizare* „atribuirea unui caracter *suculent*” (Vârlan, S.N.: 146), *superiorizare* „faptul de a deveni *superior*” (Trifan, F.C.: 172), *tabloidizare* „transformare în *tabloid*” (Vârlan, S.N.: 144), *taberizare* „împărțire în *tabere*” (Trifan, F.C.: 172), *tacticizare* „exagerare a caracterului *tactic* al unui joc” (Vârlan, S.N.: 146), *taiwanizare* „separare a *Taiwanului* de China” (Trifan, F.C.: 172), *talibanizare* „atribuirea situației de *taliban*” (Vârlan, S.N.: 147), *tartuffizare* „dobândirea trăsăturilor lui *Tartuffe*” (*ibid.*: 144), *telefonizare* „înzestrarea cu *telefoane*” (*ibid.*), *traianizare* „acceptarea lui *Traian* [Băsescu] la conducerea țării” (*ibid.*: 145), *transparentizare* „faptul de a deveni *transparent*” (Trifan, F.C.: 172), *tribalizare* „aducere în stare *tribală*” (*ibid.*), *trogloditizare* cf. *troglodit* (DCR[3]), *ucrainizare* „atribuirea calităților proprii celor din *Ucraina*” (Trifan, F.C.: 172), *vacuolizare* (DILR) „formare de *vacuole* în celule” (NDN), *variolizare* (DILR) „metodă de imunizare la *variolă*” (NDN), *vulnerabilizare* „faptul de a deveni *vulnerabil*” (Trifan, F.C.: 172), *webizare* „extindere a sistemului *web*” (Vârlan, S.N.: 144), *vesternizare* (*ibid.*: 137) cf. *western, zaherizare* „extinderea afacerilor ilicite ale lui *Zaher*” (*ibid.*: 145), *zeolitizare* (DILR) „transformare a feldspaților în *zeoliți*” (NDN) etc.

1. Formația *africanizare* (Vârlan, S.N.: 135) poate fi raportată la două baze: *Africa* sau *african;* prima modalitate de analiză ar evidenția un sufix **-anizare*, inexistent în alte derivate. Ne exprimăm rezerva cu privire la existența unor sufixe compuse cu *-izare*. Dintr-o formație parasintetică s-ar putea detașa un sufix **-inizare* (existent ca sufix verbal în forma *-iniza*, vezi FCLR III: 75): *inhuminizare* „încărbunare” (Carabulea– Popescu-Marin 1967: 313) cf. *humă*, iar dintr-o formație suspectă din DI (*saussuritizare*, neînregistrată în DLR), un sufix **-itizare,* tema fiind numele propriu *Saussure*. Printre sufixele verbale nu este atestat un sufix compus *-itiza.* Un sufix compus **-alizare* s-ar identifica numai în formația românească recentă *nokializare* „proces de promovare prin firma *Nokia*” (Vârlan, S.N.: 135).

2. Cuvântul *doctorizare* „procedeu de tratare a benzinelor; tratament *doctor*” (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 312) este neanalizabil din punct de vedere semantic prin românescul *doctor*.

Formațiile cu *-izare* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:

– substantive:
  – comune: *ambasadorizare, clorizare, cotonizare, epidotizare, euroizare, ghetoizare, peliculizare, telefonizare, talibanizare* etc.;
  – proprii (unele formate din abrevieri): *ciorbizare, cotrocenizare, gorbaciovizare, hamletizare, peunerizare, traianizare* etc.;
– adjective: *asiaticizare, comodizare, fidelizare, efemerizare, eficientizare, onorabilizare, poporanizare, superiorizare* etc.

Formația *catolnicizare* „transformare a unei persoane în trădător” cf. *(a) catolnici* „a trăda” se raportează la un verb fără sufixul *-iza* și deci poate fi încadrată printre derivatele cu *-izare.*

Unele ***formații*** sunt ***parasintetice:*** *depectinizare* cf. *pectină, descernelizare* cf. *cerneală, detartrizare* cf. *tartru* (la Carabulea–Popescu-Marin 1967: 311, 312), *desuveranizare* cf. *suveran* (la Trifan, F.C.: 64) etc.

Formații semianalizabile: *cianhidrizare* (NDN) cf. *cianhidric, cumulizare* „proces de formare a norilor de tip *cumulus*” (NDN), *energetizare* „încărcare cu energie” (Trifan, F.C.: 170) cf. *energetic, politehnizare* (NDN) cf. *politehnic, polițienizare* „caracter *polițienesc*” (Trifan, F.C.: 171) etc.

9.2.2.2. -ZARE

Sufixul se identifică în 10 ***formații analizabile***, neînregistrate în DI: *britanizare* „faptul de a-şi însuşi trăsăturile specifice englezilor” cf. [Marea] *Britanie* (Vârlan, S.N.: 145), *californizare* (Stoichițoiu-Ichim, V.A.: 28) cf. *California, gubernizare* „transformarea unei țări într-o unitate similară *guberniei*” (*ibid.*: 133), *iugoslavizare* „dezmembrarea unui stat ca în *Iugoslavia*” (Vârlan, S.N.: 145), *japonizare* „atribuirea caracterului japonez” cf. *Japonia* (*ibid.*), *siberizare* „deportare în *Siberia*” (*ibid.*), *transnistrizare* „separare a *Transnistriei* de Republica Moldova” (Trifan, F.C.: 172), *vanghelizare* „organizarea revelioanelor patronate de [Marian] *Vanghelie*” (Vârlan, S.N.: 145), *zootehnizare* „extinderea *zootehniei*” (*ibid.*: 143).

Formațiile în care apare sufixul *-zare* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:

– substantive proprii, majoritatea toponime: *britanizare, californizare, iugoslavizare* etc., dar şi un antroponim: *vanghelizare;*
– substantive comune: *gubernizare, zootehnizare.*

Formația *dezalergizare* este un ***derivat parasintetic***.

9.2.3. Valorile derivatelor

Formațiile cu *-izare* şi *-zare* sunt ***nume de acțiune*** (procese, operații, rezultat al acțiunii): *aldolizare, atropinizare, cantonizare, jurnalizare, siberizare, transnistrizare* etc. Unele au diverse nuanțe semantice: caracter factitiv (*ateizare, creştinizare, elasticizare* etc.) sau/şi eventiv al numelui de acțiune (*albitizare, asfaltizare, clientelizare, eficientizare, fidelizare* etc.), dobândit prin comparație cu însuşirile obiectului (în sens larg) desemnat de bază (*bantustanizare, bardotizare, iugoslavizare, japonizare, secuizare* etc.). Foarte rar, derivatul este un ***abstract al calității***: *comodizare.*

9.2.4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

Sufixul compus *-izare* este detaşat din formații cu dublă analiză, de tipul *standardizare* cf. *standard* şi *(a) standardiza.*

Cu acest sufix se adaptează în română termeni străini, analizabili, care sunt nume de operații din tehnică, formați în limba de origine (franceza) cu sufixul *-ation* (*albitizare* cf. fr. *albitisation, milonitizare* cf. fr. *mylonitisation, propilitizare* cf. fr. *propyilitisation*, *zeolitizare* cf. fr. *zéolitisation* etc.), rar cu sufixul *-ité* (*comodizare* cf. fr. *comodité*); recent, unii termeni au fost adaptați după engleză: *dextrinizare* cf. engl. *dextrinization.*

Sufixul *-zare* a fost segmentat în limba română, în urma procedeelor de analiză a formațiilor adoptată în această lucrare.

Cele mai vechi formații româneşti au atestări din prima jumătate a secolului trecut: *aureolizare* (V. Rom., apr. 1934, 67, în MDA), *poporanizare* (Ibrăileanu, Sp. Cr., 165, în MDA).

9.2.5. Originea temelor

Majoritatea formaţiilor cu *-izare* şi *-zare* au teme neologice de origine:

– latino-romanică (mai ales franceză): *afganizare, ambasadorizare, bancarizare, cantonizare, clientelizare, consangvinizare, cotidianizare, eseizare, paparazzizare, trogloditizare* etc.;
– engleză: *bantustanizare, cocacolizare, marketizare, mcdonaldizare, webizare* etc.;
– multiplă: *ateizare* (fr., gr.), *atmosferizare* (fr., gr.), *doctorizare* (germ., lat., fr.), *ghetoizare* (it., fr., germ.), *samarizare* (bg., ngr.), *stepizare* (rus., fr.), *taberizare* (sl., magh.), *tabloidizare* (engl., fr.) etc.

Puţine formaţii româneşti, mai ales ocazionale, întâlnite în presă, au teme de alte origini:

– moştenită din latină: *creştinizare;*
– slavă: *bulgarizare, descernelizare, evreizare* etc.;
– maghiară: *secuizare;*
– turcă: *manelizare;*
– formate în română: *ciocoizare, mitocanizare, procustianizare* etc.

Unele derivate au la bază nume proprii de diverse origini:

– antroponime: *bardotizare, bivolarizare, brucanizare, gorbaciovizare, hamletizare, tartuffizare, traianizare, vanghelizare, zaherizare* etc.;
– toponime: *japonizare, kosovizare, siberizare, transnistrizare, ucrainizare* etc.;
– sigle: *cederizare, irsopizare, peunerizare* etc.

9.2.6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul *-izare* este foarte productiv în limba actuală (vezi *supra* **9.2.5.**). Formaţiile cu acest sufix aparţin limbajului tehnico-ştiinţific şi publicistic.

9.3. -I<u>E</u>RE

Sufixul dezvoltat *-iere* [pron. -i-<u>e</u>-re] se identifică, conform procedeelor de analiză din această lucrare, în 3 ***formaţii analizabile*** din DILR: *eluviere* „ridicare a sărurilor şi a substanţelor coloide din straturile inferioare ale unui sol” (NDN) cf. *eluviu* „material detritic rezultat din dezagregarea rocilor”, *iluviere* „proces de acumulare în sol a produselor rezultate din aluviuni; *iluviu*” (NDN) şi *siliciere* „difuzarea *siliciului* în stratul superior al unei piese” cf. *siliciu* (MDA).

Formaţiile sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la substantive terminate în *-iu* şi au valoare de ***nume de acţiune*** (cu bază nominală).

Formaţiile *eluviere* şi *iluviere* sunt adaptări ale unor derivate din franceză: *éluviation* (NDN) şi *illuviation* (MDA), iar *siliciere* este derivat pe teren românesc de la o temă de origine franceză.

9.4. -U<u>I</u>RE

9.4.1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

9.4.1.1. În DI se înregistrează 2 ***formaţii analizabile*** cu *-uire* [pron. -u-<u>i</u>-re]: *mărgeluire* „degenerare a unor boabe de struguri de pe ciorchine” cf. pl. *mărgele* (DLR), *măsluire* „ungere cu mir în cadrul *maslului*” (Şez., în DLR).

Alte două formaţii înregistrate în DI, *lunguire* şi *tăxuire,* nu au fost preluate în DLR şi de aceea nu le-am inclus în inventar.

Derivatul *orândăluire* „arendare” este explicat în DLR ca provenind din *orândă* „arendă”, ceea ce ar evidenţia un sufix compus **-ăluire*. Întrucât în DA s.v.

arendă se trimite la dubletul său *orândă,* la *(a) arenda* se înregistrează şi verbul *(a) arândălui,* iar s.v. *arendare* sunt atestate formele învechite *arândăluire* şi *arendăluire,* considerăm posibilă teoretic şi existenţa unei forme verbale *orândălui,* alături de *arândălui.*

La acestea se adaugă 5 formaţii din alte surse: *alembicuire* „distilare" (Ursu, T.) cf. *alembic* (variantă a lui *alambic*) şi *(a) alambica, bidineluire* (internet: *vopsirea lambriurilor şi bidineluirea pereţilor*) cf. pl. *bidinele, cănătuire* „operaţie de formare a conturului pielii" cf. *canat* „fiecare dintre cele două părţi ale unei piei de animal, tăiate în jumătate de-a lungul spinării" (Carabulea–Popescu-Marin 1967: 316), *lupuire* „operaţie de destrămare şi amestecare a materialului fibros cu un *lup* (= maşină folosită pentru a dărăci, a scărmăna fibrele textile) amestecător" (*ibid.*: 317), *şăbăruire* „răzuire manuală" cf. *şabăr* „unealtă de răzuit (*ibid.*).

9.4.1.2. Formaţiile cu *-uire* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:
– substantive: *bidineluire, cănătuire, lupuire, mărgeluire, măsluire, şăbăruire;*
– un substantiv sau un verb: *alembicuire.*

O ***formaţie*** este ***parasintetică***: *însăcuire* „punere în *saci*" (DCR[2]).

9.4.2. Valorile derivatelor

Formaţiile au valoare de ***nume de acţiune*** (cu bază nominală).

9.4.3. Originea sufixului şi istoria derivatelor

9.4.3.1. Sufixul este compus din *-ui* + *-ire* şi a fost detaşat din formaţii cu dublă analiză ca *miluire* cf. *(a) milui* şi *milă.*

Unele substantive cu *-uire,* majoritatea neanalizabile, reprezintă adaptarea unor nume de operaţii tehnice din limba germană*: fiţuire* cf. germ. *Fitzen, licheruire* cf. germ. *lickern, sfăiţuire* cf. germ. *Schweissung, şvaifuire* cf. germ. *Schweifung* etc.

9.4.3.2. Formaţia cu cea mai veche atestare este *alembicuire* (a. 1831); *măsluire* este, de asemenea, vechi şi popular. Formaţiile preluate de la Carabulea–Popescu-Marin sunt relativ recente, ca şi cea din DCR[2].

9.4.4. Originea temelor

Temele derivatelor sunt de origine:
– latină (moştenite sau împrumutate): *cămăşuire, însăcuire, lupuire, mărgeluire;*
– slavă: *măsluire;*
– turcă: *bidineluire;*
– latino-romanică: *alembicuire;*
– germană: *şăbăruire.*

9.4.5. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul este slab productiv.

Majoritatea formaţiilor sunt specifice domeniului tehnic; două derivate sunt învechite şi/sau populare (*alembicuire, măsluire*).

Formaţia *anatomisire* (a. 1838, la Ursu, T. s.v. *disecţie*), neînregistrată în DI, ar putea fi raportată la substantivul masculin *anatom* „om care face disecţii" (a. 1780, la Ursu, T.) sau prin semianaliză la *anatomie,* în ambele situaţii identificându-se un sufix compus **-isire,* inexistent în alte formaţii.

-A̲SM, -EA̲SMĂ

Chantraine, F.M.: 138–139.

1. Statutul afixelor

Considerăm sufixele substantivale *-asm* şi *-easmă* [pron. -ĕa̲s-mă] ca fiind din aceeaşi ***serie*** datorită asemănării formale, distribuţiei similare şi originii parţial comune (vezi *infra* 4.).

Cuvântul *mireasmă* are varianta grafică şi de pronunţare *mireazmă*, varianta învechită *mirezmă* şi varianta etimologică *mirizmă* (vezi *infra* 4.2.).

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -A̲SM

Sufixul *-asm* se identifică într-o singură ***formaţie analizabilă***: *orgiasm* (DILR) „celebrare prin *orgii* a misterelor (în cultul lui Dionisos)" (MDN).

Formaţia este un ***substantiv neutru***, analizabil prin raportare la un substantiv feminin.

Cuvinte semianalizabile: ***chiliasm*** (DILR) „credinţă mistică într-o împărăţie de o mie de ani a lui Hristos pe pământ; milenarism" (MDN) cf. *chili-, chilo-* „o mie", *entuziasm* (DI) cf. *entuziast, isihasm* (DILR) „curent mistic care propovăduieşte unirea minţii cu inima" (MDN) cf. *isihast* „adept al isihasmului", *pleonasm* cf. *pleonastic, sarcasm* cf. *sarcastic, spasm* cf. *spastic.*

2.2. -EA̲SMĂ

Sufixul *-easmă* apare în 2 ***formaţii analizabile*** din DI: *ciudeasmă,* formaţie personală şi greşită, după DA, atestată numai la plural, cu sensul probabil de „ciudăţenie" (*Să nu ne mirăm de* ***ciudesmele*** *limbistice ale paginei mai sus decopiate,* Odobescu, în DA) cf. *ciudă* „minune, miracol; necaz, supărare" (cf. şi forma din DA *ciudesă* a lui *ciudă,* refăcută după un plural *ciudese*) şi *mireasmă* „aromă, balsam; numele unor uleiuri sau substanţe aromatice" cf. *mir* „substanţă uleioasă parfumată, balsam" sau *miră* „smirnă".

1. Conform DA, *ciudeasmă* ar fi o formaţie analogică după *mireasmă.*
2. În substantivul feminin *fantasmă*, semianalizabil prin raportare la substantivul *fantast* „visător", s-ar putea, eventual, identifica un sufix virtual **-a̲smă.* Existenţa acestui formant în limba română nu poate fi însă probată numai printr-o formaţie semianalizabilă.

Cuvintele sunt ***substantive feminine***, analizabile prin raportare la substantive.

3. Valorile derivatelor

Formaţia *orgiasm* are valoare de ***abstract denominal*** cu nuanţă colectivă. *Ciudeasmă* este mai puţin clar din punct de vedere semantic, poate indica ***specia*** bazei, ca şi *mireasmă.*

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Formaţiile semianalizabile cu sufixul *-asm* provin în română mai ales din greacă, adesea prin filieră franceză. Singurul cuvânt care vine direct din greacă, unde este o formaţie cu sufixul *-ασμός,* este *entuziasm*, pătruns în română la sfârşitul secolului al XVIII-lea (a. 1791, la Galdi, M.: 180), în forma grecească: *entuziasmos* < gr. *ἐνθουσιασμός*.

În greacă, sufixul *-ασμός* era productiv pentru a forma substantive abstracte de la verbele în *-άξω*.

Pleonasm vine din fr. *pléonasme* (< gr. *πλεονασμός,* cf. Robert). *Sarcasm* şi *spasm* au corespondentele franţuzeşti: *sarcasme* şi *spasme* (provenite tot din greacă, dar prin intermediar latin: *sarcasmus, spasmus*).

Formaţia *orgiasm*, relativ recentă (neînregistrată în DLR), provine, după MDN, din fr. *orgiasme.*

4.2. Sufixul *-easmă* ne trimite la intermediare slave. *Mireasmă* are originalul grecesc în *-ισμός* (*μυρισμός*), dar în română provine din sl. *мyризма,* cea mai veche atestare a cuvântului fiind la Moxa (cf. GCR I 57/38), în forma etimologică *mirizmă.*

Ciudeasmă este o formaţie neobişnuită, care ar putea avea ca model adjectivul slav *чудесьнъ* „de mirare, minunat" (vezi şi forma *ciudesă* a lui *ciudă,* discutată mai sus.)

Cuvântul *fantasmă* este atestat în secolul al XIX-lea (Alecsandri, în DA) şi are corespondentele greceşti: *φάντασμα* (de care este mai apropiat formal) şi *φαντασμός.*

5. Originea temelor

Substantivele cu *-asm, -easmă* se analizează prin raportare la teme de origine latino-romanică (*orgiasm*) şi slavă (*ciudeasmă, mireasmă*).

6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixele *-asm* şi *-easmă* sunt neproductive pe terenul limbii române. Toate cuvintele în care se identifică sunt împrumuturi, cu excepţia lui *ciudeasmă*, care pare a fi o formaţie analogică, ocazională, după *mireasmă.* Afară de *ciudeasmă*, formaţie personală, celelalte cuvinte discutate aparţin limbii literare.

-AST

Chantraine, F.M.: 138–140, 144, 316–320; Şuteu 1969: 21–22.

1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

1.1. În DI este înregistrată o ***formaţie analizabilă***: *scoliast* „autor de *scolii* (= adnotări la un text clasic)".

Din *gimnaziast* „elev la un *gimnaziu*, gimnazist", potrivit procedeelor de analiză din această lucrare se segmentează sufixul dezvoltat **-iast*.

La acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *pedeserast* „(peior.) membru sau simpatizant al *P*artidului *D*emocraţiei *S*ociale din *R*omânia" (DALR) cf. *PDSR* [pron. pedesere]

şi *teleast* (DILR) „realizator de filme pentru televiziune, autor de scenarii pentru televiziune" (MDN) cf. *tele* „televiziune" (MDN).

1.2. Formaţiile cu *-ast* sunt ***substantive masculine***, analizabile prin raportare la:
– substantive: *gimnaziast, scoliast, teleast;*
– o siglă: *pedeserast.*

Formaţii semianalizabile: *cineast* cf. elementul de compunere *cine-* (din *cinefil, cineclub* etc.), *Ecleziast* „una din părţile Bibliei, atribuită împăratului Solomon" cf. *eclezi-* „biserică" (MDN), *entuziast* cf. *entuziasm*, *fantast* cf. *fantasmă* şi *fantezie, metafrast* „traducător, interpret, comentator al unui autor" cf. *metafrază* „transpunere a unei poezii în proză; traducere a unui text".

Printre formaţiile semianalizabile, există şi adjective: *entuziast, fantast.*

2. Valorile derivatelor

Formaţiile *scoliast* şi *teleast* sunt ***nume de agent*** cu bază nominală, iar valoarea lui *gimnaziast* şi *pedeserast* este ***purtătorul apartenenţei.***

3. Originea sufixului şi istoria derivatelor

În română, sufixul *-ast* are ***origine multiplă***.

Sufixul grecesc *-ástes,* care forma nume de agent de la verbe în *-ázo,* a pătruns în limbile moderne. Echivalentul sufixului *-ástes* pentru verbele în *-izo* era *-istēs*, bine reprezentat în limbile romanice actuale (fr. *-iste,* it., span. *-ista*, rom. *-ist* etc.). Sufixele *-istēs* şi *-ástes* sunt variante ale sufixului gr. *-tes* pentru nume de agent. Elementul variabil *-is / -as* pare extras din prezentul verbelor la care se ataşează sufixul. În comparaţie cu *-istēs,* sufixul *-ástes* apare ca fiind mai puţin productiv în toate limbile romanice, recunoscut doar în împrumuturi savante din greacă sau din latină. Sufixul a fost actualizat, în secolul trecut, în it. *cineasta* sau în fr. *cinéaste* şi *téléaste.*

În română, formaţiile (semi)analizabile cu *-ast* apar în lexicul savant, fiind împrumuturi din franceză, italiană, germană, greacă şi latină: *cineast* cf. fr. *cinéaste,* it. *cineasta; entuziast* cf. fr. *enthousiaste,* it. *entusiasta,* germ. *Enthusiast; fantast* cf. germ. *Phantast; gimnaziast* cf. germ. *Gymnaziast; metafrast* cf. fr. *métaphraste; scoliast* cf. fr. *scoliaste,* it. *scoliasta,* lat. *scholiastes,* gr. *σχολιαστής*.

Împrumuturile neanalizabile *iconoclast* şi *pederast* au contribuit la obişnuirea vorbitorilor cu finala *-ast.*

Singurul derivat românesc este *pedeserast.*

4. Originea temelor

Formaţiile cu *-ast* din română se analizează prin raportare la teme de origine latino-romanică, iar *pedeserast* s-a format de la o temă românească.

5. Productivitatea sufixului

Sufixul *-ast* este neproductiv, singura formaţie creată în limba română fiind *pedeserast.*

6. Repartiţia stilistică a derivatelor

Cu excepţia derivatului românesc, care aparţine limbii vorbite, termenii cu *-ast* fac parte, în general, din registrul savant al limbii. Câţiva dintre ei aparţin vocabularului activ (*cineast, entuziast, teleast*); *gimnaziast* (la Maiorescu, în DA) este neobişnuit, *metafrast* este învechit, iar *scoliast* este restrâns la un domeniu ştiinţific.

-ASTRU

Rosetti, ILR (1968): 190, 193; ILR II: 117, 119, 145, 155, 184; Bogrea 1922–1923b: 803–804; Creța 1967: 178–179.

1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

1.1. În DI sunt înregistrate 9 ***formaţii analizabile***: *criticastru* „*critic* fără valoare" (DA s.v. *critic,-ă*), *fiastru* „*fiu* vitreg" (DA s.v.), *filozofastru* „*filozof* mărunt" (MDA), *jugastru* „arbore din al cărui lemn se făceau *juguri*" (DA s.v.), *medicastru* „*medic* ignorant" (DLR), *poetastru* „*poet* mărunt" (DLR), *politicastru* „om *politic* fără valoare" (DLR) cf. şi *politică, sugastru* „(neob.) sugar" (DLR) cf. *(a) suge, sulastru* „peşte răpitor în formă de fus" cf. *sul* (DLR) şi *sulă* „un soi de peşte".

Ne exprimăm rezerva cu privire la existenţa formaţiei *gălbinastru,* substantiv masculin înregistrat în DI, dar absent din DA şi din alte surse lexicografice. Pare suspect şi *lampastru*, dat în DA (după TDRG) ca variantă la *lampas* „vipuşcă", dar nepreluat în DLR.

La acestea se adaugă 2 formaţii: *cinematografastru* „realizator netalentat de film" (Creța 1967: 179) cf. *cinematograf* şi *muzicastru* (DILR) „(peior.) muzician prost" (DN 1986) cf. *muzică*.

1.2. Formaţiile cu *-astru* sunt ***substantive masculine***, analizabile în raport cu:
– substantive:
– masculine: *criticastru, fiastru, filozofastru, medicastru, poetastru;*
– neutre: *cinematografastru, jugastru;*
– neutru sau feminin: *sulastru;*
– feminin: *muzicastru;*
– un adjectiv sau un substantiv feminin: *politicastru;*
– un verb: *sugastru.*

După DLR, *sugastru* funcţionează şi ca adjectiv, iar derivarea din *(a) suge* este considerată nesigură, dar se susţine prin sensul formaţiei.
În DA figurează şi femininul *fiastră* < lat. *filiastra, -am.*

Cuvinte semianalizabile: *oleastru* „măslin sălbatic" (MDA) cf. *oleo-* şi, eventual, *zăgastru* „*zăgaz* la moară" (cuvânt cu etimologie nesigură în DLR, unde se trimite totuşi la *zăgaz* „stavilă, opreliște").

2. Valorile derivatelor

Valoarea ***peiorativă*** este caracteristică pentru formaţiil cu *-astru*: *criticastru, fiastru, filozofastru, medicastru, muzicastru, poetastru, politicastru.*

Formațiile cu sens peiorativ au drept temă un substantiv masculin cu trăsătura semantică [+ uman], eventual un adjectiv care se referă la ființe umane. De aceea, creația *cinematografastru* din citatul „*cinematografaștrii* (ceea ce precizez, nu e tot una cu aștrii cinematografului) mai toarnă câte un film”, care are ca temă un substantiv neutru, este neobișnuită, folosită de autor într-un joc de cuvinte; a putut avea ca model derivatul *muzicastru,* poate și *politicastru* „persoană care face *politică* de proastă calitate”.

În câte o formație apar și alte valori: ***purtătorul asemănării*** (*sulastru*), ***nume de agent*** (*sugastru*), ***purtătorul destinației*** (*jugastru*).

3. Originea sufixului și istoria derivatelor

Sufixul *-astru* reprezintă la origine lat. *-aster,* relativ rar folosit, care arăta similitudinea aproximativă, cu nuanță peiorativă (ILR II: 184). El s-a transmis în limba română prin trei cuvinte moștenite din latină: *albastru* (a. 1588, în DA) < **albaster* (pentru sensul legat de adjectivul *alb* pledează situația din aromână, unde *albastru* înseamnă „sur” și compusul vechi din dacoromână *vânăt-albastru* „vânăt care bate în *alb*, vânăt deschis”), *fiastru* (a. 1471, în DERS) < *filiaster* (DA) și *jugastru* (a. 1555, *ibid.*) < **jugaster* (DA). Deși formațiile au fost analizabile, sufixul nu a fost productiv în perioada veche.

Formații cu acest sufix s-au împrumutat mai târziu, în epoca modernă, din latină și din limbile romanice: *filozofastru* cf. it. *filosofastro; medicastru* cf. fr. *médicastre,* it. *medicastro; muzicastru* cf. fr. *musicastre; poetastru* cf. fr. *poétastre,* it. *poetastro* etc. Împrumuturile au contribuit la productivitatea sufixului în limba actuală.

4. Originea temelor

Majoritatea formațiilor cu *-astru* se raportează la teme neologice, latino-romanice (*cinematografastru, criticastru, filozofastru, medicastru, poetastru, politicastru*) sau sunt analizabile prin teme latine moștenite (*fiastru, jugastru, sugastru, sulastru*).

5. Productivitatea sufixului

În general, formațiile analizabile cu *-astru* sunt considerate, în sursele cercetate, fie împrumuturi, fie cuvinte moștenite. Sunt create, se pare, pe teren românesc *criticastru* și *politicastru*, ca și formația ocazională *cinematografastru.* *Sugastru* și *sulastru* sunt înregistrate cu etimologie nesigură.

6. Repartiția stilistică a derivatelor

Cele mai multe formații cu *-astru* (*criticastru, filozofastru, medicastru, muzicastru, poetastru, politicastru*) aparțin registrului cult al limbii. Cuvântul *albastru* are răspândire generală, *fiastru* și *jugastru* sunt învechite, iar *sugastru* (la Baronzi, în DLR) și *sulastru* sunt cuvinte rare, neobișnuite.

-AȘ, -EȘ[1]; -AȘĂ

Meyer-Lübke, G. II: 563; Ștefurea 1877: 217; Pușcariu, D.: 199–202, 218–222; Hiecke 1906: 154; Löwe 1911: 18; Pascu, S.: 345–351, 366–369; DHLR I: 362–364, 371–375; Graur, N.A.: 68–70, 84, 87; Rosetti, ILR (1968): 322; Ionașcu 1959: 77–84; ILR II: 328, 363; FCLRV: 73–76.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-aș, -eș[1]* și *-așă* fac parte din aceeași ***serie*** datorită asemănării formale, distribuției similare (vezi *infra* **3.1.2., 3.2.2., 3.3.2.**) și valorilor comune (vezi *infra* **4.**).

Unii autori au considerat, implicit sau explicit, că *-eș[1]* este o variantă fonetică a lui *-aș* „după vocală palatală" (Pascu, S.: 345; Ionașcu 1959: 80; Fischer 1989: 37; Vasiliu 2009: 2714) sau o variantă regională (FCLRV: 73). În sursele lexicografice, în majoritatea situațiilor, formațiile cu *-eș[1]* figurează ca variante lexicale ale celor cu *-aș* (*mălăieș* s.v. *mălăiaș, porțieș* s.v. *porțiaș* etc.); există însă și cazuri când formația cu *-aș* este înregistrată drept variantă a celei cu *-eș[1]* (*lăiaș* s.v. *lăieș, plăiaș* s.v. *plăieș* etc.). Condiționarea fonetică (în limba comună sau numai regional) a lui *-eș[1]* de teme a căror finală este un sunet palatal nu se poate susține, pentru că există, pe de o parte, numeroase formații cu *-aș* ale căror teme se termină în sunete palatale și, pe de altă parte, sufixul *-eș[1]* apare și în formații ale căror teme se termină în consoane nepalatale (vezi *infra,* dubletele cu *-aș* și *-eș[1]* de la același cuvânt-bază).

Interpretarea lui *-eș[1]* drept sufix autonom se justifică și prin existența formațiilor cu *-eș[1]* fără sinonime cu *-aș*: *bădieș, crăieș, făcăleș* etc. (vezi *infra* **3.2.1.**).

Sufixele *-aș* și *-eș[1]* apar într-o serie de ***dublete*** (formații sinonime de la teme care se termină, în majoritatea situațiilor, în *-ĭ-*, în *-i-* vocalic, în *ḱ*, în *ǵ* ori, rar, și în alte consoane): *băieș / băiaș[2]* „lucrător într-o mină; proprietar al unei mine" cf. *baie* „mină" (MDA), *bordeiaș* / (dial.) *bordeieș* „*bordei* (mic)" (DA s.v. *bordeiu*), *budăiaș* / (dial.) *budăieș* „vas mic în care se ține rachiul" (DA s.v. *budăiu* „vas de lemn făcut din doage"), *buhăiaș* / (dial.) *buhăieș* „vițel neînțărcat" (DA s.v. *buhaiu*), *burghiaș* / (dial.) *burghieș* „*burghiu* mic; insectă care împunge cireșele și prunele, ca să-și depună ouăle" (DA s.v. *burghiu* [pron. bur-ğiu̯]), *butoiaș* / (Mold.) *butoieș* „*butoi* mic" (DA s.v. *butoiu*), *călcâiaș* / (dial.) *călcăieș* „*călcâi* mic" (DA s.v. *călcâiu*), *chiriaș* / (dial.) *chirieș* „persoană care ia cu *chirie* o locuință etc." (DA s.v. *chirie*), *cimpoiaș* / (Mold.) *cimpoieș* „*cimpoi* mic; cimpoier" (DA s.v. *cimpoiu*), *ciocoiaș* / (dial.) *ciocoieș* „*ciocoi* mic de stat sau ca rang" (DA s.v. *ciocoiu*), *cociaș* / (reg.) *cocieș* „vizitiu" (DA s.v. *cocie* [pron. c<u>o</u>-či-e] „trăsură, docar, căruță"), *cofoiaș* / (Mold.) *cofoieș* „cofă mai mică decât un *cofoiu*" (DA s.v. *cofă*), *comediaș* / (Mold. și Trans.) *comedieș* „comediant" (DA s.v. *comedie*),

copoiaş / căpoieş (DA s.v. *copoiu*), *lăieş* / (înv.) *lăiaş* „(ţigan nomad) care face parte dintr-o *laie* [pron. la-ĭe] (= ceată)" (DLR), *mălăiaş / mălăieş* „*mălai* (puţin)" (DLR s.v. *mălăiaş*), *odăiaş* / (dial.) *hodăieş* „(înv.) cămăraş, uşier; om care locuieşte afară din sat, într-o *odaie*" (DLR), *păducheaş / păducheş* „*păduche* (mic)" (DLR), *plăieş* / (înv.) *plăiaş* „locuitor al unui *plai;* persoană de la munte, pădurar" (DLR), *porţiaş / porţieş* „(înv. şi reg., în Trans. şi Maram.) persoană obligată să plătească impozit, iobag, om sărac" cf. *porţie* (DLR), *porcoiaş (purcoiaş)* / (reg.) *porcoieş* „diminuitv al lui *porcoi;* porcuşor (peşte)" (DLR), *scăunaş* / (reg.) *scăuneş* (pop. *scăuieş*) „*scaun* mic" (DLR), *strigoiaş* „nume generic dat fluturilor de noapte" / *strigoieş* „fluturele numit şi cap-de-mort" (DLR s.v. *strigoiaş*), *unchiaş* [pron. un-ḱaş] / (înv. şi reg.) *unch(i)eş* „*unchi;* bunic, bătrân" (DLR), *vămălaş / vămăleş* „vameş" cf. *(a) vămăli* (DLR s.v. *vămălaş*) etc.

Nu constituie dublete cu *-aş* şi *-eş*[1] formaţiile de la acelaşi cuvânt-bază care au sensuri diferite (uneori şi genuri diferite), de ex. *făcliaş* s.m. „(rar, înv.) făclier" cf. *făclie* + *-aş* (MDA), dar *făclieş* s.m. „licurici" cf. *făclie* + *-eş*[1] (ambele în MDA).

1.2. Sufixul *-aşă* se identifică în câteva substantive feminine ca *muieraşă, tricotaşă* etc. (vezi *infra* **3.3.1.**) fără pereche masculină (spre deosebire de *copilaşă* < *copilaş* + *-ă, păgubaşă* < *păgubaş* + *-ă* etc., derivate de la formaţiile masculine cu sufixul *-ă* moţional); derivatele cu *-aşă* nu au nici adjective corespunzătoare formate cu sufixul *-aş,* pentru a putea fi considerate substantivări ale formei de feminin a adjectivelor.

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul *-eş*[1] se delimitează de sufixul *'-eş*[2] (din *chipeş, trupeş* etc.) în primul rând prin accent: *-eş*[1] este accentuat, iar *'-eş*[2] este neaccentuat. Diferă, de asemenea, prin clasa lexico-gramaticală a derivatelor (formaţiile cu *-eş*[1] sunt substantive, iar cele cu *'-eş*[2] sunt adjective), prin origine şi prin valori (vezi monografia sufixului **'-EŞ**[2] în volumul următor).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -A̲Ş

3.1.1. În DI figurează cca 850 de ***formaţii analizabile***, unele cu dublete cu *-eş*[1]: *aciuaş* „(pop., rar) adăpost" cf. *(a se) aciua* (DA), *actoraş* „*actor* de mâna a doua" (DA), *alăturaş* „apropiat; vecin cu moşia" cf. *alături* (DA), *alăutaş* „lăutar, ceteraş" cf. *alăută* „lăută" (DA), *altăraş* „*altar* (mic)" (DA), *alunaş* „*alun* (mic)" (DA), *amoraş* „iubit; reprezentare a zeului Eros" cf. *amor* (DA), *apropiaş* „care stă aproape; vecin" cf. *(a se) apropia* (DA), *arcaş* „oştean / persoană care trage cu *arcul*" (DA), *ardeiaş* „*ardei* mic" (DA), *ardelenaş* „tânăr (drăguţ) din Ardeal" cf. *ardelean* (DA), *arendaş* „persoană care ia în *arendă*" (DA) cf. şi *(a) arenda*, *argelaş* „diminutivul lui *argea* (= colibă, bordei)" (DA) cf. pl. *argele, arhivăraş* „(rar) mic funcţionar la arhive" cf. *arhivar* (DA), *arinaş* „specie de *arin*" (DA), *armaş* „om înarmat, dregător" cf. *armă* (DA), *armăraş* „(hipocoristic) *armur* (= şold, coapsă) mic" (MDA), *armăsăraş* „*armăsar* mic, tânăr" (DA), *articolaş* „*articol* mic, neînsemnat, prost scris" (MDA), *arţăgaş* „certăreţ" cf. *arţag* (DA), *arţăraş* „*arţar* mic" (DA), *asinaş* „*asin* mic" (DA), *autoraş* „*autor* lipsit de importanţă" (DA), *avalmaş* „devălmaş (= părtaş la o afacere; persoană care stăpânea ceva în comun)" cf. *a-valma* (DA), *baboiaş* „*baboi* (mic)" (DA), *balconaş* „*balcon* (mic)" (DA), *balonaş* „*balon* (mic)"

(MDA), *barcaş* „barcagiu" cf. *barcă* (MDA), *bastonaş* „*baston* (mic)" (DA), *băiaş*[1] „persoană care pregăteşte *baia* într-o baie publică" (DA), *băiaş*[2] (vezi *supra* **1.1.**), *băieţaş* „băieţel" cf. *băiat* (DA), *băltăgaş* „*baltag* (mic)" (DA), *bărdaş* „(rar) dulgher, lemnar" cf. *bardă* (DA), *băsnaş* „linguşitor, mincinos" cf. *basn(ă)* (MDA) şi *(a) băsni*, *băştinaş* „autohton, indigen" cf. *baştină* (DA), *bârfaş* „flecar" cf. *(a) bârfi* (DA) şi *bârfă*, *bâtlănaş* „pasăre mai mică decât *bâtlanul*" (DA), *bedaş* „sărac" cf. *bedă* „necaz" (MDA), *birtaş* „deţinător al unui *birt*" (DA), *birtocaş* „(reg.) posesor al unei case, chiabur" (MDA) cf. *birtoc* „avere imobilă considerabilă", *bivolaş* „*bivol* tânăr" (DA s.v. *bivol*), *bogătaş* „persoană foarte *bogată*" (DA), *boieraş* „*boier* (tânăr)" (DA s.v. *boier*), *bonzăraş* „*bonzar* (= bărzăun, viespe etc.)" (DA s.v. *bonzar*), *borcănaş* „*borcan* (mic)" (DA s.v. *borcan*), *bordeiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *botaş* „hăitaş; bătăuş" cf. *botă* „bâtă" (DA), *brădănaş* „brăduţ" cf. *brădan* „brad stufos" (DA s.v. *brad*), *breslaş* „membru al unei *bresle*" (DA), *broscaş* „(înv.) dulgher care execută lucrări cu *broasca* (= rindea)" (DA s.v. *broască*), *buciumaş*[1] „persoană care cântă din *bucium; bucium* (mic)" (DA s.v. *bucium*), *buciumaş*[2] „(reg.) ploscă pentru vin" cf. *bucium*[2] „butuc de viţă-de-vie" (MDA), *buclucaş* „(persoană) care provoacă *buclucuri*" (DA s.v. *bucluc*), *budăiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *buhăiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *bulgăraş* „*bulgar; bulgăre* (mic)" (DA s.v. *bulgar* şi s.v. *bulgăre*), *burcaş*[1] „persoană care poartă *burcă* (= suman)" (DA s.v. *burcă*), *burcaş*[2] „mâncăcios; copil mic" cf. *burcă*[2] „turtă de mălai" (MDA), *burghiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *burlincaş* „*burlinc* (= purcel înţărcat) mic" (DA s.v. *burlinc*), *butoiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *buzunăraş* „*buzunar* mic" (DA s.v. *buzunar*), *caimacamaş* „*caimacam* fără importanţă" (DA s.v. *caimacam*), *capitălaş* „mic *capital*" (DA s.v. *capital*), *caraulaş* „om care stă de *caraulă*, străjer" (DA s.v. *caraul, caraulă*), *cartonaş* „*carton* de calitate inferioară sau de dimensiuni mici" (DA s.v. *carton*), *călăraş* „călăreţ" cf. *călariu* şi *călare* „idem" (DA) cf. şi *(a) călări*, *călcâiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *călţunaş* „*călţun* (= ciorap fără talpă) mic, de copii; gheată; nume de floare" (DA), *cămăraş* „boier cu funcţie la *cămara* domnitorului" (DA), *cămătaş* „cămătar" (DA s.v. *camătă*), *cărăbaş* „muzicant care cântă din *carabă*" (DA s.v. *carabă*), *căsaş* „(om) casnic, gospodar; soţ" cf. *casă* (DA), *cârcotaş* „(persoană) care caută ceartă" (DA s.v. *cârcotă* „ceartă"), *cârlănaş* „*cârlan* tânăr" (DA s.v. *cârlan*), *cârmaş* „persoană care manevrează *cârma*; conducător" (DA s.v. *cârmaciu*), *câştigaş* „câştigător" (DA s.v. *câştiga*) cf. *câştig* (MDA), *câtilinaş* adv. „(mai) cătinel" (DA s.v. *cătinel*) cf. *câtilin* – variantă la *cătinel*, *ceaunaş* „*ceaun* mic" (DA s.v. *ceaun*), *cercetaş* „persoană trimisă să cerceteze, să ia informaţii; soldat trimis în recunoaştere" (DA s.v. *cerceta*), *certaş* „(om) certăreţ" (DA s.v. *certa*) cf. şi *ceartă*, *cetaş* „membru al unei *cete*" (DA s.v. *ceată*), *ceteraş* „lăutar care cântă din *ceteră*" (DA s.v. *ceteră*), *chiriaş* (vezi *supra* **1.1.**), *cimilaş* interj. „cimilea" cf. *cimil* (DA s.v. *cimel*), *cimpoiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *ciobănaş* „*cioban* tânăr" (DA s.v. *cioban*), *ciocănaş* „*ciocan* mic; muncitor în mină de sare" cf. şi *(a) ciocăni* (DA), *ciocârtaş* „persoană care ciopârţeşte" cf. *(a) ciocârti* (DA s.v. *ciopârti*), *ciocoiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *cioporaş* „(reg.) *ciopor* (= cârd, stol, turmă; grup de oameni)" (MDA), *ciorchinaş* „*ciorchine* mic" (DA s.v. *ciorchine*), *ciotoiaş* „joc cu mingea" cf. *ciotoi* „picior" (DA s.v. *ciot*), *ciucuraş* „(reg.) *ciucure* (mic); nume de plantă" (DA s.v. *ciucure*), *ciumaş* „ciumat, contagios; (persoană) care exercită o influenţă nefastă" (DA s.v. *ciumă*), *ciurdaş* „văcar" (DA s.v. *ciurdă*), *ciutaş* „bou căruia i-au picat coarnele" (DA s.v. *ciut, -ă*), *cizmaş* „(înv.) cizmar" (DA s.v. *cismă*), *claviraş* „pian (mic)" (DA s.v. *clavir*), *clăcaş* „(ţăran) obligat să facă *clacă*" (DA), *clondiraş* „*clondir* (mic)" (DA s.v. *clondir*), *cociaş* (vezi *supra* **1.1.**), *codaş* „(persoană) care a rămas în urmă" (DA s.v. *coadă*), *colibaş* „om care locuieşte în *colibă*" (DA s.v. *colibă*), *colindaş* „colindător" (DA s.v. *colindă*) cf. şi *(a) colinda*, *comândaş* „comandant" cf. *(a) comânda* „a porunci" (DA s.v. *comanda*), *comediaş* (vezi *supra* **1.1.**), *comple(c)taş* „soldat ţinut în evidenţa armatei după terminarea serviciului militar" (DA s.v. *complet*) cf.

şi *(a) completa, complotaş* „(înv.) complotist" (DA s.v. *complot*) cf. şi *(a) complota, condrănaş* „lăutar care ţine isonul" (DA s.v. *condrăni* „a acompania"), *copilaş* „*copil* (mic)" (DA s.v. *copil*), *copoiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *cortaş* „(reg.) cortar" cf. *cort* (MDA), *cosaş* „cositor; fabricant / vânzător de coase" cf. *coasă* (DA), *creieraş* „*creier* mic" (MDA; în DA numai pl. *creieraşi* s.v. *creieri*), *creionaş* „*creion* (mic)" (DA s.v. *creion*), *crivinaş* (în expr. *prune crivinaşe*) „care se coc în iulie" (DA s.v. *crivină* „pădurice de arbori tineri; ţarină şi livezi cu fânuri"), *cufăraş* „*cufăr* (mic)" (DA s.v. *cufăr*), *culpaş* „(om) culpabil" (DA s.v. *culpă*), *cuptoraş* „*cuptor* (mic)" (DA s.v. *cuptor*), *cuţitaş* „*cuţit* (mic)" (DA s.v. *cuţit*), *datoraş* „creditor; datornic" cf. *dator* (DLR), *dăunaş* „(reg.) păgubaş" cf. *daună* (DLR), *devălmaş* „(înv.) coproprietar, părtaş la o afacere; (d. o proprietate) care este stăpânită în comun" cf. *de-a valma* (DLR), *diblaş* „lăutar care cântă din *diblă*" (DLR), *dijmaş* „ţăran obligat la plata *dijmei;* dregător" (DLR), *dobândaş* „persoană care împrumută bani cu *dobândă*" (DLR), *doctoraş* „*doctor* tânăr sau lipsit de valoare" (DLR), *doinaş* „(persoană) care cântă *doine*" (DLR) cf. şi *(a) doini*, *domolaş* „vreme blândă după o perioadă de frig" cf. *domol* (DLR), *drâmboiaş* „(reg.) cântăreţ din drâmbă" cf. *drâmboi* „bucium din coajă de salcie" (DLR), *drumaş* „(înv. şi pop.) drumeţ; (muncitor) care pavează drumuri" cf. *drum* (DLR), *duhănaş* „(reg.) fumător" cf. *(a) duhăni* (DLR), *enoriaş* „persoană care aparţine unei *enorii* (= parohie)" (DLR), *făcaş* „vrăjitor care *face* farmece" (DA), *făcliaş* (vezi *supra,* nota sub **1.1.**), *făgădaş* „promisiune, jurământ" (DA) cf. *făgadă* „idem", *făptaş* „persoană care a comis un delict, făptuitor" cf. *faptă* (DA), *fânăraş* „felinar mic; licurici" cf. *fânar* „felinar" (DA), *flotilaş* „soldat care face parte dintr-o *flotilă*" (DA), *fluieraş* „*fluier* (cam) mic; persoană care cântă din *fluier;* fluierar (= mierlă galbenă)" (DA), *fruntaş* „(persoană) care este în *frunte*" (DA), *fudulaş* „(cam) *fudul*" (DA s.v. *fudul*), *funcţionăraş* „*funcţionar* inferior" (DA s.v. *funcţie, funcţiune*), *fundaş* „jucător care acţionează în apărare" cf. *fund* (MDA), *fuştaş* „soldat înarmat cu o *fuşte* (= lance)" (DA), *gărdaş* „lucrător la prinderea peştelui cu *gardurile*" (MDA), *găzdaş* „(reg.) cel care anunţă sosirea mirelui" cf. *gazdă* (DA), *golaş* „fără pene; chel; despădurit; dezbrăcat" cf. *gol* (DA), *gonaş* „gonaci, hăitaş" (DA s.v. *gonaciu*) cf. *goană* (MDA) şi *(a) goni*, *gordunaş* „(reg.) contrabasist" cf. *gordună* „contrabas" (MDA), *grăntaş* „hoţ care fură prin *grant* (= un tip de hoţie)" (MDA), *gropaş* „(rar) gropar" cf. *groapă* (DA), *groscioraş* „caimacul laptelui" (DA s.v. *groscior* „smântână"), *guleraş* „*guler* (mic)" (DA s.v. *guler*), *hăitaş* „participant la vânătoare" (DA s.v. *haită*), *hărţaş* „soldat care începe lupta; războinic" (DA s.v. *harţă*), *haţaş (hăţaş)* „cal care se mână cu ajutorul *hăţurilor*" (DA s.v. *hăţ*), *hibaş* „cu defect" (DA s.v. *hibă*), *holteiaş* „bărbat neînsurat (tânăr)" (DA s.v. *holteiu*), *hulubaş* „(reg.) porumbel (mic); colăcel împletit în formă de porumbel" (DA s.v. *hulub*), *hurubaş* „persoană care locuieşte într-o hrubă" cf. varianta *hurubă* (DA s.v. *hrubă*), *icosaraş* „*icosar* (mic)" (DA s.v. *icosar*), *industriaş* „proprietar al unei întreprinderi industriale, meseriaş" (DA s.v. *industrie*), *inelaş* „*inel* (mic)" (DA s.v. *inel*), *intrigaş* „intrigant" (DA s.v. *intriga*) cf. şi *intrigă, împrejuraş* „locuitor din apropiere, vecin; care se află mereu *împrejur*" (DA s.v. *împrejur*), *înaintaş* „care merge *înainte;* precursor" (DA), *înapoiaş* „care este situat *înapoi*" (MDA), *jăcaş* „(om) hrăpăreţ" cf. *jac* „jaf" (DA), *laibăraş* „*laibăr* (mic)" (DLR s.v. *lăibăraş*), *lăcomaş* „(cam) *lacom*" (DLR), *lăiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *lămpaş* „dispozitiv pentru iluminat; persoană care se ocupă cu aprinderea felinarelor de pe străzi" (DLR) cf. *lampă, lăturaş* „lăturalnic, alăturat; (înv.) persoană care locuieşte la marginea unui sat, (rar) vecin; parte a unui obiect care se află la margine" cf. *latură* (DLR), *lăutaş* „(înv.) lăutar" cf. *lăută* (DLR), *leucaş* „(d. picioare) curbat spre exterior, strâmb" cf. *leucă* (DLR), *locaş*[1] (*lăcaş*) „construcţie în care locuieşte cineva" (DLR) cf. *loc*, *locaş*[2] „(înv., rar) locuitor" cf. *loc* (DLR), *lotcaş* „(reg.) barcagiu" cf. *lotcă* (DLR), *lucraş* „(înv., reg.) muncitor" cf. *(a) lucra* (DLR), *lunaş* „(reg.) persoană angajată să lucreze cu *luna*" (DLR), *marghiolaş* „(reg.)

intrigant" cf. *marghiol* „şmecher, intrigant" (DLR), *mazilaş* „diminutiv al lui *mazil*" (DLR), *măciucaş* „(înv.) călău; (reg.) paznic de noapte" cf. *măciucă* (DLR), *mălăiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *mărăraş* „*mărar* care nu a ajuns la maturitate; plantă erbacee acvatică" (DLR), *mărgărităraş* „*mărgăritar* (mic)" (DLR), *mărginaş* „(persoană) care locuieşte la *margine*" (DLR), *mânaş* „vizitiu" cf. *(a) mâna* (DLR), *mereuaş* adv. „diminutiv al lui *mereu*" (DLR), *mesaş* „(reg.) mesean" cf. *masă* (DLR), *miaş* „căpetenie militară care comanda o *mie* de ostaşi" (DLR), *mijlocaş* „lemn fixat pe loitrele carului; căprior din mijloc al casei; pereche de cai / boi aşezaţi la mijloc; ţăran care are o avere mijlocie" cf. *mijloc* (DLR), *mintenaş*[1] adv. „diminutiv al lui *minten*" (DLR), *mintenaş*[2] „diminutiv al lui *mintean* (= haină de dimie)" (DLR), *mosoraş* „*mosor* (mic)" (DLR), *muguraş* „*mugur* (mai mic)" (DLR), *mulgaş* „persoană care *mulge* vitele (DLR), *murgaş* „de culoare *murgă*" (DLR), *năimaş* „chiriaş" cf. *(a) năimi* „a închiria" (DLR), *nărăvaş* „care nu se lasă strunit, neascultător" cf. *nărav* (DLR), *nevoiaş* „(om) lipsit de posibilităţi materiale" cf. *nevoie* (DLR), *nevoinţaş* „om sărac; mucenic" cf. *nevoinţă* (DLR), *nuntaş* „persoană care participă la o *nuntă*" (DLR), *ocnaş* „persoană care munceşte la *ocna* de sare; puşcăriaş" (DLR), *ocolaş* „conducător / locuitor al unui *ocol;* îngrăditură (mică), staul, curte" cf. *ocol* (DLR), *odăiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *ogrădaş* „(înv.) persoană care slujea la o curte boierească" cf. *ogradă* (DLR), *omănaş* „omuleţ, om sărac" cf. pl. *oameni* (DLR s.v. *omenaş*), *opăcinaş* „(înv. şi reg.) vâslaş" cf. *opacină* „vâslă" (DLR), *ostaş* „oştean, soldat" cf. *oaste* (DLR), *papricaş* „tocană cu multă boia" (DLR) cf. *paprică* „boia", *papucaş* „*papuc* (mic); plantă ornamentală" (DLR), *păducheaş* (vezi *supra* **1.1.**), *păgubaş* „(persoană) care suferă o *pagubă*" (DLR), *pălmaş* „ţăran sărac care munceşte cu braţele" cf. *palmă* (DLR), *pământaş* „pământean" cf. *pământ* (DLR), *păraş* „pescar care mânuieşte *parul* de care este fixată luntrea" (DLR), *părtaş* „persoană care primeşte o *parte* dintr-un bun material" (DLR), *pătimaş* „(persoană) torturată de suferinţe fizice sau morale ori cuprinsă de o *patimă*" (DLR) cf. şi *(a) pătimi*, *păvăţaş* „soldat înarmat cu pavăză" cf. varianta *pavăţă* (DLR), *pândaş* „(persoană) care stă la *pândă*" (DLR) cf. şi *(a) pândi*, *pedestraş* „(înv.) (persoană) care merge pe jos, infanterist" cf. *pedestru* (DLR), *pelinaş* „*pelin* (mic)" (DLR), *perucaş* „(înv.) peruchier" cf. *perucă* (DLR), *pichetaş* „(înv.) grănicer la un *pichet*" (DLR), *pintenaş* „*pinten* (mic); plantă cu flori albe sau trandafirii" (DLR), *pipaş* „(reg.) fumător" (DLR) cf. *pipă, pizmaş* „(persoană) care manifestă *pizmă*" (DLR), *plăiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *pocheraş* „(fam.) *pocher*" (DLR), *podinăraş* „diminutiv al lui *podinar* (= furcă folosită la construirea podinei)" (DLR), *pontaş*[1] „ţăran clăcaş" cf. *pont* „punct (= obligaţie a ţăranului pontaş)" (DLR), *pontaş*[2] „pontator" cf. *(a) ponta* (DLR), *porţiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *potcaş* „(om) certăreţ" cf. *potcă* „ceartă" (DLR), *potecaş* „grănicer; (d. cai) care poate urca *potecile*" (DLR), *poteraş (potiraş)* „persoană care făcea parte dintr-o *poteră*" (DLR), *potiraş* „*potir* mic" (DLR), *povestaş* „povestitor" cf. *poveste* (DLR) şi *(a) povesti, poznaş* „care iese din comun, căruia îi place să se ţină de glume" cf. *poznă* (DLR), *prădaş* „(înv.) prădător" cf. *(a) prăda* (DLR), *prădălaş* „jaf" (DLR) cf. *(a) prădăli* „a risipi", *prăpăstiaş* „(înv.) prăpăstios" cf. *prăpastie* (DLR), *prăştiaş* „(înv., reg.) persoană care loveşte cu *praştia*" (DLR), *prăvăliaş* „(rar) persoană care are o *prăvălie*" (DLR), *prevestaş* „(reg.) vestitor" cf. *(a) prevesti* (DLR), *prinzaş* „(înv., rar; d. oameni) care lucrează cu plăcere" cf. *(a) prinde* (DLR), *prutaş* „(reg.) persoană din regiunea *Prutului*" (DLR), *pumnaş* „manşetă încreţită şi brodată la cămăşi ţărăneşti; mânecuţe" cf. *pumn* (DLR), *pungaş* „hoţ; care fură" cf. *pungă* (DLR), *porcoiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *puşcaş* „soldat, vânător înarmat cu *puşcă*" (DLR), *puşcăriaş* „deţinut" cf. *puşcărie* (DLR), *rachiaş* „*rachiu* bun sau puţin" (DLR), *răspântiaş* „(înv., rar) persoană care făcea de pază la o *răspântie*" (DLR), *răţoiaş* „*răţoi* mic" (DLR), *robotaş* „(reg.) clăcaş" cf. *robotă* (DLR), *rotaş* „(cal) înhămat înaintea roţilor; porumbel cu coada rotată" cf. *roată* (DLR), *rufetaş* „(înv.) breslaş" cf. *rufet* „breaslă" (DLR), *ruptaş*

„(înv.) persoană care plătea dări după sistemul *ruptei;* angajat cu *ruptul* (= în raport cu o cantitate de muncă dinainte stabilită)" (DLR), *satâraş* „soldat înarmat cu *satâr;* satâr mic" (DLR), *sămădaş* „socoteală" (MDA) cf. *(a) sămădi* „a calcula", *sâmbraş* „(înv. şi reg.) persoană care îşi dă oile" cf. *sâmbră* (DLR), *sâneţaş* „(înv.) ostaş înarmat cu *sâneaţă*" (DLR), *scăunaş* (vezi *supra* **1.1.**), *scripcăraş* „greier de câmp" cf. *scripcar* (DLR), *seceraş* „bărbat care seceră" cf. *seceră* (DLR) cf. şi *(a) secera, sicriaş* „*sicriu* mic" (DLR), *simbriaş* „lefegiu; care munceşte contra plată" cf. *simbrie* (DLR), *slobodaş* „(înv.) (persoană) care locuieşte într-o slobozie (= sat de colonişti, în Evul Mediu)" cf. *slobod* (DLR), *stejăraş* „stejărel" cf. *stejar* (DLR), *strâmtaş* „ochi de curea, belciug" cf. *strâmt* (DLR), *strigaş* „(înv., rar) persoană care anunţa cu glas tare ştirile" cf. *(a) striga* (DLR), *strigoiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *studenţaş* „*student* tânăr sau slab pregătit" (DLR), *sucaş* „nervos, prefăcut" cf. *sucă* „neastâmpăr" (DLR), *sugaş* „(înv.) sugar" cf. *(a) suge* (DLR), *suliţaş* „ostaş care lupta cu *suliţa;* atlet" (DLR), *suraş* „(reg.) diminutiv al lui *sur;* pasăre sură" (DLR), *surlaş* „persoană care cântă din *surlă*" (DLR), *sutaş* „căpetenie care comanda 100 de soldaţi; persoană care plătea o dare de 100 de galbeni" cf. *sută* (DLR), *şutaş* „stângaci" cf. *şut* „ciut" (DLR), *taleraş* „*taler* mic" (DLR), *tăgădaş* „negare" (DLR) cf. *tăgadă*, *tăinaş* „(rar) persoană care vorbeşte în *taină* cu cineva" (DLR), *tărăbonţaş* „(înv., rar) persoană care transportă sarea cu *tărăboanţă*" (DLR), *tărgaş* „(rar) persoană care cară cu *targa*" (DLR), *târgaş* „persoană care merge la *târg;* marfă de la *târg*" (DLR), *tobaş (dobaş)* „toboşar" cf. *tobă* (DLR), *tocmaş* „persoană care se *tocmeşte* la târg" (DLR), *toporaş* „*topor* mic; călău; muncitor care lucra cu toporul" (DLR), *trandafiraş* „*trandafir* mic" (DLR), *trâmbiţaş* „persoană care cântă din *trâmbiţă*" (DLR), *trestiaş* „(reg.) trestiiş (= desiş de *trestie*)" (DLR), *trompetaş* „(înv.) trompetist" cf. *trompetă* (DLR), *trufaş*[1] „(persoană) plină de trufie" cf. *trufă* „trufie" (DLR), *trufaş*[2] „(d. persoane) glumeţ" cf. *trufă* „glumă" (DLR), *trupaş* „(reg.) foarte sărac" cf. *trup* (DLR), *tulnicaş* „buciumaş" cf. *tulnic* (DLR) şi *(a) tulnica, ţimbulaş* „ţambalagiu, muzicant" cf. *ţimbulă* – variantă a lui *ţambal* (DLR), *ţinutaş* „(persoană) care locuia într-un anumit *ţinut*" (DLR), *ucigaş* „asasin; ucigător" cf. (pop.) *ucig* – prez. ind. al lui *(a) ucide* (DLR), *uliaş* „*uliu* mic" (DLR), *umeraş* „*umăr* mic; altiţă" (DLR), *unchiaş* (vezi *supra* **1.1.**), *urdaş* „mâncare făcută din *urdă*" (DLR), *uricaş* „moştenitor" cf. *uric* „moşie donată" (DLR), *usturoiaş* „plantă asemănătoare cu *usturoiul*" (DLR), *văcălaş* „tencuială" (MDA) cf. *(a) văcăli* – variantă la *(a) văcălui, vămălaş* (vezi *supra* **1.1.**), *vătraş*[1] „ţigan stabil" cf. *vatră* (DLR), *vecinaş* „*vecin*, vecinel" (DLR), *verigaş* „(pop.) proxenet" cf. *verigă* (DLR), *zăcaş* „zăcător, leneş" cf. *zac* – prez. ind. al lui *(a) zăcea* (DLR), *zicaş* „(reg.) zicător (= persoană care cântă)" cf. *(a) zice* (DLR), *zilaş* „(pop.) ziler (= om care munceşte cu ziua)" cf. pl. *zile* (DLR), *zlotaş* „persoană care strânge impozitele" cf. *zlot* (DLR) etc.

La acestea se adaugă cca 80 de formaţii din alte surse: *bălaş* „blond, bălai" (Udrescu, Gl.) cf. *băl* „blond", *bisericaş* „persoană care frecventează des *biserica*" (Vârlan, S.N.: 56), *boţaş* „care se ţine de *boaţe*, de farse" (Udrescu, Gl.), *brâncaş* „om care lucre ază cu mâinile; pălmaş" cf. *brâncă* „mână" (Teaha, C.N.), *bumgheraş* „membru al echipei de *bumgheri*" (Lex. Reg.), *burduhaş* „diminutiv al lui *burduh*" (DA s.v. *burduf*), *cadastraş* „persoană care se ocupă de *cadastru*" (Vârlan, S.N.: 56), *canguraş* „elev participant la concursul *Cangurul*" (*ibid.*: 56), *cântecaş* „cântecel" (DA s.v. *cântec*), *cârcaş* „persoană care aduce lemne în spate din pădure" (DA s.v. *cârcă*) şi „persoană care aduce dimia în spinare de la piuă" (Gl. reg. Oltenia: 261), *cârligaş* „diminutiv al lui *cârlig*" (DM), *cârpătoraş* „diminutiv al lui *cârpător*" (Gl. Olt.), *chenăraş* „diminutiv al lui *chenar*" (Vârlan, S.N.: 54), *cicortaş* „diminutiv al lui *cicort*" (Teaha, C.N.; Gl. reg. Oradea 2: 46), *cinstaş* „care *cinsteşte* pe alţii" (Gl. Olt.), *clanetaş* „clarinetist" (Mat. Dial. 166) cf. *clanet* (DA s.v. *clarinet*), *cofaş* „nesincer" cf. [a băga în] *cofă* (DA), *costumaş* „diminutiv al lui

costum" (Vârlan, S.N.: 55), *cotlonaş* „diminutiv al lui *cotlon*" (DM), *crilaş* „ajutor al vătafului la pescuitul cu lotca" (DA s.v. *crilă* „una din cele două părţi ale năvodului"), *dănţaş* „(înv.; rar, prin Mold.) cel care face un joc perfid" cf. *danţ* (DLR), *dupaş* „lucrător forestier care face *dupi*" (Teaha, C.N.), *fetănaş* „diminutiv al lui *fetan* (= arbore tânăr)" (Lex. Reg. II: 86), *fileraş* „diminutiv al lui *filer*" (Udrescu, Gl.), *fircălaş* „scris urât, mâzgălitură" cf. *(a) fircăli* (Lex. Reg.), *firţălaş* „înseilare" (Lex. Reg.) cf. *(a) firţăli, funaş* „fiecare dintre proprietarii ale căror funii de pământ se învecinau" cf. varianta *fune* (DA), *furcaş* „meşter de *furci*" (Teaha, C.N.), *glotaş* „soldat din corpul gloatelor" cf. *gloată* (DA), *goronaşi* „puieţi de stejar" (Teaha, C.N.) cf. *gorun* „varietate de stejar" (DA), *hanganaş* „diminutiv al lui *hangan* (= soi de porumb)" (Gl. Reg.), *hărtănaş* „diminutiv al lui *hartan*" (DM), *inspectoraş* „diminutiv al lui *inspector*" (Vârlan, S.N.: 55), *învăţătoraş* „diminutiv al lui *învăţător*" (Udrescu, Gl.), *jidovaş* „gălbior" (Lex. Reg. II: 116) cf. *jidov* „(reg) gândac care emană o secreţie galbenă", *lideraş* „diminutiv al lui *lider*" (Vârlan, S.N.: 54), *macahonaş* „pisălog (pentru zahăr)" cf. varianta *macahon* a lui *macohon* „pisălog de lemn" (DLR), *marcotaş* „*marcotă* (= lăstar)" (DLR), *mălinaş* „lemn câinesc, salcâm" cf. *mălin* (DLR), *mânzăraş* „cioban care păzeşte mânzările" cf. *mânzare* (DLR), *mâzdaş* „cămătar" cf. *mâzdă* „mită" (DLR), *mejdaş* „vecin, persoană care are o holdă vecină cu cineva" cf. *mejdă* „hat, răzor" (DLR), *melenaş* „flăcăiaş" cf. *melean* „fecior, flăcău" (DLR), *metăraş* „muncitor care taie lemne, face metri într-o exploatare forestieră" cf. varianta *metăr* (DLR), *mormântaş* „(neob.) diminutiv al lui *mormânt*" (DLR), *motoraş* „*motor* mic de mică putere" (DLR), *mulzăraş* „mulgător" cf. *mulzare* „oaie / vacă mulgătoare; muls" (DLR), *nălucaş* „(reg.) arţăgos" cf. *nălucă* (DLR), *optaş* „(d. porumb) cu *opt* şiruri de boabe pe ştiulete" (Gl. Olt.), *oratoraş* „diminutiv al lui *orator*" (Vârlan, S.N.: 55), *orgănaş* „organist" cf. *organ* „instrument muzical" (DLR), *păstrăvaş* „flori de glastră cu puncte argintii pe frunze" (Gl. Reg.) cf. *păstrăv, pârgălaş* „ceapă prăjită care se serveşte cu fasole bătută" (DLR) cf. *(a) pârgăli* „a pârgui" (DLR s.v. *pârgălui*), *ploconaş* „persoană care duce *plocon* la o nuntă" (Lex. Reg.), *pociumbaş* „piciorul vârtelniţei" cf. *pociumb* „par, ţăruş, stâlp" (DLR), *potolaş* „completare, adaos" cf. *(a) potoli* „a adăuga peste cantitatea măsurată" (DLR), *proţăpaş* „*proţap* mobil" (DLR), *pupuiaş* „cocoaşă" (Bidian–Loşonţi–Rusu 1986: 56) cf. *pupui* „idem", *rasolaş* „diminutiv al lui *rasol*" (TDRG), *rămpaş* „lucrător care încarcă vagonetele forestiere la *rampa* de încărcare" (DLR), *râncaş* „(reg.) râncaci (= castrat incomplet)" (DLR) cf. *râncă, schimbaş* „persoană care *schimbă* valută ilegal" (Vârlan, S.N.: 56), *sorţaş* „persoană care a ieşit la sorţi; tânăr desemnat prin *sorţi* să presteze serviciul militar" cf. *soartă* (DLR), *străinaş* „om care posedă pământ în raza comunei vecine" cf. *străin* (Gl. reg. Gura Humorului: 155), *şodaş* „glumeţ" cf. *şoadă* „glumă, poznă" (DLR), *şoricaş* (*şorecaş*) „şoricel" cf. *şoarec* (DLR), *şuvoiaş* „diminutiv al lui *şuvoi*" (DLR), *tărtănaş* „diminutiv al lui *tartan* (= ţesătură de lână sau bumbac; pled, şal)" (DLR), *teglaş* „cărămidar" cf. *teglă* „cărămidă" (DLR), *tâlhăraş* „diminutiv al lui *tâlhar*" (DM), *tineraş* „tinerel" (Lex. Reg.), *ţânţăraş* „diminutiv al lui *ţânţar*" (DM), *urzăraş* „vârtelniţă" cf. *urzar* „urzitor (= unealtă pe care se pregăteşte urzeala)" (DLR), *uslaş* „membru *USLA*" (Vârlan, S.N.: 56), *vagonaş* „coşul de scânduri al căruţei" cf. *vagon* (DLR), *vărdaş* „paznic" cf. *vardă* „santinelă" (Arvinte, T.: 174), *vătraş*[2] „membru / simpatizant al partidului *Vatra* Românească" (Trifan, F.C.: 166), *vieţaş* „condamnat pe *viaţă*" (DLR), *vrăjitoraş* „diminutiv al lui *vrăjitor*" (Vârlan, S.N.: 55), *zărzăraş* „diminutiv al lui *zarzăr*" (DM) etc.

3.1.2. Formaţiile cu sufixul *-aş* sunt substantive (comune şi proprii) şi adjective (rar, adverbe şi interjecţii).

3.1.2.1. ***Substantivele comune*** sunt:

– ***masculine*** (unele având şi corespondente feminine), analizabile prin raportare la:

– substantive (majoritatea): *alăutaş, ardeiaş, asinaş, birtaş, bisericaş, cămăraş, cămătaş, chiriaş, clăcaş, copilaş, dăunaş, enoriaş, făptaş, industriaş, mărginaş, nuntaş, pălmaş, prutaş, puşcăriaş, vătraş* etc.;

– verbe: *băsnaş, cercetaş, ciocârtaş, comândaş, condrănaş, făcaş, lucraş, prevestaş, schimbaş, strigaş, sugaş, tocmaş, ucigaş, zicaş* etc.;

– substantive sau verbe: *arendaş, bârfaş, călăraş, câştigaş, colindaş, complotaş, gonaş, povestaş, seceraş* etc.;

– adverbe: *devălmaş, împrejuraş, înaintaş;*

– numerale: *miaş, sutaş;*

– ***neutre,*** analizabile prin raportare la:

– substantive: *articolaş, balconaş, balonaş, bastonaş, băltăgaş, bordeiaş, buzunaraş, cartonaş, claviraş, creionaş, mărgărităraş, pocheraş, taleraş, tăgădaş, urdaş* etc.;

– verbe: *aciuaş, fircălaş, pârgălaş, potolaş, prădălaş;*

– un adjectiv: *domolaş.*

3.1.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt antroponime, exclusiv prenume masculine, uneori devenite nume de familie (cu excepţia unor adjective substantivate la feminin ca nume proprii, de ex. *Bălaşa*), analizabile în raport ca un prenume: *Andreiaş, Antonaş, Călinaş, Costaş, Dumitraş, Gavrilaş, Grigoraş, Iliaş, Ionaş, Mateiaş, Mihăilaş, Păvălaş, Victoraş* etc.

3.1.2.3. ***Adjectivele*** (multe şi substantivate) se analizează prin raportare la:

– substantive: *arţăgaş, buclucaş, cârcotaş, ciumaş, codaş, culpaş, fruntaş, hibaş, lăturaş, leucaş, nărăvaş, păgubaş, pământaş, pizmaş, poznaş, trupaş* etc.;

– adjective: *bălaş, ciutaş, fudulaş, golaş, lăcomaş, murgaş, slobodaş, şutaş* etc.;

– verbe: *apropiaş, prinzaş, zăcaş;*

– verbe sau substantive: *certaş, cinstaş, pătimaş;*

– adverbe: *alăturaş, înapoiaş;*

– un numeral: *optaş.*

3.1.2.4. ***Adverbele*** se analizează prin raportare la adverbe (*câtilinaş, mereuaş, mintenaş*), iar ***interjecţia*** se raportează tot la o interjecţie (*cimilaş*).

***Formaţii semianalizabile*:** *baibăraş* „(reg.) veston" cf. *baibarac* „haină scurtă purtată de ţărani" (MDA), *boghicaş* „erete; şoricar" cf. *boghigău* „idem" (MDA, ambele cu etimologie necunoscută), *buhaş* „nor de ploaie gros şi negru" (cu etimologie necunoscută cf. *buhai* „ţundră neagră cu glugă", în MDA), *butaş* „răsad" cf. *butuc* „tulpina viţei-de-vie", *comisaş* „(reg.) agent poliţienesc" cf. *comisar, conăcaş* „colăcel" cf. *conăcar* „colăcar" (MDA), *cătinaş* cf. *cătinel, chiznovaş* „comic, ciudat, sucit" (MDA s.v. *chiznovat*), *ciumpaş* „noduros, strâmb" cf. *ciumpav* (MDA), *forostaş* „meseriaş care *forostuieşte*, fierar" (Mat. Dial.: 256), *hăţaş* „cărare făcută de fiarele sălbatice prin pădure" (MDA) cf. *hăţiş* „cărare greu accesibilă prin pădurile de munte", *sălăbăraş* „care face uz de violenţă" cf. *sălăbărie* „silnicie" (MDA) etc.

3.2. -EŞ[1]

3.2.1. În DI sunt înregistrate 30 de ***formaţii analizabile*** (unele cu dublete cu *-aş*): *bădieş* „bădică" cf. *bădie* (DA), *băieş* (vezi *supra* **1.1.**), *boieş* „boar, proprietar de *boi*; perceptorul dijmei pe *boi*" (DA s.v. *boar*), *buhăieş* (vezi *supra* **1.1.**), *butoieş* (vezi *supra*

1.1.), *ciocoieş* (vezi *supra* **1.1.**), *clăoieş* „*claie* mică” cf. *clăoi* „claie mare” (DA s.v. *claie*), *crăieş* „crăişor; nume de peşte” cf. *crai* (DA s.v. *craiu*), *familieş* „(reg.) om bătrân îngrijit de o *familie*” (MDA), *făcăleş* „făcăleţ” cf. *(a) făcăli* (MDA), *făclieş* (vezi *supra,* nota sub **1.1.**), *lăieş* (vezi *supra* **1.1.**), *lezieş* „(Trans.) calfă; flăcău” cf. *lezin* – variantă la *leghin* „flăcău” (DLR), *măieş* „(reg.) caltaboş din ficat de porc” (DLR) cf. *mai* „ficat”, *mălăieş* (vezi *supra* **1.1.**), *moşieş* „(Trans.) mic proprietar rural” cf. *moşie* (DLR), *muroieş* „*muroi* (= pâine mică împletită)” (DLR), *oieş* „(Maram., Trans.) oier” cf. *oaie,* pl. *oi* (DLR), *păducheş* (vezi *supra* **1.1.**), *păpuşoieş* „*păpuşoi* (mic); porumbişte” (DLR), *plăieş* (vezi *supra* **1.1.**), *porcoieş* (vezi *supra* **1.1.**), *potireş* „(reg.) epitet hipocoristic dat unui copil ştrengar sau unui om scund” cf. *poteră* (DLR s.v. *poteraş*), *pruncoieş* „copil între 7 şi 12 ani” cf. *pruncoi* „prunc (mare)” (DLR), *psaltichieş* „psalt (= cantor, dascăl)” cf. *psaltichie* „muzică bisericească” (DLR), *scăuneş (scăuieş)* (vezi *supra* **1.1.**), *scobăieş* „scobărel (peşte)” cf. *scobai* (DLR), *strigoieş* (vezi *supra* **1.1.**), *sumăieş* „*suman* mic” (DLR), *vămăleş* (vezi *supra* **1.1.**).

1. În cazul derivatelor *lezieş* şi *sumăieş* se produce disimilarea totală a lui *-n* final din temă, pronunţat iniţial muiat; cf. şi *scăuneş* > *scăuieş* „scăunaş”.

2. Formaţiile din DI *răţoieş, sicrieş, stejereş, trestieş, ulieş* şi *usturoieş* nu au fost incluse în inventarul lui *-eş*[1] de mai sus, deoarece nu au fost reţinute în DLR sau MDA (unde figurează numai formaţiile cu *-aş* de la temele respective).

La acestea se adaugă 23 de formaţii din alte surse: *bordeieş* (vezi *supra* **1.1.**), *budăieş* (vezi *supra* **1.1.**), *burghieş* (vezi *supra* **1.1.**), *călcăieş* (vezi *supra* **1.1.**), *căpoieş* (vezi *supra* **1.1.**), *chirieş* (vezi *supra* **1.1.**), *cimpoieş* (vezi *supra* **1.1.**), *cocieş* (vezi *supra* **1.1.**), *cofoieş* (vezi *supra* **1.1.**), *comedieş* (vezi *supra* **1.1.**), *coteieş* „diminutiv al lui *cotei*” (Lex. Reg.), *guleş* „băiat care păstoreşte la *gule*” (DA s.v. *gulă* „turmă, cireadă”), *hodăieş* (vezi *supra* **1.1.**), *mireşi* pl. „însurăţei” (Teaha, C.N.) cf. *miri, mohoieş* „om prost” cf. *mohoi* „idem” (DLR), *paieş* „om care lucrează la *paie* la treierat” (Teaha, C.N.), *păhuieş* „puiet, copăcel” cf. *păhui* „idem” (DLR), *porţieş* (vezi *supra* **1.1.**), *războieş* „alergătoare la *războiul* de ţesut” (Gl. Reg.), *ţăpoieş* „diminutiv al lui *ţăpoi*” (DM), *ţuguieş* „moţul din capul ciocârlanului” (Gl. Reg.) cf. *ţugui*, *unch(i)eş* (vezi *supra* **1.1.**), *urzoieş* „diminutiv al lui *urzoi* (= unealtă pe care se urzeşte tortul)” (Gl. Reg.).

3.2.2. Formaţiile cu *-eş*[1] sunt ***substantive***:

– ***masculine***, analizabile prin raportare la:
  – substantive (majoritatea): *bădieş, boieş, coteieş, crăieş, familieş, măieş, moşieş, oieş, plăieş, păpuşoieş, psaltichieş* etc.;
  – un verb: *vămăleş;*

– ***neutre***, analizabile prin raportare la:
  – substantive: *clăoieş, muroieş, ţăpoieş, ţuguieş* etc.;
  – un verb: *făcăleş*.

Rar, sufixul apare şi în nume proprii, ca *Gheorghieş, Ilieş* etc.

Formaţie semianalizabilă: *ciledeş* „diminutiv al lui *ciledu*” (Teaha, C.N.).

3.3. -<u>A</u>ŞĂ

3.3.1. În DI sunt înregistrate 3 ***formaţii analizabile***: *mărhaşă* „femeie care se ocupă cu creşterea vitelor” cf. *marhă* – variantă a lui *marfă* „vită” (DLR), *muieraşă* „muieruşă” cf. *muiere* (DLR), *mulgaşă* „(oaie / vacă) care se *mulge*” (DLR).

La acestea se adaugă 2 formații din alte surse: *tricotașă* „femeie care *tricotează*" (MDA), *țăndurașă* „surcică" (Gl. Reg.) cf. *țandură*.

3.3.2. Derivatele cu *-așă* sunt:

– ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la:
  – substantive: *mărhașă, muierașă, țăndurașă;*
  – un verb: *tricotașă;*

– un ***adjectiv*** (folosit și substantivat) raportabil la un verb: *mulgașă.*

4. Valorile derivatelor

4.1. Substantivele (inclusiv cele provenite din adjective) în care se identifică sufixele în discuție au valori diferite, cele mai multe fiind nume de agent și diminutive (la cele care figurează în inventare cu două sensuri, se precizează sensul avut în vedere).

4.1.1. ***Nume de agent*** (și numele persoanei care exercită o ocupație ori are o anumită îndeletnicire):

– cu bază nominală: *arcaș, barcaș, brâncaș, broscaș, buciumaș* „cel care cântă din bucium", *caraulaș, cârcaș, ceteraș, cimpoiaș / cimpoieș* „cel care cântă din cimpoi", *clăcaș, comediaș / comedieș, cuptoraș* „meșter care făcea cuptoare", *diblaș, drâmboiaș, făptaș, fuștaș, gărdaș, gordunaș, hărțaș, jăcaș, lăutaș, mărhașă, opăcinaș, orgănaș, pălmaș, păraș, păvățaș, prăștiaș, psaltichieș, pușcaș, sânețaș, sulițaș, surlaș, tărăbonțaș, tărgaș, trâmbițaș, trompetaș, tulnicaș, țimbulaș* etc.;

– cu bază verbală sau nominală: *bârfaș, câștigaș, colindaș, complotaș, gonaș, pândaș, povestaș* etc.;

– cu bază verbală: *cercetaș, comândaș, lucraș, mânaș, mulgaș* „mulgător", *năimaș, pontaș*[2], *prevestaș, strigaș, tricotașă, ucigaș, vămălaș / vămăleș* etc.

Unele formații sunt ***nume de agent pasiv*** (= pacient): *dăunaș* „cel care suportă o daună, căruia îi dăunează ceva", *hățaș* „cal mânat cu hățurile", *mulgașă* „vacă / oaie care este mulsă", *păgubaș* „persoană care este păgubită" etc.

4.1.2. ***Diminutive***:

– propriu-zise (numele unui obiect mic sau al unei ființe mai tinere, asociat adesea cu o valoare afectivă sau meliorativă): *ardelenaș, armăsăraș, bădieș, băiețaș, borcănaș, bordeiaș / bordeieș, butoiaș, clăoieș, clondiraș, coteieș, crăieș, creionaș, cuțitaș, guleraș, mărăraș* „mărar care nu a ajuns la maturitate", *motoraș, muierașă, pocheraș, rachiaș, rățoiaș, scăunaș / scăuneș, țăndurașă, țăpoieș, unchiaș / uncheș, urzoieș* etc., cf. și *câtilinaș, cimilaș, mereuaș, mintenaș;*

– cu valoare peiorativă (numele unei persoane care are o funcție de rang inferior, care nu este bun profesionist sau numele unui obiect fără mare valoare): *actoraș, arhivăraș, articolaș, autoraș, boieraș, cadouaș, caimacamaș, cartonaș, funcționăraș, inspectoraș, lideraș, oratoraș* etc.

Același cuvânt poate avea, în contexte diferite, valori diferite, de ex. *doctoraș* „doctor tânăr, începător" sau „doctor nepriceput", *studențaș* „student tânăr" sau „student slab pregătit".

4.1.3. *Purtătorul apartenenței* (persoane): *breslaș, cetaș, enoriaș, familieș, flotilaș, glotaș, hăitaș, lăieș / lăiaș, ostaș, poteraș, rufetaș, uslaș* etc.

4.1.4. *Purtătorul localizării* (ființe sau obiecte): *alăturaș, codaș, colibaș, cortaș, fundaș, hurubaș, împrejuraș, înaintaș* „cel care merge înainte”, *lăturaș, mesaș, mijlocaș* „căprior din *mijloc* al casei; pereche de cai / boi așezați la mijloc”, *ocnaș, plăieș / plăiaș, pichetaș, pumnaș* „manșetă”, *prutaș, pușcăriaș, rămpaș, răspântiaș, rotaș* „cal înhămat înaintea roților”, *târgaș* etc.

4.1.5. *Purtătorul asemănării* (plante și animale, rar obiecte): *bâtlănaș, burghiaș* „mică insectă care străpunge prunele”, *călțunaș* „numele mai multor flori”, *ciucuraș* „numele unei plante erbacee”, *fânăraș* „licurici”, *hulubaș* „colăcel împletit în formă de porumbel”, *mărăraș* „plantă erbacee acvatică”, *papucaș* „plantă ornamentală”, *pintenaș* „plantă cu flori albe sau trandafirii”, *scripcăraș* „greier de câmp”, *strigoiaș / strigoieș, țuguieș, usturoiaș* etc.

4.1.6. *Purtătorul calității* (cu bază adjectivală, rar adverbială): *bogătaș, ciutaș, datoraș* „datornic”, *devălmaș, domolaș, înaintaș* „precursor”, *marghiolaș, pedestraș, suraș* „pasăre sură” etc.

4.1.7. *Purtătorul conformității*: *lunaș, pontaș*[1], *ruptaș, simbriaș, ziuaș* etc.

4.1.8. *Purtătorul materiei*: *groscioraș, măieș, papricaș, urdaș* etc.

4.1.9. *Numele acțiunii* sau/și ***rezultatul*** acesteia: *fircălaș, firțălaș, potolaș, prădălaș, sămădaș, văcălaș* etc.

4.1.10. *Posesorul*: *boieș* „proprietar de boi”, *birtaș, birtocaș, culpaș, nevoințaș, moșieș, părtaș, prăvăliaș, uricaș* etc.

4.1.11. *Specia* bazei: *budăiaș / budăieș, lămpaș, macahonaș, vărdaș* etc.

Există și valori nespecifice pentru derivatele cu sufixele din serie, întâlnite la câte o singură formație, de ex. ***colectivul*** (*trestiaș*), ***nume de instrument*** (*făcălaș*), ***locul acțiunii*** (*aciuaș*) etc.

Unele formații sunt ***sinonime*** cu bazele: *făgădaș, marcotaș, pupuieș, murgieș, tăgădaș* etc.

Valorea unor derivate în raport cu baza este neclară; în această situație sunt câteva nume de dansuri populare (*alunaș, arțăgaș, bulgăraș, mărăraș, cizmăraș, pelinaș* etc.) sau de jocuri de copii (*ciotoiaș, inelaș, mălăiaș*).

4.2. Adjectivele (înregistrate în dicționare *numai* cu acest statut morfo-sintactic) în care se identifică sufixul *-aș* exprimă *proprietăți* care implică unele valori semantice similare celor de la substantive.

4.2.1. *Agentul adjectival*:
– cu bază nominală: *arțăgaș, boțaș, poznaș, șodaș*;
– cu bază verbală și nominală: *băsnaș, bârfaș*;
– cu bază verbală: *cinstaș, zăcaș*.

4.2.2. *Posesia:* *ciumaș* „ciumat, contagios”, *hibaș, nălucaș, nărăvaș, sucaș*.

4.2.3. *Aproximarea însușirii* (valoare apropiată de cea diminutivală): *fudulaș, lăcomaș*.

Formațiile *alăturaș* și *înapoiaș* au valoare ***locală***, iar *leucaș* exprimă ***asemănarea***; este neclar raportul semantic dintre derivat și bază în *bedaș, optaș, prinzaș, șutaș, trupaș*.

5. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

5.1. Sufixul *-aş* are origine multiplă: ***slavă*** şi/sau ***maghiară*** (Pascu, S.: 351), ori, probabil, ***autohtonă*** (FCLRV: 73).

Unii cercetători au susţinut că provine dintr-o singură sursă: din lat. *-aceus* (cf. Diez, G. II: 292; Ştefurea 1877: 217) sau din maghiară (Meyer-Lübke, Gr. II: 563).

B. P. Hasdeu (HEM: col. 1948) respinge etimologia din lat. *-aceus* şi propune, pentru valoarea diminutivală, provenienţa din lat. *-asceus*, iar pentru valoarea nediminutivală trimite la *-aš* din bulgară, sârbă şi slovenă.

O. Densusianu (DHLR I: 362–364, 371) susţine că *-aş* provine în mod cert din bulgară sau sârbă, iar pentru valorile nediminutivale şi din maghiară. Autorul arată că în sârbă *-aš* apare mai ales la nume de agent şi nu formează decât foarte rar diminutive, totuşi crede că acest sufix a putut fi influenţat pentru valoarea diminutivală de *-aşcă, -işcă, -uşcă* < sl. *-aška, -iška*, care au şi valoare diminutivală şi care au putut fi analizate în *-aş*, respectiv *-iş*, *-uş* + *-că*. Maghiara cunoaşte de asemenea un sufix *-as* care formează nume de agent şi adjective, dar nu şi diminutive, de aceea Densusianu consideră că românescul *-aş* are o legătură parţială cu sufixul maghiar la numele de agent, dar nu şi la diminutive.

Karl Löwe (Löwe 1911: 18) referindu-se la *-aş* din formaţiile adjectivale susţine că provine din bulgară, cu toate că nici în această limbă sufixul nu este frecvent folosit. După părerea sa, sârbescul *-aš* nu concordă ca sens cu sufixul românesc. Cât despre *-aş* diminutival, el crede că e probabil de origine rusă, deşi în rusă apare mai ales în forma *-aşka*. Conchide că răspândirea lui *-aş* a fost avantajată de influenţa slavului *-aşka*, iar maghiara nu a făcut decât să îi întărească productivitatea.

S. Puşcariu (Puşcariu 1902: 218) a susţinut originea slavă a acestui sufix, contestând orice legătură cu maghiara. Ulterior, a admis posibilitatea ca *-aş* şi *-uş* cu valoare diminutivală să fie de origine străveche, preromană, întrucât aceste sufixe se găsesc în teritoriul locuit de traci, adică în dialectele româneşti sud-dunărene, precum şi la sârbi şi la bulgari (Puşcariu 1924–1926: 1369).

Al. Graur examinează critic părerile emise anterior şi atrage atenţia asupra faptului că, deşi în maghiară *-as, -os* formează şi nume de agent, împrumuturile româneşti din maghiară nu au această valoare, ci sunt nume de acţiune şi de instrument (Graur, N.A.: 68–70, 86). Totuşi, sufixele româneşti în *-ş* (*-uş, -eş, -oş*) care formează nume de agent sau adjective sunt comparabile cu sufixele maghiare în *-s*. Originea rusă a valorii diminutivale nu poate fi admisă deoarece, în afară de dificultăţile fonetice, existenţa acestei valori în graiurile sud-dunărene nu se poate explica prin influenţa rusă. Nici împrumuturile româneşti din alte limbi slave nu sunt numeroase. În concluzie, numai maghiara şi limbile slave nu explică valorile sufixului românesc, mai ales pe cea diminutivală, de aceea se poate admite ideea că împrumuturile de origine slavă şi maghiară s-au suprapus peste cuvinte în *-aş* de o provenienţă mai veche.

Al. Rosetti admite originea slavă şi maghiară a acestui sufix, precum şi ipoteza supravieţuirii unui sufix preroman, peste care s-au suprapus sufixele de origine slavă şi maghiară (Rosetti, ILR (1968): 322). Ipoteza supravieţuirii unui sufix preroman este menţionată şi de C. Poghirc (cf. ILR II: 328, 363) cu referire la cuvintele *băl, băláş, bắloş, bălai, bălan,* apropiate de albanezul *balash, balosh* „alb, cu pată albă în frunte”, care nu se pot explica prin slavul *bělu*.

5.2. ***Împrumuturi*** din limbi slave şi maghiară se găsesc în primele texte româneşti:

– neanalizabile: *chezaş* (cca a.1434, în DERS) < magh. *kezes, megiaş* (a. 1438, în DERS) < scr. *mejdaš, răvaş* (a. 1569, în DERS) < magh. *rovas* etc.;
– analizabile: *lăcaş* (a. 1508–1509, în DERS) < magh. *lakás, făgădaş* (*Palia* (1581), 124, în DA) < magh. *fogadas, bogătaş* (Dosoftei, Ps., în DA) < scr. *bogàtâš* (Rosetti, ILR (1968): 322, cf. Pascu, S.: 351; este considerat derivat românesc în DA), *cociaş* (a. 1778, Iorga S.D. XII, 97) < sb. *kočijaš* (DA s.v. *cocie*) etc.

Nu se poate afirma însă cu certitudine că prin aceste împrumuturi a intrat sufixul în română, ci doar că, probabil, au contribuit la întărirea lui, deoarece nici în limbile slave aceste cuvinte nu sunt numeroase. Pe de altă parte, cuvintele împrumutate din maghiară au, în majoritate, o circulaţie regională (limitată mai ales la Transilvania) şi pun multe probleme prin modul variat de adaptare a sufixului maghiar la limba română; *-aş* redă maghiarul *-s* precedat de diferite vocale (de cele mai multe ori, magh. *-ás*): magh. *czordás* > rom. *ciurdaş;* magh. *rádás* > rom. *rădaş, radeş, radăş;* magh. *örökös* > rom. *uricaş, urichiş;* magh. *birtokos* > rom. *birtocaş, birtocoş;* magh. *szekeres* > rom. *sechiraş, sechereş, secheriş, secherâş*. În plus, unele cuvinte analizabile în română pot fi atât împrumuturi, cât şi creaţii româneşti, de ex. *duhănaş* (cu variantele *dohănaş, dohaniş, duhăniş*) cf. *(a) duhăni* + *-aş* sau magh. *duhanyos* (DLR).

Sufixul *-aş* este atestat din cele mai vechi texte în numeroase ***creaţii româneşti***: *armaş* (a. 1456–1458, la Nestorescu, A. (2006): 38), *băiaş*[1] (a. 1590, *ibid.*), *căliugeraş* (a. 1597, *ibid.*), *căsaş* (Varlaam, C. 280_2, în DA), *cârmaş* (CC_2 234/30, în FCLRV: 74), *copilaş* (*Biblia* (1688), 207, în DA), *miaş* (Cod. Vor. 44/24, în DLR), *moştinaş* „moştenitor" (P. Or., 67/16, în FCLRV: 74), *ostaş* (Herodot (1645) 250, în DLR), *păgubaş* (a. 1558, la Nestorescu, A. (2006): 38), *păvăţaş* (*Biblia* (1688), 317[1]/26, în DLR), *pizmaş* (Coresi, Ev. 205, în DLR), *toporaş* „călău" (a. 1530–1532, la Nestorescu, A. (2006): 38), *trâmbiţaş* (a. 1508, în DERS), *trufaş* (Psalt. Hur. 107[r]/5, în MDA), *unchiaş* (Prav. L. 265[v]/15, în FCLRV: 74) etc.

Atestări vechi au şi substantivele proprii cu *-aş* (apud Nestorescu, A. (2006): 38), vezi antroponime ca *Albaş* (a. 1436), *Vulpaş* (a. 1449) etc. sau toponime ca *Negraş* – munte (a. 1510), *Unguraşii* – sat (a. 1468) etc.

Numărul mare al derivatelor din limba veche poate confirma ipoteza supravieţuirii unui sufix mai vechi, cu mare vitalitate.

5.3. Celelalte două sufixe din serie au apărut ***în limba română***.

5.3.1. Sufixul *-eş*[1] provine din *-aş* în contextul unor teme terminate în sunete palatale, fără ca această transformare fonetică să aibă caracter sistematic (vezi *supra,* nota sub **1.1.**).

Derivate româneşti cu acest sufix se întâlnesc în texte începând din secolul al XVIII-lea: *lăieş* (a. 1750, Uricariul X, 181, în DLR), *plăieş* (a. 1803, Uricariul VII, 276, în DLR) etc. Multe sunt atestate în culegeri de texte populare sau regionale publicate la sfârşitul secolului al XIX-lea: *băieş* „miner" (Frâncu–Candrea, R. 14, în DA), *boieş* (Vaida, în DA s.v. *boar*), *familieş* (Paşca, Gl., în MDA), *moşieş* (Marian, Nu. 6, în DLR) etc.

5.3.2. Sufixul *-aşă* provine din *-aş* + *-ă* (desinenţă de N–A feminin singular) şi a fost creat pentru a denumi fiinţe de sex feminin, rar diminutive de la substantive feminine (vezi *supra* **3.3.1.**).

Cuvintele în care se identifică sunt ***derivate româneşti*** atestate în texte populare: *mărhaşă* (Arh. Folk. III, 151, în DLR), *muieraşă* (Şez. IV, 191, în DLR), *mulgaşă* (Chest. V, 65/61, în DLR), *tricotaşă* (Udrescu, Gl., în MDA), *ţănduraşă* (Gl. Reg., în MDA).

6. Originea temelor

Cuvintele de la care se formează derivatele româneşti cu sufixele din serie sunt foarte variate ca origine:

– moştenite din latină: *aciuaş, alăturaş, apropiaş, arcaş, arinaş, armaş, armăsăraş, asinaş, boieş, brâncaş, călăraş, călcâiaş / călcăieş, căsaş, câştigaş, ceteraş, codaş, creieraş, cuptoraş, făptaş, inelaş, lucraş, lunaş, măciucaş, mesaş, miaş, muieraşă, mulgaş, mulgaşă, oieş, omănaş, ostaş, păducheaş / păducheş, pălmaş, părtaş, prinzaş, pumnaş, rotaş, scăunaş / scăuneş, seceraş, strâmţaş, sugaş, ucigaş, umeraş, unchiaş / unch(i)eş, vecinaş, zăcaş* etc.;

– comune cu albaneza: *ciutaş, gropaş, muguraş, murgaş, sâmbraş, urdaş, vătraş* etc.;

– vechi slave sau slavone: *băştinaş, bivolaş, bogătaş, boieraş, breslaş, cămătaş, cârmaş, cetaş, ciocănaş, cosaş, drumaş, golaş, lăcomaş, nevoiaş, ocnaş, ogrădaş, păgubaş, potcaş, povestaş, prăpăstiaş, răspântiaş, sâneţaş, suliţaş, tăinaş, târgaş, toporaş* etc.;

– slave moderne: *arendaş, băsnaş, birtaş, borcănaş, buhăiaş / buhăieş, cărăbaş, cârcotaş, cârligaş, colibaş, holteiaş, lotcaş, macahonaş, opăcinaş, pelinaş, potecaş, poteraş, zlotaş* etc.;

– turceşti: *buclucaş, burghiaş / burghieş, caimacamaş, ceaunaş, ciobănaş, fudulaş, mazilaş, mintenaş*[2], *rufetaş, satâraş* etc.;

– maghiare: *arţăgaş, bărdaş, cioporaş, cizmaş, copoiaş / căpoieş, găzdaş, guleraş, hărţaş, leucaş, mintenaş*[1], *puşcaş, tărăbonţaş, uliaş, uricaş* etc.;

– greceşti: *buzunăraş, călţunaş, cortaş, fânăraş, icosăraş, marghiolaş, mărgărităraş, pătimaş, trandafiraş* etc.;

– latino-romanice: *actoraş, amoraş, antreiaş, articolaş, arhivăraş, autoraş, balconaş, bastonaş, bărcaş, capitălaş, cartonaş, complotaş, creionaş, culpaş, flotilaş, funcţionăraş, industriaş, perucaş, tricotaşă* etc.;

– germane (şi săseşti): *claviraş, cufăraş, laibăraş, taleraş, ţănduraşă* etc.

Temele unor derivate au origine multiplă: *arendaş* (rus., pol., magh.), *diblaş* (ngr., srb.), *doctoraş* (fr., lat., germ.), *enoriaş* (ngr., v.sl.), *hurubaş* (magh., pol., ucr.), *lămpaş* (germ., ngr., fr., rus.), *lăutaş* (tc., ngr.), *papucaş* (tc., magh.), *pichetaş* (germ., fr., rus.), *pizmaş* (slavon., ngr.), *pocheraş* (fr., engl.), *surlaş* (bg., tc.), *trompetaş* (fr., germ.) etc.; altele au origine necunoscută sau nesigură: *arţăraş, băieţaş, bordeiaş / bordeieş, bulgăraş, burlincaş, cimpoiaş / cimpoieş, ciorchinaş, ciucuraş, doinaş, gordunaş, mălăiaş, poznaş, stejăraş, tulnicaş* etc.

7. Productivitatea sufixelor

Toate sufixele din serie au fost productive (vezi *supra* **5.**), în special sufixul *-aş* a cărui productivitate continuă şi astăzi, creând mai ales diminutive, unele şi cu

nuanță peiorativă (*cadouaș, costumaș, inspectoraș, lideraș, oratoraș* etc.), dar și nume de agent cu bază nominală (*cadastraș*).

8. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

Derivatele cu *-aș* funcționează în toate stilurile limbii române și în toate graiurile. Ele sunt tot atât de bine reprezentate în limba veche (*alăutaș, armaș, bârfaș, caimacamaș, călăraș, claviraș, făcaș, împrejuraș, marghiolaș, miaș, nevoințaș, perucaș, psaltichiaș, robotaș* etc.), cât și în cea modernă (*ardeiaș, articolaș, balconaș, băiețaș, chiriaș, codaș, copilaș, enoriaș, făptaș, fundaș, înaintaș, păgubaș, părtaș, pătimaș, ucigaș* etc.). Unele formații au circulație regională (*bădieș, ciocârtaș, datoraș, devălmaș, dobândaș, găzdaș, măciucaș, oieș, prevestaș* etc.); cele create de la teme maghiare, sârbești sau germane circulă mai ales în Transilvania (*bărdaș, budăiaș / budăieș, cioporaș, cizmaș, cociaș / cocieș, clăoieș, läibăraș, mintenaș, pipaș* etc.).

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -ĂLAȘ, -ULAȘ

Sufixele *-ălaș* [pron. -ă-laș] și *-ulaș* [pron. -u-laș] formează o ***serie*** datorită asemănării formale (diferă doar vocala inițială) și valorii diminutivale comune. Există și un ***dublet*** cu cele două sufixe: *drăgălaș* / (pop.) *drăgulaș* (DLR s.v. *drăgălaș*).

9.1.1. -ĂLAȘ

În DI sunt înregistrate 7 ***formații analizabile*** (una cu dublet în *-ulaș*): *așezălaș* „(Maram.) așezământ (= locuință stabilă)” cf. *(a se) așeza* (DA), *drăgălaș* „(d. copii, tineri etc.) drăguț, atrăgător” cf. *drag* (DLR), *fălțălaș* „(reg.) jgheab prin care șindrilele se îmbucă una într-alta” cf. *falț* „tăietură pe marginea unei scânduri, țigle etc. pentru a se îmbina cu alta” (MDA), *nuntălaș* „(reg.) nuntaș” cf. *nuntă* (DLR), *purcălaș* „(Trans., Buc.) purceluș” cf. *porc* (DLR), *tălpălaș* „crestătură în partea de jos a bârnei pentru plută” (DLR) cf. *talpă, zicălaș* „(reg.) lăutar” cf. *(a) zice* (DLR).

Derivatele cu sufixul *-ălaș* sunt:

– ***substantive***:
  – ***masculine*** analizabile prin raportare la:
    – substantive: *nuntălaș, purcălaș;*
    – un verb: *zicălaș;*
  – ***neutre*** analizabile prin raportare la:
    – substantive: *fălțălaș, tălpălaș;*
    – un verb: *așezălaș;*

– un ***adjectiv*** analizabil prin raportare la un adjectiv: *drăgălaș*.

9.1.2. -ULAȘ

În DI figurează 5 ***formații analizabile*** (una cu dublet în *-ălaș*): *cuțulaș* „câine (mic, frumos)” cf. *cuțu* (MDA), *drăgulaș* (vezi *supra* **9.1.**), *plugulaș* „diminutiv de la *plug*” (Carabulea 1972: 119), *țugulaș* „(reg., rar) termen de adresare alintător” cf. *țugu*[2] interj. „idem” (DLR), *șoimulaș* „șoimuleț” cf. *șoim* (DLR).

Derivatele cu *-ulaș* sunt:

– ***substantive masculine*** analizabile prin raportare la:
  – substantive: *cuțulaș, șoimulaș;*
  – o interjecție: *țugulaș;*

– un ***substantiv neutru*** analizabil printr-un substantiv: *plugulaș;*

– un ***adjectiv*** raportabil la un adjectiv: *drăgulaș*.

Cu excepția împrumutului *tălpălaș* < magh. *talpalás* (DLR), celelalte formații cu sufixele din serie sunt derivate românești, majoritatea fiind ***diminutive***, unele și afective (*cuțulaș, drăgălaș, purcălaș, șoimulaș, țugulaș*), iar două formații au valoare ***locativă*** (*așezălaș, tălpălaș*). În câte un singur derivat se identifică și alte valori: ***nume de agent*** (*zicălaș*), ***purtătorul apartenenței*** (*nuntălaș*); formația *fălțălaș* este ***sinonimă*** cu baza.

Sufixul *-ălaș* a fost preluat din maghiară prin împrumutul analizabil *tălpălaș;* a putut fi segmentat și din formații cu dublă analiză ca *vămălaș* cf. *(a) vămăli* + *-aș* sau *vamă* + *-ălaș*.

G. Pascu consideră că putem distinge două sufixe *-ălaș*, unul format din *-ală* + *-aș*, ca în *drăgălaș*, altul din *-eală* + *-aș* (Pascu, S.: 350).

Sufixul dezvoltat *-ulaș* provine din *-aș* precedat de segmentul nesufixal (interfixul) *-ul*.

Cea mai veche atestare o are formația *drăgălaș* (C. Pop.[2] I, 503, în DLR); este și singura care s-a generalizat, toate celelalte fiind regionale sau populare.

Temele la care s-au atașat sufixele din serie au origine latină (*așezălaș, nuntălaș, zicălaș*), slavă (*drăgălaș / drăgulaș, plugulaș*), maghiară (*șoimulaș*), onomatopeică (*țugulaș*) și nesigură (*cuțulaș*).

Ambele sufixe au fost slab productive.

9.2. -IAȘ, -UAȘ (-oaș)

Sufixele *-iaș* [pron. -i̯aș] și *-uaș* [pron. -u̯aș] fac parte dintr-o ***serie*** datorită asemănării formale, originii și valorilor comune. Ele se identifică în acele formații în care *-i̯-* sau *-u̯-* nu fac parte din tema cuvântului de bază, ci sunt afixe gramaticale (desinențe de N–A sg. sau pl.). Există și 2 ***dublete*** cu cele două sufixe: *flăcăiaș* și *flăcăuaș* „diminutivul lui *flăcău*" (DA s.v. *flăcăiaș*), *pârâiaș* și *pârâuaș* „diminutiv al lui *pârâu*" (DLR s.v. *pârâiaș*).

Sufixul *-uaș* are ***varianta -oaș*** [pron. -o̯aș] în *flăcăoaș* (la Alecsandri, P. III, 201, în DA) și în *leoaș* (a. 1675, HEM II 1948, în DLR s.v. *leuaș* – vezi *infra* **9.2.2.**).

9.2.1. -IAȘ

În DI figurează 11 ***formații analizabile*** cu acest sufix: *antereiaș* „diminutivul lui anteriu" cf. varianta *antereu* (DA), *antreiaș* „antrețel" cf. *antreu* (MDA), *birăiaș* „diminutiv de la *birău* (= primar rural)" (DA s.v. *birău*), *buboiaș* „diminutiv al lui *bubou*" (DA s.v. *bobou* „manta groasă țărănească", pl. *bobouă*), *clățăiaș* „(reg.) diminutivul lui *clățău* (= grup de oi)" (DA s.v. *clățău*), *făcăiaș* „diminutivul lui *făcău* (= fusul împreună cu roata morii)" (DA), *ferestrăiaș* „*ferăstrău* mic" și *firăstrăiaș* „cel care taie lemne" (DA), *flăcăiaș* (vezi *supra* **9.2.**), *hârdăiaș* „*hârdău* mic" (DA s.v. *hârdău*), *pârâiaș* (vezi *supra* **9.2.**).

Nu am inclus în inventar formațiile *clănțăiaș* și *evreiaș* din DI deoarece nu figurează în dicționarele explicative consultate.

La acestea se adaugă 3 formații din alte surse: *chelteiaș* „diminutiv al lui *chelteu*, coșuleț" (Udrescu, Gl.), *prășcăiaș* „diminutiv al lui *prășcău* (= ninsoare rară, care se topește repede)" (DLR) și *telteiaș* „diminutiv al lui *telteu* (= coș de nuiele)" (DLR).

Toate formațiile sunt ***substantive***:

– ***neutre,*** analizabile prin raportare la substantive: *antereiaș, antreiaș, buboiaș, chelteiaș, clățăiaș, făcăiaș, ferestrăiaș, hârdăiaș, pârâiaș, prășcăiaș, telteiaș;*
– ***masculine,*** analizabile prin raportare la substantive: *birăiaș, firăstrăiaș, flăcăiaș.*

9.2.2. -UAŞ

Sufixul apare în 11 ***formaţii analizabile*** din DI: *căpăuaş* „copoiaş" cf. *căpău* „copoi" (DA s.v. *copoiu*), *dudăuaş* „(pop) diminutiv al lui *dudău*" (DLR), *flăcăuaş* (vezi *supra* **9.2.**), *leuaş* „(înv., Mold.) slujbaş însărcinat cu strângerea impozitelor" cf. *leu* (DLR), *măcăuaş* „(Trans.) diminutiv al lui *măcău*" (DLR), *pârâuaş* (vezi *supra* **9.2.**), *podeuaş* „diminutiv al lui *podeu* (= pod la şură)" (DLR), *sicriuaş* „diminutiv al lui *siciriu*" (DLR s.v. *sicriaş*), *şeuaş* „cal care poartă şa; partea dinapoi a *şelei*; spinare (de cal)" (DLR), *tulăuaş* „(reg.) tuleu (= tulpina porumbului; cocean)" cf. varianta *tulău* (DLR), *ziuaş* „muncitor angajat cu *ziua*" (DLR).

La acestea se adaugă 2 formaţii: *cadouaş* „diminutiv al lui *cadou*" şi *liceuaş* „diminutiv al lui *liceu*" (ambele de la Vârlan, S.N.: 54)

Formaţiile cu sufixul *-uaş* sunt ***substantive***:

- ***neutre,*** analizabile prin raportare la substantive: *cadouaş, dudăuaş, liceuaş, măcăuaş, pârâuaş, podeuaş, sicriuaş, şeuaş;*
- ***masculine,*** analizabile prin raportare la substantive: *căpăuaş, flăcăuaş, leuaş, şeuaş* „cal înşeuat", *tulăuaş, ziuaş.*

Toate formaţiile sunt creaţii româneşti, majoritatea cu valoare ***diminutivală***; derivatele *firăstrăiaş, leuaş* şi *ziuaş* sunt ***nume de agent.***

Ambele sufixe au fost productive, creând derivate mai ales de la teme de origine maghiară: *birăiaş, buboiaş, căpăuaş, dudăuaş, ferăstrăiaş / firăstrăiaş, hârdăiaş, măcăuaş, sicriuaş, telteiaş.* Derivatele recente *cadouaş* şi *liceaş* au teme neologice: *cadou* a fost împrumutat din franceză, iat *liceu* are origine multiplă.

Cele mai multe derivate cu sufixele dezvoltate *-iaş* şi *-uaş* sunt cuvinte vechi, regionale sau populare.

9.3. -IGAŞ

Sufixul apare în 2 ***formaţii analizabile*** din DI: *beţigaş* „diminutivul lui *băţ*" (DA s.v. *beţişor*) şi *junigaş* „tinerel" (DA s.v. *june*).

Ambele sunt ***substantive***, primul neutru şi al doilea masculin, analizabile prin raportare la substantive.

Sufixul *-igaş* este dezvoltat cu segmentul nesufixal *-ig-*. Poate fi considerat foarte slab productiv, pentru că a creat numai două derivate, dintre care doar *beţigaş* circulă în limba comună, *junigaş* fiind învechit.

9.4. -URAŞ

În DI figurează 3 ***formaţii analizabile***: *grunzuraş* „(hipocoristic) *grunz* (= bucată dintr-o materie tare şi sfărâmicioasă); bulgăre" (MDA), *rupturaş* „muncitor angajat în acord la transportul trunchiurilor de copaci; ruptaş" cf. *rupt* (DLR), *zmeuraş* „diminutiv al lui *zmeu* (= jucărie din hârtie sau pânză)" (DLR).

Două dintre formaţiile de mai sus au primit în dicţionarele explicative consultate alte explicaţii etimologice: *grunzuraş* < pl. *grunzuri* + *-aş* (MDA) şi *zmeuraş* < pl. (rar) *zmeuri* + *-aş* (DLR; pluralul uzual al cuvântului *zmeu* este însă *zmee*). Le-am inclus în inventarul de mai sus deoarece raportarea la plural, posibilă formal, nu se justifică semantic.

Nu am inclus însă în inventarul lui *-uraş* cuvântul *omuraş* s.m. din DI, pentru că nu a fost preluat în DLR, nici în MDA.

Derivatele sunt ***substantive*** de genul masculin (*grunzuraş, rupturaş*) şi de genul neutru (*zmeuraş*); se analizează prin raportare la substantive.

Sufixul dezvoltat *-uraş,* cu productivitate foarte slabă, a putut fi segmentat din formaţii cu dublă analiză ca *buturaş* „diminutiv al lui *butur* = picior de capră sau de berbece)" (DA s.v. *but* „ciosvârta de dinapoi împreună cu piciorul animalelor tăiate spre consumare") cf. *butur* + *-aş* ori *but* + *-uraş*. Toate formaţiile sunt derivate româneşti, două ***diminutive*** (*grunzuraş, zmeuraş*) şi un ***nume de agent*** (*rupturaş*).

În câte o singură formaţie se identifică şi alte sufixe complexe:

***-ăiaş** [pron. -ă-ĭaş] în *bătăiaş* „limbă de clopot" (Udrescu, Gl.) cf. *(a) bate*;

***-ăraş** [pron. -ă-raş] în *olăraş* „vas de lut în care se pune laptele la prins" cf. *ol* (DLR);

***-âieş** [pron. -â-ĭeş] în *mâţâieş* „(reg.) mâţişor (= ament al salciei)" cf. *mâţ* „idem" (DLR);

***-ueş** [pron. -u-eş] în *ghebueş* „(Mold.) ghemotoc; (fig.) gâgâlice" cf. *gheb* (MDA);

***-uiaş** [pron. -u-ĭaş] în *prunduiaş* (DI) „(reg.) prunduleţ" cf. *prund* (DLR).

-AŞCĂ (-aşco, -aşcu, -aşc), -IŞCĂ (-âşcă; -işcu, -icico, -işca, -icica), -UŞCĂ (-uşca)

Belić 1901: 184–191; HEM: col. 1956–1958; Puşcariu 1902: 130– 133; Simonyi, U.S: 315; Pascu, S.: 249–250, 271, 298, 315, 343–345; Paşca, Ţ.O.: 228, 260, 300; Iordan, Dift.: 85–86, 214–215, 234–235; Bogrea 1924–1926: 872–873; DO: LVI, LX, 43; Graur, N.P.: 62; Tudose, D.S.: 18, 34, 68–69, 90.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele substantivale menţionate în titlu formează o ***serie*** deoarece au structură fonetică asemănătoare (conţin grupul consonantic *-şc-* cu valoare expresivă), au origine comună (vezi *infra* **4.**), iar cele mai bine reprezentate din serie au şi valoare diminutivală comună (vezi *infra* **3.**).

Există şi ***dublete*** cu sufixele *-işcă* [pron. -iş-că] şi *-uşcă* [pron. -uş-că] (formaţii cu acelaşi sens, raportabile la aceeaşi bază): *firuşcă / firişcă* „nume de plantă" (MDA), *ţâruşcă* „diminutiv de la *ţâră,* puţin" (DLR) / *ţârişcă* (DLR s.v. *ţârişică*); cf. şi *Anişca / Anuşca, Marişca / Maruşca, Mândrişcă / Mândruşcă* (DO). Vezi şi dubletul *vânturaşcă / vânturişcă* „vânturătoare" (*infra* **2.1.1., 2.2.1.**).

1.2. Sufixul *-işcă* are ***varianta regională*** *-âşcă* [pron. -âş-că] după consoane pronunţate dur (*toporâşcă*).

În nume proprii sufixul *-aşcă* [pron. -aş-că] apare în formele *-aşcu* [pron. -aş-cu] (*Dumitraşcu, Ionaşcu, Pătraşcu* etc., în DO: LVI) şi *-aşc*, cu suprimarea vocalei *-u-* interpretată, probabil, drept articol (*Dumitraşc, Ionaşc, Petraşc*, cf. Paşca, Ţ.O.: 228, 260, 300), precum şi cu forma etimologică *-aşco* [pron. -aş-co] (*Dumitraşco, Ionaşco, Petraşco* cf. HEM: col. 1956; vezi şi DO: LVII).

Variantele sunt notate şi cu grafia maghiară *-asko, -ask.*

În nume proprii apar formele *-ișca, -ișcu* (vezi *supra* și *Onișcu* (*Onicico*) cf. *Onu* în DO: LX) și variantele etimologice *-icica* [pron. -ič-ca] (*Branicica, Anicica,* la Grecu 1964: 114), *-icico* [pron. -ič-co] (*Dumicico* în DO: 268, *Mândricico* în DO: LX).

Sufixul *-ușcă* [pron. -uș-că] în nume proprii apare și în forma *-ușca* (vezi *supra*).

Formațiile cu aceste sufixe au accentul pe prima silabă a sufixului; fac excepție prenumele feminine în *-ișca, -ușca* care, sub influență maghiară, sunt uneori accentuate (regional) și pe temă: *Marișca, Marușca* (vezi *infra* **4.**).

2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

2.1. -AȘCĂ

2.1.1. În DI se înregistrează 4 ***formații analizabile***: *păpălașcă* „mortar; lut frământat cu apă, folosit la lipitul caselor" cf. *(a) păpăli* „a terciui" (DLR), *pitașcă* „ciupercă numită și pitarcă sau *pita*-vacii" (DLR s.v. *pitoașcă*), *vânturașcă*[1] „vânt puternic, vijelie" cf. pl. *vânturi* (DLR) și *vânturașcă*[2] (s.v. *vântureșcă*) „vânturătoare" cf. *(a) vântura* (DLR).

Sufixul *- așcă* apare și în forma **-ască* în *păpălască* (vezi *supra*).

Nu am inclus în listă cuvântul *codașcă* „rădașcă (= insectă)", format prin contaminare din *coadă* + *rădașcă* (DA, MDA).

2.1.2. Formațiile cu *-așcă* sunt substantive comune și proprii.

2.1.2.1. ***Substantivele comune*** sunt feminine, analizabile în raport cu:
– substantive: *pitașcă, vânturașcă*[1]*;*
– verbe: *păpălașcă, vânturașcă*[2]*.*

2.1.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt:
– un prenume masculin, analizabil în raport cu un prenume masculin: *Mihașcă* cf. *Mihu* (DO 108);
– nume de familie (în limba veche, unele folosite și ca prenume masculine), analizabile în raport cu:
  – antroponime: *Dumitrașcu, Gavrilașcu, Grigorașcu, Iliașcu, Ionașcu, Lupașcu, Mihăilașcu, Petrașcu, Tudorașcu, Vasilașcu, Ivașcu* cf. *Ivo* (Iordan 1967: 93; prin raportare la *Ivan* este semianalizabil), *Jurașcu* cf. *Jura* (DO: 441);
  – antroponime sau substantive comune: *Bădașcă* (*Badașcă*) cf. *Bade, bade* (DO: 186), *Budașcă* cf. *Budu, Bude, budă* (DO: 219);
  – un antroponim sau toponim: *Vidrașco* cf. *Vidra* (DO: 405).

Formații semianalizabile: *budașcă* „vas în care se duc bucatele la câmp; putinei" cf. *budău, budâi, budac* „vas de lemn; un fel de putinică" (DA s.v. *budăi, budâi;* MDA s.v. *budac*), *carabașcă* „insectă, rădașcă" (DA) cf. *cărăbuș, plevașcă* „jgheab (cu apă) pentru coborât lemnele de la munte" (cu etimologie necunoscută în DLR și cu trimitere la *plavie* „lemne și crengi amestecate cu nămol care plutesc pe apă"), *rugumașcă* „rumeguș" cf. var. *rugumuș* „idem" (DLR); vezi și *Romașcu* (DO: 140) cf. *Roman.*

2.2. -IȘCĂ

2.2.1. În DI sunt înregistrate 11 ***formații analizabile***: *apișcă* „lapte acru subțire, diluat cu *apă*" (DA), *boldișcă* „secară, soi de grâu cu vârful țepos" cf. *bold* (DA), *cadișcă* „fată sau soție de *cadiu*" (DA s.v. *cadiu* „judecător turcesc"), *codișcă* „codiță" (DA s.v. *coadă*), *măturișcă* „măturică" cf. *mătură* (DLR), *podișcă* „*pod* mic; construcție de scânduri

în formă de platformă; palier de lemn" (DLR), *sitişcă* „sitişoară; vas cu fundul perforat folosit la strecurarea laptelui; strecurătoare" cf. *sită* (DLR), *toporişcă* „*topor* cu coada scurtă; bardă" (DLR), *untişcă* (Pascu, S.: 250; cuvântul nu este înregistrat în DLR) „instrument cu care se bate laptele pentru a se alege *untul*", *vânturişcă* „unealtă folosită la *vânturat*" (DLR), *vintrişcă* „planta numită şi vintricel" cf. *vintre* (DLR).

1. Nu am inclus în listă cuvintele din DI *moişcă* „nume de peşte", cu etimologie necunoscută (DLR, MDA; vezi însă Avram, A., P.E.: 139–140, care îl discută în legătură cu *moale*) şi *tremurişcă,* nepreluat în DLR şi MDA.

2. În *cadişcă* am considerat că *i* vocalic final din temă şi *-i-* iniţial al sufixului s-au suprapus; altfel, s-ar segmenta un formant **-şcă,* identificat numai în acest derivat.

La acestea se adaugă 11 formaţii din alte surse: *brădişcă* „diminutiv de la *brad* (= jneapăn)" (Homorodean 1971: 286), *budişcă* „latrină, diminutiv de la *budă*" (Mat. Dial.: 249), *firişcă* „nume de plantă" cf. *fir* (MDA s.v. *firuşcă*), *fluierişcă* „diminutiv de la *fluier*" (Homorodean 1971: 289), *morişcă* „diminutiv de la *moară*; vânturătoare; râşniţă" (DLR), *motorişcă* „(iron.) motoretă" (Udrescu, Gl.) cf. *motor, moţişcă* „legăturică în care se ţin bani, mărunţişuri etc." cf. *moţ* (DLR), *putorişcă* „(fam. şi peior.) diminutiv al lui *putoare* (= epitet pentru o persoană leneşă)" (DLR), *scândurişcă* „scândurică cu cuie, botniţă" cf. *scândură* (DLR), *tobişcă* „epitet ce se dă viţeilor, de obicei celor care au burta mare" cf. *tobă* (DLR), *ţărişcă* (DLR, vezi *supra* **1.1.**).

2.2.2. Formaţiile cu *-işcă* sunt substantive comune şi proprii.

2.2.2.1. ***Substantivele comune*** sunt feminine, analizabile în raport cu:

– substantive (frecvent): *apişcă, boldişcă, brădişcă, budişcă, cadişcă, codişcă, firişcă, fluierişcă, măturişcă, morişcă, motorişcă, moţişcă, podişcă, putorişcă, scândurişcă, sitişcă, tobişcă, toporişcă, ţărişcă, untişcă, vintrişcă;*

– un verb: *vânturişcă.*

2.2.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt:

– antroponime:

– prenume feminine (cu *-işca*), analizabile în raport cu prenume feminine: *Anişca* (Paşca, Ţ.O.: 143; DO: 8), *Anicica, Mărişca* (Paşca, Ţ.O.: 143), *Marişca* (Stan, A. 1964: 102; Grecu 1964: 115);

– prenume masculine (cu *-işcu, -işcă, -icica, -icico*), analizabile în raport cu antroponime, respectiv cu un adjectiv: *Onişcu* cf. *Onu* (DO: LX), *Mândrişcă (Mândricica)* (DO: 342) şi *Mândricico* (DO: LX);

– nume de familie (cu *-işca* sau *-işcă*), analizabile în raport cu:

– prenume masculine: *Donişca* cf. *Don* (< *Spiridon*), *Ionişca* cf. *Ion* (ambele formaţii cunoscute în zona Orăştie, cf. Homorodean 1971: 286);

– un substantiv comun: *Putinişcă* (DO: 454) cf. *putină*;

– toponime (cu *-işca, -icica*), analizabile în raport cu:

– toponime: *Branişca* (*Branicica*) cf. *Bran, Butişca* cf. *Buta* (Homorodean, *loc. cit.*);

– un substantiv comun: *Fântânişca* „versant de deal cu multe izvoare" cf. *fântână* „izvor" (Homorodean, *loc. cit.*).

O formaţie mai puţin clară este *pitulicică* „joc de copii numit şi de-a v-aţi ascunselea" pe care DLR îl raportează la *pitulice* + *-ică; pitulice* apare în sintagma *de-a pitulicea,* dar sufixul *-ică* apare totdeauna articulat; *pitulicică* poate fi raportat la *(a se) pitula* + **-icică* (vezi *infra* **4.**).

Formaţii semianalizabile: *citirişcă* „desiş pipernicit de vânturi în zona pădurii de molid" cf. *ciritei* „tufiş, pomişori mici" (cu metateză, DA), *coporişcă* „*coporâie* (= coada coasei)", *lopişcă* „*lopăţică* la răşchitor; lopicioară, poliţă" (Teaha, C.N.: 239) cf. *lopată;* vezi şi *Iulişca*, antroponim, cf. *Iulica* (Pascu, S.: 249).

Cuvinte cu structura neclară terminate în *-işcă*: *cucurişca* s.f. art. (în loc. adv. *de-a ~* „peste cap, de-a dura" (Lex. Reg. II: 39), *felişcă* „(bot.) filimică" (în DA cu etimologie necunoscută), *mălăişcă* „viezure" (în DLR cu etimologie necunoscută şi cu trimitere la *mălai*), *tilişcă* „plantă".

2.3. -UŞCĂ

2.3.1. În DI se înregistrează 36 de ***formaţii analizabile***: *băbuşcă* „meliorativ de la *babă*" (DA), *bălăciuşcă* „băutură de calitate proastă; poşircă" cf. *(a) bălăci* (DA), *băluşcă* „plantă cu flori albe" cf. *băl* „bălai" (DA), *biciuşcă* „*bici* scurt sau mai subţire, folosit la călărit" (DA), *biruşcă* „(neob., glumeţ) diminutiv de la *bir*" (DA), *căldăruşcă* „diminutiv de la *căldare*" (DA), *căpătuşcă* „un fel de basma" (DA: „poate derivat din *capăt* cu suf. *-uşcă*"), *cioruşcă* „un fel de strugure negru" cf. *cioară* (DA), *creţuşcă* „plantă" cf. *creţ* (DA), *dăltuşcă* „un soi de peşte" cf. *daltă* (DLR), *femeiuşcă* „diminutiv de la *femeie*; (peior.) femeie uşoară; animal de sex femeiesc" (DA), *găinuşcă* „pasăre sălbatică" cf. *găină* (DA), *gheţuşcă* „loc acoperit cu un strat de *gheaţă*" (DA), *hăituşcă* „(peior.) fată şireată şi frumoasă" cf. *haită* „femeie rea sau necinstită" (MDA), *inimuşcă* „firul cu care se leagă ochiurile la războiul de ţesut" cf. *inimă* (DA), *lătuşcă* „un soi de peşte" cf. *lat* (DLR), *lemnuşcă* „numele unei plante" cf. *lemn* (DLR), *mierluşcă* „diminutiv al lui *mierlă*" (DLR), *muieruşcă* „diminutiv de la *muiere*" (DLR), *negruşcă* „plantă cu seminţe *negre*; negrilică" (DLR), *nuieluşcă* „nuieluşă" cf. pl. *nuiele* (DLR), *păiuşcă* „plantă cu flori mici reunite în panicule" cf. *pai* (DLR), *păruşcă* „plantă numită şi ţăpoşică" cf. *păr* „formaţie cornoasă de origine epidermică" (DLR), *peruşcă* „(mai ales la pl.) diminutiv de la *pere*; cartof" (DLR), *piperuşcă* „o specie de ardei" cf. *piper* (DLR), *pipuşcă* „organul genital al femelelor unor animale" cf. *pipă* „idem" (în DLR este variantă la *pipoaşcă*), *plevuşcă* „peşte mărunt de baltă; (fig.) grup de oameni fără importanţă" cf. *pleavă* (DLR), *poduşcă* „podeţ; canal de scurgere a unei ape" cf. *pod* (DLR), *răcuşcă* „crustacee mici de diferite specii" cf. *rac* (DLR), *răţuşcă* „diminutiv al lui *raţă*; boboc de raţă" (DLR), *săbiuşcă* „diminutiv al lui *sabie*" (DLR), *săniuşcă* „diminutiv de la *sanie*" (DLR), *scălduşcă* „îmbăiere; *scaldă* (= vas, apa în care se scaldă cineva)" (DLR) cf. şi *(a) scălda*, *ţâruşcă* „diminutiv al lui *ţâră*" (DLR), *ţepuşcă* „diminutiv al lui ţepuşă; *ţeapă*" (DLR), *urechiuşcă* „urechelniţă" cf. *ureche* (DLR).

Păruşcă e dat cu etimologie necunoscută în DLR şi cu trimitere la *par, păr;* sub compusele lui *păr,* în DLR se menţionează planta *păr-de-porc, păr-de-lup* cu acelaşi sens ca şi *păruşcă* „ţăpoşică".

Paluşcă (DI) sau *păluşcă* (DLR) este, probabil, o transcriere greşită pentru *păiuşcă* (cum propune Avram, A., C.E.: 152).

Sufixul *-uşcă* apare în forma *-uşc* în *poduşc* s.m. (ALR I, în DLR) „*poduşcă*", probabil formaţie regresivă.

La acestea se adaugă 6 formaţii din alte surse: *bumbuşcă* „floare mică de câmp, ca un *bumb*" (Gl. reg. Cluj 2: 130), *firuşcă* (MDA, vezi *supra, firişcă*), *găiţuşcă* „*gaiţă* (= lampă primitivă)" (Gl. Olt.), *mândruşcă* „diminutiv de la *mandră* (= mămăligă; fel de mâncare preparată din pâine sau mămăligă prăjită în grăsime)" (DLR), *mânuşcă* „diminutiv de la *mână*" (DLR), *teleguşcă* „diminutiv de la *teleagă*" (DLR).

2.3.2. Formațiile cu *-ușcă* sunt substantive comune și proprii.

2.3.2.1. ***Substantivele comune*** sunt feminine, analizabile prin raportare la:

– substantive (frecvent): *băbușcă, biciușcă, femeiușcă, mierlușcă, nuielușcă, păiușcă, plevușcă, podușcă, răcușcă, rățușcă* etc.;
– adjective (rar): *bălușcă, crețușcă, lățușcă, negrușcă;*
– un verb: *bălăciușcă;*
– un verb sau un substantiv: *scăldușcă.*

Unele dintre derivatele cu *-ușcă* au și formații paralele cu *-ușă* sau *-uș,* cu același sens (singura deosebire este că cele cu *-ușcă* sunt mai expresive), unele cu repartiție teritorială diferită: *căldărușcă – căldărușă, găinușcă – găinușă, ghețușcă – ghețuș, lemnușcă – lemnuș, muierușcă – muierușă, piperușcă – piperuș(ă), scăldușcă – scăldușă, țepușcă – țepușă.* Astfel de derivate nu au fost considerate cu dublă analiză, pentru că nu se justifică semantic combinarea sufixului *-că,* de obicei cu valoare moțională, cu o bază în *-ușă, -uș* (vezi totuși DLR, care îl derivă pe *țepușcă* de la *țepușă* + *-că,* dar pe *muierușcă,* ca și pe *muierușă,* de la *muiere,* pe *piperușcă,* ca și pe *piperuș(ă)* de la *piper.* DA îl menționează pe *găinușcă* la *găinușă* „pasăre sălbatică", fără nicio explicație).

Altele au formații paralele cu *-iscă / -ică, -iță,* respectiv *-ușcă / -ucă,* cu același sens: *măturișcă – măturică* și *măturiță, scândurișcă – scândurică, sitișcă – sitiță, țărișcă – țărică; Anișca – Anica, Iulișca – Iulica; băbușcă – băbuță, inimușcă – inimucă, țârușcă – țărucă; Anușca – Anuca* etc.

2.3.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt:

– antroponime:
  – prenume feminine (în *-ușca,* rar), analizabile în raport cu prenume feminine: *Anușca* (DO: 9), *Marușca* (*Mărușca*) (DO: 102);
  – nume de familie (în *-ușca, -ușcă*), analizabile în raport cu:
    – nume de familie (sau prenume): *Barbușcă* cf. *Barbu* (DO: 21), *Predușca* (Pașca, Ț.O.: 306; DO: 136);
    – substantive comune: *Boldușca* (DO: 208) cf. *bold, Brădușcă* (DO: 213) cf. *brad;*
    – un adjectiv: *Mândrușcă* (DO: 324) cf. *mândru;*
– toponime, analizabile în raport cu toponime: *Ciorușca,* veche denumire a satului *Valea Ciorii* din jud. Ialomița (*Indicator alfabetic al localităților* 1956), *Hețușca* sau *Fundul Herței* < *Herța* (Iordan, Top.: 453), *Negrușca* (DO: LVII).

Formații semianalizabile: *barabușcă* „plantă ierboasă" cf. *baraboi* „idem" (DA), *budurușcă* „vas pentru transportarea bucatelor la câmp sau pentru brânză" (DA) cf. *buduroi* „putină mare" și *budereu* „vas în care se alege untul" (prin raportare la *budâi, budăi, budui* „un fel de putinică" s-ar detașa sufixul dezvoltat **-urușcă*), *budușcă* (cu genul neprecizat, probabil masculin, peior.) „bărbat scurt și gros" cf. *budâi, budăi* (DA), *burechiușcă* „un fel de aluat întins cu sucitorul din care se taie pătrate mici și cărora li se dă forma de burete mic, numit și *burechiușă*" (DA), *fetelușcă* „*feteleu, feteloi* (= flăcău cu apucături de fată)" (DA), *hanțușcă* „femeie de viață, petrecăreață" cf. *hunțuț, hunsfut* (magh., în Trans.) „om de nimic, viclean, hâtru, petrecăreț" (DA), *ierușcă* „*ieruncă* (= găinușă)" (DA), *libertușcă* (formație personală la Alecsandri, în DLR) „*libertate*", *măgheruște* (pl.) „cartofi" cf. *măgheraie* „groapă în care se păstrează cartofii" (DLR), *pipușcă* „*pipotă*" (DLR), *plevușcă*

„plevașcă” cf. *plavie* (DLR), *sărbușcă* (*serbușcă, sorbușcă*) „mâncare preparată cu zer; ciorbă la care se adaugă zer” (cu etimologie necunoscută cf. *sarbăd,* în DLR).

Franțușcă „(înv.) franțuzoaică”, considerat în DA și DM ca fiind format din *franț[uzoaică]* + sufixul *-ușcă*, reprezintă, de fapt, femininul lui *franțuz* + sufixul *-că* cf. pol. *francuzka* (DEX).

Formațiile cu sufixe din seria în discuție sunt substantive. Ca substantive comune, ele sunt folosite numai la feminin, cel mai bine reprezentate fiind cele cu *-ușcă*, urmate de cele în *-ișcă*. Ca substantive proprii se folosesc atât la masculin (cele cu *-așcu* numai la masculin), cât și la feminin.

Derivatele se folosesc mai ales la singular, mai rar și la plural. Desinența de plural antrenează, de obicei, alternanța *șc / șt* (*codișcă – codiște, mierlușcă – mierluște, părușcă – peruște, rățușcă – rățuște* etc.) și, rar, regional, alternanța *șc / șci* (*femeiușcă – femeiușci*) sau *șc / șchi* (*morișcă – morișchi,* cf. DLR).

3. Valorile derivatelor

Formațiile cu aceste sufixe au ***valoare expresivă*** dată de grupul consonantic *-șc-,* combinată cu diverse alte valori.

3.1. *Diminutive* (un obiect mic, rar, o ființă mică, tânără; derivate cu *-ișcă, -ușcă*): *brădișcă, codișcă, femeiușcă, fluierișcă, măturișcă, mânușcă, morișcă* „moară mică”, *perușcă, podișcă / podușcă* „pod mic”, *rățușcă, săniușcă, scândurișcă, telegușcă.*

3.2. *Meliorative* (cu *-ișcă, -ușcă*): *băbușcă* „băbuță simpatică”, *femeiușcă* „femeie drăguță și vioaie”, *țârișcă / țârușcă;* cf. și prenumele *Anișca / Anușca, Marișca / Marușca.*

În limba veche antroponimele cu aceste sufixe, mai ales cele în *-așcu*, erau folosite ca prenume, cu valoare meliorativă: *Petrașcu cel Bun*, tatăl lui Mihai Viteazul, apare cu acest prenume într-un hrisov din 1556; *Ion-Vodă cel Cumplit* este cunoscut în cronicile muntenești ca *Ionașco-Vodă* (vezi exemple la HEM: col. 1956–1958).

3.3. *Peiorative* (uneori cu atenuarea nuanței peiorative a substantivului de bază; derivate cu *-ușcă*, rar cu *-ișcă*): *birușcă, femeiușcă* „femeie ușoară”, *hăitușcă* „fată șireată și frumoasă” (cf. și Iordan 1941: 55–56), *plevușcă* „pleavă măruntă”, *putorișcă.*

3.4. *Specia* bazei (derivate cu *-așcă, -ișcă, -ușcă*): *apișcă, biciușcă, budașcă, femeiușcă* „animal de sex femeiesc”, *morișcă* „râșniță”, *podișcă* „construcție de scânduri în formă de platformă”, *podușcă* „galerie”, *scândurișcă, toporișcă, vânturașcă*[1] (ultimul, și cu nuanță augmentativă).

3.5. *Purtătorul asemănării* (nume de pești, de insecte sau de plante, derivate cu *-ișcă, -ușcă*): *boldișcă, bumbușcă, ciorușcă, firușcă / firișcă, moțișcă, păiușcă, perușcă* „cartof”, *plevușcă* „pește de baltă mărunt”, *sitișcă, tobișcă, urechiușcă.* La unele animate, apare și nuanța ***colectivă***: *plevușcă* „grup de oameni fără importanță”, *răcușcă.*

3.6. *Purtătorul calității* (nume de pești sau de plante, derivate cu *-ișcă, -ușcă*): *bălușcă, crețușcă, lătușcă, moișcă, negrușcă.*

3.7. *Posesorul* (cu *-ască, -iscă*, rar): *motoriscă;* cf. şi numele de localitate *Fântânişca.*

3.8. *Purtătorul destinaţiei* (derivate cu *-işcă, -uşcă*): ***căpătuşcă, untişcă, vintrişcă.***

Rar, derivatele cu *-aşcă, -işcă, -uşcă* exprimă şi alte valori:
– ***nume de agent***: *tremurişcă;*
– ***numele acţiunii***: *scălduşcă* „îmbăiere";
– ***obiectul rezultat din acţiune***: *bălăciuşcă* (şi cu nuanţă ***peiorativă***), *păpălaşcă;*
– ***nume de instrument*** (cu bază verbală): *vânturişcă;*
– ***moţiunea***: *cadişcă.*

Sufixul *-uşcă* apare şi în derivate ***sinonime*** cu baza: *băbuşcă* „gaură pentru butonieră" cf. *babă* „idem", *dăltuşcă* „peşte numit şi *daltă* sau lăteţ", *găiţuşcă* „*gaiţă*" etc.

Este de remarcat varietatea valorilor pe care le au derivatele cu sufixele în discuţie, fără să existe o valoare comună tuturor sufixelor din serie, cu excepţia nuanţei expresive. Valoarea cel mai bine reprezentată este cea diminutivală, caracteristică derivatelor cu *-işcă* şi, mai ales, celor cu *-uşcă*. Este de menţionat că unele derivate sunt polisemantice: *morişcă, podişcă, toporişcă* (diminutivul şi specia), *plevuşcă* (diminutivul, purtătorul asemănării şi colectivul), *femeiuşcă* (diminutivul, meliorativul şi peiorativul), *codişcă* (diminutivul şi purtătorul asemănării) etc. Derivatele sunt mai ales nume de inanimate şi mai rar de animate.

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixele *-aşcu, -aşcă, -işcă* şi *-uşcă* au, după unii cercetători, ***origine multiplă***: împrumutate din slavă sau/şi din maghiară şi formate în interiorul limbii române, după formaţiile cu dublă analiză (cu *-aş, -iş, -uş* + *-cu/-că*), ceea ce este mai puţin probabil.

1. Pentru originea slavă a sufixelor, vezi Puşcariu 1902: 130–133 şi Pascu, S.: 298–299 (pentru adaptarea după maghiară, vezi *infra* **4.2.** *-işca*); pentru explicarea lor şi pe cale internă, prin mijloace existente în limba română, vezi HEM: col. 1956; Paşca, Ţ.O.: 148; DO: LVI.

2. În slavă, *-aško, -aška, -iška, -oška* şi *-uška*, folosite mai ales la feminin, sunt, la rândul lor, sufixe compuse din *-ch* (*-š*) şi *-k-* şi se întâlnesc în diferite limbi slave cu valoare diminutivală sau/şi augmentativă (cf. Belić 1901: 184–191; Miklosich, P.O.: 14–18).

În ceea ce priveşte originea slavă, pentru unele sufixe din serie dispunem de dovezi certe: existenţa, în limba română, a unor împrumuturi analizabile din una sau mai multe limbi slave; pentru alte sufixe, în lipsa dovezilor sigure, originea slavă este presupusă (vezi *infra*).

4.1.1. Sufixul *-aşcu* are origine ***slavă***.

În limbile slave, *-aško, -aška* formează substantive comune şi proprii: rus. *кукляшка* (< *кукла*), *коняшка* (< *конь*), *Bogdaško, Stepaško*, bg. *Dumitraško, Ivaško, Petraško*, scr. *Milaško* etc. (cf. Belić 1901: 184–191; Miklosich, P.O.: 14, 17).

În română, *-aşcu* a fost împrumutat prin substantive proprii din bulgară sau ucraineană (eventual sârbă şi croată) neanalizabile (ca *Bilaşco, Glăvaşko*) sau

analizabile (ca *Dumitraşco, Petraşco*), păstrând, în primele documente, forma slavă, ulterior cu *o* > *u*, *-aşcu* (vezi Graur, N.P.: 62 şi Graur 1966: 358, unde *-aşcu* este explicat prin ucr. *-aško*).

Pentru substantivele comune, atestate numai ca feminine cu forma *-aşcă*, nu cunoaştem niciun exemplu analizabil împrumutat.

Exemplele date de Pascu (S.: 298) fie nu conţin sufixul compus *-aşcă*, ci numai pe *-că* (*bumaşcă* cf. rus. *думажка* < *думага*), fie reprezintă o adaptare a unor cuvinte slave în *-aчка* neanalizabile în română: *pataşcă*[1] „nume de plantă (= dediţel de pădure); un fel de colţunaşi umpluţi cu griş”, cu etimologie necunoscută în DLR, e legat de *pataşcă*[2] (*pătacică*) „veche monedă de argint; pitac[1]” din rus. *пятачка* (cf. Avram, A., C.E.: 143–145), şi nu de rus. *патачка* (la care trimit DLR şi Mihăilă 1973: 106), *rădaşcă* (*răgaşcă, rădacică*) „insectă” cf. bg. *рогачка* (DLR, DEX).

Pentru *rabaşcă* „mistrie; unealtă de tăbăcărie”, în DLR cu etimologie necunoscută şi cu trimitere la ucr. şi rus. *руданок*, Andrei Avram (Avram, A., C.E.: 188) consideră că trimiterea la ucraineană şi rusă este justificată semantic, dar „se bazează pe o asemănare formală mult prea vagă” şi propune ca etimon germ. *Reibeisen* „răzătoare”, partea finală fiind „rezultatul unei modificări produse sub influenţa unor cuvinte terminate în *-aşcă*”. Ipoteza nu i se pare verosimilă lui I. Robciuc (Robciuc 1988: 169), care îl consideră un împrumut din ucr. *райдачка* „cârpă, perie, unealtă de răzuit”, cu *č* adaptat la *š*, ca şi în *paşcă* < ucr. *пачка*, *rădaşcă* < bg. *рогачка*.

4.1.2. Sufixele *-işcu (-icico), -işca (-icica), -işcă* se explică prin ***împrumuturi din limbi slave***.

În limbile slave, sufixele se prezintă sub formele *-ičko, -ička*, compuse din *-ič-* + *-ko*, respectiv *-ka* (cf. Belić 1901: 174; Vondrák, S.G. I: 465) sau *-iško, -iška*, sufix compus, frecvent folosit în limba rusă în formaţii ca *домишко* < *домь*, *платишка* < *платок*, *озеришко* < *озеро* (cf. Belić 1901: 187–188).

În limba română, sufixul a fost împrumutat prin nume proprii, mai ales în formele *-icico, -icica*, în antroponime neanalizabile (*Velicico*) sau analizabile (*Mândricico, Onicico;* cf. şi *Mândricica, Onicica,* la Reguş–Reguş 1974: 505, **6.6. -ca**) şi prin toponime neanalizabile (*Sălicica*) sau analizabile (*Brănicica*). Trecerea grupului consonantic *-čk-* la *-şk-* se întâlneşte chiar în formaţii de tipul celor menţionate. Astfel, în DO: LX este consemnat *Velicico*, fratele lui Miron Costin, *Onicico, Mândricico*, nume moldoveneşti sub influenţă ucraineană, alături de *Velişcu, Onişcu*, iar la R. Todoran (Todoran 1982–1983: 166–167) apar *Brănişca* < *Brănička, Tilişca* < *Tilička, Sălişca* din *selo* + *-ička*.

Dintre substantivele comune a putut fi împrumutat *toporişcă* „*topor* cu coada scurtă; bardă” cf. bg. *топоришка* „idem” (DLR), diferenţiat semantic doar parţial de *toporişte* „coadă de coasă, de topor; topor mic” din v.sl. топорище (Miklosich, G.S. II: 274; DLR). *Manişcă,* neanalizabil (cu varianta nejustificată fonetic *maneşcă*), cu sensul „plastron” este identic cu etimonul indicat în DLR, rus. *манишка;* cu sensurile „manşetă, mânecări de lână” provine din scr. *manica* „manşon”. Substituţia produsă în partea finală a cuvântului se explică prin faptul că *-iţă* a fost interpretat drept sufix (cf. perechile *măturiţă – măturişcă, sitiţă – sitişcă*).

Aşadar, ne găsim în prezenţa fie a unui cuvânt cu etimologie multiplă, fie a două cuvinte omonime (cf. Avram, A., P.E.: 149).

Finala *-icică* se întâlneşte şi la apelativul *pitulicică* (vezi *supra,* nota sub **2.2.2.2.**) din Banat, indiciu că în acest caz ar putea fi vorba de o adaptare a scr. *-ičьka.*

Unele prenume feminine cu *-işca* sunt împrumuturi din limba maghiară, adaptate la limba română: magh. *Júliska, Máriska*, cu accentul pe prima silabă a cuvântului, au devenit în română *Iulişca, Marişca*, având accentul atât pe temă, cât şi pe prima silabă a sufixului (în acest din urmă caz, sunt asimilate derivatelor cu *-işcă*).

În limba maghiară, *-iska* este un sufix compus, cu valoare diminutival-hipocoristică (cf. Simonyi, U.S.: 315).

4.1.3. Şi sufixul *-uşcă* se explică prin ***împrumuturi din limbile slave.***

În limbile slave, sufixul apare la substantive comune şi proprii, sub formele *-yška, -yšek, -yšok*, derivatele având accentul fluctuant (de obicei pe temă, mai rar pe prima silabă a sufixului): rus. *дядушка, хлядушка* sau *хледушка, марушка,* bg. *дадушка, сладушка* etc. (cf. Belić, S.: 185).

În română, sufixul a fost împrumutat prin cuvinte neanalizabile ca *babuşcă* „nume de peşte" cf. bg. *babuška* „idem" şi rus. *baboška* (DA), *cernuşcă* cf. rus. *černuška* (TDRG, DA, DEX), *găluşcă* cf. rus. *galuška* (DEX; şi magh. *galuska* DA), *vipuşcă* „fâşie, bandă, bentiţă" cf. rus. *выпушка* (DLR, DEX); alte formaţii sunt analizabile: *băbuşcă* „diminutiv de la *babă*" cf. bg. scr., rus. *babušca,* în parte cu alte sensuri (DA), *Anuşca* cf. scr. *Anuška* (Puşcariu, *loc. cit.*), *Maruşca* cf. rus. *Марушка*; *Anuşca* are corespondent şi în magh. *Annuska* (pentru magh. *-uska,* cf. Simonyi, *loc. cit.*). În română s-a generalizat accentul pe sufix, cu excepţia numelor proprii care, sub influenţă maghiară, sunt uneori accentuate pe temă.

4.2. Formaţiile cu sufixele din seria discutată sunt atestate în documente anterioare secolului al XVI-lea, prin nume proprii cu *-icica* (pentru care vezi *supra* **4.2.**) şi *-uşca*: *Anuşca* (a. 1499, la Nestorescu, A. (2006): 40; cf. şi DO: 9, a. 1451–1570); altele apar începând din secolul al XVI-lea: *Barbuşcă* (a. 1571–1590, în DO), *Brăduşcă* (a. 1581–1590, în DO), *Mândruşca* (a. 1577, la Nestorescu, A. (2006): 40), *Petraşco-voivoda* (a. 1556, la HEM: col. 1956), *Dumitraşco* (a. 1646, în Crest. II: 25) etc.

Majoritatea apelativelor cu *-aşcă, -işcă, -uşcă* apar în texte populare sau regionale nedatate. Cele mai vechi atestări sunt de la începutul secolului al XVIII-lea (pentru cele cu *-işcă*: *morişcă,* a. 1702, Iorga, în DLR) sau din secolul al XVII-lea (pentru cele cu *-uşcă*: *poduşcă,* a. 1645, Herodot, în DLR), *muieruşcă* (Anon. Car., în DLR); în secolul al XVIII-lea sunt atestate *biciuşcă* (Neculce, în DA), *pituşcă* (a. 1795, Iorga, în DLR) etc.

5. Originea temelor

Derivatele au teme de origini diferite, de obicei vechi: cele mai multe sunt moştenite din latină (*codişcă, morişcă, inimuşcă, păruşcă* etc.) sau împrumutate din limbi slave (*budaşcă / budişcă, pituşcă, plevuşcă, podişcă / poduşcă, toporişcă* etc.); mai rar, tema derivatelor poate fi comună cu albaneza (*răţuşcă*), maghiară (*hăituşcă*), turcească (*hărăbuşcă*), cu origine necunoscută (*creţuşcă, măturişcă, moţişcă, ţârişcă / ţâruşcă* etc.).

6. Productivitatea sufixelor

Dintre sufixele din serie, a fost productiv *-uşcă* şi, deşi nu dispunem de atestări recente, pare a fi productiv şi astăzi, regional sau popular. Sufixele *-işcă* şi *-aşcu* au o productivitate relativ mică (*-aşcu* a fost productiv în limba veche, la antroponime).

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Derivatele cu sufixele în discuţie sunt mai ales regionale, mai rar populare, iar câteva au pătruns şi în limba standard. Astfel, substantivul *budaşcă* este regional, cele cu *-aşcu* au circulaţie generală ca nume de familie, ca prenume erau folosite în limba veche. Cele mai multe derivate cu *-işcă* sunt, de asemenea, regionale: *boldişcă, motorişcă, moţişcă, tobişcă* sunt atestate în Muntenia, *botişcă, budişcă, codişcă, vânturişcă* în Transilvania, *ţărişcă* în Oltenia. Altele, ca *măturişcă, podişcă, sitişcă,* sunt populare, *putorişcă* este familiar; în limba standard circulă *morişcă, podişcă, toporişcă.*

Pentru cele mai multe derivate cu *-uşcă* dispunem de câte o singură atestare regională, de obicei din Moldova sau din Transilvania (ceea ce poate fi un indiciu că sufixul este mai frecvent folosit în această arie): *bălăciuşcă, căpătuşcă, mierluşcă, săniuşcă, scălduşcă* (Moldova), *păruşcă, peruşcă* (Transilvania); alte derivate apar în vorbirea populară şi familiară (*băbuşcă, biciuşcă, creţuşcă, femeiuşcă, muieruşcă, negruşcă, plevuşcă, răţuşcă*) sau sunt creaţii ad-hoc (*libertuşcă*).

Vezi şi Tudose, D.S.: 34, 68, 69, care menţionează că aria de răspândire a lui *-işcă* pare a fi Transilvania şi Moldova, iar a lui *-uşcă*, nordul şi vestul Transilvaniei.

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -EAŞCĂ (-aşcă, -eşcă)

În DI se înregistrează 3 ***formaţii analizabile*** cu *-eaşcă* [pron. -ĕaş-că] şi variantele sale: *soreaşcă* „peşte cu solzi albi-strălucitori; sorean" cf. *soare* (DLR), *vântureaşcă* (*vântureşcă, vânturaşcă*) „unealtă folosită la vânturat" (DLR), *vârteaşcă* (*vârteşcă*) „vârtej, vâltoare" cf. *(a) vârti* (DLR).

În DLR, *vântureşcă* şi *vârteşcă* sunt date ca forme principale formate cu sufixul *-e(a)şcă, vântureaşcă* şi *vânturaşcă* figurând ca variante. Forma *vârteaşcă* este înregistrată de Pascu (S.: 315). Am considerat formă principală a sufixului pe *-eaşcă,* deoarece aceasta este indicată şi în DLR; în plus, *vântureaşcă* este atestat în mai multe regiuni ale ţării.

Formaţiile sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:
– un substantiv: *soreaşcă;*
– verbe: *vântureaşcă, vârteaşcă.*

Formaţie semianalizabilă: *teleaşcă* „căruţă mică, *teleagă*" (DLR).

Derivatele au mai multe valori, la care se adaugă ***nuanţa expresivă*** dată de grupul *-şc-:*
– ***purtătorul asemănării***: *soreaşcă;*
– ***nume de instrument***: *vântureaşcă;*
– ***rezultatul acţiunii***: *vârteaşcă.*

Sufixul *-eaşcă* poate fi analizat în limba română ca un sufix dezvoltat, format din *-aşcă* precedat de *-e-*, desprins din formaţii a căror bază are desinenţa *-e* (*soreaşcă* cf. *soare*).

După Pascu (S.: 271) şi Iordan (Dift.: 85–86), sufixul este de origine slavă, deşi exemplele prin care se justifică pătrunderea lui în limba română nu sunt convingătoare, neexistând formaţii clare din care să se fi desprins. G. Pascu menţionează sl. *-eška*, care formează diminutive în rusă, *-eažka*, care formează nume de instrumente în bulgară, introdus prin megl. *vârteşcă* „girouette, toupie” < bg. *Vârteažka* (Pascu, S.: 315). Iorgu Iordan îl raportează pe *-eaşcă* la bg. *-ežka* şi rus. *-aška*, exemplificate prin *caleaşcă* < rus. *kolaška* şi *vârteşcă* < bg. *vъrtežka* (spre deosebire de DLR, care îl consideră pe *vârteşcă* derivat românesc). Cu mici dificultăţi fonetice, cuvântul poate fi analizat şi prin *vârtej* + *-că*. În limba bulgară există două cuvinte care ar putea avea legătură cu cuvântul românesc: *върташка* „vârtelniţă; joc de copii” şi *въртежка* „scrânciob, joc de copii” cf. *въртя* „a se învârti”, *въртеж* (cf. BER).

Şi *caleaşcă* (DEX), cu varianta *caleascā* (sub care e înregistrat în DA), e un împrumut din rus. *коляска*, cu acelaşi sens, cu *s* > *ş* probabil sub influenţa cuvintelor cu finala *-aşcă*, dar este neclar ca structură.

Teleaşcă „căruţă mică, teleagă” (Scriban, Udrescu, în DLR) e împrumutat din rus. *тележка* (DLR).

Derivatele cu *-eaşcă* sunt regionale (înregistrate în nordul Moldovei şi în Transilvania).

Sufixul a avut o productivitate minimă.

8.2. -OAŞCĂ

În DI sunt înregistrate 4 ***formaţii analizabile***: *mutoaşcă* „paparudă (care umblă în timpul secetei); epitet pentru un copil mic şi gras” cf. *mut* (DLR), *pipoaşcă* „organul genital al femelelor unor animale, pipuşcă” cf. *pipă* „idem” (DLR), *pito(a)şcă* „ciupercă numită şi *pita*-vacii; *pitaşcă*” (DLR), *vânturoaşcă* „unealtă folosită la *vânturat*; vânturişcă” (DLR).

Formaţiile sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:

– substantive: *pipoaşcă, pitoaşcă;*
– un adjectiv (substantivat): *mutoaşcă* cf. *mut;*
– un verb: *vânturoaşcă.*

Cele mai multe cuvinte au aceleaşi valori ca şi cele formate de la aceeaşi bază cu sufixele *-aşcă, -uşcă:*

– ***purtătorul asemănării***: *pitoaşcă* „pitaşcă”;
– ***nume de instrument***: *vânturoaşcă* „vânturişcă”;

Este ***sinonimă*** cu baza formaţia *pipoaşcă* „pipuşcă”.

Un singur derivat, *mutoaşcă,* indică ***moţiunea*** (*Doi flăcăi îmbrăcaţi în frunză, mutu cu mutoaşca ... umblă pe la căşi,* ALRT, în DLR).

Sufixul *-oaşcă*, analizabil în *-aşcă* precedat de *-o-*, nu are originea clarificată. Pentru că are corespondent în limbi slave, ca şi *-aşcă, -işcă, -uşcă*, este posibil să fie împrumutat, dar nu se cunoaşte niciun exemplu clar, analizabil, din care să se fi detaşat sufixul.

Pentru originea slavă a sufixului *-oașcă*, vezi Pascu, S.: 315 și Iordan, Dift.: 214–215, 234–235. După Pascu, sufixul *-oașcă* a fost introdus prin *motoșcă* (căruia nu i se indică corespondentul slav) și *padnoșcă* < rus., bg. *podnožka*. Iorgu Iordan consideră că *-oașcă* și *-oșcă* sunt două sufixe distincte, cu origini diferite: *-oașcă* e un sufix compus, format în limba română din *-oașă* și *-că*, iar *-oșcă* e împrumutat din sl. *-oška* prin *motoșcă* < rus. *motoček, -čka* („același cuvânt sună și *motoașcă*"), *padnoșcă* (*podnoșcă*) „gaică (care strânge la spate o haină), traversă de piele sau de postav care se întinde pe sub talpă pentru a împiedica pantalonii de a se ridica deasupra ghetei" < rus., bg. *podnožka*. Autorul consideră că ideea sa e întărită de „împrejurarea că niciodată nu găsim diftongat pe *o* având după el grupul *-șcă*, cf. *cloșcă, piroșcă*", deși alături de *motoșcă* menționează pe *motoașcă*.

Singurul cuvânt, semianalizabil în română, cu corespondent slav pare a fi *motoașcă* (*motoșcă*) „boccea mică", pentru care DLR trimite la ucr. *motoška*, iar DEX la ucr. *motočka*, cuvânt neînregistrat însă în dicționarele ucrainene de care dispunem. Acestea înregistrează pe *mótaška* „ghem" (și pe *mótok* „idem", cu diminutivul *motočok*, cf. Grinčenko, Slovari), care ar fi trebuit să devină în română **motașcă*; forma *motoașcă* s-ar putea explica prin propagarea lui *o* din prima silabă.

E de semnalat și ipoteza făcută de Șt. Pașca (Pașca 1927–1928: 314) în legătură cu *pipoașcă*, pentru care trimite atât la *pipă*, cât și la magh. *pĭpoška* „pipă mică", pe care Tamás nu-l menționează. DLR înregistrează un singur cuvânt *pipoașcă* (cu varianta *pipușcă*) cu sensurile „pipotă" și „(eufemistic) organ genital al femelelor unor animale", pe care îl pune în legătură numai cu *pipotă*, deși la *pipă* sub 2c figurează, în aceeași regiune (Transilvania), și sensul eufemistic „organ genital al iepei".

Toate formațiile cu *-oașcă* sunt regionale. Sufixul a fost foarte slab productiv.

Câteva sufixe dezvoltate se detașează din câte o formație (înregistrată în DI):

***-ărușcă** apare în *lătărușcă*, adjectiv substantivat folosit într-o ghicitoare (*Lătărușcă, rușcă, De bagi deștul mușcă. Pieptenii de lână*, Teodorescu, în DLR), cuvânt analizabil prin adjectivul *lat* și *-ărușcă* sau, probabil, prin schimbare de sufixe, din *lătăreț, lătăreață* (DLR);

***-elușca** este înregistrat în *abielușca* (DA), adverb raportabil la adverbul *abia*, cu valoare meliorativ expresivă, format, probabil, cu schimbare de sufix din *abielușa;*

***-irișcă** se detașează din *codirișcă* „codiriște (= *coadă* de bici, de furcă, de secure etc.)", cu variantele lexicale *codărișcă, codorișcă* (cuvântul figurează în DA sub *codiriște*, la TDRG sub *codăriște*), și reprezintă, probabil, un nou singular, analizabil prin *coadă* și *-irișcă*, refăcut din *codiriști* (*codăriști, codoriști*), pluralul lui *codiriște* (*codăriște, codoriște*); în DEX *codiriște* e explicat prin contaminare între *coadă* și *topor*iște, *codirișcă* fiind variantă la *codiriște*, iar în DA s.v. *codiriște* se menționează „cu schimb și alterări de sufixe";

***-urișcă** se detașează din *bumburișcă* „bumbușea; nume de oaie sau de capră care are la grumaz doi negei" (Chest., în DA), substantiv feminin analizabil în raport cu substantivul *bumb,* cu valoare de purtător al asemănării; sufixul *-urișcă* este format din *-ișcă* precedat de formantul *-ur-*, cu statut neclarificat.

-AT[1] (-et; -atul, -ata, -ați), -ÂT, -IT[1], -UT

Pușcariu 1901b; Löwe 1911: 22–26, 62–64, 101–102; Pascu, S.: 93–99, 106–109, 137–138; Meyer-Lübke, G. II: 565; Iordan, SRR: 32–33; Iordan, LRA: 236; Pașca 1948: 93–95; Reviga 1952: 31–32; GA[1] I: 190; Șuteu 1960: 45–46; Iordan, Top.: 461–466; Graur 1970: 13–19; ILR I: 80; ILR II: 183; Rădulescu Sala 2012: 1832.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-at[1], -ât, -it[1], -ut* sunt considerate din aceeași ***serie*** având distribuție, origine și valori comune (vezi *infra* **3.**, **4.**, **5.**).

Uneori, apar în ***dublete***: *arcat* și *arcit* „arcuit" cf. *arc* (MDA), *cornat* și *cornut* „cu *coarne*" (MDA), *covorat* și *covorât* „acoperit cu *covoare*" (DA), *năsit* și *năsut* „cu *nasul* mare" (MDA), *sprâncenat* „cu *sprâncene* mari, dese" (DLR) și *sprâncenit* (DI), *tăciunat* și *tăciunit* „(d. oameni) negru ca *tăciunele*" (DLR).

Nu am inclus în seria de mai sus un sufix **-ată* (cu formă de feminin), deoarece formațiile de tipul *cucuiată* „(substantivat, în Mold.) biserică (clădită de obicei pe o ridicătură); (p. ext.) cimitirul din jurul bisericii" (DA s.v. *cucuiat, -ă,* vezi *infra* **3.1.1.**) s-au format prin conversiune din adjectivul corespunzător; cf. și *măzărată* „planta sângele-voinicului (*Lathyrus odoratus*)" (DLR s.v. *măzărat, -ă* adj., vezi *infra* **3.1.1.**), spre deosebire de *păstăiată* „(reg.) lopățea (*Lunuria rediviva*)" (derivat de la *păstaie,* DLR), care nu are un adjectiv corespunzător (vezi monografia sufixului **-ATĂ[2]**).

Pentru substantive (folosite mai ales la plural) de tipul *copitate, cotiledonate* etc., vezi *infra,* nota sub **3.1.2.2.**

1.2. Sufixul *-at[1]* are ***varianta regională*** *-et,* mai ales în Moldova (fiind regionalisme, unele formații sunt atestate numai cu această variantă): *albuiet* „(reg.) albăstrui" cf. *albuiu,* diminutivul lui *alb* (DA), *beleujet* și *beleuzat* „prostănac" cf. *beleuz* „idem" (MDA s.v. *beleujet*), *boghet* (fem. *boghetă* și *bogheată*) „(d. găini) cu pene pe la urechi; (p. ext.) gros, plin, umflat" cf. *boaghe* „(reg.) buhă, bufniță" (DA), *cucuiet* cf. *cucui* (DA s.v. *cucuiat*), *cheșet* „(porc) cu pete albe" (DA s.v. *cheș* „(ungurism) bălțat; (bou) pestriț"), *țârloiet* „(reg.) care stă drept în sus" cf. *țârloi* „țârlug (= pasăre care nu se pune pe copaci și are obiceiul să zboare sus și să cânte ținându-se pe loc în aer)" (DLR).

În toponime, sufixul *-at[1]* are variantele *-atul, -ata* (cu articol definit) și *-ați* [pron. -aț^{i}] (cu desinența de plural).

2. Delimitarea de afixe omonime

2.1. Sufixele *-at[1]* și *-it[1]* se delimitează de sufixele *-at[2]* și *-it[2]* prin clasa lexico-gramaticală a derivatelor (*-at[1]* și *-it[1]* formează mai ales adjective, în timp ce *-at[2]*

şi *-it*[2] formează substantive din terminologia ştiinţifică), prin origine şi prin valorile derivatelor (vezi monografia sufixelor **-AT**[2], **-IT**[2]).

Sufixele *-at*[1] şi *-at*[2] se identifică în câteva formaţii parţial ***omonime*** (adjective cu *-at*[1] şi substantive cu *-at*[2]): *azotat*[1] „care conţine *azot*" vs *azotat*[2] „sare formată prin reacţia dintre acidul azotic şi o bază", *cerat*[1] „acoperit cu *ceară*" vs *cerat*[2] „medicament compus din *ceară* şi unguent", *eterat*[1] „ca *eterul,* care are mirosul *eterului*" vs *eterat*[2] „combinaţie rezultată prin evaporarea soluţiilor eterice ale unor compuşi organici micşti", *iodat*[1] „care conţine *iod*" vs *iodat*[2] „sare a acidului iodic", *lactat*[1] „(d. un produs) pe bază de lapte" (folosit şi substantivizat, mai ales la plural) vs *lactat*[2] „sare a acidului lactic" cf. *lact(o)-*, *zaharat*[1] „cu *zahăr*; provocat de excesul de *zahăr*" vs *zaharat*[2] „sare a acidului *zaharic*" cf. şi *zaharo-*. Etimologia acestor termeni omonimi este diferită: lui *iodat*[1] îi corespunde fr. *iodé* (în MDN; conform MDA, formaţia este un derivat pe teren românesc de la *iod*), iar lui *iodat*[2] îi corespunde fr. *iodate* (MDA, MDN); adjectivul *lactat*[1] este împrumutat din fr. *lacté,* iar substantivul *lactat*[2] provine din fr. *lactate* etc.

2.2. Sufixul adjectival *-at*[1] se delimitează şi de sufixul substantival *-at*[3] prin clasa lexico-gramaticală a derivatelor, prin origine şi prin valori: sufixul *-at*[3] serveşte la formarea unor substantive cu sens abstract, nume de instituţii etc. (vezi monografia sufixului **-AT**[3]).

2.3. Formaţiile cu sufixele *-at*[1], *-ât*, *-it*[1], *-ut,* în marea lor majoritate adjective, au aspect de participii terminate în *-at, -ât, -it, -ut.* Spre deosebire de acestea din urmă, formaţiile cu sufixele în discuţie nu sunt participii ale unor verbe existente, ci derivate denominale. Multe dintre ele nu au un verb corespunzător.

Raportul dintre derivatele adjectivale şi participiile folosite adjectival trebuie privit cu rezerve. În general, dacă în dicţionare este înregistrat şi verbul corespunzător, am considerat că formaţiile cu *-at, -ât, -it* sau *-ut* sunt ***participii,*** de ex. *crâncenat* şi *crâncenit* „crâncen" cf. *(a) crâncena* şi *(a) crânceni* (DA s.v. *crâncen*), *dârzit* „(înv., rar, d. mustăţi) răsucit energic" cf. *(a) dârzi* (DLR) etc.

În cazul unor dublete cu *-at* şi *-it* este atestat fie numai verbul cu infinitivul în *-a,* de ex. *piezişat* şi *piezăşit* „pieziş" cf. *(a) piezişa* (DLR), fie numai verbul cu infinitivul în *-i,* de ex. *îndoiat* (şi *îndoiet,* în DA s.v. *îndoiat*) şi *îndoit* cf. *(a se) îndoi, îngrozit* şi *îngrozat* cf. *(a) îngrozi* (MDA), *îngurluiat (îngurluiet)* şi *îngurluit* cf. *(a se) îngurlui* „a intra în relaţii de dragoste cu cineva" (DA s.v. *(a se) îngurlui*), *roşiat* „înroşit" (Calendariu, 77/12/ P, 1814, în MDA) şi *roşit* cf. *(a) roşi, ursat* (Udrescu, Gl. 284) şi *ursit* cf. *(a) ursi, zbeguiat* şi *zbeguit* cf. *(a se) zbegui*, var. la *(a se) zbengui* (DLR) etc. Le considerăm pe toate participii, presupunând că pot exista variante neatestate ale verbelor respective.

O serie de formaţii, deşi au corespondente verbale, au fost considerate ***adjective*** derivate cu sufixele din seria *-at*[1], *-ât, -it*[1], *-ut,* cu diverse argumente.

a) Dacă verbul este explicat, în dicţionarele consultate, ca fiind derivat regresiv de la adjectiv: *(a) bălţa* < *bălţat* – moştenit (MDA); *(a se) cucuia* < *cucuiat,* format din *cucui* + *-at* (MDA); *(a se) guşa* < *guşat,* format din *guşă* + *-at* (MDA); *(a) mărgela* < *mărgelat* format din pl. *mărgele* + *-at* (MDA); *(a) medalia* < *medaliat,* calc după fr. *médaillé* (MDA) etc.

b) Dacă verbul este derivat de la nominalul care a servit drept temă şi adjectivului, verbul şi adjectivul fiind create în paralel, independent unul de altul,

uneori cu diferențe semantice: *buricat* „umflat” și *(a) (se) burica* „a se cățăra, a-și scoate burta înainte; a tăia ombilicul cuiva la naștere” < *buric* (MDA); *catifelat* „cu înfățișarea și finețea *catifelei*” și *(a) catifela* < *catifele,* pl. lui *catifea* (MDA); *dințat* și *(a) dința* < *dinți* (DLR; în MDA, *dințat* este considerat participiul verbului *(a) dința*); *nevrozat* și *(a (se)) nevroza* < *nevroză* (verbul este înregistrat în dicționare după adjectiv); *obrăzat* „cu *obrajii* mari” și *(a (se)) obrăza* – variantă a lui *(a (se)) obrăzi* „a se face de râs; a certa; a se supăra” < *obraz* (MDA); *rotat* „în formă de *roată*, rotund” (MDA) și *a (se) rota* – variantă a lui *a (se) roti* „a se mișca descriind cercuri; (d. păsări) a-și desface penele cozii și ale aripilor” etc.

c) Dacă formația adjectivală nu poate fi considerată participiu al verbului din cauza sensului: *carenat* „(d. păsări) cu *carenă* (= proeminență alungită a unor organe)” vs *(a) carena* „a repara carena unei nave; a așeza o navă pe o coastă pentru a o repara; a acoperi cu tablă suprafața exterioară a unui vehicul de mare viteză” (DEX); *rasat* „de *rasă*, de soi” vs *(a se) rasa* „(d. vin, șampanie) a se așeza, a se limpezi” (MDN); *spiralat* „în formă de spirală” < fr. *spiralé* (DEX, MDN; în DLR adjectivul este considerat participiul verbului) vs *(a) spirala* „(d. fumul țigării) a urca în *spirale*” (DLR; în MDN și NDN este dat din it. *spiralare,* cu sensul „(d. avioane, păsări) a zbura, a coborî în spirală”) etc.

Uneori analiza semantică arată că o formație alături de care există un verb corespondent trebuie interpretată ca participiu numai cu un sens, dar cu alt sens ar trebui interpretată ca derivat cu sufix: *accidentat* „(d. teren) cu *accidente*” < *accident* + *-at*[1] vs „care a suferit un accident” < *(a se) accidenta*; *aripat* „(d. fructe și semințe) prevăzut cu *aripi* (= membrane ale unor fructe și semințe care servește la răspândirea lor cu ajutorul vântului)” < *aripă* + *-at*[1] vs „înaripat; împușcat în aripă” < *(a) aripa* „a împușca o pasăre în aripă; a înaripa; a-și lua zborul”; *brunat* „înnegrit de soare” (DM) < *brun* + *-at*[1] vs „acoperit cu un strat de oxizi de culoare brună” (DM, DEX) < *(a) bruna* „a acoperi o piesă cu un strat de oxizi de culoare *brună*”; *sincopat* „(d. ritm) cu sincope” < *sincopă* + *-at*[1] vs „(d. o vocală sau un grup de vocale) care a suferit o sincopare, care se sincopează” < *(a se) sincopa*.

În aceeași categorie intră și omonimele *ocheat*[1] „(d. caș, pâine etc., în Trans.) cu găuri, cu ochiuri” < *ochi* + *-at* (DLR) vs *ocheat*[2] „(în Munt.) cunoscut de toți ca necinstit” < *(a) ochea* – variantă la *(a) ochi* (în DLR este explicat din *(a) ochi* + *-at*).

d) Dacă verbul corespunzător este atestat după adjectivul cu *-at*: *colțurat* „cu *colțuri*” (DA s.v. *colț*) are prima atestare în *Biblia* de la 1688, pe când *(a) colțura*, cu indicația „neobișnuit”, are prima atestare la Costinescu (1870), în DA; *mansardat* „situat la *mansardă*; care are caracteristicile de construcție ale *mansardei*; prevăzut cu *mansardă*” (Bul. Fil. II, 225, în MDA) vs verbul apărut recent *(a) mansarda* (internet); *manichiurat* „care a fost supus *manichiurii*” (C. Petrescu, O. P. I, 23, în DLR) vs *(a) manichiura* (atestat recent pe internet); *zebrat* „cu dungi ca ale *zebrei*” (Enc. Agr., în DLR) vs *(a) zebra* „a vărga” (înregistrat în MDN) etc.

1. Câteva formații sunt interpretate drept participii, în unele surse, dar derivate cu *-at,* în altele: *gazonat* „acoperit cu gazon” poate fi un derivat de la *gazon* (MDA) sau participiul verbului *(a) gazona,* împrumutat din fr. *gazonner,* adjectivul și verbul fiind atestate cam în aceeași perioadă; adjectivul *crâmpeiat* „tăiat în bucățele,

fărâmițat" (la Vlahuță, în DA s.v. *crâmpei*) este dat în MDA ca participiu al verbului *(a) crâmpeia,* care figurează în DA tot s.v. *crâmpei,* verbul fiind însă reconstituit pe baza adjectivului participial *crâmpeiat; moscat* „cu miros de *mosc*, parfumat cu *mosc*" este dat în DLR din verbul *(a) mosca* cf. fr. *musqué*, deci un calc analizabil prin *mosc* (atât adjectivul, cât şi verbul sunt atestate la Costinescu, în DLR); *riglat* „liniat, care se obține prin mişcarea unei linii drepte" cf. *riglă* (DEX), dar *(a) rigla* (DLR); *sidefat* „care imită *sideful*" din *sidef* + *-at* (DEX), dar participiul lui *(a) sidefa* (DLR).

2. Formația *accizat* poate fi interpretată fie ca participiu al verbului *a acciza,* înregistrat în dicționare prima dată în DOOM[2] (2005), fie ca un derivat de la *acciză;* adjectivul *accizat* este înregistrat în presă înaintea publicării DOOM[2] (*figura accizată şi timbrată a fostului şef,* Ac. Caț., 3/2000, p. 5), dar este posibil ca şi verbul să fi circulat în presă şi în mediul economic înaintea primei sale înregistrări în dicționare.

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -AT[1] (-et; -atul, -ata, -ați)

3.1.1. În DI sunt înregistrate peste 200 de formații analizabile cu acest sufix: *albuiet* (vezi *supra* **1.2.**), *alveolat* „cu *alveole*; în formă de *alveolă*" (DA), *anticat* „învechit, care a devenit *antic*" (DA), *arcat* „în formă de *arc;* arcuit" (MDA), *auriculat* „în formă de *auricul*, de urechiuță" (MDA), *azotat* „care are în compoziția sa *azot*" (MDA), *belciugat* „(d. coarnele animalelor) încârligat, încovoiat (în formă de spirală)" cf. *belciug* (MDA), *berbecat* „(d. capul unui animal) cu fruntea bombată ca a *berbecului*" (MDA), *bisulcat* „despicat, *bisulc*" (MDA), *boricat* „care este preparat cu acid *boric*" (MDA), *borcănat* „gros, umflat (ca un *borcan*)" (MDA), *brunat* „înnegrit de soare, bronzat" cf. *brun* (DM), *bunătățat* „(înv.) bun" cf. pl. *bunătăți* (MDA), *buricat* „umflat, ieşit în afară (ca un *buric*)" (MDA), *buzat* „cu *buze* mari şi groase" (MDA), *camforat* „care conține *camfor*" (MDA), *canaliculat* „străbătut de *canalicule*" (MDA), *capişonat* „acoperit cu *capişon*" (MDA), *catifelat* „cu înfățişarea şi finețea *catifelei*" (MDA), *căciulat* „cu *căciulă*" (MDA), *cărărat* „(d. munte) cu multe *cărări;* (d. umblet) clătinat" (DA), *căznat* „urât, desfigurat, ciudat" cf. *cazmă* „(înv.) monstru" (MDA), *cerat* „(d. materiale) care este impregnat, acoperit cu un strat de *ceară*" (MDA), *ciumat* „(om) contaminat sau bolnav de *ciumă*" (MDA), *ciupercat* „(d. pălării) cu marginile lăsate, ca o *ciupercă*" (MDA), *claviculat* „cu *clavicule*" (DA), *codat* „cu *coada* lungă (şi stufoasă)" (DEX[2]), *colțat* „colțos; cu *colții* ieşiți în afară" (DA), *colțurat* „cu *colțuri,* colțuros" (DA), *copitat* „copitos (= care are *copite*); mamifer erbivor având ultimele falange acoperite cu *copite*; (la pl.) mamifere din acest grup" (MDA), *cordat* „în formă de inimă" (MDA) cf. *cord, cornat* „cornut; cu *coarne* mari" (MDA), *corolat* „care are *corolă*" (MDA), *cotiledonat* „(plantă) care are unul, două sau mai multe cotiledoane; (la pl.) nume generic dat plantelor care au cotiledoane" (MDA) cf. *cotiledon, covorat* „acoperit cu *covoare*" (MDA), *creponat* „asemănător cu *creponul;* încrețit" (MDA), *cucuiat (cucuiet)* „(d. păsări) moțat; (d. pui de animale cornute) căruia încep să-i crească coarnele; cocoțat" cf. *cucui* „umflătură la cap provocată prin lovire; moț de pene la capul păsărilor" (DA), *embrionat* „în stare de *embrion*; cu *embrion*" (MDA), *eterat* „care se referă la *eter*; diafan" (MDA), *fasciculat* „dispus în formă de *fascicul*" (MDA), *femeiat* „care are familie" cf. *femeie* „(înv.) familie" (DA), *fosforat* „care conține *fosfor*" (DA), *funinginat* „plin de *funingine*, negru ca *funinginea*" (MDA), *furcat* „în formă de *furcă*" (MDA), *genat* „cu *gene* lungi (şi dese)" (DA s.v. *geană*), *gulerat* „(persoană) care poartă *guler* (scrobit); (d. animale) care are o dungă albă în jurul gâtului, ca un guler" (DA s.v. *guler*), *guşat* „(persoană) care are *guşă*; (d. fructe) cu umflături" (DA s.v. *guşă*), *inelat* „(d. păr) în formă de *inele,* buclat; împodobit cu inele; format din inele; cu inele" (DA s.v. *inel*), *jepat (jipat)* „(d. porci) care are bube pe piele" (DA s.v. *jep* „bube pe pielea porcilor;

(p. ext.) jeg"), *jobenat* „(rar) care poartă *joben*" (MDA), *labiat* „(floare) a cărei corolă are doi lobi principali, aşezaţi unul deasupra altuia ca nişte buze; (la pl.) familie de plante de acest tip" (DA) cf. *labie, larvat* „larvar; (d. boli) care se manifestă sub aparenţa unei alte boli" (DLR) cf. *larvă*, *lobat* „cu *lobi*" (DLR), *manichiurat* „(d. unghii) care a fost supus manichiurii; (d. persoane) cu unghiile îngrijite prin *manichiură*" (DLR), *manierat* „(d. oameni) care are *maniere* frumoase" (DLR), *mărgelat* „cu *mărgele*; (d. animale) care are la gât nişte protuberanţe în formă de mărgele" (DLR), *măselat* „(d. porumb) cu bobul mare şi alb" cf. *măsele* (DLR), *măzărat* „(d. grâu) cu bobul mare ca *mazărea*; (d. ochi) mare; (d. precipitaţii atmosferice) cu picături sau boabe mari" (DLR), *migdalat* „(d. ochi) ca *migdala*, de forma migdalei" (DLR), *mitrat* „(rar, d. demnitari ai bisericii) care poartă *mitră*" (DLR), *moarat* „care are aspect de *moar*" (DLR), *murgat* „bovină cu părul *murg* (= roşcat închis)" (DLR), *panaşat* „împodobit cu *panaş*" (DLR), *pădurat* „cu *pădure*, împădurit" (DLR), *pătrat* „(obiect) cu forma unui patrulater cu laturi egale" cf. *patru* (DLR), *pânzat* „întărit cu *pânză*" (DLR), *pedicelat* „(d. plante) cu *pedicel*" (DLR), *pediculat* „cu *pedicul*" (DLR), *pedunculat* „(d. plante) cu *peduncul*" (DLR), *pelinat* „(d. vinuri sau alte băuturi) preparat cu *pelin;* amar" (DLR), *peţiolat* „(d. frunze) cu *peţiol*" (DLR), *pintenat* „cu *pinteni;* în formă de pinten; ofiţer sau gradat; cocoş" (DLR), *poznat* „şugubăţ; care face *pozne*" (DLR), *protipendat (protipendad)* „protipendist" cf. *protipenda* – var. a lui *protipendadă* „aristocraţie care se bucura în Evul Mediu de privilegii speciale; elită socială" (DLR), *purpurat* „purpuriu" cf. *purpură* (DLR), *rabiat* „furios, turbat" (DLR) cf. *rabie, rămurat* „cu multe *ramuri*, rămuros" (DLR), *reteveiat* „în formă de *retevei*, tare ca reteveiul" (DEX), *ripsat* „care are aspect de *rips* (un tip de ţesătură)" (DLR), *rostrat* „prevăzut cu *rostru*" (NDN), *roşcat* „cu reflexe roşietice; culoare care bate în roşu" cf. *roşcă* „persoană cu părul roşu sau cu faţa roşie" (DLR), *rotilat* „în formă de roată; încovoiat" cf. *rotilă* „rotiţă" (DLR), *sinistrat* „(persoană) care a suferit pagube însemnate de pe urma unui incendiu, a unei inundaţii sau a altei calamităţi" (DLR) cf. *sinistru* „dezastru, calamitate", *sprâncenat* „cu *sprâncene* mari şi dese" (DLR), *stelat* „de forma *stelei*, ca o stea" (DLR), *stogoşat* „(d. oi) *stogoş,* corpolent" (DLR), *stucat* „lucrat din *stuc*" (DLR), *talentat* „care are *talent*" (DLR), *tigrat* „cu dungi mai închise (ca ale *tigrului*)" (DLR), *tiptilat* „travestit, deghizat" cf. *tiptil* „(înv.) idem" (DLR), *treptat* „care evoluează sau se realizează încetul cu încetul, în etape, în *trepte*" (DLR), *ţârloiet* (vezi *supra* **1.2.**), *ţintat* „împodobit cu *ţinte*" (DLR), *ţurţurat* „plin de *ţurţuri*" (DLR), *vârcat* „(reg.; d. obiecte de îmbrăcăminte) cu dungi" cf. *vârcă* „dungă" (DLR), *vertebrat* „(animal) cu *vertebre* şi schelet osos sau cartilaginos intern; (la pl.) încrengătură de animale cu schelet al cărui ax principal este coloana vertebrală" (DLR), *zebrat* „cu dungi ca ale *zebrei*" (DLR), *zgăibat* „cu zgârieturi, cu *zgaibe*" (DLR), *zgărdat* „cu *zgardă*" (DLR), *zulufat* „cu părul făcut *zulufi*" (DLR) etc.

1. Unele formaţii cu sufixul *-at*[1] nu mai sunt analizabile în limba actuală, pentru majoritatea vorbitorilor. Substantivul *fârtat* „prieten nedespărţit al cuiva, legat de el prin jurământ până la moarte; frate de cruce" continuă o formă veche, neatestată, **frătat*, care se poate explica prin substantivul *frate* + *-at* (MDA; cf. şi DA). La fel, substantivele *bărbat* (moştenit din latină) şi *soldat* (împrumutat din rus. *soldat,* fr. *soldat*, it. *soldato*) au fost analizabile prin raportare la bazele *barbă* (*bărbat* fiind definit drept „om cu *barbă*"), respectiv *soldă* (*soldat,* „cel care primeşte *soldă*").

Într-o situaţie similară este şi formaţia *literat* „om de *litere*; persoană care se ocupă cu literatura; scriitor, literator", împrumutată din lat. *litteratus* (DLR), care ar putea fi analizată prin raportare la *literă* (vezi şi sintagma *om de litere* „scriitor").

2. Formaţia *relicvat* „(fin.) rest de datorie după reglarea unui cont", înregistrată în DI, este greu raportabilă semantic la *relicvă* „obiect rămas din trecut şi păstrat ca o

amintire scumpă sau valoroasă; vestigiu". De asemenea, *diplomat*[1] „(persoană oficială) care are misiunea de a întreține relații cu reprezentanții altor state sau de a trata în numele statului" nu e analizabil în română prin *diplomă;* în schimb, *diplomat*[2] s.m.f. „persoană care a obținut o *diplomă*" este analizabil.

3. Din împrumutul *laureat* se segmentează sufixul dezvoltat **-eat* [pron. -e-at].

La acestea, se adaugă cca 70 de derivate din DILR: *aduncat* „*adunc* (= (d. organe) încovoiat la vârf)" (DN 1986), *antenat* „subîncrengătură care cuprinde animale cu *antene*; (la sg.) animal care face parte din subîncrengătura antenatelor" (MDA), *bicornat* „*bicorn* (= cu două antene sau coarne)" (MDN), *cagulat* „cu capul acoperit de *cagulă*" (DCR[3]), *campanulat* „(d. flori) în formă de clopot" (DN 1986) cf. *campanulă* „clopoțel (plantă)", *caramelat* „cu aparență, gust sau culoare de *caramel*" (MDN), *carenat* „în formă de *carenă*, de luntre; pasăre care are sternul prevăzut cu o *carenă;* (la pl.) subclasă de păsări de acest tip" (DN 1986), *carnat* „(d. alimentație) compus din *carne*; de culoarea cărnii" (MDN), *casetat* „compartimentat în *casete*" (MDN), *cataractat* „cu *cataractă*" (NDN), *celomat* „animal cu *celom* (= cavitate în interiorul corpului), (la pl.) grup de animale metazoare de acest tip" (DEX[2]), *cercănat* „încercănat" cf. *cearcăn* (DM), *cordat* „animal cu cordul susținut de o *coardă* dorsală sau de coloana vertebrală; (la pl.) încrengătură de animale din această categorie" (DEX), *denticulat* „cu *denticule*; dințat" (DN 1986), *fasciat* „(d. plante) crescut anormal și lățit; (d. scuturi) împărțit orizontal în șase *fascii*" (MDN), *flabelat* „dispus în evantai (ca frunzele de palmier)" (MDN) cf. *flabel* „evantai mare făcut din pene" (DN 1986), *foliolat* „(d. frunze compuse) format din *foliole*" (DN 1986), *galbat* „cu fusul curbat la mijloc" (DN 1986) cf. *galb* „parte a fusului unei coloane arcuite spre exterior", *glicerolat* „(medicament) preparat pe bază de glicerină" (DN 1986) cf. *glicerol* „glicerină", *glomerulat* „(d. flori, fructe) înghesuite mai multe la un loc, în formă de *glomerule*" (DN 1986), *godronat* „care are ornamente în relief" (DN 1986) cf. *godron* „ornament în relief format din proeminențe ovale", *grisat (grișat)* „cu aspect de *gris / griș*" (internet), *herminat* „asemănător *herminei*" (DN 1986), *herniat* „(d. un organ) cu *hernie*" (NDN), *lenticelat* „prevăzut cu *lenticele*" (MDA), *ligulat* „(d. corola compozeelor) prevăzut cu o *ligulă*" (DN 1986), *limbat*[1] „prevăzut cu *limb* (= partea lată (și verde) a frunzei)" (MDN), *limbat*[2] „(d. păsări, animale) reprezentat cu *limba* scoasă" (MDN), *lirat* „(d. frunze) de forma *lirei*" (DLR), *loculat* „care are despărțituri" (MDA) cf. *locul* „cavitate în floarea sau în fructul unei plante" (MDA), *loricat* „acoperit cu un înveliș tare" (MDN) cf. *lorică* „armură medievală; platoșă, cuirasă; carapace silicioasă a celulei la diatomee" (MDN), *mamelonat* „care prezintă ridicături în formă de *mamelon*" (DN 1986), *marginat* „(biol., d. un organ) cu o *margine* proeminentă, distinctă" (MDN), *melcat* „(d. piese tehnice) răsucit în spirală ca o cochilie de *melc*" (MDA), *mentolat* „cu *mentol*" (DEX[2]), *mucronat* „(bot., d. anumite organe) prevăzut cu *mucron*" (DN[3]), *negurat* „înnegurat; posomorât, mohorât, trist" cf. *negură* (DEX[2]), *nervurat* „cu *nervuri*, canelat" (DN 1986), *nucleat* „(d. celule) cu *nucleu*" (MDN), *ombilicat* „în formă de *ombilic*" (MDN), *operculat* „care îndeplinește rolul de *opercul*; de forma unui *opercul*" (MDN), *paniculat* „(d. plante sau inflorescențe) care are florile în *panicul*, cu panicul; care are formă de panicul (DEX[2]), *pastelat* „(d. culori, desene etc.) cu tonuri pale, delicate" cf. *pastel* (DEX[2]), *policromat* „care este executat din materiale de diverse culori, care este *policrom*" (DEX[2]), *puntat* „(d. nave sau ambarcații) cu *punte*" (DN 1986), *pustulat* „cu *pustule*" (NDN), *rasat* „de *rasă*, de soi" (DEX[2]), *ravenat* (în expr. *mozaic* ~) „din *Ravenna*" (DN 1986), *scheletat* „(d. proteze) cu *schelet* metalic" (NDN), *spiralat* „în formă de *spirală*" (DN 1986), *septat* „(biol.) compartimentat; cu membrane despărțitoare" (MDN) cf. *sept* „(anat.) perete despărțitor al unei cavități", *spatulat* „(livr.) în formă de *spatulă*, de lopățică" (DEX[2]), *șenilat* „(autovehicul) cu *șenile*"

(NDN), *tarat* „vicios, care are *tare*" (DN 1986), *teflonat* „(d. vase metalice) care este acoperit cu *teflon*" (DEX^2), *tentaculat* „animal acvatic nevertebrat cu *tentacule,* (la pl.) încrengătură de animale de acest tip" (DEX^2), *toronat* „alcătuit din fire subțiri răsucite împreună" (DN 1986) cf. *toron* „grup de fire subțiri răsucite împreună" (DN 1986), *tuberculat* „(d. plante) cu *tubercule*; tuberos; (d. unele organe) acoperit cu mici tubercule sau proeminențe" (DN 1986), *tunicat* „(d. bulbi) ale cărui frunze protectoare se acoperă complet unele pe altele" (DEX^2) cf. *tunică* „înveliş cărnos al unui bulb", *umbelat* „(d. unele organe) în formă de *umbelă*" (DN 1986), *vermiculat* „ornat cu *vermicule*" (DN 1986), *vezicat* „cu băşici, băşicat" cf. *vezică* „organ cavitar care colectează temporar unele produse de excreție sau de secreție" (DEX^2), *vitaminat* „vitaminizat" (NDN) cf. *vitamină*, *zaharat* „care conține *zahăr*, cu zahăr; provocat de (excesul de) zahăr" (DEX^2).

Din alte surse se adaugă 23 de derivate: *afionată* „anesteziată" – atestat doar cu forma de feminin (Gl. Olt.) cf. *afion* „opium", *bâzărat* „(d. țesături) cu neregularități" (Lex. Reg. II: 11) cf. *bâzară* „încrețitură la gulerul iilor", *brusturat* „înfoiat ca *brusturele*" (Mat. Dial. I: 58), *bulercat* „desfigurat (de băutură)" (Gl. Reg. Piteşti 3) cf. *bulearcă* „rachiu; băutură de proastă calitate" (DM), *cârstat* „claie de snopi, *cârstă*" (Lex. Reg. II: 23), *coiat* „cu *coi*" (ALRM I/I h. 194), *degetat* „prevăzut cu *degete*, digitat" (Ursu, T.), *flanelat* „căptuşit cu *flanelă*" (internet), *gâtlejat* „(d. păsări) cu *gâtlejul* golaş" (internet), *grilajat* „(d. terase) prevăzut cu *grilaj*" (Contemporanul, 1973, nr. 12, p. 9, col. 4), *(îm)bălegărat* „îngrăşat cu *bălegar*" (Gl. Olt.), *limpedat* „(într-un descântec) limpezit" cf. *limped(e)* (DA s.v. *limpezi*), *magnetat* „magnetizat" cf. *magnet* (DLR), *majusculat* „scris cu *majuscule*" (DCR^2), *mandibulat* „prevăzut cu *mandibule*" (MDN), *mătăsat* „îmbrăcat în *mătase*" (DLR), *mâlcomişat* „liniştit, potolit" (Coresi, L. 479/21, în DLR) cf. *mâlcomiş* „pe nesimțite, fără zgomot; tăcut", *năhuiat* „nebun, *năhui* (= prost, nerod)" (DLR), *nevoințat* (MDA) „martir, mucenic" cf. *nevoință* „suferință, chin", *scărat* „cu trepte, ca o *scară*" (Udrescu, Gl.), *ştrafat* „cu dungi" (Mat. Dial. I: 97) cf. *ştraf* „dungă", *țăpurat* „supărat, bățos, *țăpur* (= ridicat în sus, țanțoş)" (Udrescu, Gl.), *țufurluiat* „ridicat în sus" cf. *țufurlui*" (Udrescu, Gl.).

3.1.2. Formațiile cu sufixul *-at*[1] sunt adjective şi câteva substantive.

3.1.2.1. ***Adjectivele*** (unele folosite şi substantivat) sunt raportabile la:
– substantive:
  – inanimate: *buzat, covorat, creponat, cucuiat, embrionat, eterat, fosforat, funinginat, furcat, genat, gulerat* etc. (rar, raportarea se face la tema de plural: *bunătățat* cf. *bunătăți, catifelat* cf. *catifele, rămurat* cf. *ramuri* etc.);
  – animate (mai rar): *berbecat, melcat, protipendat, tigrat* etc.;
– adjective: *anticat, bisulcat, brunat, năhuiat, țăpurat* etc.;
– un adverb: *tiptilat*.

Devin substantive mai ales adjectivele care se referă la persoane, fie prin elipsa substantivului calificat (*handicapat, sinistrat* etc.), fie prin dobândirea unor sensuri figurate (*furtunat* „persoană prinsă de furtună pe mare, naufragiat" < *furtunat* „(d. mare) furtunos" etc.).

3.1.2.2. ***Substantivele comune*** derivate cu sufixul *-at*[1] sunt:
– ***masculine***, raportabile la substantive comune: *cârstat, nevoințat;*
– ***neutre***, raportabile la:
  – un substantiv comun: *bubat;*

O serie de substantive din terminologia biologiei, folosite mai ales la plural, de tipul: *vertebrat* „(la pl.) încrengătură de animale cu schelet al cărui ax principal este coloana vertebrală; (şi la sg.) animal din această încrengătură" (DLR s.v. *vertebrat, -ă*) sau *labiată* „(la pl.) familie de plante dicotiledonate cu tulpina în patru muchii, cu frunze opuse şi cu flori în inflorescenţe compuse; (şi la sg.) plantă din această familie" (DLR s.v. *labiat, -ă*) sunt considerate, în lucrarea de faţă, substantivizări (prin elipsa termenului generic) ale adjectivelor corespunzătoare. De regulă, acestea sunt de genul neutru dacă desemnează animale (*copitate, vertebrate* etc.), dar de genul feminin dacă desemnează păsări (*carenate* etc.) sau familii de plante (*cotiledonate, labiate* etc.). Formaţia *antenat,* utilizată la plural pentru a desemna o subîncrengătură de animale cu antene (crustacee, miriapode şi insecte), este considerată de genul neutru în MDA, dar de genul feminin în DN (1986) şi MDN (din cauza omonimiei dintre pluralul neutrlor şi femininelor).

3.1.2.3. ***Substantivele proprii*** sunt:

– toponime (masculine sau feminine), în care se identifică variantele *-atul, -ata* sau *-aţi* (cf. Iordan, Top.: 462–466), raportabile la substantive:
  – comune: *Albinata* cf. *albină, Brusturata* şi *Brusturatul* cf. *brustur(e), Bucşata* cf. *bucşă, Bumbata* cf. *bumb, Căiata* cf. *cai, Căsata* cf. *casă, Ceratul* cf. *cer* „arbore înrudit cu stejarul", *Ciutaţi* cf. *ciută, Fânatul* şi *Fânaţi* cf. *fân, Ghimpaţi* cf. *ghimpe, Periatul* şi *Perieţi* cf. *peri,* pl. de la *păr* (numele pomului), *Râmata* cf. *râmă, Ursaţi* cf. *urs* etc.;
  – proprii: *Chiscovata* cf. *Chiscovul, Glâmbocata* cf. *Glâmbo(a)ca, Glâmbocul* etc.;
  – comune şi proprii: *Bârnatul* cf. *bârnă* şi *Bârna* etc.;
– antroponime (cf. DO: LVI), raportabile la substantive:
  – comune: *Fiiat, Unchiat, Ursat;*
  – proprii: *Anghelat, Cosmatu, Necşat, Vasilat.*

În cazul unor toponime (*Căciulata, Căciulatul, Căciulaţi* cf. *căciulă* sau *căciulat, Cârligata* cf. *cârlig* sau *cârligat, Costişata* cf. *costişă* sau *costişat, Cucuiata* cf. *cucui* sau *cucuiat* etc.) şi antroponime (*Buzat(u)* cf. *buză* sau *buzat, Sprâncenat(u)* cf. *sprânceană* sau *sprâncenat* etc.) nu este sigur dacă provin din adjectivul corespunzător sau au fost formate independent, direct de la substantiv. În ceea ce priveşte antroponimele, raportarea la adjectiv este mai plauzibilă, cuvântul funcţionând iniţial ca poreclă.

Unele formaţii înregistrate în DI sunt ***derivate parasintetice***: *afemeiat* „(bărbat) care umblă după *femei*" (MDA), *împlăsălat* „(d. cuţite) care este fixat în *plăsele*" (MDA), *încălâfat* „prevăzut cu *calâf* (= toc, cutie de păstrat un obiect)" (MDA), *închivărat* „care poartă *chivără* (= coif)" (MDA), *înciutat* „ciont" cf. *ciut* (MDA), *înfemeiat* „(înv.) cu copii mulţi; afemeiat; (d. femei) care alăptează" cf. *femeie* (MDA), *înfomat* „înfometat" cf. *foame* (MDA), *înforfoiat* „(Trans.; d. felul de a vorbi, de a se îmbrăca, de a se prezenta) exagerat, extravagant" cf. *forfoiu* „(Trans., Ban.) *cu ~* (= cu pompă, cu podoabe multe şi deşarte)" (DA), *îngaloşat* „(rar) încălţat cu *galoşi*" (DA s.v.), *îngălişat* „*galeş*" (MDA), *înghirlandat* „împodobit cu *ghirlande*" (MDA), *însticloşat* „pironit, *sticlos*" (MDA), *înstemat* „împodobit cu *stemă*" (MDA), *înstreşinat* „prevăzut cu *streaşină*" (MDA), *însolzat* „acoperit cu *solzi*" (MDA), *înşalvarat* „îmbrăcat în *şalvari*" (MDA), *înşogoiat* „(Trans.) învelit în haine, înfofolit, încotoşmănat" (DA) cf. *(a) şogoi* „(Trans.) a înfofoli" (DLR),

înzeghiat „(pop.) îmbrăcat cu *zechea*" (DA s.v. *înzechiat*), *înzelat* „îmbrăcat în *zale*" (DA s.v. *înzăua*), *neşcolat* „care nu are *şcoală*" (MDA s.v. *neşcolit*).

Formaţia *înzăuat*, cu variantele *înzăoat, înzeoat, înziuat, înzuat* şi *înzelat*, este considerată (în DA) participiul verbului *(a) înzăua*, însă toate exemplele sunt doar de tip adjectival, ceea ce justifică încadrarea formaţiei printre derivatele adjectivale cu *-at*[1].

La acestea se adaugă câteva ***derivate parasintetice*** înregistrate în alte surse: *acaliculat* „(bot.) lipsit de *caliculi*" (MDN), *acarpelat* „(d. flori) fără *carpele* (= frunzişoare modificate care poartă ovulele)" (MDN), *împepenat* „rotund ca un *pepene*" (Mat. Dial. I: 229), *împeticat* „cu *petice*; peticit" (DEX[2]), *încioflângat* „încovoiat, adus de spate" (Lex. Reg. II: 14) cf. *cioflâng* „cârlig cu care se strânge fânul", *încravaşat* „cu *cravaşă*" (DM), *înflămurat* „cu *flamuri*" (Şuteu 1960: 46), *înglăvăţânat* „încăpăţânat" (Lex. Reg. II: 14) cf. *glăvăţână* „căpăţână, cap", *înţurluiat* „lung şi ascuţit ca un *ţurlui* (= ţeapă)" (Lex. Reg. II: 18), *neculpat* „nevinovat, fără *culpă*" (DLR).

Uneori formaţia cu prefix există alături de cea fără prefix: *galonat* şi *îngalonat, ghirlandat* şi *înghirlandat* (MDA), *horbotat* şi *înhorbotat* „împodobit cu *horbotă* (= dantelă)" (MDA), *ţurţurat* şi *înţurţurat* (MDA) etc. În această situaţie este posibil ca formaţiile să fi apărut independent, de la aceeaşi temă, una ca derivat cu sufixul *-at*[1], alta ca derivat parasintetic cu prefixul *în-* şi sufixul *-at*[1]. Este, de asemenea, posibil ca una dintre formaţii să fi apărut din cealaltă prin adăugarea sau suprimarea prefixului.

Alte formaţii sunt ***compuse parasintetice***: *monofazat* „(d. un circuit electric alternativ) care este alimentat cu o singură sursă de tensiune sau cu mai multe surse având tensiunile în *fază*", *trifazat* „(d. unele circuite electrice) format din trei circuite monofazate de curent alternativ" cf. *fază*.

Următoarele ***formaţii*** înregistrate în DI sunt ***semianalizabile***: *arborizat* „(d. unele pietre) cu *arborizaţii* (= desene naturale reprezentând ramuri de arbori)", *buigat* „confuz" cf. *(a) buigui*, variantă la *(a) bâigui*, *cutanat* „referitor la piele" cf. *cutaneu, digitat* „(d. frunze) care are foliolele dispuse ca degetele unei mâini deschise" cf. *digital* şi *digiti-, lactat* „făcut din lapte; (la pl.) produse fabricate pe bază de lapte" cf. *lact(o)- / lacti-* „cu / pentru / din lapte", *musculat* „*musculos*" cf. şi *muscular, ovat* „în formă de ou" cf. *ov(i/o)-, tărcat* „colorat diferit" cf. *tărcuş* „(d. oi, câini etc.) pestriţ".

La acestea se adaugă câteva formaţii din DILR: *criptat* „codat, cifrat" cf. *criptic* şi *cripto-*, *cuneat* „cuneiform" (DN 1986) cf. *cuneo-*, *fenestrat* „(d. unele organe) prevăzut cu numeroase perforaţii circulare" (DN 1986) cf. *fenestraţie* „deschidere într-un perete osos" (DN 1986), *ferat(ă)* (în sintagma *cale ferată*) cf. *feroviar* şi *fero-*, *orbiculat* „*orbicular*" (DN 1986), *silicifiat* „care a suferit procesul de *silicifiere*" (DEX[2]; verbul nu este atestat), *tremolat* „(d. voce) cu *tremolo*" (MDN), *vanilat* „aromat cu *vanilie*" (DEX), *vitrat* „care are geamuri; transparent ca un geam" (DN 1986) cf. *vitraj, vitraliu* şi *vitro-*, precum şi o formaţie semianalizabilă din altă sursă: *papilionat* „(d. corolă) *papilionaceu*" (DN 1986).

Trei formaţii semianalizabile sunt ***derivate parasintetice***: *dezmădulat* „dezmembrat" cf. *mădular* (Şăineanu, D.U.), *edentat* „fără dinţi; (la pl.) ordin de mamifere lipsite parţial sau total de dinţi" (DN 1986) cf. *dent(o)-, dental* şi *dentar; neabeţedat* „lipsit de cultură" (DLR) cf. *abeţedar* (variantă a lui *abecedar*).

3.2. -ÂT

3.2.1. Sufixul *-ât* se identifică în 3 ***formaţii analizabile*** din DI: *covorât* „acoperit cu *covoare*" (DA), *modorât* „întristat" cf. *modor* „morocănos, posac" (DLR), *priporât* „priporos" cf. *pripor* „porţiune de teren cu suprafaţa foarte înclinată" (DLR).

La acestea se adaugă *băbițât* „(Maram.) descântat contra diareei” (DRAM) cf. *babiță / băbiță* „diaree a sugarilor” (DA s.v. *babițe*), singura formație în care *-ât* nu apare după o temă terminată în *-r-* (vezi *infra* **5.1.3.**).

3.2.2. Formațiile cu sufixul *-ât* sunt ***adjective***, analizabile prin raportare la:
– substantive: *covorât, priporât;*
– un adjectiv: *modorât.*

Sufixul se întâlnește și în două ***formații parasintetice***: *împonorât* „trist, încruntat, îngândurat” cf. *ponor* „(fig.) necaz, nenorocire” (Gl. reg. Pitești 1: 52) și *înhotărât* „(înv.) care este la margine, la *hotar*” (MDA).

3.3. -IT[1]

3.3.1. În DI sunt înregistrate 43 de ***formații analizabile*** cu acest sufix: *amărnicit* „*amarnic*” (MDA), *arcit* „arcuit; ca *arcul*” (MDA), *areopagit* „membru al *areopagului*” (DA), *aripit* „care are *aripi*” (DA), *bandit* „tâlhar, hoț de codru” (DA) cf. *bandă, barșonit* „împodobit cu catifea” (DA) cf. *barșon* „catifea”, *bălărit* „acoperit cu *bălării*” (MDA), *bișugit* „îmbelșugat” (DA) cf. *bișug* (variantă la *belșug*), *carmelit* „membru al unui ordin călugăresc catolic, constituit în Palestina în secolul al XII-lea” (MDA) cf. *Carmel* – munte în Palestina, *chihlibărit* „amestecat cu *chihlimbar*” (DA) cf. varianta *chihlibar, chisălițit* „strivit (la fiert)” cf. *chisăliță* (MDA), *divanit* „(boier) care era membru al *Divanului*” (DLR), *dulăpit* „(înv., glumeț) închis în *dulap*” (DLR), *evanghelit* „adept al unui cult creștin protestant” cf. *evanghelie* (MDA), *faraonit* „nume dat egiptenilor de pe vremea *faraonilor*” (DA), *găocit* „plin de găuri” cf. *găoace* (DA), *gătejit* „care a fost făcut *găteje* sau bucăți mici” (MDA), *gropit* „care are (multe) *gropi*” (DA), *hardughit* „hodorogit” cf. *hardughie* (MDA), *israelit* „referitor la religia mozaică (iudaică); evreiesc; persoană de religie mozaică” cf. *Israel* (DA), *jintițit* „(d. lapte) închegat” cf. *jintiță* (MDA), *maronit* „creștin din Siria și Liban, aparținând unei comunități fondate în secolul al V-lea de călugărul *Maron*” (MDA), *mărăcinit* „pe care au crescut *mărăcini*” (DLR), *măzănăit* „(d. copaci) noduros” cf. pl. *măzănăi* „umflături lemnoase pe trunchiul copacilor” (DLR), *meglenit* „meglenoromân” cf. *Meglen* (DLR), *mirodenit* „(reg.) condimentat” cf. *mirodenie* (MDA), *moscovit* „persoană care face parte din populația de bază a *Moscovei* sau este originară de acolo; care aparține Moscovei sau moscoviților” (DLR), *motovit* „*motov* (= umed)” (DLR), *năsit* „(persoană) cu *nasul* mare (și diform)” (DLR s.v. *năsut*), *nepristămit* „necontenit, neîntrerupt” cf. *nepristan* „idem” (DLR), *paserit* „care a dobândit unele trăsături caracteristice păsărilor” cf. *pasere* – variantă la *pasăre* (DLR), *pitcocit* „(reg.) nedezvoltat” cf. *pitcoci* – variantă la *pușcoci* „ființă mică de vârstă sau de statură, nedezvoltată” (DLR), *promorocit* „(reg.) plin de *promoroacă*” (DLR) cf. și varianta *promoroc, pufoșit* „umflat, puhav” cf. *pufos* (DLR), *scoicit* „(reg.) slab, pipernicit” cf. *scoică* (DLR), *singurit* „singuratic” cf. *singur* (DLR), *sodomit* „sodomist” (DLR) cf. *Sodoma, sprâncenit* (vezi *supra* **1.1.**), *șleuit* „(reg., d. drumuri) cu urme adânci lăsate de roți” cf. *șleau* „drum bătătorit” (DLR), *șohănit* „(reg.) nicicând” cf. *șohan* „niciodată” (DLR), *tăciunit* „negru ca *tăciunele*” (DLR s.v. *tăciunat*), *tăinicit* „discret” cf. *tainic* (DLR), *trăinicit* „(rar) întărit” cf. *trainic* (DLR).

La acestea se adaugă 18 formații, și anume:

– 7 din DILR: *iacobit* „membru al unei secte din Asia Mică, fondată de *Iacob* Varadeus din Edessa” (NDN), *ioanit* „persoană care făcea parte dintr-un ordin monaho-cavaleresc înființat în Palestina în secolul al XII-lea; referitor la membrii acestui ordin” (DEX[2]) cf. *Ioan, ismailit* „membru al unei secte de musulmani șiiți caracterizată printr-un fanatism extrem” (DEX[2]) cf. *Ismail* (fiul celui de-al șaselea imam șiit), *rafaelit* „(adept) al rafaelismului” (DEX[2]) cf. *Rafael, saudit* „supus al Regatului Arabiei

Saudite" (DEX[2]) cf. Muhammad Ibn *Saud* (fondatorul actualei dinastii dominatoare din Arabia Saudită), *venezuelit* „venezuelean" cf. *Venezuela* (DEX[2]), *yemenit* „persoană care face parte din populația *Yemenului* sau este originară de acolo; referitor la *Yemen* sau la populația din Yemen" (DEX[2]);

– 10 din alte surse: *buştenit* „(fig.) pârlit" cf. *buştean* „buturugă arsă" (Gorjan, H. IV, 68, în DA), *cioroflecit* „(d. zăpadă, pământ) moale, cu apă multă" (Lex. Reg. II: 12) cf. *ciorofleacă* „noroi, lapoviță", *ciurciumelit* „făcut *ciurciumol* (= grămadă)" (Lex. Reg. II: 12), *hudit* „găurit, spart" (Mat. Dial. I: 74) cf. *hudă* „gaură", *năzdrăvănit* „*năzdrăvan*" (Mat. Dial. I: 74), *norodit* „populat" cf. *norod* (DLR), *pogănit* „zdravăn, solid; straşnic, *pogan*" (Mat. Dial. I: 87), *râpit* „râpos, plin de *râpe*" (DLR), *şorțit* (*şortit*) „cu reputație proastă" cf. *şorț* „reputație proastă" (DLR), *ştimit* „copil mic, neastâmpărat" cf. *ştimă* (DLR).

3.3.2. Formațiile cu *-it*[1] sunt adjective (majoritatea), substantive şi, rar, adverbe.

3.3.2.1. ***Adjectivele*** (unele folosite şi substantival) sunt raportabile la:

– substantive:

– comune: *aripit, barşonit, bişugit, chihlibărit, chisălițit, găocit, gropit, jintițit, mărăcinit, mătăsit, norodit, pitcocit, şleuit* etc.;

– proprii, antroponime sau toponime: *carmelit, iacobit, israelit, meglenit, moscovit, rafaelit, saudit, venezuelit, yemenit,* mai rar nume de instituții: *divanit;*

– adjective: *amărnicit, motovit, năzdrăvănit, pâclişit, pogănit, pufoşit, tăinicit, trăinicit.*

3.3.2.2. ***Substantivele*** sunt raportabile la substantive:

– comune: *areopagit, bandit, faraonit;*

– proprii: *ismailit, maronit, sodomit.*

3.3.2.3. ***Adverbele*** ***nepristămit*** şi ***şohănit*** sunt raportabile la adverbe.

Formații parasintetice din DI: *îndemonit* „îndrăcit" cf. *demon* (MDA), *înfirit* „(neob.) inerent *firii* omeneşti" (MDA), *înrătundit* „rotunjit" cf. *rătund* (variantă la *rotund*). La acestea se adaugă câteva formații parasintetice înregistrate în alte surse: *îmbălegărit* (Gl. Olt.) cf. *bălegar*, *înşolomonit* „(Mold.) fermecat (de şolomonari)" cf. *Şolomon* (= Solomon) (DA), *întulpănit* „(d. femei) cu *tulpan*" (Gl. Olt.), *nepărtăşit* „care nu este *părtaş*" (Gl. Olt.).

Formații semianalizabile: *mârsit* (DI) „lacom, pofticios, hrăpăreț" cf. *mârsei* „dorință trupească", *kharidjit* (DILR) „adept al *kharidjismului*; doctrină care revendică pentru orice musulman dreptul de a putea fi ales calif".

3.4. -UT

3.4.1. În DI sunt înregistrate 3 ***formații analizabile***: *cornut* „(animal) care are *coarne*; cu *coarne* mari" (DA s.v.), *limbut* „(om) care vorbeşte mult (şi fără rost)" (DLR) cf. *limbă* şi *năsut* „cu *nasul* mare (şi diform)" (DLR).

3.4.2. Formațiile cu *-ut* sunt ***adjective*** (folosite şi ca substantive), raportabile la substantive comune.

La unele nume de plante neanalizabile semantic, apar şi formele **-ută* (*cornută* „ciumăfaie") sau **-uți* (*cornuți* „scaietele-popii; căldăruşă") cf. DA s.v. *cornut*.

Sufixul se identifică şi într-o ***formație semianalizabilă***: *strănut*[2] „(înv., pop.) (cal) cu o pată albă pe nas sau pe bot", cu variantele *strenut* şi *stărnut* (DLR s.v.) cf. *strânare* „(reg.) pată albă pe botul calului sau al altor animale" (DM, fără etimologie; cuvântul *strânare* nu figurează în DLR, nici în MDA).

În DLR, pentru *strănut*[2] (adj., s.m., s.f.) se trimite cu cf. la o formație neatestată lat. **sternutus*. Scriban crede că *strănut*[2] este o variantă regională (sudică) a lui *stănut* (format cu sufixul *-ut* dintr-o rădăcină *stan-*); forma *strănut* ar veni din srb. *srnat* „de culoarea căprioarei”, prin contaminare de verbul *(a) strănuta* (Scriban, Dicț. s.v. *stănut, -ă*). Ciorănescu (DER s.v.) arată că Tiktin și Candrea îl pun pe *strănut* „cu o pată albă pe nas sau pe bot” în legătură cu verbul *(a) strănuta* „a elimina cu zgomot aerul din plămâni pe nas și pe gură” (deși relația semantică nu este clară) și că ar putea fi apropiat cu unii termeni slavi care înseamnă „căprior” (bg. *sărna,* sb. *srna*); menționează, de asemenea, și ipoteza unei teme latinești („după Skok, *ZRPh.*, L, 272, cf. REW 8242N, din lat. *stella,* cu infixul *r,* ca bol. *strela,* sp. *estrella*”) sau nemțești (cf. germ. *Stern* „stea”).

4. Valorile derivatelor

Formațiile cu sufixele *-at*[1], *-ât, -it*[1] și *-ut* sunt adjective, substantive și, rar, adverbe.

4.1. Adjectivele derivate cu aceste sufixe exprimă o *proprietate* (atribuită unei entități – ființă sau inanimat) care implică mai multe nuanțe semantice.

4.1.1. *Posesia* obiectului denumit de temă, care poate fi:

- numele unei părți dintr-o ființă, dintr-o plantă sau dintr-un lucru (destul de frecvent, derivatul are și ***valoare augmentativă***): *aripit, buzat, claviculat, codat, corolat, cornut, gâtlejat, lobat, mărăcinit, năsit / năsut* etc.;
- numele unui obiect de îmbrăcăminte, de încălțăminte, de podoabă etc.: *capișonat, căciulat, covorât, jobenat, panașat* etc.;
- numele unei boli: *jipat, nevrozat;*
- nume de materie (frecvent, de substanțe): *barșonit, camforat, cerat, chihlibărit, iodat, pânzat* etc.;
- denumirea unei trăsături psihice sau stări (în acest caz, posesia trebuie înțeleasă în sens metaforic): *bunătățat, manierat, talentat* etc.;
- denumirea elementelor constitutive: *cărărat, găocit.*

4.1.2. *Asemănarea* cu obiectul denumit de temă (în ceea ce privește o însușire a lui): *berbecat, boghet, borcănat, catifelat, ciupercat, migdalat, moarat, purpurat, ripsat, scoicit, țârloiet* etc.

4.1.3. *Agentul* adjectival (cu bază nominală):

- cu sens activ: *poznat* „care face *pozne*”;
- cu sens pasiv: *crâmpeiat* „care a fost făcut *crâmpeie*”, *gătejit, magnetat* etc.

4.1.4. *Aproximarea* (rar): *albuiet, cheșet.*

Unele derivate sunt ***sinonime*** cu baza: *anticat* (și cu o nuanță eventivă), *beleujet, bisulcat, crâncenit, motovit, năzdrăvănit* etc.

Câteva adjective cu sufixele *-at*[1] sau *-it*[1] au mai multe sensuri, putând fi încadrate la mai multe valori: posesia și asemănarea (*funinginat* „plin de funingine” și „negru ca funinginea”), posesia și apartenența locală (*mansardat* „(d. imobile) cu mansardă” și „(d. locuințe, încăperi) situat la mansardă, de la mansardă”) etc.

Uneori adjectivele au valoare ***peiorativă***, mai frecvent formațiile augmentative și cele care exprimă asemănarea: *borcănat, buzat, gulerat, năsut, pitcocit* etc.

4.2. Substantivele (unele folosite și ca adjective) exprimă câteva valori.

4.2.1. *Purtătorul apartenenței*

- locale: *israelit, moscovit, saudit, sodomit, yemenit* etc.
- la gruparea denumită de temă: *areopagit, bandit* etc.

4.2.2. ***Purtătorul dependenței*** (tema este numele unei persoane): *ioanit, ismailit, maronit, rafaelit* etc.

Rar, substantivele exprimă ***posesorul*** obiectului denumit de temă (*bubat*) sau pot fi ***sinonime*** cu baza (*cârstat*).

4.3. Cele două **adverbe** cu *-it*[1] au același sens cu baza: *nepristămit, șohănit*.

5. Originea sufixelor și istoria derivatelor

5.1. Sufixele *-at*[1], *-ât*, *-it*[1], *-ut* au origine multiplă.

5.1.1. Sufixele *-at*[1] și *-ut* au fost ***moștenite*** din lat. *-atus, -itus, -utus*.

În latină, sufixul *-tus* (precedat de vocale tematice) forma adjective de la teme nominale: *codatus; auritus, crinitus; barbutus, canutus, cornutus, nasutus*. Adjectivele derivate exprimau, de obicei, posesia obiectului denumit de temă. S-a moștenit în limbile romanice și a fost productiv mai ales în formele *-atus, -utus* (fr. *barbu*, it. *barbuto*, sp. *barbado*, rom. *bărbat*) și în mai mică măsură în forma *-itus* (it. *malito*, sp. *dolorido* etc.).

Româna a moștenit din latină câteva formații cu *-atus* și *-utus:* lat. *barbatus* „bărbos" > rom. *bărbat* (REW 946; moștenit ca substantiv, legătura semantică cu *barbă* nu mai este astăzi simțită de vorbitori, cf. Rădulescu Sala 2012: 1832), lat. *cornutus* > rom. *cornut* (REW 2242; considerat creație românească, la Ciorănescu, DER), lat. *nasutus* > rom. *năsut* (REW 5843; DLR), probabil și lat. **linguutus* > rom. *limbut* (DLR; la TDRG este considerat calc după lat. *linguutus* influențat de *limbă*, iar Ciorănescu, DER îl dă ca formație românească, cf. și REW 5067). Formațiile moștenite în română sunt derivate de la substantive denumind părți ale corpului.

Se pare că în română nu s-a păstrat din latină niciun adjectiv cu *-itus* (cf. Meyer-Lübke, G.: 565). Prin urmare, nu este sigur că *-it*[1] a fost moștenit din latină ca sufix adjectival; este posibil ca sufixul participial să fi dobândit această valoare în limba română, sub influența lui *-at*[1] (cf. Löwe 1911: 63).

5.1.2. Prezența acestor sufixe în limba română a fost consolidată prin ***împrumuturi*** din bulgară (*ciudat* < bg. *čudat*), neogreacă (*migdalat*, adaptare a ngr. *ἀμυγδάλατος*, la Graur, E.: 115; în DLR este considerat derivat pe teren românesc din *migdală*) și ulterior din limbile romanice occidentale și din latină, rar, din germană sau engleză: *bandit* < fr. *bandit*, it. *bandito; cotiledonat* < fr. *cotylédoné; galonat* < fr. *galonné* (verbul *(a) galona* < fr. *galonner* a fost împrumutat mai târziu); *ioanit* < germ. *Iohannit* cf. fr. *Ioannite*; *laureat* < fr. *lauréat*, it. *laureato*, lat. *laureatus; medaliat* < fr. *médaillé* (verbul *(a) medalia* este regresiv); *moarat* < fr. *moiré*; *mucronat* < fr. *mucroné*, lat. *mucronatus; rafaelit* < engl. *Raphaelite; saudit* < fr. *saoudite* etc.

Uneori, un adjectiv străin împrumutat, având o finală neobișnuită pentru limba română, a fost adaptat la sistemul fonologic și morfo-derivațional al limbii române, atașându-i-se sufixul *-at*[1]: magh. *tarka* „pestriț" a putut da în română *tărcat* (DLR).

5.1.3. Sufixul *-ât* a fost ***creat pe teren românesc***, în contextul unor teme terminate în *-r-*, similar situației înregistrate în cazul verbelor cu infinitivul în *-î* (cf. GALR I: 551).

Apariția lui *-ât* în *babițât* s-ar putea datora pronunțării dure (regional) a lui *-ț-* final din temă, astfel încât *-it* > *-ât*.

5.1.4. Formele *-atul, -ata, -ați* din toponime au fost detașate din adjective care inițial însoțeau substantive și care ulterior au fost folosite, în forma articulată ori la plural, ca substantive (de ex. *Trestiat*, în *Lacul Trestiatul* < *trestie,* cf. Iordan, Top.: 466). Probabil că procesul s-a petrecut într-o fază veche a românei (cf. Iordan, Top.: 461, nota 4). Numele de locuri sunt formate, în general, de la nume de plante și de animale. Uneori tema este un cuvânt slav, care nu există independent în limba română (de ex. *Lăpușata* < bg. *lopuš* „captalan (plantă)", *Ostratul* < bg. *ostъr* „ascuțit, aspru").

5.2. Cuvintele moștenite au atestări vechi, începând din secolul al XVI-lea: *bărbat* (Cod. Vor. $38/_{1-2}$, în DA), *cornut* (Lex. Mars. 197, în DA), *limbut* (Anon. Car., în DLR), *năsut* (LM, în MDA).

Cel mai vechi ***împrumut*** este atestat în secolul al XVI-lea: *ciudat* (Psalt. $10/_{16}$, în DA). Majoritatea împrumuturilor cu aceste sufixe provin însă din secolul al XIX-lea: *corolat* (LM, în MDA), *diplomat* (Caragiale, O., I, 278, în MDA), *eterat* (Negulici, în DLR), *fasciculat* (Grecescu, Fl. 31, în MDA), *labiat* (Barasch, I. N. 138/18, în MDA), *larvat* (Vasici, M. I, 80/22, în MDA), *manierat* (Filimon, O. II, 251, în MDA), *pedicelat* (Grecescu, FL. 172, în MDA), *pedunculat* (Caiet, $75^v/21$, în MDA), *rabiat* (Caragiale, O. III, 161, în MDA), *talentat* (DDRF, în MDA). Și în secolul al XX-lea împrumuturile au fost numeroase: *antenat, bandit, campanulat, caramelat, celomat, craniat, denticulat, godronat, herminat, ioanit, maronit, mentolat, panașat, rafaelit, sinistrat, umbelat* etc.

După ce s-au detașat din cuvinte analizabile, moștenite sau împrumutate, sufixele *-at*[1] și *-it*[1] au creat numeroase ***derivate pe teren românesc***. Cel mai vechi este atestat în secolul al XVI-lea: *mâlcomișat* (Coresi, L. 479/21, în DLR s.v.). În secolul al XVII-lea s-au format *pelinat* (Moxa, 382/26, în MDA), *căznat* (Dosoftei, V.S. 148/2, în MDA s.v.), *bunătățat* (Dosoftei, la TDRG, 759), *înstemat* (Dosoftei, V.S. 174/2, în MDA), *negurat* (Dosoftei, în DLR), *evanghelit* (Simion Dasc., Let. 174, în DLR), *buzat* (Neculce, Let. II $254/_{19}$, în MDA s.v.), *gușat* (Anon. Car., în MDA), *rămurat* (Anon. Car., în MDA), *zgărdat* (Anon. Car., în MDA) etc., iar altele au apărut în secolul al XVIII-lea: *îndemonit* (Cantemir, Hr. 401, în MDA, s.v.), *cornat* (Cantemir, Ist. 161, în DA). Cele mai multe derivate românești au atestări din secolul al XIX-lea: *genat* (Zilot, Cron. 347, în MDA), *norodit* (Ist. Carol XII, $2^r/5$, în MDA), *pătrat* (Șincai, Înv. 140, în MDA), *sprâncenat* (Budai-Deleanu, Lex., în MDA), *pintenat* (Budai-Deleanu, Lex., în MDA), *hardughit* (Alecsandri, T. 1745, în MDA), *protipendat* (Alecsandri, ap. Conv. Lit. VII, 369, în MDA), *țintat* (Alecsandri, P. III, 268, în MDA), *stelat* (Melik, G. 125, în MDA), *treptat* (Maiorescu, Cr. I, 107, în MDA), *belciugat* (Damé, T. 28, în MDA), *covorât* (Teodorescu, P.P., în MDA), *mărgelat* (Jipescu, O. 39, în MDA), *tiptilat* (Jipescu, ap. TDRG, în MDA) etc. S-au creat derivate românești și în secolul trecut: *perciunat* (Barcianu, în MDA), *lupit* (I. Cr. I, 152, în MDA), *promorocit* (Gorovei, Cr. 39, în MDA), *priporât* (Cazimir, Gr. 199, în MDA), *modorât*

(Arh. Folk. III, 128, în MDA), *măzărat* (Hogaş, Dr. I, 111, în MDA), *mărăcinit* (Popa, V. 116, în MDA), *tăciunit* (Brăescu, V. A. 150, în DLR), *gătejit* (Camil Petrescu, V. 116, în MDA), *grilajat* (Contemporanul, 1973), *vezicat* (DEX), *cataractat* (NDN) etc.

1. Etimologia unor formaţii este controversată. De exemplu, *afemeiat* „(d. bărbaţi) căruia îi plac femeile" ar putea fi o creaţie românească parasintetică, dar şi un calc după fr. *efféminé* „(d. bărbaţi) moleşit, lipsit de energie ca o femeie" (cf. Graur, E.: 52); *manichiurat* este în general socotit derivat de la *manichiură*, dar poate fi şi împrumut din franceză (cf. Hristea, P.E.: 54).

2. Derivatele cu sufixele adjectivale *-at*^{1}, *-it*^{1}, având formă identică şi uneori şi sens asemănător cu participiile, au putut fi interpretate adeseori de vorbitori ca nişte participii, servind drept puncte de plecare pentru crearea unor verbe regresive (*a (se) guşa < guşat, a laurea < laureat, a medalia < medaliat*).

6. Originea temelor

Derivatele cu sufixele *-at*^{1}, *-ât*, *-it*^{1} şi *-ut* au teme de origini variate:

– moştenite din latină: *cercănat, coiat, genat, guşat, lupit, mărăcinit, măselat, năsit, negurat, pădurat, pătrat, rămurat, scărat, sprâncenat, stelat, tăciunit, treptat* etc.;
– slave (vechi sau moderne): *băbiţât, bălărit, belciugat, borcănat, cârstat, chisăliţit, covorât, evanghelit, gătejit, modorât, norodit, pelinat, pintenat, priporât, promorocit, scoicit, şleuit, ţintat* etc.;
– greceşti: *hardughit, îndemonit, însтemat, magnetat, protipendat* etc.;
– turceşti: *mărgelat, perciunat, tiptilat* etc.;
– maghiare: *barşonit, cheşet, şohănit* etc.;
– comune cu albaneza: *buzat, căciulat, gropit, măzărat, murgat* etc.;
– latino-romanice: *cataractat, grilajat, vezicat, pastelat, purpurat* etc.;
– germane: *grişat, ripsat, şpiţat* etc.;
– formate pe teren românesc: *gâtlejat, mâlcomişat, migdalat, năhuiat, nevoinţat, pufoşit, roşcat, rotilat, şoldiat, tăinicit, trăinicit, ţurţurat, zgăibat* etc.;
– cu etimologie necunoscută sau neclarificată: *buştenit, jintiţit, jipat, melcat, motovit, pânzat, poznat, reteveiat, stogoşat, ştimit, şorţit, ţăpurat* etc.

Temele unor derivate au origine multiplă: *ştrafat* (germană şi rusă), *scheletat* (franceză, germană şi greacă), *zulufat* (turcă şi neogreacă), *talentat* (latină, franceză şi germană) etc.

7. Productivitatea sufixelor şi repartiţia stilistică a derivatelor

Derivatele cu sufixul cu sufixele din serie apar mai ales în limbajul popular sau regional: *cioroflecit, gâtlejat, jintiţit, jipat, mâlcomişat, modorât, năhuiat, năsut, nepristămit, pogănit, reteveiat, stogoşat, şohănit, ştimit, şorţit, ţăpurat, vârcat* etc. Unele dintre formaţii sunt învechite, altele au caracter ocazional: *bunătăţat, divanit, femeiat, gâtlejat, încălăfat, înşalvărat, jobenat, mitrat, zgărdat* etc. Multe formaţii circulă în registrul standard: *buzat, cocoşat, codat, criptat, guşat, roşcat, sidefat* etc.

Sufixele *-at*^{1} şi (în mai mică măsură) *-it*^{1} au fost productive (vezi *supra* **5.2.**), dar în prezent numai *-at*^{1} mai este productiv: *aduncat, carnat, casetat, grilajat, majusculat, teflonat* etc.

Sufixul *-ut* este neproductiv, iar *-ât* a fost foarte slab productiv.

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -ĂLAT, -ELAT

Sufixul dezvoltat *-ălat* se poate identifica în 2 ***formații analizabile*** din DI: *bucălat* „(care are obrazul) grăsuț, durduliu, bucălai" (DA s.v.) cf. *bucă* și *codălat* „cu *coadă*, lunguieț" (DA).

Sufixul *-elat* apare în: *țintelat* (DI) „cu *ținte*" (DLR); cf. și ***formația parasintetică*** *îngiubelat* „(neob.) îmbrăcat în *giubea*" (MDA).

Formațiile sunt ***adjective*** analizabile prin raportare la substantive.

Valoarea semantică a derivatelor este ***posesia*** obiectului denumit de temă.

Bucălat este considerat în DA cu etimologie necunoscută, iar pentru *codălat* se trimite la un lat. **codellatus*. Singurele derivate românești sunt *țintelat* și *îngiubelat*.

8.2. -IAT^1

Sufixul dezvoltat *-iat^1* [pron. -i-at] se identifică în 3 ***formații analizabile*** din DI: *ciliat* „care are *cili*" (DEX), *cruciat* „participant la o cruciadă, purtând ca emblemă o *cruce*" (DA, MDA) și formația regională *șoldiat* „(d. cai) șoldit" cf. *șold* (DLR), la care se adaugă *craniat* (DILR) „animal vertebrat care are *craniu*; (la pl.) subîncrengătură de animale de acest tip" (DEX).

Toate formațiile sunt ***adjective*** raportabile la substantive.

Sufixul nu este productiv, singurul derivat în limba română fiind *șoldiat;* pentru *ciliat* cf. fr. *cilié, cruciat* este calc (în DA după it. *crociato*, iar în MDA după fr. *croisé*), iar *craniat* figurează cu etimologie necunoscută (MDA).

8.3. -IZAT

Sufixul *-izat* este dezvoltat din *-at^1* cu segmentul *-iz-,* prin analogie cu sufixul verbal *-iza* (care are sens cauzativ-factitiv). Se identifică în formații care nu au (încă) un verb corespondent cu *-iza* atestat.

Cele 16 ***formații analizabile*** în care apare sunt recente, sufixul fiind destul de productiv în presă: *acuarelizat* „(d. culori) care este diluat în apă, pastelizat" cf. *acuarelă* (DCR^2), *anualizat* (cf. *la o rată anualizată a inflației, rata dobânzii a fost...*, în revista „22", 464 / 1999, p. 4) cf. *anual, autoclavizat* „(d. beton) fabricat în condiții de *autoclavă*" (DEX^2), *bingoizat* (cf. *prioritatea partidului nu ești tu, să-ți intre bine în capul bingoizat și îmbibat de obsesii*, în Rom. lit., 36/2000, p. 2) cf. *bingo, gerovitalizat* „tratat cu *Gerovital*" (DCR^2), *hidrofobizat* „(rar) impermeabilizat" (DCR^2, DEX^2) cf. *hidrofob, infernalizat* (cf. *riscă doar o pedeapsă de un an până la trei ani închisoare, în România infernalizată*, în Rom. lib., 2997 / 2000, p. 1) cf. *infernal, lumpenizat* (cf. *marea majoritate a românilor lumpenizați așteaptă în continuare,* în Rom. lib., 6 / 2000, p. 2) cf. *lumpen* „lumpenproletariat" (NDN), *mancurtizat* „(d. un popor, o populație) supus total, alienat, îndobitocit" cf. *mancurt* (DCR^2), *oscarizat* „distins cu premiul *Oscar*" (DCR^2), *pachetizat* „aranjat în *pachete*" (DCR^2), *parțializat* „*parțial*" (DCR^2), *peliculizat* „(d. un obiect) peste care s-a aplicat o *peliculă* fină" (DCR^2), *publicizat* (cf. *investirea mărfurilor și a mărcilor publicizate cu valori transcendente, înnobilatoare,* în Obs. cultural, 3 / 2000, p. 16) cf. *public, sectorizat* „divizat, împărțit pe *sectoare*" (DCR^2; DEX^2), *tabloidizat* (cf. *tot mai tabloidizata noastră viață politică,* în „Cotidianul", 10 febr. 2009) cf. *tabloid.*

Derivatele sunt ***adjective*** cu sens pasiv, analizabile prin:

– adjective: *anualizat, infernalizat, publicizat* etc.;

– substantive:
– comune: *bingoizat, lumpenizat, peliculizat, tabloidizat* etc.;
– proprii (rar): *gerovitalizat, oscarizat.*

1. Nu este exclus ca aceste formații să poată da naștere la verbe cu *-iza* derivate regresiv sau ca un verb cu *-iza* să fie creat în paralel.

2. Formația *deproteinizat* „(d. alimente) fără *proteine*" este considerată un ***derivat parasintetic*** (DEX²), dar în DCR² este explicată ca un derivat cu prefixul *de-* de la *proteinizat* (care nu figurează în dicționarele consultate); ar putea fi și un participiu al verbului *(a) deproteiniza* (MDN), deși formația în discuție este atestată în 1975 (cf. DCR²), iar verbul abia în 2000 (în MDN).

8.4. -OIAT

Sufixul *-oiat* [pron. -o-ĭat] se identifică în 3 ***formații analizabile*** din DI: *cârjoiat* (DA s.v. *gârjob* „încovoiat, adus, strâmb") „coroiat" cf. *cârjă, ciortoiat* „(reg.) bulbucat la gură, diform" (DA, fără etimologie) cf. *ciort* „(reg.) rât; bot; cioc" (MDA), *pliscoiat* „(reg.) cu vârful ascuțit" (DLR) cf. *plisc* „(reg.) vârf al unui obiect".

În DA, *cârjoiat* este considerat derivat de la *gârjob* (la rândul său, rezultat probabil din contaminarea între *cârjă* și *gârbov*), alături de variantele *gârjobat, cârjobat, cârlobat* (DA s.v. *gârjob*).

2. În DLR, *pliscoiat* este considerat derivat cu *-at¹* din *pliscoi* „muștiuc" (cf. *plisc*), dar am considerat mai potrivită analiza prin *plisc* (cf. și *pliscuiat,* vezi *infra* **8.6.**).

3. Cuvântul *rățoiat* din DI nu a fost inclus în inventar deoarece nu este înregistrat în dicționarele consultate.

Formațiile sunt ***adjective*** raportabile la substantive și exprimă ***asemănarea***. Temele derivatelor sunt de orgine slavă (*cârjoiat*), neclarificată sau necunoscută (*ciortoiat, pliscoiat*). Au o circulație regională.

8.5. -UAT

Sufixul dezvoltat *-uat* [pron. -u-at] se segmentează din 2 ***formații analizabile***: *sexuat* (DI) „care are unul dintre cele două *sexe*" (DLR) și *arcuat* „arcuit" (MDA) cf. *arc.*

Formațiile sunt ***adjective*** raportabile la substantive.

Sufixul nu este productiv în română; ambele formații sunt împrumuturi adaptate: *arcuat* cf. lat. *arcuatus* (MDA), *sexuat* cf. fr. *sexué* (DLR).

8.6. -UIAT (-oiet, -uiet)

Sufixul *-uiat* [pron. -u-ĭat] are ***variantele regionale -oiet*** [pron. -o-ĭet] (în *pliscoiet*) și *-uiet* [pron. -u-ĭet] (în *buhuiet, pliscuiet*).

Sufixul dezvoltat *-uiat* se identifică în 7 ***formații analizabile*** din DI: *buhuiat* (*buhuiet*) „zbârlit, nepieptănat; (d. păsări) moțat" cf. *buhă* „cucui, moț la păsări" (DA), *lunguiat* „(înv. și reg., d. obiecte, materii etc.) de formă alungită; lunguieț" cf. *lung* (DLR), *pliscuiat* (*pliscoiet, pliscuiet*) „(reg.) cu vârful ascuțit" (DLR s.v. *pliscoiat*) cf. *plisc* „(reg.) vârf al unui obiect", *pufuiat* „(rar, d. plante) pufos" cf. *puf* (DLR), *pupuiat¹* „(reg; d. animale) cu pete; pestriț" cf. *pup¹* „(reg.) pată mică" (DLR), *pupuiat²* / *bubuiat* „(reg.) ascuțit; (Trans., Ban.; d. păsări) moțat" cf. *pup²* „(reg.) moț; grămadă; stog; vârf de deal" (DLR s.v. *pupuiat*), *zuzuiat* „(reg.) ramolit" cf. *zuz* „(reg.) zăpăcit" (DLR).

1. În DA se menționează că *buhuiat* s-a format după modelul lui *cucuiat* (poate ca o contaminare).

2. În DI există o singură formă *pupuiat*, dar în DLR sunt intrări separate pentru cele două formații. În DLR, pentru *pupuiat*[2] (cu varianta *bubuiat*) se indică etimonul *pup* „(reg.) moț; grămadă; stog; vârf de deal”, însă formația ar putea fi raportată semantic și la *pupui* / *bubui* „(reg.) moț” (cf. *pup,* în DLR) cu sufixul *-at*[1].

3. Conform exemplului din DLR, *pufuiat* ar putea avea și o variantă *pufuiet* (*plopi tremurători și pufuieți*, Vinea, L. I, 67).

La acestea se adaugă o formație analizabilă din DLR: *șerguiat* „(reg.; d. cai) bălțat” cf. *șargă* „pată, dungă” și *șarg* „(d. părul sau culoarea cailor) cu pete”.

Formațiile sunt ***adjective*** raportabile la:

– substantive: *buhuiat, pliscuiat, pufuiat, pupuiat*[1], *pupuiat*[2], *șerguiat;*

– adjective: *lunguiat, zuzuiat.*

Derivatele cu *-uiat* exprimă ***posesia*** (*buhuiat, pliscuiat, pufuiat, pupuiat*[1], *pupuiat*[2], *șerguiat*) sau ***aproximarea*** (*lunguiat, zuzuiat*).

Sufixul s-a detașat probabil din formații cu dublă analiză ca *pupuiat*[2] < *pupui* + *-at* sau *pup* + *-uiat.* A fost puțin productiv. Temele formațiilor sunt moștenite (*lunguiat*), formate în română (*buhuiat*, cu o temă de origine onomatopeică) sau de origine slavă (*pufuiat, pupuiat*[1], *șerguiat*), maghiară (*pupuiat*[2]) ori necunoscută (*pliscuiat, zuzuiat*).

Derivatele au circulație mai ales regională.

8.7. -ULAT

În 2 ***formații analizabile*** din DILR se identifică un sufix dezvoltat *-ulat: sporulat* „(d. plante) care se înmulțește prin *spori*” (DEX), *tubulat* „(d. flori, glande etc.) în formă de *tub* sau de deget de mănușă” (MDN).

Formațiile sunt ***adjective*** raportabile la substantive.

Sufixul nu este productiv în română, ambele formații fiind împrumutate din franceză.

Câteva sufixe dezvoltate se identifică în câte un derivat:

-ărat în *spițărat* (Delavrancea, S. 55, în MDA) „împodobit cu dantele” cf. *spiț* – variantă a lui *șpiț* „(colț de) dantelă (croșetată) care se folosește ca garnitură” (MDA);

-enat în *ochenat* „cu ochi mari” derivat de la *ochi*, după modelul lui *sprâncenat* (DLR);

-iculat în formația *corniculat* „(d. organe ale plantelor) care prezintă mici excrescențe țepoase de forma unor *coarne*” din lat. *corniculatus* (DN 1986), care nu se poate raporta la substantivul *cornicul* „semn onorific care se așeza pe casca anumitor soldați sau ofițeri romani” (DEX) din motive semantice;

-olit în derivatul românesc *hrisovolit* „privilegiat printr-un *hrisov*” (a. 1804, Uricariul I, 27, în DA s.v. *hrisov*);

-uleat [pron. -u-le-at] în formația *aculeat* „(d. insecte) care are *ac;* (la pl.) grup de insecte himenoptere care au ovipozitorul terminat cu un *ac;* (la sg.) insectă care face parte din acest grup” din lat. *aculeatus,* fr. *aculéate* (DEX[2]).

-<u>A</u>T[2], -<u>I</u>T[2] (-<u>i</u>tă)

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-at*[2] şi *-it*[2] sunt din aceeaşi ***serie***, având origine, distribuţie şi valori comune (vezi *infra* **5.**, **3.**, **4.**).

1.2. Unele formaţii cu *-it*[2] au o ***variantă morfologică*** cu *-ită: alunit (alunită)* „sulfat natural hidratat de aluminiu şi potasiu" (MDA) cf. *alun* – varianta lui *alaun* „sulfat dublu de aluminiu şi potasiu", *aragonit (aragonită)* „carbonat de calciu natural, cristalizat" (MDA) cf. *Aragon* (provincie în Spania, unde s-a descoperit piatra respectivă), *azotit (azotită)* „sare a acidului azotos" (MDA) cf. *azot, ceruzit (ceruzită)* „carbonat natural de plumb, care se prezintă sub formă de cristale albe cu luciu diamantin" (MDA) cf. *ceruză* „alb de plumb", *cuprit (cuprită)* „oxid de *cupru* natural" (MDA), *dolomit (dolomită)* „mineral alcătuit din carbonat de calciu şi de magneziu; rocă formată din dolomit(ă)" (MDA) cf. *dolomie* „dolomită", *fosforit (fosforită)* „fosfat (= sare a acidului fosforic) natural de calciu" (MDA) cf. *fosfor, magnetit (magnetită)* „minereu de fier care are proprietatea de a atrage fierul" (MDA) cf. *magnet, molibdenit (molibdenită)* „sulfură naturală de *molibden*" (MDA), *platinit (platinită)* „aliaj de oţel cu coeficient de dilataţie termică egal cu cel al *platinei*" (MDA), *selenit (selenită)* „varietate de ghips semitransparent, de culoare galben-aurie" (MDA) cf. *seleniu, tantalit (tantalită)* „mineral utilizat pentru extragerea *tantalului*" (MDA) etc. Ambele forme se justifică etimologic, formaţiile fiind împrumutate din franceză, pe cale orală sau scrisă: formaţiile cu sufixul *-it*[2] (cele mai numeroase, multe fără pereche sinonimă cu *-ită*) reflectă pronunţarea din franceză, iar variantele cu *-ită* au fost adaptate cu preluarea genului feminin al cuvintelor din limba de origine.

În unele dicţionare, câteva formaţii cu *-it*[2] sunt considerate variante lexicale ale celor cu *-ită,* de ex. *aluminit* s.v. *aluminită* „sulfat bazic natural de *aluminiu*" (MDA; în DI numai *aluminită*), *alunit* s.v. *alunită* (MDA; în DA numai *alunită*), *azurit* s.v. *azurită* „carbonat natural de cupru, cristalizat, de culoare albastră" (MDA; în DI numai *azurită*) cf. *azur.*

Doar în cazul perechii *barit* „baritină (= sulfat de *bariu*)" şi *barită* „hidrat de bariu" se constată o specializare semantică a celor două afixe.

2. Delimitarea de sufixe omonime

Sufixele *-at*[2] şi *-it*[2], care se identifică în substantive folosite în terminologia chimică şi în cea geologică (multe derivate având circulaţie limitată la aceste domenii, vezi *infra* **3.**), se deosebesc de *-at*[1] şi *-it*[1], care formează adjective cu sens asemănător cu cel al participiilor (de ex. *buzat, mărăcinit* etc., vezi monografia sufixelor **-<u>A</u>T[1], -<u>Â</u>T, -<u>I</u>T[1], -<u>U</u>T).**

Formaţiile cu sufixul *-at*[2], ca *zaharat* „sare a acidului zaharic" împrumutat din fr. *saccharate, iodat* „sare a acidului iodic" < fr. *iodate* etc., nu trebuie confundate cu omonimele lor adjectivale *zaharat* „cu zahăr sau provocat de zahăr" derivat pe

terenul limbii române din *zahăr* + *-at*[1], respectiv *iodat* „cu iod” < fr. *iodé*, deşi în unele dicţionare sunt tratate în cadrul aceluiaşi articol.

Sufixul *-at*[2] se deosebeşte prin origine şi valori şi de *-at*[3], care formează substantive abstracte denominale (de tipul *decanat, patriarhat* etc., vezi monografia sufixului -**AT**[3]).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -AT[2]

3.1.1. În DI sunt înregistrate 14 ***formaţii analizabile*** (glosate după MDA): *alcoolat* „derivat al *alcoolului*”, *aluminat* „sare în care *alumina* joacă rol de acid”, *azotat* „sare formată prin reacţia dintre acidul azotic şi o bază” cf. *azot*, *carbonat* „nume dat sărurilor acidului carbonic” cf. *carbon*, *clorat* „sare a acidului cloric” cf. *clor*, *cromat* „sare a acidului cromic” cf. *crom*, *iodat* „sare a acidului iodic” cf. *iod*, *manganat* „nume generic al sărurilor acidului manganic” cf. *mangan*, *naftenat* „sare a acidului naftenic, folosită în industria săpunurilor” cf. *naftenă* „hidrocarbură ciclică saturată”, *rezinat* „substanţă solidă, insolubilă în apă, obţinută prin combinarea unei răşini cu un metal” cf. *rezină* „răşină”, *silicat* „sare a acidului silicic” cf. *siliciu*, *sulfat* „sare a acidului sulfuric” cf. *sulf*, *tartrat* „sare (sau ester) al acidului tartric, extras din *tartrul* de vin”, *zincat* „sare obţinută la tratarea hidroxidului de *zinc*”.

La acestea se adaugă 21 de formaţii analizabile, şi anume:

– 19 din DILR: *acrilat* „sare a acidului acrilic; material plastic sintetic folosit în stomatologie” (MDA) cf. *acril*, *adsorbat* „substanţă fixată prin adsorbţie pe suprafaţa unui corp” (DM) cf. *(a) adsorbi*, *albuminat* „combinaţie a unei *albumine* cu oxizi metalici” (MDN), *alchilat* „produs chimic obţinut prin alchilare” (MDN) cf. *alchil* „radical organic monovalent obţinut dintr-o alchenă şi o hidrocarbură aromatică sau parafinică”, *alginat* „fibră textilă artificială pe bază de alge marine” (DN 1986) cf. *algină* „substanţă mucilaginoasă extrasă din anumite alge marine”, *amoniacat* „sare complexă cu *amoniac* a metalelor grele; amoniat” (DN 1986), *bismutat* „sare de *bismut*” (MDA), *borat* „sare a acidului boric” (MDA) cf. *bor*, *bromat* „sare a acidului bromic” (DM) cf. *brom*, *cianat* „derivat al acidului cianhidric” (MDA) cf. *cian* „gaz incolor, otrăvitor, cu miros de migdale amare”, *cazeinat* „produs obţinut din lapte smântânit” (DEX) cf. *cazeină*, *fenolat* „sare a unui *fenol*” (MDA), *mersolat* „produs detergent, obţinut prin tratarea *mersolilor* cu hidroxid de sodiu” (MDA), *naftolat* „sare sau ester al unui *naftol*” (MDA), *plumbat* „sare a acidului oxigenat de *plumb*” (MDA), *telurat* „sare a acidului teluric” cf. *telur* „metaloid asemănător cu sulful”, *titanat* „sare a acidului titanic” (MDN) cf. *titan*, *wolframat* „sare a acidului wolframic” (MDA) cf. *wolfram*, *zaharat* „sare a acidului *zaharic*” (MDA) cf. *zahar;*

– 2 din MDA: *cerat* „medicament compus din *ceară* şi unguent”, *eterat* „combinaţie rezultată prin evaporarea soluţiilor eterice (cu proprietăţi asemănătoare *eterului*) ale unor compuşi organici micşti”.

3.1.2. Formaţiile cu *-at*[2] sunt ***substantive:***

– ***masculine***, raportabile la:
 – substantive: *alcoolat, carbonat, eterat, mersolat, titanat* etc.;
 – un verb (izolat): *adsorbat;*

– ***neutre***, raportabile la substantive: *cazeinat, cerat, melaminat.*

În DI sunt înregistrate şi 12 ***formaţii semianalizabile***: *acetat* „sare sau ester ale acidului *acetic*”, *benzoat* „sare sau ester al acidului *benzoic*”, *citrat* „sare a acidului *citric*”,

fosfat „nume generic dat sărurilor acidului *fosforic* rezultate prin reacția acestuia cu o bază" cf. și *fosfor*, *molibdat* „sare a acidului molibdenic" cf. *molibden*, *oxalat* „(sare sau) ester al acidului *oxalic*", *permanganat* „sare a acidului *permanganic*", *salicilat* „sare sau ester al acidului *salicilic*", *stanat* „sare a acidului *stanic*", *stearat* „sare sau ester al acidului *stearic*", *uranat* „sare a acidului *uranic*", *zirconat* „sare formată din *zirconiu*, oxigen și alt element, de obicei metal".

La acestea se adaugă 22 de formații din DILR: *butirat* „sare sau ester al acidului *butiric*" cf. și *butir(o)-* „unt; care conține unt", *cacodilat* „sare sau ester al acidului *cacodilic*", *carbamat* „sare a acidului *carbamic*", *fenat* „sare alcalină a *fenolului*" cf. și (acid) *fenic*, *ferat* „sare a acidului *feric*" cf. și *fer(o)-*, *ftalat* „sare sau ester al acidului *ftalic*", *fulminat* „sare a acidului *fulminic*", *gluconat* „sare a acidului *gluconic*", *hidrat* „compus chimic anorganic solid, de obicei sare, cristalizat cu una sau cu mai multe molecule de apă" cf. *hidr(o)-* „apă", *lactat* „sare a acidului *lactic*" cf. și *lact(o/i)-* „cu / pentru / din lapte", *linoleat* „nume dat unor săruri ale acizilor grași nesaturați, folosite ca acceleratori de uscare a uleiurilor sicative" cf. (acid) *linoleic* „acid gras, nesaturat, conținut în uleiurile sicative", *maleat* „sare sau ester al acidului *maleic*", *nitrat* „azotat" cf. *nitr(o/i)-* „azot", *oleat* „sare sau ester al acidului *oleic*", *palmitat* „sare sau ester al acidului *palmitic*", *picrat* „sare a acidului *picric*", *sulfocianat* „sare sau ester al acidului *sulfocianic*", *taurocolat* „sare a acidului *taurocolic*", *tiocianat* „sare a acidului *tiocianic*", *tiosulfat* „sare a acidului *tiosulfuric*", *vanadat* „sare a acidului *vanadic*", *xantogenat* „sare a acidului *xantogenic*".

3.2. -I̱T[2] (-i̱tă)

3.2.1. În DI sunt înregistrate 27 de ***formații analizabile***: *albit* „mineral lăptos, verzui, roșiatic sau incolor, folosit în industria ceramicii" (DM) cf. *alb*, *aluminită (aluminit)* (vezi *supra*, nota sub **1.2.**), *alunită (alunit)* (vezi *supra* **1.2.**), *aragonit (aragonită)* (vezi *supra* **1.2.**), *arsenit* „sare a acidului *arsenios*" (MDA) cf. *arsen*, *azotit (azotită)* (vezi *supra* **1.2.**), *azurită (azurit)* (vezi *supra*, nota sub **1.2.**), *barit* (vezi *supra*, nota sub **1.2.**), *ceruzit (ceruzită)* (vezi *supra* **1.2.**), *cuprit (cuprită)* (vezi *supra* **1.2.**), *dolomit (dolomită)* (vezi *supra* **1.2.**), *fosforit (fosforită)* (vezi *supra* **1.2.**), *iodit* „iodură naturală de argint" (MDA) cf. *iod*, *lotrit* „silicat natural hidratat de calciu, magneziu, aluminiu și fier, descoperit pe Valea *Lotrului*" (MDA), *magnetit (magnetită)* (vezi *supra* **1.2.**), *manganit (manganită)* „oxid natural de *mangan* hidratat" (MDA), *meteorit* „bucată desprinsă dintr-un corp cosmic (care cade la suprafața Pământului)" (MDA) cf. *meteor*, *moldavit* „ozocherită de culoare neagră, care se găsește în Moldova" cf. *moldav* (în MDA se trimite la forma *Moldavia*), *molibdenit (molibdenită)* (vezi *supra* **1.2.**), *nichelit* „mineral conținând *nichel*" (internet), *platinit (platinită)* (vezi *supra* **1.2.**), *selenit (selenită)* (vezi *supra* **1.2.**), *sulfit* „sare a acidului sulfuros" (MDA) cf. *sulf*, *tantalit (tantalită)* (vezi *supra* **1.2.**), *titanit* „silicat natural de calciu și de *titan*" (MDA), *wolframit* „minereu din care se extrage *wolframul*" (MDA), *zincit* „oxid natural de *zinc*" (MDA).

La acestea se adaugă 75 de formații analizabile, și anume:

– 56 din DILR: *amazonit* „varietate de feldspat" (DN 1986) cf. *Amazon*, *andaluzit* „silicat de aluminiu natural, cristalizat, folosit în industria ceramicii" (DM) cf. *andaluz*, *argilit* „rocă rezultată din deshidratarea și recristalizarea *argilei*" (MDN), *armstrongit* „minereu rar, din familia compușilor zirconiului" (DCR[2]) cf. Neil *Armstrong*, *banatit* „rocă magmatică formată la sfârșitul cretacicului în *Banat* și Munții Apuseni" (DN 1986), *becquerelit* „mineral radioactiv de uraniu" (MDN) cf. Antoine *Becquerel*, *betonit* „bloc prefabricat de *beton*, folosit la executarea îmbrăcăminților de tunel" (MDN), *bismutit* „carbonat natural de *bismut*" (DN 1986), *bronzit* „varietate de piroxen și oxid de fier, de culoare brună-gălbuie, asemănătoare cu a *bronzului*" (DEX[2]), *calcit* (*calcită*) „carbonat natural de *calciu*" (DEX[2]), *caolinit* „silicat component al *caolinului*"

(DN 1986), *carnotit* „mineral de uraniu şi vanadiu" (DN 1986) cf. A. *Carnot* (mineralog francez), *cationit* „substanţă schimbătoare de *cationi*" (DN 1986), *cerit* „silicat hidratat natural de *ceriu*" (DEX^2), *clorit* „sare a acidului cloros" (MDN) cf. *clor*, *cobaltit* „carbonat natural de *cobalt*" (DN 1986), *columbit* „mineral care conţine niobiu" (DEX^2) cf. *Columbia*, *cordierit* „silicat de aluminiu şi magneziu" (DN 1986) cf. *Cordier* (geolog francez), *cristalit* „monocristal de dimensiuni mici care intră în structura unui corp policristalin" (DN 1986) cf. *cristal, cromit* „cromat natural de fier şi *crom*" (MDN), *cuarţit* „rocă metamorfică dură, cu structură şistoasă, formată din *cuarţ*" (MDN), *detonit* „substanţă explozivă foarte brizantă" cf. *(a) detona* (NDN), *durit* „mineral organic amorf, unul din componenţii principali ai cărbunelui; ţeavă de cauciuc folosită la racordări" (MDN) cf. *dur*, *evaporit* „nume dat sărurilor precipitate din apele lacurilor situate în deşert sau în apele golfurilor oceanice, unde evaporarea se produce rapid" (MDN) cf. *(a se) evapora, forsterit* „silicat natural de magneziu" (MDN) cf. J. R. *Forster* (naturalist englez), *gagarinit* „mineral descoperit de geologii ruşi, care conţine elemente din familia pământurilor rare" (MDA) cf. Iuri *Gagarin*, *garnierit* „silicat natural hidratat de nichel" (DEX^2) cf. Jules *Garnier* (inginer francez), *gheizerit* „depozit silicios provenit din precipitarea silicei din apa izvoarelor fierbinţi în regiunile vulcanice" (DEX^2) cf. *gheizer*, *giobertit* „carbonat natural de magneziu; magnezit" (MDN) cf. G. A. *Giobert* (chimist italian), *granulit* „rocă metamorfică şistoasă şi grăunţoasă; argilă artificială obţinută prin arderea *granulelor* de argilă în cuptoare speciale" (DEX^2), *hornblendit* „rocă grăunţoasă alcătuită în special din *hornblendă*" (DEX^2), *ilmenit* „oxid natural de fier şi de titan" (DEX^2) cf. *Ilmen* (lac din Rusia), *kieserit* „sulfat hidratat natural de magneziu" (DEX^2) cf. D. G. *Kieser* (naturalist german), *labradorit* „rocă magmatică efuzivă, formată din microlite de *labrador* (= mineral din grupul feldspaţilor)" (MDN), *limburgit* „rocă magmatică efuzivă din familia peridotitelor" (NDN) cf. *Limburg* (oraş german), *magnezit* „carbonat natural de *magneziu*" (DEX^2), *peridotit* „rocă eruptivă cristalină, în compoziţia căreia predomină *peridotul*" (DEX^2), *piroxenit* „rocă intruzivă constituită din *piroxeni*" (DEX^2), *plutonit* „rocă magmatică consolidată în adâncimea scoarţei Pământului" (MDN) cf. *pluton, porfirit* „rocă vulcanică cu aspect de *porfir*" (DEX^2), *rezinit* „constituent al cărbunilor fosili, provenind din răşini, ceară şi alte substanţe" (MDN) cf. *rezină* „răşină", *stanit* „stanină; sulfură naturală complexă de *staniu*, fier şi cupru" (DN 1986), *sanidinit* „rocă magmatică formată în cea mai mare parte din *sanidin*" (DEX^2), *saussurit* „mineral din care se extrage aurul" (MDN) cf. Horace-Bénédict de *Saussure* (fizician elveţian), *serpentinit* „rocă metamorfică bogată în *serpentin* (tip de mineral)" (MDN), *silimanit* „silicat natural de aluminiu" (DEX^2) cf. Benjamin *Silliman* (naturalist american), *siluminit* „material izolant fabricat din aluminiu şi siliciu" cf. *silumin* „aliaj de aluminiu cu siliciu şi alte adaosuri" (DEX^2), *stronţianit* „carbonat natural de stronţiu, din care se obţine *stronţiana*" (DEX^2), *telurit* „oxid natural de *telur*" (DN 1986), *torit* „silicat natural de *toriu*" (DEX^2), *uranit* „amestec natural al oxizilor de *uraniu*" (DEX^2), *vulcanit* „rocă eruptivă de origine vulcanică" (DEX^2) cf. *vulcan*, *yeatmanit* „minereu care conţine mangan, zinc, antimoniu şi siliciu" (internet) cf. Pope *Yeatman* (inginer din Statele Unite), *yterbit* „gadolinit; mineral de siliciu din care se extrag metale din grupa pamânturilor rare" (internet) cf. *yterbiu* „element chimic din familia pământurilor rare", *zinnwaldit* „silicat natural de litiu, potasiu şi fier" (DEX^2) cf. *Zinnwald* (localitate din Munţii Metalici, Saxonia);

– 19 din alte surse: *abelsonit* „mineral semitransparent roşiatic" cf. Philip Hauge *Abelson* (fizician american) (http://ro.wikipedia.org), *adamit* „arsenat hidroxid de zinc natural" (http://ro.wikipedia.org) cf. Gilbert-Joseph *Adam* (mineralog francez), *anhidrit* „sulfat *anhidru* natural de calciu" (DN 1986), *anionit* „substanţă schimbătoare de ioni, care reţine *anionii* dintr-o soluţie" (DN 1986), *antimonit* „stibină; sulfură de *antimoniu*"

(DN 1986), *autunit* „mineral de uraniu" (DN 1986) cf. *Autun* (oraş în Franţa), *bornit* „sulfură naturală de cupru şi fier" (DN 1986) cf. I. von *Born* (mineralog austriac), *boulangerit* „mineral constituit dintr-o sulfosare şi sulfură de plumb şi stibiu" (http://ro.wikipedia.org) cf. Charles *Boulanger* (inginer francez), *calcit* „carbonat natural de *calciu*" (DEX^2), *columbeanit* „tip de ciment cu uscare rapidă" (internet) cf. Irinel *Columbeanu* (producătorul materialului), *cristobalit* „mineral de transformare a cuarţului la temperaturi ridicate" (http://ro.wikipedia.org) cf. San *Cristóbal* (localitate din sud-estul Mexicului), *goethit* „hidroxid natural de fier" (DE) cf. Johann Wolfgang von *Goethe*, *lawsonit* „silicat hidratat de calciu şi aluminiu, cristalizat" (DE) cf. A.C. *Lawson* (explorator american), *smit(h)sonit* „carbonat natural de zinc" (DN 1986) cf. James *Smithson* (chimist englez), *stefanit* „sulfură dublă naturală de stibiu şi argint" (DN 1986) cf. *Stephan* de Austria, *tanzanit* „varianta albastru-violet a zoisitului, descoperit în nordul *Tanzaniei*" (http://ro.wikipedia.org), *tetraedrit* „minereu de cupru şi argint, dezvoltat egal pe cele patru feţe" (DEX^2) cf. *tetraedru*, *wollastonit* „silicat natural de calciu" (DN 1986) cf. W. *Wollaston* (chimist englez), *wulfenit* „minereu de plumb şi de molibden" (DM) cf. Franz Xaver von *Wulfen* (mineralog austriac).

În cazul formaţiei *tyuyamunit* „un vanadat de uraniu de culoare verzuie" (http://ro.wikipedia.org) cf. *Tyuya-Muyun* (localitate în Kârgâzstan), derivarea a presupus şi o trunchiere a temei.

3.2.2. Formaţiile cu *-it*^{2} sunt ***substantive neutre*** raportabile la:

– substantive comune: *betonit, cuarţit, molibdenit, nichelit, plutonit, stronţianit, torit, uranit* etc.;
– substantive proprii, antroponime sau toponime: *amazonit, banatit, becquerelit, carnotit, cordierit, forsterit, gagarinit, garnierit, giobertit, ilmenit, kieserit, limburgit, lotrit, moldavit, saussurit, silimanit, yeatmanit, zinnwaldit* etc.;
– verbe: *detonit, evaporit*;
– adjective: *anhidrit, durit.*

Singura formaţie înregistrată în surse ca substantiv masculin este *meteorit.*

În DI figurează şi 2 ***formaţii semianalizabile***: *fosfit* „sare a acidului *fosforos*" (DEX^2) şi *nitrit* „azotit" (DEX^2) cf. *nitri- / nitro-* „(referitor la) azot, azotic".

La acestea se adaugă 11 formaţii semianalizabile din alte surse, şi anume:

– 10 din DILR: *argentit* „minereu constând din sulfură naturală de argint care cristalizează în sistemul cubic în cristale cenuşii" (DEX^2) cf. *argenti- / argento-* „element prim de compunere savantă cu sensul de *argint*", *catabolit* „substanţă rezultată în urma proceselor *catabolice* care au loc în organismele vii" (MDN), *ditionit* „sare a acidului *ditionos*" (MDN), *diatomit* „sediment silicios consolidat, format din depunerea cochiliilor de *diatomee* (DEX^2), *fuzit* „component al cărbunilor de pământ care apare sub formă de lentile, reprezentând fragmente de substanţă vegetală; *fuzen*" (MDN), *kimberlit* „rocă eruptivă de culoare închisă" (DEX^2) cf. *Kimberley* (oraş în Africa de Sud), *molibdit* „mineral format din oxizi de fier şi *molibden*" (MDN), *siderit* „carbonat natural de fier; *sideroză*" (DEX^2), *tungstit* „oxid natural de *tungsten*" (MDN);
– o formaţie de pe internet: *curit* „un oxid de uraniu şi plumb" cf. Marie şi Pierre *Curie* (http://ro.wikipedia.org).

Substantivul *ytrocerit* (DILR) „fluorură naturală de calciu, de ceriu şi de ytriu" este un ***compus parasintetic***, format din *ytro-* + *ceriu* + sufixul *-it*^{2}.

4. Valorile derivatelor

4.1. ***Purtătorul materiei*** este valoarea pe care o au foarte multe dintre derivatele cu *-at*^{2} şi *-it*^{2}: *alcoolat, azotat, clorat, cromat, iodat, sulfat; azotit, cobaltit, cromit, cuprit, fosforit, iodit* etc.

4.2. ***Purtătorul provenienţei***, baza fiind:

– un toponim: *amazonit, banatit, columbit, ilmenit, limburgit, lotrit, moldavit, zinnwaldit;*

– un substantiv comun: *granulit, meteorit, vulcanit* etc.;

4.3. ***Purtătorul dependenţei***, baza fiind un antroponim: *becquerelit, carnotit, cordierit, forsterit, gagarinit, garnierit, giobertit, kieserit, saussurit, silimanit, yeatmanit* etc.

Anumite valori se evidenţiază în câte o singură formaţie: ***purtătorul calităţii*** (*durit*), ***nume de instrument*** (*detonit*), ***rezultatul acţiunii*** (*evaporit*), ***purtătorul asemănării*** (*azurit*) sau ***specia bazei*** (*magnetit*).

În general, sufixele *-at*^{2} şi *-it*^{2} formează nume de săruri. Sufixul *-it*^{2} este frecvent atât în terminologia chimică, cât şi în cea geologică (mineralogie), unde formează nume de minerale sau roci.

5. Originea sufixului şi istoria derivatelor

5.1. Sufixele *-at*^{2} şi *-it*^{2} sunt sufixe neologice de circulaţie internaţională (cf. fr. *-ate,* germ. *-at,* it. *-ato,* engl. *-ate* şi fr. *-ite,* germ. *-it,* it. *-ito,* engl. *-ite*), la baza cărora se află sufixele adjectivale lat. *-atus* şi *-itus*.

Formaţiile latineşti cu aceste sufixe aparţin terminologiei ştiinţifice. Ele sunt adjective substantivizate, provenite din structuri cu elipsă. De exemplu, în locul grupului nominal *plumbum acetatum* s-a folosit doar adjectivul *acetatum,* substantivizat, de unde fr. *acétate,* germ. *Azetat* etc. Din astfel de formaţii a fost detaşat sufixul *-at*^{2}, specific terminologiei chimice.

5.2. În limba română, cele două sufixe au fost ***împrumutate*** în formaţii analizabile sau semianalizabile. Marea majoritate a formaţiilor din română sunt împrumutate din limba franceză: *azotat* < fr. *azotate, carbonat* < fr. *carbonate, iodat* < fr. *iodate, sulfat* < fr. *sulfate* etc.; *barit(ă)* < fr. *baryte, fosforit* < fr. *phosphorite, sulfit* < fr. *sulfite* etc. Câteva sunt împrumutate din germană (*limburgit* < germ. *Limburgit, rezinit* < germ. *Resinit*), unele din engleză (*cationit* < engl. *cationite*) sau din rusă (*gagarinit* < rus. *гагаринит*). Au origine multiplă, franceză şi germană, formaţii precum *clorat* < fr. *clorate,* germ. *Chlorat; cuarţit* < fr. *quartzite,* germ. *Quartzit; kieserit* < germ. *Kieserit*, fr. *kiesérite*; *peridotit* < fr. *péridotite*, germ. *Peridotite*; *zinnwaldit* < fr. *zinnwaldite*, germ. *Zinnwaldit* etc.

În germană, sunt mai frecvente compusele cu *-säure*: *benzoat* < fr. *benzoate* (cf. germ. *Benzoat,* mai puţin obişnuit decât *Benzoesäure*), *clorat* < fr. *clorate*, germ. *Chlorat* (cf. şi *Chlorsauerstofsäure*) etc.

Singurele ***derivate româneşti*** sigure sunt, conform surselor, *columbeanit* < *Columbeanu* + *-it*, *lotrit* < *Lotru* + *-it* (DLR), *moldavit* < *Moldavia* + *-it* (DLR) şi *siluminit* < *silumin* + *-it* (DLR). Formaţia *banatit* pare a fi creată în română, dar

sursele o explică din fr. *banatite* (MDA). Originea unor formații este controversată; astfel, *aluminat* este considerat în MDA derivat din *aluminiu* + *-at*, însă în DN^3 figurează ca împrumut din fr. *aluminate.*

Formațiile cu sufixele *-at*^{2}, *-it*^{2} au atestări din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în special în traduceri din franceză: *sulfit* (cca 1832, la I. Golescu, C., în MDA), *carbonat* (a. 1838, la Ursu, T.: 163), *moldavit* (a. 1841, la Stamati, M., în DLR), *azotat* (a. 1850, la Ursu, T.: 157), *chlorat* (a. 1852, la Ursu, T.: 170) etc. Majoritatea au fost însă împrumutate în secolul trecut.

6. Originea temelor

Temele derivatelor formate pe terenul limbii române sunt nume proprii românești (*columbeanit, lotrit, moldavit,* eventual și *banatit*), cu excepția lui *siluminit* a cărui temă este împrumutată din franceză.

7. Productivitatea sufixelor și repartiția stilistică a derivatelor

Sufixul *-at*^{2} este neproductiv, iar *-it*^{2} este foarte slab productiv. Marea majoritate a formațiilor analizabile sunt împrumuturi.

Multe dintre derivate circulă doar în limbajele de specialitate (chimie, geologie). Unii termeni au pătruns și în limbajul curent, denumind substanțe întrebuințate pe o scară mai largă (*carbonat, sulfat*) sau tipuri de minerale și roci cunoscute și de nespecialiști (*meteorit, cuarțit*). O creație foarte recentă este *columbeanit*.

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -IAT^2

Sufixul dezvoltat *-iat*^{2} [pron. -i-at] se identifică în 2 ***formații analizabile*** din DI: *arseniat* „sare a acidului arsenic" (DM) cf. *arsen* și *seleniat* „sare a acidului selenic" (DEX^2) cf. *seleniu.*

La acestea se adaugă 2 formații din alte surse: *amoniat* „combinație a amoniacului cu un oxid metalic" (DEX) cf. *amoniu*, *antimoniat* „sare a acidului antimonic" (DM) cf. *antimoniu.*

Formațiile sunt ***substantive:***

– ***masculine***, analizabile prin raportare la substantive: *amoniat, antimoniat, seleniat;*

– ***neutru***, analizabil prin raportare la un substantiv: *arseniat.*

Formații semianalizabile din DILR: *formiat* „sare a acidului *formic*" (DN 1986) și *prusiat* „sare a acidului *prusic*" (MDN).

Toate formațiile sunt împrumutate din franceză și circulă în limbaje de specialitate.

8.2. -INIT

Sufixul se identifică în 2 ***formații analizabile***: *uraninit* (DI) „oxid natural de *uraniu*; pehblendă" (MDA) și *vanadinit* (DILR) „minereu de *vanadiu* combinat cu plumb și cu clor" (MDA).

Ambele formații sunt ***substantive*** neutre analizabile prin substantive.

Au fost împrumutate din franceză.

Unele sufixe dezvoltate se identifică în câte o singură formație analizabilă din DILR:

*-eit [pron. -e-i̯t] în *jadeit* „varietate de *jad* compusă din silicat natural de sodiu şi aluminiu compact, verzui sau albicios" (DEX²);
*-ezit în *manganezit* „oxid natural de *mangan*" (DEX²);
*-ianit [pron. -i-a-ni̯t] în *torianit* „dioxid de *toriu*" (DE);
*-olit în *arsenolit* „oxid de *arsen* natural" (DN 1986);
*-anită în *micanită* „material electroizolant obţinut din foiţe de *mică* lipite în straturi cu lianţi organici" (MDA).

-AT³ (-atum; -ată)

Graur, P.A.: 130; Graur, T.: 262; ILR I: 74; Iordan, LRA: 164–165; Iordan, SRR: 10; Meyer-Lübke, G. II: 564; Meyer-Lübke–Piel, G.F.: 58; Rohlfs, G.: 336; Carabulea–Popescu-Marin 1967: 292; Simian-Guţulescu 1970: 99–100.

1. Statutul afixelor

Sufixul *-at³* are ***varianta cultă -atum*** în formaţia împrumutată *ultimatum* „hotărâre irevocabilă, *ultim* cuvânt; notă diplomatică prin care un stat prezintă altui stat o condiţie definitivă" (MDA), care are şi o formă cu *-at³*: *ultimat* (AR (1829), Ghica, A. 739, Odobescu, S. III, 536 ş.a., în DLR). Mai există două formaţii împrumutate cu *-atum,* care au circulaţie restrânsă, în limba actuală fiind folosite formele cu sufixul *-at³*: *duplicatum* (DN³, în DLR) / *duplicat* „al doilea exemplar al unui act, al unui document" (DLR) şi (înv.) *postulatum* (G. Pop, G. 25, cf. Stamati, D., DDRF, în DLR; DN 1986) / *postulat* „adevăr fundamental care apare ca evident şi care nu are nevoie să fie demonstrat; principiu de bază" (DLR).

Varianta morfologică -ată apare în *aromată* (N. Test. 1648, în DA), explicabilă prin faptul că *aromat* „mirodenie" < v.sl. *aromatŭ* (< gr. *ἄρωμα, -ατος*) era folosit mai ales la pl. *aromate*, din care s-a putut reconstitui o formă feminină de singular; cf. şi *duplicată* (în DN³, cf. DLR) vs *duplicat* < germ. *Duplikat.*

1. Câteva formaţii cu *-at³* au dublete cu *-iat* (vezi *infra* **9.1.**).
2. În formaţia *vechilet* „calitatea de *vechil*; slujba vechilului" (DLR) se identifică sufixul **-et;* cf. şi *naziret* „funcţiunea de *nazir*" (la Scriban, Dicţ.).

2. Delimitarea de afixe omonime

2.1. Sufixul *-at³*, care serveşte la formarea unor substantive abstracte raportabile, în general, la teme nominale şi denumind adesea o funcţie, o ocupaţie, o demnitate, perioada şi/sau locul unde se exercită acestea, se delimitează prin origine, prin valori şi prin clasa lexico-gramaticală a derivatelor de sufixul *-at¹*, care serveştea la formarea unor adjective cu sens asemănător cu cel al participiilor (*borcănat, buzat* etc., vezi monografia sufixelor **-AT¹, -ÂT, -IT¹, -UT**).

Sufixul *-at³* se delimitează prin origine, prin valori şi prin repartiţia stilistică a derivatelor şi de sufixul *-at²,* care se identifică în substantive din terminologia ştiinţifică (*azotat*, *sulfat* etc.).

2.2. Formațiile cu -*at*^{3} se delimitează din punct de vedere semantic de unele formații care sunt supine substantivizate, cu valoare de nume de acțiune: *chibițat* „acțiunea de a chibița”, *măsurat* „acțiunea de a măsura”, *măturat* „acțiunea de a mătura”; aceste formații se raportează la verbele corespunzătoare, și nu la substantivele *chibiț, măsură, mătură,* care sunt baze pentru verbele respective.

Formația *bridat* „acțiunea de a face *bride*”, deși are valoare de nume de acțiune, este considerată un derivat cu sufixul -*at*^{3} pentru că verbul corespunzător **(a) brida* nu este atestat; la fel, în *pugilat* (atestat la I. Golescu, C., în DLR), semianalizabil prin *pugilist,* se identifică sufixul -*at*^{3} deoarece verbul *(a) pugila*, neînregistrat în MDA și în alte dicționare consultate, apare mult mai târziu (în 1978, cf. DAS).

În schimb, formații ca *primat* „calitatea de a fi primul (în rang), întâietate, superioritate” sunt analizabile, din punct de vedere semantic, prin adjectivul *prim(ul)* + -*at*^{3}, și nu prin verbul *(a) prima.*

Tot sufixul -*at*^{3} se identifică și în formații de tipul *certificat* „act oficial prin care se *certifică* autenticitatea unui înscris sau în care se atestă o anumită calitate” (DA), *duplicat* „al doilea exemplar al unui act, al unui document” (DLR) cf. *(a) duplica* „a face un al doilea exemplar dintr-un act sau document, a dubla”, *fătăciunat* „socoteala *fătăciunilor* (= totalitatea mieilor fătați dintr-o dată)” (explicat în DA drept „participiul, devenit abstract verbal, al unui verb *fătăciuna,* neîntrebuințat), *odorat* „(înv.) miros” (MDA) cf. *(a) odora, postulat* (vezi *supra* **1.**), cf. *(a) postula* „a da unei afirmații sau unei demonstrații caracter de adevăr fundamental, evident”, *referat* „dare de seamă asupra unei cărți, a unei activități etc.” (MDA) cf. *(a) refera* (variantă la *a referi*) „a face un raport” etc., care, deși se raportează la un verb, nu sunt interpretabile semantic drept supine substantivate, neavând sens de nume de acțiune.

3. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

3.1. -A̲T^3

3.1.1. În DI sunt înregistrate 89 de formații ***analizabile***: *alunat* „aluniș” cf. *alun* (MDA), *anonimat* „situația celui *anonim*” (DA), *apostolat* „misiunea sau activitatea unui *apostol*” (DA), *arhontat* „demnitatea de *arhonte*; durata funcției unui *arhonte*” (DA), *aromat* „mirodenie; cuișoare” (MDA) cf. *aromă, artizanat* „meșteșug practicat cu artă, de un *artizan*; magazin unde se vând produse de artizanat” (MDA), *banat / bănat* „provincie sau ținut administrat de un *ban;* bănie” (MDA), *califat* „formă de stat aflată sub guvernarea unui *calif*; rangul de calif; durata guvernării unui calif” (MDA), *campionat* „competiție oficială, pentru desemnarea campionului; situația, calitatea de *campion*” (DA), *canonicat* „demnitatea (și beneficiile) de *canonic*” (MDA), *capitanat / căpitanat* „slujbă de *căpitan*; detașament condus de un căpitan; căpitănie” (DA s.v. *căpitănie*), *cardinalat* „demnitatea de *cardinal*; perioadă în care cineva deținea titlul de cardinal” (MDA), *certificat* (vezi *supra* **2.2.**), *climat* „*climă*; mediu social, politic, moral” (MDA), *cnezat* „formă de organizare politică de tip statal în Evul Mediu bazată pe autoritatea cneazului; teritoriu stăpânit de un *cneaz*” (MDA), *colonat* „stare de *colon* (DA); formă de organizare socială de la sfârșitul Imperiului Roman, caracterizată prin legarea tot mai strânsă a colonilor de pământul pe care îl munceau” (DN^3), *comitat* „unitate administrativ-teritorială condusă de un *comite*” (DA), *composesorat* „formă de asociere în care proprietățile sunt administrate împreună” (DA) cf. *composesor* „coproprietar”, *concubinat* „concubinaj” (DA) cf. *concubin, consulat* „misiunea

de *consul*; perioada de guvernare a unui consul; clădirea unde lucrează consulul" (DA) şi „reprezentanţă a unui stat în alt stat, condusă de un consul" (MDA), *decanat* „demnitatea sau funcţia de *decan*; birouri ale decanului" (MDA) şi „perioada de exercitare a funcţiei de decan" (Scriban, Dicţ.), *decemvirat* „formă de guvernământ politic în care conducerea statului era exercitată de o comisie alcătuită din zece persoane" (MDA) şi „demnitatea de *decemvir* şi timpul cât ea era exercitată; comisia decemvirilor" (DN 1986), *diaconat* „calitatea sau funcţia de *diacon*; timpul cât este în funcţie un diacon" (MDA), *dictatorat* „dictatură" cf. *dictator* (MDA), *directorat* „funcţia de *director*; perioadă cât cineva este director; direcţie" (MDA) şi „local în care este instalată o direcţie" (DEX), *doctorat* „stagiu efectuat după terminarea studiilor universitare, în vederea obţinerii titlului de *doctor*; examen final pentru obţinerea titlului de doctor; titlul de doctor" (MDA), *dogat* „demnitatea de *doge*; timpul în care guvernează un doge; formă de guvernământ, teritoriu condus de un doge" (DN 1986), *dragomanat* „rangul sau funcţia de *dragoman*; cancelaria dragomanului" (MDA), *ducat* „provincie, teritoriu de sub stăpânirea unui *duce*" (MDA), *duplicat* / *duplicatum* (vezi *supra* **2.2.**), *duumvirat* „funcţia, autoritatea *duumvirilor*; perioadă cât era exercitată această funcţie" (MDA), *economat* „(înv.) serviciul administrativ al unei instituţii, unde lucrează un *econom;* funcţie de *econom*; perioadă de timp în care cineva exercită funcţia de econom; sediu unde îşi desfăşoară activitatea economul; magazin cu produse mai ieftine" (MDA), *eforat* „colegiu din Sparta antică alcătuit din cinci *efori;* demnitatea de efor; perioadă în care cineva deţinea demnitatea de efor" (MDA), *egumenat* „(rar) egumenie, funcţia de *egumen;* perioadă de timp în care cineva exercită funcţia de egumen; mănăstire condusă de un egumen" (MDA), *electorat* „demnitatea de *elector;* teritoriu supus autorităţii unui elector; totalitatea electorilor (= alegătorilor) în cadrul unor alegeri" (MDA), *episcopat* „rangul, funcţia de *episcop*; timpul cât este în funcţie un episcop; episcopie" (MDA), *exactorat* „birou în care activa un *exactor* (= perceptor)" (MDA), *exarhat* „teritoriu asupra căruia se întinde autoritatea unui *exarh*; funcţia de exarh" (MDA), *externat* „şcoală în care nu se primesc decât elevi *externi*; calitatea şi funcţia medicului extern" (MDA), *fătăciunat* (vezi *supra* **2.2.**), *hanat* „domnie a unui *han*" (DA) şi „stat, teritoriu condus de un han" (DEX), *indigenat* „(înv.) dreptul de încetăţenire într-un stat; statutul *indigenului*" (MDA), *inspectorat* „serviciu în care activează *inspectorul*; clădirea unde lucrează inspectorul; funcţia de inspector; perioadă de timp în care cineva îşi exercită funcţia de inspector" (MDA), *interimat* „situaţia celui care exercită în mod provizoriu o funcţie în locul titularului; perioadă de timp în care se exercită această funcţie" (MDA) cf. *interim, internat* „aşezământ şcolar în care elevii primesc locuinţă şi întreţinere; stagiu de practică efectuat în spitale şi în clinici de studenţii în medicină din ultimii ani" (MDA) cf. *intern, isprăvnicat* „cârmuire, prefectură" cf. *ispravnic* (MDA), *majorat* „vârstă la care o persoană devine *majoră*; starea juridică a persoanei majore; (înv.) majoritate" (MDA), *mandarinat* „funcţia mandarinului; perioada în care un *mandarin* îşi exercită funcţia" (MDA), *marchionat* „provincie de frontieră sub guvernare militară, în Evul Mediu" (DLR) cf. *marchion* „margraf", *marchizat* „rangul de *marchiz*; domeniu al unui marchiz" (MDA), *mareşalat* „funcţia de *mareşal*" (MDA), *mecenat* „*mecena*" (MDA) şi „ocrotire acordată artelor şi ştiinţelor, în calitate de *mecena*" (DN 1986), *minorat* „vârstă la care o persoană este *minoră*; stare a persoanei minore" (MDA), *odorat* „(înv.) miros" (MDA) cf. *odor* „(înv.) miros, mireasmă", *orfelinat* „aşezământ, instituţie de caritate pentru creşterea copiilor orfani" (MDA) cf. *orfelin*, *palatinat* „demnitate, funcţie de *palatin*; teritoriu sau provincie guvernată de un palatin; populaţie a unui teritoriu guvernat de un palatin" (MDA), *papat* „papalitate" (MDA) cf. *papă*, *partizanat* „faptul de a fi *partizan*; activitate dusă de partizani" (MDA), *patriarhat* „formă de organizare socială în care bărbatul este considerat şef al familiei; demnitatea de *patriarh* (rang bisericesc); (rar)

patriarhie" (MDA), *patronat* „calitatea de *patron*; asociație de patroni; totalitatea patronilor" (MDA), *păsărat* „mulțime de *păsări*" (MDA s.v. *păsăret*), *pensionat* „*pension*; timpul petrecut de cineva într-un pension" (MDA), *perceptorat* „(reg.) percepție (= instituție pentru colectarea impozitelor)" (DLR) cf. *perceptor*, *pionierat* „activitate de *pionier*; perioadă în care cineva a fost pionier" (MDA), *postulat* / *postulatum* (vezi *supra* **2.2.**), *pretorat* „(în vechea armată) autoritate militară condusă de un *pretor*; sediul acestei instituții" (MDA), *primat* (vezi *supra* **2.2.**), *principat* „teritoriu condus de un suveran care are titlu de *principe*; demnitatea de principe" (MDA), *priorat* „funcție, titlu de *prior*; perioadă de timp în care cineva exercită această funcție; unitate teritorial-administrativă bisericească condusă de un prior" (MDA), *prizonierat* „situația sau starea de *prizonier*; perioadă de timp în cursul căreia cineva este prizonier" (MDA), *profesorat* „funcția de *profesor*; timpul cât cineva exercită această profesiune" (MDA), *protectorat* „formă de dependență politică a unui stat față de altul, conform căreia statul *protector* conduce politica externă a statului protejat; teritoriu sau țară caracterizate printr-o astfel de formă de dependență" (MDA), *rabinat* „calitatea sau funcția de *rabin*; perioadă de timp cât funcționează un rabin" (MDA), *rectorat* „funcția de *rector*; durata acestei funcții; birourile și serviciile administrative care țin de rector" (MDA), *referat* (vezi *supra* **2.2.**), *regat* „stat guvernat de un *rege*" (MDA), *regisorat* „regizare; locul unde lucrează *regizorul*" (MDA s.v. *regizorat*) și „arta regizorului" (DEX s.v. *regizorat*) cf. *regisor* – variantă la *regizor*), *revisorat* „funcția de *revizor*; timpul cât ocupă cineva această funcție; serviciu în cadrul căruia își exercită revizorul funcția; localul unde funcționează acest serviciu" cf. *revisor* – variantă la *revizor* (MDA s.v. *revizorat*), *rigat* „stat guvernat de un *rigă* (= rege)" (MDA), *sangiacat* „*sangiac* (= diviziune teritorială în Imperiul Otoman)" (MDA s.v. *sangeacat*), *seniorat* „demnitate de *senior*; titlul seniorului (= nobil feudal); vârstă înaintată; perioadă în care cineva practică un sport în calitate de senior" (MDA), *sindicat* „organizație profesională care reprezintă interesele anagaților unei companii, instituții; totalitatea membrilor unui sindicat; sediu al unei organizații sindicale" (MDA) cf. *sindic* „persoană însărcinată cu administrarea patrimoniului unei instituții", *tribunat* „funcția de *tribun*; perioada în care își desfășura activitatea un tribun; unitate de luptători comandată de un tribun" (MDA), *triumvirat* „formă de conducere politică reprezentând alianța a trei conducători politici și militari (= *triumviri*); funcția de triumvir în Roma antică și durata ei" (MDA), *tutorat* „ocrotirea și administrarea intereselor unei persoane cu ajutorul unui tutore; susținere a pomilor fructiferi cu ajutorul unui *tutore* (= proptea)" (MDA), *țarat* „stat cârmuit de un *țar*" (MDA), *ultimat* (înv.) / *ultimatum* (vezi *supra* **1.**), *vizirat* „funcția de *vizir*; perioadă în care cineva exercită această funcție" (MDA), *voievodat* „demnitatea de *voievod*; ținut sau așezare condusă de un voievod" (MDA).

1. Formațiile *internat* și *externat* sunt considerate de Iorgu Iordan (Iordan, SRR: 32) „participii substantivate" (concept folosit pentru a desemna supinul), prin raportare la verbele corespunzătoare. La fel, formația *sindicat* este inclusă în cadrul „participiilor substantivate" presupunând existența unui verb (*a se*) *sindica,* după fr. *syndiquer;* același autor propune însă analiza prin *sindic* (cu sensul „slujba unui sindic", Iordan 1950: 77), soluție adoptată și în lucrarea de față.

2. Ar putea conține sufixul -*at*[3] cuvintele din DI *protopopat, protopresviterat, șugubinat* și *vechileat* (cu un sufix dezvoltat *-*eat* [pron. -e-at]) cf. *protopop,* respectiv *protopresviter* (s.v. *protoprezbiter*), *șugubină* „faptă gravă, nelegiuire, păcat", *vechil* „administrator de moșie", pe care nu le-am inclus în inventar, pentru că nu sunt înregistrate în dicționarele explicative consultate și, în consecință, nu li se cunoaște sensul.

Am exclus din discuție și cuvântul *combinat,* neanalizabil semantic prin *combină* sau *(a) combina.*

La acestea se adaugă 28 de formații din alte surse: *alumnat* „denumire dată în Germania și în Statele Unite ale Americii internatului școlar" (DN 1986) cf. *alumn* „elev", *antrenorat* „calitatea de a antrena sportivi; funcția de *antrenor*" (DCR[2]), *asesorat* „funcție de *asesor*" (DN 1986), *augurat* „slujba augurilor; templu construit după ce s-au consultat *augurii*; profeție" (DN 1986), *autorat* (Iordan, LRA: 164) „calitatea de *autor*", *capelanat* „demnitatea, slujba de *capelan*" (MDN), *centumvirat* „demnitatea de *centumvir*" (DN 1986), *centurionat* (DILR) „demnitatea, funcția de *centurion;* alegerea centurionilor" (NDN), *cenzorat* (Iordan, LRA: 164) „activitate a *cenzorului*" (internet), *curierat* „activitate a *curierului*" (DEX[2]), *despotat* „demnitatea de *despot*; teritoriu guvernat de un despot" (DN 1986), *dirijorat* „dirijat; activitatea *dirijorului*" (MDN), *dispecerat* „serviciu în care își desfășoară activitatea un *dispecer*" (DLR), *emirat* „stat condus de un *emir*; funcția, demnitatea de emir" (DLR), *fundat* „fond al unui tablou sau al unui panou sculptat; element arhitectonic care constituie fondul perspectivei frontale a unei construcții; decor care acoperă partea din spate a unei scene de teatru" (MDA s.v. *fundal*) cf. *fund*, *gonfalonierat* „titlu, demnitate de *gonfalonier*" (MDN), *guvernatorat* „administrație / funcție de *guvernator;* durata acestei funcții; teritoriu condus de un guvernator" (MDN), *imamat* „stat musulman condus de un *imam*" (DN 1986), *juniorat* „vârsta *juniorului*" (DN 1986), *lectorat* „funcția de *lector* într-o instituție de învățământ superior; catedră universitară" (DN 1986), *magnificat* „compoziție muzicală polifonică; cântec de slavă, punctul culminant într-o misă" (MDN) cf. *magnific, masterat* „perioadă de studii după obținerea licenței, pentru o specializare postuniversitară finalizată cu obținerea titlului de *master*; titlul de master" (DCR[2]), *nobilissimat* „demnitate de *nobilissim*" (DN 1986), *patricianat* (Rom. lit., VI, 1973, nr. 14, p. 32/2: *Case greoaie mărturisesc patricianatul negustoresc*) „calitatea de *patrician*", *shogunat* „autoritatea, demnitatea de *shogun*" (MDN), *stathuderat* „demnitatea, funcția de *stathuder* (= guvernator al unei provincii și comandant militar în Țările de Jos)" (MDN), *sultanat* „demnitatea de *sultan*; stat monarhic condus de un sultan" (DLR), *unicat* „exemplar *unic* (al unui act, al unui obiect etc.)" (DN 1986).

Substantivul neutru din DILR *alternat* „drept al unui stat de a fi numit primul în exemplarul care îi revine din textul tratatului la care este parte" (MDN), împrumutat din franceză, nu a fost inclus în listă deoarece nu este analizabil semantic prin raportare la verbul *(a) alterna* „a reveni sau a face să revină succesiv".

3.1.2. Formațiile cu *-at*[3] sunt ***substantive neutre***, raportabile la:
– substantive: *apostolat, artizanat, banat, bridat, califat, canonicat, cardinalat, consulat, decanat, ducat, exarhat, hanat, patriarhat, regat, tribunat, țarat, vizirat, voievodat* etc.;
– adjective (folosite și substantival): *anonimat, externat, indigenat, internat, majorat, minorat, magnificat, primat, unicat;*
– verbe (rar): *certificat, duplicat, odorat, postulat, referat;*
– un adverb: *interimat.*

O singură formație este de genul ***masculin***: *mecenat.*

Câteva ***formații*** din DI sunt ***semianalizabile***: *patriciat* „demnitatea, calitatea de *patrician*; instituția patricienilor; totalitatea patricienilor", *provizorat* „stare a ceea ce este *provizoriu*; fapt, situație provizorie; timp cât cineva sau ceva este provizoriu", *pugilat* „luptă cu pumnii goi practicată ca sport" cf. *pugilism* și *pugilist.*

4. Valorile derivatelor

Formațiile cu *-at*^{3} au mai multe valori semantice. Adesea, același cuvânt are valori diferite, denumind funcția și perioada cât se exercită aceasta sau funcția, perioada și locul (vezi glosările, *supra* **3.1.**).

4.1. ***Ocupația, demnitatea, funcția*** persoanei denumite de cuvântul-bază: *arhontat, canonicat, cardinalat, cnezat, decemvirat, diaconat, dictatorat, directorat, doctorat, dogat, eforat, episcopat, hanat, isprăvnicat, mandarinat, mareșalat, papat, patriarhat, pretorat, profesorat, provizorat, rabinat, regizorat* etc.

4.2. ***Perioada*** cât se exercită funcția: *arhontat, califat, cardinalat, diaconat, duumvirat, inspectorat, interimat, prizonierat* etc.

4.3. ***Situația, condiția, starea*** (permanentă sau temporară): *anonimat, autorat, concubinat, indigenat, interimat, majorat, minorat, partizanat, primat, prizonierat, seniorat* etc.

4.4. ***Purtătorul localizării,*** formația desemnând teritoriul sau instituția unde se exercită meseria sau autoritatea desemnate de cuvântul de bază ori unde predomină indivizii sau elementele desemnate de cuvântul-bază: *alumnat, alunat, cnezat, comitat, consulat, dispecerat, ducat, economat, emirat, hanat, imamat, internat, orfelinat, regat, voievodat* etc.

4.5. ***Colective***: *alunat, electorat, fătăciunat, patronat, păsărat, sindicat.*

4.6. ***Nume de acțiune*** cu bază nominală (rar): *apostolat, bridat, campionat, cenzorat, curierat, dirijorat, mecenat* etc.

4.7. ***Rezultatul*** acțiunii: *certificat, duplicat, postulat, referat.*

Uneori, sensul de nume de acțiune se combină cu cel de rezultat al acțiunii: *artizanat.*

În formația *magnificat* întâlnim o valoare rară: ***purtătorul calității.***

Sunt ***sinonime*** cu baza formațiile *climat, mecenat* cu sensul „mecena" și *sangiacat.*

5. Originea sufixelor și istoria derivatelor

5.1. Sufixul nominal abstract *-at*^{3} este ***neologic,*** împrumutat din franceză, latină, italiană, rar din germană.

Sufixul lat. *-atus* denominativ forma substantive care indicau diverse funcții (*senatus, comitatus, decurionatus.* etc.), locul (*consulatus, parentatus*), colectivitatea (*vicinatus*) și starea sau situația (*colonatus*). În limbile romanice, sufixul a fost împrumutat mai târziu.

Sufixul se găsește și în unele dintre limbile moderne neromanice, ceea ce-i conferă calitatea de sufix internațional: germ. *Duplikat,* germ. *Pensionat,* engl. *syndicate,* germ. *Syndikat* etc.

Sufixul *-at*^{3} a fost împrumutat în derivate analizabile din:

– franceză: *anonimat* < fr. *anonymat*, *artizanat* < fr. *artisanat*, *climat* < fr. *climat*, *externat* < fr. *externat*, *interimat* < fr. *intérimat*, *internat* < fr. *internat*, *marchizat* < fr. *marquisat*, *mareșalat* < fr. *maréchalat*, *orfelinat* < fr. *orphelinat*, *shogunat* < fr. *shogunat* etc.;

– latină: *composesorat* < lat. *compossessoratus*, *nobilissimat* < lat. *nobilissimatus*, *principat* < lat. *principatus;*
– italiană: *campionat* < it. *campionato*, *ducat* < it. *ducato*, *gonfalonierat* < it. *gonfalonierato;*
– germană: *duplicat* < germ. *Duplikatum;*
– vechea slavă: *aromat* < v.sl. *aromatŭ.*

Numeroase formații au etimologie multiplă: *apostolat* < fr. *apostolat,* lat. *apostolatus; cardinalat* < fr. *cardinalat,* lat. *cardinalatus; colonat* < fr. *colonat,* lat. *colonatus; comitat* < germ. *Komitat*, lat. *comitatus; decanat* < fr. *décanat*, lat. *decanatus*; *decemvirat* < lat. *decemviratus,* fr. *décemvirat; diaconat* < fr. *diaconat,* lat. *diaconatus; episcopat* < fr. *épiscopat,* lat. *episcopatus; patronat* < lat. *patronatus,* fr. *patronat*, germ. *Patronat; rabinat* < fr. *rabbinat,* germ. *Rabbinat; rectorat* < fr. *rectorat,* germ. *Rektorat; ultimat(um)* < fr. *ultimatum,* germ. *Ultimatum.*

După detașarea sufixului din împrumuturi analizabile precum cele de mai sus, s-au creat în limba română o serie de derivate: *alunat, antrenorat, cnezat, concubinat, curierat, dictatorat, dragomanat, exactorat, hanat, isprăvnicat, marchionat, minorat, partizanat, păsărat, pionierat, pretorat, prizonierat, regat, regizorat, revizorat, sangeacat, seniorat, tutorat, țarat, voievodat* etc.

5.2. Primul ***împrumut*** cu sufixul *-at*^{3} este din secolul al XVI-lea: *aromat* (la Coresi, apud Murnu, Gr. 7, în DLR). În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea sunt atestate *ducat* (a. 1642, în GCR I, 95/30), *climat* (la Cantemir, Hr. 11), *principat* (la Iorga, S.D. VII, 40), *diaconat* (Calendariu (1794), 31/21, în MDA). Majoritatea cuvintelor conținând acest sufix au fost împrumutate în secolul al XIX-lea: *cardinalat* (Bălcescu, M. V. 327, în DA), *economat* (Costinescu, în MDA), *exarhat* (Costinescu, în MDA), *episcopat* (GT (1848), 137^1/ 33, în DLR), *orfelinat* (DDRF, în DLR), *pensionat* (CR (1832), 231^1/ 8, în DLR) etc.

Cele mai vechi ***creații românești*** cu sufixul *-at*^{3} sunt, probabil, *banat*, *cnezat* și *voievodat,* deși dicționarele nu furnizează atestări foarte vechi. În istorie se vorbește de *Banatul Severinului* care, după secolul al XIII-lea, a fost feudă a domnilor Țării Românești. Denumirea oficială pentru provincia Banat apare după 1718 (cf. Diaconovich 1898). Însă în DA *banat* este considerat un împrumut din latina medievală (*banatus*), atestat la Bălcescu, M.V. 593. Prima atestare a lui *cnezat* este de la începutul secolului al XIX-lea (a. 1808, la Șincai, HR. I 270/24, în MDA), iar *voievodat* este atestat prima dată spre sfârșitul aceluiași secol (a. 1878, la Bălcescu, M.V.).

Majoritatea derivatelor românești sunt atestate în secolul al XIX-lea: *isprăvnicat* (a. 1818, la Caragea, L. 21/7), *regat* (a. 1829, CR, 282^2/19), *sangeacat* (a. 1842, la Asachi, L. 901/40), *fătăciunat* (a. 1852–1895, în Uricariul VI, 4), *seniorat* (a. 1868, la Barcianu, V.), *tutorat* (a. 1872–1873, la Negruzzi, S. I, 143), *marchionat* (a. 1876, în LM), *minorat* (a. 1876, în LM), *dictatorat* (a. 1870, la I. Costinescu, în MDA), *egumenat* (a. 1870, la I. Costinescu, în MDA), *păsărat* (a. 1885, la Delavrancea, S. 81), *dragomanat* (a. 1887, la Odobescu, S. I, 321, în MDA), *concubinat* (a. 1890, la Marian, NU. 60), *exactorat* (a. 1891, la Barițiu, P. A. III, 148) etc. Multe au intrat în română în secolul al XX-lea: *hanat* (a. 1901, la Iorga, L. II, 251), *alunat* (a. 1906, la Țiplea, P. P. 62), *țarat* (a. 1915, Bul. Com. Ist. II,

183), *revizorat* (a. 1926–1931, în CADE), *pionierat* (a. 1948, Contemp., nr. 104, 4/1), *pretorat* (a. 1949, la Camilar, N. I, 77), *prizonierat* (a. 1952, „Scânteia", nr. 2354), *regizorat* (a. 1954, V. Rom., 75), *partizanat* (a. 1958, la Ralea, S. T. III, 18), *antrenorat* (a. 1973, V. Stud., în DCR[2]), *curierat* (a. 1975, DEX).

6. Originea temelor

Temele derivatelor româneşti cu sufixul *-at*[3] sunt de diverse origini:
– moştenite din latină (rar): *regat;*
– slave: *cnezat, isprăvnicat, ţarat, voievodat;*
– greceşti: *dragomanat, egumenat;*
– turceşti: *hanat, sangeacat / sangiacat;*
– latino-romanice: *antrenorat, concubinat, curierat, dictatorat, marchionat, partizanat, pretorat, prizonierat, tutorat.*

Unele teme au origine multiplă (*pionierat*) sau sunt cuvinte create în limba română (*alunat, fătăciunat*).

7. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-at*[3] a fost productiv în secolele al XIX-lea şi al XX-lea: *antrenorat, autorat, colonat, curierat, pionierat, partizanat, patronat, prizonierat, revizorat* etc.

8. Repartiţia stilistică a derivatelor

Multe formaţii cu *-at*[3] sunt folosite în limba curentă: *anonimat, apostolat, artizanat, campionat, consulat, decanat, doctorat, inspectorat, internat, lectorat, majorat, masterat, patronat, pionierat, principat, prizonierat, rectorat, regat* etc.

Unii termeni au ieşit din uz sau sunt folosiţi în lucrări de istorie ori în romane istorice: *arhontat, cnezat, decemvirat, dogat, dragomanat, duumvirat, eforat, exactorat, hanat, indigenat, isprăvnicat, marghizat, marghionat, papat, patriciat, plebeiat, sangiacat, triumvirat, ţarat, voievodat* etc. Alte formaţii au în dicţionare indicaţia „rar, neobişnuit": *dictatorat, eforat, mandarinat, marchionat, mareşalat, minorat, palatinat, patriciat, seniorat* etc., uneori şi „învechit" (*fătăciunat*).

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -IAT[3]

9.1.1. Statutul afixului

Sufixul dezvoltat *-iat*[3] [pron. -i-at] se delimitează de sufixele *-iat*[1] şi *-iat*[2] prin origine şi valori (ca şi *-at*[3] de sufixele *-at*[1] şi *-at*[2]).

Unele formaţii cu *-iat*[3] au dublete cu *-at*[3] (acestea din urmă având uneori model străin): *composesoriat / composesorat* (cf. lat. *compossessoratus*), *protopopiat / protopopat*, *viziriat / vizirat* etc.

9.1.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

9.1.2.1. În DI sunt înregistrate 20 de ***formaţii analizabile***: *ajutoriat* „funcţia sau titlul de *ajutor* al cuiva" (MDA), *anticariat* „întreprindere care achiziţionează şi vinde cărţi sau obiecte vechi de artă" cf. *anticar* (DA), *cancelariat* „funcţia de *cancelar* şi perioada cât cineva are această funcţie" (DA) şi „localul unde îşi exercită cancelarul atribuţiile" (DN 1986), *comisariat* „funcţia unui *comisar* şi perioada cât durează ea; secţie a poliţiei orăşeneşti condusă de un comisar; localul acestei secţii" (DA), *landgrafiat* „domeniu condus de un *landgraf;* demnitate de landgraf" (MDA), *margrafiat* „domeniu al unui

margraf; demnitatea de margraf" (MDA), *măndătariat* „sediu al administrației locale" cf. *mandatar* (MDA), *ministeriat* „perioadă de timp în care un guvern sau un ministru își îndeplinește mandatul" (MDA) cf. *minister* / (înv.) *ministeriu, notariat* „instituție publică în care se redactează, se legalizează și se autentifică acte, sub coordonarea unui *notar*; funcția și activitatea notarului" (MDA), *noviciat* „situația, condiția de *novice*; timpul cât durează această stare; locuință destinată, în mănăstire, novicilor" (MDA), *plebeiat* „(rar) calitate de *plebeu*" cf. și *plebe* (MDA), *primariat* „funcție, titlu de *primar*; perioadă de timp în care cineva exercită această funcție; examen susținut de un medic pentru a obține titlul de medic primar" (MDA), *proletariat* „mulțime de proletari, condiție de *proletar*" (DLR), *protopopiat* „rangul sau funcția de *protopop*; teritoriu aflat sub jurisdicția unui protopop; reședința unui protopop" (MDA), *secretariat* „funcție de *secretar;* perioadă în care cineva exercită funcția de secretar; serviciu într-o instituție sau într-o organizație unde lucrează secretarul; grup de persoane care consemnează conținutul dezbaterilor unei ședințe, ca secretari" (MDA), *tezaurariat* „oficiu unde se păstrează și se administrează tezaurul public; departamentul de finanțe" (MDA) cf. *tezaurar* / *tezaurariu* (= „custodele unui tezaur, casier)", *vicariat* „funcția sau demnitatea de *vicar*; timpul cât un vicar exercită această funcție; regiunea unde se exercită autoritatea vicarului; reședința vicarului" (MDA), *viziriat* „funcția de *vizir*; perioadă în care cineva exercită această funcție" (MDA), *voluntariat* „angajare (în armată) ca *voluntar*; durată a serviciului militar pe care îl face cineva ca voluntar" (MDA).

La acestea se adaugă 14 formații din alte surse: *actuariat* (DILR) „totalitatea operațiilor și normelor pe baza cărorase efectuează calcule financiare; funcția de *actuar* (= specialist în calcule statistice)" (NDN), *acționariat* (DILR) „sistem în care salariații unei întreprinderi sunt *acționari,* coproprietari ai unei părți din acțiuni" (MDN), *antreprenoriat* (DILR) „activitatea *antreprenorului*" (internet), *composesoriat* „composesorat" (DA) cf. *composesor*, *directoriat* (Simian-Guțulescu 1970: 100) „directorat" cf. *director, impresariat* (DILR) „instituție care mijlocește sau organizează reprezentații teatrale, concerte" (DN 1986) cf. *impresar, interpretariat* (DILR) „activitatea, meseria de *interpret*" (MDN), *mercenariat* (DILR) „condiția, ocupația de *mercenar*" (MDN), *parteneriat* (DILR) „asociere a doi sau mai mulți *parteneri* (de afaceri)" (DCR), *primiceriat* (DILR) „demnitatea de *primicer*" (DN 1986), *protonotariat* (DILR) „funcția și demnitatea de *protonotar*" (DN 1986), *rezidențiat* (DILR) „specializare ca (medic) *rezident*" (DCR[2]), *secundariat* (DILR) „perioadă de timp în care își face stagiul un medic *secundar*; examen sau concurs pentru obținerea gradului de medic secundar" (DEX), *suplinitoriat* „statutul profesorului *suplinitor*" (DCR[2]).

1. O formație foarte rară este semnalată de Iorgu Iordan (Iordan 1935a: 230): *profitariat* (*profitariatul munițional*, „Cuvântul liber", 25 VIII, 1934, p. 3/5); formația s-ar explica de la tema *profitor* (*a* în loc de *o* ar putea fi o greșeală de tipar sau o influență a verbului *(a) profita*) și ar avea sensul colectiv „cei care profită".

2. Din împrumutul *vedetariat* „atitudine de vedetă, vedetism" (DCR[2]) (< fr. *vedettariat*) cf. *vedetă* s-ar segmenta un sufix dezvoltat **-ariat* [pron. -a-ri-at], identificat numai în această formație.

9.1.2.2. Formațiile cu *-iat*[3] sunt ***substantive neutre***, raportabile la:
– substantive: *ajutoriat, anticariat, cancelariat, comisariat, landgrafiat mareșaliat, margraviat, măndătariat, proletariat, voluntariat* etc.;
– adjective: *primariat, secundariat, suplinitoriat.*

9.1.3. Valorile derivatelor

Substantivele cu *-iat*³ au, în general, aceleaşi valori ca formaţiile cu *-at*³.

9.1.3.1. ***Ocupaţia, demnitatea, funcţia*** pe care o are persoana denumită de cuvântul-bază: *ajutoriat, cancelariat, comisariat, margrafiat*. Adesea, această valoare se asociază cu cea de ***perioadă*** în care se exercită funcţia respectivă.

9.1.3.2. ***Purtătorul localizării,*** formaţia desemnând teritoriul unde se exercită meseria sau autoritatea denumite prin cuvântul de bază: *comisariat, mândătariat, notariat, tezaurariat* etc.

9.1.3.3. ***Starea, situaţia, condiţia*** persoanei indicate prin cuvântul de bază: *noviciat, suplinitoriat.*

9.1.3.4. ***Colective***: *proletariat, secretariat.*

Frecvent, o formaţie are mai multe valori. De exemplu, *comisariat* şi *notariat* indică funcţia, timpul şi locul; *secretariat* indică o funcţie şi timpul cât se exercită aceasta, locul unde se exercită funcţia denumită de cuvântul-bază şi colectivul.

9.1.4. Originea sufixului şi istoria derivatelor

9.1.4.1. Punctul de plecare al formaţiilor cu *-iat*³ sunt substantivele latine cu *-ius* şi *-ium* (*notarius, ministerium*). Sufixul *-iat*³ este dezvoltat din *-at*³ cu infixul *-i-,* detaşat din formaţii cu dublă analiză: *ministeriat* cf. *minister* sau *ministeriu + -iat,* dar *ministerie + -at; notariat* cf. *notar* sau *notariu + -iat,* dar *notarie + -at* etc.

Eugenia Simian-Guţulescu (*lucr. cit.*: 99) afirmă că o trăsătură fonetică a temelor la care se ataşează *-iat* este consoana finală *-r*. Deşi aceasta este situaţia în majoritatea cazurilor, totuşi prezenţa lui *-r-* nu este obligatorie: *mareşaliat, protopopiat, noviciat.*

Multe dintre formaţii sunt împrumutate, sufixul având caracter internaţional. Sufixul *-iat*³ a intrat în română prin cuvinte împrumutate din limbi romanice (franceză, italiană), din germană, din rusă sau din latină: *anticariat* < germ. *Antiquariat* (în DA, este considerat derivat din *anticar*); *comisariat* < fr. *commissariat,* rus. *комисаріатъ*; *landgrafiat* < fr. *landgraviat; margrafiat* < fr. *margraviat; noviciat* < lat. *novitiatum,* fr. *noviciat,* it. *noviziato; tezaurariat* < lat. *thesaurariatus; vicariat* < fr. *vicariat,* it. *vicariato.*

9.1.4.2. Cuvintele cu *-iat*³ au pătruns în limba română începând din secolul al XVIII-lea: *landgraviat* (Gheografie, 74ʳ/8, în DLR), dar mai ales în secolul al XIX-lea: *comisariat* (Costinescu, în MDA), *ministeriat* (Costinescu, în MDA), *notariat* (I. Golescu, C.), *noviciat* (Bariţiu, P. A. I, 338), *plebeiat* (Maiorescu, CR. III, 117), *proletariat* (Românul (1858), 150²/79), *secretariat* (I. Golescu, C.) etc. Numărul lor a continuat să crească în secolul următor: *margrafiat* (Alexi, W.), *actuariat* (NDN), *acţionariat* (MDN), *primiceriat* (MDN), *protonotariat* (DN³) etc.

După ce s-a detaşat din împrumuturile analizabile, sufixul *-iat*³ a creat ***derivate româneşti***: *mândătariat* (a. 1835, la Ştefanelli, D. C. 407, în DLR), *ajutoriat* (C. Petrescu, apud Iordan, LRA: 165), *mercenariat* (MDN), *plebeiat* (Maiorescu, Cr. III, 117), *primariat* (CADE), *rezidenţiat* (DCR²), *suplinitoriat* (DCR²) etc.

Unele formații sunt considerate fie formații românești, fie împrumuturi: *cancelariat* < *cancelar* + *-iat*, cf. germ. *Kancellariat* (DA), *impresariat* < *impresar* + *-iat* (DEX), cf. germ. *Impresariat* (DN 1986, MDN) etc.

9.1.5. Originea temelor

Formațiile cu sufixul *-iat*[3] se raportează la teme moștenite din latină (*ajutoriat*), latino-romanice (*mândătariat, mercenariat, primariat, plebeiat* etc.), de origine slavă (*protopopiat*).

9.1.6. Productivitatea sufixului

Sufixul *-iat*[3] nu a fost foarte productiv în română. Derivatele românești sigure sunt puțin numeroase.

9.1.7. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

În general, formațiile cu *-iat*[3] sunt din limbajul administrativ sau instituțional. Unele formații sunt destul de neobișnuite (*ajutoriat, landgrafiat, margrafiat*) sau învechite (*mândătariat, tezaurariat*). Câteva dintre ele au uz general: *anticariat, comisariat, notariat, primariat, proletariat, secretariat*.

Alte sufixe dezvoltate se identifică în câte o formație:

***-icat** în *pontificat* „demnitate de papă; intervalul de timp în care un papă își exercită funcția" cf. *pontif* (prin raportare la adjectivul *pontifical*, formația este semianalizabilă);

***-uleat** [pron. -u-lĕat] în formația analizabilă din DI *iuiuleat* „vaiet" (DA) cf. *iui!*

-ATĂ[2]

Popescu-Marin 1960: 669–671.

1. Statutul afixului și delimitarea de afixe omonime

Considerăm că formantul *-ată*[2] din cuvinte vechi și populare (vezi *infra* **2.1.**) are statut de sufix și se delimitează de:

– sufixul *-ată*[1] (din *serată, vișinată* etc.), prin origine și prin repartiția stilistică a derivatelor (vezi monografia sufixelor **-ADĂ, -ATĂ[1]**);

– formațiile de tipul *cotiledonată, măzărată* etc., substantivizări ale formei de feminin a adjectivelor corespunzătoare formate cu sufixul *-at*[1] (vezi monografia sufixelor **-AT[1], -ÂT, -IT[1], -UT**);

– varianta morfologică *-ată* a sufixelor **-AT[2]** și **-AT[3]** prin statutul afixelor (vezi monografiile respective).

Într-un singur derivat din DI se identifică un sufix dezvoltat **-eată* [pron. -ĕa-tă] (cu unele dificultăți formale): *pomeneată* (*pomneată / pomineată*) „șervet sau batistă de pânză albă, cu un ban legat la un capăt și o lumânare la altul, care se dă de pomană la înmormântare; colac care se dă de pomană la înmormântare" cf. *pomană* (DLR) și *(a) pomeni*.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. În DI sunt înregistrate 10 ***formaţii analizabile***: *cănată* „cană" (DA), *fălcată* „(bot.) suliţică" cf. *falcă* (DA), *frâmbiată* „oaie cu lână creaţă" (DA) cf. *frâmbie* – variantă a lui *frânghie*, *glăvată* „(Braşov) cap mare şi prost" (DA s.v. *glăvăţână*) cf. *glavă* „căpăţână de animal", *halcată* „bucată de carne care atârnă, ruptă dintr-un animal" (DA s.v. *halcă*), *hoinată* „dans popular; melodie după care se execută dansul hoinata" (DA s.v. *(h)oină* „joc cu mingea"), *loloţată* „(reg.) nume dat unui soi de struguri albi" cf. *loloaţă* „laţe de păr nepieptănate; smocuri de lână care se desprind din blana oilor" (DLR), *muscurată* „oaie cu lâna albă şi cu pete negre pe bot" cf. *muscur, -ă* „(oaie sau capră) de culoare albă şi cu pete negre pe bot" (DLR), *păstăiată* „(bot.) lopăţea" cf. *păstaie* (DLR), *surată* „prietenă" cf. *soră* (DLR).

La acestea se adaugă o formaţie: *cosiţată* „plantă agăţătoare" (DA s.v. *cosiţă* „plantă ierboasă agăţătoare").

1. Conform MDA, substantivul *halcată* nu este derivat de la *halcă*, ci o contaminare între *halcă* şi *bucată*.

Legătura semantică dintre *loloţată* şi *loloaţă* (DLR) nu este clară.

2. Excludem dintre formaţiile cu *-ată*[2] pe cele care admit analiza printr-un verb, considerând că acestea reprezintă substantivări ale formelor feminine de participiu cu utilizare adjectivală: *cârligată (cârligat)* „(bot.) răculeţ" (DA s.v. *încârliga;* Popescu-Marin 1960: 670) presupune că poate fi analizat şi prin *cârlig*), *dăltuşată* „(reg.) scobitură în care se îmbină şindrilele" (MDA) cf. *(a) dăltuşa* „(reg.) a scobi (cu dăltuşul)", *şezată* „fiecare dintre stâlpii verticali care sprijină streaşina casei" cf. *(a) şedea* (în DLR e dat cu etimologie necunoscută, dar se menţionează verbul *(a) şedea*) şi *zăgnată,* variantă a lui *zăgneată* „surcea sau vreasc pentru foc; scântei; (foc de) surcele sau vreascuri puse să ardă la gura cuptorului, ca să se rumenească produsul pus la copt" cf. *(a) zăgni* „a aprinde focul" (în DLR este considerat împrumut din ucr. *загнит*, rus. *загнета*). De asemenea, în expresia *cu ridicata* „în cantităţi mari", considerăm că s.f. *ridicata* reprezintă un participiu substantivizat, nu un derivat cu *-ată.*

Nu am inclus în inventar nici substantivul feminin din DI *lescovată* deoarece nu este explicat clar în dicţionarele consultate. În MDA şi în DLR, pentru etimologia lui *leşcovă* „bulgăre mare de pământ scos de plug" se face trimitere la *lescovată* (însă acest cuvânt nu este înregistrat); în DA este înregistrat cuvântul *leşcovată* s.f. (în expr.) *piatră leşcovată* „piatră de preţ, lucitoare", după rut. *leskovyĭ-kobal't* cf. şi *leşcovă*.

2.2. Toate formaţiile cu *-ată*[2] sunt ***substantive comune*** de genul feminin, raportabile la substantive comune.

O ***formaţie*** înregistrată în DI este ***semianalizabilă***: *mălată* „mămăligă" cf. *mălai.*

3. Valorile derivatelor

Formaţiile cu sufixul *-ată*[2] evidenţiază câteva valori semantice în raport cu baza.

3.1. ***Purtătorul asemănării***: *fălcată, frâmbiată, glăvată, hoinată, loloţată, surată.*

3.2. ***Posesorul*** obiectului denumit de temă: *păstăiată.*

3.3. ***Specia*** bazei: *hălcată.*

Derivatele *cănată, cosiţată* şi *muscurată* sunt ***sinonime*** cu baza.

4. Originea sufixului şi istoria derivatelor

4.1. Originea sufixului *-ată*[2] este neclară.

Sufixul *-ată*[2] a putut fi moştenit din latină în formaţia analizabilă *frâmbiată* < lat. *fimbriatus* „împodobit cu frânghii (= franjuri de lână)" (DA) sau < lat. *fimbriata, -am* (CDDE 651), formaţie analizată apoi prin *frânghie* < lat. *fimbria* (REW 3308).

S-a putut detaşa şi din împrumutul *cănată* < bg. *kanata* „căniţă" (DA), unde segmentul final a putut fi interpretat drept sufix diminutival, cf. bg. *kana* > rom. *cană.*

Sufixul a putut apărea şi pe teren românesc din *-at* + *-ă*, cf. *surată* (format de la *soră, surori,* după modelul lui *fârtat* < *frate* + sufixul *-at,* DA) sau din derivate de tipul *măzărată* „(planta) sângele-voinicului" (DLR s.v. *măzărat, -ă*), care reprezintă substantivarea adjectivului *măzărat* derivat cu sufixul *-at*[1], prin raportare la *mazăre.*

4.2. Formaţiile cu *-ată*[2] sunt vechi. Prima atestare a lui *surată* este în *Biblia* de la 1688 (DLR). Celelalte formaţii sunt atestate în lucrări din secolul al XIX-lea (*cănată, cosiţată*) sau din prima jumătate a secolului al XX-lea (*fălcată, halcată, muscurată, păstăiată*); fiind însă cuvinte populare, este de presupus că sunt mult mai vechi.

5. Originea temelor

Formaţiile cu *-ată*[2] se raportează la teme moştenite (*fălcată, frâmbiată, surată*) sau slave (*cănată, cosiţată, glăvată*); rar, tema este comună cu albaneza (*păstăiată*), are origine maghiară (*hălcată*) sau neclarificată (*loloţată, muscurată*).

6. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Formaţiile cu sufixul *-ată*[2] sunt vechi şi populare, unele regionale sau învechite. Sufixul a fost slab productiv.

-ATIC (-atec), -ETIC (-etec); -ATICĂ, -ETICĂ

Pascu, S. 99–103; Rosetti, ILR (1968): 162; Dimitrescu 1960: 321–330; Ivănescu 1958: 44–51; Iordan, Top.: 515, 533, 534; Puşcariu 1901b: 830–832; Puşcariu 1924–1926: 1377; Frăţilă 1982: 160, 182; Laţiu 2003: 107–112; FCLRV: 77–78.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-atic, -etic* şi *-atică, -etică* reprezintă două ***serii*** care sunt asociate pe baza asemănării formale şi a originii (vezi *infra* **4.**).

În cadrul fiecărei serii, sufixele au, pe lângă originea comună, aceeaşi distribuţie (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2.** şi **2.3.2., 2.4.2.**) şi aceleaşi valori (vezi *infra* **3.**).

1. G. Pascu tratează sufixul *-atic* (cu „varianta fonetică" *-etic*) şi sufixul *-etic* în două monografii diferite (S.: 99–103, respectiv S.: 70), fără a stabili vreo legătură genetică, distribuţională sau semantică între ele (vezi şi *infra,* nota sub **4.1.2.**).

2. Nu am inclus în serie un sufix *-*itic* pentru că s-ar segmenta, conform procedeelor de analiză din această lucrare, dintr-o singură formație analizabilă: *pleuritic* „specific pleureziei; provocat de pleurezie (= boală care constă în inflamația acută sau cronică a *pleurei*)” (DRL), cu dubletul, jusificat etimologic, *pleuretic* < fr. *pleurétique;* forma *pleuritic* a apărut, probabil, în română sub influența cuvântului *pleurită* < gr. *πλευρίτης,* fr. *pleurite* (care desemnează o altă boală pulmonară). Sufixul *-*itic* se identifică și în câteva formații semianalizabile, de ex. *nefritic* (cu dubletul *nefretic*) „persoană care suferă de *nefrită*” < ngr. *νεφριτικός,* lat. *nephreticus,* fr. *néphrétique* (DLR s.v.) cf. și *nefr(o)-; rahitic* < ngr. *ραχιτικός,* fr. *rachitique,* it. *rachitico* (DLR) cf. *rahis* „(rar) șira spinării” etc.

1.1.1. Sufixul *-atic* (vezi *infra* **2.1.**) se identifică în formații cu teme terminate în consoană. Formațiile sunt, în marea lor majoritate, adjective, rar substantive:
– moștenite din latină (analizabile sau neanalizabile): *iernatic (iernatec)* „caracteristic *iernii;* tabără militară de *iarnă;* adăpost pentru turme; nutreț” (DA) cf. și *(a) ierna, sălbatic* etc.;
– create pe terenul limbii române: *muieratic* „muieresc, lipsit de vigoare; afemeiat” cf. *muiere* (DLR), *negratic* „(d. oameni) negricios” cf. *negru* (DLR), *ogăratic* „slab ca un *ogar*” (DLR), *spulberatic* „nestatornic” cf. *(a) spulbera* (DLR) etc.;
– neologice împrumutate: *prismatic* „care este în formă de *prismă*” (DLR), *zigomatic* „care se referă la *zigomă*” (DLR) etc.

Excepție face împrumutul neologic *asiatic* „(om) originar din *Asia*” < lat. *asiaticus,* fr. *asiatique* (MDA), raportabil la o temă terminată în *-i-* vocalic neaccentuat.

1.1.2. Sufixul *-etic* apare în 2 tipuri de formații, dintre care cele mai multe sunt adjective (vezi *infra* **2.2.** și **4.1.2.**).

1.1.2.1. O serie de formații cu *-etic* au fost create în limba română de la cuvinte ale căror teme se termină în *-i-* vocalic accentuat (de ex. *leșietic* „cu gust și miros de *leșie*”, în DLR) sau în *-ĭ-* semivocalic (de ex. *șuietic* „(om) smintit, prost, nătâng” cf. *șuĭ* „idem”, în DLR).

Condiționarea fonetică a celor două sufixe de teme cu anumite finale nu este însă strictă, după cum se poate constata din existența unor ***dublete*** cu *-atic* și *-etic,* formații sinonime create de la același cuvânt-bază.

1. Crearea în limba română a unor ***dublete*** cu *-atic (-atec)* de la baze specifice pentru *-etic* se explică prin presiunea numeroaselor derivate cu sufixul *-atic* (vezi *infra* **2.1.**): ***leșietic*** și ***leșiatic*** (DA s.v. *leșie,* DLR s.v. *leșietic*); ***măietic (măietec)*** și ***maiatic (maiatec)*** s.m. „caltaboș făcut mai ales cu ficat sau cu sânge de porc” cf. *mai* „ficat” (DLR s.v. *măietic*); ***roșietic*** și ***roșiatic (roșiatec)*** „care bate în roșu” cf. *roșiu* – variantă la *roșu* (DLR s.v. *roșiatic*); ***subțietic (subțietec)*** și ***subțiatic*** „subțiratic” cf. *(a) subția* (DLR s.v. *subțiatic*).

2. După detașarea sufixului *-etic* din derivate analizabile cum sunt cele de sub **1.1.2.1.** (vezi și *infra* **2.2.**), s-au creat și pentru unele derivate cu *-atic (-atec)* ***dublete*** cu *-etic* de la teme terminate în consoană (în care *-etic* nu se justifică fonetic): ***lămuratic*** și ***lămuretic*** „curat, pur, neamestecat” (DA s.v. *lamură* „metal (aur, argint) de cea mai bună calitate; ceea ce este în stare pură”, DLR s.v. *lămuratic*); ***subțiratic (subțiratec)*** și ***subțiretic*** „aproape *subțire*” (DLR s.v. *subțiratic*); ***sulatic (sulatec)*** „lunguieț, lung și subțire; penis (la animale)” și ***suletic*** „lunguieț” cf. *sulă* (DLR s.v.

sulatic); *suratic (suratec)* şi *suretic* „care este (aproape) *sur*" (DLR s.v. *suratic*); *tineratic* „care are aspect tineresc" şi *tineretic* „(înv., rar) animale domestice tinere, tineret animalier" cf. *tânăr* (DLR s.v. *tineratic*); *ţigănatic (ţigănatec)* şi *ţigănetic* „care seamănă cu un *ţigan*, brunet" (DLR s.v. *ţigănatic*).

1.1.2.2. Ulterior, sufixul *-etic* a fost şi împrumutat, în neologisme latino-romanice raportabile la teme terminate în consoană, de tipul *dietetic, mimetic* etc. (vezi *infra* **2.2.** şi **4.1.2.**), formaţii în care prezenţa sufixului *-etic* se justifică etimologic.

1.1.3. Sufixele *-atică* şi *-etică* se identifică în substantive neologice împrumutate care nu pot fi analizate, din punct de vedere semantic, prin adjectivele cu *-atic* sau cu *-etic* raportabile la aceleaşi cuvinte-bază şi, de aceea, nu pot fi considerate substantivări ale formei de feminin a adjectivelor corespunzătoare, ci cuvinte ***omonime*** cu forma de feminin a adjectivelor. Este vorba despre formaţii care denumesc, în general, discipline ştiinţifice, de tipul *axiomatică* „disciplină care studiază înlănţuirea corectă a *axiomelor;* totalitate de *axiome;* culegere de *axiome;* demonstraţie prin *axiome*" (MDA s.v. *axiomatic, -ă* adj. şi s.f.), *dietetică* „ramură a medicinii care se ocupă cu studiul regimurilor alimentare" (DLR s.v. *dietetic, -ă* adj. şi s.f.) cf. *dietă* etc. (vezi *infra* **2.3., 2.4.** şi **4.1.3.**).

În favoarea acestei interpretări pledează, pe de o parte, şi faptul că unele substantive de acest tip nu au adjective corespunzătoare înregistrate în sursele româneşti (*glosematică* „ramură a lingvisticii structurale" (DEX, MDA) cf. *glosem* „unitate minimală a limbii ce poate servi ca suport unei semnificaţii", *informatică* „domeniu de cercetare care studiază bazele ştiinţifice ale activităţii de informare şi documentare" (DEX) şi „ştiinţă care studiază prelucrarea automată a informaţiilor" (MDA) cf. *(a) informa, ordinatică* „ştiinţă care studiază calculatoarele în raport cu mediul uman" (MDN) cf. *ordinator* „calculator"); pe de altă parte, unele adjective cu *-atic* sau cu *-etic* sunt glosate prin raportare la substantivul feminin corespunzător, ceea ce sugerează că au fost împrumutate sau create după acesta (eventual, derivate regresive): *mediatic* „referitor la *mediatică*" (DN[4]) cf. *media, genetic* „referitor la *genetică*" (MDA) cf. *genă* etc.

În dicţionarele explicative, adjectivul şi substantivul feminin sunt tratate, în general, în cadrul aceluiaşi articol, uneori întâi adjectivul şi apoi substantivul (*apologetic, -ă* adj. şi s.f. (DA, MDA), *dogmatic, -ă* adj. şi s.f. (DLR), *tematic, -ă* adj. şi s.f. (DLR) etc.), alteori întâi substantivul feminin şi apoi adjectivul (*diplomatic, -ă* s.f. şi adj. (DLR), *genetic, -ă* s.f. şi adj. (MDA), *lexematic, -ă* s.f. şi adj. (MDA), *numismatic, -ă* s.f. şi adj. (DLR), *static, -ă* s.f. şi adj. (DLR)); mai rar, adjectivul şi substantivul sunt înregistrate ca articole separate, cu etimologii diferite: *mimetic, -ă* adj. < fr. *mimétique* (MDA s.v.) şi *mimetică* s.f. < it. *mimetica* (MDA s.v.).

1.2. Sufixele *-atic* şi *-etic* au câte o variantă învechită şi/sau populară.

1.2.1. Forma *-atec* este ***varianta etimologică*** (acum ***învechită***) a sufixului *-atic,* moştenită din latină; aceasta reprezintă evoluţia fonetică normală a sufixului lat. *-aticus* (vezi *infra* **4.1.1.**). Numeroase formaţii analizabile din DI au variante învechite, populare sau regionale cu *-atec: beznatic (beznatec)* „întunecos, umbros" cf. *beznă* (MDA), *brumatic (brumatec)* „(d. timp) în care cade *bruma*" (DA), *emblematic (emblematec)* „care ţine sau are caracter de *emblemă*" (DLR), *fieratic*

(heratec) „sălbatic, crud” cf. *fiară (hiară)* (DA), *fluşturatic (fluşturatec)* „(om) nestatornic, uşuratic” cf. *(a) fluştura* (MDA) şi *flişturǎ (fleşturǎ)* „femeie cu apucături rele, fată nebunatică” (DA), *fluturatec (fluturatic)* „(d. obiecte) care *flutură* în vânt; (d. oameni) ieşit din minţi, apucat” (MDA) cf. şi *fluture* (DA), *furtunatic (furtunatec)* „ca o *furtună;* neastâmpărat, aventuros” (DA), *gălbenatic (gălbenatec)* „gălbui” cf. *galben* (DA), *grozăvatic (grozăvatec)* „urât” cf. *grozav* „idem” (DA), *guratic (guratec)* „vorbăreţ, bun de *gură*” (DA), *îndemânatec (îndemânatic)* „care execută bine orice muncă manuală, dibaci” cf. *îndemână* (DA) şi *(a) îndemâna* (MDA), *lunatic (lunatec)* „(om) somnambul” (DLR) cf. *lună, meşterşugatic (meşterşugatec)* „meşteşugit” cf. *meşterşug* – variantă a lui *meşteşug* (DLR), *moinatic (moinatec)* „(d. timp) umed şi relativ călduros” cf. *moină* „timp umed” (DLR), *molatic (molatec)* „moale” (DLR), *nebunatic (nebunatec)* „(om) lipsit de judecată, (om) uşuratic” cf. *nebun* (DLR), *nopţatic (noptatec)* „nocturn, întunecat” cf. *noapte* (DLR), *păduratic (păduratec)* „împădurit, pădureţ” cf. *pădure* (DLR), *prăvălatic (prăvălatec)* „care este în pantă, abrupt, povârnit” cf. *(a) prăvăli* (DLR), *primăvăratic (primăvăratec)* „care ţine de *primăvară,* care seamănă cu primăvara; taxă pentru păşunatul şi îngrijirea oilor în perioada primăverii” (DLR), *prostatic (prostatec)* „(d. oameni) firesc, sincer, *prost;* prostesc” (DLR), *prostănatic (prostănatec)* „prostănac” cf. *prostan* „idem” (DLR), *roşatic (roşatec)* „care bate în roşu” cf. *roş* – variantă a lui *roşu* (DLR), *sângeratic (sângeratec)* „sângeros, sângeriu, care *sângerează*” (DLR), *scundatic (scundatec)* „(d. oameni) scundac” cf. *scund* (DLR), *simptomatic (simptomatec)* „care se manifestă prin anumite *simptome,* care se referă la simptomele unei boli” (DLR), *spânatic (spânatec)* „*spân*” (DLR), *spumatic (spumatec)* „(d. ape) spumat” cf. *spumă* (DLR), *străinatic (străinatec)* „*străin*” (DLR), *sturlubatic (sturlubatec)* „neastâmpărat; care este agitat din cauza unei boli” cf. *(a se) sturluba* „a se zăpăci, a înnebuni” (DLR), *surdatic (surdatec)* „cam *surd*” (DLR), *tonatic (tonatec)* „cu *toane,* schimbător” (DLR), *ţărănatic (ţărănatec)* „ca un *ţăran,* ţărănesc” (DLR), *umbratic (umbratec)* „umbros, care face *umbră*” (DLR), *uşuratic (uşuratec)* „care nu poartă greutăţi, *uşor;* (d. oameni) lipsit de seriozitate” (DLR) cf. *uşure* – variantă a lui *uşor, vânturatic (vânturatec)* „vântos; nestatornic” cf. pl. *vânturi* (DLR), *văieratic (văieratec)* „văităreţ” cf. *(a se) văiera* – variantă a lui *(a se) văita* (DLR), *viforatic (viforatec)* „viforos” cf. *vifor* (DLR), *zburdatic (zburdatec)* „zvăpăiat” cf. *(a) zburda* (DLR), *zilatic (zilatec)* şi *ziuatic (ziuatec)* „(d. fraţi sau surori) care este născut în aceeaşi zi, dar în ani diferiţi” cf. pl. *zile* şi *ziuă* (DLR), *zvânturatic (zvânturatec)* „(om) zvăpăiat, aventuros” cf. *(a se) zvântura* (DLR) etc.

Există şi formaţii analizabile care sunt înregistrate în dicţionare *numai* cu varianta învechită / regională a sufixului: *brudatec* „copilăresc, naiv, prost” (DA s.v. *brudiu* „idem”; cf. însă şi *brudatic* în FCLRV: 77), *frământatec* „care se *frământă*” (DA; MDA), *leiatec* „(om) rău din cale afară, furios, ca un *leu*” (DA s.v. *leu;* DLR), *nărodatec* „nebun” cf. *nărod* „idem” (DLR; MDA), *poznatec* „poznaş” cf. *pozna* (DLR; MDA), *usturatec* „usturător” cf. *(a) ustura* (DLR; MDA).

1.2.2. Şi sufixul *-etic* are ***varianta învechită şi populară*** *-etec* în derivate ca *măietec* (MDA s.v. *măietic*), *subţietec* (MDA s.v. *subţiatic*). Varianta *-etec* a fost creată fie prin asimilare cu *e* iniţial din sufixul *-etic*, fie prin analogie cu varianta moştenită *-atec* a lui *-atic*.

Derivatul *sângetec* „sângerete” cf. *sânge* (Lațiu 2003: 108) este atestat numai cu varianta populară *-etec*.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -ATIC (-atec)

2.1.1. În DI sunt înregistrate peste 100 de ***formații analizabile*** (lista de mai jos se completează cu formațiile care au şi variantă cu *-atec* sau apar numai cu această formă a sufixului, vezi *supra* **1.2.1.**): *aromatic* „care are sau răspândeşte *aromă*” (MDA), *asiatic* (vezi *supra,* nota sub **1.1.1.**), *as(t)matic* „(persoană) care suferă de *as(t)m,* referitor la as(t)m” (DA), *axiomatic* „întemeiat pe *axiomă*” (MDA), *bătrânatic* „bătrânicios” cf. *bătrân* (DA), *boieratic* „boieros” cf. *(a se) boieri* (MDA) şi *boier, bolândatic* „cam nebun” cf. *bolând* „nebun” (MDA), *catedratic* „profesoral, pedant; titular al unei *catedre* universitare” (MDA), *ciopârtatic* „care are coama sau coada retezată” cf. *(a) ciopârti* – variantă a lui *(a) ciopârți* (DA), *climatic* „referitor la *climă*” (DA), *dezmiratic* „ființă care deoache” cf. *(a se) dezmira* „a se mira foarte tare” (DLR) (cf. şi *dezmirat* „deochetură”, prin care derivatul ar fi semianalizabil), *dogmatic* „care ține de *dogme*” (DLR), *dramatic* „care se referă la *dramă* sau la teatru” (DLR), *enigmatic* „(într-un mod) care constituie o *enigmă*” (DLR), *epigramatic* „care caracterizează *epigrama*” (DLR), *exantematic* „care prezintă *exanteme*” (DLR), *fantomatic* „ca o *fantomă*” (MDA), *flegmatic* „care îşi păstrează calmul, imperturbabil” (DA) cf. *flegmă* „comportament calm, caracter impasibil”, *găinatic* „miop” cf. *găină* (MDA; vezi expr. *orbul găinilor*), *greunatic* „corpolent şi greoi în mişcări” cf. *(a) (în)greuna* (DA), *idiomatic* „care aparține unui *idiom*” (MDA), *iernatic (iernatec)* (vezi *supra* **1.1.1.**), *inițiatic* „de inițiere, care poate fi înțeles numai de inițiați” (MDA) cf. *(a) iniția, îmbufnatic* „care se *îmbufnează* uşor” (DA), *jăratic (jăratec)* „*jar*” (DA), *limfatic* „care aparține *limfei*” (DLR), *maiatic (maiatec)* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.2.1.**), *melismatic* (în sintagma *cânt melismatic*) „bucată muzicală în care, pe o singură silabă din text, se intonează mai multe sunete” cf. *melismă* „ornament muzical” (DLR), *miasmatic* „plin de *miasme*” (DLR), *multoratic (multoratec)* „(numărul) plural” (la Ursu, Î.L. II s.v. *plural*), *năzatic* „(d. cai) sperios, fricos” cf. *naz* „toană, capriciu” (DLR), *păgânatic* „*păgân*” (DLR), *pălăvratic* „palavragiu” (DLR s.v. *pălăvatic*) cf. *palavră, păratic (peratic)* „portocaliu; culoare portocalie, substanță colorantă de această culoare” cf. *pară* „flacără, vâlvătaie” (DLR), *păsăratic* „lipsit de seriozitate, copilăros, uşuratic” cf. *pasăre* (DLR), *pârpălatic* „(d. oameni) care vorbeşte repede şi peltic, care este foarte activ, care se agită mult şi fără rost” cf. *(a) pârpăli* (DLR), *problematic* „care are caracter de *problemă,* care pune probleme” (DLR), *programatic* „privitor la un *program*” (DLR), *protoplasmatic* „referitor la *protoplasmă*” (DLR), *rozatic* „trandafiriu” cf. *roz* (DLR), *săgetatic* „săgetător” cf. *(a) săgeta* (DLR), *scârnatic* „scârnav” cf. *scârn* „idem” (DLR), *schematic* „cu caracter sumar” (DLR) cf. *schemă, schismatic* „(persoană) care s-a separat de comunitatea creştină” (DLR) cf. *schismă, scripturatic* „conform cu *scriptura*” (DLR), *sinalagmatic* „(d. contracte) care impune obligații reciproce” (MDA) cf. *sinalagmă* „contract”, *singuratic (singuratec)* „care preferă să fie *singur*” (DLR), *sistematic* „care se realizează după un *sistem*” (DLR), *somatic* „care aparține corpului viețuitoarelor, corporal” (DLR) cf. *soma* „totalitatea celulelor nereproducătoare dintr-un organism viu”, *spermatic* „seminal” (DLR) cf. *spermă, spitălatic* „bolnăvicios” cf. *spital* (DLR), *splinatic* „care este bolnav de *splină;* care suferă de *spleen* [pron. splin]” (DLR), *static* „care se referă la echilibrul forțelor, în opoziție cu dinamic” (DLR) cf. *(a) sta, sulatic (sulatec)* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.1.**), *şodatic* „glumeț, poznaş” cf. *şod* „nostim, bizar” (DLR), *tematic* „care ține de *temă*” (DLR), *tineratic* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.1.**), *tomnatic* „care apare sau se coace *toamna,* ajuns la vârsta care precedă bătrânețea; loc unde stau păstorii cu animalele

lor toamna" cf. şi *(a) tomna* (DLR), *traumatic* „care se referă la un traumatism" (DLR) cf. *traumă* „traumatism", *tremuratic* „care *tremură*" (DLR), *urmatic* „(d. copii) mezin; (d. oi) care rămâne în *urma* turmei" (DLR), *văratic (văratec)* „care se manifestă *vara;* loc de păşunat" (DLR) cf. şi *(a) văra, viatic*[1] „(în Roma antică) provizii şi bani necesari unei călătorii; sprijin moral într-o anumită împrejurare; comuniune dată unui muribund" (DLR) cf. *(a) via* „a vieţui", *viatic*[2] „care dă viaţă" cf. *(a) via* (DLR), *zăratic* „*zăr* care se scurge din caş, mâncare fără gust" (DLR), *zburatic (zburatec)* „care poate să *zboare;* sprinten, uşuratic" (DLR; cu sensul „boală a ovinelor şi bovinelor" cuvântul nu este analizabil semantic şi apare mai frecvent în formele *zbroatec / zbrotec*) etc.

1. Formaţia *vişinatic* (DI; Pascu, S.: 100) figurează în DLR şi MDA numai cu forma de feminin plural, în sintagma *cireşe vişinatice* „cireşe cu gust acrişor, de *vişine*", iar formaţia *ţârţâratică* „numele unei varietăţi de struguri cu boabe mici şi acre" din sintagma *poamă ţârţâratică* cf. *ţârţâră* „idem" (DLR) apare numai cu forma de feminin singular; sensul specializat al acestor adjective explică paradigma incompletă.

2. Cuvântul *orzatic* „(d. fructe) văratic" este explicat (în DLR şi MDA) prin *orz* + *-atic,* etimologie care prezintă dificultăţi semantice; pentru acceptarea acestei etimologii pledează „existenţa mai multor cuvinte întrebuinţate pentru a denumi pomii cu fructe timpurii, văratice, ca şi fructele respective, derivate de la *orz: orzăştin, -ă* (ALR I 879/269), *orzátic, -ă* (H XI 26), *orzesc, -ească* (Baronzi, L. 93, Bul. Grăd. Bot. I, 77, Enc. Agr.), *orzíu, -íe* (com. Marian). [...] Asemănarea care s-a făcut între un fruct care se coace mai devreme şi orz, o cereală şi ea mai timpurie, se reflectă în limbă prin formarea acestui microsistem de denominaţie [...]" (cf. Comşulea 1980: 73).

3. Am inclus în lista de mai sus două cuvinte omonime, cu etimologii diferite: substantivul neutru *viatic*[1], un neologism latino-romanic împrumutat din lat. *viaticum,* it. *viatico* (DLR), pe care l-am considerat analizabil în română prin verbul moştenit *(a) via* (cu ultima atestare din Rom. lit. 1981, în DLR) şi adjectivul învechit *viatic*[2] format în română din *(a) via* + *-atic* (DLR).

4. Nu am avut în vedere adjectivul din DI *spiţălatic* „(d. obiecte) subţire; (d. oameni) *spiţelat* (= înalt şi subţire)", considerând că este preferabilă explicarea sa ca derivat de la *spiţelat* cu sufixul *-ic,* deşi DLR îl explică prin *spiţă* + **-ălatic* (sufix dezvoltat care ar apărea în acest unic derivat); în aceeaşi situaţie este şi cuvântul *lunguiatic (lunguietic)* < *lunguiat* + *-ic* (MDA; în DLR este explicat prin *lungu[ieţ]* + *-atic,* iar prin raportare la baza *lung* s-ar detaşa un sufix dezvoltat **-uiatic* [pron. -u-ĭa̲-tic]); cf. şi formaţia *măzăratece* din sintagma *mere măzăratece* „specie de mere nedefinite mai de aproape", care este un derivat din *măzărat* + *-ic* (DLR s.v.).

Tot sufixul *-ic* se identifică şi în formaţii terminate în *-atic* de tipul *aristocratic* cf. *aristocrat, birocratic* cf. *birocrat, democratic* cf. *democrat* etc., ale căror baze conţin elementul de compunere *-crat* (derivat regresiv din *-craţie* „putere").

5. Par să conţină sufixul *-atic (-atec)* şi cuvintele *dezbumbatic, epiderematic, fulferatic, soratec,* toate din DI, pe care nu le-am inclus în inventarul de mai sus, deoarece nu le-am găsit în niciun dicţionar explicativ consultat, deci nu li se pot preciza sensul şi etimologia.

La acestea se adaugă 33 de formaţii analizabile din alte surse, şi anume:

– 2 din DLR: *răznatic* „care umblă *razna,* stingher" (cf. *pui răznatic*) şi *spasmatic* „privitor la *spasm*";

– 31 din DILR (majoritatea glosate după MDA sau, dacă nu figurează în această lucrare, după sursele indicate între paranteze): *anagramatic* „(d. cuvinte) care formează o *anagramă;* (d. texte) care conține anagrame”, *anevrismatic* „care seamănă cu un *anevrism*”, *apoftegmatic* „care reprezintă o *apoftegmă*”, *c(h)arismatic* „(d. o persoană) care se bucură de mare prestigiu, care are *c(h)arismă*” (MDN), *categorematic* „(în logică, d. termeni) care are semnificație prin el însuși” cf. *categoremă* „noțiune universală”, *chiasmatic* „de *chiasm*” (DEX[2]), *clasematic* „referitor la *clasem* (= ansamblu de trăsături semantice minimale ale unei unități lexicale)” (NDN), *dilematic* „cu caracter de *dilemă*”, *enzimatic* „care este provocat de *enzime,* care produce *enzime*”, *fantasmatic* „de *fantasmă*”, *fonematic* „fonologic; referitor la *fonem*”, *grafematic* „referitor la *grafem*” (MDN), *ideatic* „referitor la *idei*”, *ideogramatic* „scris cu *ideograme*” (MDN), *lematic* „privitor la *lemă*”, *lexematic* „care aparține *lexemului*”, *magmatic* „care se referă la procesele de migrație, de erupție sau de consolidare a *magmei*”, *marematic* „referitor la *maremă* (= pământ mlăștinos)”, *mediatic* „care aparține mass-mediei” cf. *media* „mass-media”, *meristematic* „care aparține *meristemului,* care se divide” cf. *meristem* „țesut la extremitatea rădăcinii, a tulpinii și a ramurilor, care se înmulțește mereu”, *monogramatic* „care aparține unei *monograme*”, *morfematic* „referitor la *morfem*”, *neumatic* „făcut cu ajutorul *neumelor*” (MDN), *noematic* „referitor la *noemă*”, *paradigmatic* „care face parte dintr-o *paradigmă*”, *parenchimatic* „care se referă la *parenchim*”, *plasmatic* „care se referă la *plasmă*”, *poematic* „care ține de *poem*”, *sigmatic* „care se caracterizează prin prezența unui *sigma*”, *sintagmatic* „referitor la *sintagmă*”, *teorematic* „referitor la *teoreme*”.

Nu am inclus în lista de mai sus cuvântul *entimematic* din DILR, care nu figurează în niciun dicționar explicativ consultat, deci nu i se cunosc sensul și etimologia.

2.1.2. Formațiile analizabile cu sufixul *-atic (-atec)* sunt adjective (marea majoritate) și câteva substantive.

2.1.2.1. ***Adjectivele*** (unele folosite și ca substantive) sunt analizabile în raport cu:

– substantive (cele mai multe, unele raportându-se la tema de plural): *apoftegmatic, asiatic, brumatic, c(h)arismatic, fantomatic, flegmatic, găinatic, guratic, ideatic, iernatic, morfematic, noptatic, păduratic, păgânatic, primăvăratic, spitălatic, teorematic, tomnatic, tonatic, urmatic, văratic, vânturatic* (cf. *vânturi*), *zilatic* (cf. *zile*) etc.;
– adjective: *gălbenatic, grozăvatic, molatic, nărodatec, prostatic, roșiatic, rozatic, scundatic, singuratic, subțiratic, surdatic, șodatic, ușuratic* etc.;
– verbe: *ciopârtatic, frământatec, greunatic, inițiatic, îmbufnatic, pârpălatic, prăvălatic, sângeratic, static, sturlubatic, usturatec, văieratic, viatic*[2], *zburatic, zburdatic, zvânturatic;*
– verbe sau substantive (rar): *boieratic, flușturatic, fluturatic, îndemânatic;*
– un pronume (forma de genitiv-dativ): *multoratic;*
– un adverb: *răznatic.*

O serie de adjective cu *-atic,* majoritatea referitoare la persoane, devin substantive fie prin elipsa substantivului calificat, fie dacă evoluează spre un sens figurat: *asiatic, as(t)matic, flușturatic, leiatec, lunatic, multoratic, nebunatic, păratic, primăvăratic, schismatic, sulatic, tomnatic, văratic, zvânturatic* etc.

2.1.2.2. ***Substantivele*** (formații fără corespondent adjectival) sunt:

– ***neutre***, analizabile în raport cu:

– substantive: *jăratic, zăratic;*
– un verb: *viatic*[1]*;*
– ***masculine***, analizabile în raport cu:
– un substantiv: *maiatic;*
– verbe: *dezmiratic, săgetatic.*

Câteva derivate sunt înregistrate şi ca ***toponime***: *Tomnatic* – nume de sat, *Tomnaticul* – nume de munte, *Văraticul-Drăgăneşti;* unele au (şi) formă de feminin: *Iernatica, Văratica* (cf. Iordan, Top: 515, 533, 534). Cf. şi *Valea Văratecilor* (Nestorescu, A. (2006): 39).

Formaţii semianalizabile din DI: *acvatic* „care trăieşte în apă, format din apă" (MDA) cf. *acva-, arhieratic* „carte în care sunt scrise ceremoniile ce intră în competenţa unui *arhiereu*" (MDA), *aviatic* „de *aviaţie*" (MDA), *buimatic (buimatec)* cf. *buimac* (DA), *cromatic* „care se referă la culori" (DA) cf. *cromo-, emfatic* „plin de *emfază*" (MDA), *extatic* „caracteristic *extazului*" (MDA), *ipostatic* „care ţine de *ipostază*" (MDA), *lunguiatic* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.2.**), *midriatic* „care provoacă *midriază*" (MDA), *prooratic (pro(o)ratec)* „care are darul profeţiei" (MDA) cf. *pro(o)roc.*

La acestea se adaugă 3 formaţii din DILR: *cvadratic* „referitor la pătrat" (MDN) cf. *cvadr(a-/i-), hidatic* în *chist ~* (MDA) cf. *hid-* variantă la *hidr(o)-, ischiatic* „al *ischiomului*" (MDA).

În formaţia *pătratic* din sintagmele *rădăcină pătratică* (mat.) sau *sistem pătratic* (chim.) cf. *pătrat* (DLR), conform sensului („rădăcină *pătrată*", respectiv „mod de cristalizare în care cristalele au formă de prismă cu baza *pătrată*") nu se identifică sufixul *-atic* prin semianaliză (substituirea sufixului *-at*), ci sufixul *-ic* ataşat la tema derivată *pătrat.*

2.2. -<u>E</u>TIC (-<u>e</u>tec)

2.2.1. În DI sunt înregistrate 23 de ***formaţii analizabile*** (unele dintre ele având şi dublete cu *-atic (-atec),* vezi *supra,* notele 1 şi 2 sub **1.1.2.1.**): *buietic* „(d. vegetaţie) căreia îi prieşte, care creşte tare, îmbelşugată" (DA s.v. *buiac* „idem", în *viile buietice* cf. TDRG) cf. *(a) bui* „(d. apă) a ţâşni cu putere; (d. fiinţe) a năvăli" (DA), *coroietic* „coroiat" (DA s.v. *coroiu* „pasăre răpitoare") cf. şi *(a se) coroia* „a se încovoia ca un cioc de coroi" (MDA), *dietetic* „care ţine de *dietă*" (DLR), *firetic (firetec)* „furios, vehement, cu toane" (DA) cf. *fire* (vezi sintagma *scos din fire*), *genetic* „care aparţine geneticii sau genezei" (MDA) cf. *genă* „element al cromozomilor care determină transmiterea unor caractere ereditare", *lămuretic* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.1.**), *leşietic* (vezi *supra* **1.1.2.1.** şi nota 1), *măietic (măietec)* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.2.1.**), *mălăietic* „(d. fructe) mălăieţ; (d. lemne) sfărâmicios, putred" cf. *mălai* (DLR), *migăietic* „cu migală, în mod migălos" cf. *(a) migăi* (DLR), *mimetic* „care imită" (MDA) cf. *(a) mima* „a imita gesturi, atitudini etc.", *pleuretic* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.**), *roşietic* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.2.1.**), *sprehuietic* „neastâmpărat, nebunatic, aiurit" cf. *sprehui* „nebunatic" (DLR), *subţietic (subţietec)* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.2.1.**), *subţiretic* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.1.**), *suletic* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.1.**), *suretic* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.1.**), *şuietic* (vezi *supra* **1.1.2.1.**), *tineretic* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.1.**), *turuietic* „(om) nerod, nătărău, smintit" (DLR) cf. *(a) turui* „a vorbi repede şi mult, fără a spune lucruri importante; a moţăi, a dormita" (în DLR, derivatul este pus în legătură cu *turuiac* „om prost", prin raportare la care ar fi semianalizabil), *ţigănetic* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.2.1.**), *urmăretic* „(d. oi) care rămâne în urma turmei, care umblă răzleţ" (DLR) cf. *(a) urmări.*

1. În DLR, formația *migăietic* este înregistrată numai ca adverb, cu un singur citat: *Lucrează migăietic orișice lucru* (Șez. II, 149); în mod evident, este vorba despre un adjectiv folosit adverbial (cf. Pascu, S.: 101, unde *migăetic* „migălos" figurează ca adjectiv). Am considerat că în această formație, ca și în *buietic* și *turuietic,* se identifică sufixul *-etic,* și nu o formă dezvoltată **-ietic,* apreciind că litera *-i-* notează, în aceste cazuri, doar pronunțarea preiotată a lui *e* inițial din sufix (vezi ortografierea *migăetic* de la Pascu).

Formația *buietic* este considerată în DA cu etimologie necunoscută, dar este înregistrată s.v. *buiac* „idem"; în locul semianalizei prin *buiac,* am preferat analiza prin verbul *(a) bui,* la care poate fi raportată atât formal, cât și semantic.

2. În DLR, formația *urmăretic* este explicată prin *urmă* + **-ăretic,* acesta fiind singurul derivat în care ar apărea acest sufix complex; de aceea, am preferat analiza prin verbul *(a) urmări* + *-etic* (propusă de Pascu, S.: 70), care nu întâmpină dificultăți semantice.

3. Din motive semantice, nu am înregistrat în lista formațiilor analizabile cu sufixul *-etic* următoarele cuvinte din DI: *sfârletic* s.n. „bucățică", considerat în DLR cu accent necunoscut și cu etimologie nesigură, pentru care se trimite totuși la *sfârlă* „numele unor obiecte sau părți de obiecte de formă alungită"; *stroietic* adj. „nebun", considerat cu etimologie nesigură în DLR, pentru care se trimite totuși la *stroi* „rând de soldați; pedeapsă militară".

4. În ceea ce privește formația *venetic* adj. „venețian" și s.m. „epitet depreciativ pentru o persoană venită din alte locuri și considerată străină" (cu al doilea sens dezvoltat, după DLR, prin contaminare cu *(a) veni*), accentul indică raportarea sa la *venet* + *-ic.*

Pentru explicarea formației *lunguietic,* vezi *supra,* nota 4 sub **2.1.1.**

5. În DA apare și formația *leietic* (s.v. *leu*), pe care nu am avut-o în vedere, deoarece nu a fost reținută nici în MDA, nici în DLR, unde există numai *leiatec.*

La acestea se adaugă 3 formații analizabile din alte surse: *femeietic* „efeminat" cf. *femeie* (Pascu, S.: 101), *jidovetic* „(om) fricos și bicisnic, care vorbește ca jidanii" cf. *jidov* (Pascu, S.: 70), *sângetec* (vezi *supra* **1.2.2.**).

2.2.2. Formațiile în care se identifică sufixul *-etic (-etec)* sunt adjective (marea majoritate) și trei substantive.

2.2.2.1. ***Adjectivele*** (unele folosite și substantivat) sunt analizabile în raport cu:
– substantive: *dietetic, femeietic, firetic, genetic, lămuretic, leșietic, mălăietic, suletic, țigănetic* etc.;
– adjective (uneori substantivate): *roșietic, sprehuietic, subțiretic, suretic, șuietic;*
– verbe: *buietic, migăietic, mimetic, subțietic, turuietic, urmăretic;*
– un verb sau un substantiv: *coroietic.*

Câteva adjective (referitoare la persoane) pot deveni substantive prin elipsa termenului calificat: *sprehuietic, șuietic, turuietic.*

2.2.2.2. ***Substantivele*** (formații fără corespondent adjectival) sunt:
– ***masculine***, raportabile la substantive: *măietic, sângetec;*
– ***neutru***, raportabil la un adjectiv (care poate fi substantivat): *tineretic.*

Formații semianalizabile din DI: *antitetic* „care conține (se referă la) o *antiteză*" (MDA), *apologetic* „care constituie o *apologie*" (MDA), *burletic* (înregistrat doar cu forma de pl. *burletici* „ciobanii cei mici; ciobani tineri") cf. *burlac* „necăsătorit" (DA), *curetic*

(curetec) „o parte a unei căpițe de fân" cf. *cureac* „fân sau paie aflate la baza stogului" (DA), *diaforetic* „(medicament) care provoacă transpirație abundentă" (DLR) cf. *diaforeză* „transpirație abundentă", *diuretic* „(medicament) care stimulează secreția urinei" (DLR) cf. *diureză* „secretare și eliminare a urinei", *energetic* „care favorizează producerea de *energie*" (DLR), *epentetic* „(d. sunete) apărut prin *epenteză* (= apariția unui sunet nou în interiorul unui cuvânt)" (DLR), *eretic* „adept al unei *erezii*" (DLR), *exegetic* „referitor la *exegeză*" (MDA), *fonetic* „referitor la sunetele unei limbi" (DA) cf. *fono-*, *frenetic* „în delir, ca un nebun" (DA) cf. *frenezie, hematopo(i)etic* „specific *hematopoiezei* (= proces de formare și maturare a celulelor sangvine)" (MDA), *ipotetic* „care se reazemă pe o *ipoteză*" (DA), *metatetic* „referitor la *metateză* (= fenomen fonetic care constă în schimbarea locului unui sunet în interiorul unui cuvânt)" (DLR), *nefretic* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.**), *omiletic* „care se referă la elocvența bisericească" (DLR) cf. *omilie* „predică", *parenetic* „moralizator" (DLR) cf. *pareneză* „discurs moralizator, îndemn la virtute", *protetic* „care ține de *proteză* (= adăugarea unui sunet la începutul unui cuvânt, fără a-i schimba sensul)" (DLR), *simpatetic* „care dă naștere la senzații sau stări sufletești plăcute" (DLR) cf. *simpatie, sintetic* „care ține de *sinteză*" (DLR), *teoretic* „care se referă la *teorie*" (DLR), *țuietic* „par care se înfige în vârful stogului de fân" cf. *țuiac* „par scurt" (DLR) etc.

La acestea se adaugă, din DILR, formațiile: *aporetic* „referitor la o *aporie*" (MDA), *filogenetic* „privitor la *filogenie*" (MDA), *herpetic* „de natura *herpesului*" (MDA), *luetic* „referitor la sifilis" (MDA) cf. *lues* „sifilis".

2.3. -<u>A</u>TICĂ

2.3.1. În DI figurează 6 ***formații analizabile*** în care se identifică sufixul: *axiomatică* (vezi *supra* **1.1.3.**), *diplomatică* „disciplină a istoriei care cercetează *diplomele* (= acte vechi)" (DLR s.v. *diplomatic, -ă*), *dogmatică* „parte a teologiei care cuprinde expunerea sistematică a dogmelor unei religii; tratat asupra *dogmelor*" (DLR s.v. *dogmatic, -ă* adj. și s.f.), *numismatică* „disciplină a istoriei care studiază monedele" (DLR s.v. *numismatic, -ă*) cf. *numismă* „monedă veche (greacă sau romană)", *problematică* „ansamblu de *probleme* care caracterizează un domeniu, o disciplină, o operă, activitatea cuiva" (DLR s.v. *problematic, -ă*), *sistematică* „știință care studiază deversitatea organismelor, diferențierea lor în grupuri cu rang de categorii sistematice" (DLR s.v. *sistematic, -ă*) cf. *sistem.*

Conform glosării, este susceptibilă de dublă analiză (ca substantivare a adjectivului în *-atic* corespunzător sau prin substantivul de bază) formația *schematică* „concepție, expunere etc. *schematică*" (DLR s.v. *schematic, -ă* adj. și s.f.) cf. și *schemă.*

La acestea se adaugă 6 formații analizabile din alte surse, și anume:

– 4 din DILR: *glosematică* (vezi *supra* **1.1.3.**), *informatică* „domeniu de cercetare care studiază bazele științifice ale activității de informare și documentare" (vezi *supra* **1.1.3.**), *statică* „ramură a mecanicii care studiază condițiile de echilibru ale corpurilor în stare de repaus sau de mișcare" (DLR s.v. *static, -ă*) cf. *(a) sta, tematică* „totalitatea temelor sau *tema* esențială a unei lucrări" (DLR s.v. *tematic, -ă*);

– 2 din MDA: *lexematică* „semantică" (s.v. *lexematic, -ă*) cf. *lexem* „cuvânt sau parte de cuvânt considerată ca suport minimal al semnificației", *mediatică* „utilizare a informaticii în tehnicile de comunicație" (s.v. *mediatic, -ă*) cf. *media.*

2.3.2. Formațiile în care se identifică sufixul *-atică* sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu:

– substantive (majoritatea): *axiomatică, diplomatică, glosematică, lexematică, problematică, tematică* etc.

– verbe: *informatică, statică.*

Formații semianalizabile: derivatul din DI *cromatică* „arta preparării și folosirii culorilor" (MDA s.v. *cromatic, -ă*) cf. *cromo-* „culoare", la care se adaugă 3 formații din DILR: *informatică* pentru sensul „știință care studiază prelucrarea automată a *informațiilor*" (MDA s.v.), *ordinatică* (vezi *supra* **1.1.3.**) și *pneumatică* „parte a fizicii care studiază proprietățile aerului și ale altor gaze" (DLR s.v. *pneumatic, -ă*) cf. *pneumo-* „aer, gaz".

1. În formația semianalizabilă *cinematică* „ramură a mecanicii care studiază mișcarea corpurilor independent de masele lor și de cauzele care o produc" (MDA s.v. *cinematic, -ă*), prin raportare la elementul de compunere *cinemat(o)-* „mișcare" se identifică sufixul *-ică,* dar prin raportare la varianta sa *cinemo-* se poate identifica sufixul *-atică.*

2. În formația semianalizabilă *telematică* „tehnică de transmitere și prelucrare automată a informației la mare distanță prin intermediul sateliților" cf. *tele-* se pune în evidență un sufix dezvoltat **-matică;* apariția lui *-m-* în franceză, limba din care a fost împrumutat cuvântul respectiv, a fost explicată prin influența termenului *(infor)matique* din același câmp semantic (Robert, s.v.).

2.4. -E̲TICĂ

2.4.1. În DILR figurează 3 ***formații analizabile*** cu acest sufix: *dietetică* (vezi *supra* **1.1.3.**), *genetică* „ramură a biologiei care studiază fenomenele și legile eredității" (MDA s.v. *genetic, -ă*) cf. *genă* și *mimetică* „artă a imitației, arta de a *mima*" (MDA s.v.) cf. și *mim* „actor care se exprimă prin gesturi" (prin raportare la *mimare,* formația ar fi semianalizabilă).

2.4.2. Formațiile în care se identifică sufixul *-etică* sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la:
– substantive: *dietetică, genetică;*
– un substantiv sau un verb: *mimetică.*

În DI sunt înregistrate 2 ***formații semianalizabile:*** *energetică* „ramură a fizicii care studiază transformările de *energie*" (DLR s.v. *energetic, -ă*) cf. și *energo-, omiletică* „parte a retoricii referitoare la predici" (DLR s.v. *omiletic, -ă*) cf. *omilie* „predică".

La acestea se adaugă alte 2 din alte surse: *apologetică* (DILR) „ramură a teologiei care are ca scop apărarea creștinismului; glorificare (servilă) a cuiva sau a ceva" (MDA) cf. *apologie* „scriere sau discurs de apărare a cuiva; laudă (aprinsă) a meritelor cuiva" și *exegetică* „știința care se ocupă cu studiul, interpretarea și comentarea unui text religios, mai ales a *Bibliei*" (DLR) cf. *exegeză.*

3. Valorile derivatelor

3.1. Adjectivele cu sufixele *-atic* și *-etic* desemnează o *proprietate* a unei entități (ființă sau inanimat). Formațiile adjectivale (dintre care unele se pot substantiviza) au valori diferite în funcție de clasa lexico-gramaticală căreia îi aparține cuvântul-bază, dar și în funcție de substantivul pe care îl califică, de ex. *(loc) umbratic* „cu umbră" vs *(pom) umbratic* „care face umbră"; de aceea, formațiile cu care se exemplifică valorile figurează împreună cu substantivul regent.

3.1.1. Prin raportare la **substantive**, adjectivele în care se identifică sufixul *-atic* au mai multe valori, unele dintre ele regăsindu-se și la formațiile cu *-etic.*

3.1.1.1. *Asemănarea* cu entitatea denumită prin cuvântul de bază: *(apariție) furtunatică* (= ca o furtună), *(grâu) lămuratic, (gust) leșietic, (lemn) mălăietic, (comportament) muieratic, (tip) ogăratic, (cireșe) vișinatice* etc.

3.1.1.2. ***Conformitatea*** cu obiectul denumit prin cuvântul de bază: *(mâncare) dietetică* (= conform dietei), *(atitudine) dogmatică, (compoziție) programatică, (demers) sistematic* etc.

3.1.1.3. ***Posesia*** obiectului denumit de bază: *(text) anagramatic* (= cu anagrame), *(plante) aromatice, (timp) brumatic, (actor) c(h)arismatic, (vreme) moinatică, (persoană) tonatică* etc.

3.1.1.4. ***Dependența*** de obiectul denumit prin cuvântul de bază: *(trăsături) genetice* (= care depind de gene), *(țesut) limfatic, (bătrân) spitălatic* etc.

3.1.1.5. ***Apartenența*** la entitatea denumită prin cuvântul de bază: *(schimbări) climatice* (= specifice climei), *(atitudine) schismatică, (apucături) tineretice* etc.

3.1.1.6. ***Identificarea*** cu entitatea denumită de bază: *(moment) dilematic* (= care este / reprezintă o dilemă), *(rezultat) dramatic, (stil) emblematic* etc.

3.1.1.7. ***Proveniența temporală*** (când baza denumește o unitate de timp): *(atmosferă) iernatică, (fluturi) noptatici, (pere) văratice, (frați) ziuatici* etc.

3.1.1.8. ***Proveniența locală*** (când baza denumește un anumit loc): *(obiceiuri) asiatice* (= din Asia), *(fructe) păduratice* etc.

3.1.1.9. ***Interesul*** sau ***preferința*** pentru obiectul denumit prin cuvântul-bază: *(persoană) lunatică* (= care este atrasă de lună), *(bărbat) muieratic* etc.

3.1.1.10. ***Agentul*** adjectival (cu bază nominală): *(femeie) guratică* (= care face gură), *(om) pălăvratic, (copil) poznatec, (oi) urmatice* etc.

3.1.2. Prin raportare la **adjective**, formațiile adjectivale în care se identifică sufixele *-atic* sau *-etic* au două valori.

3.1.2.1. ***Aproximarea*** sau ***atenuarea*** însușirii / calității exprimate prin cuvântul de bază: *bătrânatic* (= care pare bătrân, cam bătrân), *gălbenatic, nebunatic, prostănatic, roșietic, scundatic* etc.

3.1.2.2. ***Identitatea*** cu proprietatea desemnată prin cuvântul de bază: *grozăvatec* (= grozav), *molatic, păgânatic, spânatic, sprehuietic, șuietic* etc. (adjectivul derivat este ***sinonim*** cu adjectivul-bază).

3.1.3. Prin raportare la **verbe**, adjectivele cu sufixele *-atic* sau *-etic* au o valoare similară celei de ***nume de agent*** de la substantive: *(om) frământatec* (= care se frământă), *(călătorie) inițiatică* (= care inițiază pe cineva), *(comportament) mimetic, (drum) prăvălatic, (persoană) turuietică, (oi) urmăretice, (ardei) usturatec, (femeie) văieratică, (cal) zvânturatic* etc.

Rar, valoarea derivatului adjectival corespunde ***pacientului*** (= ***agentul pasiv***): *(câine) ciopârtatic* (= care a fost ciopârtit, căruia i s-a tăiat coada).

Sufixul poate accentua sensul ***peiorativ*** al bazei, dacă adjectivul derivat se raportează la o bază cu sens peiorativ: *flușturatic, pălăvratic, sturlubatic, tonatic* etc. Uneori, sensul peiorativ se datorează exclusiv sufixului: *guratic, ușuratic.*

3.2. Substantivele în care se identifică sufixele *-atic* și *-etic* nu sunt numeroase și pun în evidență valori care se regăsesc la câte o formație, maximum două:

– ***nume de agent***: *dezmiratic, săgetatic;*
– ***purtătorul materiei***: *măietic / maiatic* (= făcut din *mai* „ficat"), *sângetec;*
– ***colectiv***: *tineretic;*
– ***purtătorul asemănării***: *zăratic;*
– ***purtătorul destinației***: *viatic*[1] (= provizii sau bani pentru *a via* în timpul unei călătorii).

Formația *jăratic* este ***sinonimă*** cu baza.

3.3. Formațiile în care se identifică sufixele *-atică* și *-etică* sunt **substantive.**

3.3.1. Cele mai multe denumesc o disciplină științifică sau o ramură a unei științe, valoarea derivatului fiind, în acest caz, ***purtătorul referinței: dogmatică*** (= disciplină care se referă la *dogme*), *genetică, glosematică, numismatică* etc.

Pot fi încadrate aici și formațiile raportabile la verbe: *statică, mimetică.*

3.3.2. Sunt ***colective*** formații ca *axiomatică* (pentru sensul „totalitate sau culegere de *axiome*"), *problematică, tematică.*

4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

4.1. Sufixele *-atic* și *-etic* au origine ***multiplă***.

4.1.1. Sufixul *-atic (-atec)* a fost moștenit din latină și împrumutat din mai multe limbi.

a) Sufixul *-atic* este continuatorul sufixului latinesc *-aticus, -a, -um,* care deriva adjective de la substantive și exprima o proprietate caracteristică bazei. Sufixul a fost moștenit în toate limbile romanice (fr. *-age,* sp. *-adgo,* it. *-agio*), fiind prezent și în dialectele sud-dunărene, aromâna și meglenoromâna (Pascu. S.: 102).

În aromână, sufixul derivă substantive de la verbe sau de la substantive (*avinatic* „vânat", *džunatic* „bravură, voinicie"), iar în meglenoromână derivă substantive și adjective de la verbe sau de la substantive (*ancurunatic* „plata cuvenită preotului pentru serviciul cununiei", *tumnatic* „tomnăresc") (Rosetti, ILR (1968): 162).

În română, sufixul a fost ***moștenit*** în forma *-atec,* care reprezintă evoluția fonetică normală a sufixului latinesc *-aticus*, și ulterior adaptat în forma *-atic,* cu închiderea lui *e* aton din silaba finală (Graur, N.A.: 32), în limba veche derivatele circulând paralel cu ambele forme ale sufixului. Derivatele moștenite sunt:

– neanalizabile: *sălbatic / sălbatec* < lat. *silvaticus* (la Pascu, S.: 102; DLR; cf. REW 7922), *zănatic / zănatec* < lat. **dianaticus,* derivat de la *Diana* (DLR; cf. REW 2624: *Diana* > rom. *zînă*);

– analizabile: *(i)ernatic / (i)ernatec* < lat. *hibernaticus* (CDDE 801; Pascu, S.: 102; FCLRV: 77), *lunatic / lunatec* < lat. *lunaticus* (CDDE 1020; Pascu, S.: 102; FCLRV: 77; DLR).

1. Fără a nega categoric posibilitatea ca *zănatic* să provină direct din derivatul latinesc, Ciorănescu (DER s.v. *zână*) crede că poate fi o formă alterată a lui **zânatic,* derivat românesc de la *zână* < lat. *Diana,* iar pe *iernatic* s.n. îl consideră derivat din *iarnă* + *-atic* (cf. și DLR, pentru aceeași etimologie).

2. În DA, formația *firetic (firetec)* este considerată cu etimologie necunoscută, dar cu mențiunea „poate că avem a face cu urmașul lat. *phreneticus, -a, -um,* idem, păstrat și la sarzi", soluție care ar presupune încadrarea sa printre formațiile analizabile moștenite din latină (cf. Pușcariu 1924–1926: 1377, care îl explică „din *phreneticus,* devenit **frenetic*, apoi, în regiunile rotacizante, **freretic* și, cu disimilate totală a primului *r* (și cu apropiere de *fire*), *firetic*"; vezi și REW 6471). Preferăm însă explicația dată de V. Frățilă (*lucr. cit.*), care consideră că este vorba despre un derivat românesc din *fire* + *-atic,* cu sensul „cel care nu este întreg la fire" (vezi și *infra*, nota sub **4.1.2.**).

b) Ulterior, sufixul *-atic* a fost şi ***împrumutat***, în derivate neologice latino-romanice analizabile (majoritatea (şi) din franceză): *dramatic* < fr. *dramatique,* lat. *dramaticus; emblematic* < fr. *emblématique; epigramatic* < fr. *épigrammatique,* it. *epigrammatico,* lat. *epigrammaticus; inițiatic* < it. *iniziatico; plasmatique* < fr. *plasmatique; sigmatic* < fr. *sigmatique; viatic*[1] < lat. *viaticum,* it. *viatico* etc.; pentru unele derivate se presupune şi o sursă neogreacă (*schismatic* < ngr. *σχισματικός,* lat. *schismaticus,* fr. *schismatique; simptomatic* < ngr. *συμπτωματικός,* lat. *symptomaticus,* fr. *symptomatique* etc.) ori şi una germană (*prismatic* < fr. *prismatique,* germ. *prismatisch; problematic* < fr. *problématique,* germ. *problematisch* etc.). Există şi formații împrumutate numai din neogreacă (*sinalagmatic* < ngr. *συναλλαγματικός*) ori numai din germană (*programatic* < germ. *programatisch, protoplasmatic* < germ. *protoplasmatisch*).

Singura formație analizabilă împrumutată din vechea slavă este *jăratec / jăratic* < v.sl. жаратъкъ; prima sa atestare este la Dosoftei, V.S. 20/2 (DLR; cf. şi Pascu, S.: 103).

4.1.2. Sufixul *-etic (-etec)* are două surse.

a) A fost ***creat pe teren românesc*** prin asimilare parțială, adică prin închiderea la *e* a lui *a* inițial din sufixul *-atic* ataşat la teme (nominale sau verbale) terminate în *-i* (semivocalic sau vocalic): *coroietic* < *coroi(u)* + *-atic* (DA), *măietic* < *mai* + *-atic* (DLR), *mălăietic* < *mălai* + *-atic* (DLR), *roşietic* < *roşiu* + *-atic, sprehuietic* < *sprehui* + *-atic* (DLR), *subțietic* < *(a) subția* + *-atic* (DLR) etc. După detaşarea formei *-etic* din derivate ca cele de mai sus, aceasta s-a putut ataşa şi la verbe cu infinitivul în *-i* (*migăietic, turuietic,* unde sufixul apare în forma preiotată *-ietic*), la cuvinte-bază terminate la singular în *-e* (*firetic, sângetec, subțiretic*) sau chiar la teme terminate în consoană (*jidovetic;* vezi şi *supra*, nota 2 sub **1.1.2.1.**).

Există şi opinia (Pascu, S.: 70 şi 99–101) că, în română, ar fi vorba de două sufixe cu forma *-etic (-etec):* unul provenit din *-atic* prin închiderea lui *a* la *e,* în derivate cum sunt *coroietic, femeietic* şi *migăetic,* altul fiind continuatorul lat. *-eticus* cf. *phreneticus, spleneticus* (moştenit şi în italiană) în formații ca *firetic* (pe care îl consideră derivat direct din *ferus*), *jidovetic, țigănetic, suletic, urmăretice,* unde *-etic* nu se justifică fonetic. Nu am adoptat aici acest punct de vedere.

b) Sufixul *-etic* a fost şi ***împrumutat*** în derivate neologice analizabile (*dietetic* < fr. *diététique, genetic* < fr. *génétique, mimetic* < fr. *mimétique, pleuretic* < fr. *pleurétique* etc.) şi, mai ales, semianalizabile (*diuretic* < lat. *diureticus, -a, -um,* fr. *diurétique; energetic* < fr. *énergétique; nefretic* < ngr. *νεφριτικός,* lat. *nephreticus, -a, -um,* fr. *néphrétique; omiletic* < fr. *homilétique; simpatetic* < ngr. *συμπαθητικός,* germ. *sympathetisch* etc.).

4.2. Sufixele *-atică* şi *-etică* au fost ***împrumutate*** în derivate (analizabile) din mai multe limbi:

– franceză (majoritatea): *axiomatică* < fr. *axiomatique, dietetică* < fr. *diététique, diplomatică* < fr. *diplomatique, energetică* < fr. *énergétique* etc.;
– latină şi franceză: *dogmatică* < lat. *dogmatica,* fr. *dogmatique;*
– germană şi rusă: *tematică* < germ. *Thematik,* rus. *тематика;*
– italiană: *mimetică* < it. *mimetica.*

Sufixul *-atică* s-a putut detaşa, pe teren românesc, din formaţii analizabile cum sunt cele de mai sus, pentru a fi folosit apoi şi la „traducerea” engl. *glossematics* prin *glosematică,* sufixul engl. *-atics* fiind redat în română prin sufixul *-atică,* deşi nu este exclus ca termenul românesc să nu fi fost împrumutat direct din engleză, ci din fr. *glossématique* (MDA; în DEX este explicat din fr. *glossématique,* cf. engl. *glossematics,* germ. *Glossematik*).

4.3. Istoria sufixelor din cele două serii este diferită.

4.3.1. Cele mai vechi formaţii cu sufixele *-atic (-atec)* şi *-etic (-etec)* sunt atestate în secolul al XVI-lea; este vorba despre formaţia moştenită, neanalizabilă, *sălbatic* şi *sălbatec* (a. 1560 în GCR I 4/4; Coresi, Ev. 943; Palia (1581), 152/11, în DLR) şi de derivatele româneşti *tomnatec* (cca 1569–1575 în GCR I 12/3, cf. FCLRV: 77) şi toponimul *(Valea) Văratecilor* (a. 1556, la Nestorescu, A. (2006): 39).

Mai numeroase sunt formaţiile analizabile (moştenite, împrumutate, formate pe teren românesc sau calcuri) atestate în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea: *lunatec* (N. Test. (1648), în DLR), *heratec* (variantă a lui *fieratic*), *fluturatec, leiatec, meşterşugatec, păgânatic, prostatec, scripturatic, ţărănatec, viatic*[2] (toate la Dosoftei, V.S., în DA sau DLR), *roşiiatec* (*Biblia* (1688), în DLR), *schismatic* şi *turuietic* (în GCR (a. 1699, respectiv a. 1773), în DLR), *grozăvatec, iernatec, văratec* (toate în Anon. Car., în DA sau DLR), *simptomatec* (la Cantemir, I.I., în DLR) etc.

Foarte multe formaţii româneşti (analizabile sau semianalizabile) sunt atestate (şi) în texte dialectale sau populare, ceea ce dovedeşte vechimea lor: *bobletic, bolândatic, buietic, burletic, curetic (curetec), dezmiratic, firetic, guratic (guratec), măietic (măietec), mălăietic, migăietic, moinatic (moinatec), pălăvratic, păratic, pârpălatic, săgetatic, sprehuietic, spluberatic, sulatic, şuietic, ţuietic, zburatic (zburatec)* etc.

Din secolul al XIX-lea datează cele mai multe împrumuturi neologice, care continuă până în prezent: *aromatic, as(t)matic, axiomatic, catedratic, climatic, dietetic, dogmatic, enigmatic, exantematic, fantomatic, flegmatic, genetic, idiomatic, limfatic, miasmatic, mimetic, noematic, paradigmatic, pleuretic, sigmatic, sintagmatic, sistematic, somatic* etc. (vezi şi *supra* **4.1.1.**b şi **4.1.2.**b).

4.3.2. În ceea ce priveşte formaţiile cu sufixele din seria *-atică, -etică,* cel mai vechi împrumut analizabil este *dogmatică* (a. 1760, cf. TDRG), urmat de câteva din secolul al XIX-lea: *dietetică* (la Episcupescu, A., în DLR), *diplomatică* şi *numismatică* (la Teodorovici, I., în DLR), *statică* (I. Golescu, în DLR). Celelalte formaţii sunt împrumuturi din secolul trecut, unele (ca *glosematică* sau *mediatică*) fiind de dată foarte recentă.

5. Originea temelor

În derivatele româneşti, cuvintele la care s-au ataşat sufixele *-atic (-atec)* şi *-etic (-etec)* au origini diverse:

– moştenite din latină (majoritatea): *bătrânatic, fieratic, frământatec, gălbenatic, guratic, leşiatic / leşietic, noptatic, păduratic, păsăratic, sângeratic, spulberatic, surdatic, tineratic / tineretic, văratic, zăratic, ziuatic* etc.;

– slave (vechi slave, slavone, bulgare, sârbeşti): *beznatic, boieratic, grozăvatec, nărodatec, ostrovatic, păratic, pârpălatic, prăvălatic, prostatic, scundatic, şuietic, ţigănatic / ţigănetic* etc.;
– maghiare: *bolândatic, măietic, ogăratic, şodatic* etc.;
– formaţii româneşti: *dezmiratic, firetic, îmbufnatic, îndemânatic, prostănatic, ţărănatic, văieratic* etc.;
– neologice (rar): *rozatic, schismatic, scripturatic, simptomatic, spitălatic.*

Derivatul *năzatic* este format de la o temă turcească, *furtunatic* de la o temă neogreacă, iar *pălăvratic* de la o temă cu origine multiplă (turcească sau neogreacă).

Unele dintre cuvintele-bază figurează în dicţionare cu etimologie necunoscută: *fluşturatic, mălăietic, migăietic, moinatic, poznatec, sprehuietic, sturlubatic* etc.

6. Productivitatea sufixelor

Sufixele *-atic* şi *-etic* au fost foarte productive începând din secolul al XIX-lea (mai ales *-atic*): *bătrânatic, beznatic, boieratic, brumatic, ciopârtatic, fluşturatic, frământatec, furtunatic, gălbenatic, greunatic, îmbufnatic, îndemânatic, lămuratic / lămuretic, leşiatic / leşietic, molatic, muieratic, multoratic, nărodatec, năzatic, nebunatic, negratic, noptatic, ogăratic, ostrovatic, păduratic, păsăratic, poznatec, prăvălatic, primăvăratic, prostănatic, rozatic, sângeratic, scârnatic, scundatic, singuratic, spânatic, spitălatic, splinatic, spumatic, străinatic, sturlubatic, subţiratic, sulatic, suratic, surdatic, şodatic, tineratic / tineretic, tomnatic, tonatic, tremuratic, ţigănatic / ţigănetic, umbratic, urmatic, usturatec, uşuratic, vânturatic, văieratic, văratic, viforatic, zăratic, zburdatic, ziuatic, zvânturatic* etc.

Sufixele *-atică şi -etică* nu sunt productive în limba română.

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Multe dintre formaţiile cu sufixele *-atic* şi *-etic* sunt învechite şi/sau populare (vezi *supra,* nota sub **4.3.1.**). Câteva dintre derivatele româneşti aparţin limbii literare actuale: *îndemânatic, molatic, nebunatic, primăvăratic, roşiatic, schismatic, simptomatic, singuratic, tomnatic, uşuratic* etc. Împrumuturile neologice cu aceste sufixe (vezi *supra* **4.1.1.** (b), **4.1.2.** (b)) şi toate împrumuturile cu sufixele *-atică* şi *-etică* (vezi *supra* **4.2.**) se întrebuinţează în stilul ştiinţific.

Din câte o singură formaţie se segmentează trei sufixe complexe:

***-ânatic**, sufix dezvoltat cu elementul nesufixal *-ân-*, se identifică în formaţia din DI *fârfânatic* „(om) flecar" cf. *fârfă* „epitet dat unei persoane vorbăreţe" (MDA), dar în DA (unde nu este înregistrat cuvântul *fârfă*) derivatul primeşte altă explicaţie: „Pare a fi disimilat (*r-r* > *r-n*) din **fărfăratic,* iar acesta este un derivat din *farfară,* prin sufixul *-atic*";

***-eatic** [pron. -e-a-tic], segmentat din formaţia *hanseatic* „care se referă la *hansă* (= asociaţie comercială în Evul Mediu)" < fr. *hanséatique,* germ. *hanseatisch,* este un sufix dezvoltat cu vocala *e* prezentă în etimon;

***-uratic**, sufix dezvoltat cu segmentul *-ur-* provenit din tema de plural (vezi formaţia cu dublă analiză *cornuratic* „în formă de *corn,* ca un *corn*", în DA s.v. *corn,* cf. şi *cornuri,* în MDA) care se identifică în formaţia din DI *colburatic* „prăfuit" cf. *colb* (DA s.v. *colb;* în MDA se înregistrează şi forma de plural (rar) *colburi,* în raport cu care s-ar detaşa sufixul *-atic*).

-A<u>Ț</u>

Ștefurea 1877: 217; Meyer-Lübke, G. II (1895): 503–505; Philippide, P.: 183; DHLR I: 158; Pușcariu, D.: 61–62; Stolz–Schmalz, L.G. II: 206; ILR I: 37, 66, 81, 83, 98, 111.

1. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

1.1. În DI se înregistrează 6 ***derivate analizabile*** cu sufixul *-aț*: *codaț* „larva codată a muștei" (DA s.v. *coadă*; în MDA figurează cu etimologie necunoscută și cu trimitere la *codan* „vierme din slănina stricată" < *coadă* + *-an*), *fânaț* „câmpie pe care se lasă iarba să crească; (mai ales la pl.) *fân*" (DA), *găinaț* „excremente de *găină*" (MDA), *grânaț* „grâneață (= ogor semănat); *grâne*" (MDA), *luminaț* „lampion, opaiț mic" cf. *(a) lumina* (DLR), *vinaț* „soi de *vin*; podgorie" (DLR).

Cuvântul *cârnaț* (varianta etimologică a lui *cârnat*, care este o formă refăcută după pluralul *cârnați*) conține același sufix, dar este mai greu analizabil formal prin *carne* și, de aceea, nu a fost inclus în listă.

În DLR formația *vinaț* are și varianta învechită și regională *vinață*, cu pl. *vinațe*, în care se identifică varianta morfologică *-ață* a sufixului.

1.2. Formațiile cu sufixul *-aț* sunt ***substantive***:

– ***masculine***, analizabile prin raportare la substantive: *codaț*, *găinaț*;

– ***neutre***, analizabile prin raportare la substantive: *fânaț, grânaț, luminaț, vinaț*.

În DA (s.v. *grâneață*) figurează numai forma de plural *grânațe* considerată s.f.pl. Cuvântul *grânațe* „semănăturile cât stau netăiate pe holdă" și *grânaț, -ă* „cu grâu" este înregistrat ca substantiv și adjectiv în Mat. Dial. I: 23.

2. Valorile derivatelor

Deși numărul de derivate este mic, conținutul lor semantic nu este unitar.

Valoarea care se identifică în formațiile *fânaț, grânaț* și *vinaț* „podgorie" este ***purtătorul localizării*** (derivatul desemnează locul unde se află obiectul denumit de bază).

Alte valori apar în câte o singură formație: ***posesorul*** (*codaț*), ***purtătorul provenienței*** (*găinaț*), ***nume de instrument*** cu nuanță diminutivală (*luminaț*), ***specia*** bazei (*vinaț* „soi de vin").

3. Originea sufixului și istoria derivatelor

3.1. Sufixul *-aț* continuă sufixul latinesc adjectival *-eus* (*-aceus, -iceus, -uceus, *-uceum*) (cf. Meyer-Lübke, G. II: 503–505; Philippide, P.: 183; Pușcariu, D.: 61–62; DHLR I: 158; ILR I: 81, 83, 87, 98, 108, 111).

În limba latină, *-eus* (*-aceus, -iceus, -uceus, *-um*) este un sufix vechi şi productiv. El se ataşează mai ales la substantive care denumesc materia, formând adjective care indică asemănarea (*arenaceus*) sau apartenenţa (*capillaceus*), cf. ILR I: 87.

În limba română, sufixul a fost ***moştenit*** în derivatele analizabile *găinaţ* < lat. *gallīnaceus* (CDDE 711; DA) şi *vinaţ* < lat. *vīnāceus* (DLR), precum şi în formaţia *cârnaţ* < lat. *carnācius* (CDDE 267; DA).

Continuitatea lat. *-aceus* în limba română se demonstrează prin apariţia reflexelor câtorva derivate latineşti cu *-aceus* în mai multe limbi romanice (cf. Meyer-Lübke, G. II: 503): lat. *carnācius* > rom. *cârnaţ*, sicil. *karnattsu*, sp. *carnaza*, ptg. *carnaz*, prov. *carnas,* cf. REW 1701; lat. *gallīnaceus* > rom. *găinaţ*, fr. dial. *galinaso*, cat. *gallinasa*, sp. *gallinaza*, ptg. *galinhaça, -aço,* cf. REW 3662; lat. *vīnāceus* > rom. vinaţ, it. *vinaccia,* logud. *binatta*, fr. *vinasse*, prov. *vinasa*, cat. *vinassa*, sp. *vinaza*, ptg. *vinhaça, vinhaço* cf. REW 9337.

Deşi par să nu aibă corespondente în alte limbi romanice, s-au propus etimoane latineşti (reconstruite) şi pentru *fânaţ* < lat. **fenācium* (CDDE 590, DA, MDA; în TDRG *fânaţ* pare să fie considerat derivat românesc, întrucât se face menţiunea: „sufix ca în *găinaţ, vinaţuri*", iar la Ciorănescu, DER apare s.v. *fîn* ca singular refăcut de la pl. *fîneţe*), ca şi pentru *grânaţ(e)* < lat. **granaceus, -a, -um* (CDDE 767, DA; în MDA figurează însă s.v. *grâneaţă* < *grâne* + *-eaţă*).

Singurul ***derivat*** sigur ***românesc*** pare a fi *luminaţ* de la verbul *(a) lumina* (DLR). Cuvântul *codaţ,* formă refăcută după pluralul *codaţi* al lui *codat* (cf. situaţia inversă: *cârnat* < pl. *cârnaţi*), a putut contribui la întărirea poziţiei sufixului în limba română. Notăm însă că această formaţie este atestată într-un context numai cu forma de plural (*codaţî brânzei* la Papahagi, M.: 77 / 75); de aceea, nu este exclus ca cei care au înregistrat forma de singular (Marian, Ins. şi DA s.v. *coadă*) să o fi refăcut ei înşişi.

3.2. Cu toate că sufixul este moştenit, primele atestări de derivate datează abia de la începutul secolului al XVII-lea: *cârnaţ* (Anon. Car., în DA), *fânaţ* (a. 1631, apud GCR I, 75 / 17, în DA), *găinaţ* (*Biblia* (1688) 270, în DA), *vinaţ* (a. 1756, Uricariul II 31/10, în DLR).

4. Originea temelor

Formaţiile cu *-aţ* au toate teme de origine latină.

5. Productivitatea sufixului

Productivitatea sufixului *-aţ* este, dacă nu nulă, cel mult foarte slabă, singurul derivat românesc fiind *luminaţ*.

6. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Formaţiile cu *-aţ* aparţin limbii comune (*găinaţ*), limbii populare (*codaţ, fânaţ, vinaţ*) sau unor graiuri (*grânaţ*), iar *luminaţ* este un cuvânt învechit.

-AȚIE / -AȚIUNE (-ațion; -ățiune), -IȚIE[1] / -IȚIUNE, '-ȚIE / -ȚIUNE (- țion), '-IE[1] / -IUNE[1] (-ion)

Iordan, SRR: 11–16; Iordan, LRC: 314–315; Todoran, 1959: 211–212; Todoran 1962: 103–136; Vasiliu 1960: 179–184; Gheție 1961: 560, 563; Graur, ELR: 49; Ursu, T.: 24–25, 123; Ursu 1963: 288; Sfîrlea 1964: 320; Ursu, D. 1964: 258–259; Bulgăr 1965: 109–118; Poghirc, 1968: 22; Niculescu 1974: 519–524; Hristea 1977: 10; Ştefan, 1982: 294–302; Reinheimer-Rîpeanu 1987: 112; Reinheimer-Rîpeanu 1989: 372; Fischer 1989: 34; Oprea 1992–1993: 81–131; Pană Dindelegan 2008: 489–501.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele din titlu reprezintă două ***serii***: *-ație* [pron. -a-ți-e], *-iție*[1] [pron. -i-ți-e], *-ție* [pron. -ți-e], *-ie*[1] [pron. -i-e] și *-ațiune* [pron. -a-ți-u-ne], *-ițiune* [pron. -i-ți-u-ne], *-țiune* [pron. -ți-u-ne], *-iune*[1] [pron. -i-u-ne]; sunt tratate împreună pe baza asemănării formale, a originii (vezi *infra* **5.**), a distribuției similare (vezi *infra* **3.**) și a valorilor comune (vezi *infra* **4.**).

În ceea ce privește forma sufixelor din cele două serii, cercetătorii au opinii diferite. Unii consideră că este vorba de un singur sufix cu două forme, numit fie *-ție, -țiune* (Graur, ELR: 49; Poghirc 1968: 22; Fischer 1989: 34), fie *-ie, -iune* (Ivănescu–Leonte 1956: 1–24; Todoran 1959: 211–213; Todoran 1962: 103–136; Ursu, D. 1964: 258–259; Sfîrlea 1964: 320). I. Iordan (Iordan, SRR: 16) consideră că sufixul ar fi *-i(un)e* < lat. *-ionem* care „s-a modificat și amplificat devenind *-ațiune, -ițiune, -țiune, -siune*", iar Al. Niculescu (Niculescu 1974: 519–524) îl menționează sub formele *-(ț)ie* / *-(ț)iune* (cf. și Oprea 1992–1993: 82; Pană Dindelegan 2008: *passim*). Uneori chiar la același autor apare când *-ți(un)e*, când *-i(un)e* (Ursu, T.: 123).

Nici dicționarele elaborate în perioada contemporană nu sunt consecvente în menționarea formei sufixelor. De exemplu, DLR consideră că *martirizație, nivelație, pensulație, valorație* sunt formate de la infinitivul verbului cu sufixul *-ție*, iar *nervurație, recrutație,* cu sufixul *-ație*; la *tatuație* (< *tatua*), *turmentație* (< *turmenta*) sufixul nu e menționat.

Marea majoritate a formațiilor în care se identifică sufixele din cele două serii se constituie în ***dublete***, în cadrul cărora una dintre formații este de obicei învechită, ieșită din uz: ***educație*** / (înv.) ***educațiune*** cf. *(a) educa*, ***definiție*** / (înv.) ***definițiune*** cf. *(a) defini*, ***corupție*** / (înv.) ***corupțiune*** cf. *(a) corupe*, ***demisie*** / (înv.) ***demisiune*** cf. *demis* etc. (vezi *infra* **3.1.1., 3.2.1., 3.3.1., 3.4.1.**).

Formațiile cu aceste sufixe sunt, în marea lor majoritate, împrumuturi care pot fi analizate prin raportare la o bază existentă în limbă independent în prezent, neținând întotdeauna seama de istorie (baza este uneori un împrumut ulterior derivatului).

1.2. Substantivele cu *-ație, -iție*[1], *-ție, -ie*[1] au, rar, ***variante de adaptare*** cu *-ațion, -țion(e), -ion*, în împrumuturi (cele mai multe neanalizabile) adaptate după franceză, italiană, rar și germană: *condițion* și *condițione* (DA s.v. *condiție*), *confusion* (Doc. ec., la Bulgăr 1965: 109–118), *population* (*ibid.*), *demision* și *dimision* (DLR s.v. *demisie*), *națion*, pl. *națioane* (DLR s.v. *națiune*); *ocazion* (DLR s.v. *ocazie*), *porțion*, pl. *porțioane* (DLR s.v. *porție*) etc.

1. Asemenea formații au avut o existență efemeră, cu excepția celor care s-au specializat semantic, de tipul: *comision* „însărcinare dată unor persoane de a procura sau de a transmite ceva; serviciu făcut în urma unei astfel de însărcinări; remunerație primită în urma unei tranzacții comerciale" vs *comisie (comisiune)* „colectiv cu anumite atribuții care funcționează în cadrul unei instituții", *divizion* „batalion" vs *divizie* „mare unitate militară; categorie de echipe sportive; secție" vs *diviziune* „împărțire, fragmentare", *pension* „instituție particulară de învățământ unde elevii erau găzduiți în perioada școlarizării" vs *pensiune* „local de cazare" vs *pensie* „sumă de bani care se acordă persoanelor care nu mai sunt în activitate" etc.

2. Finalele *-ition, -ision* sunt folosite de V. Alecsandri, în *Chirița în provincie*, pentru a ridiculiza un personaj franțuzit incapabil să folosească corect cuvintele (*furculition, fripturision, gogomanition, învârtision, omorision, trântision, fricosion*); *furculision* și *familion* sunt uneori folosite în limbajul familiar (cf. Graur, S.: 53).

Sufixul *-ațiune* are și ***varianta învechită populară*** *-ățiune*, în *inovățiune* (DA s.v. *inova*), *interpelățiune* (DA s.v. *interpela*), *legitimățiune* (DLR s.v. *legitimație*), *mobilizățiune* (DLR s.v. *mobilizațiune*) etc.

2. Delimitarea de afixe omonime

2.1. Sufixul *'-ie*[1] se deosebește de *-ie*[2] (din formații ca *modestie, ticăloșie* etc.) prin accent, prin distribuție, prin valori și prin origine (vezi monografia sufixului **-IE**[2], în volumul următor).

Considerăm că formația *rebelie* „(înv. și pop.) revoltă, rebeliune" din DLR, dată greșit cu accentul pe sufix, este un dublet învechit al lui *rebeliune*, și nu o formație cu sufixul *-ie*[2].

2.2. Sufixul *-iune*[1] se deosebește de *-iune*[2] [pron. -iu-ne] (vezi monografia seriei **-ĂCIUNE, -ÂCIUNE, -ECIUNE, -ICIUNE, -IUNE**[2]), deși reprezintă același sufix latinesc (împrumutat / moștenit), prin temele cu care se combină (neologice / vechi), prin repartiția teritorială și stilistică (limbă comună / formații învechite).

2.3. Sufixul *-iție*[1] se diferențiază de omonimul său *-iție*[2] (din formații ca *amiciție, avariție, justiție, pudiciție,* vezi monografia sufixului **-IȚIE**[2], în volumul următor) prin origine (sufix latinesc diferit), prin valori (abstracte verbale / abstracte ale calității) și, parțial, prin clasa lexico-gramaticală a bazelor la care se raportează.

3. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

3.1. -AȚIE / -AȚIUNE

3.1.1. În DI se înregistrează peste 500 de ***formații analizabile***: *abrogație* „anulare, suprimare a unei legi" (MDA) cf. *(a) abroga, accelerație / accelerațiune* „accelerare" (DA) cf. *(a) accelera, aclamație / aclamațiune* „aclamare" (MDA; numai *aclamațiune* în DA) cf. *(a) aclama, acumulație / acumulațiune* „acumulare" (MDA) cf.

(a) acumula, acuzație / acuzațiune „acuzare” (DA) cf. *(a) acuza, administrație / administrațiune* „administrare; totalitatea organelor administrative; secție a unei instituții însărcinată cu administrarea” (DA) cf. *(a) administra, admirație / admirațiune* „admirare” (DA) cf. *(a) admira, afirmație / afirmațiune* „afirmare; cuvinte care exprimă o afirmare” (DA) cf. *(a) afirma, agitație / agitațiune* „agitare” (DA) cf. *(a) agita, aglomerație / aglomerațiune* „aglomerare” (DA) cf. *(a) aglomera, agravațiune* „agravare; circumstanță agravantă” cf. *(a) agrava, alienație / alienațiune* „alienare” (DA) cf. *(a se) aliena, alimentație / alimentațiune* „alimentare” (DA) cf. *(a) alimenta, ambarcație / ambarcațiune* „vas plutitor (de mici dimensiuni)” (MDA) cf. *(a) ambarca, amputație / amputațiune* „amputare” (DA) cf. *(a) amputa, animație / animațiune* „însuflețire, vivacitate” (DA) cf. *(a) anima, aproximație / aproximațiune* „evaluare prin apropiere” (DA) cf. *(a) aproxima, articulație / articulațiune* „încheietură organică; articulare a sunetelor; punere a articolului” (DA) cf. *(a) articula, asimilație / asimilațiune* „asimilare” (DA) cf. *(a) asimila, asociație / asociațiune* „tovărăşie; societate; reuniune” (DA) cf. *(a) asocia, autorizație / autorizațiune* „autorizare” (DA) cf. *(a) autoriza, bifurcație* „bifurcare” (DA s.v. *bi-*; MDA) cf. *(a se) bifurca, buntație* „conjurație, răzvrătire” (formație personală, Marian, în DA) cf. *bunt* „idem”, *captație / captațiune* „captare” (DA, MDA) cf. *(a) capta, carburație / carburațiune* „operație prin care un corp este supus la acțiunea carbonului” (DA s.v. *carbură*; MDA „carburare; amestecare a combustibilului lichid cu aerul în carburator”) cf. *(a) carbura, carnațiune / carnație* „culoare a *cărnii*, în special a pielii feței unei persoane” (DA) cf. *carne, cementație* „cementare” (MDA) cf. *(a) cementa, circulație / circulațiune* „mişcare, deplasare; schimb” (DA) cf. *(a) circula, citație / citațiune* „citare; act prin care se citează” (DA) cf. *(a) cita, civilizație / civilizațiune* „stare a unei națiuni civilizate” (DA) cf. *(a) civiliza, comparație / comparațiune* „confruntare paralelă; figură poetică” (DA) cf. *(a) compara, complicație / complicațiune* „stare complicată” (DA) cf. *(a) complica, comunicație / comunicațiune* „înştiințare, ştire; raport; legătură” (DA) cf. *(a) comunica, concentrație / concentrațiune* „acțiunea de *a (se) concentra*; chemare sub drapel” (DA), *confederație / confederațiune* „uniune, asociație” (DA) cf. *(a) confedera, confirmație / confirmațiune* „confirmare” (DA) cf. *(a) confirma, conformație / conformațiune* „conformare, modul în care un corp e conformat” (DA s.v. *conform*; MDA) cf. *(a se) conforma, congratulație / congratulațiune* „congratulare” (DA) cf. *(a) congratula, considerație / considerațiune* „luare în seamă, privire (mai adâncă)” (DA) cf. *(a) considera, consolidație / consolidațiune* „întărire, închegare, întemeiere” (DA) cf. *(a) consolida, conspirație / conspirațiune* „complot” (DA) cf. *(a) conspira, consternație / consternațiune* „starea sufletească a omului consternat, uimire” (DA) cf. *(a) consterna, constipație / constipațiune* „starea celui constipat” (DA) cf. *(a se) constipa, consultație / consultațiune* „acțiunea de a se *consulta*, consultare, sfat” (DA), *contemplație / contemplațiune* „contemplare” (DA) cf. *(a) contempla, contestație / contestațiune* „contestare; apel, recurs” (DA) cf. *(a) contesta, conversație / conversațiune* „convorbire” (DA) cf. *(a) conversa, cotizație / cotizațiune* „parte de contribuție la o cheltuială comună” (DA) cf. *(a) cotiza, creațiune / creație* „rezultatul creării, totalitatea ființelor create; noutăți de modă” (DA) cf. *(a) crea, damnațiune* „damnare, ozândire la chinurile iadului” (DA) cf. *(a) damna, declarație / declarațiune* „afirmare a unor opinii, declarare; textul unei comunicări” (DLR) cf. *(a) declara, decorație* „decorare; ordin sau medalie” / *decorațiune* „podoabă, totalitatea elementelor ornamentale” (DLR) cf. *(a) decora, dedicație / dedicațiune* „text scris ca autograf sau ca omagiu” (DLR) cf. *(a) dedica, deflorație / deflorațiune* „deflorare” (DLR) cf. *(a) deflora, degustație / degustațiune* „degustare” (DLR) cf. *(a) degusta, delegație / delegațiune* „grup de persoane însărcinate cu o misiune; delegare” (DLR) cf. *(a) delega, demonstrație / demonstrațiune* „demonstrare, argumentare, probă” (DLR) cf. *(a) demonstra, derivație / derivațiune* „ramificație

secundară" (DLR) cf. *(a) deriva, descuamație / descuamațiune* „descuamare; scuamă" (DLR) cf. *(a) descuama, deviație / deviațiune* „deviere; unghi format de acul busolei" (DLR) cf. *(a) devia, dezarticulație / dezarticulațiune* „dezarticulare" (DLR) cf. *(a) dezarticula, discriminație / discriminațiune* „discriminare" (DLR) cf. *(a) discrimina, disimulație / disimulațiune* „disimulare" (DLR) cf. *(a) disimula, dislocație / dislocațiune* „dislocare" (DLR) cf. *(a) disloca, disputație / disputațiune* „dispută" (DLR) cf. *(a) disputa, distilație / distilațiune* „distilare" (DLR) cf. *(a) distila, divagație / divagațiune* „faptul de a *divaga*, digresiune" (DLR), *documentație / documentațiune* „documentare; totalitatea *documentelor*" (DLR) cf. *(a) documenta, donație / donațiune* „acord între două părți de transmitere a proprietății; dar" (DLR) cf. *(a) dona, educație / educațiune* „ansamblu de metode pentru educare; rezultatul acestei activități" (DLR) cf. *(a) educa, electrizație / electrizațiune* „electrizare" (DLR) cf. *(a) electriza, emanație / emanațiune* „degajare de miros etc.; ceea ce se degajă" (DLR) cf. *(a) emana, emancipație / emancipațiune* „emancipare" (DLR) cf. *(a se) emancipa, emigrație / emigrațiune* „plecare din patrie" (DLR) cf. *(a) emigra, epurație / epurațiune* „epurare" (DLR) cf. *(a) epura, evaluație / evaluațiune* „evaluare" (DLR) cf. *(a) evalua, exclamație / exclamațiune* „exclamare" (DLR) cf. *(a) exclama, exhumație / exhumațiune* „exhumare" (DLR) cf. *(a) exhuma, explicație / explicațiune* „expunere amănunțită, lămurire, explicare" (DLR) cf. *(a) explica, exploatație / exploatațiune* „faptul de *a exploata*" (DLR), *explorație / explorațiune* „cercetare minuțioasă, explorare" (DLR) cf. *(a) explora, exterminație / exterminațiune* „exterminare" (DLR) cf. *(a) extermina, fabricație / fabricațiune* „fabricare" (DA) cf. *(a) fabrica, fabulație / fabulațiune* „povestire alegorică; figură retorică; prezentare a unei fapte imaginare ca reală" (MDA) cf. *(a) fabula, fecundație / fecundațiune* „fecundare" (MDA) cf. *(a) fecunda, figurație / figurațiune* „reprezentare figurativă; ansamblul figuranților" (MDA) cf. *(a) figura, fluctuație / fluctuațiune* „schimbare, variație" (DA) cf. *(a) fluctua* (MDN), *formație / formațiune* „formare" (DA) cf. *(a) forma, fortificație / fortificațiune* „întăritură de apărare" (DA) cf. *(a) fortifica, germinație / germinațiune* „încolțire" (DA s.v. *germen*; MDA) cf. *(a) germina, gesticulație* „gesticulare" (DA s.v. *gest;* MDA și *gesticulațiune*) cf. *(a) gesticula, gratificație / gratificațiune* „dar în bani care se acordă unui salariat peste leafă" (DA) cf. *(a) gratifica, gravitație / gravitațiune* „forță prin care corpurile se atrag reciproc" (DA s.v. *grav*; MDA) cf. *(a) gravita, hibernație* „abstract de la *hiberna* (DA; MDA și *hibernațiune*), *iluminație / iluminațiune* „împodobirea unui loc cu multe lumini; luminile dispuse în mod simetric în astfel de ocazii" (DA) cf. *(a) ilumina, ilustrație / ilustrațiune* „ilustrare, desen gravură; (rar) persoană ilustră" (DA) cf. *(a) ilustra, imitație / imitațiune* „acțiunea de *a imita*; contrafacere, copie" (DA), *improvizație / improvizațiune* „îndeplinirea unei acțiuni fără pregătire; ceea ce se spune în asemenea condiții"(DA) cf. *(a) improviza, incubație / incubațiune* „timpul scurs de la pătrunderea unui agent patogen în corp până la declanșarea bolii" (DA) cf. *(a) incuba, infiltrație / infiltrațiune* „infiltrare" (DA) cf. *(a) infiltra, inflamație / inflamațiune* „stare morbidă caracterizată prin umflare" (DA) cf. *(a se) inflama, informație / informațiune* „informare" (DA) cf. *(a) informa, inovație / inovațiune* „modificare, schimbare, înnoire" (DA) cf. *(a) inova, interpelație / interpelațiune* „interpelare" (DA) cf. *(a) interpela, intonație / intonațiune* „intonare; accent, ton" (DA) cf. *(a) intona, intoxicație / intoxicațiune* „acțiunea de a se *intoxica*; otrăvire" (DA), *invitație / invitațiune* „chemare, poftire; biletul prin care cineva este invitat" (DA) cf. *(a) invita, irizație / irizațiune* „colorare sau strălucire în culorile curcubeului; culorile spectrului" (DA) cf. *(a) iriza, legitimație / legitimațiune* „recunoaștere, confirmare; rațiune, temei; act, document, dovadă, probă" (DLR) cf. *(a se) legitima, licitație / licitațiune* „vânzare publică" (DLR) cf. *(a) licita, locațiune* „închiriere, arendare; arendă" (DA, DLR) / *locație* „*loc* unde se află, se petrece ceva, situare, localizare; sediu al unei firme, al unei

instituții etc." (DLR), *luxație / luxațiune* „deplasare a extremităților osoase ale unei articulații" (DLR) cf. *(a) luxa, macerație / macerațiune* „macerare; procesul suferit de corpul supus macerării" (DLR) cf. *(a) macera, manifestație / manifestațiune* „manifestare; demonstrație de masă" (DLR) cf. *(a) manifesta, meditație / meditațiune* „gândire, reflecție; scriere pe o temă filosofică; îndrumare dată elevilor de către un meditator" (DLR) cf. *(a) medita, migrație / migrațiune* „deplasare în masă a unor triburi, popoare, animale etc." (DLR) cf. *(a) migra, motivație* „motivare" (DLR) cf. *(a) motiva, mutație / mutațiune* „schimbare de domiciliu; prefacere" (DLR) cf. *(a se) muta, narație / narațiune* „relatare, povestire" cf. *(a) nara, navigație / navigațiune* „faptul de a *naviga;* drumul parcurs de o navă (aero)nautică" (DLR), *negație / negațiune* „acțiunea de a *nega*; cuvânt, gest, fapt care neagă" (DLR), *negociație / negociațiune* „negociere" (DLR) cf. *(a) negocia, notificație / notificațiune* „înștiințare oficială scrisă; act, document prin care se *notifică* ceva" (DLR), *observație / observațiune* „constatare, remarcă; examinare, cercetare, studiu; dojană, reproş" (DLR) cf. *(a) observa, obturație / obturațiune* „închidere a unui orificiu" (DLR) cf. *(a) obtura, ondulație / ondulațiune* „mişcare unduioasă a unei suprafețe lichide; încrețitură; totalitatea buclelor" (DLR) cf. *(a) ondula, orchestrație / orchestrațiune* „arta de a *orchestra*" (DLR), *oscilație / oscilațiune* „variație a valorii unei mărimi; fluctuație; nehotărâre" (DLR) cf. *(a) oscila, paginație / paginațiune* „numerotare a paginilor; schițare anticipată a locului articolelor în pagină; secție în tipografie unde se *paginează*" (DLR), *panificație / panificațiune* „proces de transformare a făinii în pâine" (DLR) cf. *(a) panifica, participație / participațiune* „participare, faptul de a *participa* cu bani etc. la o întreprindere comercială" (DLR), *pertractație / pertractațiune* „discuție, tratare amănunțită a unei probleme" (DLR) cf. *(a) pertracta, pigmentație* „modul în care sunt colorate celulele, țesuturile în urma pigmentării" (DLR) cf. *(a) pigmenta, plantație / plantațiune* „plantare, semănare; totalitatea plantelor de acelaşi fel de pe un teren" (DLR) cf. *(a) planta, poporație / poporațiune* „(înv.) populație; *popor*" (DLR), *populație / populațiune* „totalitatea locuitorilor care *populează* o unitate teritorială; grup de indivizi aparținând unei specii de animale sau plante" (DLR), *radiație / radiațiune* „emitere şi propagare de unde sau de corpusculi; undă, rază etc." (DLR) cf. *(a) radia, ramificație / ramificațiune* „ramificare, parte desfăcută dintr-un întreg, braț, ram" (DLR) cf. *(a) ramifica, reclamație / reclamațiune* „faptul de a *reclama*; petiție, plângere, jalbă" (DLR), *reparație / reparațiune* „ansamblu de operații efectuate asupra unui obiect stricat pentru a-l readuce în stare bună" (DLR) cf. *(a) repara, reprezentație / reprezentațiune* „spectacol; reprezentare" (DLR) cf. *(a) reprezenta, respirație / respirațiune* „răsuflare; aerul expirat" (DLR) cf. *(a) respira, restaurație / restaurațiune* „acțiunea de a *restaura*; restabilire a forțelor" (DLR), *rezervație / rezervațiune* „teritoriu ocrotit de lege pe care se găsesc plante, animale etc., de mare importanță ştiințifică" (DLR) cf. *(a) rezerva, rotație / rotațiune* „mişcare în jurul unui punct fix" cf. *(a) rota, salivație / salivațiune* „salivare" cf. *(a) saliva, sedimentație* „sedimentare" cf. *(a se) sedimenta, segmentație / segmentațiune* „descompunere în segmente; divizare, fragmentare" (DLR) cf. *(a) segmenta, separație* „faptul de a *separa*; despărțire, izolare; divorț" (DLR), *somație / somațiune* „cerere categorică adresată cuiva pentru a face ceva; ordin scris emanat de o autoritate" (DLR) cf. *(a) soma, specificație* „indicație, însemnare, precizare" (DLR) cf. *(a) specifica, speculație / speculațiune* „tranzacție financiară bazată pe speculă; câştig ilicit" (DLR) cf. *(a) specula, stratificație / stratificațiune* „mod de dispunere a rocilor sedimentare în straturi suprapuse" (DLR) cf. *(a se) stratifica, supurație / supurațiune* „formare şi eliminare de puroi" (DLR) cf. *(a) supura, tergiversație / tergiversațiune* „amânare, tărăgănare" (DLR) cf. *(a) tergiversa, terminație / terminațiune* „sunet sau grup de sunete de la sfârşitul unui cuvânt; partea terminală a unui lucru" (DLR) cf. *(a se) termina, tratație / tratațiune* „faptul de a servi musafirii cu mâncare şi băutură;

ceea ce se serveşte; ospăţ" cf. *(a) trata* (DLR), *trepanaţie / trepanaţiune* „intervenţie chirurgicală prin care se deschid oasele craniului cu ajutorul *trepanului*" (DLR) cf. *(a) trepana* „a face o trepanaţie", *trepidaţie / trepidaţiune* „vibraţie a unui sistem tehnic" (DLR) cf. *(a) trepida, ulceraţie / ulceraţiune* „leziune a pielii sau a unor mucoase" (DLR) cf. *(a se) ulcera, uzurpaţie / uzurpaţiune* „uzurpare" (DLR) cf. *(a) uzurpa, vaccinaţie / vaccinaţiune* „inoculare a unui vaccin" (DLR) cf. *(a) vaccina, vaporizaţie / vaporizaţiune* „trecere a unui lichid în stare de vapori" (DLR) cf. *(a se) vaporiza* (MDN), *vascularizaţie* „proces de formare a unor vase sangvine noi; totalitatea vaselor dintr-o structură biologică" (DLR) cf. *(a se) vasculariza, vegetaţie / vegetaţiune* „proces de creştere, dezvoltare şi întreţinere a plantelor; totalitatea plantelor dintr-un anumit loc" (DLR) cf. *(a) vegeta* „(d. plante) a trăi, a creşte", *veneraţie / veneraţiune* „respect religios, pietate" (DLR) cf. *(a) venera, versificaţie / versificaţiune* „arta de a face versuri; ramură a poeticii" (DLR) cf. *(a) versifica, vibraţie / vibraţiune* „vibrare, oscilaţie; modulaţie, rezonanţă; emoţie puternică" (DLR) cf. *(a) vibra, vinificaţie / vinificaţiune* „acţiunea de *a vinifica*; totalitatea operaţiilor prin care se obţine, se ameliorează şi se conservă vinul" (DLR), *volatilizaţie / volatilizaţiune* „evaporare" (DLR) cf. *(a se) volatiliza* etc.

1. Formaţiile cu sufixul *-aţiune* sunt, de obicei, învechite: *aclamaţiune, agitaţiune, comparaţiune, observaţiune, terminaţiune, trataţiune, trepidaţiune, vaccinaţiune, vinificaţiune, volatilizaţiune* etc.; rar, forma cu *-aţiune* e cea care s-a impus (*naraţiune* vs *naraţie*). Uneori se folosesc ambele forme, cuvintele fiind diferenţiate semantic (*decoraţie* „distincţie, ordin, medalie" şi *decoraţiune* „arta de a împodobi interioare, obiecte etc.", *formaţie* „echipă, combinaţie" şi *formaţiune* „structură anatomică, geologică, militară", *obligaţie* „îndatorire" şi *obligaţiune* „hârtie de valoare", *variaţie* „trecere succesivă sau alternativă de la o stare la alta, modificare repetată a valorii" şi *variaţiune* „modificare melodică, ritmică, armonică etc. a unei teme muzicale; piesă muzicală" etc.).

2. Într-o serie de formaţii se identifică numai sufixul *-aţie* (*buntaţie, motivaţie, sedimentaţie, specificaţie, vascularizaţie* etc.), în altele (mai rar) numai *-aţiune: agravaţiune, damnaţiune* (în DLR apare însă şi *damnaţie,* cu un citat din Heliade).

La acestea se adaugă:

– peste 200 de formaţii din DILR: *abjuraţie* „abjurare" (MDN) cf. *(a) abjura, asibilaţie* „fenomen fonetic de transformare a consoanei ocluzive în fricativă sub influenţa lui *i* sau *e* următori" (MDN) cf. *(a) asibila* „a da sau a căpăta caracter de fricativă", *autentificaţie* „autentificare" (DN[3]) cf. *(a) autentifica, celebraţie* „celebrare" (MDN) cf. *(a) celebra, decimaţie* „decimare" (MDN) cf. *(a) decima, decongelaţie* „decongelare" (MDN) cf. *(a) decongela, disipaţie* „disipare; cheltuială nechibzuită, exces" (MDN) cf. *(a) disipa, edulcoraţie* „edulcorare, îndulcire" (MDN) cf. *(a) edulcora, efeminaţie* „efeminare" (MDN) cf. *(a) efemina, efluviaţie* „mişcare a unui curent de particule" cf. *efluviu* „emanaţie gazoasă; curent, fluid"(MDN), *epilaţie* „epilare" (MDN) cf. *(a) epila, eradicaţie* „eradicare" (DN[3]) cf. *(a) eradica, estropiaţie* „estropiere" (MDN) cf. *(a) estropia, eviraţie* „evirare, debilitare" (MDN) cf. *(a) evira, evisceraţie* „eviscerare" (MDN) cf. *(a) eviscera, exacerbaţie* „exacerbare" (MDN) cf. *(a) exacerba, excoriaţie* „jupuire a pielii, excoriere" (MDN) cf. *(a se) excoria, extrapolaţie* „extrapolare" (MDN) cf. *(a) extrapola, fibrilaţie* „(med.) contracţii fine şi rapide ale fibrelor musculare (ale inimii)" cf. *(a) fibrila* (MDN), *flagelaţie* „flagelare" (MDN) cf. *(a) flagela, fructificaţie* „proprietate a plantelor de a produce fructe; perioada în care se produc fructele" (MDN) cf. *(a) fructifica* „a rodi", *frustraţie* „frustrare" (MDN) cf. *(a) frustra, hibridaţie* „hibridare" (MDN) cf. *(a) hibrida, ideaţie* „proces de formare şi

înlănţuire a *ideilor*" (DN^3), *imbricaţie* „ornament sculptat în relief" (MDN) cf. *(a) imbrica* „a suprapune parţial ceva", *imputaţie* „faptul de *a imputa* cuiva o vină, imputare" (MDN), *integraţie* „integrare" (MDN) cf. *(a) integra, intubaţie* „intubare" (MDN) cf. *(a) intuba, jubilaţie* „jubilare" (MDN) cf. *(a) jubila, lunaţie* „schimbarea succesivă a fazelor *lunii*" (MDA), *mediaţie* „acţiunea de a *media*; intervenţie pentru aplanarea unui conflict" (MDA), *mumificaţie* „mumificare" (MDN) cf. *(a) mumifica, nucleaţie* „provocare şi dezvoltare a unei condensări ori a unei cristalizări în gaze sau lichide cu ajutorul *nucleelor*" (DN^3), *obnubilaţie* „obnubilare" (MDN) cf. *(a) obnubila, oripilaţie* „reacţie nervoasă cauzată de frică, de repulsie etc." cf. *(a) oripila* „a înfiora, a îngrozi" (MDN), *poligonaţie* „studiul *poligoanelor*" (MDN), *postulaţie* „postulare; drept de a pleda pentru altcineva în faţa unei instanţe judecătoreşti" (DN^3) cf. *(a) postula, procreaţie* „procreare" (MDN) cf. *(a) procrea, ruminaţie* „ruminare, rumegare" (MDN) cf. *(a) rumina, sedaţie* „sedare" (MDN) cf. *(a) seda, speciaţie* „fenomen de apariţie a unei noi *specii*" (MDN), *vexilaţie* „unitate de cavalerie în legiunea romană care lupta sub acelaşi *vexil* (= steag)" (MDN) etc.;

– peste 100 din alte surse: *abdicaţie* (Ursu–Ursu, Î.L. II), *abonaţie* (Ursu–Ursu, Î.L. II), *aburaţie* (Ursu, T.), *acceptaţie* (Ursu–Ursu, Î.L. II), *aeraţie* „introducere de *aer* într-un mediu oarecare; răcire a cerealelor dintr-un siloz cu ajutorul *aerului*" (DN^2) cf. *aer* şi *(a) aera* „(a) aerisi", *aliaţie* „alianţă" (Arh. Rom. din 1829, la Stîngaciu 1962: 147) cf. *(a se) alia, calorificaţie* „producere de căldură" (Ursu, T.) cf. *calorific* „care emană, care dezvoltă căldură" (DN^3), *carbonizaţie* (Ursu, T.) cf. *(a) carboniza, clonaţiune* „clonare" (Ac. Caţ., 2001, nr. 8, 13) cf. *(a) clona, comentaţie* (Ursu–Ursu, Î.L. II) cf. *(a) comenta, conjugaţie* (*ibid.*) cf. *(a) conjuga, costumaţie / costumaţiune* „îmbrăcăminte specială pentru teatru, bal mascat etc."(DN^2, DEX) cf. (*a se*) *costuma* şi *costum* „îmbrăcăminte completă", *cotaţie* „cotare; cursul unui produs la bursă" (MDN) cf. *(a) cota, disecaţie* (Ursu, T.) cf. *(a) diseca, lamelaţie* (DN^3) „lamelare" cf. *(a) lamela, magnetaţie* (Ursu, T.) „magnetizare" cf. *magnet, martirizaţie* (DLR) cf. *(a) martiriza, motivaţie* (DLR) cf. *(a) motiva, nervuraţie* „ansamblu şi modul de dispunere a *nervurilor*" (DLR), *ovulaţie* „eliminare periodică a *ovulului* din ovar" (DEX^2), *pensulaţie* „pensulare; a întinde cu *pensula*" cf. *(a) pensula* (DLR), *preverbaţie* „procedeu de derivare cu ajutorul *preverbelor*" (DLR), *purgaţie* „purgare" (MDN) cf. *(a) purga, pustulaţie* „(med.) acoperire cu *pustule*" (DN^3), *radioficaţie* „radioficare" (DLR) cf. *(a) radiofica, segregaţie* „segregare" (DLR) cf. *(a) segrega, silabaţie* „descompunere a cuvintelor în *silabe*" (DLR) cf. *(a) silaba* „(a) silabisi", *sufixaţie* „faptul de a *sufixa*" (DLR) cf. şi *sufix* etc.

Formaţiile care circulă în limba contemporană au sufixul *-aţie;* sufixul *-aţiune* apare numai în formaţii ocazionale (*clonaţiune, costumaţiune*).

3.1.2. Formaţiile cu *-aţie / -aţiune* sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu:

– verbe terminate la infinitiv în *-a* (majoritatea): *acuzaţie / acuzaţiune, concentraţie / concentraţiune, indicaţie / indicaţiune, motivaţie, rotaţie / rotaţiune, semnificaţie / semnificaţiune, sufixaţie, trepanaţie / trepanaţiune* etc.;

– substantive: *buntaţie, carnaţie / carnaţiune, ideaţie / ideaţiune, locaţie / locaţiune, magnetaţie, nervuraţie, nucleaţie, ovulaţie, poligonaţie, preverbaţie, pustulaţie* etc.;

– verbe şi substantive: *aeraţie, costumaţie / costumaţiune, pensulaţie, silabaţie* etc.;

– un adjectiv: *calorificaţie.*

Formații semianalizabile: *balneație* (DI) cf. *balnear, balneo-; balotație* „vot, scrutin” (Ursu–Ursu, Î.L. II s.v. *balotare*) cf. și *balotaj; cremațiune* (DI) cf. *crematoriu; digitație* (DI) cf. *digital; faradizație* (DI) cf. *faradizare; lactație* cf. *lacto-, lactic; nervație* (DI) „ansamblu de *nervuri*; modul de dispunere a nervurilor; *nervatură*”; *vestimentație* cf. *vestimentar* (DLR) etc.

Vestimentație este raportat în DLR la *vestimentar*, iar în DEX la *vestmânt* + *-ație* (după it. *vestimenta*); în MDN apare și *vestiment* „(latinism; mai ales la pl.) îmbrăcăminte, veșmânt” cf. it. *vestimento*, lat. *vestimentum*.

3.2. -IȚIE[1] / -IȚIUNE

3.2.1. În DI se înregistrează 13 ***formații analizabile***: *aboliție / abolițiune* „nimicire, desființare, anulare” (DA) cf. *(a) aboli, apariție / aparițiune* „arătare, ivire, ieșire la lumină, ieșire de sub tipar; vedenie, nălucă” (DA) cf. *(a) apărea, definiție / definițiune* „operație logică prin care se explică conținutul unei noțiuni, sensurile unui cuvânt etc.” (DLR) cf. *(a) defini, demoliție / demolițiune* „demolare; ruinare; ruină” (DLR) cf. *(a) demola, dispariție / disparițiune* „faptul de a nu mai putea fi văzut; moarte; încetare, anulare” (DLR) cf. *(a) dispărea, exhibiție / exhibițiune* „etalare, expunere; gest, comportare exagerată” (DLR) cf. *(a) exhiba, inhibiție* „fenomen de încetinire sau suprimare a activității unui organ” (DA) cf. *(a) inhiba, intuiție / intuițiune* „cunoașterea adevărului fără intervenția raționamentului; facultatea de a prevedea ceva” (DA) cf. *(a) intui, investiție / investițiune* „plasare a unui capital într-o întreprindere; sumele destinate instalării și funcționării unei întreprinderi” (DA) cf. *(a) investi, nutriție / nutrițiune* „hrănire, alimentare; hrană” (DLR) cf. *(a) nutri, perdiție / perdițiune* „stare de decădere morală, pierzanie” cf. *(a) perde* – variantă la *(a) pierde, prohibiție / prohibițiune* „interdicție, măsură de interzicere a producerii sau vânzării unor mărfuri” (DLR) cf. *(a) prohibi, repetiție / repetițiune* „repetare, reluare” (DLR) cf. *(a) repeta.*

Singura formație din DI care nu are un dublet cu *-ițiune* este *inhibiție*.

La acestea se adaugă 4 formații din alte surse: *compariție / comparițiune* „acțiunea de a *compărea* în justiție” (Șăineanu, D.U.; Scriban, Dicț.), *notiție* „(înv.) însemnare, notiță” (DLR) cf. *(a) nota, partiție* (DILR) „diviziune, separare” (MDA) cf. *parte, ramoliție* „ramolire” (DLR) cf. *(a se) ramoli.*

Formația *notițiune* „(neob.) informare” (DLR s.v. *notiție*) este neanalizabilă semantic.

3.2.2. Formațiile sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu:
– verbe terminate la infinitiv
  – în *-i*: *aboliție / abolițiune, definiție / definițiune, intuiție / intuițiune, investiție / investiție, nutriție / nutrițiune, prohibiție / prohibițiune, ramoliție*;
  – în *-a*: *demoliție / demolițiune, exhibiție / exhibițiune, inhibiție, notiție, repetiție / repetițiune*;
  – în *-ea*: *apariție / aparițiune, compariție / comparițiune, dispariție / disparițiune*;
  – în *-e*: *perdiție / perdițiune;*
– un substantiv: *partiție.*

Formații semianalizabile din DI: *coaliție* cf. *coaliza(re); competiție* cf. *competitiv; dentiție (dentițiune)* cf. *dento-, dentar; inchiziție* cf. *inchizitor; partiție / partițiune* „*partitură* muzicală” (DLR); *puniție / punițiune* cf. *punitiv, punibil; repartiție* cf. *repartiza(re); tranziție* cf. *tranzitiv, tranzitoriu* etc.

3.3. '-ȚIE / -ȚIUNE

3.3.1. În DI se înregistrează 37 de ***formații analizabile***: *abducție* (numai *abducțiune,* în DA) „mişcare de îndepărtare a unui membru de axul median al corpului" (MDA) cf. *(a) abduce, absorbție / absorbțiune* „fenomen fizic prin care un corp lichid sau solid încorporează o substanță" (MDA) cf. *(a) absorbi, aducție / aducțiune* „transportare / îndreptare a apei către un anumit loc" (MDA) cf. *(a) aduce, atribuție / atribuțiune* „competență sau drept atribuite unei funcțiuni" (DA) cf. *(a) atribui, audiție / audițiune* „auzire, auz; mic concert" (DA) cf. *(a) audia, concepție / concepțiune* „concepere, zămislire; actul de *a concepe* ceva cu mintea" (DA), *constituție / constituțiune* „alcătuire, organizare, constituire; lege fundamentală a unui stat" (DA) cf. *(a) constitui, contribuție / contribuțiune* „acțiunea de *a contribui* cu ceva; parte cu care cineva contribuie la o acțiune comună" (DA), *corupție / corupțiune* „corupere, depravare, mituire şi efectul lor" (DA) cf. *(a) corupe, deducție / deducțiune* „deducere" (DLR) cf. *(a) deduce, destituție / destituțiune* „destituire" (DLR) cf. *(a) destitui, diluție / diluțiune* „diluare" (DLR) cf. *(a) dilua, disecție / disecțiune* „disecare" (DLR) cf. *(a) diseca, distribuție / distribuțiune* „distribuire; ansamblul organelor de maşini care comandă diferite faze de funcționare ale acestora" (DLR) cf. *(a) distribui, erupție / erupțiune* „erupere" (DLR) cf. *(a) erupe, evoluție / evoluțiune* „mişcare, dezvoltare" (DLR) cf. *(a) evolua, expediție / expedițiune* „deplasarea unei forțe militare; timpul în care se desfăşoară" (DLR) cf. *(a) expedia, inducție / inducțiune* „raționament de ridicare de la particular la general; producere a curentului electric" (DA) cf. *(a) induce, inserție / inserțiune* „acțiunea de a *insera,* adaus prin inserare" (DA), *instituție / instituțiune* „instituire; aşezământ instituit, întocmire politică, socială" (DA) cf. *(a) institui, intervenție / intervențiune* „acțiunea de *a interveni;* intrarea în acțiune" (DA), *introducție / introducțiune* „introducere" (DA) cf. *(a) introduce, involuție* (şi *involuțiune,* în MDA) „transformare regresivă a unui țesut sau organ" (DA) cf. *(a) involua* „a regresa, a decădea", *percepție / percepțiune* „înțelegere, cunoaştere, înregistrare; imagine rezultată din reflectarea realității" (DLR) cf. *(a) percepe, prevenție / prevențiune* „prevenire; măsură privativă de libertate, perioada şi locul unde se execută detenția" (DLR) cf. *(a) preveni, prezumție / prezumțiune* „presupunere, supoziție, ipoteză" (DLR) cf. *a prezuma, producție / producțiune* „procesul şi rezultatul creării bunurilor materiale" (DLR) cf. *(a) produce, prostituție / prostituțiune* „prostituare, ocupația prostituatei" (DLR) cf. *(a se) prostitua, reducție / reducțiune* „reducere; piesă de legătură" (DLR) cf. *(a) reduce, reproducție / reproducțiune* „reproducere" (DLR) cf. *(a) reproduce, resorbție / resorbțiune* „proces prin care un lichid sau un gaz trece dintr-o cavitate a organismului în sistemul circulator; absorbție" (DLR) cf. *(a) resorbi, restituție / restituțiune* „restituire, restabilire" cf. *(a) restitui, retribuție / retribuțiune* „plată în bani, leafă" (DLR) cf. *(a) retribui, satisfacție / satisfacțiune* „act de reparare a unei ofense; satisfacere" (DLR) cf. *(a) satisface, seducție / seducțiune* „faptul de a *seduce,* ademenire" (DLR), *substituție / substituțiune* „faptul de a se *substitui*" (DLR), *traducție / traducțiune* „traducere" (DLR) cf. *(a) traduce.*

La acestea se adaugă 2 formații din alte surse: *conducție* (DILR) „denumire dată fenomenului de trecere a curentului electric şi a celui de transmitere a căldurii prin masa unui corp" (DEX) cf. *(a) conduce* şi *rezecție / rezecțiune* (DILR) „îndepărtare chirurgicală a unui organ sau țesut" (MDA) cf. *(a) rezeca.*

1. La formațiile menționate ar putea fi adăugat *frecție*, variantă neliterară a lui *fricțiune* (*fricție*), la care s-a ajuns prin etimologie populară (cf. *a freca*) şi prin analogie cu alte neologisme cu aceeaşi finală (ca *injecție, infecție*), dacă acceptăm ideea că are o răspândire mai mare decât formele considerate corecte (cf. şi Hristea, E.:

251–253). În DOOM^2 *frecție* „masaj” este diferențiat semantic de *fricțiune* „frecare; conflict” – neanalizabil.

2. Cu excepția lui *conducție*, toate formațiile au dublete învechite cu *-țiune*.

3.3.2. Formațiile cu *-ție / -țiune* sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu verbe terminate la infinitiv

– în *-a*: *audiție / audițiune, diluție / dilațiune, disecție / disecțiune, evoluție / evolațiune, expediție / expedițiune* etc.;
– în *-e*: *abducție / abducțiune, concepție / concepțiune, conducție, deducție / deducțiune, erupție / erupție, introducție / introducțiune, percepție / percepțiune* etc.;
– în *-i*: *atribuție, constituție / constituțiune, destituție / destituțiune, instituție / instituțiune, prevenție / prevențiune, restituție / restituțiune, substituție / substituțiune* etc.

Formații semianalizabile din DI: *achiziție* cf. *achizitor; conjuncție* cf. *conjunctiv; construcție* cf. *constructiv, contructor; contradicție* cf. *contradictoriu; descripție* cf. *descriptiv; distracție* cf. *distractiv; extracție* cf. *extractiv; ficțiune* cf. *fictiv; inscripție* cf. *inscriptiv, inscriptibil; instrucție* cf. *instructiv, instructor; joncțiune* cf. *jonctură; prescripție* cf. *prescriptiv, prescriptibil; protecție* cf. *protector; restricție* cf. *restrictiv; traiecțiune* „străbatere, traversare” cf. *traiectorie* „drumul parcus în spațiu de un corp în mișcare” (analizabil numai formal prin *traiect* „distanță de străbătut”).

3.4. '-IE^1 / -IUNE^1

3.4.1. În DI se înregistrează 84 de ***formații analizabile:*** *abjecție* „faptă *abjectă*” (MDA), *abstracție / abstracțiune* „operație a gândirii de a abstractiza” (DA) cf. *abstract, admisie / admisiune* (numai *admisiune* în DA) „pătrundere / intrare dirijată a unui fluid într-o mașină” (MDA) cf. *admis, afecție / afecțiune* „dragoste, slăbiciune pentru cineva sau ceva, *afect*” (DA, MDA) și „stare patologică a unui organ” (MDA) cf. *(a) afecta, agresiune* „atac” (DA) cf. *(a) agresa, anexiune* „anexare, lipire, încorporare” (DA) cf. *(a) anexa, atenție / atențiune* „luare-aminte, băgare de seamă” (DA) cf. *atent, circumcizie / circumciziune* „tăiere împrejur a prepuțului” (DA) cf. *(a) circumcide, colecție / colecțiune* „adunare, strângere la un loc a unor obiecte cu o anumită valoare” (DA) cf. *(a) colecta, concizie / conciziune* „calitatea de a fi *concis*” (DA), *concluzie / concluziune* „încheiere” (DA) cf. *(a) conclude, conexiune* (și *conexie* în DILR) „legătură strânsă, înlănțuire” (DA s.v. *conex*) cf. și *(a) conexa, confesie / confesiune* „spovedanie, destăinuire, depoziție juridică” (DA) cf. *a (se) confesa, confuzie / confuziune* „lipsă de claritate, uluire, zăpăceală” (DA) cf. *confuz, contagiune* „molimă, epidemie, contaminare” (DA) cf. *(a se) contagia, contracție / contracțiune* „contractare, contopire” (DA) cf. *(a se) contracta, corecție / corecțiune* „corectare; corectitudine; mustrare; închisoare” (DA) cf. *(a) corecta, coroziune* „corodare” (DA s.v. *(a) coroade*) cf. *(a) coroda, decizie / deciziune* „hotărâre, rezoluție” (DLR) cf. *(a) decide, defecție / defecțiune* „deranjament, stricăciune defectare, *defect*” (DLR) cf. și *(a) defecta, demisie / demisiune* „act, cerere scrisă pentru renunțarea de bunăvoie la o funcție sau slujbă” (DLR) cf. *demis* „destituit, îndepărtat din funcție”, *detecție / detecțiune* „detectare” (DLR) cf. *(a) detecta, detracție / detracțiune* „detractare” (DLR) cf. *(a) detracta, devoție / devoțiune* „cucernicie, evlavie, pietate, cult” (DLR) cf. *(a se) devota, dezinfecție / dezinfecțiune* „dezinfectare” (DLR) cf. *(a) dezinfecta, difuzie / difuziune* „împrăștiere a razelor unui fascicul de lumină, a undelor de radio etc.; pătrundere a moleculelor unui corp în masa altui corp” (DLR) cf. *(a) difuza, diversie / diversiune* „acțiune militară de inducere

în eroare a inamicului; abatere, deviere de la problemele reale" (DLR) cf. *divers, discreție / discrețiune* „calitatea de a fi *discret*" (DLR), *dispersie / dispersiune* „împrăștiere, risipire" (DLR) cf. *(a) dispersa, distincție / distincțiune* „însușirea, starea a ceea ce este *distinct*; deosebire" (DLR), *ediție / edițiune* „textul tipărit al unei lucrări; totalitatea exemplarelor tipărite; editare" (DLR) cf. *(a) edita, elevație / elevațiune* „înălțime, ridicătură; noblețe, distincție" (DLR) cf. *elevat, eliziune (elisiune) / elisie* „suprimare a vocalei finale atone a unui cuvânt, când cuvântul următor începe tot cu o vocală; suprimare, elidare" (DLR) cf. *(a) elida, emisiune* „emitere a hârtiilor de valoare; program radio sau TV" / *emisie* „producere de gaze, de radiații etc." (DLR) cf. *emis, eroziune* „proces de modelare a scoarței pământului; deteriorare, uzură, ulcerație" (DLR) cf. *(a) eroda, erudiție / erudițiune* „cunoaștere temeinică și vastă a unor domenii; știință" (DLR) cf. *erudit, evaziune / evazie* „evadare, sustragere, eschivare" (DLR) cf. *(a) evada, excepție / excepțiune* „abatere de la o regulă; text, situație care se abate de la o regulă generală" (DLR) cf. *(a) excepta, execuție / execuțiune* „îndeplinire a unui lucru, executare" (DLR) cf. *(a) executa, geminație* „îmbinare în perechi" (DA) cf. *geminat* „împerecheat", *imperfecție / imperfecțiune* „mic defect care face un lucru să nu fie perfect" (DA) cf. *imperfect, impulsie / impulsiune* „excitare, stimulent, *impuls*" (DA), *incizie / inciziune* „incizare" (DA) cf. *(a) inciza, infecție / infecțiune* „miros urât produs de un corp organic în descompunere; molipsire" (DA) cf. *infect* și *(a) infecta, infuzie / infuziune* „vărsare de apă fierbinte peste o substanță vegetală; lichidul obținut în urma acestei operații, ceai" (DA) cf. *(a) infuza, injecție / injecțiune* „acțiunea de *a injecta*; lichidul injectat" (DA), *inspecție / inspecțiune* „cercetare, controlare" (DA) cf. *(a) inspecta, intersecție / intersecțiune* „întretăiere, răspântie" (DA) cf. *(a) intersecta, introspecție / introspecțiune* „observare subiectivă a propriei conștiințe" (MDA) cf. *(a) introspecta, invenție / invențiune* „inventare; lucru inventat" (DA) cf. *(a) inventa, inversie / inversiune* „(fiz.) schimbare de semn a unui parametru în funcție de altul; (chim.) schimbarea unei substanțe în alta asemănătoare ca structură; (lingv.) schimbare a ordinii cuvintelor; (med.) așezare opusă anormală a organelor" (MDA) cf. *invers* și *(a) inversa, leziune* „modificare anatomică patologică; prejudiciu material" (DLR) cf. *(a) leza, obiecție / obiecțiune* „argument împotriva unei teze" (DLR) cf. *(a) obiecta, omisie / omisiune* „faptul de a omite; lucru *omis*" (DLR), *opresie / opresiune* „asuprire, oprimare; presiune" (DLR) cf. *(a) opresa, opinie / opiniune* „părere, judecată, idee" (DLR) cf. *(a) opina, opțiune* „faptul de a alege din două sau mai multe posibilități" (DLR) cf. *(a) opta, perfecție / perfecțiune* „însușirea, caracterul de a fi *perfect*; starea a ceea ce este perfect" (DLR), *permisie* „*permis*; învoire de a părăsi serviciul militar pe o scurtă perioadă de timp" și *permisiune* „învoire, îngăduință, încuviințare" (DLR), *precauție / precauțiune* „însușirea de a fi *precaut*; atitudine, comportare precaută, prudență" (DLR), *precizie / preciziune* „faptul de a fi *precis;* exactitate" (DLR), *predilecție / predilecțiune* „preferință, simpatie, înclinație" (DLR) cf. *predilect, presiune (presie)* „forță, apăsare" (DLR) cf. *(a) presa, profesie / profesiune* „activitate cu caracter permanent, meserie, ocupație" (DLR) cf. *(a) profesa, progresie / progresiune* „șir finit de numere care derivă, după o anumită regulă, unul din altul; *progres*" (DLR) cf. și *(a) progresa, proiecție / proiecțiune* „operație de reprezentare a unui corp geometric pe un plan sau a unei figuri plane pe o dreaptă; corp, figură obținută prin această operație" (DLR) cf. *(a) proiecta, promisie / promisiune* „angajament, făgăduială, promitere" (DLR) cf. *promis, pronunție* „emitere, articulare rostire a sunetelor, pronunțare" (DLR) cf. *(a) pronunța, propulsie / propulsiune* „exercitare a unei forțe de împingere sau de tracțiune, propulsare" (DLR) cf. *(a) propulsa, prospecție / prospecțiune* „ansamblul cercetărilor efectuate pentru descoperirea și localizarea zăcămintelor minerale; prospectare" (DLR) cf. *(a) prospecta, rebeliune / rebelie* „răzvrătire, revoltă" (DLR) cf. *rebel, recenzie*[1] / *recenziune*[1] „prezentare succintă a unei scrieri; cronică" (DLR) cf.

(a) recenza „a prezenta critic o lucrare", *recenzie*[2] / *recenziune*[2] „recensământ" (DLR) cf. *(a) recenza* „a face un recensământ", *recepție / recepțiune* „primire, recepționare; reuniune festivă" (DLR) cf. *(a) recepta, redacție / redacțiune* „redactare, colectiv de redactori; biroul redactorilor" (DLR) cf. *(a) redacta, reflecție / reflecțiune* „meditație, observație" (DLR) cf. *(a) reflecta, refracție / refracțiune* „modificare a direcției de propagare a unei unde, a unui corpuscul etc." (DLR) cf. *(a) refracta, regresiune „regres*, retragere a apelor mării; diminuare a extensiunii unui fenomen fonetic sau morfologic" (DLR) cf. și *(a) regresa, reuniune* „întâlnire, întrunire, adunare" (DLR) cf. *(a) reuni, secreție / secrețiune* „secretare, scurgere; substanța care se scurge" (DLR) cf. *(a) secreta, selecție / selecțiune* „alegere, selectare" (DLR) cf. *(a) selecta, televiziune* „tehnică de transmitere la distanță a imaginilor obiectelor în mișcare; instituție care asigură elaborarea și difuzarea emisiunilor" (DLR) cf. *(a) televiza, transmisie / transmisiune* „transmitere, trimitere" (DLR) cf. *(a) transmite, uniație* „formă de unire cu Biserica romano-catolică a unor credincioși ai bisericilor orientale; uniatism" cf. *uniat* „unit" (DLR), *uniune* „legătură, înțelegere între persoane, unire; grupare, asociație" (DLR) cf. *(a) uni*.

La acestea se adaugă 4 formații din alte surse: *adopție* (DILR) și *adopțiune* (MDA) „faptul de a *adopta*; înfiere" (DEX), *ejecție / ejecțiune* „ejectare" (MDA) cf. *(a) ejecta, obtuziune* (DILR) „obtuzitate" (DN[2]) cf. *obtuz, rejecție* „dare înapoi, respingere" (MDN) cf. *(a) rejecta*.

1. În cele mai multe cazuri, formațiile cu *-iune*[1] sunt învechite: *atențiune, opiniune, preciziune, proiecțiune, regresiune* etc.; în alte cazuri s-au impus formele cu *-iune*[1]: *afecțiune, confesiune, defecțiune, devoțiune, diversiune, eliziune, contagiune, evaziune, omisiune, opresiune, presiune, promisiune, rebeliune* etc. Rar, apar și dublete cu *'-ie*[1] / *-iune*[1]: *admisiune* și *admisie, transmisiune* și *transmisie* etc.

Uneori, formațiile cu *'-ie*[1] au sensuri diferite de cele cu *-iune*[1]: *emisie* „producere de gaze, de radiații etc.; emitere a hârtiilor de valoare" / *emisiune* „program radio sau TV", *perfecție* (în loc. adv. *la perfecție*) / *perfecțiune* „însușirea, starea de a fi *perfect*", *permisie* „învoire acordată militarilor pe o perioadă de timp" / *permisiune* „aprobare", *profesie* „meserie" / *profesiune* (în expr. *profesiune de credință*), *prospecție* „cercetare economică" / *prospecțiune* „cercetare geologică urmărind descoperirea zăcămintelor de minerale", *stație* (de vehicule) / *stațiune* (climaterică, de cercetare), *variație* „modificare, diversificare" / *variațiune* (piesă muzicală) etc. (cf. Hristea 1977: 10 și DOOM[2]).

2. Într-o serie de formații se identifică numai sufixul *-iune*[1] (*agresiune, anexiune, contagiune, coroziune, eroziune, obtuziune, opțiune, regresiune, reuniune, televiziune, uniune*), în altele numai sufixul *'-ie*[1] (*abjecție, rejecție, uniație* etc.).

3.4.2. Formațiile cu *'-ie*[1] / *-iune*[1] sunt ***analizabile*** prin raportare la:

– verbe care se termină la infinitiv

– în *-a*: *adopție / adopțiune, agresiune, colecție / colecțiune, conexiune / conexie, confesiune / confesie, dispersie / dispersiune, execuție / execuțiune, invenție / invențiune, inversiune / inversie, opinie / opiniune, opțiune, precizie / preciziune, profesie / profesiune, prospecțiune / prospecție, regresiune / regresie, rejecție* etc.;

– în *-i*: *reuniune, uniune;*

– adjective sau participii: *abstracție / abstracțiune, admisie / admisiune, atenție / atențiune, confuzie / confuziune, demisie / demisiune, diversiune / diversie,*

elevație / elevațiune, emisie / emisiune, erudiție / erudițiune, promisiune / promisie, uniație etc.;
– substantive sau verbe (rar): *afecțiune / afecție* prin *afect* și *(a) afecta, defecțiune / defecție* prin *defect* și prin *(a) defecta, progresie / progresiune, regresiune;*
– adjective sau verbe (rar): *infecție / infecțiune, inversie / inversiune;*
– substantiv: *impulsie / impulsiune, poporație.*

La formațiile cu *'-ie*[1] / *-iune*[1] raportabile la o bază terminată în *t* sau *d* apare, înaintea lui *-i-* vocalic neaccentuat, alternanța *t/ț*, respectiv *d/z: abstract – abstracție, adopta – adopție, afect(a) – afecțiune, colecta – colecție, coroda – coroziune, devota – devoțiune, eroda – eroziune, evada – evazie / evaziune, infecta – infecție, opta – opțiune* etc.

Formații semianalizabile (prin raportare mai ales la formații în *-iv*): *coerciție / coercițiune* „constrângere" cf. *coercitiv, concesiune / concesie* cf. *concesiv, posesie / posesiune* cf. *posesiv, represiune* cf. *represiv* și *represibil, secție / secțiune* cf. *sector, succesiune* cf. *succesiv* etc.

4. Valorile derivatelor

Formațiile cu sufixele discutate au mai multe valori.

4.1. ***Nume de acțiune*** (denumite și „abstracte verbale", formațiile desemnează atât ***acțiunea, starea, procesul***, cât și ***rezultatul*** acțiunii, ca și derivatele cu *-are*[2], *-ire*, cu care sunt, cel mai adesea, sinonime):
– cu bază verbală (frecvent): *absorbție, acuzație, adopție, agresiune, apariție, conducție, confesiune* „faptul de a se confesa; scriere care conține mărturisirea unor gânduri și sentimente intime", *corupție, fabricație, hibernație, opțiune, paginație* „numerotare; șir de numere care reprezintă numerotarea paginilor", *panificație, producție* „proces de producere a bunurilor; lucrare, operă literară, artistică sau științifică", *ocupație* „cucerire; profesiune, slujbă", *reclamație* „faptul de a reclama; petiție, plângere", *repetiție* „repetare; procedeu sintactico-stilistic" etc.;
– cu bază substantivală (rar): *ideație, magnetație, nervurație, nucleație, ovulație* etc.

4.2. ***Rezultatul acțiunii / stării*** (uneori concretizat): *civilizație, configurație, conformație, fortificație, gratificație* „recompensă bănească", *imbricație* „ornament", *infuzie* „soluție obținută dintr-o plantă prin infuzarea apei clocotite peste ea", *legitimație* „document de legitimare", *opinie* „părere", *plantație, producție, retribuție, satisfacție, semnificație, uniune, vociferație* etc.

4.3. ***Nume de instrument*** (cu sens abstract): *invitație* „bilet prin care se invită", *reclamație* „text prin care se reclamă ceva", *somație* „ordin prin care este somat cineva" etc.

4.4. ***Numele locului acțiunii***: *administrație* „locul, instituția unde se desfășoară activitatea de administrare", *redacție* „locul, instituția în care lucrează cei care redactează un ziar, o revistă", *televiziune* „locul, instituția unde se elaborează și se difuzează emisiunile televizate" etc.

4.5. ***Colective***: *costumație, documentație, nervurație* „ansamblu de nervuri" etc.

4.6. ***Numele calității*** (numite și „abstracte ale calității", relativ frecvent): *abstracție, atenție, discreție, erudiție, perfecțiune / perfecție* etc.

Formații ***sinonime*** cu baza: *buntație, impulsie / impulsiune, poporație, regresiune.*

5. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

5.1. Sufixele din ambele serii sunt ***neologice*** şi au origine multiplă.

Sufixele din seria *-aţie, -iţie, -ţie şi '-ie*[1] au pătruns odată cu împrumuturile din limba latină formate cu *-atio, -itio, -io* (finalele de nominativ ale etimoanelor latine), fie direct (*administraţie* „administrare" cf. lat. *administratio*, *confirmaţie* cf. lat. *confirmatio*, *protecţie* cf. lat. *protectio* etc.), fie şi prin alte filiere (rusă sau italiană), eventual cu sensuri diferite (*administraţie* „diviziune organizatorică în armată care se ocupa de hrana şi îmbrăcămintea trupei" cf. rus. *администрация*, *demonstraţie* „manifestaţie publică cu caracter politico-social" cf. rus. *демонстрация*, *divizie* cf. rus. *дивизия*, *notiţie* cf. it. *notizia, pronunţie* cf. it. *pronunzia*).

Unii cercetători iau în considerare şi o filieră polonă în cuvinte cu aspect fonetic germano-polon, de tipul *coronaţie, predicaţie*, atestate la cronicari (Rosetti–Cazacu–Onu, ILRL I: 338–339; cf. şi ILRLV: 36, 85; Ivănescu, ILR: 627).

Sufixele din seria *-aţiune, -iţiune, -ţiun*e şi *-iune*[1] au fost detaşate din aceleaşi împrumuturi din latină, de la formele cazului oblic (terminate în *-ationis, -itionis, -tionis, -ionis*), precum şi din franceză (formate cu *-ation, -ission, -ition, -ion*), în cuvinte ca *atribuţie* cf. lat. *atributionis,* fr. *atribution; difuziune* cf. lat. *diffusionis,* fr. *diffusion; permisiune* cf. lat. *permissionis,* fr. *permission* etc.

În limba franceză, de unde româna a împrumutat cele mai multe formaţii, *-ation* (< lat. *-ationem*) este sufixul nominal savant cel mai productiv, care a înlocuit forma populară *-aison*, pentru a forma nume de acţiune de la verbe (*adaptation, recommandation, vaccination*). Sufixul *-ition* (lat. *-itionem*), frecvent în împrumuturi din latină, formează puţine derivate (*ignition, déglutition*), iar *-ission,* şi mai puţine (*compromission* < *compromis*); nici cu formele populare *-aison* (< lat. *-ationem*), *-ison* (< lat. *-itionem*) nu se mai formează prea multe cuvinte noi (*pendaison, inclinaison, garnison, guérison*), pentru că astăzi se preferă forma savantă (cf. Grevisse–Goosse 2008: 177).

În cazuri mai rare, sufixele din seriile menţionate pot proveni şi din împrumuturi italieneşti (formate cu sufixele *-azione, -ione)*, germane cu *-ion* sau englezeşti (având ortografia comună cu franceza), care s-au adaptat, după caz, fie cu sufixele din prima serie menţionată, fie cu cele din seria a doua (vezi *infra*).

Analiza formaţiilor împrumutate nu corespunde totdeauna modului de derivare din latină. Astfel, unele formaţii raportabile la o temă de infinitiv în limba română corespund unor derivate care în latină au ca bază un participiu trecut; de ex. formaţiei lat. *pressio, -onis* < *pressus* (part. trecut al lui *premere*) îi corespunde rom. *presiune* analizabil prin infinitivul verbului *(a) presa* < fr. *presser*.

5.2. Există părerea unanimă că formaţiile cu aceste sufixe s-au adaptat, mai întâi, cu sufixele din seria *-aţie, -iţie, -ţie, '-ie*[1], dar sunt divergenţe în legătură cu filiera prin care au pătruns la noi.

Unii cercetători susţin că au pătruns prin filieră rusă (Iordan, SRR: 11–12; Iordan, I.R.: 64; Iordan, LRC: 314–315), alţii prin rusă sau mai curând polonă (Graur, ELR: 49), rusă şi direct din latineşte (Todoran, *lucr. citate*), latină prin filieră polonă (Rosetti–Cazacu–Onu, ILRL I: 85: „prin filieră polonă se exercită asupra limbii române literare o puternică înrâurire latină, mai ales în domeniul lexicului şi al

sintaxei"; cf. şi Ivănescu, ILR: 627: „adaptările fonetice ale neologismelor de origine latină, cum sunt cele în *-ione*, apar [...] în forma veche a elementelor populare, de origine latino-polonă, în *-ie*").

Stabilirea filierelor prin care au pătruns astfel de neologisme este strâns legată şi de datarea lor. I. Iordan consideră că ele au intrat aproximativ în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar mai ales în primele decenii ale secolului al XIX-lea (Iordan, LRC: 314). Existenţa unor asemenea neologisme cu mult înainte de această perioadă, când nu putea fi vorba de influenţa rusă, indică faptul că modelul trebuie căutat în altă parte (Poghirc 1968: 22). Cele mai vechi atestări excerptate din izvoare sunt din secolul al XVII-lea şi din prima jumătate a secolului al XVIII-lea şi provin din latină, probabil şi prin filieră polonă. Astfel, în cronicile munteneşti se înregistrează primele neologisme de origine latină şi de origine romanică în limba română (Rosetti–Cazacu–Onu, ILRL 338): *confermaţie* „întărire, confirmare", *coronaţie* „încoronare", *protecţie*. Alte formaţii de origine latină din această perioadă sunt *despotaţie* (a. 1646, în DLR), *disputaţie* „dispută" (a. 1650, în DLR), *purgaţie* (Zgraon 1976: 625–626). I. Oprea (Oprea 1992–1993: 86–89) arată că împrumuturile în *-ţie* la D. Cantemir (*disputaţie, continuaţie, oraţie*) provin direct din latină (aşa cum indică marele învăţat în *Istoria ieroglifică*) şi nu prin filieră rusă, ca şi cele existente la scriitorii din Şcoala Ardeleană.

Probabil că, la sfârşitul secolului al XVII-lea, substantivele cu aceste sufixe reprezentau un „model". Aşa se explică cum unele neologisme din italiană, cu *-zione,* preluate în această perioadă prin intermediul limbii greceşti, apar în forma scurtă, de ex. *constelaţie* (a. 1694, în DEL s.v. *constellatio*), *expediţie* (a. 1703, în DLR), *figuraţie* (a. 1694, în DEL s.v. *figuratio*) etc. (exemplele sunt din *Foletul novel: Calendarul lui Constantin Brâncoveanu, 1693–1704*, tălmăcit din italiană, publicat de Emil Vârtosu, Bucureşti, 1942). Neologismele în forma scurtă din această perioadă au avut însă o sferă de circulaţie relativ restrânsă, dar în introducerea şi răspândirea lor trebuie să se ţină seama, în afară de factorul timp (este vorba de o epocă relativ timpurie faţă de cea de după 1829, când influenţa rusă se afirmă mai intens) şi de factorul loc: în Transilvania, influenţa rusă a fost mai puţin simţită. Este puţin probabil ca în această perioadă să se fi format „norma" neologismelor în *-(a)ţie, '-ie* numai pe baza celor pătrunse din limba rusă, cu atât mai mult cu cât în Transilvania majoritatea cărturarilor, grupaţi în „Şcoala ardeleană", au scris sau au tradus direct din limba latină. Prin urmare, se poate presupune că neologismele în forma scurtă îşi au modelul mai ales în latină (poate şi prin filieră polonă), şi mai puţin în rusă.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea apar câteva formaţii în forma scurtă cu corespondente în latină sau italiană: *abrogaţie* (a. 1799, la Ursu–Ursu, Î.L. II: 63) cf. lat. *abrogatio, atenţie* (a. 1785, la Ursu–Ursu, Î.L. II: 115) cf. lat. *attentio*, *atestaţie* (a. 1766 la Ursu–Ursu, Î.L. II: 116) cf. lat. *attestatio*, *notiţie* (a. 1799, Iorgovici, în DLR) cf. it. *notizia*, lat. *notitia* (< *notus* < *nosco*), *pronunţie* (a. 1794, Calendariu, în DLR) cf. it. *pronunzia* s. f. (< *pronunziare*).

1. Lat. *pronuntio*, pe care DLR îl menţionează alături de it. *pronunzia*, este verb şi are ca derivat *pronuntiatio, -onis*, cu corespondent în fr. *prononciation* şi it. *pronunziazione*, rom. (înv.) *pronunţiaţie.*

2. *Apelaţie* (atestat în a. 1780, la Gáldi, M.: 149) este considerat un împrumut din italiană prin intermediul limbii greceşti: *ἀπελάτζιον, ἀπελατζιόνε*; la Ursu–Ursu Î.L. II: 102–103 este atestat în a. 1803, iar în DA în a. 1814 şi este considerat un neologism din lat. *appellatio*, fr. *appelation*.

Neologismele cu forma lungă, *-(a/i)ţiune, -iune*[1], au început să apară la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, când legăturile noastre cu Occidentul, mai ales cu Franţa, se intensifică. Este o perioadă de pătrundere masivă a neologismelor romanice cu aceste sufixe, fie direct, prin acte de tot felul (scrieri istorice, lexicoane, gramatici etc.) destinate unui cerc de cititori din ce în ce mai larg (Ursu, T.: 24 şi urm.), fie indirect, prin intermediul intelectualilor şi al funcţionarilor. Cel mai adesea asemenea formaţii au venit din franceză (mai ales în *-ation*), mai rar din italiană (*-azione*) sau din latină – formele de la genitiv (*-ationis*) sau acuzativ (*-ationem*).

Aşadar, substantivele cu sufixele în forma scurtă au fost dominante până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când au fost dublate de cele cu sufixele în forma lungă, frecvente până pe la mijlocul secolului al XX-lea, când se remarcă o inversare a tendinţei: formaţiile cu *-(a/i)ţiune, -iune* se menţin într-un domeniu mai restrâns şi cedează locul celor cu *-(a/i)ţie, '-ie*[1]; mai rar, apar cu ambele forme, dar diferenţiate semantic (vezi *supra*, nota 1 sub **3.1.1.** şi nota 1 sub **3.4.1.**) sau se impun numai în forma lungă.

Unele formaţii au putut fi adaptate după germană. De exemplu, *intabulaţie* (Stamati, în DA, cu indicaţia „franţuzism", dar nemenţionat în dicţionarele limbii franceze) pare a fi împrumutat din germ. *Intabulation*. *Rotaţie* a putut fi luat din franceză sau germană (DLR). Unele formaţii mai noi, mai ales în *-iune*, au putut fi împrumutate din engleză, direct sau prin intermediul limbii franceze, favorizate fiind de identitatea grafică (DLR şi DEX dau numai etimonul francez): *fisiune* (fiz.) cf. engl., fr. *fission; recesiune* cf. engl. *recession*, fr. *récession; regresiune* cf. engl. *regression*, fr. *régression* etc.

Acelaşi cuvânt a putut fi luat cu unele sensuri dintr-o limbă, dar cu altele, din altă limbă. De ex. *administraţie* cu sensurile „administrare, totalitatea organelor de administrare ale unui stat, secţie a unei instituţii" provine din lat. *administratio, -onis*, fr. *administration*, iar cu sensurile „diviziune organizatorică în armată care se ocupa de hrana şi îmbrăcămintea trupei" din rus. *администрация*; *demonstraţie* cu sensurile „demonstrare; raţionament prin care se dovedeşte adevărul teoremelor" provine din fr. *démonstration*, lat. *demonstratio, -onis*, iar cu sensul mai recent „manifestaţie publică cu caracter politico-social" din rus. *демонстрация*; *locaţie*, cu sensurile mai noi, abuziv folosit în perioada actuală, raportabil la baza *loc*, este împrumutat din engl. *location*, dar cu sensul „dare sau luare în folosinţă temporară a unui bun în schimbul unei plăţi", neanalizabil semantic, este din fr. *location*, lat. *locatio, -onis*; *rezervaţie* cu sensul „(înv.) rezervă (= cantitate pusă deoparte; depozit)" poate fi o formaţie românească, cu sensul „teritoriu ocrotit prin lege" provine din fr. *réservation*, iar cu sensul „teritoriu în care este constrânsă să locuiască populaţia de o anumită rasă în unele state" poate fi din engl. *reservation* (în DLR e considerat, cu toate sensurile, un împrumut din franceză).

Sensul cuvântului ne trimite uneori la etimologia corectă: substantivul semianalizabil *digitație* „tehnica repartizării degetelor pe clape” provine, după DM, DN, DEX, din fr. *digitation*, dar sensul cuvântului din limba franceză la care se face trimitere este limitat la terminologia anatomică şi la cea botanică, în timp ce semnificația termenului românesc este acoperită de fr. *doigté*. Există însă în italiană *digitazione* care, pe lângă alte sensuri specializate, îl are şi pe cel de „portamento della mana sulla tastiera” cu care poate fi pus în legătură cuvântul românesc (cf. Reinheimer-Rîpeanu 1987: 112).

Variantele *-ațion(e)*, *-ion* au pătruns prin formații din franceză, italiană sau/şi germană (*demision* cf. fr. *démmission*, it. *dimissione; educațione* cf. it. *educazione*, germ. *Edukation* etc.) sau numai din germană (*leghion* cf. germ. *Legion*, *relighion* cf. germ. *Religion* etc., forme din *Lexiconul de la Buda,* la Oprea 1992–1993: 91). Majoritatea formațiilor de acest fel nu s-au menținut în limbă, cu excepția celor diferențiate semantic (vezi *supra*, nota 1 sub **1.2.**). De obicei, cuvintele au şi etimologii diferite: *comisie* cf. lat. *commissio*, rus. *комисия / comision* cf. germ. *Kommission*, fr. *commission; divizie* cf. rus. *дивизия / divizion* cf. rus. *дивизион,* fr. *division / diviziune* cf. fr. *division*, lat. *divisio, -onis; provizie, proviziune* cf. lat. *provisio, -onis*, fr. *provision / provizion* cf. germ. *Provision,* fr. *provision* etc.

În anumite formații *-ion-* reprezintă primul element al unui sufix complex, precedând unul dintre sufixele *-al, -ar, -ism, -ist* sau un sufix verbal în *-a* (cf. Vasiliu 1960: 179): *aluvional, condițional, ocazional; comisionar, divizionar, pensionar; iluzionism, impresionism; iluzionist, impresionist; (a) demisiona, (a) porționa* etc.

6. Originea temelor

Cele mai multe formații cu sufixele în discuție sunt împrumuturi latino-romanice, bazele la care pot fi raportate având aceeaşi origine, cu unele excepții ca *uniune* < lat. *unio, -onis,* fr. *union* cf. *(a) uni,* moştenit din latină.

Formațiile româneşti au teme de diverse origini: albaneză (*aburație*), slavă (*buntație*), englezească (*clonațiune*), latină (*poporație*), formată în română (*pensulație*).

7. Productivitatea sufixelor

Formațiile cu sufixele din cele două serii sunt, în majoritatea lor, împrumuturi adaptate la sistemul morfologic al limbii române. Dispunând de modele de derivare de acelaşi tip cu cele latino-romanice, limba română este însă aptă să formeze pe teren propriu cuvinte noi, care nu pot fi deosebite de posibilele împrumuturi, de ex. *licitație* care poate fi un împrumut din fr. *licitation*, lat. *licitatio, -onis* sau o formație românească (Reinheimer-Rîpeanu, 1989: 372).

Există şi câteva formații care nu au corespondente în limbi străine. Unele au fost create pentru a traduce termeni străini, altele sunt creații ad-hoc, neobişnuite: *aburație* (A. Marin, în DA) apare într-o traducere din limba franceză a unui manual, ca echivalent al fr. *évaporation; aliație*, formă învechită pentru *alianță*, este creat fie de la *(a) alia* + *-ație* sau de la *alianță* prin înlocuire de sufix, fie, mai puțin probabil, de la *aliat* + *'-ie*[1] (Stîngaciu 1962: 147); *buntație* „răscoală; conjurație” (Marian, în DA) este o formație personală; *desvoltație* (St. Dr., la Ursu, T.) „dezvoltare, desfăşurare” < *(a) dezvolta,* cu etimologie necunoscută în DLR (cf. fr.

développement); *flatație* „flatare, lingușeală" (Coman, Gl., în DA) < *(a) flata* (cf. fr. *flatterie*); *incomodație* „(înv.) incomodare" (Iorga, a. 1749, în DA) < *(a) incomoda* (DA; cf. fr. *incommodément*); *martirizație* (Costinescu etc. în DLR) < *(a) martiriza* (DLR; în fr. este atestat numai verbul *martyriser*); *nervurație* (Linția, în DLR) < *nervură* (DLR) vs *nervație / nervațiune* cf. fr. *nervation; nivelație* „(înv.) nivelare" (a. 1843, în DLR) < *(a) nivela* (DLR; cf. fr. *nivellement* sau *nivelage* și it. *nivellamento*); *pensulație* „pensulare" (DM) < *(a) pensula* (DLR); *recrutație* „(înv.) recrutare" (CR (a. 1833), Bălcescu etc., în DLR) < *(a) recruta* (DLR; cf. fr. *recrutement*); *tatuație* „(înv.) tatuare" (Elem. G., în DLR) < *(a) tatua* (cf. fr. *tatouage*); *turmentație* „(rar) faptul de a se turmenta" (Bul. Phil., în DLR) < *(a) turmenta* (DLR; cf. fr. *tourment*).

Dintre formațiile românești mai noi menționăm pe *costumație* < *(a) costuma* + *-ație* (DEX[2]), *vestimentație* (vezi *supra,* nota sub **3.1.2.**), ambele cu prima înregistrare în DN[2], care nu au corespondente în dicționarele străine consultate; în aceeași situație se află *calorificație* și *pustulație*; și *clonațiune* este o formație recentă, cu nuanță ironică, de la *(a) clona.*

Probabil că și *preverbație* este o formație românească (fr. *préverbation* la care trimit DLR și MDN nu este înregistrat în dicționarele limbii franceze consultate).

Tot formații românești pot fi considerate alte câteva substantive, adaptări sau calcuri după unele cuvinte străine: *consemnați(un)e* „consemnare; păstrare a unei anumite sume de bani" (Ghica, S. 461, în DA; și în sintagma *Casa de Economii și Consemnațiuni*) cf. *(a) consemna,* după fr. *consignation* (DA; în DEX[2] din fr. *consignation*, refăcut după *semn*); *îmbibație* „îmbibare" după fr. *imbibition*; *magnetație* „(înv.) magnetizare" (Marin, în DLR) cf. *magnet*, după fr. *megnétisation* (DLR trimite la *magnetat* și *magnetizație*); *poporație* „(înv.) populație" (Codru-Drăgușanu, Alecsandri, Odobescu etc., în DLR) cf. *popor*, după lat. *populatio*, fr. *population*, it. *populazione*; *valorație* „procedeu artistic prin care se poate da iluzia volumului obiectelor prin efecte de valoare" (Contemp., 1949, în DLR) cf. *(a) valora* după fr. *valorisation* (DLR), it. *valorizzazione.*

Prin urmare, dintre sufixele în discuție este relativ productiv *-ație,* care a format câteva derivate pe terenul limbii române. Este vorba de derivatele de la teme neromanice (*aburație, buntație*), de calcuri și adaptări sau chiar de unele formații cu bază latino-romanică fără corespondent străin, cum sunt cele menționate; chiar și apariția unui verb derivat regresiv ca *(a) transla* poate fi o dovadă că *-ație* a fost simțit ca sufix.

Majoritatea cercetătorilor consideră că *-ație* nu a format derivate pe terenul limbii române. De aceea, e numit uneori „pseudosufix" (cf. Ursu, T.: 123; Ursu, D. 1964: 258). Există însă și ideea că *-ație* este productiv, dar numai de la teme neologice recente („de la orice verb împrumutat recent se poate forma un substantiv în *-ație*" cf. Popescu 1958: 247); existența formațiilor latino-romanice corespunzătoare este un indiciu că majoritatea substantivelor sunt împrumuturi, și nu derivate românești.

Toate formațiile în *-iți(un)e, -ți(un)e, '-ie[1], -iune[1]* au corespondente străine cu același sens, cu sufixe corespunzătoare sau cu altele.

Face excepţie *defecţiune*, împrumut din fr. *défection* „action d'abandonner une cause, un parti" căruia i s-a atribuit, greşit, sensul „deranjament" care se leagă de *defect* + *-iune*^{1}, după analogia *perfect – perfecţiune* (cf. Hristea, E.: 28); DLR îl consideră împrumut din fr. *défection*, lat. *defectio, -onis*.

8. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Formaţiile cu sufixele *-aţie, -iţie, -ţie, '-ie*^{1}*, -iune*^{1} au circulaţie largă în limba contemporană, fiind folosite atât în limbajul ştiinţific sau administativ, cât şi în cel uzual.

Sunt un mijloc important de exprimare a abstractelor verbale, după cele cu *-are*^{2}, cu care îşi dispută repartiţia: pot să coexiste, de la acelaşi verb, atât formaţii cu *-are*^{2}, cât şi cu *-aţie,* cu acelaşi sens sau diferenţiate semantic ori stilistic (*concentrare / concentraţie, consultare / consultaţie, creare / creaţie, invitare / invitaţie, manifestare / manifestaţie, plantare / plantaţie* etc.; *definire / definiţie, intuire / intuiţie, nutrire / nutriţie; percepere / percepţie, safisfacere / satisfacţie* etc.; *adoptare / adopţie, corectare / corecţie, emitere / emisi(un)e, inspectare / inspecţie, inventare / invenţie, profesare / profesie, recenzare / recenzie, selectare / selecţie; afectare / afecţiune, conexare / conexiune, lezare / leziune, opresare / opresiune, prospectare / prospecţiune, unire / uniune* etc.).

Există şi situaţii în care formaţiile cu *-aţie, -iţie, -ţie, -ie*^{1} */ -iune*^{1} reprezintă singura modalitate de exprimare a numelui acţiunii, a calităţii sau a stării: *abstracţie, atenţie, direcţie, diversiune, inspiraţie, obiecţie, opinie, respiraţie, transpiraţie; emisiune, opţiune* etc.

În ceea ce priveşte forma lungă sau scurtă a sufixelor, când nu s-au diferenţiat semantic, deosebirile nu sunt numai de natură cronologică (vezi *supra* **5.2.**), ci şi stilistică: în limba contemporană formaţiile cu *-aţiune, -iune*^{1} au un uz mai restrâns, ca termeni de specialitate mai ales în domeniul juridic sau tehnic şi cedează locul celor cu *-aţie, -(i)ţie, '-ie*^{1} în toate celelalte situaţii: în limbajul uzual, în creaţiile literare, ştiinţifice etc. Dicţionarele elaborate în perioada contemporană, DLR, DEX^{2}, DOOM^{2} ş.a., reflectă această situaţie prin înregistrarea formei scurte ca formă de bază şi a celei lungi ca variantă.

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -U<u>A</u>ŢIE

În DI se înregistrează 2 ***formaţii analizabile*** cu *-uaţie* [pron. -u-<u>a</u>-ţi-e]: *individuaţie* „ceea ce deosebeşte un *individ* de altul; individualitate" (DN^{3}, neînregistrat în DA) şi *punctuaţie* „sistem de semne grafice" (DLR) cf. *punct* (prin raportare la verbul rar – ieşit din uz – *(a) punctua* „(d. texte) a puncta (= a pune semne de punctuaţie)" s-ar segmenta sufixul *-aţie*).

Ambele sunt ***substantive feminine***, raportabile la substantive.

Individuaţie este împrumutat din fr. *individuation*, iar *punctuaţie* este calc după fr. *ponctuation.*

În limba română *-uaţie* este un sufix dezvoltat format din *-aţie* precedat de *-u-* şi a rezultat în urma analizei cuvintelor prin tema *individ*, respectiv *punct*.

Punctuaţie este atestat sub forma *puntuaţie* (la Heliade, Gr. Rom. XV/28 (DLR) şi este folosit în terminologia lingvistică. *Individuaţie* este folosit în psihologie; apare şi într-o publicaţie literară din secolul al XX-lea: *El e un individ,*

el e o categorie, un termen imuabil. El nu suferă ***individuația*** *la care s-a condamnat, prin orgoliu, scriitorul* (Rom. lit. 1969, nr. 4, p. 9/4).

9.2. -ULAȚIE

Sufixul *-ulație* [pron. -u-la-ți-e] dezvoltat cu elementul nesufixal *-ul-* (existent în etimoane, vezi *infra*) se identifică în 2 ***formații analizabile*** din DILR: *sporulație* „mod de reproducere a plantelor prin *spori*" (DLR) și *unghiulație* „*unghi* de cuprindere a unui obiectiv fotografic" (NDN).

Este atestată și forma *sporulațiune* (la Babeș, în DLR), puțin după *sporulație* (la Săvulescu, în DLR).

Ambele formații sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la substantive.

Formația *sporulație / sporulațiune* < fr. *sporulation,* iar *unghiulație* este un calc după fr. *angulation,* it. *angolazione.*

Sufixul nu este productiv în limba română.

În câteva formații se identifică sufixe complexe existente într-un singur cuvânt:

***-icație** [pron. -i-ca-ți-e] apare în *șopricație* „(Trans.) șopron", înregistrat în DI și menționat în DLR cu etimologie necunoscută și cu trimitere la *șopru* „șopron";

***-itație** [pron. -i-ta-ți-e] / ***-itațiune** [pron. -i-ta-ți-u-ne] se înregistrează în *capitație / capitațiune* „impozit feudal care se plătea pe *cap* de locuitor" (Uricariul II, 195/27, în DA), împrumutat din lat. *capitatio*, fr. *capitation*, cu același sens, care în română se analizează prin *cap* + *-itație;*

***-izație** [pron. -i-za-ți-e] din termenul tehnic *franklinizație* „terapeutică prin descărcările electrice obținute de o mașină electrostatică" (LTR[2], neînregistrat în DI), împrumut din fr. *franklinisation,* analizabil în română prin *franklin* „unitate de măsură a sarcinii electrice".

'-AV[1] ('-ăv), -AV[2] (-ava)

Löwe 1911: 31–33; Pascu, S.: 281–282; Iordan, Top.: 473–481.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *'-av[1]* (neaccentuat) și *-av[2]* (accentuat) fac parte dintr-o ***serie***, având aceeași origine (vezi *infra* **4.**), distribuție similară (vezi *infra* **2.**) și valori semantice comune (vezi *infra* **3.**).

Nu am reținut un sufix **-avă* în aceeași serie cu *-av[2]* deoarece s-ar identifica numai în substantivul din DI *suceavă* [pron. su-ca-vă] „țeava suveicii de la războiul de țesut manual", dat în DLR cu etimologie nesigură, cf. *suci[3]* „(d. fire, fibre textile etc.) a răsuci"; cf. și toponimul *Suceava* < *soc* „arbust de munte" (vezi *infra* **2.2.2.2.** și nota).

Cele două sufixe apar în câteva ***dublete*** (formații sinonime accentuate fie pe temă, fie pe sufix; pentru glosări, vezi *infra* **2.1.1.**): *firav* (DI; DA, MDA) și *firav* (MDA s.v. *firav*), *gârbav* (DA s.v. *gârbov*) și *gârbav* (DI; MDA s.v. *gârbov*), *lingav* (DI; DLR) și *lingav* (DLR s.v. *lingav*), *pârțav* (DI) și *pârțav* (DLR), *pișcav* (DI; DLR) și *pișcav* (DLR s.v. *pișcav*), *rusav* (DI) și *rusav* (DLR), *trândav*^{2} adj. (DI; DLR) și (reg.) *trândav* (DLR s.v. *trândav*^{2}), *zgurav* (DLR s.v. *zgurav*) și *zgurav* (DLR). Cf. și perechea *chilav* (DA) și *chilav* (DI și ALRR. Sinteză II, h. 318 SCHILOD).

În sursele lexicografice, uneori formațiile cu *-av*^{2} figurează ca variante lexicale ale celor cu *'-av*^{1} (*firav* s.v. *firav, lingav* s.v. *lingav* etc.), alteori cele cu *'-av*^{1} apar ca variante ale formațiilor cu *-av*^{2} (*zgurav* s.v. *zgurav*); există și posibilitatea ca într-o sursă să apară numai formația cu *'-av*^{1}, iar în altă sursă numai formația cu *-av*^{2} (*rusav* în DLR, dar *rusav* în DI).

1.2. Sufixul *'-av*^{1} are varianta ***învechită și regională*** *'-ăv* (cu f.sg. *'-ăvă*), identificată într-un număr mic de formații: *chilăv* (ALRR. Sinteză II, h. 21 CIUNG, h. 318 SCHILOD), *cimpăv, -ă* „(d. bou și vacă) vătămat la copită" (Oravița, în Banat; în DA s.v. *ciumpav, -ă*), *lascăv, -ă* (DLR s.v. *lascav, -ă,* cu atestări numai fem. *lascăvă* la Cantemir, I.I. II, 18), cf. și *zgurăv* (Gr. Băn., cu accentul necunoscut, în DLR s.v. *zgurav, -ă*); vezi și perechea de cuvinte (semianalizabile) *citav / cităv* (DA s.v. *citov* „întreg, sănătos la minte, nevătămat" < srb., bg. *čitav* „idem", adaptat cu schimbare de sufix).

În toponime, sufixul *-av*^{2} apare în forma articulată *-ava* (de ex. *Cucuiava* [pron. cu-cu-ĭa-va], vezi *infra* **2.2.2.2.**).

2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

2.1. '-AV^1 ('-ăv)

2.1.1. În DI sunt înregistrate 20 de ***formații analizabile*** cu accentul pe tema cuvântului (unele având dublete cu *-av*^{2}, vezi *supra* **1.1.** și *infra* **2.2.1.**): *chilav (chilăv)* „bolnav de picioare, olog, bolnăvicios" (DA) cf. *chilă* „hernie, vătămătură; prăpădit, amărât", *ciumpav (cimpăv)* „cu vârful sau o parte a corpului ciuntită, tăiată, amputată; șchiop" (DA, cu etimologie necunoscută) cf. *ciump* „bucată rămasă dintr-un membru al corpului sau dintr-un obiect, după ce i s-a tăiat vârful", *firav* „slab de constituție, slăbuț, delicat" (DA) cf. *fir*, *gârbav* „(d. spinare) încovoiată, adusă; (d. oameni) cu spinarea adusă" (DA, MDA s.v. *gârbov*) cf. *gârbă* „spinare", *grumbav* „meșter prost" cf. *grumb* „aspru, ordinar, dur, necioplit, mojic" (DA, MDA), *lascav (lascăv)* „binevoitor, milostiv" (DA) cf. *lască* „favoare, milă, îndurare", *lingav* „mofturos, nemâncăcios" (DLR) cf. *(a) linge*, *lunav* „(înv.) epileptic, lunatic" (DLR) cf. *lună, lupav* „(înv., reg.) lacom" (DLR) cf. *lup, nătântav* „nătâng (= prostănac)" (DLR și MDA, cu etimologie necunoscută) cf. *nătânt* „idem", *pârgav* „timpuriu, văratic; pârguit" cf. *pârg(ă)* „fruct, cereală care abia s-a copt" (DLR), *pârțav* „(reg., d. oameni) nervos și repezit" cf. *pârț!* (DLR, MDA), *pișcav* „(d. mâncăruri, condimente) pișcător; (d. oameni) care articulează cuvintele în vârful limbii" cf. (*a*) *pișca* (DLR), *porav* „certăreț" cf. *poară* „ceartă" (DLR; Ciorănescu, DER s.v., presupune că vine din v.sl. *porivŭ* < *pora* „violență", cu schimbare de terminație), *priceav* „pricinos" (glosat „bețiv" în DLR; pentru sensul indicat aici, cf. contextul din

Herodot a. 1645, 160) cf. *price* „care este potrivnic; pricină, supărare” (DLR), *rusav* „blond, roşcat” (DLR, MDA) cf. *rus* „de culoare roşie, roşcat”, *scârnav* „murdar, scârbos” (DLR) cf. *scârnă* „excremente”, *tântav* „bâlbâit” cf. *tânt* „tont” (DLR), *trândav*[1] „(înv.) hidropizie” (DLR) cf. *trând*[1] „idem”, *trândav*[2] „(persoană) care lucrează încet şi în silă / căreia îi place să lenevească” (DLR) cf. *trând* „idem”.

1. În DA s.v. *firav* se arată că „forma *hirav* pare a fi cea originală (din care s-a putut naşte *firav* prin hiperurbanism), presupunând un tip slav **chiravъ* „bolnăvicios” (din *chyrъ* „boală”). TDRG”, dar în MDA cuvântul *firav* (cu variantele regionale *hirav, fireav*) este explicat „din *v.sl. фиравъ „bolnăvicios”, prin apropiere de *fir*”; pus în legătură cu *fir*, adjectivul a dobândit ulterior sensul „subţire, delicat” (Graur, SLG: 198; Hristea, E.: 297). După Sextil Puşcariu, la baza lui *firav* stă una dintre formaţiile bulgăreşti *ilav*, *chilav*, *irav* „bolnăvicios” (Puşcariu 1921–1922: 600), etimologie mai puţin probabilă.

În MDA, cele două omonime *trândav* sunt date cu etimologie necunoscută, *trâdav*[1] cu trimitere la *trând*[1], iar *trândav*[2] cu trimitere la srb. *truntav* (cf. şi DLR).

Formaţia *lupav* este explicată în DLR prin contaminare din *lup* + *hulpav*; este una dintre situaţiile în care analiza sincronică practicată în această lucrare contrazice etimologia indicată în surse a cuvântului.

2. Cuvântul *nătântav* (dat în DLR şi MDA cu accentul neprecizat) a fost încadrat la sufixul *'-av*[1] prin analogie cu *tântav* (deşi în DI figurează cu accentul pe sufix, *nătântav,* ceea ce poate fi o greşeală de tipar).

3. Nu au fost incluse în inventarul de mai sus câteva cuvinte cu finala *'-av* din DI, şi anume: *gângav* „om cu defect la limbă, care vorbeşte împiedicat”, împrumut neanalizabil din vechea slavă, care nu poate fi raportat la *gâng* „sunet, ton, zgomot” derivat regresiv din verbul *(a) gângăvi* format de la *gângav; ghizdav* „frumos, graţios, elegant” neanalizabil semantic în română prin *ghizdă* „gaură la brăcinar”; *hârlav* „ticălos, stricat, murdar” nu se poate raporta semantic la *hâră* „tuse, flegmă; babă; boală a vitelor” (la care se trimite în DA), nici la *hârlă* „scroafă rău hrănită”; *păstrăv* „peşte cu spatele stropit cu puncte negre şi roşii; mai multe specii de ciuperci; piatră pestriţă” şi „pestriţ”, împrumutat din bulgară (DLR), care nu poate fi raportat la *păstru*, probabil formaţie regresivă (s.v. *păstrăv* în DLR); *smârceav* „urât, murdar; nespălat” (cu etimologie necunoscută cf. *smârc* „loc mocirlos, baltă”, în MDA, neanalizabil semantic); *târcav (târcov)* „pleşuv, chel; cu vegetaţie puţină sau rară; pipernicit” împrumutat din ucraineană (pare forţată raportarea la *târchilă* „cal slab şi rău îngrijit”, vezi Sfîrlea 1961: 124).

La acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *hârav* „(d. vite) care mănâncă puţin şi pe alese” cf. *hâră* „vită care mănâncă puţin şi pe alese” (Gl. reg. Piteşti 1: 52) şi *zgurav* „(pop.; d. pământ, corpuri, alimente) sfărâmicios; (d. oameni) cu faţa zbârcită; (d. obiecte, substanţe arse) care face multă *zgură*” (DLR s.v. *zgurav*).

2.1.2. Formaţiile cu sufixul *'-av*[1] sunt adjective şi un substantiv.

2.1.2.1. *Adjectivele* (unele şi substantivate) sunt analizabile prin raportare la:
– substantive: *chilav, ciumpav, firav, gârbav, lascav, lunav, porav, scârnav* etc.;
– adjective: *nătântav, tântav;*
– verbe: *lingav*, *pişcav;*
– o interjecţie sau un substantiv: *pârţav.*

Forma feminină *lascăvă* s-a substantivat cu sensul „voie bună, chef”, în expr. *om cu lascăvă* (DLR s.v. *lascav, -ă*).

2.1.2.2. ***Substantivul*** *grumbav* se analizează prin adjectivul *grumb*.

Formații semianalizabile înregistrate în DI: *ciolav* „schilod" (cu etimologie necunoscută în MDA) cf. *ciolac* „cu brațul sau piciorul paralizat, ciung" (Drăganu 1922: 900 îl consideră contaminare „*ciolac* + *chilav*, ori numai o rostire dialectală a acestuia din urmă"); *hârcav* „bâlbâit, gângav" (împrumutat din v.sl., în MDA) cf. *(a) hârcâi* „a răsufla cu greu, a tuși, a scuipa" și *hârcău* „om care scuipă mult"; *mârc(e)av* „(d. plante) veșted, ofilit; (d. oameni) slab, uscățiv, bolnăvicios" (DLR, cu etimologie necunoscută) cf. *mârced* (Avram, A., C.E.: 62–64; cf. și Russu 1948: 229); *schilav* (contaminare între *chilav* + *schilod* sau *s-* + *chilav*, în MDA) cf. *schilod*.

Cuvântul *jidavă* „loc care pare a fi o veche așezare omenească strașnic zidită și uriaș proiectată; (prin generalizare) ceva tare și mare" ar putea fi considerat semianalizabil prin raportare la *jidov* „(în mitologia populară) ființă supranaturală uriașă; om mare și bine făcut, hojmalău" cu detașarea unui sufix *'-avă* (DA s.v. *jidovină* „drum între două dealuri, râpă; movilă foarte mare făcută de oameni foarte demult" explicat din *jidov* „uriaș" cu sufixul local *-ină*). Cuvântul apare și ca toponim, *Jidava* cf. *jidov* și *zid* (Iordan, Top.: 275–276).

2.2. -AV[2] (-ava)

2.2.1. În DI figurează 15 ***formații analizabile*** cu accentul pe sufix (9 au dublete cu *'-av[1]* neaccentuat; pentru glosarea acestora, vezi inventarul sufixului *'-av[1]*): *chilav* (vezi *supra* **2.1.1.**), *chiosav* „(reg.) spân" (MDA) cf. *chios* – variantă la *chioș* „spân", *ciumpav* (vezi *supra* **2.1.1.**), *firav* (vezi *supra* **2.1.1.**), *gârbav* (vezi *supra* **2.1.1.**), *grozav* „îngrozitor" (DA) cf. *groază*, *lingav* (vezi *supra* **2.1.1.**), *pârțav* (vezi *infra* **2.1.1.**), *pișcav* (vezi *supra* **2.1.1.**), *prostav* „(reg.) *prost*" (DLR), *rusav* (vezi *infra* **2.1.1.**), *târnav* (în expr. *prun* ~) „specie de prun" (DLR s.v. *târnoav*, cu etimologie necunoscută cf. *târnoslivă*) cf. *târn* „porumbar (*Prunus spinosa*)", *trândav[2]* (vezi *supra* **2.1.1.**), *vârlav* „viguros, sprinten, iute în mișcări" (în DLR, cu etimologie necunoscută, cf. *vârlan* „specie de pește") cf. *vârlă* „(z)vârlugă, știucă mică", *zvârlav* „iute în mișcări" cf. *zvârli* (DLR, cu accent neprecizat; în MDA, cu etimologie necunoscută cf. *zvârli*).

Nu am inclus în inventar următoarele cuvinte din DI: *ciumav* s.n. pentru că nu i se cunoaște sensul, nefiind reținut în dicționarele explicative consultate; *gârjav* „încovoiat, strâmb, cocoșat" (MDA s.v. *gârjob*), cu etimologie necunoscută, probabil contaminare între *cârjă* și *gârbov*; *zurbav* „(înv.) răzvrătit, gălăgios; om scandalagiu", considerat în DLR derivat regresiv din *zurbavă* „răzvrătire; scandal" < *zurba* + *gâlceavă*.

La acestea se adaugă din DLR formația *zgurav* (vezi *supra* **2.1.1.**).

2.2.2. Formațiile atestate *numai* cu sufixul *-av[2]* sunt adjective, ca și cele care au dublete cu *'-av[1]* (în substantivele proprii apare varianta articulată *-ava*).

2.2.2.1. ***Adjectivele*** (unele substantivate) sunt analizabile prin raportare la:
– substantive: *grozav, târnav, vârlav, zgurav;*
– adjective: *chiosav, prostav;*
– un verb: *zvârlav.*

2.2.2.2. ***Substantivele proprii*** cu *-ava* sunt toponime, analizabile prin raportare la:
– substantive comune: *Cucuiava* cf. *cucui* „deal mai înalt, pisc de munte" (Iordan, Top.: 476), *Codrava* cf. *codru* (Drăganu 1924–1926: 1076), *Suceava* cf. *soc* (Iordan, Top.: 480);

– un substantiv comun şi unul propriu: *Târnava* cf. *târn* şi toponimul *Târna* (semianalizabil prin *Târnova* şi *Târnauca,* atestate la Bogrea 1920: 211).

În legătură cu etimologia toponimului *Suceava* s-au emis mai multe păreri. „Că *Suceava* are la bază pe *soc* (cf. *Soci*), se dovedeşte nu numai prin arhaicul *Sociav(a),* ci şi prin apelativul *suceavă,* numele 'ţevii de cusut' când e 'de soc' (Pamfile, *Industria casnică la români*, p. 277)", consideră V. Bogrea (Bogrea 1920: 212). „De aceea trebuie respinsă explicaţia lui G. Weigand, *BkA* IV, p. 175: «ucr. *sučava,* scil. *rěka* = gewundener Fluss», care merge mai puţin, atât ca sens, cât şi, în deosebi, ca formaţie lingvistică" (Iordan, Top.: 101 nota 6). N. Drăganu se gândeşte la *suciu* (cf. n. fam. *Suciu*) < magh. *szücs* „blănar" (Drăganu 1928: 69, nota). Şt. Paşca crede şi el că *Suceava* ar putea proveni din rom. *soci*, dar emite şi ipoteza că ar fi vorba de un derivat din rus. *suče* „teren despădurit" (Paşca 1948b: 251–252 nota 5).

Formaţii semianalizabile: *bucălav* (DA s.v. *bucălat*) cf. şi *bucălău* „idem", *şubrav* „bolnăvicios" (cu etimologie necunoscută, în MDA) cf. *şubred* (Russu 1948: 228; nu poate fi considerat analizabil prin *şubru*, explicat în DLR ca formaţie regresivă din *şubred, şubrav*).

3. Valorile derivatelor

Adjectivele cu sufixele *'-av*^{1} şi *-av*^{2} exprimă *proprietăţi* atribuite unor fiinţe (mai frecvent) sau unor inanimate, care implică diverse valori semantice.

3.1. ***Posesia*** obiectului denumit de temă (care poate fi o particularitate fizică, psihică sau o boală): *chilav, gârbav, lascav, priceav.*

3.2. ***Agentul*** adjectival:

– cu bază verbală: *(copil) lingav / lingav, (condiment) pişcav / pişcav, (om) zvârlav;*

– cu bază nominală: *(prăpastie) grozavă, (femeie) poravă, (substanţă) zguravă.*

3.3. ***Asemănarea*** cu baza (în ceea ce priveşte una dintre însuşirile ei): *(bou) ciumpav (de coadă), (fiinţă) firavă, pârgav, rusav, scârnav, (copil) vârlav.*

3.4. ***Dependenţa*** de bază: *(viţă) hâravă, (persoană) lunavă.*

Formaţiile raportabile la adjective sunt ***sinonime*** cu baza: *chiosav, nătântav, prostav, tântav, trândav*^{1}*, trândav*^{2} */ trândav*^{2}.

Formaţiei *chilav* i se poate atribui valoarea ***asemănare*** prin raportare la sensul adjectival al bazei „prăpădit, amărât" sau valoarea ***posesie,*** prin raportare la sensul nominal al bazei „hernie, vătămătură".

Majoritatea formaţiilor cu *'-av*^{1} şi *-av*^{2} sunt ***peiorative***, sufixele ataşându-se de preferinţă la teme cu sens peiorativ (nume de boli, de particularităţi fizice sau psihice negative).

Valoarea substantivului *grumbav* este mai puţin clară.

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixele *'-av*^{1} şi *-av*^{2} provin din ***sufixul*** general ***slav*** *-av* (*-ava*).

În slava veche, acest sufix face parte (împreună cu *-iv* şi *-ov*) din seria sufixelor cu *-v* care derivă adjective şi substantive. Majoritatea adjectivelor cu *-av* provin din substantive şi exprimă însuşirea legată de obiectul posedat denumit de temă: v.sl. *krŭvavŭ* „sângeros" < v.sl. *krŭvĭ* „sânge", v.sl. *skvrŭnavŭ* „murdar" < v.sl. *skvrŭna* „murdărie". Mai rar, sufixul derivă adjective de la verbe, exprimând însuşirea legată de acţiune: v.sl. *dělavŭ* „activ, eficace" < v.sl. *dělati* „a lucra, a munci", v.sl. *xrapavŭ* „răguşit" < *xrapati* „a sforăi, a dormi adânc". Substantivele derivate cu *-av* sunt mai

rare: v.sl. *rǫkavŭ* „mânecă” < v.sl. *rǫka* „mână”, *drĭžava* „putere” < *drĭžati* „a îndrăzni”. Forma de feminin *-ava* se întâlneşte frecvent în toponimele slave, la origine adjective feminine substantivizate: *Orava* < v.sl. *orěnu* „nucă”, *Trnava* < v.sl. *trŭnŭ* „spin”.

Sufixul s-a păstrat în toate limbile slave: bg. *кървав*, srb. *tričav*, slov. *gobav*, rus. *кровавый*, ucr. *кривавый*, pol. *krwawy* etc. În bulgară şi sârbă, limbi în care sufixul este foarte productiv, pe lângă derivatele de la temele substantivale, există şi derivate de la adjective, care exprimă de obicei aproximarea unei însuşiri (adesea cu nuanţă subiectivă şi emoţională), ca în bg. *тутках, зеленикав*, srb. *сúнав* (Miklosich G.S. II: 218–223; Vondrák S.G. I: 519–521; Vaillant, V.S.: 213; Lekov 1958: 53–55; Mircev 1963: 161; Stevanovič 1970: 579–580).

Din limbile slave, sufixul *-av* a intrat în limba română prin ***împrumuturi***:
– neanalizabile (cu *'-av*^{1}): *puhav* „(d. oameni) cu carnea moale, flască şi umflată” cf. bg. *пухкав* (DLR), *chişav* „(d. timp) ploios, (d. oameni) răutăcios, certăreţ, urâcios” < bg. *кишав* (MDA), *gubav* „lepros, care are bube; bolnăvicios” < srb. *gubav* (MDA), *mârşav* „slab, costeliv; murdar; ticălos” < v.sl. мръшавъ (DLR), *jilav* „umed” < bg. *жилав* (MDA), srb. *žilav* (DA);
– analizabile:
  – cu *'-av*^{1}: *chilav* < bg., srb. *kilav* (DA), *gărbav* < bg. *гърбав*, v.sl. гръбавъ (MDA), *lascav* < ucr. *ласкав* (DLR), *li(n)gav* < bg. *лигав* (DLR), *lunav* < slavon. лоунавъ (DLR), *scârnav* < v.sl. *скврънавъ* (DLR), *trândav*^{2} < scr. *truntav* (DLR);
  – cu *-av*^{2}: *chiosav* < bg. *косавъ* cf. srb. *cósav* (MDA), *grozav* < bg. *grozav* (DA), *rusav* < ucr. *русявий* (DLR, MDA).

Adjectivul *lingav* a fost apropiat prin etimologie populară de *(a) linge* (DA s.v. *linge*). Varianta *lincav*, cu *c* în loc de *g*, se poate explica prin influenţa verbului onomatopeic *(a) linchi* (Ciorănescu, DER). Löwe îl consideră pe *lingav* format de la *lingoare*, arătând că nu se poate presupune o legătură cu v.bg. *lěgati*, deoarece *ě* slav nu se transformă în *in* (Löwe 1911: 31).

Fluctuaţiile de accent ale adjectivelor româneşti cu *-av* se pot explica prin situaţia din unele limbi slave, în special bulgară şi sârbă, în care accentul poate sta atât pe temă, cât şi pe sufix.

După Löwe 1911: 33, care, din păcate, nu indică şi sursa informaţiei, în bulgara de vest se întâlneşte mai ales accentuarea pe temă, pe când în cea de est, pe sufix. Spre deosebire de română, arată Löwe, în bulgară accentul nu oscilează niciodată la acelaşi cuvânt, în acelaşi grai. Variaţii de accent se întâlnesc şi în diferite dialecte sârbeşti, faţă de limba literară.

Desprins din formaţii analizabile cum sunt cele de mai sus, sufixul a creat ***derivate pe teren românesc***. Pentru că în multe împrumuturi a fost ataşat la teme peiorative (nume de boli, de particularităţi fizice sau psihice negative), sufixul şi-a păstrat în română preferinţa pentru teme de acest fel: *ciumav, ciumpav, grumbav, nătântav, pişcav, pârţav, prostav, trândav, zurbav*.

În privinţa cuvintelor cu varianta *'-ăv*, acestea se pare că sunt împrumutate din sârbă sau bulgară. Astfel, în graiul sârbilor din localitatea Sviniţa a fost

înregistrată forma *бáлъв* (vezi arhiva fonogramică a Institutului de Lingvistică). Löwe (1911: 93) citează forma bulgară *лутъв*, care, după o informaţie orală, există în bulgară, alături de *лутов* şi *лутав*. Este greu de spus dacă *-ăv* din bulgară sau sârbă este varianta lui *-ov* ori a lui *-av*.

Numele topice cu *-av*^{2} şi cu *-ava* neanalizabile în română, ca *Oreava*, sunt împrumuturi sigure din slavă (Iordan, Top.: 479). Un asemenea împrumut este şi *Şugav*, forma mai veche, originară, a lui *Şugag*, care nu poate fi despărţită de bg., scr. *шугаb* „râios" < *шуга* „râie"; în această formaţie, sufixul *-av*^{2} a fost înlocuit cu *-ag* (Paşca 1948: 101–102). Un împrumut din slava meridională este toponimicul *Târnava*.

Nici toponimele analizabile prin teme româneşti (*Codrava*, *Cucuiava*, *Suceava*) nu par a fi creaţii româneşti, căci este greu de crezut ca o populaţie românească să fi format aceste toponimice cu ajutorul unui sufix slav, slab productiv în română; ele au luat probabil naştere în limba populaţiilor slave care au trăit pe teritoriul ţării noastre (Petrovici 1957: 23–45) şi au fost ulterior împrumutate de români. Totuşi, despre toponimul *Cucuiava*, Iordan (Top.: 476) spune că nu este vorba de un derivat de la *cuc* (cf. Kisch 1929: 158), ci de la *cucui* „ridicătură de teren"; cf. şi discuţia în legătură cu *Suceava* (vezi *supra*, nota sub **2.2.2.2.**).

4.2. Cele mai vechi atestări ale adjectivelor cu sufixele *'-av*^{1} şi *-av*^{2} datează din secolul al XVI-lea: *scârnav* (Cod.Vor. 116/28, în DLR), *trândav* (cu sensul originar „care suferă de boala numită trând; hidropic", la Coresi, Tetraev., în DLR; sensul „care se mişcă greu, leneş", dezvoltat în româneşte din cel originar, este atestat la începutul secolului al XIX-lea, cf. GCR II 247/24); vezi şi neanalizabilul *mârşav* „slab, costeliv" (*Palia* (1581) 165/9, în DLR). Mai numeroase sunt atestările din secolul al XVII-lea: *grumbav* (Mardarie, L. 814, în MDA), *priceav* (Herodot (1645) 160, în DLR), *grozav* (Varlaam, C. II, 6, în DA), *lunav* (Varlaam, C. 153 cf. TDRG, în DLR), *chilav* (Anon. Car., în DA), *gârbav* (Anon. Car., în DA), *porav* (Anon. Car., în DLR).

5. Originea temelor

Sufixele *'-av*^{1} (*'-ăv*) şi *-av*^{2} sunt ataşate la teme de diverse origini:

– slavă: *chilav, gârbav, grozav, mârşav;*
– latină (moştenite): *firav, lupav, lunav;*
– turcă: *zurbav;*
– necunoscută: *ciumpav, pişcav, tântav.*

6. Productivitatea sufixelor

Sufixele *'-av*^{1} (*'-ăv*) şi *-av*^{2} (*-ava*), destul de puţin productive în perioada veche, sunt neproductive în prezent. Chiar dacă mai apar regional derivate, productivitatea lor este foarte scăzută.

7. Repartiţia teritorială şi stilistică a derivatelor

Majoritatea formaţiilor cu *'-av*^{1} (*'-ăv*) şi *-av*^{2} (*-ava*) sunt regionale şi învechite. Cele mai multe se găsesc în sudul şi sud-vestul ţării (Muntenia, Oltenia, Banat). Cuvintele *mâzgav, smârceav, zvârlav* sunt atestate în Muntenia, *hârav,*

lupav, pişcav în Oltenia, *zgurav* în Banat şi Oltenia. Mai puţine sunt cele atestate şi în altă regiune: *citav*, *smârceav* circulă în Muntenia şi Transilvania, *porav* în Muntenia, Banat şi Transilvania, *chilav* în Banat, Transilvania şi Moldova; *pârţav* este atestat în Transilvania, iar *prostav* şi *rusav,* în Moldova.

Unele formaţii sunt învechite astăzi: *gârbav, grumbav, lascav, lunav*. Numai câteva se folosesc în limba actuală: *firav, grozav, scârnav, trândav*.

În ceea ce priveşte variaţiile de accent, în Muntenia şi Oltenia este mai obişnuită accentuarea pe sufix, pe când în Moldova derivatele se accentuează în special pe temă (cf. Iordan LRC: 151–152).

Într-o singură formaţie analizabilă din DI, *bolnav* < bg. *болнав* cf. *boală*, se identifică sufixul dezvoltat ***-nav**; în limba literară, formaţia se accentuează pe sufix (*bolnav*), dar regional (în special în Moldova) se accentuează pe temă: *bolnav* (ALRM, h. 191). Cf. şi două cuvinte semianalizabile: *chirnav* „bolnav, convalescent" (cu accentul necunoscut şi cu trimitere la *hârlav,* în DA) cf. *(a) chirăi* „a ţipa, a se văita, a geme" şi *ciolnav (ciolnăv)* „şontorog" (DA s.v. *ciolac* „ciung, mutilat, schilod" < tc. *čulak*), explicat prin contaminare din *ciolac* + *bolnav* (Drăganu 1922: 900).

-AZĂ (-asis)

1. Statutul afixelor

Sufixul neologic *-ază* din terminologia ştiinţifică internaţională apare şi cu ***varianta -asis***, în formaţii neanalizabile în română (vezi *infra* **4.**).

2. Inventarul derivatelor şi analiza formală

2.1. În DI sunt înregistrate 3 ***formaţii analizabile*** cu *-ază*: *amilază* „enzimă produsă de pancreas care transformă amidonul în maltoză şi glucoză" (MDA) cf. *amil* „radical organic monovalent care intră în compuşi amilici" (cf. şi *amil-* „amidon"), *invertază* „enzimă care transformă zahărul în glucoză şi fructoză" (MDA) cf. *(a) inverti* „a produce o inversie; a schimba, a transforma", *maltază* „ferment care transformă maltoza (= zahăr de malţ) în glucoză" (DLR) cf. *malt* – variantă la *malţ*.

La acestea se adaugă cca 80 de formaţii din alte surse: *aconitază* „enzimă activă în ciclul Krebs" (DMED) cf. *aconit* „toxic vegetal", *alantoicază* „enzimă care catalizează trecerea acidului *alantoic* în acid glioxilic şi uree" (DMED), *alcoolază* „enzimă care catalizează transformarea acidului lactic în *alcool* etilic" (DMED), *aldolază* (DILR) „enzimă care intervine în reacţiile biologice de degradare a glicogenului sau a glucozei" (MDN) cf. *aldol* „aldehidă-alcool obţinută prin polimerizarea unei aldehide", *amidază* (DILR) „enzimă care desface legătura dintre carbon şi azot" (MDN) cf. *amidă* „compus organic", *asparaginază* „enzimă care catalizează hidroliza grupei amidice din molecula *asparaginei*" (DMED), *carboxilază* (DILR) „enzimă care catalizează o reacţie de carboxilare" (MDN) cf. *carboxil* „grupare monovalentă caracteristică acizilor organici", *carnozinază* „enzimă care catalizează hidroliza *carnozinei*" (DMED), *carotenază* „enzimă care catalizează transformarea *carotenului* în vitamina A" (DMED), *catecolază* „enzimă care catalizează oxidarea directă a *catecolului*" (DMED), *chimază* (DILR) „enzimă a sucului gastric la mamifere" (MDN) cf. *chim* „amestec din digerarea parţială a alimentelor în stomac", *chitinază* „enzimă care hidrolizează *chitina*" (DMED), *cimază* (DILR) „chenar

ornamental" (MDN) cf. *cimă* „inflorescență", *coagulază* (DILR) „enzimă care *coagulează* sângele" (MDN), *colagenază* (DILR) „enzimă care catalizează *colagenul*" (MDN), *colesterolază* (DILR) „enzimă a sucului gastric care sterifică acizii grași eliberați, cu *colesterol* biliar, în cursul digestiei" (MDN), *creatinază* (DILR) „sistem enzimatic care catalizează catabolismul oxidativ al *creatinei* (= substanță cu rol important în contracția musculară)" (DMED), *dermatobiază* „boală provocată de larvele de *Dermatobia*" (DMED), *desulfurază* (DILR) „enzimă care produce descompunerea aminoacizilor ce conțin sulf" (MDN) cf. *(a) desulfura* „a îndepărta sulful", *dipeptidază* „enzimă cu acțiune asupra *dipeptidelor*" (DMED), *dipilidiază* „boală provocată de parazitul *Dipylidium* Canium" (DMED), *eimeriază* „parazitoză provocată de protozoare din genul *Eimeria*" (DMED), *elastinază* „enzimă care catalizează hidroliza *elastinei* tisulare" (DMED), *enolază* „enzimă cu rol catalizator în fermentația alcoolică" (DMED) cf. *enol* „compus organic format din etilenă și etanol", *esterază* (DILR) „enzimă care produce hidroliza *esterilor*" (MDN), *fenolază* (DILR) „enzimă care acționează asupra *fenolilor*" (MDN), *fibrinogenază* „enzimă care favorizează coagularea *fibrinogenului*" (DMED), *formilază* „enzimă care catalizează hidroliza compușilor aromatici de tipul N-*formil*-L-chinureninei" (DMED), *fosfatază* (DILR) „enzimă care hidrolizează *fosfații*" (MDN), *fosforilază* (DILR) „enzimă care catalizează procesele de sinteză și degradare a polimerilor" (MDN) cf. *(a) fosforila* „a adăuga o grupare fosfatică la un compus organic", *fructanază* „enzimă care catalizează depolimerizarea *fructanilor*" (DMED), *galactozidază* „lactază" cf. *galactozide* „esteri ai galactozei" (DMED), *giardiază* (DILR) „parazitoză provocată de *giardia*" (MDN), *glicocolază* „enzimă de origine hepatică" cf. *glicocol* „acid sintetizat la nivelul ficatului" (DMED), *glicogenază* (DILR) „enzimă care transformă *glicogenul* în glucoză" (MDN), *glutaminază* „enzimă care catalizează hidroliza *glutaminei*" (DMED), *heterofiază* „boală determinată de paraziți din genul *Heterophyes*" (DMED), *hidrogenază* (DILR) „enzimă care catalizează procesul de activare a *hidrogenului* molecular" (MDN), *hipertensinază* „enzimă care inactivează *hipertensina*" (DMED), *hipuricază* „enzimă care catalizează scindarea acidului *hipuric*" (DMED), *histaminază* (DILR) „enzimă care distruge *histamina*" (MDN), *holozidaze* „enzime care catalizează hidroliza *holozidelor* (= glucide)" (DMED), *insulinază* (DILR) „enzimă care face *insulina* inactivă" (MDN), *inulinază* „enzimă din vegetale" cf. *inulină* „polimer din plante" (DMED), *izomerază* (DILR) „enzimă care transformă glucoza în fructoză" (MDN) cf. *izomer* „substanță sau organ vegetal care prezintă izomerie", *lacrimază* „enzimă din *lacrimi*" (DMED), *lactonază* „enzimă care catalizează clivarea hidrolitică a glucolactonei" (DMED) cf. *lactonă, lambliază* (DILR) „boală produsă de *lamblie*" (MDN), *lecitinază* (DILR) „enzimă care hidrolizează *lecitina*" (MDN), *moniliază* (DILR) „boală provocată de *Monilia*" (MDN), *mucinază* (DILR) „ferment care coagulează *mucina*" (MDN), *nocardiază* „micoză datorată unei ciuperci din genul *Nocardia*", *nucleotidază* (DILR) „enzimă care catalizează hidroliza *nucleotidelor* (= componente ale acizilor nucleici)" (internet), *nucleozidază* (DILR) „enzimă care catalizează hidroliza *nucleozidelor*" (DMED), *oxidază* (DILR) „enzimă care catalizează reacțiile de *oxidare* a unei substanțe chimice" (MDN) cf. *(a) oxida, oxiurază* „boală provocată de *oxiuri*" (DMED), *papainază* „enzimă din grupul proteinazelor" (DMED) cf. *papaină* „diastază din latexul de papaia" (MDN), *pectinază* „enzimă care catalizează hidroliza poligalacturonilor" (DMED) cf. *pectine* „substanțe polizaharidice", *penicilinază* (DILR) „enzimă care distruge *penicilina*" (MDN), *pepsinază* „*pepsină* (= un tip de enzimă)" (DMED), *peptidază* (DILR) „enzimă care catalizează descompunerea *peptidelor*" (MDN), *polimerază* „enzimă care catalizează reacțiile de polimerizare" (DMED) cf. *polimer*, *poliozidaze* „enzime care catalizează hidroliza polimerilor glucidici" (DMED) cf. *poliozide* „polizaharide", *prolinază* „enzimă care catalizează hidroliza dipeptidelor" (DMED) cf. *prolină* „aminoacid utilizat la sinteza nicotinei", *proteinază* „enzimă care

catalizează hidroliza legăturilor peptidice" (DMED) cf. *proteină* „complex macromolecular format din polimeri de aminoacizi", *purinază* „enzima numită xantinoxidază" (DMED) cf. *purine* „compuşi organici care conţin nucleul purinic" (DMED), *sulfatază* „enzimă care catalizează hidroliza *sulfaţilor* organici" (DMED), *teniază* (DILR) „boală provocată de *tenie*" (MDN), *tiaminază* (DILR) „enzimă care distruge *tiamina* (= vitamina B_1)", *tiraminază* (DILR) „substanţă care inactivează vitaminele" (internet) cf. *tiramină* „aminoacid care determină dilatarea şi contracţia vaselor de sânge", *tirozinază* (DILR) „enzimă cu acţiune catalică în oxidarea *tirozinei* (= aminoacid aromatic)" (internet), *urează* „enzimă care catalizează hidroliza *ureei*" (DMED), *uricază* (DILR) „enzimă care catalizează hidroliza acidului *uric*" (DMED), *zaharază* „enzimă din tractul intestinal" (DMED) cf. *zaharuri* „carbohidraţi" etc.

Cuvântul *stază* „încetinire sau oprire a circulaţiei unor lichide în organism" (DLR), analizabil formal prin verbul *(a) sta,* este mai dificil de apropiat semantic de acest verb. Sensul formaţiei se apropie mai curând de verbul *(a) stagna.*

2.2. Formaţiile cu *-ază* sunt ***substantive feminine,*** analizabile în raport cu:
– substantive: *alcoolază, carotenază, colagenază, colesterolază, fenolază, fosfatază, fructanază, glutaminază, hidrogenază, hipertensinază, lacrimază, oxiurază, penicilinază, peptidază, proteinază, sulfatază, teniază, urează* etc.;
– verbe: *coagulază, desulfurază, fosforilază, invertază* etc.;
– adjective (rar): *alantoicază, hipuricază, uricază.*

Denumirile latineşti ale unor agenţi patogeni (teme ale unor formaţii ca *dermatobiază, moniliază*), deşi se scriu cu majusculă (*Dermatobia, Monilia* etc.), nu sunt considerate nume proprii în română.

Formaţii semianalizabile: *acariază* „infectare cu *acarieni*" (DMED), *adenază* „enzimă care converteşte *adenina*" (DMED), *angiotonază* „enzimă care inactivează *angiotonina*" (DMED), *celulază* „enzimă care catalizează hidroliza *celulozei*" (MDN), *lactază* (DILR) „substanţă din intestin care transformă *lactoza*" (MDN) cf. *lact(o)-* şi *lacti-* „lapte", *zimază* (DILR) „enzimă fermentativă din drojdia de bere" (MDN) cf. *zim(o)-* „ferment, fermentaţie" etc.

Formaţii parasintetice (toate din DMED): *deacilaze* „enzime care catalizează hidroliza legăturilor grupei *acil*", *deiodază* „enzimă din tiroidă care contribuie la eliberarea *iodului*", *metiltransferază* „enzimă care catalizează procesul de *transfer* al grupării *metil*".

Marea majoritate a formaţiilor analizabile în care se identifică sufixul *-ază* sunt raportabile la teme substantivale. Formaţiile raportabile la teme din alte clase lexico-gramaticale sunt slab reprezentate. Cuvintele semianalizabile sunt destul de frecvente.

3. Valorile derivatelor

Formaţiile cu sufixul *-ază* denumesc enzime şi stări maladive (boli). Prin raportare la un cuvânt existent în limbă s-ar putea degaja şi alte valori.

3.1. ***Purtătorul destinaţiei*** (marea majoritate a numelor de enzime): *carnozinază, carotenază, catecolază, chitinază, colagenază, colesterolază, penicilinază, peptidază* etc.

3.2. ***Nume de instrument***: *coagulază, desulfurază, fosforilază, invertază, oxidază* etc.

3.3. ***Numele stării*** maladive provocate de agentul denumit de bază: *dermatobiază, heterofiază, lambliază, moniliază, nocardiază, oxiurază, teniază* etc.

În cazuri izolate se pare că avem a face cu ***purtătorul apartenenței*** *(lacrimază)* sau ***purtătorul conținutului*** *(cimază).* La formațiile analizabile prin adjective, raportul semantic dintre bază și derivat este neclar.

Conform definiției din dicționare, formația *pepsinază* este nediferențiată semantic de temă.

4. Originea sufixului și istoria derivatelor

4.1. Sufixul neologic *-ază,* folosit în terminologia științifică internațională, are ***origine multiplă*** (franceză, italiană, greacă, germană, engleză), dar este detașat în română mai ales din cuvintele împrumutate din franceză în *-ase*: *adenază* < fr. *adénase, carboxilază* < fr. *carboxylase, catalază* < fr. *catalase, celulază* < fr. *cellulase, invertază* < fr. *invertase, oxidază* < fr. *oxydase, protează* < fr. *protéase* etc.

În franceză, *-ase* reprezintă sufixul gr. *-(α)σις* de la numele de acțiuni și de stări, care s-a dezvoltat mult în limbajul medical: *αἴσθησις* „sensation" cf. *αἰσθάνομαι, κατάπλασις* „aplication" cf. *καταπλάσσω, κατάστασις* „situation, température" cf. *καθίσημι* (vezi Chantraine 1933: 284). Fr. *-ase* de la numele de enzime este detașat din *diastase* „ferment solubil produs de un organism viu" < gr. *διάστασις* „séparation" (vezi Robert s.v. *-ase*).

Acest sufix a fost folosit pentru a denumi, în limbile moderne, enzime și boli; vezi, de ex., germ. *Amidase* „amidază", it. *amilasi* „amilază", it. *maltasi* „maltază", engl. *diastase* „diastază" etc.

La numele de stări sau de acțiuni, *-ază* apare uneori în varianta grecească *-asis.* Cuvintele cu *-asis* intrate în română direct din greacă, în epoca fanariotă, nu au fost analizate, în consecință sufixul nu a fost productiv în această formă, în perioada menționată: *apofasis* < gr. *ἀπόφασις, catastasis* < gr. *κατάστασις, peristasis* < gr. *περίστασις* etc. (vezi Gáldi, M.: 113). Faptul că *-asis* apare, alături de *-ază,* într-un cuvânt cu analiză incertă, împrumut relativ recent, *stază* și *stasis* (cf. fr. *stase,* gr. *stasis,* engl. *stasis,* germ. *Stase* și *Stasis* etc.), se explică prin existența variantei etimologice *-asis* și în limbile moderne, care au fost pentru română furnizoarele cuvintelor în discuție, ca urmare a răspândirii terminologiei savante de tip greco-latin. *Stază* apare și în forma neogrecească *stasia* (cf. DLR).

Unele cuvinte grecești cu *-asis* au fost adaptate în română cu finala *-as.* De exemplu: *ipostas* „substanță, față, chip, formă" (Mineiul, 1776, în DA) are drept corespondent gr. *ὑποστασίς,* dar și slavul *ipostasĭ.* Forma *-as* se explică prin slavă. Vezi și alte cuvinte grecești intrate la noi prin filieră slavă: *iconostas* (sl. *ikonostasŭ,* gr. *εἰκονοστάσιον*), *parastas* (sl. *parastasĭ,* gr. *παράστασις*).

4.2. Formațiile cu *-ază* sunt atestate în română în secolul al XX-lea, cu excepția lui *stază,* atestat la începutul secolului al XIX-lea în forma *stasia* (cf. Contribuții III 79, în DLR), iar în forma *stază,* câteva decenii mai târziu în același secol (Stamati, în DLR).

5. Originea temelor, productivitatea sufixului și repartiția stilistică a derivatelor

Derivatele cu sufixul *-ază* sunt termeni de specialitate aparținând biochimiei și medicinii.

Sufixul este productiv la numele de enzime de la teme neologice (şi greco-latine de tip savant), dar nu putem afirma care formaţii ar putea fi create în româneşte, din cauza dificultăţii de a găsi atestate toate corespondentele străine (fiind vorba de termeni dintr-un domeniu foarte restrâns, dicţionarele curente nu-i înregistrează). Formaţia *oxiurază*, atestată şi în forma *oxiuriază,* ar putea fi o adaptare în română a cuvântului german *Oxyuriasis* (vezi *infra* **-IAZĂ, 6.1.4.1.**).

6. SUFIXE COMPLEXE

6.1. -IAZĂ (-iasis)

6.1.1. Statutul afixelor

Sufixul *-iază* [pron. -i-a-ză] se identifică în formaţii a căror temă se termină în consoană.

Varianta ***etimologică*** *-iasis* [pron. -i-a-sis] apare numai în *elefantiasis* (forma recomandată de DOOM²).

Formaţia *oxiuriază* are şi dubletul *oxiurază,* în care se identifică sufixul *-ază.*

6.1.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

6.1.2.1. În DI este înregistrată o ***formaţie analizabilă:*** *elefantiază (elefantiasis)* „boală caracterizată prin îngroşarea exagerată a membrelor inferioare sau a organelor genitale, care sunt deformate printr-un edem enorm" (DLR s.v. *elefantiazis*) cf. *elefant.*

La aceasta se adaugă 16 formaţii din alte surse: *acantocheilonemiază* „boală provocată de *Acanthocheilonema*" (DMED), *amibiază* (DILR) „boală provocată de *amibe*" (MDN), *anchilostomiază* (DILR) „boală parazitară provocată de *anchilostom*" (MDN), *ascaridiază* „parazitoză provocată de *ascarizi*" (DMED), *distomiază* (DILR) „boală parazitară produsă de *distom*" (DN³), *dracunculiază* „boală produsă de viermele *Dracunculus*" (DMED), *echinostomiază* „boală produsă de viermele *Echinostoma*" (DMED), *helmintiază* (DILR) „boală provocată de *helminţi*" (DMED), *hipodermiază* (DILR) „boală parazitară la bovine produsă de larvele *hipodermei* (= un tip de muscă); hipodermoză" (internet), *loiază* „boală produsă de parazitul Loa" (DMED), *mansoneliază* „boală determinată de parazitul *Mansonella*" (DMED), *necatoriază* „boală produsă de paraziţi din genul *Necator*" (DMED), *oxiuriază* (DILR) „boală provocată de *oxiuri*" (MDN), *paragonimiază* „boală produsă de trematodul *Paragonimus (westermani)*" (DMED), *schistozomiază* (DILR) „parazitoză provocată de *schistozomă*" (MDN), *tripanozomiază* (DILR) „parazitoză provocată de *tripanozomă*" (MDN).

6.1.2.2. Formaţiile cu *-iază* sunt ***substantive feminine,*** analizabile în raport cu substantive: *acanthocheilonemiază, amibiază, anchilostomiază, ascaridiază, distomiază, dracunculiază, echinostomiază, helmintiază, loiază, mansoneliază, necatoriază* etc.

1. Asimilăm la nume comune şi numele ştiinţifice latineşti ale unor specii de paraziţi de tipul *Acanthocheilonema, Loa* etc. care constituie tema unor formaţii cu *-iază*, chiar dacă se scriu cu majusculă.

2. Formaţiile *bronholitiază* (DILR) „afecţiune caracterizată prin formarea de calculi în bronhii (= *bronholiţi*)" (MDN) şi *gastrolitiază* „prezenţa unuia sau a mai multor calculi în stomac (= *gastroliţi*)" (DMED) permit două modalităţi de analiză: fie drept compuse (*bronho- / gastro- + litiază*), fie ca derivate cu *-iază* (*bronholit / gastrolit +-iază*).

Formaţii semianalizabile: *argiriază* „intoxicaţie cu argint" (Internet) cf. *argir(o)-* „argint", *gamasidiază* „erupţii cutanate provocate de acarieni din familia *Gamasideae*"

(DMED), *litiază* (DI) „boală manifestată prin formarea de calculi în anumite organe; calculoză" (DEX) cf. *lit(o)-* „piatră", *trichiază* (DILR) „inflamație a conjunctivei datorată genelor prea lungi" (DEX) cf. *trico-* „păr" etc.

6.1.3. Valoarea derivatelor

Derivatele exprimă o ***stare maladivă*** provocată de agentul patogen denumit de bază (vezi exemplele de mai sus).

6.1.4. Originea sufixului și istoria derivatelor

6.1.4.1. Sufixul *-iază* se identifică în ***împrumuturi*** din franceză cu *-iase* și din italiană cu *-iasi*: *amibiază* cf. fr. *amibiase,* it. *amebiasi; ascaridiază* cf. it. *ascaridiasi; litiază* cf. fr. *lithiase; midriază* cf. fr. *mydriase* etc. Se analizează în română ca sufix dezvoltat din *-i-* + *-ază*.

În franceză sufixul apare și în varianta etimologică *-iasis* (din greacă și din latină), variantă prezentă și în română în cazul lui *elefantiasis* (cf. fr. *éléphantiasis,* lat. *elephantiasis,* gr. *ἐλεφαντίασις*). În această formă, sufixul apare și în alte limbi, de exemplu în engleză (*acariasis* „acariază") și germană (*Elefantiasis, Oxyuriasis*).

6.1.4.2. Sufixul *-iază* s-a răspândit în limbajul medical românesc, adaptând uneori și formele franceze cu *-iasis*, de ex. fr. *argyriasis* > rom. *argiriază*.

Formațiile cu *-iază* sunt atestate în română în secolul al XX-lea.

6.1.5. Productivitatea sufixului și repartiția stilistică a derivatelor

S-ar putea ca, în limbajul medical, sufixul să aibă o oarecare productivitate. Nu ne putem pronunța însă cu siguranță, din cauza lipsei dicționarelor de specialitate pentru limbile care ar putea fi sursa împrumuturilor.

Formațiile cu *-iază* au circulație limitată numai la terminologia medicală.

'-Ă ('-a)

Ciobanu, E. 1959: 137–138; Stan, A. 1961: 383–393; Avram, M. 1967a: 479–489; Brâncuș 1967: 169–175; Reguș–Reguș 1995: 143–224; Zafiu 2000; Dominte 2001: 3–10; Ușurelu 2002: 117–126; Avram, M. 2003: 9–13; Zafiu 2004b; Călărașu 2005; FCLRV: 78, 219–220, 222; Vârlan 2008: 314–320; Vintilă-Rădulescu 2009: 370–382; Croitor 2009: 33–58; Stoichițoiu-Ichim 2010: 1093–1105; Dragomirescu–Nicolae 2011: 223–230; Stoichițoiu-Ichim 2012: 493–510; Vârlan, S.N.: 58–63; Vintilă-Rădulescu 2013: 653–664.

1. Statutul afixelor

1.1. Cu sufixul *-ă* se formează substantive feminine de la masculine animate, pentru a exprima opoziția de gen natural: *elev* + *-ă* > *elevă, asin* + *-ă* > *asină* etc. Afixul *-ă* cumulează valoarea lexicală de sufix moțional și valoarea gramaticală de desinență (pentru feminin, singular, nominativ-acuzativ); de aceea, unii cercetători îl consideră sufix lexico-gramatical (Dominte 2001: 3, 5).

În inventar nu figurează substantivele înregistrate în dicționare și cu valoare adjectivală (*austriac* s.m.f., adj., *iordanian* s.m.f., adj., *sudanez* s.m.f., adj. etc.).

1. În unele cazuri, substantivul masculin este format de la cel feminin, prin derivare regresivă (Hristea 1965: 385–388): *amorez* < *amoreză, coafez* < *coafeză* (Călărașu 2005: 98), *mașter* „tată vitreg" < *mașteră* „mamă vitregă" (Hristea 1984: 80; FCLRV: 219), *moș* < *moașă* „femeie bătrână, babă, bunică" (Hristea 1984: 80; MDA; FCLRV: 219), *nan* (reg.) „naș" < *nană* „nașă" (Hristea 1984); *bibilic* < *bibilică, catârc* < *catârcă, cintez* < *cinteză, cior* < *cioară* (toate în DELR), *mâț* < *mâță, pisic* < *pisică* (ambele la Hristea 1984) etc.

2. În formații de tipul *atee* cf. *ateu, băcuie* cf. *băcui* „(reg.) bănățean; locuitor de la munte", *pezevenche* cf. *pezevenchi, strigoaie* cf. *strigoi, suroaie* cf. *suroi, vătuie* cf. *vătui* „ied; țap tânăr" etc., precum și în formații de la teme derivate cu sufixele *-giu* (*calamburgie* cf. *calamburgiu* etc.), *-oi* (*potcoaie* cf. *potcoi* „(reg.) duh rău care aduce potca (= deochiul)" etc.), *-or* (*antrenoare* cf. *antrenor* etc.), *-(ă)tor* (*cusătoare* cf. *cusător* etc.) se identifică sufixul moțional *-e* (vezi monografia sufixului **-E**^{1} în volumul următor).

1.2. Sufixul moțional *-ă* apare cu forma articulată *-a* în substantive proprii, antroponime (*Ioana* cf. *Ion, Rada* cf. *Radu, Sorina* cf. *Sorin, Zamfira* cf. *Zamfir* etc., la Graur, N.P.: 123) și zoonime (*Bălana* cf. *Bălan(u), Măgureana* cf. *Măgurean(u), Sura* cf. *Suru, Vioreana* cf. *Viorean(u)* etc., la Brâncuș 1967: 174–175).

Nu trebuie considerat sufix moțional segmentul final *-a* din antroponime feminine care constituie baza pentru derivarea regresivă a unui antroponim masculin: *Brândușa* > *Brânduș* (Hristea 1984: 81), *Catrina* > *Catrin(ul)* (Hristea 1984: 81, DO: XXVII), *Corina* > *Corin* (Hristea 1984: 81), *Despina* > *Despin(ul)* (Hristea 1984: 81, DO: XXVII), *Ileana* > *Ileanul* (DO: XXVII), *Liliana* > *Lilian* (Dominte 2001: 9), *Paraschiva* > *Paraschiv* (DO: XXVII), *Smaranda* > *Smarand* (Dominte 2001: 9), *Tatiana* > *Tatian* (Hristea 1984: 81) etc.

Sufixul moțional *-a* se identifică și în toponime de tipul *Boura* cf. *bour, Catâra* cf. *catâr, Iepura* cf. *iepure, Lupa* cf. *lup, Taura* cf. *taur, Ursa* cf. *urs* etc. (la Iordan, Top.: 396–399) a căror bază este un substantiv comun animat, termeni în formarea cărora intervine și o schimbare semantică (antonomază): trecerea din clasa substantivelor comune în cea a substantivelor proprii.

Unii autori consideră că și în perechile de toponime *Grohotu – Grohota, Năroiu – Năroaia, Bârlogu – Bârloaga, Hopu – Hoapa, Bucovicioru – Bucovicioara* se identifică sufixul moțional *-a* (GALR I: 122), deși semantic nu există opoziția de gen natural, bazele fiind inanimate.

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul moțional *-ă* se delimitează de morfemul gramatical *-ă* (exclusiv desinență) din substantivele feminine fără corespondent masculin, de tipul: *casnică, gravidă, lăuză, soprană* etc.

1. Substantivele încadrate la „genul comun", de tipul *chirtoacă* „(reg.) om slab, mărunt, sfrijit", *cicală* „persoană cicălitoare", *cotrohaliță* „(reg.) vântură-lume", *găgăuță, mutulică, tândală* etc., se încadrează în două clase de gen gramatical (în dicționare au indicația s.m.f.). Ca substantive masculine, ele au o finală neobișnuită (prezentă și la unele substantive exclusiv masculine: *papă, popă, tată,*

vlădică). Opoziția masculin – feminin se realizează contextual, prin selectarea articolului nehotărât și prin acord: *un mutulică / o mutulică, tândală ăla / tândală aia* (cf. Avram, M. 1967a; GALR I: 68). Prin derivare regresivă, de la unele substantive aparținând „genului comun" s-au creat substantive masculine fără finala *-ă* (interpretată ca marcă a femininului), de ex. *gazd* < *gazdă* (Hristea 1965: 386, Avram, M. 1967a: 485).

2. Dubletele morfologice de tipul *atom / atomă, axiomă / axiom, beretă / beret, bonetă / bonet, boroană / boron* „grapă", *buruiană / buruian, caiet / caietă, cartof / cartoafă* nu sunt legate printr-o relație derivativă moțională, fiind inanimate.

3. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

3.1. În MDA se înregistrează cca 1100 de ***formații analizabile*** cu acest sufix (unele fiind înregistrate și în DI): *abiturientă* „elevă în ultimul trimestru înaintea bacalaureatului" cf. *abiturient, acordeonistă* (DI) cf. *acordeonist, acvafortistă* (DI) „gravoare în acvaforte" cf. *acvafortist, adeptă* (DI) cf. *adept, adversară* (DI) cf. *adversar, aerodinamiciană* „specialistă în aerodinamică" cf. *aerodinamician, africanologă* „specialistă în africanologie" cf. *africanolog, agnată* „(jur.) rudă de sex feminin în linie paternă" (MDA) cf. *agnat, agonistă* „atletă" (MDA) cf. *agonist, alăutașă* (DI) „lăutăreasă" cf. *alăutaș, albgardistă* „combatantă împotriva bolșevismului în perioada războiului civil din Rusia (1918–1920)" cf. *albgardist, alegoristă* (DI) „autoare de alegorii" cf. *alegorist, alergologă* „specialistă în alergologie" cf. *alergolog, alumnă* „discipolă, elevă" cf. *alumn, americanistă* „specialistă în americanistică" cf. *americanist, amfitrioană* (DI) „stăpâna casei" cf. *amfitrion, amică* (DI) „prietenă" cf. *amic, anatomopatologă* „specialistă în patologia organelor" cf. *anatomopatolog, angliușă* (DI) „englezoică" cf. *angliuș, anglomană* (DI) „persoană care admiră exagerat cultura engleză" cf. *angloman, antropologă* (DI) „specialistă în antropologie" cf. *antropolog, apatridă* (DI) „persoană care nu are nicio cetățenie" (MDA) cf. *apatrid, aprovizionară* „(înv.) persoană care se ocupă cu aprovizionarea" cf. *aprovizionar, aprozaristă* „vânzătoare într-un aprozar" cf. *aprozarist, arabistă* „specialistă în arabistică" cf. *arabist, arahnologă* „specialistă în arahnologie" (MDA) cf. *arahnolog, arheografă* „specialistă în arheografie" cf. *arheograf, argată* (DI) „angajată pentru muncile agricole la o fermă; (reg.) lucrătoare cu ziua (la câmp); (înv.) servitoare" cf. *argat, armenistă* „specialistă în cultura și civilizația armeană" cf. *armenist, artistă* (DI) cf. *artist, asasină* cf. *asasin, asiată* „(rar) asiatică" cf. *asiat, asină* (DI) „măgăriță" cf. *asin, atașamentistă* „persoană care completează carnetul de atașament" cf. *atașamentist, atelajieră* „lucrătoare într-o întreprindere agricolă care are în grijă atelajele" cf. *atelajier, atlantă* (DI) „locuitoare legendară a Atlantidei" cf. *atlant, autobuzistă* (DI) „lucrătoare într-un autobuz" cf. *autobuzist, autonomistă* (DI) „adeptă a autonomismului" cf. *autonomist, autopsieră* „specialistă în autopsie" cf. *autopsier, babacioacă* (DI) „femeie urâtă" cf. *babacioc, babalâcă* (DI) „(înv.) titlu de respect cu care se adresa cineva unei bătrâne; (peior.) babă" cf. *babalâc, bacalaureată* (DI) cf. *bacalaureat, balcanistă* „specialistă în balcanistică" cf. *balcanist, baldâră* (DI) „femeie grasă și mătăhăloasă" cf. *baldâr, balerină* cf. *balerin, baletistă* (DI) „(înv.) balerină" cf. *baletist, banchistă* „persoană care spune bancuri" cf. *banchist, banduristă* „cântăreață din bandură" cf. *bandurist, baracă* „cățea flocoasă și cu mustăți mari" (DA) cf. *barac, băbăroagă* „(reg.) persoană cu corpul disproporționat" cf. *băbărog, bernardină* „călugăriță din ordinul Sf. Bernard" cf. *bernardin, betonistă* „specialistă în lucrări de beton" cf. *betonist, biblioclastă* „distrugătoare de cărți" cf. *biblioclast, biblistă* „specialistă în biblistică" cf. *biblist, biospeologă* „specialistă în biospeologie" cf. *biospeolog, birocrată* „(înv.) funcționară" cf. *birocrat, boanghină* (DI) „epitet injurios dat unei unguroaice" cf. *boanghen, bogătană* (DI) „bogătașă" cf. *bogătan, bombagistă* (DI) „(înv., fam.) atentatoare cu bombe" cf. *bombagist, bufetieră* „chelneriță

într-un bufet" cf. *bufetier, bulevardistă* (DI) „persoană plimbăreaţă, care merge frecvent pe bulevard" cf. *bulevardist, cabanieră* „administratoarea unei cabane" cf. *cabanier, cabinieră* „persoană care are în grijă o cabină la teatru" cf. *cabinier, caiacistă* „practicantă a caiacului" cf. *caiacist, calpuzană* „falsificatoare de bani; femeie rea" cf. *calpuzan, cantonieră* (DI) „supraveghetoare a unei porţiuni de şosea sau de cale ferată" cf. *cantonier, capsomană* „femeie încăpăţânată" cf. *capsoman, cartoforă* „jucătoare pătimaşă de cărţi" cf. *cartofor, catehumenă (catecumenă)* (DI) „persoană care învaţă preceptele religiei creştine spre a se pregăti pentru primirea botezului" cf. *catehumen (catecumen), căministă* (DI) „persoană care locuieşte într-un cămin" cf. *căminist, căţelandră* „căţea neajunsă la maturitate" cf. *căţelandru, căţeluşă* „căţea mică" cf. *căţeluş, celestină* „călugăriţă aparţinând unui ordin catolic fondat în 1254" cf. *celestin, centralistă* „lucrătoare într-o centrală telefonică" cf. *centralist, ceramistă* „specialistă în arta ceramicii" cf. *ceramist, chezaşă* (DI) „persoană care răspunde cu averea sa pentru datoria altuia" cf. *chezaş, chinovită* (DI) „călugăriţă dintr-o chinovie" cf. *chinovit, chiriaşă* (DI) „femeie care plăte te chirie" cf. *chiriaş, chiştoacă* (DI) „(fig., fam.) copilă mică de statură şi îndesată" cf. *chiştoc, cineastă* (DI) „specialistă în arta cinematografică" cf. *cineast, clirono(a)mă* (DI) „(înv.) moştenitoare" cf. *clinorom, cocainomană* (DI) „persoană care foloseşte cocaina ca stupefiant" cf. *cocainoman, codoaşă* (DI) „persoană care mijloceşte prostituţia" cf. *codoş, colaboraţionistă* (DI) „persoană care colaborează cu inamicul într-o ţară cotropită" cf. *colaboraţionist, colduşă* (DI) „cerşetoare; orfană" cf. *colduş, colecţionară* (DI) „persoană care colecţionează" cf. *colecţionar, colegă* (DI) cf. *coleg, confecţioneră* „muncitoare în domeniul confecţiilor" cf. *confecţioner, contorsionistă* (DI) „acrobată" cf. *contorsionist, copilaşă* (DI) cf. *copilaş, copilă* (DI) cf. *copil, cumătră* (DI) cf. *cumătru, cumnată* (DI) cf. *cumnat, decabristă* (DI) „(rar) decembristă" cf. *decabrist, decană* (DI) „persoana cea mai în vârstă; conducătoarea unei facultăţi" cf. *decan, delfinistă* „înotătoare în stilul delfin" cf. *delfinist, demonstrantă* (DI) „persoană care participă la o demonstraţie" cf. *demonstrant, dendrologă* „specialistă în dendrologie" cf. *dendrolog, dentistă* (DI) „stomatologă" cf. *dentist, depozantă* (DI) „persoană care pune ceva într-un depozit; (jur.) martoră care face o depoziţie în faţa completului de judecată" cf. *depozant, deputată* „persoană aleasă pentru a face parte dintr-un organ reprezentativ al statului" cf. *deputat, diabetologă* „medic specialist în diabetologie" cf. *diabetolog, doamnă* (DI) cf. *domn, duşmană* (DI) „adversară" cf. *duşman, ecologă* „specialistă în ecologie" cf. *ecolog, editorialistă* „autoare a editorialului unei publicaţii" cf. *editorialist, eghipteană (egipteană)* (DI) „femeie din Egipt" cf. *egiptean, elevă* (DI) cf. *elev, emfiteotă* „(jur.; înv.) persoană care deţinea o proprietate cu emfiteoză (= contract pe termen lung cu drept de ipotecă pe proprietatea închiriată sau arendată)" cf. *emfiteot, evreiană* „evreică" cf. *evreian, fabiană* „adeptă a fabianismului" cf. *fabian, farmazoană* (DI) „vrăjitoare; (fig.) femeie vicleană" cf. *farmazon, fazanieră* „crescătoare de fazani" cf. *fazanier, fecioară* (DI) cf. *fecior, felceră* „(înv.) persoană cu pregătire medicală medie, care asistă-l pe medic" cf. *felcer, fitopatologă* „specialistă în fitopatologie" cf. *fitopatolog, fitoterapeută* „specialistă în fitoterapie" cf. *fitoterapeut, folkistă* „(fam.) cântăreaţă de muzică folk" cf. *folkist, francistă* „specialistă în limba şi literatura franceză" cf. *francist, futurologă* „cercetătoare a futurologiei" cf. *futurolog, gastroenterologă* „specialistă în gastroenterologie" cf. *gastroenterolog, generalistă* „specialistă în medicină generală" cf. *generalist, gerantă (girantă)* cf. *gerant (girant), grămătică (gramatică)* (DI) „gramaticiană" cf. *grămătic (gramatic), hoiobă* (DI) „mârţoagă" cf. *hoiob, informaticiană* „specialistă în informatică" cf. *informatician, ingineră* cf. *inginer, lideră* „conducătoare a unui partid, a unei organizaţii etc.; echipă sportivă care este în fruntea unei competiţii" cf. *lider, lipoveană* „persoană care face parte dintr-o populaţie de origine rusă stabilită în regiunea Deltei Dunării; persoană din

localitatea Lipova" cf. *lipovean, machetistă* „machetatoare" cf. *machetist, malorusă* (DI) „(înv.) ucraineancă" cf. *malorus, martoră* (DI) cf. *martor, mândrucă* „(pop.) mândrioară" cf. *mândruc, mestită* „metisă" cf. *mestit, mexicanistă* „(rar) specialistă în mexicanistică" cf. *mexicanist, microfonistă* „tehniciană specializată în amplasarea microfoanelor la filmări sincrone" cf. *microfonist, migrantă* „persoană care migrează" cf. *migrant, miloagă* „cerşetoare" cf. *milog, mineralogă* „specialistă în minerologie" cf. *mineralog, monumentalistă* „autoare de lucrări de artă plastică monumentale" cf. *monumentalist, morfopatologă* „medic specialist în morfopatologie" cf. *morfopatolog, muralistă* „specialistă în picturi murale" cf. *muralist, nepoată* (DI) cf. *nepot, nună* (DI) „naşă" cf. *nun, nuntaşă* „persoană care participă la o nuntă" cf. *nuntaş, oceanologă* „specialistă în oceanologie" cf. *oceanolog, ontogenistă* „specialistă în ontogenie" cf. *ontogenist, panegiristă* „persoană care face un panegiric; persoană care aduce laude (exagerate)" cf. *panegirist, patroană* (DI) „sfântă protectoare; ocrotitoare, susţinătoare; proprietară a unei întreprinderi, a unui local etc." cf. *patron, paznică* „persoană care are sarcina de a păzi pe cineva sau ceva" cf. *paznic, păgână* (DI) cf. *păgân, percuţionistă* „muziciană care cântă la un instrument de percuţie" cf. *percuţionist, petetistă* „persoană care lucrează la poştă (P.T.T. [pron. petete])" cf. *petetist, ping-pongistă* „(rar) sportivă care practică tenisul de masă" cf. *ping-pongist, plasticiană* „practicantă a artelor plastice" cf. *plastician, poetă* (DI) „autoare de versuri" cf. *poet, politologă* „specialistă în politologie" cf. *politolog, porumbă* (DI) „porumbiţă" cf. *porumb, precupeaţă* (DI) „vânzătoare de zarzavaturi, fructe, păsări, ouă etc." cf. *precupeţ, preşedintă* (DI) „persoană care conduce o organizaţie ori o asociaţie, o societate, un stat sau lucrările unei şedinţe" cf. *preşedinte, prioră* „conducătoare a unei mânăstiri catolice sau a unei congregaţii catolice" cf. *prior, proiecţionistă* „operatoare însărcinată cu proiectarea filmelor" cf. *proiecţionist, pruncă* (DI) cf. *prunc, pupilă* (DI) „persoană orfană minoră, aflată sub tutelă" cf. *pupil, purceluşă* „purcică" cf. *purcel, quakeră* „membră a unei secte religioase protestante" cf. *quaker, radiofonistă* „specialistă în radiofonie" cf. *radiofonist* (DN^3), *roabă* (DI) „sclavă" cf. *rob, schindufă* (DI) „(reg.) femeie mică de statură, cu părul ciufulit, cu aspect neîngrijit" cf. *schinduf, securistă* „membră în serviciul securităţii în perioada comunistă" cf. *securist, selecţioneră* „persoană care face o selecţie; antrenoare a unei echipe sportive" cf. *selecţioner, setebistă* (DI) „salariată a Societăţii de Transport a oraşului Bucureşti (STB [pron. setebe])" cf. *setebist, sexologă* „medic specialist în sexologie" cf. *sexolog, sfântă* (DI) „femeie sanctificată" cf. *sfânt, skeetistă* „sportivă participantă la proba de skeet (= o probă de tir)" cf. *skeetist, slujnică* (DI) „servitoare" cf. *slujnic, soacră* (DI) „mama soţului / soţiei cuiva" cf. *socru, soaţă* (DI) „soţie" cf. *soţ, şearbă* (DI) „iobagă" cf. *şerb, şperţară* „(fam.) persoană care obişnuieşte să primească sau să pretindă şperţ (= mită)" cf. *şperţar, taximetristă* „şoferiţă de taxi" cf. *taximetrist, tenismenă* „jucătoare de tenis" cf. *tenismen, terapeută* „specialistă în terapeutică" cf. *terapeut, tipă* „(fam.) individă" cf. *tip, tramvaistă* „lucrătoare în serviciul transportului în comun cu tramvaiul" cf. *tramvaist, vară* (DI) cf. *văr, vecină* (DI) cf. *vecin, zincografă* „tipografă calificată care execută clişee în zinc" cf. *zincograf, zootehnistă* „specialistă în zootehnie" cf. *zootehnist* etc.

La acestea se adaugă cca 100 de formaţii analizabile din alte surse: *alopată* „specialistă în alopatie" cf. *alopat* (DEX^2 2009), *angelistă* „fană a Angelei Similea" (Vârlan, S.N.: 62) cf. *angelist, aplicantă* „femeie care completează un formular pentru a solicita un post, o finanţare etc." (DCR^3) cf. *aplicant, arfonistă* (Iordan, LRA: 182, fără glosare; „cântăreaţă din harpă" Scriban, Dicţ. s.v. *harpist, -ă*) cf. *arfonist, astronaută* cf. *astronaut* (DEX^2 2009), *aurolacă* cf. *aurolac* „consumator de aurolac" (Vârlan, S.N.: 59), *azilantă* cf. *azilant* (DEX^2 2009), *babysitteră* „femeie care supraveghează un copil în absenţa părinţilor" (internet) cf. *baby-sitter, barmană* „proprietară a unui bar; persoană care

serveşte la bar" cf. *barman* (DN 1986), *bingotă* „jucătoare la bingo" (DCR^{3}) cf. *bingot*, *blogistă* „femeie care are un blog" (Zafiu 2007) cf. *blogist*, *blugistă* „(depreciativ) purtătoare de blugi" (DCR^{3}) cf. *blugist*, *body-guardă / body-gardă* sau *badigardă* cf. *body-guard* (Avram, M. 1997: 24), *cameramană* „operatoare de imagine" (Vârlan, S.N.: 59) cf. *cameraman*, *caravanieră* „conducătoare a animalelor de povară ale unei caravane" cf. *caravanier* (Iordan, LRA: 180), *câinofilă* „(depreciativ) iubitoare de câini"cf. *câinofil* (DCR^{3}), *depeşistă* „fană a formaţiei Depeche Mode" (Vârlan, S.N.: 62) cf. *depeşist*, *designeră* cf. *designer* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 30), *diaristă* (Rom.lit., 28/2009) „autoare de jurnal personal" cf. *diarist*, *DJ-istă* cf. *DJ-ist* (Vârlan, S.N.: 60), *doctoră* „doctoriţă" (internet) cf. *doctor*, *etimologă* cf. *etimolog* (Vârlan, S.N.: 58), *fană* „susţinătoare, admiratoare" (Zafiu 2000) cf. *fan*, *fashionistă* „femeie care urmează orbeşte tendinţele modei" (DCR^{3}) cf. *fashionist*, *fesenistă* „membră a FSN-ului" (DCR^{2}) cf. *fesenist*, *fizioterapeută* „specialistă în fizioterapie" cf. *fizioterapeut* (DEX^{2} 2009), *forumistă* „femeie care scrie pe un forum" (Vârlan, S.N.: 62) cf. *forumist*, *gheretistă* „proprietară a unei gherete" (DCR^{2}) cf. *gheretist*, *grefieră* cf. *grefier* (DEX^{2} 2009), *guristă* „cântăreaţă; femeie bună de gură" (DCR^{3}) cf. *gurist*, *haiducă* „femeie dornică de aventuri" cf. *haiduc* (Vârlan, S.N.: 59), *hairstylistă* „coafeză de lux" (Vârlan, S.N.: 59) cf. *hairstylist*, *halterofilă* cf. *halterofil* (DEX^{2} 2009), *hardistă* „specialistă în hard" (Vârlan, S.N.: 60) cf. *hardist*, *hipyotă* „tânără nonconformistă" (DCR^{2}) cf. *hipyot*, *hişpană* „spaniolă" cf. *hişpan* (FCLRV), *homeless-ă* „femeie fără adăpost" (Vârlan, S.N.: 61) cf. *homeless*, *internaută* „femeie care foloseşte frecvent internetul" (DEX^{2} 2009) cf. *internaut*, *îngeraşă* „femeie costumată în înger" cf. *îngeraş* (Vârlan, S.N.: 59), *manageră* „administratoare de întreprindere" (Vârlan, S.N.: 59) cf. *manager*, *manechină* „fotomodel" cf. *manechin* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 30), *manelistă* „cântăreaţă de manele" (Vârlan, S.N.: 60) sau „ascultătoare de manele" (internet) cf. *manelist*, *maratonistă* cf. *maratonist* (DEX^{2} 2009), *masterandă* cf. *masterand* „persoană care urmează un master" (DEX^{2} 2009), *medievistă* cf. *medievist* „specialistă în medievistică" (DEX^{2} 2009), *meteorologă* cf. *meteorolog* (Vârlan, S.N.: 58), *ministră* „femeie cu funcţia de *ministru*" (Zafiu 2004), *mitingistă* „(fam.) femeie care participă des la mitinguri" (DEX^{2} 2009) cf. *mitingist*, *modelieră* „(rar) modelatoare" (DEX^{2} 2009) cf. *modelier*, *monografă* „(rar) autoare a unei monografii" (DEX^{2} 2009) cf. *monograf*, *muzicaşă* „cântăreaţă din ţiteră" cf. *muzicaş* (FCLRV), *naşpetă* „femeie urâtă" (DCR^{3}) cf. *naşpet*, *nazareeană* cf. *nazareean* „nume dat de evrei primilor creştini" (DEX^{2} 2009), *nomenclaturistă* „femeie care face parte din nomenclatură" (MDN) cf. *nomenclaturist*, *nouăzecistă* „scriitoare din anii 1990" (Vârlan, S.N.: 62) cf. *nouăzecist*, *nutriţionistă* „specialistă care studiază nutriţia" (MDN) cf. *nutriţionist*, *onanistă* „femeie care practică onania" (MDN) cf. *onanist*, *ostatică* cf. *ostatic* (DEX^{2} 2009), *otevistă* „femeie care se uită la postul OTV" (internet) cf. *otevist*, *outsideră* cf. *outsider* (Stoichiţoiu-Ichim, V.A.: 102), *pedistă* „membră a PD-ului" (Vârlan, S.N.: 62) cf. *pedist*, *peruchieră* „meşteră de peruci" (DEX^{2} 2009) cf. *peruchier*, *pesedistă* „membră a PSD-ului" (Vârlan, S.N.: 59) cf. *pesedist*, *pizzară* „preparatoare de pizza" (Vârlan, S.N.: 60) cf. *pizzar*, *playboyistă* cf. *playboyist* (DC 2002), *pleşcară* „(fam.) femeie care umblă după chilipiruri" (DEX^{2} 2009) cf. *pleşcar*, *prinţipă* „(înv.) principesă" cf. *prinţip* (FCLRV), *proceduristă* „specialistă în procedură judiciară" (DEX^{2} 2009) cf. *procedurist*, *procuristă* „mandatară" (DEX^{2} 2009) cf. *procurist*, *protevistă* „angajată la postul Pro TV" (Vârlan, S.N.: 60) cf. *protevist*, *punkistă* „adeptă a mişcării punk" (MDN) cf. *punkist*, *romanistă* „adeptă a lui Petre Roman" (DCR^{2}) cf. *romanist*, *salatistă* „preparatoare de salate" (Vârlan, S.N.: 60) cf. *salatist*, *sepepistă* „angajată a SPP-ului (= Serviciul de Pază şi Protecţie)" (Vârlan, S.N.: 59) cf. *sepepist*, *sexpertă* „expertă în probleme de sex" (DCR^{3}) cf. *sexpert*, *shopaholică* „dependentă de cumpărături" (DCR^{3}) cf. *shopaholic*, *speologă* cf. *speolog* (Vârlan, S.N.: 58), *suporteră* cf. *suporter* (DEX^{2} 2009), *talibană* cf. *taliban* (Vârlan, S.N.: 60), *ştiristă* „redactoare sau prezentatoare al emisiunilor de ştiri" (DALR) cf.

ştirist, telenovelistă „femeie care se uită la telenovele" (Vârlan, S.N.: 60) cf. *telenovelist, teoloagă* cf. *teolog* (Vârlan, S.N.: 60), *teveristă* „angajată a postului TVR" (Vârlan, S.N.: 61) cf. *teverist, tiristă* „infractoare străină; prostituată care operează pe şoselele de centură şi în parcările de pe autostrăzi" (DALR; Vârlan 2008: 318) cf. *tirist* „şofer de TIR" (DCR[3]), *top-modelă* cf. *top-model* (Vârlan, S.N.: 62), *traseistă* „femeie care se prostituează" cf. *traseist* „persoană care trece de la un partid la altul" (Vârlan, S.N.: 61), *vamaiotă* „femeie care frecventează Vama Veche" (Vârlan, S.N.: 63) cf. *vamaiot*.

Unele formaţii recente analizabile nu au un corespondent masculin atestat, de ex. *babilonistă* „fană a emisiunii *Babilonia*" (Vârlan, S.N.: 62), *clonistă* „fană a serialului *Clona*" (Vârlan, S.N.: 62) etc.; în acestea se identifică sufixul *-ist* + desinenţa *-ă*.

3.2. Formaţiile cu sufixul moţional *-ă* (*-a*) sunt substantive feminine, comune şi proprii.

3.2.1. ***Substantivele comune*** sunt analizabile prin raportare la substantive masculine:

– nederivate: *adeptă, adversară, agnată, asasină, colegă, decană, poetă, quakeră, pupilă* etc.;
– derivate (mai ales cu *-ar, -aş* şi *-ist*): *alăutaşă, alegoristă, aprovizionară, arabistă, armenistă, baletistă, betonistă, biblistă, bufetieră, bulevardistă, cabanieră, caiacistă, cantonieră, căţeluşă, chiriaşă, colecţionară, nuntaşă, purceluşă, vamaiotă* etc.;
– compuse: *africanologă, biospeologă, cameramană, dendrologă, diabetologă, tenismenă* etc.;
– compuse parasintetice (unele formate din sigle): *albgardistă, fesenistă, nouăzecistă, ping-pongistă, sepepistă, teveristă* etc.

Substantivele de tipul *bufetieră, căţeluşă, fesenistă, nuntaşă, purceluşă* etc. au fost analizate prin raportare la corespondentul masculin derivat. Ar putea fi formate şi de la cuvântul de bază nederivat cu un sufix dezvoltat, de ex. *căţeluşă*, explicat din *căţel* + *-uşă* în MDA. Aceeaşi problemă se pune şi în legătură cu unele zoonime (vezi *infra* 3.2.2.).

3.2.2. ***Substantivele proprii*** sunt:

– antroponime:
   – prenume (unele devenite şi nume de familie) raportabile la antroponime masculine (pentru detalii, vezi şi Stan, A. 1961: 383–393; Reguş–Reguş 1995; Reguş–Reguş 1999): *Bucura* cf. *Bucur* (Paşca, Ţ.O.: 135), *Casiana* cf. *Casian* (Paşca, Ţ.O.: 135), *Chiriaca* cf. *Chiriac* (neobişnuit, Graur, N.P.: 123), *Constantina* cf. *Constantin* (GALR I: 122), *Dina* cf. *Dinu* (Graur, N.P.: 123), *Dorina* cf. *Dorin* (Paşca, Ţ.O.: 143), *Dumitra* cf. *Dumitru* (Graur, N.P.: 123), *Friţa* cf. *Friţ* (neol., Paşca, Ţ.O.: 135), *Iambora* cf. *Iambor* (neol., Paşca, Ţ.O.: 135), *Ioana* cf. *Ion* (Graur, N.P.: 123), *Ionela* cf. *Ionel* (Graur, N.P.: 123), *Iustina* cf. *Iustin* (Paşca, Ţ.O.: 135), *Muşata* cf. *Muşat* (DO: LVI), *Nera* cf. *Nero* (neol., Paşca, Ţ.O.: 135), *Opriana* cf. *Oprian* (DO: LX), *Păuna* cf. *Păun* (Graur, N.P.: 123), *Rada* cf. *Radu* (Graur, N.P.: 123), *Rusa* cf. *Rusu* (DO: XLIX), *Sevastina* cf. *Sevastin* (Paşca, Ţ.O.: 135), *Sorina* cf. *Sorin* (Graur, N.P.: 123), *Stana* cf. *Stan* (Graur, N.P.: 123), *Şerbana* cf. *Şerban* (Paşca, Ţ.O.: 135),

Ştefana cf. *Ştefan* (Paşca, Ţ.O.: 135), *Teofila* cf. *Teofil* (Paşca, Ţ.O.: 135), *Veniamina* cf. *Veniamin* (neobişnuit, Graur, N.P.: 123), *Viorela* cf. *Viorel* (Graur, N.P.: 123), *Voica* cf. *Voicu* (GALR I: 122), *Zamfira* cf. *Zamfir* (Graur, N.P.: 123) etc.;

– nume de familie (care desemnează pe soţia celui care poartă numele masculin; vezi Ciobanu, E. 1959: 137–138): *Bărboaia* cf. *Bărboi(u)* (Ciobanu, E. 1959: 138), *Brăiloaia* cf. *Brăiloi(u)* (Ciobanu, E. 1959: 138), *Cheşca* cf. *Cheşcu* (Ciobanu, E. 1959: 137), *Constantineasca* cf. *Constantinescu* (GALR I: 122), *Gloanţa* cf. *Glonţ*, iniţial poreclă (Ciobanu, E. 1959: 138), *Ionaşca* cf. *Ionaşcu* (Ciobanu, E. 1959: 137), *Liveasca* cf. *Livescu* (Ciobanu, E. 1959: 138), *Lunga* cf. *Lungu*, iniţial poreclă (Ciobanu, E. 1959: 138), *Lupeasca* cf. *Lupescu* (Vintilă-Rădulescu 2009), *Ochioasa* cf. *Ochiosu*, iniţial poreclă (Ciobanu, E. 1959: 138), *Popeasca* cf. *Popescu* (GALR I: 122), *Stănoaia* cf. *Stănoi(u)* (Ciobanu, E. 1959: 138), *Ştefăneasca* cf. *Ştefănescu* (Ciobanu, E. 1959: 138) etc.;

– zoonime, analizabile în raport cu un zoonim masculin (vezi Brâncuş 1967: 169–175): *Bălana* cf. *Bălan* (Paşca, Ţ.O.: 137), *Bujora* cf. *Bujor* (Brâncuş 1967: 171), *Dumana* cf. *Duman* (Brâncuş 1967: 171), *Joiana* cf. *Joian* (Paşca, Ţ.O.: 137), *Liana* cf. *Lian* (Brâncuş 1967: 171), *Miercureana* cf. *Miercurean* (Paşca, Ţ.O.: 137), *Priana* cf. *Prian* (Brâncuş 1967: 174–175), *Rujana* cf. *Rujan* (Paşca, Ţ.O.: 137), *Sura* cf. *Suru* (Brâncuş 1967: 175), *Surana* cf. *Suran* (Paşca, Ţ.O.: 137), *Vinereana* cf. *Vinerean* (Paşca, Ţ.O.: 137), *Vioreana* cf. *Viorean* (Brâncuş 1967: 171) etc.;

– toponime, analizabile în raport cu substantive comune masculine, unele devenite şi antroponime (Iordan, Top.: 396, 398):

– nume de animale: *Bivolele* cf. *bivol* şi *Bivolul* (Iordan, Top.: 396), *Boura* cf. *bour* şi *Bourul* (Iordan, Top.: 396), *Catâra* cf. *catâr* (Iordan, Top.: 396), *Coarba* cf. *corb* (Iordan, Top.: 396), *Cuca* cf. *cuc* (Iordan, Top.: 396), *Iepura* cf. *iepure* (Iordan, Top.: 397), *Lupa* cf. *lup* (Iordan, Top.: 397 şi bibliografia citată), *Mânza* cf. *mânz* (Iordan, Top.: 397), *Păuna* cf. *păun* (Iordan, Top.: 398), *Poarca* cf. *porc* (Iordan, Top.: 398), *Taura* cf. *taur* (Iordan, Top.: 398), *Ursa* cf. *urs* (Iordan, Top.: 398) etc.;

– nume de persoane: *Călugăra* cf. *călugăr* (Iordan, Top.: 398), *Cojana* cf. *cojan* (Iordan, Top.: 398), *Draca* cf. *drac* (Iordan, Top.: 398), *Frânca* cf. *frânc* (Iordan, Top.: 399), *Secuia* cf. *secui* (Iordan, Top.: 399), *Şarba* cf. *şerb* (Iordan, Top.: 399) etc.

4. Valorile derivatelor

Valoarea sufixului *-ă* la substantivele comune este ***moţională***, desemnând persoane de sex feminin sau femele ale unor animale.

În timp, unele formaţii au căpătat nuanţe ***depreciative***: *babalâcă* avea iniţial o conotaţie pozitivă („titlu de respect cu care se adresa cineva unei bătrâne"), însă în prezent are o valoare depreciativă, la fel ca şi corespondentul masculin. Alte formaţii familiare, cu valoare depreciativă, sunt *baldâră* (*baldâr* denumea iniţial stomacul de vită, prin evoluţie semantică a ajuns să însemne „persoană grasă şi mătăhăloasă"), *capsomană* (tema având şi ea aceeaşi conotaţie negativă) etc.

Contextual, unele derivate, mai ales nume de meserii, profesii, ocupații, funcții, grade, pot căpăta nuanțe depreciative, peiorative sau familiare, în registrul colocvial: *doctoră, ministră* (vezi Dragomirescu–Nicolae 2011: 223–230; Zafiu 2004: 15). În stilul neutru, se preferă formele de masculin: *doamna* ***doctor****, doamna* ***ministru****, Maria Ionescu este* ***ministrul*** *Agriculturii* etc., *tovarășa* ***decan****, tovărășa* ***ministru*** – pentru perioada comunistă (Roceric 1995; Vârlan 2008; Vintilă-Rădulescu 2009; Gruiță 2011: 71–79).

Rar, în trecerea de la masculin la feminin se produc modificări semantice, de ex. *tiristă, traseistă* (vezi *supra* **3.1.**).

5. Originea sufixului și istoria derivatelor

5.1. Sufixul *-ă* este ***moștenit*** din latină, fiind continuatorul sufixului moțional *-a*, care avea, la fel ca în română, și valoare de desinență.

S-a transmis prin câteva substantive feminine analizabile (care au și corespondent masculin, tot moștenit): *asină* < lat. *asina* (DA; CDDE 100; Ciorănescu, DER), *doamnă* < lat. *domina* (DLR; REW 2733; CDDE trimite la lat. pop. *domna,* iar Ciorănescu, DER, îl consideră derivat de la *domn*), *fată* < lat. *feta* (DA; Ciorănescu, DER; CDDE s.v. *făt*; cf. REW 3273 s.v. *fetus*), *fecioară* < lat. **fetiola* (DA; CDDE; Ciorănescu, DER, îl consideră derivat din *fecior*), *nepoată* < lat. **nepota* (CDDE 1225 s.v. *nepot*; Ciorănescu, DER, îl consideră derivat din *nepot*) sau < lat. *nepotia* (REW 5891), *porumbă* < lat. *palumba* (CDDE s.v. *porumb;* FCLRV: 78), *soacră* < lat. *socra* (DLR; Ciorănescu, DER, îl tratează ca derivat de la *socru*), *soață* < lat. *socia* (DLR; FCLRV: 78; Ciorănescu, DER, îl consideră derivat de la *soț*), *șearbă* < lat. *serva* (DLR; Ciorănescu, DER, în consideră derivat de la *șerb*).

5.2. ***Formațiile moștenite*** (sigure sau probabile) au atestări vechi, din secolele al XV-lea (*doamnă*, a. 1462, apud TDRG, în MDA) și al XVI-lea (*asină, Palia* 1582, în DA; *nepoată,* a. 1587, în FCLRV; *soacră*, la Coresi, Tetr. 15, în DLR; *șearbă,* Psalt. 271, în DLR).

Derivatele românești au, de asemenea, atestări vechi: *copilașă* (*Biblia* (1688), în FCLRV: 78), *dușmană* (Alex. 106/14, în FCLRV: 78), *eghipteană* (PO, în FCLRV: 78), *evreiană* (*ibid.*), *hișpană* (Corbea, în FCLRV: 78), *muzicașă* (*ibid.*), *păgână* (NT, în FCLRV: 78), *prințipă* (a. 1756 cf. DÎLR, în FCLRV: 78), *pruncă* (DVS, în FCLRV: 78), *roabă* (*Biblia* (1688), în FCLRV: 78), *sfântă* (V. Caz., în FCLRV: 78), *vară* (Prav. Lucaci, 162, în DLR), *vecină* (PO, în FCLRV: 78) etc. Uneori, substantivul feminin are în sursele consultate atestări mult mai târzii decât cel masculin, de ex. *cumnată* are, în DA, prima atestare în Cod. Țiv. (a. 1833), iar *cumnat*, în Prav. 387.

În multe situații, este greu de spus dacă substantivul feminin a fost împrumutat odată cu cel masculin sau s-a format în română prin derivare cu sufixul *-ă*. În general, dicționarele indică etimonul doar pentru substantivul masculin, cu rare excepții, de ex. *balerin, -ă* s.m.f., care este explicat din fr. *ballerin, ballerine,* it. *ballerino, ballerina* (MDA). La *agnat, -ă* s.m.f. se indică etimologia < fr. *agnat,* lat. *agnatus,* dar în franceză se înregistrează doar substantivul masculin; prin urmare, substantivul feminin *agnată* fie a fost derivat în română de la masculin, fie

a fost împrumutat din latină (cf. lat. *agnata*); *catehumenă* se poate să fi fost împrumutat din lat. *catechumena* sau derivat în română din s.m. *catehumen* (< lat. *catechumenus*) etc.

Uneori, a fost împrumutat substantivul feminin, iar masculinul a fost format în română de la feminin (derivare regresivă): *amorez* a fost refăcut după s.f. *amore(a)ză,* împrumutat din fr. *amoureuse* (DA, MDA).

Uneori, sufixul *-ă* este concurat puternic de alte sufixe moționale; alături de *barmană, ingineră, ministră, poetă* sunt înregistrate și *barmaniță, ingineriță, ministreasă, poetesă* etc. (pentru dinamica în diacronie și sincronie a femininelor moționale în raport cu masculinele, vezi Călărașu 2005: 83–100).

6. Originea temelor

Sufixul moțional *-ă* se atașează la substantive masculine de origini foarte variate:

– moștenite: *cumnată, nună, păgână, vară, vecină* etc.;
– slavă: *cumătră, precupeață, roabă, sfântă, slujnică* etc.;
– turcească: *baldâră, baracă, codoașă, dușmană* etc.;
– grecească: *argată, cartoforă, chinovită, clirono(a)mă* etc.;
– maghiară: *chezașă, coldușă* etc.;
– latino-romanică (mai ales franceză): *acvafortistă, adeptă, adversară, aerodinamiciană, alegoristă, amfitrioană, amică, anglomană, arahnologă, artistă, asasină, asiată, atlantă, autonomist, bernardină, biblistă, birocrată, cantonieră, ceramistă, colegă, francistă, percuționistă, pupilă* etc.;
– germană: *abiturientă, agonistă, arabistă, mexicanistă* etc.;
– rusească: *decabristă, demonstrantă, farmazoană, lipoveană, malorusă* etc.;
– englezească: *babysitteră, barmană, fabiană, lideră, muralistă, skeetistă, tenismenă* etc.;
– create pe teren românesc: *africanologă, alăutașă, albgardistă, aprovizionară, aprozaristă, arheografă, armenistă, atașamentistă, atelajieră, babacioacă, baletistă, banduristă, betonistă, biospeologă, bogătană, bulevardistă, cabanieră, caiacistă, căministă, cățelandră, ceferistă chiriașă, colecționară, mândrucă, nuntașă, ping-pongistă, purcelușă, securistă* etc.

Unele corespondente masculine au origine multiplă: *acordeonistă* (fr., germ.), *alumnă* (germ., lat.), *antropologă* (fr., germ.), *apatridă* (fr., ngr.), *decană* (lat., germ.), *felceră* (germ., rus., magh.), *ingineră* (fr., it., germ., rus.), *patroană* (lat., germ., fr., magh.), *poetă* (fr., germ.), *quakeră* (engl., fr.) etc.

Câteva formații se raportează la teme cu etimologie neclară sau necunoscută: *angliușă, biblioclastă, boanghină, capsomană, chiștoacă, emfiteotă, hoiobă, miloagă, schindufă* etc.

7. Productivitatea sufixului și repartiția stilistică a derivatelor

Sufixul este foarte productiv, iar derivatele circulă în toate registrele limbii. Unele derivate cu acest sufix pot căpăta conotație depreciativă ori colocvială (vezi *supra* 4.). În cazul numelor recente de meserii și ocupații se preferă folosirea substantivului masculin în locul celui feminin, chiar dacă acesta din urmă nu are conotații ironice sau depreciative (Gruiță 2011: 71–75; DIN: 312; Vintilă-Rădulescu 2013: 653–664): *deputat* este folosit în locul lui *deputată*, la fel *președinte* pentru

preşedintă ş.a. Aceste preferinţe de uz sunt valabile pentru cele mai multe derivate cu sufixe moţionale care sunt nume de meserii, de funcţii etc., nu doar pentru cele cu sufixul *-ă* (*senator* este folosit în locul lui *senatoare* etc.).

Uneori, autorii dicţionarelor introduc artificial o formă de feminin, probabil din „corectitudine politică" sau din prudenţă. Astfel, în MDA sunt introduse femininele *autobuzistă, autopsieră, banchistă, bombagistă, petetistă, selecţioneră, setebistă, tramvaistă, zootehnistă*, indicându-se ca primă atestare lucrări în care nu apar decât substantivele masculine: *autobuzist* (Iordan, LRA: 182), *autopsier* (Iordan, LRA: 179), *banchist* (Iordan, LRA: 182), *bombagist* (Cuv. Lib. 22 XII 1934, 12/2, cf. Iordan, LRA: 182), *petetist* (Iordan, LRA: 184), *plagist* (Iordan, LRA: 182), *selecţionar* (Iordan, LRA: 499), *setebist* (Iordan, LRA: 251), *tramvaist* (Iordan, LRA: 251), *zootehnist* (Iordan, LRA: 184). E greu de spus dacă substantivele de genul feminin circulă într-adevăr în limba contemporană sau sunt doar creaţii ale lexicografilor. O cercetare cu un motor de căutare pe internet arată că unele dintre aceste formaţii de genul feminin au atestări (în general, puţine), altele nu au. Nu există atestări pentru *autobuzistă, banchistă* (sunt câteva utilizări ca adjectiv), *bombagistă, setebistă.* Au puţine atestări formaţiile *petetistă* (*Şi făcea Sănduţa, tot petetistă şi ea, nişte cafele faimoase, de pomină!*, https://ro.scribd.com/doc/.../Vlad-Musatescu-Aventuri-Aproximative) şi *tramvaistă* (*Un copil a îndrăznit să o calce pe o tramvaistă de-asta de n-are ce face dimineaţa când lumea merge la serviciu*, forum.desprecopii.com). Formaţiile *autopsieră, selecţioneră* şi *zootehnistă* au mai multe atestări.

O comparaţie între cele două ediţii ale DOOM arată că de la mai multe substantive masculine prezente în DOOM[1] s-au format derivate cu sufixul moţional *-ă*, introduse în DOOM[2]. Este de presupus că la data apariţiei primei ediţii a DOOM ele nu erau atestate; această inventariere a formaţiilor nou introduse în DOOM[2] pune în evidenţă productivitatea sufixului *-ă*: *africanistă, alergologă, alopată, americanistă, anatomopatologă, astronaută, automatistă, autostopistă, azilantă, balcanistă, cabinieră, confecţioneră, contorsionistă, dendrologă, dentistă, depozantă, diaristă, editorialistă, fitopatologă, fitoterapeută, fizioterapeută, folkistă, futurologă, gastroenterologă, generalistă, girantă, grefieră, halterofilă, informaticiană, internaută, kinetoterapeută, maratonistă, masterandă, medievistă, microfonistă, mineralogă, mitingistă, modelieră, monografă, monumentalistă, morfopatologă, muralistă, nomenclaturistă, nutriţionistă, oceanologă, onanistă, ontogenistă, ostatică, panegiristă, peruchieră, plasticiană, pleşcară, politologă, prioră, proceduristă, procuristă, proiecţionistă, punkistă, radiofonistă, securistă, sexologă, suporteră, taximetristă, tenismenă, terapeută, tipă, zincografă* (Croitor 2009: 36).

Productivitatea mare a sufixului în limba contemporană este demonstrată şi de includerea concomitentă a perechilor de substantive moţionale în dicţionare care înregistrează dinamica lexicală actuală a românei. De exemplu, printre cuvintele nou introduse în DCR[3], împreună cu masculinele recente corespondente, sunt ilustrate cu exemple şi substantivele feminine *aplicantă, bingotă, blugistă, câinofilă, fashionistă, guristă, naşpetă, sexpertă, shopaholică* etc.

-ĂCIUNE (-ăcine, -ăciure, -ăciună/-ăcină), -ÂCIUNE, -ECIUNE, -ICIUNE, -IUNE[2] (-une, -ure)

DHLR II: 317–318; Pascu, S. 21–24, 46–47; Ivănescu–Leonte 1956: 1–24; Leumann–Hofmann–Szantyr: 239–240; Gheție 1961: 559–560; ILR I: 74; ILR II: 176; Rosetti, ILR (1968): 162; ILRLV: 211; FCLRV: 83–86.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-ăciune* [pron. -ă-ču-ne], *-âciune* [pron. -â-ču-ne], *-eciune* [pron. -e-ču-ne], *-iciune* [pron. -i-ču-ne], *-iune*[2] [pron. -ĭu-ne] fac parte din aceeaşi ***serie*** datorită asemănării formale (diferă doar vocala tematică) şi originii comune (vezi *infra* **5.**); au, de asemenea, distribuție similară (vezi *infra* **3.1.2.**, **3.2.2.**, **3.3.2.**, **3.4.2.**, **3.5.2.**) şi aceleaşi valori (vezi *infra* **4.**).

1. Conform principiilor de analiză din această lucrare, singura formație în care s-ar identifica forma **-ciune* este *aselghiciune* „(înv., rar) desfrânare" cf. *aselghie* (DA); cuvântul *răpciune* „(înv., pop.) nume dat lunii septembrie; (reg.) decembrie; (reg.) august" are etimologie neclară (în DLR se trimite totuşi la *(a) răpi*, cu care este însă greu de pus în legătură din punct de vedere semantic).

2. Forma **-uciune* apare numai în formația *putrejuciune* (Coresi, Ev., în DLR s.v. *putreziciune*), unde se poate explica prin asimilare progresivă (propagarea vocalei *-u-* din temă); cf. şi *împuciuciune* (GCR. I, în DA s.v. *împuți*).

Există câteva ***dublete*** sau ***triplete*** cu sufixele din serie: *moliciune* (*Biblia* (1688), în DLR) / *molăciune* (Ist. Am., în DLR) / *moleciune* (Zanne, P. VIII, în DLR s.v. *moliciune*); *pierzăciune* (Psalt. 181, în DLR) / *pierzeciune* (DI); *pustiiciune* (Psalt. 145, în DLR) / *pustieciune* (Dosoftei, V.S., în DLR); *răpiciune* (Coresi, Ev., în DLR) / *răpăciune* (Udrescu, Gl., în DLR); *sterpăciune* (Budai-Deleanu, Lex., în DLR) / *stărpiciune* (*Biblia* (1688), în DLR); *turbăciune* (Beldiman, O., în DLR) / *turbiciune* (Dosoftei, V.S., în DLR); *uniciune* (Dosoftei, V.S., în DLR) / *unăciune* (ante 1601, Texte rom., în DLR) / *uneciune* (Anon. Car., în DLR); *verziciune* (Udrescu, Gl., în DLR) / *verzăciune* (Şez. I, în DLR) / *verzeciune* (Teodorovici, I., în DLR) etc.

Unele dublete se explică prin bazele diferite la care pot fi raportate derivatele: *adevărăciune* cf. *(a) adevăra* şi *adevăr* / *adevericiune* cf. *(a) adeveri*; *putregiune (putrejune)* cf. adjectivul *putred* / *putreziciune* cf. verbul *(a) putrezi*. Cf. şi dubletele cu *-âciune* care redau pronunțări regionale ale unor formații din limba comună cu *-iciune*: *curățâciune* (la Dosoftei, Ps. 505) cf. *(a) curățî* / *curățiciune* (ambele în DA s.v. *curăți*), *împuțâciune* (Şez. III 101/$_9$) cf. *(a) împuțî* / *împuțiciune* (ambele în DA s.v. *împuți*), *îngrozâciune* (la Dosoftei, V.S. 11/$_2$) cf. *(a) îngrozî* / *îngroziciune* (ambele în DA s.v. *îngrozi*), *ursâciune* cf. *(a) ursî* (la Dosoftei, V.S., în DLR s.v.

ursiciune); formele cu *-âciune* apar în regiunile unde circulă şi verbele care au la infinitiv sufixul *-î* în loc de *-i*.

1.2. Sufixul *-ăciune* are ***varianta regională*** *-ăcine* [pron. -ă-či-ne] în *spurcăcine* (DLR s.v. *spurcăciune*) şi *turbăcine* (DLR s.v. *turbăciune* „turbare, mânie"), ***varianta rotacizantă*** *-ăciure* [pron. -ă-ču-re] în *înşelăciure* (DA s.v. *înşelăciune*) şi ***varianta morfologică*** *-ăci(u)nă* (cu desinenţa *-e* > *-ă*) [pron. -ă-či-nă / -ă-ču-nă], în *fătăcină* (scris *fătăcenă,* în DA s.v. *fătăciune* „fătare; totalitatea puilor fătaţi o dată; loc destinat animalelor când fată") şi *mortăciună / mortăcină* (DLR s.v. *mortăciune* „care a murit de moarte naturală").

Varianta morfologică regională *-ăciună* apare şi în *mohorăciună* (DLR s.v. *mohorâciune* „(înv.) culoare roşie închisă (ca a mohorului)" cf. *(a) mohorî*).

Sufixul *-iune*[2] apare, în română, în forma *-une,* în derivate în care semivocala iniţială a sufixului a palatalizat consoana finală a temei (frecvent, *-d-*); în urma acestui proces fonetic ***flămând*** + *-ĭune* > ***flămângiune*** [pron. flă-mân-ğu-ne] > *flămânjune,* dar şi *aprig* + *-ĭune* > *aprijune, (a) botez(a)* + *-ĭune* > *botegiune* > *botejune, isteţ* + *-ĭune* > *isteciune, înţelept* + *-ĭune* > *înţelepciune* [pron. în-ţe-lep-ču-ne] (vezi *infra* **3.5.**).

În legătură cu alternanţa *z / j* înaintea sufixului *-(i)une* (*botez – botejune*), S. Puşcariu este de altă părere: „în loc de elementele care îţi dau explicarea fenomenului trebuie să ne mulţumim cu o «regulă» la aparenţă arbitrară, întemeiată numai prin convenţie" (Puşcariu, LR II: 270).

Sufixul *-iune*[2] are ***varianta rotacizantă*** *-(i)ure* [pron. -(ĭ)u-re] în *înţelepciure* (DA s.v. *înţelepciune*) şi *bootegiurea* (Cod.Vor., în DA s.v. *botejune*).

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul *-iune*[2] [pron. -ĭu-ne] se delimitează prin pronunţare de sufixul neologic *-iune*[1] [pron. -i-u-ne] care apare mai ales în formaţii împrumutate, de tipul *agresiune* (cf. *(a) agresa*), *comuniune* (cf. *comun*) etc. (vezi monografia sufixelor **-AŢIE / -AŢIUNE, -IŢIE[1] / -IŢIUNE, '-ŢIE / -ŢIUNE, '-IE[1] / -IUNE[1]**).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -ĂCIUNE

3.1.1. În DI se înregistrează peste 100 de formaţii analizabile: *adăpăciune* „adăpare; acţiunea de *a (se) adăpa*" (MDA), *adevărăciune* „(înv.) *adevăr*" cf. şi *(a) adeveri* (DA s.v. *adevericiune*), *adunăciune* „(înv.) adunare; împreunare" cf. *(a) aduna* (MDA), *amărăciune* „însuşirea de a fi *amar*; (fig.) sentiment dureros, chinuitor" cf. şi *(a) (se) amărî* (DA), *amărătăciune* „plantă erbacee din familia compositelor, cu tulpina roşiatică, flori galbene mirositoare, îngrămădite în vârful tulpinii" cf. *amărât* „care a devenit amar; (bot.) coronişte" (MDA), *amestecăciune (mestecăciune)* „promiscuitate (în sintagma ~ *de sânge* = incest)" cf. *(a) amesteca* (DA), *aplecăciune* „aplecare, plecăciune" cf. *(a) (se) apleca* (DA), *ascultăciune* „ascultare" cf. *(a) asculta* (DA), *bărăciune* „baltă mocirloasă, mlaştină; (Trans.) ochi de râu" cf. *bară* „(Ban., Trans.) loc băltos" (DA), *blestemăciune* „blestemăţie" cf. *(a) blestema* (DA), *curăciune* „(înv.) castitate" (DA) cf. *(a) cura* „(înv.) a curăţa (de păcate)" şi *curat, cuminecăciune* „cuminecare" (DA s.v. *(a) cumineca*), *defăimăciune* „defăimare" (DLR s.v. *defăimaţie*) cf. *(a) defăima, denemicăciune* „(înv.) nimicire" cf.

(a) denemica (DLR), *desfătăciune* „(înv.) petrecere; desfrâu; distrare" cf. *(a) desfăta* (DLR), *desfrânăciune* „(înv.) desfrânare" cf. *(a) desfrâna* (DLR), *deşertăciune* „lipsă de conţinut, de profunzime, de valoare; ceea ce este lipsit de profunzime" cf. *(a) deşerta* (DLR) şi *deşert, deşteptăciune* „inteligenţă, isteţime; faptă (sau vorbă) a omului deştept" cf. *(a) deştepta* (DLR) şi *deştept*, *dezgropăciune* „dezgropare" cf. *(a) dezgropa* (DLR), *dezmierdăciune* „(înv.) dezmierdare" cf. *(a) dezmierda* (DLR), *elevăciune* „elevaţie" (DLR s.v. *elevaţie*) cf. *(a) eleva, eliminăciune* „eliminare" (DLR s.v. *eliminaţie*) cf. *(a) elimina, emulăciune* „emulaţie; emulare" (DLR s.v. *emulaţie*) cf. *(a) emula, fărmăcăciune (fermecăciune)* „(înv., neob.) farmec" cf. *(a) fermeca* (MDA) şi *farmec*, *fătăciune* (vezi *supra* **1.2.**) cf. *(a) făta* (DA), *fericăciune* „(înv.) fericire" cf. *(a) ferica* (DA), *flămânzăciune* „(înv.) foame mare" cf. *flămând* (DA s.v. *flămânjune*) şi *(a) flămânzi* (MDA), *golăciune* „starea omului *gol*; sărăcie" (DA), *iertăciune* „(înv.) iertare; scuză" (DA s.v. *ierta*), *imăciune* „murdărie, pată" (DA s.v. *ima* „a murdări, a mânji"), *inspirăciune* „(înv.) inspirare" (DA s.v. *inspira*), *îmbălăciune* „(pop.) cuvânt trivial; femeie depravată" cf. *(a) îmbăla* (MDA), *îmbătăciune* „(reg.) epilepsie" (DA s.v. *îmbăta*), *îmbunăciune* „(înv.) linguşire" (DA s.v. *îmbuna*), *împăcăciune* „(înv.) împăcare" (DA s.v. *împăca*), *împreunăciune* „(înv.) împreunare" (DA s.v. *împreuna*), *imputăciune* „(înv.) mustrare; ceartă" (DA s.v. *imputa* „a imputa"), *închinăciune* „(înv.) închinare" (DA s.v. *închina*), *încordăciune* „(înv.) încordare" (DA s.v. *încorda*), *îndreptăciune* „(înv.) îndreptare" (DA s.v. *îndrepta*), *înduplecăciune* „(înv.) înduplecare; convertire; înduioşare" (DA s.v. *îndupleca*), *î(n)necăciune* „(înv.) greutate de a respira; înec" (DA s.v. *îneca*), *înfocăciune* „aprindere" (DA s.v. *înfoca*), *înfruntăciune* „(înv.) ceartă; dojană" (DA s.v. *înfrunta*), *îngălăciune* „(înv.) neîngrijire; murdărie; necurăţenie sufletească" (DA s.v. *îngăla*), *îngânăciune* „(înv.) strâmbătură; batjocură" (DA s.v. *îngâna*), *îngropăciune* „(înv., pop.) înmormântare; jale" (DA s.v. *îngropa*), *înmormântăciune* „(înv.) înmormântare" (DA s.v. *înmormânta*), *însurăciune* „(înv., reg.) însurătoare, nuntă" (DA s.v. *(a) însura*), *înşelăciune* „inducere în eroare; infidelitate" cf. *(a) înşela* (DA), *întărâtăciune* „(înv.) întărâtare" (DA s.v. *întărâta*), *întinăciune* „(înv.) murdărie; pângărire" (DA s.v. *întina*), *întortăciune* „(înv.) încăpăţânare" (DA s.v. *întort* „sucit, strâmb"), *întrebăciune* „(înv., pop.) întrebare" (DA s.v. *întreba*), *întrecăciune* „(reg.) autodepăşire" cf. *(a) întrece* (MDA), *întregăciune* „(înv.) întregime" (DA s.v. *întreg*), *întristăciune* „(înv.) tristeţe" (DA s.v. *întrista*), *întrupurăciune* „(înv.) întrupare" cf. *(a) (se) întrupura* (DA s.v. *întrupa*), *întunecăciune* „(înv.) întunecime; eclipsă; nebunie" (DA s.v. *întuneca*), *lăsăciune* „(înv.) divorţ; iertare; eliberare" (DA s.v. *lăsa*), *lăudăciune* „(înv., rar) laudă" (DA s.v. *lăuda*), *luminăciune* „(înv., rar; cu referire la divinitate) strălucire; lumină" cf. *(a) lumina* (DLR), *mirăciune* „(rar) mirare" cf. *(a) (se) mira* (DLR), *mişcăciune* „(înv.) mobilitate" cf. *(a) mişca* (DLR), *molăciune* „însuşirea de a fi *moale*, flexibil sau mlădios; obiect *moale*" (DLR s.v. *moliciune*), *mortăciune* „cadavru; hoit; fiinţă foarte slabă, lipsită de energie; (înv., reg., d. animale) care a murit de moarte naturală, neînjunghiat" (DLR) cf. *mort*, *ordinăciune* „ordonanţă; hirotonisire" (DLR s.v. *ordinaţie*) cf. *(a) ordina* – variantă la *(a) ordona, peregrinăciune* „(înv.) peregrinare" (DLR s.v. *peregrinaţie*) cf. *(a) peregrina, pierzăciune* „(înv., rar) pieire" cf. *(a) pierde* (DLR), *plecăciune* „îndoire, aplecare a capului în semn de respect" cf. *(a) pleca* (DLR), *plinăciune* „(înv.) plinătate" cf. *plin* (DLR), *prădăciune* „(înv., pop.) jaf; furt; exploatare; înşelăciune" cf. *(a) prăda* (DLR), *predicăciune* „predică" (DLR s.v. *predicaţie*) cf. *(a) predica* şi *predică, prefăcăciune* „(înv., rar) prefăcătorie" cf. *(a) preface* (DLR), *premedităciune* „premeditare" (DLR s.v. *premeditaţie*) cf. *(a) premedita, prostăciune* „(reg.) om foarte *prost*" (DLR), *pusăciune* „(înv.) poziţie" cf. *pus* (DLR), *răsfăţăciune* „(înv., rar) *răsfăţ*; desfătare, voluptate" cf. *(a) răsfăţa* (DLR), *rugăciune* „rugăminte; *rugă*; închinare" (DLR) cf. *(a) (se) ruga, ruşinăciune* „(înv., rar) ruşinare" cf. *(a) (se) ruşina* (DLR) şi *ruşine, săcăciune (secăciune)* „(înv., pop.) secetă; uscare excesivă; paralizie; invaliditate" cf. *sec*

(DLR), *sămănăciune* „(înv., rar) asemănare” cf. *(a) sămăna* (DLR), *scăldăciune* „(reg.) îmbăiere a nou-născutului (de către naşi)” cf. *(a) scălda* (DLR), *scăpăciune* „(înv., reg.) scăpătare” cf. *(a) scăpa* „(înv.) a se lipsi de ...” (DLR), *scăpătăciune* „sărăcire” cf. *(a) scăpăta* (DLR), *schimbăciune* „schimbare” cf. *(a) schimba* (DLR), *secăciune* „(înv., pop.) secetă” cf. *sec* (DLR), *slăbăciune* „(înv., reg.) starea sau însuşirea de a fi *slab*” (DLR s.v. *slăbiciune*), *spurcăciune* „murdărie; numele unor boli de piele” cf. *(a) spurca* (DLR), *sterpăciune* „sterilitate; pământ *sterp*; femeie stearpă; (reg.) stup care nu roieşte” (DLR), *stricăciune* „stricare; ceea ce este stricat; faptă rea” cf. *(a) strica* (DLR), *tâmpinăciune* „(înv., rar) întâlnire” cf. *(a) tâmpina* (DLR), *traducăciune* „(înv., rar) traducere” cf. *(a) traduce* (DLR), *trădăciune* „(înv., rar) trădare” cf. *(a) trăda* (DLR), *turbăciune* „(înv.) turbare; mânie, înverşunare” cf. *(a) turba* (DLR), *uităciune* „(înv.) uitare” cf. *(a) uita* (DLR), *umflăciune* „(înv., reg.) umflătură” cf. *(a) umfla* (DLR), *urăciune*[1] „(înv., rar) binecuvântare” cf. *(a) ura* (DLR), *urăciune*[2] „(înv., reg.) nutrire a unui sentiment de ură faţă de cineva; (adesea la pl.) aversiune, vrăjmăşie, ură” cf. *(a) urî* (DLR s.v. *urâciune*), *uscăciune* „însuşirea de a fi uscat; uscătură; evaporare; slăbiciune a corpului” cf. *(a) usca* (DLR), *verificăciune* „(înv.) verificare” cf. *(a) verifica* (DLR s.v. *verificaţie*), *verzăciune* „(pop.; mai ales la pl.) fruct sau legumă *verde*” (DLR s.v. *verziciune*), *vindecăciune* „(înv.) vindecare” cf. *(a) vindeca* (DLR), *votăciune* „(înv.) votare” (DLR s.v. *votaţie*) cf. *vot* şi *(a) vota*, *zburdăciune* „zbenguială; distracţie; desfrâu” cf. *(a) zburda* (DLR) etc.

Formaţia din DI *mohărăciune* nu figurează în dicţionarele explicative consultate; în DLR se înregistrează o formaţie cu finala *-ăciună*: *mohorăciună* (vezi *supra*, nota sub **1.2.**). De asemenea, nu apar în dicţionarele consultate următoarele formaţii din DI: *păcăciune, păscăciune, pângărăciune* (este înregistrată doar forma *pângăriciune*, vezi *infra* **3.4.1.**), *predestinăciune, preponderăciune, prochemăciune* (cf. *(a) prochema*, calc după *(a) proclama*), *puntăciune, putrigăciune, remunerăciune, secărăciune* (cf. *(a) secări* „a curăţa de secară”).

La acestea se adaugă 27 de formaţii analizabile din alte surse: *asămănăciune* „asemănare” (Scriban, Dicţ.) cf. *(a) asămăna* – variantă la *(a) asemăna*, *băbăciune* „femeie în vârstă; *babă*” (DALR), *bunăciune* „femeie sexy” (www.showbiz.ro, 2009) cf. *bună*, *demândăciune* „poruncă” (DLR) cf. *(a) demânda* „a cere”, *descumpărăciune* „(înv., rar) răscumpărare, mântuire” cf. *(a) descumpăra* (DLR), *despărţăciune* „despărţire” cf. *(a) (se) despărţi* (DLR s.v. *despărţiciune*), *dezbrăcăciune* „dezbrăcare” cf. *(a) dezbrăca* (DLR), *ferecăciune* „acţiunea de a lega cu un lanţ” (DHLR II: 318) cf. *(a) fereca*, *îmbrăcăciune* „(înv.) îmbrăcare” (DA s.v. *(a) îmbrăca*), *învăţăciune* „învăţare” (Teaha, C.N.: 236) cf. *(a) învăţa*, *măsurăciune* „(neob.) măsurare” cf. *(a) măsura* (DLR), *mizerăciune* „(neob.) sărăcie” cf. *mizer* (DLR), *propăgăciune* „(înv., reg.) propagare” (DLR) cf. *(a) propaga*, *protestăciune* „(înv., reg.) *protest*” (DLR) cf. şi *(a) protesta*, *răpăciune* „(reg.) epitet depreciativ pentru un om lacom; jăcman” cf. *(a) răpi* (DLR s.v. *răpiciune*), *scârbăciune* „(neob.) vorbe injurioase, triviale” cf. *scârbă* (DLR) cf. şi *(a) scârbi*, *scumpăciune* „lucru de preţ” cf. *scump* (DLR), *secerăciune* „(înv.) secerat, acţiunea de a *secera*; cereale care au fost sau urmează să fie secerate; seceriş, secerătură” (DLR), *spălăciune* „spălare” (FCLRV: 84) cf. *(a) spăla*, *spusăciune* „(înv.) zisă, spusă” (MDA) cf. *spus*, *strâmbăciune* „(rar) nedreptate” cf. *(a) strâmba* (DLR) şi *strâmb*, *subtrăgăciune* „(mat.; înv., reg.) scădere” cf. *(a) subtrage* – variantă la *(a) sustrage* (DLR), *supărăciune* „(înv.) supărare” cf. *(a) (se) supăra* (DLR), *supunăciune* „(înv., rar) aşezare dedesubt, ascundere; supunere” cf. *(a) supune* (DLR), *supusăciune* „aşezare dedesubt; ascundere; supunere; presupunere” cf. *supus* (DLR), *şerpăciune* „(reg.) şerpărie” cf. *şarpe* (DLR), *unăciune* „(înv.) unitate; unire” cf. *(a) uni* (DLR, s.v. *uniciune*).

Pe lângă acestea, mai există o serie de formații analizabile vechi, împrumuturi latino-romanice întâlnite mai ales în scrierile din secolul al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, în care forma *-ăciune* (rar *-aciune*, ca în *asociaciune, deviaciune, inflamaciune*) reprezintă încercarea de adaptare a cuvintelor străine la sistemul derivativ românesc: *articulăciune, clasificăciune, combinăciune, complicăciune, conservăciune, cristalisăciune, demonstrăciune, derivăciune, determinăciune, distilăciune, emănăciune, generăciune, gravităciune, inundăciune, manipulăciune, modificăciune, multiplicăciune, observăciune, operăciune, organizăciune, plăntăciune, prepărăciune, respirăciune, splicăciune* „explicație" (cf. și *splicare* „explicare"), *stratificăciune, transpirăciune, undulăciune, vegetăciune, vibrăciune* (cf. Gheție 1961: 55; Ursu, T.: 123; Ursu 1963: 288); *capitulăciune, compărăciune, compusăciune, deschinăciune* „declinare", *prepusăciune* „prepoziție" (Bălășescu 1850: 25, 48, 111, 124, 125); *conjugăciune, însămnăciune, propusăciune* „prepoziție" (Ianovici 1851: 57, 119, 128); *acuzăciune, administrăciune, adoptăciune, adorăciune, afectăciune* (și *afecciune* cu *-iune*[1]), *afirmăciune, alterăciune, amortizăciune, anulăciune, aprobăciune, argumentăciune, atestăciune, comunicăciune, confiscăciune, confuzăciune* „confuzie", *consolăciune* etc. (Ursu–Ursu, Î.L. II: passim). Ulterior, pentru aceste cuvinte s-au creat forme paralele cu *-ație*, păstrate în limba contemporană (vezi monografia sufixului **-AȚIE / -AȚIUNE, -IȚIE[1] / -IȚIUNE, '-ȚIE / -ȚIUNE, '-IE[1] / -IUNE[1]**).

3.1.2. Formațiile cu sufixul *-ăciune* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:

– verbe terminate la infinitiv:

  – în *-a* (majoritatea): *adunăciune, amestecăciune, ascultăciune, cuminecăciune, defăimăciune, desfătăciune, fătăciune, iertăciune, inspirăciune, împăcăciune, închinăciune, încordăciune, înmormântăciune, însurăciune, înșelăciune, învățăciune, lăsăciune, plecăciune, prădăciune, rugăciune, scăldăciune, schimbăciune, umflăciune, verificăciune, vindecăciune, votăciune, zburdăciune* etc.;

  – în *-e* (rar): *întrecăciune, pierzăciune, prefăcăciune, subtrăgăciune, supunăciune, traducăciune;*

  – în *-i* (rar): *flămânzăciune, răpăciune, unăciune;*

  – în *-î*: *urăciune*[2]*;*

– adjective propriu-zise sau participiale: *amărătăciune, bunăciune, golăciune, întortăciune, întregăciune, mizerăciune, molăciune, mortăciune, plinăciune, prostăciune, pusăciune, scumpăciune, secăciune, slăbăciune, sterpăciune, supusăciune, verzăciune*;

– verbe (în *-a* sau în *-i* la infinitiv) ori adjective (propriu-zise sau participiale): *amărăciune, curăciune, deșteptăciune, strâmbăciune*;

– substantive (rar): *băbăciune, șerpăciune*;

– substantive sau verbe (rar): *adevărăciune, fermecăciune, protestăciune, scârbăciune.*

Formația *mortăci(u)nă* (DLR s.v. *mortăciune*) are și utilizări adjectivale (*carne mortăciună, scroafă mortăcină* etc.) sau adverbiale (*mortăcină de slabă*).

În DI se înregistrează și 3 ***formații semianalizabile***: *gălbăciune* „gălbeneală" cf. *galben* (DA s.v. *gălbeneală*), *mârsăcăciune* „(înv., rar) *mârsei* (= dorință trupească)" (DLR), *prestidegităciune* (DLR s.v. *prestidigitație*) cf. *prestidigitator*.

Într-o formație neclară din limba veche, înregistrată în DI, *mârsăcăciune* „(înv., rar) *mârsei* (= dorință trupească)” (DLR), cu etimologie necunoscută și cu trimitere la *mârsei* în DLR, s-ar putea identifica un sufix complex **-ăcăciune*, detașat, probabil, prin falsă analiză, din formații care conțin segmentul *-ăc-* în temă (*fărmăcăciune, împăcăciune, prefăcăciune, săcăciune* etc.); în raport cu *mârsei*, formația *mârsăcăciune* este semianalizabilă.

3.2. -ÂCIUNE

3.2.1. În DI se înregistrează 7 ***formații analizabile*** (vezi și *supra,* nota sub **1.1.**): *curățâciune* „curățenie” (DA s.v. *curăți*), *mohorâciune* „(înv.) culoare roșie închisă (ca a *mohorului*) sau aprinsă; nuanță întunecată; scarlatină” cf. *(a) mohorî* (DLR), *omorâciune* „(înv.) ucidere; moarte” cf. *(a) omorî* (DLR), *pârâciune* „(pop.) plângere, reclamație (făcută cu răutate); calomnie” cf. *(a) pârî* (DLR), *pogorâciune* „pogorâre” cf. *(a) (se) pogorî* (DA s.v. *coborî*), *urâciune* „(înv., reg.) nutrire a unui sentiment de ură față de cineva; (adesea la pl.) aversiune, vrăjmășie, ură” cf. *(a) urî* (DLR), *ursâciune* „ursire, predestinare” cf. *(a) ursi* (DLR s.v. *ursiciune,* în citate).

Pentru substantivul *fățâciune* din DI vezi *infra* **3.4.1.**

3.2.2. Formațiile cu *-âciune* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:
– verbe cu sufixul *-î* la infinitiv (unele, regional, în loc de *-i*): *curățâciune, omorâciune, pârâciune, pogorâciune, urâciune, ursâciune;*
– un verb cu infinitivul în *-î* sau un substantiv: *mohorâciune.*

Cu sensul „urâțenie; trăsătură morală urâtă; ființă urâtă, pocitanie; faptă urâtă”, formația *urâciune* este analizabilă prin adjectivul *urât* și sufixul *-iune*[2] (vezi *infra* **3.5.**).

3.3. -ECIUNE

3.3.1. În DI sunt înregistrate 7 ***formații analizabile*** cu acest sufix: *cumpleciune* „cruzime, grozăvie” (DA s.v. *cumpli* „a ucide, a face să dispară”), *moleciune* „însușirea de a fi *moale*, flexibil sau mlădios; obiect care are această însușire” (DLR s.v. *moliciune*), *p(i)ereciune* „(înv.) pieire” cf. *(a) p(i)eri* (DLR s.v. *piericiune*), *pustieciune* „pustiire; *pustiu*” (DLR s.v. *pustiiciune*), *seteciune* „(înv.) secetă” cf. *sete* „idem” (DLR), *sperieciune* „(înv., reg.) sperietură” cf. *(a) speria* (DLR), *umileciune* „(înv., rar) umilință” cf. *(a) umili* (DLR).

Nu am inclus în listă formația din DI *pierzeciune*, deoarece în DLR se înregistrează doar forma *pierzăciune* (vezi *supra* **3.1.**).

La acestea se adaugă 6 formații din alte surse: *despueciune* „goliciune” (DHLR II: 317) cf. *(a) despuia*, *mâhneciune* „(înv., rar) mâhnire” cf. *(a) mâhni* (DLR s.v. *mâhniciune*), *răpedeciune* „(reg.) repezeală, iuțeală; rapiditate” (DLR s.v. *repeziciune*) cf. *repede*, *uneciune* „(înv.) unitate; unire” cf. *(a) uni* (DLR s.v. *uniciune*), *verzeciune* „(pop.; mai ales la pl.) fruct sau legumă *verde*” (DLR s.v. *verziciune*), *vieciune* „(înv.) vitalitate” cf. *viu* (DLR s.v. *viiciune*).

3.3.2. Formațiile cu sufixul *-eciune* sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:
– verbe cu infinitivul în *-i* sau *-ia*: *cumpleciune, despueciune, mâhneciune, p(i)ereciune, sperieciune, umileciune, uneciune;*

– adjective: *moleciune, răpedeciune, verzeciune, vieciune;*
– substantive: *pustieciune, seteciune.*

3.4. -ICIUNE

3.4.1. În DI sunt înregistrate 61 de ***formații analizabile***: *acriciune* „acrime" cf. *acru* (DA), *adevericiune* „(înv.) *adevăr*" cf. şi *(a) adeveri* (DA), *albiciune* „*alb*; albeață; albime" cf. *(a) albi* (DA), *asupriciune* „(înv.) asuprire" cf. *(a) asupri* (DA), *crudiciune* „fructe, porumbi, dovleci necopți" (DA s.v. *crud*), *cumpliciune* „(înv.) cruzime" (DA s.v. *cumpli* „a ucide"), *curățiciune* „(înv.) curățenia sufletului" (DA s.v. *curăți*), *despărțiciune* „(înv., rar) despărțire" cf. *(a) (se) despărți* (DLR), *fâțiciune (fâțâciune)* „nume de alint pentru o vițea mică şi frumoasă; fată neastâmpărată" cf. *fâță* „ființă mică şi care se mişcă neîncetat" (MDA), *goliciune* „starea omului *gol*; sărăcie" (DA), *goniciune* „(înv.) prigoană, persecuție" (DA s.v. *goni*), *împuțiciune* „(înv.) împuțire; putoare; lucru care pute" (DA s.v. *împuți*), *închipuiciune* „(înv.) simbol, semănare, figură" (DA s.v. *închipui*), *încovoiciune* „flexibilitate" (DA s.v. *încovoia*), *îndoiciune* „(înv.) îndoială" (DA s.v. *îndoi*), *îndumnezăiciune* „(înv.) îndumnezeire" (DA s.v. *îndumnezei*), *lesniciune* „uşurință, facilitate" (DA s.v. *lesne*), *limpeziciune* „starea de a fi limpede" (DA s.v. *limpezi*), *lingăriciune* „(înv.) linguşire" (DA s.v. *lingări* „a linguşi"), *lipiciune* „inflamația pleoapelor; contagiune" (DA s.v. *lipi*), *măcriciune* „(înv., rar) măcrime, lipsă de grăsime" cf. *macru* (DLR), *măguliciune* „(înv., rar) măguleală" cf. *(a) măguli* (DLR), *măscăriciune* „vorbă, gest, purtare trivială" cf. *(a) măscări* (DLR), *mâhniciune* „(înv.) mâhnire" cf. *(a) mâhni* (DLR), *milcuiciune* „(înv., rar) milostivire" cf. *(a) (se) milcui* „a se milostivi" (DLR), *minuniciune* „(înv., rar) smerenie" cf. *minune* (DLR), *moliciune* „însuşirea de a fi *moale*, flexibil sau mlădios; obiect *moale*" (DLR), *năsliciune* „(înv., rar) dorință, poftă, imbold" cf. *(a) năsli* „a râvni, a pofti" (DLR), *negriciune* „(rar) însuşirea de a fi *negru*; culoare neagră; spațiu întunecos" (DLR), *orbiciune* „(înv.) orbie; orbire" cf. *(a) orbi* (DLR), *osăbiciune* „(înv.) izolare; diferență, deosebire" cf. *(a) osebi* (DLR s.v. *osebiciune*), *oviliciune* „(înv.) umilință, smerenie" cf. *(a) (se) ovili* – variantă la *(a) (se) ofili* (DLR), *păliciune* „(înv., rar) arşiță; ofilire; rugină a plantelor" cf. *(a) păli* (DLR), *părăsiciune* „(înv.) părăsire" cf. *(a) părăsi* (DLR), *pângăriciune* „(înv.) păcat" cf. *(a) pângări* (DLR), *p(i)ericiune* „pieire" cf. *(a) p(i)eri* (DLR), *plodiciune* „(înv.) fecunditate, prolificitate" cf. *(a) plodi* (DLR), *pustiiciune* „pustiire; *pustiu*" (DLR), *putreziciune* „putrefacție; materie organică putredă" cf. *(a) putrezi* (DLR), *răpiciune* „(înv., rar) răpire; obiect luat cu sila; (reg.) epitet depreciativ pentru un om lacom" cf. *(a) răpi* (DLR), *răsipiciune (răsâpiciune)* „(înv., rar) risipire" cf. *(a) răsipi* – variantă la *(a) risipi* (DLR s.v. *risipiciune*), *răzgăiciune (răzgâiciune)* „(înv., rar) răzgâială" cf. *(a) răzgăi* – variantă la *(a) răzgâi* (DLR), *repeziciune* „însuşirea de a fi *repede*; grabă mare, iuțeală" (DLR), *robiciune* „(înv., rar) captivitate, robie" cf. *(a) robi* (DLR), *sfârşiciune* „(înv., rar) sfârşeală" cf. *(a) sfârşi* (DLR), *sfiiciune* „(înv.) sfială; (rar) persoană sfioasă" cf. *(a se) sfii* (DLR), *simțiciune* „(înv.) sensibilitate; senzație; sentiment; simțire; desfătare" cf. *(a) simți* (DLR), *slăbiciune* „starea de a fi *slab*; ființă slabă; carne slabă, macră" cf. *(a) slăbi* (DLR), *sluticiune* „(înv.) sluțenie" cf. *slut* (DLR), *smericiune* „(înv.) smerenie" cf. *(a) (se) smeri* (DLR), *sterpiciune* „sterilitate; pământ *sterp*; femeie stearpă; (reg.) stup care nu roieşte" (DLR s.v. *sterpăciune*), *strepeziciune* „(rar) strepezeală" cf. *(a se) strepezi* (DLR), *tămăduiciune* „(înv., rar) tămăduire" cf. *(a) tămădui* (DLR), *topiciune* „(înv., reg.) lipsă de vlagă; trândăvie" cf. *(a) topi* (DLR), *turbiciune* „(înv.) turbare; mânie, înverşunare" cf. *(a) turba* (DLR s.v. *turbăciune*), *uniciune* „(înv.) unitate; unire" cf. *(a) uni* (DLR), *uriciune* „(înv., reg.) nutrire a unui sentiment de *ură* față de cineva" (DLR s.v. *urâciune*), *viiciune* „(înv.) vitalitate" cf. *viu* (DLR), *vioiciune* „calitate a unei persoane de a avea o vitalitate deosebită; însuflețire în acțiune, în vorbire; rapiditate şi uşurință în mişcări" cf. *vioi* (DLR), *zămisliciune* „(înv., rar) procreare" cf. *(a) zămisli* (DLR), *zdrobiciune* „(înv.) remuşcare" cf. *(a) zdrobi* (DLR).

Nu au fost incluse în inventar formațiile *neteziciune* și *pofticiune* din DI, deoarece nu sunt înregistrate în dicționarele explicative consultate.

La acestea se adaugă 8 formații analizabile din alte surse: *îngroziciune* „îngrozire" (DA s.v. *îngrozi;* în singurul citat, de la Dosoftei. V.S., formația este scrisă *îngrozâciune*), *întăriciune* „întărire" cf. *(a) întări* (FCLRV: 84), *moiciune* „(înv., rar) acțiunea de a muia (cufundând într-un lichid)" cf. *(a) moia* – var. la *(a) muia* (DLR), *morbiciune* „*morb* (= boală)" (DLR), *mulțiciune* „(mat., înv.) înmulțire" cf. *(a) mulți* (DLR), *pricăjiciune* „(înv., rar) pângărire" cf. *(a) pricăji* (DLR), *ursiciune* (în DI doar *ursâciune,* vezi *supra* **3.2.1.**) „(înv., rar) ursire, predestinare" cf. *(a) ursi* (DLR), *verziciune* „(pop.; mai ales la pl.) fruct sau legumă *verde*; (reg., la pl.) verdețuri; (reg.) zeamă verzuie, verzeală" (DLR).

Trebuie avute în vedere și câteva formații analizabile vechi, împrumuturi latino-romanice întâlnite mai ales în scrierile din secolul al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, în care forma *-iciune* reprezintă încercarea de adaptare a cuvintelor străine la sistemul derivativ românesc: *definiciune, distribuiciune, nutriciune* (vezi și *supra*, nota sub **3.1.1.**, inventarul formațiilor adăugate); ulterior, aceste substantive s-au adaptat cu *-(i)ție,* forme cu care circulă în limba contemporană.

3.4.2. Formațiile cu acest sufix sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:

– verbe terminate la infinitiv
  – în *-i*: *asupriciune, cumpliciune, curățiciune, despărțiciune, goniciune, împuțiciune, închipuiciune, îndoiciune, îndumnezăiciune, limpeziciune, lingăriciune, lipiciune, măguliciune, măscăriciune, mâhniciune* etc.;
  – în *-ia*: *încovoiciune, moiciune, sperieciune;*
  – în *-a*: *turbiciune;*
– adjective: *acriciune, crudiciune, goliciune, măcriciune, moliciune, negriciune, predilepciune, sluticiune, sterpiciune, verziciune, viiciune* etc.;
– substantive: *fâțiciune, minuniciune, morbiciune, pustiiciune;*
– verbe sau adjective: *albiciune, slăbiciune;*
– un verb sau un substantiv: *adevericiune;*
– un adverb: *lesniciune.*

În DI figurează și o ***formație semianalizabilă***: *gălbiciune* „culoare galbenă, paliditate" cf. *galben* (DA s.v. *gălbeneală*).

3.5. -IUNE[2] (-une)

3.5.1. În DI se înregistrează 24 de ***formații analizabile***: *aprijune* „(rar) vehemență" cf. *aprig* (DA), *bălăciune* „(reg.) loc mocirlos pe care nu se fac case; (fig.) trivialitate" cf. *(a) (se) bălăci* (MDA), *betejune* „rană" (DA s.v. *beteșug*) cf. *beteag, botejune (botegiune)* „*botez*" (DA) cf. *(a) boteza, dezmeticiune* „(înv., rar) dezmeticire" cf. *(a) (se) dezmetici* (DLR), *fărtăciune* „(înv., pop.) frăție" cf. *fârtat,* pl. *fârtați* (DA), *flămânjune (flămângiune)* „(reg., înv.) foame mare" cf. *flămând* (DA), *isteciune* „istețime, agerime de minte" (DA s.v. *isteț*), *îndărătniciune* „(înv.) răutate; răzvrătire" cf. *îndărătnic* (DA), *întregiune* „(înv.) deplinătate, plenitudine" (DA s.v. *întreg*), *înțelepciune* „știință, cunoaștere; calitatea de a fi *înțelept*" (DA), *lâncejune* „(înv.) boală" (DA s.v. *lânced*), *limpegiune (limpejune)* „(înv.) starea de a fi *limpede*" (DA s.v. *limpezi*), *milostivniciune* „(înv., rar) prinos" cf. *milostivnic* (DLR) cf. și *(a) milostivnici, pestriciune* „(înv.) amestec de culori diferite" cf. *pestriț* (DLR), *predilepciune* (DLR s.v. *predilecție*) cf. *predilect,*

procleciune „(bis.; înv., rar) anatemă, afurisenie” cf. *proclet* „anatemizat, afurisit; păgân” (DLR), *putrejune (putregiune)* „(înv., reg.) putrefacţie; putreziciune” cf. *putred* (DLR), *repejune (repegiune)* „(înv., pop.) repeziciune; iuţeală; repeziş în cursul unei ape” cf. *repede* (DLR), *rotunjune* „(reg.) rotunjime” cf. *rotund* (DLR), *sălbăticiune* „(pop.) animal *sălbatic*” (DLR), *sărbejune* „(înv.) calitatea de a fi searbăd” cf. var. *sarbăd* (DLR), *umejune (umegiune)* „umezeală” cf. *umed* (DLR s.v.), *veştegiune* „(înv.) veştejire” cf. *veşted* (DLR).

1. Formaţiile *dezbrăciune* şi *îmbrăciune* din DI nu se întâlnesc în sursele consultate; este posibil ca ele să fi rezultat din *dezbrăcăciune*, respectiv *îmbrăcăciune*.
2. În DLR, formaţia *păştiune* „(înv., reg.) păşune” este explicată prin contaminare din *(a) paşte* + *păşune*. Având în vedere că formaţia are şi variantele *păsciune, păşciune,* pare mai probabilă derivarea cu sufixul -*iune*[2] de la *(a) paşte.*
3. Vezi şi formaţia *urâciune* (*supra*, nota sub **3.2.1.**).

La acestea se adaugă 4 formaţii din alte surse: *cânteciune* „(neob.) *cântec*, cântare” (DA), *fericiune* „fericire” cf. *ferice* (Pascu, S.: 46) şi *(a) ferici, răsfăciune* „(înv., rar) *răsfăţ* (DLR), *verdune* „fruct *verde*” (DLR s.v. *verdunc*).

3.5.2. Formaţiile sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu:
– adjective: *aprijune, betejune, flămânjune, isteciune, înţelepciune, pestriciune, procleciune, rotunjune, sălbăticiune, veştegiune* etc.;
– verbe terminate la infinitiv
  – în -*i*: *bălăciune, dezmeticiune;*
  – în -*e: păştiune;*
– substantive: *botejune, cânteciune, fărtăciune, răsfăciune;*
– verbe sau adjective: *fericiune, milostivniciune.*

4. Valorile derivatelor

Formaţiile cu sufixele din serie au mai multe valori.

4.1. ***Nume de acţiune / stare*** (frecvent, uneori şi rezultatul): *adăpăciune, botejune, dezbrăcăciune, flămânjune, goniciune, iertăciune, împăcăciune, împuţiciune, închinăciune, înmormântăciune, întristăciune, plecăciune, rugăciune, sfiiciune, votăciune, zămisliciune* etc.

4.2. ***Rezultatul acţiunii / stării***: *amărăciune* „sentiment dureros, chinuitor”, *îmbălăciune, îngânăciune, măscăriciune, simţiciune, urâciune* „ură” etc.

4.3. ***Locul acţiunii*** (mai rar): *bălăciune* „loc mocirlos”, *fătăciune* „locul destinat animalelor când fată”.

4.4. ***Colective*** (mai rar):
– cu bază verbală: *fătăciune* (înv.) „totalitatea produselor pământului dintr-un an; totalitatea puilor fătaţi dintr-odată” (*Cu fătăciunea să plătească stricăciunea,* Pann, în DA), *îmbrăcăciune* „îmbrăcăminte; totalitatea obiectelor care îmbracă corpul omenesc”;
– cu bază substantivală (rar): *şerpăciune* „şerpărie”.

4.5. ***Numele calităţii*** (cu bază adjectivală; relativ frecvent): *albiciune, amărăciune* „însuşirea de a fi amar”, *aprijune, deşertăciune, deşteptăciune, înţelepciune, limpeziciune* (*limpegiune*), *molăciune* „însuşirea de a fi moale”, *negriciune, repeziciune (repejune)* „însuşirea de a fi repede”, *slăbiciune* „faptul, însuşirea de a fi slab”, *vioiciune* etc.

4.6. ***Purtătorul calităţii*** (nume de persoane, de obicei epitete, sau de obiecte concrete): *bunăciune* (de ex. *Uite ce „bunăciune” avem în Parlamentul European,*

www.libertatea.ro), *molăciune* „obiect moale”, *prostăciune* „om foarte prost”, *sălbăticiune, împuțiciune* „lucru care pute”, *sterpăciune* „femeie stearpă”, *urâciune* „ființă urâtă, pocitanie”, *crudiciune, verziciune* etc.

În câte o formație apar și valorile ***purtătorul relației*** (*fârtăciune*), ***peiorativul*** (*băbăciune*).

Unele formații sunt ***sinonime*** cu baza: *cânteciune, morbiciune, răsfăciune, seteciune*.

În formația *minuniciune* raportul semantic dintre bază și derivat nu este clar.

5. Originea sufixelor și istoria derivatelor

5.1. Sufixele din seria în discuție reprezintă, la origine, sufixul latinesc *-io* atașat la participiul trecut al unui verb.

În latină, acest sufix formează derivate substantivale imparisilabice în *-io, -ionis, -ionem* cu valoare abstractă (Leumann–Hofmann–Szantyr: 239–240). Formele sub care se prezintă sunt condiționate fonetic de consoana finală a temei și de conjugarea verbului: *-atio*, la verbele de conjugarea I, *-itio*, la cele de conjugarea a IV-a și, prin analogie, la cele de conjugarea a III-a, iar *-tio* la temele de participiu fără vocală de legătură (în *-ct-, -nt-* etc.) și *-sio*, la verbele de conjugarea a II-a și a III-a cu participiul în *-s*.

Sufixul latinesc s-a ***moștenit*** în limba română sub formele *-ăciune, -iune* (mai târziu, a fost împrumutat, mai ales prin intermediul limbilor romanice, vezi monografia seriei **-AȚIE / -AȚIUNE, -IȚIE[1] / -IȚIUNE, '-ȚIE / -ȚIUNE, '-IE[1] / -IUNE[1]**).

Sufixele moștenite din latină s-au detașat din cuvinte analizabile: *curăciune* < lat. *curatio, -onem* (CDDE 453; DA), *înțelepciune* < lat. *intellectio, -onem* (CDDE 875; DA; fără etimologie la TDRG), *rugăciune* < lat. *rogatio, -onis* (REW 7362; TDRG; DLR) etc. Alte formații analizabile sunt considerate în unele surse drept moștenite (ca și bazele la care se raportează), iar în alte surse apar ca fiind formate în limba română: *cuminecăciune* din lat. **comminicatio, -onem* (CDDE 437), dar derivat de la *(a) cumineca* (Scriban, Dicț., DA); *închinăciune* din lat. *inclinatio, -onem* (CDDE 847; Scriban, Dicț.; CADE), dar derivat de la *(a) închina* (DA; Ciorănescu, DER s.v. *închina*; fără etimologie la TDRG); *lăsăciune* din lat. *laxatio, -onem* (CDDE 954; FCLRV: 83), fără etimologie (TDRG), derivat de la *(a) lăsa* (Ciorănescu, DER s.v. *lăsa* și DLR), din *(a) lăsa* sau lat. *laxatio, -onis* (Scriban, Dicț.); *pierzăciune* din lat. *perditio, -onem*, cu *z* după *pierzare* (CDDE 1386) sau derivat de la *(a) pierde* (DLR); *secăciune* „secare” din lat. *siccatio, -onis* (Scriban, Dicț.; CADE; FCLRV: 83) sau derivat de la *(a) seca* (DLR) sau de la *sec* (Ciorănescu, DER), fară etimologie (TDRG).

1. În limba română există câteva formații neanalizabile cu *-une*, probabil moștenite, la care legătura cu verbul nu se mai recunoaște: *minune* cf. lat. **mirio, -onis* (CDDE 1138; DLR), *pășune* cf. lat. *pastio, -onis* (REW 6278; CDDE 1354; DLR; Ciorănescu, DER); o formație moștenită, în care tema se poate recunoaște cu oarecare ușurință, este *minciună* (ar. *minciună, minciune*), care a suferit însă modificări în ce privește sufixul, făcându-l de nerecunoscut: lat. **mentitio, -onis*, devenit **mentio, -onis* (CDDE 1136; DLR; Ciorănescu, DER); în TDRG și la Scriban, Dicț. se presupune că *minciună* s-a format prin contragere din *mințiciună* < *(a) minți* < lat. *mentire* (ca și *putrejune, repejune*, alături de *putreziciune, repeziciune*).

2. În categoria cuvintelor neanalizabile îl menționăm și pe *Crăciun* s.n., dacă se acceptă proveniența lui din lat. *creatio, -onis* s.f. (Rosetti 1960: 65–71; Rosetti 1971: 3–4; Sala 2006: 73); cuvântul „a pierdut pe *-e* pentru că a pierdut legătura cu verbul de la care derivă" (Graur, E.: 80). Pentru alte păreri în legătură cu etimologia cuvântului *Crăciun,* vezi DA; Mihăilă 2007: 369 (cf. și Ciorănescu, DER s.v.).

În latina clasică, *-io* era unul dintre cele mai importante sufixe de formare a abstractelor verbale, dar trebuie subliniată și trecerea, mai ales în latina târzie, a unor derivate de la sensul abstract la cel concret (ILR I: 74). În limba română derivatele cu *-ăciune, -âciune, -eciune, -iciune, -iune*[2] au atât sens abstract, cât și concret, celelalte valori fiind derivate din acestea, cu excepția celei de abstract al calității, caracteristică derivatelor denominale, apărută în cadrul limbii române (Pușcariu, D.: 536).

5.2. Cea mai veche atestare de care dispunem este o formație cu *-ăciune* din secolul al XV-lea: *Fătăciune,* toponim (a. 1437–1438, Doc. Rom. Hist. B I, la Anghel–Șerban 1979: 171).

Are atestări din secolul al XV-lea și substantivul neanalizabil *Crăciun,* ca antroponim (a. 1414, Mihăilă 2007: 91).

Substantivele comune sunt atestate încă din primele texte scrise, din secolul al XVI-lea: *amărăciune* (Coresi, Ev., în DA), *asupriciune* (Coresi, Ev., în DA), *botejune* (Tetraev., în DA), *goliciune* (CC_2, în FCLRV: 85), *iertăciune* (CT, în FCLRV: 84), *îmbrăcăciune* (PH, în FCLRV: 84), *înțelepciune* (Psalt., în DA), *putrejune* (Coresi, Ev.; *putregiune* la Varlaam, C., în DLR), *pricăjiciune* (CC_2, în FCLRV: 84), *stricăciune* (CT, în FCLRV: 84), *urâciune* (P.Or., în FCLRV: 84) etc. Sunt constant folosite și în secolele următoare (FCLRV: 86).

Unele formații sunt posibile calcuri: *mulțiciune* cf. *(a) mulți*, după lat. *multiplicatio, -onis*, germ. *Multiplikation* (DLR); *pusăciune* „poziție" cf. *pus*, după it. *posizione*, fr. *position* (DLR).

6. Originea temelor

Derivatele cu sufixele din serie au ca bază cuvinte moștenite sau împrumuturi vechi. Astfel, la aproximativ două treimi dintre derivate tema este moștenită (*bunăciune, dezmierdăciune, închinăciune, înțelepciune, moliciune, plinăciune, rugăciune, sălbăticiune, urâciune*). Mai rar, tema este de origine slavă (*băbăciune, bălăciune, robiciune, sfiiciune, umileciune, zămisliciune* etc.), maghiară (*betejune, tămăduiciune* etc.), formată în română (*dăbălăciune, denemicăciune, dezgropăciune, închipuiciune, îngropăciune, mulțiciune*). Bazele de derivare sunt uneori cuvinte cu origine obscură (*zburdăciune*). Rar, baza poate fi un neologism (*morbiciune*).

7. Productivitatea sufixelor

Au fost productive în limba veche mai ales *-ăciune*, urmat de *-iune*[2]. Sufixul *-ăciune* devine foarte productiv la sfârșitul secolului la XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă în care reprezentanții curentului latinist au încercat să reconstituie forma latină moștenită a multor împrumuturi noi sau chiar a unor împrumuturi vechi, nelatine. Abuzul în folosirea cuvintelor cu *-ăciune* a fost însă combătut de o bună parte dintre intelectualii vremii, în special de unii scriitori. Încercarea, în ansamblu, a eșuat, curentul ajungând să fie numit, în bătaie

de joc, *ciunism*, dar ea a avut unele urmări: deşi ridiculizat, procedeul derivării cu *-ciune* continuă să fie productiv în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Astfel, excluzând formaţiile prin care s-a încercat adaptarea neologismelor în *-aţi(un)e, -i(un)e* (de ex. *prestidegităciune* la Stamati, D., în DLR s.v. *prestidigitaţie*; vezi monografia seriei **-AȚIE / -AȚIUNE, -IȚIE**[1] **/ -IȚIUNE, '-ȚIE / -ȚIUNE, '-IE**[1] **/ -IUNE**[1]), apar destul de multe derivate de la teme vechi, care au ca primă atestare izvoare din această perioadă: *deşteptăciune* (Costinescu, în DLR), *gălbiciune* (Russo, în DA), *încovoiciune* (Barcianu, în DA), *înecăciune* (Costinescu, în DA), *lipiciune* (Pontbriant, în DA), *măsurăciune* (Budai-Deleanu, în DLR), *mişcăciune* (Barcianu, LM, Alexi, în DLR), *mizerăciune* (Budai-Deleanu, în DLR), *prădăciune* (Săulescu, Asachi, Bălcescu, în DLR), *sfiiciune* (Eminescu, în DLR), *simţiciune* (Heliade, Pontbriant etc. în DLR) etc. În secolul al XX-lea derivatele cu aceste sufixe se împuţinează. Sufixele nu sunt productive în limba contemporană. Derivate ocazionale, arhaizante, cum ar fi *băbăciune, bunăciune*, *pofticiune* „poftă, dorinţă" (neînregistrat în DLR), mai apar pe internet sau în limbajul argotic.

8. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Derivatele formate cu sufixele din serie s-au folosit pe întregul teritoriu al ţării. În limba contemporană, majoritatea sunt învechite. Există un număr redus de cuvinte cu *-ăciune, -iciune, -iune*[2] cu uz general, ca *amărăciune, deşteptăciune, goliciune, înţelepciune, înşelăciune, moliciune, putreziciune, repeziciune, rugăciune, sfiiciune, slăbiciune, stricăciune, vioiciune* etc. Altele sunt populare: *aplecăciune, iertăciune, împăcăciune, înecăciune, secăciune, spurcăciune, urâciune* etc. Unele derivate, mai ales cele cu *-iune*[2] (*-une*), sunt atestate numai regional: *aprijune* (Sbiera, în DA), *bălăciune* (Chest. II, în DA), *verdune* (Arh. Olt., în DLR s.v. *verdunc*) etc. Câteva formaţii au o singură atestare: *ascultăciune* (atestat doar în dicţionarul manuscris al lui Budai-Deleanu, în DA), *aselghiciune* (cu menţiunea „cuvânt literar, rar", în DA). În registrul colocvial, glumeţ-ironic, circulă câteva formaţii nou-apărute sau revitalizate (cu atestări vechi): *adevărăciune, băbăciune, bunăciune, complicăciune.*

'-ĂN

1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

1.1. În DI sunt înregistrate 4 ***formaţii analizabile***: *cearcăn* „*cerc* de vapori în jurul Soarelui sau al Lunii; cerc negricios în jurul ochiului" (DA), *floacăn* „(Săcele, Trans.) *floc* care cade de pe pielea argăsită sau din lână la ţesut" (DA), *lampăn* „(Jina, Trans.) *lampă* cu gaz, felinar" (DLR), *tragăn* „(înv., rar) convoi de vehicule trase de aceeaşi forţă" (DLR, nu precizează genul substantivului) cf. *(a) trage*.

1.2. Formațiile cu *'-ăn* sunt ***substantive neutre*** accentuate pe temă, analizabile în raport cu:
– substantive: *cearcăn, floacăn, lampăn;*
– un verb: *tragăn.*

1. Ne exprimăm rezerva cu privire la posibilitatea analizei câtorva cuvinte cu finala *'-ăn: leagăn* este considerat de Pascu (S.: 218) drept un derivat posibil de la *(a) lega,* dar pare mai plauzibilă explicația din DA, care îl socotește postverbal de la *(a) legăna*; *jneapăn* „ienupăr" nu poate fi analizat prin *jneap* „idem", variantă lexicală care a pierdut finala (derivat regresiv). Ar putea, eventual, să fie considerat semianalizabil cuvântul *rapăn* „boală de piele, jeg" prin *rapor,* cu sens identic, ambele cuvinte cu etimologie necunoscută (cf. DLR).

2. Legătura semantică dintre *oarzăn* „(d. fructe) timpuriu; (d. oameni) tânăr" și *orz* este dificilă („care se coace în același timp cu orzul"); în DLR este dat cu etimologie necunoscută cf. *orz* (vezi, totuși, și alte derivate folosite pentru a denumi pomi cu fructe timpurii, văratice, precum și fructele respective: *orzatic, orzesc, orziu,* cf. Comșulea 1980: 73).

2. Valorile formațiilor

Formațiile cu *'-ăn* au următoarele valori:
– ***specia*** bazei: *floacăn, lampăn;*
– ***purtătorul asemănării*** cu baza: *cearcăn;*
– ***numele obiectului acțiunii***: *tragăn.*

3. Originea formantului și istoria derivatelor

Este greu de stabilit dacă *'-ăn* este un formant lexical propriu-zis (sufix) sau doar o finală de adaptare.

Cu excepția lui *cearcăn*, care provine din lat. *circinus* > **circanus* (vezi și cuvântul neanalizabil *cumăn* „chimen", în Anon. Car., neologism după lat. *cuminum*), celelalte formații analizabile cu *'-ăn* par să se explice prin germană, ca plurale interpretate drept singulare: *floacăn*, considerat în DA ca derivat din *floc,* se explică mai bine prin pluralul *Flocken* al substantivului german *Flocke* „șuviță, buclă, floc, miță, scamă"; *lampăn* este refăcut din pl. germ. *Lampen* (sg. *Lampe*). Formația *tragăn,* pentru care DLR trimite la verbul *(a) trăgăna* (variantă a lui *(a) tărăgăna*), dar care nu se potrivește semantic cu substantivul *tragăn,* pare mai apropiat de verbul german *tragen* „a duce, a purta, a căra". Trebuie remarcat că cele trei cuvinte circulă în Transilvania, unde s-a manifestat o importantă influență germană.

4. Originea temelor

Temele prin care se face analiza formațiilor în discuție sunt de origine latină (*cearcăn, floacăn, tragăn*) și multiplă (*lampăn*).

5. Productivitatea formantului și repartiția teritorială a derivatelor

Cu excepția lui *cearcăn,* care aparține limbii standard, celelalte substantive cu *'-ăn* sunt regionalisme din Transilvania.

'-ĂR ('-ăre)

Byck–Graur: 29.

1. Statutul afixelor

Conform indicațiilor din surse, nu se poate stabili clar care este forma de bază a afixului și care este variantă: cuvântul *bulgăr* „masă solidă, de formă (aproape) sferică" este înregistrat fie ca variantă lexicală a lui *bulgăre* (DA s.v.), fie este cuvânt-titlu, cu varianta *bulgăre* (DEX); ambele forme ale cuvântului sunt considerate corecte în DOOM[2]. Dat fiind că *bulgăr* este mai vechi decât *bulgăre* (vezi *infra* **4.**) și pentru că forma *'-ăr* apare și în alte formații (vezi *infra* **2.**), am considerat că aceasta este forma de bază a afixului.

În formația *sânger* „*sânge;* sângeros; nume de plantă" < *sânge* (DLR) apare un sufix **'-er,* dar cuvântul poate fi și derivat regresiv din *(a) sângera,* moștenit din lat. *sanguinare* (DEX), iar din *laieră* „haită de câini" cf. *laie* „idem" (DLR) s-ar segmenta un sufix **'-eră;* nu le-am înregistrat ca sufixe din aceeași serie cu *'-ăr* deoarece se identifică în câte o singură formație. Cuvântul *pleter* „împletitură de nuiele; nuia pentru împletit garduri; șnur sau panglică pentru împletit cozile" împrumutat din sârbă (DLR) este greu de pus în legătură pentru sensurile principale cu împrumutul din vechea slavă *pleată* „păr; coadă".

Formantul *'-ăr* se delimitează de varianta accentuată *-ăr* a sufixului *-er*[1] nu numai prin accent, ci și prin origine și valori (vezi monografia sufixelor **-A̲R, -E̲R**[1]**; -A̲RĂ, -A̲RE**[1]**; -A̲RIU**).

2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

2.1. În DI sunt înregistrate 3 ***formații analizabile*** cu *'-ăr(e)*: *bulgăr(e)* cf. *bulg* „idem", *păpălugăr* „flăcău îmbrăcat în frunze verzi" cf. *păpălugă* „paparudă" (DLR) și *zăstâmpăr* „răstimp" cf. varianta *zăstâmp* „idem" (în DLR s.v. *zăstimp*).

Câteva cuvinte analizabile cu finala *'-ăr* nu au fost avute în vedere, din diverse motive: *ciu̲ngăr* „arbore cu vârful retezat" (la Pascu, S.: 56) este suspect, nefiind preluat în DA și MDA; *ciu̲ngără* „oaie cu coarnele retezate" (DA) este o variantă de pronunțare a lui *cingu̲ră* (vezi monografia sufixelor **-A̲R, -E̲R**[1]**; -A̲RĂ, -A̲RE**[1]**; -A̲RIU**); *licăr* „sclipire, licărire" este considerat în DLR postverbal de la verbul *(a) licări* < interj. *lic.*

2.2. Formațiile sunt ***substantive***:
– ***masculine*** raportabile la substantive: *bulgăr(e), păpălugăr;*
– ***neutru*** raportabil la un substantiv: *zăstâmpăr.*

3. Valorile formațiilor

Formațiile *bulgăr(e)* și *zăstâmpăr* sunt ***sinonime*** cu baza, iar în *păpălugăr* sufixul are valoare ***moțională.***

4. Originea formantului şi istoria derivatelor

Originea formantului *'-ăr* este neclară.

Cuvintele *bulgăr* şi *bulgăre* ar putea reprezenta singulare refăcute după pluralul **bulguri, bulgări* al lui *bulg* (Byck–Graur: 29; cf. şi Ciorănescu, DER s.v. *bulz*). Inconvenientul explicaţiei de mai sus constă în faptul că *bulgăr* şi *bulgăre* au atestări vechi (*Palia* (1582), respectiv *Biblia* (1688), în DA), în timp ce *bulg* apare numai în texte populare (ceea ce nu înseamnă că nu poate fi şi el foarte vechi). Mai există şi posibilitatea ca *bulg* să fie un derivat regresiv de la *bulgăr*. Probabilitatea ca *bulgăr* să fie un derivat regresiv din *(a) bulgări* este greu de susţinut, deoarece verbul are atestări mult mai recente decât substantivul. Perechea *bulg – bulgăr* este susţinută de paralelismul cu perechea *zăstâmp – zăstâmpăr*, în cadrul căreia *zăstâmpăr* este un singular refăcut după *zăstâmpuri*, pluralul lui *zăstâmp* (DLR s.v. *zăstimp*). Faptul că, în perechile enumerate, baza şi cuvântul cu *'-ăr* sunt sinonime ne îndreptăţeşte să credem că *'-ăr* este mai curând o finală (uneori expresivă) decât un formant lexical (sufix).

Formantul *'-ăr* din *ciungăr* este tratat de G. Pascu (S.: 56) la sufixul *-ur*. Vezi şi jocul finalelor *-ură / -ără* în cuvinte neanalizabile: *fleandură – fleandără, ţandură – ţandără* etc.

5. Originea temelor

Temele prin care se analizează formaţiile *bulgăr* şi *păpălugăr* sunt de origine necunoscută, iar *zăstâmpăr* are ca temă o formaţie românească derivată cu prefix.

6. Productivitatea formantului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Productivitatea formanţilor este incertă, ca şi statutul lor.

Cuvântul *bulgăr(e)* circulă în limba comună, *păpălugăr* este regional, iar *zăstâmpăr* este învechit, rar (în loc. adv. *cu zăstâmpăr* „din timp în timp”).

-ĂREAȚĂ, -ĂREȚ

Löwe 1911: 16–18; Pascu, S.: 103–105 şi 319–320; Graur, N.A.: 91–94; Iordan, Stil.: 198–199; Iordan, LRC: 260 şi 343; Iordan, LRA: 166–167; Creţa 1967: 187; Sădeanu 1962: 51–52; FCLRV: 79–80; Capidan, A.: 515; DHLR I: 253; Densusianu, CTR.

1. Statutul afixelor

Considerăm că sufixele *-ăreaţă* [pron. -ă-rĕa-ţă] şi *-ăreţ* [pron. -ă-reţ] constituie o ***serie*** în primul rând datorită originii latine comune care li se atribuie (vezi *infra* **4.**); distribuţia sufixelor (vezi *infra* **2.1.** şi **2.2.**) şi valorile derivatelor (vezi *infra* **3.**) coincid numai parţial.

Cele două sufixe sunt discutate împreună la Pascu, S.: 103–105 şi în FCLRV: 79–80; cf. şi Iordan, LRC: 343, nota 2.

1.1. Sufixul *-ăreaţă* se identifică în substantive denominale care nu au un corespondent adjectival cu sufixul *-ăreţ* (vezi *infra* **2.1.1., 2.1.2.**).

1. Singura formaţie cu *-ăreaţă* înregistrată în DI şi DLR ca s.f. şi adj. este *strungăreaţă* „spaţiu mai mare decât cel obişnuit între incisivi; (reg.) *strungă* la stână (= deschizătură îngustă prin care trec oile pentru a fi mulse); (pop.) vas în care se mulg oile" şi „(reg., d. dantura oamenilor) cu strungăreaţă" cf. *strungă* + *-ăreaţă* (DLR s.v. *strungăreţ, -eaţă*); utilizarea adjectivală a acestui derivat este însă cu totul accidentală (ilustrată printr-un singur citat: *Ascundeau gura... cu dinţii laţi, strungăreţi.* Rebreanu, P.S. 182, în DLR).

2. Formaţia *mustăreaţă* „sevă a plantelor; zeamă, suc; *must*" (DLR) are variantele *mustereaţă, mustireaţă* şi *mustureaţă,* din care s-ar detaşa sufixele **-ereaţă* [pron. -e-rĕa-ţă], **-ireaţă* [pron. -i-rĕa-ţă], **-ureaţă* [pron. -u-rĕa-ţă], iar *bumbăreaţă* „târtiţă" cf. *bumb* „orificiu anal" (DA) are varianta *bumbureaţă;* la fel, *porcăreaţă* „cocină de *porci*; păşune pentru porci; mulţime de porci" (DLR) şi *strungăreaţă* (vezi *supra,* nota 1) au variantele *porcăleaţă* (cf. *porc* + **-ăleaţă* [pron. -ă-lĕa-ţă]), respectiv *strungăneaţă* (cf. *strungă* + **-ăneaţă* [pron. -ă-nĕa-ţă]). Pentru că formanţii respectivi sunt izolaţi (se segmentează din câte un singur cuvânt, iar **-ureaţă* din două), nu au fost reţinuţi ca variante regionale ale lui *-ăreaţă.*

1.2. Cele mai multe formaţii în care se identifică sufixul *-ăreţ* sunt adjective deverbale, rar denominale (unele fiind folosite şi ca substantive); câteva derivate sunt substantive denominale (vezi *infra* **2.2.1., 2.2.2.**).

1. Substantivele *iernăreaţă* s.f. „o specie de struguri albi şi tari care se păstrează bine peste iarnă" (DA s.v. *iarnă*) şi *iernăreţe* s.f.pl. „(reg.) crizanteme" (MDA s.v. *iernăreţ, -eaţă* adj.), ca şi *lătăreaţă* s.f. „(iht., Trans.) obleţ (*Alburnus lucidus*); (înv.) literă tipografică lată; cinzeacă" (DLR, s.v. *lătăreţ, -eaţă* adj.), sunt substantivări (metaforice) ale formei de feminin a adjectivului corespunzător; de aceea, vor fi discutate la sufixul *-ăreţ.*

2. Ţinând seama de distribuţie, tot la sufixul *-ăreţ* a fost încadrată şi formaţia *mulgăreaţă* „(oaie, vacă etc.) care dă lapte, care se *mulge*; strungă la stână" (DLR s.v. *mulgăreaţă* adj., s.f.); derivatul este un adjectiv (rar, substantivat) raportabil la un verb, care are numai formă de feminin din cauza sensului (vezi şi *infra,* nota 2 sub **2.2.2.1.**).

1.3. Sufixele *-ăreaţă* şi *-ăreţ* apar în două ***dublete*** (cuvinte sinonime raportabile la acelaşi cuvânt de bază, dar având sufixe diferite): *chegăreaţă / chegăreţ* „vas de lemn în care se ţine *cheagul*" (DA s.v. *cheag*) şi *fortăreaţă* / (înv.) *fortăreţ* „loc sau cetate întărită" (DA) cf. *fort* „întăritură de pământ sau de zidărie care apăra un oraş, un port etc.". Nu intră în această categorie cuvintele *căcăreaţă* şi *căcăreţ, fumăreaţă* şi *fumăreţ, mustăreaţă* şi *mustăreţ,* pentru că nu sunt sinonime, ci cuvinte cu sensuri diferite (vezi *infra* **2.1.1.** şi **2.2.1.**).

Câteva dintre formaţiile cu *-ăreţ* au ***dublete*** cu sufixul compus *-areţ* (*-ariţ*) – vezi monografia sufixului **-EŢ**, în volumul următor. Uneori, formaţiile cu *-areţ* (*-ariţ*) sunt înregistrate, în dicţionarele explicative, ca variante lexicale (învechite) ale celor cu *-ăreţ* (pentru glosări, vezi *infra* **2.2.1.**): *certareţ* s.v. *certăreţ* (MDA; în DA, ambele formaţii figurează s.v. *certa: certăreţ, -eaţă,* mai rar *certareţ, -ă* la Polizu, fără citate); *iubareţ* s.v. *iubăreţ* (MDA; în DI şi DA apare numai *iubareţ*); *legumareţ* s.v. *legumăreţ* (DLR; în DI este numai *legumăreţ*); *răpareţ* (*răpariţ*) s.v. *hrăpăreţ* (MDA, DLR; în DI şi DA nu este însă înregistrat *hrăpăreţ*). Alteori, cele două formaţii sinonime figurează ca articole de dicţionar diferite: *cuvântareţ* (Dosoftei, Ps.

172, în MDA) și *cuvântăreț* (Dosoftei, V.S. 81/2, în MDA; în DA s.v. *cuvânta* figurează ambele forme: *cuvântăreț, -eață* și *cuvântareț,* dar în citate apar numai *cuvântăreț* și *cuvântăreață*); *lingareț* (T. Corbea, apud TDRG[3], în DLR) și *lingăreț* (Jahresber. XVII, 17, 105, în DLR); *locotareț (leocotareț)* (LB, în MDA și DLR) și *locotăreț* (Klein, D. 372, în MDA și DLR); *lungariț* (Gr. S. VI, 109, în MDA) și *lungăreț* (Dosoftei, V.S. 42, în MDA; în DLR s.v. *lungăreț* toate citatele sunt cu *-ăreț, -ăreață,* forma *lungariță* figurând doar într-un descântec, unde a putut fi creată din motive de eufonie: *Șopârlariță lungariță, Fugi de la (cutare),* Bîrlea, C.P. 356); *meșteșugareț (meșteșugariț)* (Dionisie, C. 209, în MDA și DLR) și *meșteșugăreț* (Doc. Ec. 698 (a. 1838), în MDA și DLR); *ospătariț* (Jipescu, O. 100, în DLR) și *ospătăreț* (F (1883), 142, în DLR); *râzareț* (Mat. Dial. I, 234, în MDA și DLR) și *râzăreț* (Atlas S II, 1939, 10/1, în MDA și DLR); *vorbareț (vorbariț)* (Negruzzi, S. III, 59, în MDA și DLR) și *vorbăreț* (Gane, N. apud CADE, în MDA; Gane, S. 326, în DLR).

În unele lucrări se afirmă că *-areț* este o „variantă" a lui *-ăreț* (Iordan, LRC: 343), deși cele două sufixe au origine diferită, iar *-areț* se identifică și în formații fără sinonime cu *-ăreț* (*ibostareț* „îndrăgostit, plin de iubire" cf. *iboste* „iubire", *limbareț* „limbut", *mușcătareț* „tămâios" cf. *mușcat* „muscat" etc.). În alte lucrări (Pascu, S. *loc. cit.*; Graur, N.A.: 92–93; FCLRV: 79–80 și 118), cele două afixe sunt considerate sufixe diferite (*-ăreț* < lat. *-aricius* și *-areț* < *-ar* + *-eț*), idee preluată și în această lucrare (pentru *-areț (-ariț),* vezi monografia sufixului **-ET**, în volumul următor).

2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

2.1. -ĂREAȚĂ

2.1.1. În DI sunt înregistrate 14 ***formații analizabile:*** *bumbăreață* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.**), *căprăreață* „loc de odihnă pentru *capre*, loc de păscut caprele" (DA s.v. *capră*), *chegăreață* (vezi *supra* **1.3.**), *focăreață* „bucătărie" cf. *foc* (MDA), *fortăreață* (vezi *supra* **1.3.**), *fumăreață* „casă afumată; fumărie" cf. *fum* (DA), *fustăreață* „termen injurios pentru femei" cf. *fustă* (MDA), *lăptăreață* (înregistrat în DI numai cu forma de pl. *lăptărețe*) „(reg., de obicei la plural) oaie care dă (mult) *lapte*; turmă de oi bătrâne; lăptărie (= loc la stână unde se strânge laptele)" (DLR), *mustăreață* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.**), *oglindăreață* (înregistrată în DI numai cu forma de pl. *oglindărețe*) „femeie care duce miresei darurile din partea mirelui" cf. *oglindă* (DLR s.v. *oglindăreasă*), *porcăreață* (vezi *supra,* nota 2 sub **1.1.**), *strâmbăreață* „găleată folosită la muls" cf. *strâmb* (DLR), *strungăreață* (vezi *supra,* nota 1 sub **1.1.**), *văcăreață* „staul pentru *vaci*; loc unde dorm vitele vara" (DLR).

1. Nu am inclus în lista de mai sus cuvântul din DI *căpăreață,* pentru că nu figurează în DA sau MDA și nu i se cunoaște sensul, nici pe *câșmăreață* „femeia *cârciumarului*, femeie care ține o *cârciumă*" (DA s.v. *cârciumă*), care este derivat din *crâșmar* + *-eață* moțional (cu disimilarea totală a lui *r* din temă).

2. Formația *strâmbăreață* a fost însă inclusă în lista de mai sus (conform etimologiei propuse în dicționarele explicative), deși analiza semantică prezintă dificultăți.

3. În DLR, formația *oglindăreață* (Șez. XVIII, 145, unde se precizează că printre darurile făcute de mire se numără și *oglinda*) este explicată din *oglindăreasă* (Polizu) prin schimbare de sufix, dar analiza directă prin baza comună *oglindă* este preferabilă; de altfel, în MDA cele două cuvinte figurează ca articole diferite.

La acestea se adaugă o formație: *căcăreață* „excrement de oaie, capră, iepure, șoarece etc." (DA s.v. *căca;* MDA), formație susceptibilă de dublă analiză, cf. și *căcare* + *-eață* (vezi sinonimul *căcărează,* în monografia seriei **'-ĂZĂ, '-ZĂ** sub **7.1.1.**).

2.1.2. Derivatele cu sufixul *-ăreață* sunt ***substantive feminine*** raportabile la:
– substantive:
– feminine: *căprăreață, fustăreață, oglindăreață, strungăreață, văcăreață;*
– neutre: *chegăreață, focăreață, fortăreață, fumăreață, lăptăreață, mustăreață;*
– masculine: *bumbăreață, porcăreață;*
– un adjectiv: *strâmbăreață;*
– un verb: *căcăreață.*

Unele formații cu sufixul *-ăreață* au sinonime cu alte sufixe: *bumbăreață* = *bumbăreasă* / *bumbărează* (DA și MDA s.v. *bumbăreață*), *căcăreață* = *căcărează* (DA), *chegăreață* = *chegăreț* / *chegărete* / *chegăriță* (DA s.v. *cheag*), *lăptăreață* = *lăptărie* (DLR), *oglindăreață* = *oglindăreasă* (DLR), *văcăreață* = *văcărie* (DLR).

2.2. -ĂREȚ

2.2.1. În DI sunt înregistrate 49 de ***formații analizabile***: *alergăreț* „căruia îi place să *alerge* pentru a se face util" (MDA), *ascultăreț* „(înv.) ascultător" cf. *(a) asculta* (DA), *băgăreț* „(fam.) (persoană) care se *bagă* insistent în toate" (MDA), *băltăreț* „de *baltă*, (persoană) din regiunea bălților" (DA), *buzăreț* „pelagră" (DA; vezi și „pelagră, adică *buze* spuzite" cf. *buză,* la Scriban, Dicț.), *călăreț* „(înv., d. soldați) care luptă de pe *cal;* (înv.) soldat de cavalerie; persoană care umblă călare sau care călărește" (DA), *cercăreț* „(om) care *cearcă* (= dă târcoale) sau care cercetează" (MDA, DA s.v. *cerca*), *certăreț* „(om) căruia îi place *cearta;* persoană care se *ceartă* des" (MDA cf. *ceartă;* DA s.v. *certa*), *chegăreț* (vezi *supra* **1.3.**) (DA s.v. *cheag;* MDA s.v. *chegărete*), *credințăreț* „ușor crezător" (DA s.v. *credința* „a adeveri, a întări, a încredința") și „(neob.) (persoană) care crede ușor ce i se spune" cf. *credință* „opinie, părere" (MDA), *cugetăreț* „(înv.) cugetător, gânditor" (DA s.v. *cugeta,* MDA), *cuvântăreț* „cuvântător, care predică frumos; înțelept, predicator" (DA s.v. *cuvânta,* MDA), *descurcăreț* „(persoană) care știe să se *descurce*" (DLR, MDA), *domnăreț* „(reg.) boieros" cf. *domn* (DLR), *fortăreț* (vezi *supra* **1.3.**), *gustăreț* „(înv.) căruia îi plac gustările" (DA s.v. *gustare*) și „(înv., d. oameni) căruia îi place să *guste*, bețiv" (MDA), *iernăreț* „(d. mere sau pere) iernatic, de iarnă" (DA s.v. *iarnă,* MDA; vezi și *supra,* nota 1 sub **1.2.**), *înfigăreț* „(fam., d. oameni) băgăreț" cf. *(a se) înfige* (MDA, DA s.v. *înfige*), *învârtăreț* „(fam.) care se descurcă" cf. *(a se) învârti* (MDA), *jucăreț* „(persoană) căreia îi place să se *joace*" (MDA), *jugăreț* „(bot., reg.) dumbeț (*Teucrium chamaedrys*)" (DA s.v. *jug,* MDA), *lătăreț* „care are o formă *lată* și turtită" (MDA, DLR; vezi și *supra,* nota 1 sub **1.2.**), *legumăreț* „care mănâncă mult; care se hrănește în mod frugal" cf. *(a) legumi* (MDA, DLR), *l(e)ocotăreț* „(înv.) flecar" cf. *(a) locoti* „a vorbi mult și fără rost, a flecări" (DLR), *lucrăreț* „(înv.) eficace, productiv, folositor; făcător de minuni" cf. *(a) lucra* (MDA, DLR), *lungăreț* „care are o formă alungită" cf. *lung* (MDA, DLR), *mâncăreț* „mâncăcios" cf. *(a) mânca* (DLR, MDA), *meșteșugăreț* „(înv.) care practică un *meșteșug*; șiret" (DLR, MDA), *mortăreț* „(Trans.) care are înfățișare de *mort*" (DLR, MDA), *murgăreț* „de culoare închisă, brun" cf. *murg* (DLR, MDA), *mustăreț* (*măstăreț*) „(bot., reg.) jugastru (*Acer campestre*)" cf. *must* (DLR, MDA), *ningăreț* „care aduce ninsoare, bogat în ninsoare" cf. *(a) ninge* (DLR, MDA), *olăreț*[1] „oală de lut în care se pune laptele la prins; urcior de lut" cf. *ol* – var. a lui *oală* (DLR), *olăreț*[2] „(Mold.) în formă de *oală*, lunguieț" (DLR, MDA), *petrecăreț* „(persoană) căreia îi place să *petreacă*" (DLR, MDA), *plângăreț* „care *plânge* prea ușor" (DLR, MDA), *plimbăreț* „căruia îi place să se *plimbe* mult" (DLR, MDA), *poftăreț* „(Trans.) pofticios" cf. *(a) pofti* (DLR, MDA), *purtăreț* (*portăreț*) „(înv., d. obiecte) care se poate muta cu ușurință, portabil; (pop., d. haine) care nu se rupe și nu se murdărește ușor; și în expr. ~ *de viață* = ființă (care trăiește)" cf. *(a) purta* (DLR, MDA), *râzăreț* „(rar) râzător" cf. *(a) râde* (DLR,

MDA), *scribăreț* „(rar, peior.) *scrib*” (DLR, MDA), *secăreț* „(d. boabele de cereale) *sec*” (DLR), *sfădăreț* „(reg.) certăreț” cf. *(a se) sfădi* (DLR, MDA) și *sfadă, tâmpănăreț* „(înv.) care cântă din *tâmpină* (= dairea)” cf. varianta *tâmpănă* (DLR), *umblăreț* „(iron.) (om) căruia îi place să *umble* mult” (DLR, MDA), *văi(e)tăreț* „(rar) care are obiceiul să se *vaite*” (DLR, MDA), *vorbăreț* „(persoană) care *vorbește* mult, flecar” (DLR, MDA), *zăcăreț* „(înv.) zăcător, leneș” cf. *(a) zăcea* (DLR, MDA), *zâmbăreț* „(fam.) care *zâmbește* (prea) des” (DLR, MDA).

1. Nu am inclus în listă formațiile *fugăreț* și *pândăreț* din DI, deoarece în dicționarele explicative figurează numai formele cu *-areț: fugareț, -riță* (DA s.v. *fugar*, cu citatul *Trupul [iep]ei lungăreț o arăta că e fugariță.* C. Negruzzi, I, 42; MDA cu glosarea „(reg.) fugaci (= care aleargă repede și ușor)” cf. *fugi* + *-areț*), respectiv *pândareț, -ă* „(neob., d. oameni) care stă la pândă, care pândește pentru a ataca” cf. *pândă* (DLR, cu unicul citat *Iute... să dăm de rușine pe-argivii pândareți.* Coșbuc, Ae. 30, unde, fiind vorba de versuri, forma s-ar putea explica și din rațiuni de metrică; cf. și MDA s.v.).

Par a conține sufixul *-ăreț* și alte două cuvinte din DI, neincluse în inventarul de mai sus: *strângăreț* (care nu apare în dicționarele explicative consultate) și *urzăreț*, care figurează în DLR numai în forma de feminin *urzăreață* „(reg.) mai ales la pl., în sintagma *pere urzărețe* = varietate de pere timpurii, foarte mici, roșii” explicat din *orz* + *-ăreț*, analiză care prezintă dificultăți de ordin formal (cf., totuși, varianta regională *urz* a lui *orz*, atestată la Borza, D. 85, în DLR); din punct de vedere semantic, remarcăm existența mai multor cuvinte derivate de la *orz* care sunt întrebuințate pentru a denumi pomii cu fructe timpurii, văratice, ca și fructele respective, probabil datorită asemănării care s-a făcut între un fruct care se coace mai devreme și orz, o cereală și ea mai timpurie: *orzesc, -ească* (Baronzi, L. 93; Bul. Grăd. Bot. I, 77; Enc. Agr.), *orzatic, -ă* (H XI 26) și *urzatic, -ă* (Lex. Reg. II, 71), *orziu, -ie* (com. Marian) și *urziu, -ie* (Grecescu, Fl. 222; Bul. Grăd. Bot. I, nr. 3, 80; H. XI 325); seria formată de la *urz* s-ar putea explica și prin verbul *(a) urzi* „a începe să facă boabe, a prinde rod, a lega” (cf. Comșulea, 1980: 73–74).

2. Am inclus, în schimb, în listă alte două formații greu analizabile semantic, *jugăreț* și *mustăreț,* nume de plante, deoarece în toate sursele sunt considerate derivate românești cu *-ăreț*.

3. În DLR figurează și formația *secăreț*[2] „(d. lanuri de grâu) prin care a crescut *secară*, (d. boabe de grâu) amestecat cu *secară*”, explicată din *secară* + *-eț*. Forma feminină a acestui derivat este adusă în discuție și de Pascu (S.: 104, 105), care consideră că sufixul ar fi *-ăreț,* atașat la o temă trunchiată: „Când radicalul cuvântului se termină în *-ar*, are loc un fel de suprapunere silabică (haplologie), așa că se zice **săcăreață* < *secară*, nu **săcărăreață.* Același lucru se petrece și în franțuzește cu *-erez,* atunci când radicalul cuvântului se termină în *-ier* [...]: *figarez* «lieu où il y a des figuiers»; etc.” Explicația pare plauzibilă și datorită invocării unei analogii romanice.

4. În ceea ce privește formația *călăreț,* aceasta ar putea fi considerată cu dublă analiză, în limba română: *cal* + *-ăreț,* dar și *călariu* s.m. / *călare* s.m., adj. și adv. (eventual și *(a) călări* < *călariu* sau *călare*) + *-eț*. Derivatul *călăreț* este explicat, în majoritatea surselor, ca moștenit ca atare din latină, ca și *călariu* sau *călare* (toate fiind atestate în fazele cele mai vechi ale limbii române); este preferabil ca fiecare dintre aceste formații să fie analizată prin raportare la baza lor comună, care este cuvântul moștenit *cal,* alături de care se recunoaște unul dintre sufixele (de origine latină) *-ăreț, -ariu, -are*[1] (vezi și *infra* **4.2.**).

Am adoptat același tip de analiză (explicație etimologică) și în cazul derivatelor românești în ale căror familii se găsesc și formații cu *-are*^{2} sau cu *-ar*, de ex. *gustăreț* cf. *(a) gusta* + *-ăreț* (și nu *gustare* + *-eț*), *meșteșugăreț* cf. *meșteșug* + *-ăreț* (și nu *meșteșugar* + *-eț*) etc.

La acestea se adaugă 20 de formații analizabile din alte surse: *căcăreț* „căcăcios" (DA s.v. *căca*, MDA), *cântăreț* (DILR) „cântător; persoană care cântă bine cu vocea" cf. *(a) cânta* (DA), *desfăcăreț* „deschizător de conserve sau de sticle" (DALR) cf. *(a) desface*, *drumăreț* „(înv., rar) care străbate un *drum*, mai ales pe jos" (DLR), *ducăreț* (în DI apare numai forma *ducareț*, nepreluată însă în DLR) „(pop. și fam.) care nu stă locului și umblă mereu; hoinar, haimana" cf. *(a se) duce* (DLR), *fumăreț* „hogeac mic pe unde iese *fumul* în pod" (Gl. Reg.: 35), *hrăpăreț* (DILR) „(în mod) lacom, rapace" cf. *(a) hrăpi* s.v. *(a) răpi* (MDA), *iubăreț* (DILR) „(persoană) care iubește cu patimă" cf. *(a) iubi* (MDA), *întorcăreț* „care știe suci capul cuiva, isteț, viclean; (om) care își ia vorba îndărăt, sucit" (Udrescu, Gl.: 142) cf. *(a) întoarce*, *lingăreț* „(reg.) lacom, pofticios; lingușitor, lingău" cf. *(a) linge* (DLR), *mulgăreață* (vezi *supra*, nota 2 sub **1.2.**) cf. *(a) mulge* (DLR), *mutăreț* „*mut*" (DLR), *ospătăreț* „(reg.) ospitalier" cf. *(a) ospăta* (DLR), *pătimăreț* „(înv., d. forme verbale) pasiv" (DAR) cf. *(a) pătimi*, *pizmăreț* (DILR) „(rar) pizmaș" cf. *pizmă* (DLR), *săltăreț* (DILR) „care *saltă*" (DLR), *scăpăreț* „(la biliard) care poate fi ratat" (Graur, N.A.: 93) cf. *(a) scăpa*, *sculăreț* „vioi, sprinten, săltăreț; care ațâță pofta" (Udrescu, Gl.: 237) cf. *(a se) scula*, *stângăreț* „(înv.) stângaci" (DAR) cf. *stâng*, *sugăreț* „(d. pui) care *suge* cu lăcomie; (d. oameni, ironic) care bea mult, bețiv" (Udrescu, Gl.: 252).

Nu figurează în inventarul formațiilor adăugate derivatul *îndelungăreț* „care ține mult timp" cf. *îndelung* (MDA), pentru că în DI și DA apare numai în forma *îndelungareț, -ă* (DA s.v. *îndelunga*, cu citatul: *Din firea lui era rău și pismătariu, îndelungareț la mânie.* Let. II, 21/$_{11}$) și, în consecință, va figura în inventarul sufixului compus *-areț* (vezi monografia sufixului **-<u>E</u>Ț**, în volumul următor).

2.2.2. Formațiile cu *-ăreț* sunt adjective și substantive.

2.2.2.1. ***Adjectivele*** (dintre care unele folosite și substantival) se analizează prin raportare la:

– verbe cu infinitivul
  – în *-a*: *alergăreț, ascultăreț, băgăreț, căcăreț, cântăreț, cercăreț, credințăreț, cugetăreț, cuvântăreț, descurcăreț, gustăreț, jucăreț, lucrăreț, mâncăreț, ospătăreț, plimbăreț, purtăreț, săltăreț, scăpăreț, sculăreț, umblăreț, văi(e)tăreț;*
  – în *-e*: *ducăreț, înfigăreț, întorcăreț, lingăreț, mulgăreață, ningăreț, petrecăreț, plângăreț, râzăreț, sugăreț;*
  – în *-i*: *hrăpăreț, iubăreț, învârtăreț, pătimăreț, legumăreț, locotăreț, poftăreț, vorbăreț, zâmbăreț;*
  – în *-ea* (izolat): *zăcăreț;*

– substantive: *băltăreț, călăreț, domnăreț, drumăreț, iernăreț, meșteșugăreț, mortăreț, olăreț*^{2}*, pizmăreț, tâmpănăreț;*

– verbe sau substantive: *certăreț, credințăreț, sfădăreț;*

– adjective: *lătăreț, lungăreț, murgăreț, mutăreț, secăreț, stângăreț.*

1. Corespondentele feminine au la singular desinența *-ă*, cu alternanța *e/ea* în sufix, iar la plural desinența *-e* (*alergăreață, alergărețe* etc.); în texte vechi apare și

forma de plural feminin *-ăreațe* (*Cânta în mijlocul fetișoarelor tămpănăreațe, Biblia* (1688), 402^{2}/44, în DLR).

2. Unele formații (mai ales cele referitoare la persoane) își pot schimba clasa lexico-gramaticală și devin, în anumite contexte, substantive (prin elipsa substantivului calificat, de ex. *un om petrecăreț → un (mare) petrecăreț*): *băgăreț, -eață* adj., s.m. și f. (MDA), *călăreț, -eață* adj., s.m. și f. (MDA), *cântăreț, -eață* adj., s.m. și f. (MDA), *descurcăreț, -eață* adj., s.m. și f. (MDA), *iubăreț, -eață* adj., s.m. și f. (MDA), *mutăreț, -eață* adj., s.m. și f. (MDA), *umblăreț, -eață* adj., s.m. și f. (MDA), *vorbăreț, -eață* adj., s.m. și f. (MDA) etc. Alte substantive provenite prin schimbarea clasei lexico-gramaticale din adjective cu *-ăre(a)ț(ă)* nu se referă la persoane: *bălțărețul* s.m. art. „vânt care bate dinspre bălțile Dunării" (DA s.v. *bălțăreț, -eață*), *iernăreață* s.f. și *iernărețe* s.f. pl. (vezi *supra,* nota 1 sub **1.2.**), *lătăreț* s.m. „(iht.) varietate de scrumbie, *Scomber pelamys*; lătăuș (= nimfa țânțarului)" (DLR s.v. *lătăreț, -eață*) și *lătăreață* s.f. (vezi *supra,* nota 1 sub **1.2.**), *mulgăreață* s.f. (vezi *supra,* nota 2 sub **1.2.**), *purtăreț* s.n. „(Trans.) prăjină cu care se transportă fânul" (DLR s.v. *purtăreț, -eață*).

2.2.2.2. *Substantivele* sunt:

– ***masculine***, analizabile prin raportare la substantive: *jugăreț, mustăreț, scribăreț;*
– ***neutre***, analizabile în raport cu substantive: *buzăreț, chegăreț, fortăreț, fumăreț, olăreț*[1].

3. Valorile derivatelor

În funcție de clasa lexico-gramaticală a derivatului (substantive cu *-ăreață* și cu *-ăreț* vs adjective cu *-ăreț*), formațiile au valori semantice diferite.

3.1. Substantivele cu *-ăreață* au câteva valori proprii, dar și unele care se regăsesc la substantivele cu *-ăreț*.

3.1.1. *Valoarea locativă* este specifică derivatelor cu *-ăreață,* care exprimă:
– locul unde se află o colectivitate de animale: *căprăreață, porcăreață* „cocină de porci", *văcăreață;*
– locul unde se găsește materia denumită de temă (în cantitate mare): *fumăreață* „casă plină de fum; fumărie", *lăptăreață* „lăptărie";
– locul unde are loc un proces care implică obiectul denumit de temă: *focăreață*.

În mod izolat, substantivele cu *-ăreață* exprimă ***posesorul*** obiectului denumit de bază (*fustăreață*), ***purtătorul asemănării*** cu obiectul denumit de temă (*bumbăreață*), ***rezultatul acțiunii*** (*căcăreață*) sau sunt ***colective*** (*porcăreață* „mulțime de porci") ori ***nume de agent*** cu bază nominală (*lăptăreață* „oaie care dă mult lapte", *oglindăreață*).

3.1.2. Substantivele cu *-ăreață* și cele cu *-ăreț* au două valori comune, și anume: ***purtătorul destinației*** (*chegăreață / chegăreț, fumăreț*) și ***specia*** bazei (*fortăreață / fortăreț*).

Unele formații sunt ***sinonime*** cu baza (*mustăreață, strungăreață; scribăreț*).

În alte cazuri, valoarea semantică a derivatului în raport cu baza este neclară (*strâmbăreață; jugăreț, mustăreț*).

Substantivele provenite din adjective au următoarele valori: ***purtătorul provenienței*** locale (*bălțărețul* „vânt"), ***purtătorul referinței*** temporale (*iernăreață* „specie de struguri" și *iernărețe* „crizanteme"), ***purtătorul calității*** (*lătăreț* „un soi de

peşte; nimfa ţânţarului" şi *lătăreaţă* „un soi de peşte; literă tipografică; cinzeacă"), ***nume de instrument*** (*purtăreţ* „prăjină"), ***pacientul*** – agentul pasiv (*mulgăreaţă* „oaie care este mulsă") şi ***locul*** acţiunii (*mulgăreaţă* „strungă").

3.2. Adjectivele cu *-ăreţ* exprimă o *proprietate* care implică anumite valori semantice:
– ***agentul*** adjectival:
  – cu bază verbală (majoritatea): *ascultăreţ, cugetăreţ, descurcăreţ, ducăreţ, iubăreţ, plângăreţ, sugăreţ, văi(e)tăreţ, vorbăreţ* etc.;
  – cu bază nominală: *călăreţ, drumăreţ, meşteşugăreţ, pizmăreţ, tâmpănăreţ;*
– ***pacientul*** adjectival – agentul pasiv (cu bază verbală): *mulgăreaţă, purtăreţ, scăpăreţ;*
– ***asemănarea*** cu baza: *domnăreţ, mortăreţ, olăreţ;*
– ***aproximarea*** calităţii: *lătăreţ, lungăreţ, murgăreţ, mutăreţ, secăreţ;*
– ***provenienţa*** locală (izolat): *băltăreţ;*
– ***referinţa*** temporală (izolat): *iernăreţ.*

Numeroase formaţii cu sufixul *-ăreţ* (rar, şi cu *-ăreaţă*) au ***sens peiorativ***, care se datorează fie numai sufixului (*fustăreaţă, gustăreţ, iubăreţ, jucăreţ, petrecăreţ, plângăreţ, plimbăreţ, râzăreţ, văităreţ, vorbăreţ* etc.), fie şi temei (*băgăreţ, căcăreaţă, certăreţ, hrăpăreţ, învârtăreţ* etc.); cf. Iordan, LRA: 166–167; Iordan, LRC: 343; Creţa 1967: 187.

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixul *-ăreaţă* a fost ***moştenit*** în derivatul analizabil *porcăreaţă* (REW 6658 s.v. *pŏrcarĭcius*) cf. it. *porcareccia,* sp. *porqueriza* (cf. şi Ciorănescu, DER s.v. *porc,* unde se adaugă şi megl. *purcăreadză*). Cuvântul apare şi în forma *purcăreaţă* < lat. **porcarĭcia, -am,* din *porcarĭcius, -a, -um* (CDDE 1429, cu trimitere la corespondentele romanice: it. *porcareccia,* v.fr. *porcherece,* prov. *porcareza,* sp. *porqueriza*); aceeaşi etimologie se regăseşte la Pascu (S.: 105) şi la CADE (< lat. vulg. *porcarĭcia*). În DLR cuvântul este explicat din *porc* + *-ăreaţă* cf. lat. *porcaritia,* iar în MDA se reţine numai derivarea pe teren românesc.

Pentru *căprăreaţă* se indică drept etimon lat. **caprarĭcia, -am,* cu trimitere la v.it. *caprareccia* cf. fr. *chevrerez* „qui nourrit les chèvres", sp. *cabreriza* (CDDE 249); Pascu (S.: 105) adoptă aceeaşi etimologie. Provenienţa cuvântului *căprăreaţă* din latină este preluată în DA (s.v. *capră*) şi la CADE (< lat. **capraricia*); cf. şi Ciorănescu, DER s.v. *căprar,* unde se afirmă că poate fi şi un derivat intern cu sufixul *-eaţă.* În MDA se optează pentru etimologie necunoscută.

Spre deosebire de Pascu (S.: 105), Graur (N.A.: 93) este de părere că formele feminine *căprăreaţă* şi *porcăreaţă* nu conţin sufixul *-ăreţ,* deşi corespund perfect formelor galoromanice *cabrareza* şi *porcareza,* afirmând că par mai curând a fi formate cu sufixul *-eaţă* (cu un *-r-* adăugat, ca şi în cazul lui *-ărie* care l-a înlocuit pe *-ie,* cf. fr. *-rie* în loc de *-ie*).

După Pascu (*loc. cit.*), *văcăreaţă* (*văcăreadză*) provine din lat. **vaccaricia* = *vaccaritia,* de unde şi fr. *vacareza, vacherese,* sp. *vaqueriza.*; cf. şi CADE (< lat. vulg. *vaccarĭcia*). În DLR şi MDA etimologia cuvântului este *vacă* + *-ăreaţă* (cf. şi Ciorănescu, DER, s.v. *vacă*).

Şi Densusianu (CTR s.v. *Boairo*) vorbeşte despre originea latină a acestor cuvinte: „Aceste derivate cu *-aria* au mers şi mai departe: primind sufixul *-icia* au înmulţit primele derivate; astfel avem *vaccaricia, capraricia,* care au reflexe în dacoromână *căprăreaţă* (Trans.) «loc unde se ţin caprele», *văcăreaţă* «loc unde se ţin vacile»."

Etimologie latină se propune, în unele surse, şi pentru cuvântul *mustăreaţă* < **mustarĭcia, -am,* dintr-un adj. **mustarĭcium, -a, -um* (CDDE 1186) sau lat. **mustarĭcia* < *mustum* (CADE). În DLR şi MDA este explicat din *must* + *-ăreaţă* (cf. şi Ciorănescu, DER, s.v. *must*).

În privinţa derivatelor în care se recunoaşte o temă moştenită din latină şi un sufix de origine latină, este greu de stabilit dacă derivatul a fost moştenit ca atare din latina vorbită sau a fost format ulterior pe terenul limbii române (Coteanu–Sala 1987: 97–98).

După ce s-a segmentat din derivatul analizabil moştenit *porcăreaţă,* eventual şi din *căprăreaţă, mustăreaţă, văcăreaţă* (pentru care s-au reconstruit etimoane latine neatestate), sufixul *-ăreaţă* a putut fi folosit pentru crearea de derivate pe terenul limbii române. ***Derivate româneşti*** sigure sunt cele formate de la teme care nu sunt de origine latină: *bumbăreaţă, fustăreaţă, oglindăreaţă, strâmbăreaţă, strungăreaţă.* În DA şi DLR sunt considerate drept formaţii româneşti şi unele derivate a căror temă este de origine latină.

Interesant este şi faptul că singurul împrumut neologic *fortăreaţă / fortăreţ* < fr. *forteresse* (v.fr. *forterece* < lat. *fortis* cu sufixul *-aricius,* Robert s.v.) a fost adaptat iniţial în forma *forteţă* (a. 1834, la E. Văcărescul, Ist. $257/_{44}$, în DA) şi, ulterior, cu sufixul vechi *-ăreţ / -ăreaţă,* corect din punct de vedere etimologic: *fortăreţ* (a. 1895, la Marian, T. 56, în DA) şi *fortăreaţă* (a. 1897, la Hamangiu, C.C. 121, în DA).

Cele mai vechi formaţii cu *-ăreaţă* atestate în română sunt *mustăreaţă* şi *porcăreaţă* (Anon. Car. (cca 1700), în DLR). Este de presupus că şi celelalte formaţii sunt vechi, dar nu pot fi datate exact, deoarece apar în surse populare sau regionale.

Sufixul apare în câteva toponime atestate în documente slavo-române din secolele al XV-lea şi al XVI-lea (Nestorescu, A. (2006): 49): *Căprăreaţă* – nume de munte (a. 1400), *Put* (= Drumul) *Purcăreţelor* (a. 1576), *Purcăreţ* (a. 1579), *Văcăreaţă* (1587). Este recunoscut faptul că „atunci când se poate stabili în mod cert o relaţie între un nume propriu şi un apelativ nu trebuie să avem îndoială asupra preexistenţei celui din urmă" (Nestorescu, A. (2006): 19).

4.2. Originea sufixului *-ăreţ* este controversată.

G. Pascu este de părere că *-ăreţ* (cu femininul *-ăreaţă*) a fost ***moştenit*** din lat. *-aricius*, ca şi it. *-areccio,* fr. *-erez,* sp. *-eriz* (Pascu, S.: 105); cf. şi Iordan, LRC: 343. Al. Graur, deşi discută sufixul *-ăreţ* în capitolul consacrat sufixelor latineşti, fiindcă reprezintă evoluţia normală în română a lat. *-aricius* (Graur, N.A.: 92), crede însă că *-ăreţ* s-a putut forma şi ***pe teren românesc*** din *-ar* + *-eţ* (ca şi *-areţ*),

considerând chiar mai plauzibilă această ipoteză (Graur, N.A.: 93–94), împărtăşită şi de Löwe 1911: 17; cf. şi FCLRV: 79. De altfel, nici pentru Pascu originea sufixului nu este întru totul clară, pentru că include printre sufixele compuse ale lui lui *-eţ* şi un *-ăreţ* (< *-ar* + *-eţ*) din *cântăreţ* (Pascu, S.: 319), la care adaugă câteva formaţii (*certăreţ, lungăreţ, purtăreţ*) care apăruseră iniţial la *-ăreţ* < lat. *-aricius* (Pascu, S.: 104–105).

În latină, în epoca imperială s-a format sufixul *-aricius* din *-aris, -arius* + *-icius.* Sufixul *-icius* nu a supravieţuit în limbile romanice decât în forma compusă *-aricius,* care are descendenţi în franceză, provensală, italiană. La origine, probabil că *-aricius* a format, ca şi *-icius,* adjective (cf. derivatele galoromanice vechi, de ex. *plomberez* „cu care se plumbuieşte un obiect" cf. *plomb*, *corerez* „care aleargă" cf. *courir, graperez* „care se caţără" cf. *grimper*), dar acestea au devenit destul de curând substantive, prin elipsa cuvântului calificat. În forma feminină, sufixul a creat în spaţiul romanic occidental substantive desemnând locul unde se petrece o acţiune sau unde trăieşte un animal, de ex. *cabrareza* „loc unde sunt capre", iar în română, lat. *-aricius,* care nu putea deveni decât *-ăreţ,* a format, ca şi *-eţ,* adjective deverbale: *săltăreţ, cântăreţ, scăpăreţ* (Graur, N.A.: 92).

Sufixul *-ăreţ* a putut fi moştenit din latină în adjectivul analizabil *călăreţ* < lat. **caballarĭcius, -a, -um,* cf. v.it. *cavallereccio,* v.fr. *chevalerez,* cat. *caballeris,* sp. *caballerizo,* port. *cavallariço* (CDDE 212), cf. şi FCLRV: 79; la CADE s.v. şi în MDA, etimonul latin nu mai este marcat ca neatestat, iar în DA s.v., adjectivul *călăreţ* este explicat fie din *călariu* adj. sau *călare* adj. + *-eţ,* fie dintr-un lat. pop. **caballarĭcius, -a, -um;* Ciorănescu îl consideră derivat din *călare* adj. (cf. DER s.v. *călare*).

Toate celelalte formaţii sunt explicate în dicţionare ca fiind derivate pe terenul limbii române cu sufixul *-ăreţ,* deşi cel puţin în cazul derivatelor cu teme moştenite din latină nu ar trebui exclusă posibilitatea ca acestea să fi fost, la rândul lor, moştenite din latina dunăreană (cf. Graur, N.A.: 93, care aduce în discuţie, în acest sens, faptul că derivatele cu *-ăreţ* din română au acelaşi sens cu corespondentele lor din franceză, precum şi existenţa sporadică a sufixului în italiană); chiar dacă presupusele lor etimoane nu au fost atestate, acestea au putut circula în latina populară vorbită, de unde puteau fi moştenite în română (vezi a treia notă de sub **4.1.**).

Despre unele derivate de la verbe, de tipul *certăreţ* sau *săltăreţ,* care fie provin din latină, fie au fost formate în română, Al. Graur afirmă că au fost mai întâi substantive, având valoare semantică de nume de agent, deşi în prezent, cu rare excepţii (*cântăreţ* sau *călăreţ*), au devenit adjective (Graur, N.A.: 94).

Derivate româneşti sigure sunt numai cele ale căror teme nu sunt de origine latină: *băgăreţ, băltăreţ, descurcăreţ, drumăreţ, iubăreţ, învârtăreţ, meşteşugăreţ, murgăreţ, pizmăreţ, poftăreţ, sfădăreţ, tâmpănăreţ, văităreţ, zâmbăreţ.*

Cea mai veche atestare a unei formaţii cu *-ăreţ* este din secolul al XVI-lea: *tâmpănăreaţe* (Psalt. Sch. 129, în DLR). Numeroase formaţii (majoritatea fiind de la Dosoftei) au atestări din secolul al XVII-lea: *gustăreţ* (a. 1618, ap. G.Cr. I,

47/29, în DLR), *purtăreț* (a. 1640, Prav. Gov. 146^{v}/10, în DLR), *cântăreț* (*Biblia* (1688), în DA), *călăreț* (M. Costin, ap. Let. I, 315, în DA), *cercăreț* (Dosoftei, M. 111, în DA s.v. *cerca*), *credințăreț* (Dosoftei, V.S. 165^{b}, în DA s.v. *credința*), *cugetăreț* (Dosoftei, V.S. 16/$_{2}$, în DA s.v. *cugeta*), *cuvântăreț* (Dosoftei, V.S. 81^{b}, în DA s.v. *cuvânta*), *lucrăreț* (Dosoftei, V.S. 1/2, în DLR), *lungăreț* (Dosoftei, V.S. 42, în DLR), *iernăreț* (Anon. Car., în DA s.v. *iarnă*); o singură formație este din secolul al XVIII-lea: *lătăreț* (Halima (1783), în DLR). Celelalte derivate au atestări din secolele al XIX-lea și al XX-lea: *ascultăreț* (Budai-Deleanu, ap. HEM 1816, în DA), *căcăreț* (LB, în DA s.v. *căca*), *legumăreț* (Golescu, C., în DLR), *mâncăreț* (Gorjan, H. II, 8.16, în DLR), *plimbăreț* (Conachi, în DLR), *certăreț* (Polizu, în DA s.v. *certa*), *zăcăreț* (Polizu, în DLR), *băltăreț* (LM, în MDA), *mortăreț* (Barcianu, în DLR), *iubăreț* (Pamfile, J. I, în MDA), *sfădăreț* (Gorovei, Cr. 33, în DLR), *descurcăreț* (C. Petrescu, R.Dr. 97, în DLR), *jucăreț* (Klopștock, F. 219, în MDA), *jugăreț* (Panțu, Pl., în DLR s.v. *jug*), *plângăreț* (Slavici, O. II, 75, în DLR), *umblăreț* (Vlahuță, N. 123, în DLR), *zâmbăreț* (Iordan, LRA 167, în DLR), *văi(e)tăreț* (Iordan, LRC 343, în DLR) etc.

5. Originea temelor

Cele mai multe derivate cu *-ăreață* și cu *-ăreț* au teme moștenite din latină (*căprăreață, chegăreață, focăreață, fumăreață, lăptăreață, mustăreață, porcăreață, văcăreață; călăreț, cercăreț, certăreț, cugetăreț, domnăreț, lătăreț, lucrăreț, lungăreț, mâncăreț, mortăreț, ningăreț, plângăreț, purtăreț, râzăreț, umblăreț, zăcăreț* etc.). Alte derivate au teme de origine slavă (*oglindăreață; băltăreț, drumăreț, iubăreț, învârtăreț, poftăreț, sfădăreț, tâmpănăreț, zâmbăreț*), maghiară (*bumbăreață; meșteșugăreț*), latino-romanică (*fortăreață; ascultăreț, scribăreț*), comună cu albaneza (*strungăreață; murgăreț*), necunoscută sau neclarificată (*băgăreț, fustăreață, l(e)ocotăreț, vorbăreț*), românească (*descurcăreț, văi(e)tăreț*), multiplă (*pizmăreț*).

6. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-ăreț* a fost productiv începând din secolul al XVII-lea până la mijlocul secolului trecut (vezi *supra* **4.2.**). Nu se înregistrează derivate recente cu acest sufix, cu excepția termenului argotic *desfăcăreț*.

Sufixul *-ăreață* a avut o productivitate limitată, în limba populară.

7. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

Multe dintre derivatele cu *-ăreț* sunt învechite, ieșite din uz: *ascultăreț, cercăreț, credințăreț, cugetăreț, cuvântăreț, domnăreț, l(e)ocotăreț, lucrăreț, mâncăreț, tâmpănăreț* etc. Altele circulă regional (*chegăreț, ducăreț, jugăreț, mortăreț, mustăreț, olăreț, poftăreț, sfădăreț, sugăreț* etc.) sau în registrul familiar ori ironic (*desfăcăreț, învârtăreț, petrecăreț, plimbăreț, râzăreț, scribăreț, umblăreț, zâmbăreț*). Fac parte din registrul neutru al limbii standard formațiile *călăreț, cântăreț, certăreț, descurcăreț,* mai rar *lătăreț* și *lungăreț*.

Formațiile cu *-ăreață* sunt populare și regionale, cu excepția lui *fortăreață*.

'-ĂT, '-ET[1] ('-it)

Pascu, S.: 33–35; Byck–Graur: 19–20; Contraş 1962: 155–162; Stan, C., N.A.: 25; 59; FCLRV: 115–116.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *'-ăt* şi *'-et[1]* fac parte din aceeaşi ***serie*** având origine comună (sunt continuatoarele lat. *-ĭtus,* vezi *infra* **5.**), distribuţie similară (vezi *infra* **3.1.2., 3.2.2.**) şi valori semantice comune (vezi *infra* **4.**).

Unii autori (Pascu, S.: 33; Contraş 1962: 155; FCLRV: 115) au considerat că *'-ăt* este o variantă fonetică a sufixului *'-et[1]*, după teme terminate în consoană labială (*freamăt, geamăt, ţipăt* etc.) sau ocluzivă velară (*dangăt, strigăt, treacăt*). După cum se vede însă din cuvintele *cumpăt* < lat. *compĭtus* şi *oaspete* < lat. *hospĭtem* (ac. lui *hospes, -ĭtis*), *ĭ* postlabial din latină s-a moştenit în română fie ca *ă,* fie ca *e,* aşadar condiţionarea fonetică a lui *'-ăt* nu este strictă (vezi şi *infra,* unele dublete cu *'-et[1]* şi *'-ăt*). În consecinţă, *'-ăt* şi *'-et[1]* sunt tratate, conform principiilor adoptate în această lucrare, drept sufixe autonome din aceeaşi serie.

Potrivit lui H. Tiktin, tendinţa lui *-e-* de a se schimba în *-ă-* nu s-a produs decât acolo unde radicalul s-a pierdut, ca în *freamăt* < lat. *fremitus*; când radicalul s-a păstrat în limbă, *-e-* s-a menţinut, ca în *ţipet, gemet* (TDRG s.v. *freamăt*). J. Byck şi Al. Graur arată însă că formaţiile *ţipăt* şi *ge(a)măt* sunt contraargumente ale acestei ipoteze şi că *-ăt* se explică prin legile fonetice româneşti, apărând acolo unde a fost precedat de labiale şi de o ocluzivă velară; în rest, *-et* s-a păstrat (ca în *răcnet, rânjet, suflet, sunet, zumzet*), inclusiv după palatală (*bocet, clinchet, muget, răget*).Verbele *a boci, a mugi* şi *a rage* nu admit guturală în flexiunea lor, astfel încât o formaţie cu *'-ăt* ar fi fost improbabilă. Potrivit autorilor citaţi, excepţii de la aceste reguli ar fi formaţii ca *strâmbet* şi *zâmbet,* unde se poate ca vocala palatală să fi apărut după consoană labială sub influenţa formei de plural, nefiind exclus să fie vorba şi de o analogie cu alte formaţii în care s-a păstrat *-e-* (Byck–Graur: 19–20).

Sufixele apar într-o serie de ***dublete*** (pentru glosări, vezi *infra* **3.**): *clinchet* şi *clincăt* (DA s.v. *clinchet*), *crăpet* şi *crăpăt (crapăt, crepăt)* (DA s.v. *crăpet*), *gemet* şi *ge(a)măt* (DA s.v. *gemet*), *răget* şi *ragăt* (DLR s.v. *răget*), *răsunet* şi *răsunăt* (DLR s.v. *răsunet*), *scremet* şi *scre(a)măt* (DLR s.v. *scremet*), *strigăt* şi (reg.) *strâget* (DLR s.v. *strigăt*), *sunet* şi *sunăt* (DLR s.v. *sunet*), *troapăt* şi *tropet* (DLR s.v. *tropot*), *tunet* şi *tunăt* (DLR s.v. *tunet*), *ţipăt* şi *ţipet* (DLR s.v. *ţipăt*), *urlet* şi *urlăt* (DLR s.v. *urlet*), *viermăt* şi *viermet* (DLR s.v. *viermăt*), *zbieret* şi *zbiarăt* (DLR s.v. *zbieret*), *zingăt* şi *zinghet* (DLR s.v. *zăngăt*), *zuzet* şi *zuzăt* (DLR s.v. *zuzet*).

În cuvântul din DI *zacătă* „ogradă" cf. *(a) zăcea* (DLR) se identifică sufixul *'-ătă.* Alte formaţii cu aceeaşi finală, ca *treacătă* „drum de trecere prin apă, vad" (DLR s.v. *treacăt* „trecere") sau *ţâpătă* numai în expr. *N-auzi nimic. Nici ţâpătă* (Plopşor, C. 46 cf. Coman, Glosar, în DLR s.v. *ţipăt*) sunt interpretate ca forme de singular refăcute după pluralele neutre terminate în *-ete,* care au putut fi considerate

feminine; aceeaşi explicaţie pentru *ţipetă* din expr. *a nu (se) auzi nici ţipătul / ţipetă* „a nu (se) auzi nimic”, *nici ţipătul / ţipetă de om* „nici ţipenie; nimeni”, *n-are ţipetă de...* „n-are pic de...” (DLR s.v. *ţipăt*) şi *umbletă,* cu varianta *îmbletă* (DLR s.v. *umblet*).

1.2. Sufixul *'-et*^{1} are ***varianta regională*** *'-it,* în *creştit* (DA s.v. *creştet*), *sunit* (DLR s.v. *sunet*), *tunit* (DLR s.v. *tunet*), *zâmbit* (DLR s.v. *zâmbet*).

Alte variante regionale se identifică în câte una, maximum două formaţii:

- *'-ât* în varianta lexicală regională *zâmzât* (DDRF şi Şez. II, 44, în DLR s.v. *zâmbet*) cf. *(a) zâmzî* (DLR s.v. *zâmbi*);
- *'-ut* în variantele lexicale regionale *prijmut* (DLR s.v. *prejmet*) şi *sunut* (DLR s.v. *sunet*).

2. Delimitarea de afixe omonime

Sufixul neaccentuat *'-et*^{1} se delimitează prin distribuţie, origine şi valori de:

- sufixul colectiv *-et*^{2} din formaţii ca *brădet* cf. *brad, făget* cf. *fag* etc. (vezi monografia sufixului **-ET**^{2}, în volumul următor);
- sufixul neologic *-et*^{3} din formaţii ca *baronet* cf. *baron, vagonet* cf. *vagon* etc. (vezi monografia sufixului **-ET**^{3}, în volumul următor);
- varianta *-et* a sufixului adjectival *-at*^{1} din formaţii ca *albuiet, cucuiet* etc. (vezi monografia sufixelor **-AT**^{1}, **-ÂT**, **-IT**^{1}, **-UT**).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. '-ĂT

3.1.1. În DI sunt înregistrate 33 de ***formaţii analizabile*** (dintre care unele au dublete cu *'-et*^{1}, vezi *supra* **1.1.**): *bangăt* „(rar) dangăt” cf. interj. *bang* (MDA), *clancăt* „acţiunea de a clăncăi şi rezultatul ei” (DA s.v. *clanc!*), *cleafăt* „(reg.) tovărăşie de flecari” (DA s.v. *(a) clefăi* „a vorbi repede şi nedesluşit”) cf. *cleaf!, clincăt (clingăt)* „zomotul produs de clopoţei sau de pahare ce se ciocnesc etc.” (DA s.v. *clinchet*) cf. *clinc!, cloncăt* „strigătul cloştelor şi al cocorilor” (DA s.v. *clonc!*), *cocăt* „căldură mare” (DA s.v. *coace*), *cracăt* „trosnet; orăcăit de broaşte” cf. interj. *crac* (MDA), *crăpăt (crapăt, crepăt)* „crăpat(ul zorilor); căldură mare” (DA s.v. *crăpet*) cf. *(a) crăpa, dangăt* „sunetul prelung al clopotului; bangăt” cf. interj. *dang* (DLR), *durăt* „(înv., pop.) duruit” (DLR) cf. interj. *dur(a), gâgăt* „acţiunea de a gâgâi” (DA s.v. *găgăi*) cf. *ga-ga!, ge(a)măt* „sunet emis de o fiinţă care simte o durere (fizică sau morală); (fig.) freamăt, murmur, vuiet” (DA s.v. *gemet*) cf. *(a) geme, hlipăt* „suspin” (DA s.v. *hlipi* „a suspina”), *iamăt* – în expr. *a da ~* „a face stricăciuni mari în semănături” (DA s.v. *iama*), *întreacăt* „(reg.) întrecere” (DA s.v. *întrece*), *larmăt* „(rar) *larmă*” (DLR), *mergăt* – în sintagma *~ul vitelor* „(reg.) drumul pe care *merg* de obicei vitele” (DLR), *poarcăt* „(reg.) om cu comportare necuviincioasă, grosolană, obraznică” cf. *porc* (DLR), *prejmăt* „(înv.) *preajmă*, împrejurime” (DLR s.v. *prejmet*), *ragăt* „zbieret scos de unele animale; (p. ext.) strigăt, ţipăt puternic al omului; răcnet” cf. *(a) rage* (DLR s.v. *răget*), *rapăt* „(reg.) tropăit; ploaie torenţială; palme trase cuiva la repezeală” cf. interj. *rap* (DLR), *scre(a)măt* „faptul de a se *screme*” (DLR s.v. *scremet*), *strigăt* „ţipăt, strigare, chemare cu voce tare” cf. *(a) striga* (DLR), *teamăt* „(înv.) *teamă*” cf. *(a se) teme* (DLR), *treacăt* „faptul de a *trece*; trecere” (DLR), *troncăt* „zgomot produs de rostogolirea unui lucru sau de izbirea unui obiect de altul etc.” cf. *tronc* (DLR), *troapăt (trupăt)* „zgomot de copite sau de picioare (încălţate) care izbesc pământul; tropotit” (DLR s.v. *tropot*) cf. interj. *trop(a), ţipăt* „strigăt, ascuţit, urlet, zbieret” cf. *(a) ţipa* (DLR), *urlăt* „strigăt puternic şi prelung scos de oameni sau de animale” cf. *(a) urla* (DLR s.v. *urlet*),

viermăt „mulțime / forfoteală de viermi; agitație, aglomerație dezordonată și continuă a unui mare număr de ființe, viermuială" cf. *vierme* (DLR), *zăngăt (zângăt, zingăt)* „sunet vibrator (și supărător) produs, de obicei, de obiecte confecționate din metal, din sticlă, prin mișcare, ciocnire; zăngăneală" cf. interj. *zâng* (DLR) cf. și *zang, zing, zarvăt* „(reg.) *zarvă*" (DLR), *zbiarăt* „sunet puternic, caracteristic speciei, scos de animale și păsări; răcnet" cf. *(a) zbiera* (DLR s.v. *zbieret*), *zurăt* „(reg.) zornăială" cf. interj. *zur* (DLR).

1. În DA, la *cracăt* „orăcăitul, cântecul broaștelor" (s.v. *crac!*), cu un singur citat, se menționează că s-ar putea să fie tipărit greșit, în loc de *oracăt*.

2. Nu am inclus în inventar câteva formații care ar putea avea o bază onomatopeică, neînregistrată însă în dicționare: *harhăt (harcăt)* „zgomot de voci amestecate, hărmălaie; larmă" cf. onomatopee (DA s.v. *harhăt*); *juhăt* „(Trans.) freamăt, vuiet", pentru care în DA se trimite la *jocot* „săritură, joc", de proveniență onomatopeică; *rangăt* „(reg.) gălăgie" cf. onomatopee (DLR).

3. Nu conține sufixul *'-ăt* nici substantivul *tr(e)apăt* „zgomot produs de mersul unui cal în trap sau de o persoană care calcă apăsat; tropăială" (DLR s.v. *treapăd* „idem", dar și „trap; alergătură multă, umblătură"), care poate fi considerat derivat regresiv de la *(a) trepăta* (DLR s.v. *trepăda*), ca și *treapăd,* explicat în DLR ca derivat regresiv de la *(a) trepăda.* Cf. și cuvântul *zăuăt* (cu varianta *zaot*) din expr. *câinii pun ~* „(Olt.) câinii latră întruna" (cu etimologie nesigură, cf. *(a) zăpăi*, în DLR), care pare a fi un derivat regresiv din *(a) zăoti* „(Olt.; d. câini) a lătra" (cu etimologie necunoscută în DLR).

Nu conține sufixul *'-ăt* nici cuvântul *capăt*, formă analogică de singular refăcută din forma de plural (neregulat) *capete* (cu singularul *cap,* moștenit din latină) (vezi și Byck–Graur: 45).

4. Nu figurează în listă cuvântul *rânjăt* s.n. din DI, care pare a fi dubletul lui *rânjet* „grimasă de batjocură, de răutate sau de prostie" cf. *(a) rânji,* deoarece dicționarele explicative consultate nu îl înregistrează.

La acestea se adaugă 9 formații analizabile din DLR (cele mai multe fiind dublete ale unor formații cu *'-et*[1]): *plescăt* „(rar) zgomot produs de lovirea unui corp (elastic) de altul" (DLR) cf. interj. *pleosc, plimbăt* (s.v. *plimbet,* vezi *infra* **3.2.1.**), *răsunăt* (s.v. *răsunet,* vezi *infra* **3.2.1.**), *sclipăt* (s.v. *sclipet,* vezi *infra* **3.2.1.**), *sunăt* (s.v. *sunet,* vezi *infra* **3.2.1.**), *tresnăt* (s.v. *trăsnet,* vezi *infra* **3.2.1.**), *tunăt* (s.v. *tunet,* vezi *infra* **3.2.1.**), *urlăt* (s.v. *urlet,* vezi *infra* **3.2.1.**), *vâjăt (voajăt)* „(reg.) vuiet, freamăt" cf. interj. *vâj.*

În DLR, formația *plescăt* este explicată din verbul *(a) plescăi,* prin schimbare de sufix (semianaliză); am preferat analiza prin interjecția de bază.

3.1.2. Formațiile sunt ***substantive neutre***, analizabile în raport cu:
– verbe: *cocăt, crăpăt, ge(a)măt, hlipăt, ragăt, strigăt, zbiarăt* etc.;
– interjecții (onomatopee): *bangăt, clancăt, cleafăt, clincăt, cloncăt, cracăt, dangăt, durăt, rapăt* etc.;
– substantive (rar): *iamăt, larmăt, poarcăt, prejmăt, viermăt, zarvăt.*

Formații semianalizabile din DI: *fâlfăt* „fâlfâire" cf. *(a) fâlfâi* (MDA), *foarcăt* „zgomot făcut de obiecte metalice încinse aruncate în apă" (DA s.v. *forcoti* „(d. fierul încins aruncat în apă) a fâsâi, a sfârâi"), *jneamăt* „(reg.) grămadă de mâl, de lemne, de gunoaie etc. aduse de apă; grămadă de lucruri în dezordine" cf. *nămete* „(urmat de determinări introduse prin prep. *de*) cantitate mare din ceva; grămadă, morman" (DA),

zghihăt „(reg.) hârjoneală” (DLR) cf. *(a) zghihui* „(înv., reg.) a zgâlţâi”, *zuzăt* „(pop.) zumzet; zgomot, gălăgie; zgomot specific pe care îl face un obiect care străbate aerul cu viteză” cf. *(a) zuzui* (DLR s.v. *zuzet*).

Formaţia *zuzăt* (ca şi *zuzet*, dubletul cu *-et*[1]) ar putea fi considerată analizabilă, dacă se are în vedere substantivul *zuză* cu sens parţial asemănător: „(Mold.) gălăgie; atmosferă (încordată) determinată de producerea unui anumit eveniment (neplăcut)” (DLR).

3.2. '-ET[1] ('-it)

3.2.1. În DI se înregistrează 57 de ***formaţii analizabile*** (unele având dublete cu *'-ăt*): *bocet (boacet)* „plâns zbuciumat, însoţit de vaiete, strigăte, tânguiri; jalet, vaiet; specie de poezie populară; cântare de mort” cf. *(a) boci* (DA), *bufnet* „bufnitură” (DA s.v. *bufni*), *buşet* „pumn, ghiont” (DA s.v. *buşi*), *ciocnet* „zgomot produs de lovirea a două obiecte tari” cf. *(a) ciocni* (MDA), *cleştet* „spasm, cârcel; încleştare” (DA s.v. *cleşte*), *clinchet* (vezi *supra* **3.1.1.** – *clincăt*), *clipet* „(rar) clipire” cf. *(a) clipi* (MDA), *crăpet* (vezi *supra* **3.1.1.** – *crăpăt*), *creştet* (*creştit*) „vârful capului; părul (din vârful) capului; (rar) căpătâi; vârf, culme, pisc, înălţime” cf. *(a) creşte* (DA), *cruşet* „boală la boi şi vaci, din cauza căreia se udă cu sânge” (DA s.v. *cruşi* „a se uda cu sânge”), *curet* „(înv., reg.) mers, curs, drum” cf. *(a) cure* (DA), *deset* „desiş de tufe sau de copăcei; îngrămădire de oameni sau de lucruri” cf. *des* (DLR), *duhnet* „emanaţie rău mirositoare” cf. *(a) duhni* (DLR), *foşnet* „foşnitură” (DA s.v. *foşni*), *fuget* „fugit” (DA s.v. *fugi*), *gemet* (vezi *supra* **3.1.1.** – *ge(a)măt*), *icnet* „geamăt scurt şi adânc; icneală, icnitură” cf. *(a) icni* (MDA), *jalet (jelet)* „jale; vaiet, bocet” (DA s.v. *jale*) cf. şi *(a) jeli*, *lătret* „(înv., rar) lătrat” cf. *(a) lătra* (DLR), *merset* „(înv.) *mers*” (DA), *muget* „strigăt prelung scos de unele animale cornute” cf. *(a) mugi* (DLR), *nechezet* „(reg.) nechezat” cf. *(a) necheza* (DLR), *oamet* „mulţime mare de oameni; lume, popor” cf. *om* (DLR s.v. *omet*), *plânget* „(înv., rar) plângere” cf. *(a) plânge* (DLR), *plânset* „vărsare de lacrimi, ca urmare a unei dureri, a unei emoţii etc.” cf. *plâns* (DLR), *plesnet* „zgomot produs de lovirea palmelor, bătaie din palme; lovitură” cf. *(a) plesni* (DLR), *plimbet* „(reg.) plimbare; (reg., la pl.) ciudăţenii, toane, capricii” cf. *(a se) plimba* (DLR), *pocnet* „zgomot caracteristic produs prin lovire, izbire apăsare etc.” cf. *(a) pocni* (DLR s.v. *pocnet*[2]), *prâsnet* „(înv., rar) foşnet, foşnitură; faptul de a *prâsni* (= (înv.) a foşni)” (DLR), *pufnet* „faptul de a *pufni*; zgomot produs de expirarea bruscă a aerului pe nări” (DLR), *răcnet (răgnet)* „urlet, zbieret de animale; strigăt puternic” cf. *(a) răcni, (a) răgni* (DLR), *răget (raget)* (vezi *supra* **3.1.1.** – *ragăt*), *răsuflet* „(pop.) răsuflare; aerul expirat din plămâni; repaus scurt; adiere” cf. *(a) răsufla* (DLR), *răsunet* „zgomot puternic (prelungit prin ecou)” cf. *(a) răsuna* (DLR), *rânjet* „grimasă de batjocură, de răutate; râs răutăcios” cf. *(a) rânji* (DLR), *râset* „*râs*” (DLR), *scâncet* „sunet scurt şi repetat scos de unele animale; plâns înăbuşit al copiilor” cf. *(a) scânci* (DLR), *sclipet* „(pop.) sclipit” cf. *(a) sclipi* (DLR), *scrâşnet* „zgomot specific provocat de strângerea maxilarelor şi frecarea dinţilor” cf. *(a) scrâşni* (DLR), *scremet* (vezi *supra* **3.1.1.** – *screamăt*), *strâcnet* „(Ban.) junghi” cf. *(a) strâcni* „(d. dureri fizice) a înjunghia” (DLR), *strâmbet* „(rar) strâmbătură” cf. *strâmb* (DLR) şi *(a se) strâmba*, *stropşet* „(înv., rar) cotropire” cf. *(a) stropşi* „(înv.) a cotropi” (DLR), *suflet* „(înv., pop.) respiraţie; faptul sau însuşirea de a trăi; suflare, suflu” (DLR) cf. *(a) sufla*, *sunet (sunit)* „vibraţie a particulelor unui mediu elastic care poate fi înregistrată de ureche; răsunet; zgomot; notă muzicală” (DLR) cf. *(a) suna*, *şuieret* „(înv., rar) şuierătură” cf. *(a) şuiera* (DLR), *trăsnet (tresnet)* „descărcare electrică în atmosferă, de acelaşi tip cu fulgerul” cf. *(a) trăsni* (DLR), *trosnet* „trosnitură; pocnitură (de bici)” cf. *(a) trosni* (DLR), *toiet (tuiet)* „(reg.) gălăgie, larmă, zgomot” cf. *toi* „idem” (DLR), *tunet (tunit)* „zgomot puternic care însoţeşte o descărcare

electrică atmosferică (fulger sau trăsnet)" cf. *(a) tuna* (DLR), *tuset* „(rar) acces de tuse, *tuse* prelungită" (DLR), *umblet* „faptul de a *umbla;* mers; cutreierat; mod de a umbla" (DLR), *urlet* (vezi *supra* **3.1.1.** – *urlăt*), *zâmbet (zâmbit)* „faptul de a zâmbi; surâs" cf. *(a) zâmbi* (DLR), *viermet* (vezi *supra* **3.1.1.** – *viermăt*), *zbieret* (vezi *supra* **3.1.1.** – *zbiarăt*), *zinghet* (vezi *supra* **3.1.1.** – *zăngăt* cf. *zâng*) cf. interj. *zing*.

1. Nu am inclus în inventar unele formații din DI greu analizabile sau neanalizabile: *cherchet* (considerat în DA derivat cu sufixul *-et* de la o onomatopee, neînregistrată în dicționare); *crocnet* „croncănit" (DA s.v. *croncăni*), cu un singur citat din Coşbuc, probabil creație personală; *junghet* „zâmbet; strâmbare a gurii în râs" (DA s.v. *jimb* „strâmb (la gură)"), cu etimologie necunoscută în MDA; *şuiet* „zgomot produs de curgerea unei ape, de bătaia vântului etc." cf. o onomatopee neînregistrată (DLR); *vaiet* „strigăt, geamăt de durere, de jale, de suferință; plânset", explicat în DLR ca derivat regresiv din *(a se) văita* (cf. şi Hristea 1960: 508–509); *vojet* „(reg.) vuiet, freamăt" (DLR s.v. *vâjăt* cf. *vâj*), neanalizabil formal.

2. Formația *ninset* din DI nu a fost inclusă în inventar deoarece dicționarele consultate nu o înregistrează.

3. Cuvântul din DI *oamet*, cu atestări vechi (*Palia* (1581) 78/11, în DLR), derivat cu sufixul *'-et*[1], are un dublet ulterior *omet* cu sufixul *-et*[2] (F (1885), în DLR), creat probabil datorită sensului colectiv.

4. Formația *nechezet* are şi o variantă cu accentuare pe sufix: *nechezet* (DLR), apărută probabil prin analogie cu accentul formei *nechezat* de supin.

5. În formația din DI *vuiet* „zgomot puternic şi prelung produs de ape, de vânt, de furtună" cf. *(a) vui* (DLR) se identifică un sufix dezvoltat **-iet* [pron. -iet]. Cf. şi *(h)uiet,* variantă (DLR).

La acestea se adaugă 5 formații analizabile din alte surse: *străget* (vezi *supra* **3.1.1.** – *strigăt*), *tropet* „tropot" (DLR s.v. *tropot*) cf. *trop, țipet* (vezi *supra* **3.1.1.** – *țipăt*), *zvâcnet* „zvâcneală; mişcare precipitată, uşoară şi repetată a corpului sau a unei părți a lui, provocată de frig, de frică, de boală etc." cf. *(a) zvâcni* (DLR), *zvârlet* „(rar) zvârlitură" cf. *(a) zvârli* (DLR).

3.2.2. Formațiile cu sufixul *-et*[1] sunt ***substantive neutre***, raportabile la:

– verbe:

– tema de infinitiv: *bocet, bufnet, ciocnet, crăpet, creştet, cruşet, curet, duhnet, foşnet, fuget, icnet, lătret, muget, nechezet, plânget, plesnet, plimbet, pocnet, pufnet, răcnet, răget, răsuflet, rânjet* etc.;

– tema de supin / participiu (rar): *merset, plânset, râset;*

– substantive: *cleştet, prejmet, toiet, tuset, viermet;*

– interjecții: *clinchet, zinghet;*

– un substantiv sau un verb: *jalet;*

– un verb sau un adjectiv: *strâmbet;*

– un adjectiv: *deset.*

În DI se înregistrează 3 ***formații semianalizabile***: *zornet (zurnet)* „zornăială" cf. *(a) zornăi* (DLR), *zumzet* „zgomot vibrant, continuu, caracteristic zborului insectelor; bâzâială; zgomot caracteristic, surd şi continuu, produs de vibrația anumitor maşini, mecanisme" cf. *(a) zumzăi* (DLR), *zuzet* (vezi *supra* **3.1.2.** – *zuzăt*), la care se adaugă *şoşet* „foşnet" formație onomatopeică cf. *şoşot* „idem" (DLR) cf. şi *(a) şoşoi* „a foşni".

Pentru etimologia formației *zuzet* (cu varianta *zuzăt*) în DLR se trimite la verbul onomatopeic *(a) zuzui,* dar ar putea fi vorba și de o variantă modificată fonetic a formației *zumzet* (provenită din verbul onomatopeic *(a) zumzăi*). Vezi și *supra*, nota 2 sub **3.1.2.**

4. Valorile derivatelor

Formațiile cu sufixele *-ăt* și *-et*[1] sunt mai ales substantive abstracte, având valoarea ***nume de acțiune*** (uneori și ***rezultatul*** ei):

– cu bază verbală sau onomatopeică: *bangăt, bocet, bufnet, ciocnet, clancăt, clincăt, clipet, cloncăt, cracăt, crăpet, dangăt, duhnet, foșnet, gâgăt, geamăt, harcăt, hlipăt, icnet, întreacăt, mergăt, muget, plesnet, pocnet, pufnet, rangăt, rapăt, răget, răsuflet, rânjet, scâncet, strigăt, șuiet, trăsnet, treacăt, troncăt, tunet, țipăt, urlet, zâmbet* etc.;

– cu bază nominală: *cleștet, jalet, toiet, viermăt, zarvăt;*

– cu bază nominală și verbală: *strâmbet.*

Alte valori sunt slab reprezentate: ***locul acțiunii*** (*treacăt*), ***colectivul*** (*deset*), ***purtătorul asemănării*** (*poarcăt*).

Formațiile *iamăt, larmăt, prejmet* sunt ***sinonime*** cu baza.

În unele formații valoarea este neclară: *cocăt, creștet* (poate ***rezultatul acțiunii***), *crușet.*

Potrivit DA, substantivul *creștet* a avut inițial sensul abstract „creștere”, apoi „punct până la care a crescut cineva” și ulterior „cel mai înalt punct”.

5. Originea sufixelor și istoria derivatelor

5.1. Sufixele *'-ăt* și *'-et*[1] continuă sufixul lat. *-ĭtus.*

În latină, sufixul *-ĭtus* era participial, utilizat la verbele de conjugarea a III-a: *fremitus* cf. *fremo*, *gemitus* cf. *gemo*, *sonitus* cf. *sono*. S-a moștenit în limbile romanice, unde derivă substantive abstracte de la verbe care exprimă un sunet (Meyer-Lübke, G. II: 571). Răspândirea lui ca sufix lexical a fost posibilă deoarece încă din latină valoarea sa de sufix gramatical, flexionar, nu era foarte puternică, verbele de conjugarea a III-a nefiind foarte numeroase (cf. Contraș 1962: 155).

A fost ***moștenit*** prin formații:

– analizabile: *geamăt* < *gemitus* (CDDE 728; REW 3724; DA; FCLRV: 115; Cioranescu, DER, consideră că ar putea fi și derivat pe teren românesc), *suflet* < **sufflitus* (CADE s.v.; DLR; Cioranescu, DER, îl consideră derivat românesc, dar arată că în alte surse a fost explicat din lat. *sufflatus* sau **sufflitus*), *sunet* < *sonitus* (CADE s.v.; REW 8089; DLR; FCLRV: 115; Cioranescu, DER, crede că ar putea fi și derivat intern);

– neanalizabile: *freamăt* < *fremitus* (CDDE 636; REW 3493; Cioranescu, DER).

Etimologia unor formații cu sufixele din serie este controversată, unele surse indicând un etimon latin, iar altele, derivarea pe teren românesc: *crăpet (crepăt)* < lat. *crepitus* „pocnitură, plesnitură”, în DA (s.v. *crăpet*), dar la CADE (s.v.) este considerat derivat românesc (cf. și Cioranescu, DER, s.v. *(a) crăpa*); *muget* < lat. *mugitus* (Philippide, P.: 183 și Pascu, S.: 35), dar derivat din *(a) mugi* în DLR (vezi și Byck–Graur: 20, unde se arată că derivarea pe teren românesc este mai probabilă, deoarece în latină *mūgītus* avea un *i* lung care în română s-a moștenit ca *i*, spre deosebire de *i* scurt care s-a moștenit ca *e* sau *ă*; cf. și Fischer, L.D.: 159);

tunet < *(a) tuna* + *-et* în DLR (cf. şi REW 8778; Ciorănescu, DER s.v. *(a) tuna*), dar moştenit din lat. *tŏnĭtru* în TDRG[2] (s.v. *tunet*) etc.

În română, utilizarea lui *'-et*[1] ca sufix lexical cu sens abstract a fost favorizată de faptul că nu s-a moştenit un sufix participial *-et* din latină; verbele de conjugarea a III-a (conform clasificării tradiţionale) nu fac participiul în *-et*, ci în *-s* sau *-ut*: *merge – mers, creşte – crescut*.

Detaşate din formaţii analizabile precum cele de mai sus, sufixele *'-ăt* şi *'-et*[1] s-au ataşat unor teme de diverse origini (vezi *infra* **6.**) pentru a forma abstracte verbale.

5.2. Unele dintre ***formaţiile moştenite*** au atestări foarte vechi: *suflet* (sec. XVI, Cuv. d. bătr. II, 449/2, în DLR), *sunet* (Varlaam C., 123, în DLR), *freamăt* (sub forma *hreamăt* la Dosoftei, V.S. $79/_2$, în DA s.v. *freamăt*); altele au atestări din perioada românei moderne, de ex. *gemet* (la Alecsandri, P. I, 369, în DA) şi *geamăt* (la C. Negruzzi, I 184, în DA s.v. *gemet*).

Primele atestări ale unor ***derivate româneşti*** datează din secolele al XVI-lea – al XVII-lea: *teamăt* (Psalt. 129; Coresi, Ev. 4, în DLR), *umblet* (Psalt. 129, cf. Anon. Car., în DLR), *tunet* (Coresi, Ev. 177, în DLR), *ţipăt* (cca 1550–1580, Cuv. d. bătr. II, 458/29, în DLR), *plesnet* (Prav. Gov. $71^r/15$, în DLR), *plânget* (Varlaam, C. 449, în DLR), *bocet* (Prav. Mold. 84, în DA), *şuieret* (Dosoftei, V.S.: octombrie, $79^r/27$, în DLR), *răget* (Dosoftei, V.S., noiembrie $163^r/36$, în DLR), *hlipăt* (Dosoftei, PS 127, în DA), *strigăt* (Anon. Car., în DLR), *urlet* (Anon. Car., în DLR). Altele sunt din secolul al XVIII-lea: *durăt* (M. Costin, O. 135, în DLR), *trăsnet* (N. Costin, L. 160, în DLR), *pufnet* (Cantemir, Ist. 156, în DLR), *muget* (Cantemir, Ist., 174, în DLR), *huiet* (Cantemir, I. I. I, 184, în DLR), *scrâşnet* (Cantemir, I. I. I, 202, în DLR), *stropşet* (a. 1728, Uricariul, I, 48/7, în DLR).

Multe derivate au atestări începând din secolul al XIX-lea (cf. DA şi DLR), dar fiind vorba de cuvinte regionale sau cu circulaţie în registrul popular s-ar putea să fie mult mai vechi în limbă: *zâmbet* (Maior, D. 114/27), *răsunet* (Maior, P. 59/5), *scremet* (Piscupescu, O. 212/24), *jalet* (Gorjan, H. I, 132), *sberet* (Gorjan, H. II, 89/35, în DLR s.v. *zbieret*), *sbiarăt* (a. 1832, AR, în DLR s.v. *zbieret*), *plânset* (Marcovici, C. 28/25), *rânjet* (Bolliac, O. 197), *lătret* (Donici, F. 66), *troncăt* (Alecsandri, P. III, 238), *zinghet* (Alecsandri, O. P. 42), *merset* (Polizu), *treacăt* (Polizu), *zăngăt* (Coşbuc, P. II, 71), *mergăt* (Baronzi, L. 113), *cleafăt* (Ion Cr. V, 374), *clancăt* (Odobescu-Slavici, 70, la TDRG), *foşnet* (Eminescu, P. 48), *zvâcnet* (Slavici, N. I, 340), *râset* (Slavici, O. II, 75), *pocnet* (Negruzzi, S. I, 117), *strâmbet* (Negruzzi, S. I, 9), *răcnet* (Reteganul, P. II, 7), *tuiet* (Reteganul, Tr. 71), *dangăt* (Vlahuţă, S.A. III, 232), *screamăt* (Macedonski, O. III, 53), *cloncăt* (Contemporanul, V, col. I, 289), *fuget* (Contemporanul, III), *buşet* (Şez. III $108/_1$), *nechezet* (Săm. III, 426), *viermăt* (Săm. V, 456), *bufnet* (Sandu, D.P. 60), *curet* (Pasculescu, L.P.), *cocăt* (Pamfile, A.R.).

Câteva formaţii sunt atestate în secolul trecut (cf. DA, DLR şi MDA): *zarvăt* (Luc. VII, 475), *zvârlet* (Murnu, I. 206), *străget* (Candrea, Ţ.O. 52), *gâgăt* (Marian), *zurăt* (Cardaş, C. P. 96), *ragăt* (DR III, 689), *tuset* (C. Petrescu, Î. II, 75), *scâncet* (C. Petrescu, S. 36), *sclipet* (C. Petrescu, C.V., 311), *icnet* (Camilar, N. II 70); vezi şi formaţiile regionale *plimbet* (Udrescu, Gl.) şi *întreacăt* (Pop., *apud* GCR. II $366/_{6-7}$), care probabil sunt mai vechi.

6. Originea temelor

Sufixele *'-ăt* și *'-et*[1] se atașează la teme de diverse origini:

– moștenite: *cocăt, crapăt, crăpet, creștet, curet, fuget, lătret, mergăt, merset, muget, plânget, plânset, plimbet, ragăt, răget, răsunet, râset, scremet, strâmbet, strigăt, șuieret, teamăt, treacăt, tunet, tuset, umblet, urlet, zbieret;*

– slave: *bușet, cleștet, clipet, crușet, duhnet, hlipăt, icnet, jalet, plesnet, prâsnet, răcnet, rânjet, strâcnet, stropșet, trăsnet, zarvăt, zâmbet, zvârlet;*

– turcești (rar): *iamăt, toiet;*

– maghiară: *larmăt;*

– formate în română, multe fiind onomatopee sau verbe onomatopeice: *bangăt, bocet, bufnet, clancăt, cleafăt, clincăt, clinchet, cloncăt, cracăt, crocnet, dangăt, durăt, foșnet, huiet, întreacăt, mârâiet, plescăt, pocnet, pufnet, rangăt, rapăt, răsuflet, scâncet, sclipet, scrâșnet, troncăt, vuiet, zăngăt, zinghet, zurăt, zvâcnet.*

Au origine necunoscută sau neclarificată temele formațiilor *nechezet, țipăt.*

7. Productivitatea sufixelor

Sufixele au fost productive în limba română. În perioada actuală, nu mai sunt productive; dicționarele de neologisme și de cuvinte recente nu înregistrează formații cu aceste sufixe.

8. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

Multe formații circulă în graiuri sau în limba populară, însă destul de multe au circulație generală, în limba standard (*bocet, creștet, foșnet, geamăt, muget, pocnet, răcnet, rânjet, strigăt, sunet, treacăt, trăsnet, tunet, țipăt, umblet, urlet, vaiet, zâmbet* ș.a.).

-ĂȚÂNĂ (-ățină)

Pascu, S.: 210; Pușcariu, L.R. II: 396; Iliescu 1960: 319; Iordan 1940: 96, 101–102, 105.

1. Statutul afixelor

Sufixul *-ățână* [pron. -ă-ță-nă] are ***varianta*** regională *-ățină* [pron. -ă-ți-nă] în *căpățină* (socotit, probabil, un „hiperurbanism, în Moldova", DA s.v. *căpățână*).

Cuvântul *glăvățină* „greutatea rotundă și mobilă a cântarului, care indică măsura" (Cantemir, în DA), considerat variantă a lui *glăvățână* „căpățână de animal, *glavă*" (în DA și MDA), conține, de asemenea, forma *-ățină* a sufixului.

2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

În DI sunt înregistrate 2 ***formații analizabile:*** *căpățână* „*cap,* craniu" (DA) și *glăvățână* cf. *glavă* „cap de animal, cap (de om prost)" (DA).

Formaţie semianalizabilă: *răgăţână* „rădăcină ieşită din pământ a plantelor smulse de vânt, de apă" etc. (Jipescu, în DLR), prin raportare la *răgălie*, cu acelaşi sens.

3. Valorile derivatelor

Formaţiile cu *-ăţână* păstrează în general sensul bazei la care se raportează (*glăvăţână, răgăţână*), uneori cu o nuanţă ***augmentativ-peiorativă***: *căpăţână* „cap mare (şi prost)". Cu sensul de „parte bulbucată a unei plante" *căpăţână* indică ***asemănarea*** cu baza, ca şi *glăvăţină* cu sensul de „greutate rotundă la cântar".

4. Originea sufixului şi istoria derivatelor

Originea sufixului *-ăţână* pare a fi multiplă: latină şi slavă.

Pentru formaţia *căpăţână*, cu largă răspândire, în majoritatea lucrărilor lexicografice se propune ca etimon lat. *capitina* (DA, TDRG, CADE etc.), cuvânt a cărui atestare a fost descoperită destul de recent (cf. Iliescu 1960: 319). Etimonul latin este susţinut de existenţa formelor din dialectele sud-dunărene (ar. *căpăţână*, megl. *căptsònă*) şi din albaneză (*kaptinë*).

Pascu (S.: 210) menţionează acest cuvânt printre exemplele care dovedesc originea latinească a sufixelor *-in, -ină*. Al. Ciorănescu pune la îndoială etimonul latin al lui *căpăţână* (Ciorănescu, DER s.v.), arătând că sensul de „cap mort, craniu" nu poate fi primitiv şi socoteşte că avem a face cu un derivat expresiv de la *cap*, după un model ca *ierbotină* < *iarbă*, cf. şi *bolbotină, foloştină*. Cuvântul *ierbotină* are însă circulaţie redusă şi pune în evidenţă un sufix *-otină*, şi nu *-ăţână*, iar modul de formare a cuvintelor *bolbotină* şi *foloştină* este neclar.

Pentru *glăvăţână* majoritatea dicţionarelor propun ca etimon bg. *glavetina* „cap mare", adaptat în română sub influenţa lui *căpăţână* (DA, CADE, Ciorănescu, DER). Trebuie însă ţinut seama şi de posibilitatea derivării pe teren românesc, dată fiind prezenţa lui *glavă* „cap (de om prost)" şi a unor derivate ca *glavătă* (*glăviată*), *glăvie* în ALR (Iordan 1940: 105); *glavă* are atestări mai vechi decât *glăvăţână* (în DA).

Răgăţână, cu etimologie necunoscută în DLR şi MDA, s-ar putea explica prin rus. *rogatina* „un fel de lance cu vârful despicat" sau prin pol. *rogacina, rohatyna* (TDRG); Scriban, Dicţ. trimite la sl. *rogatŭ* „cornut". Admiterea provenienţei cuvântului românesc din rusă sau polonă prezintă dificultatea că *răgăţână* este un muntenism.

Căpăţână şi *glăvăţână* au atestări vechi, primul în Anon. Car. (în DA) şi al doilea, cu sensul de „parte a cântarului" la Cantemir (în DA).

5. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul *-ăţână* nu a fost productiv.

Căpăţână se menţine în limba uzuală, iar *glăvăţână* este învechit.

-ĂU (-âu, -ou; -ăul), -EU[1]

Philippide, P.: 81, 154; Ştefurea 1892: 462–470; Simonyi, U.S.: 322; Hiecke 1906: 155; Löwe 1911: 29–30; Pascu, S.: 415–416; Puşcariu 1921–1922: 600–602; Graur, N.A.: 87–88; Pop 1927–1928: 113; Drăganu, R.: 567–569; Treml 1934: 56–61; Iordan, Stil.: 199; Petrovici 1954: 460–465; Arvinte 1959: 213–239; Kis 1960: 75–85; Petrovici 1960: 49; Rusu 1962: 264; Rosetti, ILR (1968): 419; Iordan, Top.: 474; Creţa 1967: 186; Contraş–Popescu-Marin 1967: 409; Hristea, E.: 338, 343; Janitsek 1969: 118; Vasiliu 1969: 37–46; Sorbală 1971: 168; Avram, A. 1972a: 517; Neiescu, I. 1976: 36; Nestorescu, A. (2006): 39; FCLRV: 80–81; Zafiu 2007b; Şodolescu Silvestru 2008: 295–302.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele *-ău* [pron. -ău̯] şi *-eu*[1] [pron. -eŭ] fac parte din aceeaşi ***serie*** pentru că au origine, distribuţie şi valori comune.

În cazuri izolate, forma *-eu*[1] este condiţionată fonetic (*-ă-* > *-e-* după teme terminate în *č* sau *ğ*), de ex. numele propriu *Zbârceu* (la Paşca, Ţ.O.: 350) cf. *(a) zbârci* şi *amăgeu* (DI) „şarlatan" (DA) cf. *(a) amăgi*.

Sufixele *-ău* şi *-eu*[1] se identifică în câteva ***dublete***; uneori ambele formaţii sunt înregistrate în DI (*haitău – haiteu* „hăitaş" cf. *haită, piţărău – piţăreu* „obiceiul colindatului; colindător; băţ de colindător" cf. *(a) piţăra* „a umbla cu colindul" şi *cominţeu – cominţău* „contract, convenţie, plată în natură" semianalizabile prin *cominţie* „idem"), alteori una dintre formaţii provine din alte surse: *bolândău – bolândeu* „persoană nebunatică" (Teaha, C.N.: 106) cf. *bolând* „nebun, prost", *ciuciurău – ciuciureu* „jgheab" (DA s.v. *ciuciur* „idem"), *tălpău – tălpeu* „un fel de pedală" (H XVIII 262, 284) cf. *talpă* şi *meseleu – meselău* „bidinea" (DLR) cf. *(a) meseli* „a spoi". Se înregistrează dublete şi la antroponime: *Brânzeu – Brânzău* (Paşca, Ţ.O.: 187), *Cârjeu – Cârjău* (DO: 243) etc.

1.2. Sufixul *-ău* are ***varianta fonetică*** *-âu* [pron. -âŭ], oscilaţia *ă/â* fiind cunoscută şi răspândită în limba română la unii vorbitori (cf. *(a) întălni – (a) întâlni, pănă – până* etc.). Varianta *-âu* apare în câteva derivate analizabile care au şi forme cu *-ău*: *botău – botâu* „bâtă (mare)" cf. *botă* „bâtă" (DA), *molău – molâu* „om *moale*" (singurul derivat care s-a impus în limba literară cu varianta *-âu*), *piţărău – piţărâu* (vezi *supra* **1.1.**), *secău – secâu* „(d. gust) înecăcios, (d. cereale) *sec*, (d. vite) slab" (Gl. Reg.), *Bârgău – Bârgâu* cf. *Bârg* (DO: 203) şi semianalizabilul *vâgău – vâgâu* „om care umblă vâgăind (= dând din mâini)" cf. *(a) vâgăi* etc.

Dintre cercetătorii care s-au ocupat de sufixul *-ău*, numai G. Pascu a semnalat existenţa variantei *-âu*. La Hasdeu (HEM 2221–2224) forma *-âu* pentru *-ău* (*lungâu, nătărâu, Lazâu, Tisâu*) reprezintă, probabil, un fapt de grafie.

Sufixul *-ău* are şi ***varianta etimologică -ou*** [pron. -oŭ] în câteva împrumuturi din maghiară, care au şi forme cu *-ău*, mai frecvent folosite, ca *hârdou – hârdău* (vezi *infra* **5.1.**). Alte câteva formaţii cu *-ou* trebuie privite cu rezervă (*-ou* ar putea reprezenta doar o formă grafică): substantivul neutru *ploscou* „*ploscă* mare" (înregistrat numai în DDRF, a cărui existenţă reală este îndoielnică) şi numele proprii de familie *Botou* (DO: 42) cf. *Bot* sau *bot*, *Drabou* (DO: 263) cf. *Drab*, *Zabou* (DO: 468) cf. *Zab* etc., toate cu etimologie incertă; cf. şi toponime ca *Hordou*.

La numele proprii, sufixul *-ău* apare şi în forma articulată *-ăul* [pron. -ă-ul], în formaţii ca *Golăul, Nănăul* (vezi *infra* **3.1.2.2.**).

DLR menţionază printre variantele adjectivului *molâu* o formă *moliu*, atestată la Rădulescu-Codin (*O seamă de cuvinte din Muscel*, Câmpulung [1901], p. 51). Deoarece o variantă *-iu* a sufixului *-ău* (*-âu*) nu apare în nicio altă formaţie, iar *moliu* nu se explică printr-o transformare fonetică obişnuită în Muscel, se poate presupune fie că avem a face cu o schimbare de sufixe (*-ău* (*-âu*) înlocuit cu *-iu*), fie că *-i-* în loc de *-î-* este o greşeală de tipar.

2. Delimitarea de sufixe omonime

Sufixul *-eu*[1] se delimitează de omonimul său neologic *-eu*[2] (din *decolteu, neglijeu, supeu* etc., vezi monografia sufixului **-EU**[2] în volumul următor) prin origine şi prin valori, iar de sufixul *-eu*[3] (din *europeu, mediteraneu* etc.) prin origine şi prin clasa lexico-gramaticală a derivatelor (vezi monografia sufixului **-EU**[3] în volumul următor).

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -ĂU

3.1.1. În DI sunt înregistrate cca 150 de formaţii analizabile cu sufixul *-ău*: *alergău* „om care *aleargă*, alergător" (DA), *băligău* „bălegar" cf. *baligă* (MDA), *băltău* „*baltă* mare" (DA), *bărcău* „locul unde rămâne mocirlă în urma inundaţiei unei văi" cf. *bărc* „pământ lunecos şi moale" (MDA), *beşău* „copil mic şi slab" cf. *(a) beşi* (în MDA, cu etimologie necunoscută), *bitangău* „*bitang* (= străin, vagabond)" (MDA), *blendău* „căscat, prost" (DA s.v. *bleandă*), *botău* „*botă* (= bâtă) mare" (DA), *brădău* „augmentativ de la *brad*" (DA), *buzău* (în expr. *a sta buzău* = a sta bosumflat) cf. *buză* (MDA), *cararău* „om care bate *cărările*" (DA), *căcău* „om căcăcios" cf. *(a se) căca* (DA), *căldărău* „lemn de care atârnă lanţul *căldării*" (DA), *cepău* „capătul de fier al fusului roţii" cf. *cep* „limba de la capătul unui stâlp" (DA), *chiclău* „platou acoperit cu tufărişuri" cf. *chiclă* „idem" (DA), *ciobănău* „*cioban* mare" (DA), *ciucurău* (vezi *supra* **1.1.**), *clănţău* „flecar" cf. *clanţă* „(fam. şi peior.) gură" (DA), *clonţău* „bătrân flecar" cf. *clonţ* „cioc, gură" (DA), *cocârţău* „dumicaţi de pâine sau mămăligă prăjiţi în untură" cf. *cocârţă* „mâncare ciobănească făcută din caş dulce" (DA s.v. *cocârtiţă*), *codău* „câine ciobănesc (cu *coada* lungă)" (DA), *colotău* „vagabond" cf. *(a) coloti* „a fugări" (DA), *corfău* „stâlp de casă" cf. *corfă* „bârnă servind de rezemătoare" (DA), *croncău* „corb, croncan" cf. *cronc!* (DA), *culegău* „(tipogr.) culegar" cf. *(a) culege* (DA), *cusurău* „cuţit de tâlhar" cf. *cosur* – variantă la *cosor* „cuţit scurt" (DA), *dâmbău* „*dâmb* mai mare" (DLR), *dâplău* „om neîngrijit" cf. *dâplă* „idem" (DLR), *dârjău* „prăjină mare" cf. *dârjă* – variantă la *dârjală* „idem" (DLR), *dospău* „leneş" cf. *(a) dospi* „a mocni, a putrezi" (DLR), *drugău* „făcăleţ; lemn pentru construcţii" cf. *drug* „făcăleţ, bucată de lemn" (DLR s.v. *drugălău*), *duhlău* „om leneş" cf. *duhlă* „idem" (DLR),

durău „zgomot al unei ape de munte; cascadă" cf. *dura* interj. (în MDA se trimite la *(a) durăi* „a curge cu zgomot", prin care ar fi semianalizabil), *făgău* „*fag* tânăr" (DA), *fălcău* „om cu *fălci* mari" (DA), *fârţâgău* „om neastâmpărat" cf. *fârţoagă* „femeie neastâmpărată" (DA), *feştelău* „băţ de uns osia căruţei" cf. *(a) feşteli* „(a) murdări" (MDA), *foltău* „scoarţă de brad" cf. *folt* „fâşie de pânză" (DA), *fugău* „pasărea numită şi fugar; insectă care se deplasează repede pe suprafaţa apei" cf. *(a) fugi* (DA), *fumăgău* „cantitate mare de fum" cf. *(a) fumega* „a face fum" (DA), *greblău* „pieptene mare" cf. *greblă* (MDA), *haitău* „hăitaş" (DA s.v. *haită*), *hăplău* „nătărău" cf. *haple* „idem" (MDA), *horău* „om care cântă" cf. *horă, (a) hori* (MDA), *horjău* „instrument de scobit jgheaburile în şindrile" cf. *horj* „idem" (MDA), *horlău* „nebunatic" (MDA) cf. *(a) horli* „a umbla din târg în târg", *jidău* „evreu" (DA) cf. *jid* „idem", *lărgău* „oală *largă* la gură" (MDA), *lătău* „soi de peşte" cf. *lat* (DLR), *lătrău* „persoană care vorbeşte mult; linguşitor" cf. *(a) lătra* (DLR), *leorbău* „om flecar, limbut" cf. *leoarbă* „gură" (în DLR, derivat de la verbul *(a) leorbăi*, prin care formaţia este semianalizabilă), *lingău* „(om) căruia îi place să mănânce mult, mai ales de la alţii; linguşitor" cf. *(a) linge* (DLR), *lompău* „felinar; lămpaş" cf. *lompă* – var. la *lampă* (DLR), *lungău* „lungan" cf. *lung* (DLR), *mămăligău* „om lipsit de energie; făcăleţ" cf. *mămăligă* (MDA), *mâncău* „persoană care mănâncă mult" cf. *(a) mânca* (DLR), *mestecău* „făcăleţ" cf. *(a) mesteca* „a amesteca" (DLR), *molău* (vezi *supra* **1.2.**), *molândău* „om moale, lipsit de iniţiativă" cf. *molând* (DLR s.v. *morândău,* dat cu etimologie necunoscută), *moliticău* „bărbat slăbănog; specie de peşte" cf. *molatic* (cu asimilare, Avram, A. 1972b: 286; în DLR e dat cu etimologie necunoscută), *moşmândău* „om şovăitor" cf. *(a) moşmândi* „a lucra încet, a migăli" (DLR), *mrăniţău* „*mraniţă*" (DLR), *ningău* „ninsoare" cf. *(a) ninge* (DLR), *oticău* „*otic* (= lopăţică, doniţă, pahar mic)" (DLR), *păpărău* „un fel de *papară*" (DLR), *păpău* „mâncău" cf. *(a) păpa* (DLR), *păţău* „păţanie" cf. *(a) păţi* (DLR), *pirău* „nume de plantă" cf. *pir* „idem" (MDA), *piţărău* (vezi *supra* **1.1.**), *pliscău* „deal nu prea înalt" cf. *plisc* „vârf, deal steril" (DLR), *potânţău* „om petrecăreţ" cf. *potanţă* „farsă, şotie" (DLR), *prădălău* „om risipitor" cf. *(a) prădăli* „a risipi" (DLR), *prostănău* „prostănac, *prostan*" (DLR), *pujlău* „dulău" cf. *pujlă* „potaie" (DLR), *puşcău* „dinamită" cf. *puşcă* „tun" (DLR), *rablău* „om voinic, prost şi leneş; celibatar bătrân" cf. *rablă* „idem" (DLR), *râncău* „animal râncaci (= castrat)" cf. *râncă* „organul genital al armăsarului" (DLR), *scăfău* „*scafă* (= pahar, blid) mare" (DLR), *scăpău* „gaură prin care *scapă* cineva; scăpare; excremente" (DLR), *secău* „cu bobul *sec*" (DLR), *spânău* „*spân*" (DLR), *sulău* „prăjină de brad" cf. *sul* „prăjină pentru cărat fânul" (DLR), *şamfău* „calapod, şan" (s.v. *şamfă* „idem", în DLR), *şezău* „jeţ" cf. *(a) şedea* (DLR), *şoldău* „augmentativ al lui *şold*" (DLR), *şopârlău* „şopârloi" cf. *şopârlă* (DLR), *tălpău* „tălpig" cf. *talpă* (DLR), *tândălău* „augmentativ al lui *tândală* (= om de nimic)" cf. şi *(a) tândăli* (DLR), *tânjălău* „*tânjală* (= proţap la jug)" (DLR), *târţău* „tânăr încrezut, fanfaron" cf. *târţ* „om de nimic" (MDA), *tecărău* „nătărău, bădăran" cf. *teacăr* „haimana, om prost" (DLR), *teşcău* „băşică uscată folosită de ciobani ca pungă pentru tutun" cf. *t(e)aşcă* (DLR), *tocănău* „făcăleţ" cf. *tocană* „mămăligă" (DLR), *tragău* „pieptul calului" cf. *(a) trage* „a căra" (DLR), *trămândău* „om leneş" cf. *(a) trămânda* „a amâna, a tărăgăna" (s.v. *(a) tămânda,* în DLR), *trăncănău* „om care *trăncăneşte*" (DLR), *ţărău* „izvor" cf. *ţâr* „idem" (DLR), *ţicmău* „vârf de deal sau de munte" cf. *ţicmă* „idem" (DLR), *ţincău* „(ornit.) căldăraş" cf. *ţinc!* (DLR), *ţurău* „izvor" cf. *ţur!* (DLR), *umblău* „om care *umblă* mult" (DLR), *vanglău* „vagonet pentru transportul persoanelor în mină" cf. *vanglu* „vagonet pentru transportul mărfurilor în mină" (DLR), *voşolău* „fier de călcat" cf. *(a) voşoli* „a călca rufe" (DLR), *zelău* „verigă de lanţ" cf. *zală* – var. la *za* (DLR), *zgâmbău* „gland; dinte" cf. *zgâmb* „idem" (DLR) etc.

La acestea se adaugă 27 de formaţii din alte surse: *bălău* „*băl,* blond" (Mat. Dial.: 54, 206), *băscăcărău* (Udrescu, Gl.) cf. *(a) băscăcăra* „a râde zgomotos, prosteşte;

a rânji" (*ibid.*) „a se răscrăcăra" (MDA), *bâhlău* „apă stătută cu miros greu; ceață deasă" (Gl. Reg.) cf. *bâhlă* „idem" și *(a se) bâhli* „a se cloci, a se împuți" (DA), *bolândău* (vezi *supra* **1.1.**), *căscău* „distrat, uituc; neghiob" (Udrescu, Gl.) cf. *(a) căsca*, *chisău* „piuliță" cf. *(a) chisa* „a pisa" (DM), *chiulău* „chiulangiu" (DALR) cf. *chiul* și *(a) chiuli*, *cremănău* „mămăligă tare, vârtoasă" (Moise 1973: 579) cf. *cremene*, *dezmățău* „om dezmățat" cf. *(a se) dezmăța*" (MDA), *fleosnău* „persoană care are obiceiul să *fleosnească*, să pălmuiască" (Lex. Reg. I), *flocău* „om cu părul zburlit; om slab la minte" (*ibid.*) cf. *floc*, *ghebău* „palton de dimie" (Lex. Reg. II: 25) cf. *gheb*, *ghiflău* „persoană care învață mecanic, care *ghiflește*" (Lex. Reg. II: 125), *haplău* „om care merge urât și cu pași mari, care *haplește*" (Lex. Reg. I), *hăpcău* „om care ia cu *hapca* de la altul" (Udrescu, Gl.), *horelcău* „bețivan" (Lex. Reg. I) cf. *horelcă* și *(a) horelci* „a bea horelcă", *lăcău* „cantitate mare de apă provenită din ploi, lăcăraie, lăcărie" (Gl. reg. Pitești 2: 75; Gl. Olt.) cf. *lac*, *legău* „sistemul de a *lega* un cal tânăr de alți doi cai, pentru ca să se învețe la ham" (Lex. Reg. I), *mâzgău* „alunecuș, polei" cf. *mâzgă* (DLR), *pățău* „întâmplare neplăcută, pățanie" (Udrescu, Gl.) cf. *(a) păți*, *pâclău* „*pâclă* mare" (Gl. Reg.), *prunău* „rămășițele de la *prune* după fiertul țuicii" (Teaha, C.N.: 105), *roșcău* „(d. cai) roib" cf. *roșcă* (DLR), *săpău* „hârleț" (Ștefurea 1892: 464) cf. *sapă* și *(a) săpa*, *tearfău* „om de nimic" (Lex. Reg. I) cf. *tearfă* „femeie rea", *țurțurău* „*țurțure* la streașina casei" (Mat. Dial.: 271) și „cascadă, izvor" (DLR) cf. *țurțur* „idem".

1. Într-un articol despre rolul și locul sufixului *-ău* în toponimia românească (Șodolescu Silvestru 2008: 296–300), figurează o serie de cuvinte populare cu sufixul *-ău* (fără să se indice sursa), de ex. *boncău* „baros, ciocan mare" cf. *bonc!*, *bunău* „*bun*", *cronțău* „pâine tare" cf. *cronț!*, *genău* „*geană*", *gurău* „*gură*", *horcău* „cel care sforăie" cf. *horc!*, *pisău* „recipient în care se zdrobește ceva" cf. *(a) pisa*, *răpcău* „ramură uscată de viță-de-vie" cf. *răpcă*, *râpcă* „idem", *tâmpău* „*tâmp*" etc., precum și unele entopice populare: *adăpău* „sursă de apă" cf. *(a) adăpa*, *bâldăhău* „loc adânc de scaldă" cf. *bâldâh!*, *căciulău* „dâmb, moviliță cu vârful ascuțit" cf. *căciulă*, *colțău* „bolovan cu vârf ascuțit" cf. *colț*, *gâlmău* „deal, movilă mai înaltă decât cele din jur" cf. *gâlmă* „umflătură", *moțău* „proeminență într-o baltă pe un deal sau munte" cf. *moț*, *râpău* „loc abrupt între versanți" cf. *râpă*, *retezău* „înălțime cu vârful tăiat" cf. *(a) reteza*, *țigmanău* „vârf de munte ascuțit" cf. *țigmană* (s.v. *țicman*) „deal foarte ascuțit" etc..

2. Este greu de apropiat din punct de vedere semantic formația *dârlău* „persoană care umblă fără rost, om fără căpătâi" de *dârlă* „bucium" sau de *(a) dârlâi* „a cânta prost" (cf. MDA). De asemenea, este dificilă apropierea lui *zabalău* „prost" de *zăbală* „piesă care se pune în gura calului" (DLR).

3. La Philippide, P.: 154 apare cuvântul *șirău*, pe care nu-l putem lua în considerare, nefiind glosat.

3.1.2. Formațiile cu *-ău* sunt substantive (comune și proprii) și adjective.

3.1.2.1. ***Substantivele*** comune sunt:

– ***masculine***, raportabile la:
  – substantive:
    – masculine: *bitangău*, *brădău*, *ciobănău*, *făgău*, *flocău*, *prostănău*, *spânău* etc.;
    – feminine: *cararău*, *clănțău*, *fălcău*, *fârțăgău*, *hăpcău*, *horelcău*, *pujlău*, *șopârlău*, *tearfău* etc.;
    – neutre: *clonțău*, *foltău*, *zgâmbău* etc.;

– verbe: *alergău, căcău, chisău, corfău, fugău, lătrău, legău, lingău, mâncău, păpău, umblău* etc.;
– substantive şi verbe: *horău, horelcău, săpău, tândălău* etc.;
– adjective: *lătău, lungău, moliticău, molândău* etc.;
– interjecţii: *croncău, târţău, ţincău* etc.;

– ***neutre***, raportabile la:
– substantive:
– neutre: *cepău, dâmbău, horjău, lăcău, oticău, vanglău* etc.;
– feminine: *băltău, botău / botâu, cararău, căldărău, cepău, ciuciurău, cusurău* etc.;
– verbe: *fleosnău, fugău, legău, mestecău* etc.;
– substantive şi verbe: *bâhlău, crestău, săpău* etc.;
– un adjectiv: *lărgău*;
– interjecţii: *durău, ţârău, ţurău* etc.;

– ***masculine*** şi ***neutre***, raportabile la substantive:
– masculine: *drugău* etc.;
– feminine: *mămăligău* etc.;

– ***cu genul neprecizat*** în izvoare (probabil neutru), raportabile la:
– verbe: *ningău, trăgău* etc.;
– substantive: *cremănău, şamfău, teşcău* etc.

1. Unele formaţii cu *-ău* au devenit neanalizabile semantic (sensul derivatului s-a depărtat de cel al bazei) sau formal (din cauza transformărilor fonetice suferite de derivat), de pildă, *nătărău* < *netare* „neputincios" (cf. HEM: col. 2222; pentru *ne-* > *nă-*, cf. Graur, E. 27–30) şi *ulicău* „haimana, pierde-vară" < *uliţă* (prezenţa lui [c] în loc de [ţ] s-ar putea explica prin influenţa altor derivate de la *uliţă* care prezintă aceeaşi transformare: *ulicariţ, ulicuţă,* vezi Graur, E.: 38–42).

2. *Albuşău*, specie de peşte, ar putea fi apropiat formal de substantivul *albuş;* prin raportare la adjectivul *alb* s-ar identifica un sufix compus **-uşău*, care nu există însă în nicio altă formaţie. Formaţia *fumăgău* „fum gros" trebuie raportată mai curând la verbul *(a) fumega* (cf. DA s.v. *fumegai*) decât la substantivul *fum;* ultima modalitate de analiză ar pune în evidenţă un sufix **-ăgău* (sau *-egău*, cf. Pascu, S.: 417) care nu mai apare în nicio altă formaţie.

3.1.2.2. *Substantivele proprii* sunt:

– antroponime masculine, raportabile la:
– substantive proprii (antroponime sau toponime): *Bălăşcău* (Paşca, Ţ.O.: 168) cf. *Balaşcă*; *Dănău* (DO: 39) cf. *Dan*, *Dindărău* (Paşca, Ţ.O.: 223) cf. *Dindar*, *Ercău* (*ibid*.: 256) cf. *Iarcu*, *Ghiţău* (DO: 65) cf. *Ghiţă* < *Gheorghiţă* < *Gheorghe*, *Ierău* (Paşca, Ţ.O.: 256) cf. *Iaru*, *Lăscău* (*ibid*.: 267) cf. *Lascu*, *Lăzău* (Frâncu–Candrea, M.: 116) cf. toponimul *Laz*, *Radău* (Ştefurea 1892: 464) cf. *Radu*, *Stăncău* (Paşca, Ţ.O.: 324) cf. *Stancu*, *Tisău* (Frâncu–Candrea, M.: 116) cf. toponimul *Tisa*, *Vlădău* (Paşca, Ţ.O.: 348) cf. *Vlad* etc.;
– substantive proprii şi comune: *Bănău* (DO: 190) cf. *Ban, ban; Bozău* (DO: 213) cf. *Boz, boz; Ciotău* (Ştefurea 1892: 464) cf. *Ciot, ciot; Ciumău* (*ibid*.), *Ghimpău* (*ibid*.: 465), *Gânscău* (Pascu, S.: 415), *Gurău* (Ştefurea

1892: 464), *Lupău* (*ibid.*), *Mânzău* (*ibid.*: 465), *Popău* (*ibid.*), *Tătărău* (*ibid.*), *Vâjeu* (DO: 407) cf. *Vâja, vâj* „om bătrân” etc.;
– substantive proprii şi adjective: *Golăul* (DO: 285), *Grăsău* (*ibid.*: 287) etc.;
– verbe: *Culcău* (DO: 254), *Dubău* (Neculce, la Contraş–Popescu-Marin 1967: 411) cf. *(a) dubi*, *Găgălău* (DO: 281) cf. *a găgăli* „a gângâvi” etc.;
– o interjecţie, un substantiv sau un verb: *Zbârceu* etc.;
– toponime, raportabile la antroponime: *Cincău* (DO: 238) cf. *Cincă, Cincu; Nănăul* (*ibid.*: 9) cf. *Nan* < *Anania* etc.

Toponimul *Dâmbău* nu are aceeaşi etimologie cu substantivul comun omonim; la originea numelui topic este sl. *Dõbovŭ*, nume de loc, trecut prin filieră maghiară, *Dombó* (cf. Petrovici 1954: 461).

3.1.2.3. ***Adjectivele*** sunt raportabile la:
– adjective: *bălău, lungău, molău / molâu, secău / secâu, spânău* etc.;
– substantive: *buzău, roşcău* etc.;
– verbe: *dospău, prădălău* etc.

Femininul substantivelor masculine cu *-ău* se formează cu sufixul *-aucă* < *-ău* + *-că*: *căpaucă* < var. *căpău* (DA s.v. *copoiu*), *chiulaucă* < *chiulău, nătăraucă* < *nătărău* etc.

Adjectivele cu *-ău* au femininul (întrebuinţat rar)
– în *-aie*: *ghidălău – ghidălaie* (DDRF, în DA), *lungău – lungaie* (LB);
– în *-ăie: bâlbău – bâlbăie* (Cantemir, la CADE);
– în *-âie: bălălău – bălălâie* (Pamfile, J. II 131, în DA).

Numeroase ***formaţii*** sunt ***semianalizabile***: *bănănău* (adv.) „fără rost, de colo, colo” cf. *(a) bănănăi* (MDA), *beregău* „laringe, gâtlej” cf. *beregată* (MDA), *brehău* „câine care latră” cf. *(a) brehăi* (DA s.v. *brehni*), *butău* „*butuc*” (DA s.v. *butuc*), *cârlău* „mânz până la trei ani” cf. *cârlan* (DA), *ciobârlău* „cioban mare” cf. *ciobârlan* şi *ciobârloi* (DA), *coldău* „cerşetor” cf. *colduş* „idem” (DA), *cotângău* „băieţandru, *cotângan*” (DA), *duglău* „om leneş” cf. *duglan* „idem” (MDA), *durduzău* „cablu care susţine un pod plutitor pe un râu” cf. *durduzan* „idem” (DLR) (pentru sensul „măciucă ghintuită cu cuie de fier; puşcă haiducească” cf. *durdă,* la Pascu, S. 417), *gâldău* „groapă plină cu apă” (DA) cf. *gâldan* şi *gâldoi* „adâncime cu vârtej într-o apă curgătoare”, *ghidălău* „robust” (DA s.v. *ghidălan* „idem”), *goblizău* „*goblizan*” (MDA), *hădărău* „*hădărag*” (DA), *hăgău* „loc spălat, mânat de apă” cf. *hăgaş* „surpătură” (DA), *hăpău* „om lacom” cf. *(a) hăpăi* „a mânca repede” (MDA), *hârcău* „om care scuipă mult” cf. *(a) hârcâi* „a respira greu din cauza flegmei” (DA), *jinău* „bănuială” cf. *(a) jinui* „a bănui” (DA), *lehău* „flecar” cf. *(a) lehăi* „a trăncăni” (DLR), *măgădău* „om înalt, voinic şi cam prost, *măgădan*”, *modârlău* „bădăran” cf. *modârlan* „idem” (DLR), *mogâldău* „om corpolent” cf. *mogâldan* şi *mogâldeaţă* (DLR), *molfău* „om care *molfăie*” (DLR), *nahău* „nătărău” cf. *năhui* „idem” (DLR), *olălău* „ţipăt; om certăreţ” cf. *(a) olălăi* „(a) ţipa” (DLR), *păhău* „bărbat prostănac; câine bătrân” cf. *păhai* „idem” (DLR), *plăpău* „om *plăpând*” (DLR), *popândău* „animal rozător, *popândoc*” (DLR), *rictălău* „lucrător care *rictăluieşte*” (Arvinte, T.), *sinălău* „cuţit utilizat în tăbăcărie” cf. *(a) sinălui* „a răzui cu sinălăul” (DLR), *şăncălău* „persoană glumeaţă” cf. *şăncălie* „glumă” şi *şăncălos, şăncăleţ* „glumeţ” (DLR), *tăgădău* „persoană care *tăgăduieşte*” (DLR), *tăpălău* „om cu picioare mari, *tăpălog*”, *ţipău* „*ţipar*” (DLR), *ţopârlău* „*ţopârlan*” (DLR), *urlău* „urluială” cf. *(a) urlui* „a măcina în granule mari” (DLR) etc.

3.2. -EU^{1}

3.2.1. În DI sunt înregistrate 8 formații ***analizabile:*** *amăgeu* (vezi *supra,* nota sub **1.1.**), *boteu* „turmă mică de oi" (DA s.v. *boteiu* „idem") cf. *bot* „grămadă, turmă", *bredeleu* „bucată de lemn care se leagă la grumazul porcilor" (DA s.v. *bredel* „bucată de lemn cu care se răsuceşte funia trecută peste un obiect pentru a o întinde"), *ciuciureu* (vezi *supra* **1.1.**), *haiteu* „hăitaş" (vezi *supra* **3.1.1.** *haitău*), *meseleu* (vezi *supra* **1.1.**), *nodeu* „încheietura mâinii; fiecare dintre cele două oase rotunde de la gleznă; gleznă; genunchi" cf. *nod* (DLR), *piţereu* (vezi *supra* **1.1.**).

1. În formația din DI *bobuleu* (DA s.v. *bobuleț*) avem de-a face cu sufixul *-eu*^{1} prin raportare la baza articulată *bobul* sau cu un eventual sufix compus **-uleu,* care s-ar identifica numai în această formație.

2. Ne exprimăm rezerva cu privire la încadrarea printre formațiile cu *-eu*^{1} a substantivului *podeu* „*podul* şurii, unde se ține fânul" atestat în DLR ca variantă la *podei* (ultimul socotit probabil un plural, după care s-a refăcut o formă de singular), cu acelaşi sens cu baza.

La acestea se adaugă 5 formații din alte surse: *bolândeu* (vezi *supra* **1.1.**), *podileu* „dâmb ascuțit la câmpie" cf. *podilă* „podea" (Şodolescu Silvestru 2008: 300), *privegheu* „păzitor" cf. *(a) priveghea* (*ibid.*: 296), *tălpeu* (vezi *supra* **1.1.**), *țifleu* „vârf ascuțit de deal" cf. *țiflă* „loc înalt, ridicătură de pământ ascuțită" (Şodolescu Silvestru 2008: 300).

3.2.2. Formațiile cu *-eu*^{1} sunt ***substantive neutre***, analizabile prin raportare la:

– substantive:
  – neutre: *boteu, bredeleu, ciuciureu, nodeu;*
  – feminine: *podileu, tălpeu, țifleu;*

– verbe: *amăgeu, meseleu, piţereu, privegheu.*

Singurul substantiv ***masculin***, ***bolândeu***, este raportabil la un adjectiv.

Substantivele proprii *Brânzeu, Cârjeu, Mițeu* (DO: 323) etc. sunt raportabile la substantive comune feminine, unele şi la antroponime.

Formații semianalizabile: *budeu* „vas de lemn" cf. *budăi, budac* „idem", *bufleu* cf. *buflei, buflea* „idem", *melesteu* „băț cu care se mestecă mămăliga" cf. *(a) melestui* „a mesteca", *pecetleu* „pecete" cf. *(a) pecetlui*, *urleu* „porumb (orz etc.) măcinat mare" cf. *(a) urlui* „a măcina mare".

4. Valorile derivatelor

4.1. Substantivele cu sufixele *-ău, -eu*^{1} au mai multe valori.

4.1.1. ***Nume de agent***:

– cu bază verbală: *alergău, fugău, lingău, mâncău* etc.;

– cu bază substantivală: *cararău, hăpcău* etc.

4.1.2. ***Nume de instrument***: *culegău, mămăligău* „făcăleț", *mestecău, scăpău* „ieşire, gaură prin care scapă cineva" etc.

4.1.3. ***Numele acțiunii*** (cu nuanță intensivă) şi ***rezultatul*** ei, adesea concretizat: *ningău, păţău, piţărău, scăpău* „scăpare din vedere, greşeală; baligă" etc.

4.1.4. ***Augmentative***: *băltău, dâmbău, fumăgău, scăfău* etc.

4.1.5. *Diminutive*: *făgău, pliscău* etc.; *boteu, nodeu.*

4.1.6. *Posesorul* (obiectul posedat este de dimensiuni foarte mari): *codău, fălcău* etc.

4.1.7. *Purtătorul calității*: *lărgău, lătău* etc.

4.1.8. *Purtătorul asemănarii*: *cremănău, lăcău.*

4.1.9. *Moțiunea*: *fârțăgău, șopârlău, tearfău* etc.

4.1.10. *Specia* bazei: *bredeleu.*

Valoarea ***peiorativă*** este supraadăugată celorlalte menționate mai sus; apare la derivate:

– cu temă peiorativă: *clănțău, hăpcău, lătrău, lingău, moșmândău, tândălău* etc. (se poate considera că uneori sufixul accentuează sensul peiorativ al temei: *bitangău – bitang* „vagabond, pușlama", *dâplău – dâplă* „om neîngrijit", *greblău – greblă* „pieptene mare și rău" etc.);

– cu temă neutră, nepeiorativă: *cararău, limbău, mămăligău* „mămăligă mare și prost făcută" etc.

Sensul peiorativ al unor formații ca *fălcău, mâncău, umblău* etc. este datorat notelor „mare" sau „mult" existente în configurația lor semantică.

Unele formații sunt ***sinonime*** cu baza: *bâhlău, mranițău, otícău* etc.

Valoarea sufixului este neclară în derivate ca *foltău* etc.

Numeroase cuvinte neanalizabile terminate în *-ău* au sens depreciativ imprimat de finală (prin confuzie cu sufixul omonim, puternic peiorativ): *băndălău* „om mare și prostănac" (Lex. Reg. II: 48), *bondărău* „om nătărău, prost" (*ibid.*: 56), *ceacănău* „prost" (*ibid.*: 123), *ciobârcău* „vagabond, haimana" (Gl. reg. Oradea 2: 46), *drăngălău* „afemeiat; derbedeu" (Udrescu, Gl.), *fitincău* „om muieratic" (Candrea, Ț.O.: 49), *hașcadău* „flăcău care se ține după fete" (Gl. Reg.), *hosmandău* „haimana" (Lex. Reg. II: 14), *hudubău* „greoi" (*ibid.*: 123), *măcălău* „om cu capul mare" (Moise 1973: 579), *nacabău* „zăpăcit, năuc" (Pașca, Gl.), *năclău* „prost" (Moise 1973: 579), *tanău* „prost, tont" (Sadoveanu, O. VI 595, în DLR), *tărăblău* „leneș, târâie-brâu" (Udrescu, Gl.), *tărărău* „pierde-vară" (Șerban 1951: 34; semianalizabil prin *(a) tărărui* „a tărăgăna"), *tărășnău* „om nătărău, tont" (Gl. reg. Pitești 1: 55) etc.

4.2. Adjectivele cu *-ău* exprimă *proprietăți* subsumabile unora dintre valorile existente la substantive:

– ***agent adjectival***: *băscăcărău, horlău* etc.;

– ***posesia*** (obiectul posedat este de dimensiuni foarte mari): *buzău;*

– ***augmentative***: *lungău, molău, molândău.*

Par a exprima același sens cu baza *bălău, secău, spânău.*

Și adjectivele cu *-ău* au, în general, o ***valoare peiorativă*** supraadăugată.

Valorile cel mai bine reprezentate ale formațiilor cu *-ău* sunt numele de agent, numele de instrument, valoarea augmentativă, diminutivă și peiorativă.

5. Originea sufixelor și istoria derivatelor

5.1. Sufixele *-ău* și *-eu*[1] provin din ***maghiară***, unde le corespund formanții *-ó, -ö.*

Potrivit sistemului fonetic și morfologic al limbii române, ar fi fost de așteptat ca *ó* final din maghiară să se transforme în diftongul *-ou.* Această formă a finalei se întâlnește, regional, în câteva împrumuturi neanalizabile din maghiară:

ceacou „un fel de chipiu milităresc” < magh. *csákó* (folosit şi sub forma *ceacău*), *copou* şi *copău* „copoi” < *kopó, hârdou* „hârdău” < *hordó* etc. Dacă avem în vedere că în limba maghiară veche, până prin secolul al XIII-lea, actualului *-ó* din limba literară îi corespundea diftongul *-óŭ* (cf. Petrovici 1954: 460) şi că *-óŭ* există şi astăzi în maghiară ca pronunţare dialectală (de exemplu *adóŭ, csákóŭ, faragóŭ* etc., faţă de *adó, csákó, faragó* etc. din limba literară), putem presupune că românescul *-ou* nu este cu necesitate rezultatul evoluţiei în limba română a magh. *-ó:* diftongul poate reprezenta fie conservarea fazei arhaice *-óŭ* din limba maghiară, fie preluarea formei maghiare dialectale *-óŭ.* Se pare că în limba română *-ou* reprezintă stadiul prin care au trecut toate împrumuturile care în maghiara literară au *-ó* şi că, ulterior, *-ou* > *-ău* (cf. Philippide, P.: 84). Pierderea caracterului rotunjit al elementului vocalic din diftong a avut loc, de cele mai multe ori, pe teritoriul limbii române, dar, în anumite situaţii, şi în interiorul limbii maghiare.

Trecerea *-ou* > *-ău* a fost eventual favorizată şi de o trăsătură fonetică specifică unor graiuri româneşti, şi anume transformarea *ó* > *ă*, în exemple ca *om* [pron. ^{u}ăm], *oi* [pron. ^{u}ăi], *ochi* [pron. ^{u}ăḱ], *tot* [pron. tăt], *toţi* [pron. tăţ^{i}].

Finala *-ó* din limba maghiară literară prezintă, în afară de diftongul *-óŭ,* încă o variantă, de asemenea regională, *-ëŭ*, al cărui prim element este o vocală nerotunjită, medială, identică din punctul de vedere al formării şi al locului de articulare cu *ă* din sistemul fonetic românesc. Astfel, varianta *-ëŭ* (din *birëŭ*, de exemplu) a putut fi uşor confundată cu diftongul *-ău* al limbii române (*birëŭ* > *birău* „primar, jude etc.”).

Cea mai mare parte a împrumuturilor terminate în limba maghiară în *-ö* au în română la finală diftongul *-eu* (*chindeu* „basma, prosop” < *kendö; duleu* „răzor între două porţiuni arate” < *dällö, düllö; fedeu* „copac” < *fedö; şuteu* „brutar” < *süttö*). Finala *-eu* apare şi în cuvinte care în maghiară au terminaţia *-ó*, de exemplu *canceu* „cană, ulcior” < *kancsó;* în română, după cum se ştie, după anumite consoane (*č, ğ, ḱ, ǵ*) nu poate urma niciodată *ă,* ci numai *e.*

Unele împrumuturi adaptate cu *-ău* (provenite din cuvinte terminate în maghiară în *-ó*) au şi dublete cu *-eu* (*aşău – aşeu* „hârleţ” < *ásó, sabău – sebeu* „croitor” < *szabó, teglăzău – teglăzeu* „fier de călcat” < *teglázó* etc.), iar unii termeni cu *-eu* (cu etimoane maghiare în *-ö*) au dublete cu *-ău* (*felezău – felezeu* < *fëlëzö, fölözö; feredeu – feredău* < *feredö; lepedeu – lepedău* „cearşaf” < *lepedö* etc.); şi în derivatele apărute pe terenul limbii române se identifică ambele sufixe.

Dubletele apar adeseori în aceleaşi regiuni: *copârşău* şi *copârşeu* „coşciug” < *koporsó* (cf. ALR I / II h 297), *temeteu* şi *temetău* „cimitir” < *temetö* (cf. ALR I / II h 301).

Inventarul cuvintelor cu *-ău* s-a îmbogăţit şi cu termeni care aveau în maghiară finalele *-a, -u, -ú, -ü: chişafău* „parte a căruţei” < *késafa, kisefa; lehău* „mincinos, flecar” < *léha* (cf. Király 1964: 561–562); *şargău* „(d. cai) cu părul galben-deschis” < *sárga; şamfău* „calapod, şan” < *sámfa; gealău* „rindea” < *gyalu; băsău* „mânie, ură” < *bos(s)zú; cingătău* „clopoţel care se pune la gâtul vitelor” < *czengettyü, csengetö; valău* „jgheab” < *válú* (cf. Petrovici 1954: 465) etc.

Trecerea magh. *a* > rom. *-ău* a avut loc fără dificultate, deoarece *a* scurt maghiar, pronunțându-se ca un fel de *o* deschis, a putut fi uşor apropiat de *ó* maghiar de către români şi supus aceleiaşi evoluții ca şi acesta din urmă (cf. Neiescu, P. 1958: 140). Celelalte împrumuturi, provenite din cuvinte terminate în maghiară în *-u, -ú, -ü,* au fost înglobate în categoria mare a cuvintelor româneşti cu *-ău.*

Unele împrumuturi din limba maghiară erau analizabile (*haitău / haiteu* „gonaş la vânătoare" < *haytó* cf. *haită* < *hajtó; meselău / meseleu* „bidinea" < *meszelö* cf. *(a) meseli* „a vărui" < *meszel; şeitalău* „plimbare; limba pendulei" < *sétdló* cf. *(a) şeităli* „a se plimba" < *sétál* etc.) sau semianalizabile (*cealău* „şarlatan, pungaş" < *csaló* cf. *(a) celui* „a înşela"; *ceatlău* „obiect cu care se strânge sau se înnădeşte ceva" < *csatló* cf. *(a) cetlui* „a lega strâns"; *tăgădău* „persoană care tăgăduieşte" < *tagadó* cf. *(a) tăgădui* etc.). Din acestea, sufixul *-ău* a putut fi detaşat şi folosit apoi ca element derivativ al limbii române.

Sufixul *-ău* este mai puternic decât *-eu* din următoarele motive:

– împrumuturile care provin din cuvinte maghiare în *-ó* sunt mult mai numeroase decât cele care provin din cuvinte în *-ö;*

– dintre împrumuturile provenite din cuvinte în *-ö* (adaptate în ambele forme, cu *-eu* şi *-ău*), cele mai numeroase şi mai frecvent înregistrate (în dicționare, glosare etc.) sunt cele în *-ău,* cum ar fi *ilău* „nicovală" < *üllö, ilistău* „drojdie" < *élesztö, şalău* < *süllö, tisău* „chimir" < *tüszö* etc.; mai rar un cuvânt originar în *-ó* (adaptat cu finalele *-ău* şi *-eu*) s-a impus sub forma *-eu*: *heleşteu* < *halastó*, *hinteu* „trăsură, caleaşcă" < *hintó*;

– numai câteva cuvinte cu *-ău* au etimoane maghiare în *-ö*: *pergău* „clopoțel" < *pergö*, *pörgö; sânzău* „bucățică de lemn cu care se fixează, se înțepeneşte ceva, pană" < *szemzö* etc.; niciun cuvânt cu etimon sigur în *-ó* nu a fost adaptat exclusiv cu *-eu*, cu excepția cazurilor în care consoana finală a temei nu poate fi urmată de *ă*.

În consecință, *-ău* este mai productiv pe teren românesc decât *-eu;* dintre dubletele româneşti cu *-ău* şi *-eu*, unul singur s-a impus în limba comună cu *-eu*: *melesteu.*

Principalele valori ale derivatelor cu sufixul *-ău* sunt cele ale etimoanelor maghiare cu *-ó / -ö.*

În limba maghiară, *-ó / -ö* este la origine sufix specific de participiu prezent, cu sensul de nume de agent şi de instrument. Formațiile din maghiară sunt substantive şi adjective (uneori substantivate). Valoarea de purtător al unei calități apare numai în cuvinte compuse sau în combinații sintactice în care formația cu *-ó / -ö* e însoțită de o complinire; datorită sensului acesteia, compusul sau construcția sintactică poate avea şi valoare augmentativă sau peiorativă. Acest tip de compuse sau grupuri sintactice formate cu derivate în *-ó /-ö* se realizau mai frecvent în limba maghiară veche decât în cea modernă. Valoarea augmentativă şi cea peiorativă a compusului sau a întregului grup sintactic a fost preluată în limba română de sufixul *-ău.* Cf. Simonyi, U.S.: 322; Puşcariu 1921–1922: 600–602; Löwe 1911: 30; Graur, N.A.: 87–88.

Alte valori ale sufixului *-ău* s-au dezvoltat pe teren românesc.

Originea variantei *-ou* nu este sigură. Aceasta poate proveni tot din maghiară la substantivele comune, dar şi din slavă (sl. *-ov*, v.ucr. *-oŭ*) la unele nume proprii ca *Hordou* < v.ucr. **Hordoŭ* < antroponimul **Gord* + v.ucr. *-oŭ* (cf. Petrovici 1960: 49).

Ne lipsesc datele necesare pentru a putea stabili o eventuală relaţie între antroponimele *Foru (Făru), Forău, (Fărău, Fârău, Furău), Forou, Forov* şi adjectivul maghiar *forró* „fierbinte" (cf. DO: 272).

Sufixul *-ău* se ataşează de obicei la cuvinte româneşti (verbe, substantive, adjective, onomatopee); în puţine cazuri, *-ău* este numai o finală de adaptare a unor împrumuturi din alte limbi decât maghiara: *bolotău* „băltoacă, iaz, heleşteu" < ucr. *болото* „baltă, mlaştină", *maşnicău* „om înalt" < germ. (arg.) *Maschni(c)k* „lăudăros, farsor" (cf. Avram, A. 1972a: 517), *şaitău* „ferăstrău cu care se taie buştenii pentru a se obţine scânduri" < germ. *Scheit* „despicătură", *trămpălău* „om prost" < germ. *Trempel* „om greoi, stângaci" şi poate *ciocălău* „ştiulete" < sp. *choclo* (cf. Sorbală 1971: 168). *Ştraifău* „construcţie făcută pe malul unui râu pentru a-l întări sau a feri plutele de izbituri" şi *pârşcău* „ninsoare rară, cu fulgi mari, care se topesc repede", cuvinte a căror etimologie nu este sigură, ar putea fi puse în legătură cu germ. *Streichwerk* „bastion", respectiv cu srb. *pršiti* „a fulgui".

Unele împrumuturi neanalizabile din maghiară au fost adaptate atât cu finalele *-ău / -eu,* cât şi fără aceste finale: *bicaşău – bicaş* „cremene, cuarţ" (< magh. *békasó*), *cheşeu – cheş* „pestriţ, bălţat" (< magh. *kese, kesely*), *corfău – corfă* „stâlp la casă" (< magh. *karfa*), *şargău – şarg* „(d. animale) cu păr galben-deschis pe corp" (< magh. *sárga*), *ţiclău – ţiclă* „deal ascuţit, stâncă" (< magh. *szikla*), *vigănău – vigan* „un fel de rochie sau de fustă" (< magh. *viganó*) etc. Cuvintele circulă regional. Singurul aparţinând limbii comune este *şarg*, caz în care s-a generalizat forma fără finala în discuţie.

Modul de formare a lui *ferăstrău* este mai complicat. După Theodor Hristea, la baza termenului românesc ar sta magh. *fűrész* (reflectat în formele vechi şi regionale *firis, firiş, firez* etc.). Prin adăugarea sufixului *-ău* a luat naştere *firesău* devenit *firisău* prin asimilare progresivă şi *feresău* prin asimilare regresivă. Variantele *ferest(r)ău* şi *ferăst(r)ău* se pot explica din contaminarea lui *ferăsău* cu verbul *ferăstrui* „a tăia cu ferăstrăul"(< magh. *fűrészelni*), iar forma *fierăstrău* a apărut, prin apropiere de *fier*, ca urmare a etimologiei populare (vezi Hristea, E.: 338–343, unde sunt discutate şi etimologiile propuse anterior pentru acest cuvânt).

În unele cazuri, cuvintele cu *-ău* (singulare masculine sau/şi neutre) pot fi refăcute din forme de feminin sau de plural ale altor unităţi lexicale, de exemplu *bălău* < fem. *bălaie* sau pl. *bălai* (al adj. *bălai*), *boteu* < pl. *boteie* (al subst. *botei*), *budău* < pl. *budăi, budăie, budeie* (al subst. *budăi*), *curmău* < pl. *curmeie* (al subst. *curmei*) etc.

5.2. Istoria derivatelor cu sufixele *-ău* şi *-eu*[1] este greu de urmărit, deoarece majoritatea formaţiilor sunt regionalisme, care nu pot fi datate.

Există totuşi atestări din secolele al XV-lea (*Cârjeu*, antroponim şi toponim, a. 1494 şi *Iancău,* antroponim, a. 1482–1496, cf. Nestorescu, A. (2006): 39) şi al XVI-lea (*buduşlău* „hoinar, pribeag" în P.Or. 23/4, 9 cf. FCLRV: 80) care reprezintă fie magh. *búdosó*, *bujdosó*, influenţat de verbul *buduşlui*, de asemenea

împrumutat (cf. Tamás, E. s.v.), fie un derivat pe teren românesc de la *buduşlui* (cf. Contraş–Popescu-Marin 1967: 409), precum şi numele proprii *Codău* (a. 1598, la Nestorescu, A. (2006): 39), *Creaţeu* (a. 1555, *ibid.*), *Dănău* (DO: 39), *Găgălău* (a. 1580 în DO: 281), *Geanău* (*ibid.*). În secolele următoare dispunem de ceva mai multe atestări. În secolul al XVII-lea sunt înregistrate împrumutul neanalizabil *ceatlău* (Dosoftei, V.S. 85, din magh. *csatló*) şi formaţia nesigură *amăgeu* (Varlaam, C. 126, pentru care DA presupune modelul grec **μαγεύς, -έος*, derivat de la *μαγεύω* „a amăgi"), ca şi *hiresteu* (variantă a lui *ferăstrău,* Varlaam, C. 283), *herăstău, hieresteu, hirisău, hiristeu* (tot variante ale lui *ferăstrău,* la Dosoftei, în DA); apar şi numele proprii *Culcău* (DO: 254), *Măţău* (*ibid.*: 318), *Stăncău* (*ibid.*: 375), *Vlădău* (*ibid.*: 409). În secolul al XVIII-lea sunt atestate *mâncău* (Neculce, în DLR), *bâlbău* (Cantemir, la CADE), *blendău* (Cantemir, în FCLRV: 80), *brehău* (Cantemir, Ist. 318), *fierăstrău* (a. 1752, Iorga, S.D. XII 63), *ţiclău* (a. 1759, Uricariul VIII 7), *nătărău* (Aethiopica 78ʳ/9), *molâu* (Ist. Am. 60ᵛ/17). În secolul al XIX-lea dispunem de mai multe atestări: *mestecău* (Klein, D. 221), *alergău* (LB), *călău* „cal mare" (*ibid.*), *lungău* (*ibid.*), *ningău* (I. Ionescu, C. 240/9), *buzău* (Pann, P.V. I 23/16), *lingău* (Pontbriant, D.), *clănţău* (Costinescu), *melesteu* (Alecsandri, T. 552), *moşmândău* (*ibid.*) etc. Creaţii din secolul al XX-lea par a fi, potrivit datelor de care dispunem, *beregău* (ALAS 1931 5/2) şi *chiulău* (DALR). Ne exprimăm însă rezerva cu privire la datarea formaţiilor cu *-ău,* dat fiind că avem de-a face cu termeni populari.

6. Originea temelor

Formaţiile cu *-ău* şi *-eu*[1] au baze de diferite origini: latină (*alergău, călău, capău, căldărău, fălcău, fugău, lăcău, lărgău, lătău, lingău, lungău, ningău, nodeu, păţău, săpău, scăpău, secău, umblău* etc.), slavă veche sau din limbile slave moderne (*drugău, greblău, horelcău, mâzgău, oticău* etc.), maghiară (*feştelău, tălpău, urlău* etc.), greacă (*scăfău*), turcă (*ciobănău, ghebău* etc.), germană (*bredeleu*), comună cu albaneza (*buzău*), onomatopeică (*croncău, durău, hârcău, molâu, ţârău* etc.), nesigură (*băligău, boteu, mămăligău, şopârlău, ţurţurău* etc.). Nu se întâlnesc formaţii de la teme neologice.

7. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-ău* este productiv în unele graiuri (vezi *infra* **8.**). Este dificil de afirmat în ce perioadă s-a manifestat mai pregnant productivitatea acestui sufix, deoarece numeroase atestări din texte populare, glosare dialectale etc. nu pot fi datate. S-ar părea că *-ău* era în trecut mai productiv decât în perioada actuală (cf. Hristea, E.: 340).

8. Repartiţia teritorială a derivatelor

Sufixul *-ău* are o răspândire regională. Marea majoritate a derivatelor apar în Transilvania, mai puţine în Banat; sporadic, unele formaţii se găsesc în Oltenia, Moldova şi Muntenia, în zone învecinate cu aria principală (cf. Rusu 1962: 264).

Câteva formaţii au pătruns în limba comună: *ferăstrău, lingău, mâncău, molâu, nătărău.*

9. SUFIXE COMPLEXE

9.1. -ALĂU, -ĂLĂU, -LĂU

9.1.1. Statutul afixelor

Sufixele *-alău* [pron. -a-lăŭ], *-ălău* [pron. -ă-lăŭ], *-lău* [pron. -lăŭ], cu segmentul final comun, sunt din aceeaşi ***serie*** având aceeaşi origine şi, în general, distribuţie şi valori comune.

Există în DI un număr de ***dublete*** cu *-alău* şi *-ălău* (cf. MDA): *babalău / băbălău* „om neputincios ca o *babă*; bărbat afemeiat”, *ciuhalău / ciuhălău* „mătură de nuiele” cf. *ciuhă* „lemn, băţ”, *drugălău / drugalău* „*drug* (= bară, rangă); sucitor, tăvălug”, *handralău / hăndrălău* „flăcău la vârsta însurătorii” cf. *handra* „fără scop, degeaba”, *japalău / japălău* „om bătrân, neputincios” cf. *jap* „moşneag, căzătură”, *mânzalău / mânzălău* „*mânz* de doi ani; viţel care este aproape de a fi înţărcat”, *mogalău / mogălău* „prostălău” cf. *mog* „persoană bleagă”, *pascalău / pascălău* „loc de păşunat” cf. tema *pasc-* a verbului *(a) paşte, prostalău / prostălău* cf. *prost, tontalău / tontălău* cf. *tont;* vezi şi ***tripletul*** *ţângălău / ţângalău / ţânglău* „flăcău, băietan” (DLR) cf. *ţânc* (în DLR, *ţânglău* e considerat variantă a lui *ţângău*).

Dintre formaţiile cu *-alău* care au dublete cu *-ălău* mai folosite sunt, de obicei, cele din urmă; rar, formaţia cu *-alău* este mai frecventă şi s-a impus: *japalău.*

Dublete se înregistrează şi în cazul formaţiilor adăugate din alte surse: *ciocalău* „ştiulete de porumb” (Teaha, C.N.: 105) / *ciocălău* cf. *cioc* „porumbul cules de pe cocean”, *molalău / molălău* „molâu” cf. *moale* (DLR), *mutalău* „prostănac” (Teaha, C.N.: 106) / *mutălău* cf. *mut, pisalău* „unealtă casnică pentru pisat” (Teaha, C.N.: 106) / *pisălău* (MDA) cf. *(a) pisa, pişalău / pişălău* „urină din gunoiul vitelor” (DLR), *sapalău / săpălău* „*sapă* mare” (DLR).

9.1.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

9.1.2.1. -ALĂU

Sufixul *-alău* se identifică în 22 de ***formaţii analizabile*** din DI (glosate după MDA): *babalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *buftalău* „cu burta umflată de mâncare, nesăţios; (om) gras şi nesătul” cf. *buft* „pântece”, *cantalău* „vas pentru apă” cf. *cantă* „cană de apă”, *ciuhalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *codalău* „nume dat unui câine cu *coada* lungă; nume dat lupului”, *contralău* „lăutar care ţine isonul, trage *contra*”, *cosalău* „fânaţ” cf. *(a) cosi, drugalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *handralău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *japalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *jarcalău* „cojoc făcut din piei de calitate inferioară” cf. *jarcă* „piele proastă de oaie”, *mânzalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *mogalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *nuntalău* „*nuntă* mare”, *pagalău* „(d. berbeci) cu lâna roşcată” cf. *pag* „cu pete pe cap sau pe trup”, *pascalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *prostalău* cf. *prost, puşlalău* „haimana” cf. *puşlă* „idem”, *rapalău* „cel ce pocneşte din bici; bătaie mare” cf. *rap!, tontalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *vandralău* „vagabond” cf. *vandră* „idem”, *zdrobalău* „meliţă” cf. *zdrob* şi *(a) zdrobi.*

La acestea se adaugă 18 formaţii preluate din alte surse: *ciocalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *cordalău* „lemn pus de-a curmezişul în partea dinapoi a unei table de plută” (Arvinte, T.) cf. *coardă* „dispozitiv din lemne care fixează lemnele plutei”, *ghiujalău* „om bătrân şi ramolit” (Lex. Reg. I) cf. *ghiuj* „idem”, *hârţalău* „lăutar care cântă fals” (MDA) cf. *hârţi!* (DA), *molalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *mustalău* „(Trans.) *must;* urina vitelor; zeama din gunoiul vitelor” cf. *must* (DLR) şi *(a) musti, mutalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *ninjalău* cf. *ninja* (Zafiu 2007b), *pisalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *pişalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *poşcalău* „cojoc din piele de proastă calitate” cf. *poaşcă* „idem” (DLR), *purdalău* „om foarte *purd*

(= surd)” (Lex. Reg. II: 53), *rânzalău* „om foarte rău” cf. *rânză* (MDA), *sapalău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *surdalău* „om *surd*” (Mat. Dial.: 95), *şagalău* „persoană care spune glume” cf. *şagă* (DLR), *şipalău* „butelie pentru sifon” cf. *şip* „sticlă, flacon” (MDA), *şteapălău* „(reg.) flăcău” (DLR) cf. *şteap* „prăjină”.

1. Alături de *ghiujalău* circulă şi formele *ghiujgalău* (TDRG), *ghiujgălău* (MDA), *ghiujgarău* „poreclă care se dă unui băiat mai mărigan” (DA), *ghijgărău* „om încăpăţânat şi obraznic” (Lex. Reg. II: 120; cf. *ghij* – variantă a lui *ghiuj* „om bătrân şi ramolit”), în care s-ar identifica sufixele dezvoltate **-galău / *-gărău, *-gălău / *-gărău,* prezente doar în aceste formaţii.

2. Unele formaţii au dublă analiză, în urma căreia se segmentează *-alău* sau *-ău*: *raşpalău* „răzătoare, pilă” cf. *raşpă* şi *raşpăl* „idem”, *ţingalău* „clopoţel care se pune la gâtul cailor, vitelor etc.” cf. *ţing!* şi *(a) ţingăli* etc.; acestea sunt înregistrate în inventarul sufixului *-ău*.

Formaţiile cu *-alău* sunt substantive şi adjective.

Substantivele sunt:

– ***masculine***, analizabile în raport cu:
- – substantive:
  - – masculine: *ghiujalău, japalău, mogalău* etc.;
  - – feminine: *babalău, codalău* etc.;
  - – neutre: *ciocalău, şteapalău* etc.;
- – adjective: *mutalău, purdalău, surdalău* etc.;
- – o interjecţie: *hârţalău;*
- – adverbe: *contralău, handralău;*

– ***neutre***, analizabile în raport cu:
- – substantive:
  - – feminine: *cordalău*, *jarcalău* etc.;
  - – un neutru: *mustalău* etc.;
- – verbe: *pascalău, pisalău* etc.;
- – un verb sau un substantiv: *zdrobalău.*

Cele mai multe formaţii cu *-alău* sunt substantive masculine; dintre ele, aproximativ o treime sunt raportabile la substantive feminine, celelalte două treimi putându-se ataşa şi la teme din alte clase lexico-gramaticale.

Sufixul se identifică şi în substantive proprii, de ex. antroponimul masculin *Ciuşcalău* (Paşca, Ţ.O.: 146), analizabil în raport cu un substantiv propriu şi comun feminin: cf. *Ciuşcă, ciuşcă* „ardei roşu, ardei iute”.

Adjectivele sunt analizabile în raport cu:
– adjective: *pagalău, tontalău* etc.
– un substantiv: *buftalău.*

Formaţii semianalizabile:
– cu paralele în *-ălău: budalău* „vas de lemn, putină” cf. *budăi, budău, budac* şi *budereu* „idem”, *crancalău* „cioară” cf. *crancău* (variantă la *croncău* „corb, cioară”), *jântalău* „vas de lemn în care se prepară untul” (Lex. Reg. II: 76) cf. *(a) jintui, natalău* „ursuz; *nătărău*” (ALR II 3676/284), *ţurţalău* „*ţurţur;* bobiţă de ploaie îngheţată” etc.;

– fără paralele în *-ălău*: *ciubalău* „ulcior cu vârful spart” cf. *ciublă* „vas de pământ spart la gură” (DA), *corbalău* „gârbaci mare” cf. *corbaci* „gârbaci”, *fosalău* „bătrân care respiră greu, care *fosăie*” (Iordan 1940–1941: 264), *foşalău* „unealtă de dărăcit, de *foşăit*” (Lex. Reg. I), *nandralău* „vlăjgan, puşlama” cf. *nandraş* „poznaş, ştrengar” (DLR).

9.1.2.2. -ĂLĂU

În DI sunt înregistrate 42 de formaţii analizabile: *băbălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *bătălău* „bătăuş; lopăţică pentru a *bate* rufele la gârlă; pisălog” (MDA), *bâzălău* „gărgăun” cf. *bâz!* (DA), *bucălău* „plin, durduliu, bucălat” (DA s. v. *bucălat*) cf. *bucă*, *chegălău* „vas de lemn în care se păstrează *cheagul*” (DA), *ciocălău* „bucată de cocean care rămâne pe porumbişte; partea lemnoasă a ştiuletelui de porumb” cf. *cioc* „idem”, *ciuhălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *crăcălău* „furcă cu două coarne, pe care se fixează sita” cf. *crac*, *crestălău* „*creastă* (= bucată de lemn cu care se sfărâmă caşul)” (analiza prin verbul *(a) cresta*, cf. MDA, nu este operantă din punct de vedere semantic), *drugălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *fătălău* „hermafrodit; flăcău cu apucături de *fată*; *fată* cu aspect de băiat; *fată* bătrână şi urâtă” (DA s.v. *feteleu*), *frecălău* „făcăleţ” cf. *(a) freca* (MDA), *gongălău* „cărăbuş” cf. *goangă* „insectă” (MDA), *hăndrălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *juncălău* „*junc* mai mare”, *lărmălău* „*larmă* însoţită de scandal” (DLR), *măţălău* „loc de arătură lung şi îngust; fir de urzeală care n-a avut loc să treacă prin iţe şi prin spată” cf. *maţ* (DLR), *măzgălău* „pământ lunecos şi moale” cf. *măzgă* (var. la *mâzgă*) „noroi moale” (DLR), *mânzălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *mâtcălău* „lingură mare pentru magiun” cf. *mâtcă* „bătător pentru unt; făcăleţ” (DLR), *mestecălău* „făcăleţ pentru a *mesteca* mămăliga” (DLR), *mogălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *mutălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *păscălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *pliscălău* „rât” cf. *plisc* „idem” (DLR), *porcălău* „om grosolan, porcălan” cf. *porc* (DLR), *prăbălău* „om care *probează* ceva” (DLR), *prostălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *prundălău* „gunoi vegetal” cf. *prund* „pietriş, teren nisipos” (MDA), *răzălău* „răzătoare; aluat ras” cf. *(a) rade* (DLR), *şerpălău* „şerpoi; brâu de curele împletite” cf. *şarpe* (DLR), *tălpălău* „calapod” cf. *talpă* (DLR), *tercălău* „*terci* pentru porci” (DLR), *tontălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *torcălău* „bărbat care *toarce*” (DLR), *trăncălău* „trap” cf. *tranc!* (DLR), *tutălău* „om prost, *tut*” (DLR), *ţângălău* „(depreciativ) fecior, flăcău” cf. *ţânc* (DLR îl derivă din *ţângău*, prin care ar fi semianalizabil), *vâjălău* „vuiet produs de o apă” cf. *vâj!* (DLR), *zângălău* „clopoţel” cf. *zang!* (DLR), *zdrăvălău* „meliţă” cf. *zdrăb* (var. la *zdrob*) „bucată rămasă după spargere” (DLR), *zicălău* „persoană care *zice* cuvintele împreună cu melodia” (DLR).

La acestea se adaugă 18 formaţii din alte surse: *bărcălău* „pajişte mlăştinoasă lângă râu” cf. *bărc* „dumbravă, pământ lunecos şi moale” (Şodolescu Silvestru 2008: 298), *bocălău* „cel care bocăneşte” cf. *boc!* (*ibid.*: 297), *borzălău* „muscă mare” (Gl. Reg.) cf. *borză* „insectă; muscă”, *brânzălău* „plasă de nuiele pe care se pune *brânza*” (*ibid.*), *căcălău* „cantitate mare de excremente; număr mare de lucruri” (LM, în DA), *călălău* „*cal* mare” (Pop 1927–1928: 118), *găzdălău* „ţăran înstărit, *gazdă;* om care posedă mai multe case” (Chest. II 7/407), *mâncălău* „mâncău” (ALR I 783/190), *molălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *pisălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *pişălău* (vezi *supra* **1.**), *săpălău* (vezi *supra* **9.1.1.**), *surdălău* „om prost” cf. *surd* (Şodolescu Silvestru 2008: 297 şi DLR), *şterţălău* „unealtă ciobănească cu care se amestecă urda” (Chest. V 61/7, 102/7, în DLR) cf. *şterţ* „băţ cu care se amestecă laptele pus la fiert”, *turcălău* „*turc*” (Şodolescu Silvestru 2008: 296), *ţărcălău* „*ţarc* (mic) pentru animale” (MDA), *ţepălău* „lingură mare de lemn” cf. *ţeapă* (Şodolescu Silvestru 2008: 296), *zăcălău* „loc de odihnă pentru vite” < *(a) zăcea* (*ibid.*: 300).

1. Formaţiile *pişălău* şi *şterţălău* au variantele *pişelău* (Teaha, C.N. 253, în DLR) şi *şterţelău* (Chest. V 102/7, în DLR), iar *ţărcălău* are variantele *ţărcăleu* şi

țărcaleu. În DA, *fătălău* este considerat variantă la *feteleu,* dar MDA îl înregistrează pe *feteleu* s.v. *fătălău;* optăm pentru ultima soluție deoarece *-ălău* este un sufix productiv, iar **-eleu* apare accidental (vezi și împrumutul analizabil *dubeleu* „vas în care se alege untul" cf. *dubă* „idem", în DLR).

2. Unele formații au dublă analiză (*-ălău* sau *-ău*): 3 substantive în DI (*drăgălău* „iubit, amant" cf. *drag, (a) drăgăli*; *râșpălău* „răzătoare, pilă" cf. *rașpă, rașpăl* „idem", *țingălău* „clopoțel care se pune la gâtul cailor, vitelor etc." cf. *țing!, (a) țingăli*); la acestea se adaugă 2 substantive din alte surse: *căscălău* „gură-cască" (Mat. Dial.: 59, Udrescu, Gl.) cf. *(a) căsca, (a) căscăli* și *zăcălău* „loc unde se adăpostesc vitele vara, în timpul amiezii" (Sala 1957: 108) cf. *(a) zace, (a) zăcăli.*

3. Ne exprimăm rezerva cu privire la posibilitatea analizei semantice a substantivului *nănălău* „om prost, tontălău" printr-o bază *nană* „termen de politețe folosit la țară pentru o soră mai mare sau pentru o femeie în vârstă", așa cum propune I. Mării (Mării 1973: 326–327).

Formațiile cu *-ălău* sunt substantive (comune și proprii) și adjective.

Substantivele comune sunt:

– ***masculine***, analizabile în raport cu:
  – substantive:
    – masculine: *călălău, juncălău, mânzălău, porcălău* etc.;
    – feminine: *borzălău, fătălău, gongălău* etc.;
    – neutre: *ciocălău* etc.;
  – verbe: *mâncălău, torcălău, zicălău* etc.;
  – interjecții: *trăncălău, vâjălău, zângălău* etc.;
  – adjective: *mutălău, tutălău* etc.;
  – un adverb: *hăndrălău;*

– ***neutre***, analizabile în raport cu:
  – substantive:
    – feminine: *brânzălău, lărmălău, tălpălău* etc.;
    – neutre: *chegălău, mățălău, pliscălău* etc.;
    – un masculin: *crăcălău;*
  – verbe: *frecălău, mestecălău, pisălău* etc.;

– ***masculine și neutre***, analizabile în raport cu:
  – un substantiv masculin: *șerpălău;*
  – un verb: *bătălău;*

– ***cu genul neprecizat***, analizabile în raport cu:
  – un substantiv feminin: *măzgălău;*
  – un substantiv cu genul neprecizat: *șterțălău.*

Substantivele proprii (cu sufixul uneori în forma articulată) sunt:

– antroponime, raportabile la substantive:
  – proprii: *Nicălău* (Pașca, Ț.O.: 289, cf. *Nica*);
  – comune: *Burtălău* (transformare a numelui francez *Berthelot,* de către soldații români, cf. Graur, N.P.: 106);

– toponime, raportabile la un substantiv propriu și comun: *Bărbălăul* (DO: 191, cf. *Barbă, barbă*).

Adjectivele sunt analizabile în raport cu:

– adjective: *drăgălău, molălău, prostălău, tontălău* etc.;

– un substantiv: *bucălău.*

Cele mai multe formații cu *-ălău* sunt substantive masculine și neutre (în număr aproximativ egal); masculinele sunt raportabile mai ales la substantive masculine și feminine (cam în aceeași măsură), iar neutrele la substantive feminine și neutre (cam în același număr).

Formații semianalizabile: *bâlbălău* „*bâlboare* (= flacără mare)" (MDA), *bondălău* „*bondar*", *bonzălău* „tăun" cf. *(a) bonzăi* „a bâzâi" (MDA), *ciorvălău* „larmă mare" cf. *(a se) ciorovăi* „a se certa" (DA), *corhălău* „copac mare, gros" cf. *corhană* „copac rămuros cu tulpină putredă și scorburoasă", *făcălău* „*făcăleț*" (MDA), *jintălău* „instrument cu care se bate laptele prins" cf. *(a) jintui* „a frământa cașul" (DA), *țurțălău* „*țurțur*" (DLR) și adjectivul *nătălău* „nătărău" (Mat. Dial. I: 182).

9.1.2.3. -LĂU

În DI se înregistrează 2 ***formații analizabile*** cu *-lău: cordârlău* „încordătoare" cf. *cordar* „pană de lemn cu care se răsucește coarda ferăstrăului pentru a întinde pânza" (DA s.v. *cordar*), *giumbușlău* „căruia îi plac *giumbușurile* (= giumbușlucuri)" (MDA).

Din alte surse se adaugă încă 3 formații: *fâșlău* „fân uscat prea tare" (Gl. Reg.) cf. *fâș!*, *traglău* „sanie cu care se transportă fân, gunoi etc." cf. *tragă* „sanie" (DLR), *țânglău* „țângău" cf. *țânc* (DLR; vezi *supra* **9.1.1.**).

Formațiile cu *-lău* sunt:

– ***substantive neutre*** analizabile prin raportare la:
  – un substantiv: *cordârlău;*
  – un verb: *traglău;*
  – o interjecție: *fâșlău* (prin raportare la verbul *(a) fâșâi*, formația ar fi semianalizabilă);
– un ***substantiv masculin*** raportabil la un substantiv masculin: *țânglău;*
– un ***adjectiv***, raportabil la un un substantiv: *giumbușlău*.

Formație semianalizabilă: *șirlău* „șiroi" (MDA).

9.1.3. Valorile derivatelor

9.1.3.1. Substantivele cu sufixe dezvoltate din seria *-(a/ă)lău* au diverse valori:

– ***nume de agent***: *contralău, crancălău, fâșlău, handralău, mâncălău, torcălău, trăncălău, zicălău* etc.;
– ***nume de instrument***: *bătălău, frecălău, mestecălău, pisalău / pisălău, traglău* etc.;
– ***rezultatul acțiunii*** (adesea concretizat): *pișalău / pișălău, vâjălău* etc.;
– ***locul acțiunii*** denumite de cuvântul-bază*: pascalău / păscălău, zăcălău;*
– ***augmentative***: *călălău, juncălău, lărmălău, nuntalău* etc.;
– ***purtătorul asemănării:*** *babalău / băbălău, cordalău, fătălău, mățălău, porcălău* etc.;
– ***purtătorul calității:*** *surdalău, tutălău* etc.;
– ***posesorul*** unui obiect (de dimensiuni exagerate): *buzălău, codalău;*
– ***purtătorul materiei***: *jarcalău;*
– ***purtătorul destinației***: *brânzălău, chegălău;*
– ***specia*** bazei: *gongălău, șterțălău;*
– ***peiorative:*** *fătălău, țângălău.*

Valoarea peiorativă, datorată de multe ori bazei, se suprapune adesea altor valori, de pildă numelui de agent (*trăncălău, hârțalău* etc.), purtătorului calității

(*tutălău, surdalău*) etc. Valoarea peiorativă include adesea, pe lângă noțiunea de „prost, inferior", ideea de „mult" sau de „mare".

9.1.3.2. Adjectivele exprimă *proprietăți* subsumabile unor valori substantivale:
– ***preferința*** față de obiectul denumit de temă: *giumbușlău*;
– ***posesia*** unui obiect de dimensiuni exagerate: *bucălău, buftalău*.

În unele formații sufixul accentuează sensul ***peiorativ*** al bazei: *molalău / molălău, prostalău / prostălău, tontalău / tontălău* etc.

Alte formații sunt nediferențiate semantic de temă (*măzgălău, mogalău / mogălău, pliscălău* etc.) sau au o valoare neclară (*pagalău, tălpălău* etc.).

Valorile cel mai bine reprezentate sunt agentul, instrumentul, augmentativul.

Câteva formații cu *-ălău, -alău* și *-lău* circulă alături de formații cu *-ău* de la aceleași teme, având sensuri identice cu ale acestora din urmă, de exemplu: *budălău / budalău – budău, călălău – călău, căscălău – căscău, codalău – codău, crestălău – crestău, mestecălău – mestecău, mâncălău – mâncău, râncălău / râncalău – râncău, țânglău – țângău* etc. Se pare că derivatele cu aceste afixe dezvoltate ale sufixului *-ău* prezintă un grad mai înalt de expresivitate (cf. Pop 1927–1928: 118).

9.1.4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

9.1.4.1. Sufixele din seria *-(a/ă)lău* sunt împrumutate din limba maghiară.

În cuvintele maghiare, sufixele de participiu *-ó, -ö* puteau fi precedate de alte sufixe, de exemplu, de sufixul denominal *-l-* sau de sufixele frecventative *-al-, -el-, -ál-, -él-* (vezi Kis 1960: 76).

Părerea lui G. Pascu (Pascu, S.: 417) potrivit căreia *-ălău* ar fi compus pe teren românesc din *-ală* și *-ău* nu se susține, deoarece nicio formație cu *-ălău* nu are ca bază un cuvânt cu *-ală*.

Cuvintele maghiare terminate în *-ló, -aló, -áló, -alö, -eló, -éló, -elö* etc. care au fost împrumutate au, în română, după cum era de așteptat, finalele *-lău, -alău, -ălău, -elău, -eleu* etc., de exemplu: *abarlău* „vas în care se strecoară laptele" < magh. *abárló, abáló, budulău* < magh. *buduló* (vezi Janitsek 1969: 118), *cosalău* < magh. *kaszáló, răzălău / rezelău / reseleu* < magh. *reszelö* etc. Unele împrumuturi fiind analizabile în română (*cosalău, răzălău*), segmentele finale au fost interpretate drept sufixe și folosite la formarea altor cuvinte: *buzălău, călălău, codalău, fătălău, giumbușlău, mânzalău, nuntalău, prostălău, vâjălău* etc.

Sufixul *-alău* a putut lua naștere și pe cale internă, prin trecerea lui *ă* protonic la *a* (fenomen fonetic frecvent în Moldova, prezent și în Transilvania).

Unele formații cu *-alău* prezintă vocala *a* și în temă (acolo unde formațiile în *-ălău* au vocala *ă*), tot ca rezultat al trecerii lui *ă* protonic la *a* sau, eventual, ca urmare a unui proces de asimilare: *babalău – băbălău, batalău – bătălău, sapalău – săpălău* etc.

Trebuie menționat că detașarea și productivitatea sufixului *-ălău* au fost sprijinite de existența sufixului verbal *-ălui* (vezi Löwe 1911: 30).

N-ar fi exclus ca și *-lău* să provină din maghiară, deși nu avem exemple de împrumuturi analizabile cu acest segment final. Se poate presupune că și acesta a apărut în interiorul limbii române prin sincoparea vocalei inițiale a sufixelor *-ălău, -alău,* vezi *țângalău / țângălău / țânglău*.

9.1.4.2. Istoria sufixelor din seria *-(a/ă)lău* nu poate fi descrisă decât sumar, deoarece marea majoritate a formațiilor cu acest sufix sunt atestate în texte și glosare dialectale. Cele mai vechi atestări au substantivele comune *bătălău* (Dosoftei, V.S. 64, în DA), *șirlău* (Cantemir, în DLR) și numele propriu *Păscălău* (a. 1726, Pașca, Ț.O.: 297, înregistrat mai târziu și ca nume comun). În primele decenii ale secolului al XIX-lea se întâlnesc *pișălău* (Economia, 12/1, în DLR), *prostălău* (LB, în DLR), *ciocălău* (Drăghici, R. 143/17, în DA). Formațiile *lărmălău* (atestată la Agârbiceanu, O. VIII, 157, în DLR) și *ninjalău* (Zafiu 2007b) par a fi cele mai recente.

9.1.5. Originea temelor

Temele la care se atașează sufixele din seria *-(a/ă)lău* au origine variată:
- latină (moștenite): *călălău, codalău, fătălău, juncălău, mutălău, nuntalău, pisalău, torcălău, zicălău* etc.;
- comună cu albaneza: *buzălău, mânzalău* etc.;
- slavă (veche sau din limbile slave moderne): *crăcălău, pagalău, prostălău* etc.;
- maghiară: *cantalău, lărmălău, țângălău / țangalău / țânglău* etc.;
- turcă: *giumbușlău;*
- onomatopeică: *bâzălău, fâșlău, trăncălău, vâjălău* etc.;
- nesigură: *buftalău, gongălău, jarcalău, mogalău* etc.

9.1.6. Productivitatea sufixelor

Numai *-ălău* și *-alău* sunt productive (vezi *supra* **9.1.5.**). Sufixul *-lău* este foarte slab productiv (*giumbușlău*).

9.1.7. Repartiția teritorială și stilistică a derivatelor

Derivatele cu sufixele din seria *-(a/ă)lău* au caracter regional; ele circulă în aceleași regiuni în care se folosește *-ău*. În comparație cu derivatele acestuia din urmă, formațiile cu *-(a/ă)lău* se întâlnesc mai frecvent în Moldova și Banat.

Câteva derivate aparțin limbii comune (mai ales stilului familiar): *fătălău, handralău, mutălău, prostălău, tontălău.*

9.2. -ĂRĂU, -EREU

9.2.1. Statutul afixelor

Sufixele *-ărău* [pron. -ă-rău] și *-ereu* [pron. -e-reu] constituie o ***serie*** datorită asemănării formale și distribuției similare.

Există și ***dubletul*** *blendărău / blendereu* „om care umblă fără rost, neglijent îmbrăcat; beșleagă (= om moale)" cf. *bleandă* „om molâu și cam prost" (DA).

9.2.2. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

9.2.2.1. -ĂRĂU

Sufixul *-ărău* se identifică în 3 ***formații analizabile*** din DI: *băltărău* „baltă mare" (DA s.v. *băltău*), *blendărău* (vezi *supra* **9.2.1.**), *gozărău* „resturi, rămășițe; gunoi, murdărie" cf. *goz* „resturi netrebuincioase de materii vegetale" (DA s.v. *goz*).

Se adaugă 2 formații din alte surse: *lăcărău* „cantitate mare de apă provenită din ploi; lăcăraie" cf. *lac* (Udrescu, Gl., în DLR) și *pulărău* „(vulgar) curvar, desfrânat" (DALR).

În MDA formația *gozărău* este derivată de la *gozar* „gunoier", dar în DA ambele derivate, *gozar* și *gozărău,* sunt considerate ca fiind formate de la *goz* „gunoi", soluție pe care o adoptăm și noi, din considerente semantice.

9.2.2.2. -EREU

Sufixul *-ereu* apare în 3 ***formații analizabile***: *blendereu* din DI (vezi *supra* **9.1.1.**), la care se adaugă 2 din alte surse: *coșereu* „împletitură care lărgește căruța" (Lex. Reg. I: 78) cf. *coș* și *fundereu* „stratul de lemn care se pune sub stogul de fân" (Gl. Reg.) cf. *fund*.

Formația *sângereu* „(bot.) *sânger*" cf. și *sânge* (DRAM) are dublă analiză.

Formațiile cu *-ărău* și *-ereu* sunt ***substantive***:
– ***neutre*** raportabile la substantive:
  – feminine: *băltărău, blendărău / blendereu;*
  – neutre: *coșereu, fundereu, gozărău, lăcărău;*
– ***masculin*** raportabil la un substantiv feminin: *pulărău*.

Formație semianalizabilă: *budereu* „vas în care se bate untul" cf. *budăi, budac, budău, budalău, budălău* „idem".

Două formații cu *-ărău* au dublete cu *-ău: băltărău – băltău* și *lăcărău – lăcău*.

9.2.3. Valorile derivatelor

Formațiile cu sufixele *-ărău* și *-ereu* au următoarele valori:
– ***augmentativ***: *băltărău;*
– ***specia*** bazei: *coșereu, lăcărău;*
– ***purtătorul localizării***: *fundereu;*
– ***posesorul***: *pulărău.*

Au același sens cu baza formațiile *blendărău, gozărău,* iar *băltărău* și *lăcărău* au și o nuanță ***peiorativă***.

9.2.4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

Originea sufixului *-ărău* este neclară.

Ar fi posibil ca *-ărău* să fi luat naștere din sufixul *-ălău:* formația *fătălău* circulă și în varianta *fătărău* (DA s.v. *feteleu*), cu *l* intervocalic trecut la *r*. Este posibil, de asemenea, ca *-ărău* din *băltărău* și *lăcărău* să fi apărut sub influența derivatelor *băltărie, lăcăraie.*

Sufixul *-ereu* a apărut alături de *-ărău* sub influența perechii *-ău / -eu*[1].

Formațiile cu sufixele în discuție sunt regionalisme nedatate și nu ne permit schițarea istoriei formanților.

9.2.5. Originea temelor

Temele formațiilor cu sufixele *-ărău, -ereu* sunt de origine variată:
– latină: *fundereu, lăcărău;*
– slavă: *băltărău, coșereu;*
– maghiară: *gozărău;*
– necunoscută: *blendărău.*

9.2.6. Productivitatea sufixelor și repartiția stilistică a derivatelor

Sufixele au fost foarte slab productive.

Derivatele au caracter regional, nefiind însă specifice unei anumite regiuni. Nicio formație nu se folosește în limba comună. *Blendărău* cu sensul „bătrân ramolit" a fost revitalizat în limbajul colocvial actual (DALR).

9.3. -ĂTĂU

Sufixul *-ătău* [pron. -ă-tăŭ] apare în 2 ***formații analizabile***: *fătătău* (DI) *„fată* care a pierdut orice rușine" (DA s.v. *fătoiu*), substantiv masculin analizabil printr-un substantiv feminin, și *molătău* „bleg, nătâng; molălău" cf. *moale* (DLR), adjectiv analizabil printr-un adjectiv.

Ambele formații au sens ***peiorativ*** și circulă regional.

Sufixul a fost foarte slab productiv.

9.4. -ĂZĂU

Sufixul *-ăzău* [pron. -ă-zăŭ] se identifică în 2 ***formații analizabile*** înregistrate în DI: *hărăngăzău* „clopotar" cf. *hărang* „clopot", substantiv masculin raportabil la un substantiv neutru, și substantivul neutru *tercăzău* „cantitate mare de *terci*" (DLR), raportabil tot la un substantiv neutru.

Formația *hărăngăzău* este ***nume de ocupație*** și *tercăzău* este ***augmentativ***.

Sufixul *-ăzău* este de proveniență maghiară, *hărăngăzău* fiind un împrumut din magh. *harangozó*, ca și *hărang* < magh. *harang*.

Formațiile sunt regionalisme. Primul e cunoscut în Transilvania și Banat (cea mai veche atestare fiind în Anon. Car.), celălalt în Muntenia.

Sufixul este foarte slab productiv: a creat un derivat de la o temă cu origine necunoscută.

9.5. -ÂRLĂU

Sufixul *-ârlău* [pron. -âr-lăŭ] se identifică în 2 ***formații analizabile***: *ciocârlău* (DI) „deal, munte" cf. *cioacă* „vârf de deal sau de munte" (DA) și *scobârlău* „gaură în fân" (Lex. Reg. II: 47; în DLR este explicat prin *scobârlăi* „a scotoci") cf. *(a) scobi*.

Ambele sunt ***substantive neutre,*** primul raportabil la un substantiv feminin, celălalt la un verb.

Cuvânt semianalizabil: *budârlău* „vas de bătut untul" (Gl. Reg.) cf. *budăi, budac, budău, budărău, budereu* etc.

Formația *ciocârlău* exprimă ***posesorul***, iar *scobârlău* indică ***rezultatul acțiunii***.

Sufixul *-ârlău* este compus din *-ârlă* și *-ău*. A putut fi detașat din formații cu dublă analiză de tipul *codârlău* „(epitet) om care se ia întotdeauna după cineva" cf. *codârlă* „codaș" (DA s.v. *codirlă*) + *-ău* sau *coadă* + *-ârlău, țopârlău* „persoană cu apucături grosolane, țopârlan" cf. *țop, țoapă* sau *țopârlă* „țopârlan" etc.

Sufixul se atașează la o temă slavă (*scobârlău*) și la una cu origine neclară (*ciocârlău*). Poate fi considerat foarte slab productiv.

Formațiile au caracter regional, sunt atestate în Banat și Transilvania.

9.6. -ETEU (-oteu)

În DI sunt înregistrate 2 ***formații analizabile*** cu *-eteu* [pron. -e-teŭ]: *neteteu* „om prost, nătâng" cf. *nete* „idem" (DLR), *ometeu (omoteu)* *„om* mare, mătăhălos" (DLR).

Varianta *-oteu* [pron. -o-teŭ] a apărut prin asimilare cu vocala din temă.

Formațiile sunt ***substantive*** masculine, raportabile la substantive masculine.

În ceea ce privește valorile derivatelor, *ometeu* este augmentativ, iar *neteteu* este sinonim cu baza.

Ometeu este derivat în limba română de la o temă de origine latină, iar *neteteu,* dat cu etimologie necunoscută în DLR, se raportează la o temă cu origine nesigură (cf. *netot, neterez*).

Formațiile sunt regionale.

Câteva cuvinte izolate pot fi considerate formații cu sufixe dezvoltate din *-ău* sau *-eu*[1] precedate de un segment cu origine neclară:

***-ateu** [pron. -a-teŭ] în substantivul masculin *pruncateu* „băiețandru" cf. *prunc* (DLR);

***-ădău** [pron. -ă-dăŭ] în substantivul neutru *țărcădău* (DI) „*țarc* în care se închid mieii primăvara la înțărcat" (MDA);

***-ănău** [pron. -ă-năŭ] în substantivul masculin *căcănău* (DI) „soi de pasăre" (Costinescu, în DA s.v. *căca*), analizabil prin raportare la un verb (cf. şi dubletul *căcău*);

***-ăşteu** [pron. -ăş-teŭ] în substantivul *lăcăşteu* „apă multă rămasă după ploaie sau vărsată în casă, lăcărie" cf. *lac,* după *heleşteu* (DLR);

***-ăteu** [pron. -ă-teŭ] în substantivul neutru *săcăteu* (DI) „*sac* mic" (DLR), împrumutat din magh. *szakató* „paner, coş";

***-cău** [pron. -căŭ] în substantivul masculin *bătrâncău* „*bătrân* slăbănog" (LR 1959, nr. 3, p. 69), poate şi în *huțucău* „flăcău zburdalnic" prin referire la *huțui* „cei doi feciori care au grijă de cununa miresei şi lada de zestre" (DRAM);

***-ecău** [pron. -e-căŭ] şi ***-icău** [pron. -i-căŭ], din adjectivul substantivat *molecău / molicău* (DI) „(persoană) care se mişcă greoi; *moale,* molâu" (DLR);

***-grău** [pron. -grăŭ] în substantivul masculin *țițigrău* (DI), nume de insectă, raportabil la o interjecție (DLR);

***-ireu** [pron. -i-reŭ] în substantivul neutru *podireu* (DI) „platou, loc deschis şi întins" cf. *pod* „idem" (DLR).

'-ĂZĂ ('-ăță), '-ZĂ

HEM: col. 2495; Densusianu 1904: 74–75; Densusianu, A.S.: 473–481; Capidan 1909: 76–77; Scriban 1911: 287; Pascu, S.: 378–379; Pascu 1921: 120–121; Brâncuş 1961: 200; Rosetti, ILR (1968): 259, 268, 273; ILR II: 309, 340, 346–347; Franga 1978: 247–263; ELR: 585; Rădulescu Sala 2012: 1822–1823.

1. Statutul afixelor

1.1. Majoritatea cercetătorilor menționează sufixul numai în forma *-ză* (cf. HEM: col. 2495; Rosetti, ILR (1968): 259; ILR II: 347; ELR: 585 etc.); la Pascu (S.: 378–379) apare însă în forma *'-ăz,* cu femininul *'-ăză* (vezi, mai pe larg, problema analizei acestui sufix în raport cu tema, la Pascu 1921: 120–121).

Conform procedeelor de analiză din această lucrare, forma *'-ăză* se identifică în cuvintele *coacăză* şi *pupăză* (vezi *infra* **2.1.**), iar forma *'-ză,* în derivatele *bogză* şi *scâlcează* (vezi *infra* **2.2.**).

Cuvântul *cinteză* „mică pasăre cântăreață" (DA s.v. *cintez*) are multe variante lexicale înregistrate în texte populare: *cintiță* (cu cele mai multe atestări), dar şi *cintiză, cinteță, cinciță, cinchiță* etc.; în MDA se precizează că poate fi accentuat şi *cinteză* (cf. şi DEX), iar în DM accentul este numai pe sufix (cf. şi Scriban, Dicț.) În DA, *cinteză* este considerat „derivat cu sufixul *-ez(ă)* (cf. *pupăză*) dintr-un radical

činč-, disimilat în *čint-*, de origine onomatopeică, pe care îl găsim pe de o parte în lat. *cincitare* întrebuințat pentru cântecul mierlei [...], pe de altă parte în bulg. *čin-čin* şi *činka* «cintez»"; cf. şi HEM: col. 2495; Pascu, S.: 378; Ciorănescu, DER s.v., care îl menționează printre formațiile cu sufixul *-ză*. Pentru alți autori, modul de derivare a lui *cinteză* este neclar (Densusianu, A.S.: 476; Rosetti, ILR (1968): 259); nu este inclus printre derivatele cu sufixul *-ză* în ILR II: *loc. cit.*, în ELR: 585 şi nici la Franga 1978: 247–263. În MDA figurează cu etimologie necunoscută. Chiar dacă am admite prezența unui sufix **'-eză* în acest cuvânt, în lucrarea de față nu prezintă interes, nefiind nici măcar semianalizabil în limba română.

1.2. Sufixul *'-ăză* [pron. '-ă-ză] apare cu varianta *'-ăță* [pron. '-ă-ță] în *coacăță* (la Barcianu, în DA s.v. *coacăză*) şi *pupăță* (în ALR I 1 025/5, cf. DLR s.v. *pupăză*).

Cuvântul *pupăză* are şi variantele lexicale regionale *pupază, pupeză, pupoză, pupuză* (DLR s.v.) în care s-ar identifica formele **'-ază, *'-eză, *'-oză, *'-uză*.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. '-ĂZĂ

2.1.1. În DI sunt înregistrate 2 ***formații analizabile***: *coacăză* „fruct în formă de bobițe roşii, albe sau negre" (DA; CADE; Ciorănescu, DER) cf. *cocă* „bucată de aluat căreia i se dă forma de cocoloş" (cu varianta *coacă*, DA s.v. *cocă*) şi *cochiță* „bobiță" < *cocă* + *-iță* (DA; prin *cochiță* formația este semianalizabilă) şi *pupăză* „numele unei păsări cu un moț de pene mari aşezat ca o creastă în vârful capului" (DLR; CADE; Ciorănescu, DER) cf. *pup* – variantă a interj. *pu-pu* (care imită strigătul pupezei), dar şi *pup* „(reg.) moț; calota pălăriei; coc, conci" (DLR s.v. *pup*[4], cuvânt împrumutat din maghiară).

2.1.2. Ambele formații sunt ***substantive feminine***, primul fiind analizabil prin raportare la un substantiv, iar al doilea, la o interjecție şi/sau la un substantiv.

2.2. '-ZĂ

2.2.1. În DI figurează 2 ***formații analizabile***: *bogză* „bufniță" cf. *boaghe* „idem" (DA; cf. şi Ciorănescu, DER s.v. *pupăză*) şi *scâlcează (scălcează)* „unealtă formată din una sau mai multe scândurele manevrate cu piciorul, cu care pescarii mână peştii spre sacul de pescuit" cf. *scâlcea* „idem" (DLR; cf. şi CADE s.v. *scâlcea*).

Liviu Franga (Franga 1978: 249, 251–252, 255–258) presupune că s-ar putea identifica un sufix diminutival *-ză* şi în alte cuvinte: *buburuz(ă)* „bobiță; bubuliță; fructul aninului; gândăcel cu aripile roşii, pătate cu şapte puncte negre" (DA cf. *bob*, *bubă* etc. şi magh. *buborék* „băşică", *buborcsék* „negel", srb. *babúrica* etc.; Ciorănescu, DER s.v. *bubă*: „probabil derivat pe baza suf. *-ză*") şi *mămăruză* (DLR s.v. *mămăruță* „buburuză", cu etimologie necunoscută cf. *măriuță*); *chichiriză* (DA s.v. *chercheriță* „căpuşă" care „pare a fi un derivat din tulpina slavă *kyk-*"); *gă(v)oază* (DA, cu etimologie necunoscută: „tulpina pare a fi **gauă* [< lat. *galla*] de aceeaşi origine ca în *găoace* sau din lat. *cava* «scobită», precum propune TDRG, cf. *gaură;* terminația ar putea fi sufixul dimin., de origine albaneză, *-ză.* Posibil însă că avem a face cu o formație glumeață din **găoară = gaură* + bulg. *gъz* «cur»"; cf. şi Ciorănescu, DER s.v. *găoace*); *gorgoază* „poamă necoaptă" (fără etimologie în DA, cu etimologie necunoscută în MDA s.v.).

2.2.2. Formațiile sunt ***substantive feminine*** analizabile prin substantive.

3. Valorile derivatelor

Valoarea formației *coacăză* este ***purtătorul asemănării***, iar *pupăză* este ***nume de agent*** (cu bază interjecțională) sau exprimă ***posesorul*** (prin raportare la substantiv); *bogză* și *scâlcează* sunt ***sinonime*** cu bazele.

4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

4.1. Sufixul *-ză* a fost explicat prin ***substratul traco-dac*** (HEM: col. 2495; ILR II: 346 cu referire la *pupăză;* ELR: 585; Rădulescu-Sala 2012: 1822). Are origine comună cu alb. *-ëzë,* care formează diminutive (Densusianu, A.S.: 473; Pascu, S.: 378–379; Rosetti, ILR (1968): 259).

Dr. și ar. *coacăză* (în ar. și megl. există și forma *cocă*) este considerat în DA „împrumutat din alb. **kokεzε* (diminutiv din *kok(ε)* «boabă» cf. *kokaze* «bomboane»), trecut și la bulgari: *kokazi* «coacăze» [...] Din românește, cuvântul a fost împrumutat de unguri: *kokolyza, kokojza* «coacăz», «coacăze» (iar nu invers, cum credea Cihac, II 492)” cf. *cocă, cochiță* (vezi *supra* **2.1.1.**). Și Rosetti (ILR (1968): 268) invocă alb. *koqë* + sufixul diminutival *-zë;* cf. și ILR II: 340. În albaneză însă, derivatul *koqëzë* „bomboane” are sens diferit de cel al cuvântului românesc (Densusianu 1904: 74–75; Rosetti, ILR (1968): 259). Ciorănescu (DER s.v.) oferă o altă explicație etimologică: crede că derivatul *coacăză* s-a format în română din **coacă* < lat. *cocca* (pl. lui *coccum*) + sufixul *-ză.* Și G. Pascu trimite pentru *coacăz, coacăză* la lat. *coccum,* dar și la gr. *κόκκος,* alb. *kok* „boabă, fruct – alb. *kokazâ* «bomboane»” (Pascu, S.: 379). În MDA figurează cu etimologie nesigură cf. alb. *koqëzë*.

Formația *pupăză* (ar. *pupuză,* megl. *pupcă, pupează*) a fost explicată prin alb. *pupëzë* (Rosetti, ILR 259, 273; DLR; MDA), fiind considerată fie un împrumut din albaneză (Philippide, O.R. II: 730), fie un cuvânt autohton (Brâncuș 1961: 200; ILR II: 309). Al. Ciorănescu trimite însă la ar. *pupă* (cf. megl. *pupcă*) „care este o var. a lui *pup,* creație expresivă. S-a dat acest nume pupezei atât pentru moțul său (cf. alb. *pupë* „moț”, *pupui* „cocoașă” și fr. *huppe* „moț” și „pupăză”), cât și pentru glasul ei (Tiktin). [...] Oricum, formația pare să se fi creat în rom[ână] prin atașarea la un element expresiv inițial a suf[ixului] *-ză* care, în ciuda unanimității filologilor, nu este alb[anez], căci a fost productiv în rom[ână]. [...] Se consideră în general că primul element reprezintă lat. *upupa,* prin intermediul unei reducții **pupa*” (Ciorănescu, DER s.v. *pupăză;* cf. și CDDE s.v. ar. *pupă* 1475). De aceeași părere în privința temei *pup-* este și G. Pascu, care face referire și la corespondentele romanice: it. dial. *poppa,* fr. dial. *poupou* (Pascu, S.: 378; cf. și REW 9076). Al. Graur respinge însă categoric etimologia latină a lui *pupăză* și a celorlalte forme românești (Graur 1937b: 116).

Cuvântul *bogză,* dat de Al. Ciorănescu ca derivat românesc cu *-ză* (Ciorănescu, DER s.v. *pupăză*) este explicat și în DA prin trimitere cu cf. la *boaghe* „idem” < magh. *bagoly* „bufniță”, deși prima atestare a lui *bogză* (*Biblia* (1688), în DA) este anterioară celei a lui *boaghe* (la Cantemir, ap. TDRG, în DA). La CADE sunt înregistrate ambele cuvinte, dar nu se face nicio legătură între ele, iar în MDA cuvântul *bogză* figurează cu etimologie necunoscută. Nu este menționat ca derivat cu *-ză* nici de Liviu Franga (*lucr. cit.*).

În DLR, cuvântul *scâlcează* este pus în legătură cu *scâlcea,* ca şi în MDA, unde se arată însă că etimologia cuvântului este nesigură. Şi la CADE, *scâlcează* figurează în acelaşi articol cu sinonimul său *scâlcea.* O poziţie tranşantă adoptă S. Puşcariu, care consideră că la baza celor două cuvinte se află verbul *(a) scâlcia,* al cărui sens actual „a deforma, a distruge (încălţămintea)" este interpretat drept „un înţeles specializat din cel mai larg de «a muta cu putere de la loc, a scrânti». În Bihor până azi cuvântul înseamnează «a scutura tare». [...] Sensul originar se cunoaşte şi în derivatul *scâlcea* (Viciu, Gl.) şi *scâlcează* (cu suf. de origine albaneză *-ză*), care e un aparat de prins peşti, constând într-o scândură tare de care e prinsă o nuia în formă de arc; ţinând cu mâinile de această nuia groasă şi apăsând cu piciorul pe scândură, pescarii *mută de la loc* pietrele pârâului şi tulbură apa" (Puşcariu 1924: 689–690). Aşadar, după părerea sa, *scâlcează* < *scâlcea* + *-ză,* baza fiind un derivat (cu valoare de „nume de instrument") de la verbul *(a) scâlcia.* Liviu Franga pune însă sub semnul întrebării această explicaţie (Franga 1978: 258).

O altă ipoteză în legătură cu originea sufixului *-ză* este formulată de Scriban (*loc. cit.*) care presupune că femininul *-ză* din *cinteză, coacăză, pupăză* (cu accentul pe antepenultima silabă) este totuna cu *-ez, -uz* care provin din *-eţ, -uţ,* sufixul *-ez* pierzându-şi vocala iniţială şi reducându-se la *-z* (feminin *-ză*), deoarece în cuvintele citate s-a mutat accentul de pe sufix pe temă.

4.2. Cuvintele cu sufixul *'-ăză* sunt vechi în limbă, deşi au atestări abia de la sfârşitul secolului al XVII-lea: *pupăză* (*Biblia* (1688), în DLR), *coacăză* (Anon. Car. (cca 1700), în DA). Vechi în limbă sunt şi derivatele cu *'-ză,* care sunt cuvinte populare, chiar dacă prima atestare a lui *bogză* este de la sfârşitul secolului al XVII-lea (vezi *supra*), iar *scâlcează* a fost înregistrat abia la începutul secolului trecut (Antipa, P. 110, în DLR).

5. Originea temelor

Temele formaţiilor *coacăză* şi *pupăză* sunt fie moştenite din latină, fie comune cu albaneza. Tema lui *bogză* este maghiară (eventual şi a lui *pupăză* cf. *pup* „moţ"), în timp ce *scâlcează* se raportează la un derivat românesc.

6. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Dat fiind că etimologia formaţiilor analizabile cu *'-ăză* este controversată (împrumuturi din albaneză sau creaţii româneşti), productivitatea sufixului în română este incertă; *bogză* (care circulă în Trans. şi Mold., cf. CADE) şi *scâlcează* (care este un cuvânt popular) sunt considerate în surse derivate româneşti sigure. *Coacăză* şi *pupăză* circulă în limba comună.

7. SUFIXE COMPLEXE

7.1. -EAZĂ[1]

Sufixul denominal *-ează[1]* [pron. -ĕa-ză] (vezi *infra* **7.1.1.**) se delimitează de *-ează[2]* (din *crestează* „crestătură", *zăream* „văz, vedere" etc.) prin distribuţie, valori şi origine (vezi monografia sufixelor **-EZ[2]**, **-EAZĂ[2]**, în volumul următor).

7.1.1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

Sufixul se identifică în 4 ***formaţii analizabile*** din DI: *căcărează* „excrement în formă de globurele al unor animale, precum oaia, capra etc." (DA s.v. *căca*, prin raportare la care s-ar segmenta sufixul *-ărează*) cf. *căcare, sfârlează* „numele unor obiecte, de obicei de formă alungită, sau ale unor părţi mobile ale lor, care se învârtesc: vârtelniţă; fus; titirez; morişcă" cf. *sfârlă* „idem" (DLR), *spetează* „spătar, rezemătoare; bucată de lemn care serveşte ca element de sprijin sau de legătură între diverse părţi ale unor obiecte, construcţii etc." cf. *spată* „omoplat; piesă la războiul de ţesut" (DLR) şi *speterează* „spetează; piesă la războiul de ţesut" cf. *spătare* „idem" (DLR s.v. *speterează*[2]).

Nu am inclus în inventar cuvântul din DI *telerează* „(reg.) epitet depreciativ pentru o femeie proastă, rea" (DLR, cu etimologie necunoscută), deoarece este neclar ca formaţie.

La acestea se adaugă o formaţie: *teterează* „prost" (Ciorănescu, DER s.v. *teter* „prost, nătărău" – formaţie expresivă; cuvântul *teter* există şi în DLR, glosat „tânăr fără căpătâi, haimana; prost, netot" cf. *nete, neder, tencher*).

Derivatele sunt ***substantive feminine*** (*căcărează, sfârlează, spetează, speterează*) şi unul ***masculin*** – probabil de genul comun (*teterează*), analizabile prin raportare la substantive.

În DI figurează şi 2 ***formaţii semianalizabile***: *fofează* „numele unor părţi în formă de aripă sau de braţ la diferite instrumente" (DA fără etimologie, cu etimologie necunoscută în MDA; la Ciorănescu, DER, formaţia *fofează* figurează s.v. *fof-* „rădăcină expresivă care pare a reda ideea de «a mormăi, a bălmăji»", cu precizarea că toate sensurile cuvântului „se bazează pe ideea de «zgomot continuu» pe care îl produce piesa astfel numită") cf. *fofelniţă* „crucile vârtelniţei (pe care sunt aşezate cele patru fofeze)" şi *gălbează* „boală de ficat la oi, care vine din mâncare, când oile pasc prin locurile gălbăcioase" (DA) cf. *galben, gălbenare*.

7.1.2. Valorile derivatelor

Formaţia *căcărează* exprimă ***rezultatul acţiunii***, iar valoarea lui *spetează* „spătar" este ***purtătorul destinaţiei***. Celelalte derivate sunt ***sinonime*** cu bazele.

7.1.3. Originea sufixului şi istoria derivatelor

Sufixul a intrat în limba română prin formaţia *gălbează (călbează)*, împrumut semianalizabil din alb. *këlʹbazë, gëlʹbazë* (MDA; în DA se trimite cu cf. şi la *chelbe* „boală a pielii capului; chelie" < lat. pop. **calvia* şi **clalvia* – cu propagarea lui *l* – sau împrumut din alb. *kʹɛlʹp* „puroi", deci înrudit cu *călbează, gălbează;* cf. şi REW 1530). Pentru explicarea lui *gălbează,* Liviu Franga presupune o formă neatestată **gălbea* < tema moştenită **galb-* + sufixul lat. *-ella,* la care s-a adăugat sufixul *-ză* (Franga 1978: 250–251).

Sufixul compus *-ează*[1] < *-ea* (diminutival) + *-ză* a putut apărea şi pe terenul limbii române, segmentat din formaţia cu dublă analiză *scâlcează* < *scâlcea* + *-ză* sau *(a) scâlcia* + *-ează.* Şi *căcărează* este explicat dintr-un **căcărea* + *-ză* (Densusianu, A.S.: 477), deşi existenţa lui **căcărea* „bagatelă, lucru de nimic" (LB, în MDA) în română este nesigură (Ciorănescu, DER s.v. *căca;* Franga 1978: 250).

Toate sursele sunt de acord că *sfârlează* este un derivat românesc de la *sfârlă,* cu excepția lui Al. Rosetti care consideră că în acest cuvânt, ca și în *cinteză* și *căcărează,* „procedeul derivării nu apare clar” (Rosetti, ILR (1968): 259).

Spetează apare ca derivat românesc format cu *-ză* de la o temă latină încă de la HEM: col. 2495; cf. și Densusianu, A.S.: 477–478, Ciorănescu, DER s.v. *spată,* Franga 1978: 259–260. Formație creată în limba română este și *speterează,* având ca temă derivatul românesc *spătare.*

Derivatul *teterează* nu figurează în nicio altă sursă, în afară de Ciorănescu, DER, care îl explică din *teter* + sufixul *-ză.*

7.1.4. Productivitatea sufixului și repartiția stilistică a derivatelor

Sufixul *-ează*[1] a avut o oarecare productivitate în româna veche.

Spetează circulă în limba comună, iar celelalte derivate aparțin limbii populare.

7.2. -ĂREAZĂ, -EREAZĂ

Sufixele dezvoltate *-ărează* [pron. -ă-rĕa-ză] și *-erează* [pron. -e-rĕa-ză] fac parte dintr-o ***serie.*** Apar și într-un dublet: *spătărează / speterează* „(bot., reg.) săbiuță (*Gladiolus imbricatus*)” cf. *spată* „(înv., reg.) spadă” (DLR s.v. *speterează*[1]).

7.2.1. -ĂREAZĂ

Sufixul se identifică în 2 ***formații analizabile*** din DI: *bumbărează* „târtiță” cf. *bumb* „orificiu anal” (DA s.v. *bumbăreață*) și *spătărează* (vezi *supra* **7.2.**).

Formațiile sunt ***substantive feminine***, derivate pe terenul limbii române de la substantive.

7.2.2. -EREAZĂ

Sufixul apare în 2 ***formații analizabile*** din DI: *gâterează* „beregată de pasăre” cf. *gât* (MDA s.v. *gâtireață*) și *speterează*[1] (vezi *supra* **7.2.**).

La acestea se adaugă o formație: *neterează* „(reg.) femeie proastă” (DLR și MDA, cu etimologie necunoscută cf. *nete* „(om) prost”(semianalizabil prin, *nătărău*).

Formațiile cu *-erează* sunt ***substantive feminine***, derivate pe terenul limbii române de la substantive.

Valorile derivatelor cu *-ărează* și *-erează* sunt ***specia*** bazei (*bumbărează, gâterează*), ***moționalul*** (*neterează*) și ***purtătorul asemănării*** (*spătărează* și *speterează*).

Sufixul *-ărează* a putut fi detașat din formații cu dublă analiză, de ex. *căcărează* cf. *căcare* + *-ează* sau *(a) căca* + *-ărează.*

Sufixele au fost slab productive în limba populară.

Din câte o singură formație înregistrată în DI se segmentează, conform procedeelor de analiză din această lucrare, și alte forme dezvoltate ale sufixului *'-ză:*

***-ază** în *bucază* „nume de vacă cu buze mari și dăbălăzate” cf. *bucă* (DA; Franga 1978: 249; DELR s.v. *bucă*), format probabil din *-ează* prin reducerea diftongului;

***-uază** [pron. -ŭa-ză] în substantivul feminin *răuază* „(reg.) copil *rău*, plângăreț” (DLR, MDA), cu propagarea desinenței *-ŭ* a temei, derivat considerat „grăitor pentru productivitatea sufixului [-ză] în epocile vechi ale limbii române” (Franga 1978: 258).

-ÂI

1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

1.1. Sufixul *-âi* [pron. -âi̯] apare în 3 ***formaţii analizabile*** înregistrate în DI: *călcâi* „partea din spate a tălpii piciorului" (MDA) cf. *(a) călca, căpătâi* „parte a patului sau a mormântului unde vine capul; partea de sus sau de jos a unui lucru, *capăt*" (MDA), *cotâi* „genunchi la cal" cf. *cot* „partea dinspre afară a articulaţiei de la mijlocul piciorului dindărat, numită şi cotul dinapoi" (DA s.v. *cot*).

1. Cuvântul *căpătâi* este susceptibil de dublă analiză: prin *capăt,* cu evidenţierea sufixului *-âi,* dar şi prin *cap,* caz în care s-ar detaşa un sufix **-ătâi,* inexistent în alte derivate.

2. Nu am inclus în inventar cuvintele *glămâi* „lemn gros retezat la capete, bâtă, ciomag" şi *glămâie* „movilă, grămăjoară", considerate derivate din *glam* „aţă încâlcită; bucată mare; pământ lutos; stalagmită" (în DA şi la Ciorănescu, DER), pentru că legătura semantică între acestea şi *glam* (cu etimologie necunoscută) este greu de făcut.

1.2. Formaţiile cu *-âi* sunt ***substantive neutre***, analizabile în raport cu:
– substantive: *căpătâi, cotâi;*
– un verb: *călcâi*.

2. Valorile derivatelor

În formaţiile cu *-âi* se identifică două valori: ***purtătorul asemănării*** (*cotâi*) şi ***purtătorul localizării*** (*călcâi, căpătâi;* ultima formaţie poate fi interpretată şi ca fiind sinonimă cu baza).

3. Originea sufixului şi istoria derivatelor

Sufixul *-âi* reprezintă, la origine, sufixul adjectival latinesc *-aneus, -a, -um*, substantivat în forma de neutru. Sufixul a fost moştenit în limba română, în formaţiile analizabile *călcâi* < lat. *calcaneum* (REW 1490; DA; Ciorănescu, DER) şi *căpătâi* < lat. *capitaneum* (REW 1633; DA; Ciorănescu, DER). *Cotâi* (rostit *cotân',* DA) este considerat derivat românesc (MDA).

Sunetul [n'] a apărut în limba română comună, ca rezultat al palatalizării lui [n] latinesc urmat de iot: lat. *calcaneum* > rom. *călcân'u* (ILR II: 205). Sunetul [n'] se mai menţine şi în rostirea regională *cotân'* a formaţiei româneşti *cotâi* (DA s.v. *cot* şi MDA).

4. Originea temelor

Formaţiile cu *-âi* se analizează prin teme moştenite din latină.

5. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul *-âi* nu a fost productiv în limba română, singura formaţie creată regional fiind *cotâi*.

Cuvintele moştenite *călcâi* şi *căpătâi* fac parte din vocabularul limbii comune.

-ÂRCĂ, -ÂRȚĂ

Bogrea 1921–1922: 787; Byck 1933: 109; Vasiliu 1969: 37–46.

1. Statutul afixelor

Sufixele *-ârcă* şi *-ârță* pot fi considerate din aceeaşi ***serie*** datorită asemănării formale (conțin grupul expresiv *-âr-*) şi sensului peiorativ al formațiilor în care apar.

Cele două sufixe apar şi în 2 ***dublete***: *băbârcă / băbârță, mocârcă / mocârță* (vezi *infra* **2.1., 2.2.**).

1. Numai din cuvântul *iepârşă,* epitet injurios pentru o femeie destrăbălată (Udrescu, Gl.: 125) cf. *iapă* s-ar detaşa **-ârşă* (considerat, cu rezerve, sufix, la Vasiliu 1969: 40, 42, 43); cf. însă *pârşă* „idem" (Udrescu, Gl.: 206) din care prin compunere cu *iapă* s-a putut forma *iepârşă. Năpârşă* „pațachină" (Vasiliu 1969: 40) este derivat cu *nă-* din *pârşă* „idem" (Udrescu, Gl.: 180, 206).

2. Din cuvântul *jăcârnă* (DI) „traistă mare, plină de lucruri" (MDA), dat cu etimologie necunoscută cf. *jacă* „sac de pânză rară în care se pune la scurs caşul", s-ar detaşa **-ârnă,* considerat sufix (Vasiliu 1969: 40, 42) prin atragerea în discuție şi a cuvântului *fofârnă* „nume dat unei femei (cârne) care vorbeşte fonfăit" cf. *fonf* (cuvântul este explicat însă, în DA şi MDA, prin contaminare între *fonf* şi *cârn*); cf. şi 3 cuvinte semianalizabile: *cobârnă* „bordei" cf. *cobârlău* „adăpost al ursului peste iarnă; coteț" (MDA); *cofârnă* s.v. *cofârță* (vezi *infra,* nota 1 sub **2.2.**); *tăgârnă* „desagă", cu etimologie necunoscută cf. *tăgârță* (DLR, MDA).

Segmentul final **-ârnă,* fără statut de sufix, este prezent şi în alte cuvinte din DI: *bobârnă* „femeie cârnă care vorbeşte pe nas", cu etimologie necunoscută (MDA şi DELR); *sumârnă* „teren cu surpături", cu etimologie necunoscută (MDA); *zăgârnă* „săculeț pentru strecurat brânza, folosit la stână; boccea", cu etimologie necunoscută (MDA).

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -ÂRCĂ

2.1.1. În DI figurează 5 ***formații analizabile*** în care se identifică sufixul: *băbârcă* „femeie trecută; moşneag cu înfățişare de *babă*, mic, slab şi spân" (DA), *ciotârcă* „*cioată* (= *ciot*); pom foarte cioturos şi urât; (fig.) vită mică, cioată" (DA s.v. *ciot*), *mocârcă* „femeie butucănoasă; fată neîndemânatică" cf. *moc* – variantă la *moacă* „epitet depreciativ pentru o persoană bleagă, înceată, leneşă sau disproporționată (mai ales cu capul mare)" (DLR), *țopârcă* „țopârlan" (DLR) cf. *țop, țoapă* „idem" (Vasiliu 1969: 38), *zămârcă* „zeamă lungă, poşircă; persoană leneşă" (DLR s.v. *zemurcă*) cf. *zamă* (Vasiliu 1969: 38).

Finala *-ârcă,* fără statut clar, apare şi în următoarele cuvinte din DI: *cotârcă* „holeră" (la Udrescu, Gl.: 60, cuvântul este glosat „om cocârlat"), cu etimologie necunoscută (DA); *momârcă* s.v. *momarcă* „femeie greoaie, urâtă şi proastă" cf. *mamarca* „nevastă a lui Scaraoțchi, considerată mamă a dracilor", cu etimologie necunoscută (DLR); *motârcă* „femeie de moravuri uşoare", cu etimologie

necunoscută (DLR); *năpârcă* (şi *năpârlă, nopârtcă*) „viperă" cf. alb. *neper(t)ke* (DLR); *pohârcă* (şi *pohârlă*) s.v. *povidlă* „magiun" < ucr. *новидло* (DLR); *poşârcă* s.v. *poşircă* „băutură alcoolică slabă sau de proastă calitate", cu etimologie necunoscută (DLR); *solodârcă* „femeie depravată", cu etimologie necunoscută (DLR).

La acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *codârcă* „(depreciativ) *coadă*" (Lex. Reg. II: 58) şi *şchiopârcă* „(depreciativ) şchiopârlană (= persoană şchioapă)" (DLR) cf. *şchiop* (Vasiliu 1969: 38).

Câteva dintre formaţiile de mai sus au primit în surse alte explicaţii: *băbârcă* < bg. *бабарка* (vezi *infra* **4.1.1.** (c)); *ciotârcă* (cu varianta *ciuturcă*) < *cioturi* + *-că* (cf. şi Pascu, S.: 228); *ţopârcă* – etimologie necunoscută, cf. *ţopârlan* (vezi şi interpretarea lui *ţopârlă* drept derivat regresiv din *ţopârlan* – cf. monografia sufixelor **-<u>Â</u>RLĂ, -<u>I</u>RLĂ**, nota sub **2.1.**); *şchiopârcă* < interj. *şchiopârc* „şontâc" (cu etimologie necunoscută, cf. *şchiop,* în DLR); *zămârcă* – variantă a lui *zemurcă (zămurcă)* < *zeamă* + *-urcă.*

2.1.2. Formaţiile cu *-ârcă* sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la substantive; *băbârcă, şchiopârcă* şi *ţopârcă* aparţin genului comun.

Formaţii semianalizabile: *hohârcă* – epitet depreciativ dat unei femei care vorbeşte pe nas – cf. *(a) hohăni* „a necheza" (Vasiliu 1969: 38); *tăbârcă* „sac mic" cf. *tăbeică* „trăistuţă" (MDA) şi *tăbâltoc* – variantă la *tăbultoc* „sac umplut numai pe jumătate, pentru a putea fi cărat în spinare" (Vasiliu 1969: 38, 41); *şopârcă* „*şopârlă*". Cf. şi numele propriu *Potârcă* (DO), semianalizabil prin *Potan, Potea* (DO s.v. **Pot*).

1. Cuvântul *hohârcă* este explicat în DA ca „formaţie spontană" din *hohăni* + *hârcă* „epitet dat unei femei bătrâne, urâte şi rele", iar *şopârcă* este considerat în DLR variantă a lui *şopârlă* „prin apropiere de *năpârcă*", deci format prin contaminare.

2. Segmentul *-ârc-* reprezintă şi primul element al unui sufix compus **-<u>â</u>rcea* (Vasiliu 1969: 42) în formaţia analizabilă *zămârcea* – epitet (la Udrescu, Gl.: 294) cf. *zămârcă* (< *zamă*) + *-ea,* ca şi în numele propriu semianalizabil *Topârcea (Topârceanu)* cf. *Topor* (DO). Vezi şi cuvântul neanalizabil *zgăbârcea* – epitet depreciativ dat unui om prăpădit, zbârcit, cu ochii zgâiţi cf. *zgăbârdea* „idem" < *zgăbârdă* + *-ea* (DLR), unde *-ârc-* funcţionează ca infix.

2.2. -<u>Â</u>RŢĂ

Sufixul se identifică în 2 ***formaţii analizabile*** (ambele cu dublete în *-ârcă*): *mocârţă* (DI) „mocârţan; fetiţă neglijentă" cf. *moacă* „persoană bleagă, înceată, leneşă" (DLR, MDA), la care se adaugă *băbârţă* „femeie rea" cf. *babă* (DA).

Formaţiile sunt ***substantive feminine*** raportabile la substantive feminine.

1. Finala *-arţă,* cu statut neclar, apare şi în următoarele cuvinte din DI: *bohârţă* „boarfă", cu etimologie necunoscută (MDA; absent din DA); *boscârţă* s.v. *boşcârţă* „fâşie de piele de calitate inferioară; fată pipernicită şi bolnăvicioasă, dar foarte guralivă şi arţăgoasă" < magh. *bocskorszi* (DA, MDA); *cocârţă* s.v. *cocârtiţă* „mâncare făcută din urdă dulce şi zer acru; jintiţă" (şi „epitet pentru un om uscat, cocârlat", la Udrescu, Gl. 53), cu etimologie necunoscută (DA, MDA), cf. şi numele propriu *Cocârţă* (DO); *cofârţă* (cu varianta *cofârnă*) „coadă de păr; (la pl.) lucruri de nimic" < sârb. *kovrčica* „codiţă de păr, cârlionţ" (DA); *năpârţ, -ă* „(om) mare şi prost, nătărău", cu etimologie necunoscută (DLR, MDA); *tăgârţă* „traistă; persoană mică şi îndesată; cal slab; haină" < ngr. *ταγαρτζίκα* (DLR, MDA); *zăpârţă* s.v.

zăpârste „mezin; ființă slab dezvoltată”, cu etimologie necunoscută cf. bg. *запъртък* (DLR, MDA).

2. Segmentul *-ârț(ă)-* poate funcționa și ca prim element al unor sufixe compuse, în cuvintele *cocârțău* „dumicați de pâine sau mămăligă” (DA s.v. *cocârtiță,* dar *cocârță* + *-ău* în MDA); *mocârțan* „*mocan,* bădăran” (MDA) cf. *moacă, mocârță; popârțac* „preot” și „par înfipt în pământ, prins de plug sau fixat pe o ambarcațiune ușoară, cu mici crăcane” cf. *pop* „par” (MDA); *popârțache* „*popă*” cf. și *popârțac* „preot” (la Vasiliu 1969: 40).

3. Valorile derivatelor

Derivatele cu sufixe care conțin segmentul *-âr-* au caracter expresiv și sens ***peiorativ***, desemnând fie persoane (*băbârcă / băbârță, mocârcă / mocârță, șchiopârcă* etc.), fie inanimate (*ciotârcă, codârcă, zămârcă*). Cele mai multe baze ale acestor derivate au conotație negativă; doar două sunt neutre din punct de vedere semantic (*coadă, zamă*). Așadar, sufixele *-ârcă* și *-ârță* (ca și sufixul *-ârlă,* vezi monografia sufixelor **-ÂRLĂ, -IRLĂ, 3.**) manifestă o preferință accentuată pentru baze cu sens negativ și au ele însele sens peiorativ. Acest sens este accentuat de faptul că, adesea, formațiile în discuție, care au formă feminină, sunt aplicate (și) unor persoane de sex masculin: *băbârcă, șchiopârcă, țopârcă* (vezi Byck 1933: 109).

Formațiile care se referă la persoane sunt folosite ca epitete (uneori, și cele care se referă la inanimate, de ex. *zămârcă,* care circulă și ca epitet pentru un om bleg și leneș).

4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

4.1. Originea sufixelor *-ârcă* și *-ârță* nu este clarificată.

4.1.1. Pentru explicarea originii sufixului *-ârcă* se pot formula trei ipoteze.

a) Pornindu-se de la o serie de asemănări între sufixele cu segmentul *-rc-* și cele cu segmentul *-rl-*, pentru sufixul *-ârcă* s-a propus (Vasiliu 1969: 46) o soluție etimologică asemănătoare celei date pentru sufixele cu *-rl-*, adică dezvoltarea unui sufix de origine slavă (pentru explicarea lui *-ârlă* și *-irlă* din sufixul de origine slavă *-ilă,* masculin și feminin, vezi monografia sufixelor **-ÂRLĂ, -IRLĂ, 4.1.**). În cazul lui *-ârcă* ar putea fi vorba despre dezvoltarea, în condiții neprecizate, a sufixului slav *-că* (cf. și Pascu, S.: 228, care îl discută pe *ciotârcă* la sufixul *-că*); această posibilitate este menționată cu rezerve, ca o simplă ipoteză nedemonstrată, în absența unor formații care să ateste în vreun fel legătura presupusă între sufixele *-că* și *-ârcă* (e greu de presupus o segmentare a lui *catârcă* < tc. *catâr* + *-că,* în *cat* + *-ârcă*).

b) Sufixul *-ârcă* a putut însă apărea, pe terenul limbii române, prin falsă analiză a unor formații create prin compunere sau/și contaminare, ca *hohârcă* < *(a) hohăni* + *hârcă* (DA, MDA). Verbul *(a) hohăni* este considerat formație onomatopeică (DA, MDA) la baza căreia se găsește interjecția neatestată **hoh* + sufixul *-ăni* (Vasiliu 1969: 41, nota 8); prin analogie cu sufixul *-ăni,* finala *-ârcă* din *hohârcă* a putut fi interpretată drept sufix. Cf. și *băbârcă,* explicat în DA s.v. ca „derivat din *babă* cu suf. peior. *-ârcă* (care se găsește în rus. *němt-yrka* „femeie mută”)”, cu următoarea precizare: „E probabil că la formarea acestui cuvânt a contribuit și expresia *baba-hârca*”. Și în cuvântul *șopârcă,* creat prin contaminare din *șopârlă* + *năpârcă* (DLR), finala *-ârcă* a putut fi considerată sufix, dacă *-ârlă* era „simțit” de vorbitori ca sufix (ca în *codârlă* „codiriște; codaș” cf. *coadă*).

c) În MDA, cuvântul *băbârcă* (cu variantele *babarcă, babărcă*) glosat „femeie trecută; moşneag mic, slab şi spân; fire acră; oaie bătrână” este considerat un împrumut din bg. *babarka,* fără să se indice sensul cuvântului bulgăresc. Şi în DA pentru explicarea cuvântului *băbârcă* (interpretat, în primă instanţă, ca format în limba română prin derivare sau/şi prin compunere cu trunchiere – căderea lui *h-* din *hârcă,* vezi *supra*) se trimite şi la rus. *bácharka* „vrăjitoare”, bulg. *babarka* „porumb cu boabe rare” cf. *babă* II 3^{0}. În locul indicat, *babă* este glosat prin „ştiuletele porumbului când are boabe foarte rare (se mai numeşte şi *sterp*); numirea aceasta e deci o aluzie sau la imposibilitatea babelor de a mai face copii, sau la lipsa de dinţi a babelor”; aşadar, nu pare imposibil ca *băbârcă* să fi fost împrumutat din bulgară cu sensul iniţial de „porumb cu boabe rare”, cuvânt din care, prin raportare la *babă* „idem”, s-a putut detaşa sufixul *-ârcă.* Pierderea sensului originar al lui *băbârcă* „ştiulete cu boabe rare” şi evoluţia spre sensurile „femeie trecută; moş mic, slab şi spân; oaie bătrână” s-au putut petrece pe terenul limbii române, sub influenţa sensului de bază al cuvântului *babă* „femeie bătrână”.

În DELR, pentru explicarea lui *băbârcă* (s.v. *babă*) se reţin două soluţii: derivat din *babă* (TDRG) şi format din *Baba-Hârca* (DA, CADE), menţionându-se (e drept, ca neplauzibilă) şi ideea provenienţei dintr-un **bабurа* cf. srb. *baburina* şi slov. *babura* (HEM: col. 2783).

Detaşat din *băbârcă,* formantul *-ârcă,* considerat sufix, a putut fi folosit ulterior la formarea unor derivate româneşti ca *mocârcă, ţopârcă* etc.

4.1.2. Originea sufixului *-ârţă* este obscură.

În DA, la cuvântul *băbârţă* (atestat numai la Alexi, W.) se dau următoarele explicaţii etimologice: „Derivat din *babă,* prin suf. peior. *-ârţă* (cf. bg. *báburci* „oameni mascaţi care colindă în ziua de Bobotează”; cf. *băbari*)”, iar cuvântul *băbari* s.m.pl. este glosat prin „bărbaţi care umblă de colindă, în ziua de Crăciun, seara” şi explicat din bulg. (Bitolia) *bábari* „oameni deghizaţi, bătrâni, colindători în zilele de 31 Dechemvrie şi 1 Ianuar”. E posibil, aşadar, că *băbârţă* să fi fost împrumutat din bg. *báburci* cu sensul de „moşneag cu înfăţişare de babă” şi adaptat în română cu finala *-ârţă,* interpretată ulterior ca sufix, în raport cu *babă,* ceea ce ar fi determinat şi schimbarea de sens.

Pentru etimologia lui *mocârţă* se trimite la *moacă* şi *mocârţan* cf. *mocan* (DLR, MDA).

4.2. Cea mai veche atestare a unui cuvânt cu sufixele din seria *-ârcă, -ârţă* este, în DERL, anul 1825 pentru *băbârcă.* Dat fiind însă caracterul popular al tuturor formaţiilor, e posibil ca unele dintre ele să fie mai vechi în limbă.

5. Originea temelor

Temele formaţiilor sunt moştenite din latină (*codârcă, şchiopârcă* şi *zemârcă*), de origine slavă (*băbârcă / băbârţă*) sau săsească (*ţopârcă*); au etimologie neelucidată temele formaţiilor *ciotârcă* şi *mocârcă / mocârţă.*

6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia stilistică a derivatelor

O oarecare productivitate, date fiind numeroasele epitete, a avut sufixul *-ârcă.* Toate formaţiile sunt populare.

-ÂRLĂ, -IRLĂ

Pascu, S.: 267; Paşca, Ţ.O.: 138; Graur 1959b: 205–211; Avram, M. 1960: 160–162, 175; Vasiliu 1969: 39–46; ILR II: 349–350, 363.

1. Statutul afixelor

Considerăm că sufixele *-ârlă* şi *-irlă* fac parte dintr-o ***serie*** pentru că seamănă formal şi apar în dubletul *codirlă / codârlă* „partea mobilă de dinapoi a unui car, codirişte; (fig.) codaş” cf. *coadă* (DA, MDA).

Nu am înregistrat în serie şi un sufix **-arlă* (care apare la Vasiliu 1969: 42), deoarece s-ar identifica numai în cuvântul *cocearlă* „căţel alb” cf. *cuciu* „câine” (explicat în DA ca o posibilă contaminare între slavul *kuče* „câine” şi *cotarlă*) şi în formaţia semianalizabilă *cotarlă* „nume batjocoritor dat câinelui” cf. *cotei* „câine mic” (DA, MDA). Forma **-arlă* este explicată (la Avram, M. 1960: 175, vezi şi bibliografia menţionată) din *-ală*, ca şi *-irlă* din *-ilă* (vezi *infra* **4.2.**), atât *-ală*, cât şi *-ilă* provenind din sl. *-lo*, care avea două variante diferite în funcţie de vocala tematică, *a* sau *i*. După Vladimir Drimba (Drimba, C.E.: 324), limba română nu cunoaşte un sufix **-arlă*. *Cotarlă* este rezultatul unei contaminări între *şarlă* şi *cotei; şarlă*, la rândul lui, provine din numele rasei de câini *king Charles*, din care s-a reţinut numai al doilea termen, cu pronunţare franceză.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -ÂRLĂ

2.1.1. Sufixul *-ârlă* se identifică în 3 ***formaţii analizabile*** din DI: *cocârlă* „parte a unui obiect adusă în formă de cârlig; lemn îndoit în formă de cârjă; parte a plugului; cârlig de tras cărbuni; sanie scurtă pe care se pun trunchii pentru a fi transportaţi târâş” (MDA) cf. *cucă* „măciucă cu cârlig cu care se loveşte morunul prins la cârlige”, *codârlă* (vezi *supra* **1.**), *ţopârlă* „ţopârlan” (DLR) cf. *ţop, ţoapă* (toate şi la Vasiliu 1969: 39).

1. Despre *cocârlă* în DA (s.v.) se spun următoarele: „aparţine slavului *kuka* «cârlig»; cf. mai ales sârb. *kukara* «un cârlig la plug», ung. *kukora* «curbat» (Cihac, II 494), deci e înrudit cu *cucură, cocărăi, cocârţă* etc.”. Cuvântul *cucă* la care se raportează (cu mici dificultăţi formale) provine tot din sl. *kuka* (DA, MDA s.v. *cucă*[2]); celelalte cuvinte indicate în DA ca înrudite sunt foarte îndepărtate semantic de *cocârlă*.

Formaţia *ţopârlă* este considerată în DLR şi MDA ca fiind un derivat regresiv din *ţopârlan.* care este derivat din *ţop,* probabil pentru că *ţopârlan* este un cuvânt mai cunoscut şi are mai multe citate, în timp ce *ţopârlă* e atestat numai la Cihac, I, 437.

2. Cuvântul *şopârlă* din DI, cu etimologie necunoscută cf. alb. *shapi* (DLR, MDA), nu a fost inclus în inventar. Fără să contrazică legătura cuvântului cu albanezul *shapi,* Cioránescu (DER s.v.) afirmă că termenul este „creaţie expresivă, cf. *năpârcă* şi *şopârcăi.* În acord cu rădăcina expresivă *şop,* pare să indice ideea de mişcare tăcută sau care abia se aude”. Cf. însă şi interj. *şop(a)* cuvânt care „redă

zgomotul făcut de cineva care vorbeşte cu voce scăzută" (DLR), de care este însă greu de apropiat semantic.

Nu figurează în inventar nici cuvântul *botârlă* din DI (absent din DA şi MDA), care este explicat ca „epitet dat unui om cicălitor" cf. *botă* „bâtă" (Vasiliu 1969: 39; cf. şi Avram, M. 1960: 160), pentru că nu îl considerăm analizabil semantic.

La acestea se adaugă o formaţie din DLR: *măţârlă* „ament de alun, mâţişor" cf. *mâţ* „idem" (cuvânt care nu a fost preluat în MDA).

2.1.2. Formaţiile sunt ***substantive feminine***, analizabile în raport cu substantive.

Sufixul se identifică şi în 2 ***nume proprii*** (de la Avram, M. 1960: 160): *Botârlă*, înregistrat de T. Papahagi printre numele de familie şi poreclele din Maramureş cf. *botă* „bâtă" şi *Şchiopârlă* „epitet ironic dat unui personaj care călărise pe o mârţoagă *şchioapă*" (cf. şi Vasiliu 1969: 39). Dată fiind existenţa cuvintelor *şchiopârlan* (derivat de la *şchiop* în DLR, dar cu etimologie necunoscută, cf. *şchiopârnog*, format probabil prin contaminare din interjecţia *şchiopârc* + *cotonog*, în MDA) şi *şchiopârlea* (derivat de la *şchiop* în DLR, dar explicat din *şchiopârlan* cu schimbare de sufix, în MDA), *Şchiopârlă* ar putea fi interpretat şi ca derivat regresiv de la acestea (ca şi *ţopârlă* < *ţopârlan*, în DLR).

O ***formaţie*** este ***semianalizabilă***: *cotârlă* (dublet al lui *cotarlă*) cf. *cotei* (cf. Vasiliu 1969: 39; vezi *supra*, nota sub **1.**). Vezi şi *năpârlă* s.v. *năpârcă* „(pop.) viperă" cf. alb. *neper(t)ke* (DLR).

1. Finala *-ârlă* apare şi în cuvintele *ciomârlă* „noroi" (MDA, cu etimologie necunoscută), *hohârlă* „muchie formată pe acoperişul caselor prin aşezarea paielor" (MDA, cu etimologie necunoscută), *modârlă* „om cu apucături grosolane" (considerat în DLR derivat regresiv din *modârlău*, cu etimologie necunoscută), *pohârlă* „câine prost şi bătrân, potaie, cotaie" (DLR, cu etimologie necunoscută; cf. şi Pascu, S. 267), *totârlă* „(prin Olt.) rotilă la scripeţii iţelor; rotiţa de lemn la fusul cu care se răsuceşte lâna" (DLR, cu etimologie necunoscută şi cu trimitere la *cocârlă*); cf. şi *Ciocârlă* (nume de familie, DO: 239).

2. Segmentul *-ârl(ă)-* funcţionează şi ca:

– interfix în cuvinte nederivate ca *ciobârlan* (explicat în MDA din *cioban* + *mârlan*) cf. şi *ciobârlău* şi *ciobârloi* (toate trei date în DA ca augmentative la *cioban*, prin care par a fi semianalizabile); *cotârleţ* „*coteţ* de păsări" (MDA) cf. şi *cotârlău* „idem"; *motârlan* „*motan*" (DLR) etc. (cf. Vasiliu 1969: 39, 42);

– prim element al unui sufix compus, în derivate analizabile: ***ciocârlan, ciocârlie*** cf. *cioc* „moţ" (DA, MDA), ***codârlău*** „persoană care se ia după cineva", ***codârli*** „a căuta, a scotoci" (ambele în DA s.v. *codirlă*) cf. *coadă* sau *codârlă*, ***cordârlău*** „pană de lemn cu care se răsuceşte *coarda*" cf. şi *cordar* (DA s.v. *cordar*), ***dodârlan*** „prost" cf. *dod* „idem" (DLR), ***popârlan*** „numele unei hore lente" cf. *popă* (DLR), ***scăfârlie*** „(înv.) cupă" cf. *scafă* „idem" (DLR), ***scobârli*** „a scormoni" cf. *(a) scobi* (DLR), ***şchiopârlan, şchiopârlea*** cf. *şchiop* (DLR), ***ţopârlan, ţopârlea*** cf. *ţop, ţoapă* (DLR).

2.2. -IRLĂ

Sufixul *-irlă* se identifică într-un ***derivat analizabil*** din DI: *codirlă*, cu dubletul *codârlă* (vezi *supra* **1.**).

1. Cuvântul *cochirlă* „sanie mică, trasă de un cal, pentru adus lemne din pădure" (DA s.v. *cocârlă,* vezi *supra* **2.1.**) nu a fost avut în vedere aici, fiind considerat neanalizabil semantic prin *cucă.*

2. Finala *-irlă* apare şi în *zăghirlă*, variantă la *zăgârnă* „săculeţ" (cu etimologie necunoscută în DLR).

3. Valorile derivatelor

Toate formaţiile cu *-ârlă, -irlă* sunt ***expresive*** datorită prezenţei grupului consonantic *-rl-*. În plus, au şi următoarele valori semantice:

– ***purtătorul localizării***: *codârlă / codirlă* (obiect) + ***peiorativ*** „codaş";

– ***purtătorul asemănării: cocârlă;***

– ***purtătorul calităţii***: *Şchiopârlă.*

Formaţiile *măţârlă* şi *ţopârlă* sunt ***sinonime*** cu baza.

Bazele acestor derivate pot avea sau nu conţinut negativ: cf. *Şchiopârlă* şi *ţopârlă,* faţă de *cocârlă, codârlă, măţârlă.*

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

Deşi s-au dat mai multe explicaţii, originea acestor sufixe este neclară.

4.1. Sufixul *-irlă* este considerat a fi format pe teren românesc din *-ilă*, prin introducerea consoanei *r* pentru crearea grupului expresiv *-rl-* (Al. Graur, *lucr. cit.;* Avram, M. 1960: 160; Vasiliu 1969: 44–45).

Această etimologie se justifică prin:

– împrumuturi neanalizabile care reproduc formaţii cu sufixele slave *-lo-, -dlo*, de tipul ***cobilă*** (cu formele paralele ***cobirlă, coghirlă, cobârlă***) cf. bg., ucr. ***kobila; mocirlă*** cf. ucr. ***močilo***, pol. ***moczydlo***, ceh. ***močidlo*** (Graur, E.: 116–117), scr. ***močilo,*** rus. ***močilo*** (Avram, M. 1960: 162; şi DLR îl consideră slav, cu trimitere la bg. ***močilo*** şi rom. ***moceră, moceriţă***); ***povirlă*** (în DLR, ca variantă la ***povidlă*** „magiun", alături de ***povilă, povârlă***, din ucr. ***povidlo***);

1. Pentru explicarea apariţiei lui *-r-* din *mocirlă,* Avram, M. (*loc. cit.*) şi, în acelaşi timp, Mihăilă (Î.: 100) fac referire, totuşi, şi la bg. *močir, močirlak.* Iorgu Iordan (Iordan 1963: 661) susţine că *-r-* din *mocirlă* s-a extins din sinonimele *moceră, moceriţă*, prin contaminare, explicaţie menţionată şi în DLR (vezi *supra*).

2. DA îl consideră pe *cobirlă* rezultatul unei contaminări între *cobilă* şi *codârlă*; Al. Graur (*lucr. cit.*) îl identifică cu *cobilă*, având forma „schimbată intenţionat ca să permită formarea unui grup expresiv *rl*".

– existenţa unui paralelism semantic între *-irlă / -ârlă* şi *-ilă* masculin (pentru epitete, mai ales peiorative) sau *-ilă* feminin (pentru nume de obiecte, vezi Avram, M. 1960: 150, 152, respectiv 162).

4.2. În ceea ce priveşte originea lui *-ârlă* există două opinii.

a) Forma *-ârlă* provine din *-irlă* în urma transformării lui *i* în *â,* întâlnită şi în alte cuvinte; vezi, în acest sens, la cuvinte împrumutate, perechile *cobirlă / cobârlă, povirlă / pohârlă,* eventual *mocirlă / mohârlă* (cu rezerva dificultăţii de a explica trasformarea lui *č* în *h*) şi, la derivate româneşti, perechile *cochirlă / cocârlă* „sanie", *codirlă / codârlă.*

1. Transformarea lui *i* în *â* (*-irlă* > *-ârlă*) se poate explica prin „influenţa vecinătăţii consoanei *r*, prin analogie cu situaţiile în care *r* + consoană e precedat de *â*”, de tipul *mârşav* < v.sl. **мрьшавъ**, *dârz* < v.sl. *drъzъ* sau/şi prin valoarea expresivă pe care o are *â* şi în alte sufixe, de exemplu sufixele verbale *-âi* faţă de *-ii* (Vasiliu 1969: 45).

2. Pascu (S.: 267) menţionează, la originea lui *-ârlă*, următoarele: „*-îla* = *-ila*, introdus prin: *cobîlă* [...] < vbulg., rus., ceh. *kobîla*, rut., pol. *kobîla* ‘jument’ = bulg. *kobila*, de unde rom. *cobilă*, v. *-ilă*”, fără alte precizări cu privire la apariţia lui *-r-*.

b) După ILR II: 363, originea slavă, presupusă de Pascu, e mai puţin probabilă, considerându-se (apud Reichenkron, Dak.: 84, 196) că *-ârlă*, existent în câteva cuvinte din substrat (*şopârlă, ciocârlă, ciocârlie, ciocârlan*), precum şi în altele vechi sau obscure, este autohton. Cazuri ca sl. *povidlo* > rom. *povirlă* se explică mai degrabă ca adaptări după sufixul autohton.

Singurul derivat sigur cu *-irlă, -ârlă* este atestat în texte de la sfârşitul secolului al XIX-lea: *codirlă / codârlă* (Jipescu, O. 151, în DA).

5. Originea temelor

Temele formaţiilor cu *-ârlă* sunt din fondul vechi al limbii: moştenite din latină (*codârlă, Şchiopârlă*), de origine slavă (*cocârlă*) sau săsească (*ţopârlă*).

6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia teritorială a derivatelor

Sufixele au fost foarte slab productive.

Toate formaţiile sunt atestate în texte populare sau dialectale nedatabile, din diferite regiuni ale ţării: *cocârlă* (la Herz.–Gher., Pamfile, Ciauşanu, în DA; Udrescu, Gl.; Lex. Reg.); *codârlă / codirlă* (la Damé, Pamfile, Viciu etc., în DA); *măţârlă,* în sudul Transilvaniei (în DLR).

-ÂŞ, -IŞ[1]

Puşcariu, D.: 119, 137–138; DHLR I: 364–365; Pascu, S.: 352–359, 366–369; Ciompec 1985: 73–74, 104; Fischer 1989: 43; Popovici 2006: 137–189; Chircu 2006: 57–66; FCLRV: 144–146; Vasiliu 2009: 2715, 2717; Mîrzea Vasile 2009: 237–276; Mîrzea Vasile 2012b: 85–100.

1. Statutul afixelor

1.1. Sufixele adverbiale *-âş* şi *-iş*[1] constituie o ***serie***, pentru că au distribuţie similară (vezi *infra* **3.1.2., 3.2.2.**) şi valori identice (vezi *infra* **4.**).

Unii autori (Pascu, S.: 352–359; Ciompec 1985: 73; Chircu 2006: 62) au considerat (implicit sau explicit) că *-âş* este o variantă a lui *-iş*, ultimii doi citaţi punând pe seama contextului fonetic apariţia lui *-âş* din *-iş* (după teme terminate în

-r- pronunţat dur). Însă vibranta sonoră *-r(-)* de la finalul temei permite realizarea sufixului adverbial atât în forma *-âş* (*chiondorâş, hămărâş, hotărâş, piciorâş, târâş*, vezi *infra* **3.1.1.**), cât şi în forma *-iş*^{1} (*furiş, lăturiş, scăriş, tâlhăriş, vintriş, zburiş*, vezi *infra* **3.2.1.**); această situaţie este similară, diacronic şi sincronic, cu situaţia verbelor care au după consoana *-r-* din temă fie sufixul infinitival *-î* (cf. *(a) chiorî, (a) doborî, (a) hotărî, (a) omorî, (a) urî* etc.), fie sufixul *-i* (cf. *(a) călători, (a) frunzări, (a) mări* etc.). De asemenea, sufixul *-âş* apare (în aceleaşi zone în care sufixul *-i* de la infinitivul verbelor este pronunţat [â]) şi după teme cu altă finală decât *-r-*: *făţâş, horţâş, şoldâş* (vezi *infra* **3.1.1.**).

Alţi autori (Scriban 1925: 173, 180; LRC II (1975): 183, 185; Dimitriu 1999: 702; FCLRV: 144–146; Mîrzea Vasile 2012b) interpretează cele două afixe ca fiind sufixe diferite, opinie adoptată şi în lucrarea de faţă, dat fiind că formele condiţionate fonetic de finala temei sunt considerate sufixe din aceeaşi serie, şi nu una varianta celeilalte în funcţie de numărul derivatelor (vezi *Introducere*, **5.11.**).

1.2. Cele două sufixe apar şi în câteva ***dublete*** în cadrul cărora prima formaţie menţionată (uneori cea cu *-âş*, alteori cea cu *-iş*) figurează în dicţionare ca titlu al articolului, iar a doua este înregistrată ca variantă lexicală (pentru glosări, vezi *infra* **3.1.1.** şi **3.2.1.**): *chiorâş / chioriş* (DA, MDA), *horţiş / horţâş* (DA, MDA), *şoldiş* / (reg.) *şoldâş* (DLR, MDA; scris greşit *şodâş* în DI), *târâş* / (reg.) *târiş* (DLR, MDA); cf. şi *făţiş* (DA, MDA) / (reg.) *făţâş* (ALR s.n., VI, harta 1798; Chircu 2006: 63).

2. Delimitarea de afixe omonime

2.1. Sufixul *-iş*^{1} se delimitează de sufixul omonim *-iş*^{2} prin clasa lexico-gramaticală a derivatelor şi prin valori (cf. Densusianu 1901: 364–365 şi FCLRV: 144–146; vezi şi Vasiliu 2009: 2715, 2717). Sufixul *-iş*^{1} formează **adverbe** de mod (unele folosite şi cu valoare adjectivală şi/sau substantivală), iar sufixul *-iş*^{2} formează **substantive** cu mai multe valori semantice (Popovici 2006: 143–156, 162–167; cf. şi FCLRV: 144; Pascu, S.: 352–359): ***colective*** (*aluniş, bolovăniş, brădiş, mărunţiş, muieriş* etc.), ***purtătorul localizării*** (*culmiş, podiş, ţeliniş* etc.), ***numele acţiunii*** şi ***rezultatul*** ei, uneori mijlocul de realizare a acţiunii (*acoperiş, înveliş, clădiş, seceriş* etc.), ***nume de agent*** (*miriş* „fiinţă care deoache", *stegiş* „stegar, militar care poartă drapelul unei unităţi" etc.), ***diminutive*** (*căcăţiş, scăuniş*) etc. Rar, substantivele cu sufixul *-iş*^{2} sunt folosite şi adverbial; sufixul formează şi adjective care funcţionează şi cu valoare adverbială (vezi *infra* **2.2.2.**).

1. Densusianu (*loc. cit.*) consideră că trebuie să se facă distincţie între sufixul adverbial şi cel substantival, sugerând că ar fi importante atât stabilirea legăturii care există între adverbele româneşti cu *-iş* şi un adverb precum *četveriš* din sârbă, cât şi investigarea posibilei relaţii dintre verbele româneşti de tipul *(a) furişa, (a) îmbrăţişa, (a) înfăţişa* (date în dicţionare ca derivate de la o bază adverbială cu *-iş*) şi verbele slave cu *-išati*.

2. Alţi lingvişti (Meyer-Lübke, G. II: 564; Puşcariu 1899: 117–120; Pascu, S.: 352–359; Fischer 1989: 43; Popovici 2006) nu delimitează formaţiile adverbiale de cele nominale. Câţiva explică sensul adverbial ca fiind o evoluţie a celui

substantival; de exemplu, G. Pascu afirmă că „punctul de plecare pentru adverbele în *-iș* l-au dat unele substantive și adjective în *-iș*" (Pascu, S.: 357, 367), iar Al. Philippide, în capitolul despre adverb din gramatica sa, consideră că „această formă [*-iș* adverbial] este probabil identică cu sufixul substantival *-iș*" ((Philippide 1897: 179; vezi și Popovici 2006: 179). Acest punct de vedere se poate susține și prin faptul că unele formații cu *-âș* și *-iș* figurează în surse atât cu valoare de adverb, cât și cu valoare de substantiv și/sau adjectiv (vezi *infra* **2.2., 2.3.**).

Criteriul etimologic nu a putut fi folosit în delimitarea derivatelor adverbiale cu *-iș*[1] de cele substantivale (sau adjectivale) cu *-iș*[2], deoarece istoria acestor sufixe nu este clarificată, iar originea lor este controversată (vezi *infra* **5.**).

2.2. Pentru formațiile înregistrate în dicționare atât ca adverbe, cât și ca substantive (uneori și ca adjective), este dificil de stabilit dacă sunt derivate cu sufixul *-iș*[1] sau cu sufixul *-iș*[2].

2.2.1. La majoritatea formațiilor de acest tip (*cruciș, curmeziș, furiș, pieptiș* etc., vezi *infra* **3.1.1.** și **3.2.1.**), în cuprinsul articolelor din dicționarele explicative adverbul este menționat pe primul loc și este ilustrat prin mai multe citate, adjectivul și/sau substantivul fiind date ca realizări secundare. În câteva situații, deși adverbul nu figurează pe locul întâi în cadrul articolului de dicționar (*cârmiș, costiș, lățiș, ponciș, tăvăliș,* vezi *infra* **3.2.1.**), valoarea adverbială este pregnantă, fiind ilustrată uneori prin mai multe citate decât cea adjectivală sau substantivală.

Dat fiind că la formațiile de acest tip nu se poate stabili ferm, pe baza informațiilor din dicționare, care dintre valori (adverbială, adjectivală sau substantivală) este cea mai veche, am ales să le tratăm pe toate în cadrul monografiei sufixelor adverbiale *-âș* și *-iș*[1], alături de formațiile înregistrate în dicționare numai ca adverbe.

2.2.2. O serie de formații sunt menționate în dicționare în primul rând ca substantive și/sau ca adjective, realizarea adverbială fiind considerată secundară: *pâcliș* adj., adv. „morocănos" (DLR; în MDA apare numai ca adj.); *pânziș* s.n. „ceea ce seamănă cu o pânză", adj. „(d. ploaie) care cade des, pe o zonă întinsă", adv. „de-a dreptul, ca prin pânză" (DLR, MDA); *repeziș* s.n. „mișcare rapidă, pantă abruptă, cădere de apă", adv. „în grabă" (MDA); *suiș* s.n. „suire, porțiune de teren înclinată; înălțare spirituală", adv. „în mod ascendent" (DLR, MDA); *tălpiș* s.n. „tălpig; patină din lemn", adv. în expr. *(a) merge ~* (= a aluneca)" (DLR, MDA); *țipiș* s.n. „pantă abruptă, prăpastie", adj. „abrupt, prăpăstios", adv. „în pantă" (DLR, MDA).

Am considerat că aceste formații trebuie să fie incluse în inventarul derivatelor cu sufixul *-iș*[2] (vezi monografia sufixului **-IȘ**[2], în volumul următor).

2.2.3. Alteori, adverbul și substantivul sunt tratate în articole separate de dicționar, ca omonime (unele și cu etimologie diferită): *clocotiș*[1] s.n. „clocot, val" și *clocotiș*[2] adv. „în clocote, cu vuiet, de-a valma" (ambele cf. *clocot* în MDA, dar ambele s.v. *(a) clocoti* în DA); *frunziș* adv. „(neob.) frunză cu frunză; cu de-amănuntul" și *frunziș* s.n. „mulțime de frunze" (ambele s.v. *frunză,* în DA; în MDA apare numai substantivul); *hățiș*[1] s.n. „loc plin cu mărăcini, desiș" (cu etimologie necunoscută) și *hățiș*[2] (scris *hătiș* în DI) adv. „morțiș" cf. *hăț* „funia cu care erau spânzurați oamenii" (MDA, DA); *proptiș*[1] adv. „sprijinit, rezemându-se" cf. *(a se) propti* și

proptiş^2 s.n. „barieră, stavilă la marginea unei râpe sau a unui râu" cf. *proptă* (DLR); *răzimiş*^{1} adv. „în mod hotărât, cu convingere" şi *răzimiş*^{2} s.n. „temei (în loc. adj., adv. *cu ~*)" cf. *(a se) răzima* – variantă la *(a se) rezema* (DLR, MDA).

Aceste formaţii omonime sunt discutate atât în monografia sufixului adverbial *-iş*^{1}, cât şi în monografia sufixului substantival *-iş*^{2} (care cuprinde şi derivatele înregistrate în dicţionare numai ca substantive şi/sau adjective, vezi monografia sufixului **-IŞ**^{2}, în volumul următor).

Substantivele care apar doar în locuţiuni adverbiale, cum sunt *de-a 'mboişul* (*de-a 'mboişele*) „rostogolit peste cap", *de-a cufundişilea* „dându-se la fund, cufundându-se", *de-a săniişul* „ca pe sanie", *de(-a) ţiiş* „ţinând cu mâna ceva, în mâini" vor fi discutate în monografia sufixului -**IŞ**^{2}.

2.3. În ceea ce priveşte sufixul *-âş,* cu un inventar redus de formaţii (vezi *infra* **3.1.1.**), considerăm că nu este util să se opereze delimitarea între un *-âş* adverbial şi un omonim substantival, deoarece sufixul apare într-o singură formaţie *numai* cu valoare de substantiv: *pârâş* s.m.f. „(înv.) reclamant, împricinat, pârât la un proces; (pop.) diavol" cf. *pârî* + *-iş* (DLR, MDA), unde forma *-âş* a apărut sub influenţa sufixului *-î* de la infinitivul verbului din care provine; cf. şi *coborâş* s.n. „coborâre, drum care coboară" (cu un singur citat în DA s.v. *coborî*), dar *pogorâş* (sinonimul său învechit, din care provine), deşi este înregistrat numai ca s.n. (DA s.v. *coborî,* MDA s.v. *coborâş*), funcţionează şi ca adverb cu sensul „coborând, în jos" (*Mergi tot pogorâş / Pân' dai de ţipiş,* la Budai-Deleanu, *Ţiganiada,* în *Opere* I (1974): 235).

Formaţiile *chiorâş* şi *târâş* (vezi *infra* **3.1.1.**) figurează în mod explicit în dicţionare în primul rând ca adverbe, întrebuinţarea şi sensurile lor adjectivale şi/sau substantivale fiind derivate din sensul adverbial iniţial, iar formaţiile *hotărâş* adj. „care se învecinează cu, mărginaş, limitrof" (DA s.v. *hotărî* „a pune hotar sau graniţă unei regiuni sau unei ţări, a hotărnici", MDA s.v.) şi *hotărâş* adv. „hotărât, precis, fără îndoială" cf. *(a se) hotărî* „a (se) decide" (DA, MDA) ilustrează un caz de omonimie.

3. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

3.1. -ÂŞ

3.1.1. În DI se înregistrează 7 ***formaţii analizabile*** cu *-âş*: *chiondorâş* „(după verbe ca *(a) privi*) urât, încruntat, cruciş, chiorâş" cf. *(a se) [în]chiondorî* (DA, MDA), *chiorâş* „ca un *chior*" (şi adj. „saşiu, încruntat") (DA, MDA) cf. şi *(a se) chiorî, hămărâş* „foarte repede, impetuos" cf. *(a se) hămări* „a se semeţi, a se mândri, a se făli" (DA), *hotărâş* (vezi *supra* **2.3.**), *horţâş* (DA şi MDA s.v. *horţiş,* vezi *infra* **3.2.1.**), *şoldâş* „cu un *şold* ieşit în afară, şoldiu, cu mers greoi, oblic, strâmb" (DLR şi MDA s.v. *şoldiş*) cf. şi *(a se) şoldi, târâş* „târând, trăgând după sine" (şi s.n. „târâre, obiect târât"; s.m. „şarpe (în descântece); papuc fără călcâi"; adj. „care se târâie") cf. *(a se) târî* (DLR, MDA).

1. Despre formaţia *chiondorâş,* în DA se arată că „A. Scriban, *Arhiva* a. 1914, 133, se gândea la ung. *kondoros* « încreţit »; Şăineanu, *Infl. Orient.* I 115, la o contaminare între *chiomb* – care însă e cunoscut mai mult în Moldova, Bucovina şi Ardealul de nord – şi *chiorâş*". La Ciorănescu (DER s.v.) cuvântul apare cu etimologie necunoscută, cu precizarea că aparţine familiei lui *chiomb.* O altă ipoteză etimologică

este contaminarea *chiordiș* „chiorâș" + *chiomb* „chior" > **chiomordiș*, apoi prin metateză **chiomdoriș* și prin acomodare *chiondoriș* > *chiondorâș* (Mărgărit 2005: 53).

2. Cioranescu îl consideră pe *hotărâș* numai adjectiv, variantă a lui *hotăraș* < magh. *határos* (DER s.v. *hotar*).

3. În DLR, cuvântul *șoldâș* este atestat și cu accentul pe temă (*șoldâș*).

La acestea se adaugă 3 formații din alte surse: *fățâș* „pe *față*, fățiș" (ALR s.n., VI, harta 1798, la Chircu 2006: 63), *piciorâș* „unul la *picioarele* celuilalt" (DLR) și *pogorâș* (vezi *supra* **2.3.**).

3.1.2. Formațiile cu *-âș* sunt ***adverbe*** (unele folosite și cu valoare de adjectiv sau de substantiv, vezi *supra* **3.1.1.**), analizabile în raport cu:
– verbe: *chiondorâș, hămărâș, horțâș, hotărâș, pogorâș, târâș;*
– substantive sau verbe: *chiorâș, șoldâș;*
– substantive: *fățâș, piciorâș.*

3.2. -IȘ[1]

3.2.1. În DI se înregistrează 59 de ***formații analizabile***: *alăturiș* „*alături*, într-o parte" (DA, MDA), *arciș* „în linie arcuită, arcește" cf. *arc* (DA, MDA), *boldiș* „(după verbele *(a) da, (a) lovi*) cu vârful ascuțit al unui obiect; cu ochii holbați, chiorâș, cu coada ochiului" cf. *bold* (DA, MDA) și *(a) (îm)boldi, brățiș* „corp la corp" cf. *braț* (DA, MDA), *brânciș* „pe brânci, de-a bușilea" cf. *brâncă* „mână" (DA, MDA), *bulziș* „(reg.) înghesuit unul lângă altul" cf. *bulz* „cocoloș; bucăți de cherestea așezate astfel încât să reconstituie trunchiul" (DEX) și *(a se) (îm)bulzi, buziș* „pe un singur rând; unul lângă altul; într-o parte" cf. *buză* (DA, MDA), *cârmiș* „cârmind; când la dreapta, când la stânga" (CADE) (și s.n. „loc unde se poate *cârmi*"; în DI și DA este înregistrat numai ca s.n.), *chioriș* (vezi *chiorâș, supra* **3.1.1.**), *ciolbiș* „chiorâș" (cu etimologie necunoscută în MDA) cf. *ciolb* „(persoană) care privește chiorâș" și *(a se) ciolbi* „a se uita chiorâș (la cineva)", *clipiș* „într-o clipă, instantaneu" cf. *(a) clipi* (DA, MDA) și *clipă, clocotiș* (vezi *supra* **2.2.3.**), *cordiș* „chiorâș, încruntat" cf. *coardă* (DA, MDA), *cosiș* „(după verbul *(a) merge*) ca și cum ar *cosi*; pieziș" (DA, MDA), *costiș* „de-a *coasta*, pieziș, oblic, într-o rână" (MDA, DA s.v. *coastă*) (și adj. „înclinat, pe-o coastă, strâmb", DA și MDA; s.n. „coastă de deal, pantă prăpăstioasă", DA și MDA s.v. *costișă*; s.n. „parte laterală a căruței, lănțug care leagă dricul de crucea căruței", DA s.v. *costișă,* MDA s.v. *costiș*), *cotiș* „în mod cotit, cu ocolișuri" (și adj. „în zigzag, strâmb"; s.n. „cotitură", DA, MDA) cf. *cot* (DA, MDA) și *(a) coti, cruciș* „în formă de *cruce*, încrucișat, transversal" (și adj. „care este în formă de *cruce*, sașiu, dușmănos"; s.n. „răspântie") (DA, MDA), *dosiș* „în ascuns" cf. *dos* (MDA, DLR) și *(a) dosi, fățiș* „pe *față,* deschis" (și adj. „abrupt") (DA, MDA), *frunțiș* (sub forma *fruntiș* în MDA) „drept înainte; fără teamă" cf. *frunte, frunziș* (vezi *supra* **2.2.3.**), *furiș* „ca *furii,* hoțește" (și adj. „furișat") (DA, MDA) cf. și *(a) fura* (Pascu, S.: 357), *ghioldiș* „pieziș, chiorâș" cf. *ghiold* „ghiont, împunsătură (cu privirea)" (MDA, DA s.v. *ghiont*) și *(a) (în)ghioldi* (DA s.v. *ghionti*), *glotiș* „în *gloată*" (MDA), *grăpiș* „agățându-se ca *grapa*, mergând greu și împiedicat" (DA, MDA), *hățiș* (vezi *supra* **2.2.3.**), *hârâiș* „târâș; cu greu (în compusul *hârâiș-mârâiș*)" cf. *(a) hârâi* (DA, MDA), *horțiș* „(în mod) pieziș, de-a curmezișul" (și adj. „idem") cf. *(a) horți* „a muta ceva din loc, fără a-i schimba poziția" (DA), *hoțiș* (cu grafia greșită *hoțis* în DI) „hoțește" (și adj. „ștrengăresc") cf. *hoț* (MDA; în DA numai adv.), *încolătăciș* „îmbrățișând din prietenie sau din solidaritate" cf. *(a se) încolătăci* (MDA), *îndoiș* „nesigur (MDA); a merge cu pieptul înainte și cu o iuțeală nemaipomenită (Pascu, S.: 357); cât doi (Mărgărit 2007: 93)" cf. *(a se) îndoi* „a avea dubii; a merge repede, îndoit", *înotiș* „înotând" cf. *(a) înota* (scris *în(n)otiș* în DA s.v. *innota*) și *înot* (MDA), *lăturiș* „într-o parte, pieziș, oblic" (și adj. „lăturalnic"; s.n. „împrejurime, vecinătate") cf. *latură* (DLR,

MDA), *lățiș* „de-a latul, în sensul lățimii" (și adj. „lat, întins"; s.n. „partea lată a unui obiect, latul") cf. *lat* (MDA, DLR; numai adv. la Ciorănescu, DER s.v. *lat*), *leuciș* „strâmb" cf. *leucă* „(la car, căruță) piesă de lemn încovoiată" (DA; absent din DLR), *lungiș* „în *lung*, de-a lungul" (și s.n. „nume dat unor obiecte caracterizate prin lungime, mai ales în loc. adv. *în ~*") (DLR), *lupiș* „lupește, (lacom) ca *lupul*" (MDA, DLR), *molcomiș* „încet, abia auzit" (și adj. „tăcut, necomunicativ") cf. *molcom* (DLR, MDA), *orbiș* „ca un *orb*" (DLR, MDA), *păliș* „oblic, pieziș, dintr-o parte" (și s.n. „(reg.) vânt sau ploaie care izbește pieziș") cf. *(a) păli* „a lovi" (DLR, MDA), *pândiș* „ca la *pândă*, încet, pe ascuns" (și s.n. „pândă") (DLR) cf. și *(a) pândi* (MDA), *pieptiș* „de-a dreptul, direct, cu curaj, pe față" (și adj. „care are pantă abruptă") cf. *piept* (DLR, MDA), *pieziș* (scris *peziș* în DI) „înclinat, oblic, pe ascuns, sașiu" (și adj. „înclinat, strâmb, abrupt, bănuitor, cu răutate"; s.n. „pantă, povârniș") cf. *piez* „pantă, povârniș" (s.v. *piază*, DLR, MDA), *pitiș* „pe ascuns, pe furiș" (și s.n. „(reg.) loc retras, ascunzătoare") cf. *(a se) piti* (DLR, MDA), *pituliș* „pe furiș, pe ascuns" (și s.n. „ascunziș") cf. *(a se) pitula* (DLR, MDA) și varianta *(a se) pituli*, *ponciș* „de-a curmezișul, pieziș, cruciș, chiorâș" (și adj. „(d. terenuri) înclinat, strâmb; sașiu"; s.n. „povârniș, râpă") cf. *ponc* „înclinat, abrupt; sașiu, prost" (DLR), *proptiș* (vezi *supra* **2.2.3.**), *rătutiș* „cu năucire, zăpăcit; de jur-împrejur" cf. *rătute* „smintit; tâlhar, pușcăriaș" (DLR, MDA), *răzimiș* (vezi *supra* **2.2.3.**), *rotiș* „în formă de *roată*, în cerc" (DLR, MDA) cf. și *(a se) roti*, *scăriș* „din treaptă în treaptă, ca treptele unei *scări*; progresiv, succesiv" (DLR, MDA), *schimbiș* „cu *schimbul*, alternativ" (DLR, MDA) cf. și *(a se) schimba*, *șoldiș* (vezi *șoldâș*, *supra* **3.1.1.**), *tăvăliș* „de-a rostogolul" (și s.n. „tăvălug") cf. *(a se) tăvăli* (DLR, MDA), *tâlhăriș* „ca *tâlharii*, pe furiș, pe neașteptate" (DLR, MDA), *târâiș* (s.v. *târâș* în DLR și MDA) „târâind, trăgând după sine" (și s.n. „târâire") cf. *(a se) târâi*, *târiș* (vezi *târâș*, *supra* **3.1.1.**), *tupiliș* (cu pronunțarea regională *tuchiliș* în DI) „ascunzându-se, ferindu-se, pituliș" (și s.n. „ascunziș") cf. *(a se) tupila* și *(a se) tupili* (ambele s.v. *(a se) pitula*, DLR, MDA), *vintriș* „stând sau târându-se pe burtă, înclinat pieziș, lateral" (și adj. „șchiop"; s.n. „grindă care se pune de-a curmezișul pe temelia unei case") cf. *vintre* „burtă" (DLR, MDA).

1. Scriban (Dicț.) consideră că *buziș* este o variantă (influențată de *buză*) a lui *bulziș*, dar în TDRG[3] *bulziș* este înregistrat ca variantă a lui *buziș*. Adverbul *bulziș* este absent din DA și MDA, unde apare numai *buziș* (la fel, la Damé și CADE). Sensurile celor două cuvinte se suprapun parțial: *bulziș* „unul lângă altul, vorbind despre caii înhămați, spre deosebire de înaintași; cot la cot; unul lângă altul, paralel" (Scriban, Dicț.) și *buziș* „pe un singur rând; unul lângă altul; într-o parte" (DA); citatele care le ilustrează arată o posibilă confuzie între cele două cuvinte, din cauza asemănării formale: *înhamă trei cai* ***buziș*** (I. Ionescu, M. 540, în DA) vs *cei patru cai veneau* ***bulziș*** *mâncând pământul* (Sadoveanu, VR. 911 I 14, la Scriban). Considerăm cuvintele *bulziș* și *buziș* derivate independente, de la baze diferite: *bulz*, respectiv *buză* (cf. și Ciorănescu, DER s.v.).

Adverbul *horțiș* este considerat (la Pascu, S.: 357) derivat de la interjecția *hoarța*, iar la Ciorănescu (DER) apare s.v. *hârș* interjecție care „imită zgomotul făcut la frecare sau spintecare"; în TDRG[3] este dat cu etimologie necunoscută, iar Scriban (Dicț.; cf. și Scriban 1925: 181) trimite la magh. *harcos* „războinic", vezi *harț* („detașament care hărțuia; încăierare, război") și *morțiș*.

2. Din formația veche *curmeziș* „de-a latul, transversal, pieziș" prin raportare la verbul *(a se) curma* se segmentează sufixul dezvoltat **-eziș* (Pascu, S.: 357), identificat în această unică formație. În DA, derivatul este explicat prin „substantivul **curmez* (alb. **kurmez*, de unde verbul *kurmzue* „tai în părți, mișc corpul strâmbându-l"), cu suf. adv. *-iș*". La Ciorănescu (DER), adverbul apare s.v. *curm* „legătură, laț".

3. Nu a fost inclus în listă cuvântul *chiordiș* „chiorâș; cu coada ochiului”, considerat în DA o contaminare între *chiorâș* și *cordiș* (în MDA apare ca variantă a lui *chiorâș*); nu poate fi analizat prin substantivul *chioardă* (din expresiile *a se uita / a trage cu chioarda < a se uita cu coada (ochiului)*), explicat în DA ca derivat regresiv din *chiordiș*.

Adverbelor regionale *haitiș* (neaccentuat pe finală, cu o variantă accentuată pe finală *hăitiș*) „în poziție strâmbă, sucită; întortocheat” (DA, MDA), *pliesciș* „pe ascuns; fără să fie văzut” (DLR, MDA) și *răzagniș* (scris *răzăgniș* în DI), atestat în DLR doar în expresia *în răzagniș* „cu niciun chip, nici în ruptul capului”, nu li se cunoaște etimologia, iar *bontiș* și *simbeniș* nu figurează în dicționarele explicative consultate.

Au fost, de asemenea, excluse din discuție câteva adverbe împrumutate din maghiară, neanalizabile: *meghiș* „totuși” < magh. *mégis, sichiș* „puțin câte puțin, cu greu” < magh. *szükös, urichiș* „pe vecie” < magh. *örökös*.

La acestea se adaugă 15 formații din alte surse: *ciuciuliș* „ghemuit, stârcit” (Gl. Munt.) cf. *(a se) ciuciuli* „a se ghemui pentru a nu fi văzut; a se zbârci” (MDA), *corbiș* „(după verbul *(a) privi*) amenințător precum *corbii*” (TDRG^3), *foliș* „pe burtă, pe *foale*” (Chircu 2006: 60), *ghiontiș* „înghiontind(u-se), dând *ghionturi*” (*Chitind un măr de-a valma se repăd / Ghiontiș rostogolindu-se grămadă*”, în „Revista ilustrată *Cosânzeana*” IX (1925), nr. 20: 309), *îngenunchiș* „*în genunchi*” (TDRG^3) cf. și *(a) îngenunchea, morțiș* „cu orice preț” cf. *moarte* (DLR) și *mort* (Pascu, S.: 357), *muțiș* „ca un *mut*, mutește” (*ascultă încordat, făcându-ne muțiș semne cu mâna să nu ne mișcăm*, în „Basarabia” 1994, edițiile 7–12: 43), *snopiș* „snopește, (a cădea) ca *snopii*” (DLR), *suciș* „strâmb” cf. *(a se) suci* (DLR), *suliș* „(d. obiecte, de obicei lungi, în mișcare în aer) în arc alungit, împungând aerul; boldiș” cf. *sulă* (DLR, MDA), *târiș* „târând, trăgând după sine” (DLR s.v. *târâș*; cf. și *supra* **3.1.1.**), *treptiș* „treptat, măsurat” cf. *treaptă* (DLR), *tupiș* „tupiliș” cf. *(a) tupi* „a piti” (DLR), *țintiș* „fix” cf. *țintă* (DLR), *zburiș* „(repede) ca în zbor” cf. *(a) zbura* (DLR).

Nu am inclus în listă cuvintele *loiș* „pieziș” (DLR) și *măldiș* din expresia *a sta ~* „a sta rezemat” (DLR), cu etimologie necunoscută. Nu am avut în vedere nici cuvântul *dentâiș* (FCLRV: 145) a cărui calificare drept adverb derivat de la numeral este discutabilă (poate fi o formă extinsă cu particula *-și*, cf. *întâiași, cinevași* etc.).

3.2.2. Formațiile cu *-iș*^{1} sunt ***adverbe*** (unele folosite și cu valoare de adjectiv sau de substantiv, vezi *supra* **3.2.1.**), analizabile în raport cu:
– substantive (unele provenite din adjective): *arciș, brățiș, brânciș, buziș, corbiș, cordiș, fățiș, foliș, frunțiș, frunziș, glotiș, grăpiș, lăturiș, lățiș, lungiș, lupiș, morțiș, muțiș, pieptiș, pieziș, ponciș, rătutiș, suliș, treptiș, vintriș* etc.;
– verbe: *cârmiș, ciuciuliș, cosiș, hârâiș, încolătăciș, îndoiș, pitiș, pituliș, târâiș, tupiliș, tupiș, zburiș* etc.;
– substantive sau verbe: *boldiș, bulziș, clipiș, clocotiș, cotiș, dosiș, furiș* etc.;
– adverbe, folosite și adjectival (rar): *alăturiș, molcomiș*.

4. Valorile derivatelor

4.1. Derivatele cu *-âș* și *-iș*^{1} exprimă ***modul*** de realizare a acțiunii verbului de bază: *cârmiș, hârâiș, înotiș, pitiș, zburiș* etc.

4.2. Derivatele raportabile la baze aparținând altor clase lexico-gramaticale au diverse nuanțe semantice:

– poziţionarea în spaţiu (cu verbe de stare sau de mişcare): *alăturiş, cruciş, curmeziş, lăţiş, lungiş, pieziş* etc.;
– realizarea acţiunii prin comparaţie / asemănare cu noţiunea desemnată de bază: *arciş, chiorâş, corbiş, hoţiş, lupiş, muţiş, orbiş, scăriş, snopiş, suliş, tâlhăriş, treptiş* etc. (derivatele cu această valoare pot avea ca sinonime adverbe derivate cu *-eşte* de la aceeaşi bază: *arceşte, hoţeşte, lupeşte, muteşte, orbeşte, snopeşte, tâlhăreşte*);
– mişcarea sau poziţionarea unui agent (în general uman) în funcţie de partea corpului implicată: *brăţiş, brânciş, făţiş, foliş, frunţiş, piciorâş, pieptiş, şoldiş, vintriş*.

5. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

5.1. Despre originea sufixului *-iş* s-au emis mai multe păreri.

Unii autori nu despart sufixul *-iş* adverbial de cel omonim substantival (vezi *supra* **2.1.**). Puşcariu (1899: 133–138 / 1902: 220–223) încearcă să explice toate sufixele cu *-ş* final ca fiind împrumuturi din slavă (cf. Capidan 1909: 60–61; Weigand 1910: 79), Meyer-Lübke (G. II: 516) consideră că *-iş, -aş, -uş* provin din maghiară, iar Popovici (2006) respinge ipoteza originii slave a lui *-iş,* preferând explicarea prin substrat (cf. Jokl 1923: 23–25); pentru detalii, vezi Popovici (*lucr. cit., passim*). Vasiliu (2009: 2717) înregistrează sufixul adverbial *-iş* ca împrumut din vechea slavă. Fischer (1989: *passim*) arată că nu există o unitate a sufixelor cu *-ş* final în ceea ce priveşte originea: *-aş* ca nume de agent, eventual şi diminutival, vine din maghiară, *-iş* provine din bulgară, iar *-uş* pare a fi din substrat.

O. Densusianu, care delimitează sufixul adverbial de cel substantival, este de părere că *-iş* adverbial poate fi pus în legătură cu adverbe din sârbă sau cu forme verbale slave în *-išati* (vezi *supra,* nota 1 sub **2.1.**), dar originea sa rămâne neclară (Densusianu 1901: 364–365).

5.2. Sufixul *-âş* provine din *-iş,* fiind iniţial condiţionat fonetic de temele cu vibranta sonoră *-r(-)* la finală, regional şi de teme terminate în *-ţ-* pronunţat dur (vezi *supra* **1.**).

5.3. Formaţiile cu *-âş* şi *-iş*[1] sunt cuvinte vechi în limbă (FCLRV: 145–146; Popovici 2006: 160, 179). Cele mai vechi sunt, în general, şi printre cele mai frecvente de-a lungul timpului. Sunt atestate în secolul al XVI-lea, conform TDRG[3], adverbele *boldiş* (a. 1517), *cruciş* (a. 1597), *curmeziş* (a. 1508), *făţiş* (a. 1581/2), *furiş* (secolul al XVI-lea), *îngenunchiş* (a. 1551/3), *molcomiş* (a. 1581), *pieziş* (a. 1592).

Vechimea derivatelor cu *iş*[1], cu siguranţă mai mare decât indică sursele (care sunt, de multe ori, texte populare), este probată şi de prezenţa în aromână a corespondentelor *cručişaluĭ, furişaluĭ, urghişaluĭ*, cu numeroase variante (Papahagi 1963); ar. *ascumtişaluĭ* „pe ascuns” nu are un corespondent adverbial atestat în dacoromână (vezi şi Popovici 2006: 179). Poziţia lor foarte stabilă în limbă este demonstrată şi de derivatele formate de la ele (majoritatea, verbe), ele însele în general vechi (cf. DA, DLR): *brăţiş > (a se) îmbrăţişa*; *costiş > (a) costişa, costişat* „pieziş, curmeziş, de-a coasta”; *cruciş > (a se) (în)crucişa, (în)crucişat*; *curmeziş > (a) curmezişa, (în)curmezişat*; *făţiş > (a se) înfăţişa, făţişat* „făţiş”; *furiş > (a se) furişa*; *păliş > pălişat* „oblic”; *pieziş > (a) (îm)piezişa* „a tăia pieziş”, *piezişime* „înclinare”, *piezişitate* „oblicitate”; *ponciş > (a se) (îm)poncişa* „a se împotrivi, a încrucişa (armele)”.

Mai mult de jumătate din adverbele cu *-âș* și *-iș*[1] (*clipiș, cosiș, dosiș, frunțiș, frunziș, ghioldiș, hotărâș, lupiș, pândiș, pieptiș, pitiș, rotiș, scăriș, schimbiș, șoldiș, zburiș* etc.) sunt atestate pentru prima oară, conform dicționarelor, în secolul al XIX-lea sau în primele decenii ale secolului al XX-lea, de ex. *Și trece [calul zburător] pe sub nour și trece pe sub stea / Clipiș, cum se strecoară prin oameni vestea rea* (Alecsandri, P., în DA); *Carul cotiș l-au băgat / Și foarte rău l-a răsturnat* (Sevastos, N., în DA); *Acestor lupi le-au poroncit căpitanul lor ca să iaie munții frunziș și să caute iapa* (Sbiera, P., în DA); *I-a dat... câțiva pumni ghioldiș... (în coastă)* (Pamfile, J. II, în DA s.v. *ghiont*); *Băieții jucători se pun rotiș pe scaune sau pe un pat* (Marian, Î., în DLR); *[Lumânările] ca să nu se treacă degrabă se aprind schimbiș tot două câte două* (Marian, Î., în DLR). Sursele, ca și exemplele care le ilustrează, aparțin, în multe cazuri, registrului popular (deci cu o vechime posibil mai mare decât atestă dicționarele), ceea ce face greu de stabilit dacă sufixele au fost productive în perioada menționată sau și în perioade anterioare.

Câteva adverbe cu *-âș* și *-iș*[1] pot fi considerate creații de autor, de ex. *corbiș* (neînregistrat în DA și MDA): *De-acolo* [Urgia] *privind corbiș la toate* (Budai-Deleanu, Ț., în TDRG[3]); cf. și valoarea adverbială a lui *pogorâș* (vezi *supra* **2.3.**).

Analogia a avut un rol important în crearea de noi adverbe. Aceasta s-a manifestat sub mai multe forme:

– în contextul verbelor de tipul *a privi* și *a merge, a pune*, după modelul derivatelor mai vechi, au fost create și altele noi, de ex. *a privi corbiș*, după *a privi chiorâș / chiondorâș*; *a merge pândiș*, după *a merge (pe) furiș*;
– analogia între baze apropiate semantic, de exemplu cele referitoare la părți ale corpului (*brățiș, brânciș, fățiș, foliș, frunțiș, îngenunchiș, piciorâș, pieptiș, șoldiș, vintriș*), poziționarea oblică (*cruciș, pieziș, ponciș* etc.), unele baze fiind chiar sinonime (***furiș*** vs ***hoțiș*** vs ***tâlhăriș; orbiș*** vs ***chiorâș*** etc.).

6. Originea temelor

Temele la care se atașează sufixele avute în vedere sunt vechi și au origini diferite:

– latină (cele mai numeroase, multe dintre ele fiind moșteniri panromanice): *alăturiș, arciș, brățiș, brânciș, corbiș, costiș, cotiș, cruciș, dosiș, fățiș, foliș, frunțiș, frunziș, furiș, îndoiș, îngenunchiș, înotiș, lăturiș, lățiș, lungiș, lupiș, morțiș, orbiș, piciorâș, pieptiș, rotiș, scăriș, schimbiș, suliș, vintriș, zburiș* etc.;
– slavă: *boldiș, clipiș, clocotiș, cosiș, glotiș, păliș, pândiș, târâș* etc.;
– maghiară: *hămărâș, hotărâș, ponciș, tâlhăriș* etc.;
– turcă: *chiorâș*;
– necunoscută sau nesigură: *bulziș, ciuciuliș, curmeziș, grăpiș, hoțiș, pieziș, pitiș, rătutiș, răzimiș* etc. (unii autori au explicat etimologia câtorva dintre acestea prin substrat, de ex. *bulziș, curmeziș, grăpiș* etc.).

Formațiile *ghioldiș* (cf. *ghiold* < *ghiont* + *bold*) și *încolătăciș* (cf. *(a se)încolătăci* < *(a se) încolăci* + *(a se) împletici*) au teme formate în limba română prin contaminare.

Niciun derivat nu are temă neologică.

7. Productivitatea sufixelor

Faptul că toate formațiile cu *-âș* și *-iș*[1] sunt derivate pe teren românesc arată productivitatea acestor sufixe adverbiale în româna veche (vezi FCLRV: 146 și Popovici 2006: 179) și în registrul popular.

În limba literară contemporană, în registrul standard, sufixele sunt total neproductive (cf. şi Ciompec 1985: 104: „[derivatele] alcătuiesc o clasă închisă, sufixul fiind de multă vreme total neproductiv").

8. Repartiția stilistică şi teritorială a derivatelor

În limba actuală, adverbele cu *-âş* şi *-iş*[1] caracterizează limbajul popular şi familiar, varianta orală a românei, de unde câteva au fost preluate şi în limbajele beletristic şi jurnalistic (cf. Mîrzea Vasile 2009: 245–247). Dintre cele 25 de adverbe cu *-âş* şi *-iş*[1] care apar în DOOM[2], numai 6 sunt nemarcate stilistic (*brânciş, cruciş, curmeziş, grăpiş, pieptiş, târâş*), 6 fiind marcate ca populare (*orbiş, pândiş, pitiş, pituliş, rotiş, şoldiş*), 5 (*boldiş, bulziş, cordiş, păliş, rătutiş*) – regionale, 4 (*clipiş, cotiş, hoţiş, zburiş*) – rare, 3 (*chiondorâş, morţiş; chiorâş*) – populare şi familiare, unu (*lăturiş*) – învechit. Derivatele adverbiale cu *-âş* şi *-iş*[1] neselectate în dicționarele actuale (DEX, DOOM[2] sau DILR) au fost considerate, implicit, învechite sau populare.

Unele dintre derivate (*ciolbiş, lupiş, rătutiş, suliş, tâlhăriş* etc.) sunt marcate în DA, DLR şi MDA ca regionale, fără să se facă o circumscriere teritorială precisă. În câteva cazuri este indicată regiunea: *arciş*, în Bucovina; *chiondorâş*, mai mult în Muntenia; *cordiş*, Banat şi în regiunile apusene; *hămărâş*, în Sălaj; *leuciş*, Straja – Bucovina; *păliş*, Oltenia, Muntenia; *schimbiş*, Bucovina; *vintriş*, mai ales în Transilvania etc.; cf. şi *ciuciuliş*, atestat în Gl. Munt. Claudia Tudose (Tudose, D.S.) nu analizează adverbele cu *-iş* şi *-âş* separat de substantive, deci nu oferă o imagine mai clară a unei eventuale repartizări teritoriale a adverbelor.

'-CĂ ('-ca)

Miklosich, G.S. II: 235, 254; Philippide, P.: 150–151; DHLR I: 249–250; Puşcariu 1902: 139, 193, 194; Pascu, S.: 121, 227–331; Tiktin 1904–1906: 602; Vondrák, S.G. I: 620; Ciobanu, E. 1959: 138; Graur, N.P.: 62, 66, 127; DO: LVII; Bîrsan 1962: 89; Avram, M. 1967a: 481; Vasiliu 1969: 46; Carabulea 1972: 124; Creța 1972: 97–106; Rizescu 1972: 36; Nestorescu, A. (2006): 39–40; FCLRV: 81–83.

1. Statutul afixelor

Sufixul neaccentuat *'-că* apare cu forma articulată *'-ca* în unele antroponime (*Abdulca, Moşca, Zaharca,* la Iordan, N.F.), toponime (*Greaca,* la Iordan, Top.: 273, *Mocanca, ibid.*: 296) şi în cuvintele care denumesc dansuri populare: *huțulca* (MDA), *jianca* (DLR), *săbăoanca* (DLR) etc. Denumirile dansurilor populare se înregistrează uneori cu ambele forme: *brăileancă* şi *brăileanca, mureşancă* şi *mureşanca, ostroveancă* şi *ostroveanca* etc.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. În DI se înregistrează peste 300 de ***formaţii analizabile*** cu sufixul *'-că* (se glosează mai ales derivatele care nu desemnează numai corespondentul feminin al unor cuvinte ce denumesc fiinţe de sex masculin): *arapcă* „femeie din Arabia" (MDA) cf. *arap* „arab", *ardeică* „*ardei*" (MDA), *ardeleancă* cf. *ardelean* (MDA), *argeşeancă* cf. *argeşean* (MDA), *armeancă* cf. *armean* (MDA), *arzoaică* „femeie pasională" cf. *arzoaie* „idem" (MDA), *asiriancă* cf. *asirian* (MDA), *australiancă* cf. *australian* (MDA), *barabancă* „tobă folosită la vânzări, la mezat sau la licitaţii" cf. *baraban* „idem" (MDA), *bădărancă* cf. *bădăran* (MDA), *bârlădeancă* „femeie din Bârlad; dans popular" cf. *bârlădean* (MDA), *bâtlancă* cf. *bâtlan* (MDA), *belgiancă* cf. *belgian* (MDA), *boldeică* cf. *boldei* „câine ciobănesc" (MDA), *bosneancă* cf. *bosnean* (DA s.v. *bosniac;* în MDA apare forma *bosneană*), *braşoveancă* „femeie din Braşov; dans popular" cf. *braşovean* (MDA), *brăileancă* „femeie din *Brăila*; dans popular" (MDA) cf. însă *brăilean, bucovineancă* „femeie din Bucovina; dans popular" cf. *bucovinean* (MDA), *bulgarcă* „bulgăroaică" cf. *bulgar* (DA), *catârcă* cf. *catâr* (MDA), *cămăruică* „*cămară* mică" (DA s.v. *cămară;* MDA) cf. însă *cămăruie* „idem", *cămăşuică* „cămăşuţă" (DA s.v. *cămaşă;* MDA) cf. însă *cămăşuie* „idem", *cetăţeancă* cf. *cetăţean* (MDA), *ciobancă* „soţie de *cioban*; ciobăniţă" (MDA), *ciubarcă* „putină mare de lemn prin care trece ţeava cazanului de ţuică" cf. *ciubăr* „vas mare de lemn" (MDA), *codo(a)şcă* „femeie care mijloceşte prostituţia" cf. *codoş* (MDA), *codreancă* „codreană" cf. *codrean* (MDA), *cojancă* „nevastă sau fată de *cojan* (= locuitor de la câmpie)" (MDA), *corhancă* cf. *corhan* „o insectă" (MDA), *coteică* cf. *cotei* „câine de talie mică" (MDA), *curteancă* „femeie care îndeplinea o anumită slujbă la curtea unui monarh sau făcea parte din suita unui suveran" cf. *curtean* (MDA), *deleancă* „femeie de la deal" şi *deleanca* „dans popular" cf. *delean* „om de la deal" (DLR), *dobrogeancă* „femeie din Dobrogea" cf. *dobrogean* (DLR), *dunăreancă* „femeie din zona Dunării; dans popular" cf. *dunărean* (DLR), *duşmancă* cf. *duşman* (DLR), *elveţiancă* cf. *elveţian* (DLR), *evreică* cf. *evreu,* pl. *evrei* (DLR), *ferestruică* „*fereastră* mică" (DA s.v. *fereastră;* MDA) cf. însă *ferestruie* „idem", *focşancă* „femeie din *Focşani*" (MDA s.v. *focşăneancă*), *focşăneancă* „femeie din Focşani" cf. *focşănean* (MDA), *frigăruică* „*frigare* mică" (DA s.v. *frigare;* MDA) cf. însă *frigăruie* „idem", *galiţiancă* cf. *galiţian* (MDA), *gardiancă* „paznică, supraveghetoare" cf. *gardian* (MDA), *gălăţeancă* cf. *gălăţean* (MDA), *gârtancă* cf. *gârtan* „bărbat robust, cu gâtul gros" (MDA), *ghioalcă* „plin ochi, ud leoarcă" cf. *ghiol* „lac sau baltă (mare)" (MDA), *giurgiuveancă* cf. *giurgiuvean* (MDA), *grindeică* „peşte mic, cu corpul cilindric" cf. *grindel,* pl. *grindei* „idem" (MDA), *groşteică* „purcea între 6 luni şi 2 ani" cf. *groştei* „purcel mic" (DA), *haţegancă* cf. *haţegan* (MDA), *hişpancă* cf. *hişpan* „spaniol" (DA ms), *hojmălaucă* „fată mare, încălată" (DA s.v. *hojmălău*), *huţulca* „dans popular al huţulilor" cf. *huţul* „persoană dintr-o populaţie slavă din regiunea muntoasă de la izvoarele Siretului şi Ceremuşului, care vorbeşte un dialect ucrainean" (MDA), *inicercă* „puşcă de ienicer" cf. varianta *inicer* (MDA), *jianca* „dans popular din vremea lui Iancu *Jianu*" (DLR), *jiancă* cf. *jian* „locuitor de la Jiu" (MDA), *jido(a)vcă* cf. *jidov* (DLR), *jumarcă* „*jumară*" (DLR), *leaşcă* „poloneză" cf. *leş* – variantă a lui *leah* „polonez" (DLR s.v. *leah*[1]), *lipoveancă* cf. *lipovean* (DLR), *maghiarcă* „haină bărbătească cu găitane purtată de *maghiari*" (DLR), *mărgineancă* cf. *mărginean* „locuitor dintr-o zonă de margine; mărginaş" (DLR), *mehedinţeancă* (*mehedinţeanca*) „dans popular" cf. *mehedinţean* (DLR), *mireancă* cf. *mirean* (DLR), *mişealcă* cf. *mişel* (MDA), *moică* „om moale" cf. *moi* „(d. oameni) molatic" (MDA), *moşneancă* cf. *moşnean* „moştenitor; băştinaş" (DLR), *moţpancă* „doamnă, boieroaică" cf. *moţpan* „domn, boier" (DLR), *munteancă* cf. *muntean* „om de la munte" (DLR),

mureşancă „femeie din Mureş; dans popular" şi *mureşanca* „dans popular" cf. *mureşan* (DLR), *muscalcă* cf. *muscal* „moscovit" (DLR), *mutălaucă* „(femeie) proastă, toantă" (DLR cf. *mut* + **-ălaucă*) cf. însă *mutălău, năbădaică* „epilepsie; pandalie" cf. *năbădaie* „idem" (DLR), *nătăraucă* „(rar) prostănacă, toantă" cf. *nătărău* (DLR), *năzdrăvancă* cf. *năzdrăvan* (DLR), *ogarcă* cf. *ogar* (DLR), *olteancă* „femeie din Oltenia" şi *olteanca* „dans popular" cf. *oltean* (DLR), *orăşeancă* cf. *orăşean* (DLR), *ostroveancă* „locuitoare a unui ostrov" şi *ostroveanca* „dans popular" cf. *ostrovean* (DLR), *oştezeancă* cf. *oştezean* „persoană care locuieşte într-o oştează (= suburbie) (DLR), *pădureancă* cf. *pădurean* „om de la pădure" (DLR), *pământeancă* cf. *pământean* „băştinaş" (DLR), *pipercă* „plantă ornamentală cu flori mici, roşietice" cf. *piper* (DLR), *piteşteancă* cf. *piteştean* (DLR), *ploieşteancă* cf. *ploieştean* (DLR), *prostălancă* cf. *prostălan* (DLR), *puică* cf. *pui* (DLR), *româncă* cf. *român* (DLR), *ruscă* „rusoaică" cf. *rus* (DLR), *sandomircă* „varietate de grâu" cf. *Sandomir* (toponim) (DLR), *sască* „săsoaică" cf. *sas* (DLR), *săteancă* cf. *sătean* (DLR), *sârbcă* „sârboaică" (DLR) cf. *sârb*, *severineanca* „dans popular din *Severin*" (DLR şi MDA) cf. însă *severinean* (DILR), *sibiancă* cf. *sibian* (DLR), *sodomleancă* cf. *sodomlean* „sodomist; locuitor al Sodomei" (DLR), *streajcă* „balustradă" cf. *streajă* – variantă la *strajă* „scândură groasă fixată ca stavilă" (DLR), *şincă* „şing (= *şină*)" (DLR), *şobolancă* cf. *şobolan* (DLR), *şuică* „obleţ" cf. *şui* „subţire, îngust" (DLR), *tătarcă* „tătăroaică" cf. *tătar* (DLR), *toancă* „loc cu apă adâncă" (DLR) cf. *toană* „loc bogat în peşte; copcă în gheaţă", *tutoveanca* „dans popular din *Tutova*" (DLR şi MDA) cf. însă *tutovean*, *ţărancă* cf. *ţăran* (DLR), *ţigancă* cf. *ţigan* (DLR), *ţigarcă* „*ţigară*" (DLR), *ţurcancă* „(oaie) *ţurcană*" (DLR), *văleancă* „femeie care locuieşte într-o vale" şi *văleanca* „dans popular" cf. *vălean* (DLR), *vâlceancă* „femeie din Vâlcea" şi *vâlceanca* „dans popular" cf. *vâlcean* (DLR), *vrânceancă* „femeie din Vrancea" şi *vrânceanca* „dans popular" cf. *vrâncean* (DLR), *zătreanca* „dans popular" cf. *Zătreana* (DLR) etc.

1. Pentru unele derivate se poate admite o dublă analiză: este vorba, în primul rând, despre cele care denumesc dansuri populare şi care pot fi analizate fie de la numele localităţii în care se execută (*braşoveanca* „dans popular din *Braşov*" + sufixul compus *-eancă*), fie de la numele celor care execută dansul (*braşoveanca* „dans popular al braşovenilor" cu baza *braşovean* şi sufixul *-că*). În surse, unele sunt explicate prin numele localităţii / regiunii (de ex. *brăileancă* < *Brăila* + *-eancă*, în MDA), altele prin numele de locuitor (de ex. *bucovineancă* < *bucovinean* + *-că*, în MDA). Am ales analiza cu sufixul *-că* pentru cazurile în care sunt înregistrate în dicţionare (în acelaşi articol sau în articole separate) numele de locuitori cu *-an, -ean* (de ex. *severineanca, tutoveanca*); formaţiile de tipul *obârşanca, rucăreanca,* pentru care nu există nume de locuitori atestate (deşi acestea pot exista), vor fi tratate la sufixele compuse *-ancă, -eancă*.

2. Susceptibile de dublă analiză sunt şi formaţiile de tipul *cămăşuică* < *cămaşă* + *-uică* sau *cămăşuie* + *-că;* deşi în surse cele mai multe sunt considerate derivate cu sufixul compus *-uică,* în lucrarea de faţă le-am inclus în inventarul sufixului simplu *-că*.

La acestea se adaugă cca 50 de formaţii din alte surse: *africancă* (DILR) cf. *african, alexăndrineancă* „femeie din municipiul Alexandria" cf. *alexăndrinean* (MDA), *algeriancă* (DILR) cf. *algerian, americancă* (DILR) cf. *american, beţivancă* (DILR) cf. *beţivan, boroaică* (DALR) cf. *boroi* „bărbat de etnie romă", *calvincă* „femeie haină" (Mat. Dial. 57–58) cf. *calvin* „om fără suflet", *chiulaucă* cf. *chiulău* „chiulangiu" (DALR), *corsicancă* (DILR) cf. *corsican, dolofancă* cf. *dolofan* „om durduliu" (DLR), *dulăucă* „(reg.) căţea mare" cf. *dulău* (DLR), *europeancă* cf. *european* (DLR), *garoaică* (DALR) cf. *garoi* „bărbat de etnie romă", *hârlăuancă* (DILR) cf. *hârlăuan, italiancă* cf. *italian* (MDA), *lugojeancă* (în DI *lugojancă*) cf. *lugojean* (DLR), *malorosiancă* cf. *malorosian* „ucrainean" (DLR), *mexicancă* (DILR) cf. *mexican, miliţiancă* (DILR) cf. *miliţian, mototoalcă* „femeie

care se îmbracă neîngrijit” cf. *mototol* „mototolit” (DLR), *norvegiancă* cf. *norvegian* (DLR), *pariziancă* cf. *parizian* (MDA), *paşcăneancă* (DILR) cf. *paşcănean, puştancă* cf. *puştan* (DLR), *romanca* „un fel de cadril care a devenit dans popular” cf. *roman* (DLR), *romancă* „femeie din Imperiul Roman” (DÎLR) cf. *roman, romaşcancă* (DILR) cf. *romaşcan, săbăoanca* „dans popular” cf. n. pr. *Săbăoani* (DLR), *sighişoreancă* (DILR) cf. *sighişorean, sinăiancă* (DILR) cf. *sinăian, slătineancă* „femeie din *Slatina*” (DLR) cf. însă *slătinean, slobozeancă* (DILR) cf. *slobozean, someşeancă* (DILR) cf. *someşean, soroceancă* (DILR) cf. *sorocean, şarlatancă* cf. *şarlatan* (DLR), *şovarcă* „fân cu rogoz” cf. *şovar* „idem” (DLR), *şviţerancă* „elveţiancă” cf. *şviţeran* (DLR), *târgovişteancă* cf. *târgoviştean* (MDA), *târnăveancă* (DILR) cf. *târnăvean, tecuceancă* (DILR) cf. *tecucean, teleormăneancă* cf. *teleormănean* (MDA), *timişeancă* cf. *timişean* (MDA), *timişoreancă* cf. *timişorean* (MDA), *trotuşeancă* (DILR) cf. *trotuşean, turdeancă* (DILR) cf. *turdean, turneancă* (DILR) cf. *turnean, turuimancă* „femeie voinică, lată în şolduri” cf. *turuiman* „(persoană) care poartă pantaloni largi şi cu turul mare” (DLR), *ţărmureancă* „femeie care locuieşte pe malul unei ape” cf. *ţărmurean* (DLR), *ţeltibereancă* „locuitoare din Celtiberia” cf. *ţeltiberean* (DÎLR), *ucraineancă* cf. *ucrainean* (DLR), *ungureancă* „(înv.) maghiară; româncă din Transilvania; dans popular” şi *ungureanca* „dans popular” cf. *ungurean* (DLR), *vulcăneşteancă* (DILR) cf. *vulcăneştean* etc.

2.2. Formaţiile cu sufixul *'-că* sunt substantive feminine, comune şi proprii.

2.2.1. *Substantivele comune* sunt analizabile prin raportare la:

– substantive comune (cele mai numeroase):
  – nederivate: *arapcă, ardeică, bâtlancă, calvincă, corhancă, ogarcă, pipercă, şincă* etc.;
  – derivate cu *-an, -ău, -ean, -inean, -lean, -oi, -uie, -uvean* etc.: *alexăndrineancă, australiancă, dunăreancă, ferestruică, garoaică, giurgiuveancă, nătăraucă, pădureancă, râmleancă, sodomleancă, şobolancă* etc.;

– substantive proprii (toponime sau, rar, antroponime): *focşancă, jianca, sandomircă, săbăoanca, zătreanca* etc.;

– adjective (uneori substantivate): *arzoaică, dolofancă, mişealcă, moică, şuică* etc.

Derivarea cu sufixul *'-că* se realizează, în mod obişnuit, de la tema de nominativ singular a substantivului: *ardeică, catârcă, dulăucă, muscalcă* etc. În unele cazuri întâlnim şi derivate de la tema de plural: *evreică, grindeică* etc.

2.2.2. *Substantivele proprii* sunt:

– antroponime:
  – prenume (unele şi nume de familie), analizabile în raport cu:
    – antroponime masculine: *Puica* cf. *Puiu* (Nestorescu, A. (2006): 40), *Vasilca* cf. *Vasile* (Graur, N.P.);
    – antroponime masculine sau feminine (Graur, N.P.): *Ivanca* cf. *Ivan* sau *Ivana*, *Stanca* cf. *Stan* sau *Stana;*
    – antroponime feminine (Graur, N.P.): *Anca* cf. *Ana, Elenca* cf. *Elena, Ilinca* cf. *Ilina, Leanca* cf. *Leana, Marica* cf. *Maria, Zinca* cf. *Zina;*
  – nume de familie, analizabile în raport cu:
    – antroponime masculine: *Abdulca* cf. *Abdul* (Iordan, N.F.), *Dincă* cf. *Dinu* (DO), *Simonca* cf. *Simon* (DO), *Ştefanca* cf. *Ştefan* (DO) etc.;

– substantive comune şi substantive proprii (toponime sau antroponime): *Ciucurcă* cf. *Ciucur* şi *ciucur* (var. a lui *ciucure*) (Iordan, N.F.), *Moşca* cf. *moş* şi *Moşu* (DO);
– adjective şi substantive proprii: *Roşca* cf. *roş* şi *Roşu* (Nestorescu, A. (2006): 40), *Rusca* cf. *rus* şi *Rus, Rusu* (DO) etc.;
– substantive comune: *Jumarcă* cf. *jumară* (Iordan, N.F.), *Leică* cf. *lele* (Iordan, N.F.);

– toponime, analizabile în raport cu:
– substantive comune şi antroponime: *Ciubanca* cf. *cioban* şi *Ciobanu, Mocanca* cf. *mocan* şi *Mocanu* (Iordan, Top.);
– adjective şi antroponime: *Rusca* cf. *rus* şi *Rusu, Tatarca* cf. *tătar* şi *Tătaru* (toate la Iordan, Top.);
– un antroponim: *Sulimanca* cf. *Soliman* (Iordan, Top.).

2.2.3. Formaţia *ghioalcă* este ***adverb*** analizabil prin raportare la un substantiv.

3. Valorile derivatelor

3.1. Sufixul *-că* are ***valoare moţională***. Derivatele denumesc:
– persoane de sex femeiesc (uneori (şi) soţie / fiică a persoanei masculine denumite prin cuvântul de bază): *bulgarcă, ciobancă, cojancă, curteancă, deleancă, duşmancă, evreică, gardiancă, miliţiancă, mireancă, moţpancă, orăşeancă, săteancă* etc.;
– femele ale animalelor: *bâtlancă, catârcă, coteică, dulăucă, ogarcă, şobolancă* etc.

Numele de familie formate cu sufixele *-eanu, -ianu* sau *-oi(u)* primesc, în limbaj colocvial, sufixul *'-ca* pentru a desemna o femeie care face parte din familia persoanei denumite prin cuvântul-bază: *Brăiloaica* „soţia / fiica lui *Brăiloi(u)*”, *Brâncoveanca* „soţia / fiica lui *Brâncovean(u)*”, *Câmpineanca* „soţia / fiica lui *Câmpinean(u)*”, *Filipeanca* „soţia / fiica lui *Filipean(u)*” (Ciobanu, E. 1959: 138).

3.2. ***Purtătorul provenienţei*** personale, în numele de dansuri: *huţulca, jianca, mehedinţeanca, vâlceanca* etc.

3.3. ***Purtătorul apartenenţei:*** *inicercă, maghiarcă* etc.

3.4. ***Purtătorul calităţii:*** *dolofancă, mişealcă, moică, mototoalcă, şuică* etc.

3.5. ***Specia*** bazei: *ciubarcă, streajcă, toancă* etc.

În formaţia *pipercă* valoarea identificată este ***purtătorul asemănării***. Mai puţin clară este valoarea sufixului în adverbul *ghioalcă*.

Destul de multe derivate cu sufixul *'-că* sunt, în conformitate cu definiţiile din dicţionare, ***sinonime*** cu bazele: *ardeică, barabancă, grindeică, năbădaică, şincă, şovarcă, ţigarcă* etc.

4. Originea sufixului şi istoria derivatelor

4.1. Sufixul *'-că* este de origine ***slavă*** (DHLR I: 249–250; Pascu, S.: 121, 227, 370; Vondrák S.G. I: 620; Miklosich, G.S. II: 235, 254; Philippide, P.: 151). A pătruns în limba română prin cuvinte împrumutate din vechea slavă sau din limbile slave moderne.

Împrumuturile din slavă sunt substantive:
– comune analizabile (*bulgarcă* < v.sl. блъгаркъ, *tătarcă* < bg. *tatarka* etc.) sau neanalizabile (*cloşcă* < bg. *cločka, doică* < bg. *doĭka*);
– proprii: *Marica* cf. bg. *Mariika* (Graur, N.P.: 62), *Romanca* cf. bg. *Romanka, Simonca* cf. bg. *Simonka* (Iordan, N.F.) etc.

Din cuvintele analizabile sufixul a putut fi detaşat şi utilizat la formarea unor ***derivate pe teren românesc***. Unele formaţii au un statut incert din punctul de vedere al originii: pot fi împrumuturi sau derivate pe teren românesc cu sufixul *'-că*. Astfel, *arapcă* poate fi împrumutat din bg. *арапка* (MDA) sau poate fi derivat din *arap* cu sufixul *-că*, *evreică* poate fi un împrumut din rus. *evreika* (DEX[2], MDA) sau derivat din *evreu, evrei* (DLR), *hişpancă* poate fi derivat din *hişpan* cu sufixul *'-că* sau împrumutat din pol. *hiszpanka* (FCLRV: 81–82), *toancă* ar putea fi derivat de la *toană* cu sufixul *'-că* (cf. şi *Toancă,* la Iordan, Top.: 533) sau poate fi un împrumut din rus. *tonka* (Drăganu 1928: 297) etc.

Atât în română, cât şi în limbile slave valoarea de bază a sufixului este cea moţională.

4.2. Substantive proprii (antroponime) cu acest sufix sunt atestate în limba română în secolele al XV-lea şi al XVI-lea (apud Nestorescu, A. (2006): 40): *Roşca* (a. 1439), *Şcheauca* (a. 1474), *Armeanca* (a. 1490), *Puica* (a. 1543), *Şerbanca* (a. 1583).

Substantive comune derivate cu sufixul *'-că* sunt atestate începând din secolul al XVI-lea: *ţigancă* (a. 1533, la Nestorescu, A. (2006): 40), *iudeiancă* (CV, în FCLRV: 81), *araviteancă* (CC_2, în FCLRV: 82) etc. În secolul al XVII-lea numărul derivatelor creşte, dar în secolul următor este în scădere (FCLRV: 81–82).

Formaţiile cu sufixul moţional *'-că* având ca temă derivate de la nume de locuri sunt concurate de cele cu sufixul *'-ă,* cu aceeaşi valoare: *americancă – americană, lugojeancă – lugojeană, mexicancă – mexicană, vâlceancă – vâlceană* etc.

5. Originea temelor

Temele la care se ataşează sufixul sunt de origini diferite:

– latineşti moştenite: *mişealcă, româncă, puică* etc.;
– latino-romanice: *gardiancă, şarlatancă* etc.;
– slave: *bâtlancă, ciubarcă, coteică, huţulca, jidovcă, jumarcă, mireancă, moţpancă, muscalcă, năzdrăvancă, pădureancă, ruscă, streajcă, ţigancă* etc.;
– maghiare: *bădărancă, maghiarcă, ogarcă, sască* etc.;
– turceşti: *catârcă, ciobancă, codoşcă, duşmancă* etc.;
– germane: *şincă;*
– derivate în română cu sufixele *-an, -ean: ardeleancă, argeşeancă, deleancă, dunăreancă, pădureancă, văleancă* etc.

Unele derivate au teme cu origine nesigură sau necunoscută: *năbădaică, ţurcancă* etc.

6. Productivitatea sufixului

Sufixul *'-că ('-ca)* a fost productiv în limba veche şi în cea populară (Contraş–Popescu-Marin 1967: 399 şi FCLRV: 81–83). Cu valoare moţională, *'-că* este şi astăzi productiv, putând da naştere la noi derivate: *alexandrineancă, gardiancă, miliţiancă* etc.

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Cele mai multe formaţii cu sufixul *'-că* circulă în limba standard (*armeancă, belgiancă, duşmancă, focşăneancă, italiancă, orăşancă, româncă, săteancă, ţărancă* etc.). Unele derivate sunt regionale, de ex. *dolofancă, pipercă* (Muntenia), *calvincă* (Moldova), *ardeică, mişealcă, şincă* (Transilvania), *jumarcă* (Banat) etc.

Alte derivate cu acest sufix sunt învechite: *curteancă, hişpancă, inicercă, malorosiancă, moscalcă, sârbcă, ruscă, tătarcă* etc.

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -AICĂ, -EICĂ (-ăică, -eica)

8.1.1. Statutul afixelor

8.1.1.1. Sufixele *-aică* [pron. -aĭ-că] şi *-eică* [pron. -eĭ-că] reprezintă o ***serie*** pe baza asemănării formale, a distribuţiei (vezi *infra* **8.1.2.**) şi a unor valori comune (vezi *infra* **8.1.3.**), precum şi a originii parţial comune (vezi *infra* **8.1.4.**).

Unele formaţii cu *-eică* au dublete cu sufixele **-eucă* [pron. *-eŭ-că*] şi *-oaică* [pron. *-ŏaĭ-că*]: *beteleică – beteleucă, borşeică – borşoaică, hârbeică – hârboaică* etc. Majoritatea formaţiilor paralele sunt sinonime; puţine sunt diferenţiate semantic: *hârbeică* „vas de bucate; oală veche şi spartă” – *hârboaică* „oală pentru măsurat laptele”.

8.1.1.2. Regional, se întâlneşte ***varianta*** fonetică *-ăică* [pron. -ăĭ-că] (după consoana *-ş-* pronunţată dur) pentru *-eică: borşeică* (Marian, în DA), dar şi *borşăică* (Ion Cr. III, 149, în DA).

În unele substantive proprii (antroponime) sufixul *-eică* apare în forma articulată *-eica* [pron. -eĭ-ca]: *Ieneica, Scorneica* (Iordan, N.F.).

8.1.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

8.1.2.1. -AICĂ

În DI se înregistrează 9 ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-aică*: *ciumaică* „ciumăfaie” (DA) cf. *ciumă* „idem”, *clănţaică* „(peior.) gură” cf. *clanţă* „idem” (MDA), *hăţaică* „sanie cu picioare” cf. *hâţă* „săniuţă” (DA), *merindaică* „ştergar de vase” cf. *merinde* (DLR), *rânjaică* „copil care scânceşte mult” cf. *a rânji* „a mârâi” (DLR), *scuturaică* „soi de struguri timpurii” cf. *(a se) scutura* (DLR), *trăgaică* „persoană care *trage* la bani” (DLR), *vărzaică* „plantă asemănătoare cu volbura” cf. *varză* (DLR), *verdaică* „ciocănitoare *verde*” (DLR).

1. Nu am avut în vedere unele cuvinte din DI cu etimologie necunoscută sau nesigură: *căbălaică* „gaură în acoperiş prin care iese fumul” (cu etimologie nesigură, în DA), *zăbădaică* „mâncare din sâmburi de bostan” (cu etimologie necunoscută, în DLR) etc.

2. Dintr-o singură formaţie, *zvârnaică* „zbârnâitoare” cf. *zvâr* (DLR), se segmentează un sufix dezvoltat **-naică* [pron. -naĭ-că].

La acestea se adaugă 3 formaţii din alte surse: *brădaică* „*brad*; molid” (MDA), *răzaică* „răzătoare pentru cartofi” cf. rădăcina *raz-* a verbului *(a) rade* (DLR) şi *soponaică* „(reg.) nume de plantă; săpunariţă” cf. *sopon* – variantă la *săpun*.

Derivatele cu *-aică* sunt ***substantive feminine*** analizabile în raport cu:

– substantive: *brădaică, ciumaică, clănţaică, hăţaică, merindaică, soponaică, vărzaică;*

– verbe: *răzaică, rânjaică, scuturaică, trăgaică;*

– un adjectiv: *verdaică.*

Formaţii semianalizabile: *celaică* „ţigancă; soţie de *celău* (=(om) care înşală; hoţ)” (Gl. reg. Timişoara: 51), *poşovaică* „glumă; minciună” cf. *a poşovăi* „a glumi; a minţi” (DLR), *zăblaică* „fată de 12–15 ani” cf. *zăblău* „copilandru” (DLR).

8.1.2.2. -EICĂ (-ăică, -eica)

În DI se înregistrează 19 ***formaţii analizabile*** cu *-eică*: *beteică* „fâşie îngustă de pânză; cingătoare" cf. *bată* cu pl. *bete* (MDA), *bobeică* „babă" cf. *bobă* „bunică; dadă" (MDA), *borteică* „stup cu găuri; coşniţă" cf. *bortă* „gaură" (MDA), *ciopleică* „unealtă pentru cioplit; lemn care se ciopleşte" cf. *(a) ciopli* (MDA), *ciuteică* „tulpină rămasă în pământ după tăierea arborelui; *ciot*" (MDA), *cotreică* „coteţ (mic)" cf. *cotră* „idem" (MDA), *cucumeică* „cucuvea" cf. *cucumea* „idem" (DA), *cucuveică* „*cucuvea*" (MDA), *giubeică* „scurteică" cf. *giubea* (după *scurteică,* DA şi MDA), *hârbeică* „vas de bucate" cf. *hârb* „idem" (MDA), *scurmeică* „pisică" cf. *(a) scurma* (DLR), *scurteică* „haină groasă până la genunchi, purtată mai ales la ţară; *scurtă*" (DLR), *stâneică* „loc pe care a fost o *stână*" (DLR), *şopreică* „construcţie rudimentară care serveşte ca adăpost pentru oameni" cf. *şopru* „idem" (DLR), *şubeică* „*şubă* (scurtă) purtată de femei" (DLR), *teleleică* „negustoreasă ambulantă; telăliţă" cf. *telal* „negustor ambulant" (DLR), *ţifleică* „vârf ascuţit de deal sau de munte" cf. *ţiflă* „idem" (DLR), *ţiţeică*[1] (şi *ţâţeică*) „un fel de leagăn" cf. *ţiţu* interj. (DLR), *ţiţeică*[2] „un fel de şoarece" cf. *ţâţ* interj. (DLR).

În formaţiile *cucumeică, cucuveică* şi *giubeică* se consideră că *-e-* < *-ea* din finalul temei şi *-e-* iniţial din sufix se suprapun.

La acestea se adaugă 3 formaţii din alte surse: *borşeică (borşăică)* „putinică pentru *borş*" (DA, MDA), *strujeică* „meliţă mică cu care se *strujesc* inul şi cânepa" (Gl. reg. Suceava: 83), *ţuţuieică* „leagăn" cf. *(a se) ţuţui* „a se da în leagăn" şi *ţuţui* s.n. (DLR).

În formaţia *ţuţuieică* am considerat că litera *i* care precedă sufixul *-eică* este numai un fapt de grafie (notează pronunţarea preiotată a lui *e* iniţial din sufix).

Formaţiile cu *-eică* sunt substantive comune şi proprii.

Substantivele comune sunt ***feminine***, analizabile prin raportare la:

– substantive (cele mai numeroase): *beteică, bobeică, borşeică, borteică, ciuteică, cotreică, hârbeică, scurteică, stâneică, şopreică, şubeică, teleleică*[1]*;*

– verbe cu sufixul *-a* sau *-i* la infinitiv: *ciopleică, scurmeică, strujeică;*

– un verb sau un substantiv: *ţuţuieică;*

– o interjecţie: *ţiţeică.*

Substantivele proprii (puţine) sunt:

– antroponime (cf. Iordan, N.F.), analizabile prin raportare la:
  - – substantive proprii (antroponime): *Bobeică* şi *Bobeica* (nume de familie) cf. *Bob* (prin raportare la *Bobei* şi *Bobeia*, sufixul detaşat este *'-ca*), *Boceica* (nume de bărbat) cf. *Boc, Bocu* (DO), *Ciobeica* cf. *Ciobu* (DO), *Ieneica* cf. *Ene;*
  - – un verb: *Scorneica* cf. *(a) scorni;*
  - – zoonime, analizabile prin raportare la substantive comune: *Bujleică* (nume de câine) cf. *bujlă* „câine jigărit", *Luneică* „nume de vacă fătată *luni*" (Pascu 1910: 67).

Formaţii semianalizabile: *beteleică* „şuviţă îngustă şi lungă de pânză sau postav" cf. *betelie* „idem" (MDA), *chiosteică* „lemn cu care se închide poarta" cf. *chiostec*[2] „piedică" (MDA), *ciubeică* „lulea (de calitate inferioară)" cf. *ciubuc* „pipă" (MDA), *coreică* „parte nedefinită a morii" cf. *(s)coreţ* „idem" (DA), *coţofeică* „*coţofană*" (DA), *fâşteică* „bucată, fâşie" (Lex. Reg. I) cf. *fâştoacă* „idem" (MDA), *ghiordeică* „ghiordie (mică)" cf. *ghiordie*

„giubea” (MDA), *scârleică* „unealtă (pentru împletit frânghii)” cf. *scârleață* „idem” (DLR), *șuveică* „fâșie de arătură” cf. *șuviță* (DLR), *tăbeică* „trăistuță” cf. *tăbuică* și *tăbuieț* „săculeț” (DLR), *teleleică* „femeie care umblă fără rost” cf. *teleleu* „om care umblă fără rost” (DLR), *tindeică* (*tinzeică*) „vergea cu care se ține pânza întinsă la războiul de țesut” cf. *tindeche* „idem” și *a (în)tinde* (DLR).

8.1.3. Valorile derivatelor

Formațiile cu sufixe din seria *-aică, -eică* au unele valori comune.

8.1.3.1. ***Nume de agent***: *rânjaică, scurmeică, scuturaică, trăgaică, țițeică.*

8.1.3.2. ***Nume de instrument***: *ciopleică, răzaică, strujeică.*

8.1.3.3. ***Purtătorul asemănării***: *beteică, hârbeică, vărzaică.*

8.1.3.4. ***Purtătorul calității***: *verdaică.*

8.1.3.5. ***Purtătorul destinației***: *borșeică, merindaică, stâneică.*

Două derivate cu *-eică* au valori proprii, indicând ***specia*** bazei (*șubeică*) și ***moțiunea*** (*teleleică*). La unele formațiile cu *-eică* raportul semantic între bază și derivat este mai puțin clar: *borteică, țifleică.*

Câteva derivate sunt ***sinonime*** cu baza: *bobeică, brădaică, ciumaică, clănțaică, cucumeică, cucuveică, giubeică, hățaică, scurteică, șopreică.*

8.1.4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

8.1.4.1. Sufixul *-aică* este compus, probabil, din sufixele *-aie* și *-că* (vezi monografia sufixului **-AI, -AIE**).

S. Pușcariu consideră că *-aică* reprezintă sufixul slav *-ajka* (Pușcariu 1902: 139), dar nu se cunosc împrumuturi slave analizabile prin care acest sufix să fi pătruns în limba română.

Formații cu *-aică* nu sunt atestate în textele vechi, dar având în vedere că acestea apar în texte regionale și populare este posibil să fie destul de vechi în limbă.

8.1.4.2. Sufixul *-eică* are în limba română o dublă origine.

Pe de o parte el reprezintă slavul *-eĭka,* sufix care formează mai ales diminutive în rusă, ucraineană și bulgară (Pușcariu 1902: 108; Drăganu 1920: 294–295; Pascu, S.: 237–238). A pătruns în română prin cuvinte:

– neanalizabile, de tipul *cațaveică* „haină țărănească scurtă, îmblănită, purtată de femei” cf. ucr. *kacaveijka* (MDA), *scameică* „un fel de scăunoaie pe care își ascut pescarii cârligele de la carmace” (DLR) cf. *скамейка* etc.;

– analizabile, ca *șubeică* cf. ucr. *шубейка* (DLR).

În DEX se consideră că *șubeică* e derivat pe teren românesc din *șubă* + *-eică.*

Pe de altă parte, sufixul *-eică* a putut proveni dintr-o falsă analiză a derivatelor formate cu sufixul *'-că* de la teme terminate în *-ei: boldeică* „cățelușă mică de vânătoare” < *boldei* + *-că,* raportat la *bold.*

G. Pascu deosebea două sufixe compuse *-eică* formate din *-ei*^{1}, *-ei*^{2} + *-că*: *-eică*^{1} în diminutive provenite din *-ei*^{1} < lat. **ellus, -elleus* (dezvoltat din *-ellus,* ca *-ulleus* din *-ullus*) și *-eică*^{2} în nume de obiecte și instrumente, compus cu sufixul *-ei*^{2} care desemnează pe purtătorul unei calități, de origine obscură (Pascu 1910: 66). Ulterior însă, același autor consemnează un singur sufix *-eică* (Pascu, S.: 237–238).

Câteva cuvinte împrumutate şi-au adaptat finala cu sufixul *-eică* (Drăganu 1920: 294–295): *cujeică* „furcă" cf. ucr. *kuželīka, peteică (petelcă, peteaucă, petoacă)* „împletitură în care se duc vasele cu mâncare la câmp" cf. bg. *петелька, suveică (soveică, suvieacă)* cf. bg. *совалка* (dial. *совєлка*) (DLR).

Cele mai vechi atestări de formaţii cu *-eică* sunt din secolul al XVII-lea: *cujeică* (neanalizabil) la Dosoftei (în DA), *coţoveică* (semianalizabil) în Anon. Car. (în DA). Formaţiile analizabile au atestări din secolele următoare (toate din DLR): *ţifleică* (a. 1714), *teleleică* „negustoreasă" (a. 1784), *scurteică* (a. 1818). Majoritatea formaţiilor apar în texte populare sau regionale.

8.1.5. Originea temelor

Cuvintele cu *-aică* şi *-eică* au teme variate ca origine: latine (*beteică, ciumaică, merindaică, scurteică, scuturaică, trăgaică, verdaică*), slavă (*borşeică, borteică, ciopleică, hârbeică, poşovaică, rânjaică, strujeică*), turcă (*teleleică*), maghiară (*bobeică*), germană (*şopreică*), onomatopeică (*hăţaică, ţiţeică*), comună cu albaneza (*brădaică, stâneică*), obscură (*ciuteică, scurmeică*).

8.1.6. Productivitatea sufixelor

Sufixele au fost productive în vorbirea populară şi regională.

8.1.7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Derivatele cu *-aică, -eică* aparţin, în majoritate, limbajului popular. Unele au circulaţie regională: *merindaică, poşovaică* (Banat); *bobeică, hăţaică, şopreică, trăgaică* (Transilvania); *beteică, beteleică* (Oltenia); *strujeică* (Moldova) etc. O răspândire mai mare, în limbajul popular, are *scurteică*.

8.2. -ANCĂ (-anca), -EANCĂ (-eanca)

8.2.1. Statutul afixelor

8.2.1.1. Sufixele *-ancă, -eancă* [pron. -ĕan-că] aparţin aceleiaşi ***serii*** prin origine (vezi *infra* **8.2.4.**), distribuţie similară (vezi *infra* **8.2.2.1.** şi **8.2.2.2.**) şi unitate semantică (vezi *infra* **8.2.3.**).

8.2.1.2. Numele de dansuri populare (vezi *supra* **1.** şi nota sub **2.1.**) apar mai ales cu forma articulată *-anca, -eanca (obârşanca, zăvăleanca* etc., în DLR), dar şi cu forma nearticulată: *brănişteancă* şi *brănişteanca* (MDA), *pistoleancă* şi *pistoleanca* (DLR), *rucăreancă* şi *rucăreanca* (DLR), *rudăreancă* şi *rudăreanca* (DLR) etc.

8.2.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

8.2.2.1. -ANCĂ (-anca)

În DI sunt înregistrate 8 ***formaţii analizabile***: *băieşancă* „dans popular" cf. *băieş* „lucrător în mină; (ţigan) aurar" (MDA), *brădancă* „rudă (sau prietenă) a miresei, care ia parte la petrecerea *bradului*" (MDA), *burancă* „ceaţă deasă cu *bură*" (MDA), *clopotancă* „vacă sau oaie cu *clopot* la gât" (MDA), *obârşanca* „dans popular" cf. (probabil) *Obârşa* (DLR), *râzancă* „femeie cu haine rupte" cf. *râză* „cârpă" (DLR), *sorbancă* „vas din care *sorb* ciobanii" (DLR), *spuzancă* „plăcintă făcută din mămăligă şi coaptă în *spuză*" (DLR).

La acestea se adaugă 5 formaţii din alte surse: *borşancă* „vas în care se prepară *borşul*; plantă cu care se acreşte ciorba" (Gl. Reg., Lex. Reg.), *paisprăceancă* „lemn lung

de 28 m" (Arvinte, T.) cf. varianta *paisprăce*, *rizancă* „podeaua ulucului pe care se dau la vale lemnele din pădure" cf. *riz* „construcție din bușteni pe care alunecă la vale buștenii tăiați în pădure" (DLR), *rujancă* (s.v. *rujoancă*) „floarea-soarelui" cf. *rujă* „idem" (DLR), *șăptancă* „lemn lung de 14 m" cf. varianta *șăpte* (DLR).

Derivatele cu *-ancă* (*-anca*) sunt ***substantive feminine***, analizabile prin raportare la:

– substantive comune (cele mai multe): *băieșancă, borșancă, brădancă, burancă, clopotancă, râzancă, rizancă, rujancă, spuzancă;*
– un substantiv propriu (toponim): *obârșanca;*
– numerale: *paisprăceancă, șăptancă;*
– un verb: *sorbancă.*

8.2.2.2. -EANCĂ (-eanca)

În DI sunt înregistrate 12 ***formații analizabile***: *brănișteancă* „dans popular" cf. *Braniște* (sau *Brănești*) (MDA), *cărăuleancă* „dans popular" cf. *caraulă* „soldat de gardă" (MDA), *morcoveancă* „plantă erbacee din familia umbeliferelor" cf. *morcov* (DLR), *negreancă* (și *negreanca*) „dans popular" cf. *negru* (DLR), *pistoleancă* (și *pistoleanca*) „dans popular" cf. *pistol* „armă" (DLR), *pleteancă* „panglică îngustă sau fir de lână cu care își împletesc femeile părul" cf. *pleată* „părul (lung) al unei femei" (DLR), *rucăreanca* „dans popular" cf. *Rucăr* (DLR), *rudăreancă* (și *rudăreanca*) „dans popular" cf. *rudar* „lucrător (țigan) care extrage aurul din nisipul râurilor" (DLR), *spureancă* „fiică nelegitimă" cf. *spur* – variantă la *șpur* „copil nelegitim" (DLR), *urdeancă* „zer fiert cu bucăți de *urdă* din care ciobanii prepară un fel de mâncare" (DLR), *tutoveancă* (și *tutoveanca*) „dans popular" cf. *Tutova* (DLR), *zăvăleanca* „dans popular" cf. n. pr. *Zăval* (DLR).

La acestea se adaugă: *huzăreancă* „semnal cu care se anunță venirea unui lemn pe uluc cu *huzărul* (= butuc gros de la baza copacului) înainte" (Arvinte, T.).

Formațiile cu *-eancă* (*-eanca*) sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la:

– substantive comune: *cărăuleancă, huzăreancă, morcoveancă, pistoleancă, pleteancă, spureancă, urdeancă;*
– substantive proprii: *brănișteancă, obârșanca, rucăreanca, tutoveancă, zăvăleanca;*
– un adjectiv: *negreancă.*

Formația *ciorofleancă* „tină subțire, noroi" este ***semianalizabilă*** prin *ciorofală* „idem" (MDA).

8.2.3. Valorile derivatelor

Derivatele cu sufixele din seria *-ancă, -eancă* au diverse valori.

8.2.3.1. *Purtătorul asemănării*: *morcoveancă, râzancă.*

8.2.3.2. *Purtătorul materiei*: *borșancă* „vas în care se prepară *borșul*", *burancă, urdeancă.*

8.2.3.3. *Purtătorul provenienței* locale sau personale (la dansurile populare): *băieșancă, cărăuleancă, obârșanca, rucăreanca, tutoveancă, zăvăleanca.*

Unele valori se identifică în câte o singură formație: ***moțiunea*** (*spureancă*), ***posesorul*** (*clopotancă*), ***purtătorul destinației*** (*pleteancă*).

Formațiile de la numerale (*paisprăceancă* și *șăptancă*) și unele nume de dansuri (*negreancă, pistoleanca*) au valori mai puțin clare.

8.2.4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

8.2.4.1. Sufixele din seria *-ancă, -eancă* sunt compuse din *-an, -ean* şi *-că* (vezi monografia sufixelor **-AN[2], -EAN[2], -IAN[1], -IAN[2]**). Ambele elemente componente sunt de origine slavă.

Există posibilitatea ca unele formaţii să fi pătruns în română din limbile slave, de ex. *pleteancă* < bg. *pletenka* (Pascu, S.: 231), după cum nu putem exclude nici ipoteza ca formaţia să fi apărut pe teren românesc (DLR s.v. *pleteancă*). Sufixele s-au putut detaşa şi din formaţii cu dublă analiză, de tipul *braşoveanca* cf. *braşovean* şi *Braşov, brăileancă* cf. *brăilean* şi *Brăila, bucovineancă* cf. *bucovinean* şi *Bucovina, dunăreancă* cf. *dunărean* şi *Dunăre* etc.

8.2.4.2. Derivatele cu *-ancă, -eancă* sunt cuvinte populare sau regionale, care ar putea fi vechi în limba română, deşi nu dispunem de atestări datate.

8.2.5. Originea temelor

Temele la care se ataşează sufixele sunt de origini diferite:
– latină (moştenite): *negreancă, sorbancă, spureancă, spuzancă, şăptancă;*
– slavă: *borşancă, clopotancă, huzăreancă, morcoveancă, pleteancă;*
– germană: *râzancă;*
– comună cu albaneza: *brădancă, urdeancă.*

8.2.6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixele au fost slab productive în limba română, cu excepţia formaţiilor care denumesc dansuri populare.

Toate formaţiile circulă în vorbirea populară sau în anumite graiuri.

8.3. -AUCĂ

Sufixul *-aucă* [-aŭ-că] apare în 2 formaţii analizabile din DI: *blehaucă* „(Mold.) scroafă cu urechile mari, blegi" cf. *bleah* „bleg" (DA) şi *mantalaucă* „(reg.) augmentativ al lui manta" cf. pl. *mantale* (DLR), precum şi într-o ***formaţie semianalizabilă***: *mişaucă* „(Mold.) femeie ticăloasă, nemernică" cf. *mişea* (DLR).

> Substantivele care au un corespondent masculin terminat în *-ău* figurează în inventarul sufixului *-că*, de ex. *tontălaucă* < *tontălău* + *-că*.

Derivatele sunt ***substantive feminine*** formate de la un adjectiv (*blehaucă*) sau de la un substantiv (*mantalaucă*).

Sufixul s-a putut detaşa dintr-un derivat cu dublă analiză ca *mălaucă* „(reg.) mistrie" cf. *mala* „idem" (DLR) + *-aucă* sau varianta *malauă* (DLR s.v. *mala*) + *-că*.

A fost slab productiv în vorbirea regională.

8.4. -OAICĂ (-oaica)

8.4.1. Statutul afixelor

În unele substantive proprii, antroponime (*Alboaica, Corboaica* etc., cf. Iordan, N.F.) şi toponime (*Bunoaica, Vânturoaica*, cf. Iordan, Top.: 179, 375 etc.), rar, şi în substantive comune – nume de dansuri, sufixul *-oaică* [pron. -ŏai̯-că] apare, mai ales, în forma articulată *-oaica* [pron. -ŏai̯-ca]: *maramoaica* cf. *maramă* (DLR) etc.

8.4.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

8.4.2.1. În DI se înregistrează peste 200 de ***formaţii analizabile*** (se glosează mai ales derivatele care nu desemnează numai corespondentul feminin al unor cuvinte ce denumesc fiinţe de sex masculin): *albanezoaică* cf. *albanez* (MDA), *arăpoaică* cf. *arap* „arab" (MDA), *arendăşoaică* „nevastă de *arendaş*" (MDA), *aricioaică* cf. *arici* (MDA), *armăsăroaică* „femeie de moravuri uşoare" cf. *armăsar* (MDA), *balauroaică* „femelă sau mamă de *balaur*" (MDA), *birtăşoaică* „soţie de *birtaş*" (MDA), *boemoaică* „femeie din Boemia; *boemă*" (MDA), *boieroaică* „soţie de *boier*" (MDA), *borşoaică* „viţă cu struguri acri, buni pentru *borş*; borşar" (MDA), *bouroaică* cf. *bour* (MDA), *buşoaică* „parte a jocului numit *în buşi*" cf. *buş* „pumn; lovitură cu pumnul" (MDA), *butoaică* „*butoi*" (MDA), *caţaonoaică* „femeie rea" cf. *caţaon* „persoană rea" (MDA), *căpcăunoaică* „soţie de *căpcăun*; antropofagă" (MDA), *căzăcioaică* „cazacă; soţie de cazac" (MDA) cf. pl. *cazaci, cerchezoaică* cf. *cerchez* (MDA), *chiaburoaică* cf. *chiabur* (MDA), *chinezoaică* cf. *chinez* (MDA), *cocoşoaică* „planta rodul-pământului" cf. *cocoş* (MDA), *condoroaică* „drăcoaică, fată sau femeie rea" cf. *condur* „pantof de damă" (MDA), *corboaică* cf. *corb* (MDA), *covăcioaică* „soţie de fierar" cf. *covaci* „fierar" (MDA), *curcioaică* „curcă (mare)" cf. pl. *curci* (MDA), *damblagioaică* „femeie care suferă de dambla" cf. *damblagiu* (MDA), *dălăcioaică* „*dalac* (plantă)" (MDA), *deocheoaică* „deochetoare" cf. *(a) deochea* (DLR), *deochetoroaică* cf. *deochetor* (DLR), *englezoaică* cf. *englez* (DLR), *faraonoaică* „drăcoaică" cf. *faraon* „drac" (MDA), *fiţoaică* „peşte mic, *fâţă*" cf. varianta *fiţă* (MDA), *franţuzoaică* cf. *franţuz* (MDA), *gineroaică* „mireasă" cf. *ginere* „mire" (MDA), *grecoaică* cf. *grec* (MDA), *guşteroaică* cf. *guşter* (MDA), *hangioaică* cf. *hangiu* (MDA), *hârboaică* „oală pentru măsurat laptele" cf. *hârb* „vas" (MDA), *hingheroaică* „soţie de *hingher*" (MDA), *hornoaică* „*horn*" (MDA), *hoţoaică* cf. *hoţ* (MDA), *idoloaică* „diavoloaică" cf. *idol* „diavol" (MDA), *iepuroaică* cf. *iepure* (MDA), *jevroaică* „*javră;* femeie limbută" (DLR), *jidoaică* „evreică" cf. *jid* „evreu" (DLR), *jolnoaică* „umflătură la vite" cf. *jolnă* „idem" (DLR), *leoaică* cf. *leu* (DLR), *luleoaică* „*lulea* mare" (DLR), *mahalagioaică* cf. *mahalagiu* (MDA), *maramoaica* „dans popular cu strigături" cf. *maramă* „năframă" (DLR), *ministroaică* „ministreasă; soţie de *ministru*" (DLR), *miroaică* „femeie care deoache" cf. *(a) mira* „a deochea" (DLR), *muscăloaică* cf. *muscal* (DLR), *nălucoaică* „*nălucă*" (DLR), *năpârcoaică* „*năpârcă* (mare)" (DLR), *nemeşoaică* „soţie sau fiică de *nemeş* (= nobil maghiar)" (DLR), *nemţoaică* cf. *neamţ* (DLR), *ogăroaică* cf. *ogar* (DLR), *paraleoaică* „femeie care se consideră înzestrată cu calităţi excepţionale" cf. *paraleu* (DLR), *păienjenoaică* cf. varianta pl. *păienjeni* (DLR), *păjuroaică* „*pajură* mare" (DLR), *persoaică* cf. *pers* „persan" (DLR), *peştoaică* cf. *peşte* (DLR), *pârşoaică* cf. *pârş* (DLR), *pomanagioaică* cf. *pomanagiu* (MDA), *pricolicioaică* „femeie care pricinuieşte neplăceri (după moarte)" cf. *pricolici* (DLR), *pungăşoaică* cf. *pungaş* „hoţ" (DLR), *puştoaică* „fetişcană" cf. *puşti* (DLR), *răcoaică* cf. *rac* (DLR), *răoaică* „femeie rea" cf. *rău* (DLR), *rusoaică* cf. *rus* (DLR), *sarsaoroaică* „diavoliţă" cf. *sarsaor* „diavol" (DLR), *săgetătoroaică* cf. *săgetător* (MDA), *săpoaică* „săpăligă" cf. *(a) săpa* (DLR), *sârboaică* cf. *sârb* (DLR), *sfănţoaică* „monedă de o jumătate de *sfanţ*" (DLR), *spământoaică* „fiinţă care înspăimântă; spaimă" cf. varianta *(a) spământa* (DLR), *strânsoaică* „fiinţă imaginară care provoacă *strânsul* (= tortură)" (DLR), *sturzoaică* cf. *sturz* (MDA), *şobolănoaică* cf. *şobolan* (DLR), *şoricioaică* cf. *şoarece* (DLR), *şpuroaică* „fiică nelegitimă" cf. *şpur* „copil nelegitim" (DLR), *ştrengăroaică* cf. *ştrengar* „golan; copil poznaş" (DLR), *şvăboaică* cf. *şvab* (DLR), *teleloaică* „vânzătoare ambulantă" cf. *telal* (DLR), *traftiroaică* „femeie de moravuri uşoare" cf. *traftir* „casă de toleranţă" (DLR), *trânjoaică* „plantă folosită în medicina populară împotriva *trânjilor* (= hemoroizi)" (DLR), *turcoaică* cf. *turc* (DLR), *tutungioaică* „femeie care vinde într-o tutungerie; soţie de *tutungiu*" (MDA), *uimoaică* „buboi" cf. *uimă* „idem" (DLR), *ulioaică* cf. *uliu* (DLR),

unguroaică cf. *ungur* (DLR), *ursoaică* cf. *urs* (DLR), *vătăjoaică* cf. *vătaj* – variantă a lui *vătaf* (DLR), *vântoaică* „vântoasă, *vânt* mare" (DLR), *verdoaică* „ciocănitoare (*verde*)" (DLR), *viezuroaică* cf. *viezure* (DLR), *viforoaică* „*vifor* mare" (DLR), *vulturoaică* cf. *vultur* (DLR), *zămoaică* „*zeamă*; ciorbă" (DLR), *zăvodoaică* cf. *zăvod* „câine" (DLR), *zăroaică* „zer" cf. var. *zăr* (DLR) etc.

La acestea se adaugă 23 de formații din alte surse: *arăboaică* cf. *arab* (MDA), *bărdoaică* „*bardă* mare" (Udrescu, Gl.), *bozgoroaică* (DALR) cf. *bozgor* „ungur", *cehoaică* cf. *ceh* (MDA), *cerboaică* cf. *cerb* (MDA), *cobzăroaică* cf. *cobzar* (MDA), *dogăroaică* cf. *dogar* (DLR), *dudoaică* „*dud* care face fructe multe și mari" (MDA), *fleorțoaică* „femeie îmbrăcată diferit față de sătenii localnici" (Mat. Dial.: 171–172) cf. *fleoarță* „femeie depravată", *fluturoaică* cf. *fluture* (Gl. Olt.; Udrescu, Gl.), *frecangioaică* „prostituată" (DALR) cf. *frecangiu* „om leneș", *harbuzoaică* „pepene lung (mare)" (Lex. Reg.) cf. *harbuz* „idem", *hogioaică* „femeie care vorbește repede (și) tare" cf. *(a) hogi* „a răcni" (Udrescu, Gl.), *icroaică* „femela *peștelui*" cf. *icre* (Gl. Reg.), *jăndăroaică* „soție de jandarm" cf. varianta *jăndar* (Udrescu, Gl.), *pufoaică* „haină scurtă, vătuită (cu *puf*)" (DLR), *râsoaică* cf. *râs* (DLR), *sfințoaică* „femeie pocăită; femeie care face pe *sfânta*" (Lex. Reg. II: 63) cf. pl. *sfinți, spanioloaică* cf. *spaniol* (DLR), *striptizoaică* „stripteuză" (Vârlan, S.N.: 134–135) cf. *striptiz, sugăroaică* „soția celui poreclit *sugaru*" (DLR), *tortoaică* „pânză groasă de *tort*" (Gl. Reg.), *țâțoaică* „*țâță* mare" (DLR).

Bericioaică „*bere* (multă)" (Vârlan, S.N.: 134) ar putea permite detașarea unui sufix **-icioaică* [pron. -i-čŏa̯ĭ-că], iar prin raportare la *berică* sufixul ar fi **-ioaică* [pron. -i-ŏa̯ĭ-că]; prin raportare la *bericică* sufixul este *-oaică* și formația este semianalizabilă.

8.4.2.2. Formațiile cu *-oaică* sunt ***substantive feminine***, comune și proprii.

Substantivele comune sunt analizabile prin raportare la:

– substantive: *aricioaică, boieroaică, borșoaică, covăcioaică, curcioaică, diavoloaică, gineroaică, hârboaică, idoloaică, jevroaică, luleoaică, lupoaică, ministroaică, nălucoaică, ogăroaică, răcoaică, tigroaică* etc.;

– verbe: *deocheoaică, hogioaică, miroaică, săpoaică, spământoaică* etc.;

– (rar) adjective (uneori substantivate): *răoaică, verdoaică* etc.

Unele formații se raportează la tema de plural a substantivului de bază: *căzăcioaică, curcioaică, păienjenoaică, trânjoaică* etc.

Substantivele proprii sunt:

– antroponime (nume de familie, cf. Iordan, N.F.) analizabile prin raportare la:

– antroponime masculine: *Alboaica* cf. *Alb(u), Cioboaica* cf. *Ciobea* sau (și) *Cioabă, Danoaică* și *Dănoaica* cf. *Dan, Dăscăloaica* cf. *Dascălu, Filipoaica* cf. *Filip, Marinoaica* cf. *Marin, Mironoaica* cf. *Miron, Mitoaica* cf. *Mitu* (hipocoristic al lui Dumitru), *Mitroaica* cf. *Mitre(a), Sturzoaica* cf. *Sturza* etc.;

– antroponime masculine sau feminine: *Donoaica* cf. *Dona* sau *Done, Luțoaica* cf. *Luț(u)* sau *Luța* etc.;

– un substantiv comun: *Ghemțoaica* cf. *ghemț* „piele moale, șevro" etc.;

– toponime (nume de sate, toate de la Iordan, Top.) analizabile prin raportare la:

– substantive comune: *Ceauşoaica* cf. *ceauş*, *Ceroaica* cf. *cer* „copac” etc.;
– un adjectiv: *Bunoaica* cf. *bun* etc.;
– un verb: *Vânturoaica* cf. *a vântura* etc.

Formaţii semianalizabile: *bârzoaică* „femela bărzăunelui” cf. varianta *bârzăun* (MDA), *mamuloaică* „numele unui duh rău” cf. *mamulan* „idem” (DLR), *spurcoaică* „pasăre migratoare de stepă” cf. *spurcaci* „idem” (DLR).

8.4.3. Valorile derivatelor

8.4.3.1. Valoarea fundamentală a sufixului este ***moţiunea***. În cadrul acestei valori derivatele denumesc:
– persoane de sex femeiesc (sau (şi) soţie, (rar) mamă a persoanei denumite prin cuvântul de bază): *albanezoaică, arăpoaică, arendăşoaică, birtăşoaică, cerchezoaică, chiaburoaică, covăcioaică, englezoaică, franţuzoaică, gineroaică, grecoaică, ministroaică, persoaică, puştioaică, rusoaică, sârboaică, turcoaică, unguroaică* etc.;
– femela unui animal: *aricioaică, bouroaică, cerboaică, corboaică, guşteroaică, leoaică, ogăroaică, păienjenoaică, peşteoaică, răcoaică, şoricioaică, ulioaică, vulturoaică, zăvodoaică* etc.

8.4.3.2. ***Augmentative***: *bărdoaică, curcioaică, dudoaică, luleoaică, păjuroaică, ţâţoaică, viforoaică, vântoaică* etc.

8.4.3.3. ***Peiorative***: *borşoaică, sfinţoaică* etc.

8.4.3.4. ***Purtătorul calităţii***: *răoaică, verdoaică* etc.

8.4.3.5. ***Nume de agent*** cu bază verbală: *deocheoaică, miroaică, spământoaică* etc.

Mai puţin clare sunt valorile formaţiilor care denumesc plante (*cocoşoaică, dălăcioaică* etc.) sau unele dansuri populare (*maramoaica*).

Câteva formaţii sunt ***sinonime*** cu baza: *butoaică, hornoaică, nălucoaică, răţoaică, zămoaică* etc., derivatul putând fi, în unele cazuri, mai expresiv (*hoţoaică, jolnoaică*).

8.4.4. Originea sufixului şi istoria derivatelor

8.4.4.1. Sufixul *-oaică* este compus din *-oaie* de origine latină şi *-că* slav (DHLR I: 250; Pascu, S.: 118; FCLRV: 82). El s-a detaşat, probabil, din formaţii cu dublă analiză de tipul *lupoaică* < *lupoaie* + *-că, ursoaică* < *ursoaie* + *-că* etc., pe care vorbitorii le-au interpretat ca *lup* + *-oaică, urs* + *-oaică* etc.

A. Graur arată că la numele comune *-oaică* a luat locul lui *-oaie* în ultimele secole, dezvoltându-se prin adăugarea lui *-că*: „încă un sufix de formare a femininului, astfel că astăzi sufixul în forma obişnuită este *-oaică*” (Graur, N.P.: 129). De altfel, în DLR formaţiile cu *-oaie* apar cu menţiunea „învechit şi regional” (cf. *lupoaie, ursoaie* etc.).

8.4.4.2. Derivatele cu *-oaică,* substantive comune feminine formate de la substantive masculine, apar în limba română cu începere din secolul al XVII-lea: *persoaică* (Herodot 1645, în DLR), *sârboaică* (Neculce, Let., în DLR), *leoaică* (Mineiul 1776, în DLR), *turcoaică* (Radu Popescu, CM, în DLR). Sufixul apare în forma *-oaica* în nume de familie în secolul al XVIII-lea: *Ştirboaica* (Iorga, S.D., a. 1773, la Ciobanu, E. 1959: 140). După Al. Graur, la antroponime *-oaica* „este rar întâlnit (*Cimbroaica*) şi în general în derâdere” (Graur, N.P.: 129).

8.4.5. Originea temelor

Temele la care se ataşează sufixul sunt de diferite origini:
– latine moştenite: *aricioaică, bouroaică, cerboaică, corboaică, iepuroaică, peştoaică, sturzoaică* etc.;
– latino-romanice: *englezoaică, grecoaică, faraonoaică, ministroaică* etc.;
– slave: *arăpoaică, boieroaică, curcioaică, franţuzoaică, guşteroaică, muscăloaică, păienjenoaică, răcoaică* etc.;
– maghiare: *arendăşoaică, covăcioaică, nemeşoaică, ogăroaică, ulioaică* etc.;
– turceşti: *cerchezoaică, chiaburoaică, teleloaică* etc.;
– neogreceşti: *persoaică* etc.;
– comune cu albaneza: *balauroaică, viezuroaică* etc.

Sufixul se identifică şi în formaţii româneşti a căror bază este un substantiv derivat cu sufixele:
– *-ar: cobzăroaică, dogăroaică* etc.;
– *-aş: arendăşoaică, birtăşoaică, pungăşoaică* etc.;
– *-ez: albanezoaică, chinezoaică* etc.;
– *-(a)giu: damblagioaică, mahalagioaică, pomanagioaică, tutungioaică* etc.;
– *-(ă)tor: deochetoroaică, săgetătoroaică* etc.

8.4.6. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

În limba veche, sufixul *-oaică* a fost puţin productiv (FCLRV: 82). Productivitatea sa a crescut în secolul al XIX-lea; în ultimele decenii ale secolului productivitatea sufixului a scăzut, deşi substantivele comune derivate cu *-oaică* sunt frecvent folosite, de ex. *tigroaică* „femela tigrului; femeie energică, crudă" (cu prima atestare la începutul secolului trecut, Alexi, W., în DLR).

La substantive proprii sufixul a fost şi s-a menţinut slab productiv.

Derivatele cu sufixul *-oaică* aparţin atât limbii standard (*boieroaică, chinezoaică, franţuzoaică, leoaică, rusoaică* etc.), cât şi celei populare şi regionale (*covăcioaică, fleorţoaică, hârboaică* etc.).

Unele formaţii (*muscăloaică, persoaică* etc.) sunt învechite, altele (*armăsăroaică, răţoaică*) sunt rare sau neobişnuite.

8.5. -OLCĂ, -OALCĂ; -ORCĂ, -OARCĂ

8.5.1. Statutul afixelor

Considerăm că *-olcă, -oalcă* [pron. -ŏal-că] şi *-orcă, -oarcă* [pron. -ŏar-că] sunt sufixe din aceeaşi ***serie*** datorită asemănării formale, distribuţiei similare şi faptului că apar în ***dublete*** ca *mijolcă / mijoarcă* „joc de copii" cf. *mijă* „idem" (DLR s.v. *mijoarcă*), *pişo(a)lcă / pişo(a)rcă* „persoană care urinează des (în pat); om moale; băutură slabă; vreme ploioasă" (DLR s.v. *pişoalcă*).

8.5.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

8.5.2.1. -OLCĂ, -OALCĂ

În DI se înregistrează 4 ***formaţii analizabile***: *boşo(a)lcă* „umflătură; tumoră; ganglion" cf. *boş* „testicul" (DA s.v. *boaşă*), *mijolcă* (vezi *supra* **8.5.1.**), *pişo(a)lcă* (vezi *supra* **8.5.1.**), *vântoalcă* „vârtej" cf. *vânt* (DLR).

Derivatele sunt ***substantive feminine*** analizabile prin raportare la:
– substantive: *boşo(a)lcă, mijolcă, vântoalcă;*
– un verb: *pişo(a)lcă.*

Cuvântul *boşo(a)lcă* apare în DA fără nicio indicaţie etimologică, iar în MDA figurează cu etimologie necunoscută, ca şi în DERL, unde se presupune însă că ar putea fi înrudit cu *boaşă*.

8.5.2.2. -ORCĂ, -OARCĂ

În DI se înregistrează 2 ***formaţii analizabile***: *mijoarcă* şi *pişo(a)rcă* (vezi *supra* 8.5.1.).

La acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *buzoarcă* „femeie buzată (şi urâtă)" (Lex. Reg. II: 48) şi *uliţorcă* „uliţotcă, uliţarnic" (Avram, M. 2005: 67).

Formaţiile sunt ***substantive feminine*** raportabile la:

– substantive: *buzoarcă, mijoarcă, uliţorcă;*

– un verb: *pişo(a)rcă.*

Formaţie semianalizabilă: *butoarcă* „scorbură" (MDA, cu etimologia necunoascută) cf. *butuc.*

8.5.3. Valorile derivatelor

Derivatele cu sufixele din serie exprimă ***asemănarea*** cu baza (*boşoalcă, vântoalcă*), ***posesorul*** cu nuanţă peiorativă (*buzoarcă*) sau sunt ***nume de agent*** cu nuanţă peiorativă şi valoare de epitet (*pişo(a)lcă / pişo(a)rcă, uliţorcă*).

Derivatele *mijolcă / mijoarcă* sunt ***sinonime*** cu baza.

8.5.4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

8.5.4.1. Sufixele dezvoltate *-o(a)lcă* şi *-o(a)rcă* sunt formate din sufixul *-că,* de origine slavă, precedat de segmentele *-o(a)l-* şi *-o(a)r-,* cu statut neclar; existenţa formaţiilor paralele *mijolcă / mijoarcă* şi *pişo(a)lcă / pişo(a)rcă* ar putea sugera apariţia unor formanţi cu *-l-* expresiv (alături de *-r-* şi *-rl-* expresive, semnalate de Vasiliu 1969: 37).

Sunetul expresiv *-l-* apare şi în formaţia *sădelcă* „unealtă cu ajutorul căreia se fac gropi pentru răsăditul viţei-de-vie sau al tutunului" (Gl. Olt.), din care prin raportare la verbul *(a) sădi* s-ar segmenta un sufix dezvoltat **-elcă* (cf. eventual şi cuvântul *tutelcă* „tilincă (= fluier ciobănesc)" (DLR) semianalizabil în raport cu *tutoi* „un fel de bucium mic" sau cu verbul *a tutui* „a suna din bucium"); sunetul expresiv *-r-* figurează în formaţia din DI *ciumercă* „femeie urâtă, rea" cf. *ciumă* (MDA) în care s-ar identifica un sufix dezvoltat **-ercă,* eventual şi în *babercă* „ştiulete mic şi pipernicit" (MDA, cu etimologie necunoscută) cf. *babă* „ştiulete cu boabe rare" (DA s.v. *babă* II, 3).

8.5.4.2. Derivatul cu cea mai veche atestare este *mijoarcă* (LB (a. 1825), în DLR). Dat fiind însă caracterul popular al tuturor formaţiilor este posibil ca unele dintre ele să fie vechi în limbă.

8.5.5. Originea temelor

Formaţiile au teme de diferite origini: latină (*pişoarcă, vântoalcă,* probabil şi *boşo(a)lcă*), slavă (*mijoarcă, uliţorcă*), comună cu albaneza (*buzoarcă*).

8.5.6. Productivitatea sufixelor şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixele din această serie au fost slab productive.

Formaţiile circulă în limba populară.

8.6. -OTCĂ

8.6.1. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

8.6.1.1. În DI figurează 8 ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-otcă: cenuşotcă* „persoană leneşă şi murdară care stă pe lângă vatră" cf. *cenuşă* (MDA), *halotcă* „termen de ocară pentru femei şi fete; femeie depravată" (DA s.v. *hală* „duh necurat; monstru, dihanie"), *leneşotcă* „epitet pentru un om *leneş*" (DLR), *mijotcă (mijoatcă)* „joc de copii" cf. *mijă* „idem" (DLR s.v. *mijoarcă*), *minciotcă* „om mincinos" cf. *minci* „idem" (DLR), *muierotcă* „bărbat afemeiat; bărbat cu preocupări sau atitudini de *muiere*" (DLR), *rânjotcă* „persoană care *rânjeşte*" (DLR), *uliţotcă* „persoană care bate *uliţele*" (DLR).

8.6.1.2. Formaţiile cu *-otcă* sunt ***substantive*** analizabile prin raportare la:
– substantive (cele mai multe): *cenuşotcă, halotcă, mijotcă, minciotcă, muierotcă, uliţotcă;*
– un adjectiv (şi substantivat): *leneşotcă;*
– un verb: *rânjotcă.*

În majoritate, formaţiile sunt de ***genul comun*** (*cenuşotcă, leneşotcă, minciotcă, rânjotcă, uliţotcă*); două formaţii sunt ***feminine*** (*halotcă* şi *mijo(a)tcă*), iar una (*muierotcă*) este substantiv ***masculin***.

Formaţie semianalizabilă: *fetelotcă* „bărbat cu apucături de *fată*" cf. varianta *feteleu* a lui *fătălău* (MDA).

8.6.2. Valorile derivatelor

Formaţiile cu *-otcă* indică ***preferinţa*** pentru obiectul denumit de temă (*cenuşotcă, uliţotcă*), ***purtătorul asemănării*** (*halotcă, muierotcă*), ***purtătorul calităţii*** (*leneşotcă*) sau ***nume de agent*** cu bază verbală (*rânjotcă*).

În unele cazuri (*mijotcă, minciotcă*) derivatul este ***sinonim*** cu baza.

Derivatele au, în general, şi o nuanţă ***peiorativă***. Aceasta poate aparţine:
– temei (*halotcă, leneşotcă, minciotcă, rânjotcă*);
– derivatului (*cenuşotcă, muierotcă, uliţotcă*).

Sensul peiorativ al formaţiilor cu *-otcă* nu este puternic, sufixul imprimând doar o nuanţă de „batjocură glumeaţă" (Creţa 1967: 190).

8.6.3. Originea sufixului şi istoria derivatelor

8.6.3.1. Sufixul *-otcă* a putut fi împrumutat din slavă, prin cuvinte neanalizabile ca *marhotcă* „mahorcă" cf. ucr. *мархотка, surotcă* „zeamă lungă" cf. srb. *siurotka* „zer", poate şi prin formaţia analizabilă *halotcă* (cf. Pascu, S.: 288; MDA).

Totuşi nu putem exclude posibilitatea ca sufixul să fie un compus pe teren românesc al lui *-că,* la care a contribuit şi influenţa unui sufix slav asemănător (menţionăm prezenţa elementului *-ot-* şi în alte sufixe: *-otei, -otină,* cf. Creţa 1967: 183, 191, 193).

8.6.3.2. Derivatele cu *-otcă* sunt vechi în limba română. *Cenuşotcă, muierotcă* sunt atestate în secolul al XVII-lea (Anon. Car., în MDA şi DLR). Celelalte formaţii apar în texte populare şi regionale (mai ales în Banat şi Transilvania), aşadar se poate presupune că sunt, de asemenea, vechi în limbă.

8.6.4. Originea temelor

Temele la care se ataşează sufixul sunt latine moştenite (*cenuşotcă, minciotcă, muierotcă*) sau slave (*halotcă, leneşotcă, mijotcă, rânjotcă, uliţotcă*).

8.6.5. Productivitatea sufixului şi repartiţia stilistică a derivatelor

Sufixul a fost slab productiv în trecut, iar astăzi este neproductiv.

Formaţiile circulă în limba vorbită populară.

8.7. -UICĂ (-uica)

8.7.1. Statutul afixelor

Sufixul *-uică* [pron. -uĭ-că] apare şi în forma *-uica* [pron. -uĭ-ca] în unele nume proprii de persoane ca *Anuica* (în ALR SN V h 1547), *Duduica* (Iordan, N.F.) sau în zoonime ca *Lebăduica* – nume de capră (Pătrăşcanu 1969: 114, 118) etc.

1. Formaţiile cu dublă analiză de tipul *cămăruică* cf. *cămară* şi *cămăruie, cămăşuică* cf. *cămaşă* şi *cămăşuie, ferestruică* cf. *fereastră* şi *ferestruie* etc. au fost tratate, în lucrarea de faţă, la sufixul *-că,* spre deosebire de Creţa (1972: 98–99), care consideră că se pot include în lista derivatelor cu *-uică* toate cuvintele analizabile în raport cu o temă cunoscută + sufixul *-uică,* indiferent dacă au sau nu dublete cu *-uie.*

2. Într-o singură formaţie se identifică o formă de masculin **-uic* [pron. -uĭc], *văruic* „văr, verişor", dar cuvântul este derivat regresiv de la femininul *văruică* (DLR s.v.).

8.7.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

8.7.2.1. În DI sunt 30 de ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-uică*: *arzuică* „joc de copii" cf. tema *arz-* a lui *(a) arde* (MDA), *băluică* „vacă bălaie" cf. *băl* „blond" (DA, MDA), *bălţuică* „*baltă* mică" (DA, MDA), *cepsuică* „boneţică" cf. *ceapsă* „bonetă" (MDA), *ceteruică* „*ceteră* mică" (MDA), *cirezuică* „*cireadă* mică" (MDA), *ciuciuică* „pe vine" cf. *ciuci* „idem" (MDA), *fătuică* „fetiţă" cf. *fată* (DA, MDA), *liuliuruică* „vinars, rachiu" cf. *liur* „băutură alcoolică slabă (din fructe)" (format prin reduplicarea bazei, DLR), *măzăruică* „măzăriche" cf. *mazăre* (DLR), *mândruică* „mândruţă" cf. *mândră* (DLR), *meliţuică* „*meliţă* mică" (DLR), *moşuică* „naşă (la botez)" cf. *moş* (DLR, MDA) şi *moaşă* „naşă", *pârţuică* „diaree" cf. *pârţ* (DLR), *plevuică* „peşte de apă dulce; peşte mărunt" cf. *pleavă* (DLR), *răgiluică* „*ragilă* mică; răgeluţă" (DLR), *răţuică* „răţuşcă" cf. *raţă* (DLR), *săgetuică* „săgeţică" cf. *săgeată* (DLR), *secăruică* „plantă nedefinită mai de aproape" cf. *secară* (DLR), *sfănţuică* „monedă care valorează o jumătate de *sfanţ*; sfănţoaică" (DLR), *soruică* „surioară" cf. *soră* (DLR), *spinăruică* „*spinare* mai mică" (DLR), *şălătruică* „plantă nedefinită" cf. *şălatră* – variantă la *salată* (DLR), *tătuică* „tătic" cf. *tată* (DLR), *trâmbiţuică* „*trâmbiţă* mică" (DLR), *ţârfuică* „diaree; epitet dat unui copil obraznic" cf. *ţârfă* „nisip amestecat cu apă" (DLR), *văruică* „*vară*, verişoară; surată" (DLR), *zăbruică* şi *zăbreluică* „zăbreluţă" cf. *zăbrea* (cu trunchierea temei) şi pl. *zăbrele* (DLR), *zemuică* „borş" cf. *zeamă* (DLR).

1. Nu am inclus în inventar cuvintele cu finala *-uică* date în dicţionare cu etimologie necunoscută: *niţuică* „dans popular" (DLR, MDA), *săsăruică* „plantă nedefinită mai îndeaproape, folosită în medicina veterinară" (MDA) şi *stăruică* „al doilea naş" (în DA ms., neînregistrat în DLR şi MDA). *Fiţuică* „petic de hârtie pe care se fac diverse însemnări", apropiat în DA şi MDA de germanul *Fitzel* „petecuţ", este un cuvânt neanalizabil în română, ca şi *zăbrăluică* „fată între 12 şi 15 ani" care este explicat în DLR de la *zăblaică* „idem".

2. În DLR cuvântul *moşuică* este considerat derivat de la *moş,* dar în alte surse (Scurtu, T.: 16, cf. şi Creţa 1972: 100) se remarcă, pe drept cuvânt, că nu avem a face cu un derivat de la *moş,* ci de la *moaşă,* care are, regional, şi sensul de „naşă".

La acestea se adaugă 7 formaţii analizabile din alte surse: *boresuică* „*boreasă* tânără" (Mat. Dial. I: 140), *frunzuică* „frunzuliţă" (Costin: 31) cf. *frunză*, *găleţuică*

„găleţică" (Creţa 1972: 101) cf. *găleată*, *găzuică* „lampă mică" (Gl. Reg.) cf. *gaz*, *miresuică* „miresucă" (Folc. Mold. II: 758), *ţăndăruică* „om căruia îi sare uşor *ţandăra*, om arţăgos" (Gl. Reg.), *ţevuică* „*ţeavă* mică, ţevişoară" (Gl. Reg.).

8.7.2.2. Formaţiile cu sufixul *-uică* sunt substantive comune şi proprii.

Substantivele comune sunt ***feminine***, analizabile prin raportare la:

– substantive (majoritatea): *boresuică, cepsuică, ceteruică, cirezuică, fătuică, frunzuică, găzuică, măzăruică, meliţuică, mândruică, miresuică, săgetuică, spinăruică, văruică* etc.;

– un adjectiv (substantivat): *mândruică;*

– un verb: *arzuică;*

– o interjecţie sau un substantiv: *pârţuică.*

1. Singurul substantiv masculin este *tătuică* „tătic" (DLR s.v.); Creţa (1972: 99) remarcă faptul că şi *ţârfuică* ar putea fi masculin, dar în DLR şi MDA este înregistrat ca feminin (aparţine, probabil, „genului comun").

2. Derivarea cu *-uică* se realizează în mod obişnuit de la tema de nominativ singular a substantivelor; de la substantivul *zăbrea* însă există derivate cu *-uică* atât de la tema de nominativ singular *zăbruică* (< *zăbr(ea)* + *-uică*), cât şi de la tema de plural: *zăbreluică* < *zăbrele* (pl. lui *zăbrea*) + *-uică.*

Substantivele proprii sunt:

– antroponime (mai ales nume de familie) raportabile la:

– antroponime: *Albuică* cf. *Albu* (Iordan, N.F.), *Amzuică* cf. *Amza* (Iordan, N.F.), *Anuică* cf. *Ana* (ALR SN V h 1547), *Fănuică* cf. *Fane* (Graur, N.P.: 66), *Ghiţuică* cf. *Ghiţă* (DO), *Ienuică* cf. *Iene* < *Ene* (Iordan, N.F.), *Nastasuică* cf. *Năstase* sau *Nastasia* (ALRM SN III h 1310), *Pătruică* cf. *Pătru* (Iordan, N.F.), *Păvăluică* cf. *Pavel* (ALRM SN III h 1258), *Răduică* cf. *Radu* sau *Rada* (Iordan, N.F.; Graur, N.P.: 66), *Stănuică* cf. *Stan* (Iordan, N.F.), *Tănăsuică* cf. *Tănas(i)e* (Iordan, N.F.; ALR SN V h 1564), *Ţiruică* cf. *Ţiru* (Iordan, N.F.) etc.;

– un substantiv comun: *Duduica* cf. *duduie* „domnişoară; femeie tânără" (Iordan, N.F.), vezi şi semianalizabilul *Ciubuică* cf. *ciubuc, ciubeică* (Iordan, N.F.);

– zoonime, analizabile prin raportare la:

– substantive: *Lăbuică* cf. *labă* (Densusianu, Ţ.H.: 84), *Lebăduica* cf. *lebădă* (Pătrăşcanu 1969: 114, 118), *Merţuica* cf. *marţi* (Brâncuş 1967: 171);

– un adjectiv: *Albuica* cf. *alb* (Mat. dial. I: 140).

Cu sufixul *-uică* se formează şi un **adverb**: *ciuciuică.*

Formaţii semianalizabile: *apătuică* „mâncare proastă, apoasă" cf. *apătos* „plin de apă" (MDA), *hăţuică* „cărare prin *hăţiş*" (dat în MDA ca variantă a lui *hăţucă*, cuvânt împrumutat din ucr. *хащука*), *ţuguică* „femeie proastă" cf. *ţugule* „om prost" (DLR).

Formaţia *răzbăbuică* „femeie foarte bătrână; băbătie" (DLR) este un ***derivat parasintetic.***

8.7.3. Valorile derivatelor

Sufixul *-uică* are valoare diminutivală. Formaţiile pot fi diminutive propriu-zise sau false diminutive.

8.7.3.1. ***Diminutivele propriu-zise*** (cele mai numeroase) denumesc:
– obiecte de proporții reduse față de cele desemnate de cuvântul-bază: *cepsuică, ceteruică, melițuică, răgiluică, săgetuică, trâmbițuică, țăndăruică* etc.;
– ființe tinere: *boresuică, fătuică, rățuică* etc. (Pușcariu 1937: 305).

Unele diminutive (mai ales de la nume de ființe) conțin (și) o notă afectivă, exprimând simpatia sau admirația vorbitorului (hipocoristice): *boresuică, ceteruică, mândruică, miresuică, moșuică, tătuică, văruică* etc. Există situații în care nu se poate preciza dacă diminutivul cu *-uică* reflectă o calitate obiectivă sau dacă este creat numai sub impulsul afectivității ori din necesități de rimă. Astfel, derivatul *soruică* poate însemna „soră mai mică" sau/și „soră iubită": *El mi-și ajungea [...] La soruica lui / Floarea Câmpului* (Cătană, B. 92, în DLR).

La această categorie de formații putem adăuga *arzuică* „joc de copii" și *ciuciuică* „pe vine" folosite mai ales în limbajul copiilor, pentru care sunt caracteristice diminutivele.

În alte cazuri, când dimensiunile reduse ale unui obiect duc la scăderea valorii acestuia, valoarea afectivă poate fi și depreciativă, de ex. *plevuică* „soi de pește mic" cf. *pleavă* „idem" care are și sensul „orice pește mic".

8.7.3.2. ***Falsele diminutive*** (Bîrsan 1962: 89) pot fi:
– nume de plante (formații care indică și ***purtătorul asemănării***): *măzăruică, secăruică, șălătruică;*
– formații care indică ***specia*** bazei: *liuliuruică, zemuică.*

Valoarea derivatului *pârțuică* este neclară.

8.7.4. Originea sufixului și istoria derivatelor

8.7.4.1. Originea sufixului *-uică* este controversată.

În primele cercetări privitoare la sufixele românești, sufixul *-uică* este considerat o variantă a lui *-uc* (Diez, G. II: 290).

O. Densusianu (DHLR I: 250) observă atașarea sufixului *-că* la diminutive în *-uie* (*cămeșuică < cămeșuie + -că, cărăruică < cărăruie + -că, păsăruică < păsăruie + -că*), iar H. Tiktin (Tiktin 1904–1906: 602), exemplificând modalitățile de formare a diminutivelor în română, îl consideră pe *păsăruică* (notat *păsăr-ui-că*) format cu două sufixe: *-ui(e)* și *-că;* cf. și FCLRV: 83.

Primul lingvist care vorbește despre un sufix *-uică* este Pușcariu (1902: 139, 193, 194). Acesta combate părerea lui Diez, admițând posibilitatea existenței în română a unui sufix slav **-ujka* (ca și *-ajka > -aică, -ejka > -eică*), deși semantic între *-uică* și *-aică, -eică* nu există asemănare. În schimb, Pușcariu remarcă asemănarea de sens dintre *-uică* și *-ui,* fără a da alte detalii.

G. Pascu (Pascu, S.: 230) arată că *-uică* s-a format pe teren românesc, din *-ui* latin și slavul *-că,* părere adoptată și în lucrări ulterioare (Vasiliu, E. 1954: 335; Contraș–Popescu-Marin 1967: 402).

Sufixul *-uică* s-a detașat din formații cu ***dublă analiză*** de tipul *cămășuică* cf. *cămășuie + -că* și *cămașă + -uică,* funcționând apoi ca element unic, capabil să formeze noi derivate (vezi *supra,* nota 1 sub **8.7.1.**).

8.7.4.2. Derivatele cu sufixul *-uică* sunt cuvinte regionale și populare. Ele sunt probabil vechi în limbă, deși nu avem atestări datate decât pentru câteva,

începând din secolul al XVII-lea: *săgetuică* (Dosoftei, V.S. 143/2, în DLR), *cepsuică, ceteruică, rățuică* (LB, în MDA și DLR), *soruică* (Țichindeal, F. 52/6, în DLR). Majoritatea formațiilor sunt înregistrate în dicționare, atlase sau texte populare.

8.7.5. Originea temelor

Temele la care se atașează sufixul sunt de diferite origini. Aproximativ jumătate dintre formațiile cu *-uică* au teme de origine latină: *arzuică, ceteruică, fătuică, frunzuică, găletuică, săgetuică, soruică, spinăruică, tătuică, văruică, zemuică* etc. În alte cazuri temele sunt slave (*cirezuică, liuliuruică, mândruică, plevuică, trâmbițuică* etc.), maghiare (*cepsuică*), germane (*rățiluică, sfânțuică, țăndăruică* etc.), comune cu albaneza (*măzăruică, moșuică, rățuică*), onomatopeice (*pârțuică*). *Ciuciuică* și *miresuică* au ca teme cuvinte formate pe teren românesc (cf. și Creța 1972: 101).

Temele formațiilor cu *-uică* fac parte din fondul vechi al limbii. Nu există derivate de la teme neologice.

8.7.6. Productivitatea sufixului

Sufixul *-uică* nu are un număr mare de derivate, deși se atașează la teme de diferite origini. Este un sufix vechi în limbă și este posibil ca în limba veche să fi fost mai productiv decât indică materialul atestat. Multe dintre formațiile cu *-uică* au putut circula pe cale orală, diminutivele fiind adesea creații spontane, ocazionale. Nu se cunosc derivate recente, ceea ce dovedește că astăzi sufixul nu mai este productiv.

8.7.7. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

Derivatele cu *-uică* au circulație regională restrânsă. Cele mai numeroase apar în Banat și Transilvania, pe unele le întâlnim în Moldova și Oltenia, câteva în Muntenia și cele mai puține în Maramureș.

În rare cazuri formații cu *-uică* apar în opere din literatura cultă. Astfel, *fătuică* este atestat la Macedonski (O. III 97, în DA), dar această unică atestare nu poate dovedi pătrunderea cuvântului în limba literară.

-CI̯U, -GI̯U

Philippide, P.: 154; ȘIO I: 52–53; Graur, N.A.: 79–81; Graur 1939b: 121–125; Iordan LRA: 158; Bahner 1958: 57–63; Suciu, I.T. I: 508–519.

1. Statutul afixelor

Sufixele *-ciu* [pron. *-či̯u*] și *-giu* [pron. *-ği̯u*] fac parte din aceeași *serie*, pentru că redau în română un singur sufix turcesc (vezi *infra* **4.**), au distribuție identică (vezi *infra* **2.1.2., 2.2.2.**) și se identifică în formații având aceleași valori (vezi *infra* **3.**).

Forma *-ciu* apare mai ales în relație cu teme terminate în consoana *-c* (*culucciu* „gardian" (DA) cf. *culuc* „strajă"), mai rar în alte consoane surde, de ex. *-p* (*gelepciu* „negustor de vite" (DA) cf. *gelep* „idem"), *-ş/-s* (*talhâşciu* / *talhâsciu* „demnitar care prezenta sultanului rapoartele marelui vizir" (DLR) cf. *talhâş* / *talhâs* „raport al marelui vizir") sau *-t* (*şerbetciu* / *şerbe(c)ciu* „slujbaş care se îngrijea de *şerbet* şi dulcețuri" (DLR) cf. *şerbet*) ori chiar nazala *-n* (*cazanciu* „căldărar; muncitor care lucrează într-o cazangerie" (DA) cf. *cazan*).

Forma *-giu* apare după:

– teme terminate în vocală, şi anume *-a* (*abagiu* „fabricant sau negustor de *aba*" (DA), *bocceagiu* / *boccegiu* „negustor ambulant de mărunțişuri" (DA) cf. *boccea* [pron. boc-ča], *carvasaragiu* „vameş" cf. *carvasara* „localul şi personalul unei vămi" (DA) etc.), *-ĕa* (*cafegiu* „slujitor la curtea domnească însărcinat cu servitul cafelei; proprietar al unei cafenele sau al unui magazin de *cafea*; amator pasionat de cafea" (DA), *lulegiu* „vânzător de lulele" (DLR) cf. *lulea* etc.), mai rar *-i-* (*farfurigiu* „negustor de *farfurii*" cf. *farfurie* (DA) etc.);
– teme ale căror finale sunt consoanele lichide *-r-* sau *-l-* (*chisargiu* „dulgher" cf. *chisar* – variantă la *chiser* „unealtă de dulgherie" (DA), *duelgiu* „persoană care se duelează cu orice prilej" cf. *duel* (DA)) ori nazalele *-m-*, *-n-* (*bostangiu* „soldat care avea grijă şi de grădinile seraiului; bostănar" (DA) cf. *bostan*, *caldarâmgiu* „muncitor care face sau întreține *caldarâmurile*" (DA)), rar, consoane surde (*carmacgiu* „pescar" cf. *carmac* „unealtă de pescuit" (DA), *pilafgiu* „amator de *pilaf*" (DLR), *salepgiu* „fabricant sau vânzător de *salep* (= băutură făcută din amidon de salep, miere şi apă)" (DLR) etc.).

După cum se arată în GALR I: 80, temele terminate în *-a-* au la singular desinența *Ø* şi la plural desinența *-le* (*abaØ* – *abale*). Aceleaşi desinențe primesc şi temele terminate în *-ĕa-*, cu altenanța fonetică *-ĕa-* / *-e-* în formele flexionare, ca şi în derivate (*cafeaØ* – *cafele*, ca şi *cafegiu*); rar, în tema derivatului se produce altenanța fonetică *-ĕa-* / *-a-* (*perdeaØ* – *perdele*, ca şi *perdegiu*, dar şi *perdagiu*); vezi şi nota 2 sub **2.2.2.**

Condiționarea fonetică a celor două sufixe nu este strictă. Acestea apar şi în câteva ***dublete*** analizabile prin raportare la aceeaşi temă, uneori cu finala temei modificată fonetic (vezi *infra*, nota 1 sub **2.2.1.**); în sursele lexicografice, uneori formațiile cu *-ciu* sunt considerate variante lexicale ale celor cu *-giu*, alteori formațiile cu *-giu* sunt considerate variante ale celor cu *-ciu*: *beilicciu* / *begli(c)giu* „funcționar însărcinat cu strângerea birului numit *beilic* (= dijmă în oi, pentru sultan)" (MDA s.v. *beilicciu*), *caicciu* / *caicgiu* „conducător de *caic* (= luntre turcească)" (MDA s.v. *caicciu*), *cazanciu* / *cazangiu* (MDA s.v. *cazangiu*), *ciubucciu* / *ciubucgiu* „fumător de *ciubuc* (= pipă orientală cu țeava lungă); slujitor care aprindea ciubucul domnului sau al boierului" (MDA s.v. *ciubucciu*), *harabaciu* / *harabagiu* „căruțaş care transporta oameni sau mărfuri cu *harabaua* (= căruță mare); negustor turc" (MDA s.v. *harabagiu;* forma *harabaciu* nu figurează în DI şi DA), *mehtupciu* / *mectubgiu* „persoană care scria sau copia acte, scrisori etc. într-o cancelarie domnească" cf. *mehtup* „scrisoare oficială" (DLR s.v. *mehtupciu*), *şerbetciu (şerbe(c)ciu)* / *şerbegiu* (DLR s.v. *şerbegiu*).

Nu am avut în vedere variantele lexicale *mizilicciu* şi *tertipciu* din DI, deoarece cuvintele respective apar numai cu formele *mizilicgiu* şi *tertipgiu* atât în DLR, cât şi în MDA.

2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

2.1. -CIU

2.1.1. Sufixul *-ciu* se identifică în 25 de ***formaţii analizabile*** din DI: *beilicciu* (vezi *supra* **1.**), *bocciu* „curăţător de latrine; palavragiu" şi „urât; prost (în expr. *~ de cap*)" cf. *boc* „fecale" (în expr. figurată *a mânca boc (turcesc)* „a minţi") (DA), *buclucciu* „persoană care provoacă un *bucluc*" (DA s.v. *bucluc*), *caicciu* (vezi *supra* **1.**), *calpacciu* „fabricant sau negustor de calpace (= căciuli mari, tivite cu blană scumpă)" (DA s.v. *calpac*), *calupciu* „om înşelător" (DA s.v. *calup* „înşelătorie", în expr. *a pune* sau *a trage cuiva ~ul* „a păcăli pe cineva", *a mânca* sau *a înghiţi ~ul* „a fi sau a se lăsa înşelat"), *caucciu* „fabricant sau negustor de cauce (= acoperăminte de cap din pâslă, potcapuri)" (DA s.v. *cauc*[2]), *cazanciu* (vezi *supra* **1.**), *ciubucciu* (vezi *supra* **1.**), *conacciu* „persoană însărcinată cu pregătirea conacului; hangiu" (DA s.v. *conac*), *contracciu* „cel ce face un contract; concesionar" (DA s.v. *contract*), *culucciu* (vezi *supra* **1.**), *dulapciu* „(om) şiret sau chiulangiu" (DLR) cf. *dulap* „farsă" (în expr. *a juca* sau *a-i trage cuiva un ~* ori *a lua pe cineva în ~* „a amăgi"; *a învârti ~ul / ~uri* sau *a întoarce chichiţe şi ~uri* „a înşela"), *edecciu* „slujitor domnesc care conducea caii de paradă" (DLR) cf. *edec* „cal de paradă", *gelepciu* (vezi *supra* **1.**), *ghiumbrucciu* „vameş" (DA s.v. *ghiumbruc* „vamă"), *haracciu* „funcţionar însărcinat cu strângerea haraciului" (DA s.v. *haraciu*), *iasacciu* „soldat turc care escorta străinii ce mergeau în Turcia" (DA s.v. *iasac* „(ordin de) oprire / interzicere"), *mehtupciu* (vezi *supra* **1.**), *otcupciu* „persoană care lua în arendă un bun, un venit al statului" cf. *otcup* „bun, venit al statului dat în arendă" (DLR), *surecciu* „negustor de vite cornute" (DLR) cf. *surec* „vită", *şerbetciu / şerbe(c)ciu* (vezi *supra* **1.**), *tabacciu* „fabricant sau negustor de tutun" cf. *tabac* (DLR), *talhâşciu* (vezi *supra* **1.**), *tufecciu* „soldat mercenar din garda domnească; armurier" (DLR) cf. *tufec* „puşcă".

1. În MDA, formaţia *caucciu* „fabricant sau negustor de cauce" este considerată un derivat pe teren românesc din *cauc*[1] „vas de lemn cu coadă, ca o lingură mare" (< lat. *caucus*); am preferat glosarea din DA, care figurează şi la Suciu, I.T. II: 172 s.v. *caucciu.*

În cazul derivatului format pe teren românesc *contracciu,* tema *contract* a suferit reducerea consoanei finale, din motive fonetice (cf. şi varianta *şerbe(c)ciu*), iar în cazul împrumutului analizabil *haracciu,* finala *-č-* a temei *haraci* a devenit *-c-* la joncţiunea cu sufixul (după modelul numeroaselor formaţii a căror temă se termină în această consoană).

2. Nu am inclus în listă cuvintele *taucciu* şi *topuşciu* care figurează în DI ca substantive masculine, deoarece nu le-am găsit nici în DLR, nici în MDA; *taucciu* „crescător şi vânzător de găini şi de alte păsări de curte" < tc. *tavukçu* „idem" cf. tc. *tavuc* „găină" (Suciu, I.T. II: 731) este neanalizabil în română.

La acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *chilacciu* „(pop.) beat" (DALR) cf. *chilaci* „(reg.) pilaci (= băutor, beţiv)" (DA) şi *zulufciu* „(înv., rar) soldat dintr-o subunitate de baltagii, diferenţiată, probabil, prin faptul că membrii săi purtau *zulufi*" (Suciu, I.T. II: 823 s.v.).

2.1.2. Formaţiile cu sufixul *-ciu* sunt ***substantive masculine*** analizabile în raport cu substantive neutre.

Derivatele *bocciu, chilacciu* şi *dulapciu* au şi ***valoare adjectivală***; primul dintre ele are şi formă de feminin: *boccie* (creată în română după modelul adjectivelor în *-i̯ŭ*, de tipul *albăstriu, -ie* etc.).

2.2. -GI̯U

2.2.1. În DI se înregistrează peste 100 de ***formaţii analizabile*** (vezi şi *supra* **1.**): *armangiu* „lucrător cu ziua sau argat care păzeşte *armanul* (= arie; obor unde stau iarna oile)" (DA), *biliar(d)giu* „jucător pasionat de *biliard*" (DA s.v. *biliard*), *binagiu* „constructor" cf. *bina* „clădire mare, hardughie" (DA), *bischigiu* „tăietor de lemne" (DA s.v. *beschie* „ferăstrău mare pentru buşteni") cf. varianta *bischie, bozagiu* „vânzător de *boza* (= băutură acrişoară ca braga)" (DA s.v. *boza*), *caftangiu*[1] „rang al persoanei care păstra caftanele" (DA s.v. *caftan;* pentru *caftangiu*[2], vezi *infra* **8.2.1.1.**), *calamburgiu* „autor de *calambururi*" (MDA), *calemgiu* „(persoană cu) rangul de logofăt de visterie" (DA s.v. *calem* „administraţia publică, cancelarie"), *caramangiu* „hoţ de buzunare" cf. *caraman* – variantă la *caraiman* „buzunar" (MDA), *catârgiu* „păzitor sau mânător de catâri" (DA s.v. *catâr*), *cealmagiu* „bărbat care purta *cealma* (= turban)" (MDA), *cherestegiu* „negustor de cherestea" (DA s.v. *cherestea*), *cherhanagiu* „persoană care posedă sau lucrează într-o cherhana" (DA s.v. *cherhana*), *chervangiu* „conducător de caravană" (DA s.v. *chervan* „caravană"), *chilipirgiu* „persoană care umblă după chilipiruri" (DA s.v. *chilipir*), *cişmegiu* (*cişmigiu*) „meşter care face cişmele; persoană care avea grijă de cişmelele din Bucureşti" (DA s.v. *cişmea*), *cumbaragiu* „tunar" (DA s.v. *cumbara* „ghiulea"), *cusurgiu* „(persoană) care caută cusururi" (DA s.v. *cusur*), *damblagiu* „(om) paralitic, care are o *dambla*" (DLR), *darabangiu* „toboşar" cf. *darabană* „tobă mică" (DLR), *daragiu* „toboşar" cf. *dara* – variantă la *dairea* „instrument oriental de percuţie" (DLR), *davagiu* „reclamant" (DLR) cf. *dava* „ceartă, necaz; reclamaţie", *dughengiu* „negustor care are o *dugheană*" (DLR), *galiongiu* „marinar pe un *galion* (= navă cu pânze)" (DA), *geamgiu* „persoană care montează sau vinde geamuri" (DA) cf. *geam*, *geamparagiu* „persoană care dansează geamparale" (DA s.v. *geamparale*), *ghimigiu* „marinar" (DA s.v. *ghimie* „corabie"), *giuvaiergiu* „bijutier" (DA) cf. *giuvaier, halvagiu* „negustor de halva" (DA s.v. *halva*), *hangiu* „proprietar al unui han" (DA s.v. *han*), *harabagiu* „căruţaş care transportă cu harabaua mărfuri sau oameni" (DA s.v. *haraba*), *haramgiu* „cămătar, tâlhar, om crud" (DA s.v. *haram* „lucru luat pe nedrept"), *hatârgiu* „cel care face sau se bucură de un hatâr" (DA s.v. *hatâr*), *havalagiu (havalegiu)* „slujbaş trimis de Poartă pentru a lua în primire havalelele" (DA s.v. *havalea* „prestaţie în bani sau în natură cerută de Poartă"), *haznagiu* „căruţaş însărcinat cu căratul conţinutului haznalelor" (DA s.v. *hazna*), *iangângiu* „pompier" (MDA) cf. *iangân* „foc, incendiu", *iorgangiu* „plăpumar" (DA s.v. *iorgan* „ţesătură ţărănească de pus pe pat; plapumă"), *isnafgiu* „breslaş" (DA s.v. *isnaf* „breaslă"), *ma(g)azagiu* „angrosist" (DLR) cf. *ma(g)aza* „depozit", *mabeingiu* „slujbaş care avea grijă de *mabein* (= cameră de audienţe a sultanului)" (DLR), *macaragiu* „muncitor pe *macara*" (DLR), *madegiu* „însărcinat cu o afacere; funcţionar" cf. *madea* „zeciuială; impozit" (DLR), *mahalagiu* „persoană care locuieşte la *mahala*" (DLR), *masalagiu* „persoană care purta masalalele (= torţele)" cf. *masala* (DLR), *mascaragiu* „bufon; persoană care spune măscări" cf. *mascara* „paiaţă; faptă / vorbă obscenă" (DLR), *mataragiu* „cel ce poartă o *matara* (= ploscă) în suita unui paşă" (DLR), *menzilgiu* „slujitor la *menzil* (= diligenţă)" (DLR), *meregiu (meragiu)* „persoană care păzeşte semănăturile" cf. *merea* „teren cultivat" (DLR), *mizilicgiu* „mezelicar" cf. *mizilic (mezelic)* „gustare fină; delicatese; mâncare frugală" (DLR s.v. *mezelicgiu*), *muiergiu* „bărbat afemeiat" cf. *muiere* (DLR), *mulargiu* „păzitor sau proprietar de catâri" cf. *mular* „catâr" (DLR), *mumbaiegiu* „delegat turc împuternicit să organizeze *mumbaiaua* (= cumpărare forţată de grâne, vite etc.)" (DLR),

odagiu „odăiaş” (DLR) cf. *oda* – variantă la *odaie, olangiu* „meşter care face olane” cf. *olan* (DLR), *osmangiu* „turc, osmanlâu” (DLR) cf. *osman* „idem”, *paceagiu* „persoană care prepara sau vindea pacele” (DLR) cf. *pacea* „blană de calitatea a doua”, *palimargiu* „băţ cu fitil pentru aprins felinarele” cf. *palimar* – variantă la *pălimar* „par” (DLR), *perdegiu (perdagiu)* „paznic la uşa cu perdele a domnitorului” (DLR) cf. *perdea, perdel(e)giu* „perdegiu; fabricant / vânzător de *perdele*” (DLR), *raha(t)giu* „fabricant sau vânzător de *rahat*” (DLR), *sacagiu* „persoană care vindea apă cu o *saca*” (DLR), *satârgiu* „soldat înarmat cu *satâr*” (DLR), *săpungiu* „fabricant sau vânzător de *săpun*” (DLR), *sofagiu* „slujbaş care avea grijă de divane şi sofale” cf. *sofa* (DLR), *sofragiu (sufragiu)* „slujbaş care avea grijă de masă şi tacâmuri” (DLR) cf. *sofra* „masă mică şi joasă”, *stihurgiu* „poet” (DLR) cf. *stihuri, şalgiu* „persoană care se ocupa de şaluri” cf. *şal* (DLR), *şofrangiu* „negustor de *şofran*” (DLR), *tabulhanagiu* „muzicant din fanfara turcească” cf. *tabulhana* „fanfară” (DLR), *taclagiu* „(persoană) care stă mult de vorbă” cf. *tacla* (DLR), *taingiu* „persoană care împărţea tainurile” (DLR) cf. *tain, teftergiu* „ministru de finanţe la turci” (DLR) cf. *tefter* „registru”, *telemegiu* „persoană care prepară *telemea*” (DLR), *tertipgiu* „persoană care uzează de tertipuri” (DLR) cf. *tertip, teşcheregiu* „secretar al divanului” (DLR) cf. *teşcherea* „autorizaţie de transport, paşaport; chimir”, *tistimelgiu* „persoană care face sau vinde testemele” cf. *tistimel* – variantă la *testemel* „basma” (DLR), *toptangiu* „negustor care vindea cu toptanul” (DLR) cf. *toptan, trufandagiu* „amator de trufandale” cf. *trufanda* (DLR), *tutungiu* „proprietar de tutungerie; fumător pasionat” (DLR) cf. *tutun, untdelemngiu* „persoană care face sau vinde *untdelemn*” (DLR), *uşurgiu* „persoană care strânge uşurul (= dijmă)” (DLR) cf. *uşur, zaheregiu (zaharagiu)* „persoană însărcinată cu strângerea zaherelei (= alimente necesare pentru aprovizionarea armatei)” (DLR) cf. *zaherea*, *zalhanagiu* „(persoană) care se ocupă cu strângerea vitelor pentru *zalhana* (= abator)” (DLR), *zamparagiu* „petrecăreţ” cf. *zampara* „petrecere” (DLR), *zavergiu* „eterist; răzvrătit” cf. *zaveră* (DLR), *zulumgiu* „persecutor” cf. *zulum* „persecuţie” (DLR), *zurbagiu (zorbagiu)* „răzvrătit, scandalagiu” cf. *zurba* „răzvrătire, scandal” (DLR) etc.

1. În cazul unor formaţii, se identifică teme modificate fonetic (fără consoana finală) la jonctura cu sufixul *-giu*: *baltagiu* „soldat în garda seraiului” cf. *baltag* „armă veche ca o secure cu 2 tăişuri”, *biliargiu* (variantă a lui *biliardgiu,* vezi *supra*), *covrigiu* „covrigar” cf. *covrig* (considerat în MDA derivat cu sufixul *-iu*), *davegiu* „slujbaş însărcinat cu transmiterea unei dispoziţii sau a unei invitaţii oficiale” cf. *davet* „invitaţie oficială”, *iaurgiu* „persoană care prepara şi vindea *iaurt*”, *macagiu* „acar” cf. *macaz, papugiu* „cizmar” cf. *papuc, peşchegiu* „persoană care primeşte *peşcheş*”, *rahagiu* (variantă a lui *rahatgiu,* vezi *supra*), *simigiu* „persoană care vinde covrigi etc.” cf. *simit* „covrig mai lat cu susan”, *zarzavagiu* „negustor de *zarzavat*” etc. (vezi şi *infra,* formaţiile adăugate *bocangiu, bufegiu, calafagiu*). În ceea ce priveşte formaţia *tarapangiu* „meşter care lucrează într-o *tarapana* (= monetărie)”, tema a pierdut vocala finală *-a,* iar derivatul *pazvangiu* „ostaş din trupele lui *Pazvan-Oglu*” s-a format de la o bază trunchiată.

2. În DLR, formaţia *osmangiu* este explicată din *osmanlâu* (cu schimbare de sufix), iar pentru *stihurgiu* se trimite la *stihurie* (s.v. *stihurghie*) „versificaţie”.

La acestea se adăugă 16 formaţii din alte surse: *AGA-giu* „membru al unei *AGA* (= Adunarea Generală a Acţionarilor)” (Vârlan, S.N.: 78), *badanagiu* „fabricant sau vânzător de bidinele; spoitor de case” (Nom. Prof.: 46) cf. *badana* – variantă la *bidinea, barbugiu* (Zafiu 2010: 69) cf. *barbut* (cu căderea consoanei finale a temei), *basculangiu* „şofer pe o *basculantă* (cu căderea consoanei finale a temei)” (Suciu, I.T. I: 514), *bingbangiu* „informator, denunţător” cf. *bing-bang* „denunţ, trădare, pâră” (Vârlan, S.N.:

78), *bocangiu* „cizmar specializat în confecționarea *bocancilor*" (Mănucă 1961: 231) cf. *bocanc*, *bufegiu* „persoană care servește într-un *bufet*" (idem), *bulangiu* „om norocos" (DALR) cf. *bulan* „noroc", *calafagiu* „meseriaș care călăfătuiește vasele" (Nom. Prof. 33) cf. *calafat* „câlți cu care se călăfătuiesc vasele", *cartiergiu* „băiat de *cartier*" (Ac. Caț. VI 1996, nr. 40, 7), *canagiu* „persoană care distribuie băutură într-un restaurant" (Mănucă 1961: 231) cf. *can(e)a*, *ciolangiu* „cel care vrea puterea cu orice preț" cf. *ciolan* (Vârlan, S.N.: 78), *lagumgiu* „(înv.) soldat care sapă la mină; miner" (DLR) cf. *lagum* „(înv.) mină", *peșingiu* „funcționar însărcinat cu strângerea numerarului" cf. *peșin* (DLR), *straigiu* „(înv., rar) persoană care confecționa haine de blană" cf. *strai* (DLR), *tabietgiu* „persoană cu tabieturi" cf. *tabiet* (DLR).

2.2.2. Formațiile cu sufixul *-giu* sunt ***substantive masculine*** analizabile în raport cu:

– substantive:

– neutre: *armangiu, biliardgiu, cartiergiu, chilipirgiu, geamgiu, mizilicgiu, olangiu, satârgiu, săpungiu, șalgiu, tabietgiu* etc.;

– feminine: *binagiu, bischigiu, bocceagiu, darabangiu, dughengiu, muiergiu, tabulhanagiu, zamparagiu* etc.;

– masculine (rar): *bocangiu, catârgiu, covrigiu, papugiu;*

– un adverb: *peșingiu.*

Un singur derivat este ***substantiv neutru***: *palimargiu.*

1. Formațiile *taclagiu* și *zalhanagiu* au și ***valoare adjectivală,*** ca și *cusurgiu, damblagiu* și *zurbagiu,* acestea din urmă având și corespondent feminin cu *-gie* (*cusurgie, damblagie, zurbagie*); conform surselor lexicografice, și substantivul *calamburgiu* are corespondent feminin: *calamburgie.* Unele derivate cu *-giu* au (și) un corespondent feminin format cu sufixul *-oaică* (compus din *-oaie* + *-că,* vezi monografia sufixului **'-CĂ ('-ca)**): *cafegioaică, cusurgioaică* etc.

2. În majoritatea formațiilor se identifică tema de nominativ-acuzativ singular, rar și tema de plural (*perdel(e)giu, stihurgiu*). În unele formații (cele ale căror baze se termină în *-ea* la N–A sg.) apare la finalul temei alternanța fonetică *-ea/-e,* prezentă și în paradigma substantivului de bază (vezi dubletul *bocceagiu / boccegiu,* precum și formațiile *cherestegiu, cișmegiu, madegiu, telemegiu* etc.); rar, în temă se produce și alternanța fonetică *-ea/-a* (vezi dubletele *havalagiu / havalegiu, meregiu / meragiu, perdegiu / perdagiu* și *zaheregiu / zaharagiu*) și cu totul accidental alternanța *-ea/-ă* în formația *chesăgiu* „hoț (de buzunare)" cf. *ches(e)a* – variantă la *chisea* „pungă în care se păstrau banii; chimir" (DA). În toate aceste situații, sufixul este *-giu,* spre deosebire de formațiile cu sufixele dezvoltate *-agiu, -egiu,* raportabile la teme terminate în consoane (pentru care vezi *infra* **8.1.2.1., 8.1.2.2.**).

Sufixul *-giu* se identifică și în ***nume proprii***, provenite din substantive comune, ca toponimul *Cișmigiu* (numele unui parc) sau antroponime (nume de familie) ca *Abagiu* < *abagiu, Catargi(u)* < *catârgiu* etc.

Formație semianalizabilă: *corvagiu* „soldat care lucrează la corvezi" (MDA) cf. *corv(o)adă.*

3. Valorile derivatelor

Formațiile cu sufixele *-ciu și -giu* au câteva valori semantice.

3.1. Principala valoare a derivatelor este aceea de ***nume de agent*** (cu bază nominală): *bucluciu, calamburgiu, calupciu, davagiu, dulapciu, geamparagiu,*

hatârgiu, mascaragiu, tertipgiu, zavergiu, zulumgiu etc., cu două specializări semantice, şi anume:

– ***nume de funcţionari publici*** (în perioada stăpânirii otomane): *beilicciu / beilicgiu, davegiu, haracciu, havalagiu / havalegiu, madegiu, sofragiu (sufragiu), talhâşciu, teftergiu, teşcheregiu, zaheregiu / zaharagiu* etc.;

– ***nume de meseriaşi*** (sau de persoane care au o îndeletnicire legată de obiectul denumit prin cuvântul de bază): *armangiu, bischigiu, bostangiu, calpacciu, catârgiu, caucciu, chervangiu, conacciu, daragiu, geamgiu, giuvaergiu, harabagiu, iangângiu, iorgangiu, lulegiu, macaragiu, olangiu, sacagiu* etc.

3.2. ***Purtătorul preferinţei*** pentru (sau al înclinaţiei spre) obiectul denumit de temă: *biliardgiu, chilipirgiu, duelgiu* (verbul *a (se) duela* este ulterior, format tot de la *duel,* cf. DLR), *muiergiu, pilafgiu, taclagiu, trufandagiu, zamparagiu* etc.

3.3. ***Purtătorul apartenenţei*** (locale sau la o colectivitate): *cartiergiu, isnafgiu, mahalagiu, pazvangiu* etc.

3.4. ***Posesorul*** obiectului denumit de temă: *cealmagiu, cherhanagiu, damblagiu, dughengiu, hangiu, ma(g)azagiu, satârgiu* etc. (unele dintre aceste formaţii se apropie de numele de meserii: *cherhanagiu, hangiu, satârgiu*).

Valoarea identificată în cazul derivatului *palimargiu* este ***specia*** bazei, iar formaţiile *gelepciu* şi *osmangiu* au aceeaşi valoare cu baza (tema şi derivatul sunt ***sinonime***).

Majoritatea formaţiilor cu valoare de „purtător al unei calităţi" se referă la însuşiri negative, de aceea cercetătorii consideră că aceste sufixe imprimă o ***nuanţă peiorativă.*** Al. Graur explică această coloratură peiorativă prin faptul că meseriile, introduse de turci, pe care le denumeau derivatele erau desconsiderate (Graur, N.A.: 121). Iordan (LRA: 158) crede că s-a ajuns la acest rezultat prin îmbinarea hibridă a sufixului turcesc cu teme romanice, precum şi pentru că era legat de o lume detestată. W. Bahner (*loc. cit.*) consideră că *-giu* a dobândit valoare peiorativă atât pentru că derivatele sale denumeau funcţii modeste, desconsiderate, cât şi deoarece corespondentul său avea şi în turcă un sens peiorativ, când desemna pe purtătorul unei calităţi negative. Româna n-a făcut decât să accentueze sensul peiorativ, prezent în temele formaţiilor turceşti (cf. şi Suciu, I.T. I: 510–511).

Valoarea formaţiilor cu aceste sufixe a suferit anumite modificări, în limba română. Unele formaţii mai vechi, care denumeau funcţii de la curtea turcească, când nu au dispărut cu totul, şi-au pierdut valoarea iniţială, dobândind-o ulterior pe aceea de nume de meserii, de ex.: *peşchirgiu* a fost iniţial numele slujbaşului însărcinat cu ţinerea peşchirelor (= ştergare) şi a şervetelor la curtea sultanului sau a vizirului ori numele boiernaşului care prezenta domnului peşchirul (cf. Uricariul XIX 390, a. 1776, în DLR), iar după aceea a devenit numele ţesătorului şi al vânzătorului de peşchire (cf. N. A. Bogdan, C. M. 101, în DLR); *şerbegiu* era titlul dat slujbaşului care sevea şerbet şi dulceţuri domnitorului (cf. ŞIO II_1 337, a. 1776, în DLR), iar mai târziu denumea persoana care prepara şi vindea şerbet (cf. Doc. Ec. 147, a. 1812, în DLR). Dar şi aceste noi sensuri au început, cu timpul, să fie din ce în ce mai puţin folosite. Observăm că numele de meserii, în sens strict, sunt cele care au câştigat teren faţă de numele de funcţii. Un fapt asemănător s-a petrecut însă şi cu numele de meserii în raport cu valoarea de „purtător al calităţii": *papugiu* „pantofar" şi-a schimbat sensul în „înşelător, viclean, şarlatan", *rahagiu* „fabricant sau vânzător ambulant de rahat" în „om lipsit de valoare" ş.a. Nuanţa peiorativă a multor formaţii s-a accentuat cu vremea, devenind tot mai puternică.

4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

4.1. Sufixele româneşti *-ciu, -giu* provin din ***turcă***.

În turcă există un singur sufix cu 8 variante, conform regulilor armoniei vocalice şi consonantice: *-cı / -ci /-cu / -cü* şi *-çı / -çi / -çu / -çü* (care formează substantive de la substantive, adjective şi adverbe) şi *-ıcı / -ici / -ucu / ucü* (Suciu, I.T. I: 508; cf. şi Graur, E.: 98). Derivatele de la substantive sunt nume de meseriaşi sau de oameni care îndeplinesc în mod obişnuit o acţiune determinată, care a fost asimilată ironic cu o meserie, iar cele de la verbe sunt adjective şi substantive – nume de agent, care funcţionează uneori şi ca nume de meserii. (Deny, G.T.: 343–346, 545; cf. şi Suciu, I.T. I: 508).

4.2. Cuvinte turceşti formate cu aceste sufixe au intrat în număr mare în română în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. După această dată numărul lor descreşte. Sporadic, sunt atestate şi în secolul al XVI-lea, de exemplu *abagiu* (a. 1582, la Suciu II: 29) < tc. *abacı*, *satârgiu* (DHLR II: 552) < tc. *satırcı*. Mai numeroase sunt însă ***formaţiile împrumutate*** în secolele următoare:

– neanalizabile: *avgiu* „vânător care aproviziona masa domnească" (N. Costin apud HEM: col. 2166, în DA) < tc. *avcı*, *balgiu* „turc care aproviziona cu miere Poarta Otomană" (Neculce, Let. II 461/5, în DA) < tc. *balcı*, *cuiungiu* „aurar, argintar, bijutier" (a. 1775 Doc. apud ŞIO, în DA) < tc. *kuyumcu*, *curugiu* „soldat turc (veteran sau invalid) folosit pentru pază" (sec. XVII, la Suciu, I.T. II: 277) < tc. *korucu*, *elciu* „ambasador" (sec. XVIII, la Suciu, I.T. II: 320) < tc. *elçi*, *iazagiu* „secretar, grămătic turc" (a. 1693 Doc. ŞIO, la Suciu, I.T. II: 425) < tc. *yazıcı*, *mungiu* „lumânărar" (a. 1792, la N. A. Bogdan, C.M. 70, în DLR) < tc. *mumcu* (înv. *mumğí*) etc.;

– analizabile: *baltagiu* (a. 1693 Doc. în TDRG[2]) < tc. *baltacı*, *bischigiu* (a. 1795 Doc. apud ŞIO, în DA) < tc. *biçkıcı*, *bozagiu* (a. 1715 apud ŞIO, în DA) < tc. *bozacı* (înv. *buzağí*), *cafegiu* (ante 1703, la Suciu, I.T. II: 135) < tc. *kahveci*, *conacciu* (a. 1709 apud Uricariul VIII 236/21, în DA) < tc. *konakçı*, *dughengiu* (a. 1776, la Suciu, I.T. II: 309) < tc. *dükkâncı*, *halvagiu* (a. 1693, apud ŞIO, în DA) < tc. (înv. şi pop.) *halvağí*, *mabeingiu* (a. 1783 Doc. apud ŞIO, în DLR) < tc. *mabeyinci*, *mataragiu* (a. 1693 apud ŞIO, în DLR) < tc. *mataracı*, *menzilgiu* (a. 1743, la Suciu, I.T. II: 498) < tc. *menzilci*, *mumbaiegiu* (a. 1693 Doc. apud ŞIO, în DLR) < tc. *mümbayeacı*, *odagiu* (ante 1703, la Suciu, I.T. II: 548) < tc. *odacı*, *papugiu* (a. 1698, la Suciu, I.T. II: 570) < tc. (înv.) *papuğí* etc.

Alături de cuvintele turceşti în *-giu* au intrat în română şi cuvinte cu acest sufix din alte limbi balcanice, ca *boltăgiu* „(reg.) bogătaş" < sârb. *boltagija*, *comitagiu* „membru al unui comitet revoluţionar bulgar" < bg. *komitağí* (< turcă) etc.

Majoritatea împrumuturilor turceşti sunt analizabile în limba română sau cel puţin au fost pentru vorbitorii din acea epocă, deoarece au fost împrumutate şi cuvintele de la care sunt formate. După modelul acestora s-au format derivate româneşti, întâi de la teme turceşti, greceşti, maghiare, apoi şi de la teme mai noi, neologisme romanice sau neromanice (vezi *infra* **5.** şi **6.**) începând din secolul al

XVII-lea: *carvasaragiu* (N. Costin, apud Let. II, $91/_{93}$, în DA), *cherhanagiu* (Doc. 1790, în DA), *chisargiu* (DDRF, în DA s.v. *chiser*), *damblagiu* (Alecsandri, T. 948, în DLR), *davegiu* (a. 1776, la Iorga, S.D. XXI, 160, în DLR), *duelgiu* (Alecsandri, T. 520, în DLR), *hatârgiu* (Jipescu, O. 262, în DA), *haznagiu* (Şez. III 214, în DA), *isnafgiu* (Arhiva IV, 63, în DA), *mahalagiu* (a. 1628, la Suciu, I.T. II: 469), *mascaragiu* (N. Costin, ap. Let. II, 113/14, în DLR), *perdel(e)giu* (Cantemir, apud Cihac, II, 605, în DLR), *rahagiu* (Caragiale, O. II, 190, în DLR), *tutungiu* (CR (1831), 308/23, în DLR), *zalhanagiu* (a. 1742, la Iorga, S.D. VI, 405, în DLR) etc.

1. O serie de formaţii considerate a fi derivate pe teren românesc în sursele lexicografice consultate sunt, de fapt, împrumuturi analizabile din turcă, unde majoritatea sunt cuvinte dialectale sau/şi învechite (cf. Suciu, I.T. II s.v.): *bozagiu* < tc. *bozacı,* (înv.) *buzağï; caucciu* < tc. *kavukçu,* (înv.) *kaukčï; cazanciu / cazangiu* < tc. *kazanci; cherestegiu* < tc. *keresteci; geamparagiu* < tc. (înv. şi dial.) *čamparağï; halvagiu* < tc. (înv. şi pop.) *halvağï; havalagiu / havalegiu* < tc. *havaleci; pilafgiu* < tc. *pilâvcı,* (pop.) *pilafcı; sacagiu* < tc. (înv. şi dial.) *sacağï; tarapangiu* < tc. (înv. şi dial.) *tarabhaneği, tarabhanağï;* în schimb, *ma(g)azagiu* este derivat românesc de la *magaza* „depozit de mărfuri care se vând cu toptanul", şi nu împrumut din tc. *magazaci* (MDA).

2. Ca şi *caftangiu* (vezi *supra* **2.2.1.**), cuvântul *chirigiu* glosat în surse „cărăuş; chiriaş" reprezintă de fapt două cuvinte: *chiragiu / chirigiu*[1] „cărăuş" (atestat în a. 1696 Doc. cf. TDRG[2]), a fost împrumutat din tc. *kiracı,* (înv.) *kiriği* (Suciu, I.T. II: 231), iar *chirigiu*[2] „chiriaş" (atestat în 1873 apud ŞIO, în DA), a fost derivat în română de la *chirie.*

5. Originea temelor

Temele formaţiilor româneşti derivate cu sufixele *-ciu, -giu* sunt de origini diferite:

– turceşti (majoritatea): *buclucciu, carvasaragiu, cealmagiu, cusurgiu, damblagiu, hatârgiu, isnafgiu, madegiu, mahalagiu, raha(t)giu, telemegiu, tertipgiu* etc.;
– slave (ruseşti, bulgăreşti, slavone): *caramangiu, carmacgiu, otcupciu, şofrangiu, zavergiu* etc.;
– franţuzeşti: *bufegiu, calamburgiu, cartiergiu* etc.;
– greceşti: *mulargiu, pazvangiu* etc.;
– moştenite din latină: *muiergiu, săpungiu.*

Tema derivatului *bocangiu* este maghiară, iar *olangiu* şi *untdelemngiu* se raportează la teme formate în limba română,

Multe teme au etimologie multiplă: *biliar(d)giu* (italiană, rusă, în MDA; franceză, în DA), *chisargiu* (turcă, maghiară), *contracciu* (franceză, latină), *covrigiu* (bulgară, veche slavă), *duelgiu* (franceză, latină), *farfurigiu* (turcă, neogreacă), *macaragiu* (turcă, bulgară, neogreacă), *sofagiu* (turcă, franceză), *stihurgiu* (neogreacă, slavonă), *tabacgiu* (germană, rusă, ucraineană) etc.

6. Productivitatea sufixelor

În primele două secole după intrarea lor în română, aşadar în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, sufixele au fost foarte productive, în special *-giu,* pentru că sunt numai patru derivate româneşti sigure cu *-ciu*: *buclucciu* (în DA s.v. *bucluc*, fără citat, marcat ca învechit), *contracciu* (Golescu, C. 135, în DA), *otcupciu* (a. 1832, Doc. Ec. 517, în DLR) şi *tabacciu* (anul 1835, Doc. Ec. 596, în DLR).

Productivitatea lor nu a fost egală pentru toate valorile. Sufixul *-giu* a fost puţin productiv la nume de funcţii şi chiar la nume de agent, dar a fost productiv la nume de meserii şi de purtător al unei calităţi (negative, în general):

În secolul al XX-lea productivitatea lui *-giu* a scăzut, dar a continuat să creeze derivate: *biliar(d)giu* (Iordan, LRA: 158), *calamburgiu* (*ibid.*), *cusurgiu* (Pas, L. I 92, în DLR), *macaragiu* (Leg. Ec. Pl. 289, în MDA), *muiergiu* (CV 1949 nr. 8, 34, în DLR), *telemegiu* (Nom. Prof. 50, în MDA), *trufandagiu* (ALAS 29 V, 1938, 13/3, în MDA), *untdelemngiu* (Klopştock, F. 222, în MDA) etc.; unele sunt atestate în presa ultimilor ani: *barbagiu, bingbangiu, cartiergiu, ciolangiu* etc.

7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Majoritatea derivatelor cu sufixele în discuţie sunt calificate în dicţionarele consultate drept învechite, pentru că multe nume de funcţionari publici din perioada stăpânirii otomane sau nume de meserii ori îndeletniciri din epocile vechi au dispărut din uzul curent al limbii române odată cu realităţile respective. Chiar şi în perioadele trecute, aceste derivate circulau numai în sudul şi estul teritoriului, în restul ţării nefiind cunoscute. Ele nu s-au păstrat şi pentru că, în epocile mai noi, româna a preferat alte sufixe pentru a crea nume de agent şi/sau de meseriaşi (în special *-ar* şi *-(a)tor*).

Puţine cuvinte se mai menţin în limba contemporană, unele numai în limbaj familiar sau regional: *bocciu, -ie* (cu valoare adjectivală), *cherestegiu, chilipirgiu, cusurgiu, damblagiu, geamgiu, giuvaiergiu, hangiu, macaragiu, mahalagiu, zurbagiu* etc.

Multe dintre formaţiile mai recente se folosesc rar, unele având caracter de creaţii ocazionale, ironice: *calamburgiu, cartiergiu, muiergiu, tabietgiu, taclagiu, tertipgiu, trufandagiu* etc.

8. SUFIXE COMPLEXE

8.1. -AGIU, -EGIU, -IGIU

8.1.1. Statutul afixelor

Sufixele *-agiu* [pron. -a-ği̯u], *-egiu* [pron. -e-ği̯u], *-igiu* [pron. -i-ği̯u] reprezintă o ***serie*** având distribuţie similară (vezi *infra* **8.1.2.**), valori comune (vezi *infra* **8.1.3.**) şi aceeaşi origine (vezi *infra* **8.1.4.**). Toate trei sunt sufixe dezvoltate, formate din sufixul *-giu* precedat de o vocală de legătură, identificate în formaţii cu tema terminată în:

– consoană: *conduragiu* „condurar(iu), cizmar" cf. *condur* „pantof de damă" (DA), *declamagiu* „persoană care vorbeşte emfatic" cf. *(a) declama* (DLR), *halagiu* „negustor în *hală*" (MDA), *lefegiu* „oştean străin angajat cu *leafă*, mercenar; salariat" (DLR), *mindirigiu* „meseriaş care face saltele" (DLR) cf. *mindir* „saltea", *piligiu* „om beţiv" cf. *(a) pili* „a bea" (DLR) etc.;
– grup consonantic: *baftagiu* „om cu noroc" cf. *baftă* (MDA), *frontagiu* „ofiţer de *front*" (MDA), *laptagiu* „lăptar" cf. *lapte* (DLR), *lustragiu* „bărbat care lustruieşte încălţămintea" cf. *lustru* „lucire" (DLR) etc.;
– (rar) semivocala *ĭ* (care devine *i* vocalic în derivat): *tuigiu* „persoană care confecţiona *tuiuri* (= semne distinctive ale rangului unor demnitari otomani); panaşe" (DLR).

Există şi un ***dublet*** de la aceeaşi temă cu două sufixe diferite din serie: *vintiragiu / vintirigiu* „pescar" cf. *vintir* „unealtă de pescuit" (DLR).

8.1.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

8.1.2.1. -AGI̯U

În DI sunt înregistrate 54 de ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-agiu*: *astaragiu* „fabricant de *astar* (= pânză groasă)" (DA), *baftagiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *barcagiu* „persoană care conduce o *barcă*" (DA), *bombagiu* „atentator cu *bombe*; persoană care lansează ştiri senzaţionale (= bombe)" (MDA), *bragagiu* „fabricant sau vânzător de *bragă*" (DA), *camionagiu* „camionar; conducător sau proprietar de *camion*" (DA s.v. *camion*), *canalagiu* „muncitor care lucrează la *canale*" (MDA), *cantaragiu* „lucrător care cântăreşte bagaje sau mărfuri" (DA) cf. *cantar* – var. la *cântar*, *cazarmagiu* „soldat care e de mult timp în *cazarmă*" (DA s.v. *cazarmă*), *ciorbagiu*[1] „persoană căreia îi place mult *ciorba*" (DA), *clapagiu* „clapist; persoană care trage *clapa* (= înşală)" (DA), *conduragiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *cotiugaragiu* „proprietar al unui *coti(u)gar* (= căruţă lungă şi joasă); *cotigar* (= persoană care are o cotigă)" (MDA), *declamagiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *drâmbagiu* „cântăreţ din *drâmbă*" (DLR), *durnagiu* „nebunatic" cf. *durn* „prost" (DLR), *fanaragiu* „fanariot; lampagiu" cf. *Fanar* (DA) şi *fanar* „felinar", *frontagiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *gardagiu* „(reg.) om care aşază şi păzeşte *gardul* de prins peşte" (MDA), *halagiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *lampagiu* „persoană care fabrica sau vindea *lămpi*", *laptagiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *lustragiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *marfagiu* „negustor" cf. *marfă* (DLR), *muscalagiu* „naist" (DLR) cf. *muscal* „nai", *palavragiu* „persoană care spune *palavre*" (DLR), *pastramagiu* „persoană care făcea sau vindea *pastramă*" (DLR), *pavagiu* „pavator" cf. *(a) pava* (DLR), *pomanagiu* „persoană care trăieşte din *pomană*" (DLR), *pompagiu* „persoană care lucrează la o *pompă*" cf. şi *(a) pompa* (DLR), *pontagiu*[1] „pontator la un joc de noroc" cf. *(a) ponta* (DLR), *poştagiu* „diriginte de *poştă*" (DLR), *povarnagiu* „persoană care lucrează la o *povarnă* (= cazan pentru spirt, rachiu)" (DLR), *probagiu* „(înv.) persoană specializată în efectuarea unor *probe* de laborator" (DLR), *rablagiu* „(om) rablagit, ramolit" cf. *rablă* (DLR), *rampagiu* „muncitor care lucrează pe *rampă*" (DLR), *reclamagiu* „persoană care obişnuieşte *să reclame;* persoană care îşi face *reclamă*" cf. *(a) reclama* (DLR), *robagiu* „hamal care transportă cu *roaba*" (DLR), *samaragiu* „persoană care face şi vinde *samare* (= un fel de şei)" (DLR), *scandalagiu* „(bărbat) care provoacă *scandal*" (DLR), *sifonagiu* „sifonar" cf. *sifon* (DLR), *spitalagiu* „infirmier" cf. *spital* (DLR), *şalagiu* – variantă la *salagiu* (DLR) „avocat care stă mai mult „pe *şală*" (în sala paşilor pierduţi) pentru a-şi recruta clienţi" (cf. Iordan, LRA: 159), *şpagagiu* „persoană care primeşte *şpagă*" (DLR), *tablagiu* „jucător de *table;* (fig.) ofiţer inferior" (DLR) cf. şi *tablă*, *tamburagiu* „persoană care cântă la *tambură* (= vechi instrument muzical cu coarde)" (DLR), *tarabagiu* „negustor care vinde la *tarabă*" (DLR), *teatragiu* „cabotin" cf. *teatru* (DLR), *trupagiu* „soldat care face serviciu la *trupă*" (DLR), *tulumbagiu* „fabricant de *tulumbe*" (DLR), *ţambalagiu* „cântăreţ la *ţambal*" (DLR), *ţucalagiu* „persoană care îndeplinea servicii considerate degradante" cf. *ţucal* (DLR), *vintiragiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *vorbagiu* „vorbăreţ" cf. *(a) vorbi* (DLR).

Formaţia *grataragiu* din DI nu figurează în DA, nici în MDA, unde apare numai dubletul (format cu sufixul *-giu*) *gratargiu* „bucătar specializat în fripturi la *grătar*"; are însă multe atestări pe internet.

La acestea se adaugă 32 din alte surse: *actagiu* „funcţionar care se ocupă de *acte*" (Iordan, LRA: 158), *asfaltagiu* „asfaltator" (Nom. Prof.: 39) cf. *asfalt*, *bancagiu* „persoană care spune *bancuri*" (Vârlan, S.N.: 78), *blatagiu* (Suciu, I.T. I: 514) cf. *blat*, *bulgaragiu* „tencuitor cu lut" (Nom. Prof.: 38) cf. *bulgăr(e)*, *buzduganagiu* „soldat înarmat cu *buzdugan*" (Suciu, I.T. I: 512), *carambolagiu* „jucător (de biliard) la *carambol* (= numai cu bilele, fără „popice")" (Iordan, LRA: 158), *caşcavalagiu* „muncitor specializat în

prepararea *caşcavalului*” (Moise 1983: 121), *catranagiu* „cel care călăfătuieşte vasele” (Nom. Prof.: 33) cf. *catran*, *chiolhanagiu* „om căruia îi plac *chiohanele*” (Suciu, I.T. I: 512), *combinagiu* „persoană care face combinații necinstite” cf. *(a) combina* (Iordan, LRA: 158), *confecționagiu* „cel ce confecționează (în special haine) în mare cantitate” cf. *(a) confecționa* (Mănucă 1961: 232), *culturagiu* „fals om de *cultură*” (Vârlan, S.N.: 77), *frescagiu* „pictor în *frescă*” (*ibid.*), *gargaragiu* „om care spune vrute şi nevrute” cf. *gargară* „pălăvrăgeală” („Dilema veche” III, 2006, nr. 106, 20), *labagiu* „onanist; om de nimic” cf. *labă* (DLR), *maidanagiu* „persoană care îşi pierde vremea pe *maidan*” (Vârlan, S.N.: 78), *mangalagiu* „cărbunar” (Suciu, I.T. I: 512) cf. *mangal, mapagiu* „cel care umblă cu *mapa*; birocratul care nu munceşte” (în titlul *Mapagiii,* Rom. lib. 2739, 1999, 1, apud Zafiu 2004a), *mucagiu* „cerşetor care adună mucurile de țigări” cf. *muc* (Vârlan, S.N.: 78), *palmagiu* „(arg.) hoț de buzunare (DALR) cf. *(a) palma* „a fura, a şterpeli”, *parcagiu* „cel care se ocupă cu parcatul maşinilor” cf. *(a) parca* (Vârlan, S.N.: 78), *pipagiu* „fumător” cf. *pipă* (MDA) şi *(a) pipa* „a fuma (cu pipa)”, *pistolagiu* „om care trage cu *pistolul*” (Iordan, LRA: 158), *pontagiu*[2] „(înv.) persoană care informează hoții unde anume pot da o lovitură” (DALR) cf. *pont, rumbagiu* „cel care dansează *rumba*” (Puşcariu, L.R. I: 317), *salagiu* „plutaş pe un *sal* (= plută mare)” (Suciu, I.T. I: 512), *spionagiu* „*spion*” cf. şi *(a) spiona* (Vârlan, S.N.: 78), *sponsoragiu* „persoană care sponsorizează” cf. *sponsor* (Vârlan, S.N.: 77), *suplimentagiu* (Suciu, I.T. I: 515) cf. *supliment, şalvaragiu* „bulgar (care poartă *şalvari*)” (DLR), *tabletagiu* „autor de *tablete*” (Vârlan, S.N.: 78–79).

Formațiile cu sufixul *-agiu* sunt ***substantive masculine*** analizabile prin raportare la:

– substantive:
  – neutre: *actagiu, astaragiu, camionagiu, frontagiu, grataragiu, samaragiu, sifonagiu, spitalagiu, teatragiu, țambalagiu* etc.;
  – feminine: *barcagiu, bragagiu, drâmbagiu, lampagiu, palavragiu, poştagiu, rampagiu, rumbagiu, şpagagiu, tablagiu, tulumbagiu* etc.;
  – (rar) masculine: *conduragiu, sponsoragiu, şalvaragiu;*
– verbe: *combinagiu, confecționagiu, declamagiu, pavagiu,* [1], *vorbagiu* etc.;
– verbe sau substantive: *reclamagiu* (în funcție de sens), *spionagiu.*

Conform indicațiilor din sursele lexicografice, unele formații funcționează şi (sau în primul rând) ca ***adjective*** (*rablagiu, -ie* şi *scandalagiu,* cf. şi *palavragiu, pomanagiu*), iar *durnagiu, -ie* este înregistrat numai ca adjectiv.

În DI figurează şi o ***formație semianalizabilă***: *limonagiu* „fabricant sau vânzător de *limonadă*” (DLR) „(arg.) informator” (DALR).

8.1.2.2. -EGI̱U

Sufixul *–egiu* [pron. -e-ği̱u] se identifică în 2 ***formații analizabile*** din DI: *lefegiu* (vezi *supra* **8.1.1.**) şi *mezelegiu* „mezelar” cf. *mezel* (DLR).

Formația *lefegiu* are dubletul *lefeciu* (a. 1645, la Suciu, I.T. II: 454), în care apare sufixul **-eciu* [pron. -e-či̱u].

Din DLR se adaugă: *menghinegiu* „(înv.) lucrător la menghină; piuar”.

Formațiile sunt ***substantive masculine***, primul analizabil prin raportare la un substantiv feminin, celelalte două, la substantive neutre.

Se adaugă şi o ***formaţie semianalizabilă***: *herghelegiu* „proxenet" cf. *herghelie*, cu sens figurat (Vârlan, S.N.: 77).

8.1.2.3. -IGIU

În DI sunt înregistrate 8 ***formaţii analizabile*** cu sufixul *-igiu: fitiligiu* „cal nedresat" (DA) şi „fitilist, intrigant" (MDA) cf. *fitil* în expr. *a băga un ~* „a provoca intrigi", *mindirigiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *naigiu* „naist" cf. *nai* (DLR s.v. *naingiu*), *piligiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *potcapigiu* „confecţioner şi vânzător de *potcapuri*" (DLR), *tractirigiu* „persoană care ţine un *tractir*" (DLR), *tuigiu* (vezi *supra* **8.1.1.**), *vintirigiu* (vezi *supra* **8.1.1.**).

1. Nu am inclus în inventar cuvântul *tinichigiu* „meseriaş care fabrică obiecte din *tinichea*", pentru că l-am considerat variantă lexicală rezultată prin asimilare vocalică din forma etimologică *tinichegiu* < tc. *tenekeci*, în care, conform principiilor de analiză din această lucrare, se segmentează sufixul *-giu*. Tot sufixul *-giu* se identifică şi în formaţia *rachigiu* „persoană care fabrică sau vinde *rachiu*" < tc. *rakici*, pentru că *-i-* vocalic face parte din radicalul *rachi-* (cf. şi *rachie*).

În schimb, în formaţiile *naigiu* [pron. na-i-ği̯u] şi *tuigiu* [pron. tu-i-ği̯u] se identifică sufixul *-igiu*, pentru că *ĭ* semivocalic din temă devine vocală plină şi formează silabă.

2. Despre *fitiligiu* „cal nedresat" în DA s.v. se spune că este „derivat, probabil, din *fitil* (propriu: cal focos, primejdios ca fitilul aprins)".

3. Unele formaţii cu *-igiu* au ***dublete*** cu *-giu* sau cu alte sufixe dezvoltate ale acestuia: ***naigiu / naingiu, piligiu / pilangiu, tractirigiu / tractirgiu, vintirigiu / vintiragiu.***

Toate formaţiile cu *-igiu* sunt ***substantive masculine*** raportabile la:
– substantive neutre: *fitiligiu, mindirigiu, naigiu, potcapigiu, tuigiu, tractirigiu, vintirigiu;*
– un verb: *piligiu*.

Substantivul *fitiligiu* „fitilist, intrigant" are şi formă de feminin (*fitiligie*) şi se poate folosi şi ca ***adjectiv*** (MDA).

8.1.3. Valorile derivatelor

Derivatele cu sufixele din seria *-agiu, -egiu, -igiu* au aproximativ aceleaşi valori semantice ca şi formaţiile cu sufixul *-giu* (unele evidenţiindu-se la un singur sufix).

8.1.3.1. ***Nume de agent***:
– cu bază verbală: *combinagiu, confecţionagiu, declamagiu, pavagiu, piligiu, pontagiu*[1], *reclamagiu* „persoană care reclamă mereu", *vorbagiu;*
– cu bază nominală: *bombagiu, clapagiu, reclamagiu* „persoană care îşi face reclamă", *tabletagiu* etc.

Unele s-au specializat ca ***nume de meseriaşi*** (desemnând meserii sau îndeletniciri legate de obiectul denumit de temă): *astaragiu, barcagiu, drâmbagiu, laptagiu, mezelegiu, mindirigiu, naigiu, poştagiu, potcapigiu, spitalagiu, tuigiu, vintirigiu* etc.

8.1.3.2. ***Purtătorul preferinţei*** pentru obiectul denumit de temă: *ciorbagiu*[1], *fitiligiu, palavragiu, pomanagiu, scandalagiu* etc.

8.1.3.3. ***Purtătorul apartenenței*** (locale sau la un grup organizat): *cazarmagiu, fanaragiu* „fanariot”, *frontagiu, halagiu, șalagiu, trupagiu.*

8.1.3.4. ***Posesorul:*** *baftagiu, lefegiu, marfagiu.*

Formația *sponsoragiu* este ***sinonimă*** cu baza, cu o nuanță peiorativă.

Cel mai bine reprezentate sunt numele de meseriași.

8.1.4. Originea sufixelor și istoria derivatelor

8.1.4.1. Sufixele dezvoltate din seria *-agiu, -egiu, -igiu* sunt formate dintr-o vocală de legătură (*-a-/-e-/-i-*) + sufixul *-giu.*

Sufixul *-agiu,* care se identifică în cele mai numeroase formații, a fost împrumutat din turcă (pentru etimoane, cf. Suciu, I.T. II s.v.), în:

– cuvinte neanalizabile: *ce(a)rcagiu* „soldat din avangardă” (Costinescu, în DA) < tc. *çarkacı, ciorbagiu*[2] „ofițer de ieniceri” (N. Costin apud Let. II 255/22, în DA) < tc. *çorbacı, turnagiu* „locotenent de ieniceri” (R. Popescu, CM I, 511, în DLR) < tc. *turnağï;*

– derivate (semi)analizabile: *conduragiu* (H. II, 30, în DA) < tc. *konduracı, limonagiu* (R. Popescu, CM I, 536, în DLR) < tc. *limonatacı, palavragiu* (*Valian*, V., în DLR) < tc. *palavracı, tamburagiu* (Rev. Nouă I, 350, în DLR) < tc. *tamburacı, tulumbagiu* (a. 1815 în Uricariul V, 444, în DLR; a. 1793, la Suciu, I.T. II: 774) < tc. *tulumbacı.*

Sufixul *-egiu (*-eciu)* a fost împrumutat în derivatul analizabil *lefegiu* (a. 1724, la Suciu II: 454) < tc. *ulûfeci, *lefeği;* pentru forma *lefeciu,* vezi *supra*, nota sub **8.1.2.2.**) și a fost apoi folosit pentru crearea derivatului românesc *mezelegiu.*

Sufixul dezvoltat *-igiu* a fost creat în limba română, pentru adaptarea împrumutului analizabil *mindirigiu* < tc. *minderci,* probabil prin asimilare cu vocala *i* din temă (cf. și *tuigiu* < tc. *tuğcu*).

8.1.4.2. Segmentat din împrumuturile analizabile, sufixul *-agiu* a creat derivate românești: *astaragiu* (a. 1784 apud ȘIO, în DA), *bragagiu* (Filimon, C. I, 610, în DA), *combinagiu* (Iordan, LRA: 158), *fanaragiu* „lampagiu” (a. 1776, Uricariul XIX, 328, în DA) și „fanariot” (Alecsandri, T. 138, în DA), *lampagiu* (Valian, V., în DLR), *laptagiu* (I. Golescu, C., în DLR), *rampagiu* (Nom. Prof.: 14), *sifonagiu* (Iordan, LRA: 159), *tarabagiu* (F (1879), 56, în DLR), *teatragiu* (ALAS 25, v 1935, 1/5, în DLR), *țambalagiu* (Delavrancea, S. 182, în DLR), *vorbagiu* (Iordan, LRA: 159) etc.

Șase din cele 8 formații în care se identifică sufixul *-igiu* sunt creații românești: *fitiligiu* (Vasiliu, C. 180, în DA), *naigiu* (TDRG, BL VII, 124, în DLR), *piligiu* (BL II 180, în DLR), *potcapigiu* (Polizu, în DLR), *tractirigiu* (a. 1820 apud N.A. Bogdan, C. M. 104, în DLR) și *vintirigiu* (Antipa, P. 285, în DLR).

8.1.5. Originea temelor

Temele formațiilor românești cu sufixele din seria *-agiu, -egiu, -igiu* au origini diverse:

– latino-romanice (în special franțuzești): *barcagiu* (it.), *bombagiu* (fr.), *canalagiu* (fr., lat.), *combinagiu* (fr.), *declamagiu* (fr., lat.), *pavagiu* (fr.), *pompagiu* (fr., lat.), *pontagiu* (fr.) etc.;

– slave: *bragagiu* (rus.), *cazarmagiu* (rus.), *drâmbagiu* (ucr.), *potcapigiu* (slavon.), *povarnagiu* (bg.), *rablagiu* (bg.), *tractirigiu* (rus.) etc.;

– turceşti: *ciorbagiu*[1], *fitiligiu, mezelegiu, naigiu;*
– moştenite din latină: *laptagiu*, probabil şi *grataragiu* (cf. lat. *gratarium*).

Multe teme au origine multiplă: *halagiu* (fr., germ.), *lampagiu* (ger., ngr., fr., rus.), *poştagiu* (rus., ger., magh., fr.), *rampagiu* (fr., germ.), *samaragiu* (bg., ngr.), *scandalagiu* (slavon., ngr., fr., lat.), *spitalagiu* (ngr., germ., lat., fr.), *tarabagiu* (tc., srb., bg.), *teatragiu* (lat., ngr., fr., germ.) etc.

Etimologia temelor derivatelor *robagiu* şi *şpagagiu* este necunoscută, iar tema lui *piligiu* provine din limba romani.

8.1.6. Productivitatea sufixelor

Sufixul *-agiu* a devenit foarte productiv, dat fiind că a creat numeroase derivate pe teren românesc, începând din secolul al XVIII-lea; destul de numeroase sunt şi creaţiile recente, cu atestări din presa contemporană (cf. Vârlan, S.N.: 77–78): *bancagiu, culturagiu, frescagiu, sponsoragiu* etc.

Formaţia *pastramagiu* este considerată creaţie românească în sursele lexicografice, dar împrumut din tc. *pastirmacı* (la Suciu, I.T. II: 575).

Productiv a fost şi sufixul *-igiu* (vezi *supra* **8.1.4.2.**).

8.1.7. Repartiţia stilistică şi teritorială a derivatelor

Multe derivate care reprezintă nume de meseriaşi sau de persoane care au o anumită îndeletnicire sunt învechite (*astaragiu, bragagiu, canalagiu, conduragiu, drâmbagiu, laptagiu, mingirigiu, naigiu, poştagiu, potcapigiu, spitalagiu, tuigiu, tulumbagiu* etc.), altele sunt recente datorită „revitalizării" sufixelor din serie în presă şi în limbajul colocvial (*parcagiu, tabletagiu* etc.).

O serie de formaţii sunt rare, pentru că au avut, de la început, caracter ocazional, ironic: *baftagiu, bombagiu, clapagiu, combinagiu, declamagiu, pontagiu, şpagagiu, teatragiu* etc.

În limba actuală se mai folosesc puţine formaţii, în general cele care exprimă însuşiri negative: *fitiligiu, palavragiu, pomanagiu, reclamagiu, scandalagiu,* rar şi *barcagiu, camionagiu, grataragiu, ţambalagiu.*

8.2. -ANGI̲U, -NGI̲U

8.2.1. Statutul afixelor

Conform procedeelor de analiză practicate în această lucrare, sufixul *-angiu* [pron. -an-ĝi̲u] se identifică în derivate a căror temă se termină în consoană (vezi *infra* **8.2.2.1.**), iar sufixul *-ngiu* [pron. -...n-ĝi̲u] se segmentează din formaţii a căror temă se termină în *-a̲-* sau *-ĕa̲-* (vezi *infra* **8.2.2.2.**).

8.2.2. Inventarul derivatelor şi analiza lor formală

8.2.2.1. -ANGI̲U

În DI sunt înregistrate 4 ***formaţii analizabile***: *caftangiu* „bătăuş" cf. *(a) cafti* (MDA), *chiulangiu* „persoană care *chiuleşte* sistematic" (DA), *moftangiu* „om neserios, flecar" cf. *moft* (DLR), *pilangiu* „piligiu" cf. *(a) pili* (DLR).

La acestea se adaugă 24 de formaţii din alte surse: *baftangiu* „om norocos; baftagiu" (Iordan, LRA: 158), *blogangiu* „cel care are un *blog* pe internet" (Vârlan, S.N.: 78), *bursangiu* „profitor abonat la *burse*" (Vârlan, S.N.: 77), *clipangiu* „autor de clipuri" cf. *clip* (Vârlan, S.N.: 78), *coadangiu* „cel aflat de fiecare dată la *coadă*, ultimul" (Vârlan, S.N.: 77),

drogangiu „ins care obişnuieşte să se *drogheze*" (Zafiu 2010: 69) cf. şi *drog, fitangiu* „chiulangiu" cf. *fit* în expr. *a trage la ~* (Agavriloaei 1937: 143), *filmangiu* „cel care ajută la realizarea unui *film*" (Vârlan, S.N.: 78), *frecangiu* „om leneş" (DALR) cf. *(a) freca (menta)* „a sta degeaba, a nu face mare lucru, a pierde timpul", *fustangiu* „afemeiat" (Rom. lit. XXXVIII, 2005, 13) cf. *fustă, luftangiu* „(sport) jucător care luftează în mod frecvent" (DALR) cf. *(a) lufta, mapangiu* „cel care umblă cu *mapa*, birocratul care nu munceşte" (Vârlan, S.N.: 77), *mitangiu* (Graur, T.: 258) „cel ce pretinde şi primeşte *mită*" (internet), *mocangiu* „om naiv / credul" (DALR) cf. *moacă, pasangiu* „cel care trimite mingea în teren" cf. *(a) pasa* (Vârlan, S.N.: 78), *persiflangiu* „cel care îi ironizează pe cei din jur" cf. *(a) persifla* (*ibid.*), *profitangiu* „cel care *profită* de o situaţie sau de o persoană" (*ibid.*), *ratangiu* „jucător care adeseori *ratează* ocaziile de gol" (Suciu, I.T. I: 510), *şpagangiu* „persoană care primeşte *şpagă*" (Vârlan, S.N.: 77), *şpriţangiu* „pilangiu" („Dilema", IV, 1996, nr. 201, 14) cf. *şpriţ, şustangiu* „complice al şmenarului" cf. *şustă* „aranjament" (Vârlan, S.N.: 77), *tirangiu* „complice, ajutor al hoţului de buzunare" cf. *tiră* „obiect cu care hoţul îşi acoperă mâna" (Vârlan, S.N.: 77), *ţuicangiu* „băutor de *ţuică;* beţiv" (DALR), *vastangiu* „hoţ de buzunare" (DALR) cf. *vast* „buzunar cu bani".

Unele formaţii au ***dublete*** cu *-agiu* sau cu *-igiu*: ***baftangiu / baftagiu, mapangiu / mapagiu, pilangiu / piligiu.***

Formaţiile cu sufixul *-angiu* sunt ***substantive masculine*** analizabile prin raportare la:
– substantive:
  – feminine: *baftangiu, coadangiu, fustangiu* etc.;
  – neutre: *moftangiu, fitangiu, şpriţangiu* etc.;
– verbe: *caftangiu, chiulangiu, persiflangiu, pilangiu* etc.

Conform MDA, substantivul *caftangiu* are şi corespondent feminin (*caftangie*) şi poate fi folosit şi ca ***adjectiv***. În aceeaşi situaţie sunt şi alte formaţii, pentru care nu avem atestări feminine sau cu valoare adjectivală.

În DI figurează şi 3 ***formaţii semianalizabile***: *buhurdangiu* „cel însărcinat la curtea domnească să poarte grijă de afumător" (DA s.v. *buhurdar* „vas de afumat cu mirodenii"), *calangiu* „(turcism, rar) spoitor (de vase de aramă)" (DA) cf. *călaiu* „cositor, zinc" şi *sangeangiu* „portdrapel (la turci)" cf. *sangeac* „stindard turcesc" (DLR).

8.2.2.2. -NGI̱U

Sufixul se identifică în 3 ***formaţii analizabile*** din DI: *basmangiu* „basmagiu (= fabricant sau negustor de *basmale*)" (DA), *boiangiu* „vopsitor de textile" (DA) cf. *boia* „vopsea", *cafengiu,* dubletul lui *cafegiu* (DA s.v. *cafegiu*) cf. *cafea.*

Formaţiile sunt ***substantive masculine*** analizabile prin raportare la substantive feminine.

8.2.3. Valorile derivatelor

Derivatele cu sufixele *-angiu, -ngiu* au trei valori semantice, ca şi cele cu *-giu.*

8.2.3.1. ***Nume de agent*** cu bază verbală (*caftangiu, chiulangiu, pasangiu, pilangiu* etc.) sau cu bază nominală (*clipangiu, fitangiu, şpriţangiu* etc.), cu specializarea semantică ***nume de meseriaşi*** sau de persoane care au o anumită îndeletnicire (*basmangiu, boiangiu*).

8.2.3.2. ***Purtătorul preferinţei*** pentru obiectul denumit de temă, în sens figurat, metonimic (*bursangiu, cafengiu, fustangiu, şpagangiu*).

8.2.3.3. ***Posesorul*** obiectului denumit de temă (*baftangiu, blogangiu, moftangiu*).

8.2.4. Originea sufixelor şi istoria derivatelor

8.2.4.1. Sufixele româneşti *-angiu, -ngiu* au luat naştere, probabil, printr-o falsă analiză a cuvintelor turceşti intrate în română care aveau *-n-* în temă, ca *armangiu, bostangiu, taingiu* (Graur 1939b: 121); cf. şi *caftangiu* „persoană care păstra *caftanele*" < tc. *kaftancı*. Este posibil ca la această falsă analiză să fi contribuit şi faptul că uneori, când *-giu* se combină cu teme terminate în consoană, finala consonantică a temei cade (vezi *supra* monografia sufixelor **-CIU, -GIU**, nota 1 sub **2.2.1.**) şi, prin urmare, s-a putut considera că *-n-* face parte din sufix.

Al. Graur crede că la apariţia nazalei în acest sufix e posibil să fi contribuit şi neogreaca; de asemenea, observând că aceste cuvinte sunt trisilabice, consideră că nu e exclus să fie o chestiune de ritm interior sau de expresivitate (Graur 1939b: 124–125). S. Puşcariu, încadrând apariţia acestei consoane în fenomenul mai cuprinzător de despicare a consoanelor, observă că şi în aromână găsim *hălvăngiu* „halvagiu" < tc. *halvacı*; şi în alte limbi există exemple de acest fel, ca v.sl. *topanidzĕ* < grec. *τοπάζιον* sau, în dialecte greceşti, *papanhandzis* faţă de *Papahagi* aromânesc (Puşcariu, L.R. II: 125).

Sufixul *-angiu* a putut fi însă segmentat în română şi din împrumutul semianalizabil *buhurdangiu* (a. 1783 Doc. (ŞIO), la Suciu, I.T. II: 121) < tc. *buhurdancı* (cf. *buhurdar* < tc. *buhurdan*, Suciu, I.T. II: 122). Tot din secolul al XVIII-lea datează şi împrumutul analizabil *boiangiu* (a. 1788, apud ŞIO) < tc. *boyacı* (cf. *boia*).

8.2.4.2. Sufixul *-angiu* pare să fi fost productiv în limba română de la începutul secolului al XVIII-lea, dacă avem în vedere formaţia semianalizabilă *sangeangiu* (N. Costin, Let.[2] II, 455, în DLR) explicată din **sangeacgiu* prin asimilare (Suciu I.T. II: 639). În afară de *boiangiu* şi *buhurdangiu*, toate celelalte formaţii cu *-angiu, -ngiu* sunt derivate româneşti; multe au atestări din secolul al XIX-lea şi de la începutul secolului trecut: *basmangiu* (a. 1826, la Suciu, I.T. II: 76), *moftangiu* (a. 1879, la Suciu II: 512), *pilangiu* (a. 1909, apud Graur 1934b: 180), *chiulangiu* (TDRG), *baftangiu* şi *fitangiu* (ambele la Graur 1939b: 123) etc.

În DA şi MDA, *chiulangiu* este înregistrat ca împrumut din tc. *kulahğy*, dar cuvântul nu figurează la Suciu, I.T. II; de aceea l-am considerat creaţie românească.

8.2.5. Originea temelor

Temele derivatelor româneşti sunt de diverse origini: slavă (*mitangiu*), turcă (*basmangiu, moftangiu*), neogreacă (*fustangiu*), germană (*mapangiu, şpriţangiu*), franceză (*bursangiu, drogangiu, pasangiu, persiflangiu, ratangiu*), romani (*baftangiu, caftangiu, pilangiu*).

Un derivat recent are tema moştenită din latină: *coadangiu*. Tema lui *chiulangiu* este verbul *(a) chiuli*, derivat din substantivul *chiul* (cu etimologie nesigură, cf. tc. *külah*). Originea temei derivatului *fitangiu* este nesigură (cf. rus. *квит*, germ. *quitt*, în MDA), iar temele derivatelor *şpagangiu, şustangiu* şi *tirangiu* figurează cu etimologie necunoscută în MDA.

8.2.6. Productivitatea sufixelor

Productivitatea sufixului *-angiu* continuă şi în zilele noastre (vezi *supra* **8.2.2.1.**, formaţiile adăugate la cele din DI).

8.2.7. Repartiția stilistică și teritorială a derivatelor

Formațiile cu teme de origine turcă sunt învechite, iar celelalte se folosesc rar, fiind creații ocazionale, ironice sau argotice. Singurul derivat care funcționează în limba standard este peiorativul *chiulangiu.*

În câte o singură formație analizabilă se identifică și alte sufixe dezvoltate:

***-alagi̯u** [pron. -a-la-ği̯u] se segmentează din *sambalagiu* (Suciu, I.T. I: 509) cf. *samba;*

***-ingi̯u** [pron. -in-ği̯u] apare în formația din DI *naingiu* (a. 1886, la Suciu II: 533), dublet al formației *naigiu* (a. 1877, *ibid.*; vezi și *supra* **8.1.2.3.**).

Cuvântul din DI *tuiungiu* „(reg.) copil de casă, paj" (DLR s.v. *tuigiu*) nu poate fi raportat din punct de vedere semantic la baza *tuĭ* „semn distinctiv al rangului unor demnitari otomani; panaș" cu detașarea unui sufix dezvoltat **-iungiu* [pron. -ĭun-ği̯u] (deși la Suciu II: 772 apare s.v. *tui*).

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Agavriloaei 1937 = Gh. Agavriloaei, „Din argot-ul şcolarilor", în BPh IV (1937), 137–150.

Andreicin–Popov–Ivanov 1956 = L. Andreicin, K. Popov, M. Ivanov, *Съвременен български език*, Sofia.

Andriescu 1954 = Al. Andriescu, „Numirea acţiunilor prin infinitive lungi substantivate în terminologia ştiinţifică şi tehnică", în LR III (1954), nr. 3, 83–90.

Anghel–Şerban 1974 = Ioana Anghel, Felicia Şerban, „Probleme ale reconstruirii sistemului de derivare al limbii române dintre secolele al IX-lea şi al XV-lea", în CL XIX (1974), nr. 1, 67–75.

Anghel–Şerban 1979 = Ioana Anghel, Felicia Şerban, „Formarea cuvintelor în limba română în secolele IX–XV. Derivarea cu sufixe", în CL XXIV (1979), nr. 2, 171–178.

Anghel 1976 = Ioana Anghel, „Note etimologice şi lexicale", în CL XXI (1976), nr. 2, 221–228.

Arvinte, T. = Vasile Arvinte, „Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului", în SCŞt VIII (1957), fasc. 1, 1–185.

Arvinte 1959 = Vasile Arvinte, „Terminaţia de plural *-auă* a unor substantive neutre", în SCL X (1959), nr. 2, 213–239.

Asan 1959 = Finuţa Asan, „Derivarea cu sufixe şi prefixe în *Psaltirea Hurmuzaki*", în SMFC I, 203–212.

Avram, A. 1961 = Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorităţii în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei.

Avram, A., G.C. = Andrei Avram, 1964, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, Bucureşti (extras din SCL XV (1964), nr. 1–5).

Avram, A. 1972a = Andrei Avram, „Note etimologice", în LR XXI (1972), nr. 6, 517–526.

Avram, A. 1972b = Andrei Avram, „Un grup de cuvinte din familia lui *moale*: probleme de etimologie şi derivaţie", în LR XXI (1972), nr. 4, 285–292.

Avram, A., C.E. = Andrei Avram, 1997, *Contribuţii etimologice* („Etymologica" 1), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Avram, A., P.E. = Andrei Avram, 2000, *Probleme de etimologie* („Etymologica" 4), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Avram, M. 1960 = Mioara Avram, „Sufixele româneşti *-ilă* masculin şi *-ilă*/*´-ilă* feminin", în SMFC II, 149–178.

Avram, M. 1967a = Mioara Avram, „«Genul comun» în limba română", în SCL XVIII (1967), nr. 5, 479–489.

Avram, M. 1967b = Mioara Avram, „Contribuţii la studierea derivării cu *-iv*", în SMFC IV, 87–111.

Avram, M. 1970 = Mioara Avram, „Cuvânt înainte", în FCLR I, p. V–XVI.

Avram, M. 1978 = Mioara Avram, „Introducere", în FCLR II, 5–31.

Avram, M. 1989 = Mioara Avram, „Introducere în studiul sufixelor", în FCLR III, 5–13.

Avram, M. 1996 = Mioara Avram, „La creativité du roumain", în Maria Iliescu, Sanda Şora (eds), *Rumänisch: Typologie, Klassification, Sprachcharakteristik. Akten des Internationalen Kolloquiums der Südosteuropa–Gesellschaft und des Instituts für Romanische Philologie der Universität München*, Tutzing, 30.3–2.4.1993, Veitscheochheim bei Würzburg, Südosteuropa–Schriften, band 14, München, 1996, 285–297.

Avram, M. 1997 = Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală,* Bucureşti, Editura Academiei Române.

Avram, M. 1999 = Mioara Avram, „Formarea cuvintelor în preocupările lui Sextil Puşcariu", în SUBB, nr. 1–2, 1999, 77–87.

Avram, M. 2000 = Mioara Avram, „Un suffixe consolidé et devenu productif: Roum. *-ard*", în Martine Coene, Walter De Mulder, Patrick Dendale, Yves D'Hulst (eds), *Traiani Augusti Vestigia Pressa Sequamur. Studia Lingvistica in Honorem Lilianae Tasmowski*, Padova, Unipress, 3–9.

Avram, M. 2003 = Mioara Avram, „Moţiunea la substantive neutre nume de animate", în LR LII (2003), nr. 1–3, 9–13.

Avram, M. 2005 = Mioara Avram, *Studii de morfologie a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Bahner 1958 = Werner Bahner, „Zur Funktion des suffixes *-giu* in Rumänischen", în CL III (1958), supliment, 57–63.

Baldinger 1950 = Kurt Baldinger, *Kollektivsuffixe und Kollektivbegriff. Ein Beitrag zur Bedeutungslehre im Französischen mit Berücksichtigung der Mundarten*, Berlin, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Veröffentlichungen des Instituts für Romanische Sprachwissenschaft.

Battaglia–Pernicone, G.I. = Salvatore Battaglia, Vincenzo Pernicone, 1951, *La grammatica italiana*, Torino, Loescher; seconda edizione migliorata, 1954.

Bălan-Mihailovici 1980 = Aurelia Bălan-Mihailovici, „Particularités de l'aire nordique de la langue roumaine aux XVII et XVIII siècles dans la formation des mots", în RRL XXV (1980), nr. 5 (*Hommage à A. Rosetti à l'occasion de son 85 anniversaire*), 473–476.

Bălăşescu 1850 = Nicolau Bălăşescu, *Gramatică română pentru seminarii şi clase mai înalte*, ed. a II-a, Bucureşti, 1850.

Belić 1901 = Alexander Belić, „Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe", în *Archiv für slavische Philologie*, XXIII (1901), nr. 1–2, 134–206.

Bidian–Loşonţi–Rusu 1986 = V. Bidian, D. Loşonţi, Gr. Rusu, „Note lexicale şi etimologice", în CL XXXI (1986), nr. 1, 51–57.

Bîrlea, C.P. = I. Bîrlea, 1924, *Cântece poporane din Maramureş, culese de...*, 2 vol., vol. I. *Balade, colinde şi bocete*, vol. II. *Descântece, vrăji, farmece şi defaceri*, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor.

Bîrsan 1962 = D. Bîrsan, „False diminutive", în SMFC III, 89–98.

Bogdan 1913 = Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, 2 vol., I. *Hrisoave şi cărţi domneşti: 1457–1492*; II. *Hrisoave şi cărţi domneşti: 1493–1503, Tractate, acte omagiale, solii, privilegii comerciale, salv-conducte, scrisori: 1457–1503*, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & Co.

Bogrea 1920 = V. Bogrea, „Câteva consideraţii asupra toponimiei româneşti", în DR I (1920), 210–219.

Bogrea 1921–1922 = V. Bogrea, recenzie la G. Pascu, *Sufixele româneşti*, în DR II (1921–1922), 785–788.

Bogrea 1922–1923a = V. Bogrea, „Etimologii. *Moşneag*", în DR III (1922–1923), 733.

Bogrea 1922–1923b = V. Bogrea, „Contribuţii la studiul sufixelor româneşti", în DR III (1922–1923), 803–807 („Încă un sufix neglijat", 803–804; „În chestia sufixului *-ar*", 804–807).

Bogrea 1924–1926 = V. Bogrea, „Contribuţii onomastice", în DR IV, partea a 2-a (1924–1926), 857–873.

Bogza-Irimie 1977 = Bogza-Irimie, Rodica, „Aspecte sociolingvistice în selectarea unor morfeme derivative ale lexicului politic", în LR XXVI (1977), nr. 3, 265–268.

Bolocan 1976 = Gheorghe Bolocan, „Categoria «nume de grup» în toponimie", în LR XXV (1976), nr. 1, 89–98.

Bourciez, E. = Édouard Bourciez, 1923, *Éléments de linguistique romane*, 2e éd. refondue et complétée, Paris, Librairie C. Klincksieck; 1ere éd., 1910; 3e éd., 1930; 4e éd., 1946; 5e éd., 1967.

Brâncuş 1961 = Grigore Brâncuş, „Observaţii asupra etimonurilor albaneze din DLRM", în SCL XII (1961), nr. 2, 193–203.

Brâncuş 1967 = Grigore Brâncuş, „Nume date animalelor domestice", în LR XVI (1967), nr. 2, 169–175.

Brâncuş 1971 = Grigore Brâncuş, „Şuetă”, în LR XX (1971), nr. 2, 184–185.
Brâncuş, V.A. = Grigore Brâncuş, 1983, *Vocabularul autohton*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Bugeanu 1971a = Dan Bugeanu, „Note etimologice şi lexicale”, în LR XX (1971), nr. 1, 53–54.
Bugeanu 1971b = Dan Bugeanu, „Note lexicale şi etimologice”, în LR XX (1971), nr. 3, 298–299.
Bugeanu 1993 = Dan Bugeanu, „Note lexicale”, în LR XLII (1993), nr. 9, 427–429.
Bulgăr 1961 = Gheorghe Bulgăr, „Cuvinte rare în opera lui Mihail Eminescu”, în LR X (1961), nr. 1, 48–57.
Bulgăr 1965 = Gheorghe Bulgăr, „Neologismele romanice la începutul secolului trecut”, în CL X (1965), nr. 1, 109–118.
Byck 1933 = J. Byck, „Le féminin péjoratif”, în BL I (1933), 108–110.
Byck–Graur = J. Byck, A. Graur, „De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain”, în BL I (1933), 14–57.
Calotă 1994 = Ion Calotă, „Ortoepia antroponimelor în *-iu*”, în LR XLIII (1994), nr. 5–6, 245–249.
Capidan 1909 = Theodor Capidan, „Die nominalen Suffixe im Aromunischen”, în JIRS, nr. 15, 1–88.
Capidan, M. I–III = Theodor Capidan, 1925–1928, *Meglenoromânii*, I. *Istoria şi graiul lor*, 1925; II. *Literatura populară la meglenoromâni*, 1928; III. *Dicţionar meglenoromân*, 1935, Bucureşti, Ediţiunea Academiei.
Capidan, A. = Theodor Capidan, 1932, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic* (Academia Română, „Studii şi cercetări” XX), Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională.
Carabulea 1958 = Elena Carabulea, „Observaţii asupra sufixului fracţionar *-ime*”, în *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei, 135–138.
Carabulea 1959 = Elena Carabulea, „*-ame* şi *-ime* în limba română”, în SMFC I, 65–75.
Carabulea 1972 = Elena Carabulea, „Interfixul [vocală +] -l- în derivarea nonverbală din limba română”, în SMFC VI, 117–135.
Carabulea 1973 = Elena Carabulea, „Sufixe diminutivale neologice în limba română contemporană”, în SCL XXIV (1973), nr. 6, 655–668.
Carabulea 1977 = Elena Carabulea, „Nume de locuitori în *-ean, -ian, -an*”, în LR XXVI (1977), nr. 2, 149–154.
Carabulea–Popescu-Marin 1967 = Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, „Exprimarea numelui de acţiune prin substantive cu formă de infinitiv lung şi de supin”, în SMFC IV, 276–320.
Carabulea–Popescu-Marin 1970 = Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, „La concurrence entre les différents moyens de formation des noms d'action en roumain”, în Alexandru Graur (réd. en chef), *Actes du Xe Congrès international des linguistes, Bucarest, 28 août–2 septembre 1967*, vol. IV, Bucureşti, Editura Academiei, 567–570.
Cazacu 1973 = Boris Cazacu, „Folosirea derivatelor cu sufixele *-al* şi *-ar*”, în LL, 1973, nr. 2, 11–13.
Cazacu–Fischer 1956 = Boris Cazacu, I. Fischer, „Neologismele în scrierile lui Anton Pann”, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* [red. responsabil: T. Vianu], vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 23–56.
Călăraşu 2005 = Cristina Călăraşu, 2005, *Studii de terminologie a profesiunilor. Încercare de sociologie lingvistică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Chantraine 1933 = Pierre Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris, Librairie C. Klincksieck.

Chantraine, F.M. = Pierre Chantraine, 1958, *Grammaire homérique*. Tome 1. *Phonétique et morphologie*, 3e tir. avec une conclusion nouvelle, Paris, Librairie Klincksieck.

Chircu 2006 = Adrian Chircu, „Adverbele româneşti în *-iş (-âş)*", în Gabriela Pană Dindelegan, (coord.), *Limba română. Aspecte sincronice şi diacronice*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 57–66.

Ciobanu, E. 1959 = Elena Ciobanu, „Observaţii asupra formării numelor de familie feminine de la masculine", în SMFC I, 137–143.

Ciobanu, E. 1962 = Elena Ciobanu, „Categoriile semantice create de sufixul *-ar* în limba română", în SMFC III, 143–154.

Ciobanu, E. 1969 = Elena Ciobanu, „Unele aspecte ale formării numelor de meserii cu sufixe în limba română contemporană", în SMFC V, 17–35.

Ciolan 2013 = Alexandru Ciolan, *Misterele cuvintelor*, ediţia a II-a, adăugită, Bucureşti, Editura Logos.

Ciompec 1959 = Georgeta Ciompec, „Sufixul *-aj*", în SMFC I, 51–64.

Ciompec 1962 = Georgeta Ciompec, „Variantele sufixelor *-ant/-ent, -anţă/-enţă* din limba română", în SMFC III, 129–141.

Ciompec 1985 = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Cipariu 1987 = Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I., ed. îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, introducere de Gavril Istrate, Bucureşti, Editura Academiei.

Comşulea 1980 = Elena Comşulea, „*Oarzăn, -ă*", în CL XXV (1980), nr. 1, 73–75.

Contraş 1962 = Eugenia Contraş, „Sufixul *-et*", în SMFC III, 155–162.

Contraş 1972 = Eugenia Contraş, „Din istoria adaptării neologismelor în *-(a/i)tor(iu), -or(iu)*", în SMFC VI, 83–87.

Contraş–Popescu-Marin 1967 = Eugenia Contraş, Magdalena Popescu-Marin, „La suffixation dans le roumain des XVIe – XVIIIe siècles", în RRL XII (1967), nr. 5, 397–416.

Cooper, W. = Frederic Taber Cooper, 1895, *Word Formation in the Roman Sermo Plebeius. An historical study of the development of vocabulary in vulgar and late Latin, with special reference to the Romance languages*, Submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the University Faculty of Philosophy, Columbia College. New York, Ginn & Co. (reprint Hildesheim-New York, G.Olms, 1975).

Costin = Lucian Costin, *Graiul bănăţean (Studii şi cercetări)* I, Timişoara, Editura Cartea Românească, 1926.

Coteanu 1990 = I. Coteanu, „Cuvinte care bat la poarta limbii române", în LR XXXIX (1990), nr. 2, 109–111.

Coteanu–Sala 1987 = Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia şi limba română*, Bucureşti, Editura Academiei.

Creţa 1967 = Zorela Creţa, „Sufixele peiorative", în SMFC IV, 177–194.

Creţa 1972 = Zorela Creţa, „Sufixul *-uică*", în SMFC VI, 97–106.

Croitor 2009 = Blanca Croitor, „Dinamica flexiunii substantivale, reflectată în DOOM²", în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale – aspecte gramaticale şi discursive*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 33–58.

Dănăilă 1960 = I. Dănăilă, „Sufixul *-ard*", în SMFC II, 117–123.

Densusianu, CTR = *Curs de toponimie retoromană*, (litografiat) BA cota 513613.

Densusianu 1904 = Ovid Densusianu, „Notes de lexicologie roumaine", în „Romania" XXXIII (1904), 71–86.

Densusianu, A.S. = Ovid Densusianu, „Ein albanesisches Suffix im Rumänischen", în „Bausteine für romanische Philologie. Festgabe für Adolfo Mussafia", Halle, 1905, 473–481.

Densusianu, Ţ.H. = Ovid Densusianu, 1915, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, Editura Socec.

Deny, G.T. = J. Deny, *Grammaire de la langue turque*, Paris, 1921.

DHLR I, II = Ovide Densusianu, 1901, *Histoire de la langue roumaine.* Tome I. *Les Origines*. Tome II. *Le seizième siecle*, 1938, Paris, Ernest Leroux; II. *Le seizième siècle*, Paris, Ernest Leroux, fasc. 1, 1914, fasc. 2, 1932, fasc. 3, 1938.

Diaconescu 1977 = Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Diaconescu 1979 = Ion Diaconescu, „Sufixul *-ar* în onomastică", în „Buletin ştiinţific", 1979, Piteşti, 171–172.

Diculescu, OLR = Constantin C. Diculescu, 1907, „Originile limbei române. Studii critice – rezultate nouă (Fascicola 1. Vocalismul)", în „Analele Academiei Române", seria a II-a (1907), tomul XXIX. Memoriile secţiunei literare, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor I. St. Rasidescu, 513–675; publicat şi ca extras.

Diez, G. II = Friedrich Diez, 1858, *Grammatik der romanischen Sprachen*, vol. II, Bonn, Eduard Weber; Frédéric Diez, 1874–1876, *Grammaire des langues romanes*, tome II, IIIe édition refondue et augmentée, trad. par A. Branchet, Alfred Morel-Fatio et Gaston Paris, Paris, A. Frank.

Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu „Relaţiile dintre diminutive şi augmentative în limba română", în *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei, 241–253.

Dimitrescu 1960 = Florica Dimitrescu, „Valoarea peiorativă a sufixului *-aticus*", în „Studii clasice" II (1960), 321–330.

Dimitrescu 1965 = Florica Dimitrescu, „Tendinţe ale formării cuvintelor în limba română (Cuvinte noi în presa actuală)", în LL X (1965), 231–245.

Dimitriu 1999 = Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române.* 1. *Morfologia*, Iaşi, Editura Institutul European.

Dominte 1967 = Constantin Dominte, „Sufixul *-erie* în limba română", în SMFC IV 69–79.

Dominte 2001 = Constantin Dominte, „Între vocabular şi gramatică: moţiunea – procedeu distinct de formare a cuvintelor", în LLR XXX (2001), nr. 2, 3–10.

Dragoş 1938 = George-Mihail Dragoş, „Argot basarabean", în BPh V (1938), 237–263.

Dragomirescu–Nicolae 2011 = Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, *101 greşeli de lexic şi de semantică*, Bucureşti, Editura Humanitas (Colecţia *Viaţa cuvintelor*).

Drăganu 1920 = Nicolae Drăganu, „*Cujeică, cânjeu*", în DR I (1920), 294–295.

Drăganu 1922 = Nicolae Drăganu, comunicare citată în „Raport anual" din DR II (1921–1922), 900.

Drăganu 1924–1926 = Nicolae Drăganu, recenzie la Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, în DR IV$_2$ (1924–1926), 1063–1091.

Drăganu 1928 = Nicolae Drăganu, *Toponimie şi istorie*, Cluj, 1928.

Drăganu 1928 = Nicolae Drăganu, „*Întoncă (tuncă)*", în „Revista filologică" II (1928), 296–297.

Drăganu, R. = Nicolae Drăganu, 1933, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, Imprimeria Naţională.

Drimba 1959 = Vladimir Drimba, „Contribuţii lexicologice", în LR VIII (1959), nr. 1, 26–33.

Drimba, C.E. = Vladimir Drimba, *Cercetări etimologice*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic („Etymologica" 8), 2001.

DTLR^{d} = Cristina Florescu (coordonator), Elena Dănilă, Laura Manea, Marius-Radu Clim, 2008, DTLR^{d}. *Bază lexicală informatizată. Derivate în -ime şi -işte* (Academia Română – Filiala Iaşi, Institutul de Filologie Română „A. Phillipide"), Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Dubois, D.S. = Jean Dubois, [1962], *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain: essai d'interprétation des mouvements observés dans le domaine de la morphologie des mots construits*, Paris, Librairie Larousse.

Dubois–Dubois-Charlier 1999 = Jean Dubois, Françoise Dubois-Charlier, *Dérivation suffixale en français*, Paris, Nathan.

Dumas 2008 = Felicia Dumas, *Lexicologie française*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

ELR = *Enciclopedia limbii române*, Marius Sala (coord.), 2001, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

FCLR I–III = *Formarea cuvintelor în limba română,* Al. Graur şi Mioara Avram (coord.). Volumul I, *Compunerea* de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, 1970; volumul al II-lea, *Prefixele* de Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Ficşinescu, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu, Laura Vasiliu, 1978; volumul al III-lea. *Sufixele.* 1. *Derivarea verbală* de Laura Vasiliu, 1989; [Bucureşti], Editura Academiei.

FCLRV = *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea,* Eugenia Contraş, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Rodica Ocheşeanu, Magdalena Popescu-Marin (coord.), 2007, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Fischer 1954 = I. Fischer, „Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română", în SCL V (1954), nr. 3–4, 293–307.

Fischer, L.D. = I. Fischer, 1985, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Fischer 1989 = Iancu Fischer, „Rumänisch: Wortbildungslehre. Formation des mots", în Holtus, Günter, Michael Metzeltin, Christian Schmitt (eds), *Lexikon der Romanistischen Linguistik.* 3. Teiband, Tübingen, Max Niemeyer, 33–55.

Franga 1978 = Liviu Franga, „Un sufix diminutival: drom. *-ză*", în „Etudes romanes" III, Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane, XIII (1978), *Hommage à Iorgu Iordan à l'occasion de son quatre-vingt-dixième anniversaire*, Bucarest, 247–263.

Franga, S.D. = Liviu Franga, „Suffixes daco-roumains de substrat en perspective comparée indo-européenne", în „Revue des Études Sud-Est Européennes" XX (1982), nr. 3, 297–318.

Frăţilă 1969 = Vasile Frăţilă, „Note etimologice şi lexicale", în LR XVIII (1969), nr. 5, 486–491.

Frăţilă 1982 = Vasile Frăţilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor: pentru uzul studenţilor*, Timişoara, Universitatea din Timişoara.

Francu 1983 = Constantin Frâncu, „Vechimea şi provenienţa morfologică a substantivelor de tipul *crezare, născare, pierzare, vânzare*", în LR XXXII (1983), nr. 3, p. 169–181.

Frâncu–Candrea, M. = Teofil Frâncu, George Candrea, 1888, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii). Scriere etnografică cu 10 ilustraţiuni în fotografie*, Bucureşti, Tipografia modernă.

GA[1] I = *Gramatica limbii române*, vol. I. *Vocabularul, fonetica şi morfologia*, 1954, Dimitrie Macrea (redactor responsabil), Academia Republicii Populare Române [Bucureşti], Editura Academiei.

GA[2] I = *Gramatica limbii române,* vol. I, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, tiraj nou, 1966, Al. Graur, Mioara Avram şi Laura Vasiliu (coord.), Academia Română, [Bucureşti], Editura Academiei.

Gáldi, M. = Ladislas Gáldi, 1939, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemi Görög Filológiai Intézet.

GALR I, II = *Gramatica limbii române.* I. *Cuvântul.* II. *Enunțul*, tiraj nou, revizuit, 2008, Valeria Guțu Romalo (coord.), Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" București, Editura Academiei Române; 2005, primul tiraj.

GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae, Gabriela Pană Dindelegan (coord.), Marina Rădulescu Sala, Rodica Zafiu, 2010, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București, Editura Univers Enciclopedic Gold.

GCR I, II = Moses Gaster, 1891, *Chrestomatie română. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI–XIX), dialectale și populare, cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez de...* Vol. I. *Introducere, gramatică, texte (1550–1710)*; Vol. II. *Texte (1710–1830), dialectologie, literatură populară, glosar*, Leipzig, F. A. Brockhaus / București, Socec & Co.

Gheorghe 2010 = Iulia Gheorghe, „The suffix *-bil* in Romanian", în „Studii și cercetări de lexicologie" (SCOL), anul III (2010), nr. 1–2, 257–268.

Gheție 1961 = Ion Gheție, „Glosare de neologisme la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea", în LR X (1961), nr. 6, 557–566.

Giuglea 1941 = G. Giuglea, „Coincidențe și concordanțe între română și alte limbi romanice", în DR X, partea I (1941), 58–67.

Goicu, DSN = Viorica Goicu, 2002, *Derivarea cu sufixe neologice în româna contemporană*, Timișoara, Editura Augusta.

Gradenwitz, V.L. = Otto Gradenwitz, 1904, *Laterculi Vocum Latinarum: Voces Latinas et a fronte et a tergo ordinandas*, Leipzig, Hirzel.

Grandgent, L.V. = Charles Hali Grandgent, 1958, *Introducere în latina vulgară [pentru uzul studenților]*, după ed. spaniolă a lui F. de B. Moll, în rom. de Eugen Tănase, Cluj, Ministerul Învățământului și Culturii, Universitatea „Victor Babeș".

Graur 1925 = Alexandru Graur, „Roumain *iepar*", în Rom. LI (1925), 555–556 (republicat în Graur 1936a, 61–63).

Graur, N.A. = Alexandru Graur, 1929, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, Librairie ancienne H. Champion.

Graur 1934a = Alexandru Graur, „Mots «reconstruits» et mots attestés", în BL II (1934), 11–12.

Graur 1934b = Alexandru Graur, „Les mots tsiganes en roumain", în BL II (1934), 108–200.

Graur 1936a = Alexandru Graur, *Mélanges linguistiques*, Paris–București, Librairie E. Droz–Editura Cultura Națională.

Graur 1936b = Alexandru Graur, „Notes d'étymologie roumaine", în BL IV (1936), 64–119.

Graur 1936c = Alexandru Graur, „Mélanges: Sur une question de méthode, Sur les changements de conjugaison en roumain, Sur quelques types de calques, Influence du vocatif sur le nominatif, Notes sur «les mots tsiganes en roumain»", în BL IV (1936), 187–189, 189–193, 193–194, 194–196, 196–200.

Graur 1937a = Alexandru Graur, „Notes d'étymologie roumaine", în BL V (1937), 56–79.

Graur 1937b = Alexandru Graur, „Corrections roumaines au *REW*", în BL V (1937), 80–124.

Graur 1938 = Alexandru Graur, „Note. Glosar din comuna Reviga (Ialomița)", în BPh V (1938), 156–179.

Graur 1939a = Alexandru Graur, „La quatrième conjugaison latine", în „Bulletin de la Société Linguistique de Paris" XL (1939), 127–150.

Graur 1939b = Alexandru Graur, „Notes d'étymologie roumaine. *-angiu*", în BL VII (1939), 121–125.

Graur 1940 = Alexandru Graur, „Notes de morphologie et de syntaxe roumaines", în BL VIII (1940), 205–210.

Graur 1947 = Alexandru Graur, „Langues mêlées", în BL XV (1947), 8–19.

Graur, SLG = Alexandru Graur, 1955, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Graur 1959a = Alexandru Graur, „Cu privire la sufixele *-abil* şi *-ibil*", în LR VIII (1959), nr. 5, 59–60.

Graur 1959b = Alexandru Graur, „Grupuri simbolice în fonetismul românesc", în SCL X (1959), nr. 2, 205–211.

Graur, E. = Alexandru Graur, 1963, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei.

Graur, ELR = Alexandru Graur, 1963, *Evoluţia limbii române. Privire sintetică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Graur, N.P. = Alexandru Graur, 1965, *Nume de persoane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Graur 1966 = Alexandru Graur, recenzie la D.O., în SCL XVII (1966), nr. 3, 355–359.

Graur 1968 = Alexandru Graur, „*Doctorantură* sau *doctorat*?", în PN XIII (1968), nr. 8, 16–17.

Graur, T. = Alexandru Graur, 1968, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Graur 1970 = Alexandru Graur, „Participii active", în „Buletin ştiinţific". Seria A., Baia-Mare, vol. II (1970), 13–19.

Graur, S. = Alexandru Graur, 1970, *Scrieri de ieri şi de azi*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Graur, P.A. = Alexandru Graur, 1971, *Puţină... aritmetică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Graur, N.L. = Alexandru Graur, 1972, *Nume de locuri*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Graur, AER = Alexandru Graur, 1975, *Alte etimologii româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei.

Graur 1976, 2009 = Alexandru Graur, *„Capcanele" limbii române*, 1976, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică; 2009, ediţie îngrijită de conf. univ. dr. Liviu Groza, Bucureşti, Editura Humanitas.

Grecu 1964 = Doina Grecu, „Forme hipocoristice ale prenumelor din comuna Berzovia, oraşul Reşiţa, Regiunea Banat", în CL IX (1964), nr. 1, 109–116.

Grevisse = Maurice Grevisse, 1969, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, 9e édition revue, Gembloux, J. Duculot / Paris, Libr. A. Hatier.

Grevisse–Goosse = Maurice Grevisse, André Goosse, 2008, *Le bon usage. Grammaire française. Grevisse langue française*, 14e édition, Bruxelles, Éditions De Boeck, Duculot.

Grossmann 2013 = Maria Grossmann, „Romanian", în Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer (eds), *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*, vol. XVI, *Word-formation in the individual European languages*, Berlin, De Gruyter / Mouton (http//www.angl.hu.-berlin.de/staff/609380).

Gruiţă 2011 = G. Gruiţă, *Norma lingvistică actuală. Norma, uzul şi abuzul*, ediţia a II-a, revăzută, Piteşti, Paralela 45.

Guţu Romalo 1961 = Valeria Guţu Romalo, „Abaterea lingvistică", în LR X (1961), nr. 6, 528–538 (republicat în *Periplu lingvistic. Studii şi reflecţii*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2013, 86–95).

Guţu Romalo, C.G. = Valeria Guţu Romalo, 1972, *Corectitudine şi greşeală (Limba română de azi)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică (2002, versiune nouă, Bucureşti, Editura Humanitas Educaţional).

Hasan 1972 = Finuța Hasan, „În legătură cu etimologia sufixelor *-ac, -ec, -ic, -oc, -uc* și *-ag, -eg, -ig, -og, -ug*”, în SMFC VI, 45–54.

Hasdeu 1875 I, II = Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Istoria critica a romaniloru: pamentulu Terrei-Romanesci*, 2 vol., ed. a 2-a, rev. si forte adausa, Bucuresci, Imprimeria Statului.

Hasdeu 1882 = Bogdan Petriceicu Hasdeu, „*Voinicame* și *mișelame*”, în „Columna lui Traian”, Noua serie, III (1882), 480–486.

Herzog 1921 = Eugen Herzog, „Rum. *-andru*”, în ZRPh XLI (1921), 70–75.

Hiecke 1906 = Martin Hiecke, *Die Neubildung der rumänischen Tiernamen. Diss. Leipzig. IV 178 S.*, în JIRS, Leipzig, XII (1906), 113–178.

Homorodean 1971 = M. Homorodean, „Note de toponimie”, în CL XVI (1971), nr. 1, 285–287.

Horning 1896 = A. Horning, „Die Suffixe *-accus, -iccus, -occus, -ucus (-uccus)* im Romanischen”, în ZRPh XX (1896), 2, 335–353.

Hreapcă 1976 = Doina Hreapcă, „Derivate cu sufixul *-aș(ă)* în graiurile din sudul Moldovei”, în „Anuar de lingvistică și istorie literară” XXV (1976), 121–132.

Hristea 1960 = Theodor Hristea, „Substantive postverbale”, în SCL XI (1960), nr. 3. 505–511.

Hristea 1965 = Theodor Hristea, „Moțiune regresivă în limba română”, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, Editura Academiei, 385–388.

Hristea, E. = Theodor Hristea, 1968, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică, 1968.

Hristea 1970 = Theodor Hristea, „Derivarea regresivă morfologică și raporturile ei cu cea lexicală”, în Ion Coteanu, Lucia Wald (redactori responsabili), *Sistemele limbii*, București, Editura Academiei, 97–117.

Hristea 1972 = Theodor Hristea, „Obsevații asupra folosirii neologismelor în limba română contemporană”, în LL, 1972, nr. 4, 591–605.

Hristea 1973 = Theodor Hristea, „Contribuții la studiul etimologic al neologismelor românești”, în LR XXII (1973), nr. 1, 3–17.

Hristea 1977 = Theodor Hristea, „Despre unele dublete lexicale”, în Rom. lit., 1977, nr. 19, 10.

Hristea 1984 = Theodor Hristea (coord.), 1984, *Sinteze de limba română*, ed. a 3-a, București, Editura Albatros, 66–90; republicat în Constantin Dominte (îngrijitor al culegerii), 2003, *Introducere în teoria lingvistică. Antologie pentru Seminarul de teorie a limbii*, București, Editura Universității din București.

Ianovici 1851 = Vasiliu Ianovici, *Gramateca limbei romanesti,* Viena, 1851.

Iliescu 1958 = Maria Iliescu, „Din istoria terminologiei fiscale românești: *-ărit*, sufixul dărilor feudale”, în *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Academiei, 403–411.

Iliescu 1959a = Maria Iliescu, „Sufixul adjectival *-bil* în limba română”, în SMFC I, 85–99.

Iliescu 1959b = Maria Iliescu, „La productivité de la IVe conjugaison latine dans les langues romanes”, în I. Coteanu, I. Iordan, Al. Rosetti (eds), *Recueil d'études romanes. Publié à l'occasion du IXe Congrès International de Linguistique Romane (Lisbonne, 31 mars – 3 avril 1959)*, București, Editura Academiei, 87–102.

Iliescu 1960 = Maria Iliescu, „Zur Etymologie einiger romanischer Wörter”, în „Revue de Linguistique” V (1960), nr. 2, 319–321.

Iliescu 1972 = Maria Iliescu, „L'analyse sémique des suffixes italiens *-aio* et *-aia*”, în CLTA 9 (1972), nr. 2, 177–200.

Iliescu 1977 = Maria Iliescu, „Structura semantică a urmașilor sufixului lat. *-arius, -aria, -arium* în română și italiană”, în SCL XXVIII (1977), nr. 6, 599–608.

ILR I, II = *Istoria limbii române*, 2 vol., Vol. I. 1965 (colectivul de revizie: Al. Graur, I. Fischer, Sorin Stati); vol. II. 1969 (colectivul de revizie: I. Coteanu, I. Fischer, Marius Sala), Bucureşti, Editura Academiei Române.

ILRLV = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie (coord.), Alexandra Roman Moraru, Mirela Teodorescu, 1997, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Ionaşcu 1959 = Ecaterina Ionaşcu, „Sufixele *-ar* şi *-aş* la numele de agent", în SMFC I, 77–84.

Ionescu, Ch. 1975 = Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.

Ionescu, Ch. 1978 = Christian Ionescu, „Sistemul antroponimic românesc în secolele al XIV-lea şi al XV-lea (Ţara Românească)", în LR XXVII (1978), nr. 3, 243–252.

Ionescu, M. 2012 = Monica Ionescu, „Sufixul *-iadă* în limbajul politic românesc actual", în „Spaţii culturale", nr. 23, iulie–august 2012 (http://spatiiculturale.0catch.com/23–2012).

Iordan, Dift. = Iorgu Iordan, 1921, *Diftongarea lui* e *şi* o *accentuaţi în poziţiile* a, e, Iaşi, Institutul de Arte Grafice şi Editura Viaţa Românească.

Iordan 1935a = Iorgu Iordan, „Curiozităţi lingvistice", în BPh II (1935), 222–240.

Iordan 1935b = Iorgu Iordan, „Note lingvistice", în BPh II (1935), 162–203.

Iordan 1938 = Iorgu Iordan, „Notes de toponymie roumaine", în BL VI (1938), 30–41.

Iordan, SRR = Iorgu Iordan, „Sufixe româneşti de origine recentă", în BPh VI (1939), 1–59.

Iordan 1940 = Iorgu Iordan, „Les dénominations du «crâne» d'après L'*Atlas Linguistique Roumain* (I, carte 7)", în BL VIII (1940), 94–141.

Iordan 1940–1941 = Iorgu Iordan, „Note de lexicologie română", în BPh VII–VIII (1940–1941), 224–293.

Iordan 1941 = Iorgu Iordan, „Notes de lexicologie roumaine", în BL IX (1941), 53–69.

Iordan, Stil. = Iorgu Iordan, 1944, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, Institutul de Lingvistică Română.

Iordan, LRA = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, [ed. a II-a] Bucureşti, Editura Socec & Co, [1947]; ed. I, 1943, Iaşi, Institutul de Arte Grafice Alexandru A. Ţerek, Mârzescu.

Iordan, I.R. = Iorgu Iordan, 1950, *Influenţe ruseşti asupra limbii române* („Analele Academiei Republicii Populare Române", seria C, tomul I, memoriul 4), Bucureşti, Editura Academiei.

Iordan 1950 = Iorgu Iordan, „Un dicţionar de neologisme româneşti din anul 1862", în SCL I (1950), 57–74.

Iordan, LRC = Iorgu Iordan, 1956, *Limba română contemporană*, [Bucureşti], Editura Ministerului Învăţământului.

Iordan 1957 = Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică.* Curs ţinut la Facultatea de Filologie a Universităţii „C.I. Parhon", Bucureşti, Litografia Învăţământului.

Iordan 1963 = Iorgu Iordan, recenzie la Al. Graur, *Etimologii româneşti*, în LR XII (1963), nr. 6, 658–662.

Iordan, Top. = Iorgu Iordan, 1963, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei.

Iordan, A. = Iorgu Iordan, „Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală", în SCL XV (1964), nr. 4, 401–422.

Iordan 1964 = Iorgu Iordan, „Aspects de la formation des mots dans la langue roumaine actuelle", în RRL IX (1964), nr. 4, 351–373.

Iordan 1967 = Iorgu Iordan, recenzie la Acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, 185 p. 8°, în SCL XVIII (1967), nr. 1, 91–95.

Iordan 1971 = Iorgu Iordan, „Note de lexicologie românescă”, în SCL XXII (1971), nr. 4, 397–410.

Iordan 1974 = Iorgu Iordan, „Note de lexicologie românească”, în SCL XXV (1974), nr. 4, 439–449.

Iordan, N.F. = Iorgu Iordan, 1983, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Ivănescu 1958 = G. Ivănescu, „Les plus anciennes influences de la romanité balkanique sur les slaves: *luna* ‘lune’, *lunatik* ‘somnambule’, etc.”, în „Romanoslavica” I (1958), 44–51.

Ivănescu 1959 = G. Ivănescu, „Naissance et évolution du suffixe gallo-romain *-age*”, în RRL IV (1959), nr. 2, 175–200.

Ivănescu, ILR = G. Ivănescu, 1980, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

Ivănescu–Leonte 1956 = G. Ivănescu, L. Leonte „Fonetica şi morfologia neologismelor române de origine latină şi romanică”, în SCŞt VII (1956), fasc. 2, 1–24.

Janitsek 1969 = E. Janitsek, *Toponimia văii superioare a râului Şieu (satele Şieuţ, Ruşilor, Sebiş, Lunca – jud. Bistriţa-Năsăud)*, în *Studii şi materiale de onomastică*, Bucureşti, Editura Academiei, 111–151.

Jokl 1923 = Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin / Leipzig, Walter de Gruyter.

Király 1964 = Francisc Király, „Precizări etimologice”, în LR XIII (1964), nr. 6, 557–564.

Király 1967 = Francisc Király, „Etimologia şi împrumuturile: despre unele împrumuturi maghiare”, în LR XVI (1967), nr. 5, 407–411.

Kis 1960 = Emese Kis, „Sufixul *-ău* în cuvintele de origine maghiară din limba română”, în CL V (1960), nr. 1–2, 75–85.

Kisch 1929 = Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Hermannstadt, 1929.

Lambrior 1880 = Alexandru Lambrior, „Essai de phonétique roumaine”, în „Romania” IX (1880), 99–116.

Laţiu 2003 = Vasile Valentin Laţiu, „Observaţii asupra evoluţiei sufixului *-aticus* în limba română” în „Analele Universităţii de Vest din Timişoara”. *Seria Ştiinţe Filologice*, în XLI (2003), 107–112.

Lekov 1958 = Ivan Lekov, *Словообразователни склонности на славянските езици*, 1958, Sofia.

Leskien, Gr. = A. Leskien, 1919, *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, 2–3, Aufl., Heidelberg.

Leumann 1917 = Manu Leumann, *Die lateinischen Adjective auf -lis*, Strassburg, Karl J. Trübner.

Leumann–Hofmann–Szantyr = Manu Leumann, J. B. Hofmann, Anton Szantyr, 1963, *Lateinische Grammatik. Erste Band*, München.

Lobiuc 1973 = Ion Lobiuc, „Note etimologice”, în LR XXII (1973), nr. 5, 498–503.

Lombard 1954 = Alf Lombard, *Le verbe roumain: étude morphologique*, vol. I, Lund, C.W.K. Gleerup.

Loşonţi 1976 = Dumitru Loşonţi, „Note etimologice”, în LR XXV (1976), nr. 2, 158–161.

Loşonţi 1979 = Dumitru Loşonţi, „Toponime româneşti provenite din apelative pentru noţiunea ‘înălţime, ridicătură’ ”, în LR XXVIII (1979), nr. 6, 601–608.

Löwe 1911 = Karl Löwe, *Die Adjektivsuffixe im Dacorumänische*, Siebzehnter und Achtzehnter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches seminar) zu Leipzig, XVII–XVIII, 1–110.

LRC II = Ion Coteanu, Angela Bidu-Vrănceanu (coordonatori), 1975, *Limba română contemporană: Vocabularul*, vol. II, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică; ed.a II-a, Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu (coordonatori), 1985.

Mănucă 1961 = Dan Mănucă, „Note lexicologice”, în LR X (1961), nr. 3, 231.

Mărgărit 2005 = Iulia Mărgărit, *Ipoteze şi sugestii etimologice. Note şi articole* („Etymologica” 18), Bucureşti, Editura Academiei Române.

Mărgărit 2007 = Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice şi semantice. Note şi articole* („Etymologica” 27), Bucureşti, Editura Academiei Române.

Mării 1973 = Ion Mării, „Note etimologice şi lexicale”, în LR XXII (1973), nr. 4, 325–329.

Meillet 1905 = Antoine Meillet, 1902–1905, *Études sur l’étymologie & le vocabulaire du vieux slave*, 2 vol., I. *Des aspects perfectif et imperfectif dans la traduction de l’Evangile en vieux slave*, 1902; II. *Formation des noms*, 1905 (Bibliothèque de l’École des Hautes études. IVe section, Sciences historiques et philologiques, fasc. 139), Paris, Librairie Émile Bouillon (vol. II, 1961, Paris, Librairie Honoré Champion).

Meillet–Vaillant 1924 = Antoine Meillet, André Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion, Édouard Champion (Collection de grammaires de l’Institut d’Études Slaves, 3).

Meyer 1884 = W. Meyer[-Lübke], recenzie la „Columna lui Trajanŭ”. *Revista mensuală pentru istoria, linguistica şi psicologia poporană.* „Sub direcţiunea d-luĭ B. P. Hasdeu. Neue serie. III. 1882”, în ZRPh VIII (1884), 143–148.

Meyer-Lübke–Piel, G.F. = W. Meyer-Lübke, 1966, *Historische Grammatik der französischen Sprachen.* II. *Wortbildungslehre*, Zweite durchgesehene und ergänzte Auflage von J.M. Piel, Heidelberg, Carl Winter. Universitätsverlag; ediţia I: W. Meyer-Lübke, 1921, *Historische Grammatik der französischen Sprachen.* II. *Wortbildungslehre*, Heidelberg, C. Winter.

Meyer-Lübke, G. II, III = W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, tome deuxième: *Morphologie*, 1895; tome troisième, *Syntaxe*, 1900, traduction française par Auguste Doutrepont et Georges Doutrepont, Paris, H. Welter; 1894, *Historische Grammatik der romanischen Sprachen.* II. *Formenlehre*, Leipzig, Reisland.

Mihăescu, Infl. = Haralambie Mihăescu, 1966, *Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, Editura Academiei.

Mihăescu 2008 = Doru Mihăescu, „Alte elemente lexicale necunoscute (cuvinte, variante, semnificaţii) în aşa-numitul «Cronograf Danovici»”, în LR LVII (2008), nr. 2, 167–180.

Mihăilă, Î. = Gh. Mihăilă, 1960, *Împrumuturi vechi sud-slave*, Bucureşti, Editura Academiei.

Mihăilă 1973 = Gh. Mihăilă, *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Mihăilă 2007 = Gh. Mihăilă, „Pe urmele Aventurilor unor cuvinte româneşti”, în *Limba română, limbă romanică. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani*, Sanda Reinheimer Rîpeanu, Ioana Vintilă Rădulescu (coord.), Bucureşti, Editura Academiei Române, 367–370.

Miklosich, B. = Franz Miklosich, 1860, *Die Bildung der slavischen personennamen*, Wien, Aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei.

Miklosich, G.S. II = Franz Miklosich, 1875, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, vol. II, Wien, Wilhalm Braumüller.

Miklosich, P.O. = Franz Miklosich, 1927, *Die Bildung der slavischen personen-und Ortsnamen. Drei Abhandlungen*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsbuchhandlung.

Mirambel, G. = André Mirambel, 1949, *Grammaire du grec moderne*, Paris, Librairie C. Klincksieck.

Mircev 1963 = Kiril Mircev, *Историческа граматикана българския език*, Sofia, 1963.

Mitu 1978 = Mihai Mitu, „Note lexicale şi etimologice. I”, în LR XXVII (1978), nr. 6, 589–595.

Mîrzea Vasile 2009 = Carmen Mîrzea Vasile, „Adverbe şi expresii adverbiale de mod în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale – aspecte gramaticale şi discursive*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 237–276.

Mîrzea Vasile 2012a = Carmen Mîrzea Vasile, „Adverbele în *-iş* şi *-âş*. Inventarul şi câteva observaţii”, în „Analele Universităţii din Bucureşti”. *Limba şi literatura română*, nr. 2 (2012), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 85–100.

Mîrzea Vasile 2012b = Carmen Mîrzea Vasile, „Secolul al XIX-lea. Adjectivul”, în Gheorghe Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (editori), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIV-lea şi al XX-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 63–110.

Moise 1973 = Ion Moise, „Note etimologice (microtoponimie)”, în LR XXII (1973), nr. 6, 576–581.

Moise 1983 = Ion Moise, „Note lexicale”, în LR XXXII (1983), nr. 2, 121.

Moroianu 1998 = Cristian Moroianu, „Tipuri de variante”, în LL (1998), nr. 3–4, 25–34.

Neiescu, P. 1958 = Petru Neiescu, „Există legătură între cantitate şi accent? Observaţii asupra cuvintelor de origine românească din limba maghiară şi asupra celor de origine maghiară din limba română”, în CL III (1958), 135–140.

Neiescu, P. 1976 = Petru Neiescu, „Evoluţie fonetică normală sau accident fonetic? În legătură cu formele *dinţâ, cărţâ, caftâ, avdâ* etc. din dialectul aromân”, în CL XXI (1976), nr. 1, 71–78.

Neiescu, I. 1976 = Ileana Neiescu, „Nume de familie derivate cu sufixe în zona Porţile de Fier”, în CL XXI (1976), nr. 1, 31–37.

Nestorescu, VCR = Virgil Nestorescu, 2006, *Din viaţa cuvintelor româneşti* (Seria „Etymologica” 25), Bucureşti, Editura Academiei Române.

Nestorescu, A. = Virgil Nestorescu, 2006, „Aspecte ale formării cuvintelor în limba română veche (sec. XIV–XVI), în Nestorescu, VCR, 17–64; prima apariţie, în SCL XXVII (1976), nr. 4, 377–388 şi nr. 5, 493–514.

Niculescu 1974 = Alexandru Niculescu, „Les emprunts du type *-(ţ)ie/-(ţ)iune*: un aspect socio-culturel de l’occidentalisation romane du roumain”, în RRL XIX (1974), nr. 6, 519–524.

Oprea 1992–1993 = Ioan Oprea, „Istoria adaptării împrumuturilor româneşti care au corespondente latineşti în *-(t)io, -(t)ionis*”, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară” XXXIII. A (1992–1993), 81–131.

Pană Dindelegan 2008 = Gabriela Pană Dindelegan, „Concurenţa *-(ţ)iune* ~ *-(ţ)ie*; stadiul actual al fenomenului”, în SCL LIX (2002), nr. 2, 489–501.

Panţu 1929 = Zach. C. Panţu, *Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane şi ştiinţifice*, ed. a II–a, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor.

Pascu, C. = G. Pascu, 1909, *Despre cimilituri. Studiu filologic şi fokloric*, partea I, Iaşi, Atelierele Grafice Socec.

Pascu 1910 = G. Pascu, „Din Sufixele româneşti. Sufixele *-eĭŭ, -ete* şi *-ol*”, în „Revue de Dialectologie romane”, II (1910), 56–83.

Pascu, S. = G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, Librăriile Socec & Co, C. Sfetea, Pavel Suru, 1916.

Pascu 1921 = G. Pascu, recenzie la Ov. Densusianu, „Ein albanesisches Suffix im Rumänischen”, în „Arhiva” XXVIII (1921), nr. 1, 120–121.

Paşca 1927–1928 = Şt. Paşca, „Terminologia calului. Părţile corpului”, în DR V (1927–1928), 272–327.

Paşca 1948a = Şt. Paşca, „Contribuţii toponomastice”, în DR XI (1948), 60–102.

Paşca 1948b = Şt. Paşca, „Recenzii”, în DR XI (1948), 238–261.

Pătrăşcanu 1969 = Traian Pătrăşcanu, „Nume de animale din judeţul Alba”, în LL XXII (1969), 107–120.

Pătruţ 1978 = I. Pătruţ, „Nume de scriitori”, în LR XXVII (1978), nr. 2, 145–150.

Petrovici 1929–1930 = Emil Petrovici, „Etimologii. *Sumedenie*”, în DR VI (1929–1930/1931), 338–339.

Petrovici 1938 = Emil Petrovici, „Les éléments slaves d’origine savante en roumain et les suffixes *-anie*, *-enie*”, în „Balcania” I (1938), 83–87.

Petrovici 1941 = Emil Petrovici, recenzie la Al. Rosetti, *Istoria limbii române.* III. *Limbile slave medionale*, Bucureşti, 1940, în DR X (1941), [partea I], 128–146.

Petrovici 1954 = Emil Petrovici, „O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române”, în *Studii şi cercetări ştiinţifice. Ştiinţe sociale*, Cluj, seria III, anul V (1954), nr. 3–4, 439–475.

Petrovici 1957 = Emil Petrovici, „Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul României”, în CL II (1957), 23–45.

Petrovici 1960 = Emil Petrovici, „Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române”, în „Romanoslavica” IV (1960), 41–63.

Philippide, P. = Alexandru Philippide, 1894, *Istoria limbii române*. Volumul întâi. *Principii de istoria limbii*, Iaşi, Tipografia Naţională.

Philippide 1897 = Alexandru Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, Editura Librăriei Isr. Kuppermann.

Philippide, O.R. I, II = Alexandru Philippide, I 1925, II 1928, *Originea românilor*, Iaşi, Tipografia Viaţa Românească S.A.

Pietreanu 1960 = Marieta Pietreanu, „Sufixul *-an*”, în SMFC II, 93–100.

Poghirc 1968 = Cicerone Poghirc, „Probleme actuale ale etimologiei româneşti”, în LR XVII (1968), nr. 1, 15–23.

Pop 1927–1928 = Sever Pop, „Câteva capitole din terminologia calului”, în DR V (1927–1928), 51–271 („Derivate prin sufixe augmentative”, 116–121).

Popa 1967 = Eleonora Popa, „Sufixe moţionale pentru formarea masculinului”, în SMFC IV, 163–176.

Popescu, G.G. = Radu Sp. Popescu, 1980, *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

Popescu, M. 1958 = Magdalena Popescu, „Sufixe productive şi neproductive”, în SCL IX (1958), nr. 2, 243–262.

Popescu, M. 1960 = Magdalena Popescu-Marin, „Nume de locuitori derivate de la teme străine”, în SMFC II, 213–224.

Popescu-Marin 1960 = Magdalena Popescu-Marin, „Sufixul substantival *-ată*”, în SCL XI (1960), nr. 3, 669–671.

Popescu-Marin 1966 = Magdalena Popescu-Marin, „Din istoria derivării cu sufixe în limba română”, în LR XV (1966), nr. 1, 41–52.

Popescu-Marin 1969 = Magdalena Popescu-Marin, „Finala neaccentuată *-ie* a substantivelor româneşti”, în SCL XX (1969), nr. 4, 385–397.

Popescu-Marin 1972a = Magdalena Popescu-Marin, „Contribuţii la studiul derivării cu sufixe din seria *-(t)ate*”, în SMFC VI, 55–68.

Popescu-Marin 1972b = Magdalena Popescu-Marin, „Finala neaccentuată *-iu* la substantivele şi adjectivele româneşti”, în SCL XXIII (1972), nr. 5, 515–526.

Popescu-Marin 1973 = Magdalena Popescu-Marin, „Categorii de abstracte în formarea cuvintelor”, în SCL XXIV (1973), nr. 4, 407–419.

Popescu-Marin 1975 = Magdalena Popescu-Marin, „Cu privire la genul gramatical al abstractelor derivate cu sufixe”, în SCL XXVI (1975), nr. 6, 599–602.

Popescu-Marin 1978 = Magdalena Popescu-Marin, „Modele învechite şi populare de derivare menţinute în numele de familie”, în LR XXVII (1978), nr. 3, 297–303.

Popovici 2006 = Victoria Popovici, „Sprachkontakt und Wortbildung. Das rumänische Suffix *-iş*", în Dahmen, Wolfgang, Günter Holtus, Johannes Kramer, Michael Metzeltin, Wolfgang Schweickard, Otto Winkelmann (eds), *Lexikalischer Sprachkontakt in Südosteuropa (Romanistisches Kolloquium XII)*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 137–189.

Purdela-Sitaru 1973 = Maria Purdela-Sitaru, „Uzul sufixelor *-anie, -enie, -eală, -oare* şi *-ură* în graiurile populare", în *Studii de limbă şi stil*, Timişoara, Editura Facla, 161–172.

Puşcariu, D. = Sextil Puşcariu, 1899, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth.

Puşcariu 1901a = Sextil Puşcariu, „Studii şi notiţe filologice. I. Etimologii", în Conv. lit. XXXV (1901), nr. 9, 813–830.

Puşcariu 1901b = Sextil Puşcariu, „Studii şi notiţe filologice. II. Două sufixe nestudiate (1. *-atec*; 2. *-at*, *-ată*, (*-ută*))", în Conv. lit. XXXV (1901), nr. 9, 830–832.

Puşcariu 1902 = Sextil Puşcariu, „Die rumänischen Diminutivsuffixe", în JIRS, nr. 8, 86–232.

Puşcariu 1903 = Sextil Puşcariu, „Studii şi notiţe filologice. V. Etimologii (*aripă, ceaţă, ciumăfae, ciuma fetii, feri, purintă, mijloc, sumuţ*)", în Conv. lit. XXXVII (1903), nr. 5, 598–608.

Puşcariu 1904 = Sextil Puşcariu, „Studii şi notiţe filologice. Sufixul *-ie*", în Conv. lit. XXXVIII (1904), nr.7–9, 689–707.

Puşcariu 1911 = Sextil Puşcariu, 1911, „Contribuţii la gramatica istorică a limbii române. I. Contribuţii la studiul derivaţiunii: A. Bibliografie, B. Sufixul *-aciŭ*. C. Sufixele *-ae* şi *-aiŭ*. D. Sufixul *-an*", în „Analele Academiei Române", seria a II–a (1911), tomul XXXIII. Memoriile secţiunii literare, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor I. St. Rasidescu, 221–242; publicat şi ca extras.

Puşcariu 1920–1921 = Sextil Puşcariu, „Câteva cazuri de asimilare şi disimilare în limba română", în DR I (1920–1921), 322–330.

Puşcariu 1921–1922 = Sextil Puşcariu, „Etimologii", în DR II (1921–1922), 600–602 („flăcău", 592–610).

Puşcariu 1924 = Sextil Puşcariu, „Etimologii", în DR III (1922–1923), 657–692.

Puşcariu 1924–1926 = Sextil Puşcariu, „Pe marginea cărţilor", în DR IV (1924–1926), partea a II-a, 1303–1409.

Puşcariu, E. = Sextil Puşcariu, 1937, *Études de linguistique roumaine.* Traduites du roumain à l'occasion du soixantième anniversaire de l'auteur: 4 janvier 1937, Cluj–Bucureşti, Monitorul Oficial & Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională.

Puşcariu 1937 = Sextil Puşcariu, „Notes sur la dérivation par suffixes", în Sextil Puşcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj–Bucureşti, Monitorul Oficial & Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, 314–318.

Puşcariu, L.R. I, II = Sextil Puşcariu, *Limba română*. Vol. I. *Privire generală*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol I", 1940; vol. II. *Rostirea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

Puşcariu, C.S. = Sextil Puşcariu, „În jurul *Dicţionarului limbii române* (I)", în Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*, 1974, Bucureşti, Editura Minerva, 14–19.

Rădulescu 1951 = Maria Rădulescu, „*Naţie, naţiune*", în CV III (1951), nr. 6, 7–8.

Rădulescu, M. 1980a = Marina Rădulescu, „Despre scrierea şi pronunţarea neologismelor având la origine sufixul fr. *-eur* (*-euse*)", în LR XXIX (1980) , nr. 3, 259–265.

Rădulescu, M. 1980b = Marina Rădulescu, „Despre moţiunea numelor de agent în *-or*, *-ier*", în LR XXIX (1980), nr. 5, 537–541.

Rădulescu Sala 2012 = Marina Rădulescu Sala, „From Latin to Romanian", în Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer (eds),

Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe, vol. XII, *Historical word-formation* III: *Language sketches* Berlin, De Gruyter / Mouton (http//www.angl.hu.–berlin.de/staff/609380), 1821–1839.

Reguş–Reguş 1974 = Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, „Antroponimele masculine în documentele slavo-române emise de cancelaria Moldovei între anii 1388–1456”, în SCL XXV (1974), nr. 5, 497–509.

Reguş–Reguş 1995 = Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, „Antroponimia feminină din documentele interne. Sec. XIV–XVI”, în SCO (1995), nr. 1, p. 143–224.

Reguş–Reguş 1999 = Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, *Nume de femei în vechi acte istorice (sec. XIV–XVI)*, Bucureşti, Editura Mustang.

Reichenkron, Dak. = Günter Reichenkron, 1966, *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*, Heidelberg, C. Winter.

Reinheimer-Rîpeanu 1987 = Sanda Reinheimer-Rîpeanu, „Cuvinte de origine franceză?”, în SCL XXXVIII (1987), nr. 2, 110–114.

Reinheimer-Rîpeanu 1989 = Sanda Reinheimer-Rîpeanu, „Derivat sau împrumut?”, în SCL XL (1989), nr. 4, 373–379.

Reviga 1952 = Gh. Reviga [= Al. Graur], „Adjective cu sufixul *-at*”, în CV IV (1952), nr. 3, 31–32.

Rizescu 1972 = I. Rizescu „Asupra sufixelor onomastice $-a_1$ (topoantroponimic) şi $-a_2$ (antroponimic)”, în SMFC VI, 37–43.

Robciuc 1988 = I. Robciuc, „Despre unele cuvinte româneşti de origine slavă”, în SCL XXIX (1988), nr. 2, 167–170.

Robciuc 1994 = Ion Robciuc, „Note etimologice”, în LR XLIII (1994), nr. 5–6, 232–234.

Roceric 1995 = Alexandra Roceric, „Politeness and politics: Romanian *domn* vs *tovarăş*”, în C. Lupu, L. Renzi (ed.), *Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*, I, Padova, Unipress, 246–258.

Rohlfs, G. I–III = Gerhard Rohlfs, 1966–1969, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. 3 vol., I. *Fonetica* (trad. Salvatore Persichino), 1966; II. *Morfologia* (trad. Temistocle Franceschi), 1968; III. *Sintassi e formazione delle parole* (trad. Temistocle Franceschi e Maria Caciagli Fancelli), 1969, Torino, Piccola Biblioteca Einaudi [ed. originală, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und Ihrer Mundarten*, 3 vol., Bd. 1. *Lautlehre*; Bd. 2. *Formenlehre und Syntax*. Bd. 3. *Syntax und Wortbildung mit dem Register zu den Bänden I, II und III*, 1949–1954, Bern, A. Francke].

Rosetti 1960 = Al. Rosetti, „Rom. *Crăciun*”, în „Romanoslavica” IV (1960), 65–71.

Rosetti 1971 = Al. Rosetti, „Rom. *Crăciun*”, în SCL XXII (1971), nr. 1, 3–4.

Rosetti, ILR = Al. Rosetti, 1986, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, ediţie definitivă, [Bucureşti], Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică; ILR 1978, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică; ILR 1968, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, cu 6 hărţi afară din text, Editura pentru Literatură.

Rosetti–Cazacu–Onu, ILRL I = Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, 1971, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ed. a 2-a, rev. şi adăugită, Bucureşti, Editura Minerva.

Rudeanu 1960 = Vadim Rudeanu, „Sufixele *-anie* şi *-enie* în limba română”, în SMFC II, 101–106.

Rusu 1962 = Valeriu Rusu, „În legătură cu derivarea cu sufixe în dacoromână”, în FD IV (1962), 257–268.

Russu 1948 = I. I. Russu, „Etimologii”, în DR XI (1948), 218–229.

Sala 1957 = Marius Sala, recenzie la *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. I–II (ALR II_2). *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă (ALRM II_2), Editura Academiei, 1956, în SCL VIII (1957), nr. 1, 101–112.

Sala 1999 = Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, seria „Etymologica" 2, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Sala 2006 = Marius Sala, *De la latină la română*, ed. a 2-a revizuită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Sădeanu 1962 = Florenţa Sădeanu, „Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartiţiei lor", în SMFC III, 44–87.

Săulescu = Gheorghe Săulescu, *Gramatica românească sau observaţii gramaticeşti asupra limbei româneşti pentru scoalele normale şi ghimnaziale*, compusă de..., Iaşi, Tipografia S. Mitropolii, 1833–1834.

Scriban 1911 = August Scriban, „Etimologii", în „Arhiva" XXII (1911), nr. 7, 1 Septembrie, 279–288.

Scriban 1912 = August Scriban, „Etimologii", în „Arhiva" XXIII (1912), nr. 1, Ianuarie, 38–41.

Scriban 1925 = August Scriban, *Gramatica limbii româneşti (morfologia) pentru folosinţa tuturor*, Iaşi, Institutu de Arte Grafice „Viaţa Românească" S.A.

Scurtu, T. = Vasile Scurtu, 1966, *Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei.

Seche 1960a = Luiza Seche, „Cuvinte şi sensuri noi în presa actuală", în LR IX (1960), nr. 1, 57–65.

Seche 1960b = Luiza Seche, „Sufixele *-(a/e)nt*, *-(a/e)nţă*", în SMFC II, 107–116.

Seche 1960c = Luiza Seche, „Sufixul *-iadă*", în SCL XI (1960), nr. 3, 715–718.

Seche 1962a = Luiza Seche, „Sufixul *-ură (-atură, -ătură, -etură, -itură; -sură, -tură)*", în SMFC III, 187–196.

Seche 1962b = Luiza Seche, „Etimologii", în LR XI (1962), nr. 3, 277–279.

Seche 1962c = Luiza Seche, „Despre formaţiile de tipul «eminescian», «arghezian» în critica românească contemporană", în LR XI (1962), nr. 5, 556–567.

Seche 1963 = Luiza Seche, „Note etimologice", în LR XII (1963), nr. 3, 261–263.

Sfîrlea 1961 = Lidia Sfîrlea, „Aspecte ale lexicului graiului din Valea Sebeşului", în CL VI (1961), nr. 1, 121–136.

Sfîrlea 1964 = Lidia Sfîrlea, „Variantele cuvintelor în DLR", în LR XIII (1964), nr. 4, 316–330.

SGFC = Marius Sala (coord.), 2006, *Studii de gramatică şi de formare a cuvintelor: în memoria Mioarei Avram*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Simian-Guţulescu 1970 = Eugenia Simian-Guţulescu, „Elementul de formare *-i-* în limba română", în LL XXV (1970), 97–101.

Simonyi, U.S. = Siegmund Simonyi, 1907, *Die ungarische Sprache*, Strassburg, K. J. Trübner.

SMO = Emil Petrovici, Ioan Pătruţ (redactori responsabili), 1969, *Studii şi materiale de onomastică*, Bucureşti, Editura Academiei.

Sorbală 1971 = Vitalie Sorbală, „Despre originea termenilor *ciocălău, mămăligă* şi *cioclej* în limba română", în SCL XXII (1971), nr. 2, 167–173.

SMFC I–VI = *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, 1959 (redactori responsabili: Acad. Al. Graur, Prof. Jacques Byck); vol. al II-lea, 1960 (redactori responsabili: Acad. Al. Graur, Prof. Jacques Byck); vol. al III-lea, 1962 (redactor responsabil: Acad. Al. Graur); vol. al IV-lea, 1967 (redactori responsabili: Acad. Al. Graur, Mioara Avram); vol. al V-lea, 1969 (redactori responsabili: Acad. Al. Graur, Mioara Avram); vol. al VI-lea,

1972 (redactor responsabil: Mioara Avram), Bucureşti, Editura Academiei.

Staff 1896 = Erik Staff, *Le suffixe* -arius *dans les langues romanes*, Upsal, 1896.

Stan, A. 1961 = Aurelia Stan, „Contribuţie la studiul prenumelor feminine din Valea Bistriţei–Bicaz”, în CL VI (1961), nr. 2 , 383–393.

Stan, A. 1964 = Aurelia Stan, „O problemă de antroponimie: derivarea cu sufixe diminutivale a prenumelor din ALR”, în CL IX (1964), nr. 1, 97–108.

Stan, C., N.A. = Camelia Stan, 2003, *Gramatica numelor de acţiune din limba română*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Stanciu-Istrate 2006 = Maria Stanciu-Istrate, *Calcul lingvistic în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei.

Stevanovič 1970 = M. Stevanovič, *Савремени српскохрбатски језик (Граммaтички системи и кнажевноj езичка норма)*, vol. I, 1970, Belgrad.

Stîngaciu 1962 = Elena Stîngaciu, „Contribuţii lexicologice”, în LR XI (1962), nr. 2, 140–150.

Stoichiţoiu-Ichim, V.A. = Adriana Stoichiţoiu-Ichim, 2001, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate*, Bucureşti, Editura All Educaţional.

Stoichiţoiu-Ichim 2010 = Adriana Stoichiţoiu-Ichim, „Un aspect sociolinguistique de la néologie: la féminisation des noms de professions en roumain contemporain”, în M. Teresa Cabré; Domènech; Rosa Estopà; Judit Freixa; Merce Lorente (éds.), *Actes del I Congres Internacional de Neologia de les Llengues Romaniques,* Institut Universitari de Linguistica Aplicada, Barcelona, 1093–1105.

Stoichiţoiu-Ichim 2012 = Adriana Stoichiţoiu-Ichim, „Aspecte sociolingvistice privind exprimarea genului la numele de profesiuni”, în Mihaela Constantinescu; Oana Uţă Bărbulescu (eds.), *Modernitate şi interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică. Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu-Ruxăndoiu,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 493–510.

Stolz–Leumann = Friedrich Stolz, Manu Leumann, 1928, *Historische Grammatik der lateinischen Sprache*, München.

Stolz–Schmalz[5] L.G. II = Friedrich Stolz, J.H. Schmalz, 1928, *Lateinische Grammatik. Laut- und Formenlehre, Syntax und Stilistik* (Handbuch der Altertumswissenschaft. Abt. 2), im fünfter Aufl. völlig neu bearbeitet von Manu Leumann und J.B. Hofmann, München, C.H. Beck.

Suciu, I.T. I, II = Emil Suciu, *Influenţa turcă asupra limbii române.* I. *Studiu monografic*, 2009. II. *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, 2010, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Szathmary 2006 = Melitta Szathmary, „Un sufix «la modă»: *-iadă*”, în „Annales Universitatis Apulensis”. Series Philologica 7, tomul I, 2006, 299–306.

ŞIO I–II$_{1,2}$ = Lazăr Şăineanu, 1900, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române.* I. *Introducerea.* II. *Vocabularul.* 1. *Vorbe populare.* 2 *Vorbe istorice*, Bucuresci, Editura Librăriei Socecu.

Şodolescu Silvestru 2008 = Elena Şodolescu Silvestru, *Morfologia limbii române actuale*, Bucureşti, Editura Fundaţiei România de Mâine.

Şerban 1951 = V. Şerban, „Vocabular regional (satele de pe Valea Bahnei), în CV, 1951, nr. 2, 34.

Ştefan 1969 = Ion Ştefan, „Ecouri ale curentelor italienizant şi latinist în a doua jumătate a secolului al XIX–lea”, în Al. Rosetti, Boris Cazacu (redactori responsabili), *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, vol. I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 309–334.

Ştefan 1982 = Ion Ştefan, „Repartiţia stilistică a neologismelor în *-ie, -iune*”, în LR XXXI (1982), nr. 4–5, 294–302.

Ştefănescu-Goangă 1962 = Zizi Ştefănescu-Goangă, „Sufixul *-ache*”, în SMFC III, 119–127.

Ştefurea 1877 = Ştefan Ştefurea, „Sufixele latineşti *-aceus, -uceus, -icius* în limba românească”, în Conv. lit. XI (1877), nr. 6, 217–223.

Ştefurea 1892 = Ştefan Ştefurea, „Sufixul românesc *-an*", în Conv. lit., XXVI (1892), nr. 6, 462–477.

Şuteu 1967 = Flora Şuteu, „Un contrast cu *-ist* şi *-ast*", în „Presa noastră" XII (1967), nr. 5, 26–27.

Şuteu 1969 = Flora Şuteu, „Un suffixe actualisé: *-ast*", în RRL XIV (1969), nr. 1, p. 21–22.

Teiuş 1962 = Sabina Teiuş, „Sufixe noi în antroponimia românească", în LR XI (1962), nr. 2, 151–153.

Thorné Hammar 1942 = Eva Thorné Hammar, *Le développement de sens du suffixe* -bilis *en français* (în seria *Études romanes de Lund*), Lund, Gleerup–Copenhague, Munksgaard [citat în Iliescu 1959].

Tiktin 1904–1906 = H. Tiktin, „Die rumänische Sprache", în *Grundriss der romanischen Philologie*, vol. I, Strassburg, Karl J. Trübner, 1904–1906, 564–607.

Todoran 1959 = Romulus Todoran, „Despre neologismele terminate în *-ie*", în CL IV (1959), nr. 1–2, 211–213.

Todoran 1962 = Romulus Todoran, „Contribuţii la studiul terminologiei juridico-administrative româneşti din Transilvania de la începutul sec. al XIX-lea", în Tudor Vianu (red. resp.), *Contribuţii la istoria limbii române literare în sec. al XIX-lea*, vol. al III-lea, Bucureşti, Editura Academiei, 103–136.

Todoran 1970 = Romulus Todoran, „Particularităţi dialectale bănăţene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea (II)", în CL XV (1970), nr. 1, 51–62.

Todoran 1982–1983 = Romulus Todoran, „Toponimele: *Sălicea, Sălişca* şi *Sălciua*", în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza»" din Iaşi. *Lingvistică*, vol. 28–29 (1982/1983), 165–167.

Todoran, C. = Romulus Todoran, 1998, *Contribuţii la studiul limbii române*, ediţie de Ion Mării şi Nicolae Mocanu, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

Treml 1934 = L. Treml, „Der dynamische Wortakzent der ungarischen Lehnwörter im Rumänischen", în „Bulletin linguistique de la Faculté des Lettres de Bucarest" 2, 34–65.

Trifan, F.C. = Elena Trifan, 2010, *Formarea cuvintelor în publicistica actuală – Derivarea – Perioada 1990–2001*, Cluj, Editura Digital Data.

Tudose, D.S. = Claudia Tudose, 1978, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, Bucureşti, Tipografia Universităţii din Bucureşti.

Uritescu 1993 = Dorin N. Uritescu, 1993, *De la chioşcari la vesternizare. Mic dicţionar de termeni actuali*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Ursu, T. = N. A. Ursu, 1962, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Ursu 1963 = N. A. Ursu, „Un calendar istorico-literar publicat de Paul Iorgovici", în LR XII (1963), nr. 3, 283–291.

Ursu 1964 = N. A. Ursu, „Observaţii asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii române, în jurul anului 1800", în LR XIII (1964), nr. 5, 413–422.

Ursu, D. 1964 = Despina Ursu, „Glosare de neologisme din perioada 1830–1860", în LR XIII (1964), nr. 3, 250–260.

Ursu, D. 1969 = Despina Ursu, „Adaptarea adjectivelor neologice în limba română literară din perioada 1760–1860", în Gheţie, Ion (redactor responsabil), *Studii de limbă literară şi filologie*, I, Bucureşti, Editura Academiei, 131–154.

Ursu-Ursu, Î.L. I–III[1,2] = N. A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române litarare*. Vol. I, *Studiu lingvistic şi de istorie culturală*, 2004; Vol. II, *Repertoriu de cuvinte şi forme*, 2006; Vol. III, partea I (literele *A–M*), *Repertoriu de cuvinte şi forme.*

Supliment, 2011; Vol. III, partea a II-a (literele *N–Z*), *Repertoriu de cuvinte şi forme. Supliment*, 2011, Iaşi, Editura Cronica.

Uşurelu 2002 = Camelia Uşurelu, „Numele de profesiuni în limba română actuală. Exprimarea genului şi a numărului", în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. I, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 117–126.

Vaillant, V.S. = André Vaillant, 1964, *Manuel du vieux slave*, 2e éd., Paris, Institut d'Études Slaves (Collection de manuels publiée par l'Institut d'Études Slaves, 6); 1er éd., 1948.

Vasiliu 1959 = Laura Vasiliu, „Derivarea cu sufixe şi prefixe în *Cartea cu învăţătură a diaconului Coresi din 1581*", în SMFC I, 221–259.

Vasiliu 1960 = Laura Vasiliu, „Sufixul *-(i)on*", în SMFC II, 179–184.

Vasiliu 1969 = Laura Vasiliu, „Sufixe substantivale cu *-r-* expresiv", în SMFC V, 39–46.

Vasiliu 1973 = Laura Vasiliu, „Aspecte ale relevanţei semantice într-o descriere sistematică a derivării (cu aplicare la sufixul românesc *-ar*)", în SCL XXIV (1973), nr. 3, 255–262.

Vasiliu 1984 = Laura Vasiliu, „Observaţii semantice asupra «derivatelor» fără sufixe", în SCL XXXV (1984), nr. 6, 495–505.

Vasiliu 1989 = Laura Vasiliu, „Derivarea verbală. Introducere", în FCLR III, 15–26.

Vasiliu 1991 = Laura Vasiliu, „Sufixele *-ară* şi *-are*", în LR XL (1991), nr. 1–2, 91–95.

Vasiliu 2001 = Laura Vasiliu, „Etimologia şi evoluţia sufixelor *-ar, -ă, -ară, -are*" în SCL LII (2001), nr. 1–2, 63–77.

Vasiliu 2002 = Laura Vasiliu, „Structura morfologică şi semantică a derivatelor cu sufixele *-ar, -ă, -ară, -are*", în SCL LIII (2002), nr. 1–2, 53–63.

Vasiliu 2003 = Laura Vasiliu, „Sufixele compuse şi dezvoltate ale lui *-ar*", în SCL LIV (2003), nr. 1–2, 117–127.

Vasiliu 2009 = Laura Vasiliu, 2009, „Histoire interne du roumain : formation des mots", în Gerhard Ernst, Martin-Dietrich Gleßgen, Christian Schmitt, Wolfgang Schweickard (eds.), 2009, *Romanische Sprachgeschichte / Histoire linguistique de la Romania*, 3. Teilband / Tome 3, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 2710–2721.

Vasiliu, E. 1954 = Emanuel Vasiliu, „Accentuarea derivatelor cu două sufixe în limba română", în SCL V (1954), nr. 3–4, 333–335.

Vârlan 2008 = Mariana Vârlan, „A fashionable suffix: the gender suffix *-ă*", în SCOL, anul I (2008), nr. 1–2, 314–320.

Vârlan 2010 = Mariana Vârlan, „Situaţia actuală a derivatelor în *-iadă*", în LR LIX (2010), nr. 4, 507–517.

Vârlan, S.N. = Mariana Vârlan, 2012, *Derivarea sufixală nominală în româna actuală*, Craiova, Editura Universitaria.

Vintilă-Rădulescu 2009 = Ioana Vintilă-Rădulescu, „De ce numim femeile...", în vol. Sanda Reinheimer Rîpeanu (ed.), *Studia Linguistica in Honorem Mariae Manoliu*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2009, 370–382.

Vintilă-Rădulescu 2013 = Ioana Vintilă-Rădulescu, „Le Parlement Européen face à la féminisation des noms de fonctions, grades et titres en roumain et en français", în Emili Casanova, Cesáreo Calvo (ed.), *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica (Valencia 2010)*, tome III, De Gruyter, 653–664.

Vondrák, S.G. I = Wenzel Vondrack, 1924, *Vergleichende slavische Grammatik*, ed. a 2-a, vol I. Lautlehre und Stammbildungslehre, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.

Weigand 1910 = Gustav Weigand, „Füllsel", în JIRS, nr. 16 (1910), 74–80.

Zafiu 1995 = Rodica Zafiu, „«Secretoşenie», «dubioşenie», «descurcăroşenie» etc." (rubrica *Păcatele limbii*), în Rom. lit., nr. 44 (1995), 10.

Zafiu 2000 = Rodica Zafiu, „*Fane* şi *fănițe*" (rubrica *Păcatele limbii*), în Rom. lit., nr. 40 (2000), online.

Zafiu 2001a = Rodica Zafiu, *Diversitatea stilistică în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Zafiu 2001b = Rodica Zafiu, „*Românache, străinache*" (rubrica *Păcatele limbii*), în Rom. lit., nr. 10 (2001), p. 11.

Zafiu 2004a = Rodica Zafiu, „*Clipangiu*" (rubrica *Păcatele limbii*), în Rom. lit., nr. 42 (2004), online.

Zafiu 2004b = Rodica Zafiu, „*Ministră, ministreasă, ministroaică*" (rubrica *Păcatele limbii*), în Rom. lit., nr. 48 (2004), online.

Zafiu 2007a = Rodica Zafiu, „*Bloguire*" (rubrica *Păcatele limbii*), în Rom. lit., nr. 10 (2007), p. 14.

Zafiu 2007b = Rodica Zafiu, „*Ninjalău*" (rubrica *Păcatele limbii*), în Rom. lit., nr. 27 (2007), online.

Zafiu 2010 = Rodica Zafiu, *101 cuvinte argotice* (Colecția „Viața cuvintelor"), Bucureşti, Editura Humanitas.

Zamfir 2005 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în daco-româna veche (secolele al XVI-lea–al XVII-lea)*, [vol. I], Bucureşti, Editura Academiei Române.

Zamfir 2007 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în daco-româna veche (secolele al XVI-lea–al XVII-lea)*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Zgraon 1976 = Florentina Zgraon, „Un neologism de origine latină în prima jumătate a secolului al XVII-lea", în LR XXV (1976), nr.6, 625–626.

GLOSARE, ATLASE, DICȚIONARE

Albu–Brezean 1974 = Constantin D. Albu, Maria Brezean, *Mică enciclopedie de chimie*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.

ALR I/I, I/II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I (ALR I), vol. I: *Părțile corpului omenesc şi boalele lui*, de Sever Pop, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938; vol. II: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, de Sever Pop, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.

ALR II/I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiți)*. B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*, de Emil Petrovici. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940; Partea II (ALR II), vol. I *Suplement*: *Termeni considerați obsceni*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.

ALR – M I ş.u. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş*. Vol. I ş.u., de Petre Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan. [Bucureşti], Editura Academiei, 1969 ş.u.

ALR – MD I ş.u. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*. Vol. I ş.u., de Teofil Teaha (coordonator), Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul

Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1996 ş.u.

ALRM I/I, I/II = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I (ALRM I), vol. I: *Părţile corpului omenesc şi boalele lui*, de Sever Pop, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938; vol. II: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, de Sever Pop, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.

ALRM II/I = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II (ALRM II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiţi)*; B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători*; C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici. Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940.

ALRM SN I ş.u. = *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, sub direcţia acad. Emil Petrovici, redactor principal: Ion Pătruţ. Vol. I: A. *Agricultură*; B. *Morărit*; C. *Grădinărit*; D. *Pomărit*; E. *Viticultură*; F. *Cânepă*; G. *Albinărit*; H. *Creşterea vitelor*; I. *Carul, căruţa, sania*; J. *Păsări de curte*; K. *Păstorit*; L. *Lâna, torsul, ţesutul*; M. *Meserii*; N. *Pădurărit*, [Bucureşti], Editura Academiei, 1956; vol. II ş.u. [Bucureşti], Editura Academiei, 1967 ş.u. (Academia Română, Institutul de Lingvistică al Filialei din Cluj–Napoca).

ALR SN I ş.u. = *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, sub direcţia acad. Emil Petrovici, redactor principal: Ion Pătruţ. Vol. I: A. *Agricultură*; B. *Morărit*; C. *Grădinărit*; D. *Pomărit*; E. *Viticultură*; F. *Cânepa*; G. *Albinărit*. Vol. II: A. *Creşterea vitelor*; B. *Carul, căruţa, sania*; C. *Păsări de curte*; D. *Păstorit*; E. *Lâna, torsul, ţesutul*; F. *Meserii*; G. *Pădurărit*. Vol. III: A. *Plante*; B. *Câinele, pisica*; C. *Animale sălbatice*; D. *Păsări sălbatice*; E. *Vânătoare*; F. *Târâtoare, amfibii*; G. *Pescuit*; H. *Insecte*; I. *Timpul*; J. *Configuraţia terenului*; K. *Ape, umiditate, navigaţie*; L. *Comunicaţii*; M. *Naţiuni, categorii sociale, administraţie*, [Bucureşti], Editura Academiei, vol. I–II: 1956; vol. III: 1961; vol. IV ş.u.: 1965 ş.u. (Academia Română, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară, Filiala din Cluj-Napoca).

ALR – T I ş.u. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania.* [Vol.] I ş.u., de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi. Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992 ş.u. (Academia Română, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” Cluj-Napoca).

ALRT II = Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Suplement la *Atlasul linguistic român II* (ALRT II), Sibiu–Leipzig, Muzeul Limbii Române, 1943.

BER = Vl. Georgiev (sub redacţia), *Bălgarski etimologiceski rečnik*, fasc. III, Sofia, 1964.

CADE = *Dicţionarul enciclopedic ilustrat.* Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi de I.-Aurel Candrea.* Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal de Gh. Adamescu*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească”, [1926–1931].

Candrea, Ţ.O. = I.-A. Candrea, 1907, „Graiul din Ţara Oaşului” (extras din „Buletinul Societăţii filologice” II), Bucureşti, Atelierele Socec.

Capidan, M. III = Theodor Capidan, 1935, *Meglenoromânii*, III. *Dicţionar meglenoromân*, Bucureşti, Editura Academiei.

Călăraşu, DTPA = Cristina Călăraşu, *Dicţionar de terminologie a profesiunilor actuale*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2004.

CDDE = I.-A. Candrea [şi] Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine.* (*A–Putea*), Bucureşti, Socec, 1907–1914.

Cihac I, II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Vol. I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort A/M, Ludolphe St. Goar; Berlin, A. Asher; Bucarest, Socec, 1870. Vol. II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort, Ludolphe St. Goar; Berlin, S. Calvary; Bucureşti, Sotschek, 1879.

Cioränescu, DER = *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Alexandru Ciorănescu (ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru-Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin), Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2002.

Cohuţ–Vulpe, P.F. = Cornelia Cohuţ, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porţile de Fier"*. 1. *Texte. Sintaxă*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973.

Cruceanu 1966 = Ion Cruceanu (coord.), *Produse farmaceutice folosite în practica medicală*, Bucureşti, Editura Medicală.

DA = *Dicţionarul limbii române* (Sub conducerea lui Sextil Puşcariu). Tomul I. Partea I. *A–B*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II. *C*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul", 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I. *D–De*, Bucureşti, „Universul", Intreprindere Industrială a Statului, 1949; [Fascicula II. *De–Desţina*; şpalt, 1948]; Tomul II. Partea I. *F–I*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I. *J–Lacustru*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S.A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II. *Ladă–Lepăda*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S.A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III. *Lepăda–Lojniţă*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S.A., 1948.

DALR = Geoge Volceanov, *Dicţionar de argou al limbii române*, Bucureşti, Editura Niculescu, 2007.

DAR = Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicţionar de arhaisme şi regionalisme*, 2 vol., Bucureşti, Editura Saeculum Vizual, 2002.

DAS = Marin Bucă, Dumitru Craşoveanu, Ivan Evseev, Francisc Király, Livia Vasiluţă (coord.), *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

DC = Maria Dumitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, Botoşani, Editura Agatha, 2000 şi urm.

DCR = Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, Bucureşti, Editura Albatros; 1982.

DCR^2 = Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Logos, 1997.

DCR^3 = *Dicţionar de cuvinte recente (DCR^3)*, ediţia a III-a, Florica Dimitrescu (coordonator), Alexandru Ciolan, Coman Lupu, Bucureşti, Editura Logos, 2013.

DDRF = Frédéric Damé, 1893, 1894, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, 2 t., Bucarest, Imprimerie de l'État, tome I, 1893, tome II, 1894.

DE = *Dicţionar enciclopedic*, 7 vol., Vol. I, *A–C* (coordonare generală: Marcel D. Popa, Alexandru Stănciulescu, Anicuţa Tudor, Carmen Zgăvârdici, Gabriel-Florin Matei), 1993; Vol. II, *D–G* (coordonare: Nicolae C. Nicolescu, Anicuţa Tudor, Alexandru Stănciulescu, Carmen Zgăvârdici), 1996; Vol. III, *H–K* (coordonare: Marcel D. Popa, coordonare generală; Rodica Chiriacescu, Alexandru Stănciulescu, Nicolae C. Nicolescu, Anicuţa Tudor), 1999; Vol. IV, *L–N* (coordonare: Marcel D. Popa, coordonare generală; Rodica Chiriacescu, Alexandru Stănciulescu, Nicolae C. Nicolescu, Anicuţa Tudor), 2001; Vol. V, *O–Q* (coordonare: Marcel D. Popa,

coordonare generală; Rodica Chiriacescu, Alexandru Stănciulescu, Nicolae C. Nicolescu, Anicuța Tudor), 2004; Vol. VI, *R–Ş* (coordonatori: Rodica Chiriacescu, Alexandru Stănciulescu, Nicolae C. Nicolescu, Anicuța Tudor), 2006; Vol. VII, *T–Z* (coordonare: Marcel D. Popa, coordonare generală; Rodica Chiriacescu, Alexandru Stănciulescu, Nicolae C. Nicolescu, Anicuța Tudor), 2009; Bucureşti, Editura Enciclopedică.

DEI = Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, 5 vol., Firenze, Barbera, 1950–1957.

DEL = *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes,* Sanda Reinheimer Rîpeanu (coord.), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2004.

DELR = *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), Volumul I. *A–B* (redactori responsabili: acad. Marius Sala, Andrei Avram, membru corespondent al Academiei Române, Responsabil de volum: Doru Mihăescu), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011 [tiraj nou, revizuit, 2012].

DERS = *Dicționarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374–1600* (redactor responsabil: Gh. Bolocan), Bucureşti, Editura Academiei, 1981.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române* (conducătorii lucrării: acad. Ion Coteanu, dr. Luiza Seche, dr. Mircea Seche), Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

DEX^2 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a (conducătorii lucrării: acad. Ion Coteanu, dr. Lucreția Mareş), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998; ediția a II-a, revizuită şi adăugită, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 2009.

DEX–S. = *Supliment la Dicționarul explicativ al limbii române* (conducătorii lucrării: acad. Ion Coteanu, Ion Dănăilă, Nicoleta Tiugan), Bucureşti, Editura Academiei, 1988.

DI = *Dicționar invers*, [Bucureşti], Editura Academiei, 1957.

DÎLR = Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1992.

DILR = Cecilia Căpățînă (coordonator), Claudia Drăghici, Ovidiu Drăghici, Alina Gioroceanu, Daniel Ivănuş, Dumitru Ivănuş, Simona Pisoi, Virgil Pisoi, Anamaria Preda, Vlad Preda, Melitta Szathmary, *Dicționar invers al limbii române* & CD–ROM, Bucureşti, Editura Niculescu, 2007.

DIN = Ioana Vintilă-Rădulescu, *Dicționar normativ al limbii române (DIN). Ortografic, ortoepic, morfologic şi practic*, Bucureşti, Editura Corint, 2009.

DLR = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă (Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă). Bucureşti, Editura Academiei. Tomul I. Partea a 3-a. Litera *D (D–Deînmulțit)*, 2006; Tomul I. Partea a 4-a. Litera *D (Deja–Deținere)*, 2006; Tomul I. Partea a 5-a. Litera *D (Deținut–Discopotiriu)*, 2007; Tomul I. Partea a 6-a. Litera *D (Discord–Dyke)*, 2009; Tomul I. Partea a 7-a. Litera *E (E–Erzaț)*, 2009; Tomul I. Partea a 8–a. Litera *E (Es–Ezredeş)*, 2010; Tomul III. Literele *J, K, Q*, 2010; Tomul IV. Litera *L (L–Lherzolită)*, 2008; Tomul V. Litera *L (Li–Luzulă)*, 2008; Tomul VI. Litera *M*, 1965–1968; Tomul VII. Partea 1. Litera *N*, 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera *O*, 1969;

Tomul VIII. Partea 1. Litera *P (P–Păzui)*, 1972; Tomul VIII. Partea a 2-a. Litera *P (Pe–Pînar)*, 1974; Tomul VIII. Partea a 3-a. Litera *P (Pînă–Pogrilanie)*, 1977; Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera *P (Pogrijanie–Presimțire)*, 1980; Tomul VIII. Partea a 5-a. Litera *P (Presin–Puzzolană)*, 1984; Tomul IX. Litera *R*, 1975; Tomul X. Partea 1. Litera *S (S–Sclabuc)*, 1986; Tomul X. Partea a 2-a. Litera *S (Scladă–Semînțărie)*, 1987; Tomul X. Partea a 3-a. Litera *S (Semn–Sîveică)*, 1990; Tomul X. Partea a 4-a. Litera *S (Slab–Sponghios)*, 1992; Tomul X. Partea a 5-a. Litera *S (Spongiar–Swing)*, 1994; Tomul XI. Partea 1. Litera *Ș*, 1978; Tomul XI. Partea a 2-a. Litera *T (T–Tocăliță)*, 1982; Tomul XI. Partea a 3-a. Litera *T (Tocăna–Twist)*, 1983; Tomul XII. Partea I. Litera Ț, 1994; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera *U*, 2002; Tomul XIII. Partea 1. Litera *V (V–Veni)*, 1997; Tomul XIII. Partea a 2-a. Litera *V (Venial–Vizurină)*, 2002; Tomul XIII. Partea a 3-a. Litera *V (Viclă–Vuzum)* și Literele *W, X, Y*, 2005; Tomul XIV. Litera *Z*, 2000.

DLRLC = *Dicționarul limbii române literare contemporane* (sub direcția prof. univ. Dimitrie Macrea și acad. Emil Petrovici). Volumul I: *A–C*, 1955; volumul al II-lea: *D–L*, 1956; volumul al III-lea: *M–R*, 1957; volumul al IV-lea: *S–Z*, 1958, [București], Editura Academiei.

DLRV = Gheorghe Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.

DM = *Dicționarul limbii române moderne* (sub direcția prof. univ. D. Macrea) [București], Editura Academiei, 1958.

DMED = P. Simici, A. Mincu, G. Ionescu Amza (coord.), *Dicționar medical*, 2 vol., București, Editura Medicală, 1969.

DN = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, Editura Științifică, 1961.

DN 1986 = Florin Marcu, *Mic dicționar de neologisme*, București, Editura Albatros.

DN^2 = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a II-a, București, Editura Științifică, 1966.

DN^3 = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei, 1978.

DNFR = Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

DO = N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei, 1963.

DOOM = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (redactor responsabil: Mioara Avram), București, Editura Academiei, 1982.

DOOM^2 = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită (coordonator: Ioana Vintilă-Rădulescu), București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

DRAM = Dorin Ștef, *Dicționar de regionalisme din Maramureș*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2011.

DRN = Elena Ciobanu, Maria Păun, Magdalena Popescu-Marin, Zizi Ștefănescu-Goangă, *Dicționar român de neologisme*, București, Editura Floarea Darurilor, Editura Rotech Pro, 2000.

D.S. / DSR = Luiza Seche, Mircea Seche, Irina Preda, *Dicționar de sinonime*, ed. a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Vox, 1998; Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționar de sinonime al limbii române* (DSR), [București], Editura Academiei, 1982; Luiza Seche, Mircea Seche, Irina Preda, D.S., București, Editura Științifică și Enciclopedică / Editura Enciclopedică, 1993; Luiza Seche, Mircea Seche, D.S., ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic,

1997, 1999; Luiza Seche, Irina Preda, D.S. (versiune electronică), Bucureşti–Chişinău, Editura Litera International, 2001; Luiza Seche, Irina Preda, DSR, Bucureşti, Editura Meteor, 2004.

DSL = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, 2001, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira.

DTM = Gheorghe Fircă (coordonator ştiinţific), Lucia Monica Alexandrescu, Olga Grigorescu, Daniel Suceava (redactori coordonatori), *Dicţionar de termeni muzicali*, ed. a III-a revăzută şi adăugită, Academia Română, Institutul de Istoria Artei, Editura Enciclopedică Gold, 2010.

Folc. Mold. I, II = *Folclor din Moldova. Texte alese din colecţii inedite*, I, II, 1959, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

Georgescu 2002 = Dan Georgescu (coord.), *Produse farmaceutice* [reeditare], Bucureşti, Editura Naţională Medicală.

Gl. Munt. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal. Muntenia*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1999.

Gl. Olt. = Cazacu Boris (redactor responsabil), *Glosar dialectal Oltenia*, Bucureşti, Editura Academiei, 1967. Gl. Munt. Gl. Reg.

Gl. Reg. = V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, [Bucureşti], Editura Academiei, [1961].

Gl. reg. Bucureşti = „Glosar regional. Regiunea Bucureşti (oraşul Zimnicea)", [materialul a fost cules şi redactat de] Marin Gh. Cazacu, în LR VIII (1959), nr. 6, 55.

Gl. reg. Cluj 1 = „Glosar regional. Regiunea Cluj (comuna Gâlgau, raionul Dej)", material cules şi redactat de Petre Stănescu, în LR VIII (1959), nr. 5, 72.

Gl. reg. Cluj 2 = „Glosar regional. Regiunea Cluj (raionul Turda, comuna Şuţu)", material cules şi redactat de D. Copilu, în LR X (1961), nr. 2, 129–131.

Gl. reg. Cluj 3 = „Glosar regional. Regiunea Cluj (raionul Turda, comuna Şuţu)", [material cules şi redactat de] Dumitru Copilu, în LR XII (1963), nr. 1, 54–56.

Gl. reg. Crişana = I. Mihuţ, „Glosar regional. Regiunea Crişana (raionul Gurahonţ)", în LR X (1961), nr. 1, 21.

Gl. reg. Gura Humorului = „Glosar regional (raionul Gura Humorului, comuna Păteştii de Jos)", [materialul a fost cules şi redactat de] Ilie Dan, în LR XII (1963), nr. 2, 154–155.

Gl. reg. Hunedoara = „Regiunea Hunedoara (comuna Aurel Vlaicu, raionul Orăştie)", [materialul a fost cules şi redactat de] Georgeta Marin, în LR VIII (1959), nr. 1, 50–51.

Gl. reg. Oltenia = „Glosar regional. Regiunea Oltenia (raionul Târgu Jiu, satul Câmpofeni)", [materialul a fost cules şi redactat de] Vasile Cărăbiş, în LR XI (1962), nr. 3, 261–263.

Gl. reg. Oradea 1 = „Glosar regional. Regiunea Oradea (raionul Lunca Vaşcăului)", [materialul a fost cules şi redactat de] Teofil Teaha, în LR VIII (1959), nr. 3, 68–72.

Gl. reg. Oradea 2 = „Glosar regional. Regiunea Oradea (raionul Lunca Vaşcăului)", [materialul a fost cules şi redactat de] Teofil Teaha, în LR VIII (1959), nr. 6, 44–50.

Gl. reg. Piteşti 1 = „Glosar regional. Regiunea Piteşti (comuna Stăneşti, raionul Argeş)", materialul a fost cules şi redactat de I. Moise şi a fost pregătit pentru publicare de Elena Ciobanu, în LR VIII (1959), nr. 2, 51–55.

Gl. reg. Piteşti 2 = „Glosar regional. Regiunea Piteşti (raionul Argeş)", material cules şi redactat de Ion Moise, în LR VIII (1959), nr. 5, 75–76.

Gl. reg. Piteşti 3 = „Glosar regional. Regiunea Piteşti (raioanele Slatina, Potcoava, Vedea şi Drăgăşani", [materialul a fost cules şi redactat de] Ion Nijloveanu şi N. Popescu-Optaşi, în LR VIII (1959), nr. 6, 54–55.

Gl. reg. Suceava = „Glosar regional. Regiunea Suceava (raionul Gura-Humorului, comuna Beochiseşti)", [materialul a fost cules şi redactat de] Procopie Jitaru, în LR XIII (1964), nr. 1, 83.

Gl. reg. Timişoara = „Glosar regional. Regiunea Timişoara (comuna Măru, raionul Caransebeş)", [materialul a fost cules şi redactat de] Elena Deboveanu-Mălăescu, în LR VIII (1959), nr.6, 51.

Grinčenko, Slovar = Boris D. Grinčenko, *Slovar ukrainskogo iazyka, sobrannyu redaktsia zhurnala „Kievskaia starina"*, vol 1–4, Kiev, 1907–1909.

HEM = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, 3 vol., Bucureşti, Stabilimentul Grafic Socec şi Teclu, tom I–II: 1886; tom III: 1893.

HEM² = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, 3 vol., ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş, Bucureşti, Editura Minerva, 1972–1976.

Indicator alfabetic al localităţilor 1956 = *Indicator alfabetic al localităţilor din Republica Populară Română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Larousse 2003 = *Le petit Larousse compact*, dir. générale Philippe Merlet et Anémone Berès, Paris, Larousse.

LB = *Lesicon romanesc-latinesc-unguresc-nemţesc, care de mai mulţi autori, în cursul a trideci şi mai multor ani s-au lucrat*, seu: *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae, 1825.

Lex. Reg. I, II = *Lexic regional* I, Gheorghe Bulgăr (redactor coordonator), Bucureşti, Editura Academiei, 1960; II, Lucreţia Mareş (redactor coordonator), Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967.

LM (Gl.) = A. T. Laurian şi I. C. Massim, *Dicţionariul limbei romane. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect.* Tomul I (*A–H*), 1871 [1873]. Tomul II (colaboratori Iosef Hodoş şi G. Bariţiu: *I–Z*), 1876. Tomul III. *Glossariu, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum şi cele de origine înduioasă*, 1871 [1877], Bucureşti, Noua Tipografie a Laboratorilor Români.

LTR = *Lexiconul tehnic român*, 8 vol., lucrare elaborată de Asociaţia Ştiinţifică a Tehnicienilor din R.P.R. (A.S.T.), Bucureşti, Editura Tehnică, 1949–1956.

LTR² = *Lexiconul tehnic român*, 19 vol., elaborare nouă, întocmită prin îngrijirea A.S.I.T./ Consiliului Naţional al Inginerilor şi Tehnicienilor (C.N.I.T.) de un colectiv sub conducerea prof. Remus Răduleţ, Bucureşti, Editura Tehnică, 1957–1968.

Marian, Ins. = S. Fl. Marian, *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor. Studiu folkloric*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1903.

Mat. Dial. I = R. Todoran, V. Breban (redactori responsabili), *Materiale şi cercetări dialectale*. I., [Bucureşti], Editura Academiei, 1960.

MDA = *Micul dicţionar academic*, 4 vol. (redactori responsabili: Acad. Marius Sala şi Ion Dănăilă; lucrarea a fost începută sub conducerea Acad. Ion Coteanu), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, Volumul I: *A–C* (2001); volumul al II-lea: *D–H* (2002); volumul al III-lea: *I–Pr* (2003); volumul al IV-lea *Pr–Z* (2003).

MDE = Aurora Chioreanu, Gheorghe Rădulescu (coordonare generală), *Mic dicționar enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972.

MDE[2] = Aurora Chioreanu, Mircea Mâciu, Nicolae C. Nicolescu, Gheorghe Rădulescu, Valeriu Șuteu (coordonare generală), *Mic dicționar enciclopedic*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, ediție revizuită, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum I.O., 2002.

Mihăilă, DLRV = Gheorghe Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.

Miklosich, L. = Franz Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, Guilelmus Braumueller, 1862–1865.

Miklosich, E.W. = Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, Wilhelm Braumüller, 1886.

NALR – B I ş.u. = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat.* I ş.u., de Eugen Beltechi, Ion Faiciuc și Nicolae Mocanu, sub conducerea lui Petru Neiescu, București, Editura Academiei, 1980 ş.u.

NALR – C I ş.u. = *Noul Atlas lingvistic român. Crișana.* Vol. I ş.u., de Ionel Stan și Dorin Urițescu, București, Editura Academiei Române, 1996 ş.u.

NALR – MB I ş.u. = *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina.* [Vol.] I ş.u., de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, Editura Academiei, 1987 ş.u. (Academia Română; Universitatea „Al. I. Cuza"; Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor, Iași).

NALR – O I ş.u. = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia.* I ş.u., întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, Editura Academiei, 1967 ş.u.

NODEX = *Noul dicționar explicativ al limbii române*, Editura Litera Internațional, 2002 (dexonline).

NDN = Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1997.

Oxford Dictionary 2002 = *Oxford English Reference Dictionary*, second edition, revised, edited by Judy Pearsall and Bill Trumble, Oxford, Oxford University Press.

Papahagi, M. = Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului. Prefață. Introducere. texte. Muzică populară. Apendice. Toponime. Onomastică. Glosar. Hartă. XXII de planșe*, București, Editura Cultura Națională („Din viața poporului român", XXXIII), 1925.

Papahagi, DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân: general și etimologic*, București, Editura Academiei, 1963.

Pașca, Gl. = Ștefan Pașca, 1928, *Glosar dialectal, alcătuit după material lexical cules de corespondenți din diferite regiuni.* (Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3), București, Cultura Națională.

Pașca, Ț.O. = Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, Editura Cartea Românească, 1936.

Polizu, V. = G. A. Polizu, *Vocabular româno-german*, compus și întocmit cu privire la trebuințele vieței practice de..., înavuțit și cores de G. Bariț, Brașov, Tiparul Römer și Kamner, 1857.

Pontbriant, D. = Raoul de Pontbriant, *Dicționaru româno-francesu*, Bucuresci și Göttingen, Adolf Ulrich / Paris, Gustav Bossange / Lepzig, E. F. Steinacker, 1862.

Prot.–Pop., N.D. = E. Protopopescu, V. Popescu, *Nou dicţionar portativ de toate zicerile radicale şi streine reintroduse şi introduse în limbă, coprinzând şi termeni ştiinţifici şi literari*, vol. I–II, Bucureşti, T. Teodorescu, 1862.

Puşcariu, E.W. = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache.* I. *Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, K. Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.

Rădulescu-Codin 1901 = Constantin Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, Câmpulung, Tipografia Gh. N. Vlădescu.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winters (Sammlung romanischer Elementar- und Handbücher, III, 3), 1935.

Robert = Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française* (*Petit Robert*), [Paris], Societé du Nouveau Littré, 1967.

Robert 1993 / 2000 = *Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, nouvelle édition du *Petit Robert* de Paul Robert, texte remanié et ampliphié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Paris, Dictionnaires Le Robert.

Robert 1996 = *Le Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, deuxième édition, entièrement revue et enrichie par Alain Ray, Paris, t. 1, 1996 ş.u.

Robert 2010 = *Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, texte remanié et ampliphié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Paris, Dictionnaires Le Robert.

Scriban, Dicţ. = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti. (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, ediţiunea întâia, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

Stamati, D. = Pah. T. Stamati, *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles. Întâia ediciune*, Iaşi, Tipografia Buciumului Român, 1851.

Şăineanu, D.U. = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, a opta ediţiune, revăzut şi adăugit la ediţia VI-a, Ortografia Academiei Române, [Craiova], Editura Scrisul Românesc [1930]; ed. I, 1896; a II-a, 1906; a III-a,1914; a IV-a, 1922; a V-a, 1925; a VI-a, 1929.

Tamás, E. = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

Teaha, C.N. = Teofil Teaha, 1961, *Graiul din Valea Crişului Negru*, [Bucureşti], Editura Academiei.

TDRG[1] = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bukarest, Staatsdruckerei, Band I. 1903; Band II. 1911; Band III. 1924.

TDRG[2] = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, Band I. 1986; Band II. 1988; Band III. 1989.

TDRG[3] = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Cluj-Napoca, Editura Clusium, Band I. 2000; Band II. 2003; Band III. 2005.

Tomescu, Gl. = Mircea Tomescu, 1944, *Glosar din judeţul Olt* (*Aspecte lingvistice şi foclorice din judeţul Olt* II), Slatina, Tipografia „Tiparul Oltului”.

Udrescu, Gl. = D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, Editura Academiei, 1967.

Viciu, Gl. = Alexiu Viciu, „Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal, adunate şi explicate de...”, în „Analele Academiei Române”, seria a II-a (1906), tomul XXIX. Memoriile

secţiei literare, nr. 3, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 59–163; publicat şi ca extras.

Voc. reg. Gorj = „Vocabular regional. Reg. Gorj, raionul Târgu-Jiu", [materialul a fost cules şi redactat de] T.D. Măruţă, V. Şerban, în CV III (1951), nr. 2, p. 34.

Voc. reg. Hunedoara = „Vocabular regional. Regiunea Hunedoara. Raionul Orăştie, comuna Şibot", [materialul a fost cules şi redactat de] Remus Viorel, în CV III (1951), nr. 6, 27.

Volceanov, DALR = George Volceanov, *Dicţionar de argou al limbii române,* Bucureşti, Editura Niculescu, 2007.

Webster's Dictionary 1996 = *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, new revised edition, New York–Avenel, Gramercy Books.

ALTE SURSE*

Ac. Caţ. = „Academia Caţavencu", săptămânal, Bucureşti, anul I, 1991 ş.u.

Alecsandri, Istoria = Vasile Alecsandri, „Istoria unui galbân", în Vasile Alecsandri, *Opere*, vol. IV. *Proză*, text ales şi stabilit, note şi variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Bucureşti, Editura Minerva („Scriitori români"), 1974, 13–52.

Alexandria = *Alexandria*, ed. F. Zgraon, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2005 (*Cele mai vechi cărţi populare în literatura română*, 11).

ASAL = „Adevărul literar şi artistic", seria a 2-a, Bucureşti, 1920–1939.

Budai-Deleanu, O. I–II = Budai-Deleanu, I., *Opere*, vol. I–II, ediţie critică de Florea Fugariu, studiu introductiv de Al. Piru, Bucureşti, Editura Minerva, 1974–1975.

Conv. lit. = „Convorbiri literare", săptămânal, Iaşi, anul I, 1967 ş.u.

Diaconovich 1898 = C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, tomul I (*A–Copenhaga*), Sibiiu, Editura şi Tiparul lui W. Krafft.

H I–XVIII = *Răspunsuri la Chestionarul lingvistic al lui B.P. Hasdeu* (manuscris legat în 18 volume; cifra romană indică volumul, cea arabă localitatea anchetată).

Munteanu 1982 = Tudor Al. Munteanu, *Năzdrăvanul māţulache în vacanţă*, Bucureşti, Editura Ion Creangă.

Negruzzi, Scrisori = Constantin Negruzzi, *„Negru pe alb. Scrisori la un prieten*", în Constantin Negruzzi, *Negru pe alb*, Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internaţional („Biblioteca şcolarului") [f.a.], 174–294.

Patapievici 1995 = Horia-Roman Patapievici, 1995, *Zbor în bătaia săgeţii: eseu asupra formării*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Rom. lib. = „România liberă", cotidian, Bucureşti, serie nouă, anul I, 1989 ş.u.

---

* Publicaţiile în format print folosite ca surse sunt menţionate doar în textul monografiilor, cu anul şi, în general, cu numărul şi pagina, uneori şi coloana. Pentru majoritatea, s-a dat numele întreg („Basarabia", „Căminul românesc", „Ciao!", „Cotidianul", „Cuvântul liber", „Dilema", „Dilema veche", „Jurnalul naţional", „Lumea", Revista „22", „Revista ilustrată Cosânzeana", „Săptămâna", „Scânteia", „Ziua" etc.); pentru câteva, au fost folosite sigle (Ac. Caţ., ASAL, Conv. lit., Obs. cultural, Rom. lib., Rom. lit. Contemp. etc.). De asemenea, numai în interiorul monografiilor au fost indicate adresele site-urilor unde se găsesc texte din care au fost extrase exemple, precum şi numele posturilor radio şi TV de unde au fost preluate formaţiuni sau sensuri inedite; acestea din urmă au fost citate, în general, cu anul şi, uneori, cu numele emisiunii şi al jurnalistului. Exemplele şi citatele preluate indirect, din DA, DLR sau alte surse, apar cu siglele din lucrările respective.

Rom. lit.	= „România literară", săptămânal, Bucureşti, anul I, 1968 ş.u.
Ştefănescu 1970	= Olimpia Ştefănescu, *Bucătăria rapidă. Sfaturi practice... meniuri... reţete*, Bucureşti, Editura Ceres.
Obs. cultural	= „Observatorul cultural", serie nouă, anul I, 2000 ş.u.

SIGLE PENTRU PERIODICE

BL	= „Bulletin linguistique", Faculté de Lettre de Bucarest, publié par A. Rosetti, Bucureşti–Paris–Copenhague, vol. I, 1933 ş.u.
BPh	= „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", Iaşi, Universitatea din Iaşi. Director Iorgu Iordan, Iaşi, vol. I, 1934 ş.u.
CL	= „Cercetări de lingvistică", Institutul de lingvistică, Cluj, anul I, 1956 ş.u.
CLTA	= „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", Bucarest, 1962–1973.
Conv. lit.	= „Convorbiri literare", Iaşi, apoi Bucureşti, anul I (1867–1868) ş.u.
CV	= „Cum vorbim". *Revistă pentru studiul şi explicarea limbii*, Bucureşti, anii I–IV, 1949–1952.
DR	= „Dacoromania", Buletinul „Muzeului Limbei Române" condus de Sextil Puşcariu, Cluj, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul", anii I–XI, 1920–1948.
DR[2]	= „Dacoromania" [serie nouă], Academia Română. Filiala Cluj, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu", anul I, 1994–1995 ş.u.
FD	= „Fonetică şi dialectologie", Bucureşti, 1959 ş.u.
JIRS	= „Jahresbericht des Instituts für *rumänische* Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", Leipzig, vol. I–XXIX, 1894–1921.
LL	= „Limbă şi literatură", Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice, Bucureşti, vol. I, 1955 ş.u.
LLR	= „Limba şi literatura română", Bucureşti, seria I 1955–1970, seria a II-a 1972 ş.u.
LR	= „Limba română", Institutul de Lingvistică din Bucureşti, Editura Academiei, anul I, 1952 ş.u.
PN	= „Presa noastră", Bucureşti, Uniunea Ziariştilor din R.P. Română, anul I, 1956 ş.u.
Rom.	= „Romania", Paris, anul I, 1872 ş.u.
RRL	= „Revue roumaine de linguistique" Bucarest, tome I, 1956 ş.u.
SCL	= „Studii şi cercetări lingvistice", Institutul de Lingvistică din Bucureşti, Editura Academiei, anul I, 1950 ş.u.
SCO	= „Studii şi cercetări de onomastică", Craiova, anul I, 1995 ş.u.
SCOL	= „Studii şi cercetări de onomastică şi lexicologie", Craiova, anul I, 2008 ş.u.
SCŞt	= „Studii şi cercetări ştiinţifice" *Filologie*, Iaşi, I–XIV, 1950(–1956–) 1963.
SUBB	= „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Philologia, anul I, 1956 ş.u.
ZRPh	= „Zeitschrift für romanischen Philologie", Halle, vol. I, 1877 ş.u.

INDICE DE AFIXE*

---

* Indicele este redactat pentru fiecare monografie în parte şi conţine numai afixele româneşti (sufixe – simple sau complexe – şi variantele acestora), în ordinea în care se găsesc în textul monografiei. Sufixele cuprinse în titlurile monografiilor sunt scrise cu litere mari şi bold, sufixele complexe din capitolul final al monografiilor apar cu litere mari albe, variantele sufixelor simple sau complexe (inserate, în ordine alfabetică, după sufixul căruia îi aparţin) sunt notate cu litere mici albe, iar afixele care figurează numai în note (în cuprinsul monografiei sau la finalul acesteia) sunt date, în ordine alfabetică, după sufixele complexe şi sunt scrise cu litere mici albe, fiind precedate de *, ca şi în text. Sunt marcate cu bold paginile la care (sau între care) se găsesc inventarul de formaţii al fiecărui sufix din titlurile monografiilor şi analiza formală a derivatelor.

INDICE DE CUVINTE

G

H

V

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

Tipărit la S.C. MAGIC PRINT S.R.L.
Bd. Republicii Nr. 45 B, Onești, 601129 BC
Tel. 0234 319 810 Fax 0234 306 079
office@mgp.ro www.mgp.ro

www.ear.ro

3,69 Lei